Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Котович Віра Василівна

УДК 811.161.2’373.21 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ОЙКОНІМНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ: ОНОМАСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

10.02.01 – українська мова

Подано на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

____В. В. Котович

Науковий консультант – **Федурко Марія Юліанівна**,
доктор філологічних наук, професор

Луцьк – 2020

АНОТАЦІЯ

Котович В. В. Ойконімний простір України: ономастичний та лінгвокультурологічний аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10. 02. 01 „Українська мова”. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2020.

У дисертації проаналізовано ойконімний простір України в двох аспектах – ономастичному та лінгвокультурологічному.

Актуальність такого вивчення продиктована необхідністю розглянути ономастичні явища з погляду лінгвокультурології, дослідити їх у системно-структурній та антропоцентричній парадигмах.

Обґрунтовано, що лінгвістична у своїй сутності ономастика як наука містить історичний, географічний, етнографічний, соціологічний, культурознавчий компоненти, послуговується їхніми векторами аналізу, при цьому постійно виробляючи та вдосконалюючи власні.

Уперше в українському мовознавстві введено в науковий обіг терміни *ойкокультуронім / астіокультуронім* для позначення ономастичної одиниці як лінгвальної та культурологічної цінності; уточнено значення термінів *апелятивний* та *онімний* коди астіонімів; *антропонімний індивідуальний, антропонімний груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний; ландшафтно-артефактний, локально-етнічний, службовий, символіко-світоглядний* коди; виділено мікрокоди в системі астіонімікону; змодельовано лінгвокультурологічні портрети всіх назв сучасних українських міст із виокремленням у їхній структурі ядерних та інтерпретаційних зон, зон ближньої та дальньої периферії; проаналізовано контроверсійні тлумачення генези низки астіонімів; досліджено ойконімний матеріал у контексті провідних світоглядних категорій простору й часу;

розглянуто його духовний та образно-символічний потенціал; утверджено доцільність аналізу ойконімікону України як репрезентанта специфіки національного світобачення.

Окреслено роль ономастичного матеріалу в структурі лінгвокультурологічних досліджень; опрацьовано на основі назв поселень питання взаємозв'язку, взаємовіддзеркалення та взаємопроникнення мови й національної культури; обґрунтовано теоретико-методологічні засади вивчення ойконімного простору України як ономастичного коду; розроблено структуру побудови статей лінгвокультурологічного словника ойконімів; запропоновано схеми лінгвокультурного прочитання ойконімних одиниць; простежено специфіку відтворення тяглості матеріальної та духовної культури народу засобами ойконімного матеріалу.

Ілюстративним матеріалом дослідження послугували назви всіх міст сучасної України та багатьох її сіл.

Доведено, що астіокультуроніми кодують два великі інформаційні пласти – онімний та апелятивний. Моделювання лінгвокультурологічних портретів астіонімів онімного коду дало змогу розглянути генезу, особливості функціонування, культурно-історичну та національну зумовленість кожної з назв, мотивованої онімом. З'ясовано, що антропонімний індивідуальний код містить чотири мікрокоди, засвідчені астіокультуронімами, мотивованими давньослов'янськими іменами-композитами; відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами"; відапелятивними антропонімами; християнськими канонічними та запозиченими іменами.

Установлено, що астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами, демонструють культуроємний фрагмент антропонімікону Київської Русі: кожна назва містить у собі не лише лінгвістичну, а й культурологічну інформацію. Простежено кореляцію між архаїчною ойконімотвірною посесивною моделлю на ***-*jь*** та найдавнішою слов'янською антропонімною категорією – іменами-композитами.

З’ясовано, що астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами” теж експлікують лінгвокультурну інформацію їхніх базем, позаяк у назвах міст збережено імена, переважно втрачені сьогоднішньою антропонімною системою. Нового вияву набуває лінгвокультурологічне потрактуваня багатьох символів, породжених назвами таких міст: символічний образ постає як результат інтерпретації антропонімів-етимонів. Таке подвійне декодування наймень заселених об’єктів увиразнює образно-метафоричну будову символів.

Наголошено на світоглядній цінності астіокультуронімів, мотивованих відапелятивними антропонімами. Прочитання цих астіонімів як лінгвокультурних текстів демонструє людиноцентричний характер їхнього первісного поіменування, дає можливість, з одного боку, відмежувати досліджувані назви поселень від астіонімів-експлікаторів апелятивного коду, а з іншого, – об’єднати базові імена в декілька лексико-тематичних груп.

В основах низки ойконімів збережено християнські особові власні назви. Установлено, що за церковними канонами святих з такими іменами вважали небесними заступниками осіб – засновників, власників, перших мешканців поселень, а згодом покровителями населених пунктів, назви яких мотивовані цими іменами**.**

Закцентовано, що національна ідентичність, яка мала б яскраво виявляти себе в меморіальних астіокультуронімах, сьогодні, на жаль, не сповна відповідає патріотичним запитам українського суспільства. На часі – продовження процесу деідеологізації назв окремих поселень.

Антропонімний груповий код, широко залучений до творення комонімів, у просторі назв міст засвідчений незначною кількістю одиниць. Ще не віднайдені історичні джерела могли б уточнити відомості щодо побутування набагато більшої частки таких астіонімів, сьогодні модифікованих чи замінених.

Аналіз астіокультуронімів як репрезентантів гідронімного коду демонструє кореляцію між прозорістю / затемненістю гідронімів-етимонів і назв поселень. Назви рік частіше, ніж інші оніми, зберігають у собі не тільки питому, але й іншомовну лексику, демонструючи сліди тих народів, які раніше жили на території сучасної України. Однак з'ясовано, що творення базового гідроніма від запозиченої лексеми не є свідченям „неукраїнськості" назви міста: часто-густо астіонім дублює гідронім, який за роки, а то й віки побутування стає українським не за походженням, а за духом.

Ороніми теж формувалися впродовж тривалого періоду, тож вони зберігають у собі сліди контактів місцевого населення з іншими етносами. Однак якщо гідроніми стали етимонами багатьох назв поселень, то назви гір перебувають здебільшого на периферії процесу трансонімізації.

Наголошено, що назвами-репрезентантами мікротопонімного коду є частина тих астіонімів, які розглянуто серед експлікаторів апелятивного коду. Проте незасвідченість того чи того мікротопоніма в історичних джерелах чи лексикографічних працях унеможливлює дослідження низки астіокультуронімів як відмікротопонімних утворень. Проаналізовані ж нерідко демонструють лексику, втрачену сучасною українською літературною мовою, а почасти навіть не збережену в діалектах, тож ойконіми стають чи не єдиним джерелом фіксації мовних реліктів.

Обґрунтовано, що хоронімний код репрезентований астіонімами, мотивованими назвами адміністративно-територіальних одиниць. Попри очевидну штучність таких найменувань, беззаперечною є їхня культуроємність: вони засвідчують національний характер оніма, його історичну та географічну зумовленість, етнічну та топографічну вмотивованість; назва міста іноді стає „візитівкою" всього регіону або й країни.

Специфіка промислового розвитку тих чи тих регіонів нашої держави спричинила формування ергонімного коду астіоніма, який засвідчує новітню добу в українському назовництві.

Астіокультуроніми апелятивного коду зберігають у своїх основах лексеми, які визначають смисловий зміст назви, оприявнюють багату історичну, географічну, світоглядну інформацію, будучи одиницями, реконструкція яких уможливлена побутуванням тої чи тої назви. Простежено, що базові апелятиви вказують на особливості довкілля, демонструють заснування давніх поселень у важкодоступних місцях (очевидно, з метою захисту від ворога) або, навпаки, на просторих, необжитих теренах. Такі етимони містять давній пласт лексики, рідко коли вживаний (а то й не вживаний) сьогодні.

Доведено, що орієнтація на назву артефакту – вищий тип культури присвоєння поселенню назви, мотивованої апелятивом. Вирізняльною ознакою для населеного пункту ставав створений людиною об'єкт. Такі апелятиви, успадковані з глибокої давнини, зазвичай слугували баземи тільки для ойконімів і не були характерні при творенні інших видів онімів. Низка географічних термінів ілюструє традицію використання в ролі етимона назви найбільш примітного на території об'єкта. Номінатори закодовували в ойконімах колоративну, локативну, імперативну, темпоральну характеристику поселення. Зашифровані в назвах населених пунктів апелятиви іншомовного походження – це здебільшого сліди дослов'янської колонізації краю, прочитання яких репрезентує контакти українців з іншими етносами, є прямим свідченням здатності мови творчо використовувати елементи інших топонімотвірних систем для свого розвитку.

Установлено, що астіокультуроніми, мотивовані локально-етнічними назвами, характеризують передусім мешканців за ознакою освоєного й заселеного простору, вказівкою на малу батьківщину мігрантів, на етнічні ознаки, заняття, професію тощо. Обґрунтовано, що така номінація є результатом людського досвіду, часто залежить від характеру виробництва та свідчить про рівень культурного розвитку суспільства.

З'ясовано, що астіокультуроніми-репрезентанти символіко-світоглядного коду – це переважно назви, які зберігають у собі прагнення номінаторів

позитивно окреслити заснований та заселений людиною об’єкт. Попри всю їхню штучність і суб’єктивний характер, імена цих міст яскраво засвідчують культуру назовництва своєї епохи.

Проаналізовано відомі контроверсійні тлумачення генези низки астіонімів, виявлено наукову обґрунтованість багатьох із них; потрактовано окремі народноетимологічні версії походження астіокультуронімів як специфічні різновиди топонімічної прози; розглянуто конотоніми – власні назви поселень, які в процесі побутування набули додаткового асоціативного змісту; виокремлено та схарактеризовано дескрипції – описові конструкції, вживані замість офіційної назви; узагальнено дотичну до назви поселення енциклопедичну інформацію, простежено її вплив на історико-культурологічну характеристику астіокультуроніма.

Ойконімнія України як специфічний мовно-культурний ономастичний код є не тільки важливим компонентом лексичної системи мови, але й феноменальним засобом маркування простору. Просторові ознаки найчастіше оприявлені в назвах тих поселень, які з’явилися на географічній карті України від середини минулого століття. Однак низку ойконімів утворено від апелятивів, активних ще в праслов’янському та давньоукраїнському періодах, а це вказує на тяглість традиції щодо відтворення простору в назвах заселених людиною об’єктів.

Наголошено, що час як мовнокультурна категорія в назвах поселень виразно виявляє себе на рівні ойконімотворчих формантів. Кожна суспільна епоха пропонувала свої моделі іменування заселених об’єктів. Синхронно-діахронний аналіз допомагає виявити першоджерела, на основі яких постали словоформа чи формант; останній може переконливо вказати на час заснування поселення. Це не єдиний, але вагомий лінгвальний засіб, що, доповнений екстралінгвальною інформацією, може свідчити про період народження населеного пункту та його назви.

Обґрунтовано та оприявлено, що в ойконімах експліцитно та імпліцитно збережена духовна компонента українського етносу. Назви міст і сіл, що містять у своїх основах указівку на релігію та вірування, попри тотальну атеїстичну антитопонімну кампанію радянської доби, золотими вкрапленнями збережено по всій території України.

Установлено, що сучасний український ойконімний простір багатий назвами поселень, у яких відтворена образна мовна картина світу та намагання номінатора трансформувати слово-знак, закріплене за населеним пунктом, у слово-образ. Феноменальність таких ойконімів засвідчує їхня здатність бути згорнутими текстами, кодувати в собі образ як особливий спосіб бачення й пізнання світу. Такі назви формувалися історично, переосмислювалися в народній уяві внаслідок затемнення первісної семантики та змінювалися на основі нових асоціацій, а то й штучно „припасовувалися" новітнім поселенням. Ці асоціації нерідко слугували підґрунтям народження символів. Слова-символи живуть упродовж усього періоду побутування поселення, тісно пов'язані з геральдикою, позначені ними об'єкти знаходять своє місце на гербах міст та сіл України попри очевидну умовність інтерпретації генези ойконіма відповідною лексемою.

Презентація ойконімікону як лінгвокультурного феномену сприятиме виявленню специфіки мовно-національної картини світу українців, окресленню векторів її розбудови. Створені лінгвокультурологічні портрети астіокультуронімів слугуватимуть суттєвим доповненням до навчальних курсів з лексикології, історії української мови, спецкурсів з ономастики, лінгвокультурології. Опрацьований матеріал стане корисним для лексикографічної практики, передусім за укладання ономастичних, лінгвокультурологічних та етнолінгвістичних словників ойконімів.

Ключові слова: ономастика, лінгвокультурологія, ойконімний простір, лінгвокультурний феномен, ойкокультуронім, астіокультуронім, онімний (антропонімний індивідуальний, антропонімний груповий, меморіальний,

гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний) код, апелятивний (ландшафтно-артефактний, локально-етнічний, службовий, символіко-світоглядний) код, мікрокод.

SUMMARY

Kotovych V. V. Oikonymic space of Ukraine: onomastic and linguoculturological aspects. – Qualifying scientific work published as manuscript.

The dissertation for obtaining a doctoral degree in Philological Sciences in specialty 10. 02. 01 "Ukrainian language". – Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych; Lesia Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2020.

In the dissertation, the oikonymic space of Ukraine in onomastic and linguoculturological aspects has been researched.

The topicality of the study consists in the necessity of analysing onomastic phenomena in terms of linguoculturology, of investigating them in system-structural and anthropocentric paradigms.

It has been substantiated that onomastics, which is linguistic in its essence, contains historical, geographical, ethnographic, sociological, cultural components, uses their vectors of analysis, while constantly producing and improving its own.

For the first time in Ukrainian linguistics the author has introduced the terms *oikoculturonym / astioculturonym* into scientific circulation to denote an onomastic unit as lingual and culturological value; specified the meaning of the terms *appellate* and *onymic* codes of astionyms; *anthroponymic individual*, *anthroponymic collective*, *memorial*, *hydronymic*, *microtoponymic*, *oronymic*, *choronymic*, *ergonymous; landscape-artefact*, *local-ethnic*, *official*, *symbolic-ideological* codes; selected microcodes in the astionymicon system; modelled linguoculturological portraits of all the names of modern Ukrainian cities with the separation in their structure of nuclear and interpretation zones, zones of near and far periphery; analysed controversial interpretations of the genesis of some astionyms; researched oikonymic material in

the context of leading worldview categories of space and time; considered its spiritual and figurative-symbolic potential; approved of the analysis expediency of the oikonymicon of Ukraine as a representative of the national worldview specifics.

The author has also outlined the role of onomastic material in the structure of linguoculturological research; worked out the issues of interconnection, mutual reflection and interpenetration of language and national culture on the basis of names of settlements; substantiated theoretical and methodological bases for studying the oikonymic space of Ukraine as the onomastic code; developed the structure of constructing articles of oikonyms linguoculturological dictionary; offered the schemes of linguocultural reading of oikonymic units; traced the specifics of reflecting the longevity of the material and spiritual culture of the people by means of oikonymic material.

The names of all the cities of modern Ukraine and many of its villages have been used as illustrative material of the research.

It has been proved that astioculturonyms encode two large information layers – onymic and appellate ones. Modelling linguoculturological portraits of astionyms of onymic code allowed considering the genesis, peculiarities of functioning, cultural-historical and national conditionality of each name, motivated by the onym. The author has found out that the anthroponymic individual code contains four microcodes, attested by astioculturonyms and motivated by ancient Slavic composite names; coming-from-composites anthroponyms and “fake composites”; coming-from-appellatives anthroponyms; Christian canonical and borrowed names.

It has been proved that astioculturonyms, motivated by ancient Slavic composite names, demonstrate a culture-intensive fragment of the anthroponymicon of Kyivan Rus. Linguistic and culturological information is concentrated in each name: there has been traced some correlation between the archaic oikonym-forming possessive model on ***-*jь*** and the oldest Slavic anthroponymic category – composite names.

It has been cleared up that astioculturonyms, motivated by coming-from-composites anthroponyms and “fake composites”, also explicate the linguocultural information of their etymons, since the names of cities preserve the names lost mostly in today’s anthroponymic system. A new manifestation appears in the linguoculturological interpretation of many symbols generated by the names of such cities: the symbolic image results from the interpretation of anthroponyms-etymons. This double decoding of the names of inhabited objects emphasises the figurative and metaphorical structure of the symbols.

Emphasis is placed on the ideological value of astioculturonyms motivated by coming-from-appellatives anthroponyms. Reading these astionyms as linguocultural texts demonstrates the anthropocentric nature of their original naming, makes it possible, on the one hand, to distinguish the studied settlement names from the astionyms-explicators of the appellate code, and on the other hand, to combine basic names into several lexical-thematic groups.

A number of oikonyms have preserved Christian personal proper names. It has been established that according to the church canons, saints with such names were considered to be heavenly patrons of founders, owners, the first inhabitants of settlements, and later they were thought to be patrons of settlements whose names are motivated by the names of saints.

It has been emphasised that the national identity, which should manifest itself clearly in memorial astioculturonyms, nowadays, unfortunately, does not fully meet the patriotic demands of Ukrainian society. The process of de-ideologising the names of particular settlements should continue today.

The anthroponymic group code, widely involved in creating comonyms, in the space of city names contains a small number of units. The historical sources would shed light on the existence of a much larger proportion of such astionyms, nowadays modified and renamed.

The analysis of astioculturonyms as representatives of the hydronymic code demonstrates the correlation between transparency / obscurity of hydronyms-etymons

and settlement names. The names of rivers more often than other onyms, retain not only specific but also foreign vocabulary, showing the traces of those peoples who used to live on the territory of modern Ukraine. However, it has been found out that the creation of a basic hydronym from a borrowed lexeme is not an indication of the "non-Ukrainian" name of the city: often the astionym duplicates the hydronym, which for many years or even centuries has become Ukrainian not by origin but by "spirit".

Oronyms were also formed for a long period of time, so they retain traces of contacts between the local population and other ethnic groups. However, if hydronyms have become the etymons of many names of settlements, the names of mountains are mostly not being transonymised.

It has been emphasised that names-representants of the microtoponymic code are part of those astionyms, which are considered among the explicators of the appellate code. However, the unauthentication of this or that microtoponym in historical sources or lexicographical works makes it impossible to study a number of astioculturonyms as coming-from-microtoponyms formations. Analysed ones often demonstrate vocabulary lost in modern Ukrainian literary language, partly not preserved even in dialect dictionaries, so oikonyms become almost the only source of fixing linguistic relics.

The author has substantiated that the choronymic code is represented by astionyms motivated by the names of administrative-territorial units. Despite the obvious artificiality of such names, their cultural content is indisputable: they testify to the national character of the onym, to historical and geographical contingency, to ethnic and topographical motivation; the name of the city sometimes becomes the "business card" of the whole region or country.

The specifics of the industrial development of the region led to the formation of the ergonymous code of the astionym, which is evidence of the modern era in Ukrainian name-forming.

Astioculturonyms of the appellate code retain lexemes which determine the semantic meaning of the name, provide rich historical, geographical, ideological information, and they are often words, the reconstruction of which is possible due to the existence of a name. It has been observed that basic appellatives point to the peculiarities of the environment, demonstrate the construction of ancient settlements in hard-to-reach places (apparently to protect against the enemy), or, conversely, in large uninhabited areas. Such etymons contain an ancient layer of vocabulary, rarely used (or even not used) today.

The author has proved that the orientation to the name of the artefact is the highest type of culture of assigning a name to a settlement, motivated by an appellative. A distinctive feature for the settlement was a human-made object. Such appellatives inherited from ancient times, usually served as etymons only for oikonyms and were not characteristic of forming other types of onyms. A number of geographical terms illustrate the tradition of using the name of the most notable object in the area as an etymon. In oikonyms nominators encoded colorative, locative, imperative, temporal characteristics of the settlement. The appellatives of foreign origin encrypted in the names of settlements are mostly traces of pre-Slavic colonisation of the region, the reading of which represents the contacts of Ukrainians with other ethnic groups. It is direct evidence of the language's ability to creatively use elements of other toponym-forming systems.

It has been determined that astioculturonyms, motivated by local-ethnic names, characterise primarily residents by the sign of developed and inhabited space, by the indication of the small homeland of migrants, of ethnic characteristics, occupations, profession, etc. The author has substantiated that such a nomination is the result of human experience, often depends on the nature of production and indicates the level of cultural development of society.

It has been ascertained that astioculturonyms-representants of the symbolic-worldview code are mainly names which preserve the nominators' desire to positively outline the object founded and inhabited by man. For all their artificiality

and subjective nature, the names of these cities clearly testify to the name-forming culture of their time.

The author has analysed well-known controversial interpretations of the genesis of a number of astionyms, revealed the scientific motivation of many of them; treated some folk etymological versions of the origin of astioculturonyms as specific varieties of toponymic prose; considered connotonyms – proper names of settlements, which in the process of existence have acquired additional associative content; singled out and characterised descriptions which are descriptive constructions used instead of the official name; generalised the encyclopedic information related to the name of the settlement, traced its influence on the historical and cultural characteristics of the astioculturonym.

Oikonymy of Ukraine as a specific linguistic and cultural onomastic code is not only an important component of the lexical system of language, but also a phenomenal means of marking space. Spatial features are most often found in the names of those settlements which have appeared on the map of Ukraine since the middle of the last century. However, a number of oikonyms have been formed from appellatives which were active in the pre-Slavic and ancient Ukrainian periods, and it indicates the longevity of the tradition of reflecting space in the names of human-inhabited objects.

It has been emphasised that time as a linguocultural category in the names of settlements clearly manifests itself at the level of oikonym-forming formants. Each social epoch offered its own models for naming inhabited objects. Synchronous-diachronic analysis helps the researcher to identify primary sources on the basis of which a word form or formant appears, which can convincingly indicate the time of the settlement’s foundation. This is not the only, but significant linguistic means, when supplemented by extralingual factors, may indicate the birth period of the settlement and its name.

The author has substantiated and determined that the spiritual components of the Ukrainian ethnos are explicitly and implicitly preserved in oikonyms. The names

of cities and villages, which are basically an indication of religion and belief, despite the total atheistic anti-toponymic campaign of the Soviet era, are preserved throughout Ukraine.

It has been established that modern Ukrainian oikonymic space is rich in names of settlements, which reflect the figurative linguistic picture of the world and the nominator's attempt to transform the word-sign assigned to the settlement into a word-image. The linguocultural phenomenal nature of such oikonyms is manifested through their ability to act as encyclopedic texts, to encode the image as a special way of seeing and knowing the world. Such names were formed historically and reinterpreted in folk imagination due to the obscuration of the original semantics; they changed on the basis of new associations, were artificially "adapted" to the new settlements, etc. These associations often served as the basis for the birth of symbols. Word-symbols have lived throughout the period of the settlement's existence and are closely connected with heraldry; the objects marked with them find their place on coats of arms of Ukraine's cities and villages despite the obvious conditionality of interpreting the genesis of the oikonym by the corresponding lexeme.

The presentation of the oikonymicon as a linguocultural phenomenon will contribute to highlighting the specifics of the linguistic and national picture of the world of Ukrainians, to outlining the vectors of its development. The created linguoculturological portraits of astioculturonyms will serve as a significant addition to training courses in lexicology, history of the Ukrainian language, special courses in onomastics, linguoculturology. The studied material will be useful for lexicographic practice, especially for the compilation of onomastic, linguoculturological and ethnolinguistic dictionaries of oikonyms.

Key words: onomastics, linguoculturology, oikonymic space, linguocultural phenomenon, oikoculturonym, astioculturonym, onymic (anthroponymic individual, anthroponymic group, memorial, hydronymic, microtoponymic, oronymic, choronymic, ergonymous) code, appellate (landscape-artefact, local-ethnic, official, symbolic-ideological) code, microcode.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Індивідуальна монографія

1. Котович В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.

Рецензії:

1) Колесник Н. Феномен імені твого міста. Рецензія на монографію : Котович В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2020. № 72. С. 321–328.

2) Мацьків П. Рецензія на монографію Котович Віри Василівни „Ойконімія України як лінгвокультурний феномен” (Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.). *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред.-упорядн. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Видавничий дім „Гельветика”, 2020. Вип. 28. Т. 5. С. 267–279.

Розділи в колективних монографіях

2. Kotovych V. V. Model Ukrainian oikonymicon: state and prospects of the research. *Development trends of philological sciences: collective monograph* / D. Ch. Chyk, O. M. Demska, I. I. Dmytriv ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 120–142.

3. Kotovych V. V. Oikonymy of Ukraine: a retrospective of onomastic researches Traditions and innovations in teaching philologica diciplines: collective monograph. *Traditions and innovations in teaching philological diciplines: collective monograph* / N. I. Andreichuk, O. A. Babelyuk, V. D. Bialyk ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 160–178.

4. Kotovych V. V. Lingoculturological aspect of researching oikonyms of Ukraine. *Development trends of modern linguisties in the epoch of globalization: collective monograph* / L. I. Bieliekhova, I. I. Dmytriv ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 89–125.

Лексикографічні праці

5. Котович В. Походження назв населених пунктів Перемишлянщини. Дрогобич : Вимір, 2006. 80 с.

6. Котович В. Походження назв населених пунктів Дрогобиччини: наукові версії. Дрогобич : Посвіт, 2012. 88 с.

7. Котович В. Походження назв населених пунктів Самбірщини: наукові версії. Дрогобич : Посвіт, 2015. 74 с.

8. Бучко Д., Котович В. Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич : Посвіт, 2017. 316 с.

Статті у фахових виданнях

9. Котович В. Найдавніші ойконіми Дрогобиччини. *Наукові записки. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип. 1. С. 109–114.

10. Котович В. Ойконіми Галицького району: два рівні деривації. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Івано-Франківськ : Вид.-диз. відділ ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 423–426.

11. Котович В. Ономастика та народна етимологія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія* : *Мовознавство*. Тернопіль : ТНПУ, 2007. Вип. 1 (16). С. 187–199.

12. Котович В. В. Заселення Дрогобиччини за даними ойконімії. *Studia slovakistica.* Ужгород : В-во Олесандри Гаркуші, 2009. Вип. 10. С. 244–251.

13. Котович В. Ономастичний простір Львівщини: ойконімія Миколаївського району. *Проблеми гуманітарних наук* : *Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. Філологія.*

Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. Вип. 24. С. 134–145.

14. Котович В. Онімний простір Бойківщини: досліджене і недосліджене. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. *Філологія*. Івано-Франківськ : В-во Прикарпатського національного університету, 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 57–61.

15. Котович В. Ойконіми Бойківщини: лінгвістика і краєзнавство. *Проблеми гуманітарних наук* : *Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія.* Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. Вип. 28. С. 44–54.

16. Котович В. Топоніми, мотивовані діалектними апелятивами: бойківсько-гуцульські паралелі. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія.* Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. Вип. XXXII–XXXIII. С. 177–181.

17. Котович В. Ойконіми Самбірщини: фонетичні та морфемно-словотвірні зміни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2012. Вип. 2 (21) – 1 (22). С. 128–136.

18. Котович В. Посесивні ойконіми Самбірщини. *Проблеми гуманітарних наук* : *Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія*. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. Вип. 30. С. 102–117.

19. Котович В. В. Відпатронімні ойконіми Самбірщини. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Хмельницький : ХмЦНП, 2013. Випуск шостий. Частина друга. С. 133–145.

20. Котович В. Ойконімія Самбірщини: трансонімізація. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Серія* :

Мовознавство. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. Вип. I (23). С. 94–99.

21. Котович В. Принципи номінації ойконімів Тернопільщини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. Вип. II (24). С. 122–127.

22. Котович В. Ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств: посесивні архаїчні утворення на -*jь. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія. Дрогобич : Видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 34. С. 74–86.

23. Котович В. Галичина XIV століття: принципи номінації поселень Опілля та Бойківщини. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 36. С. 38–50.

24. Котович В. В. Літописні ойконіми Галичини : принципи номінації. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2015. Вип. 18. С. 353–363.

25. Котович В. В. Оніми прадавньої Галичини: лінгвокультурологічний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць / головн. ред. М. Є. Скиба; відпов. за випуск М. М. Торчинський. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2016. Вип. 10. Т. 2 (К–П). С. 50–55.

26. Котович В. Мала батьківщина Івана Франка: ономастичний та лінгвокультурологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук. Філологія* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 38. С. 75– 84.

27. Котович В. Відображення службової (професійної) сфери життя галичан в ойконімах. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 107–122.

28. Котович В. До питання про лінгвокультурологічне дослідження топонімного простору. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія* : *Мовознавство*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. I (25). С. 36–41.

29. Котович В. В. Ойконіми як експлікатори антропонімного коду. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2016. Вип. 19. С. 112–122.

30. Котович В. Ойконіми як лінгвокультурний феномен (на матеріалі ойконімії Тернопільщини). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2017. Вип. 64. Ч. II. С. 64–73.

31. Котович В. Ойконіми Тернопільщини на -івка: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. I (27). С. 175–184.

32. Котович В. Ойконіми: роздуми про семантику. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 129–142.

33. Котович В. Теоретичні аспекти лінгвокультурологічного дослідження ойконімії України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 40. С. 42– 52.

34. Котович В. В. Чернігівщина та Львівщина в контексті спільних ойконімних домінант. *Література та культура Полісся*. *Філологічні науки*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. № 9. Вип. 89. С. 89–99.

35. Котович В. Темпоральний аспект бінарних ойконімів України. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 39–48.

36. Котович В. В. Локативність як лінгвокультурологічна ознака ойконімів. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2018. № 1. С. 86–94.
37. Котович В. Дендрологічні українські ойконіми : традиції та новаторство назвотворення. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2018. Вип. 68. С. 172–183.
38. Котович В. Етнолінгвістичний аспект вивчення ойконімікону України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 42. С. 48– 58.
39. Котович В. Лінгвокультурологічний портрет автохтонних українських астіонімів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 312–323.
40. Котович В. Астіоніми України, мотивовані християнськими іменами : лінгвокультурологічний портрет. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Романо-слов'янський дискурс. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. Вип. 812. С. 107–114.
41. Котович В. Астіоніми України як експлікатори меморіального коду культури. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 15–30.

Наукові праці в періодичних виданнях інших держав

42. Котович В. Топонімотвірний формант як виразник темпоральності ойконіма. *Prace Językoznawcze. Papers in Linguistics.* XX/3. Olsztyn : Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2018. С. 51–60.
43. Котович В. Феномен образности в українському ойконімному просторі. *Spheres of culture*. Lublin, 2018. Vol. XVII. С. 240–248.
44. Kotovych V. Metodologia lingwokultuologicznego badania materiału ojkonimicznego. *Annales philologiae*. Lublin, 2019. Vol 37. No 2 (2019). S. 27–41.

45. Котович В. Лінгвокультурологічний портрет астіонімів України. *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Vol. XVIII. С. 186–192.

46. Котович В. Християнські мотиви в ойконімах України: лінгвокультурологічний аспект. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. Vol. 7. С. 13–22.

Наукові праці в закордонних виданнях

47. Kotowych W. Польські елементи в українській ойконімії. *Z badan nad polsko-ukrainskimi powiazaniami jezykowymi* : materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Kazimierz Dolny, 26–27 kwietnia, 2002). Lublin, 2003. S. 115–125.

48. Котович В. Ойконімія Самбірщини. *Състояние и проблеми на българската ономастика* : материали от международна научна конференция „Славянска и балканска ономастика”. Велико Търново : Университет. издат. „Св. св. Кирил и Методий”, 2013. Изд. I. С. 138–154.

49. Котович В. Ойконіми як відображення мовної картини світу. *Человек – культура – язик* : международый сб. научн. трудов по лингвокультурологии / под. ред. Е. Е. Стефанского. Самара : Самар. гуманит. акад., 2014. С. 13–16.

50. Котович В. Явище полімотивації ойконімів. *19. slovenská onomastická konferencia* (Bratislava, 28. – 30. aprila 2014). Bratislava : VEDA, 2015. S. 308–314.

51. Котович В. Ойконіми Галичини XIV–XV ст.: архаїчні посесивні утворення. *Региональная ономастика*: *проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, Е. А. Зайцева, О. В. Шеверинова ; под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2016. С. 100–103.

52. Котович В. В. Мікротопоніми Дрогобиччини: лінгвокультурологічний аспект. *Кросс-культурные исследования в лингвистике* : международный сб. научн. трудов по лингвокультурологии. Самара : Самар. гуманит. акад., 2016. С. 76–85.

53. Котович В. В. Ойконіми як носії лінгвокультурної інформації. *Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, М. Л. Дорофеенко, Ю. М. Дулова, О. В. Шеверинова ; под. науч. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2018. С. 103–106.

Наукові праці апробаційного характеру

54. Котович В. Відапелятивні ойконіми, утворені шляхом топонімійної метонімії. *Українська історична та діалектна лексика*: зб. наук. праць. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. Вип. 4. С. 329–335.

55. Котович В. В. Ойконімія Рогатинщини. *Студії з ономастики та етимології* / відп. ред. О. П. Карпенко. Київ, 2004. С. 96–106.

56. Котович В. В. Відантропонімні ойконіми Перемишлянщини (характеристика базових назв). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 117–122.

57. Котович В. В. Посесивні ойконіми як матеріал для вивчення студентами та учнями. *Наступність і перспективність навчально-виховної роботи між дошкільними освітніми установами, сім'єю та школою в умовах реформування освіти в Україні. Наукові записки*. Дрогобич : Коло, 2005. Вип. 2. С. 14–19.

58. Котович В. В. Духовні засади особового імені. *Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи освіти України щодо Болонського процесу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич, 2006. С. 115–120.

59. Котович В. Власна назва в літературному творі (в аспекті професійного мовленнєвого зростання). *Педагогічна майстерність – важливе джерело підвищення якості освіти в умовах входження України в Європейський освітній простір. Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2006. Вип. 3. С. 16–22.

60. Котович В. В. Ойконімія Жидачівщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України. ; Ін-т укр. мови. ; Ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ, 2007. С. 142–149.

61. Котович В. Семантика твірних основ відантропонімних ойконімів Дрогобиччини. *Слово у мові та тексті. Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2007. Вип. 1. С. 28–34.

62. Котович В. Ойконіми Дрогобиччини з погляду ономастики та народної етимології. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2007. С. 74–84.

63. Котович В. До питання про найдавнішу слов'янську топонімотвірну модель. *Молодь і ринок.* № 11 (46). Дрогобич, 2008. С. 66–69.

64. Котович В. Ойконіми Дрогобиччини староукраїнського періоду (першофіксації XIV ст.) *Слово у мові та тексті. Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2008. Вип. 2. С. 31–36.

65. Котович В. В. Ойконімія Дрогобиччини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; редкол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 67–75.

66. Котович В. До питання про походження ойконімів Бойківщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2009. С. 112–120.

67. Котович В. Мікроойконіми Дрогобиччини. *Мовознавчі студії* : *Фразеологізм і слово у тексті і словнику* (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського). Дрогобич : Посвіт, 2010. Вип. 2. С. 199–207.

68. Котович В. До питання про походження ойконімів Дрогобиччини. *Мовознавчі студії* : *Діалект у лінгвокультурологічному просторі* (за матеріалами Міжнародної наукової конференції на пошану 100-річчя від дня

народження професора Гаврила Шила). Дрогобич : Швидкодрук, 2010. Вип. 3. С. 148–157.

69. Котович В. Особове власне ім’я: історія і сучасність. *Етнос. Культура. Нація* : зб. наук. праць за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Вимір, 2010. С. 263–270.

70. Котович В. Поняття онімного простору (на матеріалах онімів Бойківщини). *Слово у мові та тексті : Наукові записки*. Дрогобич : Посвіт, 2011. Вип. 5. С. 54–62.

71. Котович В. Ономастикон Бойківщини крізь призму еколінгвістики (на матеріалах онімів Дрогобиччини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 150–158.

72. Котович В. Територіальні межі ойконімного простору Бойківщини. *Молодь і ринок.* № 8 (91). Дрогобич, 2012. С. 77–80.

73. Котович В. Феномен полімотиваціїї ойконімів (на матеріалі назв поселень Самбірщини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2013. С. 155–168.

74. Котович В. Ойконіми Самбірщини: відродинні, відлокально-етнічні назви. *Молодь і ринок.* № 4 (99). Дрогобич, 2013. С. 58–63.

75. Котович В. Літописні ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств: посесивні утворення на -ів, -ин. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 13–20.

76. Котович В. Становлення і розвиток ойконімії Самбірщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 97–112.

77. Котович В. Про втрачені мікроойконіми Дрогобиччини. *Компаратвні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів* : матеріали Міжнародної конференції „Галичина періоду Першої світової війни у літературі, мистецтві та історії” (Дрогобич, 6–9 квітня 2014 р.). Дрогобич : Посвіт, 2015. Т. 3. С. 200–207.

78. Котович В. Назви карпатських поселень: міфи й реальність. *Компаратвні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів* : матеріали Міжнародного форуму „IV Дні Австрії у Дрогобичі” (Дрогобич, 27 вересня – 3 жовтня 2015 р.). Дрогобич ; Інсбурк : Посвіт, 2016. Т. 4. С. 200–207.

79. Котович В. В. Німецькі колонії Галичини з погляду топологічної ономастики та лінгвокультурології. *Проблеми зіставної семантики* : зб. наук. статей / відп. ред. З. О. Валюх. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2017. Вип. 13. С. 112–118.

80. Котович В.В. Ойконімікон малої батьківщини Памви Беринди XVI–XVII ст. *Феномен Памва Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (17–18 жовтня 2018 року, м. Самбір). Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 20–33.

81. Котович В. В. Котович Віра Василівна. *Львівська ономастична школа* : хрестоматія / відп. ред. Купчинська З. О. Львів : Вид-во „Растр-7”, 2019. С. 333–355.

82. Котович В. Астіоніми України, мотивовані відапелятивними антропонімами: матеріали до лінгвокультурологічного словника. *Діалектологічні студії 12. Діалект і пам’ятка* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 2019. С. 438–465.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……30

ВСТУП……..……..33

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ОНОМАСТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОЙКОНІМНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ……48

1. 1. Історико-географічні дослідження назв поселень України як підґрунтя лінгвокультурологічного їх розгляду**……..48**

1. 2. Український ойконімний простір в ономастичному потрактуванні**……60**

1. 3. Лінгвокультурологія та ономастика: вектори взаємодії**……..……72**

1. 3. 1. Лінгвокультурологічна ономастика vs лінгвокультурологічний аспект в ономастиці**……..……80**

1. 3. 2. Семантичність / асемантичність ойконімів**…….……..86**

1. 4. Методологічні засади лінгвокультурологічного опрацювання ойконімів**……92**

1. 5. Базові поняття та терміни дослідження**…….…..……..99**

Висновки до розділу 1**…..……107**

РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЯ ОНІМНОГО КОДУ АСТІОНІМА……110

2. 1. Антропонімний індивідуальний код (АІК)**…….……..112**

2. 1. 1. Астіокультуроніми, мотивовані давньослов’янськими іменами-композитами (мікрокод ДСІК)**……...114**

2. 1. 2. Астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами” (мікрокод ВКА/НК)**…….……129**

2. 1. 3. Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами (мікрокод ВАА)**……..……152**

2. 1. 4. Астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами (мікрокод ХІ**)……202**

2. 2. Антропонімний груповий код (АГК)……**222**
2. 3. Меморіальний код (МК)……**228**
2. 3. 1. Астіокультуроніми, мотивовані меморіальними антропонімами (мікрокод МА)……**229**
2. 3. 2. Атіокультуроніми, мотивовані меморіальними ойконімами, агіонімами, геортонімами (мікрокод МО/Аг/Гр)……**238**
2. 4. Гідронімний код (ГК)……**245**
2. 5. Мікротопонімний код (МтК)……**281**
2. 6. Оронімний код (ОК)……**295**
2. 7. Хоронімний код (ХК)……**298**
2. 8. Ергонімний код (ЕК)……**300**
Висновки до розділу 2……**305**

РОЗДІЛ 3. ТИПОЛОГІЯ АПЕЛЯТИВНОГО КОДУ АСТІОНІМА……309
3. 1. Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)……**310**
3. 1. 1. Астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів (мікрокод АпЛн)……**311**
3. 1. 2. Астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв артефактів (мікрокод АпАр)……**337**
3. 2. Локально-етнічний код (ЛЕтК)……**350**
3. 2. 1. Астіокультуроніми, мотивовані локальними назвами (мікрокод ЛН) ……**352**
3. 2. 2. Астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами (мікрокод ЕтН)……**357**
3. 3. Службовий код (СК)……**360**
3. 4. Символіко-світоглядний код (СмСвК)……**362**
Висновки до розділу 3……**374**

РОЗДІЛ 4. ОЙКОНІМНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЗАСАДНИЧИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ……357

4. 1. Простір в ойконімах**……378**

4. 2. Час в ойконімах**……..……..394**

4. 2. 1. Топонімотворчий формант як показник темпоральності ойконіма**…….……..…….395**

4. 2. 2. Темпоральний аспект бінарних ойконімів**……403**

4. 3. Духовність у дзеркалі ойконімної номінації**……414**

4. 4. Категорія образності в українському ойконіміконі**……..……...426**

4. 5. Ойкокультуроніми як джерело постання символів**…….……437**

Висновки до розділу 4**…….449**

ВИСНОВКИ……452

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……...462

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..531

ДОДАТКИ…….…….……542

ДОДАТОК А……...542

ДОДАТОК Б……...……552

ДОДАТОК В……...……557

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Скорочення назв кодів та мікрокодів

АГК – антропонімний груповий код
АІК – антропонімний індивідуальний код
АпАр – мікрокод „Назви артефактів”
АпЛн – мікрокод „Назви ландшафтів”
ВАА – мікрокод „Відапелятивні антропоніми”
ВКА/НК – мікрокод „Відкомпозитні антропоніми та „несправжні композити”
ГК – гідронімний код
ДСІК – мікрокод „Давньослов’янські імена-композити”
ЕК – ергонімний код
ЕтН – мікрокод „Етнічні назви”
ЛЕтК – локально-етнічний код
ЛН – мікрокод „Локальні назви”
ЛнАрК – ландшафтно-артефактний код
МА – мікрокод „Меморіальні антропоніми”
МК – меморіальний код
МО/Аг/Гр – мікрокод „Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми”
МтК – мікротопонімний код
ОК – оронімний код
СмСвК – символіко-світоглядний код
СК – службовий код
ХІ – мікрокод „Християнські імена”
ХК – хоронімний код

Скорочення назв адміністративних одиниць

АРК – Автономна Республіка Крим
Вл. – Волинська
Вн. – Вінницька
Днп. – Дніпропетровська
Днц. – Донецька
Жт. – Житомирська
Зк. – Закарпатська
Зп. – Запорізька
ІФ – Івано-Франківська
Кв. – Київська
Крв. – Кіровоградська
Лв. – Львівська
Лг. – Луганська
Мк. – Миколаївська
Од. – Одеська
Пл. – Полтавська
Рв. – Рівненська
См. – Сумська
Тр. – Тернопільська
Хм. – Хмельницька
Хрк. – Харківська
Хрс. – Херсонська
Чрв. – Чернівецька
Чрк. – Черкаська
Чрн. – Чернігівська

Скорочення назв мов та діалектів

авест. – авестійська
адиг. – адигейська
аз. – азербайджанська
алб. – албанська
ар. – арамейська
араб. – арабська
балт. – балтійські
балто-слов. – балто-слов'янські
бойк. – бойківський
бол. – болгарська
блр. – білоруська
верхньолуж. – верхньолужицька
вірм. – вірменська
гаг. – гагаузька
герман. – германські
гр. – грецька
груз. – грузинська
гуцул. – гуцульський
давньоалан. – давньоаланська
давньогр. – давньогрецька
давньоінд. – давньоіндійська
давньоіран. – давньоіранська
давньотюрк. – давньотюркська
давньоукр. – давньоукраїнська
давньоєв. – давньоєврейська
давньонім. – давньонімецька
давньосерб. – давньосербська
давньосканд. – давньоскандинавська
давньослов. – давньослов'янська
д.-р. – давньоруська
іллір. – іллірійська
італ. – італійська
індоєв. – індоєвропейська
іран. – іранська
кашуб. – кашубська
кримськотат. – кримськотатарська
лат. – латинська
латв. – латвійська
лит. – литовська,
луж. – лужицька
молд. – молдавська
монг. – монгольська
наддістр. – наддністрянський
нижньолуж. – нижньолужицька
нижньонім. – нижньонімецький
нім. – німецька
новоперс. – ново перська
ногай. – ногайська
осет. – осетинська
перс. – перська
північнорос. – північноросійський
пол. – польська
полаб. – полабська
поліс. – поліський
праслов. – праслов'янська
пруськ. – пруська
рос. – російська
рум. – румунська
сармат. – сарматська
серб. – сербська
сканд. – скандинавська
скіф. – скіфська
слвц. – словацька
слвц.-зах.укр. – словацько-західноукраїнський
словін. – словінська
слов. – словенська
староблр. – старобілоруська
старогр. – старогрецька
старонім. – старонімецька
староперс. – староперська
старослов. – старослов'янська
староукр. – староукраїнська
старочес. – старочеська
тадж. – таджицька
тат. – татарська
тур. – турецька
тюрк. – тюркська
тюрко-монг. – тюрко-монгольські
угор. – угорська
удм. – удмуртська
уйг. – уйгурська

укр. – українська
фрак. – фракійська
фр. – французька
хакас. – хакаська
хрв. – хорватська
чаг. – чагатайська (староузбецька)
чес. – чеська
ятвязьк.–ятвязька

Скорочення інших слів

анкет. – анкетування
ап. – апелятив
б. – балка
бас. – басейн
бл. – близько
бот. – ботанічне
букв. – буквально
вп. – впадає
див. – дивись
діал. – діалектне
дол. – долина
до н. е. – до нашої ери
ер. – ергонім
жін. р. – жіночий рід
заст. – застаріле
збір. – збірне
зм.-пест. – зменшенопестливе
знач. – значення
кін. – кінець
л. – ліва
м. – місто
мешк. – мешканці
м-ко – містечко
мн. – множина
мт. – мікротопонім
обл. – обласний, область
оз. – озеро
ос. – особа
п. – права
перев. – переважно
перен. – переносне
пов. – повіт
пор. – порівняй
пос. – поселення
пот. – потік
поч. – початок
преф. – префікс
пр. – притока
прот. – протока
р. – ріка, рік
рай. – районний
р-н – район
род. – родовий
розм. – розмовне
рр. – ріки, роки
руч. – ручай
с. – село, сторінка
св. – святий
сер. р. – середній рід
сл. – слобода
смт – селище міського типу
ст. – станція, століття
стос. – стосовно
суф. – суфікс
с-ще – селище
та ін. – та інші
т. д. – так далі
т. зв. – так званий
тлум. – тлумачення
теп. – тепер
т.с. – те саме
ур. – урочище
фонет. – фонетичний
ц. – церква
цит. – цитата
чол. р. – чоловічий рід
ibid. – там само, у тому ж місці
vs – проти, чи

ВСТУП

Територія, яка нині належить українському народові, від найдавніших часів і до сьогодення ніколи не була пусткою. Покоління людей виростали одне по одному. Над краєм пролітали хуртовини воєн, але рід від роду переймав здобутки попередніх надбань та передавав їх своїм нащадкам. Культурна тяглість на українських землях не переривалася ніде й ніколи [Полонська-Василенко 1995 I, с. 41]. Тяглість матеріальної й духовної культури українців яскраво відбита і в словах, які називаємо „живими свідками минулого", „архівом землі", „феноменальними мовно-культурними маркерами", „лексичним оформленням держави", – в ойконімах.

Кожна власна назва володіє величезним культурологічним потенціалом. Сьогодні в центрі наукової парадигми стоїть людина – її „дух, наука, думка, воля". Мова та духовні сили особи розвиваються не окремо й не послідовно, а формують монолітну інтелектуальну єдність [Гумбольдт 2000, с. 44]. Людина іменує себе, іменує іншу людину, називає свою осаду, свою воду, гору, вулицю, зірку. І в тій номінації – не лише слово, але й дух, бо „споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було – Бог" [Біблія 2013, Бут 1, 1–5].

Ойконіми, власні назви поселень, є видом топонімів і співіснують з іншими їхніми видами: гідронімами, оронімами, спелеонімами, хоронімами, урбанонімами, дромонімами, агроонімами, дримонімами, інсулонімами, некронімами, мікротопонімами. Клас ойконімів теж неоднорідний, однак увагу дослідників найчастіше привертають астіоніми (власні назви міст) та комоніми (власні назви будь-яких сільських поселень – сіл, селищ, хуторів). „Ойконімія посідає чільне місце в системі людських цінностей: вона належить до надбань народної думки і є тим універсальним історико-соціальним фактом, який дає право трактувати її як своєрідний феномен культури. Сучасний український полікультурний простір неможливо аналізувати чи інтерпретувати, оминувши цю важливу ланку традиційної культури" [Купчинська 2016, с. 32]. Незліченна

кількість онімів, започатковуваних практично щоденно, утворена за власними законами або за законами деривації апелятивів; вони змінюються, модернізуються: народившись етимологічно прозорими, стають етимологічно затемненими і складними для реконструкції або ж, навпаки, в результаті численних досліджень, багатьох дискусій стосовно їхньої генези, формулювання різних версій і припущень постають у своїй первісній прозорості.

Розглядаючи становлення та розвиток української ойконімії, дослідники акцентують на різномодельності її одиниць: частину ойконімів утворено від апелятивів та географічних термінів, багатьом передували мікротопоніми, деякі поселення отримали імена від гідронімів чи оронімів, ще інші не відбулися б без прямої чи опосередкованої участі в їхньому творенні антропонімів чи без переходу комоніма в астіонім і навпаки – це вже залежало від статусних характеристик позначуваного. Проте хай яким шляхом здійснювався процес становлення назви якогось із поселень – чи то головного й найбільшого міста України – *Києва* (2 965 500 ос.), чи одного з її найменших сіл – *Батьківщини* (1 ос.), що на Житомирщині, – для лінгвокультурології вони завжди значущі, бо утворені за мовними законами й експлікують певний квант культурної інформації.

Відомо, що в XIX ст. засновано, а в XX ст. на ґрунті географії, історії та лінгвістики вибудувано нову наукову галузь – ономастику. Сьогодні ономастичні дослідження перебувають у тісній взаємодії з етно-, соціо-, еко-, прагма-, психолінгвістикою, когнітивістикою, лінгвістичною філософією, лінгвокультурологією.

Розгляд ойконімів – то тільки частина ономастичної роботи, однак для багатьох лінгвістичних шкіл Славії вагома й навіть пріоритетна. Вивчення ойконімного простору Польщі пов’язане з роботами В. Ташицького [Taszycki 1946; Taszycki 1958; Taszycki 1958a; Taszycki 1970], С. Роспонда [Rospond 1957; Rospond 1961; Rospond 1964; Rospond 1969; Rospond 1983], К. Римута [Rymut

1971; Rymut 1993], Г. Ґурновича [Górnowicz 1965; Górnowicz 1967], Г. Борека [Borek 1968] та ін.; Чехії – із дослідженнями В. Шмілауера [Šmilauer 1960], Р. Шрамека [Šrámek 1973; Šrámek 1978; Šrámek 1999] та ін.; Словаччини – з працями Б. Варсіка [Varsik 1984], В. Бланара [Blanár 1996; Blanár 2000; Blanár 2001; Blanár 2008], М. Майтана [Majtán 1978; Majtán 1994] та ін. Південнослов'янську ойконімію розглянуто в розвідках болгарських учених В. Георгієва [Георгиев 1960], І. Дуриданова [Дуриданов 1952; Дуриданов 1958], Й. Заімова [Заимов 1959; Заимов 1967; Заимов 1973], Н. Ковачева [Ковачев 1961; Ковачев 1965; Ковачев 1969] та ін.; словенських – Ф. Безлая [Bezlaj 2003], Ф. Міклошича [Miklosich 1860; Miklosich 1927] та ін. Російська ойконімія простудійована в працях О. Матвєєва [Матвеев 1960; Матвеев 1997; Матвеев 2008], В. Ніконова [Никонов 1962; Никонов 1965; Никонов 1966; Никонов 1966а; Никонов 1974], Н. Подольської [Подольская 1983; Подольская 1990], Є. Поспєлова [Поспелов 1984; Поспелов 1993; Поспелов 1996], О. Суперанської [Суперанская 1973; Суперанская 1995; Суперанская 2003; Суперанская 2008; Суперанская 2009], О. Трубачова [Трубачов 1971; Трубачев 1982] та ін. Ойконімікон Білорусі в контексті інших онімів дослідили В. Жучкевич [Жучкевич 1974; Жучкевич 1984], В. Лемтюгова [Лемтюгова 1970; Лемтюгова 1983; Лемцюгова 1995; Лемтюгова 2008], А. Мезенко [Мезенко 1996; Мезенко 2004; Мезенко 2012; Мезенко 2016] та ін.

У великій когорті ономастів для нас чи не найважливіші імена тих, хто, вивчаючи різні класи онімів, обґрунтував методологію та методику дослідження українського ойконімікону в лексико-семантичному, словотвірному та етимологічному аспектах і на чиї праці ми насамперед покликаємося: А. Білецький [Білецький 2012], Д. Бучко [Бучко 1972; Бучко 1990; Бучко 1995; Бучко 1997; Бучко, Бучко 2000; Бучко, Бучко 2009; Бучко, Бучко 2013; Бучко, Котович 2017], В. Бушаков [Бушаков 2003; Бушаков 2005], К. Галас [Галас 1957; Галас 1958; Галас 1960], Л. Гумецька [Гумецька 1958, с. 7–75], Ю. Карпенко [Карпенко ТГРЧО 1964; Карпенко ТСРЧО 1965;

Карпенко ТЦРЧО 1965; Карпенко ТПСО 1975; Карпенко ТПСО 1978; Карпенко 1973; Карпенко 1977; Карпенко 2003; Карпенко 2005; Карпенко 2009], І. Ковалик [Ковалик 2007; Ковалик 2008; Ковалик 2008а; Ковалик 2008в], М. Кордуба [Кордуба 1924; Кордуба 1924а; Кордуба 1938], В. Лобода [Лобода 1976; Лобода 1977; Лобода 1986], В. Лучик [Лучик 2007; Лучик 2010; Лучик 2014], В. Німчук [Німчук 1962; Німчук 1967; Німчук 1976; Німчук 2017], Є. Отін [Отин 1994; Отин 2014], Я. Пура [Пура 1990], Я. Рудницький [Rudnyckyj 1937; Rudnyckyj 1939], О. Стрижак [Стрижак 1959; Стрижак 1962; Стрижак 1967], М. Худаш [Худаш, Демчук 1991; Худаш 1995; Худаш 2004; Худаш 2006], К. Цілуйко [Цілуйко 1954; Цілуйко 1957; Цілуйко 1966], Є. Черняхівська [Черняхівська 1962; Черняхівська 1966] та наші сучасники, одні з яких активно працювали, інші й нині трудяться в просторі ойконіміки (захищаючи дисертації, видаючи ґрунтовні розвідки, розбудовуючи теорію й практику ономастичних досліджень): Ю. Абдула [Абдула 2007; Абдула 2008], С. Вербич [Вербич 2002; Вербич 2007а; Вербич 2009а; Вербич 2014; Вербич 1916; Вербич 2017а], І. Волянюк [Волянюк 2009а; Волянюк 2017], М. Габорак [Габорак 1999; Габорак 2007; Габорак 2011], О. Голінатий [Голінатий 2015], І. Гонца [Гонца 2004; Гонца 2006а; Гонца 2017], Л. Дика [Дика 2009а; Дика 2017], І. Єфименко [Єфименко 2009; Єфименко 2011; Єфименко 2017], О. Іваненко [Іваненко 2006; Іваненко 2008; Іваненко 2017], О. П. Карпенко [Карпенко О. П. 2007; Карпенко О. П. 2007а; Карпенко О. П. 2009; Карпенко О. П. 2009а; Карпенко О. П. 2010; Карпенко О. П. 2011; Карпенко О. П. 2015; Карпенко О. П. 2017; Карпенко О. П. 2019], О. Карпенко [Карпенко О. 2006], З. Купчинська [Купчинська 1993; Купчинська 1996; Купчинська 2016; Купчинська 2017; Купчинська 2018], О. Купчинський [Купчинський 1969; Купчинський 1970; Купчинський 1980; Купчинський 1981], А. Лисенко [Лисенко 2004; Лисенко 2007а], Л. Масенко [Масенко 1983; Масенко 1986], М. Надутенко [Надутенко 2015], Л. Радьо [Радьо 2004], Я. Редьква [Редьква 2012; Редьква 2017], Н. Торчинська [Герета 2004;

Торчинська, Торчинський 2008], М. Торчинський [Торчинський 1993; Торчинський 2003; Торчинський 2008; Торчинський 2009], І. Царалунга [Царалунга 2007], О. Шульган [Шульган 2017], В. Шульгач [Шульгач 1999; Шульгач 2001; Шульгач 2003; Шульгач 2007; Шульгач 2009; Шульгач 2009а], В. Яцій [Яцій 2009; Яцій 2010; Яцій 2012; Яцій 2015] та ін.

Лінгвокультурологічний аспект ономастичних студій не був би зримо окресленим без аналізу ідей цілої плеяди відомих мовознавців: М. Алефіренка [Алефиренко 2005; Алефиренко 2010], Н. Арутюнової [Арутюнова 1999; Арутюнова 2000], Є. Бартмінського [Bartmiński 1998; Bartmiński 2007], О. Березович [Березович 1991; Березович 1998; Березович 2001; Березович 2009], А. Вежбицької [Вежбицкая 1996; Вежбицкая 2001; Wierzbicka 1996], В. Воробйова [Воробьев 2006], В. Карасика [Карасик 2001; Карасик 2002], В. Красних [Красных 2002; Красных 2003], В. Маслової [Маслова 2010; Маслова 2018], М. Рут [Рут 2001; Рут 2008], Ю. Степанова [Степанов 1985; Степанов 2004], В. Телія [Телия 1988; Телия 1996], С. Толстої [Толстая 1994; Толстая 2019], М. Толстого [Толстой 1969; Тослстой 1995; Толстой 1997], В. Шаклеїна [Шаклеин 1998; Шаклеин 2003; Шаклеин 2012] та ін.

До становлення й розбудови української лінгвокультурології долучилися сучасні українські мовознавці: Н. Венжинович [Венжинович 2018], Т. Вільчинська [Вільчинська 2008], І. Голубовська [Голубовська 2004], С. Єрмоленко [Єрмоленко 2007], В. Жайворонок [Жайворонок 2007], М. Жуйкова [Жуйкова 2007], В. Кононенко [Кононенко 2002; Кононенко 2008; Кононенко 2008а], З. Коцюба [Коцюба 2010], О. Левченко [Левченко 2005], Л. Лисиченко [Лисиченко 2009], Г. Лукаш [Лукаш 2011], П. Мацьків [Мацьків 2007], Л. Мацько [Мацько 2009], А. Мойсієнко [Мойсієнко 2008], О. Селіванова [Селіванова 2012], М. Скаб [Скаб 2008], Я. Яремко [Яремко 2015] та багато інших учених.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Творення власних назв – специфічний тип кодування культурної, історичної, мовної інформації. Майже

30 тисяч назв населених пунктів України постали в різні культурно-історичні епохи, і кожна культурна формація позначена вибором відповідного типу іменування поселення. Ойконіми певної структурно-семантичної моделі на тому чи тому етапі розвитку суспільства ставали домінантними, хоч і не єдиними. Словом позначали об'єкт, через нього проявляла себе культура світобачення, світорозуміння, а відповідно до цього – назвотворення і назвовідчуття. Культуроємність ойконімів – різна, але вона виявляє себе в кожній назві: чи то *Болотня* (Кв.), чи *Радісний Сад* (Мк.), чи *Доброгостів* (Лв.), чи *Баранівка* (Жт.). Звернення лінгвокультурологів до вивчення онімного матеріалу – вимога часу. У центр наукової парадигми поставлено людину, яка не тільки омовлює довкілля, але й іменує окремі його об'єкти, формуючи в такий спосіб самостійний багатогранний ономастичний код. Експлікація його складників із позицій культуроцентризму – одне з завдань сучасної лінгвокультурології.

Актуальність дослідження продиктована необхідністю проаналізувати ономастичні явища з погляду лінгвокультурології, здійснити перехід від ономастики системно-структурної, „іманентної" до антропоцентричної, яка розглядає мовні номінації в тісному зв'язку з людиною, її мисленням, духовно-практичною діяльністю. Одні назви поселень збережено з прадавніх часів, інші змінювалися протягом періоду свого побутування фонетично, морфемно, граматично, лексично, проте в кожній із них відбито матеріальну та духовну культуру тієї епохи, яка їх народила.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка „Український мовний простір: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвопоетичний аспекти" (номер державної реєстрації РК 0113U001235). Тему дисертації затверджено (протокол № 16 від 7 листопада 2016 року) та уточнено (протокол

№ 13 від 19 грудня 2019 року) на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мета роботи – здійснити ономастичний та лінгвокультурологічний аналізи ойконімного простору України через декодування лінгвальної та позалінгвальної інформації кожної з досліджуваних одиниць, що уможливлює співвіднесеність поверхневої структури ойконіма з його глибинною суттю, тобто з культурою.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) визначити теоретико-методологічні засади ономастичного й лінгвокультурологічного аналізу ойконімного простору України;

2) установити вектори взаємодії лінгвокультурології та ономастики; обґрунтувати поняття семантичності / асемантичності ойконіма;

3) окреслити джерельну базу, методологічний інструментарій, термінологічний апарат дослідження;

4) з'ясувати механізм і характер інтерпретації ойконіма – згорнутого лінгвокультурного тексту;

5) проаналізувати сучасний астіонімікон України як складник ойконімного простору та як лінгвокультурний феномен;

6) простежити реалізацію онімного й апелятивного кодів астіонімів на матеріалі назв українських міст;

7) створити лінгвокультурологічні портрети астіонімів України;

8) розкрити особливості вияву в назвах поселень універсальних категорій простору й часу;

9) об'єктивувати культуроємність українського назовництва, його образно-символічний та духовний потенціал.

Об'єктом дослідження є ойконімний простір України як лінгвокультурний феномен.

Предмет дослідження – лінгво- та культуроцентричний аналіз ойконімного простору України в контексті визначальних тенденцій сучасної ономастики та лінгвокультурології.

Джерельною базою дослідження послугували архівні документи та видані на основі першоджерел матеріали („Акты литовско-русского государства", „Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России" (I–IV), „Архив Юго-Западной России" (I–VII), „Брацлавське намісництво (90-ті роки XVIII ст.)", „Историко-статистическое описание Харьковской епархии" (I–V), „Населенные места Подольской губернии", „Историко-статистическое описание церквей и приходов волынской епархии", „Жерела до історії України-Руси" (I–IV, VII), „Кременецький земський суд: Описи актових книг. XVI–XVII ст." (I–III), „Києво-Печерський патерик", „Книга Київського підкоморського суду (1584–1644)", „Літопис руський", „Опись документовъ и дѣлъ, хранящихся въ сенатскомъ архивѣ", „Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древнихъ актовъ" (I–IV), „Переписні книги 1666 року", „Подолия. Историческое описание…", „Полное собрание русских летописей" (I–II), „Руська (Волинська) Метрика. Актові джерела. Регістри документів Корінної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673", „Список венгерских названий сел и городов с параллельными русскими (словацкими, румынскими) названиями", „Українські грамоти XIV в. і половина XV в.", „Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej" (I–XXV), „Dokumente basarabene" (I–XVI), „Dokumente bucovinene" (I–VI), „Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucle" (I–III), „Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länden", „Lustracija wojewodzta Ruskiego, Podolskiego i Belskiego", „Lustracija wojewodztwa ruskiego: Ziemia lwowska", „Matricularum Regni Polonia Summaria" (I–V), „Zbiór dokumentów małopolskich" (I–VIII), „Źródła dźiejowe" (I–XXIV) та ін.), карти й атласи, довідники з адміністративно-територіального устрою України, енциклопедії, лексикографічні праці (із топоніміки, ойконіміки,

антропоніміки, гідроніміки, мікротопоніміки, словники народних географічних термінів тощо). Картотека дисертації нараховує близько 30 000 онімних одиниць.

Методика дослідження зумовлена його метою, завданнями та матеріалом, має комплексний характер і спирається на загальнонаукові та власне лінгвістичні методи й прийоми. *Описовий метод* мовно-культурної інтерпретації назв поселень дав змогу проаналізувати ойконіми як своєрідні згорнуті тексти з лінгвальною та екстралінгвальною інформацією. У цьому ракурсі він тісно корелює з *прийомами лінгвокультурологічного аналізу*, спрямованими на виявлення та опис національного-культурно компонента в семантиці досліджуваних ономастичних одиниць. Виявом *порівняльно-історичного* методу стала репрезентація давніх ойконімотвірних моделей, онімних та апелятивних етимонів, аналіз фоно-морфемних та лексичних трансформацій. За допомогою *структурного методу*, зосібна *методики деривaційного аналізу,* окреслено словотвірну структуру ойконімів. *Семантико-мотиваційний* метод допоміг встановити мотиваційні чинники творення назв поселень, а доповнений *прийомами аналізу* культурологічних та ономастичних кодів уможливив розгляд ойконімів як лінгвокультурних феноменів. *Зіставний метод* дав змогу схарактеризувати лексико-семантичну, деривaційну та культурологічну своєрідність ойконімів, локалізованих у різних адміністративно-територіальних регіонах країни. Використанням прийомів *етимологічного аналізу* та *аналізу словникових дефініцій* з'ясовано генезу досліджуваних одиниць. Застосування методики *моделювання функціонально-семантичних полів* (*функціональний метод*) забезпечило створення лінгвокультурологічних портретів усіх астіонімів України з виокремленням у них ядерної та інтерпретаційної зон, зон ближньої та дальньої периферії. Частково використано прийом *кількісних підрахунків* для визначення частотності репрезентантів кожного з досліджуваних кодів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній *уперше*:

– описано український ойконімний простір в ономастико-культурологічному аспекті;

– уведено в науковий обіг терміни *ойкокультуронім / астіокультуронім* для позначення ономастичної одиниці як лінгвальної та культурологічної цінності; окреслено значення термінів *апелятивний* та *онімний* коди астіонімів; *антропонімний індивідуальний, антропонімний груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний, ландшафтно-артефактний, локально-етнічний, службовий, символіко-світоглядний* коди астіонімів; мікрокоди та субкоди в системі астіонімікону;

– змодельовано лінгвокультурологічні портрети всіх сучасних українських астіонімів із виокремленням у їхній структурі ядерних та інтерпретаційних зон, зон ближньої й дальньої периферії; запропоновано контроверсійні тлумачення генези низки астіонімів;

– проаналізовано ойконімний матеріал у контексті провідних світоглядних категорій простору й часу; засвідчено його духовний та образно-символічний потенціал;

– підтверджено доцільність розгляду ойконімікону України як репрезентанта специфіки національного світобачення;

– запропоновано алгоритм укладання лінгвокультурологічного словника назв міст нашої держави.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що в ній *уперше*:

– окреслено роль ономастичного матеріалу в структурі лінгвокультурологічних досліджень;

– опрацьовано на основі назв поселень питання взаємозв’язку, взаємовідображення та взаємопроникнення мови й національної культури;

– обґрунтовано теоретико-методологічні засади вивчення ойконімного простору України як ономастичного коду;

– розроблено структуру статті лінгвокультурологічного словника ойконімів;

– запропоновано схеми лінгвокультурного прочитання ойконімного матеріалу;

– проілюстровано специфіку відтворення тяглості матеріальної та духовної культури народу засобами ойконімного матеріалу.

Практична цінність одержаних результатів полягає в тому, що матеріали й висновки дослідження стали внеском у розбудову теорії та практики лінгвокультурології як комплексної наукової дисципліни, в осмислення ономастичних одиниць у контексті мовно-культурних студій. Презентація ойконімів як лінгвокультурних феноменів сприятиме розкриттю специфіки мовно-національної картини світу українців, окресленню векторів її розбудови. Створені лінгвокультурологічні портрети астіокультуронімів слугуватимуть суттєвим доповненням до навчальних курсів із лексикології, історії української мови, а також можуть бути використані для підготовки спецкурсів „Українська історична та сучасна ономастика”, „Українська лінгвокультурологія”. Опрацьований матеріал стане корисним для лексикографічної практики, передусім за укладання повного Словника ойконімів України, Ономастичного атласу України, лінгвокультурологічних та етнолінгвістичних словників.

Особистий внесок здобувача полягає у створенні концепції інтерпретації ойконімії України як лінгвокультурного феномену, моделюванні лінгвокультурологічних портретів усіх теперішніх астіонімів України. Монографія та всі статті написано одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення дослідження та його результати неодноразово заслухано на засіданнях кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2016–2018 рр.). Дисертацію обговорено на засіданні міжкафедрального наукового семінару Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 26 травня 2020 року).

Основні теоретичні положення та найвагоміші практичні результати дослідження виголошені у формі доповідей і повідомлень на *шістнадцяти всеукраїнських наукових конференціях*: Всеукраїнська наукова конференція „Лукія Гумецька. Незабутні імена української науки” (Львів, 8–9 лютого 2001 р.), IX Всеукраїнська ономастична конференція „Ретроспекція і перспективи української ономастики” (Кіровоград, 4–5 жовтня 2001 р.), Всеукраїнська наукова конференція до 100-річчя від дня народження Івана Ковалика „Іван Ковалик і сучасне мовознавство” (Івано-Франківськ, 15–16 травня 2007 р.), XIII Всеукраїнська ономастична конференція з міжнародною участю „Проблеми слов’янської ономастики” (Ужгород, 27–29 квітня 2009 р.), Всеукраїнська наукова конференція на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар’яна Демського „Фразеологізм і слово у тексті і словнику” (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.), XIV Всеукраїнська ономастична конференція „Українська онімія в часі і просторі” (Івано-Франківськ, 26–27 травня 2011 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Гуцульська діалектна лексика і лексикографія” (Коломия; Івано-Франківськ, 26–27 квітня 2012 р.), XV Всеукраїнська ономастична конференція „Український ономастикон: типологія, словотвір, функціонування” (Хмельницький, 12–13 вересня 2013 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки”, присвячена пам’яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 13–14 листопада 2014 р.), XVI Всеукраїнська ономастична конференція „Українська ономастика: минуле, сучасне, перспективи” (Одеса, 24–26 вересня 2015 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки”, присвячена пам’яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 3 листопада 2016 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Іван Ковалик та українське мовознавство: історія, школи, проблеми”, присвячена 110-ій річниці від дня народження професора Івана Ковалика (Львів, 26–27 жовтня 2017 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція

„Феномен Памви Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення” (Дрогобич; Самбір, 17 жовтня 2018 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Східнослов’янські мови в історичному розвитку”, присвячена 70-річчю від дня народження професора П. І. Білоусенка (Запоріжжя, 18–19 жовтня 2018 р.), III Всеукраїнська наукова конференція „Актуальні тенденції сучасного гуманітарного дискурсу – 2019” (Дрогобич, 16–17 травня 2019 р.), XVIII Всеукраїнська ономастична конференція (Львів, 24–25 жовтня 2019 р.); *двадцяти двох міжнародних конференціях*: XI Міжнародна ономастична конференція „Традиційне і нове у вивченні власних назв” (Донецьк–Горлівка–Святогірськ, 13–16 жовтня 2005 р.), XII Міжнародна ономастична конференція „Українська ономастика в загальнослов’янському контексті” (Чернівці, 30. 10 – 03. 11. 2007 р.), Міжнародна наукова конференція на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила „Діалект у лінгвокультурологічному просторі” (Дрогобич, 28–30 жовтня 2010 р.), VI, VII, VIII міжнародні науково-практичні конференції „Етнос. Культура. Нація” (Дрогобич, 14–15 листопада 2008 р., 15–16 жовтня 2010 р., 18–19 жовтня 2012 р.), IV Міжнародна науково-практична конференція „Професійна підготовка вчителя початкових класів: актуальні проблеми філології та лінгводидактики” (Луцьк, 22–24 травня 2014 р.), III Міжнародна науково-практична конференція „Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє” (Львів, 18–20 травня 2016 р.), V Міжнародна науково-практична конференція „Професійна підготовка вчителя початкової школи: актуальні проблеми філології та лінгводидактики” (Луцьк, 2–5 червня 2016 р.), Міжнародна наукова конференція, присвячена 160-річчю від дня народження Івана Франка” (Дрогобич, 24–25 листопада 2016 р.), I, II, III, IV, V, VI міжнародні науково-практичні конференції „Рідне слово в етнокультурному вимірі” (Дрогобич, 14–15 листопада 2007 р., 19–20 жовтня 2009 р., 10–11 листопада 2011 р., 17–18 жовтня 2013 р., 20–21 жовтня 2015 р., 19–20 жовтня 2017 р.), Міжнародна науково-практична

конференція „Сучасна початкова освіта: проблеми, теорія та практика” (Дрогобич, 28–29 вересня 2017 р.), Міжнародна наукова конференція „Актуальні проблеми української та інослов’янської ономастики”, присвячена 80-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 21–22 вересня, 2017 р.), XIII Міжнародна науково-практична конференція „Проблеми зіставної семантики” (Київ, 21–22 вересня 2017 р.), I, II, III міжнародні науково-практичні конференції, присвячені 30-річчю, 35-річчю, 40-річчю факультету початкової та мистецької освіти (Дрогобич, 29–31 жовтня 2009 р., 16–17 жовтня 2014 р., 17–18 жовтня 2019 р.); *десяти закордонних конференціях*: Міжнародна конференція „Polsko-ukraińskie powiązania językowe” (Польща, Казімєж Дольний, 26–17 квітня 2002 р.), Міжнародна науково-практична конференція „Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов” (Білорусь, Брест, 23–24 травня 2008 р.), Міжнародна наукова конференція „Язык и дискурс в статике и динамике” (Білорусь, Мінськ, 14–15 листопада 2008 р.), Міжнародна наукова конференція „Славянска и балканска ономастика” (Болгарія, Велике Трново, 13–15 вересня 2012 р.), 19. slovenská onomastická konferencia, venovaná významnému životnému jubileu prof. Milana Majtána (Словаччина, Братислава, 28–30 квітня 2014 р.), I, II міжнародні наукові конференції „Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования” (Білорусь, Вітебськ, 18–19 лютого 2016 р., 15–16 березня 2018 р.), Міжнародна наукова конференція, присячена 65-літньому ювілею кафедри україністики Варшавського університету „Dziedzictwo chrześcijańskie Połaków i Ukraińców – słowo, sztuka” (Польща, Варшава, 28–29 травня 2018 р.), XXI Міжнародна і Всепольська ономастична конференція „Terminologia onomastyczna – Nazwotwórstwo” (Польща, Казімєж Дольний, 4–6 жовтня 2018 р.), Міжнародна наукова конференція „Wiktor Petrow-Domontowycz – mapowanie twórczości pisarza” (Польща, Краків, 6–7 червня 2019 р.); *двох наукових семінарах*: Науковий семінар „Ономастика Карпатського регіону” (Київ, жовтень 2004 р.),

Ономастичний науковий семінар (Київ, 24–25 травня 2007 р.); *двох наукових читаннях*: Наукові читання пам'яті Ю. К. Редька (Київ, 2005 р.), Наукові ономастичні читання, присвячені пам'яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 12 листопада 2015 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано монографію „Ойконімія України як лінгвокультурний феномен" (Дрогобич, 2020. 448 с.; 26,04 друк. арк.), три розділи англійською мовою в колективних монографіях категорії SENSE (Lviv; Toruń, 2019, с. 120–142; Lviv; Toruń, 2019, с. 160–178; Lviv; Toruń, 2019, с. 89–125), чотири словники (один, у співавторстві), розділ у хрестоматії (Львів, 2019, с. 333–355), 73 статті, з них 33 – у фахових виданнях України, 5 – у періодичних виданнях інших держав, 7 – у закордонних наукових журналах, 28 публікацій – праці, видрукувані в інших наукових збірниках, доповіді, виголошені на міжнародних та всеукраїнських конференціях. Усі публікації, крім одного словника, одноосібні.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох основних розділів із підрозділами, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаної літератури (768 найменувань), списку лексикографічних та енциклопедичних джерел (139 найменувань), додатків (Додаток А „Список публікацій здобувача", Додаток Б „Відомості про апробацію результатів дослідження", Додаток В „Матеріали до лінгвокультурологічного словника астіонімів України"). Загальний обсяг роботи – 845 сторінок, основний зміст роботи викладено на 430 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ОНОМАСТИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОЙКОНІМНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

1.1. Історико-географічні дослідження назв поселень України як підґрунтя лінгвокультурологічного їх розгляду

Одна з граней людської культури як семіотизованої свідомості – іменування пізнаного та обжитого простору – рік, гір, лісів, полів, осель тощо. Заснування поселень та надання їм імені – явище суспільне. Вони, як і все, що дійшло до нас із найдавніших часів (пам'ятки матеріальної та духовної культури, мова, писемність, світогляд, звичаї), є продуктом суспільних відносин. На складному шляху нашої історії в їхньому творенні брали участь різні чинники, з-посеред яких виокремлюють історичні, географічні та лінгвістичні [Купчинський 1981, с. 4]. О. Купчинський наголошує, що вивчення ойконіма як історичного явища – аспект актуальний та надзвичайно „важливий, бо розкриває суспільні підстави виникнення об'єктів і різний історичний генезис назв" [Ibid., с. 6]. Історизм ойконімів виражений не в поодиноких випадках, а становить „основу всіх назв", тобто вони історичні „не у вузькому розумінні (повідомляють про якусь подію), а завжди" [Никонов 1974, с. 81], позаяк „*Вікторія* чи *Буковина* – це історія, виражена засобами мови" [Ibid., с. 26]. „Завжди історичними" є навіть штучні ойконіми – образно, ідеологічно чи політично марковані.

XIX ст. стало початком потрактування назв поселень в історичній ретроспективі: не тільки загальну лексику, а з-поміж власних назв – не лише назви водних об'єктів як найбільш стійкий пласт онімів, але й ойконіми віднесено до кола важливих інформаційних джерел. Ідеї порівняльних досліджень, започатковані працями Ф. Боппа [Bopp 2003], Вільгельма

фон Гумбольдта [Гумбольдт 2000], Ф. Шлегеля [Шлегель 1983], уможливили побачити в пропріальній лексиці глибинну сутність, етнічний менталітет словотворця та розглядати її як вияв нерукотворної народної культури. Серед першопрохідців – М. Барсов [Барсов 1865], Ф. Міклошич [Miklosich 1860; Miklosich 1927], Ф. Палацький [Palacký 1934] та ін. Позначені іменами представників трьох основних осередків українського наукового поступу – Харківського, Київського та Львівського, назвознавчі студії стали зримо окресленими в обширі історико-географічних та краєзнавчо-етнографічних. Подвижницька праця І. Вагилевича [Вагилевич 1965; Вагилевич 1978], Я. Головацького [Головацький 1884], М. Максимовича [Максимович 1880], Л. Похилевича [Похилевич 1864], інших дослідників спрямовувала їх на наукову стезю. „Назви місцевостей – це ніби закам'янілий документ про ґрунт, первісну культуру, спосіб життя, традиції, звичаї і розселення наших предків. Назви поселень можуть яскраво продемонструвати, яким шляхом ішла слов'янська колонізація. У випадках, коли немає історичних доказів, однойменні топоніми переконують у тому, що поселенці вийшли з місцевості того ж імені", – цитує Я. Головацький чеха М. Коляра у передмові до „Географическаго словаря западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ" [Головацький 1884, с. 13–14]. І хай розмірковування І. Вагилевича про кельтське коріння ойконімів *Бар, Библо, Бунів, Кульматичі, Рулеве, Сопіт, Тухля* (мовляв, іменували їх бойки, а предками бойків, за однією з відомих версій, було кельтське плем'я боїв), про сліди тюркських племен у назвах гуцульських поселень *Печеніжин, Печенія, Узин, Узів* (позаяк самих гуцулів просвітитель виводив від тюркського племені уців); хай переконання І. Шараневича про те, що галицькі ойконіми *Поморяни, Половці, Печеніжин, Пруси, Прусів* слід кваліфікувати тільки як відетнонімні; хай дослідження М. Барсова переважно зводилися до пошуку на картах „подібнозвучних" з племінними іменами Київської Русі назв, – сьогодні потребують деякого уточнення [Борчук 2009, с. 139; Бучко, Бучко 2013, с. 416; Галас 1979, с. 7–8;

Нерознак 1983, с. 7; Худаш, Демчук 1991, с. 44], – незаперечне одне: це були „перші ластівки”, перші спроби прочитання назв поселень як історичних етноархівних джерел.

Назвознавчі дослідження другої половини XIX – початку XX ст. поступово набувають обрисів системності, а аналіз ойконімного матеріалу вчені здійснюють із двох перспектив: 1) характеристики власних назв поселень як підґрунтя вивчення етногенезу слов’ян; 2) збору та популяризації автохтонних народнорозмовних назв населених пунктів і спроб повернути їх до офіційно-ділового вжитку.

Проблема слов’янського етногенезу – одна з найскладніших у науці з огляду на те що, як наголошує В. Петров, для її однозначного потрактування завжди бракує належних джерел. Дослідники стають прихильниками однієї з двох теорій – міграційної або автохтонної, побудованих на діаметрально протилежних підходах: перший – на визнанні руху як провідної засади етногенетичого процесу, другий – на зарахуванні слов’ян до незмінних мешканців конкретної території з часів неоліту [Петров 1972, с. 3–6]. Живими свідками тієї чи тієї дії є не тільки назви водних об’єктів, але й назви поселень. Учені розглядають ці феноменальні витвори народного генія як важливий джерельний документ, нерідко єдиний з дописемної епохи.

Одним із перших використав ономастичний матеріал для з’ясування етногенезу слов’ян І. Франко. У Науковому додатку до „Учителя” він опублікував розвідку „Сліди Русинів у Семигороді”, у якій на підставі явищ топонімії довів побутування давніх слов’янських поселень у Трансільванії. Компактне проживання українців у Семигороді засвідчують фонетичні та морфологічні ознаки тамтешніх топонімів. Свою статтю учений розпочав покликанням на працю М. Грушевського, у якій стверджено, що від XII ст., тобто від початку писемної історії Трансільванії, численні її географічні назви демонструють не просто слов’янський, а якраз український (руський) слід. Далі І. Франко, опрацювавши архівні джерела Ф. Міллера, аргументовано зарахував

до українських низку топонімів: *Шибин* (*Scybin, Zebin*), *Храпун* (*Chrapundorf*), *Монастир* (*Momostor*), *Вовків* (*Wolkow*), *Родня* (*Rodno*), *Мошна* (*Mosna*), *Златна* (*Zalathna*), *Ольшина* (*Olchina*), *Будз* (*Bwzd*), *Житне* (*Sytne, Zytne*), *Rosz* (*Ruzmark, Ruhcmark, Ruzmarge, Reiszmarkt*), *Wrbow, Богач* (*Bogacs, Bagach*), *Медвіж* (*Medgyes, Medyes, Medwisch*), ріки *Борза* (*Borza aqua*), *Думбро* (*Dumbro*), *Бистриця* (*Bistritz*) та ін. До етимологізації географічних назв учений-мислитель звертався рідко, до того ж не категорично, а лише вдаючись до певних етимологічних припущень: *Шибин* – „корінь *шиб* – правильно викопана яма з гірничою метою”; *Борза* – „пор. *борзії* комони „Слова о полку Ігоревѣ” і галицько-руське *борзо* в значенні *скоро*”; *Думбро* – „очевидно, руське *дуброва*”; *Родня* – „від *руди* або може бути формою слова *рідний*”; *Будз* – „очевидно, назва від свіжо витисненого сира”; *Медвіж* – „т. зв. *Медвежий* город” тощо [Франко 1957, с. 55–80]. Вагу Франкової праці важко переоцінити: на початку XX ст. він шукав і знаходив сліди українства у світі, а не намагався (як це часом чинять деякі сучасні дослідники), торкнувшись у кращому випадку якоїсь субстратної назви, а в гіршому – просто знайшовши подібні слова в різних мовах, потрактовувати питомі назви як запозичені.

Дослідження міграційних процесів, вивчення механізмів перенесення назв малої батьківщини на назви новозаснованих поселень, історія та культура іменування колонізованих земель, пошук наукових етимологій і навіть перші спроби запровадження топонімних класифікацій відбиті в працях В. Антоновича [Антонович 1870], К. Дубняка [Дубняк 1928], М. Кордуби [Кордуба 1928], М. Корниловича [Корнилович 1915], Н. Молчановського [Молчановський 1885], Л. Падалки [Падалка 1896; Падалка 1914], Ю. Сіцінського [Сицинский 1889; Сицинский 1895], М. Сумцова [Сумцов 1886], М. Яворовського [Яворовський 1911; Яворовський 1887], В. Ястребова [Ястребов 1893] та багатьох інших істориків, географів, краєзнавців, лінгвістів.

Для прикладу, М. Сумцов татарськими за походженням уважав назви поселень *Балаклея, Ахмед*, литовськими – *Литовська, Литвинки*, румунськими

– *Братушани, Петрешти*, сербськими – *Сербку, Сербулів*, німецькими – *Данциг, Дармштадт*, польськими – *Ляшки, Ляховичі* тощо, однак дослідник прислухався й до думки свого великого вчителя О. Потебні: *Ляшко, Ляхович* не обов'язково були поляками, засновники поселень просто могли мати таке прізвисько / прізвище. Тож учений застерігав: спрямовуючи дослідження в етнологічне русло, можна наробити багато помилок, слід добре поміркувати, чи логічно назви поселень *Печеніги* та *Печеніжино* виводити від етноніма *печеніги*, а в ойконімах *Чугуєв* і *Кременчук* бачити ім'я половецького хана *Чуги* [Сумцов 1886, с. 456–489].

Сьогодні можна оспорювати деякі тодішні не вповні коректні коментарі чи окремі з припущень і висновків, однак беззастережним треба визнати розуміння авторами виняткової історичної цінності досліджуваного ними ойконімного матеріалу та щире вболівання за збір і систематизацію цих важливих історичних джерел.

Другий напрям історико-географічних досліджень ойконімів спричинений намаганням дефальсифікувати українські географічні карти. Топонімія – це своєрідна мова географії, невід'ємна частина картографічних матеріалів, щедре джерело інформації про відповідні об'єкти [Стрижак 1967, с. 11]. За повернення автохтонних назв поселень на картографічні джерела ратували ще М. Максимович („не *Пивтава, Переясливъ, Перикипъ*, як це позначив П. Шафарик на Слов'янській карті, а *Полтава, Переяслав, Перекоп*, як завжди говорили, писали й пишуть у Південній Русі" [Максимович 1880, с. 329–344]) та Я. Головацький (слід „повернути на карти містам *Лемберг, Будвейс, Альтзоль, Клягенфурт, Нейзац, Фіуме, Рагуза* та ін. їхні питомі ймення *Львів, Будієвиці* (*Будѣевицы*), *Зволень, Целовець, Новий Сад, Ріка, Дубрівник* тощо [Головацький 1884, с. 5], позаяк „німці, італійці, угорці, турки, заволодівши слов'янськими землями, нищили пам'ятки національного життя, перекручували географічні терміни на свій лад або замінювали їх зовсім новими, запозиченими зі своєї мови словами, і так увели свою топографічну номенклатуру" [Ibid.,

с. 3]). У подальшому ці ідеї всіляко намагалися реалізувати О. Афанасьєв-Чужбинський, зауважуючи, зокрема, що ойконім *Хотінь* – слов'янська назва міста і саме в такому вигляді (а не *Хотин*) вона збереглася в говірці місцевого населення, тож має бути збережена в адміністративному вжиткові [Афанасьєв 2016а; Ільків 2013, с. 66]; Д. Яворницький, закликаючи відмовитися від назв, принесених після зруйнування Запорозької Січі на споконвічно українські землі росіянами, болгарами, сербами, греками, албанцями, молдаванами, вихідцями з Криму та Греції і вмотивовано повернути все те, що було рідним, автохтонним [Яворницький 1884, с. 77]; М. Кордуба, з болем констатуючи, що „так звані урядові назви, які трапляються в різних офіційних покажчиках, спеціальних та генеральних картах, в українських шематизмах тощо подають не автентичні народні назви, вживані місцевим українським населенням, а фіктивні, перекручені та покалічені на польський лад в Галичині, румунський або німецький на Буковині, угорський на Закарпатті, російський в інших українських землях" [Кордуба 1928, с. 106].

Справжній прорив у дослідженні ойконімікону як надважливого історико-географічного джерела відбувся в другій половині XX ст. Рушійною силою цього процесу стало значне збільшення письмово засвідченої джерельної бази. Подія, здавалось би, жодним чином не пов'язана з наукою, послугувала й надалі надійно слугує фундаментом історичних, географічних та лінгвістичних досліджень ойконімного простору України – видання 1947 р. українською мовою найповнішого довідника назв населених пунктів „Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1-е вересня 1946 року" (АТП). У ньому вміщено велику кількість назв поселень, які ні до того, ні після того більше ніде не збережено. Населені пункти, переважно хутори, ліквідовували, їх об'єднували з іншими заселеними об'єктами, назви вилучали з офіційної документації, вони зникали безслідно або ставали йменнями частин нових міст та сіл; в алфавітних покажчиках нових і старих населених пунктів (у додатку до АТП) зафіксовано сотні колишніх ойконімів, перейменованих 1946 р.

Укладачі статистичної праці (очевидно, зовсім не ставлячи перед собою такого завдання) зберегли для майбутніх поколінь оніми, які імперська канцелярія хотіла назавжди викинути не тільки з активного вжитку, але й з людської пам'яті. Зафіксований ойконімний матеріал став безцінною джерельною базою для істориків, географів та лінгвістів, матеріалом, який промовляє про адміністративно-територіальний, господарсько-виробничий, соціально-культурний і навіть, якщо можна так сказати, про духовний устрій України.

Студії, започатковані істориками, географами та краєзнавцями, у 50-ті роки логічно стають сферою широкого зацікавлення лінгвістів. Перша Республіканська нарада з питань топоніміки й ономастики 1959 р. та створення 1960 р. Комісії з топоніміки та ономастики України на чолі з К. Цілуйком спричинили з'яву фундаментальних загальнотеоретичних праць з ономастики та народження ідеї регіональних ономастичних досліджень, започаткували збір джерельного матеріалу, його систематизації та інтерпретації з метою видання повного словника ойконімів України. Відтоді на республіканському рівні, а зі здобуттям Україною незалежності – на рівні державному Київ, зосібна Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови НАН України, стають центром та координатором ономастичної роботи, а у вищих навчальних закладах практично всіх регіонів формуються та утверджуються потужні ономастичні школи (про регіональну ономастику більш докладно див. підрозділ 1. 2. нашої праці).

Дослідники все частіше апелюють до ретельного опрацювання літописної ойконімії. Назви давньоукраїнських поселень починають вивчати в колі історичних, географічних та лінгвістичних дисциплін: етнічної історії, історичної географії, текстології, історичної та діалектної лексикології, лінгвогеографії тощо. Виходять фундаментальні праці – водночас історико-географічні й лінгвістичні, метою яких є „узагальнення широкої фактичної та генетичної інформації про кожен давній літописний топонім, встановлення зв'язку матеріальної й духовної культури творців топонімної системи з самими

назвами” [ЕСЛГНП 1985, с. 5–6]. Така робота дає змогу вести мову про необхідність відновлення історичних назв як пам’яток культури. Повернення історичного топоніма – „це не просто бажання стерти з карти недостойні імена і замість них увіковічити засобами топонімії інших героїв, це – повернення традиційного ставлення до мови, історії, топонімії” (О. Соловйова [Исторические 1991, с. 150]); „історична географічна назва – слово, що виникло, так би мовити, „само собою”, як наслідок тисяч народних уживань позначення певного об’єкта < >; антиісторичні масові перейменування попереднього періоду закреслюють історію < >; за їхньою допомогою з топонімії витіснялася історія й географія” (О. Суперанська [Ibid., с. 158]); „повернення та збереження історичних назв є одним із першочергових і нагальних завдань сучасної прикладної ономастики” (В. Шульгач [Ibid., с. 177]). Такі думки прозвучали закликом не тільки до відродження історичної ойконімії, але й до об’єднання при цьому зусиль істориків, географів, лінгвістів.

Історико-географічне зацікавлення топонімікою свого часу навіть породило дискусію: кому ця галузь наукового пізнання належить: історикам, географам чи мовознавцям. Не ставлячи за завдання докладно проаналізувати сучасні власне історичні та географічні студії, уважаємо за актуальне наголосити на такому: украй важливо, щоб представники згаданих наукових галузей уміли один одного слухати, чути, розуміти та вибудовувати єдину логічно впорядковану теорію. Таку об’єднувальну місію може взяти на себе лінгвокультурологія. Мову необхідно вивчати не тільки „саму в собі” і „для себе”, але як „частину культури й суспільства” [Якобсон 1985, с. 276–277]. Позаяк ономастична лексика дуже тісно пов’язана з людською культурою, опосередковано окреслюючи також дані про природу, клімат, місцеві умови життя тощо, про матеріальне й духовне, рівень розвитку продуктивних сил, характер виробничих відносин та ін., архіважливим постає дослідження власних назв у культурологічному плані. Географія та історія накладають особливий відбиток на ономастику кожної мови, забезпечуючи її неповторність

[Суперанская 1973, с. 322] та скеровуючи історико-географічні студії в річище культуроцентричних, переносячи дослідницький інтерес з об'єкта пізнання на суб'єкт – людину, яка номінує довкілля крізь призму свого національно-етнічного бачення.

Тож наприкінці XX ст., коли лінгвоцентризм поступився місцем антропоцентризму, а останній покликав до життя низку новітніх наукових дисциплін, серед яких етнолінгвістику – „галузь мовознавчої науки, що вивчає мову як творчий продукт її носія, тобто етносоціуму, який породив мовний феномен – ключовий елемент і водночас рушій національної культури" [Жайворонок 2007, с. 8], та глибоко дотичну до неї лінгвокультурологію – „науку, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури й мови в їх функціонуванні й узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їх мовного й культурного змісту за допомогою системних методів з орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні установки (систему норм і суспільних цінностей)" [Бацевич 2007, с. 96] – пропріальна лексика органічно влилася в поле зору згаданих дисциплін. Етнолінгвістичний напрям у мовознавстві орієнтує дослідника на вивчення зв'язків „між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін." [Гриценко 2004, с. 178]; лінгвокультурологічний – на вивчення способів віддзеркалення в мові й мовленні матеріальної та духовної культури народу. Усякий пласт природної мови, що містить у собі одиниці із загальною денотативною спрямованістю, кодує інформацію про певний фрагмент дійсності, пропущену через призму внутрішнього світу носія мови, яка ввібрала в себе особливості його духовної культури. Дослідження, що мають справу з подвійним зображенням (фрагмента дійсності – в свідомості носія культури, фрагмента свідомості – в мові), ставлять перед собою, відповідно, два взаємопов'язані завдання: 1) окреслити специфіку національно зумовленого сприйняття фрагмента дійсності; 2) показати особливості мовного каналу трансляції інформації про такий

фрагмент дійсності. Щодо топонімного матеріалу, то це подвійне завдання О. Березович формулює так: виявити своєрідність топонімії як мовного джерела інформації про культуру народу [Березович 1998, с. 7]. Ця інформація закладена на рівні етногенетичного коду, позаяк людина первісно іменувала заселений об'єкт не тільки з необхідності виокремити та зафіксувати визначальну його ознаку, а ще й тому, що ця визначальна ознака продиктована внутрішнім баченням, сприйняттям, розумінням: це мала бути щонайменше назва-орієнтир, назва-захист, назва-символ, назва-пам'ять.

Тут варто вказати на ще одну специфічну рису: лінгвокультурологічні ономастичні студії зосереджено головно на опрацюванні мікротопонімії. Звернення до мікротопонімії як до культурозумовленого та етнологічно маркованого мовного матеріалу видається цілком закономірним: „Цей пласт духовної культури народу кодує інформацію про довкілля, а сприйняття простору, поза сумнівом, є одним із найважливіших складників у пізнанні національної моделі світу" [Ibid.].

Однак не тільки мікротопонімія, але й ойконімія, на наше тверде переконання, є надзвичайно культуроємним та етноспецифічним пластом онімної лексики. Не випадково Ю. Карпенко зазначає: „…топонімія (і ширше – вся ономастика) становить собою етногенетичний код у всьому, що стосується етногенезу та ментальності народу. І чим давніший час ми вивчаємо, тим вагомішими стають свідчення цього коду. Залишається тільки адекватно його відчитати" [Карпенко 2003, с. 125].

М. Торчинський зазначає, що ойконіми – це насамперед елементи культури, через які в мові віддзеркалено чимало явищ і фактів: історія заселення краю, міграційні процеси, економіка, вірування, традиції. Зосередившись на відтворенні ментальності українського народу у власних назвах поселень, учений говорить про символізацію онімів і на макрорівні (*Київ* символізує собою всю державу; *Львів* – західну, а *Харків* – східну її частини), і на мікрорівні (назва рідного поселення уособлює малу батьківщину, дитячі

роки тощо); символами історичного минулого, волелюбності українського народу стали черкаські ойконіми *Чигирин, Суботів, Холодний Яр*; *Чорнобиль* асоціюється з трагедією, атомною небезпекою, *Ялта* – відпочинком, *Диканька* – міфологією, *Сорочинці* – ярмарком; *Одеса* – гумором тощо. Така символічна семантика слова – це, звичайно, лише відбиття символізації певних ознак самого денотата, його концепту, образу, однак це явище досить статичне, і навіть коли онім як категорія динамічна трансформується, символ протягом тривалого часу залишатиметься у свідомості мовців [Торчинський 2003, с. 131–138].

Філософія імені наскрізно пройнята духом символу [Степанов 1985, с. 65], тож так важливо простежити механізм символізації ойконіма, до того ж ойконіма не тільки літературно-художнього, а й реального. Процеси перетворення власної назви в символ, творення конотативних онімів, або конотонімів, актуалізовані в працях дослідників (Є. Отіна [Отин 2010], Г. Лукаш [Лукаш 2011], В. Канни [Канна 2008], О. Тараненка [Тараненко 2007; Тараненко 2010] та ін.) дали змогу створити своєрідну конотативну „соціолінгвістичну карту" України: *Бабин Яр, Гуляйполе, Київ, Донецьк, Хутір-Михайлівський, Переяслав, Полтава, Львів, Севастополь, Одеса, Батурин, Крути, Базар, Берестечко, Жовті Води, Конотоп, Кобиляки, Хацапетівка, Зачепилівка, Жмеринка, Бердичів, Одеса, Чорнобиль, Прип'ять, Алчевськ, Новобогданівка* [Тараненко 2007, с. 14–36]. Сьогодні таку карту з великим болем можемо доповнити ойконімами *Авдіївка, Валноваха, Дебальцеве, Іловайськ, Станиця Луганська*, а з вірою та оптимізмом – назвами *Буковель, Колочава, Опішня, Петриківка* тощо.

Базою для конотонімізації слугує популярність власної назви в соціумі; наявність у власній назві яскравих конотем, що можуть представляти й заступати поняттєвий денотат загальної назви; стереотипність і повторюваність ситуацій, здатних „розбудити" таку конотему; можливість орієнтуватися на опрацьовану мовною практикою модель творення такої семантичної

структури [Лукаш 2013, с. 186–193]. Однак, якщо конотація – це шлях перетворення готової власної назви в символ, то „географічно-ландшафтні, геополітичні, кліматичні, господарсько-побутові умови життя людини формують поведінкові ознаки, менталітет, духовне єство етносу” [Жайворонок 2007, с. 164], що неминуче позначено на тому первинному слові, яким людина номінує пізнаний, створений, заселений географічний об’єкт. Матеріальна та духовна культура, одиниці довкілля й вагомі реальні та ірреальні кванти втілюються в слово-назву і це слово стає образом, майже повсякчас національно маркованим. Так власна назва вбирає в себе дух часу й простору, щоб стати символом цього духу. Цей процес може бути природним або штучним, довготривалим або миттєвим, більш або менш вдалим, але він завжди виникає з необхідності іменувати об’єкт, дібравши для цього такий вербальний знак, який саме в цей час і саме на цій території найдоречніший. Чи ведемо мову про іменування, коли назва заселеного об’єкта чітко корелювала з об’єктом, примітним на території, чи вона давала відповідь на питання, хто тут поселився, кому осада належить, яке це поселення, у чию честь його названо тощо. Отже, процес народження ойконіма – це віддзеркалення в ньому духовної культури людини та матеріальної культури довкілля, це поіменування освоєного та заселеного простору крізь призму рідної мови: скажімо, поселення *Гаї* (Лв., См. та ін.), *Гай* (Днп., Жт. та ін.), *Гайки* (Вл., Пл. та ін.) – українські села, й іменувала їх людина не тільки тому, що вона поселилася *в гаю, гаях, гайках*, а й тому, що вона думала по-українському. І, навпаки, не по-українському мислили номінатори сіл *Березова Роща* (Чрн.), *Весела Роща* (Днп.), *Роща* (Од., См., Чрн.) тощо.

Отже, вивчення ойконіма як факту історії та географії слугують надійним підґрунтям для лінгвокультурологічних досліджень, для розгляду явищ традиційної духовної та матеріальної народної культури, збережених в українському ойконіміконі. Давні назви засвідчують споконвічність заселення краю українцями-автохтонами; міграційні процеси, супроводжувані

перенесенням іменувань рідних осель, указують на тяглість історичної пам'яті. У більшості назв національний колорит збережений, але й утрачений сьогодні активно відроджується, попри всілякі перешкоди та політичні суперечності; штучні, ідеологічно марковані назви, минають разом з епохою, яка їх народила. Аналіз ойконімів, здійснений у просторі лінгвокультурології, уможливлює відчитування в іменах поселень світоглядних настанов етносу, специфічних прикмет його менталітету, розуміння психології та характеру людини-номінатора.

1. 2. Український ойконімний простір в ономастичному потрактуванні

„Очевидно, в жодній галузі української науки не було стільки аматорства, дилетантства й самоволі, як у студіях над походженням і значенням місцевих назв, або в так званій топонімістиці. Нескінченна кількість пояснень, що їх у науці називають народною етимологією, панувала й (за малими винятками) панує щодо назв місцевостей", – розмірковував Я. Рудницький наприкінці 30-х років минулого століття [Rudnyckyj 1937, с. 134]. Сьогодні, коли ономастика стала розділом мовознавства з численною кількістю одиниць дослідження і специфічним аспектом їх розгляду (сутність, походження та розвиток, будова, класифікація, закономірності функціонування), коли вчені висувають припущення, що це вже „не розділ, а окрема наука, сурядна з мовознавством" [Карпенко 2005, с. 11], студіювання практично всіх класів онімів стають щораз різноплановішими.

Лінгвістичні дослідження ойконімікону не завжди вдається відокремити від історико-географічних та краєзнавчо-етнографічних. Побутування ойконіма в часі – то історія, у просторі – географія, в обрисах національної специфіки – етнографія, краєзнавство, культура. Однак назва всякого поселення – то передовсім мовний знак, що постає за відповідними мовними законами. Усвідомлення саме цього факту покликало до життя ономастику – науку

про власні назви, становлення якої пов’язують із проведенням 1930 р. у Парижі з ініціативи видатного французького лінгвіста А. Доза Першого Міжнародного ономастичного конгресу [Подольская 1990, с. 347], а утвердження в Україні – зі створенням, як уже згадувано, на початку 60-х років ХХ ст. Української ономастичної комісії.

Хоч дослідження українських власних назв розпочали не філологи, а етнографи, історики, географи й краєзнавці, сьогодні саме лінгвісти мають за честь стверджувати, що генезу багатотисячного обширу онімів найбільш повно та обґрунтовано вдалося й надалі вдається досліджувати саме їм. Завдяки відкритості системи номінацій ономастика є, по-суті, „вічною наукою”, бо щодня народжуються нові власні назви – об’єкти майбутніх різновекторних студій. Спостережена й інша тенденція: зникнення з лексичного складу назв поселень разом з об’єктами, які вони позначали, стирання їх із народної пам’яті, тож фіксація та всебічне вивчення цього плану одиниць – річ украй потрібна й актуальна.

Лінгвістична у своїй основі ономастика містить історичний, географічний, етнографічний, соціологічний, культурознавчий компоненти, послуговується їхніми векторами аналізу, однак постійно виробляє та удосконалює власні. З другої половини ХХ ст. набирає розвою ономастика описова й теоретична, історична й етнічна, прикладна й літературна, а з початком ХХІ ст. впевнено заявила про себе ономастика когнітивна, робить спроби виокремитися у самобутній напрям лінгвістичних досліджень типологічна, соціологічна, етнолінгвістична, лінгвокультурологічна ономастика. Від зародження й упродовж усього часу розбудови ономастика ніколи не була „кабінетною” наукою: висновки, яких вона дійшла, вагомі не лише для науковців, а й для пересічних громадян, що нерідко схиляються до народноетимологічних потрактувань.

У широкому річищі ономастичних студій слід виокремити ойконіміку, хоч практично неможливо досліджувати ойконіми ізольовано, поза їхньою

взаємодією з іншими класами онімів. Уже Нестор-літописець, описуючи події другої половини V – першої третини VI ст., пов'язав назви *городка Києва* з іменем *Кий*, гори *Щековиці* з іменем *Щек*, гори *Хоривиці* з іменем *Хорив* (ЛР, с. 4), тобто об'єднав у межах одного висловлення три класи онімів. Розмежування слів на *власні назви* й *загальні*, *nomina propria* і *nomina appellativa* простежено ще в працях мислителів античного світу та Середньовіччя, а народжений у *Дрогобичі* 1448 р. український учений-просвітянин, географ, філософ, астролог, лікар Юрій Котермак став для світу Юрієм *Дрогобичем* (*Georgius Drohobicz, Jerzy Drohobycz*), використавши ойконім у ролі антропоніма.

Фрагментарні міркування про назви людських поселень виявляємо в працях М. Грека [Грек 2004], Л. Зизанія (Лексис 1964), П. Беринди (Лексикон 1961), суттєво концептуальнішими постають вони в дослідженнях І. Франка [Франко 1957; Франко 1982], І. Срезневського [Срезневский 1883], М. Курдуби [Кордуба 1924; Кордуба 1924а; Кордуба 1928; Кордуба 1938], М. Сумцова [Сумцов 1886] та ін. дослідників. Тож якщо праця І. Франка „Причинки до української ономастики" [Франко 1982, с. 391–427] – це, по-суті, фундамент, на якому згодом вибудовано велику галузь ономастики – антропоніміку, якщо в „Квестіонарі до збирання місцевих переказів" учений на початку XX ст. писав про мікротопоніми з позицій, умовно кажучи, сучасної етнолінгвістики та лінгвопсихології („зібрання і списання < > локальних місцевих назв і їх народних толковань може кинути багато світла і на розвій нашої *народної душі* та *психології* (виділення наше – В. К.), і на минувшину поодиноких сіл та місцевостей" [Франко 1907, с. 1]), то найвідоміша Франкова метафора закодувала в собі не антропонім і не мікротопонім, а таки ойконім – *Борислав*. „Долаючи неймовірно складний шлях, що випав на долю творця нашої культури кінця XIX – початку XX ст., і виконуючи при цьому титанічну працю, яка була під силу лише генієві, І. Франко послідовно працював над виконанням програми європеїзації української культури й науки. Щоб якось ліквідувати ту

прірву, що існувала між Україною і світом, він буквально інформативно насичував національну культуру новими ідеями, напрямами, моделями" [Бучко 2010, с. 85–86], до яких належить зарахувати окреслену ним ще 1906 р. ономастику.

Власні назви поселень найбільш тісно пов'язаний із потребами суспільства мовний пласт, надзвичайно чутливий до всяких змін у соціумі. Їхня залежність від позамовних чинників викликала, з одного боку, зацікавлення ономастичними явищам як джерелом різноманітної мовної й позамовної інформації, а з іншого, – визначила погляд на пропріативи як на соціально та етнічно зумовлений пласт лексики кожної мови, засвідчений особливостями деривації (за Д. Бучком, назви доойконімного рівня деривації, або ж первинні та назви ойконімного рівня деривації, або вторинні, секундарні; див.: [Бучко, Бучко 2013, с. 200] та ін.), семантикою онімних основ (у багатьох випадках „за відправну точку аналізу береться твірна основа, твірне слово, мотиваційне судження" [Ґрещук 2009, с. 17]), своєрідністю сприйняття назви як „синтезу мови й духовної культури" [Желєзняк 2011, с. 239], специфікою номінації. Номінація, або називання – це процес, який постійно супроводжує пізнання людиною довкілля. Що повнішим і точнішим є пізнання, то розчленованішим є поняття й докладнішою його назва [Суперанская 2008, с. 36]. Тож не випадково ойконімні студії стали одним із пріоритетних напрямів ономастичних досліджень. Їхнім об'єктом учені називають одиниці, позначені термінами або термінологічними сполученнями: *ойконімний простір, ойконімна система, система ойконімів, ойконімікон, назви поселень, назви населених пунктів, назви заселених людиною об'єктів, власні назви поселень* тощо.

Назва поселення, оточена за роки або й віки свого побутування не тільки науковими версіями, але й народними переказами та легендами, опрацьована в ракурсі словотвірному, лексико-мотиваційному, етимологічному, набуває всіх шансів бути пізнаною як мовно-культурний феномен. Синхронно-діахронна методика вивчення ойконімів за першофіксаціями „дозволяє простежити

поширеність топонімійних моделей на різних хронологічних зрізах та встановити певні тенденції й закономірності їх функціонування” [Бучко 1990, с. 125]. Аналіз словотвірних, семантичних, етимологічних, а паралельно й фонетичних та морфологічних аспектів назв поселень – це предмет дослідження „класичної” ономастики, яка вивчає ойконімікон України в регіональному, ареальному та стратиграфічному напрямах.

Сьогодні регіональний підхід до потрактування назв заселених та поіменованих людиною об’єктів репрезентує низка наукових праць, у яких зібрано, систематизовано й комплексно проаналізовано історичну та сучасну ойконімію. Найповніше досліджена генеза ойконімів Західної та Північно-Західної України. Це зумовлено, очевидно, архаїчністю заселення території, прадавністю збереженої тут ойконімії, глибоким зацікавленням учених автохтонними іменуваннями, якими часто є назви місцевих поселень, увагами до стихійних об’єктивних чи запланованих суб’єктивних змін, яких зазнавали місцеві населені пункти. Синхронно-діахронне вивчення ойконімії західних і північно-західних областей України здійснено в низці дисертаційних праць ([Бучко 1992], [Волянюк 2009], [Габорак 1999], [Галас 1960], [Герета 2004], [Карпенко 1967], [Котович 2000а], [Торчинський 1993], [Черняхівська 1966], [Яцій 2009]), у багатьох монографічних і лексикографічних виданнях ([Бучко, Котович 2017], [Габорак 2007; Габорак 2011], [Карпенко ТГРЧО 1964; Карпенко ТСРЧО 1965; Карпенко ТЦРЧО 1965], [Котович 2000; Котович 2006; Котович 2013; Котович 2015], [Пура 1990], [Торчинська, Торчинський 2008], [Худаш, Демчук 1991; Худаш 1995; Худаш 2004; Худаш 2006], [Шульгач 2001], [Яцій 2015]) та ін.

З’ява слов’ян на теренах Північної України теж дуже давня й сягає II–III ст. до н. е., однак фіксація найдавніших ойконімів у писемних джерел, насамперед у літописах, співвідносна з утворенням Київської Русі. Прадавні осілі землероби-слов’яни та ремісники мали свої поселення, назви яких чи то зникли назавжди, чи продовжували функціонувати в Київську добу й дійшли до

сьогодення зазвичай у модифікованому вигляді [Карпенко О. П. 2017, с. 154]. Наукова література, у якій репрезентовано ойконімію Північної України, засвідчена статтями Т. Баймута [Баймут 1960], І. Демешко [Демешко 2000; Демешко 2000а], О. П. Карпенко [Карпенко О. П. 2007; Карпенко О. П. 2007а; Карпенко О. П. 2009; Карпенко О. П. 2010; Карпенко О. П. 2015; Карпенко О. П. 2017; Карпенко О. П. 2019], Т. Поляруш [Поляруш 2010] та ін. учених, проаналізована в дисертації та історико-етимологічному словнику О. Іваненка [Іваненко 2006; Іваненко 2017], а поряд з іншими класами онімів – у словниках Т. Беценко [Беценко 2001], І. Желєзняк [Желєзняк 2013].

Неабияке наукове зацікавлення викликають назви поселень Центральної України. Засновані в різні історичні періоди, вони демонструють як релікти дописемної доби, так і ознаки найновішої ойконімної деривації. На сьогодні проаналізовано центральноукраїнський ономастикон у п’яти дисертаційних працях ([Голінатий 2015], [Гонца 2006] (із виданням словника ойконімів Уманщини [Гонца 2017]), [Дика 2009], [Лисенко 2007], [Надутенко 2015]).

Теперішню ойконімію Південної України на загал сформовано у XVIII ст. (із заснуванням нових поселень чи з перейменуванням колишніх). Однак, як зазначає Ю. Карпенко стосовно ойконімії Одещини, „це не знижує її важливості для науки. Навпаки, саме молодість обстежуваного ойконімного простору становить особливий його теоретичний і практичний науковий інтерес. Молодість топонімії – це її помітний рух, динаміка. Зміни й заміни назв відбуваються з неочікуваною для топонімії швидкістю, просто „на очах” формується й усталюється локальна топонімічна система” [Карпенко ТПСО 1975, с. 4]. Тож цілком слушно назви поселень Південної України стали об’єктом дисертаційних праць ([Стичишина 1976], [Касім 1978], [Лобода 1979]) та ретельного аналізу в лексикографічних роботах ([Карпенко ТПСО 1975; Карпенко ТПСО 1978], [Лобода 1977, с. 76–138], [Фоменко 1969], [Чабаненко 1999]).

Ойконімія Східної України та Автономної Республіки Крим приховує в собі сліди багатьох народів та цивілізацій. За переважно прозорими етимонами східнослов'янських назв проступає, з одного боку, історична тяглість традицій українського назовництва, а з іншого, – настанова імперської політики втручання в процес номінації та новітні віяння тоталітарної й посттоталітарної доби. Кримська ж топонімія, сформувавшись, як наголошує В. Бушаков, „у мовах таврів, давніх греків, скіфів, аланів і половців, румеїв, татар, ногайців, караїмів, кримчаків і вірмен", зазнала багатьох перейменувань, і в травні 1944 р. з насильницьким виселенням татар із Криму була „стерта з історичної карти" [Бушаков 2003, с. 5–6]. Східноукраїнська ойконімія проаналізована в працях Ю. Абдули [Абдула 2008], Є. Отіна [Отин 2014], кримська – у дисертації В. Бушакова [Бушаков 2005], у дослідженнях О. Суперанської [Суперанская 1995], Дж. Челєбі [Челеби 2010]) та ін. учених.

Отже, регіональний підхід до вивчення ойконімії демонструє, що „кожен регіон являє собою не тільки конкретну територіальну, але й соціальну, психологічну, культурну та іншу єдність й усвідомлюється як особливе культурне середовище зі своєю системою цінностей" [Мезенко 2016, с. 28]. Однак регіональна ойконіміка виконує насамперед об'єднувальну функцію, позаяк слугує меті видання Словника ойконімів України. А наразі назви міст та селищ міського типу всієї України разом із назвами рік, озер, боліт, гір, печер, лісів, заповідників, фізико-географічних та історико-етнографічних територій проаналізовано в „Етимологічному словнику топонімів України" В. Лучика [Лучик 2014], у науково-популярних виданнях А. Коваль [Коваль 2001], М. Янка [Янко 1998] та ін.

Паралельно з регіональними ведуться ареальні студії ойконімії України. Вони ґрунтуються „на аналізі окремих груп ономастичної лексики всієї етномовної території" і репрезентують „географію різних топооснов, словотвірну та фонетичну структуру топонімів" [Герета 2004, с. 1]. За взірці таких студій слугують дисертаційні праці Д. Бучка (моделі ойконімів на ***-івці,***

-инці) [Бучко 1972], О. Купчинського (моделі на ***-ичі***) [Купчинський 1974], З. Купчинської (моделі на ***-ів, -ин***) [Купчинська 1993], Н. Михайличенко (моделі на ***-ець, -иця***) [Михайличенко 2011], Л. Радьо (моделі на ***-*jь, -*ja, -*je***) [Радьо 2004], І. Царалунги (моделі на ***-ани, -яни***) [Царалунга 2006]. Зі словотвірною в таких працях нерозривно пов'язана лексико-семантична характеристика ойконімних етимонів (див. для прикладу дисертацію М. Мриглод „Становлення і розвиток моделей ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах" [Мриглод 2002]).

Ще один вагомий напрям вивчення ойконімного простору України – стратиграфічний. Лінгвістичне картографування, „створення лінгвістичних карт і атласів у XX – на початку XXI ст. і пов'язані з цим процесом збирання, упорядкування та експлікація лінгвальної інформації мають глибинні наслідки для розвитку мовознавства" [Гриценко 2010, с. 365]. В українській ономастиці картографування актуалізоване на ойконімному зрізі й частково на зрізі інших пластів онімної лексики працями Й. Дзендзелівського [Дзендзелівський 1965], А. Корепанової [Корепанова 1976], О. Купчинського [Купчинський 1969], В. Петрова [Петров 1966], Ю. Редька [Редько 1965], З. Франко [Франко 1978], Є. Черняхівської [Черняхівська 1966] та ін., але найфундаментальніше – в дослідженні З. Купчинської „Стратиграфія архаїчної ойконімії України" [Купчинська 2016]. Тут комплексно обстежено ойконіми, репрезентовані прадавніми словотвірними моделями на ***-ьskъ, *-ьn, *-itji, *-any/ -*jany, *-j(ь), *-inъ, *-ovъ/ *-evъ***. „Ойконімна стратиграфія передбачає розгляд матеріалу в трьох аспектах: ареальному, хронологічному та статистичному" [Купчинська 2016, с. 3]. Наслідком такого розгляду стало створення картосхем ойконімного матеріалу за „вісьмома хронологічними зрізами: 1 – до XIV ст., 2 – XV ст., 3 – XVI ст., 4 – XVII ст., 5 – XVII ст., 6 – XIX ст., 7 – XX ст., 8 – XXI ст." [Ibid., с. 1271] та виявлення ареалів найдавніше заселених регіонів України, що дасть змогу засвідчити український архаїчний ойконімний контент у Загальнослов'янському ономастичному атласі.

Сьогодні увиразнено ще один аспект ойконімійних студій – еко- та соціолінгвістичний. „Соціоономастика – це напрям ономастики, що вивчає власні назви у зв'язку з мовною ситуацією та суспільним середовищем" [Михальчук 2015, с. 505]. У зв'язку з цим О. Михальчук наголошує, що „ономастикон є мовно-культурною цінністю, національним надбанням. З огляду на динаміку політичних та мовних процесів у центрі уваги залишаються питання стандартизації української онімної системи, проблеми ідентичності власної назви як юридичного знака та законодавче врегулювання функціонування онімів" [Михальчук 2019, с. 370]. Ці питання досліджено в дисертаціях Л. Белея [Белей 2012], Л. Нуждак [Нуждак 2011], О. Шульган [Шульган 2017], у низці праць Б. Ажнюка [Ажнюк 2012], І. Волянюк [Волянюк 2017], С. Ковтюх [Ковтюх 2017], В. Лучика [Лучик 2010], О. Михальчук [Михальчук 2015; Михальчук 2019] та ін. учених.

Численні „відхилення від норм української літературної мови в структурі сучасних українських ойконімів спостережено на фонологічному, морфемному, словотвірному, лексичному рівнях" [Нуждак 2011, с. 9]. На жаль, досі в Україні залишається немало назв неукраїнських. „Вони творять своєрідний ойконімний суржик, що виник на стику української та російської ойконімійних систем" [Бучко, Бучко 2013, с. 376]. Відомо, що низка ойконімів з'явилася на географічній карті країни у ХХ ст., здебільшого 1946 року. Це в основному „кабінетні" назви, дібрані функціонерами радянської доби для перейменування багатьох поселень. „Природні, історико-культурні та естетико-емоційні критерії називання населених пунктів минулого століття часто замінювались ідеологічними: ойконімію України прагнули позбавити національної ідентичності та столітніх традицій у назовництві" [Шульган 2017, с. 14–15]. Зі здобуттям Україною незалежності історична ойконімія почала відновлюватися, цей процес повільно просувається із заходу та центру нашої держави на північ, схід, південь. А майже через 70 років від повоєнного „впорядкування" ойконімікону на виконання Закону України „Про засудження

комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону їхньої символіки" (№ 317-VIII від 9 квітня 2015 р.) з листопада 2015 р. до липня 2016 р. перейменовано 987 поселень та 25 районів – „ленінські", „радянські", „жовтневі" ойконіми перестали функціонувати. Постанова Верховної Ради України „Про перейменування окремих населених пунктів та районів Автономної Республіки Крим та міста Севастополя" набере чинності з моменту повернення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя під загальну юрисдикцію України [Короленко 2017, с. 137]. Однак про ойконімний суржик, або про зрусифіковані українські ойконіми у цій постанові не йдеться. Тож незмінними залишилися назви, які абсолютно не відповідають нормам української мови. Щодо цього С. Ковтюх закликає „виробити стратегію перейменувальних процесів, ураховуючи напрацювання й досягнення соціоономастики, < > задіяти чинники деколонізації, україноцентричності, національно-історичної самобутності тощо, позбутися російсько-імперських топонімів, не допускати спекуляції історичним принципом з метою їх відновлення" [Ковтюх 2017, с. 165]. Регенерація історичного ойконімікону, повернення на карту України питомих деідеологізованих та дерусифікованих назв – одне із завдань державної політики в галузі назовництва.

Одиниці ойконімного простору України потрактовано і з типологічого погляду. Типологічною ономастикою О. Скляренко, О. Скляренко називають „одну з найновіших наукових дисциплін про власні назви, яка вбирає в себе досягнення попередніх ономастичних студій" [Скляренко, Скляренко 2012, с. 25], а її предметом – „порівняльне вивчення ономастиконів різних мов з метою встановлення однакових або подібних властивостей, а також виявлення специфічних рис" [Ibid., с. 28]. Порівнюючи ойконімію України з назвами населених пунктів Росії, Білорусі, Великої Британії, США, Канади, Австралії, Німеччини, Франції, Італії тощо, ці вчені розглядають утворення низки міст та сіл нашої держави як ойконімну синекдоху, метонімію, метафору, гіперболу,

літоту, оксюморон, евфемізми, дисфемізми тощо. Порівняльна ономастика дає змогу побачити спільне та відмінне, притаманне ономастиконам різних народів на мотиваційному зрізі.

Власна назва поселення – це не тільки слово на географічній карті або на придорожньому вказівнику, це й слово, яке живе в людському мозку та зберігається в людській пам'яті. Тож когнітивний підхід до мови неминуче мав привести до когнітивного осмислення оніма: „Якщо ономастика пізнає власні назви, то когнітивна ономастика з'ясовує, як це пізнання реалізується" [Карпенко О. 2006, с. 359]. Об'єктом дослідження когнітивної ономастики, становлення якої в Україні пов'язане насамперед з працями О. Карпенко та представників Одеської наукової школи, стали не тільки і не стільки літературно-художні оніми, а й назви реальних поселень. Ці назви наділені специфічним значенням та особливою інформативністю: „онім *Київ* є заголовком, позначенням столиці України, що вміщує (може вмістити!) всю величезну інформацію про це місто" [Ibid., с. 21].

Серед дев'яти фреймів, виокремлених за типами денотатів та способами їх пізнання й номінації, О. Карпенко розглядає індивідуальний топонімний фрейм із низкою реальних ойконімів України („виконавцями ролей" [Ibid., с. 359]). Основу першого, найближчого кола індивідуального топонімного фрейму становлять топоніми (переважно ойконіми) малої батьківщини: назва рідного поселення; те, що стало найближчим у процесі пізнання світу, мандрівок і переселень; те, що набуває особливого значення, символізуючи велику Батьківщину; те, що стає родинною реліквією, згадкою. Друге коло – ментальне відображення того, що ономасти називають топонімійною системою. „Усяка топонімійна система існує передусім у свідомості конкретної людини, але свідомість людини не може зафіксувати всі ономастичні простори мови, вона відбиває лиш окремі в просторово-кількісному відношенні фрагменти. Такі сукупності топонімів, відображені у свідомості носіїв мови, являють собою топонімікон мовної особистості" [Дмитриева 2002, с. 49].

Друге коло плавно й малопомітно, без якихось ментальних ускладнень, переходить у третє – етнічне (мовно-етнічне, коло великої Батьківщини, рідної країни). Четвертим колом індивідуального топонімного фрейму є назви закордоння; п'ятим – власні вигадані назви, шостим – ті з географічних назв, яких конкретний носій ментального лексикону не знає.

Ці кола, як наголошує дослідниця, досить-таки умовні, бо врешті-решт усе зумовлене ступенем знання та міцністю входження в ментальний лексикон. Зрештою, розподіл кіл індивідуального топонімного фрейму теж є індивідуальним і підпорядковується не тільки об'єктивній ситуації, а й емоціям [Карпенко О. 2006, с. 171–194]. Осмислення українського ойконімного простору крізь призму когнітивної ономастики, проведення, опис та аналіз асоціативного експерименту як одного з методів цієї роботи – перспективне й важливе інтерпретаційне поле.

Не менш перспективним виявилося і місце ойконімів України в річищі ще одного нового розділу ономастики – конотоніміки. Конотонімами або онімами образної номінації назвав свого часу Є. Отін переосмислені імена. „Необхідність розвитку конотоніміки, – зазначає Г. Лукаш, – викликана передусім змінами, що відбуваються в сучасному мовознавстві і потребою глибшого теоретичного обґрунтування з нових теоретичних позицій механізму семантичного розширення власних назв як важливого чинника поповнення лексичного складу мови; проблемою систематизації зібраного матеріалу з конотонімії; пошуками універсальних та національно зумовлених семантичних компонентів" [Лукаш 2011, с. 6]. Тож у „Словнику конотативних власних назв" [Лукаш 2015] уже знайшли своє місце назви низки українських поселень, а семантичне значення багатьох інших ойконімів здатне розширюватися й набувати ознак „перевтілених імен".

Отже, аналіз назв заселених людиною об'єктів, розпочатий фрагментарними студіями ще в XIX ст., від середини XX ст. переріс у системне вивчення ойконімного простору України, спрямоване на глибоке й усебічне

з’ясування генези власної назви, її історії та сучасного стану, на видання регіональних ойконімних словників, етимологічних словників топонімів України, укладання картосхем архаїчної ойконімії України, а в перспективі – на видання повного ономастичного етимологічного Словника ойконімів нашої держави, представлення усіх типів українських ойконімів у Загальнослов’янському ономастичному атласі.

Сьогодні в ономастиці удосконалюють методику аналізу ойконімного матеріалу, продовжують пошуки оптимальної класифікаційної схеми ойконімів, впорядковують та кодифікують систему української ономастичної термінології, здійснюють синхронно-діахронне етимологічне, словотвірне, лексико-семантичне вивчення історичної та сучасної ойконіміки, розв’язують проблеми ойконімної ареалогії та стратиграфії. Усе це дає імпульс до потрактування ойконімікону України в обширах соціолінгвістики, еколінгвістики, типологічних студій, когнітивістики, конотоніміки, етнолінгвістики, лінгвокультурології. Окреслений огляд стану вивчення ойконімного простору України демонструє і безперечні досягнення сучасної ономастичної думки, і наявні лакуни, які потребують подальших досліджень.

1. 3. Лінгвокультурологія та ономастика: вектори взаємодії

Питання взаємодії мови й культури – одне з центральних у мовознавстві, оскільки мова не лише створює культуру, але й сама розвивається в ній. У науці, як і в усіх сферах людського життя, кожен період диктує певні вимоги. Сучасний антропоцентризм, що активно формує нову наукову парадигму, стимулює осмислення мови в лінгвокультурологічному аспекті. „Новітня лінгвістика одержала соціальне замовлення на інтегровану теорію. Так виникло багато „спарених” наук, починаючи від лінгвогеографії, про яку в 60-ті роки заговорив Л. Булаховський, і закінчуючи сучасними – психолінгвістикою, соціолінгвістикою, етнолінгвістикою, прагмалінгвістикою, гендерною

лінгвістикою, лінгвістичною філософією, лінгвокультурологією" [Даниленко 2009, с. 10]. І в кожній із них знаходять своє місце як апелятиви, так і пропріативи.

Лінгвокультурологія як наука – явище багатогранне. Матеріалом її дослідження є національна мова в усіх її різновидах та виявах [Кононенко 2008, с. 22], утілена в мові національна культура та менталітет народу [Телия 1996, с. 216].

Коріння цієї галузі знань дуже глибокі, а її зачинателями слушно вважають німецького вченого Вільяма фон Гумбольдта – засновника теорієї єдності „духу народу", його мови й культури („мова є органом внутрішнього буття, що усіма найтоншими нитками свого коріння зрослася з силою національного духу, і чим сильнішим є вплив духу на мову, тим багатшим є її розвиток" [Гумбольдт 2000, с. 28–29]) та не менш відомого українського лінгвіста О. Потебню – творця людиноцентричної, лінгвопсихологічної та лінгвофілософської мовознавчих концепцій („внутрішня форма слова є відношенням змісту думки до свідомості: вона показує, як уявляється людині її власна думка" [Потебня 1985, с. 218]).

Сьогодні дослідники простежують розвиток ідей великих мислителів від мовно-культурних пошуків філософів, антропологів, психологів, лінгвістів, культурологів кінця XIX ст., праць європейських неогумбольдтіанців та представників школи Е. Сепіра – Б. Ворфа („структура мови визначає мислення і спосіб пізнання реальності") до середини 90-х років XX ст., допоки лінгвокультурологія вголос не заявила про себе.

Лінгвокультурологія сьогодні – суміжний напрям етнолінгвістики, етнопсихології, когнітивістики, тобто наук, що вивчають вияви національного духу, національної свідомості в різних аспектах [Кононенко 2008, с. 3]. О. Хроленко називає лінгвокультурологію „філософією мови й культури" [Хроленко 2009, с. 51], В. Воробйов – їхнім „взаємозв'язком і взаємодією", а основним її завданням уважає „пошук механізмів такого зв'язку" [Воробьев 2006, с. 37]. Оскільки предметом лінгвокультурології є опис синхронно чинних

засобів і способів взаємодії мови й культури, а завданням – розгляд феноменів мови та культури в їх взаємозумовленості [Шаклеин 2012, с. 138], то вона не може оминати явищ ономастичних. На жаль, культурологи й навіть лінгвокультурологи не часто послуговуються дослідницьким інструментарієм класичної ономастики, а ономасти, відповідно, не завжди зважають на культурні явища та процеси, дотичні до силового поля творення власної назви. Цим нерідко користалися аматори, трактуючи паралельні дослідження в галузі ономастики та лінгвокультурології як різнобій поглядів. Насправді ж про жодні різночитання не йдеться: ономастика як наука про власні назви є „рідною посестрою" лінгвокультурології – науки, що „орієнтована на культурний чинник у мові й мовний чинник у людині" [Телия 1996, с. 38].

Стало нормою говорити, що лінгвокультурологія – молода наука. Однак поняття віку для науки дуже відносне. Бо сьогодні ця галузь гуманітарного знання не тільки виробила свої закони та методику наукового аналізу, не тільки формує та удосконалює термінологічний апарат своїх досліджень, але й розширює власні межі, запрошуючи до спільних студій інші і, що характерно, „старші" наукові галузі. Так склалося і з ономастикою – наукою, предметом дослідження якої є мільйони онімних одиниць, наукою цілком самодостатньою, що має й потенційно матиме неабиякі здобутки як теоретична, історична, літературна ономатологія. Однак нині говоримо ще й про когнітивну та типологічну ономастику, про етнолінгвістичний, соціолінгвістичний, еколінгвістичний, лінгвокраєзнавчий та про лінгвокультурологічний аспекти ономастичних досліджень.

Єдиним ономатетом для імен усіх типів була й продовжує бути людина [Słowiańska 2002, с. 45]. Її поставлено й у центр лінгвокультурологічної парадигми. Це стрижневий, хоч, звісно, і не єдиий аргумент, що посприяв розгляду ономастики в просторі лінгвокультурології.

Лінгвокультурогія – це інтерпретація мовних явищ в обширах культури, сприйняття та осягнення культури засобами мови. Як зазначає Н. Венжинович:

„лінгвокультурологія – нова філологічна дисципліна, яка вивчає певним чином відібрану й організовану сукупність культурних цінностей, досліджує живі комунікативні процеси породження й сприйняття мовлення, досвід мовної особистості та національний менталітет, дає системний опис мовної картини світу, забезпечує виконання освітніх, виховних а також інтелектуальних завдань навчання” [Венжинович 2018, с. 91]. Сьогодні основними результатами лінгвокультурологічних досліджень В. Шаклеїн уважає: 1) дистанціювання лінгвокультурології від лінгвістики, етнолінгвістики, лінгвокраєзнавства; 2) підкреслена орієнтація дослідників на наукові пошуки, тематичну схему яких на загал можна окреслити так: *мова – культура – текст – дискурс – суспільство – цивілізація – етнічна спільнота – субетнос – субкультура*; 3) наявність окремої метамови, тобто знакової системи, спільної як для культури, так і для мови [Шаклеин 2003, с. 8–9]. Учений називає також проблеми, які лінгвокультурологія наразі не розв’язала: перша стосується її термінологічного апарата як результату здебільшого термінологічної інтерференції чи творчої інтерпретації відомих ідей; друга – складності вияву механізмів зв’язку мови й культури, не в усіх випадках виправданої модернізацією традиційної наукової позиції; третя (основна) – усвідомлення того, що традиційної парадигми досліджень або її поверхневої модернізації для розуміння метамовних явищ лінгвокультурології сьогодні недостатньо [Ibid., с. 10]. Тож для нових наукових студій цікавою видається перспектива суміжних наукових пошуків, як-от: ономастико-культурологічних.

Традиція вивчення власних назв у аспекті взаємодії мови й культури почала складатися наприкінці XX ст. Активізація лінгвокультурологічних розвідок в ономастиці припадає на перше десятиріччя XXI ст.: учені почали опрацьовувати теоретико-методологічні засади нових підходів, висувати й обґрунтовувати нові терміни, вивчати та описувати специфіку мовної картини світу, змодельованої на ономастичному матеріалі [Васильева 2014, с. 6]. Можемо стверджувати, що всі без винятку ономасти підкреслюють важливість

таких спільних досліджень для „аргументації положень, гіпотез і висновків історичного, історико-культурного та етногенетичного порядку” [Худаш, Демчук 1991, с. 6], доводять, що „топоніми – пам’ятки матеріальної й духовної культури” [Купчинський 1981, с. 4], переконують, що „характер власних назв залежить від рівня культури та суспільної свідомості людей” [Бучко, Бучко 2013, с. 384]. Водночас фахівці-лінгвокультурологи інтерес до назви рідного поселення, її походження пов’язують з прагненням „відшукати свої корені, витоки духовної культури” [Кононенко 2008, с.72], позаяк „власні назви утворюють у мові особливу підсистему, специфічний код, своєрідний анклав” [Арутюнова 2000, с. 7; Лукаш 2011, с. 21]. Однак доводиться констатувати, що в україністиці системні дослідження онімного простору, а ойконімного й поготів, з погляду лінгвокультурології наразі ще дуже скромні.

Попри те звернення до онімів як до джерела лінгвокультурологічних відомостей логічне та закономірне, адже в ономастиконі закодовано соціально найвагоміші й найстійкіші кванти мовно-культурної інформації. „Важливо позбутися суб’єктивно-селективного підходу до виявлення етнокультурних можливостей іменника́, у згоді з яким „культуроносними” визнають окремі імена, а не всю систему загалом” [Березович 2001, с. 39; Колесник 2017, с. 69]. Ведучи мову про лінгвокультурологічне вивчення онімів, важливо апелювати до різних їх класів – як більш, так і менш „культуроємних”. Непросто створити беззастережну ієрархію, тобто встановити, у якому класі онімів мовно-культурної інформації більше, а в якому менше. У деяких групах власних назв вона мовби „лежить на поверхні” (мікротопоніми або ж „народні топоніми” (за О. Березович), урбаноніми, ергоніми), в інших – прихована за глибинними пластами давніх етномов та етнокультур (гідроніми), навколо окремих – ніби створює мовно-культурну ауру (антропоніми).

Що ж до ойконімів, то попри ретельне опрацювання їх у плані етимологічному та структурно-семантичному, комплексного лінгвокультурологічного дослідження системи назв заселених людиною

об’єктів в українському мовознавстві, як зазначалося, наразі не здійснено. І зумовлено це, вважаємо, кількома об’єктивними чинниками.

По-перше, хиткістю межі між науковим трактуванням генези ойконіма та народноетимологічною версією. Погоджуємося з думкою В. Кононенка, що усвідомлення внутрішньої форми слова зумовлене здатністю мовця сприймати слово як живий організм, щось утаємничене, розкрити смисл якого не лише цікаво, а й потрібно для самозбагачення. Відомо, що *Львів* названий на честь сина князя Данила Галицького *Льва*, назву *Київ* зазвичай пов’язують з іменем його засновника *Кия*. Але мешканці міст нерідко пропонують власні тлумачення походження найменувань, досить далекі від наукових версій [Кононенко 2008, с. 71–72]. Про шкоду, якої завдає науці т. зв. народна етимологія, неодноразово писав М. Худаш, наголошуючи на „необхідності відповідного реагування з боку науковців-ономастів на з’яву дилетантських любительських етимологій ойконімів, основаних на фантастичних народноетимологічних домислах, які вводять в оману широке коло не обізнаних з основами ономастики читачів” [Худаш, Демчук 1991, с. 6–7]. Важливо пам’ятати й застереження А. Білецького, що відсутність хронологічних, географічних, лінгвістичних та культурно-історичних визначень або неувага до них позбавляють ономастичні студії наукової цінності [Білецький 2012, с. 235]. Отже, лінгвокультурологічне дослідження ойконімів має бути спрямоване на відбір того, що не суперечить лінгвістичним законам і водночас випливає з традицій культури етнічного та національного назвотворення.

По-друге, вивчення мови з погляду її культурологічної функції передбачає звернення до тексту як національно-культурного, культурно-історичного, художнього явища. Ойконім за лінгвокультурологічного опрацювання – це теж текст, хоч і згорнутий, утілений зазвичай в одній лексемі, однак наповнений вагомою мовною та позамовною інформацією: культурною, історичною, географічною, етнографічною, енциклопедичною. Так слід розглядати

змістовий план оніма. І. Корольова ототожнює поняття втіленого в топонімі лінгвокультурного тексту й лінгвокультурного коду: „… вважаємо, що можна розглядати інформаційне поле топоніма як згорнутий лінгвокультурний текст, лінгвокультурний код, що при декодуванні виявляє доволі широке різнопланове інформаційне поле” [Королева 2015, с. 32]. На матеріалі „ключових смоленських топонімів *Гньоздово, Катинь, Рославль*, які позначають об’єкти культурно-мовного ландшафту області” [Ibid., с. 33], учена пропонує взірці декодування закладеної в них лінгвокультурної інформації. Наведені авторкою матеріали належать інформаційній системі „Топонімія Росії” – універсальній топонімній базі даних про макро- й мікротопоніми російського топонімного простору. Вони представлені картками з двома зонами – „Поле” і „Текст”. Зона „Поле” репрезентує класифікаційні параметри об’єкта; зона „Текст” – сутнісне наповнення кожного з них [Ibid., с. 33–37]:

Картка топоніма

Поле	Текст
Топонім	
Регіон	
Розряд	
Тип об’єкта	
Загальні відомості	
Згадка в документах	
Походження топоніма	
Словотвіра модель	
Найменування жителів	
Похідні утворення	
Ближні топоніми	
Історико-культурна інформація	
Список літератури	
Карта з назвою	
Малюнки	
Автор огляду	

Як бачимо, інформаційне наповнення тексту передбачає відомості лінгвального та екстралінгвального плану, доповнювані, за можливості, картографічними та художніми матеріалами.

В. Шаклеїн зазначає: „Своєрідність лінгвокультурологічної парадигми полягає в тому, що доволі відомі мовні й позамовні явища, матеріали, факти розглядають з погляду заново виведених закономірностей. Іноді у своїх наукових пошуках автори досягають нової якості, іноді відомі постулати вдягають у нову словесну упаковку" [Шаклеин 2003, с. 9], пор. з думкою Л. Мацько про те, що дослідник, одержуючи нову інформацію, завжди співвідносить її з уже наявною, породжуючи при цьому нові смисли [Мацько, 2010, с. 112].

По-третє, базове поняття теорії людиноцентризму – картина світу (концептуальна та мовна). Ойконімна система – організований фрагмент мовної картини світу. Концептуальна ж картина, що може бути широко змодельована за аналізу концептів ‘село’, ‘місто’, ‘мала батьківщина’, ‘Батьківщина’ тощо, на рівні власне ойконіма має обмежене поле інтерпретації. З одного боку, скільки є ойконімів – стільки можна назвати й концептів, якщо розуміти концепт як „об’єкт зі світу ‘Ідеальне’, що має ім’я і відбиває певні культурно зумовлені уявлення людини про світ ‘Дійсність’ " [Вежбицкая 1996, с. 90]. З іншого боку, ойконімна модель, словотвірна структура, семантика етимона вже накинули свою „сітку" на денотат і той ментальний образ, який можемо окреслити принаймні за аналізу мікротопонімів, у лінгвокультурологічних дослідженнях ойконімного матеріалу стримується тією „сіткою". Можливо й тому Ю. Степанов серед концептів не називає жодного ойконіма, хоч поняття обжитого людиною простору широко простежено в його роботах [Степанов 2004]. Обжитого, але не поіменованого. Водночас культура, як зазначає В. Маслова, організовує думку мовної особистості, формує мовні категорії й концепти [Маслова 2010, с. 73]. „Культурно-національне, – додає вчена, – є імпліцитним у слові, воно прочитується у своєрідній пропозиції, представленій

лексикою зі специфічним виявом комбінаторних зв'язків її одиниць. Звідси – необхідність дискурсивного підходу до оніма" [Ibid., с. 30]. У контексті зазначеного важливою є думка Н. Арутюнової: „Те, що говорить мова, є цікавішим ніж те, що говорить нею людина" [Арутюнова 2000, с. 22]. **Ономастико-культурологічне вивчення оніма – це вміння почути мову мови власної назви.**

Тож принциповим для нашого дослідження постає питання: лінгвокультурологічна ономастика чи лінгвокультурологічний аспект в ономастиці?

1. 3. 1. Лінгвокультурологічна ономастика vs лінгвокультурологічний аспект в ономастиці

У будівлі культури слово є цеглинкою, а власне ім'я особливо, специфічно зберігає витоки мовної культури, втілюючи в застиглу форму сегмент інформації, скерованої до комуніканта [Антонюк 1997, с. 8]. Сьогодні, за приблизними підрахунками дослідників, у науці існує понад чотириста визначень терміна *культура*. За Ф. Бацевичем: „Культура (лат. *cultura* – обробка і як результат – освіта, розвиток) – 1. У широкому сенсі слова – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людською спільнотою, які характеризують певний рівень розвитку суспільства. Розрізняють матеріальну і духовну культуру. У вузькому сенсі – рівень духовного життя людей. Певною мірою культура – інтерпретаційна модель світу людини, соціалізованої в певних умовах. 2. Цілісний історичний феномен, локальна цивілізація, яка виникла на ґрунті територіальної, етнічної, мовної, політичної, економічної та психологічної спільності" [Бацевич 2007, с. 92]. Антропоцентризм сучасної лінгвістики визначає особливий статус власних назв у лексичному просторі, а назв заселених та іменованих об'єктів (міст, селищ міського типу, сіл) – в ономастичному. Як переконує М. Жуйкова: „Принцип антропоцентризму декларує центральну роль людини в усіх лінгвальних проявах: будь-які мовні

явища розглядаються як об’єкти, створені людиною і для людини” [Жуйкова 2014, с. 97]. У складному процесі номінації „ім’я – імпульс культури, бо воно вводить людину в знаковий космос, але воно є і результатом її, позаяк його смисли зростають у обширах культури, на ній тримаються і нею ж контролюються (саме ці особливості роблять ім’я одним із найважливіших індикаторів типу культури)” [Топоров 2015].

Ойконіми, як і всякі власні назви, „молодші від назв загальних” [Бучко, Бучко 2013, с. 198]. У колі інших *nomina propria* ойконіми займають „середнє за віком місце”: вони зазвичай молодші від антропонімів, гідронімів тощо й старші від ергонімів, урбанонімів та ін. Тож дуже важливо в таких, образно кажучи, „середущих за віком пропріативах” „побачити той культурний фон, який стоїть за ономастичними одиницями і який дає змогу співвідносити їхні поверхневі структури з глибинною суттю, тобто з культурою” [Маслова 2018, с. 28].

Традицію вивчення онімів з погляду культурології польські дослідники означили терміном *onomastyka kulturowa*. Є. Жетельська-Фелешко зазначає, що його вперше використав 2004 р. Р. Мрузик стосовно ономастики літературної, соціолінгвістичної, історичної, порівняльної як аналог до усталеного в польському мовознавстві терміна *lingwistyka kulturowa*, і прогнозує новим культурологічним ономастичним дослідженням обнадійливе й перспективне майбутнє [Rzetelska-Feleszko 2007, с. 57–59].

Учена трактує культурологічну ономастику як один із напрямів культурологічної лінгвістики й погоджується з думкою Є. Куриловича, що в процесі комунікації власна назва, крім ідентифікаційної, може виконувати додаткові функції: експресивну, символічну, оцінну, впливу тощо [Курилович 1962, с. 252].

Студії з культурологічної ономастики передбачають, по-перше, пошук таких мотивів іменування, які віддзеркалюють матеріальну та духовну культуру й трансформують її в окремі назви або в систему назв; по-друге, виявлення

в онімі не залежно від етимологічного значення додаткової інформації, з опертям на факти аксіологічні, історичні, релігійні, суспільні, цивілізаційні; по-третє, аналіз зміни назви, особливо зміни, що відбувається на рівні функції (до прикладу, функція нейтральна > експресивна, символічна, політична). Здійснювані в такий спосіб дослідження якраз і дають підстави культурологічну ономастику трактувати як один із напрямів культурологічної лінгвістики [Rzetelska-Feleszko 2007, с. 58–59]. Такого самого погляду дотримувався в 70-х роках минулого століття Ч. Косиль: „Ойконіми цікаві передусім як джерело інформації про місцевість, а отже, про її фізіографічні умови, історію, мешканців. За такого підходу слід досліджувати їхню генезу й позамовну мотивацію” [Kosyl 1978, с. 10].

„Вивчення ономастиконів завжди соціально орієнтоване й передбачає врахування всього спектру екстралінгвальних параметрів”, – наголошує білоруська вчена А. Мезенко [Мезенко 2016, с. 29]. Закодована в назві поселення мовна й культурна інформація дуже тісно переплетені між собою: іноді лінгвістика стає ключем до пізнання культури, іншим разом культура дає поштовх до декодування мовних законів номінації. Тим-то й ведемо мову про своєрідні лінгвокультурні коди, експлікація яких в ойконімах неодмінно зачіпає різні лексико-семантичні групи апелятивів та класи онімів. Як не можемо сьогодні досліджувати ойконіми поза іншими класами пропріативів, так і не можемо аналізувати назв населених пунктів лише в лінгвістичному (= ономастичному) ключі.

Найпріоритетнішими напрямами лінгвістичного аналізу ойконімного матеріалу завжди були етимологічний, лексико-семантичний та словотвірний. Кожен із них мав своїх апологетів і ревних прихильників, які не заперечували, а доповнювали один одного.

„Складність етимологізування онімного матеріалу, – зазначає С. Вербич, – зумовлена потребою індивідуального підходу до аналізу кожної назви, яку необхідно розглядати на широкому тлі аналогічних утворень, ураховуючи всі її

варіанти, детально осмислюючи фонетичні закономірності структури та особливості її словотвору. < > Це значить, що етимолого-ономастичні дослідження повинні бути комплексними, тобто спиратися як на мовні факти, так і на дані матеріальної культури й історичних джерел, у разі топонімної лексики – і на топографічну характеристику місцевості, де локалізовано ту чи ту назву" [Вербич 2010, с. 51]. Водночас епіграфом до процитованої праці вчений узяв слова А. Білецького: „Етимологічний аналіз ономастикону слід розпочинати зі словотвірного аналізу" [Ibid., с. 50], а ми повторюємо за Ю. Карпенком: „Ключ до історії топонімії ховається у словотворі, а не в семантиці географічних назв" [Карпенко 1973, с. 43], хоч, звісно, семантикою також не можна нехтувати, бо саме семантичні зіткнення та неувага до них нерідко породжують хибні версії.

Ономастичні пошуки в Україні переслідують двоєдину ціль: 1) підготувати й видати Ономастичний атлас України та загальноукраїнський Словник ойконімів; 2) внести вклад у створення Загальнослов'янського ономастичного атласу (ідея народилася 1958 р. на IV Міжнародному з'їзді славістів у Москві; комісія для його укладання створена 1959 р. на Міжнародній славістичній ономастичній конференції в Кракові [Купчинська 2016, с. 22]). Стимулювання такої роботи та процес її здійснення постійно перебувають у полі зору Української ономастичної комісії, ці питання обговорюють на численних нарадах, конференціях, семінарах. І допоки робота з реалізації зазначених цілей усе ще триває – ономастика початку XXI ст. упевнено заповнює нові наукові лакуни, серед яких – дослідження ойконімії в етнолінгвістичному, когнітивному, соціолінгвістичному, еколінгвістичному, лінгвокультурологіному аспектах. Кожен із цих напрямів аналізу має певну специфіку.

Вивчення ойконімного матеріалу з позицій лінгвокультурології сьогодні має найбільше прихильників серед науковців Вітебської та Смоленської наукових шкіл, тобто білорусько-російського пограниччя, які все частіше

ведуть мову про ойконім як про згорнутий лінгвокультурний код. І. Корольова зазначає: „Географічні назви становлять невід'ємну частку загальної мовної системи, їхнє постання й розвиток зумовлені загальними лінгвістичними закономірностями. Водночас процес номінації кожного географічного об'єкта не є суто лінгвістичним і не зводиться до простого маркування. Топоніми закодовують у своїх основах значну й важливу інформацію з найрізноманітніших інформаційних сфер: лінгвістичну, історичну, соціальну, культурологічну, етнографічну та ін." [Королева 2015, с. 32].

Лінгвокультурологічний аналіз ойконімів відрізняється від етимологічного, лексико-семантичного, структурно-словотвірного, однак вони слугують тим підґрунтям, на якому постає лінгвокультурний конструкт. Щодо специфіки дослідження онімів з позицій лінгвокультурології В. Маслова зауважує: „Учені починають використовувати результати лінгвокультурологічних досліджень і в ономастиці, хоча про формування лінгвокультурологічної ономастики говорити ще рано" [Маслова 2018, с. 29]. Додамо: і ледве чи потрібно, головно за розгляду ойконімів. Лінгвокультурологія не може підмінити ономастичного обґрунтування власних назв. Вона вказує на культурні основи та скеровує мовні теоретичні дослідження в площину людиноцентричного, національного, духовного, сприяє „поглибленому студіюванню цивілізацій та культур різних народів" [Венжинович 2018, с. 151].

Лінгвокультурологічний аспект ономастичних розвідок передбачає вивчення того національно-культурного фону, на якому постають власні назви й розвиваються їхні системи [Дамбуев 2004, с. 8], демонструє зв'язок процесу назвотворення з етнічною свідомістю, національним менталітетом та культурою. Ономастичні дослідження, здійснені в культурологічному ключі, сприяють вивченню шляхів міграції окремих етносів, виявленню місць їхнього колишнього побутування, визначенню мовних і культурних контактів народів тощо.

Лінгвокультурологічний аспект вивчення топонімії окреслює аналіз впливу екстралінгвальних факторів на її становлення; визначення місця й значення культурно-історичного компонента в номінації топонімів; інтерпретацію семантики топоніма як віддзеркалення культури номінатора. О. Березович, розглядаючи особливості репрезентації етнокультурної інформації в топонімному матеріалі, зазначає: „Складність вилучення такої інформації полягає в нерозробленості процедури переходу від власне мовного рівня до світоглядного. Такий перехід являє собою буквально „вихід у відкритий космос", оскільки наперед невідомі ні інвентар та структура одиниць „космічного" світоглядного рівня, ні способи їх зчеплення з мовними одиницями. Ця невідомість створює незвично широке для лінгвістичного дослідження інтерпретаційне поле" [Березович 2009, с. 26]. Вчена визначила основні грані такого „інтерпретаційного поля", розпочавши з характеристики семантичного наповнення імені – виявлення вихідного апелятива. Однак дослідниця говорить про мікротопоніми, тобто про власні назви, які фіксують відомості „про фрагмент географічного простору", а предметом нашого аналізу слугують назви заселених людиною об'єктів, тому вихідний апелятив – то тільки частина „інтерпретаційного поля". Інша частина, до того ж суттєво більша, – пропріатив як етимон ойконіма.

Теза В. Телія „лінгвокультурологія – надбання власне антропологічної парадигми науки про людину, центром тяжіння якої є феномен культури" [Телия 1996, с. 122] скеровує на пошук механізмів різних проявів культури в мові й розгляду ойконіма як згорнутого лінгвокультурного коду, лінгвістичне декодування якого відкриває дослідникові ауру матеріальної та духовної культури, місця, часу та процесу номінування. Лінгвокультурологічні дослідження мають бути означені не лише розглядом мовних одиниць, але й розкриттям їх значень, відтінків, конотацій та асоціацій [Зиновьева, Юрков 2009, с. 13], а для цього важливо зважати на інформацію енциклопедичного характеру, попередньо чітко окресливши принципи її відбору. Ще один

аргумент, чому лінгвокультурологічні пошуки мають доповнювати, а не підміняти студій ономастичних, зводиться до того, що культурологічна інформація, закодована в ойконімі, есплікується звичайно на синхронному зрізі. Однак діахронний аналіз доводить, що протягом періоду свого побутування ойконім нерідко зазнає суттєвих фонетико-морфемно-словотвірних змін (часто за гіперкорекції різномовними писемними джерелами). Тож ономастика постійно орієнтована на синхронно-діахронний вектор дослідження, позаяк тільки за такого підходу можна забезпечити об'єктивність отриманих результатів.

Отже, лінгвокультурологічний аспект ономастичних досліджень – це мовний (лексико-семантичний, словотвірний, етимологічний, синхронно-діахронний, стратиграфічно-просторовий) + культурологічний (матеріально-духовний, соціально-, етно- та національно орієнтований) аналіз назви кожного населеного пункту. За такого підходу історія має відповісти на питання – *коли?*, географія – *де?*, лінгвістика – *як?*, а культура дає змогу з'ясувати – *чому* номінація поселень людиною здійснювалася так, а не по-іншому.

1. 3. 2. Семантичність / асемантичність ойконімів

Зацікавлення назвами заселених людиною об'єктів розпочалося від часу їх створення, коли вони були етимологічно прозорими і не потребували якихось додаткових тлумачень. Назагал ойконіми й зараз тлумачень не потребують: вони є в мові, функціонують у мовленні й називають конкретне поселення. Цим, здавалось би, їхня функція і має вичерпуватися. Однак для кожного жителя України один із майже 30-ти тисяч сучасних ойконімів є іменем його малої батьківщини, а отже, не тільки мовним знаком, але й моральним та духовним центром його світу.

Ойконіми мають власний зміст і форму. Слугує цьому і семантика, і будова назв. Можна вважати назви населених пунктів тільки адміністративно-

територіальними знаками, однак насправді – це лінгвокультурні одиниці з величезним умістом інформації про суспільно-історичне, етнокультурне, специфічно національне життя народу-автохтона (переважно) на своїй землі. Словотвір ойконімів – особливо важливий аспект лінгвістичних студій, але не менш вагомим є аналіз семантики назв населених пунктів. „Попри безперервні суперечки про лексичне значення власних назв, думок залишається стільки ж, скільки й опонентів. Питання ускладнюється тим, що саме поняття *семантика оніма* не однозначне: у нього закладено сенс не тільки лексичного значення, але й, з одного боку, набагато вужчий, що передбачає лише вихідне мотиваційне значення, а з другого, – набагато ширший, що включає всю інформацію, яку можна почерпнути з імені", – розмірковує М. Рут у своїй статті „Антропоніми: роздуми про семантику" [Рут 2001, с. 59].

Для пошуку відповіді на питання – семантичні чи асемантичні оніми – за об'єкт розгляду вчена аналізує антропоніми, виходячи з таких настанов: 1) семантичність / асемантичність у різних класах власних назв проявляється по-різному; 2) із двох найбільш вивчених класів – топонімів і антропонімів – останній явно рідше проаналізовано в плані виявлення семантики; 3) теза про відсутність лексичного значення в антропонімах – найбільш умотивована [Ibid., с. 59–60].

Питання семантичності / асемантичності ойконімів також потребує окремого розгляду. Номінація населених пунктів – явище суспільне. Люди не називали своїх поселень випадково. Мусив бути якийсь визначальний чинник, що слугував підґрунтям назви, той чинник був природним, логічно й закономірно окресленим, концентрував у собі вербальне осмислення колективного досвіду. Однак із часом первісний мотив номінації заселеного людиною об'єкта здебільшого втрачався, перетворювався в „ортодоксальний знак" (О. Березович), „замість того, щоб означати, як усі загальні назви, власна назва просто називає" [Курилович 1962, с. 252]. Тож традиційно власні назви більшість учених уважала асемантичними. Біля витоків цієї думки стоїть

англійський логік Джон Мілль. Ще в середині XIX ст. він припускав, що власні імена позбавлені значення і є своєрідними ярликами, або мітками, які допомагають упізнавати предмети й відрізняти їх один від одного. З іменами-мітками не пов'язано характеристику названого предмета; вони не „конотують", а тільки „денотують" його. За Міллем, *Джон, Лондон, Англія* – назви, що лише позначають предмети, а отже, не мають значення, бо не вказують на жодні якості [Mill 1865, с. 33]. Зрозуміло, що й серед сучасників філософа, й серед учених XX–XXI ст. його судження має як прихильників, так і опонентів. Бо онім *Джон* можна розглядати як антропонім, засвідчений в англійському іменникý й позбавлений реального значення, або як ім'я конкретної людини (*Джон* Кеннеді, *Джон* Маккарті та ін.), що володіє „відсоціумним денотатом" і „відсоціумним конотатом" [Рут 2001, 64], або як образний, метафоричний номінатор („Поїхав *Іван* на заробітки, а повернувся уже *Джоном*"). Зазначене стосується й оніма *Лондон*: 1) ойконім *Лондон* – місто, столиця Англії та Великої Британії; 2) синекдоха: „*Лондон* зробив свій вибір покинути ЄС"; 3) метафора: „Привіз із собою додому частину *Лондона*" або „У *Львові* весь тиждень моросило. Що тут скажеш? *Лондон*".

Сьогодні вже хрестоматійними стали три концепції семантичності / асемантичності оніма: 1) власні назви не мають лексичного значення; 2) власна назва має лексичне значення тільки в мовленні, у конкретній ситуації, де вона безпосередньо співвідноситься з референтом; 3) власна назва має лексичне значення як у мовленні, так і в мові, однак воно принципово відрізняється від значення назв загальних.

Перша концепція, тобто безапеляційне твердження про повну асемантичність власних назв, отримує все менше й менше прихильників. О. Суперанська з цього приводу цитує О. Реформатського: „В системі лексики власні назви своєю „гіпертрофічною номінативністю" і редукцією семасіологічної функції об'єктивно протиставлені загальним назвам. Власні назви принципово обмежені своєю номінативністю [тобто їм властива]

редукція семасіологічної (першочергово понятійної!) інтенції, як „оголення” номінативності, оскільки назва (як слово) називати повинна, навіть якщо не пов’язана з поняттям” [Суперанская 2008, с. 7]. По-іншому, власні назви – важливий складник лексики, це слова мови і як такі вони не можуть не мати певної семантики. До того ж розв’язання питання про лексичну семантику онімів побудовано не лише на логічних міркуваннях, а й на прискіпливому вивченні прямих ономастичних фактів [Скляренко, Скляренко 2012, с. 38–40]. У ракурсі першої позиції характерними є міркування М. Толстого, який, дотримуючись наведених вище поглядів Є. Куриловича („власна назва називає”), робить із них висновок, що онім асемантичний, тобто позбавлений значення в тому сенсі, в якому цей термін може бути прийнятним для апелятивів [Толстой 1997, с. 395].

Другу концепцію аргументовано обстоює О. Суперанська та представники її наукової школи, які вважають власні назви спеціальною лексикою. А отже, традиційний для слів загальної лексики зв’язок „слово – поняття – мовлення” у власних назвах змінюється на „ім’я – номінований об’єкт”. Понятійність загальних назв виникає разом із ними й закріплюється в мові, а власні назви не мають понятійності в мові: вони набувають її в мовленні, у ході знайомства учасників мовленнєвої ситуації з номінованим об’єктом. Але власні назви мають лексичне значення, яке складається зі взаємовідношень їхніх компонентів та з характерних ознак тих об’єктів, для називання яких їх створено. У мовленні, будучи закріпленими за конкретними об’єктами, власні назви отримують понятійний зміст від властивостей цих одиничних об’єктів (своїх референтів) [Суперанська 2008, с. 8–9]. Ю. Карпенко з цього приводу писав: „Якщо для загальних назв одиницею мислення цілком виразно є поняття, то з власними назвами справа виглядає більш складною й туманною. Тут кажуть про одиничне поняття, уявлення і навіть про зоровий образ” [Карпенко 2008, с. 228].

Третя концепція доповнює попередню з акцентом на тому, що, аналізуючи семантику оніма, слід розглядати її інформативність, точніше мовленнєві, енциклопедичні та мовні складники такої інформативності. Мовленнєва інформація відтворює зв'язок імені з об'єктом і виявляє ставлення того, хто говорить, до об'єкта. Це наймасовіша й найповерхневіша інформація власної назви, відома завжди й усім. Енциклопедична ж – це не тільки комплекс інформації, відомої тому, хто говорить, після ознайомлення з об'єктом, але й сума попередньої інформації, яку мовець може почерпнути з відповідних джерел, попри те, що ніколи не бачив об'єкта.

Якщо мовленнєвий та енциклопедичний складники „перебувають на поверхні" й доступні для всебічного вивчення, то для розгляду мовного складника необхідний детальний аналіз, що містить у собі такі аспекти: 1) мовна належність оніма; 2) словотвірна модель; 3) етимологія; 4) обґрунтування вибору саме цієї, а не іншої вихідної основи (етимона); 5) екстралінгвальна характеристика (географічний, історичний, культурологічний аспекти інформативного поля); 6) акцентування та творення похідних форм [Королева 2018].

Мовний аспект часто спроектований на текстуальну трансформацію власної назви. „Що б не казали про семантику власної назви (вона є чи її не існує) – то голе теоретизування, а насправді власна назва містить незміряний обсяг інформації – треба тільки ту інформацію побачити" [Карпенко 2008, с. 61]. Якщо іти за звичною схемою: „сигніфікат – денотат – конотат", яка визначає в загальному вигляді структуру лексичного значення, то в ойконімі, як і в антропонімі, очевидна відсутність яскраво вираженого сигніфіката [Рут 2001, с. 60], а конотат прочитуємо, до прикладу, в художньому тексті „*Як тебе не любити, Києве мій?*" із символічним навантаженням астіоніма [Карпенко 2008, с. 20] або в мовленні („Це моя *Вільхівочка*», – мовець про село *Вільхівка*). У мовленні ойконім виконує не тільки номінативну, але й ідентифікаційну (відношення назви до об'єкта) та диференційну (відношення об'єкта до інших

об’єктів) функції [Ibid., с. 234], несучи, окрім цього, у собі величезний обшир лінгвокультурної інформації.

„Семантика топоніма – це поняття про конкретний географічний об’єкт, що охоплює відомості про вид об’єкта та його місце розташування. Водночас семантика – конус наших знань про об’єкт, і цей конус розширюється до безмежності. Розташування й вид об’єкта – вершина конуса, найближче значення топоніма, обов’язковий мінімум інформації, необхідний, щоб слово стало не просто послідовністю звуків, що позбавлена сенсу, а значеннєвою одиницею – топонімом” [Березович 1991, с. 75]. Аналізуючи семантику топонімів, О. Березович розглядає передусім семантику етимонів-апелятивів, наголошуючи, однак, що семантика вихідного апелятива і те значення апелятива, яке закріплено в назві, нетотожні. У топонімі, як і у всякій іншій мовленнєвій реалізації мовного значення, функціонує спеціалізоване значення вихідного апелятива: з’являються нові смислові відтінки, а якась частина вихідної семантики може зазнавати редукції [Ibid., с. 76].

Семантична характеристика ойконімів – це також аналіз їхніх етимонів. Етимоном ойконіма може бути як апелятив, так і онім (зрештою, топоніми теж можуть бути і відапелятивними, і відонімними, хоч відапелятивними вони є набагато частіше). Тож слушною є думка, що питання про наявність / відсутність і про характер лексичного значення власних назв по-різному може бути вирішено щодо конкретних класів онімів [Рут 2001, с. 59]. Правомірним уважаємо розгляд семантики ойконіма лише за умови, що семантичним студіям передують словотвірні. У протилежному випадку дослідник може потрапити в полон народної етимології, як, скажімо, за аналізу численних ойконімів, етимонами для яких послугували „фауно-флористичні” апелятиви та відапелятивні антропоніми. Не слід забувати, що „онімна семантика – проблема, яка постійно отримує нові імпульси для роздумів при аналізі раніше не досліджених або мало досліджених назв” [Мадиева, Супрун 2000].

Отже, семантичні характеристики апелятивної та пропріальної лексики суттєво різняться між собою. Не варто шукати спільних критеріїв для семантичного аналізу всієї онімної лексики: у різних класах онімів вони не збігаються. Ойконім можна розглядати з трьох позицій, він побутує: 1) як адміністративно-територіальний знак; 2) у мовленні як назва конкретного поселення; 3) іноді в художньому тексті й зрідка в мовленні як конотативна одиниця. У першому випадку ойконім не має реального значення, виконує номінативну функцію, слугує вербальним знаком заселеного людиною об'єкта. Ойконім як назва конкретного поселення в мовленні наділений енциклопедичною (історичною, лінгвістичною, культурологічною, географічною та ін.), частково (вибірково) асоціативною інформативністю та своєрідною семантикою, яку за достовірного етимологічного аналізу можна визначати семантикою апелятивного етимона або вказівкою на онімний етимон; виконує, крім номінативної, ідентифікаційну та диференційну функції. Ойконім як конотативна одиниця в художньому тексті і в мовленні може приймати на себе різноманітні культурні конотації.

1. 4. Методологічні засади лінгвокультурологічного опрацювання ойконімів

Методологія лінгвокультурологічного вивчення ойконімії передбачає визначення методів та прийомів дослідження. Мусимо визнати їхню специфіку, позаяк ідеться про: 1) методи та прийоми лінгвокультурології – інтегрованої галузі знань, зорієнтованої на вивчення мови крізь призму культури; 2) методи й прийоми ономастики – науки, що оперує власними назвами; 3) методи та прийоми аналізу ойконімів – власних назв поселень, тобто об'єктів, створених, заселених і номінованих людиною.

Така потрійна природа методичного інструментарію покликана сконструювати багатоярусний фундамент наших студій.

Лінгвокультурологія „орієнтує дослідника на розгляд співвіднесеності та зв'язку мови й культури, мови та природного менталітету, їх взаємозалежності та різних засобів їх кореспонденції" [Толстой, Толстая 2000, с. 597]. В. Кононенко методами лінгвокультурології називає загальнонаукові (спостереження, експеримент, моделювання, реконструювання, опитування) та сучасні лінгвістичні, пов'язані з найновішими дослідженнями фреймів, гештальтів, концептів, метафор, пресупозицій, наративів, моделей „смисл → текст" тощо [Кононенко 2008, с. 27]. „Не варто оминати, – додає вчений, – і можливість застосувати такі культурологічні та соціологічні прийоми, як контент-аналіз, засоби польової етнографії, соціолінгвістичне інтерв'ювання" [Ibid.].

В основу лінгвокультурологічної методології, на думку М. Алефіренка, покладено поняття „концепту-словообразу", які не перетворюються в абстрактні поняття, а збагачуються пошуком у фактах культури смислу життя. Учений виокремив такі методи лінгвокультурології: діахронний (порівняння різних лінгвокультурних одиниць у часі); синхронний (порівняння одночасних лінгвокультурних одиниць); структурно-функціональний (поділ об'єкта культури на частини та виявлення зв'язків між частинами); історично-генетичний (вивчення лінгвокультурного факту з погляду його виникнення, розвитку та подальшого побутування); типологічний (виявлення типологічної близькості різних лінгвокультурних одиниць історико-культурного процесу); порівняльно-історичний (порівняння самобутніх лінгвокультурних одиниць у часі та проникнення в їхню сутність) [Алефиренко 2010, с. 29].

Методологічні принципи ономастики як науки доволі докладно схарактеризував Ю. Карпенко. При цьому автор виокремив дві праці, що стосуються методів дослідження лінгвістичного, зокрема ономастичного, матеріалу: статтю О. Мельничука [Мельничук 1966, с. 17–38], на яку тепер покликаються мало чи не всі мовознавці в методологічному розділі своїх досліджень, та вагому для авторів ономастичних праць розвідку А. Білецького

„Основи етимологічного дослідження ономастичного матеріалу” [Білецький 2012, с. 216–364; Карпенко 2009, с. 283]. До цієї думки додамо, що методологічну базу дослідження ономастичного матеріалу сьогодні становлять положення, сформульовані також у працях В. Бланара [Blanár 2001], Д. Бучка [Бучко, Бучко 2013, с. 198–202; с. 218–225], Ю. Карпенка [Карпенко 2003; Карпенко 2005; Карпенко 2009], Р. Козлової [Козлова 1997], В. Ніконова [Никонов 1962], В. Німчука [Німчук 1962], Є. Отіна [Отин 1997, с. 121–219], С. Роспонда [Rospond 1957], О. Суперанської [Суперанская 1973], В. Ташицького [Taszycki 1958a], М. Худаша [Худаш 1977; Худаш 1990], П. Чучки [Чучка 2005, с. V–XLVIII; Чучка 2011, с. 3–10], Р. Шрамека [Šrámek 1978] та багатьох інших ономастів.

Стосовно ж методології опрацювання власне ойконімного матеріалу, то в наших студіях виходимо насамперед із: 1) принципів номінації ойконімів на тлі інших класів онімів (оронімів ([Бучко, Бучко 2013, с. 242–248], [Карпенко1999; Карпенко1999a; Карпеноко 2001]), мікротопонімів ([Бучко, Бучко 2013, с. 407–415], [Rudnyckyj 1937]), ергонімів ([Белей 1999]); 2) методологічних засад порівняльної характеристики ойконімів та гідронімів ([Вербич 2017], [Карпенко 1964], [Отин 1997, с. 195–208], [Шульгач 1998]); 3) зіставних підходів до аналізу ойконімного та антропонімного матеріалу ([Бучко, Бучко 2013, с. 4–197]; [Шульгач 2008]); 4) специфіки прийомів аналізу реальної та літературно-художньої, фольклорної ойконімії ([Калінкін 2000], [Колесник 2017]).

Поділ методів лінгвістики на *парадигмальні*, що уособлюють настанови та принципи відповідної лінгвістичної наукової парадигми; *міжпарадигмальні*, які ґрунтуються на поєднанні методологічних засад різних парадигмальних методів, однак виокремлені за специфікою процедур чи за загальним підходом до аналізу мовних явищ; *маргінальні*, які залучають прийоми суміжних галузей знань, і *комбіновані*, що поєднують різноманітні прийоми й методи мовознавства [Селіванова 2011], а також послуговування сукупністю прийомів, послідовне використання яких уможливлює досягнення певної, заздалегідь

сформульованої мети [Карпенко 2009, с. 295], умотивовує архітектоніку методів нашого дослідження.

Описовий метод – необхідний компонент усіх наукових студій, однак для лінгвістики цей метод, що містить у собі прийоми зовнішньої та внутрішньої інтерпретації, є першочерговим та архіважливим. Тільки розпочавши з цілісного опису, можна з'ясувати специфіку кожного ойконіма не просто як мовного знака, а як феномену лінгвокультури. Особливість описового методу мовно-культурної інтерпретації назв поселень убачаємо ще й у тому, що це має бути не тільки інвентаризація мовних одиниць, але й визнання ойконімів як своєрідних згорнутих текстів, навколо яких вибудовується лінгвальний та екстралінгвальний дискурс. У цьому ракурсі описовий метод тісно корелює з методом лінгвокультурологічного аналізу, „спрямованим на прийом культурно-історичної інтерпретації матеріалу, на виявлення та опис культурно-національного компонента семантики досліджуваних ономастичних одиниць" [Головина 2012, с. 10].

Порівняльно-історичний метод як ключовий в ономастичних студіях за лінгвокультурологічного прочитання теж наділений певною специфікою. З одного боку, маємо справу із синхронними явищами: розглядаємо та аналізуємо нині чинні ойконіми, ідентифіковані із сучасними поселеннями, нерідко фонетично, морфемно, граматично відшліфовані, пристосовані, зазвичай, до норм літературної мови. З іншого боку, цілковите нехтування діахронією привело б дослідника на „етимологічні манівці" (вислів С. Вербича). Лінгвістичний вияв порівняльно-історичного методу – реконструкція архаїчних ойконімотвірних моделей, онімних та апелятивних етимонів, аналіз фономорфемних та лексичних трасформацій.

Структурний метод, за допомогою якого здійснено якісний прорив у ономастиці ХХ ст., актуальний і за лінгвокультурологічного розгляду її фактів. У межах системно-структурної парадигми дослідження за безпосередніми складниками, опозиційний, трансформаційний, компонентний

аналіз стають максимально формалізованими, а синхронія, системність і знаковість мови сприймається як вихідна ціннісна настанова, що має на меті визначення внутрішньосистемних протиставлень і кореляцій [Голубовська 2016, с. 152]. Структурний метод у наших дослідженнях уможливлює прочитання і ономастичної, і культурної інформації. Лінгвокультурологічний аспект дослідження ойконімів експліцитно спирається на лексико-семантичний бік оніма, однак імпліцитно кожен ойконім уже знайшов своє місце в словотвірній схемі. Тобто структуру власної назви сприймаємо як таку, що беззастережно чинна, вона вже задекларована в межах певної ойконімотвірної моделі, тож про словотвір оніма говоримо не для роз'язання питань мови, а як про допоміжний засіб для з'ясування проблем культури.

Зіставний метод у широкому розумінні дає змогу розглянути назви населених пунктів України на фоні інших національних ойконімних систем, у вузькому – схарактеризувати специфіку ойконімів, локалізованих у різних історико-етнографічних, адміністративно-територіальних регіонах країни. Тісно переплітаючись із проблематикою мовної типології та універсалій, він уможливлює аналіз типових принципів, способів, мотивів, засобів творення ойконімів; універсальних національно маркованих картин ойконімного простору.

Функціональний метод, зосібна належна до нього процедура *моделювання функціонально-семантичних полів* забезпечує творення лінгвокультурологічного портрета поселення крізь призму його назви. У згоді з їх настановами виділяємо чотири зони: ядерну (теперішня назва поселення, його локалізація), зону ближньої периферії (генеза ойконіма), зону дальньої периферії (експлікація та характеристика етимона), інтерпретаційна зона (контроверсійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції, енциклопедична інформація тощо).

Використання прийомів *етимологічного аналізу* та *аналізу словникових дефініцій* дало змогу зосередити увагу на розгляді тих ойконімів, генеза яких в українській ономастиці вважають спірною або затемненою.

Одним із першочергових питань, від якого треба відштовхуватися для здійснення наукових пошуків, є питання принципів номінації поселень. „З погляду семантичного зв'язку між ойконімами й позамовними чинниками, – наголошує В. Лучик, – найзагальнішою категорією в сучасній ономастиці вважається принцип номінації, який ґрунтується на врахуванні визначальних реалій, що впливають на творення назв поселень" [Лучик 2007, с. 193]. Такими реаліями вчений називає чотири позамовні чинники: 1) антропологічний; 2) просторовий; 3) внутрішній; 4) ідеологічний [Ibid., с. 194]. Д. Бучко чітко їх деталізує: номінація поселень через відтворення в їхніх назвах зв'язку з іменуванням окремої особи або групи осіб; зв'язку з назвами інших географічних об'єктів; індивідуальних особливостей самого населеного пункту; економічно-виробничих, суспільно-політичних факторів та пам'ятковості [Бучко, Бучко 2013, с. 348].

Ойконіми, утворені за кожним із відомих принципів, є експлікаторами різної лінгвальної та культурної інформації:

1. Номінація поселення через відтворення в його назві зв'язку з найменуванням окремої особи або групи осіб.

Лінгвальна інформація: посесивність як головний спосіб вираження відношення особи до назви поселення та суфікси ***-*jь (-*j-a, -*j-e), -ів, -ин, -івк-а, -(щ)ин-а, -их-а, -к-***, форма родового відмінка, частково суфікси ***-ець, -овець, -инець*** як засоби вираження посесивності в українській ойконімії; релятивність як додатковий спосіб вираження відношення особи до назви поселення та суфікси ***-івк-а, -(щ)ин-а, -их-а, -к-, -ськ*** як засоби вираження релятивності в українській ойконімії; патронімні, родинні, локально-етнічні, власне етнічні, професійні (службові) назви громад та семантичне перенесення таких іменувань на численні поселення; афікси ***-ич-і, -івц-і, -инц-і, -ан-и/-ян-и,***

-и/-і як засоби передання опосередкованої участі особи в називанні конкретного поселення.

Культурна інформація: характер антропонімікону українців (слов'янські автохтонні композитні, відкомпозитні, відапелятивні особові власні імена, прізвиська; церковно-християнські імена; прізвища); національний колорит формування патронімних, родових, родинних, локально-етнічних, етнічних, професійних назв громад.

2. Номінація поселення через відтворення в його назві зв'язку з назвами інших географічних об'єктів.

Лінгвальна інформація: афікси як показники відгідронімнх ойконімів чи відойконімних гідронімів; суфікси ***-к-а, -ок, -ець*** як засоби творення демінутивних ойконімів; префікси ***за-, під-, по-, між- / межи-*** як засоби творення назв-орієнтирів.

Культурна інформація: гідрооб'єкти як чинники мотивації назв поселень; рельєфно-ландшафтні особливості території та їхній уплив на колонізацію земель; фіто- / дендрооб'єкти, артефакти та їхній стосунок до номінації поселень; роль міграційних процесів у присвоєнні імен населеним пунктам; укрупнення та подріблення поселень.

3. Номінація поселення через відтворення в його назві ознак самого населеного пункту.

Лінгвальна інформація: лексико-тематичні групи етимонів відапелятивних ойконімів; субстантивовані прикметники в сингулярній та плюральній формі, ойконімні атрибути як способи іменування поселень.

Культурна інформація: відтворення в назві поселення місця (простору), часу, розміру, якісної, кількісної ознаки заселеного об'єкта.

4. Номінація поселення через відтворення в його назві економічно-виробничих, суспільно-політичних чинників та пам'ятковості, а також спеціально придумані назви.

Лінгвальна інформація: ойконімотвірні афікси в ролі формальних ойконімних показників, лексико-тематичні групи спеціально підібраної лексики.

Культурна інформація: відтворення в назві поселення економічних, виробничих відносин, політики, світогляду, збереження пам'яті відомих осіб; ідеологія суспільства; роль, місце ідеологічного та світоглядного чинника в культурі назвотворення.

Насамкінець зазначимо: лінгвокультурологічне вивчення ойконімного простору передбачає дослідження і сучасної офіційної ойконімії України, і живомовної, аналіз словникових дефініцій, топонімічної прози, матеріалів, зібраних експедиційним шляхом, народноетимологічних версій. Щодо останніх зазначимо, що науково-популярна та публіцистична їх спрямованість допускає не покликуватися в праці на джерело інформації.

Отже, методологія нашого дослідження визначає шляхи утвердження аналізованої проблеми: омовлення людиною заселеного нею об'єкта (простору) здійснюється через призму національної культури.

Відтворення культури українського ойконімного назовництва передбачає наявність в онімі і лінгвальної, і культурної інформації. Лінгвальну продиктовано певними мовними законами, культурологічну визначено самою сутністю культури та об'єктивовано за допомогою кодів культури.

1. 5. Базові поняття та терміни дослідження

Лінгвокультурологічний аналіз ойконімів передбачає впровадження нових та уточнення змісту чинних понять і термінів. Сьогодні лінгвокультурологи активно послуговуються такими з них: *культурна популяція, тезаурус культури, мова культури, лінгвокультурна компетенція, лінгвокультурна конотація, культурний фон, культурні семи, гени культури, культурна інформація, лінгвокультурна ситуація, лінгвокультурне поле* тощо [Шаклеин

2003, с. 9], а для позначення одиниці дослідження: *лінгвокультурема, концепт національної культури, лінгвокультурний концепт, лінгвокультурологічний концепт, культурно маркована одиниця, слово з національно-культурним компонентом семантики, мовно-естетичний знак національної культури, мовний знак культури, знак національної культури* та ін. [Мацько 2009, с. 358].

Лінгвокультурологічний підхід до аналізу онімного матеріалу в російському мовознавстві позначений народженням терміна *топокультурема*, який трактують як особливий різновид ономастичної лінгвокультуреми – комплексної міжрівневої одиниці, що виявляє діалектичну єдність лінгвального та екстралінгвального змістів, та *ономакультуреми* як антипода *апелятивокультуреми* [Забелин 2007, с. 9].

Уважаємо, що стрижневими елементами терміна на позначення основної одиниці ономастико-культурологічних досліджень має бути лексема з компонентами *онім-* та *культуро-*. Тож у нашій праці послуговуємося терміном ***ойкокультуронім*** у такому потрактуванні: ***ойкокультуронім*** – це ойконім, комплексно досліджений у мовно-культурному плані, екстралінгвальний складник якого відтворює культуру принципів та способів назвотворення, а лінгвальний указує на засоби деривації власної назви поселення та особливості семантики її етимона. За такого визначення постає ще одне питання: чи кожен ойконім є ойкокультуронімом, а якщо ні, то які критерії розмежування ойконімів та ойкокультуронімів.

Аналіз ойконімного матеріалу переконує нас у слушності потрактування кожного ойконіма як ойкокультуроніма. Однак важливо й те, що культуроємність різних ойкокультуронімів неоднакова. Підтвердженням зазначеного можуть слугувати назви поселень *Самбір* та *Бір.* З погляду народної етимології, орієнтованої на семантичне зближення апелятивної та онімної лексики, ці ойконіми начебто мотивовані географічним терміном *бір* / *сам бір* (у значенні ‘тільки бір’). Проте результати етимологічного, словотвірного та лексико-семантичного аналізів переконують у думці, що

Самбір (*Самборъ*) – відантропонімне утворення, посесив на ***-jь*** від особової назви *Самбір* (*Самборъ*) (Мор., с. 171) з первісним значенням ‘*Самборъ* дворъ’, тобто ‘двір, що належить *Самбору*’. *Бір* – відапелятивне або, вірогідніше, відмікротопонімне утворення, в основі якого – апелятив / географічний термін *бір* ‘сосновий або інший шпильковий ліс; також мішаний ліс з переважанням сосни’ (СУМ І, с. 188) або мікротопонім *Бір*. Відповідно і в першому, і в другому випадку лінгвальна інформація проектується на інформацію культурну. Структура та семантика ойконіма *Самбір* указує: 1) на ймовірний час заснування поселення (до XIII ст., позаяк це період, коли суфікс ***-jь*** ще був продуктивним як засіб творення посесивних ойконімів); 2) на тогочасне побутування в краї давньослов’янського композитного імені *Самборъ* (< *Сам-* ‘сам’, *-боръ* ‘боротися; битва’), збереженого сьогодні як прізвище (Марія *Самбір*). Іншу інформацію отримуємо за аналізу ойконіма *Бір*: поселення засноване в сосновому лісі (в *борі*), тож примітний на цій території об’єкт дав свою назву населеному пунктові. Однак ойкокультуронімами є обидва ойконіми, бо і *Самбір*, і *Бір* утворені за мовними законами та є носіями певної культурної інформації: на етапі їхнього іменування саме такою була назвотвірна культура людини-номінатора.

Отже, терміни *ойконім* та *ойкокультуронім* стосуються того самого феномену, і в такому сенсі взаємозамінні. Однак якщо перший із них є репрезентантом суто лінгвістичної інформації (*ойконім* (від гр. οἶκος ‘дім’ + гр. ὄνομα ‘ім’я’) – назва будь-якого населеного пункту), то другий засвідчує ще й наявність у власній назві інформації культурологічного плану.

Вивчення власної назви міста висуває на перший план нашого дослідження термін *астіонім*, а в розрізі лінгвокультурологічного аналізу – ***астіокультуронім***. Сьогодні в ономастиці на позначення назви міського поселення побутують два терміни-синоніми *астіонім* та *полісонім*. Перший із них уважаємо більш доречним, насамперед із формальних причин: у грецькому слові *polis* сегмент *-s* належить закінченню називного відмінка іменника, тоді

як в ономастичних термінах-складних словах перший компонент – це зазвичай основа твірного, пор. також: *антропонім, ойконім, гідронім* тощо. *Астіокультуронім* – це назва міського поселення, комплексно досліджена в ономастико-культурологічному плані.

До переліку базових понять лінгвокультурології належить поняття *коду*, тож суттєвим уважаємо його уточнення стосовно ойконімних одиниць *Код* – „універсальний спосіб відображення інформації під час її зберігання, передавання та обробки у вигляді системи відповідностей між елементами повідомлень і сигналами, які допомагають ці елементи зафіксувати" (ЕК, с. 492); „система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей" (СУМ IV, с. 207). Мова являє собою вербально об'єктивований код, використовуваний для зашифрування й верифікації культурних змістів. У семіотиці культури вербальний код визначають базовим, хоч, звісна річ, не єдиним [Совтис 2014, с. 564].

Культура – теж код, точніше „ієрархічно організована система базових кодів, матеріальним підґрунтям яких слугують різноманітні фрагменти довкілля" [Васильева 2012, с. 321]. Об'єкти, які оточують людину (як природні, так і артефакти), виконуючи свої прямі функції, здатні продукувати певні додаткові смисли, набуваючи в такому разі статусу носіїв функції знакової. Імена таких об'єктів утворюють пов'язані між собою вторинні семіотичні системи, які прийнято називати кодами національної культури [Гудков 2004, с. 39]. *Культурний код* – це сукупність знаків та система правил, за допомогою яких культурна інформація подана як набір відповідних символів. Він дає змогу проникнути в смисловий рівень культури, розкрити приховане в слові значення. Стало класичним запропоноване В. Красних порівняння коду культури зі сіткою, яку культура накидає на довкілля і в такий спосіб „членує, категоризує, структурує, оцінює його" [Красных 2002, с. 232].

Дослідники виокремлюють різну кількість кодів культури й термінологічно по-різному окреслюють їх, пор.: *антропоморфний, біоморфний, просторовий,*

часовий, артефактний [Мізін 2013, с. 13]; *антропний, соматичний, просторовий, часовий, природний, предметний, духовний, харчовий, колірний, зооморфний* [Гаврилович 2012, с. 23]; *соматичний, просторовий, часовий, предметний* [Щирова 2005, с. 9]; *артефактний* (*речовий*)*, антропний, соматичний, зооморфний, рослинний, природно-ландшафтний, космогонічний* (*астрономічний*)*, архітектурний* [Гудков, Ковшова 2007, с. 5–17]; *антропний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний, природний* [Савченко 2013, с. 93]; *анатомічний, соматичний, зооморфний, рослинний, предметний, харчовий, акціональний, космічний* [Ковшова 2009, с. 18]; *просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний* [Красных 2003, с. 298] та ін.

На думку О. Селіванової, сьогодні існує „нагальна потреба впорядкувати систему культурних кодів шляхом їхньої систематизації та ґрунтовного аналізу міжкодових метафоричних переходів” [Селіванова 2006, с. 220], хоч відомо, що „між кодами немає і не може бути чітких меж, вони взаємопроникні” [Савченко 2013, с. 71] і нерідко один код напластовується на інший.

Творення оніма – особливий спосіб кодування мовно-культурної інформації. У власній назві як у феноменальному мовному знакові приховано відомості, декодування яких потребує залучення низки кодів. Про ономастичний код першими заговорили М. Толстой і С. Толстая: „…будучи частиною вербального (мовного) коду традиційної народної культури, власні назви посідають у ньому особливе місце, утворюючи по суті самостійний *ономастичний код*” [Толстой, Толстая 2000, с. 608]. Тут ідеться про *ономастичний код* як систему власних назв, протилежну кодові *неономастичному*, тобто системі загальних назв.

О. Сьянова наголошує, що оніми, „кодуючи, шифруючи картину світу < >, являють собою „**код кодів**”, який і зберігає, і експлікує історико-культурну інформацію, передавану іншими кодами; це **гіперкод**, експлікатор інших культурних кодів і в цьому сенсі – **код універсальний**” [Сьянова 2007, с. 5].

Досліджуючи партикулярні сільські оніми в ментальному просторі діалектоносіїв, в системі ономастичного коду дослідниця виділяє три його види: *антропонімний, мікротопонімний* та *зоонімний*. Основними складниками *антропонімного коду* називає *груповий* та *індивідуальний*; у структурі *мікротопонімного* виділяє *гідронімний, комонімний, оронімний, дримонімний, агроонімний, дромонімний, некронімний* та окремий *антропогенний* коди; субкодами *зоонімного* називає *гіпонімний, кінонімний, фелінонімний* та ін. [Ibid., с. 5–6].

У Т. Васильєвої – інший об'єкт дослідження, тому й дещо інший підхід до вивчення онімії як коду культури. Учена визначає комплекс кодів, для об'єктивації яких слугують ойконіми: *антропоморфний, ландшафтний, часовий, просторовий, рослинний, духовний* і в межах кожної групи характеризує оніми здебільшого за лексико-семантичним принципом [Васильева 2014, с. 11–13].

Процес закодування назви поселення проходив у часі його заснування, а декодування триває протягом усього періоду побутування цього поселення, часом – навіть після його зникнення, виявляючи історичну, лінгвістичну, культурну, географічну, етнографічну інформацію, почасти навіть образну, якщо таку назву розуміти, як „художнє лексичне оформлення країни". Не випадково наголошено, що назви заселених людиною об'єктів є надійною вербальною схованкою культурної інформації про світ, „своєрідним індикатором < > культурних цінностей" [Щербак 2016, с. 20], „фільтром археології" [Телия 1996, с. 219], архівом Землі та землян.

Ономастико-культурологічний аналіз ойконімного простору України здійснюємо головно на матеріалі астіонімів. Вибір останніх не випадковий. Назви міст: 1) культуроємні, „являють собою сукупність окультурених уявлень про картину світу певного соціуму: про природні об'єкти, артефакти, явища, виокремлені в ній (у природі) дії та події, ментофакти й належні цим сутностям просторово-часові та якісно-кількісні виміри" [Ibid., с. 21]; 2) репрезентують

культуру назвотворення всієї України, а не тільки окремого її регіону; 3) ще не були об'єктом комплексних ономастико-лінгвокультурологічних студій. Ми свідомі того, що комонімний та мікротопонімний матеріал теж багатий мовно-культурними змістами, однак відсутність всеукраїнських лексиконів таких одиниць ускладнює лінгвокультурологічне їх прочитання.

Культурні смисли, наявні в кожному астіонімі, можливо декодувати за посередництва *онімного* та *апелятивного* кодів. Іншими словами, декодування, до прикладу, астіокультуроніма *Люботин*, його прочитання як елемента згорнутого лінгвокультурного тексту спонукає дослідника насамперед до вияву оніма, використаного при первісному закодуванні назви (антропонім *Любота*). І навпаки, декодування астіокультуроніма *Долина* уможливлює виявити апелятив *долина* та вести мову про апелятивний код астіоніма. Отже, у межах онімного коду пояснюємо походження ойконіма за допомогою іншої власної назви, а в рамах апелятивного – за допомогою загальної назви.

У складі антропонімного коду виокремлюємо *антропонімний індивідуальний* (АІК), *антропонімний груповий* (АГК), *меморіальний* (МК), *гідронімний* (ГК), *мікротопонімний* (МтК), *хоронімний* (ХК), *оронімний* (ОК), *ергонімний* (ЕК) коди; у структурі апелятивного – *ландшафтно-артефактний* (ЛнАрК), *локально-етнічний* (ЛЕтК), *службовий* (СК), *символіко-світоглядний* (СмСвК) коди.

Нижчий щабель утворюють мікрокоди (ДСІК, ВКА/НК, ВАА, ХІ; МА, МО/Аг/Гр; АпЛн, АпАр; ЛН, ЕтН), реалізації яких слугують відповідні групи онімів: астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами, астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами", астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами; астіокультуроніми, мотивовані меморіальними антропонімами; астіокультуроніми, мотивовані меморіальними ойконімами, агіонімами, геортонімами; астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на

позначення назв ландшафтів, астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв артефактів; астіокультуроніми, мотивовані локальними назвами, астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами. Докладніше представлення кодового інструментарію та практичне його застосування див. у другому й третьому розділах нашої праці.

Важливим компонентом ономастико-культурологічного розгляду назви міського поселення є окреслення, структурування та моделювання *лінгвокультурологічного портрета* астіоніма. Він дає змогу якнайповніше об'єктивувати імпліцитні соціальні та культурно-національні характеристики назви міста. У цьому полягає основна відмінність між лінгвокультурологічним портретом та статтями лексикографічних видань, у яких зазвичай лиш частково представлена інформація, пов'язана з позамовними чинниками.

В. Маслова пропонує лінгвокультурологічний портрет кожного астіоніма (вчена аналізує назви малих міст Вітебщини) конструювати за такою схемою: *ядро, периферія* (*ближня* і *дальня*) та *інтерпретаційна* (образна) *зона*. Ядро поля портрета формує цінність, тобто власна назва; ближню периферію – фактологічна інформація (історична, географічна, лінгвістична); дальню периферію утворюють культурно вагомі ознаки, пов'язані з ціннісними пріоритетами регіонального соціуму, зі стереотипами й образами регіональної мовної свідомості (смисли як результат когнітивної діяльності людини; культурно навантажена когнітивна структура); в інтерпретаційній зоні (образній частині) зосереджено різні поетичні образи міста, створені за допомогою тропів, конотацій, метафор, гри внутрішньою формою тощо [Маслова 2018, с. 29–30].

У нашому дослідженні приймаємо таку структуру лінгвокультурологічного портрета астіонімів сучасної України: *ядерна зона* (теперішня назва міста, його локалізація); *ближня периферія* (генеза астіоніма); *дальня периферія* (характеристика етимона); *інтерпретаційна зона* (контроверсійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції (описові конструкції, які зрідка

вживають замість офіційної назви міста), дотична до назви енциклопедична інформація тощо). Структурно повним уважаємо той лінгвокультурологічний портрет, що містить у собі всі семантичні зони, і неповним той, у якому якась із зон не представлена. Кожен окремий портрет може набувати різних обрисів, це залежить від того, інформацію якого з ономастичних кодів експлікує астіокультуронім.

Відмінність між структурою лінгвокультурологічних портретів ойконімів, запропонованих у нашій праці та в роботі В. Маслової полягає в тому, що білоруська вчена акцентує насамперед увагу на астіонімі як на результаті когнітивної діяльності людини, тоді як для нас найактуальнішим є розгляд оніма в контексті його відповідності провідним засадам культури назовництва кожної епохи.

Різноманітність сучасної ойконімії, традиції та новаторство українського назвотворення, багатство принципів, мотивів, способів та засобів іменування є вагомою підставою для того, щоб вести мову про назви населених пунктів України як про згорнуті лінгвокультурні тексти, у яких відбито рідну мову й національну культуру, історію й географію, менталітет, світогляд і суспільну ідеологію, народну психологію й етнічне світобачення та дух людини-назвотворця.

Висновки до розділу 1

Комплексне вивчення генези назв поселень України розпочалося як історико-географічне, а від середини минулого століття чітко набрало обрисів лінгвістичних. Відтоді ойконімні студії спрямовані на синхронно-діахронне лексико-семантичне, словотвірне та етимологічне опрацювання ойконімів, що має увінчатися виданням повного історико-етимологічного Словника назв населених пунктів нашої держави, Ономастичного атласу України, стати складником Загальнослов’янського ономастичного атласу. Такі видання вкрай

необхідні, а доки вони перебувають на стадії творення, їхніми предтечами стають регіональні словники ойконімів та вужчі чи ширші (але, на жаль, ще не повні) словники топонімів України; частотнішого вияву набуває звернення до розгляду ойконімії в еколінгвістичному, соціолінгвістичному, когнітивному, етнолінгвістичному та інших аспектах.

Окреслені теоретико-методологічні засади дослідження дають підстави до таких висновків: 1) взаємодія ономастики та лінгвокультурології означає перехід від ономастики системно-структурної до культуро- та антропоцентричної; 2) сьогодні актуально вести мову не про лінгвокультурологічну ономастику, а про лінгвокультурологічний аспект ономастики; 3) ойконім як лінгвокультурний текст – це одиниця, наділена своєрідною семантикою; 4) унаслідок взаємодії мови й культури постає новий мовно-культурний знак, одиниця ономастичного коду – *ойкокультуронім*, а в розрізі дослідження назв міст – *астіокультуронім*; 5) терміни *ойкокультуронім, астіокультуронім* відрізняються від термінів *ойконім, астіонім* тим, що позначають назви поселень, комплексно досліджені в лінгвокультурологічному аспекті; 6) декодування астіонімів України доцільно здійснювати за посередництва *онімного* (*антропонімного індивідуального* (*АІК*), *антропонімного групового* (*АГК*), *меморіального* (*МК*), *гідронімного* (*ГК*), *мікротопонімного* (*МтК*), *оронімного* (*ОК*), *хоронімного* (*ХК*), *ергонімного* (*ЕК*) та *апелятивного* (*ландшафтно-артефактного* (*ЛнАрК*), *локально-етнічного* (*ЛЕтК*), *службового* (*СК*), *символіко-світоглядного* (*СмСвК*) кодів; 7) антропонімний індивідуальний, меморіальний, ландшафтно-артефактний, локально-етнічний коди – це складноструктуровані феномени з мікрокодами ДСІК, ВКА/НК, ВАА, ХІ; МА, МО/Аг/Гр; АпЛн, АпАр; ЛН, ЕтН, що засвідчені такими групами астіонімів: *астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами*; *астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами*"; *астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами*;

астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами; *астіокультуроніми, мотивовані меморіальними антропонімами*; *астіокультуроніми, мотивовані меморіальними ойконімами, агіонімами, геортонімами*; *астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів*; *астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв артефактів*; *астіокультуроніми, мотивовані локальними назвами*, *астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами*; 8) лінгвокультурологічний портрет кожного з сучасних астіонімів України – це репрезентативна схема з *ядерною, інтерпретаційною зонами*, *зонами ближньої* та *дальньої периферії*; 9) культуроємність астіонімних етимонів притаманна кожній баземі й безпосередньо чи опосередковано впливає на зміст складників лінгвокультурологічного портрета назви; 10) декодування ойкокультуронімів відкриває немало важливих явищ світоглядного, етнічного, національного характеру.

Основні теоретичні положення цього розділу відбито в таких публікаціях автора: „Ономастика та народна етимологія” [Котович 2007а], „Поняття онімного простору (на матеріалах онімів Бойківщини)” [Котович 2011б], „Ономастикон Бойківщини крізь призму еколінгвістики (на матеріалах онімів Дрогобиччини)” [Котович 2011в], „Ойконіми як відображення мовної картини світу” [Котович 2014в], „До питання про лінгвокультурологічне дослідження топонімного простору” [Котович 2016в], „Ойконіми: роздуми про семантику” [Котович 2017б], „Теоретичні аспекти лінгвокультурологічного дослідження ойконімії України” [Котович 2017в], “Етнолінгвістичний аспект вивчення ойконімікону України” [Котович 2018в], „Ойконіми як носії лінгвокультурної інформації” [Котович 2018д], „Metodologia lingwokultuologicznego badania materiału ojkonimicznego” [Kotowych 2019], „Лінгвокультурологічний портрет астіонімів України” [Котович 2019в].

РОЗДІЛ 2
ТИПОЛОГІЯ ОНІМНОГО КОДУ АСТІОНІМА

„Людина живе не просто серед людей, але й серед імен, які утворюють навколо кожного певний континуум, особливий національно-культурний простір, спільний для всього мовного колективу та індивідуальний для кожного окремого його члена” [Рылов 2000, с. 2]. Розуміння того, що пропріативів у десятки чи навіть у сотні разів більше, ніж апелятивів, покликало до життя ономастику, науку, джерельна база якої щодня поповнюється новими чи давніми реконструйованими одиницями. Сучасні методи аналізу онімної лексики дають змогу простежити процес подвійного, а подекуди й потрійного закодування власної назви.

Онімний код ойконіма – це система засобів і способів, яка уможливлює зчитування мовно-культурної інформації з власної назви, сприйняття цієї назви крізь призму лінгвальних та екстралінгвальних відомостей; виокремлення ціннісного змісту пропріатива; експлікацію культурної сутності оніма, закодування якої відбулося за допомогою іншої власної назви. Його вияв у сучасних українських астіонімах відбувається шляхом декодування *антропонімного індивідуального, антропонімного групового, меморіального, гідронімного, мікротопонімного, оронімного, хоронімного, ергонімного* кодів. Онімний код ойконіма зберігає національно орієнтовану лінгвокультурну інформацію реалізовану „через сукупність мовних знаків і символів, наділених смислами (та їх комбінаціями), унаявлених у предметах < > духовної культури людини на рівні семіотичного простору” [Савченко 2013, с. 62]. Кожен ойкокультуронім розглядаємо як етно- та національно маркований лінгвокультурний феномен, суб’єктивні чинники постання якого в часі становлення та функціонування спираються на об’єктивні, природні закони рідної мови.

Ойконімія формується в часі та просторі, наділена загальними рисами й специфічними особливостями, кодує в собі лінгвальну й екстралінгвальну інформацію. Сьогоднішній ойконімний простір України – це 29 730 назв міст, селищ міського типу, сільських населених пунктів. Між ними – 461 астіонім. Це в рази менше, ніж назв сіл та селищ міського типу. Однак саме назви міст є своєрідним лакмусовим папірцем, який здатен продемонструвати природну закономірність, етнічний та національний характер, соціальні стереотипи, світоглядне та ідеологічне маркування назви людиною-номінатором. На творення астіоніма впливає низка лінгвальних чинників (мовних законів і закономірностей) та екстралінгвальних (соціально-економічих, соціально-політичних, психологічних тощо). Вони „відображають суспільне життя епохи, в якій виникли” [Купчинський 1981, с. 20], акумулюють у собі загальну культуру ойконімної номінації.

Астіонім – типовий і водночас специфічний вид ойконіма. Його типовість детермінована передусім тим, що первісно мешканці двору, осади, хутора, села тощо зазвичай не знали, що поселення стане містом. Отже, назву містові не добирали заумисне й не протиставляли її найменню села.

Специфічність астіонімів, принаймні багатьох із них, проявляється в пізніші часи, коли якесь село чи селище міського типу набуває статусу міста. Назви таких поселень могли функціонувати без змін, однак доволі часто спостережено протилежне: ставши містом, населений пункт перейменовують, його назва доотримує питомо слов’янський суфікс ***-ськ*** (***-цьк***), що згодом набуває статусу панівного в астіонімотворенні, або ж властивий античним топонімам формант ***-ія*** чи компонент ***-поль*** (< ***πόλις***) ‘місто-держава’ тощо. Астіонім яскравіше, ніж комонім, відтворює дух та віяння епохи, що його покликала до життя, він проектує назвоцентричні процеси в цій ділянці номінації, забезпечуючи в такий спосіб специфічний колорит астіонімного континууму.

Українськість українського міста розпочинається з українськості його назви. Село – це коріння, місто – стовбур і крона національного дерева. Назва кожного з поселень – особливий лінгвокультурологічний текст, зашифрування якого відбулося в часі присвоєння імені, а дешифрування триває протягом усього періоду побутування поселення.

2. 1. Антропонімний індивідуальний код (АІК)

Поняття коду, як уже було наголошено, має різноплановий характер та корелює з багатьма сферами й галузями науки. Під *антропонімним індивідуальним кодом астіоніма* розуміємо закодовану в назві міста інформацію про базовий антропонім як ключ до її декодування, до вияву того антропоніма, який мотивував назву заселеного людиною об'єкта.

При декодуванні астіоніма розкривається його інформаційне поле, яке містить відомості історичні, культурологічні, етнолінгвістичні, соціальні і, звичайно, мовні. Отже, назва поселення з такого погляду – „це згорнутий лінгвокультурний код з інформацією про людину та про місце, де вона мешкає" [Королева 2016, с. 94–95].

Антропонімний індивідуальний код – найбільш культуроємний код астіоніма (як і назви всякого іншого поселення). Антропоніми протягом тривалого періоду накопичували в собі інформацію різних лінгвокультур і разом із пареміями, мовними архетипними образами, вербальними символами стали тими одиницями, що моделюють своєрідність кожної національної мовної картини світу [Корнієнко 2015, с. 53].

І. Желєзняк зазначає, що антропонім як елемент мови має безпосередній зв'язок з духовною культурою народу й сягає далекої історичної глибини. У власній назві закодована пам'ять століть, у ній закладена така велика інформація, яку сучасні методи дослідження ще не дають змоги виділити повною мірою [Желєзняк 2011, с. 239].

Декодування астіонімів України виявляє різні типи антропонімів, на основі яких ці астіоніми постали: 1) давньослов'янські імена-композити; 2) українські відкомпозитні антропоніми; 3) українські відапелятивні антропоніми; 4) християнські імена; 5) прізвищеві назви (протопрізвища); 6) прізвища; 7) запозичені особові назви.

Антропонімний індивідуальний код охоплює чотири мікрокоди (ДСІК; ВКА/НК; ВАА; ХІ), представлені, відповідно, такими групами астіонімів: астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами; астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами"; астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами; астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами.

Уважаємо важливим наголосити: на час заснування поселення та надання йому назви вказані антропоніми могли виконувати функцію особових імен, імен-прізвиськ чи навіть прізвищ, однак не функціональний статус назви впливає на лінгвокультурологічний контекст нашого дослідження, а культуроємність кожного етимона-антропоніма.

Стосовно носіїв імені в назвах міст засвідчено антропоніми, які належали: 1) особам, про яких сьогодні не маємо жодних відомостей; 2) відомим особам, які, проте, не є знаними історичними постатями; 3) знаним історичним постатям.

За можливістю побутування в ономасистемі етимонами астіонімів є: 1) антропоніми, засвідчені у відомих ономастиконах, давніх історичних джерелах, спеціальних ономастичних працях тощо; 2) антропоніми, не засвідчені у відомих нам писемних пам'ятках, реконструкцію яких уможливили назви поселень.

Моделювання лінгвокультурологічного портрета міського поселення крізь призму його назви здійснюємо за схемою: *ядерна зона* (теперішня назва міста, його локалізація); *зона ближньої периферії* (генеза астіоніма); *зона дальньої периферії* (характеристика етимона); *інтерпретаційна зона* (контроверсійні

тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції, дотична до назви енциклопедична інформація тощо).

2. 1. 1. Астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами (мікрокод ДСІК)

Прадавність українського міста напряму пов'язана з автохтонністю його назви. Найдавнішими в переліку національно маркованих назв теперішніх міських поселень виділяємо астіоніми, утворені від давньослов'янських імен-композитів за допомогою архаїчного суфікса ***-jь*.** Для означення цих антропонімів учені використовують декілька термінів із практично тотожним змістом: *давньослов'янські композитні імена* (Д. Бучко [Бучко, Бучко 2013, с. 216]), *слов'янські автохтонні особові імена-композити* (М. Демчук [Демчук 1988, с. 34]), *слов'янські автохтонні особові власні імена-композити* (М. Худаш [Худаш, Демчук 1991, с. 17]), *двоосновні слов'янські особові назви* (І. Желєзняк [Желєзняк 2011, с. 29]), *двочленні особові назви* (О. Купчинський [Купчинський 1970, с. 101]), *двоосновні слов'янські особові імена* (П. Чучка [Чучка 2011, с. 7]), *слов'янські двочленні імена*, або *антропоніми типу composita* (В. Шульгач [Шульгач 2008, с. 314]) тощо. „Слов'янські автохтонні особові власні імена-композити – це однослівні утворення із двох зрощених або поєднаних сполучним голосним звуком кореневих основ" [Худаш 1991, с. 17–18], поширена та продуктивна в минулому антропонімна модель.

Зародження ойконімів на ***-jь*** сягає праіндоєвропейської доби, їхня активність характеризує праслов'янську епоху, верхня ж межа продуктивності топонімотворчого суфікса ***-jь*** припадає на кінець XII – початок XIII ст.

Утворення на ***-jь*** досі збережені на території всієї Славії. Щоправда, нерідко вони фонетично модифіковані, переоформлені за допомогою інших словотворчих засобів, які були активними в ті чи ті історичні епохи або й навмисне перейменовані з метою нівелювати сліди прадавнього заселення

краю. На наших землях, як переконливо доводить З. Купчинська, ойконіми на ***-jь*** уже функціонували в IV–VI ст., процес їхнього занепаду почався в IX–X ст., а в XII–XIII ст. вони перестали бути продуктивними [Купчинська 2016, с. 125]. Назви, виникнення яких пов'язують з природною необхідністю закріпити в них належність двору, осади чи міста (го́рода) родоначальнику, власникові чи вождеві, після XIII ст. надавали поселенням або за аналогією до давніх утворень на ***-jь***, або замінювали ойконімами на ***-овъ*** **(<** ***-ів*****)**, ***-инъ*****.** Прадавні посесиви на ***-jь***, зберігаючи у своїх основах величезний пласт всеслов'янського автохтонного антропонімного матеріалу, перетворили твердження про давнє заселення сучасних українських земель автохтонами (тобто слов'янами-українцями) в аксіому. Часто мотивація астіонімів на ***-jь*** давньослов'янськими іменами-композитами слугує переконливим доказом утворення назви поселення в княжі часи, не залежно від того, засвідчена вона чи не засвідчена в давньоукраїнських, староукраїнських чи навіть і в новіших документах.

Один із перших відомих дослідників композитних назв Т. Мілевський був переконаний, що такі власні імена є найдавнішою антропонімною категорією, основою інших різновидів давніх найменувань – відкомпозитних та відапелятивних [Milewski 1961, с. 233; Демчук 1988, с. 34]. Проте „з занепадом редукованих та ствердінням губних в українській мові слідів посесивного суфікса ***-jь*** в основі не збереглося" [Лучик 2014, с. 57], а витіснення з активного вжитку багатьох слов'янських композитних імен остаточно призвело до втрати первісної мотивованості ойконімів. Утворені лакуни заповнено народними версіями, гіпотезами, легендами, переказами. Легенди завжди зрозуміліші та доступніші читачеві, ніж науковий аналіз принципів та способів номінації поселень з експлікацією об'єктивних мовних закономірностей. Перекази передавали з уст в уста, вони обростали новими припущеннями з частим нехтуванням лінгвістичних законів назвотворення і домінуванням народної уяви.

Народноетимологічні версії живуть у рамах топонімічної прози, в усних розповідях, їхніми адептами часто є не лише пересічні мешканці поселення, але й відомі та авторитетні люди – письменники, краєзнавці, музейні працівники, вчителі, представники інших професій. Легенди та перекази записують, їх друкують, видають, публікують на десятках веб-сайтів, вони перекочовують на сторінки учнівських та студентських рефератів, нерідко доповнюючись новими й новими домислами. Тут доречно навести констатацію О. Суперанською того факту, що її наукова стаття про власні імена опублікована накладом у 500 примірників, праця О. Матвєєва – 300, книга В. Болотова – 100, хоч книжки на взір „Таємниця (магія) імені" виходять тиражами в десятки й сотні тисяч примірників, а витяги з них передруковують у багатьох популярних газетах і журналах [Суперанська 2008, с. 69]. Кожен реципієнт, звісна річ, сприймає топонімічну легенду по-різному: один побачить у ній фантастику, інший – конкретну реальність. Тож лінгвокультурологічний портрет астіонімів необхідно формувати на основі наукових даних, хоч зважати на народні версії теж треба, особливо, якщо вони не заперечують наукових, а лиш доповнюють їх. Якщо ж народноетимологічна гіпотеза – дилетанська вигадка, то належить рішуче на це реагувати.

Сьогодні астіонімікон України нараховує небагато раритетних назв міст – прадавніх посесивів на ***-jь***, мотивованих давньослов'янськими іменами-композитами, тобто утворених за схемою „ім'я-композит + ***-jь*** → ойконім". Антропонімний етимон таких астіонімів прямо вказує на давньоукраїнський, можливо, й на доісторичний період заснування населеного пункту, а відповідно – і на давність назви, що змогла пережити тисячоліття. Вона до того ж – свідок автохтонності заселеної та обжитої території.

Архаїчні посесивні ойконіми на ***-jь*** не раз були об'єктом ономастичних досліджень. В Україні про них писали Д. Бучко [Бучко 1995; Бучко, Бучко 2013, с. 210–217; с. 254–264; с. 338–346], З. Купчинська [Купчинська 2016, с. 122–125; Купчинська 2016, с. 715–723], О. Купчинський [Купчинський 1969;

Купчинський 1970; Купчинський 1980], С. Пахомова [Пахомова 1995], Л. Радьо [Радьо 2004] та ін. дослідники; у польській ономастиці – М. Карась [Karaś 1956], С. Роспонд [Роспонд 1965; Rospond, 1983]; у болгарській – Й. Заїмов [Заимов 1973] та ін. Праслов'янські композитні імена проаналізовано в працях Г. Бучко, Д. Бучка [Бучко, Бучко 2000], М. Демчук [Демчук 1988, с. 34–50], І. Желєзняк [Желєзняк 1963], К. Римута [Rymut 1993], О. Суперанської [Суперанская 1969] та ін. з покликанням на лексикографічні матеріали М. Морошкіна (Мор.), М. Тупікова (Туп.), Я. Свободи (Sv.) та ін.

Назви теперішніх українських міст, утворені за давньою посесивною моделлю на ***-jь*** та мотивовані давньослов'янськими двоосновними іменами, – переважно літописна ойконімна спадщина, опрацьована в низці лексиконів. Серед сучасних це „Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі" І. Желєзняк, А. Корепанової, Л. Масенко, О. Стрижака [ЕСЛГНПР 1985], „Названия древнерусских городов" В. Нерознака [Нерознак 1983]; історико-етимологічні словники В. Лучика [Лучик 2014], Н. Торчинської, М. Торчинського [Торчинська, Торчинський 2008], В. Шульгача [Шульгач 2001] та ін.

Мікрокод „Давньослов'янські імена-композити" (ДСІК) презентують дві групи назв: 1) астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами, засвідченими у відомих ономастиконах, історичних джерелах або спеціальних працях: *Богуслав, Борислав, Володимир-Волинський, Добромиль, Житомир, Ізяслав, Переяслав, Старий Самбір*; 2) астіокультуроніми, мотивовані реконструйованими іменами-композитами, компоненти яких засвідчено в складі інших давньослов'янських композитних імен: *Дрогобич, Збараж, Радомишль, Чорнобиль.*

1) Астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-композитами, засвідченими у відомих ономастиконах, історичних джерелах або спеціальних працях

Теперішнє м. ***Богуслав*** (Кв.) отримало назву в спадок від однойменного давнього городища *Богоуславлѧ*: *Всеволодъ бо просѧше оу него … Богоуславлѧ*, 1195 р. (ПСРЛ ІІ, с. 683) [ЕСЛГНПР 1985, с. 20], яке входило до складу оборонної системи Київського князівства. Астіонім мотивовано композитним іменем *Богуславъ* (Мор., с. 16; Туп., с. 113): *Богуславъ* + ****-jь*** → *Богуславль* → м. *Богуслав*. Семантику базового антропоніма І. Желєзняк трактує як ‘той, що *славить Бога*’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 20], хоч перший компонент цього двочленного імені *Бог(у)*- вживався також у знач. ‘доля, щастя, сила, благо, любов’ (Мор., с. 54); другий компонент *-слав(ъ)* – ‘називатися, іменуватися, бути відомим’ (Мор., с. 82). Первісно ім’я могло означати ‘прослався любов’ю, щастям, багатством, долею’, ‘будь щасливим’ [Радьо 1998, с. 70]. Ця особова власна назва відома багатьом слов’янським мовам: бол. *Богуслав* (Ил., с. 79), пол. *Bogusław* (SSNO I/2, с. 189), серб. *Богослав* [Чучка 2011, с. 66] та ін. Ім’я мало й конкретних історичних носіїв – західнопоморського (щецинського) князя *Богуслава I* та його сина *Богуслава II* (ЛР, с. 470).

Легенда пов’язує іменування городища з постаттю Ярослава Мудрого та з його відповіддю на багатолюдне „Слава Ярославу!” – „*Богу слава*!”. Однак суперечить такій версії як структура оніма, так і відсутність не лише в Київській Русі, але й у всій Славії назв населених пунктів, утворених від вигукових фразем. Тож якщо Ярослав Мудрий 1032 р. і спричинився до розбудови *Богуслава* (пам’ятник із такої нагоди споруджено в місті 2012 р.), то поіменоване давнє поселення було ще до правління князя Ярослава Мудрого, тобто десь за 150, а то й більше років до того, як у літописах з’явилася перша писемна згадка про нього.

Дескрипція *маленька Швейцарія*, часто сьогодні вживана замість офіційної назви міста (насамперед у сфері туризму), своїм народженням завдячує наявному тут геологічному пам’ятникові природи – *Богуславському гранітному оголенню*. Майже десятиметрові скелі розкинулися вздовж русла р. Рось, зосібна й у центральній частині *Богуслава.*

Аналізований астіокультуронім долучено до системи українського символотворення. Маємо на увазі відтопонімне прізвисько *Марусі Богуславки* – героїні козацької народної думи, яка звільнила 700 козаків-невільників після їхнього тридцятирічного перебування в турецькому полоні й стала символом героїчної відданості української жінки рідній землі та її оборонцям.

За такою ж схемою, як астіонім *Богуслав*, утворено назву теперішнього м. ***Борислав*** (Лв.): *Бориславъ* + ****-jь*** → *Бориславль* → м. *Борислав*. Літописний *Бориславль дворъ* локалізовувався в Києві [ЕСЛГНПР 1985, с. 23; Купчинський 1970, с. 126], пустище *Бориславово* – на Новгородщині [Шульгач 2008, с. 315], а не зафіксоване в історичних джерелах городище **Бориславль* – на Підкарпатті. Назва теперішнього міста (у першоджерелах – монастиря) засвідчена в польськомовних документах XIV ст., але без компонента *-ль* основи *-славль*: *Boryslaw,* 1387 р. (MRPS IV, с. 330), що слугує підставою для сумнівів щодо вірогідності давньоукраїнського періоду його заснування. Однак прадавність постання *Борислава* підтверджено сусідством могутньої древньої фортеці IX ст. *Тустані*, а також давністю назв тих поселень, які в 30-х роках XX ст. стали частиною *Борислава* (*Тустановичі*, *Губичі*, *Мразниця*; *Баня-Котівська* – теж тепер частина *Борислава*, але це вже набагато молодше поселення) і, безперечно, мовними чинниками: архаїчністю ойконімотвірної моделі на ****-jь*** та базового імені-композита. Найдавніша писемна фіксація праслов. імені *Бориславъ* (Туп., с. 38) 1147 р. стосується особи боярина *Борислава*, який, імовірно, був батьком літописця Нестора. Доіменне значення лексеми *борислав* було побажальним і виражало ідею ‘виборюй славу!’ [Чучка 2011, с. 75].

Згаданий у документах XIV ст. монастир *Борислав* прибрав собі, очевидно, готове ймення того поселення (городища) **Бориславля*, на землях якого був споруджений. Інші ж версії, як-от: утворення ойконіма від словосполучення *бори славні* або *борці славні*, від назви особи *славний з борів*, від прикметника *бруслав* (?) ‘*кам’янистий*’, від гіпотетичної лексеми *брение* тощо [Микулич 2015] – народне етимологізування, позбавлене наукового підґрунтя.

„*Борислав сміється*” – відомий твір І. Франка (1881 р.), у якому описано робітничі страйки на нафтових промислах краю, тож астіокультуронім *Борислав* у складі наведеного бібліоніма – символ прогресивних змін у суспільстві.

Літописний *Володимєръ*, теперішнє м. ***Володимир-Волинський*** (Вл.), колишній *стольний градъ* Волинської землі, засвідчений у Лаврентіївському літописі 988 р.: *и посадиша… Всєволода Володимєри* (ПСРЛ І, с. 121) [ЕСЛГНПР 1985, с. 33], був заснований за великого князя *Володимира* Святославовича та поіменований, очевидно, на його честь: *Володимѣ*(*и*)*ръ* + ****-jь*** → *Володимѣ*(*и*)*рь* → м. *Володимир-Волинський.* Атрибутивний компонент *Волинський* з’явився у назві населеного пункту значно пізніше, у XIV ст.: 1331 р. *пріідоша оттолѣ въ Володимеръ Волынскій* (ПСРЛ VII, с. 203) [ЕСЛГНПР 1985, с. 33], чим древнє місто стало відрізнятися від посталої на початку XII ст. та поіменованої, найвірогідніше, на честь Володимира Мономаха фортеці *Володимир-на-Клязьмі* [Никонов 1966, с. 86], теперішнього м. *Владимира*, РФ.

Дослідники виводять ім’я *Володимѣ(и)ръ* від праслов. **Voldimirъ* з препозитивним **Voldь-* < **voldѣiti* ‘володіти’ та постпозитивним **mirъ* ‘спокій’ [Чучка 2011, с. 113].

Назва поселення *Володимир-Волинський* – одна з небагатьох назв тих древніх міст, наукова версія генези яких відрізняється від народної тільки тлумаченням способу творення: колишній посесивний дериват на ****-jь*** від імені-композита *Володимир* переважно трактують у дусі народної етимології як перенесення власного імені в називному відмінку на назву міста. 2001 р. центральна частина міста отримала статус історико-культурного заповідника „*Стародавній Володимир*”.

Теперішній ***Добромиль*** (Лв.) уперше згадано у відомих нам документах 1374 р.: *Dobromyl* (ZDM IV, с. 102). Базове чоловіче композитне ім’я *Добромилъ* зафіксовано в іменослові М. Морошкіна під 1180 р. (Мор., с. 73).

У польському та болгарському ономастиконах подані його фемінітивні відповідники – стилістично нейтральний *Dobromiła* (SSNO I, с. 489) та демінутивний варіант останнього *Добромилка* (Ил., с. 175): *Добромилъ* + ***-jь*** → *Добромиль* → м. *Добромиль.* П. Чучка виводить антропонім із поєднання прикметникових основ *добр-* ‘добрий’ та *-мил* ‘милий’ [Чучка 2011, с. 159].

Народний переказ розповідає про те, що назва міста є похідною від словосполуки *добра* (у значенні ‘повна, можливо навіть із надлишком’) *миля*: ніби саме такою була відстань від замку на горі Сліпій (від маєтностей Гербуртів у Фельштині) до *Добромиля*. Однак такий спосіб відтворення локативної ознаки в назві поселення ойконіміці не відомий.

Через *Добромиль* проходив шлях Швейка, головного персонажа роману Я. Гашека „Пригоди бравого вояка Швейка”, що послугувало підставою входження міста до туристичного маршруту „Шляхами бравого вояка Швейка”.

Повідомлення, що 884 р. є роком, від котрого веде своє літочислення теперішній ***Житомир*** (обл. центр Жт.), спирається на непідтверджені свідчення історика М. Трипольського про дружинника київських князів Аскольда й Діра на ім’я *Житомир* [Історія 2012]. В історичних джерелах назву поселення згадано майже через два століття після того – 1053 р.: *Житомыръ* (Опись, с. 363) [Купчинська 2016, с. 736], хоч О. Карпенко прослідковує, що писемні згадки праісторичного *Житомира* з’явилися лише за литовської доби [Карпенко О. П. 2009, с. 51].

Мотивом утворення астіоніма послугував антропонім *Житом*ѣ(*и*)*ръ* з дієслівною основою *жити* та іменниковою *мир* ‘спокій’ [Чучка 2011, с. 189]: *Житом*ѣ(*и*)*ръ* + ***-jь*** → *Житом*ѣ(*и*)*ръ* → м. *Житомир*. Всеслов’янське поширення антропоніма-етимона (д.-р. *Житомиръ* (Мор., с. 86), хрв. *Žitomir* (Šim., с. 469) та архаїчна ойконімотвірна модель – надійний доказ прадавності українського міста.

Відомиме припущення чеського славіста П. Шафарика про древнє городище *Житомир* як місце поселення гіпотетичних *житичів*, імовірних

союзників древлян [Історія 2012], та гіпотеза В. Нерознака про можливість мотивації ойконіма церковнослов. *житомѣрьникъ* ‘той, хто міряє жито’ [Нерознак 1983, с. 73]. За переказами, твірними для астіокультуроніма послугували словосполуки *місто житичів, мир житичів, мир і жито, жити мирно* тощо. Нещодавно на пам’ятному знакові про заснування міста викарбувано підпис: „Місто жита і миру, життя у мирі – *Житомир*”. Символічність цієї фрази – очевидна.

Літописний *Изѧславль*: *Каменцю Изѧславлю взѧть ѧ,* 1240 р. (ПСРЛ II, 786) [ЕСЛГНПР 1985, с. 64], який упродовж своєї доволі-таки тривалої історії зафіксовано писарями різних віків у багатьох варіантах (найчастіше, крім *Ізяславля*, ще *Заслав, Заславль*, рідше *Жаслав, Жеслав, Жослав*), сьогодні, як і більшість іменувань цього деривaційного взірця, втратив фінальне ***-ль***: *Изѧславъ* + ****-jь*** → *Изѧславль* → м. *Ізяслав*.

Крім київського й володимир-волинського князя *Ізяслава* Ярославича, на честь якого, очевидно, було названо колишній *градъ* у Волинській землі [ЕСЛГНПР 1985, с. 64; Лучик 2014, с. 232; Торчинська, Торчинський 2008, с. 209], сьогоднішнє місто ***Ізяслав*** (Хм.), відомі й інші історичні постаті з таким іменем – *Ізяслав*, син Володимира Святославича (980 р.), *Ізяслав* Василькович, син Василька Святославича (1181 р.) [Чучка 2011, с. 199]. У двоосновному імені *Изяславъ* (Мор., с. 94) постпозиційний компонент *-славъ* поєднано з препозиційним *изъяти* < *яти* ‘взяти, забрати’ [Чучка 2011, с. 199].

Народноетимологічні версії генези астіокультуроніма детерміновані наявністю паралельних варіантів *Ізяслав* / *Заслав* (*Заславль*). За легендою, *Заслав* – ‘поселення *за Славою* (за рікою *Славутою*)’ тощо.

Ім’я *Переяславъ* послугувало мотивом для творення назви теперішнього м. ***Переяслав*** (Кв.), одного з найдавніших поселень Київської Русі (*Переаславль*, 907 р. (ПСРЛ І, с. 31) [ЕСЛГНПР 1985, с. 99]): *Переѧславъ* + ****-jь*** → *Переѧславль* → м. *Переяслав*. Упродовж 1943–2019 рр. місто іменували *Переяславом-Хмельницьким*.

П. Чучка вважає, що чоловіче особове ім’я *Переяслав* має трикомпонентну структуру. Антропонімній частині *-слав* передує препозиційний повноголосний дієслівний префікс *Пере-* в поєднанні з дієслівною основою *-я-* (з **-ję-* < *jęti* ‘*взяти*’, ‘*брати*’) [Чучка 2011, с. 277]. Аналізуючи давні двочленні імена (композити) польський дослідник Т. Скуліна виділяє серед них „моделі інноваційні, спільні тільки для антропонімії слов’янської та індоіранської (частково грецької й балтійської)” [Skulina 1974, с. 5]. Одна з п’яти таких моделей – це „композити типу (ideclinabile – корінь) + nomen” [Ibid., с. 25]. В. Лучик з покликанням на ЕСУМ (ЕСУМ IV, с. 347) виводить перший компонент композитного імені від дієслова *переяти* ‘перейняти’ [Лучик 2014, с. 374]. Історичним підтвердженням особової власної назви *Переяславъ* є наведене О. Стрижаком патронімне іменування руського воїна 1162 р. (*Нажир Переяславич* [ЕСЛГНПР 1985, с. 100]) та ім’я княжни, доньки Данила Романовича (*Переяслава* (ЛР, с. 375) [Чучка 2011, с. 276]).

Версію про русича, який переміг печеніга, *перейняв на себе славу* переможця (*заложи городъ на бродѣ томь. и нарече ѝ Переꙗславль. зане переꙗ славу ѡтроко тъ* (ПСРЛ I, с. 124) [ЕСЛГНПР 1985, с. 99]), коментує В. Нерознак, наголошуючи, що таке трактування імені типове для народної етимології й цінне тільки тим, що літописець добре усвідомлював первісну семантику його компонентів [Нерознак 1983, с. 134].

З огляду на відомі історичні події 1654 р. (підписання українсько-російського договору) астіокультуронім *Переяслав* набув конотативного значення: „політика нехтування національними інтересами на користь Росії” [Лукаш 2018, с. 198].

Серед назв давньоукраїнських міст, первісних посесивів на ****-jь*** із закодованим давньослов’янським іменем-композитом, – астіонім ***Старий Самбір*** (Лв.) (колишній *Самборъ*): *Самборъ* + ****-jь*** → *Самборъ* → *Самбір* → м. *Старий Самбір*. Після зруйнування татарами в 40-х роках XIII ст. містечка *Самборъ* частина його мешканців переселилася в недалекий *Погонич*, який

згодом почав називатися *Новим Самбором*, а колишній *Самборъ* з того часу – *Старим Самбором*: *Sambor Nova Olim Pohonicz*, 1390 р. (AGZ VI, с. 2) [Худаш, Демчук 1991, с. 84]. Наявність на кінець XIV – початок XV ст. двох *Самборів* (*Старого* й *Нового*) свідчить про давність заснування поселення [Бучко, Бучко 2013, с. 258], а структура та мотивація назви антропонімом-композитом *Самборъ* (Мор., с. 171) підтверджує києво-руський період її утворення. Композитне ім'я *Самборъ* походить від займенникової основи *сам(о)-* та дієслівної – *-боръ* 'боротися'. П. Чучка веде мову про вживання таких імен українцями, поляками, чехами, сербами, а також слов'янами на території Німеччини [Чучка 2011, с. 313]; С. Вербич наводить низку інших давніх антропонімів з аналогічними компонентами: *Самовитъ, Самославъ*; *Божеборъ, Далеборъ, Желиборъ, Мыслиборъ, Ратиборъ* [Вербич 2014].

Краєзнавчі праці містять перекази про утворення назви поселення від сполучення слів *сам бір*; від гіпотетичного племені *саборів*; від слова *собор*, *собраніє* в знач. 'злиття двох потоків чи рік'; від церковного храмового свята *Собор Пресвятої Богородиці*; від *верби-самбірки*, яка в минулому росла на берегах Дністра; від імені одного з князів Гданського Помор'я XIII ст. тощо [Машура 2005, с. 10]. Такі версії можуть побутувати тільки як топонімічна проза. Міркування про можливість мотивації астіокультуроніма *Самборъ* давньоукр. *самъ*, укр. *сам* 'особа, предмет, що перебуває, живе, росте і т. ін. десь окремо, ізольовано від інших' і давньоукр. *боръ* 'сосновий ліс' [Лучик 2014, с. 414] та спроби пояснити цей ойконім як дослов. **Sam-bar* 'злиття, збіг' [Трубачев 1968, с. 280–281] видаються сумнівними.

Якщо засобом декодування розглянутих вище астіонімів слугували антропоніми, зафіксовані у відомих ономастиконах, то назви поселень другої групи самі стали свідченням побутування серед русичів-українців низки давніх антропонімів-композитів. В ономастиці відома практика реконструкції особової власної назви, якщо етимоном прадавнього ойконіма-посесива є антропонім, компоненти якого засвідчені в інших двоосновних іменах.

2) Астіокультуроніми, мотивовані реконструйованими іменами-композитами, компоненти яких засвідчено в складі інших давньослов'янських композитних імен

В офіційних документах назву сьогоднішнього м. ***Дрогобич*** (Лв.) від середини XIV ст. зафіксовано переважно в сполонізованому варіанті: *Drohobicz*, 1378 р. (KŁP I, с. 536), а ті поодинокі джерельні свідчення, що зберегли повноголосу форму: *около … Дорогобича*, 1498 р. (ПСРЛ II, с. 361); *города Дорогобича*, 1699 р. (Дополнение, с. 173), подекуди ще й помилкову: *Доробуч*, 1856 р. [Нерознак 1983, с. 194], не послугували стимулом для повернення населеному пунктові первісної назви *Дорогобич*.

Утворення астіокультуроніма *Дорогобычь* (теп. *Дрогобич*) мотивовано композитним іменем **Дорогобытъ*: **Дорогобытъ* + ***-*jь*** → *Дорогобычь* → м. *Дрогобич.* Препозиційний компонент цього імені *Дорого- / Дрого- / Драго-* збережено в складі багатьох укр., луж., чес., пол. композитних імен: *Дорогомилъ* (Мор., 76), *Драгославъ* (Мор., 78), *Drahobul, Drahobud, Drahomil, Drahomir, Drahorad*; *Setidrah, Sobedrah* (Sv., 75); постпозиційний *-бытъ* – серед давніх серб. імен у препозиції: *Битомиръ* (Пач., с. 12), а серед чес. – у постпозиції: *Radobyt* (Sv., с. 72).

Інші версії щодо походження назви *Дрогобич* можемо умовно об'єднати у дві групи: 1) народні легенди; 2) фантастичне етимологізування. Легенда про *Другий Бич*, заснований недалеко від зруйнованого в XIII ст. половецьким ханом Буняком Шолудивим *Бича*, не має історичного підтвердження, але, по-перше, цінна як фольклорний твір та, по-друге, спирається на авторитет І. Вагилевича. Один із перших західноукраїнських просвітителів умістив переказ про *Другий Бич* у циклі „Думи" і не забув наголосити, що це легенда (вигадка), про що сьогодні нерідко забувають читачі цієї легенди та інтерпретатори походження назви міста. Етимологізування на взір: *друга біч, другий бік, другі Губичі, друга добич, драговина, драгва* тощо побудоване тільки на зовнішній подібності лексем і не спирається ні на лінгвістичні, ні

на культурологічні можливості українського назвотворення; див. також: [Бучко, Бучко 2009, с. 31; Котович 2012, с. 35–36; Худаш, Демчук 1991, с. 68].

Сьогодні широко відомими є дескрипції *місто Франка*, *місто Каменяра* (І. Франко народився в Нагуєвичах Дрогобицького повіту), *місто Котермака*, набуває популярності гасло „*Дрогобич – у ньому вся сіль*".

Назва м. ***Збараж*** (Тр.) у найдавніших пам'ятках фіксується в різних варіантах, нерідко відмінних від сучасного його звучання. „Незнання цього факту топонімістами, – наголошує С. Вербич, – могло б завести їх на етимологічні манівці" [Вербич 2017а, с. 67]. Дослідники зазначають, що первісна назва древнього містечка була *Збыраж*: *около Збыража* (*збаряжа*) 1211 р. (ПСРЛ II, с. 730) [ЕСЛГНПР 1995, с. 151). Утворена вона від композитного імені **Збырадъ*: **Збырадъ* + ***-*jь*** → *Збыражь* → м. *Збараж.* Д. Бучко веде мову про ймовірність протетичного *І-* в колишньому етимоні-антропонімі та в назві поселення: (*И*)*збирад* + ***-*jь*** → (*И*)*збираж* → *Збираж* → м. *Збараж* [Бучко, Бучко 2013, с. 380]. На мотивації астіоніма власним іменем наполягає В. Ніконов [Никонов 1966, с. 145].

Компоненти антропоніма **Збырадъ* засвідчені в низці імен. Препозиційний *Збы-* в чес. *Sbyslav* (Sv., с. 83), пол. *Zbygniew, Zbywoj* (Mal., с. 73), а постпозиційний *-радъ* – у чес. *Bolerad, Četorad, Lutorad* (Sv., с. 83) або як початкове *Рад(и)-* в імені-композиті *Радиславъ* (Мор., с. 162).

Жодна легенда не асоціює походження назви міста *Збараж* (*Събыраж* [ЕСЛГНПР 1985, с. 151]) з антропонімом. Найпоширенішою є народна версія, ніби тут *збиралися* хоробрі дружини для захисту рідного краю, а менш відомими – перекази про *бару* 'болото', *зберіж* 'з берега', *бариш* 'мито', *Сварога* 'бога Сварога' тощо. Імовірність творення астіоніма від праслов. **bara* 'болото' допускав В. Нерознак, навівши як аналогії утворення *збіч, збочина, збочні, збочя* [Нерознак 1983, с. 75–76].

Від часу проектування *Збаразького замку* італійським архітектором Вінченцо Скамоцці до майже повністю здійснених у ньому сучасних

реставраційних робіт *Збараж* можна впізнати за назвою (дескрипцією) *місто з ідеальним замком*.

Яскраві ознаки архаїчності астіоніма зберігає в собі назва м. ***Радомишль*** (Жт.): **Радомислъ* + ***-*jь*** → *Радомисль* → м. *Радомишль.* Замок, що наприкінці XIV ст. за правління київського князя Володимира Ольгердовича започаткував майбутнє місто напроти літописного *града Мичьска* або *Микгорода* [Похилевич 1864, с. 108], писемно засвідчений в історичних джерелах 1593 р.: *Radomyś*, 1593 р. (Архив I/1, с. 386) [Купчинська 2016, с. 753]. Щоправда, ойконімотвірна модель на ***-*jь*** на час заснування *Радомисля / Радомишля* та поширення його назви на *Мичеськ* (*Микгород*) уже не була продуктивною. Тому не відкидаємо можливості утворення астіоніма тільки за аналогією до архаїчних посесивів.

Ім'я-композит **Радомислъ* з компонентами *Рад(о-), -радъ* (*Bolerad, Četorad, Lutorad* (Sv., с. 83) та *-мыслъ* (*Čĕmysl, Danemysl, Hodomysl* (Sv., с. 81) збережено сьогодні не тільки в назві міста на Житомирщині, але й у назві волинського села *Радомишль*.

Народний переказ пов'язує з'яву міста *Радомисля / Радомишля* з „радісною мислею", що „сподвигла *мичан* на потребу оселитися на новому, більш підвищеному, березі", однак така версія відразу має і спростування, бо сумнівно, щоб „радісна мисль" одночасно спричинила заснування *Радомишля* на Житомирщині й на Волині (*Радомыслъские гаи,* 1535 р. [Шульгач 2001, с. 115]), а також однойменних поселень у Польщі, Чехії, на Балканах [Молодико 2013].

2011 року в місті відкрито історико-культурний комплекс „*Замок Радомисль*".

Антропонімом **Чьрнобылъ* мотивовано літописну назву поселення ***Чорнобиль*** (Жт.): ω *Чернобыл҃,* 1193 р. (ПСРЛ II, с. 677) [ЕСЛГНПР 1985, с. 174]. **Чьрнобылъ* + ***-*jь*** → *Чернобиль* → м. *Чорнобиль.*

Препозиційний компонент *Черно*(*и*)- збережено в багатьох композитних іменах: *Черноборъ, Черномиръ, Черноужъ, Чернимиръ, Чернославъ* (Мор.,

с. 206), серб. *Чрноглав* (Грк., с. 192) [Чучка 2011, с. 362], хрв. *Černigoj* (Leks., с. 109), постпозиційний *-былъ* в особових власних назвах *Drahobyl* (Sv. с. 72), *Radobyl* (Sv., с. 83), *Varobyl* [Чучка 2011, с. 72].

І. Желєзняк називає етимоном астіоніма антропонім **Чьрнобылъ*, проте як одну з вірогідних допускає версію про утворення назви поселення від назви рослини *чьрнобыль* > *чорнобиль* [ЕСЛГНПР 1985, с. 174]. В. Ніконов не тільки зближує іменування *Чорнобиля* з *чернобыльником*, але й наводить паралельну назву цієї рослини – *нехворощ* та говорить про мотивацію таким апелятивом ойконіма *Нехворощ* і гідроніма *Нахвороща* [Никонов 1966, с. 467].

Л. Похилевич розмірковує про походження назви поселення від гіпотетичного іменування *Чорної Русі* (територія, де одягалися чоловіки в чорні свити й чорні шапки на відміну від *Білої Русі*, де свити та шапки були білими [Похилевич 1864, с. 144]).

Чорнобиль – мертве місто України. 26 квітня 1986 р. тут вибухнув реактор четвертого енергоблоку Чорнобильської АЕС. Наслідком страшної трагедії стала евакуація усіх мешканців *Чорнобиля*, а сам астіонім став фатально відомим усьому світові конотонімом зі значенням: 1) трагедія, катастрофа, лихо; 2) екологічна катастрофа; 3) аварії, пов’язані з атомною енергетикою [Лукаш 2018, с. 254].

Отже, розглянуті астіокультуроніми утворені в давньоукраїнський або й раніший, доісторичний період. Базові антропоніми засвідчують фрагмент антропонімікону Київської Русі; у кожній первісній назві, мотивованій давнім слов’янським композитним іменем, сконцентровано лінгвістичну та культурологічну інформацію. З погляду лінгвістики чітко простежено кореляцію між архаїчною ойконімотвірною посесивною моделлю на ***-*jь*** та найдавнішою слов’янською антропонімною категорією – іменами-композитами. Лінгвокультурологічні портрети астіонімів демонструють фрагмент антропонімного композитнного іменника́ українців (*Богуславъ, Бориславъ, Володим*ѣ(*и*)*ръ, Добромилъ, Житом*ѣ(*и*)*ръ, Изѧславъ, *Переѧславъ*

(пор. *Нажир Переяславич, Переяслава*), *Самборъ*), нерідко збереженого в ойконіміконі, але не засвідченого відомими писемними джерелами (**Дорогобытъ, *Збырадъ, *Радомислъ, *Чьрнобылъ*). Очевидно, на честь князів *Володимира Святославича* (≈ 960–1015) та *Ізяслава Ярославича* (≈ 1024–1078) поіменовано нинішні міста *Володимир-Волинський* та *Ізяслав*. Імена ж інших історичних постатей залишилися вписаними тільки в назви давніх міст.

2. 1. 2. Астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами" (мікрокод ВКА/НК)

Звернення до *nomina propria*, як неодноразово підкреслює В. Шульгач, завжди залишатиметься актуальним через здатність власних назв акумулювати й консервувати в собі реліктові залишки лексичного складу мови, які з різних причин або були втрачені в загальновживаній лексиці, або не потрапили до лексикографічних джерел [Шульгач 2008, с. 251]. Із праслов'янської епохи Україна успадкувала не тільки двоосновні імена, але й скорочені їх варіанти. Явище скорочення двоосновних імен дуже давнє та закономірне. Такі особові власні назви були динамічнішими, активнішими в мовленні, з часом вони закріплювалися в офіційних документах, перетворювалися в повноправні імена, а відтак поряд з іншими антропонімами – двоосновними, відапелятивними, християнськими – слугували основою для творення прізвищ. Розмежування давніх слов'янських відкомпозитних та відапелятивних особових власних назв безпосередньо в антропоніміці покликане відповісти на багато питань лінгвального та екстралінгвального характеру. В українській ономастиці найближче до розв'язання цього питання підійшла М. Демчук [Демчук 1988, с. 50–55], хоч і сама дослідниця, й інші вчені переконані, що йдеться про проблему, яка не може мати однозначного потрактування.

В ойконіміці також неодноразовими були спроби з'ясувати, який антропонім послугував етимоном для творення назви поселення:

відкомпозитний чи відапелятивний, бо ж важко, а часами неможливо остаточно визначити, що збережено в назві поселення на взірець *Волів*: відкомпозитний дериват *Волъ* (< *Волеславъ*), відапелятивний антропонім *Волъ* (> *Віл*), прізвисько *Віл* (з мотивом присвоєння ‘працює, як віл’, ‘подібний до вола’, ‘має багато волів’, ‘любить доглядати за волами’ тощо), чи прізвище Іван *Віл*. Єдине, що є беззастережним: у всіх наведених випадках ідеться про мотивованість ойконімів антропонімами.

Відкомпозитні особові власні назви – праслов’янська антропонімійна спадщина, яка своїм корінням сягає праіндоєвропейської епохи. „Унаслідок співзвучності кореневих морфем відкомпозитних дериватів з апелятивними чи з апелятивами дослідники механічно відносять більшість з них до розгляду відапелятивних імен” [Демчук 1988, с. 51] (на переконання М. Демчук, безпідставно). „Численні факти звукових збігів скорочених відкомпозитних слов’янських особових власних імен з відповідними словами загальновживаної лексики – явище цілком закономірне” [Худаш 1990, с. 36], позаяк імена-композити, від яких утворилися ці варіанти, якраз і складалися з двох загальних слів. Відкомпозитні антропоніми нерідко були омонімами з кореневими основами апелятивів або з нечленними прикметниками та дієприкметниками. Однак певні традиції розмежування відкомпозитних та відапелятивних особових власних назв (див. праці М. Демчук [Демчук 1988], С. Роспонда [Роспонд 1965], В. Ташицького [Taszycki 1958], М. Худаша [Худаш 1990] та ін., лексикографічні джерела М. Малєц (Mal.), Я. Свободи (Sv.) та ін.) дають підстави зарахувати низку астіонімів до одиниць, мотивованих відкомпозитними антропонімами.

Час та обставини виникнення поселень, екстралінгвальні відомості про реальних або ймовірних засновників, перших мешканців, осіб, на чию честь міста були поіменовані, тощо, допомагають розпізнавати у твірних антропонімах давні слов’янські відкомпозитні особові власні імена або прізвиська чи спадкові прізвища, мотивовані тими антропонімами. По-різному

склалася історична доля цих міст, різні вони за часом заснування, їхні назви не завжди тотожні за способом деривації. Об'єднання всіх таких астіонімів у одну групу зумовлене тільки критерієм однакової культуроємності антропонімних етимонів. Відкомпозитне особове власне ім'я, яким мотивовано назву міста тисячу, п'ятсот чи тільки сто років тому, переконливо свідчить, що „перед нами словотвірний тип антропонімів, сформований на базі імен-композит у глибоку праслов'янську епоху" [Демчук 1988, с. 101]. Ці архаїчні „уламки" давніх імен так надійно заховали за скрижалями історії свою первісну семантику, що сьогодні практично жоден із аналізованих астіонімів не має однозначного трактування. Розглядаючи їх як експлікаторів антропонімного індивідуального коду, беремо до уваги й відомі контроверсійні тлумачення. Деякі з них зуміли стати не просто однією з найпоширеніших версій генези астіоніма, але й спричинилися до постання своєрідних символів, збережених на печатках, гербах, прапорах, логотипах та інших атрибутах міст.

Мікрокод „Відкомпозитні антропоніми та „несправжні композити" (ВКА/НК) репрезентують дві групи назв: 1) астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами: *Болехів, Бориспіль, Бучач, Галич, Жашків, Жидачів, Зборів, Канів, Красилів, Любомль, Люботин, Ніжин, Перечин, Пирятин, Путивль, Радехів, Рахів, Рогатин, Славута, Снятин, Теребовля, Тлумач, Чернігів*; 2) астіокультуроніми, мотивовані „несправжніми композитами": *Немирів, Нетішин*.

1) Астіокультуроніми, мотивовані відкомпозитними антропонімами

Давнім відкомпозитним антропонімом мотивовано назву м. ***Болехів*** (ІФ): *Болех* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Болехів.* Землі, поіменовані як *Болехівські* та подаровані Данилові Дажбоговичу, відомі в писемних джерелах із 1371 р. (ІМС ІФ, с. 206); [НЗТ 2003, с. 3]. Фіксацію назви поселення відшуковуємо в давніх актах рівно через століття, 1472 р.: *Bolechow* (AGZ VII, с. 127). Мотивом для творення назви міста став антропонім *Болехъ*, засвідчений в іменослові М. Морошкіна (Мор., с. 21), а також у польських (*Bolech* (SSNO I,

с. 209) та чеських (*Bolech* (Sv., с. 147) ономастиконах. Учені вважають його суфіксальним дериватом слов'янських особових власних імен-композитів на взірець *Болеборъ, Болебудъ, Болегнѣвъ, Болегостъ* [Худаш 1995, с. 38], *Болеславъ* [ЕСЛГНПР 1985, с. 22; Лучик 2014, с. 58; Makarski 1999, с. 39] або, що найлогічніше, реконструйованого **Болестрахъ* [Купчинський 1981, с. 61; Лучик 2014, с. 58]. Первісна апелятивна семантика композитного компонента *Бол(е-)* співвідносна з праслов. **bolь, *boleti* 'хворий, хворіти' (ЕСУМ І, с. 199).

Ойконім послідовно фігурує в усіх відомих історичних документах як *Болехів*, а не **Болохів* чи **Волохів.* Тож не знаходимо належних підстав пов'язувати його генезу з етнонімом *волох* 'волошин, румун' (Гр. І, с. 252) або з розбитими Данилом Галицьким 1226 р. та розпорошеними Галичиною *болохівцями* – племенами зі Східного Поділля [НЗТ 2003, с. 3]. М. Габорак уважає, що „волоський слід" з'явився в структурі астіоніма у зв'язку з поділом *Болехова* на дві частини – *Болехів Руський*: *Bolehow Ruthenicum,* 1488 р. (ACZ XV, с. 258) та *Болехів Волоський*: *Bolechow Valachorum*, 1472 р. (ACZ VII, с. 127) [Габорак 2007, с. 22]. У назві міста закладена вказівка на належність автохтонного українського поселення *Болеху*, а не *волохам*. Етнонім *волохи* значно пізніше послугував для творення назви частини поселення, збереженої до сьогодні як мікротопонім *Волоське Село* – місцевість у північно-східному районі міста (теперішні вул. Грушевського, Коцюбинського, Млинарська, Церковна, Волоська, Стрийська) [Гнатишак 2017, с. 99].

Лінгвокультурологічний аналіз назв поселень, як було наголошено, передбачає виявлення широкого корпусу дескрипцій та конотонімів. З огляду на значну кількість велосипедів у *Болехові* (від того, очевидно, часу, коли тут працювали великі промислові підприємства, а міського транспорту не було) нині активно вживана дескрипція *місто роверів* (*ровер* – діал. 'велосипед').

Історія сучасного ***Борисполя*** (Кв.) бере початок від літописних топонімів – *Л(ь)то*: *на Льтѣ*, 1015 р. (ПСРЛ І, с. 132); *Льтьскоє*: *поле Летьскоє*, 1019 р. (ПСРЛ І, с. 144); *Льтьская* божниця, вона ж церква *Сѧтою Мучєнику Борису и*

Гълѣбу на р. Альті п. Трубежа л. Дніпра: *ии Летьскую божницю,* 1154 р. (ПСРЛ І, с. 344) [ЕСЛГНПР 1985, с. 85–86]. Очевидно, назва пов'язана з іменем князя *Бориса*, на місці загибелі якого Володимир Мономах побудував 1117 р. кам'яну церкву. В пам'ять про князя як про одного з перших канонізованих святих Київської Русі з кінця XVI ст., з 1590 р. (ГЕУ І, с. 119), поселення почали іменувати *Борисполем*: *Борис* + ***-піль* (< *поль*)** → м. *Бориспіль.*

Антропонім *Борисъ* (Мор., с. 22) < *Бориславъ* (Туп., с. 38) – відкомпозитна особова власна назва.

Борис (990–1015) – руський князь, син Володимира Великого, молодший брат Ярослава Мудрого, убитий братом Святополком Окаянним. Смерть прийняв покірно, не маючи наміру ні виступати проти старшого брата, ні боронитися від нього. За таку покору був канонізований як священномученик. Щоправда, історики не одностайні у твердженні про факт братовбивства, вчиненого Святополком. Народні перекази пов'язують назву міста переважно з іменем князя *Бориса*. Однак трапляються серед них і такі, що обстоюють імовірність побутування назви *Бариш-поле / Баришпіль* та узгоджують її з місцем торгівлі, можливістю одержання *бариша, прибутку, вигоди* тощо.

Географічне розташування цього міста спричинилося до з'яви дескрипції *східні ворота Києва*. У зв'язку зі спорудженням 1959 р. державного підприємства „Міжнародний аеропорт *Бориспіль*" набула поширення інша дескрипція – *повітряні ворота України*.

У давньоукраїнський період, коли ойконімотвірна функція суфікса ***-*jь*** була ще активною, засновано теперішнє м. ***Бучач*** (Тр.): **Бучакъ* + ***-*jь*** → м. *Бучач.* Назву поселення фіксують історичні писемні джерела від 1379 р.: *Buczacz* (AGZ V, с. 18). Мотивом його номінації послугував антропонім **Бучакъ*. Не засвідчений у відомих нам ономастиконах антропонім **Бучакъ* – усічено-суфіксальний варіант якогось зі слов'янських автохтонних композитних особових власних імен з початковим *Буд- / Бут-* (*Будивои, Будимиръ, Бутовитъ* (Мор., с. 29–30) та ін.). На можливість утворення *Вич*

від *Budimir* у старочеській антропоніміці вказував Я. Свобода (Sv., с. 138). Приєднання суфікса ***-ак*** до гіпокористик – явище поширене в багатьох слов'янських мовах: *Dobr* + ***-ak*** → *Dobrak* (Sv., с. 138); *Mir* + ***-ak*** → *Mirak* (Mal., с. 106); *Буд- / Бут-* → *Бучъ* (Мор., с. 31) + ***-ак*** → **Бучакъ*. Первісна апелятивна семантика компонента *Буд(и)-* < прасл. **buditi* 'не спати, пильнувати, охороняти, чекати, підстерігати' (ЕСУМ І, с. 277–278; ЭССЯ ІІІ, с. 76–77); *Бут(и)-* < прасл. *byti* 'бути' (ЕСУМ І, с. 187–188).

Якщо для Д. Бучка мотивація астіоніма *Бучач* антропонімом **Бучак* (< *Будимиръ, Бутовитъ* та ін.) була цілком очевидною [Бучко, Бучко 2013, с. 381], то М. Худаш реконструйовував базовий антропонім: **Бучайко* < **Бучай* < **Б[ог]учай* та імовірну первісну назву поселення (за М. Худашем, первісна назва теперішнього міста була не *Бучачъ*, а **Бучайчъ*) [Худаш, Демчук 1991, с. 98].

Версії про *букові ліси*, про *обруч*, який робить р. Стрипа довкола міста; про гордих, сміливих та звитяжних людей, названих *бучами*, – народноетимологічні й не отримують прямого вияву в структурі назви.

Засновником м. ***Галич*** (ІФ), древнього *Галича* – столиці Галицького та Галицько-Волинського князівств, що згодом дала назву історичному регіонові *Галичина*, була особа на ім'я **Галикъ* / **Галець* / *Галица* (Туп., с. 158).

В історичній літературі наведено кілька дат, які свого часу дослідники вважали найдавнішими писемними згадками про поселення. Усі вони пов'язані з певною подією, що стосувалася історії Галицької землі XI–XII ст. Довгий час побутувала думка, що вперше про древнє місто розповів Києво-Печерський патерик 1098 р.: *И не пустиша гостей из Галича, ни людей, от Перемышли, и не бысть солі во всей Руской земли* (КПП, с. 151–152). Однак львівський археолог В. Ауліх назвав ще ранішу згадку про *Галич* – 898 р. Дослідник покликається на анонімного нотаря короля Бели, який веде мову про гостювання в галицького князя угорського ватажка Алмаші з військом, яке тоді переходило через Русь на нові кочовища в Панонію. І хоч деякі вчені

висловили сумніви щодо автентичності цього джерела, створеного в 30-х роках XII ст., автор, мабуть, мав у своєму розпорядженні давні угорські хроніки. Про перехід 898 р. угрів через Руські землі в Панонію згадує й Іпатіївський літопис [Аулих 1980, с. 137]. Археологічним підтвердженням присутності угрів біля *Галича* в цей час є відкриття 1937 р. біля *с. Крилоса* поховання багатого угорського вершника, датоване X ст. (Археология, с. 98). Ці аргументи досить вагомі, щоб від 898 р. вести літописання старовинного *Галича*. Саме цю дату й було прийнято для широкого відзначення 1998 р. 1100-річчя від першої згадки про *Галич* [Грабовецький 1997, с. 20; Котович 2000, с. 10–12].

Кількістю версій, інтерпретацій, легенд та просто припущень щодо генези своєї назви колишній *стольний град Галич* може зрівнятися хіба що з *Києвом*. Доки дослідники обговорюють імовірні варіанти базового імені, на гербах та логотипах *Галича* й *Галичини* з'являються десятки символічних *галок*. Ономасти ж переконані, що цей птах якщо й мав якесь відношення, то не до назви міста, а до імені його засновника. Астіонім *Галич* – яскраво виражене посесивне відантропонімне утворення на ***-*jь*** і дискусійним може бути тільки ім'я-етимон. Д. Бучко вважає, що назву прадавнього поселення мотивовано антропонімом **Галикъ* < *Галъ* (Мор., с. 56) < **Галимиръ*, **Галиславъ* тощо, пор. пол. *Hałesław* (SSNO II, с. 246) [Бучко, Бучко 2013, с. 238; Ґрещук 1998, с. 201; Котович 2000, с. 12]. В. Шульгач, услід за Р. Мароєвичем, наголошує, що продуктивний на початок XII ст. індивідуально-посесивний суфікс ***-j-*** міг приєднуватися до імен зі зменшувально-пестливим суфіксом ***-ець*** (****-ьсь***) [Мароевич 1989, с. 129; Шульгач 2008, с. 322]. У такому випадку мотивом для постання назви міста слугував, очевидно, антропонім **Галець*. І нарешті засвідчене в ономастиконі М. Тупікова власне особове ім'я *Галица* дослідники теж вважають імовірним етимоном ойконіма, розглядаючи його як відкомпозитне ім'я *Галица* (Туп., с. 158) < *Галъ* (Мор., с. 56) < *Hałesław* (SSNO II, с. 246) [Худаш 1995, с. 251] або як відапелятивне: *Галица* < *галица* < *галиця* 'галка' [ЕСЛГНПР 1985, с. 42; Лучик 2014, с. 147; Яцій 2015, с. 78].

Тож оминувши соляні (гр. *ἅλς ‘сіль’*), племінні / етнонімні (*ґалати, ґалійці* (*скордиски*), *галізони* чи *алазони*), пташині (*галица* ‘галка’) та низку інших, менш популярних версій, що їх висували як знані й авторитетні дослідники, так і аматори, – лінгвісти наголошують на відантропонімному походженні назви поселення.

1994 р. на базі комплексу пам’яток XI–XVII ст. створено державний національний історико-культурний заповідник „*Давній Галич*”.

Місто ***Жашків*** (Чрк.), засноване на давньому городищі, відоме з початку XVII ст. (ГЕУ I, с. 402). Назву поселення мотивовано антропонімом **Жашко*: **Жашко* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Жашків.* В. Лучик припускає, що **Жашко* – демінутив від гіпокористик *Зах / Жах* < *Захарій* або *Заслав* та наводить відомі з 1136 р. пол. *Zach / Żach* і похідні від нього (Rymut II, с. 715–716) [Лучик 2014, с. 206]. Словник І. Трійняка, що є найповнішим зібранням варіантів християнських імен, не фіксує утворення *Зах / Жах* від *Захарій* (Тр., 137–138). Тож, уважаємо, ближчим до істини є М. Худаш, який називає ім’я **Жашко* – вторинним, похідним варіантом від первісного, вихідного **Зашко* [Худаш 1995, с. 100]. Відповідно, **Зашко* – суфіксальне демінутивне утворення від **Зашъ* (пол. *Zasz* (Mal., с. 27) < **Заславъ* (чес. *Zaslav* (Sv., с. 86) < **Зачѧславъ* [Худаш 1995, с. 112].

У Л. Похилевича є не підтверджене документальними свідченнями повідомлення про колишнє іменування *Жашкова* як *Рашків* [Похилевич 1864, с. 465], що видається маловірогідним.

Первісну назву теперішнього м. ***Жидачів*** (Лв.) теж мотивовано давнім відкомпозитним антропонімом. В Іпатіївському літописі збережено інформацію про *Удечъ*, датовану 1164 р.: „*иже бѣху пошли. съ солью из Удеча*” (ПСРЛ II, с. 524) [ЕСЛГНПР 1985, с. 165]. Очевидно, *Удечъ* – первісна назва сучасного *Жидачева*. Утворилася вона від імені **Удькъ*, демінутивного варіанта антропоніма *Удъ, Уда* (Розов, с. 75). Пізнішу форму *Удечевъ*, засвідчену в літописі: *вошли съ солью из Удечева*, XV ст. (ПСРЛ XXV, с. 73) [ЕСЛГНПР

1985, с. 165], пояснюють наслідком експансії найпродуктивніших на Прикарпатті в XIV–XV ст. топонімів на ***-ов/-ев***, а перехід *Удечев* > *Зудечев* спричинений, можливо, неправильним членуванням писарями подальших часів нероздільного написання слів у давніх літописах. Затемнення семантики твірної основи ойконіма – *Уд-* на початку давньоукраїнського періоду спричинило злиття прийменниково-іменникової сполуки в одне слово. З кінця XIV – початку XV ст. у пам'ятках починають уживати варіант ойконіма з протетичним *з-*: *подъ зудечовом,* 1394 р. [Роспонд 1972, с. 54]. Зміна ж форми *Зудечев* > *Жудечов* > *Жидачів* – дія народної етимології, зближення астіоніма з етнонімом *жид* [Бучко, Бучко 2013, с. 213–214; Котович 2000, с. 12–13].

Не всі ономасти ототожнюють сучасне місто *Жидачів* із літописним *Удечем*, чи то зважаючи на науковий авторитет Л. Масенко, яка в ЕСЛГНПР зазначила, що *Удечь* – тепер не простежуване поселення в Галицькій землі [ЕСЛГНПР 1985, с. 165], чи беручи до уваги надто велику варіативність астіоніма (близько 25-ти варіантів назви в історичних документах). М. Худаш, проаналізувавши практично кожен писемно засвідчений варіант, переконує у первісній мотивації назви міста антропонімом *Судко* < *Судъ* < *Судимиръ, Судиславъ* (Мор., с. 189). На думку вченого, і сам астіонім первісно міг звучати **Судьчь*, а від XIV ст. під упливом інших назв з основою *Жид-* (*Жидовичі, Жидятичі* тощо) **Судьчь* / **Судечевъ* став *Жидачев* >*Жидачів* [Худаш 1995, с. 103–107].

Контроверсійні тлумачення назви зведено до паралелей між ойконімом і гідронімами з основою *Уд-* [Нерознак 1983, с. 179–180] або ж учені взагалі ведуть мову про те, що давній *Удеч* і сучасний *Жидачів* – різні поселення. Останній дослідники розглядають як посесив на ***-ів***, мотивований: а) відкомпозитним антропонімом **Жидач* < *Жидъ* (< *Жидислав* < *жьдати славу*); б) відапелятивним антропонімом *Жидак* < *жидак* 'ніж із дерев'яною ручкою'; в) етнонімом **жидак* < *жид*; див. про це: [Лучик 2014, с. 209]. Народна етимологія, крім відомого етноніма, знаходить у рум. мові слово

жудечу ‘право’ і виводить назву містечка від румунів, які тут поселилися й успішно вели побутові судові справи.

Теперішнє м. ***Зборів*** (Тр.), відоме з XII ст. як *Верхостав* (ГЕУ II, с. 40), у документах щонайменше з 1485 р. зафіксовано з нинішньою назвою *Зборів*: *Zborow* (MRPS I, с. 178).

Мотивовано назву міста іменем *Зборъ* (Мор., с. 88): *Зборъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Зборів*. Такий антропонім міг бути відкомпозитним дериватом із компонентом *-бор-* ‘боротьба’ і преф. *з-* [Пура 1990, с. 45], похідним від **Зборимиръ, **Зборославъ* або й *Зботиславъ* (Мор., с. 89), *Zbramysl, Zbroslav, Zbramir* (Mal., с. 27) [Бучко 1990, с. 74; Бучко, Котович 2017, с. 117–118], а можливо, утворенням, що виникло внаслідок регресивної асиміляції за дзвінкістю: *Зборъ* < *Съборъ* < *Съдѣборъ* [Худаш, Демчук 1991, с. 122]. В. Лучик схильний вбачати у твірному антропонімі відапелятивну особову власну назву (пор. *Zbor* < *zborzyç* ‘збурити; знищити’ (Rymut II, с. 732) [Лучик 2014, с. 220].

Астіонім *Зборів,* за народною етимологією, походить від лексеми *збір* ‘місце збору врятованих після нападів ворога мешканці’ або від *забор* ‘огорожа’.

Теперішнє м. ***Канів*** (Чрк.), літописний *градъ Каневъ*, відомий за Києво-Печерським патериком від 80-х рр. XI ст.: *приидохомъ въ Каневъ въ лодиахъ* (КПП, с. 10) [Пономаренко 1994, с. 170]; у Лаврентіївському літописі зафіксований 1144 р.: *Изѧславъ же перебреде на Каневъ* (ПСРЛ I, с. 322) [ЕСЛГНПР 1985, с. 66]. Астіонім мотивовано відкомпозитним антропонімом **Кань*, похідним від імені-композита на взірець *Канимиръ* [Худаш 1995, с. 260], засвідченим у джерелах щонайменше серед польських особових власних імен (*Kanimir* [ЕСЛГНПР 1985, с. 67]): *Кань* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Канів.* Первісна апелятивна семантика компонентів двоосновного антропоніма – ‘той, що нагадує про мир, прагне миру’ [Пономаренко 1994, с. 170].

І. Желєзняк розглядає низку малоймовірних інтерпретацій походження цього астіоніма, як-от: від тюрк. *кан* ‘хан’; тюрк. етноніма (назви роду) *Кан*; тат. *Кан-эви* ‘дім крові’, ‘місце крові’; слов. назви птаха *káňa, káňya*, що стала особовим іменем, тощо. При цьому відантропонімне походження назви поселення вчена вважає найвірогіднішим [ЕСЛГНПР 1985, с. 67].

Метафоричною дескрипцією *духовна святиня українців* повсякчас іменується *Канів* як місто, за кілька кілометрів від якого, на Чернечій горі, похований Пророк України, народний поет Тарас Шевченко.

У писемних джерелах XIV ст. назву теперішнього м. ***Красилів*** (Хм.) зафіксовано як *Красне*: *Krasne*, 1386 р., а від XV ст. і до сьогодні – *Красилів*: *Krasilow na Sluczy*, 1444 р. [Торчинська, Торчинський 2008, с. 248]. Утворено назву поселення від антропоніма *Красило*, пор.: серб. *Красило* (Грк., с. 113), бол. *Красил, Красила* (Заимов 1988, с. 128): *Красило* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Красилів*. Ім’я *Красило* – суфіксальний дериват із суф. *-ил-о* від антропоніма *Красъ* (Мор., с. 105) < *Красимиръ, Красиславъ* (Мор., с. 105), *Красомил, Красомисл* (Пач., с. 51). Така власна назва могла бути й відапелятивним утворенням; пор. *красило* ‘червона фарба’ (Гр. II, с. 300).

Народні гіпотези пов’язують утворення астіоніма з легендою про *красну* від крові ріку; з апелятивами *краса* і *сила*; із *красиловим двором* як місцем фарбування; з апелятивом *красило* ‘гарне, варте уваги місце’ (Онишкевич І, с. 385) тощо; див. також: [Торчинська, Торчинський 2008, с. 248].

Першу відому писемну згадку про м. ***Любомль*** (Вл.) датовано 1287 р.: *и… приѣха в Любомль* (ПСРЛ II, с. 907–909) [ЕСЛГНПР 1985, с. 86]. Літописний астіонім мотивовано антропонімом *Любомъ*: *Любомъ* + ***-*jь*** → м. *Любомль*.

Давня слов’янська відкомпозитна особова власна назва *Любомъ* (пор. старопол. Jan *Lubom*, 1424 р. [Шульгач 2001, с. 81]) – похідне утворення від імені-композита *Любомилъ* (Мор., с. 114). Первісна апелятивна семантика

відкомпозитного компонента *Люб(о)-* < прасл. *ljubъ* ‘милий, приємний, коханий’ (ЕСУМ ІІІ, с. 320).

За народною легендою, князь Володимир Василькович, небіж короля Данила Галицького, фундатор поселення, сказав „*любо мне* [тут]”, що й дало назву містові та спричинило дескрипцію *улюблене місто князя*. Проти такої версії свідчать не тільки об’єктивні закони назвотворення, але й текст Іпатіївського літопису: насправді князь їхав до міста, яке вже на той час іменувалося *Любомль*.

П. Чучка висуває припущення, що первісна назва міста – *Любом[и]ль* [Чучка 2011, с. 223]. Зрештою, так назву поселення засвідчено й у документах XVI ст.: *opp. Lubomyl*, 1520 р. (MRPS IV/2, с. 126). У такому випадку мотивовано астіонім не відкомпозитним дериватом, а безпосередньо іменем-композитом *Любомилъ* (*Любомилъ* + ***-*jь*** → м. *Любомиль*).

Сьогодні мешканці *Любомля* називають своє місто ще *Бодетаун* – за назвою художнього серіалу „Bordertown” („Місто на кордоні”), який демонструвався в 90-х роках XX ст. (від *Любомля* до кордону з Польщею – 15 км., до кордону з Білоруссю – 50 км.).

Слобода *Люботин* заснована на споконвічно українських землях у середині XVII ст. (ГЕУ ІІ, с. 302). Назву м. ***Люботин*** (Хрк.) мотивовано антропонімом *Любота*: *Любота* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → м. *Люботин*. Давнє слов’янське ім’я *Ljubota* [Miklosich 1860, с. 73] – суфіксальний дериват від антропоніма *Любъ* (Мор., с. 115), похідного від якогось з імен-композитів *Любгостъ*, *Любивой*, *Любимиръ*, *Любодрагъ*, *Любомиръ*, *Любрадъ*, *Любославъ* (Мор., с. 114, с. 115) тощо. Мотивом для творення особової назви *Любота* міг слугувати й безпосередньо апелятив *любота* ‘насолода, задоволення’ (Гр. ІІ, с. 387).

З-поміж народних гіпотез найпоширенішими є перекази про *Люботин колодець*, засвідчений у документах 1571 р. [Історія 2002]; про ‘любу тінь’, яка

брала під свій захист подорожніх; про мотивацію ойконіма гіпотетичним гідронімом **Люботинка* тощо.

Сучасний ***Ніжин*** (Чрн.) у писемних джерелах засвідчений з 1514 р. (ГЕУ ІІ, с. 416). До того часу, як припускають дослідники, назвою поселення було *Оуненѣжь*, 1147 р. (ПСРЛ ІІ, с. 358) [ЕСЛГНПР 1985, с. 167], *Унѣжь*, 1148 р. [ЕСЛГНПР 1985, с. 167], а можливо, й *Нѣжатинъ*, 1135 р. (ПСРЛ І, с. 303) [ЕСЛГНПР 1985, с. 93].

Антропоніми **Нѣга*, пор. *Нѣгъ* (Мор., с. 140), **Унѣгъ*, пор. *Унекъ*, *Уникъ* (Мор., с. 197), *Nežata* (Sv., с. 164) могли побутувати як відкомпозитні деривати імені-композита **Унѣнѣгъ*. До того ж *Нѣга* цілком імовірно міг походити від якогось із антропонімів *Милонѣгъ, Миронѣгъ* (Туп., с. 307), *Перенѣгъ* (Туп., с. 357). Первісна апелятивна семантика постпозиційного компонента *-нѣг(а)* < праслов. **nĕga* ‘радість’ (ЕСУМ IV, с. 95–96); препозиційного компонента *Унѣ-* < праслов. **unij(ь)* ‘кращий’ (Sv., 90); *уніи* ‘кращий; ліпший’ [Худаш, Демчук 1991, с. 21]. За народними переказами, *Нѣжатинъ – нежата нива* – первісне місце битви між руськими князями; *Ніжин – ніжне*, добре місто.

1663 р. в *Ніжині* відбулася так звана Чорна рада, на якій обирали гетьмана Лівобережної України. Зважаючи на цю історичну подію *Ніжин* нерідко іменують *місто Чорної ради*. Нині в місті збережено близько 300 історичних будівель, понад 70 з яких мають вагому культурну та історичну цінність. Це стало підставою утворення дескрипції *музей просто неба.*

У XIII ст. (ГЕУ ІІІ, с. 22), не пізніше 1427 р., засновано теперішнє м. ***Перечин*** (Зк.): *Perecsen* (Дэже, с. 265). На гербі *Перечина* викарбована ще раніша згадка – 1399 рік. Базовою для назви поселення могла бути давня слов’янська відкомпозитна особова власна назва **Перека* [Худаш 2004, с. 261] або **Переча* [Лучик 2014, с. 373], усічено-суфіксальний варіант одного з імен-композитів типу *Передславъ* (Мор., с. 149), *Przedpełk, Przedsław* (SSNO IV, с. 361, 362): **Перек(ч)а* + ***-ин*** **(< *-инъ*)** → м. *Перечин.* Антропонім *Perecha* [Чучка 2005, с. 438] засвідчено 1266 р. у східнослов. документі: „*terra domini*

Perecha", тобто „*земля чи володіння Ужгородського жупана пана Перечі*" (Стрипський, с. 28) [Чучка 2005, с. 438]. Первісна апелятивна семантика відкомпозитного компонента *Перед-* < праслов. **perdъ*, утворене від прийменника **perdъ* 'перед' (ЕСУМ IV, с. 341).

Крім народноетимологічних версій про походження назви поселення від місця *перетину* річок Уж та Тур'ї; від слова *перечиняти* 'заново щось переробляти' тощо, М. Худаш наводить значення лексеми *перека* 'протиріччя, протидія' (Гр. III, с. 119). Однак учений указує на малоймовірність того, що базовим для астіоніма став антропонім, утворений від апелятива *перека* < *перечити* в значенні '*той, хто перечить, заперечує кому-небудь*', оскільки такий апелятив як назва виконавця дії українській мові не відомий [Худаш 2004, с. 261].

Прадавній ***Пирятин*** (Пл.) засвідчений у Лаврентіївському літописі 1154 р.: *взѧ Пирѧтинъ* (ПСРЛ I, с. 342) [ЕСЛГНПР 1985, с. 101]. У час належності польському воєводі Лопаті *Пирятин* іменували *Лопатино* [Лучик 2014, с. 376], а з переходом у руки черкаського старости Михайла Вишневецького на короткий період поселення було назване *Михайлове* (*Пирятинъ* або *Михайлове*) (Архив VII, III, с. 297–299) [ЕСЛГНПР 1985, с. 102]. Ойконім мотивовано антропонімом **Пирѧта*: **Пирѧта* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → *Пирѧтинъ* → м. *Пирятин.*

Найімовірніше, ім'я **Пирѧта* – суфіксальний дериват композитного імені *Пирогостъ* (Мор., с. 151). Первісна апелятивна семантика відкомпозитного компонента *Пир(о)-* < праслов. *pirъ*, давньоукр. *пиръ* 'бенкет', пор. *piti* 'пити' (ЕСУМ IV, с. 372).

О. Стрижак наводить народноетимологічну версію мотивації ойконіма *Пирятин* як місце, де '*пиряли* (кидали) через тин ворогів'. Зрозуміло, що з такою гіпотезою вчений не погоджується та зазначає, що особове ім'я **Пирѧта* – зменшене утворення від *Пирогостъ*, а сам *Пирогостъ* був, очевидно, знаним боярином у Києві XI–XII ст. [ЕСЛГНПР 1985, с. 102].

Місто *Пирятин* – не єдине поселення з такою назвою. Відомі ще два однойменні села: на Львівщині та Рівненщині. Щодо першого ойконіма, то М. Кордуба зарахував його до відантропонімних утворень, де „ім'я *Перата* – з *Пер*, не виясненого значення" [Кордуба 1938, с. 14]. Семантику оніма „вияснив" М. Худаш, навівши антропонімний ряд: **Пирата* < *Пир* (Вес., с. 245) < *Пирогостъ* (Мор., с. 151) [Худаш 1995, с. 161].

Розглядаючи генезу назви м. *Пирятин* Рівненщини, Я. Пура компонент імені *Пир-* теж трактує як утворення від *пиръ* 'угощение, пиршество', 'праздник, празднование рождения' (Срезневський II, с. 933–943) [Пура 1990, с. 73].

Теперішнє місто ***Путивль*** (См.) засвідчене в давніх літописах під 1146 р. як *Путивль / Путимль*: *къ Поутивлю* (ПСРЛ II, с. 333); *поидоша Путимлю* (ПСРЛ I, с. 108) [ЕСЛГНПР 1985, с. 112]. Історики стверджують, що засновано місто раніше за ці писемні згадки про нього і називають 989 р. У XII–XIII ст. – це одне з найбільших укріплень Чернігово-Сіверської землі, центр удільного князівства, міцний і надійний форпост [Рябинин 2011]. Астіонім мотивовано антропонімом **Путивъ* / **Путимъ* та утворено за допомогою індивідуально-посесивного суфікса ***-jь*** [Іваненко 2017, с. 229]: **Путивъ* / **Путимъ* + ***-jь*** → м. *Путивль.*

Путивъ* / **Путимъ* – відкомпозитні деривати якогось зі слов'янських автохтонних імен-композитів на взірець **Путивой, *Путимыслъ*. Первісну апелятивну семантику компонента *Пути-* виводять з праслов. *pǫtь* < індоєв. **pont-* 'дорога, брід, міст', пов'язаного чергуванням голосних (pent-* 'ступати, йти') (ЕСУМ IV, с. 642).

Фінальний компонент *-ль* не дає жодних шансів етимологічним дискусіям про гідронімну трансонімізацію (від назви річки *Путивльки*, яка насправді сама є відойконімним похідним утворенням [ЕСЛГНПР 1985, с. 112]), а тим паче народній етимології та відомій легенді про заснування поселення *на путі*.

Образна дескрипція *град Ярославни* нагадує про героїчну історію *Путивля*, доньку галицького князя Ярослава Осмомисла *Євфросинію Ярославну* та легендарний твір „Слово о полку Ігоревім”.

У писемних джерелах кінця XV ст. засвідчено назву поселення *Radzechow*, 1493 р. (AGZ XIX, с. 412), теперішнє м. ***Радехів*** (Лв.). В основі назви лежить антропонім *Радех*: *Радех* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Радехів.*

Радех (пол. *Radziech* (Mal., с. 73) – суфіксальний дериват антропоніма *Радъ* (Мор., с. 164), утвореного від якогось із давніх слов’янських особових імен-композитів на зразок *Радивой, Радиградъ, Радимилъ, Радимиръ, Радобудъ* (Мор., с. 162–163), *Bohurad, Domarad* (Sv., с. 83). Первісну апелятивну семантику компонента *Рад-, -rad* виводять із праслов. *radъ* ‘радий’ (ЕСУМ V, с. 11).

Народноетимологічна версія походження назви міста побудована на „грі слів” *радо ховатися*. Зрозуміло, що в такий спосіб астіонім утворитися не міг.

Сьогодні, як і в XIX ст., інфраструктура поселення, особливо центральної його частини, сприяє побутуванню дескрипції *місто-сад*, а відома пісня „Ой, то *Радехів*, ой то не місто не село…” – гумористичної дескрипції *не місто не село.*

Найдавніше повідомлення про ***Рахів*** (Зк.) засвідчене в писемних джерелах від 1447 р., де астіонім зафіксовано як *Racho* (Дэже, с. 266). Творення назви мотивовано антропонімом *Рах*: *Рах* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Рахів*.

Слов’янська автохтонна особова назва *Рахъ* (Мор., с. 167; Туп., с. 391), блр. *Рах* (Бір II., с. 350), пол. *Rach* (SSNO IV, с. 409), чес. *Rach* (Sv., с. 293), хрв. *Rach* (Leks., с. 541) – дериват якогось із імен-композитів, як-от: *Радимиръ, Раножиръ, Растимиръ, Ратиборъ* та ін. [Худаш 1995, с. 174]. Оскільки відкомпозитний компонент *Рахъ* міг утворитися від імен-композитів із препозиційним *Ради-, Рано-, Расти-, Рати-* тощо, проблематично визначити його первісну апелятивну семантику. В. Лучик уважає, що гіпокористик *Рах* міг утворитися від християнського імені *Рафаїл* [Лучик 2014, с. 399]. Щоправда, у словнику І. Трійняка (Тр., с. 310) не знаходимо підтвердження цієї думки.

Топонімічні легенди пов’язують генезу астіоніма з рухом опришків, які нібито *рахували* тут відібране в багатіїв добро та ділили його поміж бідняками, або з купецькими караванами, що на шляху з Трансильванії та Угорщини до Галичини зупинялися тут й у цій місцевості *рахували* свої прибутки.

Географічне розташування найбільш високогірного міста нашої держави (340 м. над рівнем моря) покликало до життя дескрипцію *найвище місто України*. За 18 км. від *Рахова* в селі *Ділове* встановлено пам’ятний знак із указівкою на географічний центр Європи: „Постійне, точне, одвічне місце. Центр Європи, визначений дуже точно за допомогою спеціального приладу, створеного в Австрії та Угорщині, зі шкалою меридіанів та паралелей. Рік 1887”. Тому *Рахів* ще умовно називають *центром Європи*.

Поселення ***Рогатин*** (ІФ) відоме з 1184 р. [Hornowa 1963, с. 336] або навіть, як припускає В. Яцій, ще з X ст. [Яцій 2015, с. 267], хоч архівні джерела зберегли писемні свідчення про його назву тільки з 1432 р.: *Rohatyn* (AGZ II, с. 94). Астіонім мотивовано антропонімом **Рогата*: **Рогата* + ***-ин*** **(< *-инъ*)** → м. *Рогатин.*

**Рогата*, пор. *Рогатъ* (Мор., с. 168) – похідне суфіксальне утворення від антропоніма *Рогъ* (Мор., с. 168; Туп., с. 393), відкомпозитного деривата, що виник шляхом усічення давніх слов’янських імен-композитів з препозиційним або постпозиційним компонентом *Рог[о]-, -рогъ* на зразок *Роговладъ, Рогнѣдъ* (Мор., с. 168), *Brzmirog, Muszczyrog, Ostrorog, Skrobirog* (SSNO IV, с. 479). Первісна апелятивна семантика компонента *Рог-* співвіднесена з праслов. *rogъ* < індоєв. **rogo-s* ‘ріг’ (ЕСУМ V, с. 88). І. Трійняк наводить ім’я *Рогата* як жіноче до чоловічого *Рогат* у переліку давніх рідкісних канонічних (Тр., с. 312).

Легенда про *оленя-рогача*, який вивів із лісу заблукалу на полюванні дружину Ярослава Осмомисла, не тільки інтерпретує назву міста в дусі народної етимології, але й посприяла зображенню на його гербі та прапорі оленячих рогів. Печатку з оленячим рогом та літерою R *Рогатин* має ще

з 1415 р. Дескрипція, що віддавна зберігається за містом, хоч досі нема абсолютної впевненості в її достовірності – *місто Роксолани*. Вважають, що саме звідси була викрадена та продана в турецьку неволю Настя Лісовська – *Роксолана*.

Астіонім ***Славута*** (Хм.) формально асоціюється з гідронімом *Славутич*, або *Дніпро-Славута*. Однак *Славутою* поселення почали іменувати з XVIII ст., а до того часу воно відоме як *Деражня Воля, Воля Деражнянськая* (1617 р.), *Славутин* (1619 р.), *место Шепетин или Славъітина* (1626 р.), також – *Славутына* (1634 р.) [Торчинська, Торчинський 2008, с. 418]. Мотивовано назву міста антропонімом *Славута* (Туп., с. 417) – суфіксальним варіантом імені *Славъ* (ССУМ ІІ, с. 371), яке вважають відкомпозитним дериватом давніх антропонімів на *-слав* (*Мечислав, Святослав, Ярослав* тощо): *Славута* + ***-ин-а*** → *Славутин(а)* → м. *Славута.*

У народних етимологічних гіпотезах ідеться про географічний термін **славутина* ‘гарна, мальовнича місцевість’; *місто славне*; місто землевласника *Заславського*; про місцеву річку *Славуту* тощо (народні версії за [Торчинська, Торчинський 2008, с. 418]). Хоч *Славута* й не надто молоде місто, воно тривалий час іменується як *наймолодше місто Хмельниччини*.

Дослідники наводять різні роки відомих писемних згадок про теперішнє м. ***Снятин*** (ІФ): 1148 р. [Яцій 2015, с. 289]; 1158 р. (ІМС ІФ, с. 516); [Сіреджук 2003, с. 41]. Остання дата спричинила святкування 2008 р. 850-річчя міста. В XI–XII ст. *Снятин* і справді міг уже побутувати, однак найдавнішу писемну фіксацію астіоніма маємо тільки в документах 1395 р.: *слюбуєм … о Снѧтинь* (Documentele II, с. 610) [Бучко 1990, с. 110]. Назву поселення мотивовано антропонімом **Снята*, що є суфіксальним дериватом якогось із давніх двоосновних імен з елементом *Сно(е)-*: *Снепорадь* (Мор., 181), пол. *Snowid* (Mal., с. 26) тощо [Бучко 1990, с. 110]: **Снята* + ***-ин*** **(<** ***-инъ*****)** → м. *Снятин*. В. Яцій уважає, що антропонім **Снята* постав у результаті відкидання

префікса *Ко-* в імені *Коснятин*, мотивованому апелятивом *коснятин* ‘нерішучий, недорікуватий’ [Яцій 2015, с. 290].

Інші версії творення назви поселення: 1) народноетимологічні відапелятивні (від гіпотетичних апелятивів *тин* ‘дорожнє мито’; *снят* ‘пеньок із бджолами, прикріплений на лісовому дереві’; *-тин* ‘укріплення’ тощо); 2) відантропонімні, мотивовані християнським іменем (від *Костянтин* > *Кснятин* (власник міста – воєвода *Костянтин* Сірославич); див. також: [ЕСЛГНПР 1985, с. 76–77; ІМС ІФ, с. 516; Лучик 2014, с. 439; Яцій 2015, с. 290].

Пам’ять про воєначальника та впливового боярина при дворі галицького князя Ярослава Осмомисла *Костянтина* (*Косятина*) як імовірного засновника міста (документи засвідчують, що він був тільки управителем) збережена в назві однієї зі снятинських вулиць – вул. *Коснятина.*

1097 р. – дата першої відомої писемної фіксації назви м. ***Теребовля*** (Тр.): *роздаялъ Всеволодъ городы <…> Теребовль Василкови* (ПСРЛ І, с. 267) [ЕСЛГНПР 1985, с. 157]. Час заснування цього найдавнішого населеного пункту не лише Тернопільщини, а можливо, й усієї Галичини сягає щонайменше кінця чи навіть середини першого тисячоліття нової ери: на час першої згадки в писемних пам’ятках *Теребовль* – уже столиця удільного князівства з добре укріпленим замком [Бучко, Бучко 2013, с. 397]. Ойконім мотивовано антропонімом **Теребовъ*: **Теребовъ* + ***-*jь*** → *Теребовль* → м. *Теребовля.*

**Теребовъ* – відкомпозитний дериват імені **Теребовитъ* (пор. пол. *Trzebowit* (SSNO V, с. 480), чес. *Třěbovit*, слвц. *Trebovit* (Sv., с. 89). Первісну апелятивну семантику компонента *Тереб(о)-* виводять з праслов. **terbiti* ‘чистити, очищати’, утвореного від основи **ter-(ti)* ‘терти’ (ЕСУМ V, с. 549).

Відантропонімну версію генези ойконіма першим запропонував Й. Галічер (Haliczer 1935, с. 155), а далі її підтримали з певними корективами щодо базового антропоніма Я. Рудницький [Rudnyckyj 1937, с. 140], А. Профоус

[Profous 1947–1956 IV, с. 367] (стосовно чеських ойконімів такої самої структури), В. Нерознак [Нерознак 1983, с. 168], М. Худаш [Худаш, Демчук 1991, с. 37–38; Худаш 1995, с. 205–207], Д. Бучко [Бучко, Бучко 2013, с. 397].

Однак нерідко походження ойконіма *Теребовля* та інших семантично близьких назв (*Теребежі* (Лв.), *Тереблече* (Чрв.), *Теребля* (Зк.), *Теребовичі* (Вл.) тощо) пов'язують з дієсловом *теребити* в значенні 'очищати поле від кущів, дерев' (Гр. IV, с. 255), *тєрєбити, тєрєблю* 'розчищати' (Срезневський III, с. 950); у північнорос. говорах *тереб* 'розчищена від чагарника під ниву земля', *тереба* 'сіножать, луки', 'болотяне, оточене лісом місце' (Фасмер IV, с. 45). Я. Редьква в цьому ракурсі та з глибоким аналізом слов'янського ойконімно-мікротопонімно-гідронімного матеріалу наводить „етнічно-антропогенну версію", за якої назву старокняжого міста *Теребовлі* пов'язує з іменуванням племені *теребовляни* 'жителі витереблених, розчищених під посіви територій' [Редьква 2012, с. 362].

Теребовлю – давню столицю *Теребовлянського князівства* називають ще *княжа столиця, княже місто* (дескрипції).

Назву м. ***Тлумач*** (ІФ) засвідчено в літописних джерелах XIII ст. як *Толмач*: *противоу Толмачю*, 1213 р. (ПСРЛ II, с. 734) [ЕСЛГНПР 1985, с. 161]. Сучасний астіонім – сполонізований варіант утвореної ще в давній період назви *Толмач*: **Толмакъ* + ***-*jь*** → *Толмачъ* → м. *Тлумач.* У науковій літературі відомі різні погляди щодо мотивації назви поселення: відкомпозитним іменем, відапелятивним, або й самим іменем-композитом. Про відапелятивність антропоніма-етимона пише Л. Масенко („утворення від *тъл(ъ)мачь* 'перекладач' (Срезневський III, с. 1046), можливо, через антропонімну стадію" [ЕСЛГНПР 1985, с. 161]); на тому, що назву поселення мотивовано відкомпозитним антропонімом **Толмакъ* < *Толимиръ* (Мор., с. 193), наполягає Д. Бучко [Бучко, Бучко 2013, с. 212–213; с. 238–239]. В. Лучик уважає такі версії вірогідними [Лучик 2014, с. 473], а М. Худаш додає припущення про ймовірність утворення назви поселення ще й від особової назви **Толимачь*,

скороченої у вимові до варіанта **Толмачь* [Худаш 1995, с. 283–284]. М. Габорак убачає в назві поселення безпосередньо апелятив *тлумач* [Габорак 2007, с. 167], а В. Яцій – гідронім *Тлумач* [Яцій 2015, с. 313].

Зважаючи на структуру назви (посесив на ***-*jь***), уважаємо, що астіонім мотивовано відкомпозитним антропонімом із суф. ***-ак***, хоч таке припущення й спрощує версію про *перекладача* (*тъл(ъ)мача*) як символ *Толмача / Тлумача* (легенда розповідає про *товмачів* (перекладачів), які тут жили, супроводжували Ярослава Осмомисла в переговорах, несли митну службу, вели закордонні торговельні зв'язки тощо). *Толмач* (*тлумач, перекладач*) зображений на гербі та прапорі *Тлумача*. У центрі міста споруджено пам'ятник одному з них.

Теперішній обласний центр ***Чернігів*** – літописне місто, одне з найстаріших на українських землях: *на Чернигов*, 907 р. (ПСРЛ І, с. 31); *изъ Чернигова*, 945 р. (ПСРЛ І, с. 48–49) [ЕСЛГНПР 1985, с. 173]. Назву поселення мотивовано антропонімом **Чьрнигъ*: **Чьрнигъ* + ***-ів*** **(<** ***-овъ*****)** → *Чьрниговъ* → м. *Чернігів.*

Антропонім **Чьрнигъ* – суфіксальне утворення від гіпокористика *Чернъ* (ССУМ ІІ, с. 537), що виник шляхом усічення давніх слов'янських композитних імен з препозитивним компонентом *Черн[о,и]-* на взірець *Черноборъ, Черномиръ, Чернославъ* (Мор., с. 206). Первісну апелятивну семантику компонента *Черн(о)-* виводять із праслов. **сьrnъ* < **čьrxnъ* < індоєв. **kirs-no* 'чорний' (ЕСУМ VI, с. 342).

В. Ніконов схильний бачити етимоном поселення ймовірний антропонім **Чьрнѣг* (**Черниг*) або ж ім'я *Чернига*, а суфікс ***-ів*** **(<** ***-овъ*****)** замість ***-инъ***, як того вимагає основа на *-а*, пояснює експансією численних топонімів на ***-ів*** **(<** ***-овъ*****)** [Никонов, с. 466–467]. Д. Бучко розглядає антропонім **Черніг, *Черниг* в одному ряду з композитними іменами *Чернимиръ, Черномужъ* (Мор., с. 206), *Нѣгомиръ* (Мор., с. 124), очевидно, як фонетичні варіанти давньоукр. **Чернинѣгъ, *Чернонѣгъ* [Бучко, Бучко 2000, с. 11].

Легенди пов'язують назву міста з *чорним* лісом, *чорним* гаєм, князем *Чорним*, його дочкою *Чорною* (*Цорною*) або сягають описаного Клавдієм

Птолемеєм попередника сучасного *Чернігова* – міста *Серима*, яке нібито почало іменуватися *Серніговом* (за великою кількістю *сарн*, що водилися в *чорних* лісах), прибравши з часом сучасної форми.

Чернігів XI–XIII ст. – центр Сіверщини й *Чернігівського удільного князівства*, завдяки чому він досі йменується *княжим містом*; указівка на *чорний* колір, доволі чітко прочитувана в етимологічній історії астіоніма, оприявлена в зображенні *чорного* коронованого орла на гербі та прапорі міста. Теперішньому логотипові поселення з гаслом „*Чернігів – місто легенд*" сприяло постання дескрипції *місто легенд*.

2) Астіокультуроніми, мотивовані „несправжніми композитами"

Окремо розглядаємо два первісних посесиви на ***-ів*** **(< *-овъ*)**, мотивовані особовими власними назвами з ***не-***. Такі антропоніми вчені називають відапелятивними іменами [Skulina 1974, с. 8], відапелятивними утвореннями, ускладненими префіксами [Суперанская 1969], дериватами із заперечною часткою **Ne-* [Шульгач 2008, с. 74–120], відкомпозитними утвореннями [Худаш, Демчук 1991, с. 146], „несправжніми композитами" (Sv., с. 99); [Німчук 1966, с. 27]; докладно про це див.: [Купчинська 2016, с. 102–107].

Ідеться про назву м. ***Немирів*** (Вн.), відомого з 1388 р: *Немировъ* [Молчановський 1885, с. 202; Дика 2009, с. 112], та м. ***Нетішин*** (Хм.), писемні свідчення про яке збережені в джерелах XVI ст.: *Neitieszyn,* 1577 р. [Торчинська, Торчинський 2008, с. 330].

Імена *Немиръ* (Вес., с. 217; Туп., с. 129), *Немир* (Бір. I, с. 302), *Niemier*, *Nyemyr* (SSNO IV, с. 47), *Nemer* (Leks., с. 456) та **Нетіха* [Купчинська 2016, с. 105] (**Нетѣха* (<**Netěxa*) [Лучик 2014, с. 344] або **Нетѣша* (< прасл. **Netěša*) [Шульгач 2008, с. 110]) З. Купчинська зараховує до „несправжніх композитів" із компонентом ****Ne-.*** Такі назви відомі всім слов'янським мовам, а компонент **Ne-* в цих та подібних до них антропонімах слугує засобом передачі значення заперечення чи суперечливості [Купчинська 2016, с. 104–105]. Власне, компонент ***Не-*** й надає аналізованим антропонімам „несправжності", а інші їх

елементи засвідчено в багатьох композитних іменах: *Мир-, -мир* – у *Мирославъ, Мирогостъ, Драгомиръ, Нѣгомиръ* [Худаш, Демчук 1991, с. 146], *Bohumir, Dobromir* (Sv., с. 79); *-mix* – у *Tihomil, Tihorad* (Sv., с. 83) та ін.

Легенди розповідають про містечко *Мирів*, ущент зруйноване під час татарської навали та відновлене як *Новий Мирів* або *Немирів*, а також про місцевість, яка „не тішить", тому що князеві Острозькому було важко під'їхати до урочища на лівому березі р. Горині, де розкинулося поселення, чи тому що в заболоченій місцевості (*нетеч* 'болото', 'стояча вода') часто пропадала худоба).

Сьогодні в Україні побутує низка відантропонімних комонімів, етимони яких віднесено то до „несправжніх композитів" із ***Ne-***: *Небилів* (ІФ), *Небіж* (Жт.), *Невірків* (Рв.), *Немерче* (Вн.), *Незнанів* (Лв.) та ін., то до відапелятивних антропонімів із компонентом ***Ne-***: *Недригайлів* (См.), *Нежурине* (Лг.), *Нежухів* (Лв.), *Незабудине* (Днп.), *Незвір* (Вл.) та ін. [Купчинська 2016, с. 104–107].

Отже, відкомпозитними іменами та „несправжніми композитами" – праслов'янською антропонімною спадщиною, яка своїм корінням нерідко сягає праіндоєвропейської доби, мотивовано 23 теперішні астіокультуроніми. З погляду кількісної репрезентації – цих назв небагато, однак важливо, що лінгвокультурологічні портрети астіонімів демонструють мовні релікти українського антропонімікону. У назвах міст збережено імена, переважно втрачені сьогоднішньою антропонімною системою: *Болехъ, *Бучакъ, *Галикъ / *Галець / Галица, *Жашко, *Удькъ, Зборъ, *Кань, *Любомъ* (*Lubom*), **Нѣга* (пор. *Нѣгъ*), *Унѣгъ, *Перека, *Пирѧта, *Путивъ / *Путимъ, *Радех* (*Radziech*), **Рогата* (пор. *Рогатъ*), **Снята, *Теребовъ, *Толмакъ, *Чьрнѣг, Немиръ, *Нетѣха / *Нетѣша.* А ті, які збереглися в сучасному іменникý, підтверджують тяглість культурної традиції вибору імені (*Борис, Славута*, розм. варіант імен з компонентом *-слав*).

Побудовані на ономастичному матеріалі лінгвокультурологічні портрети астіокультуронімів-репрезентантів мікрокоду „Відкомпозитні антропоніми та „несправжні композити" уточнюють низку відомих етимологій: утрачається „*волоський слід*" у назві *Болехова*, „*жидівський*" – у назві давньоукраїнського *Жидачова* (*Удеча*), „слід племені **теребовлян*" – у назві літописної *Теребовлі* тощо. Нового вияву набуває лінгвокультурологічна інтерпретація символів, породжених іменнями міст. Символічний образ постає внаслідок дослідження антропоніма, яким мотивовано астіонім. Таке подвійне декодування назви заселеного об'єкта виявляє образно-метафоричну будову символа (*ріг* на гербі *Рогатина* (< *Рогата* < *Роговладъ* чи ін. < *Рог-* < *рогъ* 'ріг'), чорний колір на прапорі *Чернігова* (< **Чьрнигъ* < *Чернимиръ* чи ін. < *Черн-* < **чернъ* 'чорний'), або уявно-асоціативну (*галка – Галич*, *толмач – Толмач*, теп. *Тлумач* та ін.).

2. 1. 3. Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами (мікрокод ВАА)

Відапелятивний антропонім – це власна назва людини (дохристиянське ім'я, прізвисько, прізвище), утворена від загальної назви. Одна з перших праць, у якій здійснено аналіз давніх українських імен апелятивного походження, – монографія Л. Гумецької „Нарис словотворчої сист еми української актової мови XIV–XV ст." [Гумецька 1958]. До відапелятивних іменувань авторка зарахувала колишні загальні назви на позначення об'єктів тваринного й рослинного світу та предметів побуту, утворені семантичним способом. Надавані початково людині на підставі якогось зв'язку, вони виконували первісно функцію прізвиська, епітета і тільки згодом, утрачаючи своє атрибутивне значення, ставали особовими назвами, що переходили в подальшому в прізвища [Ibid., с. 25–26].

Спробу охопити весь відапелятивний антропонімний масив однією класифікаційною схемою здійснив О. Селіщев, визначивши мотивованими загальновживаною лексикою ті імена, що вказують на обставини й час народження дитини, походять від назв тварин, птахів, комах, риб, рослин, страв, характеризують соціальне, територіальне, економічне, релігійне, церковне, професійне, заняттєве становище, є глузливими назвами тощо [Селищев 1968, с. 136–141].

Польські відапелятивні антропоніми В. Ташицький об'єднав у тринадцять груп: імена, що вказують на особливості зовнішнього вигляду людини; позначають риси характеру; запозичені з тваринного й рослинного світів; утворені від топографіних назв; указують на національність; заняття; походять від назв різноманітних виробів, продуктів харчування, слухових явищ, абстрактних понять; походять із різних галузей та є неясними іменами [Taszycki 1958, с. 87–89].

Я. Свобода згуртував старочеські особові власні імена апелятивного походження (Sv., с. 43–45), як і С. Ілчев давньоболгарські (Ил., с. 12–14) у дві великі групи – побажальні та охоронні.

Серед сербських, хорватських відапелятивних особових власних назв XII–XV ст. І. Желєзняк виділила особові імена, утворені від лексем, що означають предмети, явища та якості [Желєзняк 1962].

Як зазначалося, критерії розмежування відапелятивних та відкомпозитних особових власних назв не вповні з'ясовані. Проблемним є також питання розрізнення відапелятивних імен та вуличних прізвиськ. М. Демчук, аналізуючи відапелятивні слов'янські автохтонні імена, одночасно пише й про імена-прізвиська, не розмежовуючи їх [Демчук 1988, с. 112–135], хоч зазначає, що певним критерієм віднесення антропонімів до відапелятивних особових власних імен, а не до вуличних прізвиськ є їхнє загальнослов'янське поширення, „важливим доповненням до цього критерію повинен служити й

факт вживання більшості з антропонімів цього типу в ролі особових власних імен у південнослов'янській антропонімії дотепер" [Ibid., с. 105].

Проблемою вважаємо неможливість встановити, функцію імені чи прізвиська виконував у час переходу в спадкову назву відапелятивний антропонім (*Вовк, Капуста* тощо). Щодо імен-прізвиськ, М. Бірила пише: „У XV–XVIII ст. поряд із власними особовими іменами християнського календаря вживали імена-прізвиська апелятивного походження, співвідносні з дохристиянськими слов'янськими іменами. Імена-прізвиська звичайно виступали в сполученні з власними особовими іменами як другий компонент двослівних чи третій компонент трислівних найменувань: *иван верещака*" (Бір. I, с. 181). Історія імен-прізвиськ може нараховувати не менше тисячоліття, а прізвищам українців трохи більш ніж 200 років. „У Галичині, на Буковині та на Закарпатті 1780 р. влада Австрійської імперії закріпила за кожним її громадянином стабільне прізвище, яке глава сім'ї мусив передавати в спадок своїм дітям" [Чучка 2005, с. XXXIX], на інших теренах України спадкові особові назви юридично закріпилися на початку XIX ст. [Чучка 2011, с. 4]. У І. Франка читаємо, що „від 1772 р., коли Галицька Русь перейшла під Австрію, датується й правильне ведення реєстрів усієї людності, отже, й закріплення тих родових прізвищ, які застала тодішня адміністрація" [Франко 1982, с. 395]. „Цивільний кодекс („Новое гражданское уложение"), що був запроваджений на всій території Російської імперії 1826 р., остаточно закріпив різні раніше побутово вживані особові назви вже як спадкові скам'янілі родинні прізвища" [Худаш 1977, с. 96].

Багато дослідників слов'янської історичної антропонімії спадкові родинні іменування з найдавніших часів називають прізвищами, вкладаючи, очевидно, в це поняття не юридичний, а тільки ономастичний зміст [Бучко, Бучко 2013, с. 25]. Основними критеріями зарахування тієї чи тієї особової назви до розряду прізвищ слід визнати спадковість, незмінність та офіційний статус власної назви.

У нашому дослідженні вживаємо загальний термін – відапелятивний антропонім, адже не в кожному конкретному випадку вдається безпомилково визначити, чим мотивовано астіонім – давнім відапелятивним особовим іменем, імененем-прізвиськом, чи народженим на їх основі прізвищем. Однак для моделювання об'єктивного лінгвокультурологічного портрета астіоніма актуальним постає розмежування антропонімного / апелятивного кодів, а характеристика базового антропоніма як мотивованого відапелятивним іменем чи утвореним на його основі прізвищем – питання тільки додаткової темпоральної характеристики заснування міста й надання йому назви.

Декодування назви поселення, мотивованої відапелятивним антропонімом, часто породжує в народній уяві цілу низку легенд та ще стільки ж припущень, побудованих на формальному збігові відапелятивного антропоніма та апелятива. Наприклад, сьогодні в Україні побутує шість поселень *Яблунів*. Припускаємо, що п'ять із них – посесиви на ***-ів*** **(<** ***-овъ*****)** від давнього відапелятивного імені **Яблун(ь)*, пор. *Яблань* (Мор., с. 211) або від дериватів цієї особової власної назви. Винятком є хіба що *Яблунів* Мукачівського р-ну Закарпатської обл., бо цей ойконім уживається замість колишнього *Almas Nagy*: *Нодь Алмаш – Великий Алмас* (Дэже, с. 244) і утворений тільки за аналогією до давніх посесивів. Історичні ж відомості про перейменування колишнього *Влодкова* на *Яблунів* Косівського р-ну Івано-Франківської обл. навпаки – не заперечують, а підтверджують посесивність ойконіма: закладене на землях села Стопчатова, поіменоване Станіславом *Влодеком* з отриманням магдебурзького права як *Влодків* поселення значно пізніше перейменоване Яном *Яблоновським* на честь свого родового прізвища в *Яблунів*.

Посесивними відантропонімними дериватами могли бути й окремі *Яблунівки*, однак тільки ретельний аналіз кожного такого ойконіма (а їх аж 33) дав би змогу з'ясувати: чи село номіновано за іменем засновника або власника; чи прикметник *яблуневий* або апелятив *яблуня* послугували мотивом для творення назви поселення; чи назва є демінутивом із суфіксом ***-к-а***

від ойконіма *Яблунів*; чи сформований мікротопонім *Яблунівка* перенесено на назву поселення тощо. Тож про такі назви поселень як про експлікатори антропонімного коду можна виснувати тільки на підставі ретельного опрацювання лінгвальної та екстралінгвальної інформації.

Мікрокод „Відапелятивні антропоніми" (ВАА) репрезентовано такими астіокультуронімами: *Баранівка, Барвінкове, Батурин, Бахмач, Бердичів, Березівка, Біляївка, Борщів, Боярка, Бурштин, Гайсин, Глобине, Глухів, Голубівка, Горохів, Дебальцеве, Долинська, Дружківка, Жданівка, Жмеринка, Жовква, Здолбунів, Зміїв, Золочів, Калинівка, Київ, Кіцмань, Ковель, Козятин, Коростишів, Корюківка, Косів, Ладижин, Лебедин, Львів, Малин, Могилів-Подільський, Моршин, Моспине, Мукачево, Носівка, Обухів, Оріхів, Перещепине, Почаїв, Решетилівка, Ржищів, Сватове, Селидове, Снігурівка, Сокаль, Сорокине, Тернопіль, Тетіїв, Тульчин, Тячів, Угнів, Узин, Фастів, Хирів, Хоростків, Хотин, Чигирин, Чистякове, Чортків, Чугуїв, Чуднів, Шепетівка, Яготин*.

В астіонімії України мікрокод ВАА реалізовано доволі неоднозначно. Загалом відапелятивна антропонімія в корпусі власних особових назв посідає чи не перше місце, але в списку етимонів назв українських міст відапелятивних антропонімів не більше 70-ти. Чимало базем аналізованих астіонімів можна з однаковою ймовірністю трактувати або як відапелятивні, або як відкомпозитні антропоніми. До того ж частина лексем, якими мотивовані відапелятивні антропоніми, – багатозначні одиниці, тож з'ясувати, з яким саме значенням це слово стало етимоном ойконіма, практично неможливо.

Лігвокультурологічний аналіз українських астіонімів спонукав нас об'єднати назви міст, які репрезентують мікрокод ВАА, у декілька тематичних груп.

1) Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, які вказують на ставлення батьків до новонародженого

Засноване 1922 р. поселення ***Жданівка*** (Днц.), засвідчене від 1941 р. як *Новожданівка*, від 1966 р. – *Жданівка* (ГЕУ І, с. 403). В. Лучик стверджує, що свою назву поселення отримало від шахти ім. *Жданова*, в основі найменування якої – прізвище радянського партійця *А. Жданова* [Лучик 2014, с. 207]. Однак 2016 р. місто не перейменували з огляду на те, що хутір *Жданівський* або *Жданово-Черново* та й шахта „*Жданівська*" були відомими ще до 1917 р. і не мали відношення до уродженця Маріуполя та сталінського соратника.

Припускаємо, що назву поселення мотивовано відапелятивним іменем *Жданъ* (Мор., с. 83; Туп., с. 145); [Демчук 1988, с. 25; Чучка 2011, с. 183] – 'той, якого ждали', або якимось із похідних від нього антропонімом *Жданів, Жданівський*: *Ждан*(*ів-ський*) + ***-івк-а*** → м. *Жданівка.*

Теперішнє м. ***Почаїв*** (Тр.) відоме з 1450 р. (ГЕУ ІІІ, с. 74); *Poczeiew* 1533 р. (ŹDź. XIX, с. 138). Назву поселення мотивовано антропонімом *Почай* (Мор., с. 155): *Почай* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Почаїв*. Ім'я *Почай* утворено від дієслова *почаяти / чаяти* 'чекати, сподіватися' (ЕСУМ VI, с. 286), тобто йдеться про імена та імена-прізвиська, які вказували на ставлення батьків до новонародженого, пор. ще хрв. *Poćaj* (Leks., с. 516), укр. *Нечай* (Архив VI/1, с. 250). Вірогідне припущення про відкомпозитне походження антропоніма *Почай*, тобто особова назва могла утворитися від якогось із двоосновних імен на зразок **По[зна]чай, *По[чѧ]чай* тощо [Худаш, Демчук 1991, с. 182–183].

Народні перекази пов'язують назву поселення з напівлегендарним гідронімом *Почайна*, із перенесенням назви зруйнованого монастиря з берегів київської ріки на новозасновану обитель; зі з'явою на горі, де тепер розташована лавра, Пречистої Діви (*Почай-Діви*); із заселеною болотистою місцевістю під горою, названою *почею* тощо.

Найдавніші писемні варіанти назви давньої фортеці, теперішнього м. ***Хотин*** (Чрн.) відомі з 1400 р. – *Хотинь* (Cost. II, с. 706); 1436 р. – *Хотѣнь* (ССМ ІІ, с. 514); 1448 р. – *у хотѣне* (Cost. II, с. 738; ССУМ ІІ, с. 514) [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 57]. Ця форма свідчить про ймовірність первісної мотивації

ойконіма антропонімом **Хотѣнъ / *Хотенъ*; пор. сучасне прізвище *Хотінь* (ГТР: 76 носіїв) (**Хотѣнъ* + ***-*jь*** → *Хотѣнь*) [Лучик 2014, с. 496], де **Хотѣнъ* – ‘дитина, народження якої хочуть’ („особове ім’я з основою *хоть*” [Никонов 1966, с. 457]).

Ю. Карпенко виводить походження назви поселення безпосередньо від дієслова *хотіти* і вважає, що значення присвійності вона набула лиш із XVI ст. під впливом більш продуктивних на той час посесивів на ***-ин*** (< ***-инъ*)**: *отъ града Хотина*, 1574 р. (Ghibanescu XIX, с. 86) [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 57].

М. Худаш розцінює *Хотѣнь, Хотєнь* як фонетичні варіанти до *Хотинъ* і називає сучасний астіонім посесивним утворенням від імені *Хота* [Демчук 1988, с. 84] < *Хотъ* (Мор., с. 201) < *Хотеборъ, Хотемиръ, Хотеславъ, Хотимиръ* (Мор., с. 201): *Хота* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → м. *Хотин* [Худаш 1995, с. 221]. Серед ойконімів на ****-іпъ*** розглядає *Хотин* і З. Купчинська [Купчинська 2016, с. 1199].

Хотинська фортеця оповита багатовіковою звитягою та боротьбою за визволення. Найвідоміші історичні події: *Хотинська війна* 1621 р. (бій польської армії Яна Кароля Ходкевича та козацького війська Петра Конашевича-Сагайдачного проти турецько-татарської армії султана Османа II); *Хотинська битва* 1673 р. (розгром польсько-литовсько-козацьким військом турецької армії); *Хотинське повстання* 1919 р. (виступ населення *Хотинського*, Бєльцького та Сороцького повітів проти румунської окупації). Перший компонент кожної лексичної структури – відтопонімний прикметник *хотинський*.

2) Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, даними за певною рисою зовнішнього вигляду

Мотивом для номінування поселення ***Біляївка*** (Од.) послугував відапелятивний антропонім *Бе*(*і*)*ляй* (Вес., с. 36), [Демчук 1988, с. 65] або пізніше поширене прізвище *Біляїв* [Лучик 2014, с. 52]: *Бе(і)ляй* + ***-івк-а*** →

м. *Біляївка* або *Бе(і)ляїв* + ***-к-а*** → м. *Біляївка.* Поселення засновано наприкінці XVIII ст. (ГЕУ I, с. 102) на місці колишніх козацьких займищ, що дало підстави історикам вести мову про назву хутора кошового судді Антона Головатого *Головківку* як про попереднє іменування *Біляївки*.

С. Веселовський стверджує, що *Беляй* – дуже поширене прізвисько в XVI–XVII ст. (Вес., с. 36). Утворено воно від прикметникової основи *біл-* (< *бѣл-*) ‘білий’, хоч можлива й відкомпозитна версія походження цих антропонімів; пор. *Бѣлбогъ, Бѣловѣтъ, Бѣлизаръ, Бѣлиморъ, Бѣловодъ, Бѣлославъ* (Мор., с. 32), *Белизар, Белослав* (Ил., с. 70), *Beligoj* (Leks., с. 37) тощо.

Народні перекази розповідають про перейменування *Головківки* кошовим отаманом Сидором *Білим* або в пам’ять про нього, а також про мотивацію теперішнього астіоніма назвою оз. *Біле*.

Часом заснування м. ***Дебальцеве*** (Днц.) називають 1878 р. (ГЕУ I, с. 308) – рік відкриття залізничної станції *Дебальцеве-Пасажирська*. Мотивом творення астіоніма послугував антропонім *Дебальцев*: *Дебальцев* → м. *Дебальцеве.* Постанню міста передували селища *Іллінка* та *Дебальцівка*, пов’язані з іменем і прізвищем землевласника *Іллі Дебальцева.*

Процес утворення базового антропоніма простежується на слов’янському мовному ґрунті: *Дебальцев* < **Дебалець* (пор. укр. *Debelak* (ЙМ), серб. *Дебљовић, Дебољски* (РСКНЈ IV, с. 124) < **Дебаль / Дебель*. В основі базового антропоніма – прикметник *дебелий* ‘міцної будови тіла, повний, здоровий; міцний, дужий’ (СУМ II, с. 228); пор. укр. діал. апелятив *дыбиль* ‘великий дерев’яний цвях’ (Головацкій, с. 333); бойк. *дзибель* ‘вовк’ (Онишкевич I, с. 212); серб. *дебаљ* ‘частина дерева від кореня’ (РСКНЈ IV, с. 127); словац. діал. *debela* ‘огрядна, неповоротка жінка’ (SSN с. 299); пол. *debel* ‘чорт’ (SJP II, с. 426) тощо; див. також: [Чучка 2005, с. 188].

Давнє українське поселення ***Коростишів*** (Жт.) засвідчене у відомих документах на кінець XV ст. (ГЕУ II, с. 199). Населений пункт поіменовано

Коростишевом, завдячуючи відапелятивному антропоніму *Коростишъ* < *Короста* [Чучка 2005, с. 287]: *Коростишъ* + ***-ів*** **(<** ***-овъ*****)** → м. *Коростишів.* Таке ім'я походить від апелятива *короста* 'заразна шкірна хвороба людини й тварин, що виникає внаслідок проникнення в шкіру коростяних кліщів' (СУМ IV, с. 298); 'короста' (Гр. II, с. 287), первісно – 'той, тіло якого вражене коростою'.

Відомо кілька народних версій виникнення назви міста: від гіпотетичного **корост* 'гріб'; від *корост* 'корчі, пеньки, коріння', 'випалене місце на землі після вогнища', 'камінь', 'хмиз, чагарник'; від поклоніння богові сонця – *Хорсу* тощо.

Дескрипція *гранітне місто* або *місто граніту* відома з огляду на розташування поблизу населеного пункту знаного в усій Україні *Коростишівського родовища граніту*.

Відомості про історичну *Малинську землю* вперше засвідчено в джерелах 1415 р.: *зъ Малиньской земли* [Лучик 2014, с. 318], однак початок теперішньому м. ***Малин*** (Жт.) дало, очевидно, укріплене слов'янське городище VIII–IX ст. Назва походить від імені *Мала*, пор. пол. *Mała* (SSNO III, с. 375) або *Малъ* [Демчук 1988, с. 23]: *Мал(а)* + ***-ин*** (< ***-инъ*****)** → м. *Малин*.

Дослідники вважають, що ім'я *Мала* (*Малуша*) могло належати княгині, дочці древлянського князя на ім'я *Малъ* [Пура 1990, с. 191], або й сам князь *Малъ* міг бути засновником давнього *града*. М. Худаш, який часто піддавав сумнівам відапелятивність архаїчних антропонімів, стверджував, що, по-перше, ім'я *Мала* вживане в усіх відомих йому випадках як чоловіче, а не як жіноче [Худаш 1995, с. 137]; по-друге, – давньоукр. *Малъ*, 945 р. (Туп., с. 242), чес. *Mal* (Sv., с. 280), хорв. *Mal* (Leks., с. 386) тощо тільки формально у слов'ян могло асоціюватися з нечленним прикметником *малъ* (< *малый*), однак генетично *Малъ* – відкомпозитне утворення, яке виникло шляхом усічення слов'янських автохтонних особових власних імен-композитів з препозиційним компонентом *Мал[о]-*: *Маловѣкъ* (Мор., с. 117), *Малозимъ* (Мор., с. 118), *Малогост, Маловид* (Пач., с. 60) та ін. [Худаш 1995, с. 134].

Поіменування *Малина* пов’язане з історичним антропонімом, тож немає підстав для народного етимологізування щодо утворення назви від апелятива *малина*.

Літописний *Носів на Руді*: *оу Носова на Рудѣ*, 1148 р. (ПСРЛ І, с. 319) [ЕСЛГНПР 1985, с. 92] дослідники ідентифікують із теперішнім м. ***Носівка*** (Чрн.). Генезу ойконіма пов’язують з іменем *Носъ* (Мор., с. 139; Туп., с. 282): *Носъ* + ***-ів-к-а*** (< ***-ов-к-а***) → м. *Носівка.* Це міг бути відапелятивний антропонім, мотивований апелятивом *носъ* ‘ніс’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 92] як чимось особливої, примітної частини людського тіла, або заст. *носъ* ‘те, що носять’, *носа* ‘ноша’ [Лучик 2014, с. 356]. Вірогідним є й відкомпозитне походження антропоніма від двоосновного імені з препозитивним компонентом *Нос[и]-* типу *Носимиръ, Носиславъ* (Мор., с. 106).

Відомі версії, за яких *Носівка* набагато молодша, а її іменування пов’язане з реальною особою – родичем Богдана Хмельницького Савою *Носом* [Баклан 2009]. Народні перекази то співвідносять назву міста з розташуванням поселення на початку певної території (*на носі*), то приписують первісному населеному пунктові ознаку за відповідною формою.

Теперішнє м. ***Чистякове*** (Днц.), колишнє селище, подароване генералу Степанові Леонову та назване спочатку на честь його сина Олексія *Олексіївкою*, а згодом (у 1840–1868 рр.) перейменоване на *Олексієве-Леонове*; 1867 р. продане купцеві Іванові (?) *Чистякову*. Саме за прізищем цього таганрозького купця поселення носило назву *Чистякове* до 1964 р. (ГЕУ ІІІ, с. 299). Упродовж 1964–2016 рр. місто йменувалося *Торез* (у пам’ять про французького комуніста Мориса Тореза). Від 2016 р. воно знову стало *Чистякове*.

Мотивовано астіонім відапелятивним антропонімом *Чистяков*, дериватом із присвійним суф. ***-ов*** від апелятива *чистяк* „*жарт.* охайна, акуратна людина; іноді щеголик, франт, ніжинець, білоручка, або вибагливий, бридливий” (ТСД): *Чистяков* → м. *Чистякове*.

3) Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, даними за певною рисою характеру, поведінки, темпераменту, фізичного стану

Літописний *Глухів*, теперішнє м. ***Глухів*** (См.) веде відлік найдавнішої фіксації в джерелах від 1152 р.: *оу Глухова* (ПСРЛ І, с. 338) [ЕСЛГНПР 1985, с. 42]. Творення астіоніма мотивовано відапелятивним антропонімом *Глухъ* (*Глоухъ*) або *Глухий*: *Глухъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Глухів.* Такий антропонім виводять від праслов. **glухъ* ‘глухий’ [Нерознак 1983, с. 59], пор. давнє козацьке прізвисько Ярема *Глух*, 1649 р. (Реєстр, с. 176) [Іваненко 2017, с. 73]. М. Худаш припускає, що антропонім *Глух* міг бути не відапелятивною, а відкомпозитною назвою, яка первісно звучала *Голухъ* і була похідним утворенням від імен-композитів на зразок *Голиславъ, Голомужъ* (Мор., с. 61) [Худаш 2004, с. 72, с. 67], що не надто переконливо.

За народною етимологією, генезу астіоніма виводять від глухого, важкодоступного місця; віддаленості поселення від місць здійснення основних державних подій; від „наглухо” укріпленої фортеці.

Глухів 1708 р. став столицею Гетьманської та Лівобережної України, резиденцією Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського, що спричинило дескрипцію *гетьманська столиця*. Астіонім дав назву відомому історичному терміну – *Глухівський період в історії Гетьманщини.*

Поселення ***Угнів*** (Лв.) відоме з 1360 р. (ГЕУ ІІІ, с. 318), хоч окремі дослідники стверджують, що містечко було відомим уже звідтоді, як літописний *Белз*: щонайменше з 1030 р. [Губені 2006, с. 15]. Назва поселення походить від антропоніма **Уго(е)нь / Ого(е)нь*: *У(О)го(е)нь* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Угнів.* Твірний антропонім мотивовано апелятивом *ого(е)нь* ‘вогонь’ [Лучик, 2014 с. 482–483]. Таке метафоричне ім’я найвірогідніше присвоювалося із вказівкою на характер людини.

У народній інтерпретації назва міста пов’язана з р. Західний Буг (**Бугнів*) або з місцем, де палав вогонь (*Угнів / *Огнів / *Вугнів*).

Дескрипція *найменше місто України* віддавна зберігається за містом *Угнів* (2019 р. – 974 мешканців).

Місто ***Фастів*** (Кв.) зафіксовано в документах 1390 р. (ГЕУ ІІІ, с. 336), хоч є припущення про більш давній (принаймні, на два століття назад) час його заснування. Назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Фаст / Хваст* (пор. сучасні прізвища *Фаст* (ГТР): 148 носіїв), *Хваст* (ГТР): 7 носіїв): *Фаст* + ***-ів*** (< ***-овъ***) → м. *Фастів.* В основі антропоніма, очевидно, лежить апелятив *хваст* ‘хвастун’ (ЕСУМ VI, с. 163) [Лучик 2014, с. 489].

Народні легенди пов’язують назву з місцевістю, де відбувалася битва русичів із кочівниками, після якої залишилися їхні військові відзнаки, т. зв. *хвости* або ж із густою сіткою невеликих водойм, що вкривають її (з *фосами*).

1 грудня 1918 р. у *Фастові* було підписано Договір про злуку Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки, що уможливило дескрипцію, яку використовують, принаймні, знавці історії, *місто Злуки.*

Згадку про ***Хирів*** (Лв.) уміщено в документах 1374 р. (ІМС Лв., с. 787). Ойконім мотивовано антропонімом *Хир* (пор. сучасне прізвище *Хир* (ГТР): 31 носій): *Хир* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Хирів.* Назву базового антропоніма пов’язують з дієсловом *хирíти* ‘бути кволим, лежати, спати’ [Лучик 2014, с. 492], рос. *хирь* ‘хворь, болезнь, недуг’ (Даль IV, с. 548), пол. *Chyr, Chyra* < *chyra* ‘хвороба’ (Rymut II, с. 91). П. Чучка з покликанням на джерельні матеріали мотиватором астіоніма *Хирів* уважає чоловіче ім’я *Хіра*: *Хира* Ивашков; *Хѣра* (Туп., с. 414), *Chira* Lazar (Bélay, с. 202) та ін. [Чучка 2011, с. 350].

Народні перекази пов’язують іменування містечка з легендарним київським князем *Хорив* або з гіпотетичним апелятивом **хыр* ‘сосна’.

Астіонім ***Чуднів*** (Жт.) уперше зафіксовано історичними джерелами 1415 р.: *за Чюдновымъ* (Акты І, 38) [Карпенко О. П. 2011, 94]; 1471 р. (ГЕУ ІІІ,

с. 437). Назву давнього міста-фортеці мотивовано антропонімом **Чудно* або **Чуденъ*: **Чудно* / **Чуденъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Чуднів.*

Базовим для імені *Чудно* став апелятив *чудо* ‘чудо, диво’ (Гр. IV, с. 475) з мотивом номінації ‘чудний, дивний’; пор. *Чудай* [Чучка 2005, с. 612], блр. *Чудин* (Бір. I, с. 272), бол. *Чудо* (Ил., с. 547), серб. *Чудан* (Грк. Реч., с. 210), старопол. *Czudny, Czudno* (Rymut I, с. 102) тощо. П. Чучка розглядає антропонім *Чудо* як гіпокористик від імені-композита *Чудимилъ, Чудимиръ* тощо [Чучка 2011, с. 363].

Народні перекази пов’язують назву поселення з боярином *Чудином*; із *чудовими* краєвидами; з *чудом*, яке допомогло мешканцям міста відбити багатотисячну татарську орду.

Містечко ***Шепетівка*** (Хм.), назва якого 1547 р. могла бути *Скалинці*, від 1594 р. послідовно зафіксовано як *Шепетівка* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 505]. Назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Шепе(і)т*: *Шепет* + ***-івк-а*** **(< *-овк-а*)** → м. *Шепетівка.* Словник П. Чучки подає прізвище *Шепет* у контексті інформації, збереженої від XVII ст.: *вільний селянин Sepete Mihaly*, 1684 р.; *кріпаки Sepete Alexa, Andri*, 1688 р.; *кріпак Sim. Sepete*, 1715 р. і виводить його від діалектного апелятива *шепет* ‘шепіт’ [Чучка 2005, с. 623] – ‘той, що шепче; говорить тихо’. Цей антропонім засвідчено й серед сучасних українських прізвищ: *Шепіт* (СП, с. 394).

Дескрипція *місто одного музею* виникла завдяки відкритому 1946 р., а 1979 р. фундаментально реконструйованому в *Шепетівці* літературно-меморіальному музеєві Миколи Островського.

Периферія аналізованої групи – назва м. ***Чорткі́в*** (Тр.). Фіксації в історичних джерелах відтопонімного антропоніма *Чортківські*: *Czartkowskie*, 1391 р. (КН VIII, с. 645) [Бучко, Котович 2017, с. 289], а з 1458 р. – назви поселення *Czarthkow* (AGZ XII, с. 259) дають змогу вести мову не про XV ст., а про більш давній період заснування та іменування *Чорткова*.

Астіонім мотивовано антропонімом *Чортко*: *Чортко* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Чортків.* Ім'я *Чортко* (Архив VI/1, с. 185; Туп., с. 427), пор. пол. *Czartko* (Rymut I, с. 110) – демінутивний варіант давнього відапелятивного антропоніма *Чорт*, пор. *Чертъ* (Архив VI/1, с. 26; Мор., с. 206) [Лучик 2014, с. 515; Худаш 2004, с. 384–385; Чучка 2011, с. 362–363]. В українській етнокультурні апелятив *чорт* – це злий дух, нечиста сила, біс, дідько, диявол, люципер, сатана; цар тьми [Жайворонок 2006, с. 643–644]. Уважаємо, що вживання імені з таким значенням – це не маніфестація негативних якостей поіменованого, а насамперед – „віра в профілактичну й захисну магічну силу імені" [Демчук 1988, с. 119].

Небажання пов'язувати назву ні з апелятивом *чорт / чортко*, ні з однойменним антропонімом породило багато народних переказів щодо генези астіоніма про *черет* (*черт*) як особливий вид очерету, що ріс на місці майбутнього поселення; про мотивацію прізвища шляхтича *Чортківського* гіпотетичним апелятивом **чарті* 'папір' або 'грамота'; про першого поселенця Кирила *Чорного*; про міфічного *Чорнобога*, і вже насамкінець про *чорта*, який утопився в Сереті, або про *Чортову* долину тощо.

Дескрипція *місто з двома ратушами* народилася з огляду на унікальність збереження двох міських ратуш в одному місті. Активно функціонує метафора *подільський Пентангон* із проєкцією на *Чортківський замок* (обидві споруди п'ятикутні в основі).

4) Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, похідними від назв представників рослинного світу

Назва м. ***Барвінкове*** (Хрк.) мотивована відапелятивним антропонімом *Барвінок* (пор. сучасне прізвище *Барвінок*, 544 носії (ГТР): *Барвінок* + ***-ов-е*** → м. *Барвінкове.* У поляків прізвище *Barwinek* зафіксоване ще з 1416 р. (Rymut I, с. 81).

Колишнє поселення *Барвінкова стінка* засноване козаками на чолі з *Іваном Барвінком* 1651 р. на місці давніх зимівників. Від другої половини XVII ст.

воно зафіксоване в історичних джерелах [Абдула 2007, с. 92]. Іван *Барвінок* (1620–1668) – історична постать, отаман Війська Запорозького Низового, сподвижник Богдана Хмельницького. Антропонім *Барвінок* походить від апелятива *барвінок* ‘трав’яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами’ (СУМ І, с. 105), який через польську й чеську мови запозичено з німецької (ЕСУМ І, с. 143). В українській етнокультурі рослина щедро наділена символікою особистого щастя [Жайворонок 2006, с. 26], уживається в порівнянні: ‘хлопець молодий, як *барвінок*’ (СУМ І, с. 105).

Народні перекази пов’язують походження назви поселення як із прізвиськом отамана *Барвінка*, так і з особою козака *Шпака*, який поселився на теренах колишньої слободи *Барвінкова стінка*, а остання нібито отримала свою назву від заростей *барвінку* [Абдула 2007, с. 92].

Про життя та боротьбу козака Івана *Барвінка* розповідає історичний роман М. Зеленого „Думи про козака *Барвінка*”. Наприкінці 1960-х рр. зініційовано, а 1992 р. завершено спорудження пам’ятника *Іванові Барвінку* в *Барвінковому* з надписом „*Козак запорізький Іван Барвінок, засновник міста в 1652 р.*”.

Назву теперішнього м. ***Березівка*** (Од.), як стверджує Ю. Карпенко, уперше нанесено на карту 1796 р. На початку XIX ст. поселення іменувалося *Нова Олександрівка*, далі – почергово то *Ново-Олександрівка*, то *Березівка*, однак давніша, більш уживана назва *Березівка* перемогла [Карпенко ТПСО 1978, с. 7]. Мотивом для іменування поселення послугував антропонім *Березовський*: *Берез*[*овський*] + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Березівка*.

Ким був той *Березовський* невідомо, однак карта 1809 р. фіксує недалеко від *Березівки* „*Трактир Березовського*”, що дає дослідникам підстави вважати, що за прізвищем *Олександра Березовського* поіменовано не тільки трактир, але й поселення [Ibid.]. Антропонім *Березовський* мотивовано апелятивом *береза*.

Цілком імовірно, що відтопонімним було прізвище власника трактиру, а не навпаки, тобто від відапелятивного ойконіма *Березівка* утворилося прізвище

Березо(*і*)*вський*. У такому випадку можемо вести мову про закодування в назві поселення як антропоніма *Береза* [Демчук 1988, с. 22], так й апелятива *береза*.

Народна етимологія пов'язує астіонім з лексемами '*бери і зови*' ('*Беризовка*') як місцем найму робітників.

Сьогодні в Україні є 42 *Березівки*, назви яких, уважаємо, в абсолютній більшості є експлікаторами не антропонімного, а таки апелятивного коду. Тому *Березівка* Одещини – радше виняток, ніж правило.

У джерелах найдавніша фіксація м. ***Горохів*** (Вл.) веде відлік від 1450 р. [Шульгач 2001, с. 36], хоч побутує версія й про 1240 р. як про час літописної згадки про поселення (ГЕУ І, с. 291). Утворення астіоніма *Горохів* пов'язано з антропонімом *Горохъ*: *Горохъ* **+ *-ів* (< *-овъ*)** → м. *Горохів.*

Горохъ – відапелятивна особова власна назва, засвідчена в багатьох слов'янських мовах: блр. *Гарох* (Бір. ІІ, с. 104), рос. *Горох* (Вес., с. 85), пол. *Groch* (SSNO II, с. 202), чес. *Hrach* (Sv., 268), сучасне укр. прізвище *Горох* [Шульгач 2001, с. 36; Чучка 2005, с. 155]. Мотивовано антропонім апелятивом *горох* 'польова й городня трав'яниста рослина родини бобових із круглим насінням (горошинами)' (СУМ ІІ, с. 137). В українській етнокультурі, за спостереженнями В. Жайворонка, порівняння з *горохом* символізує незахищеність; сльози; нещастя, біду; незгоду, незлагоду; це може бути людина, яка швидко говорить, у якої в'ється волосся, яка мала ростом тощо; див.: [Жайворонок 2006, с. 148–149]. М. Худаш, надаючи перевагу відапелятивному походженню базового антропоніма, допускає можливість його утворення від імені-композита на взірець *Горислав, Ciszygor* [Худаш 2004, с. 84], *Dalegor* [Ibid., с. 81].

Народна етимологія походження астіоніма виводить із вигаданої події (перші мешканці ховалися в *горах* від ворогів) або поселення засноване на території, порослій диким *горохом*.

Із першої половини XIX ст. відоме поселення ***Калинівка*** (ГЕУ II, с. 90), його назву засвідчено в документах 1893–1914 рр.: *Калиновка* (Гульдман, с. 185) [Дика 2009, с. 65], хоч, можливо, селище засновано у XVIII ст.

Мотивом для іменування теперішнього м. ***Калинівка*** (Вн.) став відапелятивний антропонім *Калинівський* (*Калин, Калина*): *Калин*(*івський*) + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → *м. Калинівка.* Заснування та іменування *Калинівки* пов'язують із представником відомого на Поділлі спольщеного шляхетського роду *Калиновських*. В основу антропоніма покладено апелятив *калина*, який в українській етнокультурі символізує красу, радість, сонце, вогонь, вивершений природою взірець досконалості; духовне життя жінки, дівчини; кохання, заміжжя, радість і горе, родинні почуття; пролиту на війні кров; нарешті *калина* – національний символ; символіка українського роду й самої України з її непростою історичною долею [Жайворонок 2006, с. 269–271].

Сьогодні в Україні побутує 84 *Калинівки*, назви більшості з них мотивовано не антропонімом, а апелятивом *калина*.

Засноване 1783 р. м. ***Оріхів*** (Зп.) (ГЕУ II, с. 466), спочатку поіменоване *Оріхова Балка* або *Оріхове, Оріхів Городок*. Найімовірніше назву поселення мотивовано відапелятивним антропонімом **Оріх*, пор. *Орѣшко* (Туп., с. 144); [Демчук 1988, с. 134]: **Оріх* + ***-ів*** **(< *-овъ)** → м. *Оріхів*. Українська народна символіка пов'язана передусім із плодами горіха: побажання багатства, плодючості [Жайворонок 2006, с. 145], міцності, здоров'я – таким міг бути первісний мотив давнього імені.

Проте не можемо беззастережно відкидати й припущення про заснування та поіменування поселення вихідцями зі с. *Оріхівки* (Пл.), а також про *горіхові* насадження, серед яких було засноване колишнє село (підтвердженням цій версії слугує варіант назви *Оріхова Балка*).

Місто ***Ржищів*** (Кв.) засноване, імовірно, на місці літописного городища *Іванъ*, на горі *Іванъ*, або *Івангорі,* 1151 р. [ЕСЛГНПР 1985, с. 63]. Про його помонгольське відродження та теперішню назву відомо з 1580 р. [Вортман

2012]. Назву поселення, найімовірніше, мотивовано антропонімом *Ржище* (пор. сучасні прізвища *Ржищев* (ГТР): 1 носій, *Ржиський* (ГТР): 10 носіїв), що походить від апелятива *ржище, ржисько* ‘поле, з якого скосили жито, пшеницю або іншу культуру’ (< д.-р. *ръжь, рожь* ‘хлібна колосова рослина; жито в зерні’ < праслов. **rъžь* ‘жито’) (ЕСУМ V, с. 102): **Ржище* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Ржищів*. Для підтвердження такої генези В. Лучик наводить зафіксовані К. Римутом польські прізвища *Rżysko, Rżyski* (Rymut II, с. 385). Однак погоджуємося також з думкою вченого, що суфікс ***-ів*** міг виконувати в астіонімі формальну функцію, а назву поселення мотивовано географічним терміном *ржище* ‘поле після скошення збіжжя, стерня’ [Лучик 2014, с. 400].

Імовірність трансформації літописної назви поселення *Вжище* в теперішню *Ржищів* пояснюють ще впливом пол. *Rżesza* ‘натовп’ [Похилевич 1864, с. 49–50].

Поселення ***Яворів*** (Лв.) відоме з 1376 р. (ГЕУ ІІІ, с. 457; ІМС Лв., с. 892); 1451 р. – *Jaworów* (AGZ II, с. 151). Назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Явір* < *Яворъ*.

Базовим для імені *Яворъ* (Мор., с. 211), пор. також пол. *Jawor* (SSNO II, с. 468), чес. *Javor* (Sv., с. 196), хрв. *Javor* (Leks., с. 259), бол. *Явор* (Ил., с. 568), сучасні укр. прізвища *Явір* (ГТР: 359 носіїв), став апелятив *явір*. М. Худаш, цілковито не заперечуючи мотивацію назви поселення відапелятивним антропонімом [Худаш 1995, с. 295], все ж схильний уважати етимоном астіоніма відкомпозитний дериват від якогось з імен-композитів *Явидъ, Яволодъ* (Мор., с. 211), *Явибор, Явимил* (Пач., с. 51) тощо [Худаш 1995, с. 234]. Народноетимологічні версії зазвичай пов’язують назву поселення з деревом *явором*.

5) Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, від назв представників тваринного світу

Поселення ***Баранівка*** (Жт.) (первісно, можливо, *Баранівці*) відоме з XVI ст., тобто з 1565–1566 рр. (ГЕУ І, с. 70). Його назву мотивовано

відапелятивним антропонімом *Баранъ* (Мор., с. 8; Туп., с. 39) [Лучик 2014, с. 34], уживаним практично на теренах усієї Славії: *Баран* + ***-івк-а*** **(<** ***-овк-а*****) →** м. *Баранівка.*

Відомі писемні свідчення про побутування імені *Баран*: в українців та білорусів вони припадають на XV–XVI ст., у поляків – на XIII ст. [Чучка 2011, с. 44–45]. Щодо походження антропоніма-мотиватора, то первісно це було утворення від апелятива *баран* ‘самець вівці’; ‘назва вола із вигнутими назад рогами’ (Гр. I, с. 28) чи ін., який не має загальноприйнятого пояснення (ЕСУМ I, с. 138); в антропонімії вживається, очевидно, в знач. ‘про нерозумну, слабодуху людину’ (СУМ I, с. 103) або ‘про вперту людину’. За спостереженнями В. Жайворонка, у давнину *баран* уважався символом чоловічого першопочатку, творчої енергії, родючості, оновлення, багатства; *баранячі роги* – емблема земної рослинності, її пробудження й розквіту навесні; *баран з великими рогами* – частий персонаж замовлянь; водночас ця тварина є уособленням глупоти й упертості; у народі це ще й символ невинності, особливо в порівнянні з вовком; також символ завзятості [Жайворонок 2006, с. 26].

Французький підприємець Мішель Мезер, виявивши 1802 р., на березі р. Случі спеціальний сорт глини (каолін), заснував тут порцеляновий завод. Припущення, що назва населеного пункту могла походити від *баранців*, якими прикрашали глиняний посуд, не підтверджується реальною датою заснування поселення, яке випередило завод майже на три століття.

Не позбавленою ознак фантастичності треба визнати розповідь про чорного *барона*, вершника без голови – шляхтича Замойського, видіння якого з’являлося на околицях поселення, названого спершу **Баронівка*, а вже потім *Баранівка*. Як і будь-яку іншу *Баранівку* (їх в Україні аж дев’ять), назву поселення нерідко виводять від імовірного первісного заняття тутешніх мешканців – розведення овець (*баранів*).

Баранівська фабрика із виробництва порцелянового посуду, чинна тут від 1802 р. до 2010 р., спричинила з'яву дескрипцій: *місто фарфору*, *місто порцеляни*.

Вживання апелятива *баран* у знач. 'піниста хвиля, яка піднімається у вузькому місці ріки', 'кучеряві гребені наметеного снігу' (Гр. I, с. 28); '*розм.* гребінь замету, крижини' (СУМ I, с. 103) дає змогу розмірковувати про вірогідність відапелятивного походження ойконіма. Словник І. Срезневського з покликанням на лексему *бараниѥ* („Златоструй", XII ст.) 'боріння, борня, боротьба' (Срезневський I, с. 41) спрямовує пошуки семантики антропоніма-мотиватора цілком в інше русло: первісно 'місце боріння, боротьби'.

Голубівка → Голубівський Рудник → Голубівський район Кадіївки → Кіровськ → Голубівка – такий шлях пройшла назва теперішнього м. ***Голубівка*** (Лг.), заснованого 1764 р. (ГЕУ II, с. 161). У первісній назві – ім'я власника, сербського офіцера Петра *Голуба*: *Голуб* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Голубівка*. *Голубівським Рудником* селище стало з відкриттям покладів кам'яного вугілля, з його видобудком у шахтах-копанках. Після Другої світової війни відновлені шахти та довкілля стали іменуватися *Голубівським районом Кадіївки*, а в 60-х роках новостворене містечко прийняло на себе назву *Кіровськ*. 2016 р. місту повернено його історичну назву – *Голубівка*.

Антропонім *Голуб* – давнє відапелятивне, опоетизоване ім'я (Божа птиця, жертовний птах, біблійний символ Святого Духа; символ щирого, ніжного, вічного кохання; доброти, чистоти, незлобивості тощо [Жайворонок 2006, с. 141–143]), поширене на теренах усієї Славії. В Україні така власна назва самостійно або паралельно з церковно-християнською виконувала функцію імені майже до XVII ст. [Чучка 2011, с. 129], пор. *Михайло Голубъ Сердятицький* (1580 р., Архив I/1, с. 127); *Голубъ Івашковичъ* (1615 р., КЗС III, с. 17) та ін. [Демчук 1988, с. 27]. У балканських слов'ян антропоніми *Голуб,*

Гълуб, Goluban – дотепер офіційні чоловічі імена (Ил., с. 137; Грк., с. 66; Šim., с. 128) [Чучка 2011, с. 130].

Про *Змиево городище*, споруджене, очевидно, у давні часи, свідчать писемні джерела 1627 р. [Абдула 2007, с. 93]. Назву м. ***Зміїв*** (Хрк.) мотивовано відапелятивним антропонімом *Змі*(ѣ)*й* [Демчук 1988, с. 127]: *Змій* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Зміїв.* Ю. Абдула пов'язує твірний антропонім із прізвиськом козацького старшини *Зміїв*, який володів частиною слободи в складі городища [Абдула 2007, с. 93]. В українській етнокультурі *змій* – казкова істота з крилами і тулубом плазуна, наділена незвичайною силою; дракон; зла сила, демон; перелесник, спокусник [Жайворонок 2006, с. 248–249].

Народні версії (від цілком фантастичної про зв'язок назви поселення з багатоголовим *Змієм* Тугарином до припущень про утворення ойконіма від мікротопоніма, іменованого за змієподібною формою чи безпосередньо за назвою місцевості, де водяться змії) доповнюються історичним фактом існування *Змієвих валів*. *Змієві вали* – те саме, що і Троянові вали – земляні споруди, створювані від другої половини II ст. до н.е. до VI ст. н. е., відновлені в VII ст. антським союзом східнослов'янських племен з метою захисту від могутніх тоді аварів. Вали були не лише оборонними спорудами, а й умовною межею земель, що відділяла їх від завойовників, та уособлювали страшного *Змія*. Тому назва *Змієві вали* – метафорична, фольклорного походження, яка ґрунтується на міфологічних уявленнях наших предків [Торчинська, Торчинський 2008, с. 204]. Згодом вона могла позначитися й на назві поселення *Змієво*, заснованого на місці *Змієвих валів*.

Упереджене ставлення до плазуна *змій* спричинило, очевидно, перейменовнування поселення в *Готвальд* (у пам'ять про чехословацького комуніста Клемента Ґотвальда). У 90-х роках минулого століття місто повернуло собі давню назву, а разом з нею і герб, щоправда, із зображенням не козака *Змія*, а *золотого змія* з міською короною на голові.

Астіонім ***Козятин*** (Вн.), засвідчений у писемних джерелах 70-х рр. XIX ст. (ГЕУ II, с. 179), мотивовано відапелятивним антропонімом **Козята*: **Козята* + ***-ин*** **(<** ***-инъ*****)** **→** *Козятин*, пор. особові назви *Коза, Козєнята, Козка* та ін. [Демчук 1988, с. 124]. Очевидно, в основі твірного прізвища з рідкісним суфіксом ***-'ат*** **Козята* збережено апелятив *коза*, хоч не вповні зрозуміла фіксація астіоніма на російських картах *Kazatin*, на румунських – *Kosatino* [Лучик 2014, с. 272].

Первісна назва поселення, на місці якого відродився *Козятин*, – *Гуйва* (за назвою суміжного гідроніма). Заснуванню теперішнього міста посприяло спорудження Києво-Балтської (Одеської) залізниці (1874 р.).

Залізниця та унікальний вокзал у *Козятині* стали причиною утворення дескрипцій: *місто залізничників; місто одного вокзалу*.

Згадане в документах 1424 р. *Косово* (ССМ, с. 502) (Розов, с. 99) – це відновлене поселення на місці „присолевого" містечка *Риків,* 1318 р. [Сіреджук 2003, с. 41; Яцій 2015, с. 157]; *Rykow*, 1564 р. (ЖУР I, с. 29). Теперішню назву м. ***Косів*** (ІФ) мотивовано відапелятивним антропонімом *Косъ* (Мор., с. 103; Туп., с. 256), *Kos* (SSNO III, с. 93): *Косъ* + ***-ів*** **(<** ***-овъ*****)** **→** м. *Косів*. В основі імені, як уважає більшість дослідників, – діал. апелятив *ко(і)съ* 'чорний дрізд' (Гр. II, с. 245; ЕСУМ III, с. 47). М. Худаш припускає, що такий антропонім первісно міг бути й відкомпозитним утворенням від двоосновного імені типу *Косислав* (Пач., с. 30) [Худаш 2004, с. 166].

Легенди пов'язують назву *Косів* із переказами про значну популяцію *косів* (дроздів) у цій місцевості або з іменем боярина *Косича*, який за наказом Данила Галицького звів тут фортецю для захисту кордонів Галицької землі.

Існує прямий зв'язок між поселеннями *Косів – Риків – Старий Косів – Косів.* Автохтонною назвою є ойконім *Старий Косів*, а сучасний астіонім *Косів* – назва трансонімізаційна.

Попри те що *Косів* розташований у південній частині українського Передкарпаття і географічно це вже не Гуцульщина, за ним здавна закріпилася дескрипція *столиця гуцульських сувенірів*.

Місто ***Курахове*** (Днц.) засноване 1936 р. у зв'язку з будівництвом ДРЕС і до 1943 р. називалося *Курахівдресбуд*, до 1956 р. – *Курахівдрес* (ГЕУ ІІ, с. 252). Назва – трансонімізаційна, місто отримало її від назви села *Курахівка*. Тож відапелятивним антропонімом *Курах* [Худаш 2004, с. 193] або прізвищем землевласника *Курахова* [Янко 1998, с. 202] мотивовано не астіонім, а комонім: *Курах*(*ів*) + ***-ів-к-а*** (< ***-ов-к-а***) → *Курахівка* → м. *Курахове*.

Аналіз антропонімів *Курах, Курахів* дав підстави трактувати їх як похідні суфіксальні утворення від базового імені *Кур* < *кур* 'півень' (Гр. ІІ, с. 328). Імовірною є мотивація антропоніма *Курах* апелятивом *курах* – 'курій = курець' (Гр. ІІ, с. 328, с. 329); [Чучка 2005, с. 315].

Своїм народженням місто завдячує Курахівській електростанції, тому тут давно відома дескрипція *місто енергетиків*.

Назву поселення ***Лебедин*** (См.) мотивовано антропонімом **Лебеда*: *Лебеда* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → м. *Лебедин.* **Лебеда* – варіант відапелятивного імені *Лебедь* [Демчук 1988, с. 125], що походить від назви птаха *лебідь* 'великий перелітний дикий водоплавний птах з довгою, красиво вигнутою шиєю і білим (рідше чорним) пір'ям' (СУМ IV, с. 458). Український етномотив такого поіменування міг символізувати як фізичну, так і духовну чистоту, подружню вірність; тугу; молодість [Жайворонок 2006, с. 329–330].

Зважаючи, очевидно, на фіксацію 1652 р.: *г. Лебединъ населенъ близъ озера Лебедина на р. Ольшаной и Буравкѣ* (Щелков, с. 20), О. Іваненко пише про ойконім як про похідне утворення від назви озера (ставу) [Іваненко 2017, с. 147]. Існує також припущення про іменування колишньої слободи (*слобода Лѣбєдинъ*, 1651 р. (Грабянка, с. 204) [Іваненко 2017, с. 147] завдяки перенесенню назви малої батьківщини вихідцями з Правобережної України (ІМС См., с. 354–355).

Білий лебідь на гербі та прапорі міста вказує на „ойконімофаунний" зв'язок попри те, що *лебідь* міг стосуватися або антропоніма *Лебеда*, або ймовірного лімноніма **Лебединъ*, а не безпосередньо астіоніма.

До астіокультуронімів, мотивованих відапелятивним антропонімом, відносимо назву заснованого в середині XIII ст. королем Данилом Галицьким *Львова*: *съ лвова*, 1259 р. (ПСРЛ II, с. 841) [ЕСЛГНПР 1985, с. 84]. Назву міста ***Львів*** (обл. центр Лв.) мотивовано давньоукр. іменем *Львъ* > *Лев*: *Лев* (*Львъ*) + ***-ів*** **(< *-овъ*)** **→** м. *Львів.*

Ім'я *Лев*, яке походить від гр. *leōn* 'лев' (ВІЛ, с. 71), канонізоване християнською церквою (Тр., с. 190), а образ *лева* є символом воскресіння (з опорою на давню легенду про те, що батько-*лев* оживив своїм духом мертве левеня [Жайворонок 2006, с. 330]); „символом Бога й блага, < > гніву Бога проти гріха; < > уособлює могутніх ізраїльтян, мужність людини, < > плем'я Іуди, < > непохитність та перемогу віруючих [Мацьків 2007, с. 74–75].

Лев Данилович (бл. 1228–1301), на честь якого названо *град Львовъ,* – галицько-волинський князь, син Данила Галицького. 1264 р. успадкував Перемишльське, 1269 р. – Галицьке, Холмське, Волзьке, Дорогочинське князівства. 1272 р. переніс до *Львова* столицю Галицько-Волинської держави.

Місто майже вісім століть не змінювало своєї назви. *Львів* має чи не найбільшу кількість дескрипцій: *місто Лева* (назване на честь короля Русі Лева I Даниловича); *місто левів; місто сплячих левів* (тут понад чотири тисячі скульптур, барельєфів, зображень, фігур левів); *королівське місто* (у минулому носило статус Вільного королівського міста); *перлина корони Європи* (одне з найкрасивіших міст Європи); *культурна столиця, місто-музей* (центр мистецтва, літератури, музики, музейництва, сам *Львів* можна вважати музеєм просто неба); *столиця Галичини* (за часів Королівства Галичини і Людомерії, пізніше – Галицької автономії *Львів* був їхньою столицею, зараз – це неформальна столиця Галичини); *маленький Відень* (схожість архітектурних ансамблів українського та австрійського міст); *український П'ємонт*

(порівняння ґрунтується на тому, що з П'ємонту розпочався визвольний рух італійського народу проти чужинців); *Бандерштадт* (визнання історичної ролі міста у національно-патріотичному русі, який очолив Степан Бандера) та ін.

Поселення ***Снігурівка*** (Мк.) засноване 1812 р. (ГЕУ III, с. 207). Назву мотивовано антропонімом *Снігур* – давнім відапелятивним іменем *Снѣгирь* (Мор., 181; Туп., 365), утвореним від апелятива *снігур* 'птах снигирь, Pyrrhula vulgaris; = снігурка' (Гр. IV, с. 161); 'рідко *снігир*, невеликий співучий птах родини в'юркових з червоним оперенням грудей у самців і бурувато-сірим у самок' (СУМ IX, с. 425).

Поселення засноване вихідцями з Могелівської губернії, із сіл *Снігурівка* (*Снягірі* [Лучик 2014, с. 439]) та *Ненадєйківка* (Державна). Тож назва теперішнього міста – трасонімізаційна, присвоїна населеному пунктові за назвою малої батьківщини перших мешканців: *Снѣгирь* → *Снягірі* → м. ***Снігурівка***.

Місто ***Сорокине*** (Лг.), до 2016 р. – *Краснодон*, до 1922 р. – *Єкатеринодон* (ГЕУ II, с. 213–214), *Катеринодон* [Янко 1998, с. 194], засноване 1910 р. на теренах відомого від кінця XVII ст. хутора *Сорокин*. Назву колишнього козацького хутора мотивовано прізвиськом засновника – відапелятивним антропонімом *Сорока* (Мор., с. 183); [Чучка 2011, с. 326]: *Сорока* + ***-ин(е)*** → м. *Сорокине.*

За нормами сучасної мови відновлена українська назва міста мала би бути представлена у вияві *Сорочине*.

До цієї групи зараховуємо й астіокультуронім *Бахмач.* Поселення ***Бахмач*** (Чрн.) засвідчене в писемних джерелах під 1147 р. як *Бохмачь* (ПСРЛ II, с. 358) [ЕСЛГНПР 1985, с. 24] (асиміляція голосного [о] перед первісно наголошеним [á]) [Лучик 2014, с. 35]. Його назву мотивовано антропонімом **Ба(о)хматъ*: **Ба(о)хматъ* + ***-*jь*** → *Ба(о)хмачъ* → м. *Бахмач.* В основі імені лежить д.-р. апелятив *бахматъ* 'кінь' (Срезневський I, с. 46), 'низькорослий кінь'. Етимон антропоніма, очевидно, є запозиченням з тат. (ногай.) мови, у якій може бути

поясненим як складне слово, утворене з перс. *pehn* ‘широкий, великий’ і тюрк. *am* ‘кінь’, первинно ‘татарський кінь’ (ЕСУМ І, с. 152–153), [ЕСЛГНПР 1985, с. 24].

Варіант гідроніма *Бахмачка* [ЕСЛГНПР 1985, с. 24] дає підстави припускати вірогідність його секундарності щодо ойконіма *Бахмач*. Однак паралельне функціонування назви р. *Бахмач*, п. Борзни п. Дочі п. Дівиці л. Лошу л. Демни л. Дніпра (СГУ, с. 35) та назви поселення *Бахмач* допускає подвійну інтерпретацію походження ойконіма: відантропонімну й відгідронімну.

Побутують також не підтверджені лексикографічними джерелами народноетимологічні версії походження назви поселення від тюрк. **бахмач* ‘болото’; ‘баштан’.

Місто *Бахмач* виникло як робітниче пристанційне селище в 60–70-х рр. XIX ст. поблизу старовинного села *Бахмач*. Тож сучасний астіонім утворено шляхом трансонімізації – перенесення назви села на назву міста. Сьогодні на Чернігівщині на відстані приблизно 2 км. одне від одного побутує і село, і місто *Бахмач*.

У пам’ять про бій армії УНР із більшовиками, що розгорнувся 25–27 січня 1918 р. на станції *Бахмач* і на чотири дні затримав наступ більшовиків на Київ (за підрахунками істориків у нерівному бою загинули 123 українці), постало гасло „*Бахмач*, Крути – герої не забуті!” та на державному рівні ініційовано перейменування офіційної дати „День пам’яті героїв Крут” на „День пам’яті героїв *Бахмача* і Крут”.

6) Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами від назв страв чи продуктів харчування

Сьогодні не відома назва давньоукраїнського городища, яке передувало теперішньому м. ***Борщів*** (Тр.), а в писемних джерелах середини XV ст. містечко мало таку ж назву, як і тепер: *Borszczow* opp., 1453 р. (AGZ XII, с. 230).

Утворення назви міста мотивував відапелятивний антропонім *Борщъ* [Демчук 1988, с. 131]: *Борщъ* + ***-ів*** (< ***-овъ***) → м. *Борщів.*

Сам антропонім міг утворитися від апелятива *борщ* ‘квас із буряків, з якого готують борщ’ (Гр. І, с. 89), ‘рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ’ (СУМ І, с. 222), ‘національна рідка страва, що вариться з посічених столових буряків (раніше перев. заквашених), капусти з додатком картоплі та різних приправ’ [Жайворонок 2006, с. 51–52]. Імен та імен-прізвиськ, утворених від назв страв і продуктів харчування, немало в давніх джерелах. М. Демчук нараховує їх більше 20-ти: *Кисе*(ѣ)*ль, Бубликъ, Коржъ, Масло, Борщикъ, Каша, Галушка, Пирогъ, Ковбаса, Сало, Кишка, Сметана* та ін. [Демчук 1988, с. 131–132]. Однак назва міста могла зазнати фонетичної трансформації за аналогією до відомого апелятива, як це сталося з первісним ойконімом *Боршів*: *Borszow*, 1447 р. (AGZ II, с. 127), а теперішнім *Борщів*, що на Львівщині [Котович 2000, с. 56]. У такому випадку йдеться про базовий відкомпозитний антропонім *Боръ* > *Боршъ*, утворений від якогось із імен-композитів *Боривой, Боригнѣвъ, Бориславъ* (Мор., с. 22) тощо; пор. *Borsz*, 1367 р. як відкомпозитний дериват у дослідженні М. Малєц (Mal., с. 86).

Те, що астіонім *Борщів* є експлікатором антропонімного коду не викликає сумнівів. Однак суттєвим є застереження щодо відапелятивного чи відкомпозитного походження базового імені. Розглядаємо назву міста серед мотивованих відапелятивними антропонімами з таких міркувань: у жодному історичному документі з XV і подальших століть ми не відшукали варіанта назви цього поселеня у вияві *Боршів*, а це означає, що вже шосте століття поспіль ойконім асоціюється з антропонімом *Борщ* (для більшості фахівців) чи з апелятивом *борщ* (ця версія має більше прихильників серед тих, хто непрофесійно підходить до аналізу генези назви поселення). Відапелятивним іменем, на думку вчених, мотивовано й інший ойконім *Борщів*, локалізований на Івано-Франківщині; див. також: [Бучко 1990, с. 54; Яцій 2015, с. 35].

Співзвучність астіоніма з відомим апелятивом закономірно породила народноетимологічні версії, за яких назву міста пов'язано то зі стравою *борщ*, то з рослиною *борщівник, борщ* 'рослина Chaerophyllum aromatum; Heracleum sibiricum; Anthriscus sylvestris Hoffm' (Гр. I, с. 89), 'назва лікарської трави, ведмежий корінь, ведмежий кріп' [Никонов 1966, с. 61], то з легендою про загибель ворога-татарина в казані з *борщем*. Український *борщ* став якщо не символом, то, принаймні, візитівкою *Борщева*, головно на час проведення тематичного фестивалю „*Борщ'їв*".

Астіонім фігурує у назві відомого орнамента, вишитого чорними нитками, – *Борщівський* візерунок. За легендою, техніка вишивання ниткою з шерсті чорних ягнят веде свій початок від XVII ст., відтоді, як місцеві жінки в знак трауру за вбитими татарами чоловіками заприсяглися впродовж семи поколінь носити сорочки, вишиті тільки чорним орнаментом.

7) Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами від назв різноманітних предметів, об'єктів

Про заснування теперішнього м. ***Бурштин*** (ІФ) на місці колишнього *Нового Села* (*Nowe Selze*, 1435 р.; *Nowe Siolo*, 1565–1566 рр. [Габорак 2007, с. 27]) свідчать історичні джерела XVI ст.: 1554 р. (ГЕУ I, с. 138); *Bursztyn*, 1578 р. [Габорак 2007, с. 27]. Назву міста мотивовано антропонімом *Буршта*: *Буршта* **+ *-ин*** **(< *-инъ*) →** м. *Бурштин.*

Антропонім *Буршта*, що побутує серед сучасних прізвищ (КПУ Лв., с. 408) [Яцій 2015, с. 45], як і апелятив *бурштин*, прийшов в українську мову, очевидно, з німецької через польське посередництво. На апелятивному рівні лексема споріднена з нижньонім. варіантом *bernen* дієслова *brennen* 'горіти, полум'яніти' та іменником *stēn* '(дорогоцінний) камінь' (ЕСУМ I, с. 305). Повний збіг назви міста *Бурштин* з назвою коштовного каменя *бурштин* дав підстави і професійним дослідникам, і аматорам говорити про вірогідність утворення оніма від апелятива *бурштин* [Лучик 2014, с. 85] або від однойменного мікротопоніма *Бурштин* [Габорак 2007, с. 27]. Вважаємо, що

спосіб останньої номінації можливий як метафоричне утворення (за назвою подібної до бурштину жовтої глини), позаяк ні бурштинових покладів, ні тим більше промислів у межах міста чи регіону немає і, як уважають історики, ніколи не було.

Можливо, надаючи поселенню назву *Бурштин*, номінатори зі самого початку розраховували на такі асоціції, а з часом первісний мотив іменування поселення, як і особу його засновника (власника), забули.

Сьогодні на гербі та прапорі *Бурштина* зображено два стилізовані камені *бурштину* – асоціативний символ назви міста.

До групи астіонімів, мотивованих відапелятивними антропонімами, зараховуємо назву столиці нашої держави – ***Київ***: *Кий* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Київ*. Літописний запис „*кто в києвѣ нача первѣє кнѧжит*”, на переконання О. Стрижака, стосується подій першої половини I ст. н. е. [ЕСЛГНПР 1985, с. 77], однак точних дат життя *Кия* та його походження досі не встановлено.

Ім’я *Кия* – „старійшини-князя”, перевізника чи звіролова [Ibid., с. 78] – давно вже обросло легендами, а на апелятивному рівні має надійне підґрунтя в усій Славії: укр. *кий* ‘частина тонкого стовбура або грубої гілки, очищена від пагонів’, рос. ‘палиця, дрючок, товчкач’, блр. *кій* ‘палиця, костур’, пол. *kij* ‘т. с.’, чес. слов. *kyj* ‘кий, дрюк’, верхньолуж. *kij* ‘кий’, нижньолуж. *kij* ‘великий (особливо, залізний) молот’, полаб. *t’ǝjanáiсǝ* ‘дрюк, уживаний як морський знак’, бол. *кий* ‘кий, дрюк’, серб., хорв. *кӣјāк* ‘дрюк’, слов. *kȋj* ‘т. с.; дерев’яний молот’, похідні від праслов. *kyjь* (< **kū-jo-*) ‘кий, молот, довбня’ (ЕСУМ II, с. 430).

Версії про неслов’янське (сарматське, гунське, готське) походження імені *Кий* аргументовано спростував М. Худаш. Щоправда, учений висуває сумніви й щодо відапелятивної генези особової власної назви *Кий*, обґрунтовуючи гіпотезу про її відкомпозитне утворення від якогось із праслов’янських імен-композитів **Kojislavъ, *Kojidanь*; див. також: [Добірка 2019, с. 97–126].

Так звана „куявська” концепція, заснована на мотивації ойконіма діал. географічним терміном *куйава* ‘вершина гори’, ‘непрохідні хащі на горі’, ‘бугор’ тощо, сьогодні взагалі неприйнятна [ЕСЛГНПР 1985, с. 79; Лучик 2014, с. 260].

Дескрипції *мати міст руських; новий Єрусалим; місто, де все починається* – різні за часом виникнення та за семантико-смисловим навантаженням. Перша (882 р.) – перифраз із „Повісті минулих літ”: „… і мовив Олег: „Хай буде се мати городам руським” (ЛР, с. 13); друга – історіософська ідея осмислення *Києва* як Небесного Єрусалима, перенесення з Єрусалима до *Києва* духовного центру християнського світу (відображено передусім у творах Йова Борецького, Петра Могили, Феофана Прокоповича); третя – сучасний слоган або рекламне гасло *Києва*. Крім цього, відомі метафоричні дескрипції: *місто каштанів; золотоверхий; серце України* тощо.

Місто ***Могилів-Подільський*** (Вн.) засновано наприкінці XV – на початку XVI ст.: *Могилевъ,* 1521 р. (АЛРГ, с. 173) [Дика 2009, с. 108]. *Подільським* воно, власне, було не завжди, а тільки з часу протиставлення поселенню *Могилів на Дніпрі* та від періоду поіменування його то як *Могилів на Дністрі*, то *Могилів Дністровський*, то, як тепер, *Могилів-Подільській*.

Опорний компонент назви поселення мотивований відапелятивним антропонімом *Могила* (Туп., с. 253). Молдавський господар *Єремія Могила* віддав село Іванківці та навколишні землі в посаг за дочкою Марією польському шляхтичу Стефанові Потоцькому, який назвав місто на честь тестя – *Могилів* (*Могильов*) [Никонов 1966, с. 271]: *Могила* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → *Могилів* → м. *Могилів Подільський.*

Мальовниче місце розташування поселення на лівому березі р. Дністер, при впаданні в нього Дерли та Немії, біля підніжжя високої гори, посприяло творенню дескрипції *Подільська Швейцарія*.

Обухів (Кв.) уперше засвідчено в документах XVI ст.: *Ѡбуховъ,* 1580 р. (ККПС, с. 283). Попередніми назвами поселення були *Лукавиця* (іменування

за назвою річки *Lukowica*, 1596 р.) (Клепатский, с. 361) та *Кухмістовщина* (маєтність *Kuchmistrowszczyzna* – полонізм із суф. ***-szczyzna***, який через стадію *Kuchmistrow* указував на власника [Карпенко О. П. 2019, с. 266]).

Теперішній астіонім мотивовано відапелятивним іменем, очевидно, козацьким прізвиськом *Обухъ* [Демчук 1988, с. 132]: *Обух* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Обухів*. Антропонім утворено від апелятива *обух* ‘тупа, важча частина гострого знаряддя (переважно сокири) або зброї, що міститься з протилежної частини від гострої; різновид примітивного знаряддя, зброї у вигляді насадженого на держак металевого бруска; молот’ (СУМ V, с. 598).

Приблизно з другої половини XVI ст. одноосібно мешкав на хуторі козак („мужик”) *Обух*, постать напівісторична, напівлегендарна. Народна етимологія, крім особи козака *Обуха*, нерідко пояснює назву безпосередньо апелятивом *обух* як знаряддям праці. Козак-характерник *Обух*, легендарний засновник *Обухова*, став головним персонажем повісті в жанрі „козацького фентезі” Л. Кононовича „Чигиринський сотник”.

8. Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, даними за суспільним, соціальним, родинним становищем, статусом тощо

Місто ***Боярка*** (Кв.) утворено 1956 р. шляхом об’єднання сіл *Будаївка*, *Боярка* (тепер *Тарасівка*) та с-ща *Газовиків*. За інформацією, не підтвердженою історичними джерелами, село *Боярка* відоме з *1500 р., а з 1868 р. воно мало назву спільну з *Будаївкою – Боярка-Будаївка* (ГЕУ І, с. 124). Після спорудженої тут залізничної станції за пристанційним містом закріплено назву *Боярка*. Астіонім мотивовано відапелятивним антропонімом *Боярко*, ужитим у родовому відмінку (тип словотвірної моделі – родовий належності): **Боярко* → м. *Боярка.*

Антропонім **Боярко* – похідне суфіксальне утворення з суф. ***-к-о*** від апелятива *бояръ* ‘боярин’ (ЕСУМ І, с. 241). Назва поселення могла виникнути за допомогою суфікса ***-к-а*** в релятивній функції безпосередньо від апелятива *бояр* ‘т. с. що *боярин* у Київській Русі – великий землевласник,

що належав до князівського двору і входив до складу військової дружини князя’ (СУМ І, с. 224), *бояри* ‘привілейована верства суспільства за княжої доби, княжі дружинники, високі посадовці в Київській державі’ [Жайворонок 2006, с. 52–53] або від похідного антропоніма з основою *Бояр-* [Лучик 2014, с. 65].

Ойконім, як й однойменні гідроніми (рр. *Боярка*, л. Гнилого Тікичу л. Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу; л. Гуйви п. Тетерева п. Дніпра; л. Олешні п. Ужа п. Прип’яті п. Дніпра; пр. Чумгака п. Сухої Ожиці п. Ожиці п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 67), міг утворитися від діал. бот. *боярка* ‘бояришник; глід, ягода глоду’ (ЕСУМ І, с. 241). Численні гідроніми *Боярка* спонукають до роздумів про імовірність відгідронімого походження назви поселення.

Офіційні джерела повідомляють про 70-ті роки XIX ст. як про час заснування залізничної станції, а згодом м. ***Дружківка*** (Днц.) (ГЕУ І, с. 372) на місці однойменної козацької вишки, відомої щонайменше з 1781 р., а також сіл *Яковлівка, Карлівка, Гаврилівка* [Янко 1998, с. 127]. Мотивом для номінування теперішнього міста послугував антропонім *Дружко*: *Дружко* + ***-івк-а*** **(<** ***-овк-а*****) →** м. *Дружківка*.

Ім’я *Дружко* – похідне суфіксальне утворення від давньої особової власної відапелятивної назви *Друг* (Вес., с. 101) < *друг* ‘другъ’ (Гр. І, с. 447); ‘особа, зв’язана з ким-небудь дружбою, довір’ям, відданістю; товариш, приятель; протилежне ворог’; ‘прихильник, захисник кого-, чого-небудь’ (СУМ ІІ, с. 422). Ім’я *Дружко* не зафіксоване у відомих словниках давніх антропонімів, але якщо поселення називалося *Дружківкою* у XVIII ст., то це означає, що на той час таке ім’я вже побутувало. П. Чучка імені *Дружко* не аналізує, а про особову назву *Друг* стверджує, що це одна з найдавніших слов’янських, пор. *Drug*, 1219 р. (RV, с. 226), *Drug*, 1297 р. (Györffy, с. 529), і розмірковує про її постання на базі порядкового числівника *друг* ‘другий’ або імені-композита *Bezdruh, Mstidruh, Sobědruh* (Sv., с. 75) [Чучка 2011, с. 177]; пор. ще *Druž-* < *Družimir* у праці Я. Свободи (Sv., с. 75).

За переказами, засновником поселення був козак *Дружко*, який звів тут козацький пост приблизно в першій половині XVIII ст. Згодом за назвою козацького поселення поіменовано залізничну станцію, робітниче пристанційне селище, а далі й місто *Дружківку.*

2008 року в *Дружківці* споруджено пам'ятник козакові *Дружку* з підписом „*Дружко, легендарний засновник міста Дружківка в рік 1781*".

Сватове (Лг.) – теперішня назва колишнього козацького поселення *Сватова Пристань, Сватова Лучка.* Оселю засновано в 60-х роках XVII ст. (ГЕУ III, с. 164). Астіонім мотивовано антропонімом *Сват* [Чучка 2005, с. 504]: *Сват* + ***-ов-е*** → м. *Сватове.*

Антропонім *Сват* – первісно, можливо, прізвисько, дериват від апелятива *сват* 'батько зятя або невістки; сватами називаються перш за все родичі чоловіка відносно родичів дружини і навпаки, а пізніше в такому ж відношенні й найближчі родичі подружжя' (Гр. IV, с. 104).

Народні гіпотези переважно пов'язують виникнення назви не з антропонімом *Сват*, а безпосередньо з апелятивом *сват*. Побутує версія й про мотивацію ойконіма гідронімом *Сваха*, хоч дослідники більш схильні визнати вплив назви поселення на з'яву назви суміжної ріки [Лучик 2014, с. 417].

Теперішнє м. ***Тетіїв*** (Кв.) відоме ще з XII ст. (ГЕУ III, с. 290). Його назву мотивовано відапелятивним антропонімом **Тетій*: **Тетій* + ***-ів*** (< ***-евъ***) → м. *Тетіїв*. Походження цього антропоніма проблематичне. **Тетій* може бути похідним утворенням від антропоніма **Тета*, мотивованого діал. *тета* 'тітка' (Гр. IV, с. 259; СУМ X, с. 102), 'той, хто має відношення до *тети*', пор. пол. *Tetej* < *Teta* (Rymut II, с. 606) [Лучик 2014, с. 470], може бути якесь інше ім'я, збережене в назві поселення в здеформованому вияві.

Серед астіонімів, мотивованих неукраїнськими відапелятивними антропонімами, розглядаємо назву м. ***Моспине*** (Днц.).

Поселення засноване 1800 р. і первісно іменувалося *Махорівка* (ГЕУ ІІІ, с. 391). У період між 1913–1916 рр. Усть-Очеретинську залізничну станцію, споруджену за кошти одного зі співвласників шахти – *Моспина*, було названо його іменем. Згодом так почали іменувати й пристанційне селище, що переросло в сучасне місто: *Моспин* → м. *Моспине*.

Прізвище *Моспин* – польське за походженням (< *Mospin* < *Mościpan*, утворене від архаїчного звороту *mościpan, mospan* ‘*mości pan*’) (Rymut II, с. 118, с. 119) [Лучик 2014, с. 337] ‘*шановний чоловік’*.

9) Астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами, даними за поведінкою, вчинками, заняттям тощо

Козацьке поселення ***Перещепине*** (Днп.) 1764 р. було однією з головних слобід Орільської паланки (ГЕУ ІІІ, с. 23). Утворення назви мотивовано відапелятивним антропонімом *Перещепа* (пор. сучасне прізвище *Перещепа* (ГТР): 9 носіїв): *Перещепа* + ***-ин-е*** → *Перещепине.* Антропонім *Перещепа* – похідне утворення від дієслова *перещепити, перещеплювати*.

Народна етимологія пов’язує виникнення назви теперішнього міста з назвою колишнього урочища, яке нібито *перещеплювало*, тобто відокремлювало, Гетьманщину від Запоріжжя. За іншим переказом, астіонім утворено від дієслова *перечіплювати* ‘заважати кому-небудь рухатися, створюючи на його шляху перешкоди’.

Поселення ***Решетилівка*** (Пл.) відоме з кінця XVI – першої половини XVII ст. (ГЕУ ІІІ, с. 124). Воно отримало назву від імені засновника *Решетило* (Редько, с. 888): *Решетило* + ***-івк-а*** **(**< ***-овк-а*****)** → м. *Решетилівка.* Антропонім мотивовано дієсловом *решетити* в якомусь із його знач.: ‘*розм*. пробивати дірки в багатьох місцях’ (СУМ VII, с. 524); ‘перед покриттям даху соломою, прокладати на латах очеретом або тонким хворостом, щоб солома мала на чому триматися’ (Гр. IV, с. 14); ‘виготовляти решета’; ‘знешкоджувати ворога’ (анкет.).

За народними переказами, хутір заснував козак-пластун *Решетило*. Ще одна версія виводить назву населеного пункту від вислову *решетити тканину*, тобто з'єднувати два шматки матерії мережками (техніка вишивання, яка передувала знаменитому решетилівському візерункові білим по білому).

Від астіоніма походить сумнозвісний історичний термін *Решетилівські статті* – царський указ, який посилював залежність гетьманського управління на Лівобережжі від царського уряду.

Місто ***Тульчин*** (Вн.) відоме з 1607 р. (ГЕУ ІІІ, с. 310). У документах поселення ще засвідчено як *Нестервар* (1668 р.: z miasta *Tulczyna*, alias *Nesterwaru* (Архив 7/II, с. 555) [Дика 2009, с. 166] або *Нестерварка* (1796 р.: *Нестерварка* (БН, с. 143) [Дика 2009, с. 166]). Астіонім *Тульчин* мотивовано відапелятивним антропонімом *Тулька* (Мор., с. 195), який пояснено як суфіксальний дериват захисного імені *Тульо* (Ил., с. 497) з етимоном 'хай буде бережений від біди і хвороб' < дієсл. *тулити(ся), тулятися* 'ховатися' [Лучик 2014, с. 479]: *Тулька* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → м. *Тульчин*. Імовірним уважаємо утворення імені від якогось із двоосновних *Тулимиръ* (Мор., с. 195), чи реконструйованого М. Худашем **Кривотулъ* [Худаш 1995, с. 211] тощо.

Окрасою *Тульчина* є комплекс палацу Потоцьких, за грандіозність якого іноді й усе місто називають *Подільським Версалем*.

Поселення ***Тячів*** (Зк.) відоме з XIII ст. (ГЕУ ІІІ, с. 317). Назву утворено від антропоніма **Тячъ*: **Тячъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Тячів*. Подібне до нього відапелятивне ім'я *Tacz* (Rymut II, с. 592–592) дослідники трактують як утворення від апелятива *taczać* 'турляти, перевертати(ся); іти важким кроком' або як відкомпозитний дериват двоосновного імені *Tatumir*, зафіксованого в польських ономастиконах [Лучик 2014, с. 482].

Народна етимологія пов'язує назву з гіпотетичним угорським апелятивом **тячів*, приписуючи йому різні значення: 'подобатися', 'молочна труба', 'затоплена Тисою низовина', 'місцевість, де тече вода' тощо. Легенда розповідає про служницю, яка захистила королеву від стріли своїм тілом, і

в пам’ять про неї тут було насипано гору та побудовано місто. Дескрипція, що виникла у зв’язку з використанням у місті велосипедів як традиційно поширених транспортних засобів, – *велосипедне царство.*

Найдавніша відома фіксація назви м. ***Хоростків*** (Тр.) збережена в джерелах XIV ст.: *Chorostkow*, 1391 р. (КН VIII, с. 645) [Бучко, Котович 2017, с. 281]. Утворено астіонім від антропоніма **Хоростко*: **Хоростко* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Хоростків. *Хоростко*, пор. *Хороско* (Туп., с. 416) – відапелятивний антропонім (можливо, прізвище-демінутив), мотивований діал. *хоростати* ‘чистити, обдирати зерно від лушпиння’ (ЕСУМ VI, с. 203); староукр. *форост* ‘хворост; виноградна та інша лоза’ < прасл. **xvorostъ* ‘чагарник, ліс’ (ЕСУМ VI, с. 169) [Лучик 2014, с. 495]. М. Худаш висуває припущення про імовірність побутування в минулому відкомпозитного антропоніма **Хоростъ* < **Хоронистанъ* [Худаш 1995, с. 263–267].

За народними переказами, назва поселення пов’язана з *хворостом*, який давав притулок утікачам від татарських набігів, або з *хворістю* – хворобою, якої зазнавали тутешні мешканці.

10) Астіокультуроніми, мотивовані відтопонімними антропонімами

Теперішнє м. ***Долинська*** (Крв.) засновано 1873 р. (ГЕУ І, с. 353). Спочатку так іменували станцію, споруджену на теренах землевласниці Ольги *Долинської* [Янко 1998, с. 123], згодом таку ж назву отримало пристанційне поселення: *Долинська* → м. *Долинська*. Місто було назване ще *Кафеліне, Кафелівка, Шевченкове*, а з 1944 р. – знову *Долинська*.

Антропонім *Долинська* – відтопонімний, у його основу покладено мотивований апелятивом *долина* мікротопонім *Долина*. *Ольга Долинська* – дочка міського голови Нікополя Федора Бурдзинкевича, власниця великих земельних наділів на теренах сучасної Долинщини.

В. Лучик висуває припущення про можливість утворення сучасного астіоніма шляхом субстантивації та онімізації форми жін. р. відносного прикметника на ***-ський*** з топоосновою *Долин-* [Лучик 2014, с. 192], позаяк усе

частіше піддається сумніву версія про те, що первісно станцію *Долинська* розташовано на землях, які належали подружжю Ользі та Орестові *Долинським*. Ідеться, очевидно, про маєтності поміщика *Кафели*, тому пристанційне поселення якийсь час іменували *Кафеліне, Кафелівка*, а Ольга *Долинська*, як стверджують краєзнавці, всіляко сприяла будівництву залізничної станції та першочергово дала притулок її будівничим. Можливо, нетипове як для назви міста узгодження у жін. р. (бо ж первісно йшлося про станцію, а не про місто) спричинило аналогію між назвою міста та прізвищем *Долинської.*

Серед міст, назви яких мотивовано відтопонімним антропонімом, розглядаємо астіонім ***Тернопіль*** (обл. центр Тр.). Фортеця, а згодом місто, засноване польським магнатом *Яном Тарновським* відоме з XVI ст., із 1540 р. (ГЕУ III, с. 283): *Tarnopolie in districtus trambowliensis*, 1564 р. (ŹDź. XVIII/1, с. 97). У наступних століттях поселення найчастіше називали *Тарнополь*, укр. *Тернопіль* (як результат асоціації з укр. апелятивом *терен* чи *тернове поле*) [Бучко, Бучко 2013, с. 285]. Первісна назва міста мотивована відтопонімною родовою прізвищевою назвою *Іоанка з Тарнова – Яна Тарновського*: *Тарно*(*вський*) + ***-поль*** → *Тарнополь* → м. *Тернопіль*. Вказівка на *тернову місцевість*, про яку нерідко ведуть мову дослідники (див.: [Лучик 2014, с. 469; Никонов 1966, с. 415–416; Янко 1998, с. 350] та ін.), якщо й закладена в назві теперішнього міста *Тернопіль*, то дуже опосередковано: *терен* → *тернова місцевість* → *Тарнов* → *Ян із Тарнова* → *Ян Тарновський* → *Тарнополє* → *Тарнополь* → *Тернопіль*.

Від 2013 р. у місті щорічно проходить український музичний фестиваль, який покликав до життя широко відому тепер дескрипцію *файне місто*.

11) Астіокультуроніми, мотивовані антропонімами з неоднозначною, сумнівною або неясною семантикою

Літописи не фіксують назви давньоукраїнського городища, яке, за свідченням археологів, було на місці теперішнього м. ***Батурин*** (Чрн.). Джерела наводять різні дати першої писемної згадки про поселення – 1576 р. та

1625 р. [Лучик 2014, с. 35]. Астіонім мотивовано антропонімом **Батура*: **Батура* + ***-ин*** (< ***-инъ*****)** → м. *Батурин.* В основі антропоніма лежить тюрк. апелятив *батур* ‘герой; хоробрий’ (Радлов IV/2, с. 1515) [Лучик 2014, с. 35], або, можливо, укр. апелятив *батура* ‘великий кнут, кнутище, батіг’ (Гр. I, с. 33).

Ю. Мицик, І. Тарасенко стверджують, що В. Каховський, автори літопису Самовидця та „Історії Русів”, укладачі праці „Городские поселения в Российской империи”, Ф. Гумилевський, упорядники видання „Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, Е. Руликовський та ін. назву укріплення *Батурин* пов’язували з постаттю польського короля Стефана *Баторія*. Однак із такою думкою аргументовано не погоджувався український історик О. Лазаревський, наголошуючи, що назва гетьманської столиці походить від антропоніма **Батура*, а не від імені Стефана *Баторія* [Мицик, Тарасенко 2015, с. 202–217]. Народні перекази узгоджують назву поселення з розмовним апелятивом *батура* ‘каланча, вишка, вежа, фортеця, містечко’ (Даль I, с. 62).

Цікавим та таким, що можна пояснити на слов’янському мовному ґрунті є антропонім **Батюра* < **Батя* < староукр. *батѧ* ‘батько’ („Іпатіївський літопис”, XV ст.) (Срезневський I, с. 45), який міг стати мотиватором для утворення імовірної первісної назви поселення **Батюрин*. Утративши зв’язок із базовим антропонімом, уже від середини XVI ст. назва поселення фігурувала в документах та в усному мовленні, як і тепер – *Батурин*.

Дескрипції *остання столиця українського козацтва; гетьманська столиця* (*Батурин* – колишня резиденція гетьманів Лівобережної України Дем’яна Ігнатовича, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського) надійно зберігають пам’ять про історичне минуле міста. Крім цього, *Батурин* – символ великої трагедії в історії України: 2 листопада 1708 р. московські війська за наказом Петра I захопили й знищили столицю гетьмана Івана Мазепи, убили та закатували всіх мешканців міста, незалежно від віку й

статі (загинуло від 11 до 15 тисяч батуринців). Унаслідок цієї страшної події, *Батурин* сьогодні відомий як конотативний астіонім зі значенням: 1) національна трагедія; 2) зруйноване місто [Лукаш 2018, с. 54].

Лексикографічні джерела фіксують лексему *батуринка* ‘вид верхнього жіночого одягу’, утворену від назви м. *Батурин*, звідки пішла мода на це вбрання (Гр. I, с. 33; ЕСУМ I, с. 152).

Місто ***Бердичів*** (Жт.) згадано в історичних джерелах 1320 р. (ЕУ I, с. 112) як місцевість, подарована родині Тишкевичів (ЕІУ, с. 222). Назва поселення вперше засвідчена в описі Житомирського замку 1545 р. (Архив I/VII, с. 126, с. 133) [Капренко О. П., 2007, с. 174]. Ойконім мотивовано антропонімом **Бердичъ*: **Бердичъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Бердичів.* Антропонім **Бердич* – відапелятивне ім’я (пор. *Бердечевъ*, *Бердышъ* (Туп., с. 47), хрв. *Brdić* (Leks., с. 70), походження якого дослідники пояснюють через відсилання до різних версій. В. Лучик [Лучик 2014, с. 38] схиляється до думки про мотивацію особової власної назви польським та українським історичним апелятивом *бердич* ‘алебарда’ (Brückner, с. 21), пор. *бердиш* ‘старовинна зброя – сокира з лезом видовжено-півкруглої форми, насаджена на довгий держак’ (СУМ I, с. 158) (*бердиш* зображено сьогодні на гербі *Бердичева* серед основних його атрибутів). Учений припускає також імовірність мотивації назви поселення прізвиськом *Берда*, утвореним від *бердо / берда* ‘обрив, горб, скеля’, діал. *бердя* ‘велике каміння’ (< **bьrdo* ‘вістря, гребінь’) (ЕСУМ I, с. 169), чи особовою назвою *Бєрди* (< тюрк. *berdi* ‘богом даний’: *Бєрди Давыдъ*, 1392–1393 рр.) (ССУМ I, с. 92).

О. Карпенко, спираючись на зібране та описане І. Єфименко ономастичне гніздо **Bьrd-* < **bьrd* < **bher-*, що уможливлює спростовувати тюркську етимологію таких антропонімів і відстоювати їхнє питоме походження [Єфименко 2007, с. 71–72], переконана, що антропонім *Бердич* – похідне з суф. ***-ićь < -itjo***, за допомогою якого утворювалися особові назви нащадків: **Bьrdićь*

< **Bьrditjь* < **Bьrdъ* (*a, o*), а його антропооснова передає лексичні ознаки ‘кривизни, опуклості, вигнутості’ [Карпенко О. П. 2007, с. 175].

Відоме припущення про зв’язок назви міста з кочовими племенами *берендеїв, берендичів* [Никонов 1966, с. 51]; про утворення назви населеного пункту від апелятива *бердо* ‘провалля’ (Гр. І, с. 50); про походження ойконіма від групової локальної назви людей *бердичі* у знач. ‘ті, що оселилися біля *берда*’ або ‘ті, що виготовляли *берда*’, де *бердо* ‘ткацький верстат: вид гребеня в рамці, через зубці якого проходять нитки основи’ (Гр. І, с. 50).

За спостереженнями Г. Лукаш, відомі конотативні значення астіоніма *Бердичів*: 1) єврейське місто („Ієрусалим Волині”, „єврейський Париж”); 2) віддалене місто, провінція [Лукаш 2018, с. 57].

У писемних джерелах 1600 р. теперішнє м. ***Гайсин*** (Вн.) – приватновласницьке поселення з двома слободами (ГЕУ І, с. 237), а вже 1605 р. – *mesteczko Haysyn* (РМ, с. 529) [Дика 2009, с. 35]. Назву мотивовано антропонімом **Гайса* (пор. *Гайсан, Гайсен, Гайсин* (СП, с. 85): *Гайса* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → м. *Гайсин.* Такі імена як запозичення з німецької мови зафіксовані в польській: *Gajsa* (Rymut I, 213), у чеській: *Hajs* (< нім. *heiß* ‘гарячий’) [Лучик 2014, с. 146]. На час творення ойконіма чужомовний уплив засвідчено на рівні антропоніма-етимона, сама ж назва поселення постала за типовою слов’янською ойконімотвірною моделлю на ***-ин***. Якщо взяти до уваги припущення, що первісна назва населеного пункту, розташованого над р. Соб, була не *Гайсин*, а *Уйсин* – 1545 р.: *Уйсин на Собе* (інформація без указівки на першоджерело), то слід шукати інший базовий антропонім або розглядати особові власні назви *Уйса / Гайса* як паралельні варіанти.

Народні легенди пов’язують утворення назви міста з тугою батька за зниклим безвісти сином, що вилилася в заклики „*Гей, син!*”; з гіпотетичним апелятивом **гейсин* / **гейшин* ‘лісництво’, ‘лісова сторожа’, ‘житло лісника’; із відродженим поселенням на місці давнього, утвореного від імені бога вирію і потайбічного світу *Гайтосира* тощо.

З початку XVIII ст., 1725 р. (ГЕУ І, с. 275), біля старого Ромоданівського шляху відомий *Глобинський* хутір або хутір *Глоби*, який у документах 1732 р. іменували вже як село *Глобино*. Реальний час заснування теперішнього м. ***Глобине*** (Пл.) ще давніший, бо на шведських картах 1708 р. воно позначене як велике поселення, назване до того часу *Маленький Кагамличок*. Мотивовано назву населеного пункту відапелятивним антропонімом *Глоба* і сьогоднішня назва утворена за моделлю: *Глоба* + ***-ин-е*** → м. *Глобине.*

Антропонім *Глоба* походить від апелятива *глоба* в одному з його знач.: ‘зігнуте від природи дерево; залізний клин; клопіт, турбота’ (ЕСУМ І, с. 527); рос. ‘скупа людина’ (Аникин, с. 309); пор. *глобар* ‘конопатник’ (ЕСУМ І, с. 527), де *конопатник* < *конопатити* ‘забивати, затикати дірки, щілини клоччям, мохом і т. ін.’ (СУМ IV, 262).

Заснування теперішнього міста пов’язують із відомим українським родом *Глобів* – козаком *Яковом* і його синами *Данилом* (за іншими джерелами *Григорієм*) та *Іваном*. Останній протягом десяти років був писарем Запорозької Січі. Після зруйнування Січі *Іван Глоба* висланий до Туруханського монастиря, де після 15 років ув’язнення помер.

2012 р. *Іванові Глобі* в місті споруджено пам’ятник, підписаний „*Іван Якович Глоба. Військовий писар Запоріжської Січі, легендарний засновник м. Глобине*”.

Назву поселення ***Жмеринка*** (Вн.) мотивовано відапелятивним іменем **Жмерин.* Поселення з такою назвою відоме з писемних джерел XVII–XVIII ст.: *Zmierynec*, 1635 р. (РМ, с. 683); *и Żmirzynce*, 1716 р. (Архив II/2, с. 490) [Дика 2009, с. 55]. Як бачимо, моделі на ***-к-а*** передувала (або вживалася паралельно) модель на ***-ець***, теж із посесивним значенням.

Словники не фіксують антропоніма **Жмерин*, однак діалектні апелятиви *жемера, жемериха* ‘вижимка або залишки; гуща, осад’; *жемериння* ‘макуха’, що зводяться до основи дієслова *жати* (*жму*) [Лучик 2014, с. 210]; сучасне

прізвище *Жмеран* (СП, с. 144) дають підстави припускати ймовірність побутування такої особової назви: **Жмерин* + ***-к-а*** → м. *Жмеринка.*

Дослідники вважають походження назви не цілком ясним, тому розмірковують також про можливість відетнонімного її утворення (Фасмер II, с. 58–59), відгідронімного (пор. гідронім *Жмуря*) [Никонов 1966, с. 141], відмікротопонімного (від утраченого мікротопоніма **Ж(е)мерин*) або від антропоніма **Ж(е)мера* [Лучик 2014, с. 210].

Теперішнє місто ***Здолбунів*** (Рв.) у документах 1478 р. засвідчене як *Долбунів*: *do Dolbunowa* (Archiwum I, с. 113), а з початковим *З-* цей астіонім зафіксований у джерелах від 1753 р. [Пура 1990, с. 45]. Мотивовано назву міста відапелятивним антропонімом **Долбун*: **Долбун* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → *Долбунів* → м. *Здолбунів.* Базовим для нього послугувало дієслово з коренем *долб-* (< праслов. **dъlb-ati* ‘довбати’) [Лучик 2014, с. 222], а згодом за аналогією до дієслова *здовбати* ‘очищувати землю від заростей’ [Пура 1990, с. 45] утворилася теперішня назва міста.

Народні перекази пов’язують генезу астіоніма з кар’єрами білої глини, яку *довбали* для господарських потреб, або з етнонімом *дуліби* / *долоби* (що непереконливо) [Пура 1990, с. 45].

Назву міста на гербі *Здолбунева* символізує *кайло* ‘вигнутий і загострений з одного або обох кінців металевий молоток на довгому дерев’яному держакові, який використовують для відбивання гірської породи, розбивання каміння тощо’ (СУМ IV, с. 73).

Назву поселення ***Золочів*** (Лв.) засвідчено в історичних джерелах 1423 р., а далі: 1437 р. – *Zolczow* (AGZ XI, с. 177); у документах 1442 р. – *Szloczow* (AGZ XI, с. 177). Краєзнавці часто ідентифікують теперішнє місто з давньоукр. *Радече* (1180 р.). Астіонім *Золочів* мотивовано відапелятивним антропонімом **Золочъ*: **Золочъ* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Золочів.*

Значення базового антропоніма не цілком пояснене. Варіант ойконіма *Золочовъ*, 1430 р. (ССМ I, 407), дає підстави говорити про його творення

від антропоніма, мотивованого пасивним дієприкметником *золочений*, прикметником *золотий*, чи іменником *золото* [Лучик 2014, с. 227; Худаш 1995, с. 258–259], а варіант *Zloczow*, 1488 р. (AGZ VII, с. 83) – про зв'язок назви поселення з антропонімом **Злоч*, похідним від прикметика *зły* 'злий' (Rospond 1984, с. 455) [Лучик 2014, с. 227], пор. антропонім **Злочинъ* – від *зло* + *чинити* [Худаш 1995, с. 258].

Відомі такі народні версії: а) *Золочів* – місце з'єднання (*злучення*) двох торговельних шляхів; б) вибір назви мотивований характером довкілля – *золотими* пшеничними ланами довкруж міста; в) на творення назви поселення вплинула назва р. *Золочівки* (лінгвісти дотримуються протилежної думки: гідронім походить від астіоніма).

Назву м. ***Кіцмань*** (Чрв.) утворено за допомогою архаїчного суф. ***-*jь*** від антропоніма **Коцманъ*: **Коцманъ* + ***-*jь*** → *Коцмань* → м. *Кіцмань.* Поселення вперше згадане в грамоті від 1413 р.: *Коцманул маре* (Cost. I, с. 101; Documentele I, с. 31); 1503 р.: *Великыи Коцман и съ усими своими приселкы, що къ Коцману прислухают* (Bogdan, с. 225) [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 33].

Ю. Карпенко, детально аналізуючи генезу астіоніма, не розглядає походження базового антропоніма [Ibid.], а М. Худаш уважає його неясним. Учений припускає, що це може бути дериват від апелятива *космак* (Гр. II, с. 290) < *косматий*, тобто *коцман* – імовірний синонім до *космак* (ця думка для нас найбільш прийнятна) або похідне суфіксальне утворення на ***-(а)нъ*** від християнського імені *Косма* (*Кузьма*) [Худаш 2006, с. 289]. Д. Бучко з певним рівнем вірогідності та з покликанням на дослідження польського ономаста М. Карася [Karaś 1956] обстоює позицію, що антропонім **Коцман* – фонетичний варіант композитного імені **Хотеман*, пор. *Хотеборъ, Хотемиръ* (Мор., с. 201) [Бучко, Бучко 2010, с. 8].

Архаїчна топонімотвірна модель та унікальність базового антропоніма викликали народні версії походження астіоніма, жодна з яких не має реального

підґрунтя (легендарна *Кіца*, яка згубила татарина; діал. *коц* ‘килим’, ‘місто килимарства’; *кошман* ‘майстер кошиків’ тощо).

Сьогодні *Кіцмань* нерідко називають *містом Івасюка*, позаяк 4 березня 1949 р. тут народився український поет, композитор-виконавець, Герой України Володимир Івасюк. 1999 р. у місті споруджено пам’ятник великому композиторові.

Етимоном назви м. ***Ковель*** (Вл.) став відапелятивний антропонім **Ковелъ* (на думку В. Лучика, **Ковель* або **Ковела* [Лучик 2014, с. 269]): **Ковелъ* + ***-*jь*** → м. *Ковель*. Попри те, що історики називають тільки 1310 р. часом першої писемної згадки про *Ковель* (коли там перебував майбутній польський король Казимир Великий (ІМС Вл., с. 314), його іменування відбулося, очевидно, ще в києво-руський період, оскільки в XI–XII ст. суфікс ***-*jь*** був уже малопродуктивним [Шульгач 2001, с. 64].

В. Ніконов уважав імовірним мотиватором твірного антропоніма давнє *ковъ* ‘зрада, засада’ [Никонов 1966, с. 197]. В. Шульгач наводить декілька апелятивів: **kovelь* / **kovela* (бол. *ковелъ* ‘ковиль’, рос. діал. *ковель* ‘кульгава людина’, укр. діал. *кавела* ‘в’яла слабка людина’, блр. діал. *кавель* ‘протез для ноги’) або **kavьlь* / **kavъlь* (серб., хрв. діал. (похідне) *kavelica* ‘кістка’, слов. *kávelj, -vlja* ‘гачок, паросток’, діал. *kavelj* ‘орало’) тощо [Шульгач 2001, с. 64].

Народний переказ розповідає про „переможний меч”, викований майстром для Данила Галицького. Легендарний *коваль* відмовився від дарів короля, тож останній у нагороду наказав перейменувати село *Ковелем*. Така версія не має не тільки лінгвістичного, але й історичного підґрунтя: факт перейменування поселення не відомий.

Заснування м. ***Корюківка*** (Чрг.) припадає на 1657 р. (ГЕУ II, с. 202). Якщо достовірним є повідомлення М. Янка з покликанням на українського історика, О. Лазаревського про заснування та первісне поіменування поселення козаком Омеляном *Карукою* як *Каруківка* [Янко 1998, с. 189], то генезу антропоніма-

мотиватора *Карука* можна прочитати на слов'янському мовному ґрунті: *Карука* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → *Каруківка* → м. *Корюківка*. Антропонім міг утворитися від апелятива *карук* 'т.с., що *карюк* – вид столярного клею' (СУМ IV, с. 114) або *кара* 'суворе покарання, відплата за що-небудь' (СУМ IV, с. 99) з додаванням суф. ***-ук***. Імовірним є й утворення астіоніма від антропоніма **Корюка*, мотивованого апелятивом *корюка* 'невелика промислова риба ряду оселедцеподібних' (ЕСУМ III, с. 47).

Теперішнє м. ***Ладижин*** (Вн.) нерідко ототожнюють з колишнім *Лодяжиним* та ведуть його відлік від 1362 р. (ГЕУ II, с. 255). Астіонім *Ладижин*: *Ładyżyn*, 1580 р. (РМ, с. 305) [Дика 2009, с. 87] утворено від відапелятивного антропоніма *Ладига*: *Ладига* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → м. *Ладижин.* Витоки імені дослідники шукають в укр. діал. *ладига* 'велика скибка (хліба)' (ЕСУМ III, с. 181); рос. діал. *ладыга* 'ледар; брехун' [Лучик 2014, с. 298].

Народна етимологія співвідносить назву поселення з міфологічною *Ладою* або з імовірним топонімом **Колодяжин*. На околиці *Ладижина*, над Південним Бугом, є урочище, яке за свою красу й особливу привабливість носить назву *Ладижинська Швейцарія.*

Поселення ***Моршин*** (ІФ) відоме з 1482 р. (ГЕУ II, с. 391). Його назву мотивовано антропонімом *Морша*: *Морша* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → м. *Моршин.* Ім'я *Морша* зафіксовано в ономастиконі С. Веселовського: *Морша Жерлицын*, 1565 р. (Вес., с. 113). У його основі, очевидно, – утрачений сучасною літературною мовою апелятив **морша* 'зморшка, складка', що належить до праслов. **mъrsčiti* (<**mrs*-) 'морщити' (ЕСУМ III, с. 518) [Лучик 2014, с. 337]. ЕСУМ фіксує низку діалектних слів: *мóрща* 'складка, зморшка', *мóршіна, мóршінє* (збір.) 'зморшка на сорочці біля шиї і на рукавах', *мóршінка* 'сорочка, зібрана в зморшки коло шиї; вид різьбярського орнаменту', *мóршень* 'черевик із суцільного шматка шкіри' (ЕСУМ III, с. 518) та ін.

За структурою *Моршин* – типовий посесив на ***-ин***, за семантикою етимона – назва унікальна. Відповідно, особливими є й народні етимології: творення

назви від гіпотетичного багатозначного апелятива **мурса* зі знач. ‘вода з медом’; ‘красиве болото’ тощо.

Уже в XV ст. жителі *Моршина* використовували соляні джерела з *ропою* (*рора* ‘соляний розчин високої концентрації; насичена солями вода солоних озер’ (СУМ VIII, с. 880), однак тільки з 1878 р. поселення відоме як *місто-курорт*. Завдяки *Моршину* та його лікувальній воді виник бренд „*Моршинська*”.

Місто ***Мукачево*** (Зк.) відоме з 896 р. (ГЕУ II, с. 393). Мотивовано назву поселення антропонімом **Мукачъ*: **Мукачъ* + ***-ев-о*** → м. *Мукачево*. Генеза імені неоднозначна. В. Лучик наводить міркування польського вченого К. Римута про відапелятивне походження антропоніма з дієслівною основою *мукати* ‘мугикати’ (*Mukacz*, 1430 р. (Rymut II, с. 124) та роздуми закарпатського ономаста К. Галаса про вірогідність мотивації базового імені серб., хорв. апелятивом *мукач* ‘жаба-джерелянка’, а угор. варіант астіоніма *Munkács* – антропонімом, що походить від старослов. *mujka* ‘мука’ (< праслов. **mǫka*) [Лучик 2014, с. 338].

За тривалий час побутування назва населеного пункту зазнавала змін, принаймні фонетичних, а її генеза „обростала” багатьма версіями народної етимології. Гіпотези пов’язують утворення назви поселення з млином на березі р. Латориці, який молов *муку́*, або з *му́кою*, якої зазнавали від злого князя будівничі рукотворної гори, замку, фортеці.

Дві дескрипції на позначення *Мукачева* особливо відомі серед екскурсоводів: *найздоровіше місто України* (першочергово, очевидно, завдяки географічному розташуванню та природним умовам) та *суперник столиці Закарпаття* (місто постійно змагається з Ужгородом за право бути найкращим містом краю та найдостойнішим обласним центром Закарпаття).

З усіх варіантів назви, які виявляємо на сторінках угорських, австрійських, чеських, словацьких, російських, українських документів (*Мукачів, Мункач, Мункачів, Munkács, Мукачеве, Мукачево*) місто 2016 р. вибрало для себе останній – *Мукачево* замість нормативного *Мукачеве* або *Мукачів*.

У тому, що м. ***Селидове*** (Днц.) (відоме з 1770–1773 рр. (ГЕУ ІІІ, с. 172) заснували запорозькі козаки немає жодних сумнівів. Із цієї нагоди в місті навіть споруджено два пам'ятники: один – із зображенням козака на чатах з підписом „Тут, на березі ріки Солоної, з XVI ст. знаходилося старинне поселення запорозьких козаків", а другий – із групою козаків, які слухають кобзаря (присвячено 500-річчю Українського козацтва).

На місці давнього поселення 1782 р. Бахмутська провінційна канцелярія своїм рішенням зафіксувала утворення державної військової слободи *Селидівка*; з 1923 р. – *Селидово*; з 1956 р. – *Селидове*.

Астіонім мотивовано антропонімом **Селид*: **Селид* + ***-ов-е*** → м. *Селидове.* Походження антропоніма **Селид* не встановлене.

Засвідчена в документах XIV ст., назва теперішнього м. ***Сокаль*** (Лв.) (1377 р.: *Sokal* (ZDM V, с. 192–193) гіпотетична з погляду походження. Структура астіоніма вказує на архаїчний ****-jь***-посесив (*Сокалъ* + ****-jь*** → м. *Сокаль*) або утворення на ****-ьje***, якщо розглядати варіант *Sokale,* 1422 р. (AGZ XV, с. 32) [Худаш 1995, с. 190]. Утворено назву поселення від антропоніма *Сокалъ* (пор. сучасні прізвища *Сокал* (ГТР): 70 носіїв), *Сокаль* (ГТР): 162 носії) – таке походження обґрунтовує В. Лучик з покликанням на сучасні прізвища *Сокаль, Сакаль* [Чучка 2005, с. 527] та на мотивацію антропонімів *Sokal / Sokał* східнослов. *сокаль* 'їжа; кухня' (Rymut II, с. 460) [Лучик 2014, с. 441]. Можна припустити, що етимоном астіоніма був давній слов'янський відкомпозитний дериват **Сокалъ*, посталий на ґрунті реконструйованого М. Худашем композитного імені **Собекалъ* [Худаш 1995, с. 190–191], або й фонетично модифікований антропонім *Соколъ* (Мор., с. 182).

Народноетимологічні версії засновані на фонетичній близькості двох слів – астіоніма та апелятива *сокіл*; на обґрунтуванні зв'язку між назвою міста та іменем половецького князя *Сокала* тощо.

Птах *сокіл* став символом *Сокаля* щонайменше з XVI ст., відтоді його зображення з'явилося на печатці, гербі, прапорі міста.

З 1650 р. відоме м. ***Узин*** (Кв.) (ГЕУ ІІІ, с. 320). Назву поселення мотивовано антропонімом **Уза*: **Уза* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → *Узин.* **Уза* – похідне утворення від апелятива *уза, узи* ‘окови’ (< *оуза*) або діал. *уза* ‘жирний наліт на воді; вощина’ (ЕСУМ V, с. 321) [Лучик 2014, с. 484], пор. антропоніми *Узай, Узюк* [Яцій 2015, с. 323].

Факт розташування містечка вздовж р. *Гудзинь*, дає підстави розглядати вірогідність гідронімно-ойконімних паралелей. Народні перекази пов’язують назву міста з гіпотетичним етнонімом **узи*.

Походження однойменного поселення на Івано-Франківщині Д. Бучко виводить від апелятива **узин*, реконструюючи його в пов’язанні з лексемами *узьмінь* ‘найглибше місце в ріці з швидкою течією, що не замерзає зимою’ (Гр. IV, с. 325); *узина* ‘вузька смуга землі у черезсмужжі вдовж гір, боліт, лісу’; *узинка* ‘вузький рукав ріки’ (Мурзаев, с. 573); тюрк. *озен* ‘невелика річка, потік, протока, русло, долина, ущелина, яр’, похідні *узен, узень* (Мурзаев, с. 407) [Бучко 1990, с. 118].

Історичні документи фіксують назву теперішнього м. ***Чигирин*** (Чрк.) з першої половини XVI ст. – 1532 р.: *Tschigirin* (GU, с. 62), 1539 р.: *Czyhryn* (Архив I, с. 5) [Пономаренко 1994, с. 177]. Генезу назви вчені вважають затемненою. Зважаючи на її структуру, розглядають мотивацію астіоніма відапелятивним антропонімом **Чигира*: **Чигира* + ***-ин*** (< ***-инъ***) → м. *Чигирин*. ЕСУМ подає значення апелятива *чигир* ‘примітивний ручний механізм для підняття води при зрошуванні невеликих ділянок’ – запозичення з тюрк. мов, пор. тат. *чыһыр* ‘блок; маханізм для підйому води’, чаг. *čygyr* ‘вир’ тощо (ЕСУМ VI, с. 317).

Малоймовірними вважаємо інші версії творення назви: від апелятива *чагарник*; від *czyryn* (*черінь*; у гутах нібито робили *черені*, викопані в землі й набиті глиною, для розведення багаття (SG XV, с. 884); від *чиыҕыҕ* ‘польова дорога, вузька дорога, проведена по снігу; рослина saxifraga crassifolis (Радлов ІІІ, с. 2064) [Пономаренко 1994, с. 177].

Відомі історичні події спричинили постання дескрипції *гетьманська резиденція* (упродовж 1648–1656 рр. *Чигирин* був резиденцією гетьмана Богдана Хмельницького, 1657–1676 рр. – Івана Виговського, Юрія Хмельницького, Павла Тетері, Петра Дорошенка).

Назва м. ***Чугуїв*** (Хрк.) мотивована іменем *Чугуй*: *Чугуй* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Чугуїв. Чугуївське городище* Лівобережної України стало місцем осідку козаків гетьмана Якова Остряниці й від 1638 р. зафіксовано уже як *містечко Чугуїв* (ГЕУ ІІІ, с. 437). Базовий антропонім *Чугуй*, засвідчений у словниках сучасних прізвищ (СП, с. 387); [Кравченко 2004, с. 157], – затемненої семантики й може походити, на думку дослідників, від апелятива *чуга* ‘верхній одяг у лемків: вид сукняної шинелі, прикрашеної мотузками, з пелериною; рукави зашиті й використовуються замість сумок, *чуга* носиться тільки як накидка’; ‘верхній одяг у галицьких верховинців – вид свитки без рукавів і коміра з косматого зверху сукна’ (Гр. IV, с. 475); *чуга*, т. с., що *чугай* ‘довгий кафтан’ (Даль IV, с. 1368). Такий апелятив запозичено, очевидно, з угор. мови, пор. угор. *csuha* ‘одяг, убрання (зазвичай із сукна); ряса, кожух; біла груба опанча’; вірогідним є запозичення слова в укр. мову з тур. (ЕСУМ VI, с. 350). *Чугуй* могло бути прізвиськом одного з половецьких або калмицьких козаків [Лучик 2014, с. 516].

Народні версії генези назви пов’язують її з апелятивом *чуга* в знач. ‘місце осідку людей, які носять *чугу*’.

Назву теперішнього м. ***Яготин*** (Кв.) уперше згадано в писемних джерелах 1552 р. (ГЕУ ІІІ, с. 459). Астіокультуронім мотивовано не зафіксованим у відомих нам ономастиконах антропонімом **Ягота*: **Ягота* + ***-ин*** **(< *-инъ*)** → м. *Яготин*.

Власна особова назва **Ягота* неясного походження. В. Лучик припускає, що базовий антропонім **Ягота* міг бути балтійським за походженням, або ж ойконім – трансонімізаційна назва, перенесена на Київщину з Польщі [ЕСЛГНПР 1985, с. 175; Лучик 2014, с. 522–523]. Затемненість семантики

астіоніма породила низку легенд та переказів про татарського мурзу *Ягу*, про однойменного з ним першого поселенця, який обвів двір *тином*, про сотника Захара *Яготинського* тощо.

Отже, мовно-культурна інтерпретація астіокультуронімів, мотивованих відапелятивними антропонімами, демонструє тяглість традиції поіменування поселення за власною назвою засновника чи власника. У назвах міст закодовано низку давніх особових імен, імен-прізвиськ, прізвищ, омонімних з апелятивами. Прочитання таких астіонімів як лінгвокультурних текстів демонструє людиноцентричний характер їхнього первісного поіменування. Нерідко такі антропоніми втрачені сучасною українською мовою, вони не зафіксовані у відомих нам ономастиконах і тільки аналіз астіокультуронімів, мотивованих давніми відапелятивними іменами, дає змогу за структурою ойконімів побачити імена осіб, на чию честь названо теперішні міста (**Боярко, *Жмерин, *Долбун, *Золоч, *Коцманъ, *Ковелъ, *Мукач, *Перещепа, *Решетило, *Ржище, *Сокалъ, *Тетій, *Уго(е)нь, *Уза, *Фаст / *Хваст, *Хир, *Хоростко, *Хотѣнь, *Чудно, *Ягота* та ін.).

Декодування астіокультуронімів мікрокоду „Відапелятивні антропоніми" уможливлює, з одного боку, відмежувати досліджувані назви поселень від астіонмів-експлікаторів апелятивного коду, а з іншого – з певною мірою вірогідності об'єднати базові імена в декілька тематичних груп. Етимонами деяких астіонімів стали або могли стати імена, імена-прізвиська, прізвища відомих осіб: „старійшини-князя" *Кия*, галицько-волинського князя *Лева* Даниловича, древлянського князя *Мала*, молдавського господаря Єремії *Могили*, графа Яна *Тарновського*, представника роду *Калиновських*, січовиків Івана *Барвінка*, Сави *Носа*, останнього писаря Запорозької Січі Івана *Глоби*, легендарних козаків *Дружка, Обуха, Решетила*, власника трактиру Олександра *Березовського*, землевласників Петра *Голуба*, Іллі *Дебальцева*, Ольги *Долинської*, купця Івана *Чистякова* та ін.

Генезу низки антропонімів-мотиваторів назв міст не завжди вдається пояснити на українському мовному ґрунті. Лінгвокультурологічний портрет таких астіонімів (*Бахмач, Батурин, Бурштин, Гайсин* та ін.) уміщує зазвичай немало контроверсій, позаяк невиразною є не тільки ойконімно-апелятивна, але й ойконімно-антропонімна зумовленість.

Розглядаючи астіокультуроніми серед репрезентантів мікрокоду „Відапелятивні антропоніми", уважаємо також вірогідним їхній аналіз як експлікаторів мікрокоду „Відкомпозитні антропоніми та „несправжні композити" з первісною мотивованістю назв міст відкомпозитними дериватами, похідними від імен-композит на взірець *Бѣловѣтъ, Боривой, *Kojislavъ, Косислав, Красимръ, Любодрагъ, Маловѣкъ, Носимиръ, *Позначай, *Собекалъ, Тулимиръ, Хотебор, *Хотеманъ* та ін.

2. 1. 4. Астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами (мікрокод XI)

„Імена, якими називали наших предків під час обряду хрещення, прийшли на Русь із Візантії одночасно із християнством" [Керста 1984, с. 41]. Спочатку такі імена були чужими й, на відміну від етимологічно прозорих автохтонних слов'янських, – незрозумілими. Тож у побуті не тільки простолюдини, але й старійшини, воєначальники, князі були поіменовані двома іменами – хресним та світським: „родися в Игоря сынъ и нарекоша имя ему в крещеньи *Андреянъ*, а княжее *Святославъ*, 1177"; „преставися князь *Михайло*, зовомый *Святополкъ*, 1113"; „*Константинъ*, а мирскы *Добрыло*, 1164" (Туп., с. 52–82) [Демчук 1988, с. 17–18].

Входження та засвоєння понад 300 чужомовних християнських імен (у науковій літературі їх називають ще „православними, календарними, канонічними, церковними, грецькими, хресними, греко-християнськими" [Керста 1984, с. 41]) в антропонімійну систему української мови – еволюційний

процес, важливий не лише для розбудови простору особових власних іменувань, а й для збагачення духовної культури українців. Християнські імена грецького, латинського, староєврейського походження проходили фономорфемну адаптацію до української мови; завдяки своєму варіантотворчому потенціалу міцно закріплювалися в народнорозмовному мовленні; набували якнайширшого спектру емоційно-експресивних конотацій [Белей 2001, с. 7]. Імена, а пізніше й народжені на їхній основі прізвища, ставали етимонами назв населених пунктів.

Християнські імена присвоюються за єдиним, універсальним мотивом надати дитині за посередництвом сакраментального канонічного імені, яким вона охрещена, небесного заступника [Ibid., с. 6]. Тож моделювання лінгвокультурологічного портрета астіоніма, мотивованого християнським іменем, сьогодні передбачає не тільки характеристику базового антропоніма, але й агіоніма, того культурологічного джерела, яке закладено в назві поселення. Такий підхід уможливлює практичне застосування результатів дослідження: День спомину святого можна рекомендувати відзначати як День міста.

З-поміж спеціальних праць, у яких зібрано та проаналізовано ойконіми з християнськими іменами в основах, виокремимо кандидатську дисертацію М. Мриглод „Становлення і розвиток моделей ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах” [Мриглод 2002]. У ній дослідниця з’ясувала, що близько 4900 ойконімів Правобережної України містять християнські імена, а це становить 20,43 % від усіх назв населених пунктів цієї території [Ibid., 13]. На жаль, ойконімікон Лівобережжя в такому ракурсі ще не опрацьовано, однак цілком підставовим є припущення, що цих ойконімів тут у відсотковому відношенні більше, а не менше.

Християнськими особовими власними назвами мотивовано й низку назв міст України. У часи становлення прізвищ християнські імена часто-густо слугували для них твірною базою. Тож назви поселень, особливо тих, які

з’явилися на географічній карті України у XVIII–XIX ст., мотивовано або християнськими іменами, або вже відіменними прізвищами засновників поселень.

Серед аналізованих астіокультуронімів розглядаємо назви двох міст, твірними основами для яких послугували імена, не узаконені православною церквою. Однак цілком імовірно, що така канонізація відбулася в тих народів, звідки ці імена запозичено.

Тож назви мікрокоду „Християнські імена” (XI) диференційовано на дві групи: 1) астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами: *Авдіївка, Амвросіївка, Ананьїв, Андрушівка, Василівка, Васильків, Гадяч, Ізмаїл, Кадіївка, Костянтинівка, Костопіль, Старокостянтинів, Макіївка, Маріуполь, Мар’їнка, Миколаїв* (2)*, Миколаївка, Миронівка, Олександрівськ, Семенівка, Харків, Ходорів, Ямпіль, Яремче*; 2) астіокультуроніми, мотивовані запозиченими іменами, не канонізованими православною церквою: *Ірміно, Карлівка.*

1) Астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами

Авдіївка (Днц.) – одне з найстаріших поселень на Донбасі, закладене на давніх українських землях 1778 р. (ГЕУ І, с. 8), у часи сільськогосподарської колонізації краю. Назву поселення мотивовано християнським іменем *Авдій*: *Авдій* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Авдіївка.*

Ім’я *Авдій* (*Авдѣи*) засвідчено серед антропонімів українців у документах XVI ст. [Керста 1984, с. 102], хоч, звісно, воно побутувало серед населення значно раніше. У сучасних українських словниках *Авдій* закономірно фіксується як *Овдій* (ВІЛ, с. 83).

Є припущення, що засновниками *Авдіївки* був козак *Авдій*, який прийшов сюди на початку XVIII ст. [Янко 1998, с. 21], та вихідці з Північної України.

Овдій – канонізоване християнською церквою ім’я, з давньоєв. *Obhadyyāhū* ‘раб, служитель Бога’; можливо, з гр. *audeis* ‘милозвучний’ (Тр., с. 255). Святий *Авдій* (*Овдій*), четвертий пророк 12-ти малих пророків, служив домоправителем

в ізраїльського царя Ахава. Зрікшись язичництва, пішов за пророком Іллею Фесвітянином і сам отримав дар пророцтва. *Авдій* – автор християнського писання, яке складається з однієї глави і є найменшим твором старозавітної біблійної книжності. Однак саме про *Авдія* сказано, що він малий пророк за величиною створеного тексту, але не за глибиною висловленої думки. День пам'яті святого пророка *Авдія* – 2 грудня.

Донецька *Авдіївка* – не єдине поселення з такою назвою. Сьогодні побутують ще два села *Авдіївка* на Чернігівщині, а також невеличке село *Овдієва Нива* на Київщині та майже зникле, хоч досі збережене в реєстрах поселення *Овдіївка* на Полтавщині.

Реалії сьогодення призвели до впізнаваності *Авідіївки* за назвою *прифронтове місто*. *Місто можливостей* – новітнє поіменування *Авдіївки.*

У назві м. ***Амвросіївка*** (Днц.) засвідчено ім'я *Амвросій*: *Амвросій* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Амвросіївка.* Заснована 1777 р. на берегах р. Кринка слобода *Луковкіна-Кринська* почала іменуватися *Амвросіївкою* від першої чверті XIX ст. А 1869 р. назву слободи з долученням препозитивного компонента *Донецько-* було перенесено на зведене у зв'язку з будівництвом залізниці пристанційне селище [Отин 2014, с. 180]. Згодом колишню *Амвросіївку*, що за 10 км від міста, якому вона „позичила" свою назву, перейменували на *Благодатне* [Лучик 2014, с. 20], а *Донецько-Амвросіївку* – на *Амвросіївку*.

Засновником та власником *Амвросіївки* (теп. с. *Благодатне*) був генерал *Амвросій Луковкін* (у М. Янка, мабуть, помилково – *Амвросій Луконін*) [Янко 1998, с. 24]. Назва теперішнього міста – трансонімізаційна: колишня назва села стала назвою залізничної станції, а остання – назвою теперішнього міста.

Амвросій (*Амбросій, Амбрось*) – канонізоване християнською церквою ім'я, гр. *ambrosios* 'належний безсмертним, божественний' (ВІЛ, с. 37; Тр., с. 29). Святий *Амвросій* – єпископ Міланський, видатний християнський богослов та проповідник, автор багатьох послань, праць морально-аскетичного та догматичного напрямів, церковних гімнів, проповідей, коментарів

до Євангелія від св. Луки, творів „Таїнства” та „Містерії”, був намісником провінції Лігурія-Емілія. Поширення Христової віри вважав одним із своїх основних обов’язків. З огляду на багату писемну спадщину, зарахований до грона чотирьох великих Учителів Західної Церкви. День пам’яті святого *Амвросія* – 20 грудня.

Іменем *Анань* (*Ананій*) мотивовано назву м. ***Ананьїв*** (Од.): *Анань* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Ананьїв.* Уперше про слободу *Анань* або *Анани* згадано 1767 р. (ГЕУ І, с. 40). Колишню ханську слободу зафіксовано ще в документах як *Ананія, Наньїв, Ананьєв, Ананів, Ананьево* [Лучик 2014, с. 20]. Від XIX ст. побутує теперішня назва поселення *Ананьїв* [Карпенко ТПСО 1975, с. 6].

Назва поселення *Ананьїв* пов’язана з постаттю запорозького козака *Ананя*, який заснував слобідку, що на той час територіально належала до Кримського ханства [Ibid]. Крім переказу про козака *Ананя Безпалька*, відомі народні легенди про пророка караїму *Ананя* Бена Давида, молдавського пастуха *Ананія* тощо.

Ананій – канонізоване християнською церквою ім’я, з давньоєв. *Chănanyā* ‘був милосердний Бог’ (ВІЛ, с. 37; Тр., с. 30). *Анань* (*Ананій*), зарахований, згідно з християнським ученням, до 72-х святих апостолів, проповідував Христову віру в Дамаску. Одна з його чеснот – навернення до віри апостола Павла. *Ананій* перейшов на апостольську працю до Елевтерополя, де зазнав мученицької смерті. За життя вказував людям шлях до спасіння, зцілював хворих, був чудотворцем. День пам’яті святого *Ананія* – 14 жовтня та 17 січня (у часі спомину 72-х святих).

Християнське ім’я *Анань* засвідчене сьогодні в назвах трьох поселень: міста та села *Ананьїв* на Одещині та села *Ананьївка* Луганщини.

Андрушівка (Жт.) згадана 1683 р. (ГЕУ І, с. 42) в переліку „пустих сіл”, а це означає, що заселеною була ця місцевість ще задовго до того часу, оскільки на кінець XVII ст. село встигло отримати свою назву, опустіти, а далі й відродитися, стати містом. *Андрушівкою* замість первісної *Андрусівки*

поселення почали іменувати з XVIII ст. [Лучик 2014, с. 21]. Дослідники ведуть мову про мотивацію колишньої назви поселення антропонімом *Андрусь*, варіантом християнського імені *Андрій*, а сучасну назву пояснюють польським упливом: *Андрусь* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → *Андрусівка* → м. *Андрушівка*. Варіант *Андрусь* побутує в усіх регіонах України, а **Андруш* подано в словнику І. Трійняка тільки як реконструйоване (Тр., с. 33), очевидно, саме на основі ойконіма *Андрушівка*. Однак П. Чучка з покликанням на низку лексикографічних джерел стверджує, що ім'я *Андруш* засвідчене ще в староукраїнських пам'ятках і було вживане також болгарами, сербами, словаками, угорцями та молдаванами [Чучка 2005, с. 39].

Андрій – канонізоване християнською церквою ім'я, гр.; *andreios* 'мужній, хоробрий' (ВІЛ, с. 38; Тр., с. 33). Святий *Андрій Первозванний* – один із 12-ти апостолів Ісуса Христа, брат апостола Петра. Проповідував християнство на сході Римської імперії, був місіонером у скіфських землях. Страчений у Патрах за правління імператора Нерона. День пам'яті апостола *Андрія Первозванного* – 13 грудня.

Назву поселення ***Апостолове*** (Днп.) мотивовано давнім християнським іменем *Апостол*, поширеним у сербів, болгар, румунів, угорців [Чучка 2005, с. 39]. Етимоном українського міста стало вже спадкове прізвище, першим відомим носієм якого був гетьман Данило *Апостол*: *Апостол* + ***-ов-е*** → м. *Апостолове.*

Правнук гетьмана Данила *Апостола* Михайло *Апостол* 1793 р. отримав землі колишніх козацьких зимівників та хуторів уздовж річки *Вшива*, на яких 1811 р. засновано однойменне село – *Вшиве*. Зі спорудженням церкви Святої Покрови поселення 1818 р. зареєстровано як *Покровське*. Залізниця, прокладена тут на початку XX ст., послугувала поштовхом до зведення станції й пристанційного селища, названого 1923 р. *Апостолове*, та об'єднання його з селом *Покровське*. У 30-х роках поселення на два роки перейменовано на *Касіорове*, а з 1938 р. йому повернено первісну назву – *Апостолове*.

Данило Апостол – гетьман Лівобережної України. Його син *Петро Апостол*, полковник Лубенський, онук *Данило Апостол*, генеральний хорунжий, правнук *Михайло Апостол*, секунд-майор, відставний полковник. Єдиною умовою спадкоємців *Михайла Апостола*, за надання дозволу на будівництво залізничної станції на одержаному в спадок земельному наділі, було присвоєння пристанційному селищу родового імені – *Апостолове*.

Антропонім *Апостол* утворено від апелятива *апостол* ‘один із дванадцяти учнів Христових; учитель, проповідник істини’ (Гр. І, с. 8), який через старослов. мову запозичено з гр. *απόστολος* ‘посланець’ (ЕСУМ І, с. 82). В українській етнокультурі мотиватор власної назви, апелятив *апостол,* – це не тільки кожен із дванадцяти учнів Ісуса Христа, але й ‘гарячий послідовник і проповідник якого-небудь учення, ідеї тощо’ [Жайворонок 2006, с. 17].

Часом заснування теперішнього м. ***Василівка*** (Зп.) вважають 1784 р. (ГЕУ І, с. 146). Розташоване воно на південно-східному березі Каховського водосховища, де колись був Великий Луг, заселене вихідцями з Чернігівщини, а назву отримало від імені генерала *Василя Попова* [Чабаненко 1999, с. 36]. *Василь Попов* (≈1745–1822) – власник *Василівки*, високий імперський чиновник, заснував теперішнє місто на землях колишніх козацьких зимівників та хуторів.

Мотивом для творення астіоніма стало ім’я *Василь*: *Василь* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Василівка.*

Василь – канонізоване християнською церквою ім’я, гр.; *basileus* ‘цар’ (ВІЛ, с. 45; Тр., с. 60). Святий *Василій Великий* – архієпископ Кесарійський. Церква заслужено нагородила його титулом Великий, визнаючи великим у трьох ділянках життя: великий архипастир церкви, великий законодавець монашого життя й великий своєю святістю. Уважається покровителем східнослов’янських земель. Духовна спадщина *Василія Великого* – твори догматичні, моральні, аскетичні, пояснення Святого Письма і 366 листів. День пам’яті *Василія* (*Василя*) *Великого* – 14 січня.

Назву теперішнього м. ***Васильків*** (Кв.) засвідчено 996 р. у Лаврентіївському літописі як *Василів*: *тогда обѣщасѧ Володимеръ поставити церков Василевѣ* (ПСРЛ І, с. 125) [ЕСЛГНПР 1985, с. 29]. Астіонім мотивовано християнським іменем *Василь*, а згодом – його демінутивним варіантом *Василько*: *Василь* + ***-ів*** **(< *-овъ*)** → *Василів* → м. *Васильків.*

Л. Похилевич стверджує, що заснував *веселе Васильєво* 991 р. князь Володимир, давши йому своє хресне ім'я *Василій*. Спочатку то був мисливський теремок, а після набігу печенігів 996 р. князь дав обітницю спорудити тут церкву Преображення Господнього і через рік виконав її. Перейменував це поселення на *Васильковъ* уже князь *Василько Юревич*, отримавши його в спадок 1147 р. [Похилевич 1864, с. 470].

В Україні побутує сьогодні 82 поселення, назви яких мотивовані антропонімом *Василь*, для 50-ти ойконімів базовими стали варіанти цього імені, мотиваторами 16-ти з них є демінутив *Василько*. *Василько* як варіант імені *Василь* уживаний сьогодні в усіх регіонах України (Тр., с. 61).

Колишню фортецю, теперішнє м. ***Зіньків*** (Пл.) уперше згадано в історичних джерелах 1604 р. (ГЕУ ІІ, с. 50). В основі назви поселення – ім'я *Зінько*, варіант християнського імені *Зіновій*: *Зінько* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Зіньків.*

Переказ розповідає про заснування хутора козацьким отаманом *Зіновієм* (*Зіньком*) *Безрідним*. Імовірно, *Зіньків* заселено вихідцями з Поділля [Лучик 2014, с. 224; Янко 1998, с. 147].

Зіновій (*Зінько*) – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *Zeus* (род. *Zēnos*) 'Зевс' і *bios* 'життя' (букв. 'який живе, догоджаючи Богові') (ВІЛ, с. 60; Тр., с. 139). Святий *Зіновій* жив у ІІІ ст. Бог нагородив його даром зцілення хворих. За ревні молитви та благочестиві вчинки *Зіновій* був обраний єпископом Егейським. 285 р., у часи гоніння християн, страчений у Кілікії разом зі своєю сестрою *Зіновією*. День пам'яті святих *Зіновія* та *Зіновії* – 12 листопада.

Сучасну назву м. ***Ізмаїл*** (Од.) мотивовано антропонімом *Ізмаїл*: *Ізмаїл* → м. *Ізмаїл*. Поселення засновано в I–II ст. н. е. (ЕУ III, с. 858). За спостереженнями дослідників, населений пункт за такий довгий час свого побутування мав різні назви: слов'яни називали його *Сміл* [Карпенко 1977, с. 190], молдавські або генуезькі купці – *Сініл*, турки – *Ізмаїл*, у першій половині XIX ст. місто було перейменоване в *Тучков*, а від 1856 р. знову стало *Ізмаїлом*.

Історична назва *Сміл*, пов'язана з праслов. основою **smol-* 'смола', переосмислена й у часи належності поселення Османській імперії утвердилася як відантропонімне утворення *Ізмаїл* (трансонімізація чоловічого імені *Ismail*, яке було означенням в ізафетній конструкції з опорним номенклатурним іменником *аул* 'поселення' [Лучик 2014, с. 231]). За те, що теперішня назва пристосована до християнського імені, промовляє й той факт, що українській системі назовництва майже не властиве вживання в ролі ойконіма антропоніма в називному відмінку.

Антропонім *Ізмаїл* – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *Ịišmā'ēl* > гр. *Ismaēl* 'почує Бог' (Тр., с. 149). Мученик *Ізмаїл* та його рідні брати Мануїл та Савел (перси), виховані матір'ю-християнкою у вірі та покорі. За вірність християнству й відмову брати участь у язичницькому жертвоприношенні за наказом імператора Юліана зазнали тортур і були вбиті в Халкідоні 362 р. День пам'яті мученика *Ізмаїла* та його братів – 30 червня.

Місто ***Кадіївка*** (Лг.), відоме ще як *Серго*, а впродовж 1978–2016 рр. як *Стаханов*, засноване в середині XIX ст. (ГЕУ II, с. 87). Первісна назва поселення мотивована власною назвою *Кадій* – розмовним варіантом імені *Аркадій* (пор. *Кадий, Кадій, Кадьо* від *Аркадій* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 213]): *Аркадій* > *Кадій* + ***-івк-а*** (< ***-евк-а***) → м. *Кадіївка.* В окремих дослідженнях без покликання на першоджерело йдеться про мотивацію астіоніма прізвищем начальника поштової контори *Кадієва* [Лучик 2014, с. 239; Янко 1989, с. 159].

Аркадій – канонізоване християнською церквою ім’я, гр.; *Arkas* (род. *Arkados*) ‘житель Аркадії (область Стародавньої Греції)’, ‘аркадієць’ (букв. ‘пастух’) (ВІЛ, с. 60; Тр., с. 43). Преподобний *Аркадій* В’яземський і Новоторжський жив на початку XI ст., зрікся світського життя, віддавши ревне служіння Богові. Став будівничим Борисоглібського монастиря, прийняв чернецтво. Після смерті *Аркадія* його святі мощі володіли даром зцілення. День пам’яті преподобного *Аркадія* – 26 грудня.

Місто ***Костянтинівка*** (Днц.) засновано в середині XIX ст. (ГЕУ II, с. 205) на землях запорозьких займищ Панталеймоном Номікосом. Перший осідок Номікос назвав *Сантуринівкою* (в пам’ять про грецький острів *Санторін*, звідки емігрував). Маєтності, подаровані 1859 р. сину *Костянтинові*, землевласник поіменував *Костянтинівкою*: *Костянтин* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Костянтинівка.*

1870 р. на землях осідку *Костянтина* Номіковова зведено залізничну станцію. Пристанційне поселення при цьому об’єднано з навколишніми селами *Сантуринівкою, Новоселівкою, Номікосівським, Дмитрієвським, Миколаївським*, з поштовою станцією *Торецьке* (заснованою значно раніше, 1792 р.), *Старим Селом* та ін. в одне місто. *Костянтинівка* не була найбільшим селищем на цих теренах, але назва закріпилося за містом, щоб уникнути розбіжностей між іменуванням міста та залізничної станції.

Костянтин – канонізоване християнською церквою ім’я, з лат. *constans*, род. в. *constantis* ‘постійний, стійкий’ (ВІЛ, с. 69; Тр., с. 182). Святий імператор *Костянтин* отримав від церкви іменування *рівноапостольний*, у всесвітню історію ввійшов як *Великий*. Сяюче знамення хреста з написом „Цим перемагай” допомогло *Костянтину* стати повновладним правителем Римської імперії та видати 313 р. Міланський едикт про віротерпимість. Остаточно відмовившись від язичництва, імператор переніс столицю в місто Візантію, перейменоване на Константинополь. *Костянтин* був глибоко переконаний, що

тільки християнська релігія може об’єднати величезну різнорідну Римську імперію. День пам’яті святого *Костянтина* – 3 червня.

У колі міст з такою мотивацією назв розглядаємо ще два астіоніми: *Костопіль* (Рв.) та *Старокостянтинів* (Хм.).

Костопіль (Рв.) відоме з кінця XVIII ст. (ГЕУ II, с. 204) та мотивоване християнським іменем *Кость*. Містечко закладено 1783 р. шляхтичем Леонардом Ворцелою на землях Великих та Малих Остальців. Астіонім утворено від усіченого варіанта імені *Костянтин – Кость*: *Кост(янтин)* + ***-о-піль*** → *Кост(янтин)опіль*; див. також: [Бучко, Бучко 2013, с. 287]. Відома й інша (вважаємо, малоймовірна) версія, за якою назва виникла складанням основ іменника *кості* (у мн.) та *поле* за ознакою ‘поле, покрите кістьми’ [Лучик 2014, с. 283].

Ще одне місто, назва якого мотивована антропонімом *Костянтин*, – ***Старокостянтинів*** (Хм.). Спочатку на землі Болохівській був заснований *градъ Кобуд*, падіння якого засвідчено в Іпатіївському літописі 1241 р.: *и поима грады ихъ. Деревичь Гоубинъ. и Кобоудъ* (ПСРЛ II, с. 792) [ЕСЛГНПР 1985, с. 68]. Майже через три століття на місці літописного городища відродилося поселення *Колищенці*: *Kolischenze*, 1517 р.; *Колыщинцы*, 1545 р.; *Колышчинцы*, 1547 р. [Торчинська, Торчинський 2008, с. 139–140]. 1561 р. князь *Костянтин* Острозький придбав *Колищинці* та заснував місто, назване за його іменем *Костянтинів*, а 1632 р. із заснуванням *Нового Костянтинова* (тепер с. *Новокостянтинів*) перейменоване на *Старокостянтинів*: *Костянтин* + ***-ів*** **(<** ***-овъ*****)** → *Костянтинів* → м. *Старокостянтинів.*

Сучасна ***Макіївка*** (Днц.) виросла на прадавніх українських землях, де 1690 р. запорозькі козаки заснували зимівник *Ясинівка*, обжитий та розширений козаком *Макієм*, а далі поіменований як слобода *Макіївська*. Майже через сто років поселення розбудував великий землевласник, генерал Дмитро Іловайський, ім’я якого послугувало основою для іменування нового селища *Дмитріївка*. Слобода *Макіївська* або *Макіївка* на кінець XIX ст. дала назву

районові, центром якого в 20-ті роки минулого століття було селище *Дмитрієвське*, а далі – місто *Дмитріївськ*. Розбіжність між назвою району і його адміністративним центром створила певні незручності, тому від 1931 р. місто прибрало для себе історично виправдану назву *Макіївка*: *Макій* + ***-івк-а*** → м. *Макіївка*; див. також: [Отин 2014, с. 110].

Макій – розмовний варіант канонізованого християнською церквою імені *Маковій* (з давньоєв. *Macchabaei* ‘молот, який б’є; який воює’ (Тр., с. 206). Святий *Макій*, пресвітер, народився в Амфіполі (Македонія). Навертав язичників до Христа, закликав зректися ідолопоклонства. Визнавав себе християнином і вважав, що немає кращої долі, ніж смерть за Спасителя. Господнє чудо супроводжувало *Макія* й допомагало йому залишитися живим після багатьох тортур. 295 р. у Візантії зазнав мученицької смерті. День пам’яті святого *Макія* – 24 травня.

За даними М. Янка, 1791 р. на місці давніх запорозьких займищ було засновано поселення ***Мар’їнка*** (Днц.) [Янко 1998, с. 234]. У назві поселення засвідчено ім’я *Мар’я*, яке є одним із багатьох варіантів імені *Марія* (Тр., с. 212–215): *Мар’я* + ***-ін-к-а*** → м. *Мар’їнка.* Поселення поіменоване Семеном Жебуньовим на честь його дружини *Мар’ї* [Янко 1998, с. 234; Лучик 2014, с. 321].

Особова назва *Мар’я* побутує не тільки як варіант імені *Марія* (Тр., с. 213), але й як офіційне повне ім’я (ВІЛ, с. 161). *Марія* – канонізоване християнською церквою ім’я, з давньоєв.**Maryām*; можливо, від *mārā* ‘чинити опір, відмовлятися, заперечувати’ або від *mārar* ‘бути гірким’ чи від *m-r-y-m* ‘кохана, бажана’ (ВІЛ, с. 158; Тр., с. 212). *Марія* – Богородиця, мати Ісуса Христа, Непорочна Діва займає головне місце в сакральній традиції вшанування християнських святих. Ім’я *Марія* та його різномовні варіанти небезпідставно вважають найблагороднішими жіночими іменами, найпоширенішими не тільки в Україні, але й у багатьох інших християнських країнах. 21 вересня – Різдво Пресвятої Богородиці; 28 серпня – Успіння.

Козацька *Домаха* – історичний попередник теперішнього м. ***Маріуполь*** (Днц.). У різних джерелах назва міста зафіксована як *Маріуполь, Маріамполь, Маріанполь, Маріопул, Марнопол* (*Марнопіль*)*, Марнополье* (*Марнопілля*), *Маруполь, Маріюпіль; Шеер, Жданів* і від 1990 р. – знову *Маріуполь*. Є. Отін, ретельно проаналізувавши всі відомі варіанти назви, доводить, що заселене 1780 р. кримськими християнами, переважно греками з 68-ми поселень Криму (Бахчисарая (Маріамполя, Кале, Майрум), Феодосії, Карасубазара, Євпаторії, Балаклави, Старого Криму, Бельбека тощо) приазовське місто отримало назву від імені їхньої малої батьківщини – *Маріамполя*. Базовий астіонім мотивовано християнським іменем Божої Матері – *Марії*: арамейськ. *Maryam* → гр. *Maiam* → *Maria* + гр. *polis* ‘місто’. У такому способі постання астіоніма переконаний А. Білецький: „Назву *Маріанполь* кримські греки принесли з собою на берег Азовського моря, де було засноване місто з назвою *Маріуполь*” (газета „Логос”, №19 (34) 1992 р.). Пов’язання назви поселеннюя з іменем дружини Павла І Марії Федорівни – історична помилка, сьогодні переконливо з’ясована; див. також: [Отин 2014, с. 112–119; Лучик 2014, с. 320].

У відомих історичних джерелах м. ***Миколаїв*** (Лв.) уперше засвідчено 1570 р.: *Mikołajow* (ŹDź. XVIII/1, с. 63). Ім’я *Микола* на українському мовному ґрунті зрідка виступає як *Миколай*, що й відтворено в назві міста: *Миколай* + ***-ів*** **(< *-евъ*)** → м. *Миколаїв*.

Засновником та ім’ядателем *Миколаїва* був *Миколай Тарнов* із Щекорович, власник сусіднього села *Дроговижа*, якому дозволено звести на землях, що належали цьому селу, нове містечко [Котович 2000, с. 29].

Микола (*Миколай, Никола*) – канонізоване християнською церквою ім’я, з гр. *Nikolaos* від *nikē* ‘перемога’ і *laos* ‘народ’, буквально ‘переможець народів’ (ВІЛ, с. 77; Тр., с. 229). Святий *Миколай* або *Микола* – єпископ Міри, відомий як *Миколай Чудотворець*. Його вшановують як історичну особу та великого святого. Охрещений ще в дитинстві, *Миколай* ревно служив Христовій церкві і все життя присвятив благочинству. Діяння *Миколая Чудотворця* стали

причиною з’яви багатьох переказів та легенд. День пам’яті святого *Миколая* – 19 грудня.

Безпосередньо з іменем *св. Миколая* пов’язують номінування м. ***Миколаїв*** (обл. центр Мк.). 1788 року недалеко від давньої *Вітовтівської фортеці*, або *Вітовки*, споруджено верф та поселення при ній (ГЕУ ІІ, с. 348). Це поселення, як і першу спущену на воду фрегату „*Св. Николай*”, віддано під опіку *Миколая* – святого заступника мореплавців – і названо *Миколаєвом* [Лобода 1977, с. 124; Лучик 2014, с. 326; Янко 1998, с. 227–228].

Перша половина XVIII ст. стала часом народження м. ***Миколаївка*** (Днц.) (ГЕУ ІІ, с. 348). Перекази пов’язують перейменування колишньої слободи *Червоний Бик* на *Миколаївку* зі спорудженням каплиці св. *Миколая* та в знак поклоніння святому. На гербі *Миколаївки* зображений св. *Миколай* у золотих ризах і срібній єпітрахилі.

Теперішнє місто ***Миронівка*** (Кв.) засноване в першій половині XVII ст. (ГЕУ ІІ, с. 356). Мотивом номінації поселення стало ім’я *Мирон*: *Мирон* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Миронівка.* Першим осадником *Миронівки* був козак з Полтавщини *Мирон Зелений*. Щоправда, Л. Похилевич про заснування вільним козаком з Великих Пологів хуторів *Миронівка* та *Зеленьки* говорить як про народні перекази [Похилевич 1864, с. 560].

Мирон – канонізоване християнською церквою ім’я, з гр. *myrōn* (дієприкметник від дієслова *myrōn* ‘плачу’, ‘який плаче’; за іншим тлумачення – від *myron* ‘миро’, ‘запашна олія, яку використовують у християнських церковних обрядах’, букв. – ‘той, хто пахне миром’ (ВІЛ, с. 78; Тр., с. 233). Святий мученик *Мирон* жив у ІІІ ст. і був пресвітером в Ахаї (Греція). Будучи взірцем віри та благочестя, усіляко опікувався своєю паствою та прийняв мученицьку смерть 250 р. у місті Кизик. День пам’яті святого мученика *Мирона* – 30 серпня.

Етимоном астіоніма ***Олександрівськ*** (Лг.) стало ім’я *Олександр*. Засновано поселення на р. Лугань у 70-х роках XVIII ст., до 1961 р. поіменоване

Олександрівкою (ГЕУ ІІ, с. 455): *Олександр* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → *Олександрівка* → м. *Олександрівськ.* Засновник теперішнього *Олександрівська* Костянтин Юзбаш назвав поселення за іменем свого сина *Олександра*.

Олександр – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *alexō* 'захищаю' й *anēr* (род. *andros*) 'чоловік', буквально 'мужній оборонець; захисник людей' (ВІЛ, с. 84; Тр., с. 261). *Олександр Римський* – святий мученик, воїн, жив у Римі на початку IV ст. Під час гоніння християн засуджував ідолопоклонство й закликав сповідувати Христа. Закінчив життєвий шлях мученицькою смертю. День пам'яті святого Олександра – 26 травня. *Олександр Константинопольський* – патріарх, святий, чудотворець. Веління святого *Олександра* „Во ім'я Ісуса Христа наказую тобі замовкнути!" зупинило промову язичницького філософа й навернуло до Христової віри багатьох поган. День пам'яті – 12 вересня.

У другій половині XVIII ст. полковнику Преображенського полку, сербові *Петрові Штеричу* подаровано навколишні землі, на яких він заснував декілька слобід – *Штерівку, Іванівку, Маломиколаївку*, а також *Петрово-Красносілля*: *Петро* + ***-ов-о*** + *Красносілля* → м. *Петрово-Красносілля*. 1896 р. тут розпочато будівництво *Штерівського заводу* хімічних продуктів і вибухових речовин. На початку XX ст. призаводське поселення *Петрово-Красносілля* перейменували в *с-ще ім. Петровського*, а згодом – м. *Петровське*. 2016 р. відновлено первісну, „дозаводську" назву – ***Петрово-Красносілля*** (Лг.); див. також: [Лучик 2014, с. 375]. Перший компонент складного астіоніма мотивовано іменем *Петро*.

Петро – канонізоване християнською церквою ім'я, гр.; *petra* 'скеля, камінь' (ВІЛ, с. 91; Тр., с. 292). Апостол *Петро* – один із дванадцятьох апостолів Ісуса Христа, рибалка зі світським іменем Симон. *Петром* поіменував апостола Христос, виголосивши при цьому, що на ньому, як на твердині, побудує Церкву. Згідно з писанням, *Петро* тричі зрікся Господа, однак відновився у вірі й до кінця днів залишився ревним християнином.

Останній період свого життя провів у Римі, де завершив життєвий шлях мученицькою смертю. День пам'яті верховного апостола *Петра* – 12 липня.

Поселення ***Семенівка*** (Чрг.) засновано в XVII ст. (ГЕУ III, с. 173). Базою астіоніма послугувало ім'я *Семен*: *Семен* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Семенівка.*

Припускають, що *Семенівку*, одне з найпівнічніших міст України, колишню козацьку слободу, заснував та поіменував полковник Стародубського полку *Семен Самойлович* [Лучик 2014, с. 421; Янко 1998, с. 316].

Семен – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *sēma'* 'чути слухати' або *sim'ōn* 'Бог чує' (ВІЛ, с. 98; Тр., с. 331). *Семен* (*Симеон*) *Богоприємець* – християнський святий, єврейський праведник. Згідно з Євангелієм від Луки, Дух Святий звістив старцеві *Симеону*, що він зможе померти тільки тоді, коли побачить Ісуса Христа. Віща вістка здійснилася й перед смертю святий *Симеон* проголосив, що народжене від Діви Марії Дитя прийшло для спасіння людства. День пам'яті святого *Семена* – 16 лютого.

Назва одного з найбільших міст України – ***Харкова*** (обл. центр Хрк.) – проблематична тільки в плані первинності / вторинності етимона: чи то назва р. *Харків*, л. Уди п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 587), *Харьковъ колодезь*, де *колодязь* 'річка, струмок' поширилася на суміжне поселення, чи вихідним слід уважати **Харьковъ хуторъ* (*городокъ*), за назвою якого згодом почали іменувати й річку [Лучик 2014, с. 491–492; Отин 1997, с. 408]. Поселення засновано на початку 50-х рр. XVII ст. або в 1620–1629 рр. (ГЕУ III, с. 351). Розглядаємо назву міста серед мотивованих іменем *Харко* < *Харитон*, позаяк такий антропонім однозначно був причиною іменування або поселення, або річки: *Харитон* > *Харко* + ***ів*** **(< *-овъ*)** → м. *Харків.*

Харитон – канонізоване християнською церквою, рідкісне ім'я, з гр. особового імені *Charitōn* < гр. *charitōn* 'який дарує милості; щедрий; благодатний'; інше тлумачення: гр. *charis* (род. *charis*) 'любов; чарівність; краса' (ВІЛ, с. 108; Тр., с. 398). Святий преподобний *Харитон Сповідник* ув'язнений за Христову віру, після звільнення на місці розбійницької печери

заснував знамениту сьогодні в Палестині Фаранську лавру, а згодом ще дві обителі: Єрихонську й Сукійську. Склав чин чернечого постригу, помер у глибокій старості та похоронений у Фаранській обителі. День пам'яті святого *Харитона* – 28 вересня.

Харків – колишня столиця України, тож сьогодні функціонує низка дескрипцій, стрижневим словом яких є лексема *столиця*: *перша столиця* (1919–1934 рр.), *радянська столиця, юридична столиця України, студентська столиця.*

У документах кінця XIV ст. зафіксовано назву *Ходоровстав*, а вже 1417 р. уточнено, що поселення, засноване біля місцевої водойми, названо за іменем його фундатора – *Ходорів* (*Chodorowstaw – Chodorow* (ZDM I, c. 426): *Ходор* + ***-ів*** **(< *-овъ*) →** м. *Ходорів.*

Власне особове ім'я *Ходоръ* (Мор., с. 200), засвідчене в основі назви теперішнього м. ***Ходорів*** (Лв.), – це, очевидно, фонетичний варіант імені *Федір* (*Федоръ / Феодоръ*). Антропонім *Ходоръ* з покликанням на словникову статтю *Фєдоръ* подає „Словник староукраїнської мови" (ССУМ II, с. 510). Р. Керста серед християнських чоловічих іменувань, фіксованих документами XVI ст., виявляє *Ходаръ, Ходорець, Chodorko* [Керста 1984, с. 128].

Федір – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *theos* 'Бог' і *dōros* 'дар, дарунок', букв. 'Божий дар' (ВІЛ, с. 105; Тр., с. 374). Святий великомученик *Феодор Стратилат* служив в імператорській армії. У час гоніння християн став ревним прихильником Христової віри, за що був підданий смертельним тортурам. Осліплений та розіп'ятий, велінням Господнім відродився до життя й тільки через багато років прийняв мученицьку смерть. День пам'яті святого *Феодора* – 21 лютого.

М. Худаш припускає, що ім'я *Ходор* могло бути не тільки варіантом християнського імені *Федір* (*Федоръ*), але й дериватом від слов'янського двоосновного імені *Ходимиръ* (Мор., 200) чи ін.; див. також: [Худаш 1995, с. 287; Котович 2000, с. 128–129; Лучик 2014, с. 493].

Писемну згадку про теперішнє місто ***Ямпіль*** (Вн.), у якій ідеться про замок Янушпольського, датовано 1570 р.: *w zamku januszpolskiego* (РМ І, с. 228) [Дика 2009, с. 186], а майже через століття, 1650 р., поселення зафіксовано як *Ямполь* (Архив VIII, с. 352) [Дика 2009, с. 186]. Це дає підстави погодитися з припущенням, що замок коронного гетьмана *Яна* (*Януша*) *Замойського*, спорудженій на землях давнього українського поселення, з часом прибрав собі назву *Янпіль* > *Ямпіль*: *Ян(м)* + ***-ні(о)ль →*** м. *Ямпіль*.

Ян – західнослов'янський відповідник чоловічого імені *Іван*, похідного від давньоєвр. *Yōchānān, Yəhōchānān* 'Ягве (Бог) змилосердився, Ягве (Бог) помилував', букв. 'Божа благодать; дар Бога' (ВІЛ, с. 61).

Історичні джерела скупі на давні фіксації назви теперішнього м. ***Яремче*** (ІФ). Архівні матеріали про *Яремче* як присілок села *Дора* відносять до 1787 р.: *Jaremcze* [Габорак 2011, с. 629]. Така доволі пізня в офіційних документах згадка про поселення спонукає дослідників сумніватися, що первісно ойконім утворено за архаїчною посесивною моделлю на ****-je*** [Лучик 2014, с. 530], та константувати, що назва є похідною від антропоніма *Яремець* без указівки на словотвірну модель [Яцій 2014, с. 350–351]. Однак уважаємо, що назва є або архаїчним посесивним утворенням на ****-je***, або ж, принаймні, оформлена за аналогією до прадавньої моделі, в чому додатково впевнює бойківський оронім *Яремчат* [Бучко, Бучко 2013, с. 245]. Етимоном астіоніма став антропонім *Яремко* або **Яремець*, один із варіантів християнського імені *Ярема* (*Веремій, Єремія*): *Яремко / *Яремець* + ****-je →*** м. *Яремче.*

Народні перекази пов'язують астіонім *Яремче* з іменем *Яреми Годованця* [Яцій 2015, с. 350], утікачем на ці землі від феодальних утисків [Габорак 2011, с. 629], або з *Яремою*, сином старшини села *Ямне*, якому батько наділив тут угіддя [Габорак 2011, с. 629; Янко 1998, с. 401].

Ярема (*Веремій, Єремія*) – канонізоване християнською церквою ім'я, з *давньоєв. *Yirmḏyāhū* 'Бог піднесе'; від *rūm* 'бути високим' (ВІЛ, с. 112; Тр., с. 417). *Єремія* – один із чотирьох великих старозавітних пророків.

Найважливішими його книгами є „Пророцтва” (Книга пророка Єремії) та „Плач” (книга „Плач Єремії”). Помер мученицькою смертю в єгипетському місті Тафнісі. День пам’яті – 14 травня.

До периферії аналізованої групи зараховуємо астіонім ***Гадяч*** (Пл.). Заснування поселення часто пов’язують з будівництвом у X–XIII ст. Посульської оборонної лінії. 1442 р. неподалік від *Гадяча* на Красній Гірці збудований Красногірський Миколаївський монастир. На початку XVI ст. *Гадяч* здобув собі слави одного з найвідоміших міст України. 1658 р. воно стало столицю Гетьманщини, де підписано *Гадяцький договір*, авторами якого були Іван Виговський, Юрій Немирич, Павло Тетеря, Іван Богун, Микола Ханенко. 1663 р. за правління гетьмана Івана Брюховецького *Гадяч* став офіційною гетьманською резиденцією; з 1764 р. ним володів останній гетьман України Кирило Розумовський.

Маємо свідчення дослідниці полтавської ойконімії А. Лисенко про те, що поселення відоме з XVI ст. [Лисенко 2007, с. 44; Лучик 2014, с. 145], а за даними ГЕУ воно засноване в першій половині XVII ст., статус міста отримало 1634 р. (ГЕУ І, с. 235). Зважаючи на структуру назви, вважаємо, що астіонім постав ще в києво-руську добу і є посесивом на ***-*jь*** від особової назви *Гадякъ*: *Гадякъ* + ***-*jь*** → *Гадячь*. Прізвище *Гадяк* П. Чучка виводить із застарілого імені *Гад* [Чучка 2005, с. 130]. Чоловіче, кананізоване християнською церквою, старовинне рідкісне ім’я *Гад* – давньоєв. ‘щастя’ (Тр., с. 79). Ім’я та його деривати в українській мові стали асоціюватися з апелятивом *гад / гыд* ‘гадюка’ [Чучка 2005, с. 130], а поіменування міста *Гадяч* – з прикметником *гадячий* ‘стосовний до *гад*’ та ще (за народною етимологією) зі словосполукою ‘*годяще* (придатне для життя) місце’.

Християнське ім’я *Гад* – власна назва одного з дванадцяти синів старозавітного патріарха Якова. День пам’яті *Гада* та його братів – Неділя святих праотців (за два тижні до Різдва Христового).

Відомі дескрипції: *гетьманське місто* та авторська – *найукраїніша Україна* („побачите ви [в *Гадячі*] таку Україну, що „українійшої" й нема" (Леся Українка).

2) Астіокультуроніми, мотивовані запозиченими іменами, не канонізованими православною церквою

До цієї групи зараховано назви двох міст, перше з них – м. ***Ірміно*** (Лг.). Астіонім мотивовано іменем *Ірма*: *Ірма* + ***-і[и]н-о*** → м. *Ірміно*. Поселення відоме з 1808 р. як с. *Петрівка*. З відкриттям у цій окрузі 1895 р. Степаном Марцеарлі-де-Делінесті шахт з'явилася *Ірминська шахта, Ірминський роз'їзд* та й саме поселення *Ірминка*, стало називатися на честь дочки промисловця – *Ірми.* 1935 р. *Ірміно* отримало статус міста, а в 70-х роках XX ст. разом з *Алмазною* та *Кадіївкою* об'єднано в одне поселення – *Кадіївка*. З відокремленням від *Кадіївки Ірміно* перейменували на *Теплогірськ*, а з 2010 р. – знову *Ірміно*, хоч норми українського правопису та правила назвотворення вимагають форми *Ірмине*.

Ім'я *Ірма* – скорочений варіант давньонім. імен *Irmgard, Irmenberta, Ermentrud, Irmintrud*; *Irm* або *Irmen* '*герман*. бог війни й неба' (Тр., с. 157).

Місто ***Карлівку*** (Пл.) засновано на початку XVIII ст. (ГЕУ II, с. 108). Відомо, що землі вздовж р. Орчик на той час належали судді Полтавського полку, прибічникові гетьмана Івана Мазепи Іванові Красноперичу. Далі в історичних документах фігурують імена Климентія Нащинського, Іоганна-Бернгарда Вейсбаха та Бургарда-Крістофора Мініха (Христофора Антоновича Миниха). За прізвищем останнього, засвідченого в матеріалах М. Янка як Карл Мініх [Янко 1998, с. 168], упродовж нетривалого часу (з 1737 р. по 1743 р.) поселення іменувалося *Мініхполь*, а по тому знову прибрало собі колишню назву – *Карлівку*: *Карл* + ***-івк-а*** (< ***-овк-а***) → м. *Карлівка*.

Карл (*Karl*) – чоловіче нім. ім'я, що походить з давньонім. *karl* 'чоловік', 'подружжя' (Тр., с. 166), 'тямущий чоловік' (ВІЛ, с. 67). Цим антропонімом мотивовано в Україні назви ще трьох сіл (Днц., Крв., Мк.).

Отже, імена, які прийшли в Русь-Україну разом з християнством, доволі швидко адаптувалися до фонетико-морфологічних та словотвірних закономірностей нашої мови, тобто українізувалися. Засновників, власників, перших мешканців поселень охрещували іменами святих, які за християнською традицією ставали не тільки їхніми небесними заступниками, але й покровителями поіменованих на їхню честь поселень.

2. 2. Антропонімний груповий код (АГК)

Антропонімний груповий код – це закодована в назві міста інформація про антропонім, який був базовим для іменування роду / родини, замешканої в поселенні. Він, отже, слугує своєрідним ключем до вияву особового власного імені, за яким поіменовано рід / родину, що дала назву населеному пунктові.

Опосередкована участь особи в називанні поселення означає, що назва об'єкта не має прямого стосунку до найменування конкретної особи. Спочатку це була назва людей за їхнім патроном, родоначальником, засновником родини тощо. Згодом спільне ймення цих людей ставало назвою поселення, у якому вони замешкали. Опосередкована участь особи реалізується різними способами номінації поселень і виражається за допомогою афіксів ***-ич-і, -івц-і, -инц-і, -ан-и*** (***-яни-и***), ***-и/-і***. Ці форманти використовували для творення патронімних, родинних, службових (професійних), локально-етнічних (етнічних) назв окремих громад, які згодом ставали назвами однойменних поселень (Бір. II, с. 46). Виниклі таким шляхом ойконіми в ономастиці називають відпатронімними, відродинними, відлокально-етнічними, відетнічними. Ойконіми кожного типу утворено за допомогою різних афіксів, що формують основу кожної конкретної моделі.

Антропонімний груповий код теперішніх астіонімів України слугує експлікатором назв-плюративів на ***-івці, -инці*** (< ***-овци, -инци***), ***-ани*** (***-яни***), ***-и/-і***. Ойконіми на ***-івці, -инці*** та ***-ани*** (***-яни***) дисертаційно опрацьовані в українській ономастиці ([Бучко 1972] та [Царалунга 2007]), а назви поселень на

-и/-і вчені досліджують в окремих працях. Д. Бучко в студіях про ойконімію Покуття зазначає, що такі ойконіми вперше засвідчені писемними пам'ятками XIV ст., і називає їх відродовими топонімами на ***-и*** [Бучко 1990, с. 21]. Однак згодом учений обґрунтовує дещо іншу думку, наголошуючи, що назви поселень на ***-и/-і***, традиційно називані в західнослов'янській ономастиці родовими [Górnowicz 1965], належить кваліфікувати як відродинні, адже засновниками цих поселень були не роди, а окремі родини (сім'ї), тож іменування їх відбувалося за іменами (прізвиськами, прізвищами) родоначальників цих родин [Бучко-Бучко 2013, с. 351–352]. Відродинними назвами на ***-и/-і*** вважає такі ойконіми З. Купчинська [Купчинська 2016, с. 66], множинними ойконімами (pluralia tantum) з антропонімною основою іменує їх Я.Пура [Пура 1990, с. 112].

До астіокультуронімів-репрезентантів групового коду зараховуємо назви міст *Вашківці*, *Герца* (колишнє *Герци*), *Дергачі, Іллінці, Ківерці, Копичинці, Сарни, Сокиряни, Черкаси, Чернівці*.

Від XV ст. і до другої половини XIX ст. назва теперішнього м. ***Вашківці*** (Чрв.) побутувала у двох варіантах: *Вашковцы*, 1431 р. (Cost. I, с. 317) та *Васковци*, 1433 р. (Cost. II, 661). Щоб не сплутувати їх із *Васківцями на Сереті*, в офіційних документах XIX ст. уживано конструкцію *Васківці над Черемошем*: *Waskiwci nad Czeremoszem* (GL, с. 90). Мотивовано назву поселення груповою назвою *Ваш(с)ківці*, базою для якої послугувало ім'я *Ваш(с)ко*: *Ваш(с)ко → Ваш(с)ківці* (рід, родина *Ваш*(*с*)*ка*) → м. *Ваш*(*с*)*ківці.* Ю. Карпенко поширеним у регіоні називає ім'я *Васко*, а *Вашко* – його ймовірним розмовним варіантом [Карпенко ТГРЧО 1964, с. 19]. В. Лучик зазначає, що варіант *Вашко* як демінутив чоловічого імені *Василь* вживали в молдавсько-румунському та угорському середовищах [Лучик 2014, с. 91]. Цю думку вчений підкріплює позицією П. Чучки про те, що ствердіння /сь/ > /с/ в антропонімі *Васко* – наслідок упливу румунської, угорської або словацької вимови [Чучка 2005, с. 11]. П. Чучка наводить ще одне припущення: *Васко*

зрідка міг бути варіантом імені *Іван* [Чучка 2005, с. 111]. Варіанти імені *Іван* – *Васько* та **Вашко* (Тр., 143–144) фіксує також І. Трійняк.

У *Вашківцях* зосередився центр маланкування (в ніч з 13 на 14 січня), який по-місцевому називають *Переберія*. На час цього дійства *Вашкіці* нерідко також називають *Переберією*.

Перше документальне свідчення про поселення ***Герца*** (Чрн.) відоме з 1408 р. (ГЕУ І, с. 261). У XV ст. назва поселення фіксувалася в формі множини: *панъ Сина Михаилашевъ от из Герцъ* [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 18]. Тож найімовірніше мотивом для іменування населеного пункту стала групова назва людей (родини, роду), утворена від власної особової назви *Герц*: *Герц* → *Герци* (рід, родина *Герца*) → *Герци* (поселення) → м. *Герца.* Особова назва *Герц* засвідчена в польському історико-етимологічному словнику як запозичена з нім. мови *Gerz, Gertz* (Rymut I, с. 227).

Ю. Карпенко подає відомі народні молдавські варіанти назви: *Херца, Херцы, Херць, Герцы, Герць*, зазначаючи, що етимологія цієї назви неясна [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 18–19].

Назву поселення можна виводити від назви р. *Герцушка*, п. Пруту л. Дунаю (СГУ, с. 130), якщо достовірною є інформація, що колишня назва ріки *Герцушки* теж була *Герца* (КРУ, с. 28).

Народноетимологічні версії базуються на мотивації назви апелятивом *герца* з гіпотетичним знач. ‘земля, яка годує’, ‘місце, яке творить, будує’. *Герцаївський* район – найменший в Україні, а м. *Герца* в колі обізнаних з такою інформацією осіб побутує як *найменший районний центр України.*

Поселення ***Дергачі*** (Хрк.), засноване 1660 р. (ГЕУ І, с. 312), до 1943 р. зване *Деркачі*. Козацька слобода поіменована за особовою назвою засновника родини на прізвисько *Деркач*: *Деркач* → *Деркачі* (рід, родина *Деркача*) → *Деркачі* → м. *Дергачі.* Антропонім *Деркач* побутував серед українців уже в XIV–XVIII ст. (Семен *Деркач*, *Деркачъ* Сава [Демчук 1988, с. 133]). Постав він на основі одного зі знач. багатозначного апелятива *деркач* ‘т. с., що дергач,

дерчак’ (ЕСУМ ІІ, с. 40), ‘птах; віник без листя, голик; назва вола, тонкого і високого, з підтягнутим животом; тріскачка вітрова або ручна для відлякування птахів у городах або садах’ (Гр. І, с. 371) або прикметика *деркавий* ‘заїка, заїкуватий’ (ЕСУМ ІІ, с. 40).

Народні перекази пов’язують назву міста з козацьким отаманом *Деркачем* або з птахом *деркачем* ‘коростель (птах)’ (Гр. І, с. 371), яких було багато в цій місцевості. Для збереження пам’яті про козака *Деркача* як найімовірнішого засновника міста 2015 р. у *Дергачах* споруджено йому пам’ятник.

Поселення ***Іллінці*** (Вн.) відоме з середини XV ст. (ГЕУ ІІ, с. 76); 1545 р. засвідчено в написанні *Ілинці* (*Лінинці*) (Отаман., с. 73) [Дика 2009, с. 63].

Мотивовано назву поселення груповою назвою *Ілинці*, базою для якої послугувало ім’я *Ілля*: *Ілля* → *Ілинці* (рід, родина *Іллі*) → *Ілинці* → м. *Іллінці.* В. Лучик уважає, що назву мотивовано катойконімом *іллінці* ‘вихідці з поселення *Ілліне*’ [Лучик 2014, с. 233].

Місто ***Ківерці*** (Вл.) виникло в другій половині XIX ст. як залізнична станція й перебрало собі давню назву сусіднього села *Ківерці*. Тож сучасний астіонім утворено шляхом трансонімізації – перенесення назви села, яке тепер іменується *Прилуцьке* (Вл.), на назву міста. Комонім *Ківерці* мотивовано назвою родини *Кі*(*и*)*верців*. Власна особова назва *Кі*(*и*)*верець* – дериват із суф. ***-ець*** від антропоніма *Киверъ*, базовим для якого став д.-р. апелятив *кивєръ, кивєрь* ‘шапка’, пол. *kiwior* ‘вид високої чи широкої шапки, ковпак’, чес. *kyvíř* ‘тюрбан, вид головного убору’ [Шульгач 2001, с. 62]: *Кі*(*и*)*верець* → *Кі*(*и*)*верці* (рід, родина *Кі*(*и*)*верця*) → *Кі*(*и*)*верці* → м. *Ківерці.* У документах XVI ст. поселення зафіксовано: *въ Кивѣрцохъ*, 1532 р.; *до Киверец*, 1571 р. [Ibid., с. 62].

Народні легенди побудовано на асоціаціях між назвою поселення та етнонімом *тиверці*.

Поселення ***Копичинці*** (Тр.) відоме з XIV ст. (ГЕУ ІІ, с. 194), у документах 1379 р. зафіксоване як *Prandotha Kopyczensky,* (AGZ V, с. 20); *Kopiczincze*, 1443 р. (AGZ XIV, с. 87). Мотивовано астіонім груповою назвою *Копичинці*,

в основі якої збережено відапелятивний, мотивований апелятивом *копиця*, антропонім *Копиця* (Редько, с. 506), або похідний від антропоніма *Копа* чи від дієслова *копити* антропонім *Копич* [Худаш 2004, с. 160]), або вірогідний антропонім **Копичинець*: *Копиця* (*Копич, *Копичинець*) → *Копичинці* (рід, родина *Копиці* (*Копичі, *Копичинця*) → м. *Копичинці.* Імовірною є також мотивація назви міста груповою назвою людей *копичинці* ‘вихідці, переселенці з населених пунктів **Копиця, *Копича*’ [Лучик 2014, с. 278–279].

Місто ***Сарни*** (Рв.) отримало назву від однойменного села, засвідченого писемними джерелами 1545 р.: *Sarny* (Stecki, с. 198) [Пура 1990, с. 121]. Комонім поіменовано за назвою роду / родини, засновником якої була особа на прізвисько *Сарна* (Туп., 350): *Сарна* → *Сарни* (рід, родина *Сарни*) → м. *Сарни*. Власну особову назву *Сарна* мотивовано апелятивом *сарна* ‘= *серна* серна, козуля, косуля’ (Гр. IV, с. 116).

Народні легенди розповідають про сльози диких *сарн*, пролитих за татарськими полонянками, або й просто про *сарн-косуль*, які водилися в навколишніх лісах.

Рід / родина *Сарни* спричинила постання назв ще двох ойконімів *Сарни* (Лв., Чрк.).

Місто ***Сокиряни*** (Чрн.) відоме з 1666 р. (ГЕУ ІІІ, с. 211): *Szokyrany* [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 53]. Астіонім мотивовано назвою роду / родини *Сокири* (пор. *Секира Василий Романович Косицький* (Вес., с. 283). Антропонім *Сокира* походить від апелятива *сокира* ‘сокира’ < праслов. **sekyra* ‘сокира’ (Фасмер ІІІ, с. 592) [Царалунга 2007, с. 86]: *Сокира* → *Сокиряни* (рід, родина *Сокири*) → м. *Сокиряни*.

Ю. Карпенко вважає імовірним виводити назву поселення з назви місцевості *Сокира* (як *долина* > *Долиняни*) [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 53]. Про поле *Сокира* в селі Романківці Сокирянського р-ну пише і В. Лучик [Лучик 2014, с. 441].

Часом заснування теперішнього м. ***Черкаси*** (обл. центр Чрк.) називають XIII ст. (ГЕУ III, с. 396); найдавнішим із відомих писемно засвідчених варіантів назви є *Черкаскъ*, 1499 р. [Гонца 2006, с. 282]. Дослідники припускають, що астіонім мотивовано назвою групи людей *черкаси* ‘черкеси’ [Худаш 2006, с. 264]. *Черкеси* – ‘загальна назва народностей, які населяли Північний Кавказ; представники цих народностей’ (СУМ XI, с. 309); у XVI–XVII ст. – ‘це офіційна назва в актах і документах Московської держави для українських козаків та української людності взагалі’ [Лучик 2014, с. 506]. Первісною назвою поселення, як і тепер, очевидно, були *Черкаси*. Вважаємо, що астіонім утворено від назви роду / родини *Черкаса*: *Черкас* → *Черкаси* (рід, родина *Черкаса*) → м. *Черкаси*. Антропонім *Черкас* зафіксовано й серед імен історичних (*Черъкас* Яроним (1605 р.), *Черкас* Тугаринов Мякинин (1600 р.) [Шульгач 2001, с. 148]), і серед сучасних – 3174 носії (ГТР).

Місто ***Чернівці*** (обл. центр Чрн.) засноване в другій половині XII ст., фіксація в писемних джерелах відома з 1407 р. (ГЕУ III, с. 409). Астіонім мотивовано груповою назвою людей *чернівці* ‘рід, родина *Чернівця*’: *Чернівець* → *Чернівці* (рід / родина *Чернівця*) → м. *Чернівці*, пор. *Дума Негру* або *Дума Чорний*, 1462 р. (Bogdan 1913 I, с. 65; Cost. I, с. 526–529) [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 72] Ю. Карпенко вважає вірогідною версію про заснування *Чернівців* як передмістя *Цецина* та про мотивацію такого астіоніма апелятивом *чернівці* зі знач. *‘*чорний люд*, який тут селився’ [Ibid.].

Серед народноетимологічних побутує переказ про *Чернь на Прутѣ* (‘*чорна фортеця*’) та про ‘*нову Чернь*’. Давні музичні традиції *Чернівців* породили дескрипцію *пісенна столиця України*.

Отже, антропонімний груповий код, репрезентантами якого є назви багатьох українських сіл, у просторі астіонімів засвідчений незначною кількістю поселень. Загалом прозорому характерові етимонів досліджених назв міст протиставлено тільки астіокультуронім *Герца*, походження баземи якого сумнівне як з погляду словотвірного, так і семантичного.

2. 3. Меморіальний код (МК)

Питання астіонімів як експлікаторів меморіального коду повсякчас було проблемою не тільки лінгвістичною, але й ідеологічною. 2016 р., після прийняття Закону „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки", це питання стало майже вирішеним. Країна позбулася десятків *Дзержинських, Жовтневих, Котовських, Ленінських, Петрівських, Радянських, Свердловських, Фрунзівок, Чапаївок, Щорсівок* тощо. З-поміж назв міст відійшли в минуле *Артемівськ, Артемове, Вахрушеве, Димитров, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Іллічівськ, Кіровоград, Кіровськ, Кіровське, Комсомольськ, Комсомольське, Котовськ, Красний Лиман, Красний Луч, Красноармійськ, Краснодон, Кузнєцовськ, Орджонікідзе, Петровське, Свердловськ, Стаханов, Торез, Ульяновка, Цюрупинськ, Червонозаводське, Червонопартизанськ, Щорс, Юнокомунарівськ*. Однак неправомірно ототожнювати всі пам'яткові назви з комуністичними, адже сьогодні ще побутує чимало астіонімів, що є виразниками меморіального коду. *Меморіальний код* – це збережена в назві міста інформація про ім'я, прізвище чи ім'я та прізвище відомих діячів культури, науки, виробництва та ін., а також про пам'ятні об'єкти, світські чи християнські події, свята тощо.

„Коди є універсальними, – стверджує Л. Савченко, – однак їхні вияви, вагомість у певній культурі, метафори їхньої реалізації завжди національно детерміновані. Вони „створюють систему координат, яка містить і задає еталон культури" (В. Красных)" [Савченко 2013, с. 61]. Важливо цю національну детермінованість, специфічний еталон кожної культури, закладений у меморіальних назвах, не тільки бачити, прочитувати, але й усіляко пропагувати, використовувати в інтересах культурного й морально-етичного розвитку суспільного загалу.

2. 3. 1. Астіокультуроніми, мотивовані меморіальними антропонімами (мікрокод МА)

У назвах багатьох поселень увічнено пам’ять відомої особи через збереження її імені, прізвища, імені та прізвища. Міста та села, номіновані в такий спосіб, з’явилися на карті України здебільшого у XVIII–XX ст.

За формування лінгвокультурологічного портрета назви міського поселення як експлікатора мікрокоду „Меморіальні антропоніми” (МА) чи не найважливішою постає інтерпретаційна зона, яка містить енциклопедичну інформацію про особу, чиїм іменем (прізвищем, іменем та прізвищем) номіновано поселення.

Сьогодні назви цього мікрокоду – це астіокультуроніми *Алчевськ, Ватутіне, Верхівцеве, Горлівка, Гребінка, Докучаєвськ, Євпаторія, Єнакієве, Івано-Франківськ, Іловайськ, Каховка, Кропивницький, Лутугине, Олександрія, Павлоград, Синельникове, Скадовськ, Хмельницький, Щолкіне.*

Астіонім ***Алчевськ*** (Лг.) мотивовано прізвищем *Олексія Алчевського*. Протягом відносно недовгої історії свого побутування місто неодноразово змінювало назву. Засноване в 90-х роках XIX ст. (ГЕУ I, с. 36) у зв’язку з будівництвом металургійного заводу Донецько-Юріївського металургійного товариства, пристанційне, а згодом призаводське селище *Юр’ївка* 1903 р. за прізвищем Олексія Алчевського перейменоване на *Алчевськ*: *Алчевський* → м. *Алчевськ.* Упродовж 1932–1961 рр. – *Ворошиловськ*, 1961–1991 рр. – *Комунарськ*. Після проведеного 1991 р. референдуму місто повернуло собі теперішню назву *Алчевськ*.

Олексій Алчевський (1835–1901) – український патріот, відомий банкір, промисловець, меценат, засновник Донецько-Юр’ївського металургійного та гірничо-промислового товариств, учасник цілої низки просвітницьких проектів: член товариства „Громада”, організатор публічної бібліотеки й товариства з розповсюдження письменності серед народу, ініціатор спорудження 1899 р.

пам’ятника Тарасові Шевченку, співзасновник жіночої недільної школи та ін. У назві міста збережено пам’ять не тільки про *Олексія Алчевського*, але й про його родину – дружину *Христину Алчевську*, відомого педагога та громадського діяча, синів – композитора *Григорія Алчевського*, співака *Івана Алчевського*, театрального критика *Миколу Алчевського*, дочку *Христю Алчевську* – педагога, перекладача, письменницю.

Безпідставні спроби повернути *Алчевську* назву *Комунарськ* – яскраве свідчення того, що назва поселення, як і мова загалом, має неабияке значення.

Назву м. ***Ватутіне*** (Чрк.) мотивовано прізвищем *Миколи Ватутіна*. Населений пункт засновано 1947 р. (ГЕУ І, с. 148) на теренах *Юрківського* вугільного басейну. Початково поселення іменувалося *Юрківське робітниче селище*, згодом – *Шахтинське* або *Юрбас*. Міський статус та теперішню назву на честь генерала армії *Миколи Ватутіна* місто отримало 1949 р.: *Ватутін* → м. *Ватутіне.*

Микола Ватутін (1901–1944) – радянський воєначальник, Герой Радянського Союзу. Армія генерала *Ватутіна* ціною величезних втрат, які в рази перевищували втрати противника, визволила Звенигородський р-н Черкаської обл., де розташоване теперішнє місто.

У листопаді 2014 р. Інститут національної пам’яті включив *Миколу Ватутіна* до списку осіб, причетних до боротьби проти незалежності України, організації голодоморів та політичних репресій, чиї імена збережено в українських топонімах. Однак у жовтні 2015 р. до оновленого списку осіб, які підпадають під дію Закону про декомунізацію, прізвище *Ватутіна* вже не внесено. Дискусія про доцільність перейменування міста *Ватутіне* – досі відкрита. Сьогодні *Ватутіне* відоме ще як *наймолодше місто Черкащини*.

Назву м. ***Верхівцеве*** (Днп.) мотивовано прізвищем *Олександра Верховцева*. 1884 р. новозасновану залізничну станцію теперішньої Придніпровської залізниці та пристанційне селище поіменовано за назвою найближчого села *Любомирівкою* (ГЕУ І, с. 161). 1904 р. селище перейменовано на честь першого

керівника залізниці *Олександра Верховцева – Верховцеве*, з 1956 р. – м. *Верхівцеве*: *Верховцев → Верховцеве →* м. *Верхівцеве.*

Олександр Верховцев (1839–1900) – начальник Катеринської (тепер Придніпровської) залізниці в 1884–1900 рр., успішна діяльність якого сприяла розширенню та розквіту промислового, економічного та освітнього потенціалу краю.

Зміна *о → і* в назві міста відповідає фонетичним нормам української мови, хоч від антропоніма *Верховцев* закономірним є творення ойконіма *Верховцеве*.

Назву м. ***Горлівка*** (Днц.) мотивовано прізвищем *Петра Горлова*: *Горлов →* м. *Горлівка.* Засновані козаками на початку XVIII ст. хутори вздовж річок Корсунь, Балка Залізна та Лугань стали першими відомими поселеннями на цих теренах, поіменованих царською канцелярією як *Государів Байрак* (1754 р.), *Государів Посад* (1779 р.) та ін. З будівництвом залізниці на території майбутнього міста зведено станції *Микитівка* та *Корсунь*. Під керівництвом гірничого інженера *Петра Горлова* розпочато вуглерозвідувальні роботи та спорудження Корсунської копальні № 1, біля якої виросло робітниче селище. Це селище 1867 р. (ГЕУ І, с. 286) і дало початок містові, названому згодом *Горлівкою*.

Петро Горлов (1839–1915) – інженер, дослідник та організатор гірничого виробництва на Донбасі, Кавказі, в Уссурійському краї, Середній Азії, зачинатель вугледобування на місці майбутньої *Горлівки*.

Зображення птаха *горлиці* на гербі міста – потрактувння походження астіоніма з позицій народної етимології.

Назву м. ***Гребінка*** (Пл.) мотивовано прізвищем *Євгена Гребінки*. Поселення, засноване 1895 р. (ГЕУ І, с. 296) на залізничній лінії Київ–Полтава, поіменоване спочатку за назвою найближчого села – *Городище.* Припускають, що 1900 р. з ініціативи відповідального за будівництво станції інженера шляхів сполучення М. Погорілка для увіковічнення пам’яті про відомого письменника

Євгена Гребінку станцію *Городище* та пристанційне поселення перейменовано на *Гребінку*: *Гребінка* → м. *Гребінка.*

Євген Гребінка (1812–1848) – український письменник, байкар, поет-лірик, педагог, викладач словесності, громадський діяч, співвидавець першого „Кобзаря" Тараса Шевченка. Сьогодні найвідомішим є його романс „Очі чорні", низка байок, історичний роман „Чайковський", повісті „Кулик", „Ніжинський полковник Золотаренко" та ін. Хутір *Убіжище* (тепер с. *Мар'янівка*) недалеко від м. *Гребінки* – мала батьківщина *Євгена Гребінки*, там він народився й похоронений.

Назву м. ***Докучаєвськ*** (Днц.) мотивовано прізвищем *Василя Докучаєва*. Поселення засновано 1898 р. (ГЕУ І, с. 351) у зв'язку з освоєнням вапнякових та доломітних кар'єрів, розташованих недалеко від залізничної станції й села *Оленівки*, та первісно поіменовано *Оленівські Кар'єри*. Сучасну назву місто отримало 1954 р. у знак пам'яті про агролісознавця *Василя Докучаєва*: *Докучаєв* → м. *Докучаєвськ.*

Василь Докучаєв (1846–1903) – природознавець, основоположник наукового генетичного ґрунтознавства та зональної агрономії, автор ґрунтової карти світу, теорії генези чорнозему. Вчений ініціював насадження лісосмуг у степовій зоні Донеччини й був причетним до створення найбільшого на цих теренах Велико-Анадольського лісу.

Необхідність перейменування смт *Оленівські Кар'єри* на м. *Докучаєвськ* умотивувати складно. Сьогодні побутує розмовний варіант астіоніма – *Докуч* [Отин 2014, с. 49].

Назву м. ***Єнакієве*** (Днц.) мотивовано прізвищем *Федора Єнакієва*. Біля селища *Софіївка* Бахмутського повіту, за три кілометри від колишнього Петровського дослідного чавуноплавильного заводу 1895 р. розпочато спорудження нового металургійного підприємства, яке отримало таку ж назву, як і попереднє, – *Петровський*. Одним із засновників цього заводу й опікуном соціальної інфраструктури призаводських селищ був *Федір Єнакієв*. 1898 р.

ухвалено рішення залізничну станцію та місцевість, де розміщено *Петровський завод*, копальні й селища металургійного товариства, назвати за прізвищем основного його фундатора Федора *Єнакієва*: *Єнакієв* → м. *Єнакієве.* Цей рік уважають датою заснування міста (ГЕУ І, с. 401), хоч окремі джерела вказують на відоме з 1782 р. село *Федорівку* як попередника сьогоднішнього *Єнакієва*.

Упродовж 1928–1936 рр. *Єнакієве* перейменовано на *Рикове*; з 1936 р. до 1941 р. – *Орджонікідзе*; у 1941–1944 рр. йому повернено назву *Рикове*; з червня 1944 р. – знову *Єнакієве*.

Федір Єнакієв (1852–1915) – відомий промисловець, один із засновників металургійного заводу. Керівник та член правління шести комерційних і промислових структур, найбільшими серед яких були Товариство Північно-Донецької залізниці, Російсько-бельгійське металургійне товариство, Російське паровозобудівельне механічне товариство, Компанія Санкт-Петербурзького металічного заводу та ін.

Назву м. ***Івано-Франківськ*** (обл. центр ІФ) мотивовано іменем і прізвищем *Івана Франка*. На теренах двох сіл – *Заболоття* та *Княгинин* у середині XVII ст. споруджено фортецю, яка 1660 р. [Яцій 2015, с. 133] стала початком заснування польським шляхтичем Андрієм Потоцьким міста, названого за іменем його старшого сина *Станіслава – Станіславів*. Відтоді місто поперемінно іменували то *Станіславів*, то *Станіслав*, а 1962 р. на честь Івана Франка перейменували на *Івано-Франківськ*: *Іван Франко* → м. *Івано-Франківськ*.

Іван Франко (1856–1916) – видатний український письменник, поет, драматург, перекладач, літературний критик і публіцист, багатогранний учений, етнолог і фольклорист, історик, соціолог, політолог, економіст, філософ. Франко часто бував у місті, навіть свого часу мав намір поселитися в ньому. Поіменування обласного центру України іменем одного з найбільших українців – честь містові, слава Великому Франкові.

Місто ***Іловайськ*** (Днц.) засноване в 60-х роках XIX ст. (ГЕУ ІІ, с. 77). Назву поселення мотивовано прізвищем землевласників та промисловців

Іловайських, на землях яких 1869 р. прокладено залізницю, споруджено залізничну станцію *Іловайська* (від 1938 р. – *Іловайськ* [Никонов 1966, с. 154]): *Іловайські* → м. *Іловайськ*.

Григорій Іловайський (1778–1847) – генерал-майор, учасник російсько-турецької та франко-російської воєн. За військову службу отримав землі в районі Харциська.

Іван Іловайський (1831–1883) – підприємець, співініціатор створення з'їзду гірничих промисловців, засновник Макіївського кам'яновугільного рудника та Зуївського механічного заводу. Один із найвпливовіших представників родини *Іловайських*.

Дослідники припускають вірогідність утворення назви міста від апелятива *іловай* 'лугова мілка болотиста затока', співвідносного з основою географічного терміна *іл* 'мул' (Мурзаев, с. 233) [Лучик 2014, с. 234], хоч імовірнішим є творення якраз антропоніма *Іловайський* від цього апелятива.

Місто ***Каховка*** (Хрс.) відоме з 1791 р. (ГЕУ ІІ, с. 130). Воно засноване поблизу зруйнованої 1695 р. турецької фортеці *Іслам-Кермен*. Теперішню назву мотивовано прізвищем *Василя Каховського*, за іншими джерелами – його брата *Михайла Каховського*: *Каховський* → м. *Каховка*.

Василь Каховський (*Коховський, Нечуй-Каховський*) (1738–1795) – генерал-майор, управитель Таврійської губернії, губернатор Катеринослава.

Михайло Каховський (*Коховський, Нечуй-Каховський*) (1734–1800) – генерал-аншеф, учасник російсько-турецької, російсько-польської воєн, великий землевласник.

Прізвищем *Каховських* назвав поселення 1791 р. власник міста, полковник Дмитро Куликівський.

Теперішню назву одного з обласних центрів – м. ***Кропивницького*** (обл. центр Крв.) мотивовано прізвищем *Марка Кропивницького*: *Кропивницький* → м. *Кропивницький.*

Заснування поселення припадає на 1754 р. [Никонов 1966, с. 193]. Пов'язують цей факт із заселенням території давніх козацьких зимівників, слобід та хуторів, а далі – зі зведенням фортифікаційних споруд. Новостворене місто дістало назву *Єлисавет*, а з 1774 р. по 1924 р. – *Єлисаветград*. Упродовж 1924–1934 рр. перейменовано в *Зінов'єськ*; із 1934 р. по 1939 р. – *Кірово*; протягом 1939–2016 рр. – *Кіровоград*. Сучасну назву місто отримало 14 липня 2016 р. після тривалих, розпочатих ще 1989 р. громадських обговорень і дискусій.

Марко Кропивницький (1840–1910) – український письменник, драматург, актор, співзасновник українського національного професійного драматичного театру. У жовтні 1882 р. створив у *Єлисаветграді* Товариство акторів, відоме як Театр корифеїв, котрому судилося стати славою й гордістю театральної України.

Назву поселення ***Лутугине*** (Лг.) мотивовано прізвищем *Леоніда Лутугіна*: *Лутугін* → м. *Лутугине.* Заводське селище, засноване 1896 р. (ГЕУ ІІ, с. 297) біля сіл *Успенка* та *Конопляновка* у зв'язку з будівництвом чавуноливарного заводу з виробництва валків, 1914 р. отримало назву *Шмідтівка*, а з 1925 р. перейменоване в знак пам'яті про інженера-геолога *Леоніда Лутугіна* на *Лутугине*.

Леонід Лутугін (1864–1915) – фахівець у галузі геології вугільних родовищ, дослідник Донецького кам'яновугільного басейну, громадський діяч. Уперше склав геологічний розріз вугленосної товщі Донбасу, визначив її потужність, кількість вугільних шарів та прошарків, описав їхні хімічні характеристики.

Теперішнє м. ***Олександрія*** (Крв.), а колишній козацький зимівник *Усівка* (*Усиківка*), заснований 1746 р. запорожцем *Усом* на лівому березі р. Інгулець, з початком сербської колонізації українських земель перейменований на шанець *Бечея* (*Бечка, Беча*), від 1784 р. прибирає собі назву *Олександрійськ*,

а далі – з невластивим для українських, але характерним для античних топонімів формантом ***-ія*** – *Олександрія*: *Олександр* → м. *Олександрія*.

Сьогодні в Україні побутує 149 поселень з антропонімом *Олександр / Олександра* в основі назви, серед яких і вісім *Олександрій*. Щодо волинського села *Олександрія*, то В. Шульгач пов'язує його з жіночим іменем *Олександра* [Шульгач 2001, с. 101]; назву сумської *Олександрії* О. Іваненко вважає утвореною за аналогією до інших населених пунктів із такою ж назвою [Іваненко 2017, с. 194]; кіровоградська ж *Олександрія* приурочена російському цареві Олександру I [Лучик 2014, с. 360], що мало б дати підстави жителям міста подумати про повернення до історичної назви *Усівка*.

1780 року (ГЕУ III, с. 5) запорозький козак *Матвій Хижняк* заснував на території сьогоднішнього м. ***Павлоград*** (Днп.) зимівник. Через декілька років він отримав статус державної військової слободи та назву *Матвіївка*, а згодом – слобода *Луганська* (*Луганка*). 1784 р. слобода перейменована на місто *Павлоград* як „топонімічний подарунок Катерині II" (фраза Є. Отіна) за іменем наступника царського пристолу Павла I: *Павло* → м. *Павлоград.*

Чи повернеться *Павлоград* (Днп.) до первісної *Матвіївки*, чи й надалі залишатиме за собою ім'я російського самодержавця – питання часу.

Астіонім ***Синельникове*** (Днп.) мотивовано прізвищем *Івана Синельникова*. Поселення засноване наприкінці XVIII ст. (ГЕУ III, с. 183). Своєю назвою завдячує генералові *Іванові Синельникову*: *Синельников* → м. *Синельникове.* На землях, які належали його нащадкам, 1868–1869 рр. було споруджено залізничні станції *Синельникове – I* та *Синельникове – II*.

Іван Синельников (1741–1788) – державний та військовий діяч, генерал-майор, учасник російсько-турецької війни, перший намісник Новоросійського краю, будівничий Катеринослава (тепер м. Дніпро), перший губернатор Катеринославщини (у 1783–1788 рр.).

Місто ***Скадовськ*** (Хрс.) засновано 1894 р. (ГЕУ III, с. 195) на місці Джарилгацького порту та татарського рибальського поселення Алі-Агак [Янко

1998, с. 321; Лучик 2014, с. 431]. Назву мотивовано прізвищем Сергія *Скадовського*, засновника пристані, а згодом і портового міста: *Скадовський* → м. *Скадовськ.*

Сергій Скадовський (1863–1918) – громадський діяч, благодійник, нащадок польського шляхетського роду гербу Доленга, почесний член „Херсонського губернського піклування дитячих притулків", голова повітових та губернських Земських зборів, будівничий пристані, містечка, курорту, порту, міста *Скадовська*.

Назву м. ***Хмельницький*** (обл. центр Хм.) мотивовано прізвищем *Богдана Хмельницького*: *Хмельницький* → м. *Хмельницький*. Місто поіменовано 1954 р. для увічнення пам'яті про українського гетьмана *Богдана Хмельницького*. До того часу поселення назване *Проскурів*, а в найдавніших писемних документах засвідчене як *villa Ploskirowcze*, 1431 р., *Ploskirow*, 1434–1444 рр., згодом – *Proskurow*, 1789 р. [Торчинська, Торчинський 2008, с. 479].

Богдан Хмельницький (1595–1657) – гетьман Запорозького війська, провідник Національно-визвольної війни 1648–1657 рр., творець Української козацької держави. *Хмельницький* – відважний воїн шляхетського роду, талановитий воєнначальник і полководець, який отримав низку історичних перемог й одну велику поразку: підписання союзу з Москвою, що принесло в Україну 30-річну Руїну (1657–1687), а далі – цілі століття поневолення.

Назву поселення ***Щолкіне*** (АРК) мотивовано прізвищем *Кирила Щолкіна*: *Щолкін* → м. *Щолкіне*. Місто засноване 1978 р. (ГЕУ ІІІ, с. 454) на місці потенційної Кримської АЕС. У зв'язку з катастрофою на Чорнобильській АЕС та небезпекою будівництва атомної електростанції в сейсмічній зоні Кримського півострова роботи щодо спорудження станції припинено.

Кирило Щолкін (1911–1968) – фізик, учений-ядерник, член-кореспондент АН СРСР, автор ядерного проекту СРСР.

2013 р. обговорювалося питання про перейменування міста на *Казантип* за його розташуванням біля відомого мису.

На периферії мікрокоду МА перебуває астіокультуронім ***Євпаторія*** (АРК).

Назву поселення мотивовано іменем боспорського царя *Митридата Євпадора*: *Євпадор* → м. *Євпаторія*. Засноване античне місто *Керкенитида* в VI ст. до н.е. (ГЕУ І, с. 397); у І ст. до н. е. давньогрецькі колоністи дали йому назву *Ενπατορια* [Бушаков 2003, с. 64]; із турецьким завоюванням у XIV ст. поселення перейменовано на *Гьозльов* [Никонов 1966, с. 133]; після захоплення Росією 1783 р. назву переосмислено як *Козлов*, а через рік офіційно відновлено як *Євпаторія* [Лучик 2014, с. 204].

Митридат Євпадор (123 р. до н. е. – 63 р. до н. е.) – Понтійський і Боспорський цар, „цар Азії", правитель, який був на троні 44 роки. Воював проти Риму; свої дії підпорядковував основному життєвому креду – створення сильної еллінської держави. Його іменем мотивовано назву античного міста.

З-поміж дескрипцій, за якими можна впізнати *Євпаторію*, виокремлюємо дві числівникові: *місто шести релігій* та *древнє місто п'яти воріт*.

Отже, національна ідентичність проявляється, зосібно, і в меморіальних астіокультуронімах. На жаль, сьогодні не можемо стверджувати, що меморіальні назви всіх міст, мотивованих антропонімами, відповідають патріотичним запитам українського суспільства. Поверненням в ойконімний простір *Алчевська* замість *Комунарська*, поіменуванням *Івано-Франківськом* колишнього *Станіславова*, *Кропивницьким* – *Кіровограда*, мабуть, і вичерпується перелік позитивних змін у нині чинному меморіальному астіоніміконі.

3. 3. 2. Астіокультуроніми, мотивовані меморіальними ойконімами, агіонімами, геортонімами (мікрокод МО/Аг/Гр)

У назвах багатьох поселень збережено інші групи онімів: ойконіми, агіоніми, геортоніми, тобто назви відомих або важливих об'єктів, подій світського чи релігійного характеру та ін.

Назви мікрокоду „Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми” об’єднано в три групи: 1) астіокультуроніми, мотивовані меморіальними ойконімами (назвами інших поселень, фортець): *Арциз, Бар, Новомосковськ, Одеса, Херсон*; 2) астіокультуроніми, мотивовані меморіальними агіонімами (назвами християнських свят, культових споруд): *Благовіщенське, Богодухів, Вознесенівка, Вознесенськ, Покров, Покровськ*; 3) астіокультуроніми, мотивовані меморіальними геортонімами (назвами історичних дат, свят): *Первомайск* (2)*, Першотравенськ.*

1) Астіокультуроніми, мотивовані меморіальними ойконімами (назвами інших поселень, фортець)

Місто ***Арциз*** (Од.) засноване 1816 р. (ГЕУ І, с. 53) у час заселення Південної Бессарабії німецькими колоністами. Поіменоване первісно як *Johanneshort* (*Фортеця Іоанна*), а 1819 р. перейменоване на *Арцис*. Інші назви поселення: *Альт-Арциз, Арсис Перший, Старо-Арцис, Старий Арсис, Іванівська колонія № 11.*

Arcis-sur-Aube (*Арсі-сюр-Об*) – французьке місто, де 20–21 березня 1814 р. відбувся бій між французькими й коаліційними (російськими, австрійськими, баварськими) військами. Присвоєння містові імені *Арцис* відбулося за наказом російського царя Олександра І в пам’ять про перемогу над армією Наполеона І Бонапарта під м. *Арсі* [Лучик 2014, с. 25; Янко 1998, с. 28]. Неофіційна, зрідка вживана назва *Арциз-на-Чазі* вказує на розташування поселення (на річці *Чага*) та проводить паралелі між містами українським та французьким (на річці *Об*).

Місто ***Бар*** (Вн.) засноване на місці колишнього поселення *Рів*. Відомості про попередника *Бара* маємо від 1405 р. (*Рів* (Грушевський, с. 45) [Дика 2009, с. 136]), а населений пункт із теперішньою назвою відомий у документах від 1539 р. (*Бар* (Грушевський, с. 85) [Дика 2009, с. 9]).

Формально назву міста можна розглядати, як мотивовану географічним терміном *бар* ‘мокре місце між пагорбами’ (Гр. І, с. 27); ‘глибокий обривистий яр’ (Марусенко, с. 215); ‘мокре місце між горбами’ (ЕСУМ І, с. 136). Однак

у XVI ст. містом володіла королева Бона Сфорца, тож дослідники, першочергово історики, пов'язують його назву з італійським містом *Барі*, де польська королева певний час мешкала, вчилася й звідки проліг її шлях на королівський трон (Фасмер I, с. 122) [Лучик 2014, с. 33].

Інші українські ойконіми *Бар* з італійським містом не пов'язані: назва селища *Бар* (Вн.) утворена внаслідок перенесення назви залізничної станції на пристанційне поселення, а назва села *Бар* (Лв.) – репрезентант мікротопонімного (гідронімного) ономастичного коду.

1784 року шляхом об'єднання поселень *Самарчик* та *Новоселиця*, відомих із 1650 р., засновано новий населений пункт ***Новомосковськ*** (Днп.) (ГЕУ II, с. 429). Дещо згодом його локацію змінено: поселення перенесено спочатку на місце колишнього *Катеринослава I*, а далі – вниз по *Самарі* до *Богородицького укріплення*. Астіонім утворено від прикметника *нова* та назви *Москва* як утвердження слави міста-мотиватора.

Поіменування м. ***Одеси*** (обл. центр Од.) сучасною назвою сягає 1795 р., а попередник міста – поселення *Качибей, Кучубей, Куджабей, Хаджибей, Хаджи-бей* – відоме з 1415р. (ГЕУ II, с. 442). Сучасний астіонім мотивовано назвою давньогрецької колонії *Одессос*, античного міста *Ὀδησσός*, розташованого в околицях теперішньої *Варни* (Фасмер III, 121) [Лучик 2014, с. 358; Никонов 1966, с. 304]. Меморіальна назва продиктована, очевидно, не тільки модою на античні ймення, але й якимось іншим, не зафіксованим в історичних джерелах мотивом (та й авторство самої назви приписують то Катерині II, то Російській академії наук, то статс-секретареві Адріанові Грибовському).

Крім офіційної назви, сьогодні відомі також дескрипції *перлина Чорного моря, південна Пальміра, південна столиця, столиця гумору, Одеса-мама.*

Давній *Херсонес Таврійський* у Криму (*Χερσόνησος η Ταυρική*) – прототип теперішнього м. ***Херсон*** (обл. центр Хрс.), уперше згаданого в історичних джерелах 1778 р. (ГЕУ III, с. 360). Цю античну назву мотивовано давньогр.

діал. апелятивом *χερσόνησος* ‘півострів’ [Білецький 2012а, с. 43; Бушаков 2003, с. 75; Никонов 1966, с. 454; Лучик 2014, с. 492].

2) Астіокультуроніми, мотивовані меморіальними агіонімами (назвами християнських свят, культових споруд)

Поселення ***Благовіщенське*** (Крв.) засновано на початку 80-х років XIX ст. (ГЕУ I, с. 331) у зв’язку зі спорудженням цукроварні біля села *Грушки* та поіменовано як висілок *Грушківського цукрового заводу* або *Грушівський висілок*. У 20-х роках XX ст. призаводські забудови об’єднано в робітниче селище *Благовіщенське*, до якого згодом приєднано й навколишні села *Грушки, Тарасівку, Шамраївку*. 1924 р. об’єднане поселення перейменовано на *Ульяновку*. 2016 р. містові відновлено назву *Благовіщенське*. Первісне іменування поселення могло бути пов’язаним з освяченою *Благовіщенською* церквою, хоч і не маємо відомостей про зведення такої церкви в колишньому *Благовіщенському.*

У християнській традиції апелятив *благовіщення* символізує благу вість, яку повідомив Архангел Гавриїл Діві Марії про непорочне зачаття від Святого Духа й народження Божого Сина – Ісуса Христа, та християнське свято *Благовіщення* для пошанування цієї події.

Формально близькі ойконіми *Благовіщенка* (Днп., Днц., Зп., (2), Лг., Хрс.), *Благовіщенське* (Зп., Хрс.) можна розглядати і як відергонімні утворення (від назви церкви – *Благовіщенська*), і як релігійно-меморіальні з первісним мотивом ‘*блага вість зійде на поселення*’.

На землях відомого з 1571 р. поселення *Дяків Острог* (1717 р. – *Дякове Городище*) майже через сто років виросло укріплення *Богодухівська Гать* [Янко 1998, с. 54], зафіксоване в „Историко-статистическом описании Харьковской епархии” уже як *Богодухів* – сьогоднішнє м. ***Богодухів*** (Хрк.). 1662 р. у *Богодухів* прибули переселенці з Правобережної України на чолі з отаманом Тимофієм Крисою (засновником села *Крисине*, колишнього

Крисиного Яру), тож роком постання поселення вважають то 1662 р., то 1571 р. – час заснування *Дякового Острога*.

Ю. Абдула вслід за Ф. Гумілевським пов'язує походження назви населеного пункту з *церквою Бога Духа Святого* [Абдула 2007, с. 92]. Документи не фіксують такої церкви в давньому *Богодухові*, однак дослідники припускають вірогідність її спорудження ще в *Дяковому Острозі* й присвоєння навколишній болотистій місцевості назви *Богодухівська гать*. Зважаючи на структуру ойконіма, учені допускають імовірність його творення також від антропоніма **Богодух* [Лучик 2014, с. 57].

Цікаво, що в часи активних радянських перейменувань, коли майже всі назви релігійного походження стиралися з географічної карти країни, *Богодухів* від 1662 р. жодного разу не перейменовували. Можливо, з огляду на народноетимологічні легенди про тутешніх розбійників, або болотисті місця, які змушували 'віддавати Богу душу', чи, навпаки, про чисте, одухотворене повітря *Богодухова*.

Поселення, засноване 1956 р. (ГЕУ ІІІ, с. 396) на місці хуторів *Вознесенівка, Новомиколаївка, Василівка*, с-ща залізничної станції *Красна Могила* (до 1920 р. – *Провалля*), с-ща шахти „Червоний партизан", до 2016 р. іменувалося *Червонопартизанськом* (за назвою шахти „Червоний партизан"). 2016 р. місту повернено назву одного з колишніх хуторів – ***Вознесенівка*** (Лг.).

Ойконім увіковічнює важливу християнську подію та велике свято – *Вознесіння* Ісуса Христа, яке відбулося через 40 днів після Господнього Воскресіння.

Крім міста *Вознесенівки*, в Україні сьогодні побутує ще місто *Вознесенськ* (Мк.) та села *Вознесенка* (Днц. (2), Зп., См., Хрс.), *Вознесенка Перша*, *Вознесенка Друга* (Од.), *Вознесенськ* (Мк.), *Вознесенське* (Днп., Мк., См., Хрк., Чрк.).

Теперішнє м. ***Вознесенськ*** (Мк.) засноване 1795 р. (ГЕУ І, с. 207) на місці зведеної за литовського князя Вітовта та відомої ще з 1430 р. фортеці *Соколи*,

запорозького зимівника й козацької переправи *Соколець*, козацької слободи *Соколи* початку XVIII ст.

Свято-Вознесенську церкву в м. *Вознесенську* освячено 1846 р., а споруджувати її розпочали 1795 р., у час заснування та поіменування поселення. 1936 р. кафедральний собор зруйнували, а відродили його трохи більше десяти років тому.

На прадавніх українських землях, оповитих звитягою запорожців, наприкінці XIX ст. виявили багаті родовища марганцевої руди, що спричинило заснування низки робітничих поселень (*Олександрівка, Перевізькі Хутори, Підгірна, Причепилівка* (*Покровські копальні, Гірницьке*), *Рудник, Червоний Гірник, Чортомлик*), об'єднаних 1934 р. у м. *Орджонікідзе* (ГЕУ II, с. 464). 2016 р. місто перейменовано на ***Покров*** (Днп.). Тож назва сьогоднішнього міста пройшла шлях: *Рудник* „*Покровські копальні"* (1886 р.) → *рудник ім. Орджонікідзе* (1934 р.) → м. *Орджонікідзе* (1934 р.) → м. *Покров* (2016 р.).

Свято *Покрови*, з яким пов'язана назва поселення, сягає X ст. і спирається на подію, що, за відомою легендою, відбулася в Константинополі. Місто оточили чужинці, Божа Мати, щоб урятувати християн, які молилися на всеношній у Влахерській церкві, покрила їх своїм омофором. Це був знак перемоги. Невдовзі поспіли воїни-захисники й звільнили населення від нападників.

Споруджену в другій половині XIX ст. станцію *Гришине* (ГЕУ II, с. 211) поіменовано за назвою найближчого до неї на той час села. Від 1875 р. цю назву перейняло на себе пристанційне поселення *Гришине*. Протягом 1934–1938 рр. – *Постишеве*, згодом – *Красноармійське, Красноармійськ*. Теперішню назву ***Покровськ*** (Днц.) поселення отримало 2016 р.

Свято *Покров Святої Богородиці* відзначають ще з давньоукраїнських часів, возвеличуючи святий омофор Богоматері, яким вона покриває й захищає людей. Водночас від 1999 р. цей день у нашій державі – свято українського

козацтва, День створення Української Повстанської Армії, а з 2014 р. – День захисника України.

Крім народженого 2016 р. *Покровська*, сьогодні побутує низка подібних до цієї назв: *Верхня Покровка*, *Новопокровка* (12), *Новопокровське*, *Першопокровка*, *Покрівка*, *Покрівці*, *Покров*, *Покровка* (18), *Покровська Багачка*, *Покровське* (10), *Покровщина*, *Свято-Покровське*.

Місто розташоване в західній частині Донецької обл., що спричинило дескрипцію *західні ворота Донбасу*.

3) Астіокультуроніми, мотивовані меморіальними геортонімами (назвами пам'ятних дат, свят)

Теперішнє м. ***Первомайськ*** (Лг.), відоме з 1765 р. (ГЕУ ІІІ, с. 15), до 1920 р. іменувалося як *Петро-Мар'ївка*. На початку ХІХ ст. на його околицях засновано висілки *Четчиківку*, а згодом *Олександрівку* та *Сокологорівку*. Загалом сьогоднішнє місто об'єднало шість невеликих сільських поселень, розташованих на відстані 3–5 км. одне від одного. 1920 р. його перейменовано на *Первомайськ*.

Первое мая (укр. *Перше травня*) – Міжнародний день праці, який святкують у 143 країнах світу. Попри суттєве наповнення свята комуністичною ідеологією, з 1890 р. його відзначають як День робітничої солідарності, а з 2017 р. в Україні – День праці.

Якщо на назву міста не поширилася дія Закону про декомунізацію, то під дію „закону про дерусифікацію" *Первомайськ*, як і десятки інших таких ойконімів (*Первомаївка* (Хрс.), *Первомайське* (27 назв), *Первомайський* (Днц., Хрк.) тощо), повинен потрапити.

Ще один ***Первомайськ*** (Мк.) був поіменований 1919 р. (ГЕУ ІІІ, с. 15) та споруджений на місці *Ольвіополя, Голти* та *Богополя*. Його попередники, засновані в різний історичний період, змінювали свої назви: *Орлик, Орликівський шанець, Єкатериношанець, Орель, Орлополь, Ольвіополь; Голта;*

Богополь, Бугополь та ін. Від початку ХХ ст. об'єднане поселення отримало спільну меморіальну назву.

За офіційною версією, рішення назвати місто *Первомайськом* прийняте на мітингу 1 Травня.

Поселення ***Першотравенськ*** (Днп.) засноване 1954 р. (ГЕУ ІІІ, с. 25) як робітниче шахтарське селище, що до 1960 р. іменувалося *Шахтарським*. Від 1960 р. – *Першотравневе*, від 1966 р. з отриманням статусу міста – *Першотравенськ*. Назву поселення мотивовано геортонімом *Перше Травня*.

Отже, астіокультуроніми меморіального коду здебільшого ідеологічно марковані. Вони зберігають пам'ять не тільки про відомих осіб, але й про позначені певними подіями близькі та далекі міста, церковно-християнські факти, пам'ятні дати тощо. Зазвичай це штучноспродуковані назви, які демонструють певний тип мислення та суб'єктивний підхід до вибору мотивів іменування. Меморіальна назва може бути об'єктом несприйняття, що приводить до перейменування поселення, і стає тією об'єднувальною силою, яка здатна змінити назви тоталітарного минулого (напр.: *Покров* замість *Орджонікідзе, Покровськ* замість *Красноармійськ*).

2. 4. Гідронімний код (ГК)

Гідронімія вважається найдавнішим і відносно стабільним шаром онімної лексики. Формуючись від часів індоєвропейської спільності до сьогодення, вона нерідко залишається без істотних змін протягом багатьох століть, а то й кількох тисячоліть [Лучик 1998, с. 189]. Не випадково дослідники гідронімії наголошують: „Змінюється людність, зазнає змін її мова, а назви річок, озер тощо залишаються тими ж. Вони є правдивими залишками мови древнього місцевого населення, давніми мовними реліктами" [Петров 1972, с. 57]. Експлікація гідронімного коду в широкому розумінні цього поняття передбачає аналіз лексики багатьох мов – як сучасних, так і давніх, дослідження мови тих народів, для яких означена територія була місцем постійного або тимчасового

перебування. „В гідронімії відбито мовну ретроспекцію певного ареалу на різних етапах його історії: від найдавнішого (доісторичного) до пізніших (історичних) часів” [Вербич 2017, с. 6].

Важко переоцінити значення води в процесі освоєння території. Зазвичай вона була основним чинником виникнення людських поселень. Тим-то річки й озера, джерела й струмки, стави й болота, їхнє розташування, розміри, форми, якісні ознаки (колір, температура, смак), зв’язки з іншими елементами природного середовища – гірськими породами, ґрунтами, рослинністю, рельєфом тощо відбито в цілій низці назв поселень. Гідронімний код астіоніма – це збереження назви водного об’єкта в назві поселення. Зауважено, що „збіг назви річки й населеного пункту становить закономірність” [Петров 2013, с. 115], однак важливою постає проблема визначення первинності іменування об’єкта: чи місто названо внаслідок закріплення за ним імені ріки, чи, навпаки, ріка отримала свою назву від імення міста.

На первинність гідронімів щодо ойконімів неодноразово вказували ще лінгвісти XIX ст. Однак з часом дослідники гідронімії уточнили цю думку: якщо йдеться про назву великої й відомої ріки, то поселення, засноване на її березі, часто могло іменуватися за назвою водної артерії. Малі ж потоки переважно прибрали свої імена від населених пунктів або їх частин [Карпенко 1964, с. 185].

Від часу зародження в Україні ономастичних студій гідронімія не перестає бути в центрі уваги вітчизняних дослідників. Ідеться передусім про праці С. Вербича [Вербич 2007; Вербич 2009; Вербич 2013; Вербич 2017], М. Габорака [Габорак 2003], І. Желєзняк [Желєзняк 1987], О. Карпенко [Карпенко О. П. 1989; Карпенко О. П. 2003], В. Лучика [Лучик 1996], Л. Масенко [Масенко 1977; Масенко 1979], І. Муромцева [Муромцев 1966], Є. Отіна [Отін 1977], Я. Редькви [Редьква 1998], О. Стрижака [Стрижак 1967а], В. Шульгача [Шульгач 1993; Шульгач 1998], М. Юрківа [Юрків 2000] та ін. Власне, останній із названих дослідників здійснив різноаспектне вивчення

явищ гідронімно-ойконімного паралелізму, проаналізував ойко-гідролексеми Західної України, а також частково інших регіонів нашої держави [Юрків 2000, с. 5].

Люди селилися біля річки чи потоку, які вже мали своє найменування. Про назви таких поселень кажемо, що це оніми доойконімного рівня деривації, а процес перенесення назви гідрооб'єкта на назву об'єкта, заселеного людиною, в ономастиці прийнято називати трансонімізацією. Іноді гідронім ставав назвою поселення без будь-яких структурних змін базового слова, в інший раз процес трансонімізації супроводжувано деривaційними процесами: додаванням чи зміною суфікса, рідше – ойконім утворювано конфіксальним способом, ще рідше – префіксальним.

Моделювання лінгвокультурологічного портрета астіонімів-експлікаторів гідронімного коду передбачає характеристику етимона-гідроніма, позаяк нерідко утворені засобами різних, навіть неслов'янських мов, такі баземи стають об'єктом народноетимологічних фантазій та народження нових легенд.

Під *гідронімним кодом астіоніма* розуміємо закодовану в назві міста інформацію про базовий гідронім як ключ до її декодування, до вияву того гідроніма, який мотивував назву заселеного людиною об'єкта.

Назви міст гідронімного коду: *Балаклія, Бахмут, Бердянськ, Бершадь, Бібрка, Бобринець, Бобровиця, Борзна, Буськ, Буча, Вільнянськ, Вовчанськ, Волноваха, Ворожба, Генічеськ, Гнівань, Дніпро, Довжанськ, Жовті Води, Залізне, Золотоноша, Ірпінь, Іршава, Ічня, Кагарлик, Кальміуське, Кам'янка-Бузька, Кобеляки, Кодима, Конотоп, Куп'янськ, Лиман, Лисичанськ, Лозова, Лохвиця, Луганськ, Мала Виска, Мена, Мерефа, Міусинськ, Молочанськ, Олевськ, Остер, Полтава, Помічна, Прип'ять, Рава-Руська, Ромни, Саки, Сіверськ, Сєвєродонецьк, Сквира, Судак, Судова Вишня, Суми, Сновськ, Стрий, Тальне, Тисмениця, Тернівка, Токмак, Торецьк, Тростянець, Трускавець, Турка, Ужгород, Умань, Устилуг, Хорол, Хрустальний, Хуст, Чорноморськ, Шостка, Шумськ*; *Славутич.*

Колишню козацьку слободу *Балаклея*, відому з другої половини XVI ст. як *Новосерпухів* (*Новий Серпухів*) [Абдула 2007, 92], теперішнє м. ***Балаклія*** (Хрк.), заснував Яків Черніговець 1663 р. (ГЕУ І, с. 67) та поіменував за назвою ріки *Балаклея*, л. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 31): р. *Балаклея* (теп. р. *Балаклійка*) → м. *Балаклія*. Гідронім засвідчено в історичних джерелах у різному фонетичному вияві: *Балаклійка, Балаклейка, Балаклея, Балыклейка, Балыклея, Булуклея, Буликлея, Болыклей, Болоклей, Болаклейка, Велоклея, Пелоклея* та ін. (СГУ, с. 31). Дослідники вважають назву ріки тюркською за походженням і вбачають у ній апелятив *balaq, balïq* ‘риба’ [Вербич 2017, с. 393]. Форми на *-лей /-лея*, могли виникнути під упливом географічного терміна *лей, ляй* ‘ріка, річка, яр’ (Мурзаев, с. 339), який унаслідок народної етимології часто заступає в гідронімах давній тюрк. суфікс *-ли* [Лучик 2014, с. 32].

Місто, засноване на місці злиття річок *Крайня Балаклійка, Середня Балаклійка, Волоська Балаклійка* в р. *Балаклійку* та впадання останньої в р. Сіверський Донець логічно перейняло на себе назву *Балаклія*. З’єднання цих річок сьогодні символізують три хвилі на гербі міста.

З 1571 р. (ГЕУ І, с. 52) відоме поселення *Бахмут* (у радянські часи перейменоване на *Артемівськ*), від 2016 р. – знову м. ***Бахмут*** (Днц.). Назву *Бахмутської сторожі*, а згодом поселення та міста мотивовано назвою р. *Бахмут*, п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 35): р. *Бахмут* → м. *Бахмут*.

Гідронім *Бахмут*, очевидно, іран. за походженням, закріплений за назвою річки через тюрк. посередництво. У його основі, як стверджує І. Желєзняк, – перс. *pehn* ‘широкий, великий’, що в слов’янському мовленні зазнало чергування *-p- / -b-, -n- / -m-*, та індоєв. **ued- / *ud- / *ut-* ‘вода’ [Желєзняк 1987, с. 129–131].

Розвиток соляного промислу в *Бахмуті* покликав до життя новотвір *бахмутка* ‘кухонна сіль, яку добувають в копальнях *Бахмутського* повіту’ (Гр. І, с. 24). Е. Мурзаєв зазначає, що від назви міста утворено ще й географічний

термін *бахмут* ‘холодний північно-західний вітер у нижній течії Дону’ (Мурзаев, с. 76) [Лучик 2014, с. 35]. Майже 450-річний *Бахмут* називають сьогодні *містом, з якого починався Донбас*.

Теперішнє м. ***Бердянськ*** (Зп.) засноване 1827 р. (ГЕУ І, с. 80) на місці давніх козацьких та рибальських осель і морської пристані, зведеної 1673 р. запорозькими й азовськими козаками. Колишню назву селища *Берди* (до 1841 р.) мотивовано назвою р. *Берда*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 39), а далі за посередництвом згаданого комоніма поіменовано як м. *Бердянськ*: р. *Берда* → с. *Берди* → м. *Бердянськ* (упродовж 1939–1958 рр. – м. *Осипенко* на честь льотчиці Поліни *Осипенко*). Цілком вірогідною є мотивація назви колишнього козацького поселення *Берди* не гідронімом, а оронімом чи мікротопонімом (назвою урочища) *Берда*; див. також: [Габорак 2005, с. 20; Лучик 2014, с. 38].

Гідронім (оронім, мікротопонім) *Берда* утворено внаслідок онімізації географічного терміна *бердо* ‘пагорб, височина, скеля, обрив, прірва’ (Мурзаев, с. 81); *бердя* ‘велике каміння’, ‘скалистий обрив’ (Марусенко, с. 216); діал. *бердя* (< прасл. **bьrdo* ‘вістря, гребінь’) (ЕСУМ І, с. 169).

Сьогодні місто-курорт *Бердянськ* відоме ще як *перлина Північного Приазов’я*; *столиця Азовських оздоровниць* (дескрипції).

Давнє поселення, теперішнє м. ***Бершадь*** (Вн.) відоме з 1459 р. (ГЕУ І, с. 90). Астіонім мотивовано назвою р. *Бершадь*, тепер *Бершадка*, л. Дохни п. Південного Бугу (СГУ, с. 46): р. *Бершадь* → м. *Бершадь.* В історико-географічних документах від витоку до місця впадання ця річка фіксувалася по-різному: *Бершада, Берладинка, Бернадинка*; у верхів’ях – *Бережанка*; *Bersadam* (1579 р.); *Bercad* (перша пол. XVII ст.), *Бершедка* (XVII – поч. XVIII ст.); *Бершадки*; *Бернардынка, Бершадка* (1849 р.); *Бернардинка* (1875 р.), *Bernadynka, Bernardynka, Berszadka* (1880 р.), *Бершадка* або *Дохна*; *Бершадка, Бритавка* та ін. (СГУ, с. 46).

Гідронім *Бершадь* дослідники пов’язують із запозиченою з германських мов назвою риби *берш* ‘вид судака, окуня’ (ЭСРЯ I, с. 159–160), дооформленою суфіксом *-адь / -ядь* у збірній функції [Лучик 2014, с. 43].

Певні сумніви щодо достовірності мотивації гідроніма апелятивом *берш*, а також сучасна назва р. *Бершадка*, що за структурою швидше могла би бути похідною від назви поселення, а не навпаки, дозволили Л. Дикій допустити ймовірність утворення астіоніма від гіпотетичного антропоніма **Бершад* за допомогою суфікса ***-*jь*** [Дика 2006, с. 12], щоправда З. Купчинська ойконім *Бершадь* серед посесивів на ***-*jь*** не розглядає [Купчинська 2016, с. 723–768].

Народна етимологія пов’язує назву міста з тюрк. гіпотетичними апелятивами зі знач. ‘охорона’, ‘бій; битва’; з іменами німця *Берншa*, дочки воєводи *Берншu* тощо.

Базовою для творення назви поселення *Bobrka* (від XV ст. у зв’язку з отриманням магдебурзького права *Novabobrka* [Котович 2000, с. 53]), теперішнього м. ***Бібрка*** (Лв.), стала назва літописної р. *Бобрка*, зафіксованої в документах 1211 р.: *на рѣкоу Бобрѣкоу* (ПСРЛ II, с. 730) [ЕСЛГНПР 1985, с. 20]: р. *Бобрѣка → Бобрка →* м. *Бібрка*.

Гідронім *Бібрка*, л. Дністра (СГУ, с. 52), мотивовано апелятивом *бобръ* ‘річковий бобер’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 20]. О. Стрижак припускав, що назва *Бібрка* могла постати на базі кельт. етимона і зближував її з кельт. апелятивом *Bibroci* ‘боброві’ (ЭССЯ, с. 82) [Стрижак 1988, с. 82]. Однак С. Вербич кельтську етимологію гідроніма *Бібрка* вважає хибною і доводить, що в основу історичної назви *Бобрѣка* покладено праслов. **bobrъkъ* ‘бобер’ з подальшою зміною граматичної форми чол. р. на жін. р. у результаті узгодження з лексемою *річка* [Вербич 2017, с. 93–94]. „Боброва тема” збережена в назвах більше 30-ти ойконімів України, серед яких не тільки відгідронімні, але й відмікротопонімні, відойконімні та відантропонімні назви. На гербі *Бібрки* зображення *бобра* збережено ще від 1569 р.

Поселення ***Бобринець*** (Крв.) уперше засвідчено в писемних документах 1767 р. (ГЕУ І, с. 109). Річка *Бобринка*, п. Сугоклії п. Інгулу л. Південного Бугу в документах XIX ст. названа *Бобринецъ* (СГУ, с. 59), а за експедиційними матеріалами Л. Масенко по-іншому вона, можливо, ще називалася *Дрюкова* (*Дрюківка*) [Масенко 1977, с. 146]. Назва цієї річки стала етимоном астіоніма: р. *Бобринецъ*(ь) (теп. р. *Бобринка*) → м. *Бобринець*.

Гідронім *Бобринецъ*, найімовірніше, теж мотивовано апелятивом *бобер*. Однак колишні іменування поселення як слобода *Бобринець, Бобринцово, Бобринцева* дають підстави дослідникам висувати припущення й про відантропонімне походження назви. Є судження про заснування поселення конкретними особами: козаком Хомою *Бобриком*, графом Олексієм *Бобринським*, вихідцями з села *Великий Бобрик* на р. Кодимі чи *Старий Бобрик* на Житомирщині тощо [Голінатий 2014, с. 11–13].

Час заснування поселення ***Бобровиця*** (Чрн.) – XII ст. (ГЕУ І, с. 110). Назву давнього містечка мотивовано іменем р. *Бобровиця*, л. Трубежа л. Дніпра (СГУ, с. 60). Її зафіксовано в документах XVII–XIX ст., а вже на картах кінця XIX ст., як і сьогодні, ріка поіменована *Бистрицею*: р. *Бобровиця* (теп. р. *Бистриця*) → м. *Бобровиця*.

Назву р. *Бобровиця* мотивовано апелятивом *бобер*, проте причина перейменування річки з *Бобровиці* на *Бистрицю* залишається невідомою. Не всі дослідники ототожнюють теперішню *Бистрицю* з колишньою *Бобровицею*, тож допускають утворення назви поселення безпосередньо від прикметника *бобровий* або від назви місцевості (мікротопоніма) *Бобровиця* в басейні р. *Бистриці* [Лучик 2014, с. 55].

Місто ***Борзна*** (Чрн.) засноване в XVI ст. (ГЕУ І, с. 118), за іншими даними – у XV ст. на теренах давнього городища. Назва р. *Борзна*, п. Дочі п. Дівиці л. Лошу л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 64) стала мотивом для поіменування міста: р. *Борзна* → м. *Борзна*.

Гідронім походить від прикметника *борзий* ‘прудкий, швидкий’ (Гр. I, с. 86), пор. *борзина* ‘бистрина на ріці, ділянка стрімкої течії; швидка течія, поріг тощо’ (Мурзаев, с. 93). Близькі за структурою ойконіми *Борзівщина* (См.) та *Борзова* (Вл.), на думку дослідників, мотивовані не гідронімом, а похідним відантропонімним мікротопонімом (с. *Борзівщина* < мікротопонім **Борзівщина* < особова назва *Борз*(*ов*) [Іваненко 2017, с. 37]) чи безпосередньо антропонімом (с. *Борзова* < особова назва *Борз*(*ий*) [Шульгач 2001, с. 15]).

Народноетимологічні версії пов’язують назву міста з лексемами *борозна, борона, борть* тощо.

Є припущення, що літописна згадка 1097 р.: *и оусрѣте и Володарь брат҃ Василковъ. оу Божьска (бужска)* (ПСРЛ I, с. 267) [ЕСЛГНПР 1985, с. 21] стосується теперішнього м. ***Буськ*** (Лв.), хоч достовірно не відомо, чи в історичних документах ідеться про поселення, розташоване на р. *Південний Буг*, чи на р. *Західний Буг*: р. *Буг* → м. *Буськ*.

Гідронім *Буг* учені пов’язують: 1) з адаптованим східними слов’янами герман. географічним терміном **baki-* ‘потік, ручай’ або індоєв. **bhog- / *bheg-* ‘рухаюсь, пливу’ (Я. Розвадовський); зі спорідненим з нім. *Bach* ‘потік’ (В. Георгієв); 2) з іран., відбитим у назві р. Богучар п. Дону, де *-чар* з іран. *čar* ‘рухаюсь’ (О. Трубачов); 3) з праслов. **bugъ* ‘вигин, закрут’, що пов’язане з індоєв. **bheug(h)- / *bheug(h)-* ‘гнути, згинати’ (Г. Ільїнський); 4) з праслов. **bogъ* ‘річка; вода-бог’, що під впливом пол. мовлення набуло форми *Буг* < *Bóg* та ін. [ЕСЛГНПР 1985, с. 20–21; Лучик 2014, с. 75]. Назву р. *Західний Буг* розглядали ще як похідне утворення від: 1) лит. *baugus* ‘страшний’ (О. Соболевський); 2) балто-слов. **baug-* < індоєв. **bheug-* ‘відхиляюсь, вигинаюсь, звертаю, нахиляюсь’ (Т. Лер-Сплавінський) [Масенко 1977, с. 177]. Узагальнивши попередній досвід етимологізування гідроніма *Буг* та його слов’янських відповідників С. Вербич доходить переконливих висновків про його праслов’янське походження (первісне знач. ‘згин, вигин; предмет (об’єкт) вигнутої (викривленої) форми’ [Вербич 2017, с. 138].

Дескрипція *лелече місто* побутує у зв'язку з народноетимологічним уподібненням назви міста та апелятива *бузько* 'діал. лелека' (СУМ І, с. 251). Птах *лелека* (*бузько*) навіть зображений на гербі *Буська*.

1630 р. побутувало поселення *Буча*, хоч у давніх документах зафіксовано не воно, а село *Яблунька* як частина майбутнього містечка. Від 1898 р. відома залізнична станція *Буча*. 1900 р. офіційно вважається часом заснування теперішнього міста ***Буча*** (Кв.) (ГЕУ І, с. 141). Астіонім мотивовано назвою р. *Буча*, л. Ірпеня п. Дніпра (СГУ, с. 79): р. *Буча* → м. *Буча*.

Творення гідроніма вчені пов'язують з онімізацією географічного терміна *буча* 'глибока яма в річці' з покликанням на рос. *буча* 'глибоке місце в річці, водоверть', блр. *бучка* 'глибоке місце в річці, затока' [Карпенко О. П. 2003, с. 31], основа яких зводиться до праслов. **buk- / *buč-* 'ричати, ревіти, гудіти, дзижчати' (ЕСУМ І, с. 285) (для поширених в гірській місцевості назв річок і потоків із відбиттям „шумової" ознаки водних об'єктів із вибитими глибокими ямами на дні), або ж до індоєв. **bheu / *bhou* 'пухнути, здійматися, набухати, прибувати (про воду)' [Карпенко О. П. 2003, с. 28–33] (для поліських та лісостепових гідронімів із вказівкою на їхню роздутість, розливи, прибування води) [Лучик 2014, с. 86].

Назву *зелене місто* отримала *Буча* через розташування в зоні лісових насаджень та чистого повітря.

Засноване 1840 р. (ГЕУ І, с. 184), м. ***Вільнянськ*** (Зп.) іменувалося *Софіївкою, Красноармійським, Червоноармійським*, а з 1966 р. за назвою р. *Вільнянки*, л. Дніпра; між рр. Таволжана і Кічкас (СГУ, с. 108) – *Вільнянськом*.

Гідронім пов'язують з топоосновою *Вільн- / Вольн-*, тобто на українському мовному ґрунті *Вільнянка* та варіанти назви *Вольная, Вильна*, назви порогів *Вільний, Вольний* [Лучик 2014, с. 127] інтерпретують як 'вільне русло', де *вільне / вільний* ужито в одному зі знач. 'який нічим не обмежується, якому ніхто, ніщо не заважає'; 'якому ніщо не стоїть на перешкоді, якого ніщо не стримує';

‘який здійснюється легко, без труднощів’; ‘такий, де немає тісноти; широкий, просторий’; ‘який здійснюється за природних умов; протилежне штучний’ (СУМ І, с. 673): р. *Вільнянка* → м. *Вільнянськ*. Колишнє селище при залізничній станції *Софіївка* та й сама станція були названі від раніше осілого в північній частині Таврійського степу села.

Поселення ***Вовчанськ*** (Хрк.) уперше засвідчено відомими історичними джерелами 1674 р. як *Вовчі Води* [Абдула 2007, с. 93]. Так тоді називалася й теперішня р. *Вовча*, л. Айдару л. Сіверського Дінця (СГУ, с. 113), яка протікає через місто: р. *Вовча* (кол. *Вовчі Води*) → м. *Вовчанськ* (кол. *Вовчі Води*).

Гідронім *Вовчі Води / Вовча* найчастіше асоціюється з апелятивом *вовк*. Проте вважаємо слушною думку С. Вербича, який не пов’язує цей гідронім з зоономеном *вовк* („оскільки *вовк* – це не водяна тварина”), а розглядає інші значення апелятива *вовк*, як-от: українське діалектне (бойк.) ‘гілка ялини, що росте вниз або збивається вкупу’, ‘рівний відросток що відгалужується вбік від стовбура дерева’ (Матіїв, с. 85), ‘різновид орнаменту на вишивці’ (Онишкевич І, с. 138), гуцул. *вовк* ‘деталь ткацького верстата’ (Гуцульські, с. 40), наддністр. *вовк* ‘отвір у даху, через який проходить дим’, поліськ. *вовк* ‘жердина, прибита по діагоналі дахового схилу’ [Никончук 1990, с. 246] тощо. У зв’язку з зазначеним учений з’ясовує семантику гідронімооснови *Вовк* – *‘річка з вигнутою (покрученою) течією’ [Вербич 2017, с. 296–299].

В. Лучик припускає, що твірне для складеного гідроніма словосполучення *вовчі води* могло мати як пряме, так і переносне значення ‘погані води’ [Лучик 2014, с. 132].

Срібний вовк на гербі та прапорі *Вовчанська* символізує народноетимологічну мотивацію назви міста апелятивом *вовк*.

Місто ***Волноваха*** (Днц.) засноване 1881 р. (ГЕУ І, с. 216). Упродовж XVIII–XIX ст. землі теперішньої *Волновахи* іменувалися ще *Волноваха-Бугас, Бугас-Волноваха* (за назвою сусіднього села), навколишні села – *Холодні Терни*,

Платонівка, Карлівка. Астіонім мотивовано гідронімом *Мокра Волноваха*, п. Кальміусу (СГУ, с. 370): р. *Мокра Волноваха* → м. *Волноваха*.

Опорний компонент *Волноваха* гідроніма *Мокра Волноваха*, який спричинився до творення назви міста, мотивовано рос. прикметником *волновой* ‘який створює хвилі, хвилястий’ або *волноватый* ‘дещо хвилястий’ [Лучик 2014, с. 135]. Гідронім уперше зафіксовано в документах початку XVIII ст.; у записах Д. Яворницького під 1745 р. позначений, окрім того, як *Волненська річка* (Эварницкий, с. 1449). Такий варіант назви дав підстави Є. Отіну не тільки вести мову про мотивацію гідроніма рос. лексемою *волна, волнистая*, але також припустити, що слово *волна* у XVIII ст. могло бути поширеним і в степових діалектах української мови, а за ознакою ‘колихання водяною поверхнею’ поставити аналізований гідронім в один ряд із назвою р. *Філева* < **Хвильова*, п. Псла л. Дніпра [Отин 2014, с. 39–40].

Нинішнє м. ***Ворожба*** (См.), розташоване на р. *Вир*, л. Сейму л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 103), відоме з 1653 р. (ГЕУ І, с. 222). У документах 1672 р. воно згадується як „*Ворожба бѣлопольская на р. Ворожбѣ сум. у.*” (Щелков, с. 18), тобто річка на час перших джерельних згадок про місто називалася *Ворожбою*: р. *Ворожба* (теп. р. *Вир*) → м. *Ворожба*. Поселення якийсь час іменувалося як *Підгорна Слобода* (ІМС См., с. 138), згодом – *Слобода Білопільська* (Щелков, с. 37) [Іваненко 2017, с. 64].

О. Трубачов уважає гідронім *Ворожба* варіантом „явно дослов’янського” *Воробжа* [Трубачев 1968, с. 83]. В. Лучик найперше схильний убачати в назві ріки семантичне утворенням від праслов. **voržьba* ‘щось пов’язане з ворожінням, чаклунством’, похідним від **voržiti* < **vorgitei* ‘кидати жереб’ < **vergti* ‘схиляти, повертати’ (ЕСУМ І, с. 352, с. 427), постале за стосунком до місця проведення язичницького культу ворожіння, чаклунства та ін. [Лучик 2014, с. 139].

Річка *Ворожба* дала назву двом поселенням Сумщини – селові та місту, а річка *Вир*, яка протікає через містечко *Ворожбу*, стала причиною творення назв сіл *Вири, Вирівка, Нові Вирки, Старі Вирки*.

Генічеськ (Хрс.) засновано 1784 р. (ГЕУ І, с. 242). На той час тут уже було поселення, відоме під назвами *Генічі, Єнічі, Дженіче*, згодом – *Усть-Азовськ* [Янко 1998, с. 95]*, Геничеське.* За назвою протоки **Геніч*(*е*), яку ще називали *Тонка*, поіменовано історичну фортецю *Генічі* та сьогоднішнє місто: прот. **Геніч*(*е*) → **Генічі* → м. *Генічеськ.*

Етимологія гідроніма – затемнена. Її пов'язують із незасвідченим тат. **dženiče*, реконструйованим з давньотюрк. *jinčkä* 'тонкий, вузький' [Лучик 2014, с. 149]. В. Бушаков розглядає тюрк. *ceniçe,* відбите в назві фортеці *Генічі*, з якої починався *Генічеськ* [Бушаков 2003, с. 93], а В. Лучик розмірковує про зв'язок давньої назви з тур. *геніше*, кримськотат. *кеніше*, похідними від дієприкметника *гениш / кениш* 'розширений' [Лучик 2014, с. 149].

Відомою є (особливо серед туристів) дескрипція *Арбатська стрілка*, якою іменують *Генічеськ* за назвою суміжної з ним унікальної піщаної коси.

Поселення ***Гнівань*** (Вн.) відоме з 1629 р. (ГЕУ І, с. 279). Його назву, імовірно, мотивовано гідронімом *Гнівань*, засвідченим на „Подробной карте Подольской губернии…", виданій у Тульчині 1825 р. (СГУ, с. 657): р. *Гнівань* → м. *Гнівань*.

Утворено назву р. *Гнівань* від апелятива *гнѣвъ* 'гниль, гнів', похідного від праслов. **gnĕvъ* 'гниль, гній, отрута' (ЕСУМ І, с. 537).

Сьогодні *Південний Буг* не має р. *Гнівань* як лівої своєї притоки, а це дає підстави дослідникам припускати можливість мотивації назви поселення не гідронімом, а: 1) утраченим географічним терміном **gnĕvanь* 'гниле місце' [Шульгач 2001, с. 142; Лучик 2014, с. 156]; 2) особовою назвою **Гневанъ* < *Гневомиръ* (Мор., с. 59) (первісно посесив на ****-jь***) [Дика 2009, с. 38]. З. Купчинська розглядає назву поселення *Гнівань* серед ойконімів на ****-jь*** [Купчинська 2016, с. 731].

Народні легенди пов’язують генезу назви з *гнівом* перших мешканців поселення, що необґрунтовано.

Довгу історію становлення пройшла назва м. ***Дніпро*** (обл. центр Днп.), мотивована сьогодні гідронімом *Дніпро* (СГУ, с. 173): р. *Дніпро* → м. *Дніпро*. Збереглися свідчення про іменування прадавніх козацьких зимівників, сіл, слобід, містечок: *Старі Чаплі, Сухачівка, Стара Ігрень* (*Огрінь*)*, Мануйлівка, Одинківка, Обухівка, Новобогородицьк, Кодак* (*Старий Кодак*), які є тепер складовими частинами обласного центру. Найдавнішими поселеннями на території сьогоднішнього міста було прадавнє містечко *Стара Самарь*, козацькі займища *Таромське, Діївка,* паланкове місто *Новий Кодак, слободи Половиця, Мандриківка, Лоцманська Кам’янка* тощо. *Катеринославом* місто було впродовж 1776–1779 рр., 1802–1926 рр.; із 1797 р. до 1802 р. – *Новоросійськом*; з 1926 р. *Катеринослав* перейменовано на *Дніпро-Петровське*, *Дніпропетровське*, а від початку 30-х років XX ст. – *Дніпропетровськ*. Із 1917 р. майже на десять років за містом неофіційно закріпилася назва *Січеслав*. Від 2016 р. офіційна назва – м. *Дніпро*.

Походження гідроніма *Дніпро*, назви найбільшої й головної ріки України, відомої щонайменше з IV ст., має декілька тлумачень. Учені вказують на відображення в ній сармат. форми *dana* + *-ipr* (О. Соболевський); фрак. **dana-* + **ip-ro* (Т. Лер-Сплавінський); зіставляють компоненти *in-p, in-po* з гідронімом *Ina*, л. Прип’яті (коло Мозиря) та з гідронімом *Iпуть*, л. Сожу (коло Гомеля) (К. Мошинський), з чим не погоджувалися Я. Розвадовський та М. Фасмер. Інші дослідники вбачали в гідронімі балкано-скіфське словосполучення *Dana-apara* в знач. ‘задня ріка’, відповідно до давньоінд. *aparas*, авест. *apara-* ‘задній, більш віддалений’ (П. Кречмер), або *dan* + *apr*, де скіф. *arp* відповідало осет. *arf* ‘глибокий’, тобто ‘глибока ріка’ (В. Абаєв) [Лучик 2014, с. 185]. Двочленною назвою вважав *Дніпро* В. Петров, розглядаючи компоненти *Дана-* та *-пар-, -пор-, пр-* у контексті інших відомих гідронімів: *Дон, Донець, Дністер, Дунай*, а також *Поріт, Пората – Піретос* –

Прут, Напаріс [Петров 2013, с. 61–64]. У багатьох дослідженнях йдеться про мотивацію першого компонента *Дон-, Дн-, Дун-* іран., авест. **dana, danu* ‘річка’, давньоінд. *danu* ‘краплі води, роса’ (Е. Мурзаєв), а другого – індоєв. **jebhros / *jephros* ‘запліднювач’ (О. Трубачов), тоді *Дънѣпрь*, очевидно, – ‘ріка-зволожувач’ (О. Стрижак), ‘ріка, яка зволожує, запліднює, дає життя’ [Лучик 2014, с. 185].

За час офіційного іменування міста *Дніпропетровськом*, у неофіційному вжиткові воно побутувало як *Дніпро*. Нині м. *Дніпро*, крім колишніх та теперішньої назви, позначають ще дескрипціями: *місто на трьох пагорбах; ділова столиця України; космічна столиця України* та ін.

Сучасне м. ***Довжанськ*** (Лг.) засноване в кінці XVIII ст. (ГЕУ III, с. 165) як селище *Довжик-Орловський* (за назвою р. *Довжик* та іменем засновника – козака Василя *Орлика* (*Орлова*), пізніше – *Шарапкине* (*Шарапка* – паралельна наза р. *Довжик*, як стверджують краєзнавці, відома ще з 1185 р.), від 1938 р. – *Свердловськ* (утворене шляхом об’єднання кількох поселень, навколо хутора *Довжанка* та назване за прізвищем революціонера Якова *Свердлова*), від 2016 р. – *Довжанськ*. Теперішню назву поселення мотивовано гідронімом *Довжик*, п. Великої Кам’янки п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 179). Ріка бере свій початок у м. *Довжанську*: р. *Довжик* → м. *Довжанськ*.

Гідронім утворено від прикметника *довгий* ‘який має велику довжину; протилежне короткий’ (СУМ II, с. 330). Довжина р. *Довжик* – 26 км.

Місто ***Жовті Води*** (Днп.), засноване наприкінці XIX ст., до 1957 р. було поіменоване як селище *Жовта Річка* (ГЕУ I, с. 412). Назва міста утворена від гідроніма *Жовті Води* (СГУ, с. 197), якому передувала назва р. *Жовта*: (р. *Жовта* → р. *Жовті Води*) → (с-ще *Жовта Річка* → м. *Жовті Води*).

Колишня назва р. *Жовта*, теперішня *Жовті Води,* мотивована ознакою жовтого кольору води в річці. Поселення засноване на місці мисливських угідь Київських князів, уславлене блискучою перемогою козацького війська Богдана Хмельницького 1648 р. Щоправда, як стверджують сучасні дослідники,

на середину XV ст. населеного пункту *Жовті Води* ще не було, а історичну битву, розпочату в урочищі *Жовті Води*, завершили біля теперішнього села *Жовтоолександрівка* (Днп.). Сьогодні поселення відоме ще й завдяки відкриттю та освоєнню залізорудних родовищ на р. *Жовтій*, а від 50-х років XX ст. – виявленню й видобутку урану. На гербі та прапорі міста символічно переважає жовтий колір.

Теперішнє м. ***Залізне*** (Днц.) засновано 1894 р. (ГЕУ I, с. 53) як хутір *Неліпівський* (за прізвищем першопоселенця *Неліпи*); з 1938 р. – м. *Артема* (за назвою шахти ім. *Артема*); з 1965 р. до 2016 р. – м. *Артемове* (за іменем-псевдонімом партійного діяча Федора Сєргєєва – *Артем*). Сучасне ймення місто отримало 2016 р. за назвою р. *Залізна*, п. Кривого Торця п. Казенного Торця п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 204), на березі якої воно розташоване: р. *Залізна* → м. *Залізне*.

Гідронім мотивовано формою сер. р. прикметника *залізний* ‘який містить у собі залізо, багатий на залізо’ (СУМ III, с. 189) та вказує на наявність залізної руди в береговому ґрунті або річковому дні [Вербич 2017, с. 151].

Поселення ***Золотоноша*** (Чрк.) вперше згадане в історичних документах 1576 р. (ГЕУ II, с. 56), з 1616 р. – місто; від 40-х років XVII – укріплене місто. Його назва утворена від однойменної р. *Золотоноша*, л. Дніпра (СГУ, с. 216): р. *Золотоноша* (теп. р. *Золотоношка*) → м. *Золотоноша*.

Гідронім мотивовано сполученням слів *золото* і *носити*, тобто ‘*золотоносна* ріка’, водна артерія, дно якої покрите піском із домішкою слюди золотистого кольору.

„Золоті легенди” пов’язують астіокультуронім із золотом Яреми Вишневецького, черкаських козаків, татарської флотилії тощо, а народне прислів’я „*Золотоноша кругом хороша*” виголошує славу не тільки містові, але також і його назві.

Місто ***Ірпінь*** (Кв.) засноване з початком XIX ст. на теренах давніх поселень на межі розселення полян та древлян; на кордоні між московським та

польським упливами. Початок теперішньому поселенню дала станція *Ірпінь*, споруджена 1898 р. біля залізничного моста через р. *Інрінь*, п. Дніпра (СГУ, с. 224) у зв'язку з будівництвом залізниці Київ–Ковель. Астіонім утворено від однойменної р. *Ірпінь*: р. *Ірпінь* → м. *Ірпінь*.

Назву річки, як уважають дослідники, мотивовано праслов. апелятивом **rъp- / *ryp-* 'яма' [Moszyńnski 1957, с. 176–177; Трубачев 1968, с. 209], рефлексами якого є староукр. *рипъ* 'обрив, провалля', 'рівчак', *рипа* 'промоїна, ритвина', 'берег річки', діал. 'яр; заглиблення в ґрунті' (ССУМ ІІ, с. 293) [Желєзняк 1987, с. 38; Лучик 2014, с. 236].

Численні зелені насадження покликали до життя дескрипції *місто парків; місто здоров'я,* сучасна соціальна інфраструктура – дескрипцію *місто для життя.*

Давнє слов'янське поселення, теперішнє м. ***Іршава*** (Зк.) відоме з 1341 р. (ГЕУ ІІ, с. 83). Астіонім мотивовано назвою р. *Іршава*, п. Боржави п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 224): р. *Іршава* (теп. р. *Іршавка*) → м. *Іршава*.

Походження гідроніма К. Галас пов'язує зі слвц.-зах.укр. *jelša* 'вільха', словін. *jelša, jerša* [Галас 1958, с. 68–69]. В. Лучик, аналізуючи гідронім *Ірша*, л. Тетерева п. Дніпра, додає імовірність мотивації назви цієї ріки старонім. *irch, irh, ereh, erich*; *irah* 'козел'. Тобто можемо розмірковувати про первісне значення базового гідроніма 'місцевість, де росте вільха', або 'місцевість, де водяться кози, козли'; див. про це ще: [Лучик 2014, с. 236–237].

На гербі *Іршави*, основою якого став родовий герб колишніх власників міста Ілошваїв, жодних вказівок на відповідні рослини чи тварини немає, але дві срібні рибини та використання синього кольору символізують взаємозв'язок між назвою міста та тутешньою рікою. Народні версії походження астіоніма пояснюють твірний гідронім прикметником *іржавий*.

Поселення ***Ічня*** (Чрн.) засноване в XIV ст. (ГЕУ ІІ, с. 85). Найменння теперішньої р. *Іченька*, л. Удаю п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 224), що стал

мотивом для номінації міста, в історичних джерела засвідчено як *Ічня, Іченька, Ичня, Ичень, Иченка* (СГУ, с. 224): р. *Ічня* (теп. *Іченька*) → м. *Ічня.*

Гідронім пов'язують з давньотюрк. дієслівною основою *іč-* 'пити', тобто 'придатна для пиття вода' [Лучик 2014, с. 237].

Давнє м. ***Кагарлик*** (Кв.) засвідчене в джерелах 1142 р. (ГЕУ II, с. 86), із теперішньою назвою відоме, очевидно, від 1590 р. [Янко 1998, с. 157]. Основою для астіоніма став гідронім *Кагарлик*, п. Дніпра (СГУ, с. 226): р. *Кагарлик* → м. *Кагарлик*.

В основі гідроніма *Кагарлик* дослідники найчастіше прочитують тюрк. *qarğaliq* 'місцина, де багато ворон або круків' [Вербич 2017, с. 394] або, з певним застереженням, тюрк. *kögär* + суф. *-lyk* 'робитися синім, блакитним' [Лучик 2014, с. 238]. Л. Масенко з покликанням на Е. Мурзаєва, В. Мурзаєву пише про надзвичайну поширеність на території Євразії, зосібна на тюркомовних теренах, географічного терміна *карга, корга* з багатьма значеннями, об'єднаними одним основним – вказівкою на кам'янистість річки чи іншого гідрооб'єкта [Масенко 1977, с. 161].

Заснування м. ***Кальміуське*** (Днц.), первісно *Каракуббуд*, згодом – *Комсомольське*, припадає на 30-ті роки XX ст. (ГЕУ II, с. 190), а сучасну назву воно отримало 2016 р.: р. *Кальміус* → м. *Кальміуське*.

Річка *Кальміус*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 232), зафіксована ще Геродотом в античних джерелах V ст. до н. е. (*λνκος*). Проте сучасна її назва сформувалася доволі пізно – під кінець XVI ст. У гідронімі *Кальміус* Є. Отін бачить поєднання давньослов. основи *Кал-* (< давньоукр. *калъ* < праслов. **kalъ* 'бруд, болото'), відбитої в назвах *Калка, Калъкъ, Калы* і тюрк. за походженням гідроніма *Міус* (див. далі) [Отін 1977, с. 46; Лучик 2014, с. 242–243].

Теперішнє місто ***Кам'янка-Бузька*** (Лв.) відоме з 1441 р. як *Кам'янка*: *Camyonka* (AGZ XIV, с. 310). Його назву спочатку мотивовано гідронімом *Кам'янка* (СГУ, с. 235–237), а згодом ще й власною особовою назвою засновника *Кам'янки* – Георгія *Струмила* (*Strumilo*, tenutarium in *Camyonka*

(AGZ XIV, с. 310) – *Кам'янка Струмилівська* / *Кам'янка-Струмилова*: *Strumilowa Kamionka* (ŹDź. XVIII/1, с. 63). Поселення розташоване на р. *Кам'янці*, яка тут протікає та впадає в р. *Західний Буг* (СГУ, с. 208), що й стало причиною зміни назви *Кам'янки-Струмилової* на *Кам'янку-Бузьку* [Худаш, Демчук 1991, с. 128]: р. *Кам'янка* + р. *Буг* → м. *Кам'янка-Бузька*.

Назву р. *Кам'янка* мотивовано апелятивом / географічним терміном *каменка* 'річка або ручай, які течуть у кам'янистому ложі' (Мурзаев, с. 248); *кам'янка* 'кам'яниста місцевість (русло ріки, потоку)' [Вербич 2017, с. 158]; відносним прикметником *кам'яний* [Шульгач 2001, с. 60; Лучик 2014, с. 246].

Поселення ***Кобеляки*** (Пл.) відоме з XVII ст. (ГЕУ II, с. 172). Ріка *Кобиляк* (теп. р. *Великий Кобилячок*), п. Ворскли л. Дніпра (СГУ, с. 91) стала мотивом для іменування міста: р. *Кобиляк* → м. *Кобеляки*.

Гідронім мотивовано географічним терміном *кобила* / **кобиляка*, уживаним переважно в оронімії. Однак численні гідроніми, як-от: *Кобила, Кобилець, Кобилина, Кобилиця, Кобилій, Кобилка, Кобилля, Кобилора, Кобилора-Мелеш, Кобилорка, Кобилчина, Кобилянка, Кобиляцька, Кобиляча, Кобилячий, Кобилячок, Кобильна, Кобильниця, Кобильня, Кобильська, Кобильський, Кобильчик* та ін. (СГУ, с. 256–257) свідчать про часту мотивацію гідроніма терміном *кобила* в якомусь зі знач.: 'круглий або кубічний шматок глини' (Гр. II, с. 259); 'яр з переломом рельєфу в руслі' (Мурзаев, с. 281); 'щось зігнуте, гак, гакоподібне з'єднання' [Лучик 1996, с. 130–131] тощо.

Структура астіоніма дозволяє припустити його утворення від родинної назви *Кобеляки* 'поселення, заселене родом (родиною) *Кобеляків*'.

Поселення ***Кодима*** (Од.) засноване 1754 р. (ГЕУ II, с. 175). Мотивом для іменування міста послугувала назва р. *Кодима*, п. Південного Бугу: р. *Кодима* → м. *Кодима*.

Походження гідроніма етимологічно затемнене. Відоме припущення О. Мельничука про зв'язок основи *Кодим-* з удм. діал. *куд* 'болото; річка, що протікає болотистою місцевістю', тобто назва ріки має фінно-угорське коріння

[Мельничук 1957, с. 55] (Л. Масенко спостергла, що *Кодима* – це справді дуже заболочена річка [Масенко 1977, с. 164]) та М. Фасмера – про тюркське походження цього гідроніма, як і назви ріки *Катунь, Kadyn* (Фасмер II, с. 276). Про тюркський слід у гідронімі розмірковував О. Трубачов [Трубачов 1968, с. 140].

Від 1638 р. відома фортеця (ГЕУ II, с. 91), а від 1649 р. – місто ***Конотоп*** (См.): *изъ города Конотопа* [Іваненко 2017, с. 130], мотивом для іменування якого послугувала р. *Конотоп*, п. Єзусу л. Сейму л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 268): р. *Конотоп* → м. *Конотоп.*

Гідронім утворено від географічного терміна *конотоп* ‘болотисте, грузьке, непроїзне місце’ (Мурзаев, с. 288); див. також: [Іваненко 2017, с. 130; Лучик 2014, с. 277; Шульгач 1998, с. 123].

Місто ***Куп’янськ*** (Хрк.), відоме з 1655 р. (ГЕУ II, с. 251) до 1765 р. як слобода *Купенка* [Абдула 2007, с. 94], отримало назву від р. *Куп’янка*, п. Осколу л. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 303): р. *Куп’янка* → м. *Куп’янськ*. Гідронім зафіксовано в історичних джерелах у різному фонетичному оформленні: *Купянка* (1773 р.), *Купенка* (1782 р.), *Купяваха* (1864 р.), *Купянскъ* (1864 р.), *Купеньская* (1863 р.), *Курпянка* (1850 р.), *Купянскъ* (1786 р.) (СГУ, с. 303).

Етимоном гідроніма став географічний термін *купина* ‘острів на річці’ (Громко та ін., с. 106); ‘підвищене сухе місце серед болота; мокра, заболочена низина; ‘ділянка землі серед озера; болото в лісі; мохове болото; випалене місце в болоті; низина, поросла травою’ (Данилюк, с. 51); ‘невеликий земляний насип; штучно насипана гірка’ (Марусенко, с. 234); ‘купина, горбик на болоті’ (Черепанова, с. 116) тощо.

Історичні джерела фіксують назву урочища *Купенка* [Янко 1989, с. 201], що також могла стати мотивом іменування поселення. Версія про утворення астіоніма від дієслова *купувати* чи іменника *купець* – народноетимологічна.

Слобода *Лиман* заснована 1667 р. козаками Ізюмського слобідського полку як поселення при сторожових вежах поблизу Торської фортеці (ГЕУ II, с. 211). Сучасні історики, щоправда, стверджують, що в документі, уведеному в науковий обіг Д. Багалієм ідеться про інший *Лиман* – теперішнє село Зміївського р-ну Харківської обл. (сьогодні в Україні є одне місто і вісім сіл із такою назвою), а *Лиман* Донеччини (первісно теж військова слобода), засновано пізніше – наприкінці 60-х років XVIII ст. [Дегодюк 2019]. Упродовж 1925–2016 рр. поселення іменували *Красним Лиманом* і тільки 2016 р. його назву позбавили ідеологізованого атрибутивного компонента та повернули містові первісне ім'я. Твірною для назви м. ***Лиман*** (Днц.) стала назва оз. *Лиман*, на берегах якого поселення розкинулося: оз. *Лиман* → м. *Лиман*.

Лімнонім утворено від географічного терміна *лиман* 'затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря, іноді багате на грязі з лікувальними властивостями' (СУМ IV, с. 485); 'розширене гирло ріки; велике і глибоке озеро, не зарослe очеретом' (Гр. II, с. 359). Лиманами у лімнонімії східної України поіменовані озера, розташовані як у річкових долинах, так і на значній відстані від рік. Широко відомими стали лимани на позначення заповнених морською водою розширених гирл та балок на побережжі Чорного й Азовського морів (найбільшим лиманом давнини було саме Азовське море, яке вважали затокою Дону) [Отин 2014, с. 58]. „Термін *лиман*, – наголошує Є. Отін, – з розселенням українців у басейні Дону, широко відбився в його топонімії – лімноніамах, потамонімах, а вторинно – і в ойконімах, зіткнувшись з терміном *ільмень*. Назв із терміном *лиман* у гідронімії Подоння в півтора рази більше, ніж із лексемою *ільмень*" [Отін 1994, с. 61]. А це ще раз переконливо свідчить про первісну українськість міста Донеччини.

Географічне розташування населеного пункту зумовило виникнення дескрипції *північні ворота Донбасу.*

Одним із найдавніших міст Луганщини є ***Лисичанськ*** (Лг.). Офіційною датою заснування поселення вважають 1710 р., хоч у документах теперішня назва відома з 1795 р. (ГЕУ ІІ, с. 268), від часу відкриття першої кам'яновугільної шахти Донбасу. Мотивовано астіонім назвою б. *Лисича*. Однойменних балок у басейні Сіверського Дінця укладачі СГУ відшукали декілька (СГУ, с. 316–317). Сама ж назва балки мотивована назвою урочища *Лисича Балка* чи *Лисичий Байрак*; первісно так іменували локалізовану тут слободу.

Дескрипція *колиска Донбасу* утвердилася в пам'ять про те, що з *Лисичанська* розпочато кам'яновугільну промисловість краю.

Місто ***Лозова*** (Хрк.) засноване наприкінці ХІХ ст. (ГЕУ ІІ, с. 288). Його назву мотивовано назвою б. *Лозова*, л. Бритаю п. Береки п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 322): б. *Лозова* → м. *Лозова*.

Гідронім утворено від форми жін. р. прикметника *лозовий* < *лоза* 'народна назва деяких кущових порід верби', 'те саме, що лозняк' (СУМ IV, с. 541).

Поселення *Лохвиця* відоме з 1320 р. (ГЕУ ІІ, с. 290). Через ***Лохвицю*** (Пл.) протікає р. *Лохвиця*, п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 327), назва якої була мотивом номінації астіоніма: р. *Лохвиця* → м. *Лохвиця.*

Гідронім утворено від застарілого географічного терміна *локва* 'невелике болото, калюжа' (Мурзаев, с. 346). В. Лучик припускає, що мотивом для творення і назви міста, і назви річки одночасно міг бути мікротопонім *Лохвиця* [Лучик 2014, с. 308].

Поблизу с. *Кам'яний Брід* у зв'язку зі спорудженням Катеринославського (з 1797 р. – *Луганського*) чавуноливарного заводу в 1795–1796 рр. засновано м. *Луганськ* (ГЕУ ІІ, с. 292); упродовж 1935–1958 рр. та 1970–1991 рр. – *Ворошиловоград*. Назву м. ***Луганськ*** (обл. центр Лг.) утворено від гідроніма *Лугань*, п. Сверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 328): р. *Лугань* → м. *Луганськ.*

Назву ріки мотивовано географічним терміном *луг* 'поросла травою та кущами рівна місцевість', 'пасовище', 'рівнина, вкрита травою', 'рівнина,

поросла лісом’, ‘луг заливний’, ‘низина біля річки’ тощо (Громко та ін., с. 115–116).

Місто ***Мала Виска*** (Крв.) засноване в першій половині XVIII ст. (ГЕУ II, с. 317). Його назва походить від гідроніма *Мала Вись*, л. Великої Висі л. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 339): р. *Мала Вись* → м. *Мала Виска.*

Генеза опорного компонента *Вись* не має загальноприйнятого пояснення. Вчені розглядають зв’язок цієї основи з праслов. **vis-* ‘рідина; розливатися, текти’ < індоєв. **ueis- / *uis* ‘мокрий, рідкий; плисти, текти і т. ін.’ [Лучик 2014, с. 94], або **viséti* ‘висіти’ [Карпенко О. П. 2003, с. 44–45].

Прадавнє поселення *Мена* відоме з 1066 р. (ГЕУ II, с. 342). Назву м. ***Мена*** (Чрн.) мотивовано назвою р. *Мена*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 359): р. *Мена* → м. *Мена.*

Гідронім *Мена* пов’язують із праслов. **mě̌n- / *min-* ‘зміна; те, що міняється’ < індоєв. **moi-n- / *mei-n- / *mi-n-* ‘міняти(ся)’ [Лучик 2014, с. 324].

Про побутування поселення на місці м. ***Мерефа*** (Хрк.) свідчать історичні джерела 1595 р., а від XVII ст. відомо, що воно було поіменоване, як і тепер, *Мерефа* (ГЕУ II, с. 343). Базовим для астіоніма став гідронім *Мерефа*, п. Можу п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 360): р. *Мерефа* → м. *Мерефа.*

Етимологія назви р. *Мерефа* не цілком прозора. Дослідники схильні зіставляти її з праслов. **mьrks-* ‘меркнути’, пор. укр. *мерехтіти* ‘світити тремтливо, миготіти; ледь виднітися’, діал. *мерхоть* ‘брижі на воді від бистрої течії’ (ЕСУМ III, с. 445, с. 440–441) [Лучик 2014, с. 325].

Місто ***Міусинськ*** (Лг.) засновано на початку XX ст. як селище *Штерґрес* (ГЕУ II, 376), а з 1965 р. перейменоване на *Міусинськ*. Теперішня назва міста утворена від назви р. *Міус*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 366): р. *Міус* → м. *Міусинськ*.

Гідронім *Міус* утворено від тюрк. географічного терміна **müjüz / *münüz* ‘ріг’; **mujuš / *muńus* ‘кут’, що вказує на відповідну ознаку русла ріки [Отин 2014, с. 41; Лучик 2014, с. 329].

Колишню німецьку колонію Гальбштадт, теперішнє м. ***Молочанськ*** (Зп.) засновано 1803 р. (ГЕУ ІІ, с. 383) в районі впадання річок Токмак і Чингул у р. *Молочну*, а далі – в оз. *Молочне* на північному узбережжі Азовського моря (СГУ, с. 373). Астіонім мотивовано гідронімом *Молочна*: р. *Молочна* → м. *Молочанськ*.

Гідронім має виразну апелятивну семантику: *молочна* ‘мутна, непрозора (молочна) вода’, що сягає своїм корінням праслов. **molk- / *molka* ‘грузьке місце на лузі, в болоті’ [Шульгач 2001, с. 172].

Відоме в писемних джерелах із 1448 р. (ГЕУ ІІ, с. 455) поселення ***Олевськ*** (Жт.) уважають давнім деревлянським містом, а назву місцевого городища пов’язують з іменем князя Олега Святославича (Х ст.). Генеза астіоніма не має переконливої аргументації. В. Лучик з покликанням на О. Карпенко виводить назву поселення від архаїчного географічного терміна **олева* ‘потік, злива’ [Лучик 2014, с. 359], а сама дослідниця припускає зв’язок між назвою поселення й контактним гідронімом *Олева* (бас. Случі) < **obl̓ěva*, пор. рос. діал. *облева* ‘заливний дощ’ (СРНГ, с. 22, с. 89), *олеватий* ‘порослий невисоким рідким лісом (звичайно чорноліссям) на низьких вологих місцях’ (СРНГ, с. 23). Учена зазначає, що р. *Олева* обмежовувала із заходу *Олевську волость* (звідси назва волості), а теперішнє місто, розташоване на р. *Уборть*, отримало свою назву не безпосередньо від гідроніма, а якраз від назви волості [Карпенко О. П. 2010, с. 42].

Теперішнє м. ***Остер*** (Чрг.) – колишнє літописне поселення, закладене Володимиром Мономахом 1098 р. як *городъ на Въстри* (ПСРЛ ІІ, с. 106) [ЕСЛГНПР 1985, с. 36], поіменоване за назвою ріки *Въстрь* > *Остер*: р. *Въстрь* → р. *Острь* → р. *Остер* → м. *Остер.*

Гідронім *Остер*, л. Десни л. Дніпра (*Вострь, Въстрь, Острь*) (СГУ, с. 406) мотивовано давньоукр. прикметником *остръ* ‘гострий’ (< праслов. **ostrъ*), що характеризував річку або клин землі в її басейні за ознакою звуження, витягнутості на кінці, наявності гострого кута [Лучик 2014, с. 366].

Літописну *Л(ъ)таву* в Переяславській землі, згадану 1174 р.: *и переѣха Вързколъ оу Лтавы* (ПСРЛ ІІ, с. 568–569), дослідники розглядають переважно як поселення, на теренах якого заснована теперішня *Полтава* [ЕСЛГНПР 1985, с. 83; Никонов 1966, с. 337], або ж як утрачений гідронім **Лътава* [Лучик 2014, с. 384]. Сучасна назва м. ***Полтава*** (обл. центр Пл.) утворилася, очевидно, за схемою: *По* + р. *Лтава* → м. *Полтава* та вперше зафіксована історичними джерелами 1618 р. [Лучик 2014, с. 384; Никонов 1966, с. 337].

У гідронімі *Л(ъ)тава* – балто-слов'яно-германський корінь **lĭt-* на позначення заболоченості. О. Стрижак веде мову про лат. *lĭtum* 'болото, грязь, грузь, глина', *lĭteus* 'глинястий, глиняний, кальний, заболочений, пустий'; лит. *liutýnas* 'калюжа'; індоєв. **lat* 'вологий (ґрунт)' [ЕСЛГНПР 1985, с. 83]. В. Петров уважав назву поселення *Полтава* похідною від назви невеликої річки *Полтавки*, притоки Ворскли, при гирлі якої засновано місто [Петров 2013, с. 115], а не навпаки, як переконана більшість дослідників.

Місто ***Помічна*** (Крв.), засноване 1868 р. (ГЕУ ІІІ, с. 69), перейняло на себе назву пристанційного селища *Помічна*. Етимон назви поселення – гідронім *Помічна*, л. Чорного Ташлика л. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 437): р. *Помічна* → м. *Помічна*.

Генезу гідроніма вчені пояснюють посередництвом укр. діал. *помок* 'скріплені між собою в'язки горсток конопель, прикладених дерном і занурених у воду річки чи ставка для вимочування' < *мочити, мокнути*, або рос. географічним терміном *помош* 'низовинне болотисте місце' < *мох* [Лучик 2014, с. 386]. Л. Масенко, розглядаючи варіанти гідроніма *Помічна / Помошна / Помішна*, розмірковує про імовірність мотивації назви річки рос. апелятивом *помошь, помошье* 'широке мохове болото' (Даль ІІІ, с. 273) або укр. прикметником *помічний* 'який допомагає при хворобах, цілющий' (Гр. ІІІ, с. 298) [Масенко 1977, с. 179].

Засноване 1970 р. у зв'язку з будівництвом Чорнобильської АЕС (ГЕУ ІІІ, с. 86) і відселене 1986 р. через вибух 4 блоку АЕС, місто ***Прип'ять*** (Кв.) первісно поіменоаване за назвою р. *Прип'ять* (СГУ, с. 446–447).

Гідронім *Прип'ять* має декілька тлумачень, з-поміж яких найобґрунтованішою є мотивація назви ріки праслов. **pri-pętь* (<**pri-pę-tь*) 'припинати, прив'язувати', пор. праслов. *pętь* 'напинати' < індоєв. **(s)pen-* 'натягувати, прясти'; укр. діал. *прип'ять* 'прив'язь' (ЕСУМ IV, с. 651) [ЕСЛГНПР 1985, с. 11; Карпенко О. П. 2003, с. 172; Лучик 2014, с. 391; Шульгач 1998, с. 224].

Трагічні події Чорнобильської катастрофи стали причиною іменування *Прип'яті – покинуте місто; мертве місто; місто-привид*.

Назва теперішнього поселення ***Рава-Руська*** (Лв.) відома з 1455 р. (ГЕУ ІІІ, с. 109). Опорний компонент астіоніма мотивовано гідронімом *Рава*: р. *Рава* → *Рава-Мазовецька* (*Rawa Mazowiecka*) → м. *Рава-Руська.*

Гідронім *Рава* вчені пов'язують з лат. *rava* 'болотна вода'; слвц. *riava, rava* 'гірський потік' з покликанням на індоєв. **rōu* 'спокійний' [Лучик 2014, с. 396]. Про гідроніми з компонентом *Рав- / Ров-* розмірковував В. Петров: до річкових назв, які знаходять собі пояснення в балтійських мовах, належить р. *Рава* (басейн р. Вісли); р. Равка, притока р. Бзури, з містом на ній *Рава* < >. Цим назвам відповідає в балтійських мовах лит. *rova* 'вода, яка лишається на полях і після водопілля', лат. *rāwa* 'болото, калюжа, стояча іржава вода', *rāws* 'болотяний', *rāwene* 'болото' [Петров 2013, с. 118].

Літописний *градъ*, теперішні ***Ромни*** (См.), уперше зафіксовано на сторінках давніх документів 1096 р.: *ко Ромну* (ПСРЛ І, с. 250) [ЕСЛГНПР 1985, с. 116]. На початку XVIII ст. (з 1708 р.) засвідчена сучасна форма: *въ Ромнахъ, изъ Роменъ* [Іваненко 2017, с. 237]. Дослідники найвірогіднішою вважають мотивацію астіоніма гідронімом *Ромен*, п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 474): р. *Ромен* → *Ромен* → м. *Ромни*.

Гідронім *Ромен* пов'язують з балт. *ramus, romus* 'тихий, спокійний' < індоєв. **orm* [Лучик 2014, с. 406–407], пор. блр. *ром* 'простір, вільне місце, обшир' [ЕСЛГНПР 1985, с. 117].

Поселення ***Саки*** (АРК) відоме з кінця XVIII ст. (ГЕУ III, с. 156), засноване біля *Сакського озера* (ГЕУ III, с. 157). Назву міста мотивовано однойменним лімнонімом: оз. *Саки* → м. *Саки*.

В основі назви озера, очевидно, тюрк. апелятив / географічний термін *сака* 'головна споруда каналу, водозабірна гребля, початок магістрального каналу; розподільний вузол води для зрошення' (Мурзаев, с. 493), кримськотат., тур. *saka* 'водонос, водовоз' (ЕСУМ V, с. 165).

Селище, засноване на відомих з 1571 р. землях козацьких зимівників, 1913 р. було назване *Ямою*, а 1973 р. перейменоване на *Сіверськ* (ГЕУ III, с. 187). Сучасну назву м. ***Сіверськ*** (Днц.) мотивовано назвою р. *Сіверський Донець*, п. Дону (СГУ, с. 503): р. *Сіверський Донець* → м. *Сіверськ.*

Гідронімом *Сіверський Донець* мотивовано й ойконім ***Сєвєродонецьк*** (Днц.). Первісною назвою заснованого 1934 р. міста була *Лисхімбуд*. Із перейменуванням поселення 1950 р. в офіційних документах астіонім фігурує як *Сіверськодонецьк, Сєвєродонецьк, Сєвєродонецьк*. Як зазначає Є. Ткаченко, перший варіант є природним (й абсолютно правильним), хоч і був найменш уживаним в офіційних документах та науковій літературі [Ткаченко 2011, с. 472]. Далі вчений висновує, що „упорядкувати написання назви міста згідно з нормами українського правопису та правилами передачі власних назв, що перейшли в спадок ще з попередніх часів, коли українські найменування створювалися в російськомовному середовищі й передавалися з орфографічними помилками в українських виданнях – основне завдання, яке потребує негайного вирішення з боку центральної влади та місцевої громади" [Ibid. с. 473].

Гідронім *Сіверський Донець* – поєднання опорного компонента *Донець* (демінутив до назви р. *Дон*: *пєрєбрєдє донѣць* (ПСРЛ II, с. 638) з індоєв.

основою **dānu* ‘вода, річка’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 52] та атрибутивного компонента *Сіверський*, похідного від етноніма *сѣвер*(*яне*) або хороніма *Сѣверъ* ‘земля *сіверян, сіверяни*’ [Лучик 2014, с. 429].

Теперішнє м. ***Сквира*** (Кв.) засноване наприкінці XIV ст. Назву мотивовано гідронімом *Сквирка*, який в історичних джерелах зафіксовано ще як *Сквира-руда* (1597), *Сквира* (1594; 1789) (СГУ, 506): р. *Сквира* (тепер р. *Сквирка*) → м. *Сквира.*

Гідронім належить до утворень з основою лит. s*kvirbinti* ‘проймати, стромляти, проколювати’, тобто ‘та, що проймає підвищений або кам’янистий ґрунт’ [Желєзняк 1987, с. 101–102; Лучик 2014, с. 432].

Теперішнє м. ***Судак*** (АРК) утворено від однойменного гідроніма *Судак* у басейні Чорного моря (СГУ, с. 539): р. *Судак* → м. *Судак.*

Історичні документи зберегли відомості про фортецю *Сугдея*, збережену в давніх джерелах як *Сурож* (ГЕУ III, с. 243), араб. *Sūdāk*, гр. *Σουδαία* (Фасмер III, с. 795) та з імовірною мотивацією давньоіран. із збереженим в осет. мові *suğdæg* ‘чистий, святий’; гр. *σούδα* ‘стічна канава; вузький проїзд’, лат. *sulius* ‘борозна, рів, колія’. Сучасну назву асоціюють з назвою риби *судак* [ЕСЛГНПР 1985, с. 149; Бушаков 2003, с. 163; Лучик 2014, с. 455].

Літописне поселення *Вишьнѧ* засвідчене в давніх джерелах від 1230 р.: *во Вишьню* (*в вишню*) (ПСРЛ II, с. 762) [ЕСЛГНПР 1985, с. 32]. Так його називали до 1545 р. Позаяк *Вишня* з 1443 р. стала місцем, де „відбувалися з’їзди (сеймики) шляхти земель Руського воєводства; вирішувалися політичні питання, відбувалися шляхетські суди”, її почали іменувати, як і тепер, – ***Судовою Вишнею*** (Лв.). Означення *Судова* могло бути відантропонімним, пор. пол. *Sąd, Sud* [Лучик 2014, с. 456], *Судъ* < *Судивой, Судимиръ, Судиславъ* (Мор., с. 189). Опорний компонент – відгідронімне утворення [Худаш 2006, с. 353], поселення засноване на березі р. *Вишня*, п. Сяну п. Вісли; гирло між рр. В’яр і Шкло (СГУ, с. 105). Гідронім мотивовано давньоукр. *вышьнии* ‘верхній’ (Срезневський I, с. 458). Л. Масенко припускає, що назву поселення міг

мотивувати як безпосередньо прикметник *вышьнии*, так і похідний від нього гідронім [ЕСЛГНПР 1985, с. 32].

Існує припущення, що літописний (1283 р.) *Липецьк* (*Липовицьк*), центр Липовецького князівства – це попередник заснованої 1651 р. слободи *Суми*; города *Сумин,* 1652 р.; теперішнього м. ***Суми*** (См.) [Іваненко 2017, с. 268]. Назву поселення, очевидно, мотивовано гідронімом *Сума*, п. Псла л. Дніпра (СГУ, с. 539): р. *Сума* → м. *Суми.*

У твірному гідронімі – рефлекси індоєв. **seu / *sou* ‘волога, сік’ [Лучик 2014, с. 457].

Більшість дослідників погоджується з відгідронімним походженням назви міста. О. Стрижак, не заперечуючи цієї версії, допускає ймовірність побутування первісної назви *Сумине городище*, сформованої на базі власного імені *Сума*, пор. староукр. *Сума Ярош*, староблр. *Гедеон Сума* [Стрижак 1967, с. 81; Іваненко 2017, с. 267–269].

Три суми (сумки, які носили козаки Сумського полку) на гербі міста відтворюють народноетимологічне потрактування астіоніма.

Сновськ, місто в Чернігівській землі на р. *Снов,* уперше згадано 1068 р. у контексті літописного повідомлення про переможну битву чернігівського князя Святослава Ярославича з половцями: *Святослав же собравъ дружины нѣколико. изиде на нь ко Сновьску*» (ПСРЛ І, с. 172) [ЕСЛГНПР 1985, с. 144]. Дослідники ідентифіковували давнє поселення то з сучасним смт *Седнів* Чернігівського р-ну, то з районним центром – м. ***Сновськ*** (Чрн.), хоч історики переконали, що літописний *Сновськ* – це сучасний *Седнів* [Горобець 2014, с. 157], а теперішній *Сновськ* – це колишня *Коржівка*, заснована 1861 р., наприкінці XIX ст. перейменована в *Сновськ,* 1935 р. – у *Щорс*, а 2016 р. – знову в *Сновськ.* Астіонім мотивовано назвою р. *Снов*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 511): р. *Снов* → м. *Сновськ*.

Гідронім учені пояснюють через віднесення до індоєв. основи *(*s*)*nāu- / nāu-* ‘пливти, текти’; давньоінд. *snāuti-* ‘текти, сочитися, омиватися’; *snāpáyati-* ‘крапати, плавати’; авест. *snaδa-* ‘лити’ тощо [ЕСЛГНПР 1985, с. 144].

Перша документальна згадка про теперішнє м. ***Стрий*** (Лв.) відома з 1385 р. (ГЕУ ІІІ, с. 239). Місто отримало своє ймення від назви р. *Стрий*, п. Дністра (СГУ, с. 533), на березі якої розкинулося: р. *Стрий* → м. *Стрий.*

Учені зіставляють гідронім з індоєв. основою **srou- / *sreu- / *sru-* ‘текти’ [Лучик 2014, с. 452]. Міркування щодо назви ріки є й у В. Петрова: „Річковій назві *Стрий*, л. Дністра, як і р. Стир п. Прип’яті в балт. мовах відповідають лат. *strava* ‘течія’, *strave, straume* ‘потік’, *strauts* ‘ручай’, *straujš* ‘бистрий, швидкий’, лит. *srovė* ‘течія, потік, ручай’, *sterna, stirne* ‘річка’. У цьому зв’язку варто згадати укр. *струмінь, струмок*, старослов. *Струя*” [Петров 2013, с. 118]. С. Вербич услід за В. Шульгачем, який реконструював прагідронім **Stryjь* (**Strūjь*) як форму з асемантичним розширювачем ***-j-*** від індоєв. **srū* ‘текти’ [Шульгач 1998, с. 262], також переконаний, що в основі гідроніма *Стрий* відбито праслов. гідрографічний апелятив **stryjь* (ранньопраслов’янське **srūĭos*) і немає підстав етимологізувати цей гідронім як іллірійський (О. Трубачов), як слов’янізовану форму фракійського *Istr* (Е. Вольнич-Павловська) тощо [Вербич 2017, с. 74–75].

Місто ***Тальне*** (Чрк.) відоме з 1664 р. (ГЕУ ІІІ, с. 260). Назву мотивовано гідронімом *Тальянка*, п. Гірського Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу, який в історичних джерелах зафіксовано ще як *Тальна* (1593 р.) (СГУ, с. 553): р. *Тальна* (тепер р. *Тальянка*) → м. *Тальне.*

Баземою для гідроніма стала лексема *талий* ‘такий, який буває під час танення снігу, льоду; насичений вологою’ (СУМ Х, с. 27); ‘той, що збільшується; „виростає” з інших’ [Желєзняк 1987, с. 147–148; Лучик 2014, с. 463].

На думку Л. Похилевича, слово *таль* у давніх літописців означало *заручник*, отже *Тальне, Тальянка* – давні слов'янські назви, мотивовані таким апелятивом [Похилевич 1864, с. 355].

Літописну *Тисменицю* засвідчено в історичних джерелах 1144 р.: *в Тисмѧничю (тисмяницю) на ловы* (ПСРЛ II, с. 316) [ЕСЛГНПР 1985, с. 158]. Назву м. ***Тисмениця*** (ІФ) мотивовано назвою потоку *Тисмениця*, п. Ворони, який в атласі К. Куммерсберґа (Kum.) позначено то як *Тисмениця*, то як *Мельницький* [Бучко 1990, с. 114]: пот. *Тисмениця* → м. *Тисмениця*, пор. також: *Тисьмениця*, п. Бистриці-Тисьменицької п. Дністра (СГУ, с. 565).

Базовий гідронім міг бути мотивованим давньослов. **tbsmen* 'болотяна тиха річка', пор. полаб. *tsmeń* 'болотисте місце' [Бучко 1990, с. 114] або апелятивом **тесмень* < **těs(k)mень* 'вузька річка, стиснута (берегами) водна артерія' [Карпенко О. П. 1999, с. 58], щоправда, обидва твірні апелятиви реконструйовані; див. ще: [Вербич 2017, с. 261–262].

Заснована на землях козацьких зимівників біля витоку р. *Велика Тернівка*, слобода *Тернівська* остаточно оформилася в одне велике поселення 1775 р. (ГЕУ III, с. 283). Назву м. ***Тернівка*** (Днп.) мотивовано гідронімом *Тернівка* (*Велика Тернівка*), п. Самари л. Дніпра (СГУ, с. 560): р. *Велика Тернівка* → м. *Тернівка*.

Семантика гідроніма цілком прозора: водойма поіменована за назвою місцевості, порослої *терном*, де *терн*, т.с., що *терен* 'колючий кущ родини розових, що дає темно-сині їстівні плоди з терпким кисло-солодким присмаком' (СУМ X, с. 85). Щоправда, аналізуючи подібну за структурою назву б. *Терновата*, можна розмірковувати про слов'янську словотвірну адаптацію генетично тюркського гідроніма, мотивованого апелятивом *терен* 'глибокий' [Зеленко, Касім 1999, с. 100]; див. про це: [Вербич 2017, с. 315].

Теперішнє м. ***Токмак*** (Зп.) засноване 1794 р. та до 1962 р. було поіменоване *Великий Токмак* (ГЕУ III, с. 296). Астіонім мотивовано назвою р. *Токмак*, л. Молочної (СГУ, 568): р. *Токмак* → *Великий Токмак* → м. *Токмак*.

Сам гідронім дослідники називають тюркським за походженням: О. Стрижак бачить у ньому тюрк. **tökmäk* ‘лити’ [Стрижак 1967, с. 15]. В. Лучик [Лучик 2014, с. 475] з покликанням на В. Бушакова, імовірнішим уважає метафоричне утворення назви ріки від тур. *tokmak* ‘дерев’яний молоток, колотівка’, ‘гирі, які звисають на мотузці у дверях; блок’ (Радлов III/1, с. 1242); ‘товкач; киянка, довбенька’ [Бушаков 2003, с. 152].

Колишню *Щербинівку*, згодом *Дзержинськ*, від 2016 р. м. ***Торецьк*** (Днц.) засновано на землях козацьких займищ у середині XVIII ст. (ГЕУ I, с. 320). Теперішню назву мотивовано гідронімом *Кривий Торець*, п. Казенного Торця п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 287): р. *Кривий Торець* → м. *Торецьк*.

Гідронім утворено поєднанням атрибутивного компонента *Кривий*, що вказував на форму водойми, та опорним давньоукр. демінутивом *Торець* < *Торъ* < *торъ* ‘шлях, дорога, слід, колія’, чи (за Є. Отіним) тюрк. *тор* ‘джерело’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 163].

Місто ***Тростянець*** (См.) відоме з 1660 р. (ГЕУ III, с. 306). Його назву мотивовано гідронімом *Тростянець* (СГУ, с. 572): р. *Тростянець* → м. *Тростянець*.

Твірним для назви річки послугував апелятив **тростянець* ‘потік, на березі якого росте очерет’ [Вербич 2009, с. 166]. О. Іваненко вважає, що назва міста (колишнього села) може бути як відгідронімною, так і посталою внаслідок міграційних процесів (поіменування поселення за назвою населеного пункту Вінничини) [Іваненко 2017, с. 276–277].

Перша відома писемна згадка про поселення ***Трускавець*** (Лв.) припадає на 1462 р.: *Truszkauecz* (AGZ XIII, с. 472); 1471 р.: *Truschkowyecz* (AGZ XVIII, с. 132); 1472 р.: *Truskawyecz* (AGZ XVIII, с. 288) та ін. Найімовірніше назву міста мотивовано гідронімом, пор. пот. *Трускавець*, л. Стрия п. Дністра; між рр. Бутельський і Лазок (СГУ, с. 574): р. *Трускавець* → м. *Трускавець*.

С. Вербич уважає, що генезу гідроніма *Трускавець* можна виводити від архаїчного **truskavьcь* < *truskavъjь* < **truskati*, пор. чес. *truskati* ‘текти

стрімко (про струмінь води)’ [Куркина 1997, с. 50–51]: **truskavьcь* ‘потік зі стрімкою течією’ або ‘потік, де є джерело’ [Вербич 2017, с. 264].

Фіксації ойконіма в давніх документах у вигляді *Truszkauecz*, *Truschkowyecz* уможливлюють думку, що первісною назвою теперішнього міста могла бути і *Трушкович*, і **Трушковичі.* За останньою версією, у назві поселення відображено колишнє *Трушковичі* ‘рід чи піддані **Трушка*’, утворене від власної особової назви **Трушко.* В. Макарський пов’язує ойконім із прикметником *трусковий* (від *труск* або й *трускавка*) [Makarski 1999, с. 277].

Місто ***Турка*** (Лв.) відоме з 1431 р (ГЕУ ІІІ, с. 315): *Turka,* 1444 р. (AGZ V, с. 130). Астіонім мотивовано гідронімом *Турка*; пор. р. *Турка*, л. Пруту л. Дунаю (СГУ, с. 575): р. *Турка* → м. *Турка*. Гідронім *Турка* вчені зіставляють з апелятивом *турка*, рос. діал. *турка* ‘гирло річки’ [Шульгач 1998, с. 301–302]; *турок* ‘затока на річці’ (Черепанова, с. 224) [Яцій 2015, с. 319–320]. Дослідники припускають, що назва поселення могла бути перенесенням із с. *Турка* Івано-Франківщини, або й походити від антропоніма *Турок* чи пол. *Turek* (родовий належності) [Худаш 2006, с. 356–357]. Щодо с. *Турка* (ІФ), Д. Бучко розглядає відгідронімне або відергонімне походження ойконіма та наводить припущення М. Кордуби про можливість пояснення цієї назви етнонімом *торки*, яких 1060 р. розгоромив Ярослав Мудрий [Бучко 1990, с. 117].

Версії про походження назви міста від диких биків *турів*, які водилися в навколишніх лісах, від назви воріт-веж *турія, тур’я, турня*, від етноніма *турки* – народноетимологічні. Нині відомі дескрипції: *столиця Бойківщини, серце Бойківського краю*.

Місто ***Ужгород*** (Зк.) засновано в ІХ ст. (ГЕУ ІІІ, с. 319). Астіонім мотивовано назвою р. *Уж*, л. Лабірця п. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 578) та утворено за схемою: р. *Уж* + *-город* → м. *Ужгород.* Колишні назви міста (*Унґвар* та варіанти *Гункбар, Гунґвар, Онґвар*) – кальки первісної: назва р. *Уж*, слвц. *Uh*, угор. *Ung* + *var* ‘укріплене село, замок, фортеця’ (Мурзаев, с. 113).

Гідронім *Уж* пов'язують з давньоукр. *ужъ* 'вид змії, мотузка' або індоєв. **an-g* 'гнути, кривити; гак' [Лучик 2014, с. 484], пор. *Ужа, Ужица* з первісною семантикою 'об'єкт вигнутої, викривленої форми' [Карпенко О. П. 2003, с. 192–193].

Ужгород можна впізнати сьогодні за дескрипціями *місто кави, місто сакури.*

Поселення ***Умань*** (Чрк.) відоме з 1616 р. (ГЕУ III, с. 332), хоч у документах 1609 р. вже було засвідчене як *pustynia Umań* (Архив VII/1, с. 205). Астіонім мотивовано гідронімом. Сьогодні це р. *Уманка*, л. Ятрані п. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 485). Однак дослідники сходяться на думці, що розвиток гідронімно-ойконімної пари *Уманка / Умань* відбувався таким шляхом: р. *Ума* → м. *Умань* → р. *Уманка* [Гонца 2017, с. 90; Пономаренко 1994, с. 176; Янко 1998, с. 365]. Мотиваційна ознака найдавнішої індоєв. форми *Uma* – 'віддалена (місцевість, річка)' [Лучик 2014, с. 486] або ж, якщо зблизити її з лит. *ūmas* 'наглий, поривчастий, раптовий', *úmaras* 'вихор', *umarýs* 'бурхливий, буйний', *úmus* 'раптовий, швидкий' – 'бурхлива, швидка ріка' [Пономаренко 1994, с. 176–177]. І. Гонца веде мову про побутування 1629 р. варіанта назви поселення – *Калинград*, у якому збережено вказівку на належність поселення графові *Калиновському* [Гонца 2017, с. 90].

Сьогодні відомі дві дескрипції: *місто хасидів* і *місто Софіївки*, перша з них указує на *Умань* як на центр хасидизму (уважаєть, що тут похований рабин Нахман, правнук фундатора юдейського релігійного руху Баал Шем Това), друга пов'язана з парком *Софіївка* (1796 р. в *Умані* закладено один з найбільших в Європі садово-ландшафтний парк „Софіївка", назва якого нерідко вживається замість назви міста).

Літописний *Устилуг* засвідчено в історичних джерелах 1150 р.: *на покормъ Оустилогъ* [ЕСЛГНПР 1985, с. 168]. Складна назва, утворена поєднанням географічного терміна *устя* та назви р. *Луг*, п. Західного Бугу п. Вісли (СГУ, с. 328). Місто ***Устилуг*** (Вл.) розміщене біля впадіння р. *Луг* (*Луга*) до Західного

Бугу. Звідси, як уважає В. Шульгач, і безпосередня мотивація назви: ‘поселення біля *устя* р. *Луг*’ [Шульгач 2001, с. 141]: *устя* + р. *Луг* → м. *Устилуг.*

Гідронім *Луг* мотивовано апелятивом *луг* ‘ліс на низовині; низовина, поросла лісом’ (Гр. II, с. 379); ‘поросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать’ (СУМ IV, с. 552) або укр. діал. *лог* ‘заглиблення в рельєфі; яр з пологими зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти’ (ЕСУМ III, с. 278).

Назву теперішнього поселення ***Хорол*** (Пл.) засвідчено в історичних документах 1111 р.: *на Хоролѣ* [ЕСЛГНПР 1985, с. 171]. Астіонім *Хорол* мотивовано назвою р. *Хорол*, п. Псла л. Дніпра (СГУ, с. 593): р. *Хорол* → м. *Хорол.*

Дослідники наводять низку апелятивів, що могли слугувати мотивом для творення гідроніма: іран. ‘*ко-роль*’ ‘краснокутний’; староперс. *Haraiva-*, новоперс. *Harē-*, похідні від **ser* ‘пливти, текти’; давньосерб. *хрълъ* ‘швидкий’; іран. *har-* ‘текти’; тюрко-монг. *qara / xara* ‘чорний’; хакас. *харал* ‘чорніти’, тюрк. *карол* ‘чорний (хлопчик)’ та ін. [ЕСЛГНПР 1985, с. 171].

Одним із найневдаліших перейменувань 2016 р. стала заміна ідеологізованої назви *Красний Луч* на русифіковану – *Хрустальний*. Формально місто почало іменуватися за назвою р. *Хрустальна*, л. Жолобків л. Міусу, вп. в Азовське море (СГУ, с. 595). Засноване у 80-х рр. XIX ст. поселення *Криндачівка*, перейменоване 1920 р. як *Красний Луч*, сьогодні стало м. ***Хрустальний*** (Лг.): р. *Хрустальна* → м. *Хрустальний*. При цьому знехтувано лінгвістичні закони на рівні лексики (рос. прикм. *хрустальний* – укр. *кришталевий*; якщо назва ріки має залишатися незмінною, то назву міста слід утворювати за нормами української мови) та граматики (закономірним є узгодження в сер., а не в чол. р. – укр. *місто*, рос. *город*) і спровоковано географічну плутанину: приблизно на відстані 7 км. одне від одного тепер опинилися смт *Хрустальне* і м. *Хрустальний*.

Гідронім *Хрустальна* мотивовано рос. прикметником *хрустальний*, укр. *кришталевий* ‘який прозорістю, грою барв і т. ін. нагадує кришталь; прозорий, ясний, блискотливий’ (СУМ IV, с. 355).

Місто ***Хуст*** відоме з X ст. (ГЕУ III, с. 381), писемне свідчення – з XIII ст.: *Huszt* (Дэже, с. 254); 1351 р.: *Huzthy*; 1387 р.: *Huzth* (СГУ, с. 595). Астіонім не має переконливої етимології. В. Лучик припускає, що назву поселення мотивовано короткою формою прикметника *густъ* < *густий* ‘густий (ліс)’ [Лучик 2014, с. 497]. М. Худаш розглядає творення ойконіма як усічення назви р. *Хустець*, п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 595), а походження самого гідроніма не коментує [Худаш 2006, с. 359]: р. *Хустець* → м. *Хуст*.

Теперішній ***Чорноморськ*** (Од.) відомий з XVIII ст. як *Бугове, Старе Бугове, Бугові Хутори* (ГЕУ II, с. 76). Заснування міста на цих теренах та надання йому назви *Іллічівськ* відбулося значно пізніше – на початку XX ст. Із 2016 р. припортове місто перейменовано на *Чорноморськ.*

Сучасну назву мотивовано пелагонімом *Чорне море* з указівкою на місце розташування населеного пункту. Колишню – *Бугове* слід пов’язувати, очевидно, з гідронімом *Буг* (*Південний*) [Лучик 2014, с. 233], хоч історики та краєзнавці ведуть мову про історичну постать Андрія *Буги*, який одним із перших поселився на землях *Бугових Хуторів* [Сапожніков, Аргатюк 2016, с. 197].

1737 р. на землях селища *Локотки*, заснованого в другій половині XVI ст., виник посад *Шостка* (ГЕУ III, с. 450). Назву м. ***Шостка*** (См.) утворено від назви р. *Шостка*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 626): р. *Шостка* → м. *Шостка.*

Гідронім мотивовано укр. діал. *шост* ‘жердина’, пол. *szost* ‘довга окута жердина для відштовхування човнів або плотів; жердина в хаті для одягу’ (ЕСУМ VI, с. 454) [Лучик 2014, с. 522] або мікротопонімом **Ше*(*о*)*стка*, похідним від географічного терміна *шостка* ‘міра землі в 11–13 десятин (12–14 га)’ [Іваненко 2017, с. 306].

Найдавніша фіксація назви теперішнього м. ***Шумськ*** (Тр.) збережена в давніх літописах 1149 р.: *сам Володимирко приступилъ бяше къ Шюмьску* (ПСРЛ І, 323). Астіонім мотивовано гідронімом *Шум*, попри те, що тепер об'єта з такою назвою біля *Шумська* не спостережено [Бучко 2000, с. 3; Бучко, Котович 2017, с. 296]; пор. назви водних об'єктів *Шум*, руч., пр. Айдару л. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 628); *Шума, Шумок, Шумки, Шумейка*, бас. Дніпра [ЕСЛГНПР 1985, с. 175], *Шумина, Шумівка, Шумок*, бас. Верхнього Дністра [Вербич 2017, с. 93]. Базовим для гідронімів послугував апелятив *шум* у якомусь зі знач.: 'галас, вир', 'піна' (ЕСУМ VI, с. 489). Відоме також тлумачення генези астіоніма як безпосереднє утворення від праслов. апелятива **šuma* 'ліс, листя' [ЕСЛГНПР 1985, с. 175; Лучик 2014, с. 522–523].

Периферія гідронімного коду – астіокультуронім *Славутич* (Кв.), місто засноване 1987 р. на лівому березі р. *Дніпра* для постійного проживання робітників Чорнобильської АЕС (ГЕУ ІІІ, 200). Його назву мотивовано гідронімом *Славутич*, 'народнопоетичною назвою *Дніпра*' [Жайворонок 2006, с. 190], що дає змогу розглядати астіонім і як представника символіко-світоглядного коду. *Наймолодше місто України, атомне місто, місто чорнобильців* – дескрипції, які вказують на час спорудження поселення та його статус.

Отже, аналіз астіокультуронімів як репрезентантів гідронімного коду демонструє пряму відповідність між прозорістю / затемненістю гідронімів-етимонів та назв поселень. Назви рік частіше, ніж інші оніми, зберігають у собі не тільки питому, але й іншомовну лексику, демонструючи сліди тих народів, які колись жили на території сучасної України. Тож не випадковими є ймовірні тюркські рефлекси в назвах міст *Балаклія, Генічеськ, Ічня, Міусинськ, Токмак*, можливо, *Кагарлик*, *Кодима, Саки, Торецьк, Хорол* тощо. Однак важливо усвідомлювати й таке: мотивація базового гідроніма іншомовною лексикою не є свідченям „неукраїнськості" назви міста – часто астіонім просто дублює

гідронім, який за період свого побутування став для українців національно значущим.

Уваги до здобутків сучасної гідроніміки разом із лігвокультурними чинниками творення астіонімів допомагають виявити посередництво зоолексем у назвах *Бібрка, Бобринець, Лисичанськ* і не вбачати його в назвах *Буськ, Вовчанськ, Турка*; пояснюючи походження назв міст *Лозова, Тернівка, Тростянець*, слушно вести мову про мотивацію базових гідронімів дендролексемами й вважати її неможливою за розгляду астіонімів *Судова Вишня, Трускавець*.

Іменування поселення за назвою водного об’єкта – завжди природний процес номінації, тож відновлення або з’ява 2016 р. на географічній карті України астіонімів *Бахмут, Довжанськ, Залізне, Кальміуське, Сновськ, Торецьк* – повернення до давніх традицій нашого назовництва.

2. 5. Мікротопонімний код (МтК)

Мікротопонім – власна назва невеликого (найчастіше природного фізико-географічного, рідше створеного людиною) об’єкта, земельної ділянки господарського призначення з вузькою сферою застосування: функціонує в межах лише певної мікротериторії, відома вузькому колу людей, що живуть поблизу названого мікрооб’єкта. Мікротопоніми – це назви урочищ, полів, гаїв, лісів, частин лісів, господарських угідь, мікроспоруд (колодязів, мостів, будок, вишок, зимівель, кордонів, мисливських будиночків тощо) [Бучко, Ткачова 2012, с. 122]. Назви невеликих територій завжди слугували цінним джерелом не лише мовної, але й позамовної інформації. Утворені в унікальних географічних, історичних і лінгвальних умовах, вони закодовували відповідні знання й уявлення народу про навколишню дійсність, відображали розуміння людиною власного місця у світі. Актуальним є питання про механізм накопичення й збереження в мікротопонімії культурної інформації, позаяк мікротопоніми

стали справжніми історичними пам’ятками, здатними концентрувати в собі минуле [Баньоі 2013, с. 16].

Мікротопонімія – це здебільшого сфера живого мовлення, тож часто назви мають значно коротшу екзистенцію, ніж відповідні їм об’єкти [Сокіл 2008, с. 3]. Однак є й такі оніми, яким „поталанило” бути збереженими не тільки в людській пам’яті, але й стати назвою села, чи навіть міста.

Про мікротопоніми як базу для формування назви поселень учені заговорили відносно недавно. Важко встановити надійні критерії розмежування відапелятивних та відмікротопонімних ойконімів, ще важче – відмікротопонімних та відантропонімних. Щодо цього М. Худаш пише: „Непросто, або й неможливо, зараз безпомилково точно встановити, чи етимоном того або того досліджуваного конкретного ойконіма був уже мікротопонім, чи, може, це звичайна ландшафтна апелятивна назва” [Худаш 2006, с. 5]. У трактуванні цього питання з ним погоджується Д. Бучко: „Ойконіми, однойменні з назвами просторових одиниць, тобто з назвами місцевостей, виникали не безпосередньо від однойменних апелятивів, а від омонімних власних назв цих місцевостей, тобто шляхом трансонімізації мікротопонімів” [Бучко, Бучко 2013, с. 403].

Під *мікротопонімним кодом астіоніма* розуміємо закодовану в назві міста інформацію про базовий мікротопонім як ключ до її декодування, до вияву ймення місцевості, яке мотивувало назву заселеного людиною об’єкта. Виокремлюючи мікротопонімний код у сфері назвотворення, спираємося передусім на екстралінгвальні чинники. Найменша інформація про побутування назви природного фізико-географічного мікрооб’єкта певної території та про її трансформацію у найменування об’єкта, заселеного людиною, дає підстави виділяти мікротопонімний код. Аналіз таких астіонімів переконує, що мікротопоніми так тісно зживалися з територією, яку позначали, що жодна інша назва вже „не личила” заснованому на тих теренах населеному пунктові. Назви мікротопонімного коду об’єднують міста, посталі в різні історичні періоди:

Баштанка, Біла Церква, Білицьке, Білозерське, Буринь, Волочиськ, Гайворон, Гола Пристань, Городенка, Деражня, Зеленодольськ, Зимогір'я, Ізюм, Комарно, Корець, Краматорськ, Красногорівка, Лубни, Олешки, Погребище, Попасна, Пустомити, Рожище, Свалява, Сніжне, Тараща, Харцизьк, Часів Яр, Шпола.

Теперішнє м. ***Баштанка*** (Мк.) засноване 1806 р. (ГЕУ І, с. 76) головно вихідцями з Полтавщини, тож і поіменоване за назвою їхньої малої батьківщини *Полтавкою*. Події початку XX ст., за яких *Полтавка* опинилася в центрі боїв із німецько-австрійськими, англо-французькими та білогвардійськими військами, спричинили зміну назви: поселення стали іменувати *Полтавкою-Баштанкою*, позаяк найкривавіші сутички проходили якраз біля балки та в урочищі *Баштанка*. Назву балки *Баштанка*, п. Інгульця п. Дніпра (СГУ, с. 36) й однойменного урочища утворено від апелятива *баштан* 'ділянка поля, на якій вирощують кавуни, дині і т. ін.' (СУМ І, с. 116): мт. (ур., б.) *Баштанка* → м. *Баштанка.*

Остаточне перейменування поселення з *Полтавки-Баштанки* на *Баштанку* теж приурочене пам'яті про *Баштанську республіку* 1919 р. – епогей антиденікінського повстанського руху селянства Півдня України.

Попередником теперішнього м. ***Біла Церква*** (Кв.) був літописний *городъ Гюргєвъ* / *Юрьгевъ*, засвідчений в історичних джерелах 1095 р.: *к Гургеву* (ПСРЛ І, с. 229); *а Юрьгевъ зажгоша* (ПСРЛ VII, с. 8) [ЕСЛГНПР 1985, с. 48]. Сучасний астіонім виник наприкінці XIV ст. [Похилевич 1864, с. 491]. Залишки білої будівлі церкви, спорудженої в заснованому Ярославом Мудрим *го́роді* та поіменованому за його хресним іменем *Гюргии* < *Георгии* [ЕСЛГНПР 1985, с. 48], були після чергового ворожого спустошення найпомітнішою спорудою, навколо якої виросло нове поселення: мт. *Біла церква* → м. *Біла Церква.*

Л. Похилевич наголошує, що будівля *білої церкви*, яка послугувала мотивом для іменування навколишньої території, а далі й поселення, була не „білоберезовою", а „білокам'яною", та заперечує припущення окремих

дослідників про розбійника *Білого*, його вдову *Білу*, власні ймення яких нібито засвідчено в назві міста [Похилевич 1864, с. 490–491].

Часом постання м. ***Білицьке*** (Днц.) називають початок XX ст. – 1909 р. (ГЕУ І, с. 96). Однак, попри недавній час заснування поселення, не збережено відомостей про первісну його назву.

1909 р. територію майбутнього міста дозаселено вихідцями зі села **Більчани* (Державна) чи **Білиця*. Місцевість, де замешкали *більчанці* / *білинці* поіменували **Білики, *Білиця, *Білич* [Лучик 2014, с. 48] або **Більчанські, *Білицькі* тощо. Теперішній астіонім, очевидно, мотивовано цим мікротопонімом: мт. **Білицькі* → м. *Білицьке*.

Назву поселення ***Білозерське*** (Днц.), заснованого 1913 р. (ГЕУ І, с. 99) та первісно поіменованого *Білозеркою*, мотивовано мікротопонімом *Білозерка* на позначення місцевості з характерним вапняковим (білим) ґрунтом (пор. неподалік балка *Крейдяна*): мт. *Білозерка* → *Білозерка* → м. *Білозерське*. Непереконливим уважаємо припущення про зв’язок астіоніма з не зафіксованим тут лімнонімом **Біле озеро* [Лучик 2014, с. 50].

Тривалий час у *Білозерському* висаджували багато квітів, що спричинило дескрипцію *місто троянд*.

Поселення ***Буринь*** (См.) уперше засвідчено в історичних документах 1688 р. (ГЕУ І, с. 137). Назву теперішнього міста мотивовано незасвідченим мікротопонімом **Буринь* з основою апелятива **буринь* ‘бура земля, болото, ліс’, похідною від прикметника *бурий* ‘бурий, сірий’ (Гр. І, с. 112), ‘темно-коричневий із сіруватим або червонуватим відтінком’ (СУМ І, с. 258).

На думку О. Іваненка [Іваненко 2017, с. 44–45], зважаючи на фіксацію назви на карті путивльських околиць наприкінці XVII ст. у формі: *в деревнях Борынях* (Пономаренко, с. 278), мотиватором астіоніма міг бути гідронім **Боринь*, похідний від однойменного мікротопоніма **Боринь* з переходом *о* > *у* в позиції після губного, пор. укр. діал. *боринння* ‘рідкий ліс у низовині’, ‘невелика площа лісної паростi’ (Черепанова, с. 34). Припущення

про походження назви поселення від тюрк. лексеми *бурун* ‘мис’, ‘ніс’ учений уважає сумнівним [Ibid, с. 45].

Місто ***Волочиськ*** (Хм.) уперше згадане в історичних документах 1463 р. як *Волочища* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 119]. Мікротопонім **Волочище* міг утворитися від дієслова *волочити*, в основі якого – географічний термін *волок* ‘назва місця найбільшого зближення двох судноплавних річок, яким у давнину перетягали від однієї до другої човни та вантажі’ (СУМ І, с. 729) [Торчинська, Торчинський 2008, с. 120], або від терміна *волока* ‘в Україні, Польщі, Литві, Білорусії з середини XV по XVII ст. – ділянка землі площею близько 16,8 га.’ (СУМ І, с. 729): мт. *Волочище → Волочища →* м. *Волочиськ.*

Мотивацію мікротопоніма *Волочище* М. Теодорович пов’язує з цілком імовірним фактом: „човни *волочили* зі Збруча у Случ і з неї у Бужок” (цит. за: [Торчинська, Торчинський 2008, с. 121]).

С. Вербич зазначає, що топоніми на *Волок-/Волоч-* широко засвідчені в Україні та поза її межами, а це вказує на спільнослов’янський ареал основи **volk-*, продуктивної насамперед у сфері апелятивної лексики (пор. також: *волока* ‘вузька смужка землі’, *волочини* ‘залишки бур’яну в бороні’, *волочка* ‘боронування’, *зволок* ‘спуск з гори’, *переволока* ‘низовина, по якій тече вода, що з’єднує дві річки’ тощо) [Вербич 2002, с. 31–32].

За посередництва мікротопоніма *Гайворон* отримав свою назву колишній козацький зимівник, заснований у першій половині XVIII ст. (ГЕУ І, с. 236), теперішнє м. ***Гайворон*** (Крв.). Мікротопонім *Гайворон* (назва урочища, місця скупчення птахів) мотивовано апелятивом *гайворон* ‘вороногрaй’ < праслов. **gajvoronъ, *gajvornъ* < **ga(j)-* *гаяти* ‘каркати’ + **vornъ* ‘ворон’ (ЕСУМ І, с. 451–452): мт. (ур.) *Гайворон →* м. *Гайворон.*

Дескрипція *місто найдовшої вузькоколійки* зберігає залізничну славу за *Гайвороном* із XIX ст. В Україні відомі ще два села *Гайворон* (Кв., Чрн.), останнє з яких було засноване на річці *Гайворонці*.

Теперішнє м. ***Гола Пристань*** (Хрс.) відоме з 1709 р., за іншими джерелами – з 1786 р. (ГЕУ І, с. 280) як *Голий Перевіз* [Янко 1998, с. 101]. Колишній мікротопонім **Голий Перевіз*, утворений унаслідок лексикалізації та омонімізації словосполучення *голий перевіз* (*голий* ‘який не має рослин, не вкритий рослинами’ (СУМ ІІ, с. 106) + *перевіз* ‘місце, де переправляються через водну перепону (часто відповідно обладнане)’ (СУМ VI, с. 141), мотивував поіменування заснованого на порожньому піщаному березі р. Конки козацького поселення. У сучасній назві опорний компонент „модернізувався”: слово *перевіз* замінене лексемою *пристань* ‘спеціально обладнане місце на березі водойми з плавучою або береговою спорудою для причалювання й стоянки суден, їх навантажування та розвантажування, посадки й висадки пасажирів’; ‘вулиця міста або населений пункт, розташований на березі моря або річки’ (СУМ VII, с. 38): мт. *Голий Перевіз* → пос. *Голий Перевіз* → м. *Гола Пристань.*

Поселення *Городенка*, теперішнє м. ***Городенка*** (ІФ), було відоме вже в кінці XII ст. (ГЕУ І, с. 287), хоч тільки 1524 р. [Сіреджук 2003, с. 45; Яцій 2015, с. 89] чи 1578 р.: *Horodenica* (ŹDź. XVIII/1, с. 87) його назва зафіксована в історичних документах, до того ж у дещо відмінному від сьогоднішнього варіанті.

На перший погляд прозорий астіонім досі не має однозначного потрактування. В. Лучик схильний виводити його з документально не підтвердженої давньоукр. назви цього населеного пункту **Городьне* < *Городьнъ* < *городьнъ* ‘городний; пов’язаний з *городъ*’ або староукр. *городныи* ‘міський, городський’(ССУМ І, с. 252) [Лучик 2014, с. 162]. Д. Бучко вважає основною версію, що первісно *Городенка* – це посесив на ***-ка*** від особової назви **Городень* < *Городиславъ* (Мор., с. 62) [Бучко 1990, с. 65]. В. Яцій зараховує назву поселення до утворень із суф. ***-к-а*** від імовірного (контактного) (мікро)топоніма *Городний* (*-а, -е*), на вірогідність якого вказує д.-р. *Городьно*, назва поселення (ЭССЯ VII, с. 39–40) [Яцій 2015, с. 89]. Остання версія видається нам найбільш прийнятною: мт. *Городний* → м. *Городенка.*

Теперішнє м. ***Деражня*** (Хм.) відоме з XV ст., за іншими джерелами – з початку XVI ст. (ГЕУ I, с. 312). Астіонім мотивовано мікротопонімом *Деражня*, похідним від апелятива *деражня* ‘місце первинного обробітку деревини’ [Торчинська, Торчинський 2008, с. 159]; ‘виробництво дранки, гонти, щепи, видовблених виробів’ [Жучкевич 1974, с. 96]: мт. *Деражня* → м. *Деражня.* Назву с. *Деражня* Сумщини О. Іваненко пов’язує з р. *Деряжна*, п. Івоту л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 168) [Іваненко 2017, с. 87]. Гіпотеза про походження астіоніма *Деражня* від дієслова *дарувати* – безпідставна [Торчинська, Торчинський 2007, с. 159].

Місто ***Зеленодольськ*** (Днп.) засноване 1961 р. у зв’язку з будівництвом Криворізької ДРЕС-2 (ГЕУ II, с. 44) та зберігає в собі назву колишньої природної западини *Зелена Долина*, або *Зелений Діл*. На картах початку XX ст. зафіксовано колишнє село *Зелена Долина*, затоплене внаслідок будівництва водосховища. Назву теперішнього міста утворено від мікротопоніма *Зелений Діл*, мотивованого словосполукою *зелений діл*, де *зелений* ‘який має колір трави, листя, зелені’ (СУМ III, с. 553), *діл* ‘т. с., що долина’ (СУМ II, с. 303): мт. *Зелений Діл* → м. *Зеленодільськ*.

Посередництво мікротопоніма простежуємо в назві теперішнього м. ***Зимогір’я*** (Лг.). Поселення засноване 1654 р. на місці запорозьких зимівників та поіменоване *Черкаським Бродом*, а з 1764 р. – *Черкаським* (ГЕУ II, с. 50). 1911 р. у *Черкаському* споруджено однойменну залізничну станцію, яку 1915 р., щоб, очевидно, не сплутувати зі ст. *Черкаси*, перейменовано на *Зимогір’я*. З 1961 р. місто отримало ту саму назву, що й станція – *Зимогір’я*. Назву залізничної станції мотивовано мікротопонімом *Зимогір’я*: мт. *Зимогір’я* → ст. *Зимогір’я* → м. *Зимогір’я.* Дослідники припускають, що (мікро)топонім *Зимогір’я* міг походити від апелятива **зимогір’я* ‘місце поселення незабезпечених людей, сезонних робітників’, де давнє *зимогор* ‘бродяга; босяк; людина без певних занять і постійного заробітку’; за В. Гіляровським, *зимогорами* називали тих, кому „зимою горе”, бо вантажники працюють тільки

літом (Мурзаев, с. 225) [Отин 2014, с. 178–179]. Очевидно, перейменовуючи 1961 р. назву міста за назвою станції, чиновники вважали, що в її основі лежить словосполука ‘зимові гори’, однак Е. Мурзаєв небезпідставно зазначає, що при творенні астіоніма *Зимогір'я* „словоскладання *зима* + *гори* не має жодного сенсу” (Мурзаев, с. 225).

Лексикографічні джерела подають різні дати найдавнішої згадки про теперішнє м. ***Ізюм*** (Хрк.): 1571 р. (СЭС, с. 487); 1639 р. (ГЕУ II, с. 74); 1681 р. (ЕУ III, с. 858). За назвою урочища *Изюмъ-Курган,* 1571 р. (СГУ, с. 220) названо зведену тут у XVI ст. фортецю *Гузун-Курган*, а згодом і поселення, місто: мт. (ур.) *Ізюм-Курган* → м. *Ізюм.*

Базовий мікротопонім *Ізюм-Курган* складено з двох компонентів: *Ізюм* < *ізюм* ‘виноград’ (< тур. *üzüm*, аз., чаг. *üzüm*, кримськотат. *jüzüm*, уйг. *özüm* ‘виноград’, монг. *yzym* ‘смородина, виноград; ізюм’ (ЕСУМ II, с. 293) та географічного терміна *курган* ‘горб, гірка, що нагадують насип’ (СУМ IV, с. 407). Вірогідні й інші версії генези астіоніма: від давньотюрк. *köz-ün-* ‘показуватися, виднітися, здаватися’ або тур. діал. *güzem, güsüm* ‘милий, красивий’, *gözen* ‘миловидний’ [Лучик 2014, с. 232].

Щонайменше XII–XIII ст. уважають часом заснування теперішнього м. ***Комарно*** (Лв.) (ГЕУ II, с. 184): *Komarno*, 1427 р. [Prochaska 1890, с. 51; Купчинська 2016, с. 53]. Назву поселення мотивовано мікротопонімом *Комарне* (місце, поле, болото чи ін), утвореним від прикметника **комарне* ‘комарине; насичене комарями’: болотиста місцевість, на якій розташоване поселення була сприятливим середовищем для швидкого розмноження комарів і високої їх тут концентрації: мт. *Комарне* → м. *Комарно.*

Астіонім міг утворитися й шляхом трансонімізації (перенесення на назву населеного пункту назви оз. *Комарне* [Янко 1998, с. 183; Лучик 2014, с. 275]. Не можемо теж цілком відкинути версію про утворення назви міста від антропоніма *Комаръ* [Демчук 1988, с. 126; Худаш 2006, с. 123–124].

Сучасний ***Корець*** (Рв.), можливо, літописний *Корчевъ, Корьчьскъ, Корческъ*: *оу Корчева*, 1151 р. (ПСРЛ І, с. 336); *до Коречьска* < > *за Корческъ*, 1150 р. (ПСРЛ ІІ, с. 335–396), закодував у своїй назві мікротопонім **Корчъ* [Пура 1990, с. 99]: мт. (ур.) **Корчъ* → пос. *Корчевъ* (*Корьчьскъ, Корческъ*) → м. *Корець.* Щоправда, вчені не одностайні в здогадках, яким саме апелятивом мотивовано базову назву місцевості. Це міг бути *корч* ‘пень, викорчуваний з корінням’, ‘кущ’ (СУМ IV, с. 302), блр. *корч* ‘нова земля на місці розкорчованого лісу’, ‘пень від спиленого чи зломаного дерева, куща’ (Яшкін, с. 95), але також і наведені А. Корепановою: *къркъ* ‘горло, шия’ (О. Соболевський); *kor-* ‘рубати’ > *krčь* ‘розчищене, викорчуване місце’ (С. Роспонд, М. Фасмер); *корь* ‘річище’ (Е. Мурзаєв); *корь / корекъ* ‘корчів’я, розчисть, розчищене під ріллю місце’ (Г. Смолицька) [ЕСЛГНПР 1985, с. 72]; *корець* ‘кухоль чи ківш із держаком’ (< праслов. **korьcь* ‘посудина з кори (для черпання, міряння)’ (ЕСУМ ІІІ, с. 16) > *‘заглибина, западина, яма’) [Лучик 2014, с. 279] тощо.

Вірогідним є відгідронімне (від утраченого мікрогідроніма, див. лімнонім *Корець* [Шульгач 1998, с. 127–128; Лучик 2014, с. 279]) і навіть первісно відантропонімне походження астіоніма (**Корчъ* + ***-евъ*** → *Корчевъ*, пор. особові назви *Корчук*, пол. *Karsz* [Пура 1990, с. 99]).

Десять храмів у майже восьмитисячному *Корці* спричинили народження дескрипції *християнська Мекка.*

1868 р. засноване м. ***Краматорськ*** (ГЕУ ІІ, с. 209), іменування якого не цілком ясне. Є. Отін зазначає, що назва селища, яке передувало теперішньому містові – *Краматоровський* (*Краматорський*). Ойконім мотивовано мікротопонімом, назвою урочища **Крома Торова*, або **Крома Торська* в знач. ‘кордон вздовж ріки *Тор*’, ‘*торський* кордон’ (пор.: рос. діал. *крома* ‘край, рубіж, кордон’, ‘околиця лісу на кордоні болота’, *кром* ‘кінець вулиці’; укр. *крома* ‘перегородка’ тощо + р. *Тор*, тепер р. *Казенний Торець*) [Отин 2014,

с. 169]: мт. (ур.) *Крома Торова* (*Крома Торська*) → *Краматоровський* (*Краматорський*) → м. *Краматорськ.*

Версія утворення астіоніма від ергоніма *Краматорський завод* (< фр. *crematoire* ‘велика піч’) [Лучик 2014, с. 285; Никонов 1966, с. 212] помилкова, позаяк завод споруджено 1887 р. у поселенні, яке вже на той час іменувалося *Краматорівка* [Отин 2014, с. 168].

Місто ***Красногорівку*** (Днц.) засновано в 70-х роках XIX ст. [Лучик 2014, с. 287] на місці колишніх сіл та хуторів *Пеньківка, Софіївка, Борисівка, Малоборисівка*. Первісну назву *Красна Гірка* утворено від однойменного мікротопоніма. У назві місцевості *Красна Гірка* збережено вказівку на *красний* (укр. *червоний*) колір місцевої глини [Отин 2014, с. 103].

Назву теперішнього м. ***Лубни*** (Пл.) мотивовано мікротопонімом (вірогідно, назвою урочища) *Лубно*, зафіксованим у давніх літописах 1096 р.: *к Лубьну*, 1096 р. (ПСРЛ І, с. 250) [ЕСЛГНПР 1985, с. 82]. В основі мікротопоніма – прикметник з давньоукр. основою *лубъ* (< праслов. **lub-* / **ljub-*) зі знач. ‘кора деревини (або волокно льону, конопель, кропиви)’ [Никонов 1966, с. 242]; ‘луб’яне, дощане, дерев’яне’, ‘крите гонтом (?)’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 82]; ‘місце відповідного обробітку дерев’ [Лучик 2014, с. 308]: мт. *Лубно* → м. *Лубни*.

Часом заснування та першої писемної згадки про поселення зумовлено з’яву дескрипції *найдавніше місто Полтавщини*.

Назва м. ***Олешки*** (Хрс.) пройшла довгий шлях становлення й сьогодні лексично близька до первісної (*Олешшя*), а в контексті генетично-інтерпретаційному не має нічого спільного з родом чи родиною *Олешка*, а тим більше з родиною *Альошка* (*Альошки* – так, на жаль, офіційно перекладають сьогодні астіонім рос. мовою). Літописна згадка 1084 р.: *въ Ѯлешьи* (ПСРЛ І, с. 205) [ЕСЛГНПР 1985, с. 95]) стосується давньоукраїнського міста *Олѣшьє*, згодом – поселення *Олешки*, у XVIII ст. – території *Олешківської Січ*. Пізніше розпочалися перейменування: на *Дніпровськ* – щоб знищити пам’ять про майже

двадцятирічний політичний центр Козацької держави чи *Цюрупинськ* (1928 р.) – щоб увіковічнити в назві уродженця міста, радянського наркома продовольства Олександра Цюрупу. 2016 р. місту повернули його історичну назву, яка, як стверджкє І. Єфименко, зберігає залишки контакту з геродотівським *αὐλαίος* ‘лісна країна’ [Єфименко 2011, с. 13].

Давньоукраїнську назву *Олѣшьє* пов’язуємо з однойменним мікротопонімом (із назвою урочища, зафіксованого на картах „Українські князівства в XI–XIII ст.”, „Україна в половині XVII ст.”, „Українські землі XVIII ст.” тощо), мотивованим апелятивом *ольха* (< праслов. **olьcha / *jelьcha*) ‘вільха’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 95], **олѣшьє* (< праслов. **olьšьje* ‘вільховий ліс’ (ЭССЯ XXXII, с. 83), а шлях від *Олѣшьє* до *Олешки* – з фонетичними змінами та народноетимологічним переосмисленням: мт. (ур.) *Олѣшьє* → *Олѣшьє* → м. *Олешки*.

Вільха (‘*ольха*’) – дерево, яке найкраще росте поруч із водою, переважно вздовж берегів рік та потоків, на багатих вологою ґрунтах, тож у таких місцях здавен селилися люди [Жайворонок 2006, с. 96]. Крім апелятивів *вільха*; *вільшаник* ‘= *вільшняк, вільшник*, зарості вільхи’ (СУМ I, с. 676); *вільшина* ‘вільховий гай’ (Гр. I, с. 238) побутують народні географічні терміни *ольшанка* ‘= *ольшина, ольшинник* вільховий ліс’ (Данилюк, с. 64); *ольшини* ‘зарослі вільхи’ (Громко та ін., с. 134); *олєшняк* ‘= *ольошник, ольох, ольси, ольсина, ольсняк, ольшняк* вільховий ліс’ (Черепанова, с. 149–150); *ольховище* ‘низина, заросла вільхою’ (Черепанова, с. 150) тощо, збережені в низці ойконімів сучасної України.

Відоме припущення, що теперішнє м. ***Погребище*** (Вн.) засновано на місці знаного з XII ст. поселення *Рокитня* (ГЕУ III, с. 51). *Погребище* вперше згадується в писемних джерелах 1545 р. (Отаман., с. 32) [Дика 2009, с. 129]. Астіонім мотивовано мікротопонімом *Погребище*, утвореним від апелятива **погребище* ‘місце, де були погреби (землянки)’ [Лучик 2014, с. 382], похідного від *погріб* ‘погріб’ (Гр. III, с. 235); ‘т. с., що льох’ (СУМ VI, с. 723), де *льох* ‘*іст.*

підземні сховища чого-небудь’ (СУМ IV, с. 587): мт. (ур.) *Погребище* → м. *Погребище*. Зарахування назви терішнього міста до астіонімів-репрезентантів мікротопонімного коду підтверджено фактом побутування тут відомого з середини XVI ст. урочища *Погребище* (ЕІУ), хоч походження назви поселення виводять і безпосередньо від утраченого апелятива **погребище* [Лучик 2014, с. 382].

Хутір *Кленовий* був попередником теперішнього м. ***Попасна*** (Лг.). Поселення засноване 1878 р. (ГЕУ III, с. 70), а його назву мотивовано мікротопонімом (назвою місцевості) *Попасна* (сам хутір поперемінно теж іменувався то *Кленовий*, то *Попасний*), утвореним від апелятива *попас* ‘місце для випасання худоби; пасовисько, випас’ (СУМ VII, с. 183), пор. *попасок* ‘місце, де випасають корів’ (Данилюк, с. 75). *Попасною* почала іменуватися станція Донецької Кам’яновугільної залізниці, прокладеної на землях х. *Кленового* та місцевості, відомої ще 1795 р. як „*пустка Попасна*”, а також пристанційне поселення, теперішнє місто: мт. *Попасна* → ст. *Попасна* → м. *Попасна*.

Посередництво мікротопоніма простежено й у назві м. ***Пустомити*** (Лв.): 1441 р., *Pustomita* (AGZ XIV, с. 31), 1785–1788 рр., *Pustomyty* (ЙМ, с. 51). М. Янко припускає, що засноване в середині XV ст. (ГЕУ III, с. 105) поселення свого часу іменувалося *Мито* з указівкою на давню *митницю* [Янко 1998, с. 292]. На думку В. Лучика, астіонім мотивовано географічним терміном **пустомит* ‘місце, митниця, де не збирали мито або воно було мізерним’ чи незафіксованим прізвиськом **Пустомит* [Лучик 2014, с. 394]. В. Шульгач, аналізуючи ойконіми Волині *Пустомити* та *Пустомитів*, веде мову про назви з другим компонентом *мито* ‘місце, де збирали мито’ [Шульгач 2001, с. 114]. М. Худаш розмірковує про перенесення на назву міста якогось із мікротопонімів *Пустомита* або *Пустомити*, утворених від апелятивної словосполуки *пусто(є) + мито > пустомито* зі знач. ‘місце, де колись збирали королівське мито’ [Худаш 2006, с. 214]: мт. *Пустомити* → м. *Пустомити*. Тож

дослідники, загалом погоджуючись, що в назві теперішнього міста збережено колишній мікротопонім, не доходять спільної думки, чому „*мито було пусте*”.

Волинське м. ***Рожище*** (Вл.) відоме з XIV ст.: *Рожище*, 1322 р. [Шульгач 2001, с. 118]. В. Шульгач уважає, що найвірогідніше астіонім мотивовано мікротопонімом *Рожище*, похідним від географічного терміна *рожище* ‘житня нива’, бол. *ръжище* ‘місце, де сіяли жито’ [Ibid.], пор. *ржище* ‘т. с., що *ржисько*’, ‘вижате житнє поле’ (Аркушин II, 118) [Лучик 2014, с. 404]: мт. *Рожище* → м. *Рожище*.

За народною етимологією назва міста пов’язана з *рожами*, з розташуванням *на розі*, *ровищами* тощо.

Давнє закарпатське поселення ***Свалява*** (Зк.), відоме з XII ст. (ГЕУ III, с. 163), у документах 1561 р. зафіксоване як *Szvalyavka* (Дэже, с. 271). Його назву міг мотивувати втрачений апелятив **свалява*, ‘нагромадження званого хмизу, дерев, каміння тощо’, суфіксальний віріант діал. *валява* ‘велика кількість; купи; руїни’ [Лучик 2014, с. 416–417]. Вважаємо, що первісно від цього апелятива утворився мікротопонім **Свалява* – назва „долини при злитті рік *Свалявка* й Латориця, де накопичувалися знесені з гірських хребтів різні предмети, сміття і т. ін.” [Ibid.]: мт. (дол.) *Свалява* → м. *Свалява*. Варіант *Свалявка* уможливлює версію як відмікротопонімного, так і відгідронімного утворення назви поселення, пор. ур. *Свалявка* (Петров, с. 52) та р. *Свалявка*, л. Латориці л. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 488).

Версії про зв’язок назви з гот. **swaljawa* ‘ластівка’ або зі сольовим промислом – народноетимологічні.

Місто ***Сніжне*** (Днц.), засноване 1784 р. (ГЕУ III, с. 207) в урочищі *Сніжне* старшиною Іваном Васильєвим як заїжджий двір на поштовому тракті, до 1864 р. іменували *Василівкою*. Теперішню назву мотивовано назвою урочища, яке в зимовий період через снігові кучугури було непроїзним. Колишній мікротопонім витіснив первісне присвійне іменування та став назвою цілого міста [Отин 2014, с. 157]: мт. (ур.) *Сніжне* → м. *Сніжне*.

Згадка про теперішнє м. ***Тараща*** (Кв.) як про урочище *Тараща*, подароване боярам Білоцерківського замку Лісовичам, датується 1611 р. [Похилевич 1864, с. 417]. А вже 1709 р. на місці урочища фіксують містечко *Тараща* (ГЕУ ІІІ, с. 262): мт. (ур.) *Тараща* → м. *Тараща.* Базовий мікротопонім міг бути мотивованим утраченим апелятивом ***тараща* ‘хворост для гатей; пруття, яким мостять дороги’ [Лучик 2014, с. 464] (пор. діал. *тарасяки* ‘хмиз, гілля’ (Аркушин ІІ, с. 192). Вірогідність відантропонімного походження астіоніма (від демінутива *Тараско* < *Тарас* за допомогою суф. ***-j-а**) [Лучик 2014, с. 464] – малоймовірна.

Часом заснування теперішнього м. ***Харцизьк*** (Днц.) називають другу половину ХІХ ст. (ГЕУ ІІІ, с. 358). Процес постання астіоніма схарактеризував Є. Отін: заснована у 80-х роках XVIII ст. слобода *Харцизька* поіменована за назвою балки, яка, як і десятки інших на Донеччині, називалася *Харцизькою* або *Кринсько-Троїцькою*. З прокладенням на цих землях залізниці *Харцизькою* назвали станцію, а згодом – пристанційне поселення, що переросло в теперішнє місто: мт. (б.) *Харцизька* → сл. *Харцизька* (*Кринсько-Троїцька*) → ст. *Харцизька* → м. *Харцизьк*. Отже, вчений висновує, що прямого зв’язку між назвою міста і *харцизами*, як колись називали розбійників, немає (пор. *харциз* ‘розбійник, грабіжник’ (Гр. IV, с. 388). Натомість мікротопоніми (тутешні балки) могли називатися *Харцизькими* із вкзівкою на те, що там селилися або переховувалися *харцизи* [Отин 2014, с. 177–178].

До відмікротопонімних астіонімів зараховуємо й назву теперішнього міста ***Часів Яр*** (Днц.). Поселення засноване наприкінці ХІХ ст. (ГЕУ ІІІ, с. 392). Ойконім мотивовано назвою урочища *Часів Яр*, пор. *Часів*, яр, л. Казенного Торця п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 601). Яр, а разом із ним й урочище утворено від апелятива / географічного терміна *яр* ‘глибока довга западина (перев. з крутими або прямовисними схилами), що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками’ (СУМ ХІ, с. 647). Атрибутивний компонент *Часів* Є. Отін пов’язує з апелятивом *час* ‘давня

шляхова міра’, яка була маркуванням російсько-турецького кордону в Північному Приазов’ї [Отин 2014, с. 182–183]. В. Лучик уважає, що *Часів* у назві урочища вказує на належність об’єкта землевласникові на прізвище *Час*, пор. пол. *Czas* (< *czas*) (Rymut II, с. 110), буковинське прізвище *Часов* тощо [Лучик 2014, с. 502]. В обох випадках ідеться про мікротопонім як мотиватор назви поселення: мт. (ур.) *Часів Яр* → м. *Часів Яр.*

Назва м. ***Шпола*** (Чрк.), уперше згаданого в документах 1594 р., спустошеного та відродженого у XVIII ст. (1765 р.) (ГЕУ III, с. 451), – також один із прикладів астіоніма як репрезентанта мікротопонімного коду. Первісно *Шпола* – це, очевидно, метафорична назва місцевості (долини, яру, балки) мотивована апелятивом *шпол* [*шпола, шполик*] ‘совок, яким виливають воду з човна’ < давньоукр. *съполъ* ‘полоник, посудина для черпання, глечик’ (ЕСУМ VI, с. 465): мт. *Шпола* → м. *Шпола* [Лучик 2014, с. 242]. Цей мікротопонім спричинив назву містечка, а прямо чи опосередковано – назву річки *Шполка*, л. Гнилого Тікичу л. Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 627).

Географічне розташування міста вможливило дескрипцію *географічний центр України.*

Насамкінець наголосимо на такому: мікротопонімний код не обмежуємо проаналізованими одиницями. Сюди можна віднести більшість із тих, які розглядаємо серед експлікаторів апелятивного коду, але незафіксованість того чи того мікротопоніма в історичних джерелах чи лексикографічних працях унеможливлює аналіз низки астіокультуронімів як відмікротопонімних утворень. Проаналізовані ж тут демонструють глибинний зв’язок народної назви з назвою адміністративно-територіальної одиниці.

2. 6. Оронімний код (ОК)

Назви гір, або ороніми, – чи не найменш опрацьований клас онімів в українській ономастиці. Спроби схарактеризувати окремі з них здійснили ще

С. Грабець [Hrabec 1950] та Я. Рудницький [Rudnyckyj 1939]. З-поміж новіших досліджень – роботи Д. Бучка [Бучко, Бучко 2013, с. 242–248], М. Габорака [Габорак, 2005], П. Зборовського [Топоніміка 2004], низка статей Ю. Карпенка [Карпенко 1999; Карпенко 1999а; Карпенко 1999б; Карпенко 2001; Карпенко 2002], Р. Козлової [Козлова 1987], Є. Отіна [Отін 1991] та ін. 2010 р. цій темі була приурочена Всеукраїнська наукова конференція „Оронімія Українських Карпат: дослідження, упорядкування, збереження" (Чернівці, 18–19 березня 2010 р.). Сьогодні ці одиниці, як слушно наголошує С. Вербич, стали сферою зацікавлення не тільки лінгвістів, але й географів, оскільки назріла необхідність „збереження та впорядкування назв об'єктів гірського ландшафту з метою їх систематизації (створення інформаційної бази відповідних об'єктів) та правильного передавання оронімів на різних типах карт (топографічних, туристичних тощо)" [Вербич 2010, с. 135].

Оронімний код – закодована в назві міста інформація про базовий оронім, який слугує водночас ключем до її (назви) прочитання. В українському ойконімному просторі його репрезентують утворені різними шляхами астіокультуроніми *Білогірськ, Охтирка, Святогірськ*.

Назву поселення ***Білогірськ*** (АРК) мотивовано оронімом *Біла Гора*. До 1944 р. поселення відоме як *Карасу-Базар* (ГЕУ І, с. 97). У час масового перейменування кримських поселень назву населеного пункту не просто змінено, але й закладено в ній протилежну ознаку. Первісному *Карасу-базар* (до перейменування неофіційно поселення називали *Карасьовим*), у якому відомий географічний термін *базар* поєднано з гідронімом *Карасу* (*кара* 'чорний' + *су* 'вода', буквально – 'чорна вода'), протиставлено оронім *Ак-Кая* – 'біла гора'. Мотивом для перейменування послугувала назва суміжної гори *Ак-Кая* ('біла скеля') [Лучик 2014, с. 49]. Теперішня назва міста – оформлена за допомогою суфікса ***-ськ*** калька кримськотат. ороніма *Ак-Кая*.

Ознака *білої гори* закладена ще в назвах українських поселень: *Білогірка* (Хрс.), *Білогір'я* (Зп., Хм.), *Білогорівка* (Днц., Лг., Рв.).

Поселення ***Охтирка*** (См.) засноване 1641 р. (ИСО III, с. 9–10) [Іваненко 2017, с. 198]. Розташування населеного пункту біля р. *Охтирка* спричинило з'яву версії про мотивацію астіоніма гідронімом *Охтирка* [Лучик 2014, с. 367]. Однак О. Іваненко з покликанням на О. Стрижака доводить, що твірною і для назви містечка, і для назви ріки стала назва гори *Ахтир*, позаяк саме гора – домінантний елемент місцевого рельєфу. Вчений наводить різні версії стосовно генези ороніма, гідроніма, астіоніма. На його думку, серед тюркських версій найбільш переконливими є судження Д. Гумілевського, М. Сумцова, В. Антоновича, О. Стрижака про 'білу гору', 'білий яр' та В. Ніконова про витворення назви *Ахтар* від апелятива **актура* 'біла фортеця'. Серед литовських – дослідник виокремоює версію про співзвучність ороніма *Ахтир* із пруськ. *Auctigirgen* ~ пруськ. **aukta* + **gire* (= лит. *giria*) 'високий горб', 'ліс на узвишші'. Слов'янську етимологію гідроніма *Ахтирка / Охтирка* обґрунтовано О. Трубачовим, який уважав назву фонетичним і словотвірним продовженням початкової форми **Хтырь,* **Ктырь* та праслов. **kъtyrь*, яке семантично співвідносив із **potvora* 'чудовисько'. О. Іваненко розвинув також іранську або індоарійську етимологію назви: *Ахтирь* – це занесений ще скіфськими племенами північночорноморський онім *Ахтіар* у значенні *'оселя, поселення (укріплення) на горі'; усе за: [Іваненко 2017, с. 198–203].

Теперішнє місто ***Святогірськ*** (Днц.), історична назва якого – *Святі гори*, 1526 р. [Янко 1998, с. 325], іменувалося ще як *Банне, Тетяно-Баннівський, Баннівське*, упродовж 1964–2003 рр. – *Слов'яногірськ*. Заснований у XVII ст. *Святогірський* Успенський чоловічий монастир, вибитий у крейдяних скелях правого берега Сіверського Дінця, з одного боку, додав святості *Святим горам*, а з другого – сам освятився величчю нерукотворної природи. Крейдяні виступи правобережжя Сіверського Дінця, поіменовані *Святими горами*, зарахувати до розряду оронімів можна тільки умовно, однак розглядаємо *Святогірськ* як репрезентанта оронімного коду з огляду саме на таке сприйняття цього астіокультуроніма.

Крім потужної сакральної енергетики, *Святогірськ* наділений номеном *найзеленіше місто України*.

Отже, процес формування оронімів, мабуть, як і гідронімів, тривав довго й зберіг у собі сліди контактів місцевого населення з іншими етносами. Однак якщо останні стали етимонами багатьох назв поселень, то назви гір перебували здебільшого на периферії процесу трансонімізації. Аналізовані астіокультуроніми якраз і цінні своєю унікальністю.

2. 7. Хоронімний код (ХК)

Хоронім – вид топоніма, власна назва будь-якої території, області, району, краю; хороніми бувають адміністративні (власні назви адміністративно-територіальних одиниць, які мають визначені кордони, у тому числі назви держав, республік, країв, областей, штатів), міські (назви мікрорайонів, кварталів), природні (власні назви природно-ландшафтних областей) [Бучко, Ткачова 2012, с. 188]. Мотивація хоронімом ойконіма – явище штучне, проте часте в ойконімному просторі України, тож ведемо мову й про хоронімний код астіоніма, репрезентантами якого є назви міст *Донецьк, Запоріжжя, Подільськ, Таврійськ, Українка*.

Попередник теперішнього *Донецька* – козацька слобода, згодом село *Олександрівка*. Започатковане 1869 р., місто ***Донецьк*** (обл. центр Днц.), до 1924 р. іменувалося *Юзівка* (рідше *Юзово*) на честь засновника місцевого кам'яновугільного промислового підприємства *Джона Юза*; упродовж 1924–1961 рр. – *Сталін, Сталіно*; з листопада 1961 р. – сьогоднішня назва (ГЕУ І, 356). Є. Отін простежує шлях становлення астіоніма від хороніма *Донецька область* (відома впродовж 1932–1938 рр. з центром у м. Бахмуті). Саму ж назву області мотивовано топонімом *Донецький басейн* (кам'яновугільний басейн ріки Сіверський Донець) [Отин 2014, с. 53–58].

Донецьк, одне з найбільших українських міст, тривалий час відоме як *шахтарська столиця України* (дескрипція). Сьогодні вчені ведуть мову про „соціальну конотацію", за якої астіокультуронім набув співзначення: місто з „неприховуваними або й принципово підкреслюваними російською культурно-мовною й проросійською політичною орієнтацією, а також „прорадянською" симпатією" [Лукаш 2014, с. 94; Тараненко 2010, с. 19].

Хоронім *Запоріжжя* (назва території військово-політичної організації українського козацтва Запорозької Січі) спричинив перейменування 1921 р. колишнього *Олександрівська* на м. ***Запоріжжя*** (обл. центр Зп.). Щоправда, можна припустити, що *Запоріжжя* поіменоване так тому що засноване за порогами Дніпра. Однак звитяга й слава Запорозької Січі наповнюють астіокультуронім особливим змістом. Поселення засноване 1770 р. (ГЕУ ІІ, с. 749) на місці давньоукраїнської переправи через Дніпро, історичного *града Протолча* (тепер – меморіально-туристичний комплекс „Протовче"), козацьких укріплень, Хортицької Січі та іменувалося *Олександрівською фортецею, Олександрівським*. Історики стверджують, що предтечею *Запоріжжя* були давні городища, згадані в джерелах Костянтина VII Багрянородного ще 952 р.

Місто свято береже і козацьку, і економічну славу, тому нині відомі дескрипції *колиска козацтва, місто металургів*.

Місто ***Подільськ*** (Од.) відоме з 1779 р. як *Бірзула* (ГЕУ ІІ, с. 207), або *Бірзолове, Бірзулове* [Янко 1998, с. 190]; 1935 р. зі спорудженням тут залізничної станції перейменоване на *Котовськ*. Теперішня назва – з 2016 р. Астіонім мотивовано хоронімом *Поділля* – назвою історико-географічної області України (місто розташоване на південному сході Подільської височини). Зі всіх запропонованих варіантів для перейменування міста (*Бірзула, Покровськ, Успенськ*) найбільше схвалення серед місцевого населення отримав *Подільськ*.

Наймолодше місто Херсонщини ***Таврійськ*** (Хрс.) засноване 1983 р. (ГЕУ ІІІ, с. 259) на місці посталих у зв'язку зі спорудженням Каховської ГЕС поселень, згодом мікрорайонів м. *Нової Каховки – Плодове, БМУ-5, Східне, Залізничників*. Астіонім мотивовано хоронімом *Таврія* – історичною назвою Кримського півострова, поширеною на причорноморські землі Південної України.

Теперішню назву м. ***Українка*** (Кв.) мотивовано назвою нашої держави, хоронімом *Україна.* Так місто поіменовано з 1921 р. До того часу відоме з XV ст. поселення (ГЕУ ІІІ, с. 323) було назване *Ігнатівці, Ігнатівка, Злодіївка, Столипинці, Столипіно*.

Отже, хоронімний код астіоніма – це мотивація назв українських міст назвами адміністративно-територіальних одиниць. Попри очевидну штучність таких найменувань, вони демонструють національний характер назв, історичну та географічну зумовленість, етнічну та топографічну умотивованість.

2. 8. Ергонімний код (ЕК)

Експлікація ергонімного коду астіонімікону пов'язана з тлумаченням назв новітніх українських міст. Ергонім – власна назва певного об'єднання людей: організації, партії, установи, закладу тощо [Бучко, Ткачова 2012, с. 85]. О. Белей виділяє п'ять ергонімніих класів: 1) власні назви комерційно-виробничих підприємств; 2) власні назви політико-ідеологічних інституцій; 3) власні назви державно-адміністративних установ; 4) власні назви релігійних об'єднань; 4) власні назви мистецько-інтелектуальних клубів, товариств та об'єднань за інтересами [Белей 1999, с. 5]. Якщо вважати ергоніми різновидом хрематонімів, як це робить у словацькій ономастиці М. Майтан [Majtán 1994, с. 7–13], то до аналізованого класу онімів слід додати власні назви історичних акцій, вчинків; окремих, в т.ч. унікальних предметів, виробів, творів, наукових праць, фільмів, художніх картин, різноманітних серійних виробів, промислових

товарів, харчових продуктів, косметичних препаратів, транспортних засобів тощо [Бучко, Ткачова 2012, с. 189]. Кожен онім із цього „всесвіту власних назв" може, за певних обставин, стати назвою населеного пункту.

Ергонімний код – це закодована в назві міста інформація про базовий ергонім як ключ до декодування астіокультуроніма. Д. Бучко встановив п'ять критеріїв, якими керуються номінатори при називанні об'єктів, тобто створюючи ергонім: 1) номінація об'єкта шляхом прямого називання реалізованої ним продукції чи послуги; 2) номінація об'єкта з використанням метафорично-асоціативних і символічних критеріїв вираження характеру реалізованої ним продукції чи послуги; 3) номінація об'єкта з використанням символічно-рекламних засобів вираження характеру реалізованої ним продукції чи послуги; 4) номінація об'єкта з урахуванням його належності конкретній особі; 5) номінація об'єкта через означення місця його розташування стосовно інших примітних об'єктів [Бучко, Бучко 2013, с. 395].

Ергонімія – завжди відкритий клас онімів. Практично щодня засновують нові організації, підприємства, установи, заклади, інституції тощо. Всі вони отримують якусь назву – часом відому, свідомо або ж несвідомо позичену, частіше нову. Надзвичайно важливим є аналіз ергонімів у лінгвокультурологічному аспекті, позаяк дуже висока культуроємність цієї тепер найактивнішої зони онімного простору мови.

У сучасному українському астіоніміконі експлікаторами ергонімного коду є назви міст *Антрацит, Брянка, Бунге, Золоте, Зугрес, Молодогвардійськ, Первомайский, Родинське, Українськ, Южноукраїнськ*. Поселення зазвичай отримує назву ще до того, як на його теренах засновують та іменують якесь підприємство, установу, культову споруду тощо. Виняток становлять ті населені пункти, які поставали біля важливих промислових підприємств для обслуговування останніх. Саме ці назви і є сьогодні репрезентантами ергонімного коду.

Заснуванню теперішнього м. ***Антрацит*** (Лг.) передувало спорудження 1895 р. шахти *Гаєвського*, 1896 р. – акціонерного Товариства Боковських антрацитівських рудників Красильщикова і Шарапова, 1904 р. – рудника „*Боківський антрацит*", 1912 р. – рудника *Кольберга*. На початку ХХ ст., з 1920 р., за шахтарським селищем офіційно закріплено назву *Боково-Антрацит*, а з 1962 р. – *Антрацит* (ГЕУ І, с. 44): ер. *Боківський антрацит* → *Боково-Антрацит* → м. *Антрацит.*

Отже, астіонім *Антрацит* мотивовано ергонімом, що вказує на провідну сферу діяльності підприємств (шахт) міста – видобуток антрациту, одного з найкращих сортів кам'яного вугілля, 'що характеризується великою щільністю, блискучо-чорним кольором і має високу калорійність' (СУМ І, с. 51). Подібно ж ергонім „*Антрацитівські копальні*" послугував на початку ХХ ст. мотивом іменування хутора (тепер – села) *Антракоп* (Лг.).

Таким самим є шлях утворення астіоніма ***Брянка*** (Лг.). На теренах, які займає теперішнє місто, 1696 р. засновано козацьке поселення *Яр Кам'яний*, а далі *Протік Гриценків*. Саме тут згодом виросли села *Лозова, Павлівка* (*Лозово-Павлівка*)*, Сабівка, Краснопілля, Замківка*. 1889 р. зі спорудженням шахти № 6 на цих землях засновано шахтарське поселення *Брянка* (ГЕУ І, с. 130). Місто поіменовано за назвою шахти *№ 6* „*Брянка*": ер. шахта *№ 6* „*Брянка*" → *Брянський рудник* → м. *Брянка.* Шахта отримала свою назву від *Брянського металургійного заводу* (завод споруджений у м. Катеринославі, а металургійне обладнання для нього виготовляли в м. Брянську).

Припущення В. Лучика про утворення сучасного астіоніма за допомогою суфікса ***-янк(а)*** в релятивній функції від усіченої основи географічного терміна *дебра* 'яр, улоговина', діал. 'лісові хащі', *дебрі* 'хащі, непрохідний ліс' < давньоукр. *дьбръ / дъбрь* 'долина, що поросла лісом' (ЕСУМ ІІ, с. 20) [Лучик 2014, с. 74] перегукується з міркуванням В. Нерознака і стосується, очевидно, походження назви літописного міста „в землі в'ятичів" [Нерознак 1983, с. 28–29], сучасного м. *Брянськ* (РФ), а не *Брянки* Луганщини.

Назву теперішньому м. ***Бунге*** (Днц.), заснованому 1908 р. (ГЕУ III, с. 456), дала шахта „*Бунге*", поіменована 1914 р. за прізвищем підприємця, голови правління Російсько-Бельгійської металургійної спілки Андрія *Бунге*: ер. „*Бунге"* → м. *Бунге.* Перейменування рудника у 20-х роках XX ст. на шахту *Юних комунарів* змінило й назву містечка – *Юнокомунарівськ*. Від 2016 р. містові Єнакієвської міськради відновлено історичну назву – *Бунге*. У розмовному мовленні місто найчастіше називали *Юнком*.

Місто *Золоте* засноване 1878 р. (ГЕУ II, с. 55). До його складу входить п'ять поселень, об'єднаних назвою найдавнішої на цих теренах шахти „*Золота*": ер. „*Золота" → Золоте-1, Золоте-2, Золоте-3, Золоте-4, Золоте-5* → м. *Золоте.* Назву м. ***Золоте*** (Лг.) утворено від ергоніма з асоціативною мотивацією 'місце видобутку *золотого* вугілля', де *золоте* – форма сер. р. прикметника *золотий* '*перен.* дуже цінний' (СУМ III, с. 680).

Назва-абревіатура присвоєна містові ***Зугрес*** (Днц.) 1929–1932 рр. (ГЕУ II, с. 63) у зв'язку з будівництвом ***Зу**їв**с**ької **гід**р**о**ел**е**ктро**с**танції.* Поселення засноване на території давнього хутора *Дубівка*. Мотиваційною ознакою ергоніма *Зугрес* слугують просторові відношення, тобто місце розташування підприємства (біля селища *Зуївка*) та сфера його діяльності (гідроелектростанція): ер. *Зугрес* → м. *Зугрес.*

Спорудження шахтарського міста ***Молодогвардійськ*** (Лг.) розпочалося 1954 р. (ГЕУ II, с. 382). Його поіменування відбулося 1959 р. та походить від ергоніма „Молода гвардія" – назви молодіжної антинацистської підпільної організації періоду Другої світової війни: ер. „*Молода гвардія"* → м. *Молодогвардійськ.* Одна із шахт міста сьогодні також названа „*Молодогвардійська*".

Теперішнє місто ***Первомайский*** (Хрк.) засноване 1924 р. на місці колишньої поміщицької садиби та до 1952 р. було пойменоване *Лихачове* (ГЕУ II, с. 15). Створена 1929 р. *Лихачовська* артіль (машино-тракторна станція) отримала назву „*Первое мая"*. 1945 р. залізничне селище *Лихачове*, хутір *Наш*

Путь, приартільний хутір *Первомайський* та селище *20-річчя Жовтня* об’єднано в одне поселення *Лихачове*, перейменоване 1952 р. в *Первомайський*. Отже, назву поселення мотивовано колишнім ергонімом, зафіксованим російською мовою, „*Первое мая*”: ер. „*Первое мая*” → м. *Первомайський.* Граматичне узгодження назви теж відбулося в чол. р. за нормами рос. мови (*город Первомайский*).

2009 року на державному рівні постало питання про перейменування *Первомайського* на *Лихачове*. Сумніви в його вирішення вносить припущення про ймовірність іменування колишнього селища в пам’ять про радянського партійного діяча *Василя Лихачова*.

Місто ***Родинське*** (Днц.), вік якого – 70 років (засноване 1950 р. (ГЕУ ІІІ, с. 138), – теж експлікатор ергонімного коду. Мотивом для такої назви стала шахта „*Родинська*” № 2, споруджена на *Родинській* вугільній ділянці: ер. „*Родинська”* → м. *Родинське.* Крім шахти „*Родинська*”, місто об’єднало робітничі поселення шахт „Краснолиманська” та „Запорізька”. *Родинська* вугільна дільниця була поіменована за назвою х. *Родіна* (рос. *Родина* ‘Батьківщина’).

Іменем шахти „*Україна*” мотивовано назву заснованого 1952 р. міста ***Українськ*** (Днц.) (ГЕУ ІІІ, с. 323). Поселення іменувалося спочатку *Лісівка* (до 1963 р. [Отин 2014, с. 171]), так само, як і слобода, на землях якої закладено шахту та шахтарське містечко.

Російсько-українською за своєю суттю є назва м. ***Южноукраїнськ*** (Мк.). Поселення засновано 1975 р. у зв’язку з будівництвом *Південно-Української АЕС* (ГЕУ ІІІ, с. 455). До 1987 р. воно іменувалося *Костянтинівка-2*. Теперішню назву мотивовано ергонімом *Южно-Українська АЕС*: ер. „*Южно-Українська АЕС*” → м. *Южноукраїнськ*. Сам ергонім в офіційних документах засвідчено то як *Южно-Українська АЕС*, то як *Південно-Українська АЕС*, а місто досі живе з назвою-покручем.

Отже, ергонімний код астіоніма – це не тільки свідчення новітньої доби в українському назвотворенні, але часто, на жаль, і непрофесійності людини-номінатора. І якщо невдало дібраний ергонім ще можна виправдати некомпетентністю власника підприємства чи організації, то назви міст *Первомайський, Родинське, Южноукраїнськ* не відповідають ні лексичним нормам, ні принципам українського назовництва.

Висновки до розділу 2

Моделювання лінгвокультурологічних портретів астіонімів онімного коду дало змогу простежити генезу, особливості функціонування, культурно-історичну та національну зумовленість кожної з назв міст.

У складі антропонімного індивідуального коду – чотири мікрокоди (ДСІК; ВКА/НК; ВАА; ХІ), представлені астіокультуронімами, мотивованими давньослов'янськими іменами-композитами; відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами"; відапелятивними антропонімами; християнськими іменами.

Астіокультуроніми, мотивовані відомими або реконструйованими давньослов'янськими іменами-композитами, – це збережена з києво-руського періоду праукраїнська ойконімна архаїка. Утворені за допомогою суфікса ***-jь***, вони не тільки свідчать про давній композитний іменни́к (*Богуславъ, Бориславъ, Володимѣ*(*и*)*ръ, Добромилъ, Житомѣ*(*и*)*ръ, Изѧславъ, *Переѧславъ* (пор. *Нажир Переяславич, Переяслава*), *Самборъ*), але й уможливлюють реконструкцію антропонімів **Дорогобытъ, **Збирадъ, **Радомыслъ, **Чьрнобылъ*.

Омонімність відкомпозитних дериватів, відапелятивних імен та апелятивів, втрата сучасною українською антропонімною системою багатьох давніх відкомпозитних власних особових назв, фонетичні зміни, які відбулися в структурі астіонімів, нерідко спричиняють контроверсійні тлумаченням як

генези астіоніма, мотивованого відкомпозитним дериватом (*Тлумач*: АІК / ГК; *Теребовля*: АІК / АГК), так і походження твірного антропоніма (**Снята* – відкомпозиний або відапелятивний антропонім; **Галикъ* – відкомпозитний чи *Галица* – відкомпозитний або відапелятивний антропонім). Антропоцентричний підхід до аналізу назв поселень уможливив виявлення в їхніх основах не зафіксованих у відомих ономастиконах імен засновників чи власників (**Бучакъ, *Пирѧта,*Удькъ, *Чьрнѣгъ*), а культуроцентрична зумовленість антропонімів продемонструвала потенції багатьох із них побутувати як антропонімні одиниці не тільки в приватному, але і в офіційному вжиткові (*Болехъ, Радех, Славута*).

Чи не найповніше антропонімний індивідуальний код репрезентовано астіокультуронімами, мотивованими відапелятивними антропонімами. Ці назви різні за своїми темпоральними й локативними ознаками, засобами та способами деривації, характером етимонів, однак усі вони демонструють багатство відапелятивного антропонімікону, прив'язаність здебільшого до українського мовного ґрунту.

У назвах багатьох міст збережено християнські імена, що засвідчує активність в українському вжиткові церковно-християнського ономастикона з рідкісними іменами чи їхніми варіантами (*Авдій, Гадяк* < *Гаад* / *Гад, Харко* < *Харитон, Яремко* / **Яремец* < *Ярема* тощо). Звернення до церковно-християнського іменослова як до джерела канонічного імені підтверджує культурологічну значущість імен-мотиваторів та вможливлює запровадження традиційних Днів міста суголосно з відповідними Днями пам'яті святих.

Родові та родинні назви як репрезентанти антропонімного групового коду, що переважно ставали мотивом для поіменування сіл та хуторів, в астіонімах збережені рідко; синхронно-діахронний аналіз назв таких міст засвідчив фонетичну модифікацію багатьох (*Вашківці* замість колишнього *Васківці*, *Герца* замість *Герци*, *Дергачі* замість *Деркачі*, *Ківерці* замість *Киверці* тощо).

Національний дух українського астіоніма часто є передумовою національного буття самого міста. У меморіальних назвах, у яких таку

зумовленість можна задіяти якнайповніше, не завжди закодовано патріотичні цінності українців: назви частини таких міст є національно окресленими (*Івано-Франківськ, Кропивницький, Хмельницький*), іншої частини – продиктованими обставинами та часом (*Верхівцеве, Горлівка, Єнакієве*), а ще іншої – викликають застереження чи навіть несприйняття (*Ватутіне, Олександрія, Павлоград*). Чи не найвагомішим чинником лінгвокультурологічного портрета таких астіонімів стає інтерпретаційна зона, яка об'єктивно інформує про осіб, на чию честь поіменовані міста, або дає уявлення про ойконіми, агіоніми, геортоніми як мотиватори меморіальних назв поселень.

Ойконімно-гідронімні паралелі цінні насамперед тим, що зберігають одиниці, які своїм корінням можуть сягати часів індоєвропейської мовної єдності. Творення гідронімів-базем відбувалося як на слов'янському, так і на інослов'янському мовному ґрунті, тож моделювання лінгвокультурологічних портретів відгідронімних астіонімів допомогло простежити явище т. зв. подвійного закодування назви (м. *Балаклія* < р. *Балаклея* < тюрк. *balaq, balïq* 'риба').

Незафіксованість мікротопонімів в архівних документах унеможливила розгляд низки астіонімів як репрезентантів мікротопонімного коду. Збереження серед етимонів низки астіокультуронімів назв невеликих територіальних об'єктів демонструє давні говіркові ознаки регіону (**буринь* 'бура земля, болото, ліс', **дераж̀ня* 'місце первинного обробітку деревини' тощо).

Оронімний код астіоніма репрезентовано як давніми онімами, так і новотворами; хоронімний – назвами, з'ява яких на карті України припадає на XX–XXI ст. Безаперечною є культуроємність астіокультуронімів хоронімного коду: назва міста може стати візитівкою краю (*Запоріжжя*) або й усієї країни (*Українка*).

Специфіка промислового розвитку регіонів спричинила формування ергонімного коду астіоніма.

Низку астіонімів онімного коду можна впізнати сьогодні за дескрипціями, які часто стають неофіційними назвами міст: *місто Франка, місто з ідеальним замком, повітряні ворота України, духовна святиня українців, музей просто неба, град Ярославни, центр Європи, гетьманська столиця, місто одного вокзалу, гранітне місто, український П'ємонт, файне місто, місто з двома ратушами, місто можливостей, студентська столиця, південна Пальміра, лелече місто, зелене місто, ділова столиця України, колиска Донбасу, столиця Бойківщини, колиска козацтва, географічний центр України* та ін.

Основні теоретичні положення цього розділу відбито в таких публікаціях автора: „Найдавніші ойконіми Дрогобиччини" [Котович 2003], „Ойконіми Галицького району: два рівні деривації" [Котович 2007], „Заселення Дрогобиччини за даними ойконімії" [Котович 2009], „Ономастичний простір Львівщини: ойконімія Миколаївського району" [Котович 2009а], „Онімний простір Бойківщини: досліджене і недосліджене" [Котович 2011], „Ойконімія Самбірщини" [Котович 2013а], „Літописні ойконіми Галичини: принципи номінації" [Котович 2015б], „Мала батьківщина Івана Франка: ономастичний та лінгвокультурологічний аспекти" [Котович 2016а], „Ойконіми як експлікатори антропонімного коду" [Котович 2016г], „Ойконіми як лінгвокультурний феномен (на матеріалі ойконімії Тернопільщини)" [Котович 2017], „Ойконіми Тернопільщини на -івка: лінгвокультурологічний аспект" [Котович 2017а], „Чернігівщина та Львівщина в контексті спільних ойконімних домінант" [Котович 2017г], „Астіоніми України, мотивовані християнськими іменами: лінгвокультурологічний портрет" [Котович 2019а], „Астіоніми України як експлікатори меморіального коду культури" [Котович 2019б], „Лінгвокультурологічний портрет автохтонних українських астіонімів" [Котович 2019], „Лінгвокультурологічний портрет астіонімів України" [Котович 2019в], „Астіоніми України, мотивовані відапелятивними антропонімами: матеріали до лінгвокультуролдогічного словника" [Котович 2019д].

РОЗДІЛ 3

ТИПОЛОГІЯ АПЕЛЯТИВНОГО КОДУ АСТІОНІМА

Усяка загальна назва може стати назвою власною. Сьогодні це найяскравіше демонструють ергоніми, однак відомо, що й антропоніми, гідроніми, мікротопоніми – переважно відапелятивні утворення. Чимало астіонімів теж постало з обширу апелятивів, хоч численність їх, услід за Н. Подольською, можна пояснити й фактом повторюваності типових східнослов'янських апелятивних топооснов [Подольская 1983, с. 151–154].

У слов'янській ономастиці довго домінувала думка, що найдавнішими є топоніми, утворені від загальних назв. Д. Бучко вважає, що це твердження цілком прийнятне й правильне, якщо йдеться про топоніми-гідроніми. Однак не такий характер мають денотати ойконімів: вони – витвір людських рук, а тому іншими є критерії та принципи їхньої номінації [Бучко, Бучко 2013, с. 363]. Назви поселень первісно вказували на стосунок цих об'єктів до їх засновників, першопоселенців, власників або ж на відношення їхніх жителів, до цих же власників, а не на характер самих іменованих об'єктів [Ibid., 357]. Свої міркування вчений підтверджує фактом, що з 620-ти літописних ойконімів, проаналізованих в „Етимологічному словнику літописних географічних назв Південної Русі", лише 22 ойконіми відапелятивні.

Закодування у власній назві поселення апелятива – явище, що характеризує культуру іменування всіх суспільних епох: від тієї, коли людина виокремила в довкіллі якийсь примітний об'єкт і скористалася його назвою на позначення свого поселення (*долина* → м. *Долина*), коли визначила характерну прикмету місця свого майбутнього осідку й закріпила її за ним (*рівне* (поле) → м. *Рівне*) – до тієї, коли жителі поселення або уповноважені особи приймали рішення щодо засвідчення в назві населеного пункту якогось природного, політичного, суспільного, економічного, культурного тощо факту (*марганець* → м. *Марганець*).

Мотиваторами апелятивного коду астіоніма були: 1) ландшафтні назви; 2) назви артефактів; 3) локально-етнічні та етнічні назви; 4) службові або професійні назви. Етимонами назв поселень ставали безпосередньо окреслені апелятиви або утворені на їхній базі *географічні терміни* („слова, що означають визначені географічні реалії, географічні поняття” [Бучко, Ткачова 2012, с. 68]), також *народні географічні терміни* (одиниці „діалектної лексики, що є назвами конкретних географічних реалей на певній території” [Ibid., 68]) – витвір народного генія, результат багатовікових спостережень наших пращурів за довкіллям [Беценко 2001, с. 42].

Досліджено, що з-поміж апелятивів найчастіше функцію географічного терміна-мотиватора ойконіма переймають на себе ландшафтні та артефактні назви.

3. 1. Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)

„В основі процесу виділення кодів лежить ментальна операція < >. Дослідники виділяють два типи кодів: субстанціональні й концептуальні. Субстанціональна група кодів базується на основі знаків матеріальної природи” [Савченко 2013, с. 65]. У межах українського астіонімікону до них належить ландшафтно-артефактний код. *Ландшафт* – ‘загальний вигляд місцевості; пейзаж; частина земної поверхні з певним сполученням рельєфу, клімату, ґрунтів, рослинного і тваринного світу’ (СУМ IV, с. 444). Первісне закодування ландшафтної назви у власній назві поселення могло відбутися на тій стадії розвитку суспільства, коли людина: 1) заселила, обжила та назвала конкретну територію завдяки її зручним, як правило, захисним характеристикам; 2) усвідомила та виокремила характерний об’єкт чи ознаку довкілля, назвою того об’єкта поіменувала засновану оселю з метою орієнтації в просторі. Так виникли назви поселень *Безодня, Безл, Болотня* і друга група – *Долина, Потік* тощо. Із часом важливішою ознакою іменування поселення, стає назва артефакту. *Артефакт* – ‘будь-який об’єкт, створений або модифікований

людьми’ (СТСУМ, с. 36). Назва такого об’єкта супроводжувала колонізацію території, вказувала на результати господарювання і навіть, як би ми сказали сьогодні, слугувала рекламою поселення. Артефактом у нашому розумінні є й саме́ поселення – *місто* (*го́род, град*), *село*, тож наявність у структурі астіоніма цих лексем дає можливість вести мову про артефактний мікрокод.

Ландшафтно-аретфактний код астіоніма об’єднує в собі одиниці різного плану, що уможливлює виокремлення двох мікрокодів: 1) „Назви ландшафтів” (АпЛн) (сюди належать астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів; 2) „Назви артефактів” (АпАр) (група астіокультуронімів, мотивованих апелятивами на позначення назв артефактів). Схарактеризуємо їх докладніше.

3. 1. 1. Астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів (мікрокод АпЛн)

Астіоніми, мотивовані апелятивами, що відображають назви ландшафтів або природні особливості місцевості, становлять великий інтерес, позаяк у їхніх основах збережено чимало мовних реліктів, які слугують ключем до пізнання специфіки менталітету людини-назвотворця. Національно-культурна інформація, почерпнута з таких назв, не тільки виокремлює ті об’єкти довкілля, які здавен були визначальними для вибору місця осідку, але й може прояснити причину закладень поселення та їх поіменування.

Астіокультуроніми-репрезентанти аналізованого мікрокоду: *Балта, Белз, Берегове, Білопілля, Броди, Валки, Вилкове, Гірське, Горішні Плавні, Гуляйполе, Долина, Калуш, Камінь-Каширський, Кам’янець-Подільський, Кам’янка, Кам’янка-Дніпровська, Кам’янське, Кілія, Коломия, Коростень, Кременець, Кременчук, Кремінна, Кривий Ріг, Луцьк, Овруч, Пологи, Полонне, Прилуки, Рені, Рівне, Ровеньки, Рудки, Скалат, Сколе, Суходільськ, Чоп*, а також

Березань, Березне, Берестечко, Виноградів, Вишневе, Дубно, Дубровиця, Липовець, Соснівка, Хмельник, Ясинувата та назви міст *Алупка, Ялта*.

Назву міста ***Балта*** (Од.), заснованого на р. Кодимі не пізніше XVI ст. (ГЕУ І, с. 68), мотивовано апелятивом *балта. Балта* – багатозначне слово, вживане в знач.: ‘1) сокира; 2) рідкий бруд’ (Гр. І, с. 25). Уважаємо, що номінування колишньої фортеці *Балта* здійснено з опорою на друге з наведених значень, пор. діал. *балта* ‘річка, джерело, струмок; розлив річки’, *балто* ‘болото’ (Громко та ін., с. 18). Апелятив *балта* – запозичення зі східнороманських мов; рум. *baltă* ‘болото; озеро; став’, молд. *балтэ* ‘болото’ споріднені з праслов. **bolto* ‘болото’ (ЕСУМ І, с. 130). Такий географічний термін побутує в багатьох мовах: молд. *балтэ* ‘болото’; рум. *baltă* ‘болото; озеро; став’; алб. *balte* ‘багно; болото’; італ. діал. *balta* ‘бруд’; гр. *валтос* ‘болото’; гаг. *балта* ‘болото; низина, незручна для землеробства’; бол. *балта* ‘болото’; лит. *bala* ‘бруд; калюжа; болото’; латв. *bala* ‘болото, мокре, гнилисте місце’ (Мурзаев, с. 70). Народний географічний термін *балта* вживається, за Е. Мурзаєвим, у різних регіонах України: у знач. ‘нижня частина річкової пройми переважно залита водою, яка не висихає навіть всередині літа’ – на теренах Нижнього Дунаю, ‘заболочена долина, болото’ – у Карпатах (Мурзаев, с. 70).

Сьогоднішнє м. *Балта* об’єднало в собі колишнє *Палієве Озеро* (найдавніше поселення), *Jozefgród* (*Юзефград*, названий за іменем засновника Йозефа Любомирського [Лучик 2014, с. 32], короткочасно перейменований на *Єленськ*) і власне прикордонний форпост *Балту.*

Літописний *град Белз*, колишня столиця *Белзького князівства*, відома з 1030 р.: *Б[ел]зы взѧлъ* (*белзъ, -ы*) (ПСРЛ І, с. 149) [ЕСЛГНПР 1985, с. 26]. Назву м. ***Белз*** (Лв.) мотивовано незасвідченим апелятивом **бьлзъ*, значення якого дослідники схильні ототожнювати зі значенням апелятива (географічного терміна) *беўз* ‘глибока, заросла долина потоку; глибока прірва, провалля, урвище; крутий схил гори’; *беўза* ‘глибоке провалля, глибока вода’; *бевз*(*а*)

‘болотяна місцевість, болотяне місце в річковій долині’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 27]; ‘глибока поточина, позаростана, темна, зі стрімким узбіччям’ (Марусенко, с. 215). С. Роспонд, з покликанням на Я. Рудницького, веде мову про мотивацію назви поселення бойк. діал. *beųza* ‘глибока пропасть, вода’; *beųz* ‘глибоке, зарослe травою русло потоку’ [Роспонд 1972, с. 15–16].

Л. Масенко розглядає як варіанти такі інтерпретації: іллір. **bulz / *buls* ‘брус, балка’ (О. Трубачов); пол. діал. *bełzy* (*bełży*) *się* ‘білитися’ (О. Брюкнер); ятвязьк. *bilsas* ‘білий’ з відповідною полонізацією (О. Трубачов). Безпідставним, на думку вченої, є твердження Ю. Відаєвича про наявність окремого племені *белзів* чи *белжан* [Widajewicz 1937, с. 55–65] і мотивацію цим етнонімом назви поселення [ЕСЛГНПР 1985, с. 27].

Зведений над урвищем, глибокою прірвою, недоступний для ворога *Белз* уже в XI ст. став столицею *Белзького князівства.* І ці характеристики міста відбиті в його назві.

Місто ***Берегове*** (Зк.) уперше зафіксоване у відомих історичних джерелах 1247 р. Протягом своєї доволі тривалої історії воно було назване *Luprechtszasza, Lamprechszásza, Szász, Lompertháza, Beregszász, Берегово, Берегове, Берегів* (Дэже, с. 246). Мотивовано теперішній астіонім прикметником *береговий* ‘прибережний’ (Гр. I, с. 51), ‘розміщений, розташований на прибережних ділянках’ (СУМ I, с. 158), що походить від апелятива *берег* ‘межа між сушею і водою, вузька смуга суші, яка прилягає до річки, озера, моря; схил, що спускається до водного басейну’ (Мурзаев, с. 82), ‘край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін.; суходіл, територія, що прилягає до річки, озера, моря і т. ін.’ (СУМ I, с. 158). На Закарпатті географічний термін *берег* міг уживатися також у знач. ‘гора’ [Лучик 2014, с. 38], пор. у Т. Марусенко з покликанням на дослідження географічних термінів Гуцульщини та Закарпаття С. Грабця, М. Грицака, Й. Дзендзелівського: *берег* ‘підвищення, пагорб’, ‘гора, схил гори’ (Марусенко, с. 216).

Місто ***Білопілля*** (См.) засноване 1659 р. на місці стародавнього поселення *Вир*, біля фортеці *Крига* та поіменоване сотником Степаном Фоменком і його козацькою сотнею за назвою їхньої малої батьківщини – *Білопілля* на Брацлавщині (теперішнє с. *Білопілля* Вінничини) [Іваненко 2017, с. 34]. Отже, можемо вести мову про міграційний субкод, коли мешканці приносять із собою „готову" власну назву поселення. Первісний астіонім мотивовано апелятивом (географічним терміном) **білопілля* 'чисте, незасіяне поле', 'необжита земля'. Попередні назви (*Вир, Крига*) утворені від однойменних гідронімів. Можливо, астіокультуронім мотивовано мікротопонімом **Білопілля*. До того ж цілком імовірно, що назва поселення *Білопілля* постала не на базі зазначеного апелятива чи мікротопоніма, а сформувалася як ойконім на *-пілля* від прикметника *білий* („утворення на *-пілля* є новітніми, власне українськими за формою" [Бучко, Бучко 2013, с. 282]).

Теперішнє м. ***Броди*** (Лв.) уперше засвідчено в літописних джерелах кінця XI ст.: *на Броды* (ПСРЛ I, 248) [ЕСЛГНПР 1985, с. 24]. Назву поселення мотивовано апелятивом (географічним терміном) *броди*, давньоукр. *броды* 'броди, шляхи, проходи' (Срезневський I, с. 180) [ЕСЛГНПР 1985, с. 24], пор. *брід* 'струмок' (Гр. I, с. 100), 'мілке місце річки, озера або ставка, в якому можна переходити або переїжджати на інший бік' (СУМ I, с. 237).

М. Худаш висуває припущення про ймовірність утворення назви поселення від родової назви *Броди* 'рід (або піддані) *Брода*', позаяк антропонім *Брід / Бродъ* широко засвідчений у слов'янських ономастиконах (*Бродъ* (Мор., с. 27), пол. *Brod* (SSNO I, с. 246), чес. *Brod* (Sv., с. 260). Він міг бути навіть не відапелятивним, а відкомпозитним дериватом, пор. *Бродиславъ* (Мор., с. 27) [Худаш, Демчук 1991, с. 7–8; Худаш 1995, с. 246–247].

Протягом XVIII–XIX ст. 75% населення міста були євреї, що породило дескрипцію *Галицький Єрусалим*, а визнання *Бродів* одним із найбільших торгових осередків Австро-Угорщини, розташованим на кордоні між двома колишніми імперіями – Австро-Угорською та Російською, уможливило

поіменування міста *Трієстом на континенті*. В Україні сьогодні побутують чотири однойменні поселення *Броди* (Вл., Жт., См.).

Не пізніше XVI ст. засноване поселення ***Валки*** (Хрк.): *къ Валкамъ… отъ Валокъ*, 1571 р. [Абдула 2007, с. 92]. Джерельні матеріали дозволяють простежити процес зародження та становлення назви теперішнього міста. Первісно її мотивовано географічним терміном *валки* < *валок* ‘продовгувате підвищення’, ‘насип понад канавою’ (Данилюк, с. 16), ‘група горбів’, ‘гребінь, невелике продовгувате підвищення’, ‘купа’ (Громко та ін., с. 24, с. 35), ‘верхні схили ярів’, ‘невеликі подовгасті підвищення’ (Черепанова, с. 39), ‘горбиста місцевість’ (Мурзаев, с. 111) тощо. 1645 р. про поселення згадано як про *Можевский острог, Можевский город* [Абдула 2007, с. 92] (за назвою р. *Мжа*), а згодом – *Можевский город на Валках* і знову *Валки.* Тож вали та штучні насипи оборонного призначення, якими було пізніше обведено заселений об’єкт, послугували утвердженню первісної назви *Валки*.

Поселення ***Вилкове*** (Од.), засноване 1746 р., найвірогідніше, старовірами-липованами як *Посад Липованське*, пізніше, з 1762 р., почало іменуватися *Вилків, Вилкове* (ГЕУ І, с. 173). Мотивом для творення теперішнього астіоніма став апелятив (народний географічний термін) *вилка* ‘розгалуження русла ріки’, ‘місце злиття двох рік’ (Черепанова, с. 45), пор. укр. *вила* ‘підвищення, що має три кінці, з яких один довший від двох інших’ (Мурзаев, с. 122), ‘місце, де розходяться дві річки’, ‘місце, де сходяться дві річки’ (Данилюк, с. 18). Поселення розташоване в дельті Дунаю, в місці розгалуження річкових русел.

Структура назви допускає вбачати в ній не тільки релятив від демінутива *вилка, вилки* в географічному значенні, але й посесив на ***-ов-е*** від антропоніма **Вилко* < *Виличко* (Грк., с. 53) [Чучка 2005, с. 117], **Вилок* чи ін. [Лучик 2014, с. 119]. Однак географічне розташування міста та природні умови переконали в тому, що астіокультуронім є експлікатором апелятивного (ландшафтно-артефактного) коду, та покликали до життя дескрипцію *українська Венеція*.

1898 року засновано теперішнє м. ***Гірське*** (Лг.) (ГЕУ І, с. 271), яке до 1938 р. іменувалося *Гірсько-Іванівськ* за розташуванням шахтарського селища на пагорбах між селами *Гірське* та *Іванівка*. Сьогоднішню назву, мотивовану похідним від апелятива *гора* ‘значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень’ (СУМ ІІ, с. 124) прикметником *гірський* ‘вкритий горами, пагорбами; гористий’ (СУМ ІІ, с. 76), місто „позичило” в однойменного села. Історичні факти заснування поселення свідчать, що початково дві шахти („Григорій” та „Марія”) було закладено на пагорбах, які на рівнинній місцевості Луганщини сприймаються як гори.

Теперішнє місто ***Горішні Плавні*** (Пл.), засноване 1960 р. (ГЕУ ІІ, с. 190) на берегах Дніпра біля Кам’янського водосховища у зв’язку з відкриттям Кременчуцької магнітної аномалії та спорудженням Дніпровського (Полтавського) гірничо-збагачувального комбінату, первісно іменувалося *Комсомольське, Комсомольськ*. Поселення виросло на місці колишніх хуторів та сіл *Горішні Плавні* або *Горишняки, Пашки, Тищенки, Іскра*. 2016 р. *Комсомольськ* перейменовано за назвою одного зі сіл на *Горішні Плавні*.

Назву колишнього села мотивовано апелятивом (географічним терміном) *плавні* ‘заливний луг; заболочена низовина’ (Громко та ін., с. 150), ‘місце в озері, поросле очеретом; тиха течія ріки; низина, залита водою’ (Данилюк, с. 72), ‘заболочена низовина’ (Марусенко, с. 242), ‘болото біля ріки з підґрунтовими джерельними водами; болото біля ріки, поросле чагарником; мокра заболочена низовина біля ріки’ (Черепанова, с. 166–167), ‘заболочені, порослі вологолюбною рослинністю низькі береги річок, що затоплюються під час повені’ (СУМ VI, с. 557) у поєднанні з атрибутивним компонентом – прикметником *горішні* < *горішній* ‘який розташований, міститься зверху; верхній; розташований на високому місці або на горі’ (СУМ ІІ, с. 131).

Штучно створений ажіотаж навколо історичної назви *Горішні Плавні* (назва *Горішні Плавні* нібито „сільська, а не міська”) не дає, як бачимо, жодних шансів на повернення містові заідеологізованої назви *Комсомольськ*.

На землях Кальміуської Паланки Війська Запорозького Низового в 70-х роках XVIII ст. почали відновлювати козацькі поселення. Одне з них – теперішнє м. ***Гуляйполе*** (Зп.) – засноване 1785 р. (ГЕУ I, с. 304) у балці Калмичці на р. Гайчур як військова слобода Ново-Дніпровської укріпленої лінії фортець. Назву поселення мотивовано географічним терміном *гуляйполе* ‘незаселене, пустинне, вільне поле’ (Чабаненко 1992 I, с. 267); *гуляй-поле* ‘піщаний горб, вільний від рослинності; необроблене поле’ (Громко та ін., с. 65), ‘голе підвищення, пагорб’ (Черепанова, с. 68).

Історики висувають припущення, що слободу поіменували вихідці з містечка *Гуляйпіль* колишньої Тясминської волості в пам’ять про їхню малу батьківщину. Наприкінці XVIII ст. *Гуляйпіль* перейменовано на *Златопіль*, а всередині XX ст. – приєднано до сучасного *Новомиргорода* Кіровоградщини. Доки дослідники перевіряють достовірність цієї інформації, астіонім *Гуляйполе* увійшов в історію як назва міста, у якому народився український політичний та військовий діяч, керівник повстанського руху 1918–1921 рр., анархіст Нестор Махно, та став відомим ще як *вільна держава батька Махна*, або *Махноград.*

Другу половину X ст. вважають часом заснування теперішнього м. ***Долина*** (ІФ) (ГЕУ I, с. 351). Щоправда, перші фіксації назви поселення знаходимо в документах значно пізніше, 1413 р.: *до лѣсоцкои дороги котраѧ идєть и зоудєчова до долины*. У джерелах XV ст. засвідчено як апелятив *долина*, так і однойменні місцевості та поіменовані *Долинами* села (ССУМ I, с. 315). Астіонім мотивовано апелятивом (географічним терміном) *долина* ‘долина’ (Гр. I, с. 416), ‘долина; низина, поросла травою; низина біля річки; рівнинна місцевість; мокра заболочена низина; ділянка, що заповнюється водою під час повені; луг, де косять сіно’ (Данилюк, с. 33), ‘рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами’ (СУМ II, с. 358).

Поділ поселення на давньо- та новозаселену територію традиційно зберігає неофіційні назви частин міста *Стара Долина / Нова Долина*.

Теперішнє місто ***Калуш*** (ІФ) відоме з 1241 р. (ГЕУ ІІ, с. 91) (хоч історики вважають, що 1242 р. в Галицько-Волинському літописі позначено подільський *Каліус*, а не прикарпатський *Калуш* (ЛР, с. 400); у документах XV–XVI ст. поселення засвідчено попеременно то як *Калуша*, то як *Калуш*: *Kaluscha*, 1435 р. (AGZ XII, с. 213); *Kalusza / Kalusz*, 1440 р. (MRPS I, с. 69); *Kalusza*, 1515 р. (ŹDz. XVIII/1, с. 171), у XVIII ст. (1785–1788 рр.) – тільки як *Kalusz* (ЙМ, с. 138) [Худаш 1995, с. 117]. Астіонім мотивовано незасвідченим географічним терміном **kaluxъ* / **kalušь* або ж він міг утворитися за допомогою суф. *-уш* від загальнослов. географічного терміна *кал* ‘бруд’ (< праслов. **kalъ* < індоєв. **kʷalos* ‘глина, болото, бруд, багно’ (ЕСУМ ІІ, с. 345) [Лучик 2014, с. 242], пор. також термін *калій* із старолат. *calium*, що походить від араб. (*al-*)*kalī* ‘поташ’ (ЕСУМ ІІ, с. 352), та значні поклади калійних солей і подальший їх видобуток на теренах теперішнього міста.

М. Худаш припускає відантропонімне походження назви поселення: **Калушъ / *Калусъ / *Калухъ* – посесив на ****-ьja*** [Худаш 1995, с. 118]. Такий погляд підтримує і В. Яцій (антропонім *Калуш* + ****-j-***), спираючись на сучасні укр. прізвища *Калуш, Калушка*, старопол. *Kalusz*, 1497 р. (SSNO ІІ, с. 524) [Яцій 2015, с. 138].

Дескрипція *місто солеварів* характеризує давні промисли поселення.

Дослідники зазначають, що теперішнє м. ***Камінь-Каширський*** (Вл.) (колишній *Камєнь*, а літописний, вірогідно, *Камєнець Изѧславль*, 1240 р. [ЕСЛГНПР 1985, с. 66]), не пізніше 1537 р. стало власністю князя *Коширського*, якому належало село *Кошер* (тепер *Старі* та *Нові Кошари*): „*до именьѧ князѧ Коширского, Камєнѧ*” [Шульгач 2001, с. 60], звідки другий компонент його назви (тепер зрусифікований: в офіційних документах до 1921 р. – і *Коширський*, і *Каширський*; упродовж 1921–1940 рр. – *Коширський*; з 1940 р. до сьогодні – *Каширський*). Стрижневий компонент *Камінь* мотивовано апелятивом *камінь* в одному зі знач.: ‘кам’янистий берег; дорога, вимощена каменем’ (Громко та ін., с. 89), ‘окремий великий камінь’ (Черепанова, с. 94).

Літописний *градъ Каменѣць*, теперішній ***Кам'янець-Подільський*** (Хм.), відомий із 1062 р. [Торчинська-Торчинський 2008, с. 218]; 1210 р.: *в Каменѣць* (ПСРЛ ІІ, с. 728–729) [ЕСЛГНПР 1985, с. 66]. Назву мотивовано 'демінутивом від д.-р. *камінь*' [Ibid.]; апелятивом *каменець* 'кам'янисте місце' [Лучик 2014, с. 245]; апелятивом *камінь* [каменець] 'щебінь' (ЕСУМ ІІ, с. 359). Означення *Подільський* додано до астіоніма *Каменѣць* у XIII ст.: *въ Каменци Подолскомъ* 1226 р. (ПСРЛ ІІ, с. 336) як стратиграфічна характеристика поселення (*на Поділлі*) та задля відмежування його від інших однойменних поселень.

Відома з XIV ст. та добре збережена фортеця в *Кам'янці-Подільському* зумовила теперішнє часте його іменування як *місто-фортеця*.

Часом заснування м. ***Кам'янка*** (Чрк.) вважають початок XVII ст. (ГЕУ ІІ, с. 96), але довколишні кургани-могили – знаки того, що українці поселилися на кам'янистих узбережжях р. Тясьмин набагато раніше, ніж у часі, коли *Кам'янка* була сотенним містечком Чигиринського полку. Назву мотивовано апелятивом *каменка* 'брукований шлях' (ЕСУМ ІІ, с. 359); *кам'янка* 'кам'янистий берег; дорога, вимощена каменем' (Громко та ін., с. 90), 'т. с., що *камінка* кам'яниста гора' (Марусенко, с. 230) або й безпосередньо прикметником *кам'яний* [Шульгач 2001, с. 60].

Неперервність заселення теперішнього міста ***Кам'янка-Дніпровська*** (Зп.) (1786 р. – ГЕУ ІІ, с. 97) тягнеться, очевидно, з доісторичних часів, а його назву модифіковано від *Кам'янського городища, Кам'яного Затону, Кам'янозатонської фортеці, Кам'янки, Малої Знам'янки* (за назвою переселенців із с. *Знам'янка*), *Кам'янки-на-Дніпрі* – до сьогоднішньої.

Стрижневий компонент астіоніма мотивовано прикметником *кам'яний* або похідним від нього географічним терміном *каменка / кам'янка*; атрибутивний компонент пов'язує назву з гідронімом *Дніпро*. Неподалік від сучасного міста відома не тільки колишня фортеця *Кам'яний Затон*, але й однойменна затока та урочище. Це дає змогу говорити про тяглість поіменування теперішнього

поселення від козацької і навіть докозацької доби, а також про вірогідність гідронімного, мікротопонімного коду назовництва.

Засноване на кам'янистих берегах Дніпра козацьке поселення, теперішнє м. ***Кам'янське*** (Днп.), зафіксоване в історичних джерелах від 1750 р. (ГЕУ I, с. 335) (упродовж 1936–2016 рр. – *Дніпродзержинськ*). Назву поселення мотивовано прикметником, похідним від апелятива *камінь* із вказівкою на характерну ознаку тутешньої місцевості. Вона постала внаслідок субстантивації та онімізації форми сер. р. відносного прикметника на ***-ський*** з топоосновою *Кам'ян-* [Лучик 2014, с. 187].

Кам'янське – історична назва, пов'язана з назвою села *Кам'янське*, на місці якого тепер споруджено місто, що іменувалося ще як *Вища Кам'янка, Тритузнева Кам'янка* (пор. р. *Тритузна*, п. Мокрої Сури п. Дніпра (СГУ, с. 571); с. *Тритузне* (Днп.); ст. *Тритузна* – вантажна залізнична станція у *Кам'янському*), *Кам'янка Дніпрова*. Міркування про заснування *Кам'янського* козаком *Камеоном* – народноетимологічне.

Одне з найдавніших міст України, м. ***Кілія*** (Од.), відоме під різними праназвами. Його попередниками називають *Ахілію, Лікостому* та пов'язують із рум. *Старою Кілією* (*Кілія Векіа*) (ЕІУ), із засвідченим у літописних джерелах X ст. *Старим Селом* (ГЕУ II, с. 154); сучасна назва зафіксована в документах від XIV ст. (СЭС, с. 581).

Астіокультуронім, найвірогідніше, мотивовано тюрк. апелятивом (географічним терміном) *кил, кіл* 'гірська порода, різновид вибільних глин у Криму і на Кавказі' < тур. *kil* 'кил' < перс. *gel* 'глина, болото, багнюка' (ЕСУМ II, с. 432) [Лучик 2014, с. 262], пор. *кил* 'різновид глини, що містить багато лугів; уживається як мило для миття й прання в морській воді' (СУМ IV, с. 149). Відомі й інші версії походження назви міста: засновником поселення (*Ахілії*) був Олександр Македонський; в астіонімі збережено гр. апелятив *κελλιου* 'склад, амбар' (ЕІУ) тощо.

Назву теперішнього м. ***Коломия*** (ІФ) засвідчено в історичних джерелах 1240 р.: *держать сию Коломыю* (ПСРЛ ІІ, с. 790) [ЕСЛГНПР 1985, с. 69]. Астіонім мотивовано апелятивом (народним географічним терміном) *коломия* ‘глибока вибоїна, наповнена водою’ (Гр. ІІ, с. 272) [Бучко 1990, с. 79; Гумецька 1958, с. 39; ЕСЛГНПР 1985, с. 69; Лучик 2014, с. 274; Яцій 2015, с. 151].

Версії утворення назви міста від словосполучення „*коло + Мия*”, де **Мия* – друга назва р. Прут [ЕСЛГНПР 1985, с. 69], чи від контактного гідроніма *Коломийка* або ж від імені угорського князя *Коломана* дослідники називають щонайменше сумнівними [Яцій 2015, с. 151], народноетимологічними. *Коломия* – відомий центр українського народного мистецтва (різьблення по дереву, художня обробка металу, ткацтво, килимарство, вишивка), останній промисел спричинив постання дескрипції *місто української вишиванки*.

Літописний *Изъкоръстѣень / Коростьнь*, теперішнє м. ***Коростень*** (Жт.), зафіксований під 945 р. у Лаврентіївському літописі: *изъ града Изъкоръстѣня* (ПСРЛ ІІ, с. 55) та в Московському літописному зводі під тим же 945 р.: *из града ис Коростеня* (ПСРЛ XXV, с. 351) [ЕСЛГНПР 1985, с. 70]. Мотивом для номінації цього древнього міста послугував незасвідчений географічний термін **коростень* ‘болотне купиння’, пор. *короста* ‘кірка на сухих, глиняних ґрунтах’ (Мурзаев, с. 291); ‘нерівна місцевість або купиння та ряска на воді’ [Лучик 2014, с. 280].

А. Корепанова подає, з покликанням на О. Соболевського, М. Фасмера й інші версії генези астіоніма (від сканд. імені **Искоростѣнъ*; від давньосканд. апелятива *skarfr* ‘скеля’; від д.-р. *корост* < праслов. **korst-* з префіксом *Изъ-* (*Исъ-*), пор. пол. *krosta, chrosta* < **chvorstъ*, чес. *krásta, chrásta* ‘нерівна місцевість’) та висновує, що найімовірнішим є утворення давньої назви від *корост + ьнь* без т. зв. префікса, який насправді був прийменником і двічі повторювався, що становило характерну ознаку д.-р. синтаксису [ЕСЛГНПР 1985, с. 70]. О. Карпенко таку думку вважає дещо сумнівною, оскільки в давніх джерелах ця ж форма засвідчена не лише з цим, але й з іншими

прийменниками: *оу Искоръстѣнѧ* (ПСРЛ І, с. 55), *на Искоростѣнь* (ПСРЛ ІІ, с. 58) [Карпенко О. П. 2009, с. 240]. І все ж учена переконана, що попри викликану структурними змінами складність однозначного відтворення семантики ойконіма – мотивація етимона сягає гнізда індоєв. *(*s*)*ker*- ‘гнути, кривити; крутити, вертіти’ [Ibid., с. 242].

Народна етимологія нерідко пов’язує генезу назви з міськими стінами *із кори* чи з язичницьким богом сонця – *Корсом* (Хорсом). Літописний *Изъкоръстѣень* – центр племені древлян, що до сьогодні зберігає за ним неофіційну назву *древлянська столиця.*

Назву теперішнього м. ***Кременець*** (Тр.) зафіксовано в джерелах 1226 р.: *приде* [*Мстиславъ*] *ко Кремянцю и бися подъ Кремянце*(*м*) (ПСРЛ ІІ, с. 749). Астіонім мотивовано прикметником *крем’яний* < *кремінь* ‘галька’ [Шульгач 2001, с. 71]; апелятивом (географічним терміном) *кременець* ‘кременистий ґрунт’ (Теодорович, с. 6), ‘площа, всіяна кременем’ [Худаш 2006, с. 128] < давньоукр. **кремѧньць* ‘кремінь, дрібний кремінь’ [Лучик 2014, с. 288], що є дериватом на ***-ець*** від *кремѧнь, кремень* ‘твердий (камінь)’ [Никонов 1966, с. 215]. Цілком вірогідним уважаємо походження назви міста від мікротопоніма (назви місцевості) *Кременець* [Бучко, Котович 2017, с. 150–151]. Відомі гіпотези, що *Кременецький замок* збудовано ще у VIII–IX ст., а про сам *Кременець* згадують польські джерела 1064 р.

Щодо заснованого 1571 р. (ГЕУ ІІ, с. 220) м. ***Кременчук*** (Пл.), учені схиляються до думки як про слов’янське, так і про тюркськомовне походження його назви. Мотивованість теперішнього астіоніма чужомовним терміном *кермен* (*керман, кетмень, карман, курман, кырман*) ‘фортеця, місто’ [Лучик 2014, с. 289] із закономірною фонетичною метатезою *керм- > крем-* [Никонов 1966, с. 215] цілком вірогідна. Проте ми схильні вбачати в основі назви поселення апелятив *кремінь*, а фіксація в Довіднику адміністративно-територіального поділу України 1947 р. (АТП) ойконімів *Балайчук* (Од.), *Боянчук* (Чрн.), *Гринчук* (теп. Хм.), *Зеленчук* (Зп.), *Кременчук* (Зп., Мк.),

Лиманчук (Днц.), *Таранчук* (Днц.) (Бучко 2001, с. 278) ставить із ними в один ряд астіонім *Кременчук* як первісно демінутивне утворення.

Сьогодні побутує народна назва *Кременчука* (зосібна, в молодіжному середовищі) – *Кремінь*.

Теперішнє м**. *Кремінна*** (Лг.) – це відома з XVII ст. слобода *Кремінна* (від першої чверті XIX до початку XX ст. – *Новоглухів*) (ГЕУ II, с. 222). Назву мотивовано прикметником *кремінний* у знач. ‘кремневий’ (Гр. II, с. 302), ‘який утворився з кременю завдяки природним умовам; кам’яний; кременистий’ (СУМ IV, с. 334), що відображає найважливішу ознаку місцевості – її насиченість кременем.

Сьогодні *Кремінну*, зважаючи на високі рекреаційні можливості міста, називають *легенями Донбасу*.

Давнє козацьке поселення, теперішнє м. ***Кривий Ріг*** (Днп.), уперше згадано в історичних джерелах 1775 р. (ГЕУ II, с. 224). Воно отримало назву від географічного терміна *ріг* ‘клин поля’ (Громко та ін., с. 173), ‘край лісу, клин лісу’ (Данилюк, с. 82), ‘мис’ (Гр. IV, с. 20), ‘т. с., що мис’ (СУМ VIII, с. 554). Указівку на місце заснування поселення (на мисі між ріками Інгулець та Саксагань) підсилено атрибутивним компонентом *кривий* ‘кривий, викривлений’ (Гр. II, с. 303), ‘непрямий, вигнутий, покручений’ (СУМ IV, с. 339).

Заснування козацького зимівника часто пов’язують з назвою урочища *Кривий Ріг*. За переказами, будівничим міста був запорозький козак *Ріг*, який у 60–70 рр. XVII ст. був кошовим отаманом Запорозької Січі й через утрачене в бою око отримав прізвисько *Кривий* (чомусь не *Сліпий*). Легенда про заснування міста козаком *Кривим Рогом* отримала своє скульптурне втілення: 2011 р. у місті споруджено пам’ятник *козакові Кривому Рогу*.

Місто ***Луцьк*** (Вл.) відоме з літописних джерел XI ст.: *Лучьскъ*, 1085 р. (ПСРЛ II, с. 492) [ЕСЛГНПР 1985, с. 82]. Первісна назва поселення *Лучьскъ* мотивована прикметником на ***-ськъ***, похідним від давньоукр. *лꙋка* ‘кривизна,

вигин, затока’ (Срезневський II, с. 50) < праслов. **lǫka* ‘кривизна, вигин’, пор. *лука* ‘рівна місцевість, вкрита травою, луг; вигин річки або берега моря; заплавний луг у вигині річки’ (ЕСУМ III, с. 301–302), ‘вигин, утворений річкою’, ‘заплавна лука’, ‘великий, довгий вигин річки’, ‘дуга; крута, довга меандра’, ‘мис, затока’, ‘вигин’, ‘лучний або лісовий простір у річковій дузі’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 83; Лучик 2014, с. 311; Шульгач 2001, с. 80].

Давні легенди пов’язують назву міста з племенем *лучан*, з іменем вождя дулібів *Луки*, з пастухом *Луцьком* тощо.

Одним із символів сучасного *Луцька* став кликун (*кликун* ‘той, хто прилюдно оголошував що-небудь’ (СУМ IV, с. 182). Встановлення з 2015 р. міні-скульптур кликуна в різних мікрорайонах міста породило дескрипцію *місто кликунів*.

Літописи зафіксували назву сучасного м. ***Овруч*** (Жт.) як *Вьрѹчии*: *въ градъ рекомыи Вручии*, 976 р. (ПСРЛ I, с. 74) [ЕСЛГНПР 1985, с. 39]. Первісну назву поселення *Вручий* мотивовано дієприкметником *вьручии*, дериватом від давньоукр. *вьрѣти* ‘бити ключем, кипіти’ [Никонов 1966, с. 303], пор. **vьrǫt* (< праслов. **vьrěti*) ‘кипіти, пінитися, клекотіти’, *в*(ъ)*рутьць* ‘джерело’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 39; Лучик 2014, с. 358], хоч Л. Гумецька, авторка цієї інтерпретаційної схеми, відносить аналізований астіонім до „місцевих назв непевного значення” [Гумецька 1958, с. 46] та додає, що „пізніша назва *Овруч* виникла шляхом перерозкладу прийменникової конструкції *во Вручъ* > *в Овручь*” [Ibid., с. 47]. Очевидно, поселення засноване біля бурхливої води, джерела тощо.

Історики та краєзнавці іноді називають *Овруч столицею древлянської землі* (після спалення Коростеня *Овруч* став головним *городом* древлян). Одна з народноетимологічних версій розповідає, що в давнину місто було оточене земляним валом, мовби затиснене *обручем*.

На лівому березі р. Кінська у зв’язку зі спорудженням наприкінці XIX ст. (1887 р.) залізниці та залізничної станції засноване пристанційне поселення, яке

переросло в теперішнє м. ***Пологи*** (Зп.) (упродовж 1933–1937 рр. – *Чубарівка*) (ГЕУ ІІІ, с. 60). Астіонім мотивовано апелятивом (географічним терміном) *пологи* ‘рівнина на підвищенні; пологий берег річки; низовина’ (Громко та ін., с. 156), ‘рівнина на схилі гори’ (Черепанова, с. 175), ‘низинна рівнина на лівих берегах рік’, ‘степова рівнина, низовина, що полого, поступово спускається до берега річки’ (СУМ VII, с. 90), пор. *поліг* ‘низинна місцевість біля ріки; рівнина’ (Марусенко, с. 243). Відома версія, що назва трансонімізаційна: місто поіменоване його будівничими, вихідцями із сіл *Пологи-Вергуни* та *Пологи-Яненки* Київщини, у пам’ять про їхню малу батьківщину.

Теперішнє м. ***Полонне*** (Хм.) 1149 р. уже було містечком [Торчинська, Торчинський 2008, с. 376], 1169 р. засвідчене в Лаврентіївському літописі: *и приѣхаша к Полному* (ПСРЛ І, с. 358), 1172 р. – в Іпатіївському літописі: *приѣхаша к Полоному* (ПСРЛ І, с. 556), в інших джерелах фіксувалося як *Полони, Полъный, Полонная, Полонное Великое, Полонное Новое, Полонный градъ Десятинной Богородицы, Полоная, Полонное, Polonne, Polonnaja, Polemno* або *Polone, Полонне* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 376]; археологи ведуть мову про 998 р. як про час імовірного побутування *Полонного*. А. Корепанова перераховує припущення дослідників про те, якими апелятивами (географічними термінами) міг бути мотивований астіонім, зокрема: *полонина* ‘лука, луг’, ‘гірська рівнина’ (В. Никонов, С. Роспонд, О. Стрижак) та *полоня* ‘відкритий простір, який не поріс деревами й кущами’ (М. Толстой) [ЕСЛГНПР 1985, с. 107]. Версію мотивації назви поселення народним географічним терміном *полонь* ‘чисте безлісе місце, луг, сіножать, пасовисько’ з покликанням на М. Янка як одну з найбільш імовірних подають Н. Торчинська, М. Торчинський [Торчинська, Торчинський 2008, с. 376]. Народна етимологія ще пов’язує назву міста з *полянами* або з *полоненими*.

Місто ***Прилуки*** (Чрн.) – давній літописний город, уперше засвідчений у джерелах 1092 р.: *Прилукъ* (ПСРЛ І, с. 248) [ЕСЛГНПР 1985, с. 110]. Астіонім мотивовано давньоукр. *прилꙋкъ* (< спільнослов. **priląk / *priluk*) ‘край закруту,

луки, урвища’, ‘місце, протилежне мисові’ (Мурзаев, с. 459). Саме таку версію номінації об’єкта О. Стрижак уважає найімовірнішою, постулюючи деривaційний ряд: *прилѫкъ* > *Прилѫкъ* > *Прилука* (*Стара й Нова*) > *Прилуки* [ЕСЛГНПР 1985, с. 111], пор. з *прилука* ‘місце, поросле травою та кущами або очеретом, що трапляється по берегах річок, озер’ (СУМ VIII, с. 661). Можна розмірковувати й про прийменниково-іменникову конструкцію *при луці* як етимон цієї власної назви в знач. ‘поселення, засноване при луці’, ‘поселення біля луки’, де *лука* ‘річкова дуга’ [Никонов 1985, с. 341].

Давнє поселення, м. ***Рені*** (Од.), відоме в історичних джерелах із XVI ст. (1548 р.) (ГЕУ III, с. 123), хоч краєзнавці ведуть мову про побутування тут річкової пристані ще в києво-руський період. М. Янко зазначає, що якийсь час *Рені* іменувалося *Тамаров* [Янко 1998, с. 297] чи *Томаров*, вірогідно, в часи захоплення міста Османською імперією. Астіонім мотивовано географічним терміном *рень* < д.-р. *рѣнь,* значення якого В. Лучик визначає як ‘гравій; пристань’ (услід за Ю. Карпенком та ін.) або як ‘мілина, низький берег’ (слідом за С. Вербичем [Вербич 2013, с. 93]) [Лучик 2014, с. 400], пор. також: *ринь* ‘насип – „odsypisko” – на ріці Дністрі, принесений водою з яру, який має вихід у русло ріки; складається переважно з піску і каміння завбільшки з кулак’; *рінь* ‘височина з білого каміння – опоки’; ‘берег, накритий галькою’; ‘відклади гальки’; ‘дрібні камінці’ (Марусенко, с. 246). Очевидно, засноване на лівому березі Дунаю, між гирлом р. Прут й оз. Кагул, поселення приховує у своїй назві природну специфіку території.

Місто ***Рівне*** (обл. центр Рв.) відоме щонайменше з XIII ст.: *Ровно*, 1282 р. (Семенов IV, с. 300); *in Rowne*, 1283 р. (МРН I, с. 815) [Пура 1990, с. 81]. Упродовж 1939–1991 рр. уживався русифікований варіант назви – *Ровно*.

Астіонім мотивовано давньоукр. прикметником *ровьный* > *рівний* ‘який не має западин і підвищень; який не має викривлень, закрутів; прямий; який не має нахилу; стрімкий’ (СУМ VIII, с. 548). Я. Пура допускає при творенні астіоніма посередництво мікротопоніма (урочище *Рівне*) або, що менш

імовірно, якогось із антропонімів – *Рівний, Рівнюк, Рівник* тощо [Пура 1990, с. 81]. В. Ніконов пише про можливість утворення астіоніма від апелятива *рів* (як *Дубно, Ратно, Березно* тощо) [Никонов 1966, с. 354], де *рів* ‘довга глибока канава, розмита водою або викопана в землі’ (СУМ VIII, с. 547).

У молодіжному середовищі побутує дескрипція-антонім *криве місто*.

Місто ***Ровеньки*** (Лг.) відоме з 1705 р. (ГЕУ III, с. 137) як *Осиновий Ровеньок, городок Ровеньок* [Янко 1998, с. 299], *слобода Ровенецкая.* Мотивовано астіонім формою множини демінутивного варіанта апелятива *ровень* ‘рівнина (в загальному значенні)’ (Громко та ін., с. 175; Марусенко, с. 247), ‘рівне поле, невелика рівнина’ (Черепанова, с. 195); *ровінь* ‘рівнинна місцевість’ (Данилюк, с. 83) або й безпосередньо гіпотетичним географічним терміном **ровеньки* ‘невеличкі рівнинні ділянки’ [Лучик 2014, с. 402].

Відоме припущенння про утворення астіоніма від назви р. *Ровеньок*, п. Нагольної л. Міусу (СГУ, с. 465) [Янко 1998, с. 299]. Версія про заснування поселення розбійниками, злодіями, які живуть у ровах (підтримана свого часу Григорієм Сковородою) – народноетимологічна.

З 1472 р. відоме м. ***Рудки*** (Лв.) (ГЕУ III, с. 152): *Rudki* (AGZ XV, с. 139). Його назву мотивовано апелятивом *рудка* ‘колишнє русло ріки’ [Никончук 1990, с. 44], ‘мокра заболочена низина; іржаве болото’ (Марусенко, с. 248); ‘болото в лісі’ (Черепанова, с. 200); ‘т. с., що *руда* ‘місцевість з болотною рудою’ [Худаш 2006, с. 220]. Термін *руда / рудка* зі значеннями ‘іржаве болото’, ‘іржаве болото на березі’, ‘болотистий луг або берег’, ‘заболочена низина’ М. Толстой фіксує в усіх регіонах України, а в Станіславській зоні (на Івано-Франківщині) – з характерним оглушенням *рутка* ‘вибоїна, наповнена водою’ [Толстой 1969, с. 188].

У давніх джерелах початку XVI ст. виявляємо назву теперішнього м. ***Скалат*** (Тр.): *Scalath*, 1503 р. (MRPS IV, с. 49). Утворено астіонім від незасвідченого апелятива (географічного терміна) **скалат*, очевидно, т. с., що *скала* ‘скеля’ (Гр. IV, с. 130), ‘який має скелі’ [Вербич 2016 с. 35] або

прикметника *скальний* ‘скалистий’ (Гр. IV, с. 131) (пор. наявні тут *скалисті* Подільські Товтри). Цілком достовірною можна вважати версію творення назви поселення за посередництва мікротопоніма *Скалат* (три скелі неподалік пасма Медоборів – надійне підтвердження цієї версії).

Щоправда, М. Худаш відапелятивне походження назви міста вважає неприйнятним, як і малоймовірною версію О. Стрижака про мотивацію астіоніма етнонімом *сколоти* (самоназва скіфів). Натомість допускає антропонімну мотивацію (від особової назви **Скалатъ*) [Худаш 1995, с. 183–184].

Найдавнішу згадку про назву м. ***Сколе*** (Лв.) удалося відшукати в джерелах 1397 р.: *Skola* (ZDM VI, с. 161), хоч поселення, очевидно, засноване ще раніше. Дослідники, переважно пов’язуючи походження астіоніма з давньоукр. **сколия* < праслов. **skolьja*, похідним від *скала* ‘скеля’, **sčelь* ‘щілина, розколина’ (ЕСУМ V, с. 278), не мають твердої впевненості в правомірності цієї думки [Лучик 2014, с. 433]. Я. Рудницький дотримується версії про утворення первісно засвідченої назви *Сколя, Сколє* від гіпотетичного апелятива **съкольє* (**sъ-kol-ьje*) в знач. ‘витереблене, розчищене від лісу місце’ [Rudnyckyj 1939, с. 108]. М. Худаш варіант назви поселення *Сколя* вважає посесивом на ****-ьja*** від антропоніма *Сколъ*, пор. хвр. *Skol* (Leks., с. 295) [Худаш 1995, с. 184].

Назва поселення обросла легендами про замешкані тут племена *сколотів* та про братовбивчі війни, де воїни-захисники *скололи* нападників („скололи мечами князя Святослава”) тощо.

Колишнє м. *Верхньодуванне*, засноване в 50-х рр. ХХ ст., з 1972 р. почало іменуватися *Суходільськом* (ГЕУ ІІІ, с. 255). Назву м. ***Суходільськ*** (Лг.) мотивовано апелятивом (географічним терміном) *суходіл* ‘безводна долина, яку зволожують тільки дощові та снігові води’ (СУМ ІХ, с. 868), ‘земля, суша, материк’ (Гр. IV, с. 233), ‘висохле русло’ (Данилюк, с. 93), пор. *суходілля* ‘долина’ (Громко та ін., с. 189). Колишня назва *Верхньодуванне* (чи *Дуванка*, як досі побутує серед місцевого населення) обросла легендами, а сьогоднішня, яка

вказує на характерні природні особливості довкілля, корелює з низкою українських ойконімів: *Суходіл* (ІФ, 2, Лв., Лг., 2, Мк., См., Тр.), *Суходілля* (Мк.), *Суходільське* (Крв.), *Суходоли* (Вл., Лв.).

Найзахідніше місто нашої держави, розташоване на стикові кордонів України, Словаччини та Угорщини, – м. ***Чоп*** (Зк.), відоме з 1281 р. (ГЕУ ІІІ, с. 421), у документах, зібраних Л. Деже, засвідчене під 1346 р. як *Chop, Chap* (Дэже, с. 248). П. Чучка апелятив **чоп* уважає місцевим (закарпатським) діалектизмом із знач.: ‘чіп’; ‘затичка для бочки’; ‘кілок’; ‘клин’ [Чучка 2005, с. 610]. Це дало підстави припустити можливість вживання лексеми в географічному значенні: ‘1) природні або спеціально виготовлені кілки, що використовувалися як межові знаки; 2) заглиблення від кілків; 3) клиноподібна місцевість у долині річки’ [Лучик 2014, с. 510]. Останнє зі значень, на нашу думку, найбільше підходить на роль мотиватора астіоніма.

М. Худаш уважає, що назву теперішнього міста утворено від антропоніма *Чоп*, наводячи, крім сучасного прізвища, ще особові імена блр. *Чоп* (Бір. І, с. 450), пол. *Czop* (SSMO I, с. 429), хрв. *Čop* (Leks., с. 113) [Худаш 2004, с. 384]. Засновниками поселення могли бути представники роду *Чані* (*Chapy, Csapy*), хоч прямих свідчень на користь цієї думки немає. Ю. Карпенко розглядає ойконім *Чоп* як варіант ороніма *Щовб* [Карпенко 2005а, с. 64]. Зважаючи на ландшафт місцевості, можемо вести мову про назву поселення як реперезентанта оронімного коду.

Одиницями мікрокоду АпЛн, куди входять астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів, уважаємо також назви теперішніх міст, утворені від флоролексем.

Традиція іменування поселення за назвою різних видів дерев та кущів дуже давня й сягає, очевидно, часів культу дерева: Дерево пізнання, Дерево життя, Світове дерево. Літописні *Бєрєзыи, Бєрєстовоє* [ЕСЛГНПР 1985, с. 19], *Дубьнъ* [Ibid., 53], *Сосъницꙗ* [Ibid., 145] та ін. слугують не тільки взірцем переходу загальної назви у власну, але й виокремлюють *березу, берест, дуб,*

сосну як дерева-орієнтири, а місцевість, поросту ними, позначають як придатну для освоєння й заселення людиною.

Дендрологічні ойконіми не раз ставали об'єктом ономастичного дослідження, головно за лексико-семантичного їхнього розгляду. Щоправда, відапелятивні ойконіми в працях багатьох сучасних дослідників – це об'єкт активних дискусій, позаяк, по-перше, часто не сам апелятив, а однойменний мікротопонім слугував базою поіменування заселеного людиною об'єкта, по-друге, в основах багатьох астіокультуронімів закодовано відапелятивний антропонім. Однак через відсутність повного словника народних географічних термінів провести чітку межу між назвою місцевості й однойменним апелятивом украй важко, а часто навіть неможливо. Аналіз того, чи посесивний суфікс у назві поселення – дія аналогії, чи об'єктивних ойконімотвірних процесів, виводить дослідників з „полону" народної етимології. Лінгвокультурологічне опрацювання цих назв передбачає вивчення культури іменотворення та простеження його лінгвістичних механізмів.

Дерево *береза* – символ весни й ніжного душевного смутку; уособлює дівочу чистоту, кохання, шлюбне з'єднання, а також (своїми похилими вітами) – тугу, горе, печаль [Жайворонок 2006, с. 34–35]. Топооснова *берез-*, народні географічні терміни: *березинка, березиця, березінка* 'молодий березовий ліс; березовий ліс' (Данилюк, с. 10); *березівка, березовка* 'березовий ліс' (Громко та ін., с. 24); *березник* '= *березняк* березовий гай, ліс' (СУМ II, с. 430); *березниця* '= *березник* березовий ліс, гай' (Гр. I, с. 51–52) та ін. стали етимонами багатьох ойконімів, а серед них і назв двох теперішніх міст України: *Березань* та *Березне*.

Місто ***Березань*** (Кв.) засноване не пізніше 1616 р. (ГЕУ I, с. 86). Його назву мотивовано незасвідченим апелятивом **березань*. Апелятив **березань* *'білий, світлий' (індоєв. **bhereg* 'блищати; світлий' (ЕСУМ I, с. 171), який, за С. Вербичем, став мотивом для назви р. *Березань* *'біла, прозора (чиста)

річка’ [Вербич 2013, с. 18], для іменування поселення міг бути вживаним зі знач. *‘територія, поросла березами’.

В. Лучик допускає можливість утворення астіоніма безпосередньо від апелятива *береза* [Лучик 2014, с. 40]. З. Купчинська зараховує назву містечка *Березань* (як і колишнього села *Березань Малая* Переяславського пов.) до утворень на ***-jь*** [Купчинська 2016, с. 724], що, зважаючи на ойконіми *Атамань, Степань, Урмань* та ін., – теж цілком умотивовано. Вірогідним є походження назви м. *Березань* від назви р. *Березанка*, п. Недри л. Трубежа л. Дніпра (СГУ, 40), або й сама Недра, на якій споруджено місто, колись іменувалася *Березанкою*.

Зображенням, яке нагадує стовбур *берези*, декоровано герб *Березані*. Сьогодні в Україні відомі ще два поселення *Березань* (Мк., Од.).

Формою сер. р. відносного прикметника *березний* (< *береза*) – очевидно, т.с., що *березовий* ‘прикметник до *береза*’ (Гр. І, с. 52; СУМ І, с. 160) мотивовано астіонім ***Березне*** (Рв.). Назву поселення вперше засвідчено в писемних джерелах 1445 р.: *у Бєрєзномъ* (Archiwum I, с. 137) [Пура 1990, с. 77]. Літописний ойконім *Бєрєзньии* [ЕСЛГНПР 1985, с. 19] (тепер *Березна*, Чрн.) підтверджує давність творення ойконімів такого типу від апелятивів; пор. також: *Вербна, Вересна, Дубно, Колодне, Кремне, Липне* та ін.

Я. Пура припускає утворення назви поселення *Березне* від особової назви **Березний*, відтопонімного антропоніма, похідного від назв населених пунктів *Березна, Березно* [Пура 1990, с. 78]. Історики твердять, що якийсь час поселення іменувалося *Андріїв*, тож на гербі *Березного* зображено Андріївський хрест і два листки *берези*. В Україні нині побутують ще поселення *Березна* (Вн., Чрн.), *Березне* (Хм.), *Березна Воля* (Вл.), *Велика Березна* (Хм.).

Апелятив *берест* ‘листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень’ (СУМ І, с. 160) міг слугувати для творення географічного

терміна **берестець* ‘зарості молодого бересту’, а останній спричинив постання ойконіма ***Берестечко*** (Вл.).

Найдавніші фіксації назви поселення припадають на першу половину XVI ст., приблизно на 1516 р.: *Бєрєстечко* [Шульгач 2001, с. 12] (якщо топонім *Берестки*, засвідчений під 1445 р. (ГЕУ І, с. 88) уважати таким, що не стосується теперішнього *Берестечка*).

В. Шульгач припускає, що назва поселення могла походити безпосередньо від апелятива *берестець* або опосередковано від однойменного мікротопоніма [Шульгач 2001, с. 12]. До того ж ойконіми-демінутиви нерідко вказують на міграційні процеси, тож і жителі *Берестків, Берестового* (пор. літописне *Бєрєстовоє* [ЕСЛГНПР 1985, с. 19]), *Берестя* тощо після знищення чи розорення їхньої оселі могли заснувати нове поселення та поіменувати його *Берестечком*.

Місто ввійшло в історію України як місце безмежної звитяги, мужності й слави та водночас трагедії й поразки запорозького козацтва; битва під *Берестечком* між Військом Запорозьким під проводом Богдана Хмельницького та польською армією зумовила народження геніальної Шевченкової метафори „*нас тут триста як скло товариства лягло...*”. Конотативні значення астіокультуроніма *Берестечко*: 1) трагічна подія в українській історії; 2) людська трагедія; 3) поразка [Лукаш 2018, с. 59]. Сьогодні аналізований астіокультуронім – це ще й структурний елемент ергоніма – заповідника „Поле *Берестецької* битви”. На Рівненщині побутує село *Берестечко*, колишнє *Русно-Берестечко*.

Теперішнє м. ***Виноградів*** (Зк.), засноване в IX ст. (ГЕУ І, с. 113), уперше засвідчене відомими історичними джерелами під 1262 р.: *Szőlős* (Дэже, с. 270), до 1946 р. іменувалося *Севлюш* (< угор. *szőlő* ‘виноград’; *szőlős* ‘виноградник’). *Виноградів* – калька угор. назви *Szőlős*, на укр. мовному ґрунті формально дооформлена суфіксом ***-ів***.

К. Галас зазначає, що *Виноградів* називали ще *Nugacha, Vgosa, Угоча, Ugocsa* [Галас 1957, с. 205; Лучик 2014, с. 120]. Натомість Л. Деже зауважує, що про *Ugocsa* вперше згадано в другій пол. XII ст. як про опустіле біля *Виноградова* (біля *Szőlős*) поселення (Дэже, с. 272). У народній культурі *виноград* наділений ознаками святості; це перша культивована рослина, згадувана в Біблії; символ щастя, веселощів, життєвої ниви й краси новоствореної родини [Жайворонок 2006, с. 86]. Для *Виноградова*, який упродовж віків потопає у *виноградниках*, назва поселення стала символічною.

Місто ***Вишневе*** (Кв.) засновано 1960 р. (ГЕУ І, с. 180), хоч історію його становлення пов'язують із затвердженням проекту будівництва Південно-Західної залізниці 1886 р. та спорудженням 1887 р. залізничної станції *Жуляни.* Населений пункт при станції *Жуляни* поіменований *Вишневим* у березні 1960 р. Астіонім мотивовано апелятивом *вишня* / прикметником *вишневий* 'прикм. до вишня; стос. до вишні' (СУМ І, с. 543).

Вишня – плодове дерево, звичайно з довгим тонким гіллям, на якому визрівають ягоди, і цілісним темно-зеленим листям; типове дерево українських садків; символ дівочої й молодечої краси, веселощів, кохання; вишневий сад у піснях – уособлення батьківського дому, господи, родини [Жайворонок 2006, с. 89]. Для українських поселень *вишня* – глибоко символічний образ, до того ж опоетизований Тарасом Шевченком, тож не випадково сьогодні в усіх регіонах побутує 64 ойконіми *Вишневе* (АРК, Вн., Днп., Днц. та ін.), а також села *Вишенька* (Вн., Лв.)*, Вишеньки* (Рв., Тр., Чрн. та ін.)*, Вишневий Діл* (Лг.), *Вишневий Яр* (См.)*, Вишнівка* (Зп., ІФ., Чрк. та ін.) тощо.

Частотними є дендрологічні українські ойконіми, мотивовані апелятивом *дуб* чи географічними термінами, похідними від топооснови *дуб-*: *дубина, дубник, дубняк* 'дубовий ліс, гай; дубова памолодь' (СУМ ІІ, с. 428, 430); *дубки* 'невеликий дубовий ліс', *дубовик* 'дубовий ліс', *дубок* 'невеликий дубовий ліс' (Громко та ін., с. 73); *дубівець, дубове, дубовина, дубовщина* 'дубовий ліс' (Данилюк, с. 34–35); *дубня* 'молодий дубовий ліс' (Черепанова, с. 73) тощо, а

також *діброва* ‘листяний ліс на родючих ґрунтах, у якому переважає дуб’ (СУМ ІІ, с. 294) та ін.

У переліку назв сучасних українських міст з дендролексемами в основі – м. ***Дубно*** (Рв.), колишній літописний *град Дубенъ*. Про поселення йдеться в давніх літописах 1100 р.: *Дубенъ* (ПСРЛ І, с. 274) [ЕСЛГНПР 1985, с. 53]. Назву мотивовано прикметником *дубовий* (< д.-р. *дѫбьнъ* < прасл. **dǫbъ* ‘дубовий’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 53]. З. Купчинська стверджує, що найпершими з відносних прикметників, від яких творилися оніми, були ті, що мали суфікс ****-ьn*** [Купчинська 2016, с. 51]. Астіокультуронім *Дубно* – яскравий приклад цієї моделі. Я. Пура вважає менш імовірною версію про відантропонімне творення назви поселення [Пура 1990, с. 79].

Географічне розташування міста породило дескрипцію *місто над Іквою.*

Теперішнє м. ***Дубровиця*** (Рв.) також відоме з княжого періоду, з 1005 р. (ГЕУ І, с. 373), а в найдавніших літописних джерелах під 1183 р. зафіксовано повідомлення про *Дубровицького князя*: *кънзѧ Доубровицьского* (ПСРЛ ІІ, с. 631) [ЕСЛГНПР 1985, с. 53]. Приблизно від середини до кінця XII ст. *Дубровиця* була центром удільного Дубровицького князівства в складі Турово-Пінської землі [Гром 2017, с. 7]. Мотивовано назву поселення апелятивом (географічним терміном) *дубровиця* (**доубровицѧ*) ‘невеликий дубовий ліс; гай’ [Лучик 2014, с. 198; Шульгач 2001, с. 46].

Місцеві історики-краєзнавці знаходять паралелі між астіонімом та назвами урочищ *Дуби* в Більському та *Поліська діброва* в Літвицькому лісництвах [Алексієвець 2015, с. 23]. Дескрипцією *найдревніше місто Рівненської обл.* підкреслено києво-руський період заснування міста.

Липа – священне дерево давніх слов’ян, покровителькою якого в язичництві вважалася богиня Лада, а в християнстві Богородиця, її деревина використовувалася як матеріал для іконостасів, музичних інструментів та предметів побутового вжитку, а цілющі властивості цвіту – в народній медицині. Липу використовували як особливий оберіг: уважалося, що в неї не

б’є блискавка, тому її садили біля будинків і не боялися ховатися під неї під час грози. Повсюдне поширення цього дерева посприяло активному поширенню народних географічних термінів: *липина* ‘липове дерево; липовий ліс’ (Гр. II, с. 360); *липняк* ‘липовий ліс’ (СУМ IV, с. 488); *липники* ‘ліс, де ростуть липи’ (Данилюк, с. 53) тощо та поіменуванню багатьох поселень.

Географічним терміном *липовець* ‘липовий гай, ліс’ [Лучик 2014, с. 303], ‘ліс, де ростуть липи’ (Данилюк, с. 53) мотивовано назву м. ***Липовець*** (Вн.), згаданого в документах 1545 р. (ГЕУ II, с. 267). З 1629 р. відомі *Старий* та *Новий Липовець* (Отаман., с. 251), у цьому ж столітті йдеться про *Липовець* як про „пусте село” [Дика 2009, с. 90]. Імовірним є поіменування поселення за посередництва гідроніма *Липовець* (СГУ, с. 315) або однойменного мікротопоніма.

Відома легенда про збірний пункт татарської орди під назвою *татарських липанів*, від якого нібито походить астіонім.

Одне з наймолодших міст Львівщини, засноване 1955 р. як *Кірове*, 1957 р. було перейменоване на м. ***Соснівку*** (Лв.) (ГЕУ II, с. 155). Тепрішній астіонім мотивовано апелятивом *сосна* (поселення зведене у сосновому лісі).

Сосна – ‘вічнозелене хвойне дерево, перев. з прямим високим стовбуром, довгою хвоєю і невеликими шишками, або такі дерева в сукупності; сосновий гай, ліс; сосняк’ (СУМ IX, с. 469). З-поміж назв хвойних дерев *сосна* найчастіше є етимоном ойконімів. 35 теперішніх назв поселень мотивовано апелятивами *сосна*; *соснина* ‘сосновий гай, ліс; сосняк’; *сосонка* ‘*зменш.-пест.* до сосна’ (СУМ IX, с. 470) та похідними від них дериватами.

З 1362 р. відоме м. ***Хмільник*** (Вн.) (ГЕУ III, с. 375): *Хмельникъ* (Подолия, с. 39) [Дика 2009, с. 171]. Первісну назву поселення *Хмельникъ* мотивовано діал. апелятивом *хмельник* ‘хмільник’ (ЕСУМ VI, с. 188), ‘місце, де росте хміль’ (Гр. IV, с. 405), теперішня назва *Хмільник* – закономірно узгоджена з фонетичними нормами української мови.

Народні перекази розповідають про *зарості хмелю*, які допомагали першим поселенцям ховатися від нападників. *Хміль* – однорічна або багаторічна витка рослина, деякі види якої використовують у пивоварінні; здавна символ родючості, молодого буяння; фразеологізм *хмелем зарости* – народнопісенний образ *бути занедбаним* [Жайворонок 2006, с. 620].

Назву колишнього пристанційного поселення, теперішнього м. ***Ясинувата*** (Днц.), заснованого 1872 р. (ГЕУ ІІІ, с. 467), мотивовано прикметником *ясинуватий* ‘насичений до певної міри *ясенами* (про місцевість)’ [Лучик 2014, с. 531]. Щоправда, назва набагато старша від самого міста, позаяк воно „позичило” собі питоме українське ймення із суф. ***-уват*** у відомого ще з 1690 р. козацького поселення *Ясинувате*. На землях цього давнього зимівника запорозьких козаків у 70-х роках ХІХ ст. прокладено Костянтинівсько-Оленівську лінію залізниці, споруджено станцію та засновано нинішній населений пункт.

Ясен – ‘дерево родини маслинових із перистим листям і міцною деревиною, яку використовують на різні вироби’ (СУМ ХІ, с. 652); в українській етнокультурі „символізує стрункого козака, хлопця, парубка” [Жайворонок 2006, с. 665], ясени висаджували біля осель для захисту від вітрів тощо.

На периферії мікрокоду АпЛн перебувають астіокультуроніми *Алупка* та *Ялта* – назви поселень з давньогрецькими основами.

Місто ***Алупка*** (АРК) уперше згадане в давніх джерелах Х ст. як *Аубіка* (ГЕУ І, с. 35). Поряд із сучасним варіантом назви, історичні документи фіксують також форму *Лупіко* (*Lupico*) [Лучик 2014, с. 19].

Значення твірного апелятива *’’αλεπού / ’’αλουπού* < давньогр. *’’αλωπηξ* ‘лисиця’ [Бушаков 2003, с. 61], тобто в первісній назві закладено вказівку на місцевість, де водяться *лисиці*. „Закінчення ***-ка*** в назві поселення є закінченням грецьких топонімів середнього роду, що вживаються в множині (*Αλούπκα* < **Αλούπικα*)” [Білецький 2012а, с. 44]. О. Суперанська висуває

припущення про мотивацію назви поселення не апелятивом, а відапелятивним антропонімом *Αλωπηξ* [Суперанская 1995, с. 44]: засновником поселення була особа на ім'я *Αλωπηξ*. Таємниця первісного поіменування прадавнього міста дає змогу з однаковою вірогідністю вести мову про апелятивний та антропонімний тип закодування астіокультуроніма.

Поселення на березі Чорного моря, теперішнє місто-курорт ***Ялта*** (АРК) відоме з 1145 р. (ГЕУ ІІІ, с. 461–462) як *Джаліта, Галіта, Кауліта, Геаліта, Еталіта, Ялита* (*Γιάλτα < Γιάλίτα < *Αιγιαλιτών κάστρο*). Етимологія назви пов'язана з давньогр. *γιαλος / γιαλός* (*ялос*) 'берег', 'морський берег, узбережжя' [Білецький 2012а, с. 42; Лучик 2014, с. 529; Никонов 1966, с. 491; Отин 2014, с. 190].

Ялту називають ще *Українською Рив'єрою* та *містом щастя*. Адміністративна одиниця *Велика Ялта* об'єднує більше 30-ти поселень (Алупку, Гаспру, Гурзуф, Кореїз, Лівадію, Мисхор, Сімеїз, Форос та ін.).

Отже, апелятиви, якими мотивовано низку українських астіонімів, відображають особливості довкілля, демонструють спорудження давніх поселень у важкодоступних місцях (очевидно, з метою захисту від ворога), або, навпаки, на просторих, необжитих місцевостях; частина етимонів утрачена сучасною українською літературною мовою (**белз, *kaluхъ / *kalušь* та ін.), інші не зафіксовані навіть у словниках народних географічних термінів (**білопілля, *гуляйполе, *кремʼяньць, *скалат* та ін.) і продовжують жити тільки в назвах поселень.

3. 1. 2. Астіокультуроніми, мотивовані апелятивами на позначення назв артефактів (мікрокод АпАр)

Мотиваторами назв населених пунктів нерідко ставали апелятиви на позначення об'єктів чи предметів, створених людиною, або артефактів. Серед сучасних астіонімів – низка онімів з компонентом *-город, -град.* Такі

назви „активно фіксувалися вже літописи Київської Русі, починаючи з IX ст., < > і значна продуктивність їх є свідченням високого ступеня „адміністративного та організаційного розвитку” (С. Роспонд) тодішньої державності русичів” [Бучко, Бучко 2013, с. 280–281]. Ойконіми з компонентами *-город, -городка, -град, -селиця, село*, а також назви поселень, мотивовані іншими апелятивами на позначення об’єктів, створених людиною, засвідчують і документи пізніших часів аж до найновіших іменувань чи перейменувань XXI ст. Одиницями досліджуваного мікрокоду є: *Білгород-Дністровський, Вишгород, Звенигородка, Новгород-Сіверський, Новоград-Волинський, Новоселиця, Городище, Городня, Городок* (2)*, Великі Мости, Вінниця, Заводське, Кроловець, Мостиська, Острог, П’ятихатки, Середина-Буда, Стебник, Строжинець.*

Білгород-Дністровський (Од.), одне з найдавніших міст світу, відоме щонайменше з VI ст. до н. е. (ГЕУ I, с. 94), іменувалося по-різному автохтонами та мандрівниками: *Тіра, Оксія, Аспрон, Маврокастрон, Четата-Албе, Адиба, Аккерман, Бѣлъгородъ, Білгород-Дністровський* та ін. У грамотах XV ст. згадується як *Бєлогород*; у літописах 1482 р. – *Бѣлиградъ*, *Бѣлъгород* [Нерознак 1983, с. 34]. Провідна характеристика усіх (за незначним винятком) згаданих назв зводиться до вказівки на *біле місто.* Дослідники стверджують, що прикметник *бѣл*(*ыи*) в астіонімі вживався первісно у значенні ‘гарний, красивий’, а *городъ* – ‘укріплене поселення; фортеця’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 28].

Давньоукр. назва *Бѣлъгородъ* скалькована наприкінці XV ст. турками як *Ак-Керман* (‘*біла фортеця / біле місто*’). *Аккерманом* поселення називали до 1944 р., опісля ж йому повернули історичну українську назву та додали атрибутивний компонент *Дністровський* для відмежування від *Бєлгорода* слобожанського, що нині належить РФ.

Теперішнє м. ***Вишгород*** (Кв.) зберегло назву з 946 р.: *Вышегородъ* (ПСРЛ I, с. 60) [ЕСЛГНПР 1985, с. 38]. Астіонім мотивовано словосполукою *вишнии го́род* (*верхнє місто*), тобто поселення, розташоване на підвищеному місці (за формою – складна назва, утворена з порівняльного ступеня прислівника

выше (від *високо*) і *го́род* [Нерознак 1983, с. 54]). Дослідники з огляду на поширеність такої назви в різних слов'янських землях (пол. *Wyszogród*, чес. *Vyšehrad*, блр. *Высокий Город* (відомий з XIV ст.) [Нерознак 1983, с. 54]) вважають ще *Вишгород* семантичним утворенням від *вышьгородъ* 'акрополь, верхній замок, кремль, детинець', 'місто на згірку, частіше над річкою', 'високе місто, замок, укріплення на високому місці', 'місце влади (замок) феодала' [ЕСЛГНПР 1985, с. 39; Лучик 2014, с. 123]. Цікавим є міркування С. Роспонда про давньоукраїнські назви такого типу. Вчений зазначає, що компонент *-город* указує на функцію цих давніх назв як назв культурних [Роспонд 1972, с. 52], тобто з погляду лінгвокультурології більш знаковим є постпозиційний компонент астіоніма.

Сьогодні в Україні збереглися назви поселень *Звенигород* (Лв., Тр.), *Звенигородка* (Крв., Мк., Чрк.), *Дзвенигород* (Тр.). Назва теперішнього міста ***Звенигородка*** (Чрк.) відома з 1394 р. (ГЕУ II, с. 41) спочатку як *Звенигородъ, Swinigrod*, а від XVI–XVII ст. – *Звенигородка, Zwienogrodka* [Гонца 2006, с. 93; Лучик 2014, с. 220]. Астіонім, найвірогідніше, мотивовано апелятивом *звенигород* 'укріплене місце, з якого дзвонили, попереджаючи про наближення ворога' [ЕСЛГНПР 1985, с. 62; Вербич 2016, с. 39]. Такі назви відомі багатьом країнам Славії і первісно вони вказували на засноване людиною поселення та його тип.

М. Худаш піддає сумніву виведення генези цих ойконімів від апелятива *звенигород* із згаданим значенням, чи від гідроніма з компонентом **звънъ*, як про це пише В. Нерознак [Нерознак 1983, с. 76]. Учений припускає, що препозиційний компонент ойконіма *Звени-* – це, можливо, імперативна форма дієслова з коренем *звонъ* 'звук' (Срезневський I, с. 964), вжита в знач. 'звучи', 'слався', 'будь славний'. Тобто цьому містові (*го́родові*) вже при його заснуванні бажали слави [Худаш 2006, с. 108–109]. Компонент *-город, -городка* в назві поселення вказує на об'єкт, створений людиною.

У назві літописного *Новъгорода Сѣвєрьского*, теперішнього міста

Новгород-Сіверський (Чрн.) закодовано вказівку на об’єкт, заснований людиною (*-городъ*), на час його заснування (*новъ-*) і на належність жителів до племені *сіверян* (1096 р.: *на Деснѣ… за Новымъ Городом* (ПСРЛ І, с. 248); 1146 р.: *поидоша к Новугороду* (ПСРЛ І, с. 314); 1152 р.: *к Новугороду Сѣверьскому* (ПСРЛ І, с. 339) [ЕСЛГНПР 1985, с. 92]. Твірий апелятив *новъгородъ* був активним не тільки в києво-руський період, ним послуговувалися при іменуванні та перейменуванні поселень навіть на початку XX ст. (див.: *Новгород*, Зп.).

Новгород Сіверський зажив собі слави столиці Новгород-Сіверського князівства (≈ 1097 р. – кінець XII ст.). Знаменитий твір давньоукраїнської літератури „Слово о полку Ігоревім” посприяв тому, що нині побутують дескрипції, які успішно конкурують з офіційною назвою: *місто Ігоря Святославича, місто „Слова…”*.

Теперішнє м. ***Новоград-Волинський*** (Жт.) у давніх джерелах 1257 р. зафіксовано як *Въз*(*ъ*)*вѧгль*: *пошелъ ко Возвѧглю* (ПСРЛ ІІ, с. 838) [ЕСЛГНПР 1985, с. 36]. Як *Звягель* (первісно посесив на ****-jь*** від антропоніма **Звѧголъ* [Лучик 2014, с. 353] або **Въз(ъ)вѧгълъ*? [ЕСЛГНПР 1985, с. 36]) поселення було відоме до кінця XVIII ст. (ГЕУ ІІ, с. 426), а 1793 р. його перейменували й визначили адміністративним центром новоствореної Волинської губернії. Однак стати губернським містом *Звягелю* так і не судилося, а перейменування на *Новоград-Волинський* за поселенням закріпилося донині. Астіонім утворено, очевидно, як прототип *Новгороду-Сіверському* з акцентом на нове, перебудоване (реконструйоване) місто.

У *Новограді-Волинському* народилася Леся Українка, що спричинило постання дескрипції *місто Лесі* або *Батьківщина Лесі Українки*.

Новоселиця (Чрн.) – давнє місто відоме з 1455 р. (ГЕУ ІІ, с. 432). Спочатку поселення іменувалося *Шишківці*: *Шизкоуци, где был Юріева двора, на Пруте,* 1456 р. (Cost. II, с. 577); 1617 р.: *Шишкоэць біля Пруту, що тепер називається Новоселица, … в Хотинській волості* (Balan I, с. 169). Нова назва свідчить не

просто про заміну найменування, а про з’яву нового поселення на місці запустілого [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 40]. Астіонім мотивовано апелятивом *новоселиця* ‘нове поселення’ [Лучик 2014, с. 355], ‘новозаселене поселення’ [Бучко 1990, с. 94].

Україна нині буквально рясніє *Новоселицями* (27 ойконімів), *Новоселівками* (78 ойконімів), назвами поселень *Новосілка* (25 ойконімів), *Новосілки* (17 ойконімів) тощо.

Поселення ***Городище*** (Чрк.) відоме з XVI ст. (ГЕУ І, с. 288), хоч засноване воно, очевидно, набагато раніше. Назва теперішнього міста мотивована апелятивом (географічним терміном) *городище* ‘давнє земляне укріплення’ (Гр. І, с. 315), ‘поселення, укріплене валами й ровами; місце, де збереглися рештки укріпленого поселення’ (СУМ ІІ, с. 136). До кінця XIX ст. на території теперішнього міста зберігалися елементи укріплених городищ (*Жабокрич, Теличівка, Бугаївка*). Сьогодні пам’ять про них відбита в назві міста, яку в 40-х роках XX ст. була спроба змінити на *селище ім. Г. І. Петровського*.

Нині в різних куточках України побутують 34 однойменні населені пункти.

З кінця XVI ст. відоме поселення ***Городня*** (Чрн.) (ГЕУ І, с. 288). Його назву мотивовано народним географічним терміном **городня* ‘система дерев’яних зрубів, заповнених землею або камінням, яка укріплювалася навколо міста або двору феодала’ (ймовірність функціонування цього терміна припускають Н. Торчинська, М. Торчинський із покликанням на історика С. Бабишина [Торчинська, Торчинський 2006, с. 141]). Астіонім міг виникнути внаслідок субстантивації та онімізації форми жін. р. староукр. прикметника *городньıи* ‘міський, городський’ (ССУМ І, с. 252), ‘городний’ [Лучик 2014, с. 162]. Обидві версії дозволяють бачити в основі теперішнього астіоніма артефакт, об’єкт, породжений життєдіяльністю людини, назва якого й стала іменем поселення.

Розташування міста біля перетину кордонів України, Білорусі та РФ зумовило народження дескрипції *прикордонне місто*.

Назви двох однойменних міст ***Городок*** (Лв. та Хм.) мотивовано географічним терміном *городок* ‘невелике укріплене поселення; укріплення з частоколу або із зрубів; укріплене тином поселення; населений пункт; велике село’ [Торчинська, Торчинський 2008, с. 142]; ‘малий, невеличкий город-місто’ [Худаш 2006, с. 61] < д.-р. *городъкъ* ‘(невелике) укріплене поселення’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 45].

Літописну згадку з 1213 р. (*у Городкоу* (ПСРЛ II, с. 733) [ЕСЛГНПР 1985, с. 44]) дослідники пов’язують з сучасним містечком *Городок*, що на Львівщині, а пам’ятку про поселення, відоме з XIII ст., в історичних джерелах засвідчене 1392 р., з кінця XV ст. належне магнатам Новодворським і назване тоді *Новодвором* [Торчинська, Торчинський 2006, с. 141], – з *Городком*, що на Хмельниччині.

Городок Львівщини зажив собі доброї слави ще в галицько-волинський період, отож із того часу відомі описові конструкції *Городок сольний, соляний Городок*, а згодом – *Городок Галицький, Городок під Львовом, Городок Ягеллонський.* Інше місто – *Городок* Хмельниччини в XIV ст. іменувався *Бердихів, Бедрихів Городок, Бердихівка* (за належністю шляхтичу *Бедриху*).

Поселення ***Великі Мости*** (Лв.) відоме з 1472 р. (ГЕУ I, с. 154). В історичних документах воно засвідчене як *Містки, Мости, Августів, Великі Мости*.

Астіонім мотивовано множинною формою апелятива *міст* ‘міст’ (Гр. II, с. 432), д.-р. *мостъ* ‘міст; гребля; бруківка’ < прасл. **mostъ* ‘міст; шматки дерева, дрібні гілки, накидані на болото чи грузьку землю для зручності переходу’ (ЕСУМ III, с. 482–493).

Атрибутивний компонент *Великі* з’явився в назві десь наприкінці XVIII ст. і міг указувати на розмір споруджених тут *мостів* (*великі мости* через р. Рату або через р. Болотню), протиставляти це поселення іншому з такою ж назвою, акцентувати на розмірі самого поселення, порівнюючи з колишнім, поіменованим *Містками*.

Відоме припущення, що колишні *Містки*, а далі – *Августів* перейменовано на *Великі Мости* у зв'язку зі спорудженням т. зв. *митних мостів* через Рату і Болотню.

Місто ***Вінниця*** (Вн.) уперше згадане в історичних документах 1360 р.: *Вінниця* (Отаман., с. 41) [Дика 2009, с. 30]. Назву поселення мотивовано апелятивом *винниця* 'винокурня', 'виноградник' (Гр. I, с. 173), 'місце, де росте або ріс виноград' [Дика 2009, с. 30], 'підприємство, де виготовляли горілку і спирт; ґуральня', '*діал.* виноградник' (СУМ I, с. 441).

Краєзнавці найчастіше висувають припущення про мотивацію назви міста назвою ріки *Вінничка* (СГУ, с. 112), яка, очевидно, сама є похідною від ойконіма (щоправда, за В. Отамановським, колишня назва річки *Вінничка* – *Вінниця* (Отаман., с. 41). Відомі й інші народні версії щодо генези астіоніма: від старослов. *вѣно* 'придане; посаг'; від апелятива *віночок*; від імені язичницького бога *Вєнич* тощо, породжені, очевидно, різночитанням назви міста в давніх документах. Між тим варіанти назви, засвідчені „Словником староукраїнської мови XIV–XV ст.": *при вѣнницикои волость…* (1434 р.); *намѣстникомъ Браславскимъ и Веницкимъ* (1499 р.); *гостынець Винницкии* (ССУМ I, 229) та ін. переконують у потребі форму *Вінниця* узгодити з нормами сучасної української мови й закріпити назву міста як *Винниця*.

Від 2011 р. *Вінницю* ще називають *містом фонтанів*.

Сьогоднішнє м. ***Заводське*** (Пл.), засноване 1928 р. (ГЕУ III, с. 396) як селище *Сталінка*, з 1961 р. до 2016 р. іменувалося *Червонозаводське*. Місто виникло у зв'язку з будівництвом цукрового заводу, тож зміну назви 2016 р. на *Заводське* (астіонім мотивований прикметником *заводський* у знач. 'прикм. до завод' (СУМ III, с. 57) визначено як історично виправдану. Відома ще одна колишня назва поселення – *Піскобуд*. Вона постала у зв'язку з початком будівництва заводу, а відтак і міста недалеко від с. Піски.

Місто ***Кролевець*** (См.) засноване на берегах р. Свидні 1601 р. (ГЕУ II, с. 246). Його назву мотивовано пол. апелятивом **królewiec* 'резеденція /

маєтність короля; королівщина тощо’. Імовірно, поселення було однією з резиденцій польського короля [Іваненко 2017, с. 139]. Така версія генези астіоніма найвірогідніша, але не єдина. Назва поселення могла бути: 1) посесивом на ***-ець*** від пол. апелятива *król* ‘король’; 2) посесивом на ***-ець*** від антропоніма **Król*, пор. прізвища: *Крольович* < фонет. видозміненого пол. апелятива **królewic* ‘королевич’, *Круль* < пол. особової назви *król* < ‘король’, *Крулько* < пол. особової назви *król* чи *krul* ‘король’ + укр. суф. ***-ко*** [Чучка 2005, с. 307]; старопол. *Królewic* (Rymut I, с. 468); 3) утворенням, спричиненим трансонімізаційними процесами: назву принисли вихідці з Правобережжя [Іваненко 2017, с. 139] або з польських земель у Східне Полісся [Лучик 2014, с. 292].

Відоме припущення про заснування *Кролевця* на місці літописного *града Зартий*.

Дослідники наводять різні дати першої вірогідної згадки про теперішнє місто ***Мостиська*** (Лв.): 1244 р. (ГЕУ II, с. 391); 1392 р.: *Мостич* [Янко 1998, с. 236]; 1404 р. (ІМС Лв., с. 474); 1423 р.: *Mosciska* (AGZ III, с. 184). Мотивовано астіонім апелятивом (географічним терміном) *мостисько / мостиська* ‘місце, де був міст’ [Худаш 2006, с. 159], пор. *мостище* ‘місце, де був міст’ (ЕСУМ III, с. 482). Очевидно, первісно поселення іменувалося *Мостища*, а *Мостиська* – результат польськомовного впливу.

У давніх літописах 1099 р. засвідчено назву м. ***Острог*** (Рв.): *во Ѳстрозѣ* (ПСРЛ II, с. 249) [ЕСЛГНПР 1985, с. 96]. Астіонім мотивовано апелятивом давньоукр. *острогъ* (< праслов. **ostrogъ / *ostrъ* ‘гострий’) ‘огороджене частоколом місто, селище, укріплений пункт; стіна на валу з закопаних упритул у землю й загострених угорі стволів’ (ЕСУМ IV, с. 228), ‘місце, обгороджене гострими кілками’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 96], ‘огорожа з гострих колів і плоту, споруджена в час осади ворожих міст’, ‘населений пункт’ (Даль II, с. 707), ‘невисокий земляний виступ в оточенні вод, боліт (часто використовувався для фортечних потреб)’ [Пура 1990, с. 100]. В. Ніконов стверджує, що

після XVII ст. слово *острог* набуло значення ‘тюрма’ й повністю втратило продуктивність у топонімії [Никонов 1966, с. 315].

Сьогодні острогівчани гордо називають своє місто *містом-історією*. Для цього є багато підстав, найвагоміші з яких – *Острозька Біблія* 1581 р. та перший вищий навчальний заклад Східної Європи – *Острозька академія*.

Місто ***П’ятихатки*** (Днп.) засноване 1886 р. (ГЕУ III, с. 108) як пристанційне поселення Придніпровської залізниці. Його назву мотивовано словосполукою ‘п’ять хаток’. В. Лучик розмірковує про сакральність у тюркській культурно-історичній традиції числа ‘п’ять’ та її вплив на творення ойконімів на сході, півдні та в центрі України [Лучик 2014, с. 396]. Версія про *п’ять перших побудованих хат* видається вмотивованою, однак кожне із теперішніх чотирьох поселень *П’ятихатка* й одинадцятьох *П’ятихатки* мають таку ж інтерпретацію. Вважаємо, що творення багатьох *П’ятихаток* відбулося не тільки внаслідок відбиття в назві кількісної ознаки ‘поселення з малою кількістю (п’ять) хат’, але й у результаті міграційних процесів – іменування осель за аналогією до відомих.

Зображенням *п’яти хат* на гербі *П’ятихаток* упевнено підтримується традиційна версія постання міста та його назви.

Місто ***Середина-Буда*** (См.) засноване в XVII ст. (ГЕУ III, с. 176). Назву мотивовано алятивом *буда* ‘будка, шалаш; поташний завод’ (Гр. I, с. 105); ‘поташний завод’ (СУМ I, с. 246). Писемна фіксація 1731 р. як *Серединой Буды* (Ханенко, с. 28) [Іваненко 2017, с. 249] дає підстави припустити, що первісно атрибутивний компонент назви вказував на належність підприємства *буда* чи вже й самого поселення *Буда Середі* (пор. антропонім *Середа* [Чучка 2005, с. 510]). О. Іваненко вважає таку версію цілком вірогідною, однак ще зазначає, що теперішня назва, можливо, – покруч первісної *Серединна Буда*, де перший компонент мотивований прикметником *серединний, -а* і вказував на місце розташування географічного об’єкта [Іваненко 2017, с. 250].

Географічне розташування поселення стало причиною народження дескрипцій *найпівнічніше місто України* та *місто на кордоні*.

Перша відома писемна згадка про теперішнє місто ***Стебник*** (Лв.) припадає на 1433 р.: *Isdebnik* (AGZ V, с. 80), а через декілька років, 1440 р.: *Stebnik* (MRPS V, с. 101). Можна припустити первісну мотивацію теперішнього астіоніма незасвідченим апелятивом **іздебник* < давньоукр. **издебникъ* < праслов. **jьstъbьnikъ*, похідним від давньоукр. **истьба* < праслов. **jьstъba* ‘дім, господарство’. Думку про походження однойменного гідроніма від праслов. **jьstъbьnikъ* наводить О. Трубачов [Трубачев 1968, с. 263], її підтримує С. Вербич [Вербич 2017, с. 210], В. Лучик [Лучик 2014, с. 449]. Водночас ми розглядаємо вірогідність мотивації назви поселеня апелятивом *стебник* ‘приміщення для збереження вуликів з бджолами в зимовий період’ (Гр. III, с. 54). М. Худаш вважає, що назва міста могла утворитися від назви потоку *Стебник* (СГУ, с. 529) [Худаш 2006, с. 352].

Масштабні кастрові провалля, які утворилися після закриття гірничо-хімічного підприємства, загрожують безпеці життєдіяльності *Стебника* і породили „сумну дескрипцію” *місто, що йде під землю*.

Щонайменше з XV ст. є відомості про заснування поселення ***Сторожинець*** (Чрн.): *Стороженець на Серетѣ*, 1448 р. (Cost. II, с. 300) [Карпенко ТГРЧО 1964, с. 71]. Його назву мотивовано апелятивом **сторожинець* ‘сторожове укріплення’, похідним від *сторожа* „варта, охорона” [Ibid.]. Ю. Карпенко припускає, що спочатку, очевидно, споруджено сторожове укріплення, і тільки згодом таку назву закріпили за поселенням [Ibid.].

Сьогодні *Сторожинець*, один з найкрасивіших населених пунктів Чернівеччини, називають ще *містом-садом*.

Аналіз одиниць мікрокоду АпАр виявив генетичну неоднорідність їхніх етимонів, а відтак серед астіокультуронімів, мотивованих назвами артефактів, доцільно виокремити астіокультуроніми, мотивовані іншомовними

апелятивами. Сюди зараховуємо такі астіокультуроніми: *Алушта, Бахчисарай, Вараш, Джанкой, Інкерман, Керч, Очаків*.

Візантійську фортецю *Алустон*, теперішнє м. ***Алушта*** (АРК) засновано в VI ст. (ГЕУ І, с. 35), а в різномовних середовищах назва поселення засвідчена ще як *Луста, Луска, Луске, Лустіа, Шалушта* [Янко 1998, с. 23].

Назва поселення грецького походження, у якій дослідники вбачають первісне *Αλουστου φρούριον* ‘невмивана фортеця’ [Бушаков 2003, с. 61], що вказувало на брудний, сірий вигляд укріплення [Лучик 2014, с. 19]. Така версія не єдина, але, принаймні, найпереконливіша. Фрагмент давньої фортеці *Алустон*, зведеної за наказом візантійського імператора Юстиніана І, зображено на гербі *Алушти.*

Поселення ***Бахчисарай*** (АРК) засновано 1502 р. (ГЕУ І, с. 74) або й раніше, наприкінці XV ст., коли стало столицею кримських ханів [Никонов 1966, с. 45]. Назва постала шляхом складання апелятивів *бахча* ‘город, плантація під кавунами, динями, гарбузами, тобто баштанними культурами’ (Мурзаев, с. 76) чи *бахчи* ‘сад, город’ [Никонов 1966, с. 45] та *сарай* тюрк. ‘будинок, палац, господарська будівля’ (Мурзаев, с. 496); ‘палац’ [Никонов 1966, с. 45].

Е. Мурзаєв наголошує, що географічні терміни *бахча, бакча* відомі не тільки тюркським мовам (звідки запозичені східнослов’янськими), а й багатьом іншим: перс. *багче* ‘сад; садок’; тадж. *богча* ‘сад; садок’, *богистан* ‘місто (країна) садів’, *бог* ‘сад, парк’; груз. *баги* ‘сад’; вірм. *баг* ‘сад’ (Мурзаев, с. 76), а *сарай* – термін загалом широкого ареалу й багатої полісемії (Мурзаев, с. 496).

Історичні пам’ятки міста, його краєвиди пояснюють, чому бахчисарайці називають своє місто *сад-палац*.

У зв’язку зі спорудженням Рівненської АЕС 1977 р. на околиці села *Вараш* побудоване місто, яке впродовж 1977–2016 рр. іменувалося *Кузнецовськ*. Нині воно носить назву давнього поселення – м. ***Вараш*** (Рв.).

Генеза астіоніма *Вараш* не вповні ясна. Перші писемні свідчення про нього сягають 1577 р.: *Hwarąsz* (*Гварош*) (Вараш). В. Лучик припускає, що назва є семантичним дериватом укр. діал. *варош* ‘місто’, запозиченого з угор. мови, можливо, через посередництво антропоніма (пор. сучасне прізвище *Вараш* на Буковині та назву кутка с. *Хімчин – Варашівка* на Івано-Франківщині [Лучик 2014, с. 294]. Я. Пура, аналізуючи астіонім *Кузнецовськ*, зазначає, що засновано його на околиці колишнього *Вараша*, початково пойменовано *Атомбуд*, а походження самої назви *Вараш* не розглядає [Пура 1990, с. 94]. Назви *Вараж* і *Гвараж* О. Цинкаловський уважає варіантами *Вараша* [Цинкаловський 1984–1986 І, с. 61], однак теж нічого не говорить про генезу ойконіма. Формально подібний онім – назву села *Варяж* (*Wareź, Варяжь*) (Лв.) З. Купчинська розглядає серед ойконімів на ***-jь*** [Купчинська 2016, с. 728]. Це дає змогу і в астіонімі *Вараш* бачити первісний посесив на ***-jь*** від імовірного **Варахъ*.

Народні інтерпретації пов’язують назву міста з *волохами, волхвами* (діал. *вараж*б), *варягами* тощо.

Поселення ***Джанкой*** (АРК) відоме з 1855 р. (ГЕУ І, с. 318). Назва тюркського походження. Її співвідносять з українською *Нове Село*.

Значення базового апелятива: тур. *джан* < *jні* ‘новий, молодий’ (Радлов ІІІ/1, с. 329) + кримськотат. *кой* ‘село, поселення’ (Мурзаев, с. 282) [Лучик 2014, с. 178]. В Україні сьогодні побутує низка поселень *Нове Село* з аналогічним мотиваційним значенням (Зк., Лв., Тр., Хм.), а в мовленні ще залишилися однотипні назви колишніх німецьких колоній *Нойдорф* (*Neues Dorf*).

Дескрипція *ворота Криму* вказує на специфіку розташування міста: саме звідси пролягають шляхи до всіх куточків півострова.

Назву теперішнього м. ***Інкеман*** (АРК) уперше згадано в пам’ятках VI ст. (ГЕУ І, с. 99). У XV ст. тут була фортеця *Каламіта* (ГЕУ І, с. 100) – морський форпост середньовічного князівства *Феодоро*. 1475 р. турки реконструювали

фортецю й почали називати її *Інкерман*. Упродовж 1976–1991 рр. місто носило назву *Білокам'янськ*.

Інкерман – назва тюркського походження, сформована з кримськотат., тур., ног. *in* 'печера' та *kermen* 'фортеця, укріплення' [Бушаков 2003, с. 108; Лучик 2014, с. 50], букв. 'печерна фортеця'.

Нині *Інкерман*, місто давньої історичної слави, відоме ще й підвалами винного заводу, що спричинило дескрипцію *підземне місто, місто найкращого вина*, а також *печерне місто.*

За довгу історію свого побутування м. ***Керч*** (АРК) відоме під різними назвами: *Пантіпакей, Боспор, Корчев* та ін. Слов'янський (давньоукраїнський) варіант назви, засвідчений на Тмутарканському камені 1068 р., а далі й у Лаврентіївському літописі: *оу Корчева* (ПСРЛ І, с. 336) [ЕСЛГНПР 1985, с. 76], дає підстави припускати мотивацію астіоніма апелятивом *кърчевъ* 'такий, що характеризується корчами; розкорчований' [Лучик 2014, с. 258], де *кърчъ* < праслов. **kъrčь* 'корч; викорчуване дерево або пень' (ЕСУМ ІІІ, с. 76).

Однак нині таку етимологію астіоніма вважають спірною й розглядають ще інші вірогідні етимони: давньоукр. *къркъ* 'горло', *кърчии* 'коваль' (Фасмер ІІ, с. 226), адиг. **керк-jь* 'черкеське' (ЕСУМ ІІІ, с. 76) тощо. В. Бушаков уважає, що місто засноване не раніше XIII ст. і висуває італійсько-тюркську версію постання теперішньої назви, в основі якої італ. термін *cerchio* 'місце, обнесене фортечною стіною', можливо, – калька арабсько-турецького *hisar* 'фортеця' [Бушаков 1991, с. 141].

Розташування *Керчі* між Чорним та Азовським морями породило дескрипцію *місто біля двох морів*.

Місто ***Очаків*** (Мк.) відоме з першої половини XIV ст. та засвідчене в писемних джерелах як місто-фортеця *Дашів,* засноване литовським князем Вітовтом, також *Чорний город, Кара-Кармен, Узу-Кале, Ачи-Кале* (ГЕУ ІІ, с. 478). Теперішня його назва – це адаптований до вимог української мови турецький онім *Ачи-Кале* з доданим суфіксом ***-ів*** (< ***-овъ***). Щодо тюрк. *Ачи-*

Кале, то вчені висувають різні припущення. В. Лобода вважає (з покликанням на (ІМС Мк., с. 615), що назва *Ачи-Кале* вказувала на місце заснування фортеці біля виходу у відкрите море [Лобода 1977, с. 122]. Цього ж погляду дотримується І. Єфименко, спираючись на запропонований В. Бушаковим етимологічний ряд: *Очак* < *Ачак* < *Ачи-Кале* < тур. **Ачі-kale* < тюрк. *açiq* ‘відкритий’ + *qala* ‘фортеця’ [Бушаков 2003, с. 109, с. 183; Єфименко 2017, с. 128]. В. Лучик розглядає назву *Ачі-Кале* як симбіоз кримськотат. і тур. *ачы* ‘кислий, гіркий, солоний і т. ін.’ (Радлов I/1, с. 503) та кримськотат. і тур. (< араб.) *kalä* ‘фортеця, укріплення’ (Радлов II/1, с. 235), букв. – ‘погана, неприємна фортеця (укріплення)’ [Лучик 2014, с. 367].

Дескрипція *місто, де Дніпро зливається з морем* майже не використовується через свою громіздкість, але дуже точно вказує на географічне розташування *Очакова*.

Отже, апелятиви на позначення назв артефактів – це значною мірою лексичні релікти, нерідко успадковані з глибокої давнини. Номінатори закодували в них колоративну (*біл-*), локативну (*виш-*), імперативну (*звени-*), темпоральну (*нов-*) тощо характеристику зведеного та заселеного людиною об’єкта (*го́рода, града*). Вказівка на об’єкт, важливий для поселення, характерна як для назв найдавніших міст (*Вінниця, Острог, Сторожинець*), так і для новіших (*Заводське*). Зашифровані в назвах поселень апелятиви іншомовного походження – це здебільшого сліди дослов’янської колонізації краю, прочитання яких теж відтворює специфіку апелятивного типу закодування астіоніма.

3. 2. Локально-етнічний код (ЛЕтК)

Локально-етнічний код – це збереження у власній назві поселення загальної назви, вживаної на позначення певної групи осіб, об’єднаних спільністю території проживання; етнічною належністю тощо. На його

позначення дослідники ще вживають терміни *антропонімний, антропоморфний, антропогенний код*, на нашу думку, не вповні коректні. Обґрунтуємо слушність такої оцінки.

Щодо *антропонімного коду* як центральної ланки коду онімного, то тут учені одностайні: ідеться про систему закодування у власній назві поселення антропоніма – власної назви людини. Такі астіоніми ми розглянули в третьому розділі дослідження та переконалися, що вони становлять собою численну й культуроємну групу назв.

Антропогенний код разом із гідронімним, комонімним, оронімним, дримонімним, агроонімним, дромонімним, некронімним виділяє О. Сьянова в рамках мікротопонімного [Сьянова 2007, с. 5–6]. *Антропогенний*, за словником, – це ‘зумовлений діяльністю людини’ (СТСУМ, с. 32). Звідси – *антропогенний ландшафт* ‘місцевість, змінена діяльністю людини в процесі виконання нею соціально-економічних функцій та використання певних технологій природокористування’ (ЕСУ); *антропогенні зміни* – ‘зміни клімату, ґрунту, водойм, тваринного та рослинного світу, спричинені господарською діяльністю людини; прямі й побічні впливи людини на природу’ (ЕСУ) тощо. Як бачимо, виділення антропогенного коду є цілком умотивованим, але саме в розрізі аналізу мікротопоніміки.

Т. Васильева, окресливши комплекс кодів, об’єктивації яких слугують ойконіми досліджуваної нею території (Білоруського Поозер’я), першим серед них називає *антропоморфний* [Васильева 2014, с. 11–13]. *Антропоморфний*, за тлумаченнями словників, це – ‘людиноподібний’ (СУМ I, с. 52), а *антропоморфізм* – ‘уподібнення будь-чого до людини або перенесення властивих людині фізичних і психічних ознак на тварин, явища природи, предмети; уособлення; у багатьох релігіях – уявлення бога в образі людини (СУМ I, с. 52), ‘уособлення істот і явищ природи (теорія, за якою вони можуть думати й відчувати, як люди)’ (СТСУМ, с. 32). У розділі „Ойконіми, які експлікують інформацію антропоморфного коду культури” дослідниця

розглядає відантропонімні ойконіми, сформовані на базі давніх слов'янських імен, канонічних православних і католицьких імен та назви-посвяти [Васильева 2014, с. 11]. Вочевидь ідеться не про антропоморфний, а про антропонімний код, однак авторка, очевидно, розглядає ці терміни як синоніми.

У нашому дослідженні спосіб закодування у власній назві групового поіменування осіб, отриманого ними за місцем поселення; за етнічною (національною) належністю тощо називаємо *локально-етнічним кодом* та виокремлюємо в його межах такі мікрокоди: 1) „Локальні назви" (ЛН) (реперезентантами мікрокоду є астіокультуроніми, мотивовані груповими локальними назвами); 2) „Етнічні назви" (ЕтН) (сюди належать астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами).

4. 2. 1. Астіокультуроніми, мотивовані локальними назвами (мікрокод ЛН)

Локальна, або локально-етнічна назва – це найменування людей, які отримали свою назву за характером місцевості, на якій вони первісно оселилися чи проживають; ойконіми, які утворені від таких найменувань людей, прийнято номінувати відлокально-етнічними [Бучко, Ткачова 2012, с. 114]. Назви міст мікрокоду „Локальні назви" (ЛН): *Бережани, Глиняни, Дубляни, Заліщики, Ланівці, Підгайці.* Периферійними одиницями аналізованого мікрокоду вважаємо *Дунаївці, Перемишляни* – астіокультуроніми, мотивовані катойконімами, тобто „загальною назвою мешканців за назвою поселення, території їх проживання" [Бучко, Ткачова 2012, с. 103].

Місто ***Бережани*** (Тр.), засноване на берегах р. Золота Липа, відоме з 1375 р. (ГЕУ I, с. 84), а 1416 р. зафіксоване в писемному джерелі як *Brzeszany* (AGZ V, с. 39). Найімовірнішим є його утворення від назви людей за місцем поселення (проживання): *бережани* – це 'ті, що поселилися (живуть) *на березі*', пор. діал. *бережан* 'прибережний житель' (ЕСУМ I, с. 170).

Вірогідною є мотивація астіоніма катойконімом *бережани* ‘вихідці з населеного пункту *Берег, Береги* тощо’ або родинною назвою *Бережани* ‘родина *Бережана*’, пор. антропонім *Бережан* (Богдан, с. 11; Редько, с. 53) [Бучко 1990, с. 52; Бучко, Котович 2017, с. 32; Котович 2000, с. 51; Лучик 2014, с. 39; Худаш 2006, с. 21]. Ю. Редько прізвище *Бережан* уважає похідним від топоніма, наданим особі за місцем проживання (Редько, с. 111). Натомість І. Царалунга переконана, що таке твердження потребує детальнішого опрацювання ойконімного матеріалу, бо нерідко складно встановити, що було первинним: прізвище *Бережан*, від якого утворено ойконім *Бережани*, чи навпаки [Царалунга 2007, с. 35].

Місто багате численними пам’ятками сакральної та фортифікаційної архітектури, мальовничими краєвидами побережжя р. Золота Липа, за що отримало назву *маленька Швейцарія*.

Із 1379 р. відоме м. ***Глиняни*** (Лв.) (ГЕУ І, с. 275), *Gliniany* (AGZ X, с. 2), яке з отриманням магдебурзького права 1395 р. зафіксоване в писемному документі як *Hlynieni* (ССМ І, с. 243). Його назву мотивовано найменуванням людей за місцем поселення (проживання) *глиняни* ‘ті, що поселилися (живуть) на *глині* (*глинах, глинистому* місці)’. М. Худаш пише про посередництво мікротопоніма *Глина* або *Глини* та про ймовірність утворення назви поселення від катойконіма *глиняни* ‘вихідці з населеного пункту *Глинна* [Худаш 2006, с. 56–57]. Назву поселення можна пов’язувати з родинною назвою *Глиняни* ‘родина **Глиняна*’, пор. антропоніми *Глина, Глинка, Глинів* (Бір. ІІ, с. 111) [Царалунга 2007, с. 47], сучасне прізвище *Глина* (ГТР): 19 носіїв.

Народноетимологічною є версія поіменування населеного пункту за ознакою будівель, у яких селилися його мешканці, – ‘ті, що проживали в *глиняних* хатах’.

Із відродженням колишньої слави килимарства („Товариство ткацьке” зародилося в *Глинянах* 1885 р.) сьогодні вживають (принаймні, на місцевому рівні) дескрипцію *місто килимарів*. Завдяки паломництву до Чудотворної ікони

Розп’яття Христового (XVIII ст.), збереженої у місцевому храмі Успіння Пресвятої Богородиці, місто ще називають *Галицький Люрд*.

Поселення ***Дубляни*** (Лв.) відоме з 1440 р. (ГЕУ I, с. 372); 1466 р.: *Dublany* (AGZ XV с. 144). Назву теперішнього міста утворено від назви людей за місцем поселення (проживання): *дубляни* ‘ті, що поселилися (живуть) *у дубовому лісі*’.

М. Худаш припускає, що первісною назвою міста була не *Дубляни*, а **Дуб’яни* або **Дубняни* і утворена вона від катойконіма **дуб’яни* ‘вихідці з *Дуб’я*’ чи *дубняни* ‘вихідці з *Дубна*’, де *Дуб’я* / *Дубно* – мікротопоніми [Худаш 2006, с. 80]. Вірогідним є походження астіоніма від родинної назви *Дубляни* ‘родина **Дубляна*’, пор. антропонім *Дуб, Дубок* (Бір. II, с. 138) [Царалунга 2007, с. 55].

Сьогодні місто відоме своїм вищим навчальним закладом – Львівським національним аграрним університетом, який у час заснування (1856 р.) іменувався Рільничою (сільськогосподарською) школою. Завдяки вишу місто називають (особливо у молодіжному середовищі) *с/г* (‘*се-га*’).

Місто ***Заліщики*** (Тр.) відоме з 1340 р. (ГЕУ II, с. 20); *Zaleszczhyki*, 1340 р. [Zaleski 1987, с. 189]; *Zaleszczhyky*, 1482 р. (AGZ XIX, с. 235). Астіонім мотивовано назвою людей за місцем поселення (проживання): *заліщики* ‘ті, що поселилися (живуть) *за ліском*’. Імовірним є його утворення від катойконіма **заліщики* ‘вихідці, переселенці з поселення *Залісці, Заліски, Заліське* тощо’ або від родинної назви *Заліщики* ‘родина *Заліщика*’, де **Заліщик* – прізвисько людини, яка поселилася ‘за ліском’, або патронім із суф. ***-ик*** від антропоніма *Заліско*, мотивованого діал. *залізко* ‘праска’ (ЕСУМ II, с. 228). М. Худаш уважає можливим виводити назву міста із катойконіма на ***-(щ)ики*** – деривата мікротопоніма **Залісок* < *залісок* ‘узлісся’ (Гр. II, с. 60) чи апелятивної словосполуки *за ліском*, лексикалізованої у новотвір *Залісок* ‘місцевість за ліском’ [Худаш 2006, с. 97]; див. також: [Бучко, Котович 2017, с. 112; Лучик 2014, с. 216].

У 30-х роках XX ст. *Заліщики* з дністровськими пляжами та

облаштованими місцями відпочинку активно іменували *Українською* (*Польською*) *Рив'єрою*. Географічне розташування міста, омитого з трьох боків водами Дністра, спричинило дескрипцію *місто-півострів*.

Із 1444 р. відоме поселення ***Ланівці*** (Тр.): *Lanowcze* (Archiwum III, с. 158). Астіонім утворено від назви людей за місцем поселення (проживання): *ланівці* 'ті, що поселилися (живуть) *на ланах*'. Можливою є мотивація назви поселення катойконімом *ланівці* 'вихідці, переселенці із поселення *Лани*', родинною назвою *Ланівці* 'родина *Ланівця*', патронімною назвою *Ланівці* 'нащадки чи піддані *Ланя*', де *Лань*(*о*) – варіант якогось християнського імені з початковим *Ла-* (*Лаврін, Лазар*) або давнє слов'янське відапелятивне ім'я [Демчук 1988, с. 122]; див. також: [Бучко, Котович 2017, с. 161; Лучик 2014, с. 299; Худаш 2004, с. 198–200].

За народними переказами назва поселення змінювалася: *Млинівці / Линівці / Ланівці*, що документально не підтверджено.

Назву теперішнього м. ***Підгайці*** (Тр.) зафіксовано в джерелах 1397 р.: *Podhayce* (AGZ I, с. 13); 1444 р.: *Podhajce* (ZDM VIII, с. 297). Її утворено від назви людей за місцем поселення (проживання): *підгайці* 'ті, що поселилися (живуть) *під гаєм*'. М. Худаш зазначає, що первісно катойконім міг постати шляхом лексикалізації апелятивної прийменникової словосполуки *під + гай* за допомогою суфікса ***-ці*** (*підгайці* 'люди, що поселилися під гаєм') або від ойконіма *Підгай* (*підгайці* 'вихідці, переселенці з *Підгаю*') [Худаш 2006, с. 184]. В. Шульгач, аналізуючи назву с. *Підгайці* (Вл.), теж веде мову про апелятив *підгайці*, який указував на місце проживання першопоселенців та наводить діал. *підгайці* 'місце біля гаю' [Шульгач 2001, с. 107]. В ЕІУ виявляємо не підтверджене джерельними матеріалами повідомлення про те, що первісною назвою *Підгаєць* (до 1397 р.) була *Тудинха* (ЕІУ). Уважаємо, що йдеться про частину *Старого міста* (*Tudynka,* część *Staregomiasta w pow. podhajeckim* (SG XII, с. 608), а не про колишню назву поселення.

Сьогодні *Підгайці* ще іменують *найменшим містом Тернопільщини*. У Тернопільській обл. є ще одні *Підгайці* – село в Шумському р-ні: *s Podhajec*, 1545 р. (Пам. IV, с. 200), а також два села *Підгайці* на Волині, одне з яких ідентифікують з літописним *Гаи* (1287 р.: *из Лоуцка в Гаи* [Шульгач 2001, с. 107]) та *Підгайці* (Крв.), колишнє *Мамайка*.

Назви поселень *Дунаївці* та *Перемишляни* – одиниці периферії аналізованого мікрокоду. Їх мотивовано катойконімами *дунаївці* та *перемишляни*.

Груповою назвою людей *дунаївці* ‘ті, що переселилися з-над *Дунаю*’ мотивовано астіонім ***Дунаївці*** (Хм.), відомий з 1403 р. (ГЕУ І, с. 375), 1493 р.: *Dunayowcze* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 174].

Повідомлення М. Янка про колишню назву *Дунай-город* Н. Торчинська, М. Торчинський підтверджують фіксацією від 1865 р.: *Дунай-город*. Учені наводять також інші версії походження астіоніма: 1) від назви торговельного шляху, що проходив через поселення й вів до країн *Дунайського басейну*; 2) від особової назви *Дунай*, відомої ще з 1115 р.; 3) від географічного терміна *дунай* ‘став, розлив води, водозбір, потік’ [Торчинська, Торчинський 2008, с. 174]. Кожна з версій є цілком прийнятною, і за кожною приховане спільне іменування перших мешканців (*дунаївці*), що згодом стало назвою зведеного ними поселення.

Дескрипція *місто сукнарів* сьогодні не актуальна, однак відома від 20-х років XIX ст., коли цей промисел у *Дунаївцях* був дуже популярним.

Теперішнє м. ***Перемишляни*** (Лв.), відоме з 1473 р. (ГЕУ ІІІ, с. 20), 1481–1499 рр.: *Przemyslany* (AGZ–ЦДІА ф. 10, оп. 4, спр. 2, с. 116), І. Царалунга вслід за Д. Бучком називає „переселенським” [Бучко 1997, с. 83–86; Царалунга 2007, с. 72]. За походженням це катойконім у плюральній формі від назви поселення *Перемишль – перемишляни* ‘вихідці, переселенці з *Перемишля*’ [Котович 2009, с. 56]. *Перемышль*, як припускають історики, вперше згаданий у джерелах 981 р. [Барсов 1865, с. 157]. У давніх документах зафіксовано також катойконім

przemyślany, 1656 р. (AGZ XXI, с. 202) та антропонім Федор *Перемышленин*, 1641 р. (ПЮН, с. 30) [Царалунга 2007, с. 74].

Відома ще народноетимологічна версія мотивації астіоніма польськими лексемами *slawa* і *promysl / przemysl* ‘слава промислу’.

Отже, астіокультуроніми, мотивовані груповими локальними назвами, – це географія, історія, мова й культура в одній назві. Іменування таких поселень насамперед характеризує мешканців за ознакою освоєного й заселеного простору та вказівкою на малу батьківщину мігрантів.

3. 2. 2. Астіокультуроніми, мотивовані етнічними назвами (мікрокод ЕтН)

Ойконімному простору України властиво не так розширювати свої межі (зі заснуванням нових поселень) чи звужувати їх (із занепадом поселення та вилученням його назви з облікових даних), як змінювати. Зміни відбуваються двома шляхами: 1) природним, коли ойконім набуває нових обрисів (іноді аж до невпізнання) внаслідок фонетичних, морфемних, граматичних модифікацій; 2) штучним, коли поселення перейменовували. Одне з наймасштабніших перейменувань відбулося 1946 р., коли тисячі хуторів, селищ, сіл ліквідовували або об’єднували з іншими населеними пунктами, а тим, що залишилися, змінювали назву, пристосовували її до „радянської системи назовництва”. Тож у довіднику адміністративно-територіального поділу 1947 р. не виявляємо сотень назв поселень з етнонімами в основах. „Якщо до того часу, – зазначає Д. Бучко, – в ойконімах України засвідчено більше 30-ти назв народностей і націй, на зразок, баскаки, болгари, вірмени, волохи, греки, киргизи, китайці, молдавани, мордва, німці, поляки, пруси, серби, татри, турки, угорці, французи, хорвати, цигани, чехи, шваби, шведи, явтяги, то після 1946 р. усі назви поселень із цими етнонімами в основах перейменовано” [Бучко, Бучко 2013, с. 228]. Не дивно, отже, що серед сучасних міст маємо сьогодні тільки чотири

астіоніми, етимонами для яких послугували етноніми: *Армянськ, Болград, Слов'янськ, Татарбунари.*

Історія заснування м. ***Армянська*** (АРК) пов'язана з засвідченим у писемних джерелах I ст. містом *Тафгрос*, теперішнім с. *Перекоп*. Вихідці з *Перекопа*, переважно вірмени та греки, у 30-х роках XVIII ст. переселилися ближче до т. зв. Чумацького шляху й заснували 1736 р. поселення *Армянський Базар* (ГЕУ I, с. 51) [Лучик 2014, с. 24; Янко 1998, с. 27]. Принаймні, так колишній *Ермени-Базар* почав іменуватися з 1783 р., тобто з часу завоювання Криму Російською імперією по 1921 р.

Сучасна назва оформлена за нормами російської мови. За період побутування поселення в складі УРСР, а потім у складі України не було жодної спроби узгодити вірменську етноназву (*Հայկական շուկա / Հայերեն*) з нормами української мови (*Вірменський базар / Вірменськ*). 2014 р. із 22 286-ти мешканців *Армянська* вірменів зареєстровано 69 осіб або 0,3% від загальної кількості жителів, тож назва *Армянськ* сьогодні більш символічна, ніж насправді відбиває етнічний склад населення міста.

Засноване 1821 р. м. ***Болград*** (Од.) (ГЕУ I, с. 113) теж має свою передісторію. Попередником *Болграда* вважають *Табаки*, поселення, на околиці якого 1812 р. замешкали болгари-втікачі з Османської імперії. *Болград* став основною колонією переселенців (сьогодні в Одеській обл. близько 50-ти болгарських сіл, тобто поселень, у яких постійно проживає значна кількість болгар і звучить болгарська мова) і єдиним містом, назва якому 1819 р. офіційно присвоєна царським указом. Отож припущення Б. Унбеґауна, В. Ніконова, М. Шанського про мотивацію першої частини астіоніма болгарським діал. *бол* 'великий' Ю. Карпенко вважає неприйнятним з огляду на історичні умови та конкретну ситуацію з'яви ойконіма: *Болгарське місто / Болгарський град → Болгар-град / Бол-град →* м. *Болград* [Карпенко 1977, с. 199]. Сьогодні в *Болграді* майже 48 % мешканців – болгари.

Відома з 1676 р. фортеця *Тор* – попередник перейменованого 1794 р. м. ***Слов'янська*** (Днц.) (ГЕУ ІІІ, с. 202). Місто-фортеця *Тор* (*Соляний*) було не єдиним топонімом з такою назвою на півночі теперішньої Донецької обл.: урочище *Тор*, ріка *Тор*, яку згодом поіменували *Торцем* [Отин 2014, с. 139], мотивовані апелятивом *тор* 'пожвавлення, велика дорога, шлях', 'озеро', 'джерело' тощо (Мурзаев, с. 558). Теперішню назву утворено від етноніма *слов'яни* – „велика група споріднених мовою та культурою народів, що живуть у Східній і Центральній Європі та азіатській частині Росії, утворюючи три народності: східнослов'янську (українці, росіяни, білоруси), західнослов'янську (поляки, чехи, словаки, лужичани), південнослов'янську (серби, болгари, хорвати, словенці, македонці)" [Жайворонок 2006, с. 552]. Перейменування кінця XVIII ст. мало не тільки демонструвати наявність у місті *Тор* слов'ян, а й символізувати історичну слов'янізацію кримськотатарських та турецьких приазовських земель.

Місто ***Татарбунари*** (*Татар-Бунар*) (Од.) відоме з XVI ст. (ГЕУ ІІІ, с. 265), хоч історики стверджують, що кримські татари (чи, як звано їх у цьому регіоні, буджацькі ногайці) заснували поселення на місці колишньої резиденції кипчацьких ханів ще в XV ст. [Татарбунари 2015]. Назву поселення мотивовано тюрк. етнонімом *татар* (Радлов ІІІ/1, с. 901–903) та кримськотат., тур. географічним терміном *бунар* 'джерело, колодязь, фонтан' (Мурзаев, с. 102) або гідронімом *Бунар* (СГУ, с. 76) у знач. 'татарське джерело (колодязь, фонтан)', 'татарська *Бунар* (річка)' [Лучик 2014, с. 465]. Сьогодні *кримські татари* 'тюркський етнос, батьківщиною якого є земля Кримського півострова' (ЕІУ), покинули *Татарбунари*, а ті, що залишилися, не зареєстровані в місті як етнічна спільнота.

Отже, в українському назовництві шлях від етноніма до астіоніма виявився не надто продуктивним і не завжди підкріпленим лексичними можливостями української мови. Різними були мотиви іменування астіокультуронімів: заснування поселення вірменами (*Армянськ*), татарами (*Татарбунари*),

перейменування поселення *Табаки* на *Болград* унаслідок заселення його болгарами, міста *Тор* на *Слов'янськ* – як символ утвердження слов'ян на приазовських землях.

3. 3. Службовий код (СК)

Кожен період у суспільному розвитку пов'язаний зі з'явою нових професій: продуктивні сили суспільства стимулюють виникнення галузей виробництва, які мають обслуговувати люди з певним набором кваліфікаційних умінь і навичок. Слова, що первісно іменували мешканців за характером виконуваної роботи, службовим становищем, професією, ставали ойконімами, якщо представники певного фаху селилися на ще не поіменованій території, або ж у місці їхнього поселення відповідна службова чи виробнича діяльність набувала такої суспільної ваги, що первісна назва переставала бути актуальною й поселення далі іменували за фахом його мешканців. Так з'явилися ойконіми, які в сучасній науковій літературі називають утвореннями від службових чи професійних назв – репрезентанти *службового коду*. За структурою – це множинні деривати на ***-и/-і.***

Засвідчені в писемних джерелах різних століть, такі оселі засновано не одночасно. До того ж сьогодні не можемо бути переконаними, чи назву поселення, скажімо, *Мельники*, утворено від назви професійної зайнятості його жителів (*мельники* – робітники *млина*), чи за іменуванням родини, замешканої в поселенні (*Мельник* та його родина). Однак і перше, і друге є свідченням того, що на час заснування поселення такий фах тут побутував: або вся громада (велика чи мала) займалася означеним ремеслом, або родоначальник мав таку професію, або ж він був носієм службового (професійного) прізвиська чи (вже пізніше) прізвища. За нашими спостереженнями, тільки на теренах сучасної Галичини таких ойконімів збережено, принаймні, 29: *Блюдники* (ІФ), *Бертники* (раніше *Бердники*) (Тр.), *Бобрівники* (Тр.), *Бортники* (ІФ, Лв.), *Броварі* (Тр.),

Винники (Лв., 2), *Золотники* (Тр.), *Колодруби* (Лв.), *Конюхи* (Тр.), *Кропильники* (Лв.), *Лісники* (Тр.), *Мельники* (ІФ, Лв.), *Перепільники* (Тр.), *Поплавники* (ІФ), *Рудники* (ІФ, Лв., Тр.), *Санники* (Лв.), *Скоморохи* (Лв., Тр., 2), *Сокільники* (Лв.), *Стадники* (Лв.), *Стрілки* (Лв., 2), *Тенетники* (ІФ) [Котович 2016б, с. 110–114]. Характерно, що ці та інші аналогічні українські поселення – це здебільшого назви приміських сіл, а *Бровари* та *Винники* – міста, засновані поблизу Києва та Львова.

Перше документальне свідчення про м. ***Бровари*** (Кв.) відоме з 1628 р. (ГЕУ І, с. 128). Поселення, засноване, очевидно, до того часу, однак тільки на початок XVII ст. потрапило до писемних джерел як маєтність Остерського староства. В офіційних документах до 1969 р. місто іменувалося, як і теперішні села на Тернопільщині та Хмельниччині, *Броварі*. Генезу астіоніма найчастіше пов'язують із найменуванням осіб за родом заняття (*броварі* 'робітники пивоварні'), рідше – з плюралізацією апелятива *броварь* 'пивоварня' (Гр. І, 100), **броваръ* 'торгівля пивом' (ССУМ І, с. 124). Мотивом для поіменування населеного пункту могла також стати групова назва людей (сім'ї, родини, роду), утворена за власною особовою назвою (очевидно, прізвиськом) *Бровар* (Редько, с. 101). Антропонім *Бровар* міг походити від апелятива зі знач. *бровар* 'робітник пивоварні' (ЕСУМ І, с. 261), 'власник пивоварні' або й із цілком іншим знач. *бровар* *'людина з великими (густими) бровами', пор. *бровань, броватий* 'який має великі *брови*' (Гр. І, с. 100).

Побутує народна легенда про те, що первісно тут мешкали *браві вори* (сміливі розбійники).

Дескрипції *пристоличне місто*; *взуттєва столиця України* функціонують: а) з огляду на те, що населений пункт практично межує з Києвом; б) у зв'язку з заснуванням у місті багатьох взуттєвих підприємств (пор. із місцевим жартом-пропозицією перейменувати *Бровари* на *Шевці*).

Перше документальне свідчення про м. ***Винники*** (Лв.) – із 1444 р.: *Winniki* (AGZ–ЦДІА ф. 9, оп. 4, спр. 1, с. 4) [Худаш 2006, с. 36], хоч в офіційних

документах виявляємо інформацію про іншу дату заснування поселення – другу половину XIII ст. (ГЕУ I, с. 173).

Мотивом для іменування астіоніма послугувала службова (професійна) назва *винники* ‘люди, які займаються виготовленням і продажем вина; люди, які працюють на винниці’ [Худаш 2006, с. 36], пор.: *винник* ‘винокур’, *винниця* ‘винокурня; виноградник’ (Гр. I, с. 173). Виноградарство має прадавню історію, і в окремі періоди свого розвитку ця галузь займала значну частку в структурі місцевого господарювання.

Можливо, в основу ойконіма покладено групову назву людей (сім’ї, родини, роду), утворену за власною особовою назвою (очевидно, прізвиськом) *Винник*. Цей антропонім, крім укр. мови засвідчений у блр. (Бір. I, с. 334), пол. (SSNO IV, с. 352) та походить від апелятива *винник* ‘той, хто виготовляв горілку і спирт’ (СУМ I, с. 441).

1785 р. на землях поселення *Винники* закладено німецьку колонію, яку поіменовано *Вайнберґеном* (*Weinbergen* < *Wein* ‘вино’ + *Berg* ‘гора’ – ‘Винна гора’; *Weinberg* ‘виноградник’). Німці у *Винниках* освоювали значні площі невживаних земельних угідь, вирощували конюшину, ріпак, хміль, ревінь, займалися садівництвом, упорядковували лісове господарство, працювали на тютюновій фабриці [Байцар 2013, с. 14]. Тож вони назвали поселення *Вайнберґен* не за ознакою своєї діяльності, а за прагненням відтворити в назві поселення первісну семантику оніма *Винники* [Котович 2017ґ, с. 67].

Отже, всяка номінація – як поселення, так і особи – завжди є результатом людського досвіду, дуже часто залежить від характеру виробництва й неодмінно свідчить про рівень культурного розвитку суспільства.

3. 4. Символіко-світоглядний код (СмСвК)

Від 1991 р. в Україні засвідчено дві хвилі перейменувань: перша – упродовж 1991–2013 рр., друга – 2014–2016 рр. Після прийняття Закону „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського)

тоталітарних режимів в Україні” назви міст, які в сучасній ономастиці прийнято називати штучними, майже позбулися ідеологічного маркування, а ті поодинокі комуністичні (радянські) астіоніми, які ще залишилися, очікують прийняття розумних рішень щодо перейменування.

Штучноспродуковані назви апелятивного типу – це в основному „кабінетні” назви, створені вольовим рішенням уповноважених осіб. Однак не слід заперечувати їхню культуроємність. Вони, як і всякі інші назви, є продуктом певної епохи, виявом культури номінування споруджених та заселених людиною об’єктів саме в цей час і в цьому місці. Посталі в різні історичні періоди, такі астіоніми часто містять у собі символічне, образне, метафоричне значення, підпорядковуються „модним” тенденціям, демонструють світоглядні або й виразно ідеологічні настанови своїх номінаторів і є репрезентантами *символіко-світоглядного коду*. Доречно, на наш погляд, виокремити такі групи цих астіонімів: 1) штучні назви на позначення промислово-економічних реалій; 2) штучні назви з образним значенням; 3) штучні назви з ідеологічним маркуванням; 4) штучні назви з давньогрецькими компонентами.

1) Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій (*Вуглегірськ, Вугледар, Енергодар, Соледар, Теплодар, Світлодарськ, Гірник, Шахтарськ, Марганець; Дніпрорудне*).

Місто ***Вуглегірськ*** (Днп.) засноване як залізнична станція та пристанційне поселення на землях давньої слободи 1879 р. та до 1957 р. іменувалося *Хацепетівкою* (ГЕУ І, с. 232). Колишня назва *Хацепетівка* (посесив на ***-івк-а*** від антропоніма *Хацепет*; поселення заснували Петро та Тимофій *Хацепети*) побутує в мовленні ще як *Хацапетівка, Кацепетівка, Кацапетівка* з конотаціями ‘глухе місце, закамарок, місце без цивілізації, забите провінційне поселення’; ‘околиця, задвірки’ [Лукаш 2018, с. 246] тощо. Є. Отін виводить назву *Хацепетівка* із *Кацапетівки*, зазначаючи, що так називали раніше поселення або їхні частини на півдні Росії зі змішаним українсько-російським

населенням. Теперішню назву мотивовано поєднанням іменників *вугілля* та *гора* – ‘поселення, де накопичено гори вугілля’ [Лучик 2014, с. 143–144]. Штучне творення назви дає змогу розмірковувати про мотивацію другого компонента астіоніма апелятивом *го́род* (*місто*) – ‘місто вугілля’ [Отин 2014, с. 179], *гірник* [Янко 1998, с. 92], ‘*гірнича* [промисловість]’.

Конотонім *Хацепетівка*, який досі активно побутує в мовленні, став складником назви серіалу „*Доярка з Хацепетівки*” (2007 р.).

У зв’язку з освоєнням Південнодонбаського вугільного регіону 1966 р. постало селище *Південний Донецьк*, перейменоване 1968 р. на ***Вугледар*** (Днц.) (ГЕУ І, с. 232). 1991 р. йому надано статус міста. Астіонім мотивовано словосполукою *вугільний дар* зі знач. ‘місце, яке дарує вугілля’. Компонент *-дар* в астіонімі – „топонімна мода” середини ХХ ст., своєрідний „топонімний афіксоїд” [Лучик 2014, с. 144]. Так утворені назви *Енергодар, Соледар, Теплодар*, а з додаванням суф. ***-ськ*** – також *Світлодарськ*.

Місто ***Енергодар*** (Зп.) засноване 1970 р. на лівому березі Каховського водосховища (ГЕУ І, с. 390). 1972 р. йому присвоєно сучасну назву. Життя поселення розпочалося з будівництва Запорізької ДРЕС. 1980 р. в *Енергодарі* побудовано атомну електростанцію. У назві закладено базову для міста подію – спорудження підприємства з виробництва *енергії* – ‘місто, яке дарує енергію’, де *енергія* ‘одна з основних властивостей матерії, загальна міра всіх форм її руху; т. с., що електроенергія’ (СУМ ІІ, с. 480). Розташоване за 120 км. від Запоріжжя місто *Енергодар* називають ще його *сателітом, супутником*, а в пам’ять про територію, на якій поселення споруджено, іменують *містом на пісках.*

Відоме з XVII ст. село *Брянцівка*, що 1924 р. стало селищем, а 1965 р. – містом *Карло-Лібкнехтівськ*, було об’єднане з *Білокам’янкою*, а 1991 р. перейменоване на м. ***Соледар*** (Днц.) (ГЕУ ІІІ, с. 212; ГЕУ ІІ, с. 109). Згодом у його межі включено смт *Дворіччя* та *Сіль*. Отже, теперішнє місто сформоване з окремих сіл та селищ і в його назві закладено вказівку на основну промислову

функцію поселення – видобутук солі, тобто нині – це ‘місто, яке дарує сіль’ (сіль тут добувають із 1881 р.).

Соледар можна впізнати за дескрипцією *найбільш солене місто України*.

Місто ***Теплодар*** (Од.) засноване 1981 р. (ГЕУ ІІІ, с. 275) та поіменоване 1983 р. на честь майбутньої Одеської атомної теплоелектроцентралі (‘місто, яке дарує тепло’). Через аварію на Чорнобильській АЕС роботи зі спорудження підприємства припинено, але назву збережено.

Полишене основного містобудівного комплексу, *Теплодар* сьогодні називають *найсумнішим містом Одещини*. Однак всупереч песимістичним прогнозам теплодарці стверджують, що *Теплодар – місто тепла.*

Поселення ***Світлодарськ*** (Днц.) засноване 1970 р. (ГЕУ ІІІ, с. 168) у зв’язку з будівництвом Вуглегірської ДРЕС, а його назву змодельовано на основі словосполуки ‘світло дарувати’. До 1992 р. це було смт *Світлодарське*, а від червня того року – м. *Світлодарськ*. Світлодарці називають своє місто *Світлик*, а, крім того, поселення, що зростало поряд з Вуглегірською ТЕС, на берегах р. Лугань, іменують *перлиною Донбасу*.

Ще одне „світле” місто – ***Світловодськ*** (Крв.). Воно засноване 1961 р. для гідробудівельників Кременчукгесбуду, а також для мешканців затоплених *Новогеоргіївська* (упродовж 1615–1822 рр. – *Крилова*), *Табурища*. Колишні назви міста – *Хрущов*, згодом – *Кремгес*, від 1969 р. – *Світловодськ* (ГЕУ ІІІ, с. 167). В астіонімі закладено ідею прославлення води, яка дає світло: воно споруджено на березі Кременчуцького водосховища у зв’язку з уведенням у дію Кременчуцької ГЕС.

Світловодськ – місто з давньою і непростою історією водночас сьогодні є *наймолодшим містом Кіровоградщини*.

Місто ***Гірник*** (Днц.), засноване 1938 р., до 1958 р. носило назву *Соцгородок* (ГЕУ І, с. 271). Того року *Соцмістечко* (в окремих документах воно фігурувало саме так) об’єднано з селищами *Комсомольський, Жовтневий, Первомайський, Перемога, Проммайданчик* та поіменовано *Гірником*.

На території теперішнього міста в середині XIX ст. були виявлені поклади вугілля, облаштовані перші копальні – попередники нинішніх шахт. Назву поселення мотивовано апелятивом *гірник* ‘робітник гірничої промисловості’ (СУМ II, с. 75). У 50-ті роки XX с. назву *Гірник* отримали ще два шахтарські поселення – смт на Луганщині та Львівщині.

Від 1953 р. веде свій відлік ***Шахтарськ*** (Днц.) (ГЕУ III, с. 440), що об’єднав у собі низку колишніх сіл та селищ: *Катик* (поіменоване на честь першого засновника місцевої шахти Абрама *Катика*)*, Постникове, Північне, Шевченкове*, відомі з XVIII ст. *Олексієво-Орлівку, Вільхівське* та ін. Теперішня назва *Шахтарськ* указує на основний вид діяльності його мешканців – видобуток вугілля, спорудження та обслуговування шахт.

Поселення ***Марганець*** (Днп.) постало наприкінці XIX ст. (ГЕУ II, с. 323) у зв’язку з розробкою родовищ марганцевих руд Нікопольського басейну. Залізнична станція *Марганець* (1904 р.), *Городищенський рудник імені Комінтрену*, робітничі селища *ім. Ворошилова* та *ім. Максимова*, інші невеликі поселення послугували базою для заснування 1938 р. навколо рудників міста, названого *Марганцем*. Сьогодні побутує „наукова дескрипція” *25-ий елемент* (за розташуванням *марганцю* в періодичній системі хімічних елементів) та „патріотична дескрипція” *місто козаків і шахтарів* (за географічним розташуванням міста на місці легендарного Великого Лугу та теперішнього видобутку марганцевих руд).

Місто ***Дніпрорудне*** (Зп.), засноване 1961 р. (ГЕУ I, с. 344) як центр промислового видобутку залізної руди, спочатку поіменоване *Дружба*, далі – *Дніпроград*, з 1964 р. – теперішня назва. Зараховуємо астіонім до периферії аналізованої зони, позаяк його препозиційний компонент мотивовано не апелятивом, а онімом (*Дніпро-*); постпозиційний зберігає вказівку на характер промислового виробництва в регіоні – освоєння Південно-Білозерського родовища з видобутку та переробки залізної *руди*. Гірнича слава *Дніпрорудного* стала причиною народження дескрипції *єдине гірниче місто Запоріжжя*.

2) Штучні назви з образним значенням (*Алмазна, Добропілля, Кипуче, Мирноград, Щастя; Берислав, Сміла; Феодосія*).

Метафоричний ономастичний мікрокод астіоніма – явище специфічне. „Ономастична метафора – пропріальне переосмислення апелятивної назви об'єкта, який має певну схожість, подібність (реальну або уявну) з іншим об'єктом, якому присвоюється ця апелятивна лексема як власна назва" [Скляренко, Скляренко 2012, с. 166]. Таких назв міст в Україні небагато, до того ж дослідники наголошують, що „метафоричність – це завжди контекстне явище, якщо мати на увазі широке розуміння контексту" [Ibid.].

Теперішню назву місто ***Алмазна*** (Лг.) отримало за посередництва залізничної станції *Алмазна* (звідси – узгодження в жін. р.) 1898 р. (ГЕУ І, с. 35). До цього часу поселення іменувалося *Беззаботівка, Ізюмчик, Ізюм*. Заснуванню станції передувало виявлення геологом Леонідом Лутугіним 1895 р. вугільного пласту, названого *алмазним*, де *алмаз* – 'прозорий, звичайно безбарвний мінерал і коштовний камінь, що блиском і твердістю перевищує всі інші мінерали' (СУМ І, с. 34). Саме на цьому етапі творення астіоніма й закодовано метафору: вугілля порівняно з алмазом; місто, в якому добувають вугілля, названо *Алмазна.*

Перейменування станції *Ізюм* на *Алмазну* було технічною необхідністю: дві однойменні станції *Ізюм* Харківської та Катеринославської губерній уносили плутанину в роботу залізниці. З перших днів нова назва сприйнялася дуже оптимістично: „Станція *Алмазна – алмаз* величезного розміру Південно-Східної залізниці!" – красномовна цитата з періодики 1900 р.

Доречно було б перейменувати м. *Алмазна* на м. *Алмазне*. Тепер відомі назви ще двох таких поселень: с. *Алмазне* (АРК, колишні назви *Ескі-Керлеут, Старий Керлеут, Керлеут, Альт-Вассеррайх, Вассеррайх*) та с-ще *Алмазне* (Днц.).

Метафору закодовано й у назві заснованого 1953 р. м. ***Добропілля*** (Днц.) (ГЕУ І, с. 348). Поселення об'єднало землі колишніх запорозьких зимівників та

укріплених сторожових веж, а згодом – хуторів, рудників, шахт, центром яких був хутір *Парасковіївка* (відомий із 1859 р.). Астіонім мотивовано словосполукою *добре поле*, тобто багате „чорним золотом”. Досі славляться природні блага добропільської землі, за що *Добропілля* (як і *Світлодарськ*) називають *перлиною Донбасу*.

Засноване на початку XX ст. (ГЕУ I, с. 52) селище *Катеринівка* (*Новокатеринівка*) та пристанційне поселення *Кипуча* були об’єднані в селище імені *Артема, Артемівськ*. Теперішню назву – ***Кипуче*** (Лг.) – містові відновлено 2016 р. Вона мотивована прикметником *кипучий* ‘який піниться, шумує’ (СУМ IV, с. 151) з метафоричним значенням ‘поселення, в якому *кипить* робота, життя’. Щоправда, можна припустити, що свою первісну назву станція *Кипуча* отримала від природних особливостей довкілля, де джерела *кипіли*, били ключем, або від тепер утраченого однойменного гідроніма; пор. назви рік, балок, ярів *Кипуча Криниця, Кип’яча, Кип’ячка* (СГУ, с. 246).

Попередниками теперішнього м. ***Мирноград*** (Днц.). були шахтарські селища *Новоекономічне* та *Гродівське*, об’єднані 1965 р. у м. *Димитров*. Ім’я першого президента Болгарії, комуніста Георгія *Димитрова* присвоєно Гродівському руднику ще 1934 р., а майже через тридцять років на його честь було названо місто. Назріла потреба перейменування поселення реалізована 2016 р. Метафора, закладена в назві міста, – глибоко символічна. *Мирноград* сьогодні – дійсно мирне українське місто Донеччини.

Місто ***Щастя*** (Лг.) засноване у XVIII ст. (ГЕУ III, с. 453). Назву мотивовано абстрактним іменником *щастя* ‘стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; досягнення, успіх, удача’ (СУМ XI, с. 573), ужитим у знач. ‘місцевість, де людина почуває себе *щасливою*, успішною, захищеною’. Сьогодні *Щастя* – прифронтове українське місто, і це його розташування породило до життя дескрипцію *крихке щастя*.

До штучних назв-метафор зараховуємо також астіокультуроніми *Берислав* (Хрс.) та *Сміла* (Чрк.).

Теперішнє м. ***Берислав*** (Хрс.) виникло наприкінці XVIII ст. (ГЕУ І, с. 89). До того часу, як припускають історики, тут була столиця Остготського королівства *Даннарштадт* (III–IV ст.), резиденція хана Тохтамиша – *Догангечіт*, на початку XV ст. – литовська фортеця *Вітовта* (*Вітовтова*) *митниця*, а далі захоплена та перейменована турецька твердиня *Кизикермен, Кизькермен*. 1695 р. полки Івана Мазепи відвоювали фортецю, а 1784 р. на її місці відновлено місто, назване *Берислав.*

Формально *Берислав* поіменовано за слов'янською посесивною моделлю (**Берислав* + ****jь*** → **Бериславль*), однак фактично в назві закодовано словосполуку *брати славу* з нагоди підкорення Кримського ханства Російською імперією та заснування на руїнах фортеці *Кизикермен* міста [Лучик 2014, с. 42].

Берислав – найдавніше поселення Херсонської області, що й спричинило утворення такої його описової назви.

І. Гонца простежила шлях становлення назви м. ***Сміла*** (Чрк.): від хутора *Яцькового* (1536 р.), слободи *Тясмин* (кін. XVI ст.), *Tasmina* (1640 р.) до містечка *Смѣлая* (1654 р.), міста *Smiala* (1764 р.), *Smila* (1786 р.), *Смѣла, Смила, Смѣлая, Смяла, Смѣло* (XIX ст.), *Смѣла* (1895 р.) [Гонца 2006, с. 239; Лучик 2014, с. 437]. Це дає підстави розглядати декілька версій постання назви поселення: 1) від лит. *smill* 'пісок' [Янко 1998, с. 327; Гонца 2006, с. 239], пор. з лит., лат. *smélys* 'пісок; піщані наноси на полі; осадок глини на дні водойми' (Мурзаев, с. 509); 2) від гідроніма *Сміла*, л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ, с. 512); 3) від форми жін. р. прикметника *смілий* 'т. с., що сміливий' (СУМ IX, с. 407), 'який не знає страху, не боїться небезпеки; відважний, хоробрий' (СУМ IX, с. 406) за відповідною ознакою жителів поселення [Лучик 2014, с. 437]. Уважаємо, що закодування ознаки *сміла / смілива* (осада, слобода тощо) відбулося не на первісному етапі поіменування

поселення, а внаслідок тривалого процесу народного переосмислення назви *Тясмин / Тясміна*.

Місто ***Феодосія*** (АРК), антична назва якого утворена від давньогр. *θεός* ‘бог’ і *δόσις* ‘дар, дарунок’, букв. ‘божий дар; богом дана’, від часу першої відомої згадки, датованої другою половиною VI ст. до н. е. (ГЕУ III, с. 338), тобто від періоду заснування вихідцями з Мілети на чорноморському узбережжі грецької колонії, засвідчена в різних джерелах неоднаково: як давньогр. *Феодосія* (*θεοδοσία, θεοδοσίη*) (Фасмер IV, с. 189); давньоіран. (скіфське або аланське) *Ардабда* (*’Αβδαδα*); споруджена генуезцями на цьому місці у XIII ст. фортеця *Кафа* (*Καφᾶς*, *Caffa*) [Лучик 2014, с. 489–490; Никонов 1966, с. 442–443]. Давньогрецька назва *Феодосія* поновлена 1783 р. і сприймається сьогодні як антична метафора; пор. антропоніми *Феодосій, Феодосія* (ВІЛ, с. 106, с. 188; Тр., с. 381–383).

3) Штучні назви з ідеологічним маркуванням (*Дружба, Зоринськ, Красноград, Краснoперекопськ, Червоноград*).

Місто ***Дружба*** (См.) засноване 1962 р. на теренах трьох населених пунктів: *Журавлиха, Юрасівка* та *Хутір-Михайлівський*. До 1962 р. поселення іменувалося *Хутір-Михайлівський* [Іваненко 2017, с. 93]. Теперішню назву українського міста, розташованого недалеко від території Білорусі та Росії, мотивовано апелятивом *дружба* як символ *дружби* між народами тодішніх республік.

Залізнична станція *Хутір-Михайлівський* не була перейменована. *Хутір-Михайлівський* – вузлова станція Південно-Західної залізниці, остання зупинка в Сумській обл. перед російським кордоном, назва якої відома як конотативний онім зі знач.: *прикордонна місцевість*. „Конотативний діапазон такого символічного значення коливається від знач. просто українсько-російського кордону до ширшого знач. демаркаційної лінії між Україною і Росією як центром колишньої імперії” [Лукаш 2018, с. 249].

Шляхом об’єднання селищ при шахті *Никанор* (шахта № 24 та № 26) та залізничної станції *Мануїлівка* утворено м. ***Зоринськ*** (Лг.); до 1963 р. – *Оленівка* (ГЕУ ІІ, с. 60). Побутує припущення, що назва *Зоринськ* мала символізувати підкорення зоряних просторів радянськими космонавтами. За іншою версією, зазначений астіонім – це відергонімне утворення [Лучик 2014, с. 228]. Однак у *Зоринську* не було шахти „*Зоря*”, тому найвірогідніше, у назві поселення втілено ідею *комуністичної зорі*, зрештою, як і в назвах однойменних шахт на Донбасі. Щоправда, для самих *зоринців зоря* і *зірка* – цілком різні поняття і вони не ототожнюють назву свого міста з комуністичною символікою.

Колишні назви м. ***Красноград*** (Хрк.) – *Бєльовськ* (поіменоване 1731 р. за назвою *Бєльовської* фортеці Української оборонної лінії), *Костянтиноград* (перейменоване 1781 р. за іменем імператорського внука), *Конград* (скорочений, розмовний варіант *Костянтинограда*), з 1922 р. – і *Красноград,* і *Червоноград* (назва присвоєна місту з нагоди нагородження Трудовим Червоним Прапором), з 1932 р. – тільки *Красноград* (ГЕУ ІІ, с. 212). Мотиваційна ознака препозитивного компонента назви міста – *красний* (червоний) – ‘*революційний, радянський*’, тому цілком умотивованим є клопотання громадських організацій та мешканців міста про перейменування поселення.

Місто ***Краснoперекопськ*** (АРК) засноване 1932 р. (ГЕУ ІІ, с. 216). Поселення закладене у зв’язку зі спорудженням бромового заводу та назване спочатку *Бромзавод*. Далі місто прибрало собі назву зруйнованого 1920 р. *Перекопа* з означенням *Красно-* в пам’ять про штурм Червоною (*Красною*) армією *Перекопського перешийку* та іменувалося по 1964 р. *Красно-Перекопськом.*

2016 р. м. *Краснoперекопськ* перейменовано на *Яни Капу*, що в перекладі з кримськотат. – *Нові Ворота*. Постанова набере чинності з поверненням тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь під загальну юрисдикцію України.

Червоноград (Лв.) – місто, у якому вперше в УРСР було демонтовано пам'ятник Леніну і єдине місто у Львівській обл., яке залишилося з радянською ідеологічно маркованою назвою. Засноване поселення 1692 р. (ГЕУ III, с. 395) на землях села *Новий Двір* та поіменоване Феліксом Потоцьким на честь його дружини *Кристини* Любомирської *Кристинополем*. Перейменовано місто 1951 р. Астіонім мотивовано прикметником *червоний* у знач. '*революційний, радянський*', тож розповіді про *червінський город, червінці, багатство* – домисли й народна етимологія. За інформацією Інституту національної пам'яті, ойконіми з компонентом *червоно- / красно-* під дію Закону про декомунізацію не підпадають. Однак *Червоноград* – „червона пляма на обличчі Львівщини", його теперішня назва сформувала дескрипцію *радянське місто*, тому перейменування населеного пункту – справа часу.

4) Штучні назви з давньогрецькими компонентами (*Мелітополь*, *Нікополь*, *Севастополь*, *Сімферополь*).

Мода на античні топоніми, запроваджена у XVIII ст., або, як про це пише А. Білецький, „характерна для епохи правління імператриці Катерини II, „мода на грецьке", яка виникла в контексті планів часткового відновлення візантійської держави під протекторатом Російської імперії" [Білецький 2012а, с. 42], збережена в назвах теперішніх міст ***Мелітополь*** (Зп.), ***Нікополь*** (Днп.), ***Севастополь*** (АРК), ***Сімферополь*** (АРК).

Поселення *Мелітополь*, засноване 1784 р. (ГЕУ II, с. 340), початково іменувалося *Кизил-Яр* (із тюрк. *Червоний Берег*), паралельно з тим *Олександрівкою*, *Ново-Олександрівкою*, *Новоолександрівською Слободою*, теперішню назву отримало 1814 р. Нині *Кизияр* – історичний район *Мелітополя*.

Поселення, на місці якого зведений сучасний *Нікополь*, до 1594 р. засвідчено як *Микитин Ріг*, до середини XVII ст. – *Микитин Перевіз*, центр Микитинської Запорозької Січі (1639–1652 рр.), до 1774 р. – *Микитине* (ГЕУ II, с. 418). Відоме припущення про короткочасне перейменування поселення

1765 р. на *Слов'янське*, а вже від 1791 р. місто отримало сучасну назву [Янко 1998, с. 245].

Заснований 1783 р. на березі Чорного моря, в районі античного *Херсонесу* (529–528 р. до н. е.) (ГЕУ ІІІ, с. 192), *Севастополь* виріс на землях кримськотат. села *Ахтіар* (*Ак-Яр – Білий Берег*), прибравши собі теперішню назву.

На землях античного *Неаполя Скіфського* (ІІ ст. до н. е.), фортеці *Керменчик*, татарського поселення кінця XV – початку XVI ст. *Акмечет* (*Ак-Мечеть – Біла Мечеть*) 1784 р. було засновано м. *Сімферополь*.

Другий компонент усіх названих міст – *πόλις* 'місто-держава'. Препозиційну частину астіоніма *Мелітополь* мотивовано давньогр. *μέλι* (род. відмінок – *μέλιτος*) 'мед' (ЕСУМ ІІІ, с. 433) (*Μελιτόπολ* < *Μελιτόπολις* – 'місто бджіл' [Білецький 2012а, с. 42]); *Нікополя* – давньогр. *Νίκη*; 'в античній міфології *Ніка* – богиня перемоги' (ВІЛ, с. 166); *Севастополя* – давньогр. *σεβαστός* 'славний' (Фасмер ІІІ, с. 588) (*Σεβαστόπολ* < *Σεβαστούπολις* – 'місто преславних' [Білецький 2012а, с. 42]); *Сімферополя* – давньогр. συμφέρων 'бути корисним, приносити вигоду' або 'збирати разом, об'єднувати' [Никонов 1966, с. 382].

Тож „мода на грецьке" подарувала Україні назви міст *Мелітополь, Нікополь, Сімферополь, Севастополь*, які сьогодні структурно перебувають в одному ряді з ойконімами *Овідіополь* (Од.), *Теофіполь* (Хм.) та ін., а мотиваційно – щонайменше з назвами сіл *Медове* (Крв.), *Переможне* (Зп., Крв., Лв., Лг., Од.), *Славне* (АРК, Вл., Вн., Днп., Днц., Зп., Крв., Хрс.), *Вигода* (Вн., Жт., ІФ, Од., Тр., Хм.) тощо.

Отже, астіокультуроніми-репрезентанти символіко-світоглядного коду – це переважно назви, які зберігають у собі бажання номінаторів позитивно окреслити заснований та заселений людиною об'єкт. Попри всю їхню штучність та суб'єктивний характер, імена цих міст яскраво засвідчують культуру назовництва своєї епохи.

Висновки до розділу 3

Астіокультуроніми апелятивного коду зберігають у своїх основах лексеми, які визначають смисловий зміст назви поселення, демонструють багату історичну, географічну, світоглядну інформацію, нерідко є мовними реліктами, реконструкція яких уможливлена саме побутуванням тої чи тої назви міста. Такі баземи, експлікуючи відомості про природні особливості місцевості, про об'єкти, створені людиною, містять давній пласт лексики, рідко коли вживаний (а то й не вживаний) сьогодні, – народну географічну термінологію: *гуляйполе, *kaluхъ / *kalušь / *калуш, кіл / кил, коломия, *коростень, полонь, прилука, рень, ровень, *скалат, *сколия* (*skolьja) / *съкольє (*sъkolьje), *чоп* та ін.

Контроверсійне тлумачення походження низки астіокультуронімів-реперезентантів ландшафтно-артефактного коду зумовлене: а) втратою апелятива-етимона на позначення назв ландшафтів у сучасній українській мові та незасвідченістю його серед зафіксованих народних географічних термінів; б) вірогідністю творення такого астіокультуроніма за іншою назвотвірною схемою (*Калуш*: ЛнАрК / АІК; *Скалат*: ЛнАрК / АІК; *Сколе*: ЛнАрК / АІК; *Чоп*: ЛнАрК / АІК / ОК) тощо. Однак кореляція назви з характерними ознаками місцевості промовляє на користь апелятивного коду астіоніма.

Вирізнення окремих дерев або, навпаки, указівка на велику кількість однорідних дерев на певній території детермінували постання астіокультуронімів, мотивованих флоролексемами.

Орієнтація на назву артефакту – вищий тип культури апелятивної номінації. Вирізняльною ознакою для поселення ставав створений людиною об'єкт. Апелятиви, нерідко успадковані з глибокої давнини, часто слугували баземами тільки для ойконімів (**білгород, *вишгород, *звенигород, *новгород* тощо) і не були задіяні при творенні інших видів онімів. Низка географічних термінів демонструє традицію використання в ролі етимона назви об'єкта

найбільш примітного на території: *винниця, городище, *городня, *królewiec, міст, мостисько / мостище, острогъ, стебник / *іздебник < *jьstъba, *сторожинець* тощо.

Закодовані в назвах українських поселень апелятиви іншомовного походження репрезентують контакти українців з іншими етносами, є прямими свідками здатності мови творчо використовувати елементи інших топонімотвірних систем для свого розвитку.

Часто оселі іменували за груповими назвами осіб, отриманими мешканцями за характерною прикметою місця їхнього поселення, етнічною належністю, службовим становищем (професією), а також у знак пам'яті про малу батьківщину. Ці одиниці презентують культуру іменування обжитого українцями простору, прагнення зберегти в назві етнічні та професійні ознаки першопоселенців.

Локальні назви та катойконіми (*бережани, глиняни, дубляни, заліщики, ланівці, підгайці, дунаївці, перемишляни* тощо) пройшли через етап тривалої мовної адаптації, перш ніж їх було закріплено офіційними назвами населених пунктів.

Вірмени, болгари, татари – народи, етноназви яких збережено у відповідних назвах міст України, а факт утвердження слов'янства на приазовських просторах відбито в перейменованому 1794 р. *Торі*.

Аналіз назв міст-реперезентантів символіко-світоглядного коду (штучноспродукованих назв) дає можливість дійти висновків, що навіть такі астіоніми містять у собі цікавий культурологічний елемент: назву здебільшого добирали в такий спосіб, щоб вона могла розповісти, чим живе й житиме місто та які в нього пріоритети. Так виникли штучні назви на позначення промислово-економічних реалій, астікультуроніми з образним значенням, поодиноко збережені назви міст з ідеологічним забарвленням, продовжили побутувати на українських землях назви поселень із давньогрецькими компонентами.

Лінгвокультурологічний аналіз астіонімів свідчить, що назва поселення – живий організм, за період свого функціонування вона не тільки зазнає змін та модифікацій, але й нерідко доповнена численними дескрипціями, відомими якщо і не всім, то більшості мешканців (*Галицький Єрусалим*, *Трієст на континенті, українська Венеція, вільна держава батька Махна, місто солеварів, місто української вишивки, древлянська столиця, легені Донбасу, місто кликунів, Українська Рив'єра, місто щастя, місто Ігоря Святославича, місто Лесі, місто фонтанів, місто-сад, сад-палац, місто біля двох морів, місто, де Дніпро зливається з морем, маленька Швейцарія, місто килимарів, Галицький Люрд, місто-півострів, місто сукнарів, взуттєва столиця України, найбільш солене місто України, перлина Донбасу, 25-ий елемент* тощо).

Основні теоретичні положення цього розділу відбито в таких публікаціях автора: „Відапелятивні ойконіми, утворені шляхом топонімної метонімії" [Котович 2003а], „Топоніми, мотивовані діалектними апелятивами: бойківсько-гуцульські паралелі" [Котович 2012а], „Феномен полімотивації ойконімів (на матеріалі назв поселень Самбірщини)" [Котович 2013б], „Ойконімія Самбірщини: трансонімізація" [Котович 2014], „Явище полімотивації ойконімів" [Котович 2015г], „Оніми прадавньої Галичини: лінгвокультурологічний аспект" [Котович 2016], „Відображення службової (професійної) сфери життя галичан в ойконімах" [Котович 2016б], „Мікротопоніми Дрогобиччини: лінгвокультурологічний аспект" [Котович 2016д], „Німецькі колонії Галичини з погляду топологічної ономастики та лінгвокультурології" [Котович 2017г], „Дендрологічні українські ойконіми: традиції та новаторство назвотворення" [Котович 2018б].

РОЗДІЛ 4

ОЙКОНІМНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЗАСАДНИЧИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Обжиття людиною простору, свідоме його ословлення разом із категорією темпоральності – це ті базові категорії, які формують фундаментальні просторово-часові відношення, створюють таку систему координат, за якої індивід бачить себе в довкіллі. Мова як засіб сприйняття, осмислення та відтворення цього світу здатна виконувати роль посередника між свідомістю людини й об'єктивною дійсністю. Семантична категорія локативності „виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под." [Вихованець 2004, с. 322].

Лінгвофілософські сентенції В. Гака („простір є однією з перших реалій буття, яку сприймає й диференціює людина" [Гак 1998, с. 670]), Д. Замятіна („простір і час – найприродніші й найорганічніші координати культури кожного народу" [Замятин 2006, с. 2]), уваги до реалізації концепту *простір*, виокремлені М. Торчинським [Торчинський 2005; Торчинський 2005а], та багато інших проблем із проекцією на висвітлення питань теорії локативності переконують, що в широкому розумінні вся „культура може бути витлумачена як діяльність з організації простору" [Флоренский 2000, с. 112].

Водночас у мовнокультурній картині світу однією з тих категорій, що єднає міфологічне (циклічне) та історичне (лінійне) його сприйняття, є час. Він антропоцентричний: і в мові, і в культурі сприймається крізь призму людського життя. Категорія часу завжди була універсальною онтологічною категорією, а пильна увага до неї зумовлена насамперед природною потребою часовиміру або виміру часом. Тож у лінгвістиці сьогодення вивчення часу як граматичної категорії починає суттєво доповнюватися увагою до часу як до елемента мовнокультурної картини світу. Час та простір – визначальні аспекти людської

свідомості; ословлені рідною мовою й означені національною культурою, вони беруть участь у створенні глибокої та неповторної для кожного етносу мовної картини світу.

До переліку базових лінгвокультурологічних категорій віднесено також духовність або духовну ідею, розгляд „об'єктів, пов'язаних зі сферою людського духу" [Бацевич 2009, с. 37]. Складно уявити, що духовність могла б оминути таку органічну сферу людського буття, як освоєний у часі та поіменований нею (людиною) простір. Більше того: вияви духовного (сакрального, священного, релігійного, християнського) в ойконімному просторі – це в широкому розумінні вербалізоване відбиття кореляції „мова ↔ традиційна духовна культура народу" [Березович 2009, с. 301].

Власні назви назагал та назви об'єктів, заселених людиною, зокрема, володіють величезним, багатовимірним потенціалом: деривaційним, конотативним, прагматичним, художнім, образним, здатністю узагальнювати та символізувати, нагромаджувати імпліцитну й експліцитну інформацію, закодовувати / декодовувати об'єкти довкілля, трансформуючись зі слова-маркера в лінгвокультурний текст.

4. 1. Простір в ойконімах

Для лінгвокультурологічного дослідження ойконімікону вважаємо актуальним питання характеристики способів відображення простору в назвах теперішніх населених пунктів України. Нинішні ойконіми – значною мірою одиниці модифіковані: багато з історичних поселень, як наголошує О. Карпенко, зазнали перейменувань, деякі – неодноразових [Карпенко О. П. 2010, с. 37], що утруднює розуміння механізмів присвоєння заселеним об'єктам власних назв. Аналіз способів відтворення локативних відношень у назвах поселень вимагає врахування продуктивності деривaційного процесу, його історичної тяглості, семантичного навантаження традиційних номенів, способів

закріплення в назві села, селища міського типу, міста визначальних ознак навколишнього простору; див. про це: [Котович 2018а, с. 86–94].

Локативні характеристики найвиразніше представлено в мікротопонімах. Простір у них найбільш автохтонний, ословлений на рівні первісного сприйняття людиною довкілля. Не випадково О. Березович, вибудовуючи концепцію відображення географічного простору в топонімії, передусім розглядає власні назви невеликих природних або створених людиною фізико-географічних об'єктів. Учена констатує, що локалізація таких об'єктів у просторі за допомогою топонімомаркерів здійснюється на основі базових параметрів: *близький – далекий, правий – лівий, передній – задній; верх – низ; частина світу; початок – кінець* [Березович 2009, с. 71].

Простір в ойконімії репрезентований за цією самою системою координат, однак кількість локативних мікротопонімів і просторових ойконімів цілком різна, а просторових астіонімів – узагалі одиниці. Для ойконімів як для лексем доойконімного та ойконімного рівнів деривації базовими є і апелятиви, і оніми, а серед останніх – власні назви багатьох класів, зокрема мікротопоніми. Тобто ойконіми – продукти вторинної номінації. Навіть якщо вони виникали стихійно, то закріплювалися як назви поселень уже усвідомлено. З часом первісна прозорість мотивації могла стертися, семантика затемнитися, а основною вимогою до модифікації старого / нового ойконіма ставала форма, її відповідність мовним нормам. Тож аналізуючи власні назви поселень з ознакою просторовості, розглядаємо і їхні попередники, позаяк найбільше т. зв. просторових назв постало в середині XX ст. під час перейменування та „впорядкування" ойконімної системи України.

Актуальними просторовими величинами, реалізованими в системі українських ойконімів, є опозиції *задній – передній*, *верхній – нижній.* Показником координати „місце, простір, територія, яка розташована по той бік того, що названо твірною іменниковою основою" [Городенська 1979, с. 292], є префікс ***за-***. У складі ойконімів він виступає зазвичай компонентом різних

конфіксів, за допомогою яких утворено прикметники чи іменники, в подальшому онімізовані. Прикметники головно утворено за допомогою конфікса ***за-…-н-***, зрідка ***за-… -ськ-***. Унаслідок субстантивації форм сер. р. однини таких прикметників і подальшої їх онімізації постали ойконіми: *Заболотне* (Вн., Зк., Лв., См.), *Заводне* (Жт.), *Загірне* (Зп., Лв., колишнє *Гельзендорф*, Хм., колишні назви *Воля Бабинська*, *Десерівка*), *Загірське* (См.), *Задільське* (Зк., Лв.), *Задорожнє* (Вн., Зп., колишні назви *Селянський*, *Труд*, Хрк.), *Закриничне* (Хм.), *Закупне* (Хм.), *Залінійне* (Хрк.), *Залісне* (АРК, колишнє *Юраки-Каралез*, Днц., Лг., См.), *Заліське* (Чрк., колишнє *Юзефівка*), *Залужне* (Вл., колишнє *Вуйковичі*, Вн., колишнє *Новоселиця-Залужна*, Жт., колишнє *Людвиківка*, Пл.), *Залуцьке* (См. (2), *Заміське* (Хрк.), *Заозерне* (АРК, колишнє *Яли-Мойнак*, Вл., колишнє *Перешпа*, Вн., колишнє *Паланка*, Хрс. (2), *Занивське* (Вл.), *Зарічне* (АРК (3), колишнє *Камаджи*, колишнє *Томай*, колишнє *Шухмай*, Вн., Днп. (2), Днц. (2), колишнє *Попівка*, Зк., Зп. (3), колишнє *Григорівка*, Лв. (2), колишні назви *Ляховичі Зарічні*, *Ляховичі Підгірні*, Лг. (2), Мк. (2), Од., Рв. (3), колишні назви *Погост*, *Погост Зарічний*, См. (4), колишнє *Вшивка*, Хрк. (3), колишнє *Петрівське*, колишнє *Крупської*, Хрс. (2), колишнє *Тельмана*, колишні назви *Шкурино*, *Блакитне*), *Зарукавне* (Чрн., колишні назви *Ґрос-Вердер, Біловежі-1, Марківське*) та ін. У структурі окремих назв збережено елементи архаїчних або діалектних форм: *Заборче* (Жт.), *Задовже* (Рв., колишнє *Шпикатівщина*), *Закерничне* (ІФ), *Залісоче* (Вл.). Деякі ойконіми сьогодні зрусифіковані: *Запрудне* (АРК, колишнє *Дегірменкой*), *Зарощенське* (Днц.).

Назву м. ***Заставна*** (Чрн.) мотивовано формою жін. р. префіксально-суфіксального прикметника *заставна* (із ‘за ставом’, ‘за ставами’). Поселення відоме з 1589 р. як *Заставна*, а в окремих документах зрідка *Заставня* [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 30]. Малоймовірним видається виведення походження назви від прикметника *заставна*, мотивованого апелятивом *застава* ‘місце в’їзду до міста або виїзду з нього, яке охороняється; пост,

створюваний на центральному шляху для збирання з проїжджих мита, податків і т. ін. за проїзд або перевезення товарів’ (СУМ ІІІ, с. 326) [Лучик 2014, с. 218]. Інформація про митну заставу, розташовану на переправі через р. Совиця, є гіпотетичною, а „стави згадуються в *Заставні* здавна: *половина село Заставна, нежная часть, что волости Черновскои, сь место за ставь и сь млынь на потоце*, 1637 р. (Boga I, с. 215)” [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 30]. Звідси, очевидно, первісне узгодження ойконіма у формі жін. р.: *заставна половина*, що згодом поширилося на назву всього села, далі – міста *Заставна*. Тобто можемо вести мову про мікротопонімний код астіоніма, мотивованого назвою території: „*Заставна* частина, площа тощо” [Худаш 2006, с. 104]. До сьогодні в *Заставні* збережено вісім ставів.

Усі наведені приклади ойконімів засвідчують випадки, коли мотивувальним словом є апелятив (географічний термін) на позначення просторових понять: *болото, вода, гора, діл, дорога, ліс, ріка, бір* тощо. Однак етимонами ойконімів слугували прикметники, утворені не тільки від апелятивів, але й від онімів, засібна, від гідронімів: *Задністрянське* (ІФ, колишнє *Вуглева*, пор. р. *Дністер*), *Задонецьке* (Хрк., пор. р. *Сіверський Донець*), *Запсільське* (Пл., пор. р. *Псел*), *Заслучне* (Хм., колишнє *Волиця*, пор. р. *Случ*), *Заудаївське* (Чрн., колишнє *Дворець*, пор. р. *Удай*) тощо.

Словотворчим засобом для деривації іменників, на базі яких постають ойконіми, є також конфікс ***за-…-j-***. Похідні одиниці на зразок *залісся, залужжя* вже в праслов’янській мові „почали поступово набувати значення просторовості” [Бучко, Бучко 2013, с. 253] та використовуватися для найменування поселень із виразною локативною характеристикою. Апелятиви слугували твірними для ойконімів *Забережжя* (ІФ), *Забір’я* (Кв., Лв.), *Заболоття* (Вл. (3), Лв. (2), Рв. (3), Чрв., Чрн.), *Забріддя* (Жт.), *Закриниччя* (Вн., Жт., Хм.) та ін., а для багатьох інших назв – оніми (гідроніми): *Забілоччя* (Жт., пор. р. *Білка*), *Забужжя* (Вл., пор. р. *Західний Буг*, Вн., пор. р. *Південний Буг*, Лв. (2), колишнє *Лани Німецькі*), *Задністря* (Лв., пор. р. *Дністер*), *Заорілля*

(Днп., пор. р. *Оріль*), *Запсілля* (Пл. (2), См., пор. р. *Псел*), *Заслуччя* (Рв., пор. р. *Случ*), *Засулля* (Пл., См., колишні назви *Шпетина Гребля*, *Сульські хутори*, пор. р. *Сула*), *Зауддя* (Хрк., пор. р. *Уда*); ойконіми: *Забуччя* (Кв., пор. с. *Буча*); мікротопоніми: *Закомар'я* (Лв., пор. мт. *Комаре* [Худаш 2006, с. 94]), *Залюття* (Вл., пор. контактний географічний об'єкт (річка, болото, урочище) під назвою *Лють* [Шульгач 2001, с. 53]) та ін.

Простір, заселений за межами певного природно-географічного об'єкта, позначено в ойконімах *Забара* (Вл., Вн., Жт. (2), Рв., Тр.), де *бара* – 'мочар, багно, болото' [Шульгач 2001, с. 49], пор. *бар* 'мокре місце між узгір'ями; глибокий, стрімкий яр' (Марусенко, с. 215), *Заболото* (Лв.), *Забрід* (Лв. (2), Хм.), *Загора* (Лв., Рв.), *Загорб* (Зк. (2), *Задолина* (Вл.), *Закичера* (Лв.), де *кичера* – 'гора, покрита лісом, крім вершини; крута гора, заросла лісом; вершина гори' (Марусенко, с. 231), *Залиман* (Лг., Хрк.), *Заміст* (Хрк.), *Замогила* (Чрв.), *Заострів* (Кв.), *Заріка* (Вл., Лв.) та ін. Цілком можливо, що на час творення таких ойконімів їхніми мотиваторами були не апелятиви, а однойменні мікротопоніми, як у назвах поселень *Залисиця* (Вл.), *Залокоть* (Лв.), або гідроніми: *Заверещиця* (Лв., колишнє *Цунів*, пор. р. *Верещиця*), *Залуква* (ІФ, пор. р. *Луква*), *Заприп'ять* (Вл., пор. р. *Прип'ять*) та ін.

Вказівку на місце розташування поселення вбачаємо і в ойконімах із суфіксами ***-івк-а, -ів* (*-ов-е*)**: *Забарівка* (Чрн.), *Заболотівка* (Тр.), *Завалівка* (Кв.), *Загорівка* (Вл., См., Чрн., колишнє *Барахівщина*), *Заграбівка* (Лв.), *Загрунівка* (Пл.), *Затисівка* (Зк., колишнє *Чума*); *Заболотів* (ІФ), *Заболотове* (См.), *Завалів* (Тр.), *Заіванове* (Вл.), *Заланів* (ІФ), *Залухів* (Вл.) та ін. В українській ономастиці існує тенденція розглядати окремі з таких ойконімів як імовірні посесивні утворення, напр.: *Загорівка* (Вл.) – „похідне на ***-ів-ка*** від антропоніма *Загор*; див. ще: *Новий Загорів, Старий Загорів*, можливо, якимсь чином безпосередньо пов'язане з останніми" [Шульгач 2001, с. 51]; *Заболотів* (ІФ) – „можливо, назва певним чином відбивала географічне розташування поселення щодо об'єкта, названого в її основі, однак за структурою, словотвірною

будовою вона не може бути кваліфікована як відапелятивне, а лише як присвійне утворення, оскільки в цій назві наявний формант ***-ів***. Тому вважаємо, що топонім *Заболотів* утворився від особової назви **Заболото*” [Бучко 1990, с. 72]; „посесив на ***-овъ*** (> ***-ів***) від особової назви **Заболотъ*. < > Назва населеного пункту *Заболотів* не могла виникнути безпосередньо від ландшафтної назви *за болотом* чи мікротопоніма *Заболото*, оскільки в цих випадках в українській мові появилися б утворення *Заболоття* чи *Заболотне*” [Худаш, Демчук 1991, с. 105]; „найімовірніше, це дериват від антропоніма **Заболот*(*о*) + суфікс належності ***-ов* (> *-ів*)** [Яцій 2015, с. 122]; *Заланів* (ІФ) – посесив на ***-овъ*** (> ***-ів***) від особової назви **Заланъ* [Худаш, Демчук 1991, с. 112]; „найімовірніше, це назва-орієнтир, утворена за аналогією до топонімів на ***-ів***, букв. *‘територія, розміщена за ланом’ ” [Яцій 2015, с. 126]. Ми переконані: навіть якщо такі ойконіми первісно були посесивними утвореннями, то просторова ознака відбита в антропонімах-етимонах не випадково. Людина отримувала прізвисько **Заболото*, тому що вона замешкала *за болотом*, а згодом двір (поселення) **Заболота* названо „*Заболотів* (двір, хутір тощо)”. Отже, локативна ознака в таких ойконімах відбита якщо не прямо (напр.: *Заайдарівка* – село розташоване за р. *Айдар*), то опосередковано.

Опосередковано збережено локативну ознаку й у т. зв. відлокально-етнічних ойконімах, які постали внаслідок перенесення на назву поселення найменувань людей за місцем їхнього замешкання. Це утворення на ***-ан-и / -ян-и, -івц-і, -инц-і, -ц-і***. Якщо, наприклад, ойконім на взірець *Загора* містить безпосередню вказівку на розміщення поселення за конкретним географічним об’єктом – *за горою*, то назва *Загоряни* вказує на людей, які поселилися *за горою*, тобто простір у ній означено опосередковано через суб’єктів освоєння території. Такими є ойконіми *Забаряни* (Пл.), *Забіляни* (Вн., Чрк.), *Заболотинці* (Рв., колишнє *Кнерути*), *Заболотівці* (Лв.), *Заболотці* (Вл. (2), Лв.), *Заборознівці* (Хм.), *Загайці* (Тр.), *Загірці* (Лв., Тр., Хм.), *Загоряни* (Хм.), *Задністряни* (Лв., колишнє *Голодівка*), *Задубрівці* (ІФ), *Залісці* (Вл. (2), Тр. (2),

Хм.), *Залужани* (Лв. (3), колишнє *Нойгоф*, колишнє *Вацевичі*, колишнє *Татари*, См.), *Замшани* (Вл.), *Зарічани* (Жт., колишнє *Псища*), *Зарожани* (Чрв.), *Зарудинці* (Вн., Жт.), *Заставці* (Тр., Хм.) та ін.

Показником указівки на локативний параметр „місце, простір, територія, розташовані нижче від того або спереду того, що названо твірною іменниковою основою" [Городенська 1979, с. 293], є префікс ***під***-. Назви, утворені внаслідок субстантивації та онімізації прикметників з конфіксом ***під-... -н-***, вживано для об'єктивації ознаки за розташуванням поселення під *гаєм, горою, дубами, липами, лісом, лугом, степом*: *Підгайне* (Кв., колишнє *Ханів*, Рв., Чрн.), *Підгірне* (АРК (2), колишнє *Календо*, Вл., колишнє *Малі Березолупи*, Днп. (2), Днц., Зк., Зп. (4), колишнє *Карачекрак*, колишнє *Штутгарт*, Лв., колишнє *Унтерберген*, Лг., Од. (3), колишнє *Кульм*, Пл. (2), Хм., колишнє *Жеребки*, Чрн. (2), *Піддубне* (Днц., Крв., Лв.), *Підлісне* (Вн. (4), колишнє *Майдан Супрунівський*, Днп., Жт., колишні назви *Вольвахівка, Вольварівка, Зелена Поляна*, Крв., колишні назви *Лісницьке, Лісницький шанець, Федвар*, Лг., Мк., колишні назви *Димівка*, *Малинівка*, Рв., Тр. (3), колишнє *Шумляни Малі*, колишнє *Малі Фільварки*, колишнє *Дрищів*, Хрк., колишні назви *Колонтовка, Новий Париж*, Хм., Хрс., Чрн., колишнє *Церковище*), *Підлужне* (Рв.), *Підстепне* (Хрс.) та ін.

На початку XVII ст. на осідках козацьких зимівників та хуторів (відомих як *Богородицькі хутори*) біля колишнього губернського *го́рода Катеринослава* засновано державну військову слободу *Підгородну*, теперішнє м**. *Підгородне*** (Днп.) (ГЕУ ІІІ, с. 39), північне передмістя м. *Дніпра*. Астіонім мотивовано прикметником *підгородний* 'розташований *під го́родом* (під містом)', 'приміський'. Однойменних ойконімів сьогодні в Україні декілька: *Підгородне* (Вл.), колишнє *Підгородненська Волька*, яке В. Шульгач пов'язує з прикметником *підгородний* < *город*, хоч, зважаючи на поселення *Городне* (*Городнє*) в цьому ж районі, допускає й зв'язок між двома поселеннями [Шульгач 2001, с. 107]. *Підгородне* (Тр.) колись іменувалося *Підгородичі*, згодом – за іменем власника – *Янівка, Іванівка*, тепер село *під Тернополем*

офіційно названо *Підгородним*. А ще відомі села *Підгородне* (Днц., Жт., Лв.), *Підгородна* (Мк.).

Друга група ойконімів, які вказують на розташування поселення під (перед) конкретною місцевістю або географічним об'єктом – оніми, утворені від апелятивів, посталих за давньою словотвірною схемою „***під-*** + апелятив / онім + ****-ьj-е***", або сучасні новотвори аналогічної структури („***під-*** + апелятив / онім + ***-j-а***"): *Підбережжя* (ІФ), *Підбереззя* (Вл.), *Підбір'я* (ІФ), *Підбороччя* (Вл.), *Підгаття* (Вл.), *Підгір'я* (Вл., ІФ, колишні назви *Ляхівці, Бистриця*, Лв. (2), колишнє *Волохи*, Мк., Пл.), *Підгороддя* (ІФ), *Підлисся* (Лв.), *Підлісся* (Вл., колишнє *Мельники*, ІФ (2), колишнє *Пациків*, Кв., Лв. (2), Тр., Хм.), *Підлужжя* (Днп., ІФ, Рв.), *Підполоззя* (Зк.), *Підріжжя* (Вл.), *Підріччя* (Вл.), *Підруддя* (Жт.); *Підвиння* (ІФ), *Підмихайля* (ІФ), *Підпилип'я* (Тр., Хм.), *Підсулля* (См.), *Підцир'я* (Вл.) та ін. Деякі з ойконімів могли бути префіксально-суфіксальними похідними, однак і за такого способу творення назв актуальною постає просторова ознака. Стосовно ойконіма *Підпилип'я* Тернопільщини, то побутування цього поселення в одному районі з теперішнім с. *Пилипче* не викликає жодних сумнівів щодо локативної характеристики першого. А *Підпилип'я* Хмельниччини Н. Торчинська, М. Торчинський уважають посесивною назвою, в основі якої – усічене прізвище власника поселення Якова *Підфилипського* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 367], хоча не виключаємо, що якраз прізвище власника було відтопонімним.

Просторову ознаку виразно прочитуємо також в ойконімах *Підгай* (Рв.), *Підгать* (Лв.), *Підгора* (Пл., Тр.), *Підгорб* (Зк., колишні назви *Гетьфорк, Барвінок*), *Підзамочок* (Тр.), *Підкамінь* (ІФ, Лв.), *Підлиман* (Хрк.), *Підлипки* (Рв.), *Підліси* (Вл.), *Підліски* (Вл., ІФ, колишнє *Нягрин*, Лв. (2), Рв., Хм.), *Підлуки* (Пл.), *Підмогилка* (Лв.), *Підмонастирок* (Лв.), *Підпечери* (ІФ), *Підріка* (Лв.), *Підруда* (Тр.), *Підсадки* (Лв.), *Підсмереки* (Лв.), *Підставки* (Лв., См., Чрк.) та ін., а також *Підвелідники* (Жт., пор. с. *Нові Велідники*, с. *Старі Велідники* (Жт.), *Підвиноградів* (Зк., колишнє *Ардовець*, пор. м. *Виноградів*),

Підволочиськ (Тр., колишнє *Волочище*, пор. м. *Волочиськ*), *Підгаврилівка* (Днп., пор. с. *Гаврилівка*), *Підостапи* (Жт., пор. с. *Остапи*), *Підсинівка* (Вл., пор. с. *Синове*), *Підцурків* (Рв., пор. с. *Цурків*) та ін.

До локативних ойконімів з опосередкованим відтворенням простору, зараховуємо назви населених пунктів, утворені від локально-етнічних назв: *підберізці → Підберізці* (Лв., Тр.), *підбірці → Підбірці* (Лв.), *підвербівці → Підвербівці* (ІФ), *підгайчики → Підгайчики* (ІФ, Лв. (2), Тр. (2), *підгірці → Підгірці* (Кв., Лв. (3), Рв.), *підгородці → Підгородці* (Лв.), *піддністряни → Піддністряни* (Лв.), *піддубці → Піддубці* (Вл., Хм.), *підлипці → Підлипці* (Лв.), *підлозці → Підлозці* (Рв.), *підмостичі → Підмостичі* (Лв.).

Широко засвідчені серед українських ойконімів локативні назви поселень з атрибутивними компонентами *верхній – нижній*. Сліди бінаризму, збережені в співвідношенні топонімів із семантикою *верх, гора – низ, діл*, починаючи від давньоукраїнського періоду, простежила Л. Масенко [Масенко 1986, с. 83–88]. Я. Редьква, розглядаючи бінарні опозиційні пари *верхній* (*вищий, вижній, горішній*) – *нижній* (*долішній, нижчий*) – *середній* на означення розмірно-просторових характеристик у західноукраїнській історичній ойконімії, указав на зростання з другої половини XIV ст. кількості населених пунктів, що й привело до збільшення назв із просторовими атрибутивами [Редьква 2017, с. 269].

Просторова опозиція ойконімів із компонентами *верхній* (*горішній*), *верхньо-* – *нижній* (*долішній*), *нижьо-* зумовлена двома основними чинниками: *верхнє – нижнє* розташування на території (*верх – низ*), тобто „пов'язаність із просторовою вертикаллю" [Березович 2009, с. 92] та *верхнє – нижнє* розташування відносно течії річки, поданого то „як абсолютна ознака – розташування об'єкта у верхів'ї або в пониззі рік, то як відносна – розташування об'єкта вище або нижче від іншого за течією" [Ibid.].

Показовим у цьому плані є астіонім *Верхньодніпровськ*. З ліквідацією Запорозької Січі на місці відомого з XVII ст. козацького зимівника 1780 р.

засновано слободу *Григорівку* (ГЕУ І, с. 160), яку з 1785 р. стали іменувати *Новогригорівкою*, а з 1806 р. – *Верхньодніпровським*.

Назву м. ***Верхньодніпровськ*** (Днп.) мотивовано словосполукою *Верхній Дніпро* з указівкою на місце локалізації поселення у верхній частині *Дніпровського басейну*. Терміном *Верхньо-Дніпровські козацькі зимівники* поіменовано поселення, засновані впродовж 1730–1775 рр. у верхів'ї *Дніпра* вздовж рік *Домоткань* та *Самоткань*.

Із кінця XV ст. відоме теперішнє м. ***Вижниця*** (Чрн.) (ГЕУ І, с. 171); у документах 1623 р. зафіксоване як *Вишница*; 1644 р. – *Вижница* (Balan I, с. 185, с. 243). Його назву мотивовано діал. прикметником *вижній* 'верхній' [Карпенко ТГРЧО 1964, с. 21] або утвореним від нього апелятивом **вижниця* з аналогічним значенням. Ю. Карпенко вважає топонімотвірною ознаку розташування поселення вверх за течією Черемошу (вірогідно, вище від зниклого тепер *Хмелева*) [Ibid.]. Географічне розташування *Вижниці* спричинило постання дескрипції *ворота в Карпати*.

Серед ойконімів України сьогодні побутує 45 бінарних пар з опозицією *верхній – нижній* і три пари з компонентами *горішній – долішній*. Атрибутивний компонент узгоджується з опорним у чол. р.: *Верхній Бистрий – Нижній Бистрий* (Зк.), *Верхній Бишкин – Нижній Бишкин* (Хрк.) та ін., у жін. р.: *Верхня Білка – Нижня Білка* (Лв., колишні назви *Білка Шляхецька, Білка Королівська*), *Верхня Будаківка – Нижня Будаківка* (Пл.) та ін., у сер. р.: *Верхнє Висоцьке – Нижнє Висоцьке* (Лв.), *Верхнє Гусне – Нижнє Гусне* (Лв.), *Горішнє Залуччя – Долішнє Залуччя* (ІФ) та ін., у мн.: *Верхні Ворота – Нижні Ворота* (колишні назви *Верхні Верецьки, Нижні Верецьки*, Зк.), *Верхні Гаї – Нижні Гаї* (Лв.) та ін.

Три опозиційні пари побутують з компонентами *верхньо-* – *нижньо-*: *Верхньодеревечка – Нижньодеревечка* (Лг.), *Верхньозаморське – Нижньозаморське* (АРК), *Верхньокурганне – Нижньокурганне* (АРК, колишні назви *Юркали-Асма, Ашаги-Асма*).

Опозиційними ойконімами до низки назв поселень з компонентом *Верхній* (*-є, -я*), *Верхньо-, Нижній-, Нижньо-* є безатрибутивні назви населених пунктів: *Верхнє Піщане* (См., колишнє *Парне*) – *Піщане* (См.), *Верхня Орілька – Орілька* (Хрк.), *Верхньоосикове – Осикове* (Днц.) та ін.; *Нижнє Лозове – Лозове* (Днц.), *Нижні Головлі* (колишнє *Чеські Головлі*) – *Головлі* (Хм.), *Нижньобараниківка – Бараниківка* (Лг.) та ін.

У системі мови прикметники *верхній – нижній* – це контрарні антоніми. На рівні ойконімів цю контрарність засвідчують одиниці з компонентом *середній*. Вони побутують у парі з тими, що містять у своєму складі компонент *Верхній*: *Верхній Майдан – Середній Майдан* (ІФ) або ж *Нижній*: *Нижній Бурлук – Середній Бурлук* (Хрк.). Виявлено ойконіми з кожним із згаданих атрибутивів: *Вижній Березів – Нижній Березів – Середній Березів* (ІФ).

Розташування поселення між двома об'єктами відбито в ойконімах із компонентами ***межи- / між-***. У просторовому вимірі – це оніми, ідентичні назвам поселень з атрибутивом *Середній*. Три такі назви населених пунктів утворено внаслідок субстантивації та онімізації прикметників з конфіксом ***між-… -н-***: *Міжводне* (АРК, колишнє *Ярилгач*), *Міжгірне* (АРК, колишнє *Яни-Лез*), *Міжколодяжне* (Крв.), інші – мотивовані апелятивами, у яких префікси ***межи- / між-*** поєднані з географічними термінами *брід, гай, гора, рів, ріка, сить* (пор. рос. діал. *сить* 'осока', *сита* 'рогіз', серб. *сита* 'рослина Skirpus palustra', слов. *sît* 'рогіз' [Шульгач 2001, с. 85]) тощо: *Межиброди* (Лв.), *Межигаї* (ІФ), *Межигірка* (Вн., Чрк.), *Межигори* (Лв.), *Межирів* (Вн.), *Межирічка* (Жт., 3, Крв.), *Межисить* (Вл.); *Міжброди* (Чрв.).

Назви поселень *Межигір'я* (Лв., Тр.), *Межиріччя* (Лв. (2), колишнє *Порхач, Шевченкове*); *Міжгір'я* (АРК, Вл., колишнє *Волиця*, Зк., колишні назви *Волове, Волове поле*, ІФ, колишнє *Майдан*, Пл., Хм.), *Міжлісся* (Вл., колишнє *Владиславівка*, Вн., колишнє *Голодки*), *Міжріччя* (АРК, колишнє *Ай-Серез*, ІФ, колишнє *Чолгани*) – ойконіми, у семантиці яких закладено таку ж міжоб'єктну просторову ознаку, як і в сполонізованому *Меджибіж* (Хм., первісно, 1146 р.:

Межибье (*межибоуже*) (ПСРЛ II, с. 330), пор. р. *Південний Буг* і р. *Бужок* [ЕСЛГНПР 1985, с. 88]).

Якщо для номінації мікротопонімів ключовою, крім названих, визначають також опозицію *близький – далекий*, то в ойконімії України ця характеристика простору відбита в незначній кількості онімів, до того ж зазвичай штучних, „кабінетних": *Ближнє* (АРК (3), колишнє *Берекет*, колишнє *Бай-Буга*, колишнє *Кочора-Кият*, Днц., Чрн.), *Ближньогородське* (АРК, колишні назви *Джанкой Німецький, Дейч-Джанкой, Узун-Сакал, Нов-Джанкой*), *Далеке* (АРК (2), колишнє *Чагалтай-Татарський*, колишнє *Ески-Камишли*, Зп., колишні назви *Молодики, Далекий*, Крв., Хрк.), *Дальнє* (АРК, колишнє *Бурчи*, Днп., Днц., Хрк., Хрс.), *Дальня Шебелинка* (Хрк.).

Опозиція *правий – лівий* засвідчена ойконімами *Лівобережна Сокілка* та *Правобережна Сокілка* (Пл., колишнє *Сокілка*) і назвою поселення *Правобережне* (Днп., розташоване на правому березі Кам'янського водосховища).

До ойконімів, у семантиці яких закладено вказівку на простір, тісно примикають назви поселень, у яких просторові відношення конкретизовано місцем розташування. Це в основному новітні деривати, утворені внаслідок субстантивації та онімізації прикметників з конфіксом ***на-…-н-***: *Набережне* (АРК, Днп., Днц., колишнє *Ваґнерфельд*, Зп., ІФ, колишнє *Библо*, Од., Пл., Рв., колишнє *Новосілки*, См., Тр., колишнє *Повия*, Чрн.), *Нагірна* (Чрк., колишнє *Глинка*), *Нагірне* (АРК, колишнє *Махульдюр*, Днц., Зп., Крв. (2), Лв., колишні назви *Пакість, Угерці Заплатинські, Аннаберґ*, Лг., колишнє *Картушине*, Од. (2), колишнє *Карагач*, Пл., колишнє *Піщане*, Рв., колишнє *Ульбарів*, Хрк. (2); ***над-…-н-***: *Надрічне* (Вл., Од., Тр., колишні назви *Дрищів, Хатки*), *Над'ярне* (Од., См.); ***над-…-ськ-***: *Надлиманське* (Од., колишнє *Гараголь*), *Надбузьке* (Мк.), *Наддніпрянське* (Хрс.), *Наддністрянське* (Вн., колишнє *Березова*); ***по-…-н-***: *Побережне* (Вн., колишнє *Зарудинці*, Лв., колишнє *Ятвяги*); ***при-…-н-***: *Прибережне* (АРК (2), колишнє *Кара-Тьобе*, Вн., колишнє

Казимирівка, Днц., Жт., колишнє *Пустоха*, Од.), *Привокзальне* (См. (2), Хрк.); ***при-…-ськ-***: *Приазовське* (Зп., Днц.), *Приборжавське* (Зк., колишнє *Заднє*), *Прибузьке* (Вн., Мк. (2), Хм.), *Привовчанське* (Днп., колишнє *Прусенівка*) та ін.

Такі назви мають й історичних аналогів. Показовим у цьому плані є астіонім ***Надвірна*** (ІФ). Дослідники ведуть мову про 1578 р. як час найдавнішої зі згадок про поселення; див.: [Яцій 2015, с. 209]. Значення етимона *надвірний* ‘надвірний, який розташований на дворі; зовнішній; двірський, який розташований при дворі пана’ (Гр. II, с. 480); ‘розміщений у межах двору, садиби; який міститься із зовнішнього боку, виходить назовні; який виходить у двір; який міститься, існує поза приміщенням; який службою, перебуванням зв’язаний з двором’ (СУМ V, с. 64). Д. Бучко припускає можливість первісного розташування на місці майбутнього поселення будинків, де жила „двірська служба”, пор. *Nadwórna wies* ‘придворне, двірське село’ [Бучко 1990, с. 91–92].

Просторова ознака засвідчена в астіонімі ***Приморськ*** (Зп.). Попередні назви міста – *Обиточне, Ногайськ, Приморське*. Місто відоме з 1822 р. (ГЕУ III, с. 84). До того часу, щонайменше з 1780 р., це було с. *Обиточне* [Янко 1998, с. 288], поіменоване за назвою р. *Обитічної*, яка впадає в цьому місці в Азовське море (СГУ, с. 393). 1822 р. (за іншими відомостями – 1821 р.) замешкані тут ногайці перейменували поселення на *Ногайськ*. Назву *Приморське* (з 1964 р.), згодом – *Приморськ* (із 1972 р.) мотивовано прикметником *приморський* у знач. ‘розташований біля моря’ (СУМ VII, с. 680), *Приморськ* – місто при Азовському морі.

Серед сучасних українських астіонімів відомі одиниці, утворені на основі лексем із локативним значенням. До прикладу, 2016 р. серед перейменованих міст опинилося м. ***Боково-Хрустальне*** (Лг.). Назва поселення мотивована астіонімом *Хрустальний* та прикметником *бокове*. Місто засновано 1954 р. на місці чотирьох шахтарських селищ (ГЕУ I, с. 148) із присвоєнням йому назви *Вахрушеве* (на честь колишнього народного комісара вугільної промисловості СРСР Василя Вахрушева). 2016 р. воно перейменоване

за назвою ближнього м. *Хрустальний* (< р. *Хрустальна*, л. *Жолобків* п. *Міусу* (СГУ, с. 595) та прикметника *бокове*, що вказує на місце розташування поселення: *боковий* ‘який міститься збоку; спрямований убік; бічний’ (СУМ I, с. 213). Сьогодні на невеликій відстані одне від одного побутують: м. *Хрустальний*, смт *Хрустальне*, с-ще *Хрустальний*, смт *Садово-Хрустальницький*, тож характеристика, засвідчена в астіонімі *Боково-Хрустальне* (як і в назві смт *Боково-Платове*) робить особливо зримою просторову локалізацію міста.

Свою сучасну назву м. ***Перевальськ*** (Лг.) отримало 1964 р. Поселення засноване 1889 р. як *Селезнівський рудник*, згодом – *Рудник імені Паризької комуни, Паркомуна, Комунарськ* (ГЕУ III, с. 17). Астіонім мотивовано апелятивом *перевал* „найнижче і найдоступніше для переходу місце в гірському хребті чи масиві” (СУМ VI, с. 133) за місцем розташування міста *на перевалі* – східному схилі Донецького кряжа. За звичайною просторовою назвою поселення приховано вказівку на незвичайний ландшафт кам’янистих степів Донецького кряжа.

Теперішнє місто ***Роздільна*** (Од.) засноване 1863–1865 рр. (ГЕУ III, с. 140), у період будівництва залізниці Одеса-Балта, та поіменоване шляхом онімізації й субстантивації прикметника *роздільний* ‘який ділиться на послідовні етапи або частини’ (СУМ VIII, с. 666). Ця доволі прозора версія постання назви може приховувати в собі щонайменше три мотиваційні історії: 1) залізниця ділить місто на дві майже однакові частини, неофіційно поіменовані *Цей бік* та *Друга Роздільна*; 2) у *Роздільній* залізницю розділено на дві гілки: у бік Молдови й у бік Балти; 3) якийсь час станція іменувалася *Водо-Роздільна* [Горожанкіна 1976, с. 202–203; Лучик 2014, с. 404; Янко 1998, с. 301], що дає підстави вести мову про водний потік, який первісно розділяв територію на дві частини (можливо, теперішня безіменна притока Хаджибейського лиману, яка бере початок від середини *Роздільної* [Лучик 2014, с. 404], чи озеро, на якому збудовано

водокачку, що в посушливі роки пересихало та спричиняло утворення двох басейнів, розділених смугою суходолу [Янко 1998, с. 301]).

Місто ***Рубіжне*** (Лг.) засноване наприкінці XIX ст., 1895 р. [Янко 1998, с. 305], хоч у ГЕУ йдеться про початок XX ст. і про тодішнє поіменування поселення як *Русько-Краска* (ГЕУ III, с. 151). Свою теперішню назву місто „позичило" в села, на землях якого побудовано залізничну станцію *Рубіжна*. Комонім мотивовано прикметником *рубіжний*, похідним від *рубіж* 'рубіж' (Гр. IV, с. 84), 'лінія, межа, що відділяє кого-, що-небудь від когось, чогось; лінія оборони, укріплень, місце розташування війська, передова позиція' (СУМ VIII, с. 893). М. Янко припускає, що колишнє поселення засноване запорозькими козаками як застава від набігу татар на *рубежі* (на кордоні) Слобідської України й Дикого Поля [Янко 1998, с. 305]. Назва міста, як і назва станції, – трансонімізаційна, однак поняття простору (*на рубежі*), закладене кілька століть назад у назві села, оборонної лінії, сторожового укріплення тощо, збережено в астіокультуронімі донині.

Орієнтація *за частинами світу* в ойконімах поодинока (це в основному т. зв. штучні ойконіми): *Західне* (Днп., Крв., Лг. (3), *Західний* (Лг. (2), *Південне* (Днп., Днц., Зп., 2, Од., Хрк., 2), *Північне* (Днц., Зп., См.), *Схід* (Крв.), *Східне* (Днп., Зп., Хрс., Чрн.).

Теперішнє м. ***Південне*** (Хрк.) засноване 1963 р. шляхом об'єднання поселень *Комарівки* та *Південного* (ГЕУ III, с. 30). Місто розташоване за 18 км. на південний захід від м. Харкова, його назва мотивована формою сер. р. прикметника *південний* 'який міститься, проходить і т. ін. у напрямку півдня, на південь від чого-небудь або на півдні чогось' (СУМ VI, с. 378). Назва теперішнього міста – трансонімізаційна. За просторовою характеристикою астіоніма прихована поселенська історія відомої принаймні з XVII ст. *Комарівки* (*Роз'їзд № 8, Роз'їзд Артемівка*) та репрезентанта ергонімного коду – поселеня *Південного*, поіменованого за назвою *Південної залізниці*.

Неприйнятними з погляду норм українського слововжитку є назви поселень, іменованих чи перейменованих у 40-х роках минулого століття, як-от: *Восточне* (АРК, колишнє *Уч-Кую*, Чрн.), *Восход* (АРК (2), колишнє *Найлебен*, Днц., Зп., колишнє *Петрівське*), *Сєверне* (АРК, колишнє *Джеппар*, колишні назви *Джелял, Адамсфельд*, колишнє *Чагалтай Німецький*, Днц. (2), *Сєверний* (Лг.), *Сєверо-Гундорівський* (Лг.), а також *Западне* (Хрк.), хоч тепер цю назву вживано з наголосом на останньому складі.

Місто ***Южне*** (Од.) засноване 1974 р. (ГЕУ ІІІ, с. 455) у зв'язку з будівництвом Одеського припортового заводу та Морського торговельного порту „Південний" в акваторії Григорівського лиману. Позаяк поселення зводилося неподалік від с. *Сичавки*, на правому березі *Сичавського* ставу, то його первісною „робочою" назвою була *Нова Сичавка*. Теперішній астіонім мотивовано рос. прикметником *южний* 'південний' із вказівкою на просторову локалізацію міста – *на півдні* країни. У травні 2014 р. до Верховної Ради України внесено законопроект (досі ще не підтриманий) про перейменування міста, 65,9 % населення якого – українці, з *Южного* на *Південне*.

До речі, *Южне* (Од.) – не єдине поселення, просторова локалізація якого означена рос. прикметником: *Южне* (АРК (2), колишнє *Джага-Седжевут*, колишнє *Султан-Сала*, Днп., Крв., Чрн., колишнє *Туркеновка*), *Южна Ломуватка* (Лг.) та відергонімне утворення – м. *Южноукраїнськ* (Мк.).

Зовсім не засвідчена в системі української ойконімії опозиція *початок – кінець*. Назва єдиного поселення, що помилково асоціюється з '*кінцем* поля' чи '*кінцем* Польщі' (позаяк північніше йшли володіння татарської орди) – *Кінецьпіль* (Мк.) – насправді відантропонімне утворення, пов'язане з прізвищем Станіслава *Конецьпольського*, польського магната, який мав численні маєтки на Брацлавщині [Лобода 1977, с. 102]. Сюди можемо зарахувати чотири ойконіми: два відсубстантиви *Крайнє* (АРК, колишнє *Теший*, Зк.) та дві назви поселень з атрибутивним компонентом: *Крайня Деражня* (Жт.), *Крайня Мартинка* (Зк.).

Отже, у сучасному ойконімному просторі України можна виокремити низку назв поселень із просторовою характеристикою. До найчастотніших просторових показників належать пари *передній – задній*. Широко засвідчені в українській ойконімії назви поселень з атрибутивними компонентами *верхній* (*горішній*) – *нижній* (*долішній*). Локативні характеристики *близький – далекий*, *правий – лівий, початок – кінець*, *середній* та *орієнтація за частинами світу* в ойконімії України відбито мінімальною кількістю пропріативів.

Просторові ознаки найчастіше унаявлені в назвах тих поселень, що з'явилися на географічній карті України від середини минулого століття. Однак низку ойконімів, підпорядкованих сучасним фонетико-словотвірним законам, утворено від апелятивів з конфіксами ***за- … -j-*** , ***під- … -j-***, активних ще в праслов'янському та давньоукраїнському періодах, а це вказує на тяглу в часі традицію відображення простору в назвах заселених людиною об'єктів.

4. 2. Час в ойконімах

Якщо освоєння географічного простору розглядати в розрізі часу, то ключовим постає питання про час виникнення створеного та заселеного людиною об'єкта. Період заснування поселення – важлива інформація про суспільні, економічні, господарські відносини, про колонізаційні та міграційні процеси тощо. Екстралінгвальні відомості про пору заснування поселення бувають точними, якщо йдеться про конкретний час постання населеного пункту, та відносними, якщо про вік поселення говоримо, беручи до уваги тільки фіксацію ойконіма в доступних на сьогодні писемних джерелах.

Точну дату свого народження мають в основному ті поселення, заснування яких відбулося в XX ст., зрідка – до XX ст. Часто ж про рік виникнення населеного пункту кажуть, зважаючи не на період постання, а на найдавнішу писемну згадку про нього в історичних джерелах. Ототожнення цієї дати з заснуванням поселення дуже умовне. Особливо, коли йдеться про виникнення

найдавніших із них. Перш ніж поселення потрапляли до писемних документів, проходили роки, десятиліття, а то й цілі століття. Траплялося й таке, що поселення щезали з лиця землі, так і не залишивши свого сліду в писемній історії. І тільки ті, що ставали важливими оборонними чи адміністративними центрами, були причиною якихось майнових, господарських, правових угод чи суперечок, об'єктом військових дій чи місцем торгових шляхів, – фіксували в різних джерелах як фортеці, міста, села, хутори, двори тощо. Така фіксація майже ніколи не означала справжнього часу заснування поселення. Якщо в якомусь історичному документі й повідомляли про виникнення населеного пункту, то насправді переважно йшлося про відновлення цих поселень після спустошень або про подальше заснування на їхній базі міст і містечок. Саме тому вік конкретного ойконіма дослідники нерідко встановлюють із застосуванням лінгвістичних даних.

4. 2. 1. Топонімотворчий формант як показник темпоральності ойконіма

Мовні відомості про час заснування поселення теж мають відносний характер. За правильного прочитання назви можна вести мову не про конкретний рік, а про період її утворення: ойконіми давньоукраїнського (княжого) періоду (IX–XIII ст.); назви поселень староукраїнської епохи (XIV–XVII ст.); ойконіми новоукраїнського часу (кін. XVIII–XIX ст.); новітні назви населених пунктів (XX–XXI ст.). Для лінгвістів показником часу з'яви назв слугує структура оніма, назвотворчий формант, семантика пропріатива, подеколи – атрибутивний компонент *Новий – Старий*, тобто час заснування поселення корелює з топонімотвірною моделлю та з характером етимона.

За часом становлення афіксальних ойконімотвірних моделей дослідники виділяють давні та новітні. Топонімотворчий афікс указує на час заснування поселення здебільшого не самостійно, а у взаємодії з твірною основою. Відомо, що низка ойконімів постала в нові та новітні часи за аналогією до прадавніх,

або ж навпаки: протягом довгого періоду побутування ойконім зазнавав багатьох фонетичних та словотвірних змін і в нинішньому його варіанті вже не простежується первісна топонімотвірна модель. Тож лінгвістичну інформацію слід розглядати в комплексі з культурологічною, історичною, географічною.

Архаїчна ойконімія нашої держави, стратиграфію якої на сьогодні найповніше опрацьовано в праці З. Купчинської „Стратиграфія архаїчної ойконімії України" [Купчинська 2016], сформована на праслов'янському мовному ґрунті. Учена наголошує, що ойконімна архаїка – це цілісна система топонімоформантів, твірних основ та способів їхньої деривації. Власні назви, що прийшли з минулого, є в кожній сучасній онімній системі. Системність, усталеність норм і типів підтверджує їхню історичну зумовленість [Купчинська 2016, с. 15].

Територія України була заселеною задовго до нашої ери. У багатьох населених пунктах археологи знаходять пам'ятки хронологічно різних культур, що приходили на зміну одна одній, починаючи від доби палеоліту. Цілком імовірно, що назви доісторичних поселень або ж (що вірогідніше) „уламки" (за З. Купчинською) тих назв збережено в літописних чи навіть у теперішніх ойконімах. Однак ономастика оперує фактами, тож про долітописні назви можна вести мову тільки як про гіпотетичні. Визнаючи факт реального побутування поселень у доісторичні часи, припускаємо, що вони могли мати іншу, відмінну від нинішньої назву.

Праіндоєвропейської доби сягає зародження топонімотвірної моделі на ****-jь*** **(**-j-a*, **-j-e*)**, її формування віднесено до праслов'янської епохи, а верхня межа функціонування топонімотворчого суфікса ****-jь*** припадає на кінець XII – початок XIII ст. Архаїчні посесиви на ****-jь*** **(**-j-a*, **-j-e*)** наявні в усіх слов'янських мовах. Вони поставали з природної необхідності закріпити в номені належність давнього двору, осади, міста (го́рода) вождеві, родоначальнику, князеві. Час відбито в цих раритетних ойконімах найповніше. Зберігаючи у своїх основах величезний пласт слов'янського автохтонного

антропонімного матеріалу, вони перетворюють тезу про давню колонізацію території України в аксіому. Ціла низка теперішніх міст, містечок, сіл не потрапила до середньовічних документів, а тим паче до давніх літописів, але дивним чином досі зберегла первісне іменування і ним підтвердила свою історичність. Мотивація архаїчних посесивів на ***-jь*** слов'янськими автохтонними особовими іменами-композитами є переконливим доказом утворення назви поселення не пізніше XIII ст., не залежно від того, засвідчена вона чи не засвідчена в літописних, середньовічних чи навіть і в новіших документах. Із доісторичних часів збережено теперішні ойконіми *Богуслав* (Кв.), *Брацлав* (Вн.), *Видибор* (Жт.), *Вітоніж* (Вл.), *Добромиль* (Лв.), *Добромишль* (Тр.), *Добротвір* (Лв.), *Домажир* (Лв.), *Дорогобуж* (Рв.), *Дрогобич* (Лв.), *Дроговиж* (Лв.), *Жизномир* (Тр.), *Житомир* (Жт.), *Збараж* (Тр.), *Здомишель* (Вл.), *Ізяслав* (Хм.), *Мирославль* (Жт.), *Перелюб* (Чрг.), *Перемиль* (Вл.), *Перемишель* (Хм.), *Переяслав* (Кв.), *Радомишль* (Жт.), *Самбір* (Лв.), *Станимир* (Лв.), *Стрибіж* (Жт.), *Хотимир* (ІФ) та ін.

Архаїчними за часом заснування є також поселення, назви яких утворені за допомогою суфікса ***-jь*** **(*-j-a, *-j-e)** від слов'янських автохтонних особових відкомпозитних неускладнених чи ускладнених афіксами імен: *Бахмач* (Чрг.), *Бучач* (Тр.), *Галич* (ІФ), *Путивль* (См.), *Радич* (Лв.) та ін.; від відапелятивних антропонімів: *Більче* (Лв.), *Дзвиняч* (ІФ, Тр.); від християнських особових назв: *Степань* (Рв.) та ін.

Зазначимо, що до кореляції „архаїчний формант = давнє поселення" необхідно ставитися дуже обережно й, за можливості, з опорою на синхронно-діахронні дослідження. Наведемо тільки два приклади. Не так давно повернено на географічну карту України ойконім *Дроговиж* (Лв.). Цю назву центру історичного Дроговизького староства XVI–XVII ст. утворено, очевидно, ще в давньоукраїнський період (*Дороговидъ* + ***-jь*** > *Дороговижь*), однак, помилково витлумачену 1946 р. як похідне від польського *droga wyżej* (*дорога вище*), її змінено на *Верхньодорожнє* [Kotowych 2003, c. 116–117], тож у такій,

новій назві, первісний архаїчний посесив іже зовсім не прочитуваний. І протилежний приклад – ойконім *Сусваль* (Вл.). Без фонової інформації він виглядає давнім утворенням. Насправді ж село отримало цю назву тільки 2016 р. Первісно – це поселення *Могильне*, перейменоване 1952 р. на *Жовтневе*, а сьогодні перейменоване ще раз на честь солдата 51-ї механізованої бригади Петра *Сусваля*, який загинув 2014 р. внаслідок поранення, отриманого в бою за Савур-Могилу [Короленко 2017, с. 134–141].

У пізній період спільнослов'янської мовної єдності формувалася ще одна велика група давніх посесивів – утворення на ***-ів*** (<***-овъ***). Літописні *Київ* (Кв.), *Львів* (Лв.), *Чернігів* (Чрг.) та ін. – переконливе свідчення прадавності таких назв. Однак ойконіми на взірець *Калинів* (Лв.), *Малинів* (Лв.), *Ясенів* (Лв.) та ін. викликають сумніви щодо посесивності всіх без винятку назв на ***-ів***. Власні імена *Калин, Малин, Ясен* відомі слов'янському антропонімікону, тож не відкидаємо ймовірності відантропонімного творення цих ойконімів. І все ж за аналізу назв населених пунктів, посталих у XX ст., вірогіднішим є їхнє трактування як топографічних відапелятивних утворень, штучно дооформлених ойконімним суфіксом [Котович 2015ґ, с. 309]. 3567 ойконімів на ***-ів*** XX ст. (майже 75 % із них зараз уже втрачені) [Купчинська 2016, с. 786] та 595 нових назв XXI ст. [Ibid., с. 807] переконують, що таку модель у новітній період практично не розглядають як посесивну.

Ойконіми на ***-ин*** **(<*-inъ)** (*Батурин* (Чрн.), *Корчин* (Лв.), *Обертин* (ІФ) та ін.) наділені тими ж характеристиками, що й утворення на ***-ів*** **(<*-овъ)**, хіба що їхніми етимонами були зазвичай чоловічі та жіночі імена на ***-а***.

Результатом суспільних відносин ранньої історії слов'ян є топоніми на ***-ичі*** **(<*-itj-i)**. Колективна назва роду, родини, в основі якої лежить найменння родоначальника, патрона переходила на місце, яке ці люди заселяли, і закріплювалася за ним без змін. Така історична база географічних назв була характерна ще для первісного ладу, а традиційні форми її продовжували свій розвиток у класовому суспільстві, сягаючи XVI–XVII ст. [Купчинський 1981,

с. 20]. Нині дослідники в ойконімах на ***-ичі*** **(<*-*itj-i*)** вичленовують три номінативно-семантичні типи:

– власне-патронімний (назва нащадків спільного батька-патрона, який був засновником роду і, відповідно, поселення, стала назвою місця їхнього проживання); час у таких назвах сьогодні прочитується як найбільш віддалений (*Боратичі* (Лв.), *Будятичі* (Вл.), *Жиричі* (Вл.) та ін.);

– посесивно-патронімний (у суфіксальній частині цих назв наявні присвійні суфікси перед патронімними); цей тип формують новіші за часом творення одиниці (*Бабиничі* (Жт.), *Балаховичі* (Жт.), *Борщовичі* (Лв.) тощо);

– катойконімно-патронімний (назва мешканців за місцем проживання або колективно-територіальне прізвисько громади ставало назвою поселення); це найновіші з ойконімів (*Березовичі* (Вл.), *Боровичі* (Вл.), *Креховичі* (ІФ) та ін.) [Купчинська 2016, с. 84–95].

У давніх пам’ятках доволі часто спостерігаємо заміну форманта ***-ич-і*** суфіксом ***-івц-і.*** Формування українського ареалу топонімів на ***-івці*** **(<*-*овьсі*)**, ***-инці*** **(<*-*іпьсі*)** відбулося не пізніше XII–XIII ст., позаяк в історичних джерелах XIV ст. ці назви представляють уже повністю сформований тип. У XIV–XV ст. їх ареал знаходився на території давнього Галицько-Волинського князівства в межах Перемиської, Звенигородської, Галицької, Теребовлянської земель, а також Буковини, Поділля. На заході крило цього ареалу локалізувалося в басейні р. Уж північно-західніше Ужгорода [Бучко, Бучко 2013, с. 267]. Українські ойконіми на ***-івці, -инці***, як і назви на ***-ичі***, неоднорідні за семантичними характеристиками етимонів. Між ними є відпатронімні назви (*Багатківці* (Тр.), *Ситківці* (Вн.), *Юрківці* (Вн. (2), Хм., Чрн., Чрг. та ін.); утворення від локально-етнічних назв (*Дубівці* (ІФ, Тр., Чрн.), *Ланівці* (Тр. (2) та ін.); ойконіми, мотивовані катойконімами (*Божиківці* (Хм.), *Микулинці* (Вн., Тр.), *Тарнівці* (Зк.) та ін.). Не завжди вдається провести чітку та однозначну межу між лексико-семантичними групами таких ойконімів, проте можна

говорити про тісний взаємозв'язок часу й простору: ареал архаїчного заселення (простір) чітко корелює з давньою назвотвірною моделлю (час).

Період давнього заснування поселення та присвоєння йому назви відбито в ойконімах на ***-ани/ -яни*** **(<*-any/*-jany)**. З'ява цих назв-плюративів припадає на ранній етап розвитку суспільства, й утворені вони семантичним способом від аналогічних загальних або власних назв, які вказували на групу людей за певними ознаками. Дослідники кваліфікують їх як локально-етнічні та відантропонімні [Царалунга 2007, с. 41]. За детальнішої класифікації – як ойконіми, мотивовані локально-етнічними (рідше лише етнічними) назвами (*Глиняни* (Лв.), *Долиняни* (Вн., ІФ, Лв., Чрн.) та ін.); катойконімами (*Бібщани* (Лв.), *Галичани* (Вл., Лв.) та ін.); родинними назвами, похідними від антропонімів (*Добростани* (Лв.), *Личмани* (Жт.) та ін.); зрідка найменуваннями людських громад за належністю до церкви (*Богородчани* (ІФ), *П'ятничани* (Лв. (2), Хм.). Із 338-и теперішніх ойконімів України на ***-ани/-яни*** 322 є давніми утвореннями, а 16 – новотворами XX ст. [Бучко, Бучко 2013, с. 334–337].

Архаїчними в українському ойконімному просторі є ойконіми на ***-ськ / -цьк*** **(<*-ьskъ), -н-(*а, е, о*) (<*-ьn)**. Первісно – це утворення прикметникового типу, цілком субстантивовані в XIV–XV ст. [Гумецька 1958, с. 59]. Серед 7211 українських ойконімів з названим формантом [Купчинська 2016, с. 46] відшукати найдавніші без додаткових історичних відомостей буває непросто. Та й багато таких назв – загалом новітні утворення. Тож темпоральна характеристика дериватів на ***-ськ / -цьк*** **(<*-ьskъ)** прямо залежить від локативної, словотвірна – від лексико-семантичної. Ойконіми, сформовані шляхом приєднання суфікса ***-ьskъ*** до твірної основи, що безпосередньо характеризувала населений пункт (*Заріцьк* (Рв.), *Луцьк* (Вл.), *Мильськ* (Вл.) та ін.), виникли до XV ст., а назви, посталі вже від наявних найменувань інших географічних об'єктів за допомогою суфікса ***-ськ / -цьк***, активно продовжують утворюватися й сьогодні.

Так само простежено час і в ойконімах на ***-н*** **(<*-*ьn*)**. С. Роспонд називає XI–XII ст. періодом найдавнішої фіксації цього різновиду онімів [Роспонд 1972, с. 26]. Ойконімів-архаїзмів із суфіксом ***-ьn*** в Україні залишилося дуже мало: *Березна* (Вн., Кв., Чрг.), *Гатне* (Кв.), *Дубно* (Рв.) та ін. Теперішні ж ойконіми на ***-н-а*** **(*-е, -о*)** – здебільшого продукт найновішої доби в історії українського назовництва [Купчинська 2016, с. 46].

Ще одна велика група архаїчних ойконімів – назви поселень на ***-ець*** **(*<*-*ьсь*), *-иця* (<*-*іс-а*)**. Вони належать до найдавніших утворень, оскільки їх активно фіксують літописи періоду Київської Русі: *Пересопница* (Рв.) *Сосниця* (Чрг.), *Тисмениця* (ІФ), *Ушиця* (Жт.) та ін. Учені за часом виникнення поділяють ойконіми на ***-иця*** щонайменше на три групи: архаїчні, що беруть свій початок ще з праслов'янської доби і виявляють чіткий зв'язок із гідронімами, позаяк у їхніх основах виразно засвідчено гідрографічні семи. Другі, можливо, є новішими утвореннями та постали шляхом онімізації різних за значенням однойменних апелятивів на ***-иця***. Третю групу, значно новішу від двох попередніх, творять назви, в основах яких засвідчені антропоніми [Бучко, Бучко 2013, с. 313–314]. Майже так само можна простежити час заснування ойконімів на ***-ець***. Щоправда, в ойконіміконі сучасної Україні їх небагато, а між архаїчними відгідронімними й новими штучними можемо виділити проміжну за часом творення групу назв зі значенням „менших" або „новіших" поселень від тих, що вже побутували в певний період.

Отже, ойконіми згаданих топонімотвірних моделей (посесиви на ***-jь*** **(*-j-а, *-j-е)**, ***-ів/-ев*** **(<*-овъ/*-евъ)**, ***-ин*** **(<*-іnъ)**; назви-плюративи на ***-ичі*** **(<*-itj-i)**, ***-ани/-яни*** **(<*-аny/*-jаny)**, ***-івці*** **(<*-овьсі)**, ***-инці*** **(<*-іnьсі)**; ойконіми на ***-ськ /-цьк*** **(<*-ьskъ)**, ***-н*** **(<*-ьn)**, ***-ець*** **(<*-ьсь)**, ***-иця*** **(<*-іс-а)** є експлікаторами архаїчного періоду заснування та іменування осель. У топонімотворчих суфіксах цих назв закладено вказівку на час заснування поселення, що чітко корелює з просторовими характеристиками: за даними археології – це найдавніше заселена територія.

Відносно новими є посесивні ойконіми на ***-иха***: *Журавлиха* (Кв.), *Карасиха* (Хм.), *Ковалиха* (Чрк.) та ін. Єдиною відомою назвою з таким формантом, зафіксованою в писемних пам'ятках XVI ст., є *Гвоздиха* – назва соляної копальні на Покутті. А перші активні фіксації українських ойконімів на ***-иха*** засвідчено в „Описах Лівобережної України кін. XVIII – поч. XIX ст." [Бучко 2005, с. 43]. Серед сучасних ойконімів вони не частотні, набагато більше збережені серед мікротопонімів: колишні хутори ставали кутками сіл, а то й полями, урочищами.

За допомогою суфікса ***-(щ)ина*** поодиноко утворювали назви поселень у XVI –XVII ст., частіше – у XVIII–XIX ст.: *Двірківщина* (Кв.), *Лісівщина* (Жт.), *Морозівщина* (Пл.) та ін. Однак в ойконімах, на відміну від мікротопонімів, цей суфікс теж малопродуктивний. Частіше він був задіяний при іменуванні земель, отриманих у спадок, дворищ, урочищ, маєтків тощо.

Новітній час формування української ойконімії засвідчений назвами поселень на ***-івк-а***: *Абрамівка* (Кв., Пл.), *Бартошівка* (Вн., Тр.), *Жорнівка* (Кв., Рв.), *Нариманівка* (Крв.), *Радомислівка* (Хрк.) та багато ін. Хоч ойконіми з цим афіксом на давно заселених теренах України поодиноко фіксують історичні джерела уже з XIV ст. [Кордуба 1938, с. 15], справжнього розвою ця топонімотвірна модель набула в період колонізації південно- та східноукраїнських земель у XVII–XVIII ст., а далі – у XX ст., під час перейменування поселень та творення штучних назв. Якщо первісні ойконіми на ***-івк-а*** позначали менший або в часі пізніший від поселень на ***-ів*** населений пункт, то згодом цей формант сприймали як формальний, за його допомогою утворювали назви й від антропонімів та інших онімів (гідронімів, оронімів, мікротопонімів тощо), і від прикметникових основ, і безпосередньо від апелятивів [Гумецька 1958, с. 44–45].

Велику групу „молодої" ойконімії сформовано з допомогою суфікса ***-к-а***: *Богемка* (Мк.), *Дніпровка* (АРК, Днп., Зп. (3), *Лозуватка* (Днп. (5), Зп., Крв. (7),

Лг., Мк., Пл., Чрк.) та ін. Таких ойконімів на давно заселених землях значно менше, ніж на теренах новітньої колонізації.

Хронологічно розмежувавши прадавні та новітні назви поселень з огляду на характер суфіксальної топонімотвірної моделі, у межах якої вони репрезентовані, ще раз наголосимо: низку ойконімів утворено тільки за аналогією до архаїчних або такі назви стали результатом „упорядкування" ойконімної системи України середини ХХ ст. Суфікси в назвах цих поселень не є виразником часу творення ойконіма.

Отже, час як мовнокультурна категорія в назвах заснованих і заселених людиною об'єктів виразно проявляє себе на рівні ойконімотворчих формантів. Кожна суспільна епоха пропонувала свої моделі іменування поселень, а змінювалася культура назовництва в згоді з тим, який чинник става для неї визначальним. Сьогодні низку назв поселень модифіковано. Однак синхронно-діахронний аналіз допомагає дослідникові дійти до першоджерел. Тоді в ойконімах, очищених від багаторічних, а то й від багатовікових нашарувань, постає формант, який може переконливо вказати на час заснування поселення. Це не єдиний, але вагомий лінгвістичний засіб, що, доповнений позалінгвальною інформацією, вказує на період народження населеного пункту та його назви.

4. 2. 2. Темпоральний аспект бінарних ойконімів

Ознаки темпорального бінаризму ойконімів виявлено в співвідношенні назв з атрибутивними компонентами *Новий – Старий*; див.: [Котович 2018, с. 39–49]. Питання часу в таких онімах – поняття відносне й вимагає аналізу кожної назви зокрема. Категорія часу тісно взаємодіє з категорією простору. Іноді просторова ознака навіть стає вирішальною, як, скажімо, за розгляду ойконімів *Новгород – Старгород*. В Україні сьогодні побутують поселення *Новгород* (Зп.), *Старгород* (Лв.) та *Новгород-Сіверський* (Чрн.). Їхнє

заснування та іменування здійснювалося по-різному й незалежно одне від одного. *Новгород* (Зп.) – це перейменування початку XX ст. (1918 р.) колишньої німецької колонії *Дармштадт* (за назвою німецького міста *Дармштадт* федеральної землі *Гессен*). Літописний астіонім *Новгород-Сіверський*, утворений від апелятива *новъгородъ* ‘новий город / нове поселення’ та засвідчений 1096 р. у „Поученьи” Володимира Мономаха, стверджує в назві відносно новий, станом на XI ст., час заснування поселення [ЕСЛГНПР 1985, с. 92]. *Старгород* на Західному Бузі, що фігурує в писемних джерелах кінця XVI ст. як *Старий Город* (*Stary Gród*) [Худаш 2006, с. 239], був іменований, очевидно, за протиставленням писемно не засвідченому **Новому Городу*. Отже, темпоральну опозицію *Новий – Старий* (*Нов- – Стар-*) здебільшого простежено в межах одного регіону й не поширено на *нові / старі* поселення віддалених земель.

Нерідко часовий дуалізм спирається на міграційні процеси, якщо вихідці з населеного пункту іменують нове поселення в іншому регіоні за назвою своєї малої батьківщини, але з додаванням компонента *Ново-, Новий*, до прикладу: село *Новоолексіївка* (Мк.) 1923 р. отримало таку назву внаслідок дозалюднення колишнього безіменного хутора вихідцями з *Олексіївки*, що на Одещині [Лобода 1977, с. 120].

Низку теперішніх міст перейменовано за назвами військових (козацьких, згодом уланських) полків, які закріпилися на нових для них землях, як-от: 1740 р. – час заснування на теренах давнього козацького зимівника *Тресяги* теперішнього м. ***Новомиргорода*** (Крв.) (ГЕУ II, с. 428). Астіонім утворено складанням основи прикметника *новий* та назви прибулого сюди *Миргородського* полку. Крім військових, у *Трисягах* замешкали й цивільні миргородці, тож імення малої батьківщини стало назвою їхнього *нового* міста.

Час заснування м. ***Нова Одеса*** (Мк.) – 1776 р. (ГЕУ II, с. 420), а це означає, що поселення, за офіційними даними, на 17 років старше, ніж розташований на відстані майже 180 км. мотиватор його назви – м. *Одеса*. Насправді ж

первісно теперішня *Нова Одеса* – це колишній козацький зимівник запорожця *Федора Осадчого*, іменований тоді *Федорівкою* [Лобода 1977, с. 134–135]. *Новою* (*Малою*) *Одесою* поселення почали іменувати з 1832 р. на честь Одеського полку Бузької уланської дивізії з розташованим у *Федорівці* штабом. Тож між астіонімами *Одеса* / *Нова Одеса* яскраво простежено ергонімне посередництво.

Таким же був шлях формування назви міста, відомого з XVIII ст. як *Куца Балка* (давній зимівник козака Якова *Куцого*), згодом – *Семенівка* (від імені поселенця Семена Довбні), *Новопавлівка* (дозаселене та розбудоване Павлом Тріскою), а з 1832 р. – м. ***Новий Буг*** (Мк.) (ГЕУ II, с. 432). Назву, мотивовану прикметником *новий* та гідронімом *Буг*, місто отримало за посередництва розташованої тут із 1828 р. *Бузької уланської дивізії*.

Місто ***Новоукраїнка*** (Крв.) відоме з XVIII ст. як фортеця *Павлівська, Новопавлівськ* (ГЕУ II, с. 433). Історія назви *Новоукраїнка* розпочалася 1821 р., коли *Павлівське* стало територією розташування штабу Першого Українського уланського полку, і 1830 р. перейменовано на *Новоукраїнку*. Щоправда, зі скасуванням системи військових поселень місто з 1858 р. називали то знову посад *Павлівський*, то *Новоукраїнка.* Нині остаточно закріпилася остання назва.

Поселення, назви яких тепер вживано з компонентами *Новий – Старий*, первісно часто побутували як один населений пункт, диференційні члени з’являлися при їх поділі або при заснуванні однойменного нового.

Сьогодні в Україні є 1361 ойконім з компонентом *Нов-, Нова, Нове, Новий, Нові, Ново-*. Прикметники в таких назвах указують на:

– нове поселення, опорним компонентом назви якого є однойменний безатрибутивний ойконім (поселення розташовані в межах однієї області або району): *Нова Балка – Балка* (Хрк.), *Нова Березівка – Березівка* (Хрк.), *Нова Василівка – Василівка* (Жт., Пл.), *Нова Вигода – Вигода* (Жт.), *Нова Висунь – Висунь* (Мик.) та ін.;

– нове поселення, опорним компонентом назви якого є однойменний ойконім, поєднаний з атрибутивним компонентом *Старий*: *Нова Басань – Стара Басань* (Чрн.), *Нова Брикуля – Стара Брикуля* (Тр.), *Нова Гутиська – Стара Гутиська* (Хм.), *Нова Еметівка – Стара Еметівка* (Од.), *Нова Осота – Стара Осота* (Крв.) та ін.;

– нове поселення, опорним компонентом назви якого є однойменний ойконім у поєднанні з атрибутивним компонентом іншого плану: *Нова Благовіщенка – Велика Благовіщенка* (Хрс.).

Першу групу репрезентовано назвами міст *Нова Каховка, Новий Калинів, Новий Розділ, Новогродівка, Новодністровськ, Новояворівськ.*

Місто ***Нова Каховка*** (Хрс.), засноване 1952 р. на території села *Ключове* (відома згадка 1891 р.) у зв'язку з будівництвом ГЕС, поіменоване за назвою ближнього (за 11 км.) міста *Каховка*. Сьогодні можемо вести мову про цілий номінаційний ряд: м. *Каховка* – м. *Нова Каховка* – с. *Малокаховка – Каховське водосховище – Каховська ГЕС імені П. С. Непорожнього*, у якому, на жаль, не залишилося місця для назви базового с. *Ключове*. Крім офіційної назви, *Нову Каховку* ще іменують *перлиною Таврійського краю*.

Новий Калинів (Лв.) засновано як військове поселення 1951 р., яке 2005 р. отримало статус міста [Котович 2015, с. 49]. Попри те що на гербі *Нового Калинова* зображено гроно *калини*, краєзнавці ведуть мову про тополі як неофіційний символ міста, бо саме цими деревами в 30-х роках XX ст. було обсаджене майбутнє військове летовище. Астіонім мотивовано прикметником *новий* та назвою сусіднього с. *Калинів*, відомого ще з XVIII ст. як австрійська колонія *Кайзердорф, Kaiserdorf* (ЙМ, с. 137).

1953 р. у зв'язку з освоєнням родовища сірки біля смт *Розділ* та будівництвом Роздільського гірничо-хімічного комбінату засновано *Новий Роздол* (ГЕУ II, с. 423), з 1992 р. – м. ***Новий Розділ*** (Лв.). Астіонім мотивовано прикметником *новий* та назвою ближнього смт *Розділ*. Уточення назви з *Новий Роздол* на *Новий Розділ* відбулося одночасно зі зміною назви смт *Роздол* на

Розділ. Сьогодні відомі обидва апелятиви, які послугували етимонами опорного компонента: *роздол* ‘т. с., що *роздолля*; *діал.* долина’ (СУМ VII, с. 668); ‘низинне місце на рівнині’ (Гр. IV, с. 43); ‘широка низовина; долина’ (Марусенко, с. 248); *розділ* ‘дія за знач. розділити, розділитися’ (СУМ VII, с. 665); ‘розділ, поділ’ (Гр. IV, с. 42); ‘низинне місце на рівнині; заглиблення, долина; гірський обрив; прохід в горах’ (Марусенко, с. 248), щоправда, другий із географічних термінів – з наголосом на першому складі.

Назві заснованого в 70-х роках XVIII ст. поселення *Гродівка* (ГЕУ I, с. 299) 1939 р. протиставлено назву с-ща *Ново-Гродівка*, теперішнього шахтарського міста ***Новогродівка*** (Днц.) (ГЕУ II, с. 427), яке виросло паралельно з шахтою „*Новогродівка № 1*”. *Гродівка* – давнє козацьке поселення, засноване запорожцями в балці Холодній. Ойконім мотивовано апелятивом *город*, пол. *gród* „фортеця, замок; місто” (ЕСУМ II, с. 571), а, на думку В. Лучика, можливо, і через антропонімне посередництво (*Grod* < *Grodzisław*) [Лучик 2014, с. 353].

На березі р. *Дністер* у зв’язку з будівництвом Дністровської ГЕС 1975 р. засновано м. ***Новодністровськ*** (Чрн.) (ГЕУ II, с. 248). Компонент *Ново-* в астіонімі вказує на виникнення нового поселення на узбережжі *Дністра* та протиставляє його заснованому 1961 р. *Дністровську* – містові в сусідній Молдові. *Дністровськ* не лежить безпосередньо на березі Дністра, однак пов’язаний із цією рікою містобудівною Молдавською ГЕС.

У зв’язку з будівництвом підприємства з видобутку сірки (Яворівського ГХК / ЯДГХП „Сірка”) 1965 р. засноване призаводське поселення *Янтарне*, перейменоване 1969 р. на с-ще ***Новояворівське*** (ГЕУ II, с. 434), з 2008 р. – м. ***Новояворівськ*** (Лв.). Астіонім мотивовано прикметником *новий* та назвою ближнього м. *Яворів*. Щодо назви м. *Яворів*, то за структурою – це відантропонімне утворення від особової назви *Явір* (< *Яворъ*), хоч можна припустити мотивацію астіоніма апелятивом *явір*.

На сучасному етапі опозиція ойконімів нерідко стирається внаслідок перейменування якогось із опорних компонентів: *Нова Борова* (давніше – *Новий Бобрик*) – *Старий Бобрик* (Жт.), *Нова Вижва – Стара Вижівка* (давніше *Стара Вижва* (Вл.).

Атрибутивні компоненти *Нова(-ий) – Стара(-ий)* в ойконімах, що позначали місце давніх промислів, на взірець *Нова Гута – Стара Гута; Нова Буда – Стара Буда; Новий Майдан – Старий Майдан* тощо, можуть бути вказівкою і на час заснування самих поселень одне відносно іншого, і на характеристику базових мікротопонімів на час їхньої фіксації в адміністративних документах уже як назв поселень, заснованих на місці *нової(-го) / старої(-го) гути, буди, майдана* тощо.

На загал, творення ойконімів, у яких відбито матеріальну культуру мешканців заселених об'єктів, відбувалося здебільшого двома способами: частина поселень отримувала назву безпосередньо від назв промислів, інші – від імен власників, орендаторів, засновників виробництва. В. Модзалевський у дослідженні „Гути на Чернігівщині" помістив відомості про Антіна *Лося*, орендатора гути біля *Старого Жадова*, яку далі поіменовано за іменем гутника (*Лосьова, Лосівка*) [Модзалевський 1926, с. 144], та про Василя *Барана*, який 1753 р. тримав на відкупі гуту в графа Олексія Розумовського, що за іменем нового власника дістала назву *Баранівка* [Ibid., 17]. Низку ж поселень від часу заснування й надалі іменують *Гута, Гутисько, Гутище* тощо.

Сьогодні в Україні побутує 7 ойконімів *Нова Гута* (Жт., ІФ, См., Тр., Хм. (3); 10 ойконімів *Стара Гута* (Вл., Вн., Жт. (3), ІФ, См., Хм. (3), а також 15 ойконімав *Гута* (Вл., Вн., Зк., ІФ, Кв., Лв. (3), Рв., См., Хм. (3), Чрн. (2), три ойконіми у вияві *Гути* (Вн., См., Хрк.) та 30 складених назв, де компонент *Гута* поєднано з іншими атрибутивами, напр.: *Гута Межиріцька* (Чрк.), *Гута Обединська* (Лв.), *Гута Станіславчицька* (Чрк.) та ін.

Назви поселень з опорним компонентом *Буда* збережено переважно в центральних та північних районах України: *Нова Буда* – 4 ойконіми (Жт., Кв.,

Чрк., Чрн.), *Стара Буда* – 3 ойконіми (Жт., Кв., Чрк.), *Буда* – 7 ойконімів (Жт., Кв., Лв., Рв., Чрв., Чрк., Чрн.), *Буди* – 6 ойконімів (Вн., Лв., Рв., Хрк., Чрн. (2) та 8 ойконімів *Буда* з іншими атрибутивними компонентами (*Буда Вовчківська* (Кв.), *Буда-Бабинецька* (Кв.), *Буда Бровахівська* (Чрк.) та ін.).

Поселення *Новий Майдан – Старий Майдан* (Хм.) побутують на Хмельниччині, а ойконіми *Старий Майдан* Житомирщини та Львівщини утворюють опозиційну пару з тамтешніми поселеннями *Майдан* (Жт., Лв.).

Чисельною є група назв із прямою вказівкою на час заснування міст, сіл або просто нових / старих заселень території: *Нове Місто* (Вн., Лв., Чрк.), *Новий Городок* (Мк.), *Нове Селище* (Од.), *Нове Село* (Зк., Лв. (4), Тр., Хм. (2), *Новосілка* (Вн., Днц., Жт. та ін., усього 25 назв), *Новосілки* (Вл., Жт., Кв. та ін., усього 19 назв), *Новосілля* (Мк. (2), Рв.); *Старе Місто* (Тр.), *Старе Село* (Лв. (4), Рв., См.), *Старосілля* (Вл. (2), Жт. (2), Од., Хрс., Чрк., Чрн.) тощо.

Місто ***Новоазовськ*** (Днц.) засноване в 40-х роках XIX ст. (ГЕУ II, с. 423) як *Новомиколаївка*, згодом перейменоване на *Будьонівку*, а з 1958 р. – *Новоазовськ*. У компоненті *-азовськ* уміщено вказівку на місце розташування поселення – на узбережжі *Азовського моря*, а в початковому *Ново-* – на новостворену для міста назву (пор. села *Азов* (АРК, Днц., Зп.), *Азовське* (АРК, Днц., Хрс.).

З освоєнням Львівсько-Волинського кам'яно-вугільного басейну 1950 р. на землях сіл *Низкиничі, Дорогиничі, Будятичі, Русовичі* споруджено шахтарське місто ***Нововолинськ*** (Вл.) (ГЕУ II, с. 426). Астіонім мотивовано прикметниками *новий* та *волинський* з указівкою на заснування нового поселення на Волині. Такий спосіб творення назви, як зазначає В. Шульгач, протиставляє *Нововолинськ* місту *Володимиру-Волинському* [Шульгач 2001, с. 95].

Місто ***Новодружеськ*** (Лг.) зведене 1935 р. (ГЕУ II, с. 428) у зв'язку з будівництвом шахти „*Новодружеська*", очевидно на території, поіменованій до того часу **Дружеськом*. Астіонім мотивовано прикметниками *новий* та рос.

дружеский (укр. *дружній*). Уважаємо нагальним перейменування міста згідно з нормами української мови на *Новодружнівськ*.

Не всі ойконіми з компонентами *Новий – Старий* є експлікаторами часового коду культури. Ідеться про штучні назви, переважно радянської доби, використані для перейменування колишніх населених пунктів або для надання назві поселення ідеологічного забарвлення: *Нова Зоря* (Днп. (2), Хрс.), *Нова Праця* (Днп., Хрс.), *Нова Україна* (Лг., Пл.), *Нове Життя* (АРК, Вн., Днп., Жт., Кв., Мк., Хм., Чрк.), *Нове Поле* (Зп. (2), *Новий Етап* (Хрс.), *Новий Лад* (Чрн.), *Новий Мир* (АРК, Днп. (2), Од., См., Хрк., Хрс.), *Новий Світ* (АРК, Днц., Рв., Хм., Хрс.), *Новий Труд* (Днц., Хрс.), *Новий Шлях* (Днп., Кв., Мк., Чрн.) тощо.

Не містить указівки на час заснування поселення й низка ойконімів із початковим *Нов-*: *Новаки* (Жт., Пл., Рв., Хм.) утворено від родинної назви *Новаки* ‘родина *Новака*’. Від цього ж антропоніма, але за допомогою поліфункційного суфікса ***-івк-а*** утворено ойконім *Новаківка* (Крв.), а за допомогою посесивного суфікса ***-ов-е*** – ойконім *Новакове* (Од.). Суфікс ***-их-а*** спричинив творення відантропонімного ойконіма *Новачиха* (Пл.).

Антропонім *Новик* – мотиватор назви поселень *Новики* (Тр., Чрн.). Підтвердженням того, що баземи цих ойконімів були особові назви, є їхні давніші фіксації в історичних джерелах: *Новики* Тернопільщини – як *Новиківці* (*Новиковцы*) [Бучко, Котович 2017, с. 195], а *Новики* Чернігівщини – як *Новиків* (*Новиков хутор*) (ПК, с. 35).

Назву поселення *Новичі* (Хм.) Н. Торчинська, М. Торчинський зараховують до утворень від родової назви [Торчинська, Торчинський 2008, с. 338], З. Купчинська – до утворень на ***-ичі*** **(< *-*itji*)** [Купчинська 2016, с. 683], однак і в першому, і в другому випадку розглядаємо базовий антропонім у колишній родинній чи патронімній назві *Нович* або *Нов.*

Іншим був первісний мотив номінації поселень *Новина* (Жт.), *Новина-Добрятинська* (Рв.) та *Новини* (Вл., Жт., Лв., Рв.). В основах найменувань – апелятив *новина* / *новини* або мікротопонім, утворений від цього апелятива, пор.

укр. діал. *новина* ‘поле, уперше засіяне після розкорчування лісу’, ‘земля, яка кілька років не оралася’, ‘цілина, зоране поле на місці вирубаного лісу’ [Шульгач 2001, с. 95].

Ойконімів із компонентом *Стар-, Стара, Старе, Старий, Старі, Старо-* сьогодні в Україні значно менше – 233. Складені назви з атрибутивним членом *Стара, Старе, Старий, Старі* вказують на давніший час заснування поселення, порівняно з тим, яке має у своєму складі компонент *Нова, Нове, Новий, Нові*: *Стара Водолага – Нова Водолага* (Хрк.), *Стара Гнилиця – Нова Гнилиця* (Хрк.), *Стара Жадова – Нова Жадова* (Чрв.), *Стара Збур’ївка – Нова Збур’ївка* (Хрс.); *Старе Давидково – Нове Давидково* (Зк.), *Старе Мажарове – Нове Мажарове* (Хрк.), *Старе Поріччя – Нове Поріччя* (Хм.); *Старий Биків – Новий Биків* (Чрн.), *Старий Білоус – Новий Білоус* (Чрн.); *Старі Безрадичі – Нові Безрадичі* (Кв.), *Старі Боровичі – Нові Боровичі* (Чрн.), *Старі Велідники – Нові Велідники* (Жт.), *Старі Кривотули – Нові Кривотули* (ІФ) та ін.

Нерідко ойконім із компонентом *Стара, Старе, Старий, Старі* протиставлено безатрибутивній назві, яка, по суті, теж є найменням новішої оселі: *Стара Білецьківка – Білецьківка* (Пл.), *Стара Богданівка – Богданівка* (Мк.), *Стара Іванівка – Іванівка* (См.); *Старий Вишнівець – Вишнівець* (Тр.), *Старий Добротвір – Добротвір* (Лв.), *Старий Лисець – Лисець* (ІФ); *Старі Богородчани – Богородчани* (ІФ) та ін.

Ойконіми з компонентом *Старо-* теж указують на час заснування поселення та утворюють бінарну опозицію з назвами поселень, які не мають такого компонента: *Старогорожене – Горожене* (Мк.), *Стародніпровське – Дніпровське* (Днп.), *Старорайське – Райське* (Днц.) та ін. або з назвами населених пунктів із компонентом *Ново-*: *Староаврамівка – Новоаврамівка* (Пл.), *Старобешеве – Новобешеве* (Днц.), *Старостав – Новостав* (Вл.), *Староукраїнка – Новоукраїнка* (Зп.) та ін.

Астіонімів із компонентом *Старо-, Старий* в Україні тільки чотири: *Старий Крим, Старий Самбір, Старобельськ, Старокостянтинів*.

Місто ***Старий Крим*** (АРК) у джерелах VI ст. засвідчене як *Солхат*; із XIII ст. – *Крим*; із XVI – *Ескі-Керим* (ГЕУ III, с. 226). Остання, власне, кримськотат. назва й прокалькована як *Старий Крим* (*Ескі* < тур. *äскі* ‘старий, давній, ношений’ (Радлов I/1, с. 880) [Лучик 2014, с. 447]). Місто почали іменувати *Eski Qirim* (*Старий Крим*) відтоді, як опорний компонент *Крим* став назвою всього *Кримського півострова* [Бушаков 2003, с. 32; Лучик 2014, с. 291; Никонов 1966, с. 217; Суперанская 1995, с. 97] й назріла потреба диференціювати назви давнього міста та півострова.

Теперішній ***Старий Самбір*** (Лв.), заснований ще в києво-руський період, до другої половини XIV ст. мав назву *Самбір* (ГЕУ III, с. 226). Поселення стало *Старим Самбором* (*Sambor Antiqua*, 1425 р. (AGZ VI, с. 21); *Stari Sambor*, 1508 р. (ŹDź. XVIII/1, с. 120) [Худаш 1991, с. 85]) після відновлення зруйнованої татарами в 40-х роках XIII ст. оселі. Компонент *Старий* протиставив давнє поселення новопосталому *Самборові* на місці недалекого *Погонича*.

Не цілком зрозумілою є попередмінна фіксація теперішнього м. ***Старобільськ*** (Лг.): 1686 р. – *Стара Біла*; 1708 р. – *Бельський городок*; 1797 р. – *Старобільськ* [Янко 1998, с. 336]. Означення *Стара* в онімі *Стара Біла* вказує на давність поселення [Лучик 2014, с. 448], а це означає, що десь мусило бути інше поселення **Біла* (< р. *Біла*, п. *Айдару* л. *Сіверського Дінця* п. *Дону* (СГУ, с. 52), пов’язане з історичною слободою *Стара Біла* територіально.

Засноване на землях с. *Колищенці* теперішнє м. ***Старокостянтинів*** (Хм.), відоме з 1525 р. як *Костянтинів* (ГЕУ III, с. 229), перейменоване 1632 р. у зв’язку зі спорудженням *Костянтином Острозьким* нового міста – *Ново-Костянтинова* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 439–440].

Не всі ойконіми з компонентом *Стара, Старе, Старий, Старі* є експлікаторами часового коду культури. Поселення *Стара Гребля* (Жт.) отримало таку назву внаслідок перейменування села *Шлямарка*, тому воно не

протиставлено імовірній *Греблі* чи *Новій Греблі*, а містить указівку на мікротопонім *Стара Гребля* зі знач. ‘поселення, засноване на місцевості, де збережено *стару греблю*’.

Окремі назви поселень із початковим *Стар-* (як і назви поселень із початковим *Нов-*) не мають стосунку до часу виникнення чи віку осель. Так, ойконім *Старикове* (См.) – посесив на ***-ове*** від антропоніма *Старик*, пор. Мамот *Старик*, 1649 р. (Реєстр, с. 240) [Іваненко 2017, с. 263]; *Старява* (Лв.), що, як стверджує М. Худаш, первісно звучала як *Старова*, тобто була посесивом на ***-ова*** від антропоніма *Стар*, пор. ім’я *Star* (SSNO V, с. 189) [Худаш 2004, с. 325]. Назву населених пунктів *Стариця* (Хрк., Хрс.) утворено від гідроніма *Стариця* або від географічного терміна *стариця* ‘старе русло річки’, ‘старе озеро’ (Громко та ін., с. 185). Давнє поселення *Старуня* (ІФ) є, очевидно, архаїчним посесивом на ****-ьja*** від антропоніма *Старунъ* (Туп., с. 429) [Худаш 2004, с. 324], хоча Д. Бучко схильний убачати в назві поселення апелятив **старуня* зі знач. *‘старе село, колишнє поселення’ [Бучко 1990, с. 112].

Два села *Старовірівка* (Хрк.) іменовано, вірогідно, поселенцями-старообрядівцями, хоч не виключена мотивація назв цих населених пунктів антропонімом **Старовір*. *Старовойтове* (Вл., колишня назва *Вовчий Перевіз* [Шульгач 2001, с. 132]) – похідне утворення з присвійним суфіксом ***-ов-е*** від антропоніма **Старовойт*.

Нинішні *Старомлинівка* (Днц.) та *Новомлинівка* (Зп.) – це результат хибного потлумачення історичних назв цих поселень. До 1947 р. *Старомлинівку* називали *Старим Керменчиком* або *Керменчиком*. За твердженням Є. Отіна, заснований урумомовними греками, *Керменчик* має в основі апелятив *кермен*, що в перекладі з урум. означає ‘невелике укріплення; укріплене містечко’, дооформлене демінутивним суфіксом ***-чик***, а не гр. ‘млин, вітряк’, як уважали перейменовувачі. Сучасне *Новомлинівка* (колишнє *Новий*

Керменчик, також *Дортуба*), отримало теперішню назву за аналогією до *Старомлинівки* [Отин 2014, с. 160–161].

Чи не найцікавішим і найневмотивованішим у контексті категорії часу є ойконім *Старонове* (См.). Сьогодні – це населений пункт з дев'ятьма мешканцями, назва якого так і не дає відповіді на питання: *старе* воно, чи *нове*.

Отже, в ойконімах із компонентами *новий – старий* час тісно корелює з простором; ці назви відображають послідовність процесу колонізації території, міграційні процеси, а також засвідчують антропоцентричний характер мотивів, способів та засобів номінації заселених людиною об'єктів. Поняття часу ословлено зазвичай у вигляді опозиційних пар ойконімів, темпоральна характеристика яких прихована за корелятивами *новий – старий*.

4. 3. Духовність у дзеркалі ойконімної номінації

Назви поселень уважають штучними іменуваннями, попри те що найдавніші з них постали цілком природно, з необхідності виділити та номінувати заселений людиною об'єкт. Деякі теперішні ойконіми ведуть свій відлік із дохристиянської епохи, однак говорити про язичницький слід у назвах сучасних населених пунктів – це в багатьох випадках торкатися припущень, а ті нерідко приводять до народної етимології. Щоправда, деякі з наявних ономастичних розвідок (див., зокрема, колективу монографію „Ономастика України першого тисячоліття нашої ери" [ОУ 1992]) містять міркування про елементи язичництва в українській топонімії, антропонімії, оронімії, гідронімії. Поза тим самі автори не беруться беззастережно стверджувати, що, скажімо, ойконіми з баземою *баба* мотивовані теонімом *баба* 'богиня життя, родючості, здоров'я' [Ibid., с. 163]. Дохристиянські вірування, можливо, й відбиті в окремих ойконімах України, однак, не маючи цьому достовірних свідчень, можна казати про таке тільки гіпотетично.

Окремі сучасні ойконіми наділені сакральною символікою, не важливо, експлікатором якого ономастичного коду вони є. У словнику В. Шевченко сакральне – це „надприродні істоти, які є об'єктом поклоніння в певному релігійному культі; релігійні цінності – віросповідуваня, віровчення, таїнства, церква; сукупність предметів, осіб, дій, текстів, які входять у систему релігійного культу. Інша назва – священне" [Шевченко 2004, с. 313]. П. Мацьків наголошує на вагомості поняття святості, священності в лінгвістичній картині світу українців [Мацьків 2007, с. 189]. Ведучи мову про духовність, утілену в сучасних українських ойконімах, розглядаємо насамперед християнський слід у назвах поселень, аналізуємо мотивацію онімів церковно-християнською лексикою.

Кожна суспільна епоха по-своєму впливала на процес іменування поселення. Орієнтація в просторі, вказівка на примітний на місцевості об'єкт, закріплення за маєтністю власної чи загальної назви людей, які там проживають, належність оселі князеві, магнатові, землевласникові, першопоселенцю, перенесення назви малої батьківщини на нову землю, „мода" на ойконімні моделі, форманти, метафори, штучні „кабінетні" утворення – це цілком не повний перелік мотивів іменування населених пунктів, однак і з нього видно, що окремої „релігійної формації" не було. Літописні *Богуславль* (нині м. *Богуслав*, Кв.) та *Божьскъ* (теперішнє місце локалізації точно не визначене, імовірно, м. *Буськ* (Лв.) могли б слугувати взірцями найдавніше засвідчених ойконімів із сакральною семантикою, якби ономасти не були одностайними в тому, що перша з назв – посесив на ***-jь*** від антропоніма *Богуславъ* (Ил., с. 79) [ЕСЛГНПР 1985, с. 20], тобто не місто 'славило *Бога*', а належало особі на ймення *Богуславъ*, а друга – ойконім *Божьскъ* – субстантивований ад'єктив на ***-ьск-*** від гідроніма *Богъ / Бугъ* [Ibid., с. 21]. І все ж ойконіми, що містять у своїх основах указівку на релігію та вірування українців, попри тотальну атеїстичну антитопонімну кампанію радянської доби, золотими вкрапленнями то тут, то там збережено по всій Україні.

Можливо, навіть однойменний *Богуслав* над р. Самарою теперішньої Дніпропетровщини, заснований майже через шість століть після літописного *Богуслава*, іменований чи то переселенцями з Київщини в пам'ять про їхню малу батьківщину, чи з ревним бажанням і в слові, і в ділі *Бога славити*.

Середньовічні *Андрієвичі, Іваневичі, Михайлевичі* тощо без переконливих архівних свідчень не дають підстав стверджувати, чи в ойконімах збережено вказівку на 'рід, підданих *Андрія, Івана, Михайла*', чи на людей, що належать до церкви *Андрія* Первозванного, *Івана* Богослова, Архангела *Михаїла*. Водночас не відомо, чи всі з теперішніх двадцяти двох *Петропавлівок* іменовані за належністю мешканців до церкви Святих *Петра* і *Павла*, чи, як це було на Одещині, хутір *Петрівка* об'єднано з хутором *Павловського*, що згодом привело до злиття їхніх назв [Карпенко ТПСО 1975, с. 61].

Перейменування, які відбулися в Україні в середині минулого століття, у розпал атеїстичного невігластва, торкнулися багатьох назв населених пунктів, мотивованих сакральною лексикою. Серед них чимало й таких, які з погляду сучасної ономастики не мали жодного стосунку до релігійних імен, як-от, *Божиків* (Тр.) та *Унів* (Лв.) – первісні посесиви від особових назв *Божикъ* (Мор., с. 19), *Ун* (Пач., с. 24). Однак партійні функціонери асоціювали назви цих поселень із *Богом* та з *унією*, а тому й перейменували перше на *Привітне*, а друге – на *Міжгір'я*.

Сьогоднішні ойконіми, у яких засвідчено вказівку на релігію та вірування жителів України, можемо об'єднати в кілька груп.

Перша група – ойконіми, утворені від апелятивів або від назв місцевостей (мікротопонімів), мотивованих апелятивами на позначення сакральних споруд чи місць, де такі споруди є чи були раніше: соборів, церков, божниць, монастирів тощо, їх частин або пов'язаних з ними об'єктів, місць проживання осіб релігійного сану: *Білобожниця* (Тр.), пор. *божниця* 'храм, церква' (Гр. І, с. 82), *Біла Церква* (Зк., Кв.), *Церковна* (ІФ), пор. *церква* 'релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості; будівля,

в якій відбувається християнське богослужіння’ (СУМ XI, с. 202), *Велика Мечетня* (Мк.), *Гапоно-Мечетне* (Днп.), *Мечетка* (Лг.), *Мечетне* (Днп.), пор. *мечеть* ‘молитовний дім у мусульман’ (СУМ IV, с. 697), *Крилос* (ІФ), пор. *крилас* ‘у церкві – підвищене місце для хору, читців із правого та лівого боку від середніх дверей вівтаря’ (СУМ IV, с. 345), *Монастир-Дережицький* (Лв.), *Монастирець* (Зк., Лв. (4), *Монастириха* (Тр.), *Монастир-Лішнянський* (Лв.), *Монастирок* (Вн., Жт., ІФ, Лв. (3), Тр., Хм.), *Монастирок-Оглядівський* (Лв.), пор. *монастир* ‘релігійна громада ченців або черниць, що з належними їй землями та капіталами становить церковно-господарську організацію’ (СУМ IV, с. 794), *Святець* (Хм.), пор. *святець* ‘придорожній пам’ятник зі статуєю святого’ (Гр. IV, с. 111), *Соборне* (См., Тр.), пор. *собор* ‘головна чи велика церква міста; головна церква в монастирі’ (СУМ IX, с. 433); *Дяківка* (Вн., См.), *Дячківка* (Хрк.), пор. **дяківка, *дячківка* ‘місцевість, де мешкає *дяк / дячок*’, *дяк* ‘служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломщик’ (СУМ II, с. 450), *Клебанівка* (Тр.), *Плебанівка* (Вн., Тр.), пор. **клебанівка, *плебанівка, клебанія*, т. с., що *плебанія* ‘парафія католицького священика; садиба, подвір’я, дім парафіяльного католицького священика’ (СУМ VI, с. 573), *Конельська Попівка* (Чрк.), *Попівка* (АРК, Вн., Днп., Крв. (3), Лг. (3), Пл. (6), См. (4), Хрк. (2), Хрс., Чрк. (4), Чрн.), *Попівщина* (См.), пор. **попівка, *попівщина* ‘місцевість, де мешкає *піп*’, *піп* ‘*розм.* духовне звання у православній церкві, середнє між єпископом і дияконом’ (СУМ VI, с. 538), *Протопопівка* (Крв., Од., Хрк. (2), *Протопопівщина* (См.), пор. **протопопівка, *протопопівщина* ‘місцевість, де мешкає *протопіп* – т. с., що *протоієрей,* священик, ієрей найвищого чину’ (СУМ VIII, с. 323, с. 324). Ойконіми *Дяківка, Дячківка, Попівка, Протопопівка* тощо могли бути мотивованими й антропонімами *Дяк, Дячок, Піп, Протопіп* та ін.

Апелятивом (географічним терміном) *монастирище* ‘місце, де був *монастир*; місце, яке належить або належало монастирю’ (Гр. II, с. 403); *монастирисько* ‘т.с., що *монастирище*’ (М. Худаш називає апелятив

монастирисько діалектним утворенням на ***-иське*** до деривата на ***-ище*** [Худаш 2006, с. 157]) мотивовано два астіоніми України. Ідеться про відоме з другої половини XVI ст. (ГЕУ II, с. 385) теперішнє м. ***Монастирище*** (Чрк.) та про засвідчене історичними джерелами 1437 р. нинішнє м. ***Монастириська*** (Тр.): in *Manastirziska* (AGZ XII, с. 27).

До цієї групи примикають ойконіми, які первісно вказували на належність об'єкта церковнослужителям, на колективні назви, що позначали рід, родину, сукупність таких осіб. Цілком імовірно, що баземи аналізованих ойконімів слугували відапелятивні особові назви, які на час іменування поселення не мали стосунку до релігійного сану, а були прізвиськами чи вже навіть прізвищами осіб (*Батюшка, Дяк, Дяковець, Дяченко, Дячок, Монах, Пастир, Піп, Поповець, Попович* та ін.): *Батюшки* (Хрк.), *Дяків* (Хм.), *Дяківці* (Вн., Чрн.), *Дякове* (Лг.), *Дяченки* (Пл.), *Дячкове* (Пл.), *Монахове* (Днц.), *Пастирське* (Чрк.), *Попів Яр* (Днц.), *Попівці* (Вн. (2), Лв., Тр. (2), Хм. (3), *Попова Гребля* (Вн.), *Попове* (Днп., Пл. (2), *Поповичі* (Вл., Лв.), *Попово* (Зк.) та ін.

Заснування поселення та його іменування в основному передувало спорудженню та освяченню в ньому храму. Тож про постання назви населеного пункту від назви освяченої церкви можемо говорити в тих випадках, коли поселення перейменовували та є достовірні відомості про перенесення церковного найменння на поселенське. Нерідко за селом (містом) закріплювали назву з нагоди церковно-християнської події, навіть якщо тут не було освяченого в пам'ять про цю подію храму. Загалом у назвах українських населених пунктів відбито такі церковно-християнські святодійства:

– Різдво Христове, Народження Ісуса Христа: *Різдвяне* (Хрк.), *Різдвянка* (Зп., Хрк.), *Рождественське* (См., Чрк., Чрн.);

– Богоявлення або Хрещення Господнє: *Богоявленка* (Днц.), *Хрещате* (Пл., Чрн.), *Хрещатик* (См. (2), Чрн., Чрк.), *Хрещенівка* (Хрс.);

– Благовіщення – блага вість Діві Марії про народження Сина Божого Ісуса Христа: *Благовіщенка* (Днп., Днц., Зп. (2), Лг., Хрс.), *Благовіщенське* (Зп.), *Велика Благовіщенка* (Хрс.);

– Воскресіння Христове: *Воскресенівка* (Днп. (2), Лг., Хрк.), *Воскресенка* (Днц., Зп. (2), См., Хрс. (2), *Воскресенське* (Кв., Мк., Хрс., Чрн.);

– Вознесіння Господнє: *Вознесенка* (Днц., (2), Зп., См., Хрс.), *Вознесенка Перша* (Од.), *Вознесенка Друга* (Од.), *Вознесенськ* (Мк.), *Вознесенське* (Днп., Мк., См., Хрк., Чрк.);

– Свята Трійця: *Новотроїцьке* (Днп. (3), Днц. (3), Зп. (3), Од. (2), Хрк. (2), Хрс.), *Трисвятська Слобода* (Чрн.), *Трійця* (Лв., Тр.), *Троїцьке* (Днп. (5), Днц. (3), Зп., Лг. (3), Мк. (2), Од. (2), См., Хрк.), *Троїцько-Сафонове* (Мк.), *Троїцько-Харцизьк* (Днц.), *Троїця* (ІФ), *Святотроїцьке* (Зп.);

– Преображення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа: *Іспас* (Чрв.), *Новопреображенне* (Лг.), *Новоспасівка* (Лг.), *Новоспаське* (Днп., Зп.), *Спас* (ІФ (2), Лв. (2), *Спасівка* (АРК, Зп., Хм.), *Спасове* (Крв.), *Спаська* (Чрв.), *Спаське* (Днп., Жт., Зп., Од., См., Чрн.), *Спасько-Михайлівка* (Днц.), *Преображенівка* (Хрк.), *Преображенка* (Днп., (5), Днц., Зп., Од. (2), Хрс.), *Преображенне* (Лг.), *Преображенське* (Днп.);

– Успіння Пресвятої Богородиці: *Новоуспенівка* (Зп.) *Новоуспенівське* (Зп.), *Успенівка* (Днп., Днц. (2), Зп. (2), Крв., Од.), *Успенка* (Днц., Крв., Лг., Од., См.), *Успенське* (Хрк.);

– Різдво Пресвятої Богородиці: *Богородицьке* (Лг., Мк.), *Богородичин* (ІФ), *Богородичне* (Днц.);

– Воздвиження Чесного Хреста Господнього: *Воздвиженка* (Днц.), *Воздвиженське* (См.), *Воздвижівка* (Зп.), *Звижень* (Лв.), *Чесний Хрест* (Вл.);

– Покрова Пресвятої Богородиці: *Верхня Покровка* (Лг.), *Новопокровка* (АРК (2), Днп. (2), Зп. (2), Крв., Лг., Од., Хрк. (2), Хрс.), *Новопокровське* (Днц.), *Першопокровка* (Хрс.), *Покрівка* (Чрн.), *Покрівці* (Лв.), *Покров* (Днп.), *Покровка* (Днп., Днц. (2), Крв. (3), Лг., Мк. (3), Од. (3), См., Хм., Хрк., Чрв.,

Чрк.), *Покровськ* (Днц.), *Покровська Багачка* (Пл.), *Покровське* (Днп. (2), Днц., Крв., Лг., Мк. (2), Пл., См., Чрн.), *Покровщина* (Пл.), *Свято-Покровське* (Днц.);

– Уведення в храм Пресвятої Богородиці: *Введенка* (Од., Хрк.).

Колективною назвою осіб, парафією яких була церква *Воскресіння, Богородиці* чи *Різдва*, могли бути мотивовані ойконіми *Воскресинці* (ІФ (2), *Старі Богородчани* (ІФ), *Різдвяни* (ІФ, Тр.).

Чималою є група ойконімів з першим компонентом *Бог-, Бого-, Богу-, Бож-* . Однак посесивні суфікси ***-jь*** (*Богуслав* + ***-jь*** > *Богуславль* (Кв.), ***-ів*** / ***-ов-е*** (*Богодар* + ***-ов-е*** > *Богодарове* (Хрк.), *Богодух* + ***-ів*** > ***Богодухів*** (Хрк.), поліфункційні суфікси ***-івк-а***, ***-к-***, ***-ець***, які в ойконімах нерідко засвідчують належність (*Богдан* + ***-івк-а*** > *Богданівка* (Вн. та ін.), *Богослов* + ***-к-а*** > *Богословка* (Мк.), *Богуслав* + ***-к-а*** > *Богуславка* (Днп., Хрк.), *Богуслав* + ***-ець*** > *Богуславець* (Чрк.), радше вказують на церковно-християнську мотивованість базового антропоніма, ніж ойконіма. Проте не маючи прямих свідчень того, що, скажімо, 49 сучасних *Богданівок* мотивовано іменем *Богдан*, із певним припущенням можемо судити не тільки про сакральну семантику назв осіб, але й назв осель. Та й інші ойконіми на ***-івк-а*** (*Богдалівка* (Чрн.), *Богодарівка* (Днп., Крв. (2), Мк., Пл. (2), Хрк.), *Богодухівка* (Чрк.), *Богомолівка* (Хрк.), *Божедарівка* (Днп. (2), *Полтавобоголюбівка* (Днп.) тощо) могли бути структурно дооформлені формантом ***-івк-а***, фактично вказуючи на християнські чесноти поселенців, іменаторів, засновників.

Прозорою, а значить релігійною, є мотивація чудом збереженої з попередніх віків назви *Божа Воля* (Лв.), а також перейменованих 2016 р. назв поселень *Богданівка* (Чрк., колишнє *Ленінське*), *Боголюбівка* (Хрк., колишнє *Жовтневе*), *Богинівка* (Днп., колишнє *Брагинівка* – від прізвища комісара *Брагна*). І, навпаки, суфіксальні антропоніми *Богута* (Мор., с. 16), *Богуш, Божикъ* (Мор., с. 19), *Божко* не дають підстав сумніватися у відантропонімному творенні давніх ойконімів *Богутин* (Лв.), *Богушівка* (Вл., Рв.), *Божиків* (Тр.), *Божкове* (Пл.). Колективними назвами родин *Боголюба,*

Богомаза, Божка, Богуша мотивовано ойконіми *Боголюби* (Вл.), *Богомази* (Мк.), *Божки* (Кв., Пл.), *Богуші* (Рв.), а гідронім *Божок* послугував мотивом деривації однойменного ойконіма *Божок* (См.).

По-різному реалізували себе в українських ойконімах лексеми *дух, рай, всесвятий, святий, хрест.*

Якщо *Духанівка* (См.), *Духів* (Тр.), *Духове* (Пл.), з усією вірогідністю, – відантропонімні деривати, то *Духче* (Вл.), услід за В. Шульгачем, кваліфікуємо як утворення, сформоване за аналогією до давніх утворень на ***-че*** й пов'язане з церковним святом на честь сходження *Духа* Святого [Шульгач 2001, с. 46].

Можна припустити подвійне трактування – відапелятивне та відантропонімне – ойконіма *Раївка* (Днп., Жт., Лг., Пл., Хрк.), однак назви поселень з елементом *Рай-*: *Рай* (Тр.), *Райгород* (Вн., Чрк.), *Райгородка* (Лг. (2), *Райгородок* (Днц., Жт., Чрн.), *Райдолина* (Мк.) *Раймісто* (Вл.), *Райозеро* (Пл.), *Райок* (Чрк.), *Рай-Олександрівка* (Дн., Лг.), *Рай-Оленівка* (Хрк.), *Райполе* (Днп. (2), *Райське* (Днц. (2), Зп., Лг.), найімовірніше, мотивовано апелятивом *рай* 'красива, благодатна місцевість' (СУМ VIII, с. 441), а за релігійними уявленнями – 'житло прабатьків; житло праведників' (Гр. IV, с. 4), 'місце, де блаженствують праведники' (СУМ VIII, с. 441).

Сакральний зміст несуть у собі ойконіми з семантикою *всесвятий, святий*: комоніми *Всесвятське* (Днп. (2), *Святе* (Рв.), астіонім ***Святогірськ*** (Днц.).

Ойконімами, мотивованими апелятивами з основою *хрест*, є назви поселень *Хрестителеве* (Чрк.), пор. *хреститель* 'той, хто здійснює обряд хрещення' (СУМ XI, с. 140), *Хрестище* (Днц., Хрк.), пор. **хрестище* 'великий хрест' або 'місце, де був хрест', *Хрестівка* (Днц., Хрс.).

Теперішнє місто ***Хрестівка*** (Днц.), колишня *Ново-Крестівка* [Янко 1998, с. 176] або *Нова Крестівка* (ГЕУ II, с. 162), 1953 р. засноване на землях давнього хутора *Крестовий* [Янко 1998, с. 176], упродовж 1958–2016 рр. іменувалося *Кіровське*. Відновлену 2016 р. історичну назву пов'язують з апелятивом **хрестівка* 'місцевість біля хреста' або 'хрестоподібна

місцевість’. Щоправда, останнє значення позбавлене сакральної семантики, тож з поверненням поселенню історичної назви акцентовано на зв’язку іменування колишнього хутора зі символічним *хрестом*, на місці якого мала бути зведена церква.

Місто ***Христинівка*** (Чрк.), засноване 1889 р. (ГЕУ ІІІ, с. 380) як пристанційне поселення, отримало свою назву від колишнього села, на землях якого прокладено залізницю та споруджено залізничну станцію. Назву первісного поселення (*Христигород*, 1574 р.; м-ко *Хрестиполя*, 1654 р. [Гонца 2006, с. 273]) можна розглядати як мотивовану формою дієслова наказового способу *христи / хрести* та географічного терміна *город / поле* (у мн.) [Лучик 2014, с. 497]. Від кінця XVIII ст. побутує теперішній варіант назви *Chrystynowka,* 1787 р. [Гонца 2006, с. 273] – утворення на ***-івк-а*** від основи первісного ойконіма, у якому збережено сакральну семантику.

Назва поселення *Єзупіль* (ІФ) теж наповнена глибоким духовним змістом. Шлях її становлення йшов від давньоукраїнського, писемно не засвідченого **Тъшибъсы* (первісно ‘рід, родина **Тъшибъса* → населений пункт, який заселяють **Тъшибъсы*’, пор. *Тъшиславъ* (Мор., с. 196), *Бъсъ* (Мор., с. 33) та ін.), через зафіксоване в польському написанні *Czeszybyeszy*, витлумачене в дусі народної етимології як *Чешибіси*, змінене в кінці XVI ст. тодішнім власником-поляком на *Jezupol*, заборонене та перейменоване в 40-х роках XX ст. радянськими функціонерами на *Жовтень,* – назва повернулася 1992 р. як *Єзупіль*, уже не прозора для пересічного мешканця, проте зі світлою етимологією ‘*місто Ісуса*’ для тих, хто прагне відшукати істину; див. також: [Худаш, Демчук 1991, с. 93–94].

Село *Хвалибога* (ІФ) в часи комуністичного свавілля було перейменовано на *Руднівку.* Цілком імовірно, що первісно ойконім *Хвалибога* – це родовий належності від антропоніма *Хвалибог* (*Chwalibog*) (SSNO I, с. 348). Проте повертаючи 1991 р. поселенню історичну назву, мешканці населеного пункту і тоді, і тепер беззастережно впевнені в сакральності давнього ойконіма, а не

базового антропоніма. Водночас *Пречистівку* (Днц.), *Хрестителеве* (Чрк.), *Христове* (Лг.) також можна кваліфікувати як релятивно-присвійні чи посесивні утворення, однак сьогодні не доводиться сумніватися в релігійному наповненні семантики кожної з назв.

Ойконіми, мотивовані апелятивами з початковим *Благ-, Блаж-* теж містять у собі певний сакральний зміст: *Благівка* (Лг.), *Благодарівка* (Мк.), *Благодатівка* (Лв., Хрк., Хрс.), *Благодатне* (АРК, Вл., Вн., Днп. (2), Днц. (5), Зп. (3), Крв. (2), Лг., Мк., Од. (6), Хрк. (7), Хрс. (5), Чрк.), *Благодать* (Днц.), *Благословенна* (Днп.), *Блаженик* (Вл.). Назви цих поселень різні за структурою, проте номінатори та перейменовувачі за добору імені для населеного пункту керувалися, на нашу думку, значеннями апелятивів *благий* ‘добрий, добросердий, лагідний’ (СУМ І, с. 191), *благодатний* ‘який дає щастя, добро, радість, достаток’ (СУМ І, с. 192), *благословенний* ‘багатий, щедрий, життєдайний’ (СУМ І, с. 194), *блаженний* ‘пройнятий щастям, радістю; який виражає щастя, радість’ (СУМ І, с. 195), що в усіх випадках є синонімами до слова *святий* ‘пов’язаний з релігією, Богом, наділений божественною силою’ (СУМ ІХ, с. 101).

Сьогодні в Україні є три поселення *Ангелівка* (ІФ, Тр. (2) та одне село *Ангелінівка* (Од.). Щодо *Ангелінівки* (Од.) – це виразний дериват із суфіксом ***-івк-а*** від антропоніма *Ангеліна* (Тр., с. 32). Дві оселі Тернопільщини – теж відантропонімні утворення (одна названа на честь власниці поселення *Ангеліни* Лянцкоронської, інша – до 20-х років ХХ ст. іменувалася *Янелівка* з базовим антропонімом *Янеля*, імовірним варіантом імені *Анеліна*). Первісна назва сучасної *Ангелівки* Івано-Франківщини – *Лази*. З 1811 р., після замешкання на цій землі німецьких колоністів-протестантів, населений пункт стали іменувати *Енґелзберг* (*Engelsberg* – ‘ангельська гора’), а з 1946 р. – *Ангелівка*. Така „генетична доля” сучасних українських *Ангелівок*, тобто апелятивом *ангел* ‘янгол’ (Гр. І, с. 7), ‘надприродна істота, посланець, вісник Бога; зображується

звичайно у вигляді юнака з крилами’ (СУМ І, с. 44) мотивована назва тільки одного поселення.

2016 року відповідно до Закону України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” відповідно до громадських слухань та з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування низці поселень було повернено колишні, дорадянські назви: *Воздвиженка* (Днц., *Красний Пахар*); *Вознесенівка* (Лг., *Червонопартизанськ*), *Воскресенка* (Зп., *Чапаєвка*), *Монастирське* (Вн., *Марксове*; Хрс., *Ударник*), *Попова Гребля* (Вн., *Червона Гребля*), *Воскресенка* (Зп., *Чапаєвка*), *Святотроїцьке* (Зп., *Урицьке*), *Благовіщенське* (Крв., *Ульяновка*); *Спаське* (См., *Леніське*); *Преображенка* (Хрс., *Червоний Чабан*), *Трисвятська Слобода* (Чрн., *Радянська Слобода*), *Троїцьке* (Зп., *Карла Маркса*, Пл., *Фрунзівка*, Хрк., *Більшовик*, Чрн., *Кірове*).

Крім того, низку поселень перейменовано, а їхні нові назви мотивовано лексемами на позначення церковно-християнських подій: *Благовіщенське* (Хрс., колишнє *Петровського*), *Вознесенське* (Кв., колишні назви *Попівка, Жовтневе*; Чрн., колишні назви *Свинь, Улянівка*), *Троїцьке* (Кв., колишні назви *Троцьке*, *Довгалівське*), *Покровське* (Днц., колишні назви *Самарина Балка, Іллічівське*, Жт., колишні назви *Собічино*, *Комсомольське*, Зп., колишні назви *Нижній Куркулак, Жовтневе*, Кв., колишнє *Куйбишеве*, Крв., колишнє *Котовка*, Мк., колишнє *Гуляницьке*, Пл. (3), колишнє *Жовтневе*; колишні назви *Бардакове, Жовтневе*; колишні назви *Портянки, Куйбишиве*, Хрк. (2), колишні назви *Жовтневе*, Чрн., колишні назви *Баба, Жовтневе*), *Покров* (Днп., колишнє *Орджонікідзе*), *Покровськ* (Днц., колишні назви *Гришине, Постишиве, Красноармійське, Красноармійськ*), *Святовасилівка* (Днп., колишні назви *Рясне, Єлізарове*), *Свято-Покровське* (Днц., колишнє *Кірове*), *Святомиколаївка* (Мк., колишнє *Пам’ять Комунарів*), *Спаське* (Днп., колишнє *Свердловське*), *Стрітенка* (Днц., колишнє *Октябрське*) та ін.

Два ойконіми перейменовано шляхом „зміни етимології”: *Святопетрівка* (Зп., колишня назва *Петрівка*), *Святопетрівське* (Кв., колишня назва *Куликівка,* а згодом *Петрівське*, отримана від назви колгоспу імені Григорія *Петровського*).

Отже, ойкокультуроніми, у семантичній структурі яких сьогодні простежуємо християнські мотиви, утворено: від назв місцевостей (мікротопонімів), мотивованих апелятивами на позначення сакральних споруд (соборів, церков, божниць, монастирів тощо), їх частин або пов’язаних з ними об’єктів, місць проживання осіб релігійного сану; від загальних або власних назв, які первісно вказували на належність об’єкта церковнослужителям чи на найменування роду, родини, сукупності таких осіб або осіб з омонімними прізвиськами, прізвищами; від імені освяченої церкви або з нагоди постання поселення чи його перейменування в часі церковно-християнського свята; від колективних назв осіб, іменованих за належністю до парафії, церкви, монастиря; від антропонімів із першим компонентом *Бог-, Бого-, Богу-, Бож-* тощо за допомогою суфіксів ***-jь, -ів/-ов-е, -івк-а, -к-, -ець*** тощо з вказівкою на сакральний характер не ойконіма, а базового антропоніма; від апелятивів із початковим *Благ-*, *Блаж-*; від апелятивів *дух, рай, святість* (*всесвятий, святий*), *хрест* або омонімних до них антропонімів. 2016 р. повернено первісні іменування, мотивовані сакральною лексикою, 16-ти населеним пунктам; 28 поселень перейменовано шляхом заміни ідеологічно маркованих назв такими, у яких засвідчено належність до освяченої церкви, вірування, релігію мешканців.

Від найдавніших часів і до сьогодення більшість із розглянутих тут ойкокультуронімів є свідками християнських чеснот людини-номінатора, людини, яка хоче не тільки назвати заселений об’єкт, але й відобразити в назві свій духовний світ.

4. 4. Категорія образності в українському ойконіміконі

Образне відтворення світу системою власних назв поселень – одне з ключових питань сучасного ономастико-культурологічного дискурсу. Для окреслення поняття *образності* вчені з-поміж багатьох значень слова *образ* виокремлюють „образ як особливий спосіб бачення і пізнання дійсності та відповідне цьому баченню відображення дійсності, як призма нашого погляду на світ" [Мацько 2006]. Беззаперечною є також образність багатьох ойконімів України. Щоправда, у назвах конкретних поселень проявляється вона по-різному.

Сьогодні живемо в ойконімному просторі, що почав формуватися в дописемні часи, протягом століть або зберігався в первісному вигляді, або змінювався, модифікуючись, уточнюючись, пристосовуючись до лексичних, граматичних, деривaційних закономірностей української мови, і, зрештою, утвердився у вигляді сучасних назв поселень. Посесивні, відпатронімні, ойконіми, утворені від родинних назв, розглядаємо як нейтральні, позбавлені образного відтворення суті іменованого. Найдавніші відмікротопонімні або відапелятивні ойконіми класифікуємо як топографічні: *Бєрєзыи* у Чернігівській землі [ЕСЛГНПР 1985, с. 19], *Бєрєстовоє*, поблизу давнього Києва, нижче Аскольдової могили, за течією Дніпра [Ibid., с. 19], *Бродыи* у Волинській землі, на межі з Галицькою [Ibid., с. 24] тощо стали так іменуватися за визначальною рисою території, на якій оселилися люди, чи за вказівкою на апелятиви, що позначають своєрідний ландшафт. Новішими за часом виникнення є образні назви. Вони поставали уже не стихійно (не з необхідності вказати, чиє це поселення, хто там мешкає, поблизу якого примітного об'єкта воно засноване тощо), а цілеспрямовано, з потреби номінувати населений пункт специфічно маркованою назвою.

Свого часу М. Ніконов виокремив три функції, які можуть виконувати топоніми. Перша, пряма й обов'язкова функція – адресна, номінативна. По суті,

топоніми [ойконіми] для того і створюються, щоб слугувати адресою. Водночас назва може виконувати й додаткові функції. Наймення озера *Щукино*, села *Велике* та гори *Магнітна* не тільки вказують на об'єкт, але й описують його. Отже, друга, необов'язкова, але вагома функція – описова або дескриптивна. Крім цих двох, учений називає ще одну функцію – ідеологічну (в широкому значенні), ілюструючи її такими назвами: озеро *Вікторія*, гора *Аделаїда*, ріка *Святого Лаврентія*, місто *Совєтськ*, селище *Октябрскоє*, тульське село *Кинь грусть*, поміщицькі села *Отрада, Услада, Уют*. Ідейний зміст таких ойконімів різний, навіть протилежний, як і ідеологія їхніх творців [Никонов 1965, с. 62]. Ця третя група назв поселень, задекларована дослідником як „ідеологічні в широкому значенні", домінує серед усіх образних назв населених пунктів. Людина-номінатор створювала їх через призму образного погляду на світ. Такі ойконіми об'єднуємо в три групи:

1) найдавніші назви поселень, образність яких сформувалася історично;

2) ойконіми, образність яких сформувалася внаслідок довготривалого народного переоформлення назви;

3) назви населених пунктів новітнього періоду, образність яких – у штучному доборі такого імені, яке найбільше „пасує" населеному пунктові.

Схарактеризуємо їх докладніше.

Найпомітніше місце в першій групі назв посідають т. зв. „вільні, свобідні" ойконіми, тобто назви поселень з компонентом *воля, вілька, вулька, слобода, слобідка* тощо. Вони і є, очевидно, найдавнішими образними ойконімами, семантика яких демонструє процес трансформації слова-знака в слово-образ.

Словники трактують лексеми *воля* та *слобода* як багатозначні. Позначаючи поселення, вони можуть уживатися в значеннях *воля* – як 'відсутність обмежень; привілля' (СУМ І, с. 735); *слобода* – як 'поселення в Київській Русі та в Україні XI–XVIII ст., мешканці якого тимчасово (звичайно протягом 15 років) звільнялися від феодальних повинностей і податків; багато таких поселень постало на Правобережжі по Руїні' [Жайворонок 2006, с. 551];

‘частина міста, квартал, де жили люди однієї професії, національності і т. ін.; велике село, селище; відокремлена частина великого села’ (СУМ IX, с. 365).

Звільнені від повинностей та податків оселі, засновані з метою ширшої колонізації території, могли отримувати назви за іменем перших поселенців, за назвою населеного пункту, звідки ті прибули, або за якоюсь іншою ознакою. Однак багато з них були поіменовані та записані в адміністративних документах саме як *Воля, Волиця, Вілька, Слобода, Слобідка* тощо, нерідко в поєднані (при заснуванні або згодом) з атрибутивним компонентом посесивної, локативної, темпоральної тощо семантики. Ці поселення засновано не одночасно. Деякі з них могли отримати назву внаслідок міграційних процесів: перенесення назви з малої батьківщини, як *Воля*, заснована в Бойківському р-ні теперішньої Донеччини жителями, депортованими з Усть-Ріцького р-ну колишньої Дрогобицької обл. Це могли бути також наново заселені та поіменовані поселення, напр., *Воля* Доманівського р-ну Миколаївської обл., засноване на землях хутора *Вольного*, іменоване в 40-х роках XX ст. ще як *Ново-Воля* [Лобода 1977, с. 90]. Однак незаперечним є факт, що ці назви демонстрували образне бачення номінаторами внутрішньої суті села: це вільні, незалежні об’єкти. Так на географічній карті України з’явилися *Арламівська Воля* (Лв.), *Більська Воля* (Рв.), *Березна Воля* (Вл.), *Велика Воля* (Лв.); *Воля* (Вл., Днц., Лв. (2), Мк. (3), Пл., Тр.), *Воля Любинська* (Лв.), *Воля Якубова* (Лв.), *Воля-Свійчівська* (Вл.), *Добра Воля* (Мк.), *Довговоля* (Рв.), *Красна Воля* (Днп.), *Кухітська Воля* (Рв.), *Любешівська Воля* (Вл.), *Майстрова Воля* (Жт.), *Мокроволя* (Хм.), *Щитинська Воля* (Вл.) та багато ін.

Так склалося, що давні „вільні” села не змогли здобути міського статусу. Тож серед назв сьогоднішніх міст ознаку *волі* прочитуємо тільки у двох штучно змодельованих астіонімах – ***Вільногірськ*** (Днп.) та ***Привілля*** (Лг). Місто *Вільногірськ* засноване 1956 р. як робітниче поселення гірничо-металургійного комбінату, звідки й узяло другу частину своєї назви *-гірськ*. Перший компонент – *Вільно-* мотивовано назвою заснованої на землях села *Вільні Хутори*

залізничної станції. Компоненти астіокультуроніма *Вільно-* мотивовано прикметником *вільний* ‘ніким не гноблений, не поневолюваний; незалежний, самостійний; недержавний, приватний’ (СУМ I, с. 673); *-гір-* < *гірничий* ‘стос. до розробки надр землі’ (СУМ II, с. 76) .

Сьогодні однойменна з містом залізнична станція розташована в його межах. *Вільногірськ* – одне з небагатьох міст, про яке відома не тільки точна дата його заснування (на пам’ятному знакові з цієї нагоди викарбовано – 12. 08. 1956 р.), але й ім’я ініціатора назви (О. Кушнарьов).

Зимівник Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового, згаданий 1695 р. як займище *Асесорське*, відоме згодом як *П’ята Рота* [Янко 1998, с. 287], від 1753 р. офіційно назване *Привільне*, тепер м. ***Привілля*** (Лг.). Астіонім мотивовано прикметником *привільний* ‘безмежний, широкий (про який-небудь простір); вільний, нічим не обмежений; величавий, роздольний’ (СУМ VII, с. 574). Сьогодні в Україні, крім міста *Привілля*, побутує ще 13 однойменних сіл.

Слободи та *Слобідки* відомі практично усім країнам Славії, форма *sloboda* є результатом видозміни давньої форми *svoboda* з утвердженням в українській мові такого лексичного ряду: *слобода* ‘вільне від повинностей поселення; частина міста за характером населення; велике селище; частина села’, *слободи* ‘пільги; незаселені землі’, *слобідка* ‘частина міста за характером колишнього населення; велике селище’, [*слободжанин*] ‘житель слободи’, [*слободян*] ‘т. с.’, *слободянин, слобожанин* [*слободний*] ‘вільний’, [*слобожєний*] ‘наділений правом’, [*ослободити*] ‘звільнити, відпустити’, *слобонити* ‘звільнити [ослабити, відпустити]’, [*слобідко*] ‘вільно’, [слобідно] ‘т. с.’, [*слободо*] ‘вільно’ (ЕСУМ V, с. 305).

Україна сьогодні буквально рясніє ойконімами з компонентом *Слобідка* чи *Слобода: Бубнівська Слобідка* (Чрк.), *Букачівська Слобода* (ІФ), *Весела Слобідка* (Кв.), *Велика Слобідка* (Хм.), *Джуринська Слобідка* (Тр.), *Кролевець-Слобідка* (Чрн.), *Кушнирівська Слобідка* (Хм.), *Лісова Слобідка* (Жт., Пл.),

Мала Слобідка (Од., См., Хм.), *Мізяківська Слобідка* (Вн.), *Нова Слобода* (См., Чрв.), *Новослобідка* (Зп.), *Польова Слобідка* (Вн., Жт.), *Слобідка* (Вн. та ін., 32 ойконіми), *Яцинова Слобідка* (Пл.), а також *Гаврилова Слобода* (См.), *Григорівська Слобода* (ІФ, Кв.), *Золота Слобода* (Тр.), *Коржова Слобода* (Чрк.), *Лосєва Слобода* (Чрн.), *Олійникова Слобода* (Кв.), *Петрова Слобода* (Чрн.), *Слобода* (Вн. та ін. (12), *Слобода-Банилів* (Чрв.), *Став-Слобода* (Жт.), *Тишківська Слобода* (Вн.), *Чернеча Слобода* (См.) та багато ін. Сьогодні ці ойконіми практично стоять в одному ряді з новітніми іменуваннями *Свобода* (Зк. (2), Зп., Кв., Мк., См.), *Свободне* (Днц. (3), Зп., Хрс.).

Майже в часі з'яви *вільних* та *свобідних* поселень народжувалися в Україні села *вигідні* (пор. *вигода* 'те, що дає добрі наслідки в чому-небудь, якийсь прибуток і т. ін.' (СУМ І, с. 375). *Вигоди* засновували в добрих місцях, при людних шляхах, вони мали бути вигідними для людини поселеннями. Сьогодні залишилося 12 таких населених пунктів: *Вигода* (Вн., Жт., ІФ, 3, Од., Тр. (3), Хм. (2), *Вигодівка* (ІФ).

Образні іменування з'явилися також за посередництва апелятивів *завада* 'перешкода, утруднення' (Гр. ІІ, с. 11), 'т. с., що перешкода' (СУМ ІІІ, с. 34); *згода* 'згода, мир' (Гр. ІІ, с. 139), 'взаємна домовленість; порозуміння' (СУМ ІІІ, с. 516); *заздрість* 'заздрість' (Гр. ІІ, с. 40), 'почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого' (СУМ ІІІ, с. 126): *Завада* (Лв.), *Завади* (Лв.), *Завадівка* (Вн., Кв., Крв., Лв., Тр., Хм., Хрк., Чрк.), *Завадка* (Зк., ІФ, Лв., 2), *Завадське* (Хрк.), *Згода* (Крв.), *Заздрівка* (Жт.), *Заздрість* (Тр.). Суфікс ***-івк-а*** в окремих ойконімах – то тільки дооформлення назви типовим ойконімотворчим формантом.

Друга група – це ойконіми, образність яких склалася внаслідок дії народної етимології. Втрата первісної семантики назви поселення нерідко приводила до асоціацій між ойконімом та відомим апелятвоом. Насправді такий апелятив не слугував базою творення ойконіма, і тільки діахронний ономастичний аналіз, різні фіксації назви поселення в історичних джерелах від найдавніших

часів до сучасності можуть пролити світло на шлях, який пройшов ойконім „від звичайного до образного”. Так, зі словом *атака* ‘наступ’ асоціюється сьогодні назва села *Атаки* (Чрн.), однак в архівних документах XIX ст. поселення зафіксовано під назвою *Отаки*, мотивоване молдавським апелятива *отак* ‘курінь, табір’ [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 7]. У назві села *Зміїнець* (Вл.), як переконує Г. Аркушин, немає жодної вказівки на *змій*, які водилися у цій місцевості, бо сьогодні – це перекручена назва колишньої, посталої на ґрунті місцевої говірки, назви *Змінинець* – „у цьому населеному пункті була поштова станція, де міняли (змінювали) коней” [Аркушин 2007, с. 46]. Поселення *Гладке*, що на Чернігівщині, спочатку іменувалося як *Хутір Глаткова* (ПК, с. 356), тож первісний посесив трансформовано в сучасний образний субстантив. Колишня назва села *Грамотне* (ІФ), зафіксована в документах як *Гримітне*, виникла шляхом трансонімізації гідроніма *Грамітний* [Яцій 2015, с. 94], а далі переосмислена та переоформлена в субстантив з образним значенням ‘грамотне село’. Сьогоднішній ойконім *Замороченя* (Хм.) – народноетимологічний варіант первісної назви поселення *Замороенки* (*Zamorinky*) (рід, родина *Замороенка*) [Торчинська, Торчинський 2008, с. 193]. Унаслідок зближення зі словом *карий* семантичної трансформації зазнав колишній хутір, що належав родині *Кари* [Карпенко ТПСО 1975, с. 31], а в результаті маємо сьогодні на Одещині село *Каре*.

Низка нових ойконімів з’явилася на географічній карті України у XX ст., переважно 1946 року. Це в основному „кабінетні” назви, використані для перейменованих поселень, попередні номінації яких не вписувалися в радянський, комуністичний спосіб бачення довкілля. У магнітному полі таких ойконімів ми жили тривалий час, а в багатьох випадках живемо й досі. Це назви ідеологічно марковані, вони мали увіковічити пам’ять про комуністичних сподвижників, засвідчити переваги радянського способу життя, перенести на поселення назви тодішніх господарських артілей, колгоспів, радгоспів, селянських спілок тощо.

Тільки через 70 років, з листопада 2015 р. по липень 2016 р., відбулося найграндіозніше з часів здобуття незалежності України повернення до історичної або деідеологізованої ойконімії: переглянуто назви 987 поселень та 25 районів – „ленінські", „радянські", „жовтневі" тощо ойконіми перестали функціонувати. Постанова Верховної Ради України „Про перейменування окремих населених пунктів та районів Автономної Республіки Крим та міста Севастополя" набере чинності з моменту повернення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя під загальну юрисдикцію України [Короленко 2017, с. 137]. Проте низка образних ойконімів з ідеологічним підтекстом залишилася. Вони досі вказують на ідеологічно марковані соціальні, суспільні, громадські, політичні, культурні, економічні, промислові, господарські (сільськогосподарські) риси поселення: *Авангард* (Днп. (2), Зп., Од.), *Агрономія* (Мк.), *Богатир* (АРК, Зп.), *Боротьба* (Чрн.), *Буревісник* (АРК), *Відродження* (АРК, Днп. (2), Жт., Зп., Лв.), *Гарт* (Чрн.), *Дружба* (Вн., та ін. (19 ойконімів), *Заповіт* (Хрс.), *Здобуток* (Чрк.), *Змагання* (Днп., Хрс.), *Індустрія* (Лг.), *Культура* (Днп., Днц.), *Марс* (Чрн.), *Пахар* (Днп.), *Перемога* (Вн. та ін., 25 ойконімів), *Плуг* (Чрн.), *Плугатар* (Днп., Лг., Чрн.), *Правда* (АРК, Днп., Од.), *Прапор* (Днп.), *Прибуток* (Жт.), *Прогрес* (Днп. та ін., 12 ойконімів), *Республіка* (Днц.), *Республіканець* (Хрс.), *Розквіт* (Лг., Од.), *Сила* (Мк.), *Слава* (Чрн.), *Труд* (Хрс.) тощо.

Образними є назви населених пунктів, ідеологічний підтекст яких прихований за позитивною семантикою: *Весна* (Днц.), *Любов* (Днп.), *Майбутнє* (Чрн.), *Мрія* (Кв.), *Писанка* (Крв.), *Ранок* (Чрн.), *Світанок* (Зп., ІФ, Кв., Пл.. Рв., Хрк., Чрн.), *Щастя* (Лг.), *Юність* (Чрн.) та ін.

До сьогодні образом „п'ятикутного минулого" залишаються „зоряні" та „зіркові" ойконіми, хоча певною мірою активізована тенденція переосмислити їх і зіставити не з пролетарською зіркою, а з небесною зорею. Це назви поселень *Звізда* (Днп.), *Звіздне* (АРК), *Зірка* (Днц., Жт., Зп., Кв., Од., Пл., Хрс.), *Зірниця* (Зп.), *Зоринськ* (Лг.), *Зоринці* (Вн.), *Зорі* (Днц.), *Зоркіне* (АРК), *Зоря*

(АРК та ін., 24 ойконіми), *Зоря Труда* (Од.), *Зоряне* (АРК та ін., 19 ойконімів), *Зорянка* (Жт.), *Комиш-Зоря* (Зп.), *Рання Зоря* (Лг.), *Світова Зірка* (Крв.).

До ідеологічно маркованих належать також ойконіми *Завітне* (АРК (3), Вл., Вн., Днц., Зп., Крв., Хрс.), попри те що словник трактує прикметник *завітний* без такого маркування (*завітний* ‘т. с., що *заповітний*, найдорожчий для кого-небудь у зв’язку з його задумами, спогадами і т. ін.; пов’язаний з якоюсь пам’ятною подією; стос. до заповіту’ (СУМ ІІІ, с. 296).

Практично всі ойконіми атрибутивного взірця, насамперед утворені від якісних прикметників, сьогодні можна кваліфікувати як метафоричні назви: село *Довге* (Днп. (2), Зк., Зп., ІФ, Лг., Лв. (3), Пл., Рв., Тр., Чрн. (2) може виявитися не довгим, *Кругле* (Лг., Пл., Рв. (2), Хрк., Чрн.) – не круглим, *Чисте* (См.) – не зовсім чистим тощо, хоч, зрозуміло, що в часі творення назви така ознака якимось чином корелювала з поселенням. Назви перейменованих населених пунктів або осель, заснованих у ХХ–ХХІ ст., мотивовані субстантивованими прикметниками, метафоричні апріорі. Їхніми базами ставали прикметники, що мали засвідчувати:

– ціннісні орієнтири номінаторів: *Багате* (АРК, Днп., Днц., Жт., Зп., Од.), *Благодатне* (АРК та ін., 38 ойконімів), *Дороге* (Днп.), *Доходне* (АРК), *Заможне* (Вн., Жт., Зп., Од., Пл., Хрс.), *Ситне* (Жт., Рв., См.) та ін.;

– позитивні ознаки, емоції, почуття, поняття: *Веселе* (АРК та ін., 75 ойконімів), *Весняне* (Вн., Зп., Лг., Мк., Рв., Хм.), *Відрадне* (АРК (3), Днп., Зп. (2), Пл., Чрн.), *Вірне* (Крв.), *Гостинне* (Вн., Крв., См.), *Добре* (АРК, Вл., Крв., Мк. (2), *Дружне* (АРК та ін., 12 ойконімів), *Живописне* (АРК), *Зразкове* (Зп., Лг.), *Елітне* (Хрк.), *Кохане* (Зп., Крв.), *Красиве* (Хрк.), *Лагідне* (Зп., Лг., Хрк.), *Ладне* (Хрк.), *Любе* (Днп.), *Любиме* (Лг.), *Мирне* (АРК та ін., 59 ойконімів), *Миролюбне* (Хм.), *Мудре* (Чрн.), *Пишне* (Крв., Пл.), *Привітне* (АРК та ін., 16 ойконімів), *Показне* (Зп., Мк.), *Радісне* (АРК та ін., 12 ойконімів), *Рідне* (АРК (2), См., Хрк., Хрс.), *Розкішне* (АРК, Днц., Зп., Крв., Лг., Од.), *Світанкове*

(Чрн.), *Сонячне* (АРК та ін., 15 ойконімів), *Хороше* (Днп. (2), Лг.), *Чарівне* (Зп., Крв., Од., Хрс.), *Щасливе* (АРК та ін., 14 ойконімів) та ін.;

– особливі властивості, приписувані поселенню: *Батальне* (АРК), *Безпечне* (Чрн.), *Бойове* (Днц., Зп. (2), Хрс.), *Бурне* (Днц.), *Вирішальне* (Пл.), *Відважне* (АРК), *Владне* (АРК), *Геройське* (АРК, Хрс.), *Могутнє* (Зп., Крв.), *Пам'ятне* (Хрс., Чрн.), *Патріотичне* (Днц.), *Передове* (АРК (2), Днц.), *Переможне* (Зп. (3), Крв., Лв., Лг. (2), Од.), *Письменне* (Днп.), *Повстанське* (Од.), *Показове* (Крв., Пл.), *Сильне* (Вл., 2), *Трудове* (АРК та ін., 21 ойконім) та ін.;

– ознаки поселення за формою, розміром, розташуванням тощо: *Ближнє* (АРК (3), Днц., Чрн.), *Глибоке* (Днц. та ін., 13 ойконімів), *Далеке* (АРК, Зп., Крв., Хрк.), *Дальнє* (АРК (2), Днп., Днц., Хрк., Хрс.), *Довге* (Днп. та ін., 14 ойконімів), *Криве* (Жт., Лв. (3), Тр.), *Кругле* (Лг., Пл., Рв. (2), Хрк., Чрн.), *Круте* (Днп.), *Ламане* (Пл.), *Лінійне* (АРК), *Мокре* (Вл., Жт., Рв.), *Нижнє* (Лв. (2), Лг., Хм.), *Плоске* (Вл. та ін., 16 ойконімів), *Поперечне* (Днп.), *Просторе* (Зп., Крв., Лг., Хрс.), *Пряме* (АРК), *Тихе* (Днп. (3), Од., Рв., Хрк., Чрн.), *Товсте* (Днп., Жт., Пл. (2), См., Тр.) та ін.

Щоправда, окремі ойконіми цієї групи отримали назву шляхом трансонімізації, тобто постали від гідронімів, мікротопонімів, оронімів, як-от: село *Глибоке* ← озеро *Глибоке*, село *Криве* ← поле *Криве* тощо.

Певною образністю наділені т. зв. „кольорові ойконіми". Ідеться про 198 назв поселень з компонентом *зелений* (*-а, -е, -і*): *Зелена Левада* (Мк.), *Зелене* (АРК), *Зелені Кошари* (Мк.), *Зелений Гай* (Днп.) тощо; 119 – з атрибутивом *білий* (*-а, -е, -і*): *Біле* (Лв.), *Білий Берег* (Жт., Кв.), *Білокриничне* (Днц.) тощо; 54 „чорних ойконімів": *Чорна Долина* (Хрс.), *Чорний Ріг* (Чрн.), *Чорногірка* (Од.) та ін.; 15 назв з елементом *жовте* (*-а, -е, -і*): *Жовта Круча* (Зп.), *Жовтий Брід* (Жт.), *Жовтоолександрівка* (Днп.) та ін., а також назви поселень *Блакитне* (Вн., Зп., Хрс.), *Синьокам'янка* (АРК), *Голуба Затока* (АРК), *Сірий Яр* (Хрк.), *Лазурне* (АРК, Зп., Хрс.), пор. *лазурний*, т. с., що *лазуровий* 'яскраво-синій; блакитний' (СУМ IV, с. 437), *Рожеве* (Крв., Лв.), *Сизе* (Лг.), *Сіде* (Лв.) та ін.

Усі ці назви могли бути мотивованими ознакою за кольором ґрунту, води, рослинності тощо. А 197 ойконімів-субстантивів або назв з атрибутом *червоний* (*-а, -е, -і*) – ідеологічно маковані новотвори переважно XX ст.: *Червона Дача* (Чрк.), *Червоне* (АРК та ін.), *Червоний Лан* (Жт.), *Червоні Маяки* (Крв.), *Червоногригорівка* (Днп.), *Новочервоне* (Лг.) та ін. Сюди ж зараховуємо й ойконіми з компонентом *красний*. Частину таких назв кваліфікуємо як ойконімний суржик, де *красний* – російський відповідник українського *червоний*. Відоме й інше значення прикметника *красний* ‘т. с., що гарний; прекрасний, чудовий’ (СУМ IV, с. 327). Однак тільки назви давніх поселень, утворені до „красного / червоного перейменування” могли мати таку мотивацію (*Красна* (Зк., ІФ, Тр.), *Красний Ріг* (Кв.), *Краснодуб’я* (Вл.) та ін.). В інших випадках – *Красна Балка* (Днп.), *Красний Луч* (Днц.), *Красний Хутір* (Чрн.), *Красногірське* (АРК, Зп.) та ін. – говоримо про ідеологічно марковані назви.

Кожну таку назву слід розглядати окремо. Наприклад, м. ***Красногорівка*** (Днц.), засноване в 70-х роках XIX ст. [Янко 1998, с. 193]. Споруджене на землях сіл *Пеньківка, Софіївка, Борисівка, Малоборисівка* об’єднане поселення почало йменуватися *Красною Гіркою*, а далі *Красногорівкою* за ознакою довкілля: кольором насипаних гір червоного каміння, яке добували в місцевих кар’єрах. Є. Отін також стверджує, що означення *красний* у цьому астіонімі колись означало *червоний* колір [Отин 2014, с. 103].

Багато ойконімів сьогодні можна потрактувати як тропи (щоправда, не завжди доречні за номінації поселень):

– антитеза: *Багате* (АРК, Днп., Днц., Жт., Зп., Од.) – *Скудне* (Днц.), де рос. *скудное* відповідає укр. *убоге*, *Гірке* (Зп.) – *Солодке* (Днц., Зп.), *Лагідне* (Зп., Лг., Хрк.) – *Суворе* (Зп., Мк.), *Непереможне* (Днп.) – *Переможне* (Зп. (3), Крв., Лв., Лг. (2), Од.), *Нескучне* (Днц., См., Хрк.) – *Скучне* (Днц.) (рос. *скучний* – укр. *сумний*), *Темне* (См.) – *Світле* (АРК та ін., 17 ойконімів), *Тепле* (АРК, Лг. (2), Пл.) – *Холодне* (Днц. (2), См., Хрк., Чрк.), *Удачне* (АРК, Днп., Днц., Зп.) – *Неудачне* (Мк.) (рос. *удачный* – укр. *вдалий*);

– тавтологія: *Ранній Ранок* (Днп.);

– оксиморон: *Мокрий Став* (Зп.).

Чи не найбільш образними та неочікуваними в сучасному ойконіміконі України є атрибутивні та сурядні сполучення слів, які хоч переважно позитивно характеризують поселення, однак як ойконімні деривати вражають своєю штучністю: *Весняна Квітка* (Мк.), *Вільна Дружина* (Хрс.), *Вільна Україна* (Хрс.), *Вільне Життя* (Днп.), *Восьме Березня* (См., Чрн.), *День-Добрий* (Чрн.), *Дніпрові Хвилі* (Зп.), *Добра Надія* (Днп., Мк.), *Завітне Бажання* (Днц.) (рос. *завітне* – укр. *заповітне*), *Загальна Користь* (Мк.), *Молодий Шахтар* (Днц.), *Нове Життя* (АРК, Вн., Днп., Жт., Кв., Мк., Хм., Чрк.), *Острів Надії* (Чрн.), *Перше Травня* (Днп. та ін., 20 ойконімів), *Радісний Сад* (Мк.), *Рання Зоря* (Лг.), *Рідна Україна* (Хрс.), *Рідний Край* (Хрк.), *Товариський Труд* (Днп.) тощо. І „найекзотичнішим" ойконімом України є, на нашу думку, назва села *Сакко і Ванцетті* (Днц.), у якій збережено імена страчених 1927 р. у США італійських анархістів Нікола *Сакко* та Бартоломео *Ванцетті*.

Образність переважної більшості поселень, попри всю їхню штучність, залишається позитивною. Однак мотиви номінування окремих етимологічно прозорих і, як видається, ідеологічно не маркованих ойконімів все ж незрозумілі. Ідеться про назви поселень з т. зв. негативною семантикою (принаймні, негативною як для іменування населеного пункту): *Глухе* (Днп.), *Дивне* (АРК, 2, Хрс.), *Зайве* (Мк.), *Запасне* (Зп.), *Клопіт* (Рв.), *Сердите* (Дн.), *Терпіння* (Зп.) та ін.

Отже, сучасний український ойконімний простір багатий назвами поселень, у яких відбита образна мовна картина світу та намагання номінатора трансформувати слово-знак, закріплене за населеним пунктом, у слово-образ. Розглянуті нами ойконіми – це здебільшого новітні утворення. Ономасти нерідко навіть називають їх „нетопонімічними" (вислів О. Суперанської щодо перейменованих кримських ойконімів). Однак із погляду лінгвокультурології

кожна з таких назв є відображенням тієї епохи, яка їх покликала до життя, навіть за умови штучного іменування чи перейменування.

4. 5. Ойкокультуроніми як джерело постання символів

Теорія символізму торкається багатьох сфер людського пізнання (першочергово філософії, психології, культурології, лінгвістики) й утверджена в роботах дедалі більшої когорти вчених – від класиків (О. Веселовського [Веселовский 1989], Г. Гегеля [Гегель 1973], Х. Керлота [Керлот 1994], М. Костомарова [Костомаров 1994], О. Лосєва [Лосев 1976], О. Потебні [Потебня 1914; Потебня 1985], Фердинана де Сосюра [Сосюр 1990], К. Юнга [Юнг 1991] та ін.) до сучасників (Т. Вільчинської [Вільчинська 2008], В. Жайворонка [Жайворонок 2006; Жайворонок 2007], С. Єрмоленко [Єрмоленко 2007], В. Кононенка [Кононенко 1996; Кононенко 2002; Кононенко 2008а], О. Левченко [Левченко 2004; Левченко 2005], М. Скаб [Скаб 2008] та багатьох ін.).

Якщо коротко означити потрактування символу філософами, то йдеться передусім про знак, ознаку, вирішальну прикмету, ідею, через посередництво якої людина пізнає світ та істину. Символ – форма вираження й передачі духовного змісту культури через певні матеріальні предмети чи спеціально створювані образи та дії – знаки цього змісту (ФС, с. 578). На думку психологів, символ набагато легше розпізнати, ніж дати йому визначення або пояснення, тож ключовим розглядають міркування К. Юнга про архетипи та колективне несвідоме, за яких символ – „це і форма, і спосіб осягнення світу” [Юнг 1991, с. 49].

Чи не найглибше проаналізовано символ у контексті культури, позаяк і сама культура являє собою тонке й взаємопов’язане плетиво символів як засобів вираження людського смислу та людських стосунків. Не випадково В. Жайворонок наголошує, що протягом тисячоліть народна уява, історичний

досвід видозмінюють, опоетизовують, роблять легендарними події та обставини, але символічні слова-імена та реальну славу їхніх носіїв залишають незмінними [Жайворонок 2007, с. 174].

Багатовекторною є лінгвістична теорія інтерпретації символу. Класичну думку О. Потебні про три головні відношення символу до позначуваного (порівняння, протиставлення й причинове відношення [Потебня 1985, с. 37]) В. Кононенко доповнює: „Словесний символ лише умовно передає відношення між позначуваним і тим, що він позначає, або відповідає тільки одному позначуваному, отож, мотивує своє значення не через переносне значення (точніше, передовсім не через нього), а через фонові знання, мовні пресупозиції. Категорія символу виявляє свій зміст завдяки активній дії багатьох власне мовних і головне – позамовних чинників, що визначають його розуміння всіма членами соціуму” [Кононенко 2002, с. 36]. Назагал у лінгвістиці символ трактують як слово, що є умовним знаком іншого слова, повноцінною лінгвоодиницею, має пряме, переносні та власне символічне значення. Лінгвофілософія, лінгвокультурологія, лінгвостилістика, когнітивістика, літературознавство оперують близькими, але не тотожними поглядами на його природу. Специфічим є й виокремлення символу як ономастичного знака.

Символізм власної назви поселення тісно переплітається з конотативністю та асоціативністю: асоціація завжди є підґрунтям народження символу, а сам символ нерідко стає осердям конотоніма. Г. Лукаш, виділяючи основні положення теорії конотативної онімії Є. Отіна, стверджує, що конотонім – це завжди власна назва з метафоричним (або символічним) значенням, яка називає те, що за нейтрального стилю висловлювання позначено загальною назвою [Лукаш 2011, с. 77]. Учена доводить, що конотативний онім містить покликання на відому ситуацію, а аналіз ситуації передбачає характеристику стратегії мовця, спрямовану на достовірність, фактичність, об’єктивність та оцінність. Саме тому конотоніми здатні характеризувати, вказувати на якісь

риси, що вже були об’єктом характеристики, уже траплялися. Так виникають алюзії, інтертекстуальність, зв’язки з довкіллям, із загальним текстом, з іншими власними назвами. Через це й сприймання такої нової одиниці може бути різним, залежати від окремого індивіда, його ерудованості, життєвого досвіду, ментальності, емоційності, естетичних смаків, особливостей національної культури [Ibid., 104]. Це відбувається й у випадку впізнаваності / невпізнаваності поселень за символічними образами їхніх назв: на гербі міста *Бердичева* зображено старовинну зброю *бердиш*. Однак цей військовий атрибут не набув широкого символічного значення з огляду на архаїчність і рідковживаність лексеми *бердиш* (‘старовинна зброя – сокирка у вигляді півмісяця, насаджена на довгий держак із списом на кінці’ (СУМ І, с. 33) в сучасній українській мові. І, навпаки, астіонім *Борщів* асоціюється з *борщем*, а *Суми* – із *сумою* (*сума* ‘*заст.* торба’ (СУМ ІХ, с. 835) попри цілковиту неприйнятність в ономастиці такої інтерпретації генези цих назв.

М. Торчинський також стверджує, що символізація власних назв тісно пов’язана з процесом метафоризації й ґрунтується на певних асоціаціях [Торчинський 2009, с. 89]. У „Короткому онімному асоціативному словнику” О. Карпенко наведено три стимули-астіоніми України: *Київ, Одеса, Берестечко* [Карпенко О. 2006, с. 254], відповіді-реакції реципієнтів на які дають можливість не тільки розглянути „семантичне наповнення онімних концептів” [Ibid., с. 236], але й простежити співвідношення між асоціацією, символом та генезою астіоніма. Зауважено, що чим прозорішим видається походження назви населеного пункту, тим частотнішими є асоціації, на ґрунті яких постає символічний образ. Зі ста реакцій на кожен із наведених астіонімів ми вибрали тільки ті, які реципієнти пов’язували з походженням назви поселення: *Одеса* – ‘Одіссей’ [Ibid., с. 257]; *Київ* – ‘князь’, ‘пам’ятник з човном’, ‘пам’ятник трьом братам і Либеді’ [Ibid., с. 256]; *Берестечко* – ‘берест’, ‘береста’, ‘береза’, ‘сережки берези’ [Ibid., с. 272]. У першому випадку походження назви міста *Одеса* співвіднесено з героєм давньогр. епосу *Одіссеєм* тільки зважаючи

на подібність слів між собою; *Київ* пов'язано з князем та зі скульптурою князя, хоч ім'я *Кия* не названо; астіонім *Берестечко* виявився найбільш прозорим із погляду походження: у чотирьох випадках символами назви міста обрано *берест* або *березу* (очевидно, для респондентів це те саме дерево). Наведений приклад демонструє: шлях від асоціації до символу веде через реальну або ймовірну прозорість / затемненість генези ойконіма.

Символами більшості „флороойконімів" України стали дерева, кущі, рослини тощо, назви яких прочитувані у твірних основах: береза (*Береза* (Вл., См.), *Березань* (Кв. та ін.), *Березина* (Вн., Жт., Лв., Рв., Хм.), *Березине* (Днп., Жт., Од.), *Березини* (Рв.), *Березів Яр* (См.), *Березівка* (Од. та ін., 42 ойконіми), *Березна* (Вн., Кв., Чрн.), *Березне* (Рв. та ін.), *Березняк* (Днп.), *Березняки* (Пл., См., Чрк.), *Березове* (Днп., Днц., Кв., Лг. (2), Пл., Рв., Хм.), *Березовий Гай* (Чрн.), *Берізка* (Чрн.), *Берізки* (Жт., Мк., Пл., См.) та ін.); верба (*Верба* (Вл., Рв., Чрн.), *Верби* (Жт., Хрс.), *Вербиця* (Лв., Тр.), *Вербівка* (Вл. та ін., 24 ойконіми), *Вербка* (Вл., Вн. (2), Тр., Хм., 3), *Вербки* (Днп., Пл.), *Вербова* (Вн., Кв.), *Вербова Балка* (Днц.), *Вербове* (Днп. та ін., 18 ойконімів), *Тихі Верби* (Чрк.) та ін.); вільха (*Вільха* (Жт.), *Вільхи* (Чрк.), *Вільхівка* (Вл., Днц., Зк., ІФ, Рв., Хрк., Чрн.), *Вільхівське* (Хрк.), *Вільхівці* (Зк., ІФ, Лв., Хм.), *Вільхова* (Жт., ІФ), *Вільхове* (Крв., Лг., Пл.), *Вільховець* (Кв., Лв., Тр. (2), Хм. (2), Чрк.), *Вільшана* (См., Хрк., Чрк.), *Вільшане* (Чрн.), *Вільшаник* (Лв.) та ін.); берест (*Берестечко* (Вл. та ін.), *Берестівець* (Чрк.), *Берестівка* (Вн., Жт., Рв., См.), *Берестове* (Днц. та ін., 10 ойконімів), *Бересток* (Днц., Тр.), *Берестя* (Рв., Чрв.), *Берестяне* (Вл.) та ін.); вишня (*Вишенька* (Вн., Лв.), *Вишеньки* (Вл., Кв., Пл., Рв., См., Тр., Чрн.), *Вишнева* (Хрк.), *Вишневе* (Кв. та ін., 64 ойконіми), *Вишнівка* (АРК та ін., 10 ойконімів), *Вишня* (Кв., Лв.) та ін.); дуб (*Дуби* (Жт., Зк., Рв.), *Дубина* (Вн. та ін., 14 ойконімів), *Дубини* (Лв., Рв., 2), *Дубинка* (См., Хм., 2), *Дубинки* (Вн., Лв.), *Дубино* (Зк.), *Дубівка* (Вн. та ін., 13 ойконімів), *Дубки* (АРК, ІФ, Од., Рв.), *Дубно* (Рв.), *Дубове* (Вл. та ін., 15 ойконімів), *Дубовий Гай* (Жт., Зп., Хм., Чрн.) та ін.); *калина* (*Калини* (Зк., Од.), *Калинів* (Лв.), *Калинівка* (Вн. та ін., 84 ойконіми),

Калинка (Вн.), *Калинова Балка* (Лг.), *Калинове* (Днц. (5), Кв. (2), Лг., Хрк.), *Калиновий Гай* (Жт.) та ін.); липа (*Липа* (Вл. (2), ІФ, Рв.), *Липи* (Хм.), *Липина* (Лв.), *Липини* (Вл.), *Липівка* (Вн. та ін., 12 ойконімів), *Липки* (Жт., Лв., Рв., Хм.), *Липова Долина* (См.), *Липове* (Днп. та ін., 10 ойконімів), *Липовець* (Вн. та ін.) та ін.), сосна (*Сосни* (Вн.), *Соснина* (Вл., Лв.), *Сосниця* (Чрн.), *Соснівка* (Лв. та ін., 35 ойконімів), *Соснівочка* (Хм.), *Соснова* (Кв.), *Соснове* (Днц., Рв.), *Сосновий* (Лг.), *Сосновий Бір* (Хрк.) та ін.); ясен (*Ясеневе* (Хрк.), *Ясени* (См., Чрв.), *Ясенівка* (Вл., Жт., Кв., Хм., Чрн.), *Ясенове* (Днц., См.), *Ясенок* (См.), *Ясень* (ІФ), *Ясинівка* (Днц., Рв.), *Ясинове* (Крв., Од.), *Ясинувата* (Днц.), *Ясинувате* (Зп., Хрк.) та ін.

Наголосимо: ми назвали далеко не всі ойконіми України, в іменах яких засвідчено назви дерев, а з-поміж тих, які тут означені, насправді не всі мотивовані такою загальною назвою. Однак символічний образ, народжений в уяві мовця, достатньо стійкий. Наприклад, с. *Грушів* (Лв.): 1436–1449 рр. – *Hruszow* (AGZ – ЦДІА ф. 4, оп. 3, спр. 43; с. 228); 1443 р. *Gruschowa* (AGZ XIII, с. 206); 1507–1548 рр. – *Hruschow* (MRPS IV, с. 208); 1785–1788 рр. – *Gruszów* (ЙМ, с. 90); 1947 р. – *Грушів* (АТП, с. 141). Назву поселення утворено за допомогою присвійного суф. ***-ів*** від особової назви **Груш*. Антропонім **Груш*, пор. *Грушка* [Демчук 1988, с. 128] – відапелятивна (від апелятива *груша*) або й, як уважає М. Худаш [Худаш 2004, с. 89], відкомпозитна власна назва. Однак таке потрактування генези комоніма не впливає на формування образу гіпотетичної *груші* – дерева, біля якого нібито засноване поселення і яке стало одним із його символів.

Ще більше уявних символічних образів виникає, якщо розглядати т. зв. „фауноойконіми", яких, по суті, в Україні немає: принаймні, жодне місто не було поіменованим „на честь" якоїсь тварини, птаха, комахи, плазуна тощо. Тому *барани, бобри, буськи* (*лелеки*), *вовки, гадюки, гайворони* (*гайворон* 'перелітний птах родини воронових з блискучим чорним пір'ям' (СУМ II, с. 15), *галки* (*галка* 'птах родини воронових з чорним пір'ям, блискучим

на спині (СУМ II, с. 20), *голуби, горлиці, змії, кобили* (*кобила* ‘самка жеребця, лошиця’ (СУМ IV, с. 200), *кози, комарі, лебеді, леви, лисиці*, *сарни, снігурі, сороки, тури* (*тур* ‘вимерлий дикий бик’ (СУМ X, с. 323) тощо, що знайшли свою нішу в народних легендах, на міських гербах та асоціюються з назвами міст *Баранівка* (Жт.), *Бібрка* (Лв.), *Бобринець* (Крв.), *Бобровиця* (Чрн.), *Буськ* (Лв.), *Вовчанськ* (Хрк.), *Гадяч* (Пл.), *Гайворон* (Крв.), *Галич* (ІФ), *Голубівка* (Лг.), *Горлівка* (Днц.), *Кобеляки* (Пл.), *Козятин* (Вн.), *Комарно* (Лв.), *Львів* (Лв.), *Лебедин* (См.), *Лисичанськ* (Лг.), *Сарни* (Рв.), *Снігурівка* (Мк.), *Сорокине* (Лг.), *Турка* (Лв.) та ін., насправді могли мати безпосереднє відношення до творення базових гідронімів, антропонімів, мікротопонімів, але не астіонімів. Можна навести приклад багатьох комонімів, які також не мали жодного стосунку до назв тварин: *Биків* (Жт., Лв., 2), *Биківці* (Тр.), *Бобричі* (Жт.), *Борсуки* (Вн., Од., Тр., Хм.), *Борсуків* (Чрн.), *Медведівці* (Зк., Тр.), *Вовки* (Пл.), *Вовків* (Лв. (2), См.), *Вовчатичі* (Лв.), *Вовчківці* (ІФ, Тр.), *Горобії* (Пл.), *Горобці* (Пл.), *Ворони* (Пл.), *Воронів* (ІФ (2), Лв., Рв.), *Воронківці* (Хм.), *Вороняки* (Лв.), *Голубече* (Вн.), *Голуби* (Пл., Рв., См.), *Голубин* (Жт.), *Голубичі* (Чрн.), *Гусаків* (Лв.), *Жабкине* (См.), *Жуків* (ІФ, Лв., Тр., Хм.), *Жуківці* (Вн., Кв., Тр.), *Журавичі* (Вл.), *Зайченки* (Хрк.), *Заячинці* (Вл.), *Зозулине* (См.), *Кобиляки* (Чрк.), *Лебединці* (Жт., Чрн.), *Лисичин* (Рв.), *Лисичинці* (Тр.), *Лисовичі* (Лв.), *Орли* (Днп., Чрк.), *Сокільча* (Жт.), *Соколів* (Жт., Лв., Тр.), *Солов’їв* (Чрн.), *Сорока* (Вн., См., Тр.), *Сороки-Львівські* (Лв.), *Чайковичі* (Лв.), *Чаплі* (Лв.), *Чижевичі* (Лв.) та багато ін.

Мовнокультурне потрактування слів-символів, прочитуваних в основах ойконімів, мусить спиратися на ретельний ономастичний аналіз, щоб не привести дослідника до народної етимології або, як зазначає В. Маслова, не дати йому „впасти в наукову єресь” [Маслова 2018, с. 29].

Розглянемо в такому ключі назви теперішніх поселень України з основами *Баб-, Дід-* та прослідкуємо, наскільки символічними є постаті *баби, діда* як старших членів родини, чи мали вони стосунок до поіменування поселення.

Лексема *баба* в українській мові вживається з такими знач.: ‘мати батька або матері’; ‘стара віком жінка’; ‘*розм.* взагалі жінка’; ‘*перен., зневажл.* про слабкого, боязкого, нерішучого чоловіка або хлопця’; ‘*розм.* т. с., що дружина’; ‘*заст.* жінка, що приймає дітей під час пологів’; ‘*заст.* ворожка, шептуха’ (СУМ І, с. 75). Водночас здавна був поширений не тільки в українській, але й узагалі в слов’янській антропонімії антропонім *Баба* як жіноче або як чоловіче ім’я, пор.: Ivan alias *Bab* (1490 р.) або ім’я-композит *Babierad, Babirad* [Худаш 1995, с. 238] та ін. Н. Подольська стверджує, що серед давньої антропонімної лексики практично всі імена з основою *Баб-* – чоловічі (*Баба, Бабинъ, Бабка, Бабкинъ, Бабиковъ, Бабич, Бабичевъ, Бабица, Бабицинъ, Бабей, Бабјевский, Бабеновъ, Бабунецъ, Бабушка, Бабушкинъ, Бабуха, Бабухинъ, Бабула, Бабулинъ, Бабанъ, Бабаха*) [Подольская 1983, с. 113].

Тож в українській ойконімії, вважаємо, не апелятив, а антропонім *Баба* спричинив творення посесивів на ***-ин***: *Бабин* (Вн., ІФ, Рв., Чрн. (2), *Бабина* (Лв.); *Бабина Долина* (Вн.), *Бабине* (Хм., Хрс., Чрн.), *Бабин-Зарічний* (ІФ), *Бабино* (Лв.); на ***-ськ-е***: *Бабське* (ІФ). Про експлікацію антропонімного коду ведемо мову також за розгляду ойконімів, мотивованих суфіксальними утвореннями від антропоніма *Баба*. Це різні за часом заснування поселення, а отже, базовими для них ставали як давні особові назви, так і пізніші – прізвиська або й прізвища: *Бабайківка* (Днп.), *Бабайкове* (Днп., См.) (від *Бабайко*), *Бабаківка* (См.), *Бабакове* (Днп., См.) (від *Бабак*), *Бабанівка* (Зп.), *Бабанське* (Пл.) (від *Бабан*), *Бабенківка* Перша, *Бабенківка* Друга (Хрс.), *Бабенкове* (АРК – колишня назва *Есен-Елі*, Хрк. – колишня назва *Злодіївка*) (від *Бабенко*), *Бабичеве* (Лг.), *Бабичівка* (Жт., Крв., Пл.) (від *Бабич*), *Бабухів* (ІФ) (від *Бубух*), *Бабче* (ІФ) (від *Бабко*), *Бабшин* (Хм.) (від *Бабша*).

Інформація про спільне іменування роду чи родини, що вмотивувала назву замешканого групою цих осіб поселення, уміщена в таких ойконімах: *Бабаї* (Хрк.) (родина *Бабая*), *Бабаки* (Хрк.) (родина *Бабака*), *Бабарики* (Чрн.) (родина *Бабарика*), *Бабаці* (Вл.) (родина *Бабаця*), *Бабенки* (Хрк.) (родина *Бабенка*),

Бабиничі (Жт.) (родина *Бабинича* або рід / піддані *Бабина*), *Бабинці* (Вн., Кв., Тр.) (родина *Бабинця*), *Бабичі* (Зк., Лв., Пл., (2), Чрк.) (родина *Бабича* або рід / піддані *Баби*), *Бабії* (родина *Бабія*), *Баболоки* (Рв.) (родина *Баболока*), *Бабушки* (Жт.) (родина *Бабушка* – суфікс ***-уш-к-о*** в чоловічих особових назвах Л. Гумецька зафіксувала ще в українській актовій мові XIV–XV ст. [Гумецька 1958, с. 14]); *Бабчинці* (Вн.) (родина *Бабчинця*).

Ойконім *Бабинці* міг походити від катойконіма *Бабинці* ‘вихідці, переселенці з населеного пункту *Бабин* чи *Бабине*’, а *Бабчинці* – від катойконіма *Бабчинці* ‘вихідці, переселенці з населеного пункту *Бабче*’. За такого розгляду говоримо про міграційні процеси в межах регіону чи й між регіонами.

З великою вірогідністю можна стверджувати: відбиття в ойконімі назви водного об’єкта, що протікав чи протікає територією, засвідчено в назвах поселень *Бабанка* (Чрк.) (село розташоване на обох берегах р. *Бабанки*, паралельна назва якої Ревуха; *Бабурка* (Зп.) (село засноване на р. Середня Хортиця, друга назва якої – *Бабурка*); *Баб’янка* (ІФ) (поселення засноване на пот. Чорний, який колись іменували *Баб’янкою*); *Велика Бабка* (Хрк.) (село розташоване на правому березі однойменної ріки).

Назву поселення *Баба* (См.) кваліфікуємо як таку, що могло утворитися від географічного терміна *баба* ‘трясовина, грузьке місце на болоті’ [Толстой 1969, с. 185]. Фіксація місцевих географічних термінів на Чернігівсько-Сумському Поліссі *Бабин живот* ‘непрохідне болото, трясовина’, *Бабині живота* ‘грузькі ями в болоті, трясовина’, *Бабине пузо* ‘грузьке болото’, *Бабине черево* ‘грузька яма в болоті’, *Бабине чудо* ‘грузьке болото, трясовина’, *Баб’ї животи* ‘трясовина на болоті’ (Черепанова, с. 24) підтверджують, що ойконім є репрезентантом ландшафтно-артефактного коду. Численні ж ороніми з початковим *Баб-* походять, очевидно, від географічного терміна з іншим значенням ‘невелика гора, підвищення’ [Лісняк 2010, с. 25].

Назви поселень *Бабаки* (Хрк.), *Бабаківка* (См.), *Бабакове* (Днп., См.) нерідко пов'язують з апелятивом *бабак*, який має декілька значень: укр. 'великий гризун, що живе в степу в норах' (СУМ, І с. 75); бол. 'птах чапля', 'рослина ведмеже вухо'; чес. 'чоловік повивальниці', 'страхіття, яке поїдає дітей' [Подольская 1983, с. 113–114] тощо. Зважаючи на продуктивність суфікса ***-ак*** в антропонімії, а також на значну поширеність прізвища *Бабак* (сьогодні в Україні 8993 особи з таким прізвищем (ГТР), не бачимо підстав пов'язувати названі ойконіми з апелятивом. З лексемою *бабак* (*бабах*) у знач. 'великий гризун' стикаємося хіба що за аналізу ойконіма *Бабах-Тарама* (Днц.). Є. Отін небезпідставно вважає цей ойконім урумською географічною назвою, в якій стрижневе слово *тарама* 'балка', а означальне *бабах* 'бабак', букв. 'балка, де водяться бабаки' [Отин 2014, с. 25].

Ойконімів із *Дід-* в основі серед теперішніх назв поселень України набагато менше: 15 проти 56-ти з *Баб-*. На апелятивному рівні лексема *дід* в українській мові вживається зі знач.: 'батьків або материн батько'; 'чоловік похилого віку'; '*заст.* сторож (у садку, на баштані і т. ін.)'; '*тільки мн.* люди минулих поколінь; предки'; '*перен. розм.* т. с., що тінь' (СУМ ІІ, с. 299). Серед антропонімів у давніх іменослóвах зафіксовано й відапелятивні чи відкомпозитні особові назви *Дѣдъ* (Мор., с. 81), й імена-композити *Дѣдумилъ* (Мор., с. 81), *Бездѣдъ* (Мор., с. 9) та ін., причому всі як чоловічі особові назви.

Антропонімом *Дід* мотивовано назви поселень *Дідівка* (Рв., Хрк.), *Дідова Гора* (Хм.), *Дідове* (Днп.), а суфіксальними дериватами *Діденко, Дідило* – ойконіми, відповідно, *Діденкове* (Днп.), *Дідилів* (Лв.).

Групова назва людей на позначення роду, підданих чи родини *Дідича*, *Дідівця*, *Дідківця*, *Дідковича*, *Дідовича* стала базовою для ойконімів *Дідичі* (Вл.), *Дідівці* (Чрн.), *Дідківці* (Жт., Хм.), *Дідковичі* (Жт.), *Дідовичі* (Вл., Жт.).

Апелятив *дідівщина* 'спадщина від діда' (СУМ ІІ, с. 299) зумовив дві назви поселень *Дідівщина* (Кв., См.). Вважаємо, що первісно це були мікротопоніми –

назви земель, отриманих у спадок (до речі, село *Дідівщина* (См.) дотепер не компактне, а складається з декількох частин, рознесених на відстані до 1 км.).

Як бачимо, різними були мотиви іменування ойконімів зі слов'янськими основами *Баб-, Дід-*, однак попри формальне апелювання до лексем *баба, дід* у знач. 'мати (батько) матері (батька)', уважаємо, що в жодному з них апелятив із таким значенням не засвідчено. Назви поселень мотивовано антропонімами, родовими / родинними назвами, катойконімами, топонімами (гідронімами, мікротопонімами), географічними термінами.

Є. Отін зазначає, що „з усіх різнобічних зв'язків топоніміки з іншими науками, найменш вивченими залишаються її зв'язки з геральдикою, або гербознавством. Уже давно спостережено, що при виборі того чи того геральдичного символу (емблеми) творці гербів нерідко орієнтувалися на загальноприйняте тлумачення географічної назви, найчастіше неправильне, пов'язане з народженими на його основі легендами" [Отин 1997, с. 151]. Символ, викликаний асоціацією, часто так глибоко укорінений, що жодне контроверсійне тлумачення генези астіоніма не має шансів стерти його з людської пам'яті або штучно замінити іншим, навіть науково переконливим. Показовим у цьому плані є астіокультуронім *Галич*. Версія про походження назви м. *Галич* (ІФ) від чорної галки, поширеного птаха місцевих земель, – не єдина, але одна з багатьох. У зв'язку з асоціаціями, які викликає астіонім, чорна галка з розпростертими крилами, що сидить або стоїть, зафіксована в галицькій геральдиці, починаючи ще з XII ст. І попри те що міф про походження назви міста *Галич*, а далі й усієї Галичини від цього виду птахів давно спростовано, галка й сьогодні – символічний образ Івано-Франківська, Івано-Франківщини (як складника Галицької землі) та слугує логотипом, емблемою багатьох клубів, фірм, комерційних структур, виробничих об'єднань, організацій, підприємств, установ, товарів тощо.

Зазначене характеризує й астіонім *Львів*. Історичну постать князя *Лева Даниловича* практично не трактують нині як символ поселення. Місто *Лева*

символізують скульптурні, художні, графічні та інші зображення тварини *лева*. Насправді ж апелятивом *лев* мотивовано не назву міста, а ім'я людини, на честь якої поселення названо.

Символічними засновниками міст іноді називають відомих історичних осіб, які мали стосунок до розбудови та укріплення поселення, а не до його заснування та поіменування. До прикладу, у м. *Богуславі*, засновником, власником та ім'ядателем якого був *Богуслав*, 2012 р. споруджено пам'ятник Ярославові Мудрому, розбудовникові, а не зачинателю міста.

Учені не одностайні в припущеннях, чи м. *Олевськ* (Жт.) назване на честь князя *Олега*, однак сьогодні саме він уважається символічним засновником міста. *Володимир Великий* – символ не тільки *Володимира-Волинського* (Вл.), але й *Василькова* (Кв.), колишнього поселення *Васильєва*, поіменованого за хресним іменем князя *Володимира Великого – Василій*.

З образом-символом козака, захисника та оборонця рідної землі, носія національної ідеї пов'язано заснування багатьох міст України. Постаті козаків-воїнів, які колись спорудили на теренах теперішніх міст свої осідки, зимівники, слободи тощо, – легендарні. Пам'ять про них живе в народних переказах, художніх творах, піснях, у створених на їхню честь скульптурах. Засновниками або першими поселенцями міст *Авдіївка* (Днц.), *Ананьїв* (Од.), *Барвінкове* (Хрк.), *Дергачі* (Хрк.), *Дружківка* (Днц.), *Кривий Ріг* (Днп.), *Обухів* (Кв.), *Решетилівка* (Пл.) уважають козаків *А*(*О*)*вдія, Ананя* (*Ананія*), Івана *Барвінка*, *Деркача, Дружка, Кривого Рога, Обуха, Решетила.*

Символізм, як було наголошено, тісно пов'язаний із геральдикою. Можна константувати, що символ – теоретичне втілення асоціації, а герб поселення – практичне потрактування символу.

Емблеми дендроойконімів рясніють зображенням дерев: срібне поле з чорними горизонтальними смужками, що нагадують стовбур берези, асоціюють з назвою м. *Березань* (Кв.), герб *Березівського* р-ну (Од.) обрамлено березовими гілками, на гербі м. *Березне* (Рв.) – два березові листки, на гербі

Березівки (Хм.) – береза; золотий берест із трьома листочками – на гербі *Берестечка* (Вл.), два дуби – на гербі *Дублян* (Лв.), дубові листки та жолуді – на гербі *Дубровиці* (Рв.), кетяг калини – на емблемі *Нового Калинова* (Лв.), гілка лози – на гербі *Лозової* (Хрк.), гілка терну – на гербі *Тернівки* (Днп.), соснові шишки – на емблемі *Соснівки* (Лв.), вишня – на емблемі *Судової Вишні* (Лв.), ясен – на гербі *Ясенуватої* (Днц.) тощо.

Хвилі (чи хвиля), відтворені на гербах, символізують ріки, назвами яких мотивовано ойконіми. Тож вони цілком доречні на гербах міст *Балаклія* (Хрк.), *Волноваха* (Днц.), *Гнівань* (Вн.), *Дніпрорудне* (Зп.), *Жовті Води* (Днп.), *Ірпінь* (Кв.), *Лиман* (Днц.), *Мала Виска* (Крв.), *Мерефа* (Хрк.) та ін.

На гербі *Бара* (Вн.) зображено ключ, „борідка” якого виконана у формі літер BS, що вказує на колишню власницю міста королеву Бону Сфорцу, яка, власне, й перейменувала колишній *Рів* на *Бар* за назвою італійського міста *Барі*.

На емблемах низки поселень відтворено символічні зображення, пов’язні з науковою версією генези астіонімів: *Алушта* (АРК) – фортеця (*Алушта* < *Αλουστου φρούριον* ‘невмивана фортеця’); *Білогірськ* (АРК) – біла гора; *Винники* (Лв.), *Виноградів* (Зк.), *Ізюм* (Хрк.) – грона винограду; *Миколаїв* (Мк.), *Миколаївка* (Днц.) – архієрейська митра *Святого Миколая* на гербі першого міста, постать *Миколая* у весь ріст – на гербі другого; символом міст *Покров* (Днп.), *Покровськ* (Днц.) є Пресвятий Покров Богородиці тощо.

На окремих гербах – художнє зображення символів, які засвідчують народноетимологічне або контроверсійне потрактуваня назви. Це передусім т. зв. фауносимволи: бик на гербі *Бикова* (Лв.), *Бикової Греблі* (Кв.), бобер – на гербі *Бібрки* (Лв.), бузьок (лелека) – на гербі *Буська* (Лв.), вовк – на гербах *Вовчанська* (Хрк.), *Вовковинець* (Хм.), *Вовкова* (Лв.), *Вовчого* (Лв.), гайворон – на гербі *Гайворона* (Крв.), горлиця – на гербі *Горлівки* (Днц.), деркач – на гербі *Дергачів* (Хрк.), заєць – на гербі *Зайцева* (Днц.), змій – на гербі *Зміїва* (Хрк.), лебідь – на гербі *Лебедина* (См.), лисиця – на гербі *Лисичанська* (Лг.), сарна – на гербі *Сарн* (Рн.), сокіл – на гербі *Сокаля* (Лв.), тур – на гербі *Турки* (Лв.);

інші символічні зображення: два камені бурштину – на гербі *Бурштина* (ІФ), овес – на гербі *Овсюків* (Пл.), лісовий горіх – на гербі *Оріхова* (Зп.), дві сокири – на гербі *Сокирян* (Чрн.), три суми – на гербі *Сум* (См.) тощо.

Отже, асоціації, викликані назвами поселень, нерідко слугують підґрунтям народження символів. Такі слова-символи живуть упродовж усього періоду побутування поселення, хоч і не завжди є об'єктивною інтерпретацією генези його назви.

Висновки до розділу 4

Ойкокультуроніми – згорнуті лінгвокультурні тексти, здатні не тільки слугувати лінгвістичним знаком заселеного людиною об'єкта, але й ословлювати обжитий та поіменований простір через призму культури назовництва. Локативна характеристика ойконіма передбачає аналіз деривaційних способів закріплення в назві поселення просторових координат і своєрідності лексико-семантичного наповнення їхньої мотиваційної бази. Найчастіше виявляють себе в ойконімах просторові ознаки *задній – передній*. Зазвичай вони реалізовані субстантивованими та онімізованими прикметниками, утвореними за допомогою конфіксів ***за-…-н-*** (*Заболотне*), ***за-…-ськ-*** (*Заліське*); ***під-…-н-*** (*Підлужне*), онімізованими іменниками, деривованими за допомогою конфіксів ***за-…-j-*** (*Забережжя*), ***під-…-j-*** (*Підгір'я*). Просторову ознаку окреслено також в ойконімах на взір: *Загорб, Залиман, Підріка, Підкамінь* тощо.

Розташування поселення між двома об'єктами відбито в ойконімах із компонентами ***межи- / між-***. У просторовому вимірі – це оніми, ідентичні назвам поселень з атрибутивним компонентом *середній*.

Широко засвідчені серед українських ойконімів локативні назви поселень із прикметниками *верхній – нижній*. Їм суттєво поступаються щодо частотності вияву члени опозицій *близький – далекий, правий – лівий, західний – східний,*

північний – південний тощо. Опосередковано позначено простір у низці ойконімів-репрезентантів локально-етнічного коду.

Час в ойконімах прослідковується на рівні прочитання назви за словотвірною моделлю та ойконімотворчим формантом: найдавнішими є посесиви на ***-jь*** **(*** ***-j-a,*** ****-j-e*****)**, ***-ів/-ев*** **(<*** ***-ovъ/*-evъ*****)**, ***-ин*** **(<*** ***-inъ*****)**; назви-плюративи на ***-ичі (<*-itj-i*****)**, ***-ани/-яни*** **(<*** ***-any/*-jany*****)**, ***-івці*** **(<*** ***-ovьci*****)**, ***-инці*** **(<*** ***-inьci*****)**; ойконіми на ***-ськ/-цьк*** **(<*** ***-ьskъ*****)**, ***-н*** **(<*** ***-ьn*****)**, ***-ець*** **(<*** ***-ьсь*****)**, ***-иця*** **(<*** ***-ica*****)**. Дещо новіші, хоч і не активні в ойконімії – назви поселень із суфіксами ***-их-а,*** ***-(щ)ин-а***. Наймолодшими ойконімотворчими формантами традиційно вважають суфікси ***-івк-а,*** ***-к-а*** і, відповідно, ойконіми, утворені за їхньою допомогою. Додатковою інформацією при встановленні часу заснування поселення за структурою його назви слугує лексико-семантична характеристика етимона, фіксація ойконіма в першоджерелах, урахування дії мовного закону анології, історичні та географічні відомості.

Важливою темпоральною ознакою назви поселення є бінарна опозиція *новий – старий*, у межах якої час тісно корелює з простором.

Духовність як одна із засадничих лінгвокультурологічних категорій знаходить свій вияв у багатьох сучасних ойконімах України попри намагання колишньої тоталітарної системи зневілювати християнські цінності українців перейменуванням багатьох назв поселень. Вірування та релігію нашого народу найяскравіше відбито в ойкокультуронімах, мотивованих назвою освяченої церкви або назвою самої церковно-християнської події – *Різдва Христового, Богоявлення, Благовіщення, Воскресіння Христового, Вознесіння Господнього, Святої Трійці, Преображення Господнього, Різдва Богородиці, Успіння Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста, Покрова Пресвятої Богородиці, Уведення в храм Пресвятої Богородиці*.

Кожна епоха позначена новими назвами поселень із сакральною семантикою: *Біла Церква* (XIV ст.), *Різдвяни* (1452 р.), *Святі гори* (1526 р.

теп. *Святогірськ*), *Богодухів* (1662 р.), *Вознесенськ* (1795 р.), *Благовіщенка* (1803 р.), *Свято-Покровське* (2016 р.) тощо.

Феноменальність багатьох ойконімів – у їхній здатності виступати згорнутими образними текстами, кодувати в собі образ як особливий спосіб бачення й пізнання світу. Такі назви сформовано історично (*Воля, Заздрість*); вони набували переосмислення в народній уяві внаслідок затемнення первісної семантики та зазнавали змін у згоді з новими асоціаціями (*Грамотне, Замороченння*); їх штучно добирали населеним пунктам (*Мрія, Переможне*) тощо.

Ойкокультуроніми нерідко стають основою для творення символічних образів поселень. В одних випадках символи спираються на реальну генезу назви, в інших підкреслюють процес деетимологізації або навіть пропагують народноетимологічну версію походження назви. Символізм тісно пов’язаний із геральдикою або гербознавством, попри те що часто очевидною є умовність символів, які знаходять свою нішу на гербах міст та сіл України.

Основні теоретичні положення цього розділу відбито в таких публікаціях автора: „Польські елементи в українській ойконімії” [Kotowych 2003], „Духовні засади особового імені” [Котович 2006а], „Ономастика та народна етимологія” [Котович 2007а], „Ойконіми Бойківщии: лінгвістика і краєзнавство” [Котович 2011а], „Про втрачені мікроойконіми Дрогобиччини” [Котович 2015г], „Назви карпатських поселень: міфи й реальність” [Котович 2016е], „Локативність як лінгвокультурологічна ознака ойконімів” [Котович 2018а], „Темпоральний аспект бінарних ойконімів України” [Котович 2018], „Топонімотвірний формант як виразник темпоральності ойконіма” [Котович 2018г], „Феномен образности в українському ойконімному просторі” [Котович 2018ґ], „Християнські мотиви в ойконімах України: лінгвокультурологічний аспект” [Котович 2019е].

ВИСНОВКИ

Науково-методологічні й інтерпретаційні координати сучасної лінгвістики зумовили взаємодію ономастики та лінгвокультурології, засновану на принципах антропоцентризму, культуроцентризму, онімоцентризму.

Антропоцентризм ставить у центр усіх звершень людину одухотворену. Мова постає як „дзеркало" людини, генератор її свідомості, а світ набуває тих барв, якими людина його ословила. Мовець – найбільша цінність і сама сутність мови, а мова – Всесвіт його звершення. Ґрунт, на якому проростають ідеї пізнання світу через симбіоз мови й культури, – *культуроцентризм*. Шляхи його становлення означені зміною наукових парадигм: мова нерозривно пов'язана з культурою, проростає в культурі й відтворює її. *Онімоцентризм* осердям наукових пошуків проголошує пізнання власної назви як найстійкішої одиниці культури та найвагомішої її засади, органічного сплетіння мови і духу, онтологічного і феноменального.

Сучасна лінгвістика в часі інтегрованих теорій поєднує галузі людського пізнання ще донедавна, здавалось би, непоєднувані: утверджується екологія, етнологія, філософія, психологія мови, математична, когнітивна, соціологічна, гендерна лінгвістика тощо. Вивчення ойконімного простору України у взаємопроникненні ономастики та лінгвокультурології – новий напрям мовно-культурних студій.

Ойконімія – чи не найчастіш досліджувана сфера онімного простору й водночас чи не найбільш утаємничена. Різні підходи до її вивчення зумовили вироблення багатьох методик, у межах яких пріоритетними визнані етимологічний, структурно-словотвірний, лексико-семантичний принципи аналізу. Сучасні пошуки українських та зарубіжних лінгвістів спонукають до вияву механізмів інтерпретації ойконіма як елемента ойконімного простору, а водночас і як згорнутого лінгвокультурного тексту, специфічного лінгвокультурного феномену. Таке розуміння основної одиниці ойконіміки

покладено в основу окреслення її базового поняття та терміна – ойкокультуроніма.

Ойкокультуронім – це ойконім, комплексно досліджений у мовно-культурному плані, екстралінгвальний складник якого відтворює культуру принципів та способів назвотворення, унаявлює когнітивний відрух експліцитного та імпліцитного, а лінгвальний – указує на специфіку мотивації, семантику власної назви та засоби її деривації. Ойкокультуронім – власна назва, наділена певним значенням, до того ж значенням об'ємнішим і більш різноплановим, ніж назва загальна. Воно (значення) започатковується в період творення назви, а в часі побутування розширюється, модифікується, доповнюється енциклопедичною інформацією, стає підґрунтям для різноманітних асоціацій та конотацій, а долучений до внутрішньої структури оніма етнокультурний компонент постає виразником історичної, соціальної, духовної, національно-етнічної природи *homo sapiens* і *homo nominans*.

Народження назви поселення – вищий рівень назвотворення, природний процес, посталий із потреби дати власну назву об'єктові, який уже має свою загальну назву, а її декодування – вияв загальної або власної назви, що послугувала базою й осердям первісного лінгвокультурного тексту. Реалізацію онімного та апелятивного кодів іменувань поселень розглянуто на матеріалі назв усіх українських міст. Вибір астіонімів, а точніше – астіокультуронімів як основної джерельної бази не випадковий. По-перше, це надзвичайно культуроємні мовні одиниці, які є віддзеркаленням мовної особистості іменедателя, його світоглядних, національно-етнічних, регіональних, соціальних, художньо-естетичних характеристик, репрезентантами його просторово-часових, якісно-кількісних та ціннісних орієнтирів; по-друге, астіокультуроніми демонструють культуру назовництва всієї України, слугуючи водночас тлом, на якому в одних випадках проявляються, а в інших формуються вирізняльні ознаки решти ономасистем – комонімної, мікротопонімної, антропонімної, ергонімної, урбанонімної тощо.

Культура народу формується, зберігається й передається через код. Культура назовництва – не виняток, а радше підтвердження зазначеного. Астіокультуроніми кодують два великі інформаційні пласти – онімний та апелятивний. Онімний код астіоніма набагато ширший, позаяк його утворюють антропонімний ідивідуальний та груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний коди.

Антропонімний індивідуальний код астіоніма – неоднорідний щодо типології базових антропонімів, проте майже монолітний із погляду україноємності етимонів. Астіокультуроніми з давньослов'янськими іменами-композитами в основі (мікрокод ДСІК) – раритетна мовна архаїка – ойконімна й антропонімна. Це первісні посесиви на ***-jь***, назви теперішніх міст *Богуслав, Борислав, Володимир-Волинський, Добромиль, Житомир, Ізяслав, Переяслав, Самбір* (*Старий Самбір*); *Дрогобич, Збараж, Радомишль, Чорнобиль.* Ойконімів такого зразка в Україні трохи більше сотні, а їхні антропоніми-етимони (як засвідчені у відомих ономастиконах та історичних джерелах, так і збережені тільки в основах назв поселень) – вияв прадавнього антропонімікону Київської Русі.

Специфіка астіокультуронімів, мотивованих відкомпозитними антропонімами та „несправжніми композитами" (мікрокод ВКА/НК), теж полягає у винятковій лінгвокультурній цінності їхніх базем. Це слов'янський антропонімний фонд, мовні релікти, свідки історичного минулого, які нарівні з пам'ятками архітектури та мистецтва потребують особливо бережливого ставлення. Омонімність таких одиниць із відапелятивними антропонімами або з апелятивами нерідко слугує підґрунтям контроверсійних інтерпретацій генези астіоніма. Частина з таких версій є науково прийнятними: *Галич* первісно міг бути посесивом на ***-jь*** від відкомпозитної власної назви **Галик* або відапелятивної *Галица*; засновником *Любомля* уважають *Любомля* або *Любомиля*, тобто в назві міста засвідчено відкомпозитну власну назву чи давнє ім'я-композит; оскільки антропонім *Рах*, мотиватор астіоніма *Рахів*, являє

собою гіпокористик від власних імен з початковим *Ради-, Рано-, Расти-, Рати-* чи ін., то визначити його первісну апелятивну семантику взагалі неможливо. Безперечне одне: більшість астіокультуронімів, мотивованих відкомпозитними антропонімами, можна пояснити на українському (слов'янському) мовному ґрунті.

Не менш цінними у світоглядному плані є відапелятивні антропоніми (мікрокод ВАА). Ці антропоніми-етимони демонструють: 1) велику вірогідність мотивації астіоніма не апелятивом, а відапелятивною власною назвою (*Барвінкове, Глухів*); 2) багатство відапелятивного антропонімікону, часто не засвідченого іншими джерелами (*Мукачево, Перещепине*); 3) тяглість традиції: вживання антропоніма в ролі імені, прізвиська, прізвища, а відтак використання його як баземи астіоніма (*Голубівка, Сватове*); 4) імовірність збереження у власній назві діалектних одиниць (*Ладижин, Моршин*).

Християнські імена в основах ойконімів (мікрокод ХІ) – не просто десятки й сотні *Андріївок* (73), *Василівок* (65), *Іванівок* (121), *Миколаївок* (95), *Михайлівок* (108) тощо в різних куточках України, не тільки поодинокі *Вашківці* та *Кадіївки* як репрезентанти рідкісних варіантів імен (*Вашко* < *Василь, Кадій* < *Аркадій*) – це тисячі людських доль, іноді збережених у скупих архівних свідченнях, але частіше загублених за скрижалями історії, героїзованих чи, навпаки, приземлених у народній уяві.

У цьому ракурсі більше „поталанило" меморіальним назвам поселень. Щоправда, такі астоніми повсякчас були питанням не тільки лінгвістичним, але й ідеологічним. І якщо після 2016 р. багато зідеологізованих назв поселень вилучено з ойконімікону України, то не можемо цілковито стверджувати, що всі ті, які зостались, відповідають національно-патріотичним запитам українців (*Ватутіне, Олександрія* та ін.).

Антропонімний груповий код – прихована в назві міста інформація про ім'я зачинателя роду / родини, замешканої в поселенні. Поіменування колишніх родів, общин, задруг, родин чи інших угрупувань людей (*Деркачі,*

Копичинці, Черкаси та ін.) збережено в іменнях сотень сіл і близько десятка міст. Віднайдені історичні джерела засвідчили б відомості про побутування набагато більшої кількості таких назв, на сьогодні модифікованих та перейменованих (*Баранівці*, теп. *Баранівка*, *Герци*, теп. *Герца* та ін.).

Гідронімний код астіоніма – це досить поширені ойконімно-гідронімні паралелі. Назви міст України мотивовані назвами рік, на берегах або неподалік від яких поселення засноване (*Золотоноша, Ірпінь* та ін.) або й утраченими гідронімами (р. *Ворожба* → р. *Вир* → м. *Ворожба*; По + р. **Лтава* → м. *Полтава* тощо). Відомо, що гідроніми – це одиниці, які найбільшою мірою фіксують у собі сліди мов тих народів, які в різні часи й за різних обставин побували на тій чи тій території. Тож у складі української гідронімії – різні за походженням назви. Вияв гідроніма-етимона – первинний рівень декодування астіоніма, а мотиваційної бази самого гідроніма – вторинний, особливо прикметний для мовно-культурних студій. Такий аналіз уможливлює розрізнення питомої (*Борзна, Конотоп, Мерефа* та ін.) та іномовної (*Балаклія, Ічня, Кагарлик* та ін.) вмотивованості етимонів відгідронімних астіонімів.

Незначною кількістю одиниць експліковано мікротопонімний код астіоніма. Незафіксованість історичними джерелами багатьох назв урочищ, полів, гаїв, лісів, лук, господарських угідь тощо внеможливила розгляд десятків астіонімів серед репрезентантів цього коду. І навпаки, історично засвідчені мікротопоніми *Ізюм* (*Изюмъ-Курган*), *Харциська балка, Часів яр* та ін. дали підстави вважати астікультуроніми *Ізюм, Харцизьк, Часів Яр* та ін. представниками мікротопонімного коду.

Різним був шлях постання назв міст, які відтворюють оронімний код: перейменований та адаптований до ороніма *Ак-Кая* (‘біла гора’) *Білогірськ*, названа за домінантною ознакою місцевого рельєфу – горою *Ахтир – Охтирка*; „ойконімно-оронімний симбіоз” *Святогірськ* тощо.

Серед назв, започаткованих у XIX–XX ст., виділяються одиниці хоронімного (*Донецьк, Запоріжжя, Таврійськ, Українка*) та ергонімного

(*Антрацит, Бунге, Зугрес* та ін.) кодів. Прикметно, що використання ергоніма в ролі назви міста – явище непоодиноке на теренах Східної України й безперецедентне для решти її території.

Астіокультуроніми апелятивного коду – одиниці неоднорідні за часом з'яви, деривaційними ознаками, етимологічною прочитуваністю основ. Об'єднує їх у межах одного коду характер етимона: баземи таких назв поселень стали апелятиви. Ці оніми мають принципово важливе значення не тільки для вияву історико-географічної та національно-етнічної інформації – вони містять у собі немало фактів та свідчень суспільно-економічного й соціально-побутового життя, тобто є тісним переплетенням явищ духовної та матеріальної культури. Географічна номенклатура, викристалізувані протягом багатовікового спостереження за простором народні географічні терміни, увібравши в себе ключові ознаки ландшафтів та артефактів, послугували ядром власних відапелятивних назв. Так виникли астіокультуроніми – згорнуті лінгвокультурні тексти, феномени народного генія, які не тільки маркують простір, але за розгортання набувають ознак мовно-культурних маркерів місцевості споконвічно української (*Белз, Коломия, Гуляйполе, Кривий Ріг* та ін.), виокремлюють ключові характеристики створених людиною об'єктів (*Городище, Деражня, П'ятихатки, Середина-Буда* та ін.).

Поодиноко засвідчені в основах теперішніх астіонімів локально-етнічні назви груп осіб за місцем їхнього замешкання (*Бережани, Дубляни* та ін.), власне етнічні назви (*Болград, Слов'янськ* та ін.), назви осіб за їхнім первісним заняттям, професією (*Бровари, Винники*).

Астіокультуроніми символіко-світоглядного коду, попри всю їхню „нетопонімічність", становлять неабияке зацікавлення для кожної лінгвокультури. У хоч яку історичну епоху вони виконують принаймні дві функції: номінативну й культурно-символічну, виявляючи промислово-економічні пріоритети іменотворців (*Вугледар, Соледар, Світлодарськ* та ін.),

ціннісні (*Мирноград, Щастя* та ін.) та ідеологічні орієнтири (*Зоринськ, Червоноград* та ін.).

Лінгвокультурологічні портрети усіх астіонімів України модельовано за схемою: *ядерна зона* (теперішня назва міста, його локалізація); *ближня периферія* (генеза астіоніма); *дальня периферія* (характеристика етимона); *інтерпретаційна зона* (контроверсійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції, дотична до назви енциклопедична інформація тощо). Такий спосіб представлення досліджуваного матеріалу уможливлює: 1) аналіз усіх відомих тлумачень генези астіонімів, обґрунтування наукової вмотивованості більшості з них; 2) потрактування окремих народноетимологічних версій походження астіокультуронімів як специфічного різновиду топонімічної прози; 3) розгляд конотонімів – власних назв поселень, які в процесі побутування набули додаткового асоціативного змісту (*Батурин – національна трагедія; зруйноване місто*); 4) виокремлення та характеристику дескрипцій – описових конструкцій, уживаних замість офіційної назви (*Чернівці – пісенна столиця України*); 5) узагальнення дотичної до назви поселення енциклопедичної інформації, простеження її впливу на історико-культурологічну характеристику астіокультуроніма; 6) створення лінгвокультурологічного словника назв населених пунктів.

Ойконімія України як специфічний мовно-культурний ономастичний код є не тільки важливим компонентом лексичної системи мови, але й феноменальним засобом маркування простору. Вибираючи певні просторові орієнтири, людина тим самим підкреслює вагомість відповідних об’єктів у своєму житті, актуалізує їхні переваги, а для ословлення довкілля вибирає найоптимальніші назвотвірні моделі, тому простір завжди постає національно окресленим. У процесі осягнення та мовного позначення простору стикаються, кажучи мовою лінгвокультурології, концептуальна й мовна картини світу. Вивчення елементів останньої, просторових астіокультуронімів (*Заставна,*

Надвірна, Підгордне; Верхньодніпровськ, Вижниця; Південне, Рубіжне та ін.), вповні доречне на тлі однотипних комонімів.

Категорія темпоральності в лінгвокультурології інтерпретує фундаментальну онтологічну й світоглядну категорію часу. Передумовою темпоральних досліджень в ойконіміці стали здійснювані синхронно-діахронні (словотвірні та лексико-семантичні) студії, які дали змогу назвати топонімотворчі афікси не тільки засобом деривації, але й формальними виразниками темпоральності ойконімів.

Топонімотворчий формант може вказувати на давній або відносно новий час заснування поселення. Давня ойконімія України представлена архаїчними моделями на ***-jь* (**-j-a, *-j-e*)**: *Любомль, Путивль* та ін.; утвореннями на ***-ів* (<**-ovъ*)**, ***-ин* (<**-inъ*)**: *Васильків, Чернігів, Батурин, Малин* та ін.; ойконімами на ***-ичі* (<**-itj-i*)**: *Боратичі*, *Будятичі* та ін.; ***-івці* (<**-ovьci*)**, ***-инці* (<**-inьci*)**: *Вашківці, Дунаївці, Копичинці* та ін.; ***-ани* /*-яни* (<**-any* /**-jany*)**: *Бережани*, *Сокиряни* та ін.; назвами старожитніх поселень на ***-ськ* /*-цьк* (<**-ьskъ*)**: *Волочиськ, Луцьк* та ін.; ***-н-(a, e, o)* (<**-ьn*)**: *Дубно* та ін.; ***-ець* (<**-ьcь*)**: *Кролевець, Сторожинець* та ін.; ***-иця* (<**-ic-a*)**: *Вижниця, Дубровиця* та ін. Новий час формування суфіксальної української ойконімії засвідчений здебільшого назвами поселень на ***-івк-а***: *Авдіївка, Дружківка*, *Кадіївка, Миронівка* та ін.; ***-к-а***: *Каховка, Мар'їнка* та ін.

Розмежування давніх та нових назв поселень за характером суфіксальної топонімотвірної моделі, у межах якої вони запрезентовані, вимагає, побіч того, враховувати весь комплекс екстралінгвальної інформації, позаяк: 1) чимало нових ойконімів утворено за аналогією до архаїчних або ж навпаки – ойконіми, первісно утворені за прадавньою моделлю, переоформлено за допомогою суфіксів ***-івк-а, -к-а***, перейменовано тощо; 2) назви з афіксом ***-івк-а*** на давно заселених теренах України поодиноко засвідчені історичними джерелами ще в XIV ст., і навпаки – прадавній суфікс ***-ськ* /*-цьк* (<**-ьskъ*)** у новітні часи стає

формальною ознакою імені нового міського поселення (*Вільногірськ, Вознесенськ* та ін.) тощо.

Ознаки темпоральної бінарності ойконімів із певною долею вірогідності виявляють співвідносні назви з атрибутивними компонентами *Новий – Старий* та з однойменними безатрибутивними: *Нова Каховка – Каховка, Старий Самбір – Самбір* та ін.

Від найдавніших часів і до сьогодення ойконіми репрезентують сферу сакрум українців. Найбільшою за обсягом в досліджуваному матеріалі є група ойкокультуронімів, утворених від назви освяченої церкви або церковно-християнської події (*Богоявленка, Вознесенськ, Святотроїцьке, Покровськ* та ін.), від колективних назв осіб, поіменованих за належністю до парафії, церкви, монастиря (*Воскресинці*, *Різдвяни* та ін.). Із ними корелює група ойконімів, утворених від мікротопонімів, мотивованих апелятивами на позначення сакральних споруд, їх частин або пов'язаних із ними об'єктів, місць проживання осіб релігійного сану; від загальних назв, які первісно вказували на належність об'єкта церковнослужителям, тощо (*Біла Церква, Крилос, Пастирське* та ін.); назви, мотивовані лексемами *рай, хрест, всесвятий, святий* та ін. (*Райгород, Хрестівка* та ін.) тощо.

Осібно розглянуті ойкокультуроніми, які опосередковано відтворюють духовно-ціннісні орієнтири українців. Їхніми етимонами стали антропоніми або колективні назви роду, родини з першим компонентом *Бог-, Бого-, Богу-, Бож-* (*Богодарове, Боголюби, Божедарівка*) та ін.

Образне відтворення мовної картини світу системою власних назв поселень – одне з ключових питань сучасного ономастико-культурологічного дискурсу. Обшир таких одиниць утворюють ойкокультуроніми, трансформовані зі слова-знака в слово-образ: 1) найдавніші назви поселень, образність яких сформована історично (численні оніми з компонентом *воля, слобода* тощо); 2) ойкокультуроніми, образність яких викристалізувана внаслідок тривалого народного переоформлення назви (*Грамотне,*

Замороченння та ін.); 3) назви населених пунктів новітнього періоду, образність яких – у штучному доборі такого імені, яке найбільше відповідає населеному пунктові (*Весняна Квітка, Привітне* та ін.).

Лінгвокультурологічний аспект дослідження ойконімного простору робить зримою ще одну метаморфозу: слово-знак трансформується у слово-символ. Специфіка цього перетворення в тому, що між конвенційним онімом-знаком та канонізованим онімом-символом лежить асоціація, породжена формальною подібності слів. Тож *береза* як символ *Березного*, *вишня – Судової Вишні*, *вовк – Вовчанська*, *горлиця – Горлівки*, *лев – Львова* тощо характеризуються інтенційністю, образністю, дейктичністю, стають елементами геральдичної системи, але з погляду ономастики не завжди вмотивовані.

Дослідження ойконімного простору України в лінгвокультурологічному аспекті дає підстави стверджувати, що він за своєю суттю назагал та в астіонімному компоненті зокрема – національно-український, слугує багатим джерелом пізнання культури, ментальності, світобачення та світовідчуття народу. Це упевнює в думці, що ономастико-культурологічний аналіз назв усіх поселень України матиме продовжувачів, а методологія майбутніх ономастичних та лінгвокультурологічних студій буде вдосконалена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абдула 2007* : Абдула Ю. А. Матеріали до словника ойконімів Харківської області. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. *Слов'янська філологія.* Чернівці : Рута, 2007. Вип. 354–355. С. 92–95.

2. *Абдула 2008* : Абдула Ю. А. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова". Кіровоград, 2008. 18 с.

3. *Абдула 2008а* : Абдула Ю. А. Становлення ойконімії Слобожанщини (на матеріалі Харківщини) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова". Кіровоград, 2008. 190 арк.+ 164 арк. (дод.).

4. *Ажнюк 2012* : Ажнюк Б. М. Переклад і міжмовна ідентифікація власних імен. *Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство* : зб. наук. праць. Київ, 2012. С. 228–236.

5. *Алексієвець 2015* : Алексієвець Л., Алексієвець М. Дубровиця крізь віки: основні віхи історичного розвитку. *Україна-Європа-Світ* : міжнародн. зб. наук. праць. Тернопіль, 2015. Вип. 16. (2). С. 20–35.

6. *Алефиренко 2005* : Алефиренко Н. Ф. Синергетика линвокультурологии как методологическая проблема. *Русское слово в центре Европы: сегодня и завтра.* Братислава, 2005. С. 75–79.

7. *Алефиренко 2010* : Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка : учебное пособие. Москва : ФЛИНТА, 2010. 224 с.

8. *Алефиренко 2011* : Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурная природа ментальности. *Язык. Словесность. Культура*. 2011. № 1. С. 23–43.

9. *Антонович 1870* : Антонович В. Исследование о городах в Юго-Западной России по актам 1432–1798 (предисловіе къ 1 тому V части Архива Юго-Западной России). Кіевъ, 1870. С. 19–94.

10. *Антонюк 1997* : Антонюк О. В. Ім’я корабля – породження людської історії і культури. *Питання сучасної ономастики* : ст. та тези за матер. конф. Дніпропетровськ, 1997. С. 8–10.

11. *Аркушин 2007* : Аркушин Г. Діалектна назва: мотивація, культурологічний аспект. *Етнологічні студії. 1.* Житомир : Полісся, 2007. С. 38–47.

12. *Арутюнова 1999* : Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека : монография. Москва : Языки русской культуры, 1999. 911 с.

13. *Арутюнова 2000* : Арутюнова Н. Д. Введение. Наивные размышления о наивной картине мира. *Язык о языке.* Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 7–22.

14. *Аулих 1980* : Аулих В. В. Историческая топография древнейшего Галича. *Словянские древности. Этногенез. Материальная культура Древней Руси*. Київ : Наук. думка, 1980. С. 133–150.

15. *Афанасьєв 2016* : Афанасьєв-Чужбинський О. С. Нариси Дніпра. Львів : Апріорі, 2016. 544 с.

16. *Афанасьєв 2016а* : Афанасьєв-Чужбинський О. С. Нариси Дністра. Львів : Апріорі, 2016. 524 с.

17. *Баймут 1960* : Баймут Т. В. З топоніміки Житомирщини (До походження назви селища Рудня): тези доп. та повід. звітної наук. конф. Житомирського пед. ін.-ту. Житомир, 1960. С. 8.

18. *Байцар 2013* : Байцар А. Географія німецьких поселень у Винниках (в контексті розвитку етнокультурного туризму). *Вісник Львівського університету. Серія географічна.* Львів, 2013. Вип. 43. Ч. І. С. 11–16.

19. *Баклан 2009* : Баклан О. У назві Носівка – відгомін Рюриковичів і Хмельницьких. URL : http://arhizhkgnosadm.at.ua/blog/2009-05-18-122 (дата звернення 23.06.2019).

20. *Баньоі 2013* : Баньоі В.Ф. Лінгвокраїнознавчий потенціал української мікротопонімії (на прикладі назв географічних об’єктів басейну річки Ужа).

Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 111. С. 16–19.

21. *Барсов 1865* : Географическій словарь Русской земли: (IX–XIV ст.) : матеріали для историко-географического словаря Россіи / собр. и издалъ Н. Барсовъ. Вильна, 1865. 220 с.

22. *Бацевич 2006* : Бацевич Ф. Філософсько-методологічні засади сучасної лінгвістики: спроба обґрунтування. *Мовознавство*. 2006. № 6. С. 33–40.

23. *Бацевич 2007* : Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.

24. *Бацевич 2009* : Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси. Київ : ВЦ „Академія”, 2009. 192 с.

25. *Белей 2001* : Белей Л. До питання про християнізацію іменника українців. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство).* Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. Вип. 37. С. 5–8.

26. *Белей 2012* : Белей Л. Мовний ландшафт Закарпатської області України початку XXI ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Київ, 2012. 18 с.

27. *Белей 1999* : Белей О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття. Ужгород : Закарпаття, 1999. 112 с.

28. *Березович 1991* **:** Березович Е. Л. Семантичесикие микросистемы топонимов как факт номинации. *Вопросы ономастики*. Свердловск : Издательство Уральского университета, 1991. Вып. 19. С. 75–90.

29. *Березович 1998* : Березович Е. Л. Топонимия Русского Севера: Этнолингвистические исследования. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 1998. 338 с.

30. *Березович 2001* : Березович Е. Л. Русская ономастика на современном этапе: критические заметки. *Известия Академии наук*. *Литературы и языки.* 2001. Т. 60. № 6. С. 34–46.

31. *Березович 2009* : Березович Е. Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек / под ред. А. К. Матвеева. Москва : Книжный дом „ЛИБРОКОМ”, 2009. 328 с.

32. *Беценко 2001* : Беценко Т. Етюди з топонімії Сумщини: Походження географічних найменувань. Суми : Собор, 2001. 72 с.

33. *Біблія 2013* – Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. проф. Івана Огієнка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2013. 1229 с.

34. *Білецький 2012* : Білецький А. О. Основы этимологических исследований ономастического материала. *Вибрані праці* / упоряд. Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 216–364.

35. *Білецький 2012а* : Білецький А. О. Грецька топонімія Криму. *Вибрані праці* / упоряд. Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 41–45.

36. *Білоусенко 2015* : Білоусенко П. До питання про витоки нульсуфіксальної деривації іменника (суфікс -ja). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 34–42.

37. *Білоусенко 2017* : Білоусенко П. Із спостережень за формуванням словотвірної структури і семантики абстрактних найменувань (суфікс -чина / -щина). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 5–14.

38. *Богомаз 1993* : Богомаз М. С. Станція називається. Дніпропетровськ : Пороги, 1993. 375 с.

39. *Бондаренко 2016* : Бондаренко Г. В., Кихтюк В. В. Історична топоніміка Волинської області: назви населених пунктів. Луцьк : Надстир’я, 2016. 368 с.

40. *Барчук 2011* : Барчук В. М. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис : монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 416 с.

41. *Борчук 2009* : Борчук С. М. Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901) / за ред. Р. Бачкура. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. у-ту імені Василя Стефаника, 2009. 211 с.

42. *Брахнов 1957* : Брахнов В. М. Про місцеві назви Переяслав-Хмельницького району на Київщині. *Мовознавство*. 1957. Т. 14. С. 40–51.

43. *Булава 1994* : Булава Л. М., Жук В.Н. Про походження географічних назв Полтавщини. *Постметодика.* 1994. № 2 (9). С. 30–34.

44. *Бурковецька 2003* : Бурковецька І. Ойконімія західної Черкащини у дериватологічному висвітленні. *Наукові записки. Мовознавство.* Тернопіль, 2003. Вип. І. С. 65–68.

45. *Бучко 1972* : Бучко Д. Г. Украинские топонимы на -івці, -инці : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 01 „Украинский язык". Львов, 1972. 18 с.

46. *Бучко 1990* : Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів : Світ, 1990. 143 с.

47. *Бучко 1995* : Бучко Д. Г. Архітипічні утвореня назв на *-jь в ойконімії Покуття. *Українська історична та діалектна лексика*. Київ, 1995. С. 138–145.

48. *Бучко 1997* : Бучко Д. Г. Ойконіми Покуття на -ани (-яни) на загальноукраїнському фоні. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Лінгводидактика.* Тернопіль, 1997. Вип. 1. С. 83–86.

49. *Бучко 2000* : Бучко Д. Свідки княжої доби. *Свобода.* 2000. № 50 (1271). С. 3.

50. *Бучко 2005* : Бучко Д. Ойконіми України на -иха/-їха *Традиційне і нове у вивченні власних імен*: матер. міжнародн. ономаст. конф. (Донецьк, 13–16 жовтня 2005). Донецьк, 2005. С. 41–44.

51. *Бучко 2010* : Бучко Д. Іван Франко – основоположник української антропоніміки. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля* : матер. Міжнар. наук.

конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. Львів, 2010. Т. 2. С. 85–96.

52. *Бучко, Бучко 2000* : Бучко Г., Бучко Д. Давньоукраїнські композитні імена, почерпнуті з ойконімів України, на загальнослов'янському фоні. *Наукові записки. Мовознавство.* Тернопіль, 2000. Вип. ІІ. С. 3–20.

53. *Бучко, Бучко 2009* : Бучко Д., Бучко Г. Особливості номінації поселень давньої Дрогобиччини (на матеріалі адміністративно-територіального устрою України за 1987 р.). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матер. Другої Міжнар. наук.-практ. конф. Дрогобич : Посвіт, 2009. С. 28–36.

54. *Бучко, Бучко 2013* : Бучко Г., Бучко Д. Історична та сучасна українська ономастика : Вибрані праці. Чернівці : „Букрек", 2013. 456 с.

55. *Бучко, Котович 2017* : Бучко Д., Котович В. Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич : Посвіт, 2017. 315 с.

56. *Бучко, Ткачова 2012* : Словник української ономастичної термінології / уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Харків : Ранок НТ, 2012. 256 с.

57. *Бушаков 2003* : Бушаков В. А. Лексичний склад історичної топонімії Криму : монографія. Київ, 2003. 317 с.

58. *Бушаков 1991* : Бушаков В. А. Почему Боспор стал Керчью? *Русская речь*. 1991. № 1. С. 133–141.

59. *Бушаков 2005* : Бушаков В. А. Історична топонімія Криму : автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра філол. наук : 10. 02. 13 „Мови народів Азії, Африки, аборигенів Америки та Австралії". Київ, 2005. 37 с.

60. *Вагилевич 1978* : Вагилевич І. Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині. *Жовтень*. 1978. № 12. С. 117–130.

61. *Вагилевич 1965* : Вагилевич І. М. Лемки – мешканці Західного Прикарпаття. *Записки НТШ*. 1965. Ч. 4. С. 76–80.

62. *Вакулич 2013* : Вакулич М. До проблеми походження волинського ойконіма Видути. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Хмельницький, 2013. Вип. 6. Ч. 2. С. 20–30.

63. *Вараш 2019* : Варашу – 442 роки. URL : https://www.rnpp.rv.ua/ru/atomnik-doslidiv-istoriyu-mista-suputnika-rivnenskoyi-aes-varashu-%E2%80%93-442-roki.html (дата звернення : 08. 10. 2019).

64. *Васильева 2012* : Васильева Т. Ю. Объективация топоморфного кода культуры в системе названий населенных пунктов Белорусского Поозерья. *Studia Wschodiosłowiańskie*. 2012. Т.12. С. 321–328.

65. *Васильева 2014* : Васильева Т. Ю. Ойконимия Белорусского Поозерья в лингвокультурологическом аспекте : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 „Русский язык". Минск, 2014. 20 с.

66. *Вежбицкая 1996* : Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.

67. *Вежбицкая 2001* : Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 272 с.

68. *Венжинович 2017* : Венжинович Н. Фраземи української мови з ономастичним компонентом у лінгвокультурологічному висвітленні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 63–67.

69. *Венжинович 2018* : Венжинович Н. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології : монографія. Ужгород : ФОП Сабов А.М., 2018. 463 с.

70. *Вербич 2002* : Вербич С. О. Топоніми Бойківщини в конспекті І. Вагилевича (етимологічні спостереження). *Записки з ономастики* : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса : Астропринт, 2002. Вип. 6. С. 28–37.

71. *Вербич 2007* : Вербич С. О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра : етимологічний словник-довідник. Київ : Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2007. 120 с.

72. *Вербич 2007а* : Вербич С. О. Ойконіми Прикарпаття з етимологічно непрозорими твірними основами. *Студії з ономастики та етимології* / НАН

України ; Ін-т укр. мови ; Ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ, 2007. С. 33–40.

73. *Вербич 2009* **:** Вербич С. О. Гідронімія басейну Середнього Дністра : етимологічний словник. Луцьк : ВМА „Терен”, 2009. 236 с.

74. *Вербич 2009а* : Вербич С. О. Ойконімія Хмельниччини (структурно-семантичний аналіз твірних основ). *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; редкол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 14–21.

75. *Вербич 2010* : Вербич С. Оронімія Українських Карпат: перспективи дослідження, збереження та впорядкування. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 135–140.

76. *Вербич 2010а* : Вербич С. Наукове й ненаукове в етимології онімної лексики. *Вісник НАН України*, 2010, № 2. С. 51. [Рец. на]: Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ, 2006. 416 с. (64 карти, 77 іл.); Тищенко К. Арабський пласт топонімії України VII–XIII ст. (Текст доповіді на Міжнародн. наук. конф. „Спадщина Омеляна Пріцака і сучасні гуманітарні науки”, УКМА, 29.05.2008). Київ, 2008. 64 с.; Тищенко К. Етномовна історія прадавньої України. Київ, 2008. 480 с.; Тищенко К. Італія і Україна: тисячолітні етномовні контакти. Київ, 2009. 192 с. (35 карт, 47 іл.).

77. *Вербич 2013* : Вербич С. О. Гідронімія басейну Нижнього Дністра : етимологічний словник-довідник. Луцьк : ВМА „Терен”, 2013. 156 с.

78. *Вербич 2014* : Вербич С. Топонімія Прикарпаття ІІ. URL : http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine51-14.pdf (дата звернення : 26. 11. 2018).

79. *Вербич 2016* : Вербич С. О. Ойконімікон України: минуле й сьогодення (на матеріалі Тернопільщини). *Мовознавство.* 2016. № 1. С. 31–54.

80. *Вербич 2017* : Вербич С. О. Гідронімія басейну Дністра : монографія. Луцьк : Терен, 2017. 544 с.

81. *Вербич 2017а* : Вербич С. О. Роль історичного чинника в лінгвістичному дослідженні ойконімії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 67–71.

82. *Верменич 2015* **:** Верменич Я. Від історичної географії до геоісторії: парадигми зближення. *Історико-географічні дослідження в Україні* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Ч. 13. 294 с.

83. *Веселовский 1989* : Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Москва : Высшая школа, 1989. 405 с.

84. *Виноградський 1957* : Виноградський Ю. С. Назви міст, сіл та річок Чернігівщини. *Мовознавство.* 1957. Т. 14. С. 29–51.

85. *Вихованець 2004* : Вихованець І. Р. Локативність. *Українська мова* : *енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови ; редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 322.

86. *Вільчинська 2008* : Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.

87. *Волянюк 2009* : Волянюк І. О. Становлення і розвиток ойконімії Північної Тернопільщини XII–XX ст. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 „Українська мова”. Тернопіль, 2009. 193 арк. + 82 арк. (дод.).

88. *Волянюк 2009* : Волянюк І. О. Становлення і розвиток ойконімії Північної Тернопільщини XII–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Івано-Франківськ, 2009. 19 с.

89. *Волянюк 2017* : Волянюк І. Соцолінгвістичні проблеми в ономастиці (на матеріалі ойконімії Північної Тернопільщини XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія :*

Мовознавство. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 88–92.

90. *Воробьев 1999* : Воробьев В. В. Лингвокультурология. Москва : И-во Российского университета дружбы народов, 2006. 330 с.

91. *Вортман 2012* **:** Вортман Д. Я. Ржищів. URL : http://www.history.org./ua/?termin=Rzhyschiv_mst (дата звернення 23.06.18).

92. *Габорак 1999* : Габорак М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII – XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова". Івано-Франківськ, 1999. 18 с.

93. *Габорак 2003* : Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини : словник-довідник. Снятин : ПрутПринт, 2003. 284 с.

94. *Габорак 2005* : Габорак М. Назви гір Івано-Франківщини : словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. 352 с.

95. *Габорак 2007* : Габорак М. Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля) : історико-етимологічний словник. Івано-Франківськ ; Снятин : ПрутПринт, 2007. 200 с.

96. *Габорак 2011* : Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини : етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 656 с.

97. *Гаврилович 2012* : Гаврилович О. Г. Зооморфный код культуры во фразеологии белорусского, русского и английского языков : сравнительно-сопоставительный анализ. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4. №1. С. 23–28.

98. *Гак 1998* : Гак В. Г. Языковое преобразование. Москва : Языки русской литературы, 1998. 768 с.

99. *Галас 1957* : Галас К. Й. Про деякі назви населених пунктів Закарпаття. *Діалектологічний збірник Ужгородського держуніверситету.* Ужгород, 1957. Вип. 2. Т. XXVI. С. 203–206.

100. *Галас 1958* : Галас К. Й. З топоніміки Закарпаття. *Наукові записки Ужгородського державного університету.* Ужгород, 1958. Т. XXXV. С. 56–81.

101. *Галас 1960* : Галас К. И. Топонимика Закарпатской области (названия населенных пунктов) : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 01. Ужгород, 1960. 16 с.

102. *Галас 1979* : Галас К. Й. Українська топонімія Закарпаття в лінгвістичному аспекті : учбовий посібник. Ужгород : УжДУ, 1979. 120 с.

103. *Галич 1998* : Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України : матер. Міжнародн. ювілейної наук. конф. Івано-Франківськ ; Галич : Плай, 1998. 350 с.

104. *Гегель 1973* : Гегель Г. Символическая – Классическая – Романтическая формы искусства. Эстетика : в 4 т. Т. 2. Москва : Искусство, 1973. 328 с.

105. *Георгиев 1960* : Георгиев В. Българска етимология и ономастика. София : Издательство БАН, 1960. 180 с.

106. *Герета 2004* : Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова" Київ, 2004. 20 с.

107. *Гнатишак 2017* : Гнатишак Ю. Слова з Болехова / співавтори-лексикографи : О. Сімович, Н. Хобзей (відп. ред.), Т. Ястремська. Львів, 2017. 636 с.

108. *Голінатий 2013* : Голінатий О. П. Мотиваційні особливості ойконімії Кіровоградщини *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2013. Вип. 50. С. 23–27.

109. *Голінатий 2014* : Голінатий О. П. Походження назви міста Бобринець. *Магістеріум*. *Мовознавчі студії*. 2014. Вип. 57. С. 11–13.

110. *Голінатий 2015* : Голінатий О. П. Ойконімія Кіровоградщини : історико-етимологічний та словотвірний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова" Київ, 2015. 20 с.

111. *Головацький 1884* : Географический словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран. Съ приложеніемъ географической карты / сост. Яковъ Головацкий. Вильна, 1884. 445 с.

112. *Головина 2012* : Головина Л. С. Русская ономастика в лингвокультурологической репрезентации для иноязычного адресата : монография. Псков : Псковский государственный университет, 2012. 222 с.

113. *Голуб 2017* : Голуб І. Дніпро: сторінки історії міста URL : https://www.dnipro.libr.dp.ua/kraeznavstvo_istoriya_Dnepr_kozactvo (дата звернення 17. 08. 2019).

114. *Голубовська 2002* : Голубовська І. О. Методологія дослідження національно-мовних картин світу в рамках культурно-філософської наукової парадигми. *Мова і культура.* 2002. Вип. 5. Т. 5. С. 64–71.

115. *Голубовська 2004* : Голубовська І. О**.** Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. Київ : Логос, 2004. 284 с.

116. *Голубовська 2004а* : Голубовська І. О. Мова і культура в їх взаємодії та взаємовпливі. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ, 2004. Вип. 11. Кн. 1. С. 105–110.

117. *Голубовська 2016* : Голубовська І. О. Сучасна українська лінгвоконцептологія: стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Випуск десятий / головн. ред. М. Є. Скиба. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2016. Том 1 (А–І). С. 151–159.

118. *Гонца 2004* : Гонца І. С. Посесивні назви населених пунктів Черкащини. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2004. Вип. 14. Кн. 1. С. 100–104.

119. *Гонца 2006* : Гонца І. С. Ойконімія Черкащини : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Умань, 2006. 215 арк. + 324 арк. (дод.).

120. *Гонца 2006а* : Гонца І. С. Ойконімія Черкащини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Київ, 2006. 18 с.

121. *Гонца 2017* : Гонца І. С. Словник ойконімів Уманщини. Умань : Візаві, 2017. 127 с.

122. *Горобець 2014* : Горобець С. Заснування і походження назв сіл Чернігівського району. Чернігів : Вид. Лозовий В.М., 2014. 216 с.

123. *Городенська 1979* : Городенська К. Г. Префіксально-суфіксальний словотвір. *Словотвір сучасної української літературної мови* : монографія. Київ : Наук. думка, 1979. С. 285–313.

124. *Горожанкіна 1976* : Горожанкіна Л. Топонімія Родільнянського району Одеської області. *Питання сучасної ономастики.* Київ, 1976. С. 202–203.

125. *Горпинич В. 2001* : Горпинич В. О. Словник географічних назв України (топоніми та відтопонімні прикметники). Київ : Довіра, 2001. 526 с.

126. *Грабовецький 1997* : Грабовецький В. Нарис історії Галича. Галич : Райдрукарня, 1997. 244 с.

127. *Грек 2004* : Грек М. Повесть о Саванароле URL : http://old-rus.narod.ru/07-62.html (дата звернення 20. 05. 2018).

128. *Гриценко 1994* : Гриценко П. Ю. Простір і час у лінгвістичній географії. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ : Наук. думка, 1994. С. 102–110.

129. *Гриценко 2004* : Гриценко П. Ю. Етнолінгвістика. *Українська мова* : *енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови ; редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 178.

130. *Гриценко 2010* : Гриценко П. Ю. Лінгвістичне картографування і проблеми словотворення. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 365–372.

131. *Губені 2006* : Губені Г., Канюка Н. Угнів – найменше місто в Україні. Львів : Літопис, 2006. 190 с.

132. *Гудков 2004* : Гудков Д. Б. Единицы кодов культуры: проблемы семантики. *Язык, сознание, коммуникация*: сб. статей / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва : МАКС Пресс, 2004. Вып. 26. С. 39–50.

133. *Гудков, Ковшова 2007* : Гудков Д., Ковшова М. Телесный код русской культуры : материалы к словарю. Москва : Гнозис, 2007. С. 5–17.

134. *Гумбольдт 2000* : Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева. Москва : ОАО ИГ „Прогресс”, 2000. 400 с.

135. *Гумецька 1958* : Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ : Видавництво АН Української РСР, 1958. 298 с.

136. *Ґрещук 1998* : Ґрещук В. Лінгвістичні дані в дослідженнях Ярослава Пастернака княжого Галича. *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України* : матер. Міжнародн. ювілейної наук. конф. Івано-Франківськ ; Галич : Плай, 1998. С. 198–202.

137. *Ґрещук 2009* : Ґрещук В. Студії з українського мовознавства : Вибрані праці / упор. В. Бачкур. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 520 с.

138. *Дамбуев 2004* : Дамбуев И. А. Ойконимия Циркумбайкальского региона: лингвокультурологический аспект : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.22. Улан-Удэ, 2004. 20 с.

139. *Даниленко 2009* : Даниленко Л. І. Лінгвістика XX – початку XXI ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв’язку мови, культури і мислення. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 3–11.

140. *Дегодюк 2019* : Дегодюк Е. Г. Знайомтесь: Лиман. URL : ttps://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Lyman/Intro.html (дата звернення : 13.10. 2019).

141. *Демешко 2000* : Демешко І. М. Формування ойконімів на -ець, -ок Північно-Східного Полісся України (на матеріалі Чернігівської області). *Українська пропріальна лексика* : матер. наук. семінару / відп. ред. І. М. Желєзняк. Київ, 2000. С. 42–46.

142. *Демешко 2000а* : Демешко І. М. Формування ойконімів на -івк(а) Північно-Східного Полісся України (на матеріалі Чернігівської області). *Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство).* Кіровоград, 2000. Вип. 30. С. 156–166.

143. *Демчук 1988* : Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVIII ст. Київ : Наук. думка, 1988. 172 с.

144. *Дем'ян 1993* : Дем'ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець : монографія. Київ : Наук. думка, 1993. 153 с.

145. *Дзендзелівський Й. 1965* : Дзендзелівський Й. Значення дослідження антропонімії лінгвогеографічими методами. *Питання ономастики.* Київ : Наук. думка, 1965. С. 37–50.

146. *Дика 2009* : Дика Л. Л. Ойконімія Східного Поділля (XIV–XX ст.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова". Тернопіль, 2009. 198 арк.+ 312 арк. (дод.).

147. *Дика 2009а* : Дика Л. Л. Ойконімія Східного Поділля (XIV–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова". Івано-Франківськ, 2009. 20 с.

148. *Дика 2017* : Дика Л. Л. Особливості деривaційної структури ойконімів Вінничини (назви населених пунктів на -иця (-овиця). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 118–122.

149. *Дзендзелівський 1969* : Дзендзелівський Й. О. Українські топоніми, утворені від апелятивів із суфіксами -адь : *тези доп. IV Республ. ономаст. конф.* Київ, 1969. С. 123–124.

150. *Дмитриева 2002* : Дмитриева Л. М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы: На материале русской топонимии Алтая. Барнаул : Изд-во Алтайск. гос. ун-та, 2002. 253 с.

151. *Добірка 2019* : Добірка студій професора Михайла Худаша : історична ономастика, мовні портрети, спогади / за наук. ред. І. Д. Фаріон. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 440 с.

152. *Добош 1963* : Добош В. І. Деякі питання морфологічної будови і правопису назв населених пунктів Закарпатської області : тези доп. Республ. конф. з питань культури української мови. Київ, 1963. С. 91–93.

153. *Дорош 2001* : Дорош М. Топонімічний довідник Хмільницького району. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2001. 68 с.

154. *Дорош 2013* : Дорош М. Н. Місту Вінниці – 650 років. Вінниця : ТОВ „Меркьюрі – Поділля”, 2013. 147 с.

155. *Дубняк 1928* : Дубняк К. Про назви Асканія-Нова та Чаплі. *Вісник природознавства.* 1928. № 2. С. 113–114.

156. *Дуриданов 1952* : Дуриданов И. Местните названия от Ломско. София, 1952. 96 с.

157. *Дуриданов 1958* : Дуриданов И. Топонимията на Първомайска околия. София, 1958. 106 с.

158. *ЕСЛГНПР 1985* : Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / відпов. ред. О. С. Стрижак. Київ : Наук. думка, 1985. 254 с.

159. *Єрмоленко 2007* : Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.

160. *Єфименко 2007* : Єфименко І. В. Антропонімічні етюди. Х. *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 70–75.

161. *Єфименко 2009* : Єфименко І. В. Історична ойконімія Херсонщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України. ; Ін-т укр. мови. ; редкол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 30–35.

162. *Єфименко 2011* : Єфименко І. Ойконімія Херсонщини в історико-етимологічному аспекті (загальні уваги). *Українська мова.* 2011. № 4. С. 9–21.

163. *Єфименко 2017* : Єфименко І. Матеріали до „Історико-етимологічного словника назв населених пунктів Миколаївської області”. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 126–130.

164. *Жаботинська 2013* : Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс* : междунар. электр. сб. науч. трудов. 2013. № 6. С. 47–76.

165. *Жайворонок 2006* : Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

166. *Жайворонок 2007* : Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посібник. Київ : Довіра, 2007. 262 с.

167. *Желєзняк 1962* : Желєзняк І. До семантичної характеристики сербохорватської антропонімії XII–XV ст. *Дослідження з мовознавства*. Київ, 1962. С. 77–93.

168. *Желєзняк 1963* : Желєзняк І. М. Типи сербохорватських антропонімічних композитів XII–XVст. *Славістичний збірник*. Київ, 1963. С. 198–213.

169. *Желєзняк 1965* : Желєзняк І. М. Давні сербохорватські відетнонімічні антропоніми. *Територіальні діалекти і власні назви*. Київ, 1965. С. 247–259.

170. *Желєзняк 1987* : Желєзняк І. М. Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонаддніпрянського Правобережжя. Київ : Наук. думка, 1987. 204 с.

171. *Желєзняк 2011* : Желєзняк І. М. Слов'янська антропоніміка (вибрані статті). Київ : В-во „Кий", 2011. 288 с.

172. *Желєзняк 2012* : Желєзняк І. Назви населених пунктів Київщини (Історичний погляд). URL : http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine/51-12.pdf (дата звернення : 17.12. 2019).

173. *Желєзняк 2013* : Желєзняк І. М. Київський топонімікон / відп. ред. В. П. Шульгач. Київ : Видавничий дім „Кий" , 2013. 224 с.

174. *Жуйкова 2007* : Жуйкова М. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : монографія. Луцьк : РВВ „Вежа" ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. 416 с.

175. *Жуйкова 2014* : Жуйкова М. Трансляція культурної інформації в процесах номінації. *Типологія та функції мовних одиниць*. Луцьк, 2014. № 1. С. 95–105.

176. *Жук 1993* : Жук В. Н. Іншомовні топоніми на Полтавщині, або що залишили нам наші давні предки. *Добромисл.* Полтава, 1993. № 3–4. С. 118–126.

177. *Жучкевич 1968 : Жучкевич В. А.* Общая топонимика. Минск : Вышэйшая школа, 1968. 432 с.

178. *Жучкевич 1974* **:** Жучкевич В. А**.** Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск : Изд-во БГУ, 1974. 448 с.

179. *Жучкевич 1984* : Жучкевич В. А. Основные аспекты применения топонимики в историко-географических исследованиях (на примере Белоруссии). *Топонимика в региональных географических исследованиях*. Москва : Московский филиал географического общества СССР, 1984. 110 с.

180. *Забелин 2007* : Забелин Н. Ю. Московская городская топонимия: структурно-семантический анализ топонимической системы : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : 10. 02. 19. Москва, 2007. 24 с.

181. *Заимов 1959* : Заимов Й. Местните имена в Пирдонско. София : Изд-во БАН, 1959. 300 с.

182. *Заимов 1967* : Заимов Й. Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските імена в българската топонимия. София : Изд-во БАН, 1967. 352 с.

183. *Заимов 1973* : Заимов Й. Български географски імена с -jь. София : Изд-во БАН, 1973. 193 с.

184. *Замятин 2006* : Замятин Д. Н. Культура и пространство. Моделирование географических образов. Москва : Знак, 2006. 488 с.

185. *Зеленко, Касім 1999* : Зеленко Л. П., Касім Г. Ю. Гідронімія нижньої частини басейну Тилігулу. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 1999. Вип. 3. С. 88–103.

186. *Зеленська 2006* : Зеленська Л. Історія географічних досліджень Середнього Придніпров’я. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2006. 68 с.

187. *Зиновьева, Юрков 2009* : Зиновьева Е. И., Юрков Е. Е. Лингвокультурология: теория и практика. Санкт-Петербург : ООО „Издательский дом „МИРС”, 2009. 292 с.

188. *Іваненко 2006* : Іваненко О. В. Походження назв населених пунктів Сумської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Київ, 2006. 20 с.

189. *Іваненко 2008* : Іваненко О. В. Відантропонімна ойконімія Чернігівщини (фрагмент історико-етимологічного словника). *Студії з ономастики та етимології* / відп. ред. О. П. Карпенко. Київ : Пульсари, 2008. С. 61–70.

190. *Іваненко 2009* : Іваненко О. В. З ойконімії Чернігівщини. 1–6. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; редкол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 38–42.

191. *Іваненко 2010* : Іваненко О. В. З ойконімії Чернігівщини. 7. *Українська мова у XXI столітті : традиції і новаторство* : тези доп. Всеукр. лінгвіст. форуму молодих учених (21–22 квітня 2010). Київ, 2010. С. 14–16.

192. *Іваненко 2017* : Іваненко О. В. Назви поселень Сумщини. Київ : КММ, 2017. 336 с.

193. *Ільків 2013* : Ільків М. В. „Нариси Дністра” О. Афанасьєва-Чужбинського про старожитності Хотинщини. *Вісник Інституту археології Львівського університету*. 2013. Вип. 8. С. 65–74.

194. *Ільченко 2016* : Ільченко І. Ойконіми Надвеликолужжя. *Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej*. Geographical names in physical space. Lodz : Wydawnictwo uniwersytetu Lodzkiego, 2016. С. 157–165.

195. *Історія 2002* – Історія міста Люботин. URL : http://www.ukrainica.org.ua/ukr/content/372 (дата звернення : 02. 11. 2018).

196. *Історія 2012* – Історія Житомира URL : http://ztrada.gov.ua/3398[0]=362 (дата звернення : 25. 01. 2019).

197. *Исторические 1991* : Исторические названия – памятники культуры : Вторая Всесоюзная научно-практическая конференция. Москва, 1991. Вып. 3. 215 с.

198. *Калашнікова 2018* – Калашнікова Т. В. Історія заснування та розвитку Донецької області. URL : https://mariupolrada.gov.ua (дата звернення : 5. 04. 2019).

199. *Калінкін 2000* : Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Київ, 2000. 38 с.

200. *Канна 2008* : Канна В. Використання топонімів як засобів увиразнення. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету*. *Серія : Філологія.* 2008. Вип. 1. С. 119–123.

201. *Карасик 2001* : Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии. *Языковая личность : проблемы коммуникативной деятельности* : сб. науч. трудов. Волгоград, 2001. С. 3–16.

202. *Карпенко О. П. 1989* : Карпенко О. П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини. Київ : Наук. думка, 1989. 192 с.

203. *Карпенко О. П. 1999* : Карпенко О. П. Гідронімні етимології : Тясмин. *Восточноукраинский лингвистический сборник* / отв. ред. Е. С. Отин. Донецк : Изд-во „Донеччина”, 1999. Вып. 5. С. 52–59.

204. *Карпенко О. П. 2003* : Карпенко О. П. Гідронімія Центрального Полісся. Київ : Кий, 2003. 317 с.

205. *Карпенко О. П. 2007* : Карпенко О. З ойконімії Житомирщини : Бердичів. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов’янська філологія* : зб. наук. праць. Чернівці, 2007. Вип. 354–355. С. 173–177.

206. *Карпенко О. П. 2007а* : Карпенко О. П. Історична ойконімія Житомирщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; Ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ, 2007. С. 126–132.

207. *Карпенко О. П. 2009* : Карпенко О. П. Історико-етимологічний етюд: Іскоростень. *Studia slovakistica.* Ужгород : В-во Олесандри Гаркуші, 2009. Вип. 10. С. 240–243.

208. *Карпенко О. П. 2009а* : Карпенко О. П. Старожитні ойконіми Житомирщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; редкол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 50–57.

209. *Карпенко О. П. 2010* : Карпенко О. П. Старожитності Житомирщини XV–XVI ст. (на матеріалі ойконімії). *Мовознавство.* 2010. № 1. С. 37–44.

210. *Карпенко О. П. 2011* : Карпенко О. З ойконімії Житомирщини (Історико-лінгвістичний аспект). *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія.* Івано-Франківськ, 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 94–97.

211. *Карпенко О. П. 2015* : Карпенко О. П. З української ойконімії Київщини : Етимологічні коментарі. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса, 2015. Вип. 18. С. 273–285.

212. *Карпенко О. П. 2017* : Карпенко О. П. З української ойконімії Київщини : Етимологічні коментарі ІІ. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1 (27). С. 154–159.

213. *Карпенко О. П. 2019* : Карпенко О. З ойконімії Київської області : історико-етимологічні коментарі. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2019. Вип. 71. Ч. 1. С. 261–275.

214. *Карпенко О. 2006* : Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 326 с.

215. *Карпенко ТГРЧО 1964* : Карпенко Ю. О. Топоніміка гірських районів Чернівецької області. Конспект лекцій. Чернівці, 1964. 80 с.

216. *Карпенко ТСРЧО 1965* : Карпенко Ю. О. Топоніміка східних районів Чернівецької області (Конспект лекцій). Чернівці, 1965. 62 с.

217. *Карпенко ТЦРЧО 1965* : Карпенко Ю. О. Топонімія центральних районів Чернівецької області (Конспект лекцій). Чернівці, 1965. 76 с.

218. *Карпенко ТПСО 1975* : Карпенко Ю. О., Бевзенко А. Т., Гагкаєв К. Є., Касім Г. Ю., Рядченко Н. Г., Стичишина Л. П., Терешко Л. С. Топонімія північно-східної Одещини : конспект лекцій. Одеса, 1975. 88 с.

219. *Карпенко ТПСО 1978* : Топонімія південно-східної Одещини : методичні вказівка / укл. Ю. О. Карпенко, А. Т. Бевзенко, Г. Ю. Касім та ін. Одеса, 1978. 84 с.

220. *Карпенко 1964* : Карпенко Ю. О. Особливості гідронімного словотвору (на матеріалі назв річок Чернівецької області). *Українська діалектологія і ономастика.* Київ, 1964. С. 185–193.

221. *Карпенко 1967* : Карпенко Ю. О. Топонимия Буковини: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 „Языки народов СССР (укр. язык)". Киев, 1967. 29 с.

222. *Карпенко 1973* : Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. Київ : Наук. думка, 1973. 238 с.

223. *Карпенко 1977* : Карпенко Ю. А. Топонимия болгарських сел Одесской области (вопросы топонимического взаимодействия языков). *Историческая ономастика*. Москва : Наука, 1977. С. 189–208.

224. *Карпенко 1999* : Карпенко Ю.О. Некарпатські назви Карпат. *Записки з ономастики*. Одеса, 1999. Вип.1. С. 1–7.

225. *Карпенко 1999а* : Карпенко Ю.О. Праслов'янська оронімія Українських Карпат. *Записки з українського мовознавства* : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса, 1999. Вип.7. С. 17–26.

226. *Карпенко 1999б* – Карпенко Ю.О. Оронім Карпати. *Acta Onomastica*. Praha, 1999. R. 40. С. 75–79.

227. *Карпенко 2001* : Карпенко Ю.О. Прослідки доіндоєвропейської оронімії в Українських Карпатах. Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Одеса : Астропринт, 2001. Вип. 2. С. 43–52.

228. *Карпенко 2002* : Карпенко Ю. О. Праслов'яни в Українських Карпатах: свідчення гідро- та оронімії. *Мовознавство* : доп. та повід. на IV Міжнародному конгресі україністів (Одеса, 26–29 серпня 1999 р.). Київ : Пульсари, 2002. С. 278–282.

229. *Карпенко 2003* : Карпенко Ю. О. Топонімія як носій етногенетичного коду. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2003. С. 120–125.

230. *Карпенко 2005* : Карпенко Ю. О. Ономастичні міркування. *Записки з ономастики*. Одеса, 2005. Вип. 9. С. 11–17.

231. *Карпенко 2005а* – Карпенко Ю. О. Етнічна історія Українських Карпат за даними гідронімії та оронімії. *Студії з ономастики та етимології*. Київ, 2005. С. 63–79.

232. *Карпенко 2008* : Карпенко Ю. О. Літературна ономастика : збірник статей. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.

233. *Карпенко 2009* : Карпенко Ю. О. Про методологію та методику ономастики як науки. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2009. Вип. 18. С. 282–289.

234. *Карпенко-Фоміна 2012* : Карпенко Ю. О., Фоміна Л. Ф., Зубов М. І., Калінкін В. М. Одеська ономастична школа. *Лоус ономастік*. 2012. № 4. С. 98–112.

235. *Касим 1978* : Касим Г. Ю. Топонимические композиты Северного Причерномрья : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 „Языки народов СССР (укр. язык)". Ужгород, 1978. 26 с.

236. *Керлот 1994* : Керлот Х.Э. Словарь символов : Мифология. Магия. Психоанализ. Москва : REFL-book, 1994. 608 с.

237. *Керста 1984* : Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. Київ : Наук. думка, 1984. 152 с.

238. *Коваленко 2008* : Коваленко О. Історико-етнографічні студії Г. Милорадовича. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. *Історичні науки.* Київ, 2008. Вип. 6. С. 164–169.

239. *Ковалик 2007* : Ковалик І. Словотворча будова української топоніміки. *Вчення про словотвір. Вибрані праці* / упоряд. та автор передм. В. Ґрещук. Івано-Франківськ ; Львів : Місто НВ, 2007. Ч. І. С. 359–369.

240. *Ковалик 2008а* : Ковалик І. Смислова структура власних імен. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упор. З. Терлак. Львів ; Івано-Франківськ, 2008. Ч. ІІ. С. 283–286.

241. *Ковалик 2008б* : Ковалик І. Про власні і загальні назви в українській мові. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упор. З. Терлак. Львів ; Івано-Франківськ, 2008. Ч. ІІ. С. 294–303.

242. *Ковалик 2008в* : Ковалик І. Про інформацію власних назв у сфері мови і мовлення. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упор. З. Терлак. Львів ; Івано-Франківськ, 2008. Ч. ІІ. С. 287–293.

243. *Ковалик 2008г* : Ковалик І. Про ономатизацію, трансономатизацію і деономатизацію. *Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці* / упор. З. Терлак. Львів ; Івано-Франківськ, 2008. Ч. 2. С. 280–282.

244. *Коваль 2001* : Коваль А. П. Знайомі незнайомці : Походження назв поселень України. Київ : Либідь, 2001. 304 с.

245. *Ковачев 1961* : Ковачев Н. Местните названия от Савеловско. София : Из-во БАН, 1961. 265 с.

246. *Ковачев 1965* : Ковачев Н. Местните названия в Габровско. София : Из-во БАН, 1965. 200 с.

247. *Ковачев 1969* : Ковачев Н. Местните названия в Троянско. София : Из-во БАН, 1969. 263 с.

248. *Ковтюх 2017* : Ковтюх С. Соціоономастичні аспекти перейменувальних процесів в Україні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 160–165.

249. *Ковшова 2009* : Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов : лингвокультурологический аспект : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19. Москва, 2009. 48 с.

250. *Козлова 1987* : Козлова Р. М. Про походження деяких оронімів Карпатського ареалу (Карпати, Горгани). *Мовознавство*. 1987. № 2. С. 57–61.

251. *Козлова 1997* : Козлова Р. М. Структура праславянского слова: (праславянское слово в генетическом гнезде) : монография. Гомель, 1997. 412 с.

252. *Колесник 2013* : Колесник Н. Онімний простір та онімне поле як категорії структурування об’єкта дослідження у фольклорній ономастиці. *Українська мова*. 2013. № 4. 124–134.

253. *Колесник 2017* : Колесник Н. Онімія української народної пісні : монографія. Чернівці : Технодрук, 2017. 367 с.

254. *Колесник 2019* : Колесник Н. Ще раз про об’єкт, предмет і методику дослідження власних назв на сучасному етапі *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 212–222.

255. *Кононеко 1996* : Кононенко В. І. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.

256. *Кононенко 2002* : Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль : збірник статей. Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2002. 460 с.

257. *Кононенко 2008* : Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2008. 337 с.

258. *Кононенко 2008а* : Кононенко В. І. Мова в контексті культури : монографія. Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2008. 390 с.

259. *Корабельникова 1955* : Корабельникова Г. К. З топоніміки Балаклійського району Харківської області : тези доп. X звітно-наук. сесії Харківського пед. ін.-ту. Секція : лінгвістична. Харків, 1955. С. 8–10.

260. *Корепанова 1976* : Корепанова А. П. Про топонімічну стратиграфію. *Мовознавство.* 1976. № 6. С. 36–39.

261. *Корепанова 1986* : Корепанова А. П. Архаїчні типи як вихідна база для історико-типологічного дослідження топонімії слов'янських мов. *Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах.* Київ, 1986. С. 69–74.

262. *Корнилович 1915* : Корнилович М.И. Земское и городское самоуправление в Царстве Польском в 1861–1863 гг. Петроград : Сенатская типография, 1915. 39 с.

263. *Корнієнко 2015* : Корнієнко І. А. Антропонімна лексика в контексті лінгвокультурології. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу „Києво-Могилянська академія". Серія : Філологія. Мовознавство.* 2015. Вип. 241. Т. 253. С. 51–54.

264. *Королева 2015* : Королева И. А. Топонимы как свернутый лингвокультурный код. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта.* Калининград, 2015. Вып. 8. С. 31–38.

265. *Королева 2016* : Королева И. А. Топонимы Смоленской области в свете лингвокультурологического изучения (смоленско-витебское пограничье). *Региональная ономастика : проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2016. С. 94–97.

266. *Королева 2018* : Королева И. Информативное поле имен собственных. URL : https://cyberleninka.ru/article/n (дата звернення : 20. 11. 2018).

267. *Кордуба 1924* : Кордуба М. Де лежав старовинний город Хмелів? *Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського.* Київ, 1924. Т. І. С. 153–155.

268. *Кордуба 1924а* : Кордуба М. Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне джерело. Львів, 1924. 14 с.

269. *Кордуба 1928* : Кордуба М. Потреба організації збирання ґеоґрафічних назв. *Conference des historins des états de Europe orientale et du Monde slave.* Varsovie. 1928. С. 101–108.

270. *Кордуба 1938* : Кордуба М. Що кажуть нам назви осель? Львів, 1938. 22 с.

271. *Костомаров 1994* : Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Київ : Либідь. 1994. 384 с.

272. *Костомаров 1993* : Костомаров М. Галерея портретів. URL : http://shron3.chtyvo.org.ua/Kostomarov/Halereia_portretiv_Biohrafichni_narysy.pdf (дата звернення : 22.04.2019).

273. *Котович 2000* : Котович В. Походження назв населених пунктів Опілля. Дрогобич : Посвіт, 2000. 156 с.

274. *Котович 2000а* : Ойконімія Опілля XII–XX ст. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова". Тернопіль, 2000. 176 арк. + 113 арк. (дод.).

275. *Котович 2003* : Котович В. Найдавніші ойконіми Дрогобиччини. *Наукові записки. Серія* : *Мовознавство*. Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип. 1. С. 109–114.

276. *Котович 2003а* : Котович В. Відапелятивні ойконіми, утворені шляхом топонімійної метонімії. *Українська історична та діалектна лексика*: зб. наук. праць. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. Вип. 4. С. 329–335.

277. *Котович 2004* : Котович В. В. Ойконімія Рогатинщини. *Студії з ономастики та етимології* / відп. ред. О. П. Карпенко. Київ, 2004. С. 96–106.

278. *Котович 2005* : Котович В. В. Відантропонімні ойконіми Перемишлянщини (характеристика базових назв). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 117–122.

279. *Котович 2005а* : Котович В. Посесивні ойконіми як матеріал для вивчення студентами та учнями. *Наступність і перспективність навчально-виховної роботи між дошкільними освітніми установами, сім'єю та школою в умовах реформування освіти в Україні : Наукові записки*. Дрогобич : Коло, 2005. Вип. 2. С. 14–19.

280. *Котович 2006* : Котович В. Походження назв населених пунктів Перемишлянщини. Дрогобич : Вимір, 2006. 80 с.

281. *Котович 2006а* : Котович В. Духовні засади особового імені. *Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи освіти України щодо Болонського процесу* : матер. Міжнародн. наук.-практ. конф. Дрогобич, 2006. С. 115–120.

282. *Котович 2006б* : Котович В. Власна назва в літературному творі (в аспекті професійного мовленнєвого зростання). *Педагогічна майстерність – важливе джерело підвищення якості освіти в умовах входження України в Європейський освітній простір. Наукові записки.* Вип. 3. Дрогобич : Посвіт, 2006. С. 16–22.

283. *Котович 2007* : Котович В. Ойконіми Галицького району: два рівні деривації. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія* : матер. Всеукр. наук. конф. Івано-Франківськ : Вид.-диз. відділ ЦІТ. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 423–426.

284. *Котович 2007а* : Котович В. Ономастика та народна етимологія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль: ТНПУ, 2007. Вип. 1 (16). С. 187–199.

285. *Котович 2007б* : Котович В. Ойконімія Жидачівщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; Ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ, 2007. С. 142–149.

286. *Котович 2007в* : Котович В. Семантика твірних основ відантропонімних ойконімів Дрогобиччини. *Слово у мові та тексті. Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2007. Вип. 1. С. 28–34.

287. *Котович 2007г* : Котович В. Ойконіми Дрогобиччини з погляду ономастики та народної етимології. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матер. Першої Міжнародн. наук.-практ. конф. Дрогобич : Посвіт, 2007. С. 74–84.

288. *Котович 2008* : Котович В. До питання про найдавнішу слов’янську топонімотвірну модель. *Молодь і ринок.* № 11 (46). Дрогобич, 2008. С. 66–69.

289. *Котович 2008а* : Котович В. Ойконіми Дрогобиччини староукраїнського періоду (першофіксації XIV ст.) *Слово у мові та тексті. Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2008. Вип. 2. С. 31–36.

290. *Котович 2009* : Котович В. В. Заселення Дрогобиччини за даними ойконімії. *Studia slovakistica.* Ужгород : В-во Олесандри Гаркуші, 2009. Вип. 10. С. 244–251.

291. *Котович 2009а* : Котович В. Ономастичний простір Львівщини : ойконімія Миколаївського району. *Проблеми гуманітарних наук* : *Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Філологія. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. Вип. 24. С. 134–145.

292. *Котович 2009б* : Котович В. В. Ойконімія Дрогобиччини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 67–76.

293. *Котович 2009в* : Котович В. До питання про походження ойконімів Бойківщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матер. Другої Міжнародн. наук.-практ. конф. Дрогобич : Посвіт, 2009. С. 112–120.

294. *Котович 2010* : Котович В. Мікроойконіми Дрогобиччини. *Мовознавчі студії* : *Фразеологізм і слово у тексті і словнику* (За матер. Всеукр. наук. конфер. на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар’яна Демського). Дрогобич : Посвіт, 2010. Вип. 2. С. 199–207.

295. *Котович 2010а* : Котович В. До питання про походження ойконімів Дрогобиччини. *Мовознавчі студії* : *Діалект у лінгвокультурологічному просторі* (За матер. Міжнародн. наук. конфер. на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила). Дрогобич : Швидкодрук, 2010. Вип. 3. С. 148–157.

296. *Котович 2010б* : Котович В. Особове власне ім’я: історія і сучасність. *Етнос. Культура. Нація* : зб. наук. праць за матеріал. VII Міжнародн. наук.-практ. конф. Дрогобич : Вимір, 2010. С. 263–270.

297. *Котович 2011* : Котович В. Онімний простір Бойківщини : досліджене і недосліджене. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія.* Івано-Франківськ : В-во Прикарпатського національного університету, 2011. Вип. XXIX-XXXI. С. 57–61.

298. *Котович 2011а* : Котович В. Ойконіми Бойківщини : лінгвістика і краєзнавство. *Проблеми гуманітарних наук* : Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Філологія.* Дрогобич: Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. Вип. 28. С. 44–54.

299. *Котович 2011б* : Котович В. Поняття онімного простору (на матеріалах онімів Бойківщини). *Слово у мові та тексті : Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2011. Вип. 5. С. 54–62.

300. *Котович 2011в* : Котович В. Ономастикон Бойківщини крізь призму еколінгвістики (на матеріалах онімів Дрогобиччини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матер. III Міжнародн. наук.-практ. конф. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 150–158.

301. *Котович 2012* : Котович В. Походження назв населених пунктів Дрогобиччини (наукові версії). Дрогобич : Посвіт, 2012. 88 с.

302. *Котович 2012а* : Котович В. Топоніми, мотивовані діалектними апелятивами: бойківсько-гуцульські паралелі. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія.* Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. Вип. XXXII–XXXIII. С. 177–181.

303. *Котович 2012б* : Котович В. Ойконіми Самбірщини : фонетичні та морфемно-словотвірні зміни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2012. Вип. 2 (21) – 1 (22). С. 128–136.

304. *Котович 2012в* : Котович В. Посесивні ойконіми Самбірщини. *Проблеми гуманітарних наук* : Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка. *Філологія.* Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. Вип. 30. С. 102–117.

305. *Котович 2012г* : Котович В. Територіальні межі ойконімного простору Бойківщини. *Молодь і ринок.* № 8 (91). Дрогобич, 2012. С. 77–80.

306. *Котович 2013* : Котович В. В. Відпатронімні ойконіми Самбірщини. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Хмельницький : ХмЦНП, 2013. Випуск шостий. Частина друга. С. 133–145.

307. *Котович 2013а* : Котович В. Ойконімія Самбірщини. *Състояние и проблеми на българската ономастика* : материали от международна научна конференция „Славянска и балканска ономастика". Велико Търново : Университет. издат. „Св. св. Кирил и Методий", 2013. Изд. I. С. 138–154.

308. *Котович 2013б* : Котович В. Феномен полімотиваціїї ойконімів (на матеріалі назв поселень Самбірщини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2013. С. 155–168.

309. *Котович 2013в* : Котович В. Ойконіми Самбірщини: відродинні, відлокально-етнічні назви. *Молодь і ринок.* № 4 (99). Дрогобич, 2013. С. 58–63.

310. *Котович 2014* : Котович В. Ойконімія Самбірщини: трансонімізація. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. Вип. I (23). С. 94–99.

311. *Котович 2014а* : Котович В. Принципи номінації ойконімів Тернопільщини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Мовознавство. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. Вип. II (24). С. 122–127.

312. *Котович 2014б* : Котович В. Ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств : посесивні архаїчні утворення на -*jь. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка. *Філологія.* Дрогобич : Видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 34. С. 74–86.

313. *Котович 2014в* : Котович В. Ойконіми як відображення мовної картини світу. *Человек – культура – язик* : междунар. сб. научн. трудов по лингвокультурологии / под. ред. Е. Е. Стефанского. Самара : Самар. гуманит. акад., 2014. С. 13–16.

314. *Котович 2014г* : Котович В. Літописні ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств : посесивні утворення на -ів, -ин. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 13–20.

315. *Котович 2015* : Котович В. Походження назв населених пунктів Самбірщини (наукові версії). Дрогобич : Посвіт, 2015. 76 с.

316. *Котович 2015а* : Котович В. Галичина XIV століття : принципи номінації поселень Опілля та Бойківщини. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Серія „Філологія”*. Дрогобич : Видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 36. С. 38– 50.

317. *Котович 2015б* : Котович В. В. Літописні ойконіми Галичини : принципи номінації. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2015. Вип. 18. С. 353–363.

318. *Котович 2015в* : Котович В. Становлення і розвиток ойконімії Самбірщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 97–113.

319. *Котович 2015г* : Котович В. Про втрачені мікроойконіми Дрогобиччини. *Компаратвні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів* : матеріали Міжнародн. конфер. „Галичина періоду Першої світової війни у літературі, мистецтві та історії” (Дрогобич, 6–9 квітня 2014 р.). Дрогобич : Посвіт, 2015. Т. 3. С. 200–207.

320. *Котович 2015г* : Котович В. Явище полімотивації ойконімів. *19. slovenská onomastická konferencia* (Bratislava, 28.– 30. aprila 2014). Bratislava : VEDA, 2015. S. 308–314.

321. *Котович 2016* : Котович В. Оніми прадавньої Галичини: лінгвокультурологічний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. / головн. ред. М. Є. Скиба ; відпов. за випуск М. М. Торчинський. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2016. Вип. 10. Т. 2 (К–П). С. 50–55.

322. *Котович 2016а* : Котович В. Мала батьківщина Івана Франка: ономастичний та лінгвокультурологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Серія „Філологія”*. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка , 2016. Вип. 38. С. 75– 85.

323. *Котович 2016б* : Котович В. Відображення службової (професійної) сфери життя галичан в ойконімах. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 107–123.

324. *Котович 2016в* : Котович В. До питання про лінгвокультурологічне дослідження топонімного простору. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. I (25). С. 36–42.

325. *Котович 2016г* : Котович В. В. Ойконіми як експлікатори антропонімного коду. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2016. Вип. 19. С. 112–122.

326. *Котович 2016ґ* : Котович В.В. Ойконіми Галичини XIV–XV ст.: архаїчні посесивні утворення. *Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, Е. А. Зайцева, О. В. Шеверинова ; под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2016. С. 100–103.

327. *Котович 2016д* : Котович В. Мікротопоніми Дрогобиччини : лінгвокультурологічний аспект. *Кросс-культурные исследования в лингвистике* : международн. сб. научн. трудов по лингвокультурологии. Самара : Самар. гуманит. акад., 2016. С. 76–85.

328. *Котович 2016е* : Котович В. Назви карпатських поселень: міфи й реальність. *Компаратвні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів* : матер. Міжнародн. форуму „IV Дні Австрії у Дрогобичі" (Дрогобич, 27 вересня – 3 жовтня 2015 р.). Дрогобич ; Інсбурк : Посвіт, 2016. Т. 4. С. 200–207.

329. *Котович 2017* : Котович В. Ойконіми як лінгвокультурний феномен (на матеріалі ойконімії Тернопільщини). *Вісник Львівського університету.* Серія філологічна. Львів, 2017. Вип. 64. Ч. ІІ. С. 64–73.

330. *Котович 2017а* : Котович В. Ойконіми Тернопільщини на -івка: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету.* Серія : Мовознавство. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. І (27). С. 175–184.

331. *Котович 2017б* : Котович В. Ойконіми: роздуми про семантику. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 129–142.

332. *Котович 2017в* : Котович В. Теоретичні аспекти лінгвокультурологічного дослідження ойконімії України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич: Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 40. С. 42– 52.

333. *Котович 2017г* : Котович В. В. Чернігівщина та Львівщина в контексті спільних ойконімних домінант. *Література та культура Полісся*. Філологічні науки. Ніжин : НДУ М. Гоголя, 2017. № 9. Вип. 89. С. 89–99.

334. *Котович 2017г* : Котович В. В. Німецькі колонії Галичини з погляду топологічної ономастики та лінгвокультурології. *Проблеми зіставної семантики*: зб. наук. статей / відп. ред. З. О. Валюх. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2017. Вип. 13. С. 112–118.

335. *Котович 2018* : Котович В. Темпоральний аспект бінарних ойконімів України. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 39–48.

336. *Котович 2018а* : Котович В. В. Локативність як лінгвокультурологічна ознака ойконімів. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2018. № 1. С. 86–94.

337. *Котович 2018б* : Котович В. Дендрологічні українські ойконіми : традиції та новаторство назвотворення. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2018. Вип. 68. С. 172–183.

338. *Котович 2018в* : Котович В. Етнолінгвістичний аспект вивчення ойконімікону України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 42. С. 48– 58.

339. *Котович 2018г* : Котович В. Топонімотвірний формант як виразник темпоральності ойконіма. *Prace Językoznawcze. Papers in Linguistics.* XX/3. Olsztyn : Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2018. С. 51–60.

340. *Котович 2018ґ* : Котович В. Феномен образности в українському ойконімному просторі. *Spheres of culture*. Lublin, 2018. Vol. XVII. С. 240–248.

341. *Котович 2018д* : Котович В. В. Ойконіми як носії лінгвокультурної інформації. *Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, М. Л. Дорофеенко, Ю. М. Дулова, О. В. Шеверинова ; под. науч. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2018. С. 103–106.

342. *Котович 2019* : Котович В. Лінгвокультурологічний портрет автохтонних українських астіонімів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 312–323.

343. *Котович 2019а* : Котович В. Астіоніми України, мотивовані християнськими іменами: лінгвокультурологічний портрет. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. *Романо-слов'янський дискурс.* Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. Вип. 812. С. 107–114.

344. *Котович 2019б* : Котович В. Астіоніми України як експлікатори меморіального коду культури. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 15–30.

345. *Котович 2019в* : Котович В. Лінгвокультурологічний портрет астіонімів України. *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Vol. XVIII. С. 186–192.

346. *Котович 2019г* : Котович В. Ойконімікон малої батьківщини Памви Беринди XVI–XVII ст. *Феномен Памва Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 жовтня 2018 року, м. Самбір). Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 20–33.

347. *Котович 2019ґ* : Котович В. В. Котович Віра Василівна. *Львівська ономастична школа* : хрестоматія / відп. ред. Купчинська З. О. Львів : Вид-во „Растр-7", 2019. С. 333–355.

348. *Котович 2019д* : Котович В. Астіоніми України, мотивовані відапелятивними антропонімами: матеріали до лінгвокультурологічного словника. *Діалектологічні студії 12. Діалект і пам'ятка* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2019. С. 438–465.

349. *Котович 2019е* : Котович В. Християнські мотиви в ойконімах України: лінгвокультурологічний аспект. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. Vol. 7. С. 13–22.

350. *Котович 2020* : Котович В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.

351. *Короленко 2017* : Короленко Б., Каретніков І., Майоров М. Декомунізація назв населених пунктів та районів України : підстави, процес, підсумки. *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій.* Київ, 2017. № 1 (2). 253 с. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/miks_2017_1_13 (дата звернення : 26. 06. 2018).

352. *Коцюба 2010* : Коцюба З. Рефлексія побутової свідомості в різномовному провербіальному просторі (від універсального до національного) : монографія. Львів : ВД „Укрпол” , 2010. 472 с.

353. *Кравченко 2004* : Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини. Київ : Факт, 2004. 198 с.

354. *Краматорськ 2014* : Краматорськ – рідне місто : бібліографічний покажчик / укл. Л. О. Коваленко; відповід. ред. Ж. І. Коробка. Краматорськ : ДДМА, 2014. 18 с.

355. *Красных 2002* : Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология : курс лекций. Москва : Гнозис, 2002. 284 с.

356. *Красных 2003* : Красных В. В. „Свой” среди „чужих” : миф или реальность? Москва : Гнозис, 2003. 375 с.

357. *Кругляк 1978* : Кругляк Ю.М. Ім’я вашого міста. Київ : Наук. думка, 1978. 152 с.

358. *Купчинська 1993* : Купчинська З. О. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України, Х-ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10. 02. 01 „Українська мова”, Львів, 1993. 18 с.

359. *Купчинська 1996* : Купчинська З. О. Українські топоніми з формантом -ани в XIX–XX ст. *Ономастика східних слов’ян*. Київ : Лексикон, 1996. С. 41–42.

360. *Купчинська 2006* : Купчинська З. О. Позитивне мислення слов'ян через призму оніма. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2006. Вип. 38. С. 173–184.

361. *Купчинська 2006а* : Купчинська З. О. Семантичний простір з домінантою людина (на матеріалі української ойконімії). *Лексикографічний бюлетень.* Київ, 2006. Вип. 14. С. 53–68.

362. *Купчинська 2016* : Купчинська З. О. Стратиграфія архаїчної ойконімії України : монографія. Львів : НТШ, 2016. 1278 с.

363. *Купчинська 2017* : Купчинська З. Архаїчні ойконіми на *-ьstъ: Верхнє та Середнє Придністер'я (XI–XXI ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 194–199.

364. *Купчинська 2018* : Купчинська З. До словника власних назв (на матеріалі архаїчної ойконімії України). ІІ. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Серія „Філологія"*. Дрогобич, 2018. Вип. 42. С. 74–89.

365. *Купчинська 2019* : Купчинська З. Львівська ономастична школа : етапи становлення і перспективи розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 3–78.

366. *Купчинский 1969* : Купчинський О. А. Статистика та географія двочленних відприсвійних географічних назв України на *-jь. *Історичні джерела та їх використання*: зб. ст. Київ : Наук. думка, 1969. Вип. 4. С. 217–236.

367. *Купчинский 1970* : Купчинський О. А. Двочленні географічні назви України на *-jь (Матеріали до українського топонімічного словника). *Питання історії української мови*. Київ : Наук. думка, 1970. С. 101–129.

368. *Купчинський 1974* : Купчинский О. А. Украинские географические названия на -ичі XIV–XX вв. (история возникновения, семантико-структурный

анализ, статистика и география) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 19 „Общее языкознание”. Одесса, 1974. 33 с.

369. *Купчинский 1980* : Купчинский О. А. Древнейшие славянские топонимические типы и некоторые вопросы расселения восточных славян. *Славянские древности* : *этногенез, материальная культура Древней Руси*. Київ : Наук. думка, 1980. С. 45–71.

370. *Купчинський 1981* : Купчинський О. А. Найдавніші слов’янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на -ичі). Київ : Наук. думка, 1981. 252 с.

371. *Курилович 1962* : Курилович Е. Очерки по лингвистике : сборник статей. Москва : Издательство иностранной литературы, 1962. 456 с.

372. *Куркина 1997* : Куркина Л. В. Славянские этимологии. *Этимология* / отв. ред. О. Т. Трубачев. Москва, 1997. С. 46–57.

373. *Лавриненко 2014* : Лавриненко С. Проблемні питання методології лінгвокультурологічних студій. *OPERA SLAVICA*. 2014. XXIV. 4. С. 34.

374. *Левченко 2003* : Левченко О. Лінгвокультурологія та її термінна система. *Вісник Національного ун-ту „Львівська політехніка”*. Львів, 2003. С. 105–113.

375. *Левченко 2004* : Левченко О. П. Дослідження вербальних символів у лінгвокультурологічному аспекті. *Культура народов Причерноморья.* Симферополь, 2004. Т. 1. № 49. С. 27–27.

376. *Левченко 2005* : Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 353 с.

377. *Лемтюгова 1965* : Лемтюгова В. Топонимы типа Загай, Залессе, Зарэчнае : Всесоюзн. конф. по топонимике СССР. Тез. доклад. и сообщ. Ленинград, 1965. С. 92–95.

378. *Лемтюгова 1970* : Лемцюгова В. П. Беларуская айканімія: Лінгвістычны аналіз назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. Мінск : Наука и техника, 1970. 156 с.

379. *Лемтюгова 1983* : Лемтюгова В. П. Восточнославянская ойконимия апеллятивного происхождения. Минск : Наука и техника, 1983. 198 с.

380. *Лемтюгова 1995* : Лемцюгова В. П. Тапонімы на -ічы ў часе і прасторы. *Роднае слова*. 1995. №12. С. 54–58.

381. *Лемтюгова 2008* : Лемцюгова В. П. Тапонімы распавядаюць : навукова-папулярныя эцюды. Мінск : Литература и искусство, 2008. 415 с.

382. *Лисенко 2004* : Лисенко А. В. Формування назв населених пунктів Полтавської області у давньоукраїнській мові (до XIV ст.). *Рідний край*. 2004. № 2 (11). С. 54–60.

383. *Лисенко 2007* : Лисенко А. В. Ойконімія Полтавської області : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10. 02. 01 „Українська мова". Кіровоград, 2007. 256 арк.+208 арк. (дод.).

384. *Лисенко 2007а* : Лисенко А. В. Ойконімія Полтавської області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 "Українська мова". Чернівці, 2007. 20 с.

385. *Лисиченко 1958* : Лисиченко Л. А. До топоніміки Куп'янського та Дворічанського районів Харківської області : XIII звітно-наукова сесія Харківського пед. ін.-ту. Секція укр. мови та літ. : тези доп. Харків, 1958. С. 10–11.

386. *Лисиченко 2009* : Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу : монографія. Харків : Основа, 2009. 191 с.

387. *Лісняк 2010* : Лісняк Н. Мікротопоніми Тернопільщини, співвідносні з оронімами Івано-Франківщини. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія.* Івано-Франківськ, 2010. Вип. XXV–XXVI. С. 24–27.

388. *Лобода 1977* : Лобода В. В. Назви населених пунктів Правобужжя. *В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко. Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя*. Київ : Наук. думка, 1977. С. 76–138.

389. *Лобода 1976* : Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя. Київ : Вища школа, 1976. 231 с.

390. *Лобода 1979* : Лобода В. В. Северо-Причорноморська топонимика (общие и региональные проблемы украинской топонимической системы) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 „Языки народов СССР (укр. язык)”. Киев, 1979. 52 с.

391. *Лобода 1986* : Лобода В. В. Давньоруські традиції в топонімії Південної України. *Давньоруська ономастична спадщина в східно-слов'янських мовах*. Київ, 1986. С. 74–80.

392. *Лоза 2011* : Лоза Ю. Чому Горішні Плавні. URL : http://www.memory.gov.ua/news/chomu-gorishni-plavni (дата звернення 22. 12. 2019).

393. *Лонська 2016* : Лонська Л. Словотвірні типи ойконімів-плюративів Черкащини. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць. Черкаси, 2016. Вип. 21. С. 149–156.

394. *Лосев 1976* : Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. Москва : Искусство, 1976. 367 с.

395. *Лукаш 2011* : Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки : монографія. Донецьк : ТОВ „Вид.-поліграф. підпр. „ПРОМІНЬ”, 2011. 448 с.

396. *Лукаш 2013* : Лукаш Г. П. Семіотика конотонімів: знак і символ. *Лінгвістика.* 2013. №2 (29). С. 186–193.

397. *Лукаш 2014* : Лукаш Г. П. Когнітивні параметри конотативних власних назв. *Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія „Філологічна”.* 2014. Вип. 48. С. 93–96.

398. *Лукаш 2018* : Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв. Вінниця : ТОВ „Нілан-ЛТД”, 2018. 280 с.

399. *Лучик 1996* : Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. Кіровоград, 1996. 235 с.

400. *Лучик 2014* : Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ : ВЦ „Академія”, 2014. 544 с.

401. *Лучик 1998* : Лучик В. Нові елементи та явища в центральноукраїнській мікрогідронімії. *Najnowsze przemiany nazewnicze* / pod. Redakcją Ewy Jakus-Borkowej, Krystyny Nowik. Warszawa, 1998. С. 189–193.

402. *Лучик 2007* : Лучик В. В. Позамовні чинники й категорії ойконімної номінації. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; Ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ, 2007. С. 193–202.

403. *Лучик 2010* : Лучик В. Залежність власних назв від розвитку суспільства (на матеріалі української мови). *Nazwy własne a społeczeństwo* / red. Romana Łobodzińska. Łask, 2010. T. 2. S. 131–139.

404. *Мадиева-Супрун 2000* : Мадиева Г., Супрун В. Размышления о семантике онимов. URL : http://groupglobal.org/ru/node/26900 (дата звернення : 15. 03. 2018).

405. *Максимович 1880* : Максимович М. А. О малороссийском произношении местых имен. *Собрание сочинений М. А. Максимовича.* Киев, 1880. Т. III. С. 329–344.

406. *Мароевич 1989* : Мароевич А. В. К реконструкции праславянской системы посессивных категорий и посессивных производных. *Этимология. 1986–1987* / отв. ред. О. Н. Трубачев. Москва, 1989. С. 121–140.

407. *Масенко 1977* : Масенко Л. Т. Назви річок Інгуло-Бузького басейну. *В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко. Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя*. Київ : Наук. думка, 1977. С. 138–191.

408. *Масенко 1979* : Масенко Л. Т. Гідронімія Східного Поділля. Київ : Наук. думка, 1979. 100 с.

409. *Масенко 1983* : Масенко Л. Т. Розвиток топонімічної лексики. Історія української мови. Лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наук. думка, 1983. С. 620–659.

410. *Масенко 1986* : Масенко Л. Т. До питання про опозицію “верх, гора – низ, діл” у давньоруській топонімії. *Давньоруська ономастична спадщина в східнослов’янських мовах.* Київ : Наук. думка, 1986. С. 83–88.

411. *Маслова 2010* : Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва : Академия, 2010. 204 с.

412. *Маслова 2018* : Маслова В. А. Ономастика сквозь призму лингвокультурологии. *Региональная ономастика : проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, М. Л. Дорофеенко, Ю. М. Дулова, О. В. Шеверинова ; под. науч. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2018. С. 27–31.

413. *Матвеев 1960* : Матвеев А. К. Историко-этимологические разыскания. *Ученые записки уральського университета.* Свердловск, 1960. Вып. 36. С. 85–126.

414. *Матвеев 1997* : Матвеев А. К. Географические названия Тюменского Севера : краткий топонимический словарь. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1997. 192 с.

415. *Матвеев 2004* : Матвеев А. К. Апология имени. *Вопросы ономастики.* Екатеринбург, 2004. № 1. С. 7–13.

416. *Матвеев 2008* : Матвеев А. К. Эволюционные процессы в ономастике. *Вопросы ономастики.* Екатеринбург, 2008. № 6. С. 130–136.

417. *Мацьків 2007* : Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.

418. *Мацьків 2008* : Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 2008. 36 с.

419. *Мацько 2006* : Мацько Л. Стилістика української мови : підручник URL : <http://litmisto.org.ua/?p=7206> (дата звернення : 4. 09. 2018).

420. *Мацько 2009* : Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.

421. *Мацько 2010* : Мацько Л. Стилістика й історія української літературної мови у лінгводидактичному полі підготовки українських філологів. *Вісник Львівського університету*. *Серія філологічна.* 2010. Вип. 50. С. 112–116.

422. *Машура 2005* : Машура Г. М., Каднічанський Д. А., Каднічанський А. Г., Козар О. П. Самбір і Самбірщина. Дрогобич : Коло, 2005. 288 с.

423. *Мезенко 1996* : Мезенко А. М. Топонимия и культура. *Вестник Витебского государственного ун-та*. 1996. № 1. С. 66–70.

424. *Мезенка 2004* : Мезенка Г. М. Каляндарнае імя ў айканіміі Віцебшчыны. *Актуальные вопросы славянской ономастики* : материал. II Междунар. науч. конф. Гомель, 2004. С. 132–137.

425. *Мезенко 2011* : Мезенко А.М. Урбанонимы как язык культуры. *Ученые записки Таврического националного уневерситета им. В.И.Вернадского*. *Серия „Филология. Социальные коммуникации”*. Том 24 (63). 2011. №2. Ч. 1. С. 388–392.

426. *Мезенко 2012* : Мезенко А. М Белорусская ономастика. Топонимика. Минск : Элайда, 2012. 260 с.

427. *Мезенко 2013* : Мезенко А. М. Имя человека в ассоциативно-культурном фоне ойконима Витебск. *Наука – образованию, производству, экономике* : материалы XVIII (65) регион. науч.-практ. конф. препод., науч. сотрудников и аспирантов. Витебск, 2013. Т. 1. С. 232–234.

428. *Мезенко 2016* : Мезенко А.М. Именослов Белорусского Поозерья в кругу ономастических исследований : проблемное поле, подходы, перспективы. *Региональная ономастика* : *проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. ст. / под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2016. С. 27–30.

429. *Мельничук 1957* : Мельничук О. С. Топоніміка Кадимського району Одеської області. Мовознавство. 1957. Т. 14. С. 52–61.

430. *Мельничук 1966* : Мельничук О. С. Принципи вивчення природи мови. *Методологічні питання мовознавства*. Київ : Наук. думка, 1966. С. 17–38.

431. *Микулич 2015* : Микулич О. Найдавніший Борислав. URL : http://spadok.org.ua (дата звернення : 20. 08. 2018)

432. *Михайличенко 2011* : Михайличенко Н. Є. Структурно-семантичні типи українських ойконімів із формантами -ець, -иця : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова". Львів, 2011. 18 с.

433. *Михальчук 2015* : Михальчук О. І. Соціоономастика як напрямок сучасної лінгвістики : українські здобутки і перспективи. *Записки з ономастики*. Одеса, 2015. Вип. 18. С. 498–509.

434. *Михальчук 2019* : Михальчук О. Інноваційні явища в сучасному українському топоніміконі: між практикою і законом. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 370–378.

435. *Мицик, Тарасенко 2015* : Мицик Ю., Тарасенко І. Опис Батурина в класичній праці О. О. Лазаревського. *Сіверянський літопис*. 2015. № 6. С. 202–217.

436. *Мізін 2013* : Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов крізь призму часового коду культури : зіставно-лінгвокультурологічний аспект. *Лінгвістика*. 2013. № 2 (29). С. 13–20.

437. *Модзалевський 1926* : Модзалевський В. Гути на Чернігівщині / за ред. та з передм. акад. М. Біляшівського. Київ : З друкарні Української Академії Наук, 1926. 191 с.

438. *Мойсієнко 2008* : Мойсієнко А. К. Мова як світ світів. Поетика текстових структур : монографія. Умань : Софія, 2008. 280 с.

439. *Молодико 2013* : Молодико В. Радомишль: місто на семи пагорбах і трьох китах. URL : http://www.news.dks.ua/index.php /news/kultura/21663 (дата звернення : 02.02. 2019).

440. *Молчановський 1885* : Молчановський Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. Киев, 1885. 388 с.

441. *Мриглод 2002* : Мриглод М. Становлення і розвиток моделей ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Івано-Франківськ, 2002. 20 с.

442. *Муромцев 1966* : Муромцев І. В. Словотворчі типи гідронімів (басейн Сіверського Дінця). Київ : Наук. думка, 1966. 104 с.

443. *Надутенко 2015* : Надутенко М. В. Ойконімія Дніпропетровщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Харків, 2015. 20 с.

444. *Наш край 2015* : Наш край з давніх часів до XV ст. URL : https://dniprorada.gov.ua/uk/page/dnipro-history (дата звернення : 2. 12. 2019).

445. *НЗТ 2003* : На зламі тисячоліть. Болехів та околиці / укл. В. Луцик. Болехів, 2003. 154 с.

446. *Непокупний 1990* : Непокупний А. П. Невідкладні завдання української ономастики : тези доп. та повід. VI республ. ономастичної конференції (грудень 1990 р.). Одеса, 1990. Ч. І. С. 82–84.

447. *Нерознак 1983* : Нерознак В. П. Названия древнерусских городов. Москва : Наука, 1983. 208 с.

448. *Никонов 1966* : Никонов В.А. Краткий топонимический словарь. Москва : Мысль, 1966. 509 с.

449. *Никонов 1962* : Никонов В. А. Пути топонимического исследования. *Принципы топонимики.* Москва, 1962. С. 15–22.

450. *Никонов 1965* : Никонов В. А. Введение в топонимику. Москва : Наука, 1965. 179 с.

451. *Никонов 1966* : Никонов В. А. Топонимы на -івці, -инці на Украине. *Вопросы географии*. *Изучение географических названий*. Москва : Мысль, 1966. Сб. 70. С. 19–27.

452. *Никонов 1974* : Никонов В. А. Имя и общество. Москва : Наука, 1974. 278 с.

453. *Никончук 1990* : Никончук М. В. Будівельна лексика Правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир : Ред.-видавн. відділ облполіграфвидаву, 1990. 369 с.

454. *Німчук 1962* : Німчук В. В. Про необхідність вивчення топоніміки у зв'язку з народними говорами. *Питання топоніміки та ономастики* : матеріали І Республ. наради з питань топоніміки та ономастики / відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ, 1962. С. 45–53.

455. *Німчук 1966* : Німчук В. В. Українська ономастична терміногологія (Проект). *Повідомлення української ономастичної комісії*. Київ, 1966. Вип. І. С. 24–43.

456. *Німчук 1967* : Німчук В. В. Ясіння (сер. р.) чи Ясиня (ж. р.). *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ : Наук. думка, 1967. Вип. 3. С. 50–57.

457. *Німчук 1976* : Німчук В. В. З історичної топонімії Закарпаття. *Питання сучасної ономастики* / відп. ред. К. К. Цілуйко. Київ : Наук. думка, 1976. С. 19–28.

458. *Німчук 2017* : Німчук В. В. Буковель чи Буков'яль? *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 224–227.

459. *Нуждак 2011* : Нуждак Л. В. Український ономастикон посттоталітарної доби крізь призму еколінгвістики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова". Львів, 2011. 17 с.

460. *ОУ 1992* : Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / відп. ред. І. М. Желєзняк. Київ, 1992. 275 с.

461. *Отін 1977* : Отін Є. С. Гідроніми Східної України. Київ; Донецьк : ВШ, 1977. 156 с.

462. *Отін 1991* : Отін Є. С. Оронімія південно-східної України. *Мовознавство.* 1991. № 3. С. 34–43.

463. *Отін 1994* : Отін Є.С. Лімнографічні терміни ільмень і ливан у топонімії Східної України та Подоння (до питання про взаємопроникнення і взаємодію суміжних близькоспоріднених омонімічних полів). *Питання історичної ономастики України*. Київ : Наук. думка, 1994. С. 53–63.

464. *Отин 1994а* : Отин Е. С. Историко-этимологический словарь топонимов юго-восточной Украины (принципы составления, пробные статьи). *Проблеми регіональної ономастики* : тези доп. і повід. наук. семінару. Київ, 1994. С. 40–41.

465. *Отин 1997* : Отин Е. С. Избранные работы. Донецк : Донеччина, 1997. 470 с.

466. *Отин 2010* : Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен. Донецк : Юго-Восток, 2010. 517 с.

467. *Отин 2014* : Отин Е. С. Происхождение географических названий Донбасса. Донецк : Юго-Восток, 2014. 199 с.

468. *Павликівська 2007* : Павликівська Н. Функціональні можливості псевдонімів. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. Чернівці : Рута, 2007. С. 203–205.

469. *Павликівська 2009* : Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії XX століття : монографія. Вінниця : Глобус-прес, 2009. 388 с.

470. *Падалка 1896* : Падалка Л. В. По вопросу о времени основания города Полтавы (в связи с летописным известием о походе Игоря, князя Новгород-Северского за реку Ворсклу в 1174 году). *Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца*. Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1896. Кн. 10. Отд. II. С.15–33.

471. *Падалка 1914* : Падалка Л. В. Прошлое Полтавской территории и ея заселение: Исследование и материалы с картами. Полтава : Т-во Печатного Дела (Типография быв. И. А. Дохман), 1914. 240 с.

472. *Пахомова 1995* : Пахомова С. Н. Судьба суффикса *-jь в ономастическом освещении. *Реконструктивні можливості ономастики* : тези доп. і повід. наук. семінару. Київ : НАН України, 1995. С. 44–46.

473. *Пахомова 2012* : Пахомова С. М. Еволюія антропонімних формул у слов'янських мовах : монографія. Ужгород : В-во Олександри Гаркуші, 2012. 344 с.

474. *Петров 1966* : Петров В. П. Історична географія та проблеми слов'янського етногенезу на матеріалах гідронімії (гідронімія Росі і Надросся). *Історичні джерела та їх використання* : зб. ст. Київ : Наук. думка, 1966. Вип. 2. С. 65–67.

475. *Петров 1972* : Петров В. П. Етногенез слов'ян. Київ : Наук. думка, 1972. 212 с.

476. *Петров 2013* : Петров В. Найдавніші назви річок України. *Розвідки. 3.* 2013. С. 114–122.

477. *Писана керниця 1994* : Писана керниця: топонімічні легенди та перекази українців Карпат / зібр. і впорядк. В. Сокіл. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1994. 208 с.

478. *Півторак 2010* : Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі „спільної колиски". Київ : Видавничий центр „Академія", 2010. 152 с.

479. *Подольская 1983* : Подольская Н. В. Типовые восточнославянские топоосновы (Словообразовательный анализ). Москва : Наука, 1983. 160 с.

480. *Подольская 1990* : Подольская Н. В. Ономастика. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 347.

481. *Полонська-Василенко 1995* : Полонська-Василенко Н. Історія України. До середини XVII століття : у 2 т. Київ : Либідь, 1995.

482. *Поляруш 2010* : Поляруш Т. Ойконім Понорниця в місцевому лінґвальному контексті. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 22 (1). С. 283–287.

483. *Пономаренко 1994* : Пономаренко М. Ф. Топонімія в Шевченкових „Гайдамаках”. *Питання історичної ономастики України*. Київ : Наук. думка, 1994. С. 168–181.

484. *Поповський 2015* : Поповський А. Зросійщення українських прізвищ. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт. С. 206–213.

485. *Поспелов 1984* : Поспелов Е. М. Топонимика в региональных географических исследованиях. Москва : Московский филиал географического общества СССР, 1984. 110 с.

486. *Поспелов 1993* : Поспелов Е. М. Имена городов : вчера и сегодня (1917–1992) : Топонимический словарь. Москва : Русские словари, 1993. 250 с.

487. *Поспелов 1996* : Поспелов Е. М. Названия городов и сёл (Страны и народы). Москва : Наука, 1996. 152 с.

488. *Потебня 1914* : Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Харьков : Издание М. В. Потебня, 1914. 245 с.

489. *Потебня 1985* : Потебня О. Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. 301 с.

490. *Похилевич 1864* : Похилевич Л. И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / собрал Л. Похилевич. Киев, 1864. [2]. V. 763 с.

491. *Пура 1990* : Пура Я. О. Походження назв населених пунктів Ровенщини : монографія. Львів : Світ, 1990. 143 с.

492. *Радевич-Винницький 2013* : Радевич-Винницький Я. Мовна складова національного буття: студії з української лінгвонаціології. Київ; Дрогобич: Посвіт. 2013. 268 с.

493. *Радьо 1998* : Радьо Л. Давньоукраїнські композитні імена в основах ойконімів на -*jь, -*ja. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Мовознавство.* № 1. 1998. С. 69–73.

494. *Радьо 2004* : Радьо Л. Н. Ойконіми України на -*jь (-*ja -*je) у X–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Івано-Франківськ, 2004. 18 с.

495. *Редьква 1998* : Редьква Я. П. Гідронімія Західного Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Тернопіль, 1998. 22 с.

496. *Редьква 2010* : Редьква Я. П. Прояви слов’яно-романської взаємодії в регіональній ойконімії. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов’янський дискурс.* 2010. Вип. 521. С. 100–104.

497. *Редьква 2012* : Редьква Я. Теребовля етнічно-антропогенна vs. Теребовлі антропонімічної та „жертовної”. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2012. Вип. 56. Ч. 1. С. 355–367.

498. *Редьква 2017* : Редьква Я. Бінарні опозиційні пари верхній (вищий, вижній, горішній) – нижній (долішній, нижчий) – середній на означення розмірно-просторових характеристик у західноукраїнській історичній ойконімії. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 266–272.

499. *Редько 1965* : Редько Ю. К. Географія основних типів українських прізвищ. *Питання ономастики*. Київ : Наук. думка, 1965. С. 77–84.

500. *Реформатский 1962* : Реформатский А. А. Топономастика как лингвистический факт. *Принципы топонимики*. Москва : Издательство Академии наук СССР, 1962.

501. *Рылов 2000* : Рылов Ю. А. Очерки романской антропонимии : монография. Воронеж : ЦЧКИ, 2000. 163 с..

502. *Роспонд 1965* : Роспонд С. Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена). *Вопросы языкознания.* 1965. № 3. С. 3–21.

503. *Роспонд 1972* : Роспонд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов. *Восточнославянская ономастика.* Москва, 1972. С. 9–89.

504. *Рут 2008* : Рут М. Э. Образная номинация в русской ономастике. Москва : ЛКИ, 2008. 192 с.

505. *Рут 2001* : Рут М. Э. Антропонимы : размышления о семантике. *Известия Уральского государственного университета*. 2001. № 20. С. 59–64.

506. *Рябинин 2011* : Рябинин И. М. История о Путивле, уездном городе Курской губернии. – Путивль, 1911. – 168 с. URL : https://www.rusbibliophile.ru/Book/Ryabinin_I_M__Istoriya_o_Putivle (дата звернення : 3. 18. 2018).

507. *Савченко 2013* : Савченко Л. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.

508. *Салтан 2015* : Салтан О. Історичний, хронологічний та топонімічний аналіз походження міста Мени. *Сіверянський літопис*. Чернігів, 2015. С. 91–128.

509. *Сапожніков, Аргатюк 2016* : Сапожников И., Аргатюк С. Андрей Буга и другие греки Хаджибея – Одессы. *Південний захід. Одесика : історико-краєзнавчий наук. альманах.* Одеса: Друкарський дім, 2016. Вип. 21. С. 191–206.

510. *Селищев 1968* : Селищев А. М. Из старой и новой топонимии. *Избранные труды.* Москва : Просвещение, 1968. С. 45–96.

511. *Селищев 1968а* : Селищев А. М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ. *Избранные труды.* Москва : Просвещение, 1968. С. 97–128.

512. *Селіванова 2006* : Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

513. *Селіванова 2011* : Селіванова О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці. URL : http://selivanova./net/downloads/the%20main%20methods/%20of%20modern%20linguistics%20of%20text.doc (дата звернення : 12. 02.2019).

514. *Селіванова 2012* : Селіванова О. Світ свідомості в мові : монографія. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

515. *Сицинский 1889* : Сицинский Е. Бакота – древняя столица Понизья. *Прибавление к Подольским епархиальным ведомостям*. 1889. № 46. С. 1130–1137.

516. *Сицинский 1895* : Сицинский Е. Город Каменец-Подольский, историческое описание. Киев : Типография С. В. Кульженко, 1895. 273 с.

517. *Сіреджук 1968* : Сіреджук П. Джерела до вивчення історії виникнення міст Галицької землі в XV–XVII ст. *Архіви України*. 1968. №1. С. 104–116.

518. *Сіреджук 2003* : Сіреджук П. Першовитоки Прикарпаття. *Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гавриліва*. Івано-Франківськ, 2003. С. 41–55.

519. *Скаб 2000* : Скаб М. В. Розгортання семантичного простору слова і мовна картина світу. *Семантика мови і тексту* : зб. статей VI Міжнар. конф. Івано-Франківськ, 2000. С. 512–514.

520. *Скаб 2008* : Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці : Рута, 2008. 560 с.

521. *Скляренко, Скляренко 2012* : Скляренко О., Скляренко О. Типологічна ономастика : монографія : у 5 кн. Книга перша : Лексико-семантичні особливості онімного простору. Одеса : Астропринт, 2012. 416 с.

522. *Сокіл 2008* : Сокіл Н. Мікротопонімія Сколівщини. Львів : ТзОВ ВФ „Афіша”, 2008. 205 с.

523. *Совтис 2014* : Совтис Н. Мова як символічний код культури. *Київські полоністичні студії.* 2014. Т. XXIV. С. 563–570.

524. *Соссюр 1990* : Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике. Москва : Прогресс, 1990. 280 с.

525. *Срезневский 1883* : Срезневский И. И. Историческое обозрение гражданского устройства Слободской Украины, со времени ее заселения до преобразовании в Харьковскую губернию. Харьков : Тип. Окружного штаба, 1883. 24 с.

526. *Степанов 1985* : Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. Москва : Наука, 1985. 335 с.

527. *Степанов 2004* : Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Москва : Языки русской культуры, 2004. 991 с.

528. *Стичишина 1976* : Стичишина Л. П. Проблемы смежной топонимии (на материале междуречья Кодымы и Савранки и прилегающих территорий) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 02 „Языки народов СССР (укр. язык)". Киев, 1976. 20 с.

529. *Стрижак 1959* : Стрижак О. С. До питання про топонімію Полтавщини XIV – XVI ст. (назви населених пунктів) : тези доп. і вист. І Республ. топонімічної наради. Київ, 1959. С. 67–75.

530. *Стрижак 1962а* : Стрижак О.С. Про походження назв населених пунктів Полтавщини XIV–XVI ст. *Питання топоніміки і ономастики*. Київ, 1962. С. 80–95.

531. *Стрижак 1967* : Стрижак О. С. Назви розповідають. Київ : Товариство „Знання" Української РСР 1967. 40 с.

532. *Стрижак 1967а* : Стрижак О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини. Київ, 1967. 127 с.

533. *Стрижак 1982* : Стрижак О. С. Київ (етимологічні проблеми). *Мовознавство*. 1982. № 3. С. 28–37.

534. *Стрижак 1988* : Стрижак О. С. Етнонімія Геродотової Скіфії. Київ : Наук. думка, 1988. 224 с.

535. *Стрижак 2005* : Стрижак О. Франки (матеріали до „Етимологічного словника етнонімів України"). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 218–229.

536. *Сумцов 1886* : Сумцов Н. Ф. Малорусская географическая номенклатура. Кіевская старина. 1886. Т. XV. С. 456–489.

537. *Суперанская 1969* : Суперанская А. В. Структура имени собственного (фонология и морфология). Москва : Наука, 1969. 206 с.

538. *Суперанская 1973* : Суперанская А. О. Общая теория имени собственного / отв. ред. А. А. Реформатский. Москва : Наука, 1973. 366 с.

539. *Суперанская 1995* : Суперанская А. В., Исаева З. Г., Исхакова Х. Ф. Топонимия Крыма : Введение в топонимию Крыма. Москва, 1995. 215 с.

540. *Суперанская 2003* : Суперанская А. Ономастическое пространство. *Наукові записки. Мовознавство.* Тернопіль, 2003. Вип. І. С. 45–52.

541. *Суперанская 2008* : Суперанская А. В. Ономастика начала XXI века. Москва : Институт языкознания РАН, 2008. 80 с.

542. *Суперанская 2009* : Суперанская А. Чтобы каждому кустику и ручейку дать свое особенное название, нужно веками жить на данной территории. *Полуостров* № 28 (332). 17–23 июля 2009.

543. *Сучасний 2010* : Сучасний ономастичний простір Луганщини : матеріали VII Регіональн. наук.-практ. конф. з ономастики / за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Луганськ, 2010. 143 с.

544. *Сьянова 2007* : Сьянова Е.И. Ономастический код в ментальном пространстве диалектоносителей (на материале говоров Воронежского Прихоперья) : автореф. дис. на соискание науч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язик”. Санкт-Петербург, 2007. 24 с.

545. *Тараненко 2007* : Тараненко О. О. На теми сучасного українського ономастикону : тенденції конотативних нашарувань. *Мовознавство*. 2007. № 1. С. 14–36.

546. *Тараненко 2010* : Тараненко О. О. На теми сучасної української ономастики. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 6–22.

547. *Татарбунари 2015* : Татарбунари – забуті сторінки нагайської історії. URL : https://ua.krymr.com/a/27228669.html (дата звернення : 5. 10. 2019).

548. *Телия 1988* : Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва : Наука, 1988. С. 173–203.

549. *Телия 1996* : Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа „Языки русской культуры”, 1996. 288 с.

550. *Ткаченко 2008* : Ткаченоко Є. Топонім Красна : походження, структура, семантика. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. 2008. Вип. 16. С. 325–329.

551. *Ткаченко 2011* : Ткаченко Є. М. Сіверський Донець – Сіверськодонецьк – Сєвєродонецьк : походження, структура, семантика. *Філологічні студії.* 2011. Вип. 6. С. 468–474.

552. *Толстая 1994* : Толстая С. К понятию функции в языке культуры. *Славяноведение.* 1994. № 5. С. 91–98.

553. *Толстая 2019* : Толстая С.М. Мир человека в зеркале языка. Очерки по славянскому языкознанию и этнолингвистике. Москва, 2019. 704 с.

554. *Толстой-Толстая 2000* : Толстой Н. И., Толстая С. М. Имя в контексте народной культуры. *Язык о языке* / под. общим руковод. и ред. Н. Д. Артюновой. Москва, 2000. С. 597–624.

555. *Толстой 1969* : Толстой Н.И. Словянская географическая терминология. Семасиологические этюды. Москва, 1969. 262 с.

556. *Толстой 1995* : Толстой Н. И**.** Язык и народная культура. *Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. Москва, 1995. 512 с.

557. *Толстой 1997* : Толстой Н. И. Избранные труды. Москва, 1997. Т. 1. 520 с.

558. *Топоніміка 2004* : Топоніміка Турківщини / упоряд. П. Зборовський. Львів : Камула, 2004. 258 с.

559. *Топонімічний 1991* : Топонімічний словник Харківщини / авт.-упоряд. А. Перепеча, А. Ярещенко. Харків, 1991. 117 с.

560. *Топоров 2015* : Топоров В. Имя как фактор культуры (на злобу дня). URL : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/topor/name.php (дата звернення : 25. 06. 1918).

561. *Торчинська, Торчинський 2008* : Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 549 с.

562. *Торчинський 1993* : Торчинський М. М. Ойконімія Південно-Західного Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова". Київ, 1993. 18 с.

563. *Торчинський 2003* : Торчинський М. М. Українська ойконімія як джерело етнолінгвістичної інформації. *Наука і сучасність. Серія : Педагогіка. Філологія* : зб. наук. праць. Київ, 2003. Т. 36. С. 131–138.

564. *Торчинський 2005* : Торчинський М. М. Поетонім Дніпро як засіб реалізації концепту 'простір' в українських поетичних текстах. *Актуальні проблеми металінгвістики* : зб. наук. ст. за матер. ІІІ Міжнар. наук. конф. Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2005. С. 95–97.

565. *Торчинський 2005а* : Торчинський М. М. Реалізація концепту 'Простір' в українському топоніміконі (на матеріалі власних назв територій). *Традиційне і нове у вивченні власних імен* : тез. доп. міжнар. ономаст. конфер. Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2005. С. 32–35.

566. *Торчинський 2008* : Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

567. *Торчинський 2009* : Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови Ч. ІІ. Функціонування власних назв : монографія. Хмельницький : Авіст, 2009. 374 с.

568. *Трубачев 1968* : Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины : Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. Москва : Наука, 1968. 289 с.

569. *Трубачов 1971* : Трубачов О. М. Етимологічні спостереження над стратиграфією східнослов'янської топонімії. *Мовознавство.* 1971. № 6. С. 3–18.

570. *Трубачев 1982* : Трубачев О. Н. Из исследований по праславянскому словообразию : генезис модели на -ěninъ / -janinъ. *Этимология.* Москва, 1982. С. 3–15.

571. *Трубачев 2009* : Трубачев О. М. Труды про этимологии. Слово. История. Культура. Москва : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. Т. 4. 713 с.

572. *Фаріон 2003* : Фаріон І. Проблеми онтологічної природи антропоніма. *Наукові записки. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип. І. С. 52–55.

573. *Федурко, Котович 2016* : Федурко М., Котович В. Оніми Дрогобиччини: лінгвокультурологічний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки.* 2016. № 1 (303). Т. ІІ. С. 70–76.

574. *Федурко 2017* : Федурко М. Онімний простір Шевченкового щоденника: інтелектуальний вимір. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 304–309.

575. *Флоренский 2000* : Флоренский П. А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. *Статьи и исследования по истории философии искусства и археологии.* Москва : Мысль, 2000. С. 112.

576. *Фоменко 1969* : Фоменко В. Звідки ця назва? Дніпропетровськ : Промінь, 1969. 103 с.

577. *Форостюк 2012* : Форостюк О. До питання про походження найменувань Лугань і Луганськ. *Лінгвістика.* 2012. № 3 (27), Ч. ІІ. С. 69–75.

578. *Франко 1907* : Франко І., Гнатюк В. Квестіонар для збирання місцевих переказів. *Хроніка НТШ*. Львів, 1907. Вип. 4. № 32. С. 1–18.

579. *Франко 1957* : Франко І. Сліди Русинів у Семигороді. *Назвознавчі праці. Серія : Назвознавство.* Ч. 14. / за ред. Я. Рудницького. Вінніпег, 1957. С. 55–80.

580. *Франко 1982* : Франко І. Причинки до української ономастики. *Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Література і мистецтво.* Київ : Наук. думка, 1982. Т. 36. С. 391–427.

581. *Франко 1978* : Франко З. Т. Системно-ареальна характеристика гідронімії України. *Мовознавство.* 1978. № 5. С. 41–47.

582. *Хроленко 2009* : Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии. Москва : Флинта, 2009. 181 с.

583. *Худаш, Демчук 1991* : Худаш М. Л., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення). Київ : Наук. думка, 1991. 268 с.

584. *Худаш 1977* : Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наук. думка, 1977. 236 с.

585. *Худаш 1990* : Худаш М. Явище звукового збігу давніх слов'янських відкомпозитних скорочених особових власних імен або їхніх основ із загальновживаними словами. *Мовознавство*. 1990. № 6. С. 36–40.

586. *Худаш 1995* **:** Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпозитних скорочених особових власних назв). Київ : Наук. думка, 1995. 362 с.

587. *Худаш 2004* : Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів). Львів : Інститут народознавства НАН України, 2004. 536 с.

588. *Худаш 2006* : Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення). Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. 452 с.

589. *Царалунга 2007* : Царалунга І. Українські топоніми на -ани (-яни). Хмельницький : Авіст, 2007. 157 с.

590. *Цинкаловський 1986* : Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Вінніпег, 1984. Т. 1. 601 с. ; 1986. Т. 2. 578 с.

591. *Цілуйко 1954* : Цілуйко К. К. Топоніміка Полтавщини як джерело історії краю. *Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови* / за ред. Л. А. Булаховського. Київ, 1954. С. 130–134.

592. *Цілуйко 1957* : Цілуйко К. К. Топонімія Покровського району Дніпропетровської області. *Мовознавство*. 1957. Т. 14. С. 62–90.

593. *Цілуйко 1966* : Цілуйко К. К. Проблема етногенезу і мова. *Acta Universitatis Carolinae.* Philologica (1–3, Slavica Pragensia). Praha, 1966. VIII. С. 19–24.

594. *Цуркіна 2013* : Цуркіна А. Ананьїв : сторінки історії, події, люди. Ананьїв, 2013. 132 с.

595. *Чабаненко 2013* : Чабаненко В. Великий Луг Запорозький : історико-топонімічний словник Запоріжжя. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 1999. 331 с.

596. *Челеби 2010* : Челеби Дж. Язык земли. Историческая топонимия Крыма : словарь-справочник. Симферополь : Оджакъ, 2010. 300 с.

597. *Черняхівська 1962* : Черняхівська Є. М. Словотворча структура топонімічних назв Львівщини. *Питання українського мовознавства*. Львів, 1962. № 4. С. 141–149.

598. *Черняховская 1966* : Черняховская Е. М. Топонимия Львовщины : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 01 „Украинский язык”. Львов, 1966. 20 с.

599. *Чучка 2002* : Чучка П. Галас в ономастиці і ономастика у Галаса. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. праць. Ужгород, 2002. Вип. 6. С. 35–39.

600. *Чучка 2005* : Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологчний словник. Львів : Світ, 2005. 707+XLVIII с.

601. *Чучка 2011* : Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник. Ужгород : ДВНЗ „Ужгородський національний університет", 2011. 432 с.

602. *Шаклеин 2003* : Шаклеин В. М. Современная парадигма лингвокультурологических исследований. *Вестник РУДН.* Серия : Русский и иностранные языки и методика их преподавания, 2003. № 1. С. 6–12.

603. *Шаклеин 1998* : Шаклеин В. М. Становление и развитие теории лингвокультурной ситуации в лингвокультурологических исследованиях. *Язык и культура. Культурологический компонент языка.* 1998. Т. 2. С. 137–140.

604. *Шаклеин 2012* : Шаклеин В. М. Лингвокультурология : традиции и инновации : монография. Москва : Флинта, 2012. 301 с.

605. *Шараневич 1869* : Шараневич И. Исследование на поли отечественной географии и истории. Львов, 1869. 94 с.

606. *Шевцова 2013* : Шевцова В. Власні назви в українських пам'ятках другої половини XVII–XVIII ст. *Лінгвістика*. 2013. № 2 (29). С. 206–216.

607. *Шевельов 2012* : Шевельов Ю. Історія української мови. *Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953).* Київ : Темпора, 2012. С. 447–505.

608. *Шевченко 2004* : Шевченко В. Словник-довідник з релігієзнавства. Київ : Наук. думка, 2004. 560 с.

609. *Шлегель 1983* : Шлегель Ф. Эстетика. Философия. Критика : в 2 т. Москва : Искусство, 1983. Т. 2. 480 с.

610. *Шульган 2017*: Шульган О. Ойконімія України XX століття (еко- та соціолінгвістичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова". Запоріжжя, 2017. 20 с.

611. *Шульгач 1993* : Шульгач В. П. Гідронімія басейну Стиру. Київ : Наук. думка, 1993. 144 с.

612. *Шульгач 1998* : Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції) : монографія. Київ, 1998. 368 с.

613. *Шульгач 1999* : Шульгач В. П. З історичної ойконімії Ровенщини (Вербче, Немовичі, Ниговищі, Дубляни, Тутовичі, Любинь, Нараїв). *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса, 1999. С. 19–22.

614. *Шульгач 2001* : Шульгач В. П. Ойконімія Волині : етимологічний словник-довідник. Київ : "Кий", 2001. 189 с.

615. *Шульгач 2003* : Шульгач В. П. З історичної ойконімії Рівенщини (Ільпинь, Ільпибоки в ономастичному контексті). *Наукові записки*. *Мовознавство.* Тернопіль, 2003. С. 167–170.

616. *Шульгач 2007* : Шульгач В. П. З історичної ойконімії Ровенщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; Ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ, 2007. С. 345–350.

617. *Шульгач 2008* : Шульгач В. П. Нариси з праслов'янської антропонімії. Київ : Довіра, 2008. Ч. І. 413 с.

618. *Шульгач 2009* : Шульгач В. П. З історичної ойконімії Ровенщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; редкол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 197–201.

619. *Шульгач 2009а* : Шульгач В. З ойконімії Західноукраїнського Полісся. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37485/35Shul%E/2%80%99gach.pdf?sequence=1 (дата звернення : 21.05.2019).

620. *Щербак 2016* : Щербак О**.** Культурні коди з онімним компонентом у комерційній телерекламі : впливовий аспект. *Мова.* 2016. № 26. С. 20–25.

621. *Щирова 2005* : Щирова В. С. Соматические фразеологизмы немецкого языка в когнитивно-дискурсивном аспекте (на материале периодической печати) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 04. Тамбов, 2005. 20 с.

622. *Юнг 1991* : Юнг К. Архетип и символ : монография. Москва : Ренессанс, 1991. 343 с.

623. *Юрків 2000* : Юрків М. М. Гідронімно-ойконімні паралелі в західноукраїнському ономастиконі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Харків, 2000. 20 с.

624. *Яворницький 1884* : Яворницький Д. Топографический очерк Запорожья. *Киевская старина.* 1884. № 6. С. 77.

625. *Яворовський 1887* : Яворовський М. Сказание о Подольском городе Баре и Барском Свято-Покровском монастыре. Каменец-Подольский, 1887. 22 с.

626. *Яворовський 1911* : Яворовський М. Матеріали до історії Брацлавського староства. Каменець-Подільський, 1911. 27 с.

627. *Якобсон 1985* : Якобсон Р. Избранные работы. Москва : Прогресс, 1985. 460 с.

628. *Янко 1998* : Янко М. Т. Топонімічний словник України. Київ : Знання, 1998. 430 с.

629. *Яремко 2015* : Яремко Я. П. Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації. Дрогобич : Посвіт, 2015. 436 с.

630. *Ярещенко 1999* : Ярещенко А.П. Український Фенікс. Харків, 1999. 176 с.

631. *Ярещенко 2004* : Ярещенко А. П. Харків’яни: Хто вони? Харків : Прапор, 2004. 240 с.

632. *Ярещенко 2008* : Ярещенко А.П. Під чаром рідної землі : посібник із українознавства. Київ : Шанс, 2008. 341 с.

633. *Ястребов 1893* : Ястребов В. Малорусские прозвища Херсонской губернии : Этнографический очерк. Одесса, 1893. 17 с.

634. *Яцій 2009* : Яцій В. О. Ойконімія Івано-Франківської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 „Українська мова”. Київ, 2009. 18 с.

635. *Яцій 2010* : Яцій В. О. З історичної ойконімії Львівщини. 1–11. *Студії з ономастики та етимології.* Луцьк : ВМА „Терен”, 2010. С. 274–285.

636. *Яцій 2012* : Яцій В. О. Матеріали до історико-етимологічного словника ойконімів Львівщини. *Студії з ономастики та етимології. 2011-2012* / відп. ред. О. П. Карпенко, В. П. Шульгач. Київ, 2012. С. 257–265.

637. *Яцій 2015* : Яцій В. О. Ойконімія Івано-Франківської області : історико-етимологічний словник. Київ : Наук. думка, 2015. 387 с.

638. *Bartmiński 1998* : Bartmiński J. Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki. *Język a kultura*. Wrocław, 1998. T.12. S. 63–84.

639. *Bartmiński 2007* : Bartmiński J. Stereotypy mieszkają w jezyku. *Studia etnolingwistyczne*. Lublin, 2007. S. 72–84.

640. *Bezlaj 2003* : Bezlaj F. Današnje stanje onomastike pri Slovanih. *Zbrani jezikoslovni spisi*. I. Uredila Metka Furlan. Ljubljana, 2003. S. 174–178.

641. *Blanár 1996* : Blanár V. Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.). Bratislava, 1996. 252 s.

642. *Blanár 2000* : Blanár V. Vlastné mená v jazyku a spoločnosti : *14. slovenská onomastická konferencia* (6–8 júla 2000). Bratislava : Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV, 2000. S. 48–60.

643. *Blanár 2001* : Blanár V. Theorie des Eigennamens : Status, Organisation und Funktionieren der Eigennamen in der gesellschaftlichen Kommunikation. Hildesheim ; New York : G. Olms, 2001. S. 164–180.

644. *Blanár 2008* : Blanár V. Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Bratislava, 2008. 77 s.

645. *Bopp 2003* : Bopp F. Vergleichende Grammatik. Band 1 / Faksimile-Nachdruck der Ausgabe von 1868. Berlin : Adamant Media Corporation, 2003. 588 s.

646. *Borek 1968* : Borek H. Zahodniosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -ьn-. Wrocław, 1968. 482 s.

647. *Brűckner 1910* : Brűckner A. Dzieje języka polskiego. Lwów, 1910.

648. *Golubovskaya 1999* : Golubovskaya I.A., Chi Yang. Humboldt's "Spirit of Nation" and Approaches to Its Study in Contemporary Linguistics. *Tamkang Journal of Humanities and Social Sciences*. Taipei, 1999. Vol. 4. P. 203–218.

649. *Górnowicz 1965* : Górnowicz H. Rodowe nazwy miejscowe Mazur i Warmii. *Komunikaty mazursko-warmińskie*. Olsztyn, 1965. S. 197–228.

650. *Górnowicz 1967* : Górnowicz H. Rodowe nazwy miejscowe Podlasi. *Onomastica*. Wrocław, 1967. Rocz. XII. Zesz. 1–2. S. 5–69.

651. *Hornowa 1963* : Hornowa E. Stosunki ekonomiczno-spoleczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590-1648. Opole, 1963.

652. *Hosák 1980* : Hosák L., Šrámek R. Mistni jména na Morave a ve Slezsku. Praha,1980. T. 1-2.

653. *Hrabec 1950* : Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny. Kraków, 1950. 253 s.

654. *Jordan 1963* : Jordan J. Toponimia Romînească. Bucureşti, 1963.

655. *Jurkowski 1971* : Jurkowski W**.** Ukraińska terminologia hydrograficzna. Wrocław, 1971.

656. *Kamińska 1964-1965* : Kamińska M. Nazwy miejscowe dawnego województwa sando-mierskiego. Wrocław ets., 1964–1965. Cz. 1–2.

657. *Karaś 1955* : Karaś M. Nazwy miejscowe typu Podgóra, Zalas w języku polskim i w innych językach słowiańskich. Wrocław : Zakład imienia Ossolińskich. Wyd-two Polskiej Akademii Nauk, 1955. 146 s.

658. *Karaś 1956* : Karaś M. O staropolskich imionach dwuczłonowych zachowanych w nazwach miejscowych. *Onomastica*. R. II, z. 2, 1956. S. 260–281.

659. *Kondratiuk 1974* : Kondratiuk M. Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostocczyzny. Wrocław, 1974.

660. *Kosyl 1978* : Kosyl Cz. Nazwy miejscowe dawnego województwa Lubelskiego. *Prace onomastyczne.* 27. Wrocław ets., 1978. S.10–16.

661. *Kornilov, Golubovskaya 1999* : Kornilov O., Golubovskaya I. Scientific World Model – Language World Model : Parameters of Opposition. *Tamkang Journal of Humanities and Social Sciences*. Taipei. 1999. Vol. 3. P. 95–111.

662. *Kotowych 2003* : Kotowych W. Польські елементи в українській ойконімії. *Z badan nad polsko-ukrainskimi powiazaniami jezykowymi* : materiały z Mędzynarodowej Konferencji Naukowej (Kazimierz Dolny, 26-27 kwietnia 2002). Lublin, 2003. C. 115–125.

663. *Kotovych 2019* : Kotovych V. Metodologia lingwokultuologicznego badania materiału ojkonimicznego. *Annales philologiae.* Lublin, 2019. Vol 37. No 2. S. 27–41.

664. *Kotovych 2019a* : Kotovych V. V. Model Ukrainian oikonymicon: state and prospects of the research. *Development trends of philological sciences: collective monograph* / D. Ch. Chyk, O. M. Demska, I. I. Dmytriv, M. Yu. Fedurko ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 120–142.

665. *Kotovych 2019b* : Kotovych V. V. Oikonymy of Ukraine: a retrospective of onomastic researches Traditions and innovations in teaching philologica diciplines: collective monograph. *Traditions and innovations in teaching philological diciplines: collective monograph* / N. I. Andreichuk, O. A. Babelyuk, V. D. Bialyk, L. I. Bieliekhova ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 160–178.

666. *Kotovych 2019c* – Kotovych V. V. Lingoculturological aspect of researching oikonyms of Ukraine. *Development trends of modern linguisties in the epoch of globalization: collective monograph* / L. I. Bieliekhova, I. I. Dmytriv, M. Yu. Fedurko, K. M. Ivanochko ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 89–125.

667. *Lubas 1968* : Lubas W. Nazwy miejscowe Południowj częsci dawnego województwa Krakowskiego. Wrocław, 1968.

668. *Majtán 1994* : Majtán M. Motivacia a lexikalna semantika. *Jazyková a mimojaziková stranka vlastných mien* : 11 Slovenská onomastická konferencia. Nitra, 1994. S. 15–20.

669. *Majtán 1978* : Majtán M. Slovanské topoizoglosy na území Slovenska. *Slavica Slovaca*. 1978. № 13. S. 264–270.

670. *Makarski 1999* : Makarski W. Nazwy miejscowosci dawnej ziemi przemyskiej. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999. 429 s.

671. *Miklosich 1860* : Miklosich F. Die Bildung der slavischen Personennamen. Wien, 1860. K. 1. 10 Bd. S. 205–330.

672. *Miklosich 1927* : Miklosich F. Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen in Slavischen. *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*. Heidelberg, 1927.

673. *Milewski 1961* : Milewski T. O pochodzeniu słowańskich imion złożonych : *Prace onomastyczne*, 5 : I Miedzynar. sławist. konf. onomast. Wrocław ets., 1961. S. 233–247.

674. *Milewski 1962* : Milewski T. Pochodzenie słowiaństkich imion osobowych z pierwiastkiem werbalnum w pierwszym człowie. *Rocznik sławistyczny*. 1962. T. 22/1.

675. *Milewski 1969* : Milewski T. Indoeuropejskie imiona osobowe. Wrocław, 1969. 228 s.

676. *Mill 1865* : Mill John S. A system of logic, ratiocinative and inductive, being a connected view of the principsof evidence, and the methods of scientific investigation. London, 1865. V. 1. Ed. 6. 180 p.

677. *Moszyński 1957* : Moszyński K. Pierwotny zasiąg języka prasłowiańskiego. Wrocałw–Kraków, 1957. 332 s.

678. *Palacký 1934* : Palacký F. O jménech mistnich v zemi česke a moravské: Rozbar etymologický mistnich jmén československých. *Ćasopis Českého museum*. 1934. Roc. 8.

679. *Pawłowski 1971* : Pawłowski E. Naswy miejscowosci Sądesczyzny. Naswy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic miejskich i wiejskich. Wrocław ets., 1971. Cz. 1.

680. *Polskie nazwy 1998* : Polskie nazwy własne. Encyklopedia / pod red. Ewy Rzetelskiej-Feleszko. Warszawa-Kraków, 1998.

681. *Prochaska 1890* : Prochaska A. Materjały archiwalne wyjęte glownie z Metryki Litewskiej od 1343 do 1607 roku. Lwów, 1890.

682. *Profous 1947–1956* : Profous A. Místní jména v Čechách. Jejich vznik. původní význam a změny. Praha : Nakladatelství Ceskoslovenské akademie věd, 1947–1956. D. 1–4.

683. *Rospond 1957* : Rospond S. Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych. Wrocław, 1957. 73 s.

684. *Rospond 1961* : Rospond S. Śląskie studia toponomastyczne. II : Possesiva. *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*. Wrocław, 1961. S. 5–100.

685. *Rospond 1964* : Rospond S. Patronimiczne nazwy miejscowe na Śląsku. Wrocław, 1964. 215 s.

686. *Rospond 1969* : Rospond S. Słowiańskie nazwy miescowe z sufiksem -ьsk. *Prace onomastyczne.* Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1969. Nr. 11. 433 s.

687. *Rospond 1983* : Rospond S. Słowiańskie nazwy miescowe z sufiksem -jь. Wrocław ets., 1983. 182 s.

688. *Rudnyckyj 1939* : Rudnyckyj J. Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny. *Rozprawy z onomastyki słowiańskiej*. Lwów, 1939. T.1. 246 s.

689. *Rudnyckyj 1937* : Rudnyckyj J. O nazwie miejscowej Trembowla. *Język polski*. 1937. Rocznik XXII. S. 134–140.

690. *Rymut 1971* : Rymut K. Patromimiczne nazwy miejscowe w Małopoisce. Wrocław etc., 1971. 120 s.

691. *Rymut 1993* : Rymut K. Zasób leksemów w prasłowiańskich imionach złożonych. *Onomastica.* R. XXXVIII, 1993. S. 5–19.

692. *Rzetelska-Feleszko 2007* : Rzetelska-Feleszko E. Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze / pod red. Aleksandry Cieślikowej, Barbary Czopek-Kopciuch, Katarzyny Skowronek. Kraków, 2007. 627 s.

693. *Skulina 1974* : Skulina T. Staroruskie imennicto osobowe. Wrocław, 1974. Cz. 2. 240 s.

694. *Słowiańska 2002* : Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. Tom I. Warszawa ; Kraków, 2002. 540 s.

695. *Šmilauer 1960* : Šmilauer V. Osidleni Čech ve svelte mistnich jmen. Praha, 1960.

696. *Śrámek 1978* : Śrámek R. K zakladním teoretickím a metodologickym principum onomastickych slovniku. Slavia, 1978. № 47. S. 260–264.

697. *Śrámek 1973* : Śrámek R. Toponimické modely a toponimický system. *Slovenská onomastická konferencia: zb. materiálov.* Bratislava, 1973. № IV. S. 135–147.

698. *Śrámek 1999* : Śrámek R. Úvod do obecné onomastiky. Brno, 1999. 190 s.

699. *Stieber 1947* : Stieber Z. Niektóre niezauważone typy słowiańskich nazw miejscowych. *Sprawozdania z czynności posiedzeń Łódzkiego towarzystwa naukowego*. Łódź, 1947. S. 27–38.

700. *Stieber 1948* : Stieber Z. Toponomastyka Łemkowszczyzny. Nazwy miejscowosci. Łódź, 1948. Cz. 1. 75 s.

701. *Taszycki 1946* : Taszycki W. Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału. Kraków, 1946.

702. *Taszycki 1958* : Taszycki W. Rzekomo dzierżawcze nazwy miejscowe. Słowiańskie nazwy miejscowe. *Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka.* Wrocław; Kraków, 1958. S. 215–222.

703. *Taszycki 1958a* : Taszycki W. Słowiańskie nazwy miejscowe. *Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka.* Wrocław; Kraków, 1958. S. 228–268.

704. *Taszycki 1970* : Taszycki W. Nieetniczne nazwy miejscowe na -any. *Onomastica Slavogermanica V.* 1970. S. 131–135.

705. *Urbańczyk 1961* : Urbańczyk S. W sprawie chronologii nazw miejscowych : I Miezdynar. slawist. konf. onomast. w Krakowie (22-24 pazdz. 1959) : ksiega ref. / pod red. W. Taszyckiego. Wrocław etc., 1961.

706. *Varsik 1984*: Varsik B. Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava : Veda, 1984. 240 s.

707. *Wahylewicz 1841* : Wahylewicz I. Bojkowé lid ruskoslowanský w Haličjich. Časopis Českého museum. 1841. Roč. 15.

708. *Widajewicz 1937* : Widajewicz J. Południowo-wschodnie kresy Polski w X–XI wieku. Poznań, 1937. 80 s.

709. *Wierzbicka 1996* : Wierzbicka A. Semantic Primes and Universals. Oxford, 1996. 500 p.

710. *Zaleski 1987* : Zaleski J. Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny. *Prace onomastyczne.* 31. Wrocław etc., 1987. 198 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *АЛРГ* : Акты Литовско-Русского государства / изд. М. Довнаръ-Запольскимъ. Вып. 1 : 1390-1529. Москва, 1900.

2. *Акты* : Акты, относящиеся к истории Западной России / собр. и изд. Археологической комиссией. Санктпетербург, 1863–1892. Т. I–XV.

3. *Аникин* : Аникин А. Е. Русский этимологический словарь. Москва ; Новосибирск ; Санкт-Петербург : Нестор-История, 2016. Вып. 10. 368 с.

4. *Аркушин* : Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.

5. *Археология* : Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. (Раннесловянский и древнерусский периоды). Київ : Наук. думка, 1990. 136 с.

6. *Архив* : Архив Юго-Западной России / изд. Временной комиссией для разбора древних актов. Киев, 1859. Т. I. Ч. I-8. 640 с. ; 1864. Т. II. Ч. 8. 897 с. ; 1871. Т. IV. Ч. I. 846 с. 1883. Т. VI. Ч.I. 1120 с. 1887. Т. VII. Ч. I-III. 818 с.

7. *АТП* : Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1-е вересня 1946 року. Київ : Українське вид-во політичної літ., 1947. 1064 с.

8. *Бір. І* : Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. Т. 1.: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны по бацьку. Мінск : Навука і тэхніка, 1966. 328 с.

9. *Бір. ІІ* : Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. Т. 2.: Прозвіщы, утвораные ад апелятыўнай лексікі. Мінск : Навука і тэхніка, 1969. 508 с.

10. *БН* – Брацлавське намісництво (90-ті роки XVIII ст.) / укл. Петренко О. С. Вінниця, 2001. 328 с.

11. *Богдан* : Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді. Вінніпег ; Ванкувер : Наклад ономастичної комісії УВАН, 1974. 354 с.

12. *Бучко 2001* : Бучко Д. Інверсійний словник ойконімів України. Lublin : Redakcia Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. 328 с.

13. *Вес.* : Веселовский С. Б. Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии. Москва : Наука, 1974. 382 с.

14. *ВІЛ* : Скрипник Л. Г., Дзятківська М. П. Власні імена людей. Київ : Наук. думка, 1996. 335 с.

15. *ГЕУ* : Географічна енциклопедія України : у 3 т. / редкол. О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. Київ : „Українська Радянська Енциклопедія" ім. М. П. Бажана , 1989–1993.

16. *ГТР* : Генеологічне товариство „Рідні". URL : https://ridni.org/compare/

17. *Гинк.* : Гинкен Г. Г. Древнейшие русские двуосновные личные имена и их уменьшительные. *Живая старина*. Санкт-Петербург, 1893. Вып. 4. С. 440–461.

18. *Головацькій* : Головацькій Я. Материалы для словаря малрусского наречия. *Науковий збірник МУК у Свиднику* / опубл. Й. Дзендзелівський, З. Ганудель. Пряшів, 1982. № 10. С. 311–362.

19. *Грабянка* : „Гисторія о началѣ проименованія козаковъ…" Г. Грабянки (скорочена редакція „Літопису Грабянки") та „Лѣтописъ краткій…" / підгот. до друку В. М. Мойсієнко, М. А. Новик, С. Л. Тимченко. Житомир, 2001.

20. *Громко та ін.* : Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / відп. ред. В. В. Лучик. Київ ; Кіровоград : РВГІЦ КДПУ, 1999. 224 с.

21. *Гр.* : Словарь української мови / упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко : у 4 т. ; надр. з вид. 1907-1909 рр., фотоспособом. Київ : Наук. думка, 1996–1997. Т. 1–4.

22. *Грушевський* : Грушевський М. С. Барское староство, исторические очерки: XV–XVIII вв. Киев, 1894. 470 с.

23. *Грк.* : Грковић М. Речник личних имена код срба. Београд, 1973. 280 с.

24. *Грк. Реч.* : Грковић М. Речник имена Баньског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку. Београд, 1986. 235 с.

25. *Гульдман* – Гульдман В. К. Населенные места Подольской губернии (Алфавитный перечень населенных пунктов губернии, с указанием некоторых справочных о них сведений). Каменец-Подольский, 1893. 636 с.

26. *Гуцульські* : Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.

27. *Даль* : Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва : Русский язык, 1981–1982.

28. *Данилюк* : Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині. Луцьк : Надстир'я, 1997. 105 с.

29. *Державна* : Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного. URL : http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go/=page&pid=732

30. *Дополнение* : Дополнение ко Сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год, составил А. С. Петрушевич. Львів, 1874.

31. *Дэже* : Дэже Л. Список венгерских названий сел и городов с параллельными русскими (словацкими, румынскими) названиями. *Очерки по истории закарпатських говоров*. Будапешт : Издательство АН Венгриии, 1967. С. 244–275 с.

32. *ЕІУ* : Енциклопедія історії Украї**ни** : в 10 т. електронна версія видання / голова ред. кол. В. А. Смолій. URS : http://resource.history.org.ua/cgibin/eiu//history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU

33. *ЕК* : Енциклопедія кібернетики : у 2 т. / відповід. ред. В. М. Глушков. Київ : Головна редакція „Української Радянської Енцеклопедії”, 1973. Т. 1. А–Л. 584 с.

34. *ЕСУ* : Енциклопедія сучасної України 2014. URL : http://esu.com.ua

35. *ЕУ* : Енциклопедія Українознавства : в 11 т. / ред. В. Кубійович ; перевид. в Україні за вид. : Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1955–1984. Львів, 1994–2000.

36. *ЕСУМ* : Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука (головн. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1983. Т. 1. 632 с. ; 1985. Т. 2. 570 с. ; 1989. Т. 3. 648 с. ; 2006. Т. V. 704 с. ; 2012. Т. VI. 568 с.

37. *ЖУР* : Жерела до історії України-Руси. Львів, 1885–1900. Т. 1–4.; 1903. Т. 7.

38. *Заимов 1988* : Заимов Й. Български именник. София, 1988. 310 с.

39. *ІМС* : Історія міст і сіл Української РСР : у 26 т. / голов. редкол. П. Т. Тронько. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1967–1973. Т. 1–26.

40. *Иванов* : Иванов П. А. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XIV века. Одесса, 1895. 315 с.

41. *Ил.* : Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите. София, 1969. 626 с.

42. *ИСО* : Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Москва, 1852–1857. Отд. I–III; Харьков, 1857. Отд. IV–V.

43. *ЙМ* : Йосифінська (1785-1788) і Францисканська (1819-1820) метрики : Перші поземельні кадастри Галичини. Покажчик населених пунктів. Київ : Львів. обл. книж. друкарня, 1965. 356 с.

44. *КЗС* – Кременецький земський суд : Описи актових книг. XVI–XVII ст. Київ : Наук. думка, 1959–1965. Вип. 1–3.

45. *КПП* – Києво-Печерський патерик / упорядн. Д. Абрамович, В. Крекотень, В. Перетц. Київ : Час, 1991. 278 с.

46. *Клепатский* : Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли. Одесса : Тип. „Техник”, 1912. Т. І. Литовский период. 595 с.

47. *КККС* : Книга Київського підкоморського суду (1584-1644) / відп. ред. В. В. Німчук. Київ : Наук. думка, 1991. 339 с.

48. *КПУ Лв.* : Книга пам’яті України: Львівська область: у 4 т. / ред. кол.: М. В. Косів, В. М. Савчак (гол. ред.) та ін. Львів, 1995. Т 1. 536 с.

49. *КРУ* : Каталог річок України / відп. ред. В. І. Мокляк. Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. 192 с.

50. *Лексикон 1961*: Лексикон словенороський Памви Беринди / підгот. тексту і вступна стаття В. В. Німчука. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 271 с.

51. *Лексис 1964* : Лексис Лаврентія Зизанія. *Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славенороссkая* / підгот. текстів і вступні статті В. В. Німчука. Київ : Наук. думка, 1964. 204 с.

52. *ЛР* : Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. XVI + 591.

53. *Марусенко* : Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). *Полесье*. Москва : Наука, 1968. С. 206–255.

54. *Матіїв* : Матіїв М. Д. Словник говірок Центральної Бойківщини. Київ ; Сімферополь, 2013. 601 с.

55. *Мор.* : Морошкин М. Я. Славянский именослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке. Санкт-Петербург : Типогр. второго отд. собственной Е.И.В. Канцелярии, 1867. 213 с.

56. *Мурзаев* : Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. Москва : Мысль, 1984. 653 с.

57. *НРУПС* : Зубков Н. Г. Новий російсько-український політехнічний словник. Харків : „Гриф”, 2005. 952 с.

58. *Онишкевич* : Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. Київ : Наук. думка, 1984.

59. *Опись* : Опись документовъ и дѣлъ, хранящихся въ сенатскомъ архивѣ. Отд. 3. Т. 2. Санкт-Петербург, 1911. 448 с.

60. *Отаман.* : Отамановський В. Д. Вінниця в XIV–XVII ст.: історичне дослідження. Вінниця : Континент-прим, 1993. 463 с.

61. *Пам.* : Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древнихъ актовъ, высочайше учрежденною при Киевскомъ военном, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе. Киев, 1859. Т. I–IV.

62. *ПЮН* : Памятники Южновеликорусского наречия. Отказные книги / ред. С. И. Котков. Москва : Наука, 1977. 360 с.

63. *Пач.* : Пачичъ И. Именословъ или речникъ личны имена разны народа славенски. Будим, 1828.

64. *ПК* : Переписні книги 1666 р. Київ : УАН, 1933. 356 с.

65. *Петров 1929* : Петров А. Карпаторусские межевые названия из пол. XIX в. и из нач. XX в. Прага : Вид. Академії Наук, 1929.

66. *Подолия* : Подолия. Историческое описание съ высочайшаго соизволения издано при министерстве внутренних дел П. Н. Батюшковым. Санкт-Петербург, 1891. 264 с.

67. *Пономаренко* : Пономаренко П. В. Рукописні документи XVII ст. з фондів Державного історико-культурного заповідника у м. Путивлі. *Путивльський краєзнавчий збірник.* Суми, 2010. Вип. 6. С. 252–282.

68. *ПСРЛ* : Полное собрание русских летописей. Москва : Изд-во вост. лит-ры, 1962. Т.1 : Ипатиевская летопись. Т. 2 : Лаврентиевская летопись.

69. *Радлов* : Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий: в 4 т. Санктпетербургъ : Тип. Имп. акад. наук, 1893–1911.

70. *Редько* : Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ : у 2-х томах. Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2007.

71. *Реєстр* : Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Транслітерація з тексту / підгот. до друку О. В. Тодійчук (голов. упоряд.), В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода. Київ, 1995.

72. *Реєстр 1965* – Реєстр населених пунктів і географічних назв. *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику* / упоряд. та підгот. до друку М. Мушинка. 1965. Т. 1.

73. *РСКНЈ* : Речник српско-хрватског књижевног и народног језика. Београд, 1959–1989. Кн. 1–14.

74. *Розов* : Розов В. Українські грамоти XIV і першої половини XV ст. Київ : Друкарня ВУАН, 1928. Т. 1. 264 с.

75. *РМ* : Руська (Волинська) Метрика. Актові джерела. Регістри документів Корінної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське в-ва) 1569-1673 / ред. і упор. Г. Боряк та ін. Київ, 2002. 983 с.

76. *Семенов* : Семенов П. Л. Географическо-статистический словарь Российской империи. Санкт-Петербург : в тип. В. Безобразова и К, 1863–1873. Т. 1–5.

77. *СРНГ* : Словарь русских народных говоров / под. ред. Ф. П. Филина и Ф. П. Сороколетова. Москва ; Ленинград ; Санкт-Петербург, 1966–2006. Вып. 1–40.

78. *СГУ* : Словник гідронімів України / редкол.: Непокупний А. П. та ін. Київ : Наук. думка, 1979. 780 с.

79. *СП* : Словник прізвищ (на матеріалі Чернівеччини) / гол. ред. К. М. Лук'янюк. Чернівці : Букрек, 2002. 424 с.

80. *ССУМ* : Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. Київ : Наук. думка, 1977–1978.

81. *СУМ* : Словник української мови : в 11 т. / гол. редкол. І. Білодід. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

82. *СЭС* : Советский энциклопедический словарь / научно-ред. совет : А. М. Прохоров и др. Москва, 1981. 1600 с.

83. *Срезневский* : Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Санктпетербургъ : Изд. Отд-ния рус. яз. и словесн. Имп. АН, 1893–1903. Т. 1–3.

84. *Стрипський* : Стрипський Г. Где документы старшей истории Подкарпатской Руси. О межевых названиях. Ужгород, 1924. 66 с.

85. *СТСУМ* : Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД „Школа”, 2009. 1008 с.

86. *Теодорович* : Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. III : Уезды Кременецкий, Изяславский. Почаев, 1899. 687 с.

87. *Тр.* : Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.

88. *ТСД* : Толковый словарь Даля. URL : https://gufo.me/dict/dal/%D1%87%/D0%B8%D1%81%D1%82%D1%8B%D0%B9

89. *Туп.* : Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён. *Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества*. Санкт-Петербург, 1903. Т. 6. 857 с.

90. *УО* : Українська ономастика : бібліографічний покажчик. Київ : ТОВ „КММ”, 2013. 365 с.

91. *Фасмер* : Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Москва : Прогресс, 1964–1973. Т. I–IV.

92. *ФС* : Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 1986. 800 с.

93. *Ханенко* : Ханенко Н. Дневник генерального хорунжего Николая Ханенка 1727-1753 г. *Приложение к журналу «Киевская старина»*. Киев, 1884.

94. *Чабаненко 1992* – Чабаненко В. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: в 4 т. Запоріжжя, 1992.

95. *Черепанова* : Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984. 275 с.

96. *Щелков* : Щелков К. П. Исторические хронологии Харьковской губернии / сост. К. П. Щелков; репр. изд. 1882 г. Харьков, 2010.

97. *Эварницкий* : Яворницкий (Эварницкий) Д.И. Источники для истории запорожских казаков. Владимир, 1903. Т. 2. 1179 с.

98. *ЭССЯ* : Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / под. ред. О. Н. Трубачева и А. Ф. Журавлева. Москва : Наука, 1974–2014. Вып. 1–39.

99. *Яшкін* : Яшкін І. Я. Беларускія географічныя назвы. Мінск : Навука і тэхныка, 1971. 256 с.

100. *AGZ – ЦДІА* : Akta grodzkie i ziemskie / ЦДІА ф. 4, оп. 3, спр. 43; ф. 7, оп. 4, спр. 1-177; ф. 9, оп. 4, спр. 1; ф. 10, оп. 4, спр. 2.

101. *AGZ* : Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. Lwów, 1868-1935. T. I–XXV.

102. *Archiwum* : Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucle. Lwów, 1887–1890. T. I–III.

103. *Balan* : Balan T. Dokumente bucovinene. Чернівці, 1933–1939. T. I–V ; Бухарест, 1942. T. VI.

104. *Bélay* : Bélay V. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVII. század elejéig. Budapest, 1943. 225 old.

105. *Boga* : Boga L. T. Documente basarabene. Кишинів, 1928-1933. Ч. I–XVI.

106. *Bogdan* : Bogdan I. Cronicile slavo-romîne din sec. XV-XVI. Бухарест, 1959.

107. *Bogdan 1913* : Bogdan I. Documente lui Stefan cel Mare. Бухарест, 1913. T. I–II.

108. *Brűckner* : Brűckner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1957. 806 s.

109. *Cost.* : Costachescu M. Documente Moldovenesti înainte de Stefan cel Mare. Ясси, 1931-1933. T. I–II.

110. *Dąbkowski* – Dąbkowski P. Podział administracyjny województwa Ruskiego i Belzskiego w XV wieku z mapą. Lwow, 1939.

111. *Documentele* : Documentele moldoveneşti înainte de Stefan cel Mare, publicate de Mihaj Castăchescu, Jaşi, 1931–1932. Vol. I–II.

112. *Ghibanescu* : Ghibanescu Gh. Surete si izvoade (Documente slavoromane. Ясси; Хуші, 1906-1933. T. I–XXV.

113. *GL* : Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länden. Wien, 1907.

114. *GU* : Engel J.-Ch. Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kozaken. Halle, 1796. 710 s.

115. *Györffy* : Györffy Gy. Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. I. Budapest, 1966. 519–550 old.

116. *Haliczer 1935* : Haliczer J. Słownik geograficzny: pochodzeinie i znaczenie nazw geograficznych. Tarnopol : nakl. i dr. Drukarni Podolskiej, 1935. 171 s.

117. *KŁP* : Księga ławnicza (przemyska). Wyd J.Smołka, Z.Tymińska. Przemyśl, 1936. T. I–II.

118. *Kum.* : Kummerer Ritter von Kummersberg Karl. Administrtiv Karte von den Kőnigreichen Galizien und Lodomerien. Wien, 1855.

119. *KH* : Kwartalnik historyczny. Lwow, 1891. R. VIII.

120. *Leks.* : Leksik prezimena Socjalističke Republike Hrwatske. Zagreb, 1976. 772 s.

121. *LWR I* : Lustracija wojewodzta Ruskiego, Podolskiego i Belskiego. Warszawa, 1992. Cz. 1.

122. *LWR II* : Lustracija wojewodztwa ruskiego. Ziemia lwowska. Wrocław etc., 1974. Cz. II.

123. *Mal.* : Malec M. Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych. Wrocław etc., 1982. 220 s.

124. *MPH* : Monumenta Polonia historica. Pomniki dziejowe Polski. Lwów, 1872. T. I .

125. *MRPS* : Matricularum Regni Polonia Summaria. Warszawa, 1907–1908. Pars 1–3; 1910–1915. Pars 4/1–3; 1919. Pars 5/1–2.

126. *RV* : Regestrum Váradinense examinum ferri cadentis ordina chronologici digestum curis et laboribus Joannis Karácsonyi et Samuelis Borovszky editum. Budapest, 1903.

127. *Rospond 1984* : Rospond S. Słownik etymologiczny miast i gmin PRL. Wrocław etc., 1984. 464 s.

128. *Rospond Sł.* : Rospond S. Słownik nazwisk Śląskich. Cz. 1: A–F ; Cz. 2 : G–K. Warszawa, 1967. 266 s. ; Warszawa, 1973. 240 s.

129. *Rymut* : Rymut K. Nazwiska polaków: w 2 t. Kraków, 1999-2001.

130. *SG* : Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1880-1902. T. 1–15.

131. *Słownik* : Słownik imion / opracowały Janowowa W., Skarbek A., Zbijowska J. Wrocław etc., 1975.

132. *SJP* : Słownik języka polskiego. Warszawa, 1900-1927. T. 1–8.

133. *SSN* : Slovník slovenských náreči. I (A–K). Bratislava, 1994. 933 c.

134. *SSNO* : Słownik staropolskich nazw osobowych / pod red. i ze watepem W.Taszyckiego. Wroclaw etc., 1965–1985. T. I–VII.

135. *Šim.* : Šimundić M. Rječnik osobnih imena. Zagreb, 1988. 571 s.

136. *Stecki* : Stecki T. J. Z boru i stepu. Obrazy I pamiętniki. Kraków, 1888.

137. *Sv.* : Svoboda J. Staročeská osobni jména a naše prijmeni. Praha, 1964. 320 s.

138. *ZDM* : Zbiór dokumentów małopolskich. Wrocław etc., 1965-1976. Cz. 1–8.

139. *ŹDź.* : Źródła dźiejowe. Warzsawa, 1876–1915. T. I–XXIV.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Індивідуальна монографія

1. Котович В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.

Рецензії:

1) Колесник Н. Феномен імені твого міста. Рецензія на монографію : Котович В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* 2020. № 72. С. 340–343.

2) Мацьків П. Рецензія на монографію Котович Віри Василівни „Ойконімія України як лінгвокультурний феномен” (Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.). *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упорядн. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Видавничий дім „Гельветика”, 2020. Вип. 28. Т. 5. С. 267–279.

Розділи в колективних монографіях

2. Kotovych V. V. Model Ukrainian oikonymicon: state and prospects of the research. *Development trends of philological sciences: collective monograph* / D. Ch. Chyk, O. M. Demska, I. I. Dmytriv, M. Yu. Fedurko ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 120–142.

3. Kotovych V. V. Oikonymy of Ukraine: a retrospective of onomastic researches Traditions and innovations in teaching philologica diciplines: collective monograph. *Traditions and innovations in teaching philological diciplines: collective monograph*

/ N. I. Andreichuk, O. A. Babelyuk, V. D. Bialyk, L. I. Bieliekhova ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 160–178.

4. Kotovych V. V. Lingoculturological aspect of researching oikonyms of Ukraine. *Development trends of modern linguisties in the epoch of globalization: collective monograph* / L. I. Bieliekhova, I. I. Dmytriv, M. Yu. Fedurko, K. M. Ivanochko ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 89–125.

Лексикографічні праці

5. Котович В. Походження назв населених пунктів Перемишлянщини. Дрогобич : Вимір, 2006. 80 с.

6. Котович В. Походження назв населених пунктів Дрогобиччини: наукові версії. Дрогобич : Посвіт, 2012. 88 с.

7. Котович В. Походження назв населених пунктів Самбірщини: наукові версії. Дрогобич : Посвіт, 2015. 74 с.

8. Бучко Д., Котович В. Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич : Посвіт, 2017. 316 с.

Статті у фахових виданнях

9. Котович В. Найдавніші ойконіми Дрогобиччини. *Наукові записки. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип. 1. С. 109–114.

10. Котович В. Ойконіми Галицького району: два рівні деривації. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Івано-Франківськ : Вид.-диз. відділ ЦІТ. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 423–426.

11. Котович В. Ономастика та народна етимологія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2007. Вип. 1 (16). С. 187–199.

12. Котович В. В. Заселення Дрогобиччини за даними ойконімії. *Studia slovakistica.* Ужгород : В-во Олесандри Гаркуші, 2009. Вип. 10. С. 244–251.

13. Котович В. Ономастичний простір Львівщини : ойконімія Миколаївського району. *Проблеми гуманітарних наук : Наукові записки Дрогобицького*

державного педагогічного у-ту імені Івана Франка. Філологія. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. Вип. 24. С. 134–145.

14. Котович В. Онімний простір Бойківщини: досліджене і недосліджене. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. *Філологія*. Івано-Франківськ : В-во Прикарпатського національного університету, 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 57–61.

15. Котович В. Ойконіми Бойківщини : лінгвістика і краєзнавство. *Проблеми гуманітарних наук* : *Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія.* Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. Вип. 28. С. 44–54.

16. Котович В. Топоніми, мотивовані діалектними апелятивами: бойківсько-гуцульські паралелі. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія.* Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. Вип. XXXII–XXXIII. С. 177–181.

17. Котович В. Ойконіми Самбірщини : фонетичні та морфемно-словотвірні зміни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2012. Вип. 2 (21) – 1 (22). С. 128–136.

18. Котович В. Посесивні ойконіми Самбірщини. *Проблеми гуманітарних наук* : *Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія*. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. Вип. 30. С. 102–117.

19. Котович В. В. Відпатронімні ойконіми Самбірщини. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Хмельницький : ХмЦНП, 2013. Випуск шостий. Частина друга. С. 133–145.

20. Котович В. Ойконімія Самбірщини: трансонімізація. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. *Серія* :

Мовознавство. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. Вип. I (23). С. 94–99.

21. Котович В. Принципи номінації ойконімів Тернопільщини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство.* Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. Вип. II (24). С. 122–127.

22. Котович В. Ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств : посесивні архаїчні утворення на -*jь. *Проблеми гуманітарних наук* : *зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія.* Дрогобич : Видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 34. С. 74–86.

23. Котович В. Галичина XIV століття: принципи номінації поселень Опілля та Бойківщини. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 36. С. 38–50.

24. Котович В. В. Літописні ойконіми Галичини : принципи номінації. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2015. Вип. 18. С. 353–363.

25. Котович В. В. Оніми прадавньої Галичини: лінгвокультурологічний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць / головн. ред. М. Є. Скиба; відпов. за випуск М. М. Торчинський. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2016. Вип. 10. Т. 2 (К–П). С. 50–55.

26. Котович В. Мала батьківщина Івана Франка : ономастичний та лінгво-культурологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук. Філологія* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 38. С. 75– 84.

27. Котович В. Відображення службової (професійної) сфери життя галичан в ойконімах. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 107–122.

28. Котович В. До питання про лінгвокультурологічне дослідження топонімного простору. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія* : *Мовознавство*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. I (25). С. 36–41.

29. Котович В. В. Ойконіми як експлікатори антропонімного коду. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2016. Вип. 19. С. 112–122.

30. Котович В. Ойконіми як лінгвокультурний феномен (на матеріалі ойконімії Тернопільщини). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2017. Вип. 64. Ч. II. С. 64–73.

31. Котович В. Ойконіми Тернопільщини на -івка : лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний ун-т імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. I (27). С. 175–184.

32. Котович В. Ойконіми: роздуми про семантику. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 129–142.

33. Котович В. Теоретичні аспекти лінгвокультурологічного дослідження ойконімії України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 40. С. 42– 52.

34. Котович В. В. Чернігівщина та Львівщина в контексті спільних ойконімних домінант. *Література та культура Полісся. Філологічні науки*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. № 9. Вип. 89. С. 89–99.

35. Котович В. Темпоральний аспект бінарних ойконімів України. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 39–48.

36. Котович В. В. Локативність як лінгвокультурологічна ознака ойконімів. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2018. № 1. С. 86–94.

37. Котович В. Дендрологічні українські ойконіми : традиції та новаторство назвотворення. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2018. Вип. 68. С. 172–183.

38. Котович В. Етнолінгвістичний аспект вивчення ойконімікону України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія". Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 42. С. 48– 58.

39. Котович В. Лінгвокультурологічний портрет автохтонних українських астіонімів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2019. Вип. 71. Ч. І. С. 312–323.

40. Котович В. Астіоніми України, мотивовані християнськими іменами : лінгвокультурологічний портрет. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. *Романо-слов'янський дискурс.* Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. Вип. 812. С. 107–114.

41. Котович В. Астіоніми України як експлікатори меморіального коду культури. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: *зб. наук. праць.* Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 15–30.

Наукові праці в періодичних виданнях інших держав

42. Котович В. Топонімотвірний формант як виразник темпоральності ойконіма. *Prace Językoznawcze. Papers in Linguistics.* XX/3. Olsztyn : Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2018. С. 51–60.

43. Котович В. Феномен образности в українському ойконімному просторі. *Spheres of culture*. Lublin, 2018. Vol. XVII. С. 240–248.

44. Kotovych V. Metodologia lingwokultuologicznego badania materiału ojkonimicznego. *Annales philologiae*. Lublin, 2019. Vol 37. No 2 (2019). S. 27–41.

45. Котович В. Лінгвокультурологічний портрет астіонімів України. *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Vol. XVIII. С. 186–192.

46. Котович В. Християнські мотиви в ойконімах України: лінгвокультурологічний аспект. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. Vol. 7. С. 13–22.

Наукові праці в закордонних виданнях

47. Kotowych W. Польські елементи в українській ойконімії. *Z badan nad polsko-ukrainskimi powiazaniami jezykowymi* : materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej (Kazimierz Dolny, 26–27 kwietnia, 2002). Lublin, 2003. S. 115–125.

48. Котович В. Ойконімія Самбірщини. *Състояние и проблеми на българската ономастика* : материали от международна научна конференция „Славянска и балканска ономастика” (Велико Търново). Велико Търново : Университет.издат. „Св. св. Кирил и Методий”, 2013. I изд. С. 138–154.

49. Котович В. Ойконіми як відображення мовної картини світу. *Человек – культура – язик* : междунар. сб. научн. трудов по лингвокультурологии / под. ред. Е. Е. Стефанского. Самара : Самар. гуманит. акад., 2014. С. 13–16.

50. Котович В. Явище полімотивації ойконімів. *19. slovenská onomastická konferencia* (Bratislava, 28.– 30. aprila 2014). Bratislava : VEDA, 2015. S. 308–314.

51. Котович В. Ойконіми Галичини XIV–XV ст.: архаїчні посесивні утворення. *Региональная ономастика*: *проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, Е. А. Зайцева, О. В. Шеверинова ; под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2016. С. 100–103.

52. Котович В. В. Мікротопоніми Дрогобиччини: лінгвокультурологічний аспект. *Кросс-культурные исследования в лингвистике* : междунар. сб. научн. трудов по лингвокультурологии. Самара : Самар. гуманит. акад., 2016. С. 76–85.

53. Котович В. В. Ойконіми як носії лінгвокультурної інформації. *Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, М. Л. Дорофеенко, Ю. М. Дулова, О. В. Шеверинова ; под.

науч. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2018. С. 103–106.

Наукові праці апробаційного характеру

54. Котович В. Відапелятивні ойконіми, утворені шляхом топонімійної метонімії. *Українська історична та діалектна лексика*: зб. наук. праць. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. Вип. 4. С. 329–335.

55. Котович В. В. Ойконімія Рогатинщини. *Студії з ономастики та етимології* / відп. ред. О. П. Карпенко. Київ, 2004. С. 96–106.

56. Котович В. В. Відантропонімні ойконіми Перемишлянщини (характеристика базових назв). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 117–122.

57. Котович В. В. Посесивні ойконіми як матеріал для вивчення студентами та учнями. *Наступність і перспективність навчально-виховної роботи між дошкільними освітніми установами, сім'єю та школою в умовах реформування освіти в Україні. Наукові записки*. Дрогобич : Коло, 2005. Вип. 2. С. 14–19.

58. Котович В. В. Духовні засади особового імені. *Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи освіти України щодо Болонського процесу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич, 2006. С. 115–120.

59. Котович В. Власна назва в літературному творі (в аспекті професійного мовленнєвого зростання). *Педагогічна майстерність – важливе джерело підвищення якості освіти в умовах входження України в Європейський освітній простір. Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2006. Вип. 3. С. 16–22.

60. Котович В. В. Ойконімія Жидачівщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України. ; Ін-т укр. мови. ; Ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ, 2007. С. 142–149.

61. Котович В. Семантика твірних основ відантропонімних ойконімів Дрогобиччини. *Слово у мові та тексті. Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2007. Вип. 1. С. 28–34.

62. Котович В. Ойконіми Дрогобиччини з погляду ономастики та народної етимології. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2007. С. 74–84.

63. Котович В. До питання про найдавнішу слов'янську топонімотвірну модель. *Молодь і ринок.* № 11 (46). Дрогобич, 2008. С. 66–69.

64. Котович В. Ойконіми Дрогобиччини староукраїнського періоду (першофіксації XIV ст.) *Слово у мові та тексті. Наукові записки.* Дрогобич : Посвіт, 2008. Вип. 2. С. 31–36.

65. Котович В. В. Ойконімія Дрогобиччини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; редкол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 67–75.

66. Котович В. До питання про походження ойконімів Бойківщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2009. С. 112–120.

67. Котович В. Мікроойконіми Дрогобиччини. *Мовознавчі студії* : *Фразеологізм і слово у тексті і словнику* (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського). Дрогобич : Посвіт, 2010. Вип. 2. С. 199–207.

68. Котович В. До питання про походження ойконімів Дрогобиччини. *Мовознавчі студії* : *Діалект у лінгвокультурологічному просторі* (за матеріалами Міжнародної наукової конференції на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила). Дрогобич : Швидкодрук, 2010. Вип. 3. С. 148–157.

69. Котович В. Особове власне ім’я: історія і сучасність. *Етнос. Культура. Нація* : зб. наук. праць за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Вимір, 2010. С. 263–270.

70. Котович В. Поняття онімного простору (на матеріалах онімів Бойківщини). *Слово у мові та тексті : Наукові записки*. Дрогобич : Посвіт, 2011. Вип. 5. С. 54–62.

71. Котович В. Ономастикон Бойківщини крізь призму еколінгвістики (на матеріалах онімів Дрогобиччини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 150–158.

72. Котович В. Територіальні межі ойконімного простору Бойківщини. *Молодь і ринок.* № 8 (91). Дрогобич, 2012. С. 77–80.

73. Котович В. Феномен полімотиваціїї ойконімів (на матеріалі назв поселень Самбірщини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2013. С. 155–168.

74. Котович В. Ойконіми Самбірщини: відродинні, відлокально-етнічні назви. *Молодь і ринок.* № 4 (99). Дрогобич, 2013. С. 58–63.

75. Котович В. Літописні ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств: посесивні утворення на -ів, -ин. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 13–20.

76. Котович В. Становлення і розвиток ойконімії Самбірщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 97–112.

77. Котович В. Про втрачені мікроойконіми Дрогобиччини. *Компаратвні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів* : матеріали Міжнародної конференції „Галичина періоду Першої світової війни у літературі, мистецтві та історії” (Дрогобич, 6–9 квітня 2014 р.). Дрогобич : Посвіт, 2015. Т. 3. С. 200–207.

78. Котович В. Назви карпатських поселень: міфи й реальність. *Компаратвні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних*

контактів : матеріали Міжнародного форуму „IV Дні Австрії у Дрогобичі” (Дрогобич, 27 вересня – 3 жовтня 2015 р.). Дрогобич ; Інсбурк : Посвіт, 2016. Т. 4. С. 200–207.

79. Котович В. В. Німецькі колонії Галичини з погляду топологічної ономастики та лінгвокультурології. *Проблеми зіставної семантики* : зб. наук. статей / відп. ред. З. О. Валюх. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2017. Вип. 13. С. 112–118.

80. Котович В.В. Ойконімікон малої батьківщини Памви Беринди XVI–XVII ст. *Феномен Памва Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (17–18 жовтня 2018 року, м. Самбір). Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 20–33.

81. Котович В. В. Котович Віра Василівна. *Львівська ономастична школа* : хрестоматія / відп. ред. Купчинська З. О. Львів : Вид-во „Растр-7”, 2019. С. 333–355.

82. Котович В. Астіоніми України, мотивовані відапелятивними антропонімами: матеріали до лінгвокультурологічного словника. *Діалектологічні студії 12. Діалект і пам’ятка* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 2019. С. 438–465.

ДОДАТОК Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Міжнародні наукові та науково-практичні конференції

1. XI Міжнародна ономастична конференція „Традиційне і нове у вивченні власних назв” (Донецьк–Горлівка–Святогірськ, 13–16 жовтня 2005 р. – заочна участь).
2. XII Міжнародна ономастична конференція „Українська ономастика в загальнослов’янському контексті” (Чернівці, 30. 10 – 03. 11. 2007 р. – участь із доповіддю).
3. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 30-річчю педагогічного факультету „Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя початкових класів” (Дрогобич, 29–31 жовтня 2009 р. – участь із доповіддю).
4. Міжнародна наукова конференція на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила „Діалект у лінгвокультурологічному просторі” (Дрогобич, 28–30 жовтня 2010 р. – участь із доповіддю).
5–7. VI, VII, VIII міжнародні науково-практичні конференції „Етнос. Культура. Нація” (Дрогобич, 14–15 листопада 2008 р., 15–16 жовтня 2010 р., 18–19 жовтня 2012 р. – участь із доповідями).
8. IV Міжнародна науково-практична конференція „Професійна підготовка вчителя початкових класів: актуальні проблеми філології та лінгводидактики” (Луцьк, 22–24 травня 2014 р. – участь із доповіддю).
9. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 35-річчю факультету початкової освіти „Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя сучасної школи” (Дрогобич, 16–17 жовтня 2014 р. – участь із доповіддю).

10. III Міжнародна науково-практична конференція „Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє” (Львів, 18–20 травня 2016 р. – заочна участь).

11. V Міжнародна науково-практична конференція „Професійна підготовка вчителя початкової школи: актуальні проблеми філології та лінгводидактики” (Луцьк, 2–5 червня 2016 р. – заочна участь).

12. Міжнародна наукова конференція, присвячена 160-річчю від дня народження Івана Франка” (Дрогобич, 24–25 листопада 2016 р. – участь із доповіддю).

13–18. I, II, III, IV, V, VI міжнародні науково-практичні конференції „Рідне слово в етнокультурному вимірі” (Дрогобич, 14–15 листопада 2007 р., 19–20 жовтня 2009 р., 10–11 листопада 2011 р., 17–18 жовтня 2013 р., 20–21 жовтня 2015 р., 19–20 жовтня 2017 р. – участь із доповідями).

19. Міжнародна науково-практична конференція „Сучасна початкова освіта: проблеми, теорія та практика” (Дрогобич, 28–29 вересня 2017 р. – участь із доповіддю).

20. Міжнародна наукова конференція „Актуальні проблеми української та інослов’янської ономастики”, присвячена 80-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 21–22 вересня, 2017 р. – участь із доповіддю).

21. XIII Міжнародна науково-практична конференція „Проблеми зіставної семантики” (Київ, 21–22 вересня 2017 р. – заочна участь).

22. Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 40-річчю факультету початкової та мистецької освіти „Модернізація педагогічної освіти та світоглядно-методологічної підготовки вчителя сучасної початкової школи (Дрогобич, 17–18 жовтня 2019 р. – участь із доповіддю).

Закордонні наукові та науково-практичні конференції

1. Міжнародна конференція „Polsko-ukraińskie powiązania językowe” (Польща, Казімєж Дольний, 26–17 квітня 2002 р. – участь із доповіддю).

2. Міжнародна науково-практична конференція „Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов” (Білорусь, Брест, 23–24 травня 2008 р. – заочна участь).

3. Міжнародна наукова конференція „Язык и дискурс в статике и динамике” (Білорусь, Мінськ, 14–15 листопада 2008 р. – заочна участь).

4. Міжнародна наукова конференція „Славянска и балканска ономастика” (Болгарія, Велике Трново, 13–15 вересня 2012 р. – участь із доповіддю).

5. 19. slovenská onomastická konferencia, venovaná významnému životnému jubileu prof. Milana Majtána (Словаччина, Братислава, 28–30 квітня 2014 р. – участь із доповіддю).

6–7. I, II міжнародні наукові конференції „Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования” (Вітебськ, 18–19 лютого 2016 р., 15–16 березня 2018 р. – заочна участь).

8. Міжнародна наукова конференція, присячена 65-літньому ювілею кафедри україністики Варшавського університету „Dziedzictwo chrześcijańskie Połaków i Ukraińców – słowo, sztuka” (Польща, Варшава, 28–29 травня 2018 р. – заочна участь).

9. XXI Міжнародна і Всепольська ономастична конференція „Terminologia onomastyczna – Nazwotwórstwo” (Польща, Казімєж Дольний, 4–6 жовтня 2018 р. – заочна участь).

10. Міжнародна наукова конференція „Wiktor Petrow-Domontowycz – mapowanie twórczości pisarza” (Польща, Краків, 6–7 червня 2019 р. – участь із доповіддю).

Всеукраїнські наукові та науково-практичні конференції

1. Всеукраїнська наукова конференція „Лукія Гумецька. Незабутні імена української науки” (Львів, 8–9 лютого 2001 р. – участь із доповіддю).

2. IX Всеукраїнська ономастична конференція „Ретроспекція і перспективи української ономастики” (Кіровоград, 4–5 жовтня 2001 р. – заочна участь).

3. Всеукраїнська наукова конференція до 100-річчя від дня народження Івана Ковалика „Іван Ковалик і сучасне мовознавство” (Івано-Франківськ, 15–16 травня 2007 р. – участь із доповіддю).

4. XIII Всеукраїнська ономастична конференція з міжнародною участю „Проблеми слов’янської ономастики” (Ужгород, 27–29 квітня 2009 р. – участь із доповіддю).

5. Всеукраїнська наукова конференція на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар’яна Демського „Фразеологізм і слово у тексті і словнику” (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р. – участь із доповіддю).

6. XIV Всеукраїнська ономастична конференція „Українська онімія в часі і просторі” (Івано-Франківськ, 26–27 травня 2011 р. – участь із доповіддю).

7. Всеукраїнська наукова конференція „Гуцульська діалектна лексика і лексикографія” (Коломия; Івано-Франківськ, 26–27 квітня 2012 р. – участь із доповіддю).

8. XV Всеукраїнська ономастична конференція „Український ономастикон: типологія, словотвір, функціонування” (Хмельницький, 12–13 вересня 2013 р. – участь із доповіддю).

9. Всеукраїнська наукова конференція „Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки”, присвячена пам’яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 13–14 листопада 2014 р. – участь із доповіддю).

10. XVI Всеукраїнська ономастична конференція „Українська ономастика: минуле, сучасне, перспективи” (Одеса, 24–26 вересня 2015 р. – участь із доповіддю).

11. Всеукраїнська наукова конференція „Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки”, присвячена пам’яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 3 листопада 2016 р. – участь із доповіддю).

12. Всеукраїнська наукова конференція „Іван Ковалик та українське мовознавство: історія, школи, проблеми”, присвячена 110-ій річниці від дня

народження професора Івана Ковалика (Львів, 26–27 жовтня 2017 р. – участь із доповіддю).

13. Всеукраїнська науково-практична конференція „Феномен Памви Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення” (Дрогобич; Самбір, 17 жовтня 2018 р. – участь із доповіддю).

14. Всеукраїнська наукова конференція „Східнослов’янські мови в історичному розвитку”, присвячена 70-річчю від дня народження професора П. І. Білоусенка (Запоріжжя, 18–19 жовтня 2018 р. – заочна участь).

15. ІІІ Всеукраїнська наукова конференція „Актуальні тенденції сучасного гуманітарного дискурсу – 2019” (Дрогобич, 16–17 травня 2019 р. – участь із доповіддю).

16. XVIII Всеукраїнська ономастична конференція (Львів, 24–25 жовтня 2019 р. – участь із доповіддю).

Наукові семінари та наукові читання

1. Науковий семінар „Ономастика Карпатського регіону” (Київ, жовтень 2004 р. – заочна участь).

2. Ономастичний науковий семінар (Київ, 24–25 травня 2007 р. – заочна участь).

3. Наукові читання пам’яті Ю. К. Редька (Київ, 2005 р. – заочна участь).

4. Наукові ономастичні читання, присвячені пам’яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 12 листопада 2015 р. – участь із доповіддю).

Додаток В

МАТЕРІАЛИ ДО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА АСТІОНІМІВ УКРАЇНИ

1. АВДІЇВКА

ЯЗ: АВДІЇВКА, м., Донецька обл. (32 843 жит.)[1]

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (ХІ)
Базовий антропонім – *Авдій*
Назовнича схема: *Авдій + -івк-а → Авдіївка*

БП:
Одне з найстаріших поселень на Донбасі, уперше згадане в писемних джерелах 1778 р. (ГЕУ І, с. 8). Назву мотивовано іменем *Авдій* (*Овдій*).
ДП:
Овдій – канонізоване християнською церквою ім'я, з д.-євр. *Obhadyyāhū* 'раб, служитель Бога'; можливо, з гр. *audeis* 'милозвучний' (ВІЛ, 83; Тр., с. 255).
Святий *Авдій* (*Овдій*), четвертий пророк 12-ти малих пророків, служив домоправителем в ізраїльського царя Ахава. Зрікшись язичництва, пішов за пророком Іллею Фесвітянином і сам отримав дар пророцтва. *Авдій* – автор християнського писання, яке складається з однієї глави і являє собою найменший твір старозавітної біблійної книжності. Однак саме про *Авдія* сказано, що він малий пророк за величиною створеного тексту, але не за глибиною висловленої думки. День пам'яті святого пророка *Авдія* – 2 грудня.
ІЗ:
Ім'я *Авдій* (*Авдѣи*) засвідчено серед антропонімів українців у документах XVI ст. [Керста 1984, с. 102], хоч воно побутувало серед населення й раніше. У сучасних українських словниках *Авдій* закономірно фіксується як *Овдій*.
Припускають, що засновником *Авдіївки* був легендарний козак *Авдій*, який прийшов сюди на початку XVIII ст. [Янко 1998, с. 21] та привів із собою вихідців із Північної України.
Реалії сьогодення призвели до впізнаваності *Авдіївки* за назвою *прифронтове місто*. *Місто можливостей* – новітня життєстверджувальна назва *Авдіївки.*

2. АЛМАЗНА

ЯЗ: АЛМАЗНА, м., Луганська обл. (4 242 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)

[1] Усі скорочення див.: «Перелік умовних позначень», «Список використаної літератури», «Список використаних джерел» дисертації

Штучні назви з образним значенням
Базовий апелятив – *алмаз*
Назовнича схема: *Алмазний вугільний пласт → Алмазна*

БП:
Теперішню назву місто отримало за посередництва залізничної станції *Алмазна* (звідси – узгодження в жін. р.) 1898 р. (ГЕУ І, с. 35). До цього часу поселення іменувалося *Беззаботівка, Ізюмчик, Ізюм*.
Заснуванню станції передувало виявлення 1895 р. геологом Леонідом Лутугіним *вугільного пласту*, названого *алмазним*. На цьому етапі творення астіоніма закодовано метафору: вугілля порівняно з алмазами; поселення, у шахтах якого добувають вугілля, названо *Алмазна.*
ДП:
Алмаз ‘прозорий, звичайно безбарвний мінерал і коштовний камінь, що блиском і твердістю перевищує всі інші мінерали’ (СУМ І, с. 34).
ІЗ:
Перейменування станції *Ізюм* на *Алмазну* було технічною необхідністю: дві однойменні станції *Ізюм* Харківської й Катеринославської губерній уносили плутанину в роботу залізниці. З перших днів нова назва сприйнялася дуже оптимістично: «Станція *Алмазна – алмаз* величезного розміру Південно-Східної залізниці» (цитата з періодики 1900 р.).
Умотивованим нині було б перейменування м. *Алмазна* на м. *Алмазне*.

3. АЛУПКА

ЯЗ: АЛУПКА, м., Автономна Республіка Крим (8 528 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – гр. ***”αλωπηξ***
Назовнича схема: *”αλωπηξ + -κια → Алупка*
Контроверсія: АІК (мікрокод ВАА)

БП:
Колишня давньогрецька колонія вперше згадана в історичних джерелах Х ст. як *Аубіка* (ГЕУ І, с. 35). Крім сучасного варіанта назви, документи фіксують форму *Лупіко* (*Lupico*).
ДП:
Базовий апелятив *”αλεπού / ”αλουπού* (*алопекіа*) ‘лисяча’ мотивовано давньогр. *”αλωπηξ* (*алопекс*) ‘лисиця’, тобто в первісній назві закладено вказівку на місцевість, де водяться *лисиці*. «Компонент ***-ка*** в назві поселення є закінченням грецьких топонімів середнього роду, вживаних у множині (*Αλούπκα* < **Αλούπικα*)» [Білецький 2012а, с. 44].

ІЗ:
Відоме припущення про мотивацію назви поселення не апелятивом, а відапелятивним антропонімом *Αλωπηξ*: засновником поселення була особа на ім'я *Αλωπηξ* [Суперанская 1995, с. 44].
Таємниця первісного поіменування міста дає змогу з однаковою вірогідністю вести мову про апелятивний та антропонімний тип закодування астіоніма.

4. АЛУШТА

ЯЗ: АЛУШТА, м., Автономна Республіка Крим (28 295 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – гр. ***αλουστου* [*φρούριον*]**
Назовнича схема: *αλουστος* [*φρούριον*] → *Алушта*

БП:
Засновано візантійську фортецю *Алустон* у VI ст. (ГЕУ І, с. 35). У різномовних середовищах назва поселення засвідчена ще як *Луста, Луска, Луске, Лустіа, Шалушта* [Янко 1998, с. 23].
ДП:
Назва теперішнього міста грецького походження, у якій дослідники бачать первісне *Αλουστου φρούριον* 'невмивана фортеця' [Бушаков 2003, с. 61], що вказувало на брудний, сірий вигляд укріплення [Лучик 2014, с. 19]. Така версія постання астіоніма не єдина, але найпереконливіша.
ІЗ:
Фрагмент давньої фортеці *Алустон*, зведеної за наказом візантійського імператора Юстиніана І, зображено на гербі *Алушти.*

5. АЛЧЕВСЬК

ЯЗ: АЛЧЕВСЬК, м., Луганська обл. (107 438 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод – «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Алчевський*
Назовнича схема: *Алчевський → Алчевськ*

БП:
Засноване в 90-х роках XIX ст. у зв'язку з будівництвом металургійного заводу Донецько-Юріївського металургійного товариства, пристанційне, а далі призаводське робітниче селище *Юр'ївка* 1903 р. було перейменоване на *Алчевськ*. Упродовж 1932–1961 рр. – *Ворошиловськ,* 1961–1991 рр. –

Комунарськ. Після проведеного 1991 р. референдуму місто повернуло собі теперішню назву *Алчевськ*.

ДП:

Астіонім мотивовано прізвищем *Олексія Алчевського*.

ІЗ:

Олексій Алчевський (1835–1901) – український патріот, відомий промисловець, меценат, засновник Донецько-Юр'ївського гірничо-промислового товариства, учасник низки просвітницьких проектів: член товариства «Громада», організатор публічної бібліотеки та товариства з розповсюдження письменності серед народу, ініціатор спорудження 1899 р. пам'ятника Тарасові Шевченку, співзасновник жіночої недільної школи та ін.

У назві міста збережено пам'ять не тільки про *Олексія Алчевського*, але й про його родину – дружину *Христину Алчевську*, відомого педагога та громадського діяча, синів – композитора *Григорія Алчевського*, співака *Івана Алчевського*, театрального критика *Миколу Алчевського*, дочку *Христю Алчевську* – педагога, перекладача, письменницю.

6. АМВРОСІЇВКА

ЯЗ: АМВРОСІЇВКА, м., Донецька обл. (18 413 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Амвросій*
Назовнича схема: *Амвросій + -івк-а → Амвросіївка*

БП:

Заснована 1777 р. на берегах р. Кринка слобода *Луковкіна-Кринська* почала іменуватися *Амвросіївкою* від першої чверті XIX ст. 1869 р. назву слободи з долученням препозитивного компонента *Донецько-* було перенесено на зведене у зв'язку з будівництвом залізниці пристанційне селище [Отин 2014, с. 180]. Згодом *Амвросіївку*, що за 10 км від міста, якому вона «позичила» свою назву, перейменували на *Благодатне* [Лучик 2014, с. 20], а *Донецько-Амвросіївку* – на *Амвросіївку*. Тож назва теперішнього міста – трансонімізаційна: назва села стала назвою залізничної станції, а остання – назвою міста. Її мотивовано антропонімом *Амвросій*.

ДП:

Амвросій (*Амбросій, Амброс*ь) – канонізоване християнською церквою ім'я з гр. *ambrosios* 'належний безсмертним, божественний' (ВІЛ, с. 37; Тр., 29).

Святий *Амвросій* – єпископ Міланський, видатний християнський богослов та проповідник, автор багатьох послань, праць морально-аскетичного та догматичного напрямків, церковних гімнів, проповідей, коментарів до Євангелія від св. Луки, творів «Таїнства» та «Містерії», був намісником провінції Лігурія-Емілія. Поширення Христової віри вважав одним із своїх

основних обов'язків. З огляду на багату писемну спадщину, зарахований до грона чотирьох великих Учителів Західної Церкви. День пам'яті святого *Амвросія* – 20 грудня.

ІЗ:

Засновником та власником *Амвросіївки* (теперішнього *Благодатного*) був генерал *Амвросій Луковкін*.

7. АНАНЬЇВ

ЯЗ: АНАНЬЇВ, м., Одеська обл. (8 077 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Анань*
Назовнича схема: *Анань* + *-ів* → *Ананьїв*

БП:

Уперше про слободу *Анань* або *Анани* згадано 1767 р. (ГЕУ І, с. 40). Колишня ханська слобода ще засвідчена як *Ананія, Наньїв, Ананьєв, Ананів, Ананьево* [Лучик 2014, с. 20]. Від XIX ст. побутує теперішня назва поселення *Ананьїв* [Карпенко ТПСО 1975, с. 6]. Астіонім мотивовано антропонімом *Анань*.

ДП:

Ананій – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *Chănanyā* 'був милосердний Бог' (ВІЛ, с. 37; Тр., с. 30).

Анань (*Ананій*), зарахований, згідно з християнським ученням, до 72-ох святих апостолів, проповідував Христову віру в Дамаску. Одна з його чеснот – навернення до віри апостола Павла. *Ананій* перейшов на апостольську працю до Елевтерополя, де зазнав мученицької смерті. За життя вказував людям шлях до спасіння, зцілював хворих, був чудотворцем. День пам'яті святого *Ананія* – 14 жовтня та 17 січня (у часі спомину 72-ох святих).

ІЗ:

Назва поселення *Ананьїв* пов'язана з постаттю запорозького козака *Ананя* (*Ананія*), який заснував слобідку, що на той час територіально належала до Кримського ханства [Карпенко ТПСО 1975, с. 6]. Крім переказу про козака *Ананя Безпалька*, відомі народні легенди про пророка караїму *Ананя* Бена Давида, молдавського пастуха *Ананія* тощо.

8. АНДРУШІВКА

ЯЗ: АНДРУШІВКА, м., Житомирська обл. (8 606 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Андруш / Андрусь* < *Андрій*

Назовнича схема: ***Андрусь + -івк-а → Андрусівка → Андрушівка***

БП:
Поселення згадане 1683 р. (ГЕУ І, с. 42) в переліку «пустих сіл», а це означає, що заселеною була ця місцевість ще задовго до того часу, оскільки на кінець XVII ст. село встигло отримати свою назву, опустіти, а далі й відродитися, стати містом. *Андрушівкою* замість первісної *Андрусівки* поселення почало іменуватися з XVIII ст. [Лучик 2014, с. 21]. Дослідники ведуть мову про мотивацію первісної назви антропонімом *Андрусь*, варіантом християнського імені *Андрій*, а теперішню пояснюють польським упливом.
ДП:
Андрій – канонізоване християнською церквою ім'я, гр. *andreios* 'мужній, хоробрий' (ВІЛ, с. 38; Тр., с. 33).
Святий *Андрій Первозванний* – один із 12-ти апостолів Ісуса Христа, брат апостола Петра. Проповідував християнство на сході Римської імперії, був місіонером у скіфських землях. Страчений в Патрах за правління імператора Нерона.
День пам'яті апостола *Андрія Первозванного* – 13 грудня.
ІЗ:
Варіант *Андрусь* побутує в усіх регіонах України, **Андруш* засвідчене в староукраїнських пам'ятках і було вживане також болгарами, сербами, словаками, угорцями та молдаванами [Чучка 2005, с. 39], сьогодні зафіксоване в словниках як реконструйоване (Тр., с. 33), очевидно, саме на основі ойконіма *Андрушівка*.

9. АНТРАЦИТ

ЯЗ: АНТРАЦИТ, м., Луганська обл. (52 749 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – ***Боківський антрацит***
Назовнича схема: «*Боківський антрацит*» → *Боково-Антрацит* → *Антрацит*

БП:
Заснуванню теперішнього міста передувало спорудження 1895 р. шахти *Гаєвського,* 1896 р. – акціонерного товариства Боківських антрацитівських рудників Красильщикова і Шарапова, 1904 р. – рудника *«Боківський антрацит»*, 1912 р. – рудника *Кольберга*. З 1920 р., за шахтарським селищем офіційно закріплено назву *Боково-Антрацит*, а з 1962 р. – *Антрацит* (ГЕУ І, с. 44). Астіонім *Антрацит* мотивовано ергонімом «*Боківський антрацит*».
ДП:
Антрацит – один з найкращих сортів кам'яного вугілля, 'що характеризується великою щільністю, блискучо-чорним кольором і має високу калорійність'

(СУМ І, с. 51). Апелятив *антрацит* в ергонімі «*Боківський антрацит*» указує на провідну сферу діяльності підприємств (шахт) міста – видобуток *антрациту*.

ІЗ:

Офіційна назва міста стала підґрунтям його неофіційного поіменування – *місто найкращого вугілля*.

10. АПОСТОЛОВЕ

ЯЗ: АПОСТОЛОВЕ, м., Дніпропетровська обл. (14 144 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (ХІ)
Базовий антропонім – *Апостол*
Назовнича схема: *Апостол + -ов-е → Апостолове*

БП:

Правнук гетьмана Данила *Апостола* Михайло *Апостол* 1793 р. отримав землі колишніх козацьких зимівників та хуторів уздовж річки *Вшива*, на яких 1811 р. було засновано однойменне село – *Вшиве*. Зі спорудженням церкви Святої Покрови поселення 1818 р. зареєстрували як *Покровське*. Залізниця, прокладена тут на початку ХХ ст., послугувала поштовхом до зведення станції та пристанційного селища, названого 1923 р. *Апостолове*, й об'єднання його з селом *Покровське*. У 30-х роках селище на два роки було перейменоване на *Касіорове*, а від 1938 р. йому повернено первісне найменння – *Апостолове*.

ДП:

Назву поселення мотивовано давнім християнським іменем *Апостол*, поширеним у серб., бол., рум., угор. мовах [Чучка 2005, с. 39]. Етимоном українського міста стало вже спадкове прізвище, першим відомим носієм якої був гетьман Данило *Апостол.*

Антропонім *Апостол* утворено від апелятива *апостол* 'апостол, один із дванадцяти учнів Христових; учитель, проповідник істини' (Гр. І, с. 8), який через старослов. запозичено з гр. *απόστολος* 'посланець' (ЕСУМ І, с. 82).

В українській етнокультурі мотиватор власної назви, апелятив *апостол,* – це не тільки кожен з дванадцяти учнів Ісуса Христа, але й 'гарячий послідовник і проповідник якого-небудь учення, ідеї тощо' [Жайворонок 2006, с. 17].

ІЗ:

Данило Апостол – гетьман Лівобережної України. Його син *Петро Апостол*, полковник Лубенський, онук *Данило Апостол*, генеральний хорунжий, правнук *Михайло Апостол*, секунд-майор, відставний полковник. Єдиною умовою спадкоємців *Михайла Апостола*, за надання дозволу на будівництво залізничної станції на одержаному в спадок земельному наділі, було присвоєння пристанційному селищу родового імені – *Апостолове*.

11. АРМЯНСЬК

ЯЗ: АРМЯНСЬК, м., Автономна Республіка Крим (22 286 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Етнічні назви» (ЕтН)
Базовий етнонім – *вірмени*, рос. ***армяне***
Назовнича схема: *армяне + -ськ → Армянськ*

БП:
Історія заснування поселення пов'язана з засвідченим у писемних джерелах I ст. м. *Тафгрос*, теперішнім с. *Перекоп*. Вихідці із *Перекопа*, переважно вірмени та греки, у 30-х роках XVIII ст. переселилися ближче до т. зв. Чумацького шляху й заснували 1736 р. поселення *Ермени-Базар*; з 1783 р. до 1921 р. – *Армянський Базар* (ГЕУ I, с. 51) [Лучик 2014, с. 24; Янко 1998, с. 27]. Теперішню назву міста мотивовано етнонімом *армяне* (рос.)
ДП:
Утрачений опорний компонент (*Базар*) указував на вид діяльності перших мешканців, колишній атрибутив *Ермени / Армянский* (*Вірменський*), дооформлений з 20-х років минулого століття суфіксом ***-ськ*** – на їхню етнічну належність.
ІЗ:
Сучасна назва утворена за нормами російської мови. За час побутування поселення в складі України не було офіційної спроби пристосувати вірменську етноназву (*Հայկական շուկա / Հայհոհմ*) до норм української мовної системи (*Вірменський базар / Вірменськ*).
2014 р. із 22 286-и мешканців *Армянська* вірменів зареєстровано 69 осіб або 0,3% від загальної кількості жителів, тож назва *Армянськ* сьогодні більш символічна, ніж насправді відбиває етнічний склад населення міста.

12.АРЦИЗ

ЯЗ: АРЦИЗ, м., Одеська обл. (14 854 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий ойконім – *Арсі-сюр-Об*
Назовнича схема: *Арсі → Арцис*

БП:
Поселення засноване 1816 р. (ГЕУ I, с. 53) в період заселення Південної Бессарабії німецькими колоністами. Поіменоване первісно як *Johanneshort* (*Фортеця Іоанна*); 1819 р. перейменоване на *Арцис* у пам'ять про французьке

місто *Арсі-сюр-Об*. Інші назви поселення: *Альт-Арциз, Арсис Перший, Старо-Арцис, Старий Арсис, Іванівська колонія № 11*.

ДП:

Arcis-sur-Aube (*Арсі-сюр-Об*) – французьке місто, де 20–21 березня 1814 р. відбувся бій між французькими і коаліційними (російськими, австрійськими, баварськими) військами.

ІЗ:

Присвоєння містові назви *Арциз* приурочено пам'яті про перемогу над армією Наполеона І Бонапарта під м. *Арсі* [Лучик 2014, с. 25; Янко 1998, с. 28].

Неофіційна, зрідка вживана назва *Арциз-на-Чазі* вказує на розташування поселення (на річці *Чага*) та проводить паралелі між містами українським та французьким (на річці *Об*).

13. БАЛАКЛІЯ

ЯЗ: БАЛАКЛІЯ, м., Харківська обл. (28 868 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Балаклея*
Назовнича схема: *Балаклея → Балаклія*

БП:

Колишню козацьку слободу *Балаклея* засновано Яковом Чернігівцем 1663 р. (ГЕУ І, с. 67) на місці давно обжитих сторожових варт та поіменовано за назвою р. *Балаклея*, л. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 31).

ДП:

Гідронім засвідчено в історичних джерелах у різному фонетичному вияві: *Балаклійка, Балаклейка, Балаклея, Балыклейка, Балыклея, Булуклея, Буликлея, Болыклей, Болоклей, Болаклейка, Велоклея, Пелоклея* та ін. (СГУ, с. 31). Назва ріки тюрк. за походженням, мотивована апелятивом *balaq, balïq* 'риба' [Вербич 2017, с. 393]. Форми на *-лей /-лея*, могли виникнути під впливом географічного терміна *лей, ляй* 'ріка, річка, яр' (Мурзаев, с. 339), який унаслідок народної етимології часто заступає в гідронімах давній тюрк. суфікс *-ли* [Лучик 2014, с. 32].

ІЗ:

Місто, засноване на місці злиття річок *Крайня Балаклійка, Середня Балаклійка, Волоська Балаклійка* в р. *Балаклійка* і впадання останньої в р. Сіверський Донець, логічно перейняло на себе назву *Балаклія*. З'єднання річок сьогодні символізують три хвилі на гербі міста.

14. БАЛТА

ЯЗ: БАЛТА, м., Одеська обл. (18 511 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *балта*
Назовнича схема: *балта → Балта*

БП:
Назву поселення, заснованого на р. Кодима не пізніше XVI ст. (ГЕУ І, с. 68), мотивовано апелятивом *балта.*
ДП:
В українській мові *балта* – багатозначне слово, вживане в знач.: ‘1) сокира; 2) рідкий бруд’ (Гр. І, с. 25). Очевидно, що номінування колишньої фортеці *Балта* було здійснено з опорою на друге з наведених значень, пор. діал. *балта* ‘річка, джерело, струмок; розлив річки’, *балто* ‘болото’ (Громко та ін., с. 18). Апелятив *балта* – запозичення зі східнором. мов; рум. *baltă* ‘болото; озеро; став’, молд. *балтэ* ‘болото’ споріднені з праслов. **bolto* ‘болото’ (ЕСУМ І, с. 130). Такий географічний термін побутує в багатьох мовах: алб. *balte* ‘багно; болото’; італ. діал. *balta* ‘бруд’; гр. *валтос* ‘болото’; гаг. *балта* ‘болото; низина, незручна для землеробства’; бол. *балта* ‘болото’; лит. *bala* ‘бруд; калюжа; болото’; латв. *bala* ‘болото, мокре, гнилисте місце’ (Мурзаев, с. 70). Народний географічний термін *балта* вживається в різних регіонах України: у знач. ‘нижня частина річкової пройми переважно залита водою, яка не висихає навіть всередині літа’ – на теренах Нижнього Дунаю, ‘заболочена долина, болото’ – у Карпатах (Мурзаев, с. 70).
ІЗ:
Сьогоднішнє місто *Балта* об’єднало в собі колишнє *Палієве Озеро* (найдавніше поселення), *Jozefgród* (*Юзефград*, названий за іменем засновника Йозефа Любомирського [Лучик 2014, с. 32], короткочасно перейменований на *Єленськ*) і власне прикордонний форпост *Балту.*

15. БАР

ЯЗ: БАР, м., Вінницька обл. (15 575 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий ойконім – *Барі*
Назовнича схема: *Барі → Бар*
Контроверсія: ЛнАрК (мікрокод – АпЛн)

БП:
Місто засноване на місці колишнього поселення *Рів*. Відомості про попередника *Бара* маємо з 1405 р. (*Рів* (Грушевський, с. 45) [Дика 2009, с. 136]), а населений пункт з теперішньою назвою відомий у документах із 1539 р. (*Бар*

(Грушевський, с. 85) [Дика 2009, с. 9]). Теперішню назву мотивовано ойконімом *Барі*.

ДП:

У XVI ст. містом володіла королева Бона Сфорца, вона й перейменувала поселення. Тож дослідники пов'язують його назву з італійським містом *Барі*, де польська королева народилася, певний час мешкала, вчилася і звідки проліг її шлях на королівський трон (Фасмер I, с. 122) [Лучик 2014, с. 33].

ІЗ:

Формально назву поселення можна розглядати, як похідну від географічного терміна *бар* 'мокре місце між пагорбами' (Гр. I, с. 27); 'глибокий обривистий яр' (Марусенко, с. 215); 'мокре місце між горбами' (ЕСУМ I, с. 136).

Назва селища *Бар* (Вн.) утворена внаслідок перенесення назви залізничної станції на пристанційне поселення, а назва села *Бар* (Лв.) – репрезентант мікротопонімного або гідронімного коду.

15. БАРАНІВКА

ЯЗ: БАРАНІВКА, м., Житомирська обл. (11 756 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Баран*
Назовнича схема: *Баран + -івк-а → Баранівка*

БП:

Поселення відоме з 1565–1566 рр. (ГЕУ I, с. 70). Його назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Баранъ* (Мор., с. 8; Туп., с. 39), уживаним практично на теренах усієї Славії.

ДП:

Відомі писемні свідчення про побутування імені *Баран* в українців та білорусів з XV–XVI ст., у поляків – з XIII ст. [Чучка 2011, с. 44–45]. Щодо походження базового антропоніма, то первісно – це утворення від апелятива *баран* 'самець вівці' (Гр. I, с. 28), який не має загальноприйнятого пояснення (ЕСУМ I, с. 141) та вживається, очевидно, у знач. 'нерозумна, слабодуха людина' (СУМ I, с. 103) або 'вперта людина'. У давнину *баран* уважався символом чоловічого першопочатку, творчої енергії, родючості, оновлення, багатства; *баранячі роги* – емблема земної рослинності, її пробудження й розквіту навесні; *баран з великими рогами* – частий персонаж замовлянь; водночас ця тварина стала уособленням глупоти й упертості; у народі це ще й символ невинності, особливо в порівнянні з вовком [Жайворонок 2006, с. 26].

ІЗ:

Французький підприємець Мішель Мезер, виявивши 1802 р., на березі р. Случі спеціальний сорт глини (каолін), заснував тут порцеляновий завод. Припущення, що назва населеного пункту могла походити від *баранців*, якими

прикрашали глиняний посуд, не підтверджується реальною датою заснування поселення, яке випередило завод майже на три століття.
Не позбавленою ознак фантастичності треба визнати розповідь про чорного *барона* – шляхтича Замойського, видіння якого з'являлося на околицях поселення, названого спершу **Баронівка*, а вже потім *Баранівка*. Як і будь-яку іншу *Баранівку* (їх в Україні дев'ять), назву поселення нерідко виводять від імовірного первісного заняття тутешніх мешканців – розведення овець.
Баранівська фабрика із виробництва порцелянового посуду, чинна тут від 1802 р. до 2010 р., спричинила з'яву дескрипцій: *місто фарфору*, *місто порцеляни*.
Словник І. Срезневського з покликанням на лексему *бараниє* («Златоструй», XII ст.) 'боріння, борня, боротьба' (Срезневський І, с. 41) спрямовує пошуки семантики антропоніма-мотиватора цілком в інше русло: первісно 'місце боріння, боротьби'.

17. БАРВІНКОВЕ

ЯЗ: БАРВІНКОВЕ, м., Харківська обл. (8 833 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Барвінок*
Назовнича схема: *Барвінок* + *-ов-е* → *Барвінкове*
Контроверсія: ЛнАрК (мікрокод – АпЛн)

БП:
Колишнє поселення *Барвінкова стінка* засноване козаками на чолі з *Іваном Барвінком* 1651 р. Від другої половини XVII ст. воно зафіксоване в історичних джерелах [Абдула 2007, с. 92]. Назву міста мотивовано антропонімом *Барвінок* (пор. сучасне прізвище *Барвінок*, 544 носії – ГТР).
ДП:
Антропонім *Барвінок* походить від апелятива *барвінок* 'трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами' (СУМ І, с. 105), який через польську і чеську мови запозичено з німецької (ЕСУМ І, с. 143).
В українській етнокультурі рослина щедро наділена символікою особистого щастя [Жайворонок 2006, с. 26], нерідко вживається в порівнянні: 'хлопець молодий, як *барвінок*' (СУМ І, с. 105).
ІЗ:
Іван *Барвінок* (1620–1668) – отаман Війська Запорозького Низового, сподвижник Богдана Хмельницького, про життя та боротьбу якого розповідає історичний роман М. Зеленого «Думи про козака *Барвінка*».
Народні перекази пов'язують походження назви поселення як з прізвиськом отамана *Барвінка*, так і з особою козака *Шпака*, який поселився на теренах

колишньої слободи *Барвінкова стінка*, а остання нібито отримала свою назву від заростей *барвінку* [Абдула 2007, с. 92].
Наприкінці 1960-х рр. зініційовано, а 1992 р. завершено спорудження пам'ятника *Іванові Барвінку* у *Барвінковому* із надписом «*Козак запорізький Іван Барвінок, засновник міста в 1652 р.*».

18. БАТУРИН

ЯЗ: БАТУРИН, м., Чернігівська обл. (2 571 жит.)
Упродовж 1669–1708; 1750–1764 – столиця Гетьманської України

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Батура*
Назовнича схема: *Батура + -ин → Батурин*

БП:
Джерела наводять різні дати першої відомої писемної згадки про поселення – 1576 р. та 1625 р. [Лучик 2014, с. 35]. Його назву мотивовано антропонімом **Батура.*
ДП:
В основі антропоніма **Батура* лежить тюрк. апелятив *батур* 'герой; хоробрий' (Радлов IV/2, с. 1515) [Лучик 2014, с. 35] або, можливо, укр. діалект *батура* 'великий кнут, кнутище, батіг' (Гр. I, с. 33).
ІЗ:
Назву міста нерідко пов'язують з постаттю польського короля Стефана *Баторія* [Мицик 2015, с. 202–217].
Цікавим та таким, що можна пояснити на слов'янському мовному ґрунті є антропонім **Батюра* < **Батя* < староукр. *батѧ* 'батько' («Іпатіївський літопис», XV ст.) (Срезневський I, с. 45), який міг стати мотиватором для утворення імовірної первісної назви поселення **Батюрин*. Утративши зв'язок із базовим антропонімом, уже від середини XVI ст. назва поселення могла фігурувати в документах та в усному мовленні як *Батурин*, а не **Батюрин*.
Дескрипції *остання столиця українського козацтва; гетьманська столиця* (*Батурин* – колишня резиденція гетьманів Лівобережної України Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського) надійно зберігають пам'ять про історичне минуле міста. Окрім цього, *Батурин* – символ великої трагедії в історії України: 2 листопада 1708 р. московські війська за наказом Петра I захопили й знищили столицю гетьмана Івана Мазепи, убили та закатували всіх мешканців міста (загинуло від 11 до 15 тисяч батуринців). Унаслідок цієї страшної події *Батурин* сьогодні відомий як конотативний астіонім зі знач.: 1) *національна трагедія*; 2) *зруйноване місто* [Лукаш 2018, с. 54].

Лексикографічні джерела фіксують лексему *батуринка* ‘вид верхнього жіночого одягу’, утворену від назви м. *Батурин*, звідки пішла мода на це вбрання (Гр. І, с. 33; ЕСУМ І, с. 152).
Народні перекази узгоджують назву поселення з апелятивом *батура* ‘каланча, вишка, вежа, фортеця, містечко’ (Даль І, с. 62).

19. БАХМАЧ

ЯЗ: БАХМАЧ, м., Чернігівська обл. (17 599 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Ба(о)хматъ*
Назовнича схема: *Ба(о)хматъ + -*jь → Бохмачь → Бахмач*
Контроверсія: ГК

БП:
Поселення засвідчене в писемних джерелах 1147 р. як *Бохмачь* (ПСРЛ ІІ, с. 358) [ЕСЛГНПР 1985, с. 24]. Його назву мотивовано антропонімом **Ба(о)хматъ* [Лучик 2014, с. 35].
Місто виникло як робітниче пристанційне селище в 60–70-х рр. XIX ст. поблизу старовинного села *Бахмач*. Тож сучасний астіонім утворено шляхом трансонімізації – перенесення назви села на назву міста. Сьогодні на Чернігівщині на відстані приблизно 2 км. одне від одного є і село, і місто *Бахмач*.
ДП:
В основі імені лежить апелятив *бахматъ* ‘кінь’ (Срезневський І, с. 46), ‘низькорослий кінь’. Етимон антропоніма, очевидно, є запозиченням з тат. (ногай.) мови, в якій може бути поясненим як складне слово, утворене з перс. *pehn* ‘широкий, великий’ і тюрк. *am* ‘кінь’, первинно ‘татарський кінь’ (ЕСУМ І, с. 152–153) [ЕСЛГНПР 1985, с. 24].
ІЗ:
Варіант гідроніма *Бахмачка* [ЕСЛГНПР 1985, с. 24] дає підстави припускати вірогідність його секундарності щодо ойконіма *Бахмач*. Однак паралельне функціонування назви р. *Бахмач*, п. Борзни п. Дочі п. Дівиці л. Лошу л. Демни л. Дніпра (СГУ, с. 35) допускає подвійну інтерпретацію походження ойконіма: відантропонімну й відгідронімну.
Побутують також не підтверджені лексикографічними джерелами народноетимологічні версії походження назви поселення – від тюрк. **бахмач* ‘болото’; ‘баштан’.
У пам’ять про бій армії УНР із більшовиками, що розгорнувся 25–27 січня 1918 р. на станції *Бахмач* і на чотири дні затримав наступ більшовиків на Київ (за підрахунками істориків у нерівному бою загинули 123 українці), постало гасло «*Бахмач*, Крути – герої не забуті!» та на державному рівні ініційовано

перейменування офіційної дати «День пам’яті героїв Крут» на «День пам’яті героїв *Бахмача* і Крут».

20. БАХМУТ

ЯЗ: БАХМУТ, м., Донецька обл. (74 072 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Бахмут*
Назовнича схема: *Бахмут → Бахмут*

БП:
Поселення відоме з 1571 р. (ГЕУ І, с. 52), упродовж 1924–2016 рр. – *Артемівськ*. Назву *Бахмутської сторожі*, а далі – м. *Бахмут* мотивовано назвою р. *Бахмут*, п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 35).
ДП:
Гідронім *Бахмут*, очевидно, іран. за походженням, закріплений за назвою ріки через тюркське посередництво. У його основі – перс. *pehn* ‘широкий, великий’ та індоєв. **ued- / *ud- / *ut-* ‘вода’ [Желєзняк 1987, с. 129–131].
ІЗ:
Розвиток соляного промислу в *Бахмуті* покликав до життя новотвір *бахмутка* ‘кухонна сіль, яку добувають у копальнях *Бахмутського* повіту’ (Гр. І, с. 24). Від назви міста утворено географічний термін *бахмут* ‘холодний північно-західний вітер у нижній течії Дону’ (Мурзаев, с. 76) [Лучик 2014, с. 35].
Майже 450-річний *Бахмут* називають сьогодні *містом, з якого починався Донбас*.

21. БАХЧИСАРАЙ

ЯЗ: БАХЧИСАРАЙ, м., Автономна Республіка Крим (26 572 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базові апелятиви – *бахча*(*и*), *сарай*
Назовнича схема: *бахча*(*и*) + *сарай → Бахчисарай*

БП:
Поселення засновано 1502 р. (ГЕУ І, с. 74) або й раніше, наприкінці XV ст., коли стало столицею кримських ханів [Никонов 1966, с. 45]. Назва постала шляхом складання апелятивів *бахча* ‘город, плантація під кавунами, динями, гарбузами, тобто баштанними культурами’ (Мурзаев, с. 76) чи *бахчи* ‘сад, город’ [Никонов 1966, с. 45] та *сарай* тюрк. ‘будинок, палац, караван-сарай, господарська будівля’ (Мурзаев, с. 496); ‘палац’ [Никонов 1966, с. 45].

ДП:
Географічні терміни *бахча, бакча* та їхні елементи відомі не тільки тюркським мовам (звідки запозичені східнослов'янськими), а й багатьом іншим: перс. *багче* 'сад; садок'; тадж. *богча* 'сад; садок', *богистан* 'місто (країна) садів', *бог* 'сад, парк'; груз. *баги* 'сад'; вірм. *баг* 'сад', а *сарай* – термін загалом широкого ареалу і багатої полісемії (Мурзаев, с. 76; с. 496).
ІЗ:
Історичні пам'ятки міста, його краєвиди пояснюють, чому бахчисарайці називають своє місто *сад-палац*.

22. БАШТАНКА

ЯЗ: БАШТАНКА, м., Миколаївська обл. (12 672 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище ***Баштанка***
Назовнича схема: ***Баштанка → Баштанка***

БП:
Поселення засноване 1806 р. (ГЕУ І, с. 76) головно вихідцями з Полтавщини, тож і було поіменоване за назвою їхньої малої батьківщини *Полтавкою*. Події початку ХХ ст., за яких *Полтавка* опинилася в центрі боїв із німецько-австрійськими, англо-французькими та білогвардійськими військами, спричинили перейменування поселення на *Полтавку-Баштанку*, позаяк найкривавіші сутички проходили якраз біля балки та в урочищі *Баштанка*.
ДП:
Назву урочища *Баштанка* утворено від апелятива *баштан* 'ділянка поля, на якій вирощують кавуни, дині і т. ін.' (СУМ І, с. 116).
ІЗ:
Остаточне перейменування поселення з *Полтавки-Баштанки* на *Баштанку* відбулося з метою збереження пам'яті про *Баштанську республіку* 1919 р. – епогей антиденікінського повстанського руху селянства Півдня України.
Питання повернення первісної назви – *Полтавка* залишається дискусійним.

23. БЕЛЗ

ЯЗ: БЕЛЗ, м., Львівська обл. (2 267 жит.)
Упродовж 1170–1462 рр. – столиця Белзького князівства

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – ****белз <*бьлзъ***
Назовнича схема: ****белз → Белз***

БП:
Поселення відоме з 1030 р.: *Б[ел]зы взѧлъ* (*белзъ, -ы*) (ПСРЛ І, с. 149) [ЕСЛГНПР 1985, с. 26]. Його назву мотивовано незасвідченим апелятивом **бьлзъ.*
ДП:
Значення апелятива **бьлзъ* дослідники схильні ототожнювати зі значенням апелятива (географічного терміна) *беўз* ‘глибока, заросла долина потоку; глибока прірва, провалля, урвище; крутий схил гори’; *беўза* ‘глибоке провалля, глибока вода’; *бевз*(*а*) ‘болотяна місцевість, болотяне місце в річковій долині’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 27]; ‘глибока поточина, позаростана, темна, зі стрімким узбіччям’ (Марусенко, с. 215); бойк. діал. *beцza* ‘глибока пропасть, вода’; *beцz* ‘глибоке, зарослe травою русло потоку’ [Роспонд 1972, с. 15–16].
ІЗ:
Як варіанти відомі такі інтерпретації генези астіоніма: іллір. **bulz / *buls* ‘брус, балка’ (О. Трубачов); пол. діал. *bełzy* (*bełży*) *się* ‘білитися’ (О. Брюкнер); ятвязьк. *bilsas* ‘білий’ з відповідною полонізацією (О. Трубачов); назва окремого племені *белзів* чи *белжан* (Ю. Відаєвич) [ЕСЛГНПР 1985, с. 27].
Зведений над урвищем, глибокою прірвою, недоступний для ворога *Белз* уже в XI ст. став столицею *Белзького князівства.* І ці характеристики міста відбиті у його назві.

23. БЕРДИЧІВ

ЯЗ: БЕРДИЧІВ, м., Житомирська обл. (75 439 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Бердич*
Назовнича схема: **Бердичъ* + *-ів* → *Бердичів*

БП:
Бердичів згадано в історичних джерелах 1320 р. (ЕУ І, с. 112) як місцевість, подарована родині Тишкевичів (ЕІУ, с. 222). Назва поселення вперше засвідчена в описі Житомирського замку 1545 р. (Архів I/VII, с. 126, с. 133) [Капренко О. П., 2007 с. 174]. Ойконім мотивовано антропонімом **Бердич.*
ДП:
Антропонім **Бердич* – відапелятивне ім’я, пор.: *Бердечевъ*, *Бердышъ* (Туп., с. 47), хрв. *Brdić* (Leks., с. 70), мотиване, на думку В. Лучика [Лучик 2014, с. 38], пол. та укр. історичним апелятивом *бердич* ‘алебарда’ (Brückner, с. 21), пор. *бердиш* ‘старовинна зброя – сокирка з лезом видовжено-півкруглої форми, насаджена на довгий держак’ (СУМ І, с. 158) (*бердиш* зображено сьогодні на гербі *Бердичева* серед основних атрибутів). Учений припускає ймовірність мотивації назви поселення прізвиськом *Берда*, утвореним від *бердо / берда* ‘обрив, горб, скеля’, діал. *бердя* ‘велике каміння’ (< **bьrdo* ‘вістря, гребінь’)

(ЕСУМ І, с. 169), чи особовою назвою *Бєрди* (< перс. *xuda*, тюрк. *berdi* ‘богом даний’: *и Турдучакъ Бєрди Давыдъ,* 1392–1393 рр.) (ССМ І, с. 92).
О. Карпенко, спираючись на зібране та описане І. Єфименко ономастичне гніздо **Вьrd- < *bьrd < *bher-*, що уможливило спростувати тюркську етимологію таких антропонімів і відстоювати їхнє питоме походження [Єфименко 2007, с. 71–72], переконана, що антропонім *Бердич* – похідне з суф. *-ićь < -itjo*, за допомогою якого утворювалися особові назви нащадків: **Вьrdićь < *Вьrditjь < *Вьrdъ* (*а, о*), а його антропооснова передає лексичні ознаки ‘кривизни, опуклості, вигнутості’ [Карпенко О. П. 2007, с. 175].
ІЗ:
Відомі припущення про: 1) зв’язок назви міста з кочовими племенами *берендеїв, берендичів* [Никонов 1966, с. 51]; 2) утворення назви населеного пункту від апелятива *бердо* ‘провалля’ (Гр. І, с. 50); 3) походження ойконіма від локально-поселенської назви людей *бердичі* у знач. ‘ті, що оселилися біля *берда*’; 4) походження назви поселення від професійної назви *бердичі* ‘ті, що виготовляли *берда*’, де *бердо* ‘ткацький верстат: вид гребеня в рамці, через зубці якого проходять нитки основи’ (Гр. І, с. 50) тощо.
Конотативні знач. астіоніма *Бердичів*: 1) єврейське місто («Ієрусалим Волині», «єврейський Париж»); 2) віддалене місто, провінція [Лукаш 2018, с. 57].

24. БЕРДЯНСЬК

ЯЗ: БЕРДЯНСЬК, м., Запорізька обл. (109 187 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Берда*
Назовнича схема: *Берда → Берди → Бердянськ*
Контроверсії: ОК; МтК

БП:
Поселення засноване 1827 р. (ГЕУ І, с. 80) на місці давніх козацьких та рибальських осель і морської пристані, зведеної 1673 р. запорозькими й азовськими козаками. Первісну назву селища *Берди* (до 1841 р.) мотивовано назвою р. *Берда*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 39), а далі за посередництва згаданого комоніма поіменовано місто *Бердянськ* (упродовж 1939–1958 рр. – м. *Осипенко* на честь льотчиці Поліни *Осипенко*).
ДП:
Гідронім *Берда* утворено внаслідок онімізації географічного терміна *бердо* ‘пагорб, височина, скеля, обрив, прірва’ (Мурзаев, с. 81); *бердя* ‘велике каміння’, ‘скалистий обрив’ (Марусенко, с. 216); діал. *бердя* (< прасл. **bьrdo* ‘вістря, гребінь’) (ЕСУМ І, с. 169).

ІЗ:
Цілком вірогідною є мотивація назви колишнього козацького поселення *Берди* не гідронімом, а оронімом чи мікротопонімом (назвою урочища) *Берда / Бердя*; [див. також: Габорак 2005, с. 20; Лучик 2014, с. 38].
Сьогодні місто-курорт *Бердянськ* відоме ще як *перлина Північного Приазов'я*; *столиця Азовських оздоровниць*.

25. БЕРЕГОВЕ

ЯЗ: БЕРЕГОВЕ, м., Закарпатська обл. (23 732 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *береговий* < *берег*
Назовнича схема: *береговий → Берегове*

БП:
Поселення вперше зафіксоване у відомих історичних джерелах 1247 р. Протягом своєї доволі тривалої історії воно іменувалося *Luprechtszasza, Lamprechszásza, Szász, Lompertháza, Beregszász, Берегово, Берегове, Берегів* (Дэже, с. 246). Мотивовано теперішній астіонім прикметником *береговий*.
ДП:
Базова лексема *береговий* 'прибережний' (Гр. І, с. 51), 'розміщений на прибережних ділянках' (СУМ І, с. 158) походить від апелятива *берег* 'межа між сушею і водою, вузька смуга суші, яка прилягає до річки, озера, моря; схил, що спускається до водного басейну' (Мурзаев, с. 82), 'край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін.; суходіл, територія, що прилягає до річки, озера, моря і т. ін.' (СУМ І, с. 158). Місто *Берегове* – 'поселення, розташоване *на бе́резі*'.
ІЗ:
На Закарпатті географічний термін *берег* міг уживатися також у знач. 'гора' [Лучик 2014, с. 38], 'підвищення, пагорб', 'гора, схил гори' (Марусенко, с. 216).

26. БЕРЕЖАНИ

ЯЗ: БЕРЕЖАНИ, м., Тернопільська обл. (18 878 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Локальні назви» (ЛН)
Базова локальна назва – *бережани*
Назовнича схема: *бережани → Бережани*
Контроверсія: АГК (мікрокод ВАА)

БП:
Поселення, засноване на берегах Золотої Липи, відоме з 1375 р. (ГЕУ І, с. 84), а 1416 р. зафіксоване в писемному джерелі як *Brzeszany* (AGZ V, с. 39). Його назву мотивовано лексемою *бережани*.
ДП:
Найімовірнішим є утворення ойконіма від назви людей за місцем поселення (проживання): *бережани* – ‘ті, що поселилися (живуть) *на берегах*’, пор. також діал. *бережан* ‘прибережний житель’ (ЕСУМ І, с. 170).
ІЗ:
Вірогідною є мотивація астіоніма катойконімом *бережани* ‘вихідці з населеного пункту *Берег, Береги* тощо’ або родинною назвою *Бережани* ‘родина *Бережана*’, пор. антропонім *Бережан* (Богдан, с. 11; Редько, с. 53) [Бучко 1990, с. 52; Котович 2000, с. 51–52; Лучик 2014, с. 39; Худаш 2006, с. 21]. Прізвище *Бережан* могло походити від мікротопоніма, воно надавалося особі за місцем проживання (Редько, с. 111), хоч нерідко складно встановити, що було первинним – прізвище *Бережан*, від якого утворився ойконім *Бережани*, чи навпаки [Царалунга 2007, с. 35].
Місто багате численними пам’ятками сакральної та фортифікаційної архітектури, мальовничими краєвидами побережжя р. Золотої Липи, за що отримало назву *маленька Швейцарія*.

28. БЕРЕЗАНЬ

ЯЗ: БЕРЕЗАНЬ, м., Київська обл. (16 452 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *_березань_
**Назовнича схема: ***_березань_ → *Березань*
Контроверсія: ГК

БП:
Поселення засноване не пізніше 1616 р. (ГЕУ І, с. 86). Його назву мотивовано незасвідченим апелятивом **березань.*
ДП:
Апелятив **березань* *‘білий, світлий’ (індоєв. **bhereg* ‘блищати; світлий’ (ЕСУМ І, с. 171), який став мотивом для назви р. *Березань* *‘біла, прозора (чиста) річка’ [Вербич 2013, с. 18] для іменування поселення міг уживатися зі знач. *‘територія, поросла березами’.
ІЗ:
Дослідники вважають можливим утворення астіоніма безпосередньо від апелятива *береза* чи від назви р. *Березанка*, п. Недри л. Трубежа л. Дніпра (СГУ, 40), або й сама *Недра*, на якій споруджено місто, колись іменувалася *Березанкою* [Лучик 2014, с. 40]. З. Купчинська зараховує назву м-ка *Березань*

(як і колишнього села *Березань Малая* Переяславського пов.) до утворень на ***-jь*** [Купчинська 2016, с. 724].

29. БЕРЕЗІВКА

ЯЗ: БЕРЕЗІВКА, м., Одеська обл. (9 644 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Березовський*
Назовнича схема: *Берез*[*овський*] + *-івк-а* → *Березівка*
Контроверсія: ЛнАрК (мікрокод АпЛн)

БП:
Назву теперішнього міста вперше нанесено на карту 1796 р. На початку XIX ст. поселення іменувалося *Нова Олександрівка*, згодом – почергово то *Ново-Олександрівка*, то *Березівка*, однак давніша, більш уживана назва *Березівка* перемогла [Карпенко ТПСО 1978, с. 7]. Мотивом для іменування поселення послугував антропонім *Березовський*.
ДП:
Карта 1809 р. фіксує недалеко від *Березівки* «*Трактир Березовського*», а це дає дослідникам підстави вважати, що за прізвищем *Олександра Березовського* поіменовано не тільки трактир, але й поселення [Карпенко 1978, с. 7].
ІЗ:
Цілком імовірно, що відтопонімним було прізвище власника трактиру, а не навпаки, тобто від відапелятивного ойконіма *Березівка* утворилося прізвище *Березовський*.
Народна етимологія пов'язує астіонім з лексемами '*бери і зови*' (**Беризовка*) як місцем найму робітників.
Сьогодні в Україні є 42 *Березівки*, назви яких, уважаємо, в абсолютній більшості є експлікаторами не антропонімного, а таки апелятивного коду. Тому *Березівка* Одещини – радше виняток, аніж правило.

30. БЕРЕЗНЕ

ЯЗ: БЕРЕЗНЕ, м., Рівненська обл. (13 284 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *березне* < *береза*
Назовнича схема: *березне* → *Березне*
Контроверсія: АІК (мікрокод ВАА)

БП:
Назву поселення вперше засвідчено в писемних джерелах 1445 р.: *у Бєрєзномъ* (Archiwum I, с. 137) [Пура 1990, с. 77]. Астіонім мотивовано формою середнього роду відносного прикметника *березний* (< *береза*) [Лучик 2014, с. 41].
ДП:
Березний – т. с., що *березовий* ‘прикметник до *береза*’ (Гр. I, с. 52; СУМ I, с. 160). Літописний ойконім *Бєрєзныи* [ЕСЛГНПР 1985, с. 19] (тепер *Березна*, Чрн.) підтверджує давність творення ойконімів такого типу; пор. також: *Вербна, Вересна, Колодне, Кремне, Липне* та ін.
ІЗ:
Я. Пура припускає можливість утворення назви поселення *Березне* від особової власної назви *Березний*, відтопонімного антропоніма, похідного від назв населених пунктів *Березна, Березно* [Пура 1990, с. 78]. Історики зазначають, що якийсь час поселення іменувалося *Андріїв*, тож на гербі *Березного* зображено і Андріївський хрест, і два листки *берези*.

31. БЕРЕСТЕЧКО

ЯЗ: БЕРЕСТЕЧКО, м., Волинська обл. (1 711 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **берестець*
Назовнича схема: **берестець → Берестечко*
Контроверсія: МК

БП:
Найдавніші фіксації назви поселення припадають на першу половину XVI ст., приблизно на 1516 р.: *Бєрєстечко* [Шульгач 2001, с. 12] (якщо топонім *Берестки*, засвідчений під 1445 р. (ГЕУ I, с. 88) уважати таким, що не стосується теперішнього *Берестечка*). Назву мотивовано апелятивом **берестець.*
ДП:
Для творення апелятива (географічного терміна) **берестець* ‘зарості молодого бересту’ послугував апелятив *берест* ‘листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень’ (СУМ I, с. 160). В. Шульгач уважає, що назва поселення могла походити безпосередньо від апелятива **берестець* або опосередковано від однойменного мікротопоніма [Шульгач 2001, с. 12].
ІЗ:
Ойконіми-демінутиви нерідко вказують на міграційні процеси, тож і жителі *Берестків, Берестового* (пор. літописне *Бєрєстовоє* [ЕСЛГНПР 1985, с. 19]),

Берестя тощо після знищення чи розорення їхньої оселі могли заснувати нове поселення та поіменувати його *Берестечком*.
Місто ввійшло в історію України як місце безмежної звитяги, мужності та водночас трагедії й поразки запорозького козацтва; битва під *Берестечком* між Військом Запорозьким під проводом Богдана Хмельницького та польською армією зумовила народження геніальної Шевченкової метафори «*нас тут триста як скло товариства лягло...*». Конотативні значення астіокультуроніма *Берестечко*: 1) трагічна подія в українській історії; 2) людська трагедія; 3) поразка [Лукаш 2018, 59]. Сьогодні аналізований астіонім – це ще й структурний елемент ергоніма – заповідника «Поле *Берестецької* битви».

32. БЕРИСЛАВ

ЯЗ: БЕРИСЛАВ, м., Херсонська обл. (12 417 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з образним значенням
Базова словосполука – *брати славу*
Назовнича схема: *бери славу → Берислав*

БП:
Поселення *Берислав* відоме з кінця XVIII ст. (ГЕУ І, с. 89). До того часу, як припускають історики, тут була столиця Остготського королівства *Данпаритадт* (III–IV ст.), резиденція хана Тохтамиша – *Догангечіт*, на початку XV ст. – литовська фортеця *Вітовта* (*Вітовтова*) *митниця*, а згодом захоплена та перейменована турецька твердиня *Кизикермен, Кизькермен* (‘*Дівоча фортеця*’ [Янко 1998, с. 42]). 1695 р. полки Івана Мазепи відвоювали фортецю, а 1784 р. на її місці відновлено місто, поіменоване *Берислав.* У назві поселення закодовано словосполуку *брати славу.*
ДП:
Формально *Берислав* утворено за слов’янською посесивною моделлю (**Берислав* + ****jь*** **→** **Бериславль*), однак фактично – внаслідок злиття в одне слово метафоричної наказової конструкції: *бери славу!* Назву присвоєно поселенню з нагоди підкорення Кримського ханства та заснування на руїнах фортеці *Кизикермен* міста [Лучик 2014, с. 42].
ІЗ:
Берислав – найдавніше поселення Херсонської області, що й спричинило утворення такої описової назви.

33. БЕРШАДЬ

ЯЗ: БЕРШАДЬ, м., Вінницька обл. (12 552 жит.)

Гідронімний код (ГК)

Базовий гідронім – *Бершадь*
Назовнича схема: *Бершадь → Бершадь*
Контроверсія: АІК

БП:
Поселення відоме з 1459 р. (ГЕУ І, с. 90). Його назву мотивовано назвою ріки *Бершадь*, тепер р. *Бершадка*, л. Дохни п. Південного Бугу (СГУ, с. 46). В історико-географічних документах від витоку до місця впадання ця річка фіксувалася по-різному: *Бершада, Берладинка, Бернадинка*; у верхів'ях – *Бережанка*; *Bersadam* (1579 р.); *Bercad* (перша пол. XVII ст.), *Бершедка* (XVII – поч. XVIII ст.); *Бершадки*; *Бернардынка, Бершадка* (1849 р.); *Бернардинка* (1875 р.), *Bernadynka, Bernardynka, Berszadka* (1880 р.), *Бершадка* або *Дохна*; *Бершадка, Бритавка* та ін. (СГУ, с. 46).
ДП:
Гідронім *Бершадь* дослідники пов'язують із запозиченою з германських мов назвою риби *берш* 'вид судака, окуня' (Фасмер І, с. 159–160), дооформленою суф. *-адь / -ядь* у збірній функції [Лучик 2014, с. 43].
ІЗ:
Певні сумніви щодо достовірності мотивації гідроніма апелятивом *берш*, а також сучасна назва р. *Бершадка*, що за структурою швидше могла би бути похідною від назви поселення, а не навпаки, дозволили Л. Дикій припустити ймовірність утворення астіоніма від гіпотетичного антропоніма **Бершад* за допомогою суфікса ***-*jь*** [Дика 2009, с. 12], щоправда З. Купчинська ойконім *Бершадь* серед посесивів на ***-*jь*** не розглядає [Купчинська 2016, с. 723–768].
Народна етимологія найчастіше пов'язує назву міста з іменами німця *Берниа* та дочки воєводи *Берниии*.

34. БІБРКА

ЯЗ: БІБРКА, м., Львівська обл. (3 817 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Бібрка*
Назовнича схема: *Бібрка → Бібрка*

БП:
Поселення *Бібрка* засноване в XIII ст. (ГЕУ І, 93), хоча давні літописи 1211 р. фіксують тільки однойменну ріку: *на рѣкоу Бобрѣкоу* (ПСРЛ ІІ, с. 730) [ЕСЛГНПР 1985, с. 20]. Ойконім потрапив до документів тільки в XV ст., коли *Бібрка* отримала маґдебурзьке право і стала *Новобібркою* [Котович 2000, с. 53]). Назву міста мотивовано гідронімом *Бібрка.*
ДП:
Гідронім *Бібрка*, л. Дністра (СГУ, с. 52), утворено від апелятива *бобръ* 'річковий бобер' [ЕСЛГНПР 1985, с. 20]. О. Стрижак припускав, що назва

Бібрка могла постати на базі кельт. етимона і зближував її з етнонімом *Bibroci* ‘боброві’ (ЭССЯ, с. 82). Однак С. Вербич кельтську етимологію гідроніма *Бібрка* вважає хибною і доводить, що в основі історичної назви *Бобръка* засвідчено праслов. **bobrъkъ* ‘бобер’ з подальшою зміною граматичної форми чол. р. на жін. р. у результаті узгодження з лексемою *річка* [Вербич 2017, с. 93–94].

ІЗ:

«Боброва тема» збережена в назвах більше 30-ти ойконімів України, серед яких не тільки репрезентанти гідронімного коду, але й мікротопонімного та антропонімного.

Відоме зображення *бобра* на гербі *Бібрки* ще з 1569 р.

35. БІЛА ЦЕРКВА

ЯЗ: БІЛА ЦЕРКВА, м., Київська обл. (209 291 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Біла церква***
Назовнича схема: *Біла церква → Біла Церква*

БП:

Попередником теперішнього міста був літописний *городъ Гюргєвъ / Юрьгевъ*, засвідчений в історичних джерелах 1095 р.: *к Гургеву* (ПСРЛ I, с. 229); *а Юрьгевъ зажгоша* (ПСРЛ VII, с. 8) [ЕСЛГНПР 1985, с. 48]. Сучасний астіонім виник наприкінці XIV ст. [Похилевич 1864, с. 491]. Назву поселення мотивовано мікротопонімом *Біла церква*.

ДП:

Залишки будівлі *білої церкви*, спорудженої в заснованому Ярославом Мудрим *го́роді* та поіменованому за його хресним іменем *Гюргии* < *Георгии* [ЕСЛГНПР 1985, с. 48], були після чергового ворожого спустошення найпомітнішою спорудою, навколо якої виросло нове поселення. Мікротопонім мотивовано словосполукою *біла церква*, де *церква* ‘будівля, в якій відбувається християнське богослужіння’ (СУМ XI, с. 202); *білий* ‘який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний’(СУМ I, с. 181).

ІЗ:

Л. Похилевич наголошує, що будівля *білої церкви*, яка послугувала мотивом для іменування навколишньої території, а далі й поселення, була не «білоберезовою», а «білокам’яною», та заперечує припущення окремих дослідників про розбійника *Білого*, його вдову *Білу*, власні імення яких нібито засвідчено в назві міста [Похилевич 1864, с. 490–491].

36. БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ

ЯЗ: БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ, м., Одеська обл. (48 967 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базова словосполука – *Білий го́род*
Атрибутивний компонент – *Дністровський*
Назовнича схема: *Біл(ий)* + *го́род* + *Дністровський* → *Білгород-Дністровський*

БП:
Одне з найдавніших міст світу, відоме щонайменше з VI ст. до н. е. (ГЕУ І, с. 94), іменувалося по-різному автохтонами та мандрівниками: *Тіра, Оксія, Аспрон, Маврокастрон, Четата-Албе, Адиба, Аккерман, Бѣлъгородъ, Білгород-Дністровський* та ін. У грамотах XV ст. засвідчене як *Белогород*; у літописах 1482 р. – *Бѣлиградъ*, *Бѣлъгород* [Нерознак 1983, с. 34]. Провідна характеристика майже всіх згаданих назв поселення зводиться до вказівки на *біле місто.*
ДП:
Дослідники стверджують, що прикметник *бѣл*(*ыи*) в астіонімі вживався первісно в знач. ‘гарний, красивий’; *городъ* – ‘укріплене поселення; фортеця’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 28]; *Дністровський* – заснований біля *Дністровського лиману*.
ІЗ:
Давньоукр. назва *Бѣлъгородъ* скалькована наприкінці XV ст. турками як *Ак-Керман* (‘*біла фортеця / біле місто*’). *Аккерманом* поселення називали до 1944 р., опісля ж йому повернули історичну українську назву та додали атрибутивний компонент *Дністровський* для відмежування від *Бєлгорода* слобожанського, що нині належить РФ.

37. БІЛИЦЬКЕ

ЯЗ: БІЛИЦЬКЕ, м., Донецька обл. (8 125 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Білицькі***
Назовнича схема: *Білицькі → Білицьке*

БП:
Часом постання поселення називають початок XX ст. – 1909 р. (ГЕУ І, с. 96). Однак, попри недавній час заснування міста, не збережено відомостей про первісну його назву. Астіонім, найвірогідніше, мотивовано мікротопонімом **Білицькі.*

ДП:
1909 р. територію майбутнього міста було дозаселено вихідцями з села **Більчани* чи **Білиця*. Місцевість, де замешкали *більчанці / білинці*, поіменували **Білицькі*. Цим мікротопонімом мотивовано назву міста.
В. Лучик указує на вірогідність виникнення ойконіма внаслідок субстантивації та онімізації відносного прикметника на ***-ське / -цьке*** з основою незасвідченого мікротопоніма **Білики, *Білиця, *Білич* [Лучик 2014, с. 48].
ІЗ:
Поселення засновано на землях Кальміуської паланки Війська Запорозького.

38. БІЛОГІРСЬК

ЯЗ: БІЛОГІРСЬК, м., Автономна Республіка Крим (18 252 жит.)

Оронімний код (ОК)
Базовий оронім – *Біла гора* (*Ак-Кая***)**
Назовнича схема: *Біла гора* + *-ськ* → *Білогірськ*

БП:
Поселення, відоме з XIII ст., до 1944 р. іменувалося *Карасу-Базар* (ГЕУ І, с. 97). Теперішню назву міста мотивовано оронімом *Біла Гора*.
ДП:
У час перейменування кримських поселень назву населеного пункту не просто змінено, але й закладено в ній протилежну ознаку. Первісному *Карасу-Базар*, де гідронім *Карасу*: тюрк. *кара* ‘чорний’, ‘поганий’ (Радлов II/1 с. 132–142), *су* ‘вода; річка, струмок; мокрий’ (Радлов IV/1 с. 743–746), букв., ‘чорна ріка’ (*базар на чорній ріці*), протиставлено оронім *Ак-Кая – ак* ‘білий’, *кая* ‘скеля, круча’ (Мурзаев, с. 267), тобто ‘біла гора’ [Лучик, с. 17, с. 49, с. 248, с. 456].
ІЗ:
Мотивом для перейменування послугувала назва суміжної гори *Ак-Кая* (‘*біла скеля*’). Ознака *білої гори* закладена ще в назвах українських поселень: *Білогірка* (Хрс.), *Білогір’я* (Зп., Хм.), *Білогорівка* (Днц., Лг., Рв.).

39. БІЛОЗЕРСЬКЕ

ЯЗ: БІЛОЗЕРСЬКЕ, м., Донецька обл. (15 220 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Білозерка***
Назовнича схема: *Білозерка* → *Білозерське*
Контроверсія: ГК

БП:
Назву поселення, заснованого 1913 р. (ГЕУ І, с. 99) та первісно поіменованого *Білозеркою*, мотивовано мікротопонімом *Білозерка*.
ДП:
Мікротопонім *Білозерка* утворено від назви на позначення місцевості з характерним вапняковим (білим) ґрунтом. В. Лучик висуває припущення про зв'язок астіоніма з не зафіксованим тут лімнонімом **Біле озеро* [Лучик 2014, с. 50].
ІЗ:
Тривалий час у *Білозерському* висаджували багато квітів, що спричинило дескрипцію *місто троянд*.

40. БІЛОПІЛЛЯ

ЯЗ: БІЛОПІЛЛЯ, м., Сумська обл. (16 394 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **білопілля*
Назовнича схема: **білопілля → Білопілля*
Контроверсія: МтК

БП:
Поселення засноване 1659 р. на місці стародавньої оселі *Вир*, біля фортеці *Крига* та поіменоване сотником Степаном Фоменком і його козацькою сотнею за назвою їхньої малої батьківщини – *Білопілля* на Брацлавщині (теперішнє с. *Білопілля* Вінничини) [Іваненко 2017, с. 34]).
ДП:
Теперішня назва мотивована апелятивом (географічним терміном) **білопілля* 'чисте, незасіяне поле', 'необжита земля'. Колишні (*Вир, Крига*) – утворені від однойменних гідронімів.
ІЗ:
Вірогідною є мотивація астіокультуроніма мікротопонімом **Білопілля*.
Цілком імовірно, що назва поселення *Білопілля* постала не на базі зазначеного апелятива чи мікротопоніма, а сформувалася як ойконім на *-пілля* від прикметника *білий* («утворення на *-пілля* є новітніми, власне українськими за формою» [Бучко, Бучко 2013, с. 282]).

41. БІЛЯЇВКА

ЯЗ: БІЛЯЇВКА, м., Одеська обл. (12 526 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)

Базовий антропонім – *Біляй / Біляїв*
Назовнича схема: *Біляй* + *-івк-а* → *Біляївка* або ***Біляїв* + *-к-а* → *Біляївка***

БП:
Поселення засновано наприкінці XVIII ст. (ГЕУ І, с. 102) на місці колишніх козацьких займищ, що дало підстави історикам вести мову про назву хутора кошового судді Антона Головатого *Головківку* як про попереднє іменування *Біляївки*.
Мотивом для номінування поселення послугувала відапелятивна власна назва *Біляй* або пізніше поширене прізвище *Біляїв* [Лучик 2014, с. 52].
ДП:
Біляй – особова назва (Вес., с. 36; Демчук, с. 65), утворена від прикметникової основи *біл-* (< *бѣл-*) ‘білий’, хоч можлива й відкомпозитна версія походження цього антропоніма; пор. *Бѣлбогъ, Бѣловѣтъ, Бѣлизаръ, Бѣлиморъ, Бѣловодъ, Бѣлославъ* (Мор., с. 32), *Белизар, Белослав* (Ил., с. 70), *Beligoj* (Leks., с. 37) тощо.
ІЗ:
Народні перекази розповідають про перейменування *Головківки* кошовим отаманом Сидором *Білим* або в пам’ять про нього, а також про мотивацію теперішнього астіоніма назвою озера *Біле*.

42. БЛАГОВІЩЕНСЬКЕ

ЯЗ: БЛАГОВІЩЕНСЬКЕ, м., Кіровоградська обл. (6 051 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий агіонім – *Благовіщення*
Назовнича схема: *Благовіщення* + *-ськ-е* → *Благовіщенське*

БП:
Поселення засноване на початку 80-х років XIX ст. (ГЕУ І, с. 331) у зв’язку зі спорудженням цукроварні біля села *Грушки* та поіменоване як висілок *Грушківського цукрового заводу* або *Грушівський висілок*. У 20-х роках XX ст. призаводські забудови об’єднано в робітниче селище *Благовіщенське*, до якого згодом приєднано й навколишні села *Грушки, Тарасівку, Шамраївку*. 1924 р. об’єднане поселення перейменовано на *Ульяновку*. 2016 р. містові відновлено назву *Благовіщенське*.
ДП:
У християнській традиції апелятив *благовіщення* пов’язаноий із благою вістю, яку повідомив Архангел Гавриїл Діві Марії про непорочне зачаття від Святого Духа й народження Божого Сина – Ісуса Христа та символізує християнське свято *Благовіщення*, яким ушановують цю подію.

ІЗ:
Первісне іменування поселення могло бути пов'язаним з освяченою *Благовіщенською* церквою, хоча й не маємо відомостей про зведення такої церкви в колишньому *Благовіщенському*.

43. БОБРИНЕЦЬ

ЯЗ: БОБРИНЕЦЬ, м. Кіровоградська обл. (10 758 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Бобринець* (тепер ***Бобринка***)
Назовнича схема: *Бобринець → Бобринець*
Контроверсія: АІК

БП:
Поселення вперше засвідчено в писемних документах 1767 р. (ГЕУ І, с. 109). Етимоном астіоніма став гідронім *Бобринець.* Річка *Бобринка*, п. Сугоклії п. Інгулу л. Південного Бугу (за експедиційними матеріалами Л. Масенко – *Дрюкова* (*Дрюківка*) [Масенко 1977, с. 146]), у документах XIX ст. зафіксована як *Бобринецъ* (СГУ, с. 59).
ДП:
Гідронім *Бобринець* мотивовано апелятивом **бобринець* 'місце, де водяться *бобри*' (*бобер* 'великий водяний (річковий) гризун, що дає цінне хутро' (СУМ І, 205).
ІЗ:
Колишні іменування поселення ще як слобода *Бобринцово, Бобринцева* дають підстави висувати припущення про відантропонімне походження назви. Відомі судження про заснування поселення конкретними особами: козаком Хомою *Бобриком*, графом Олексієм *Бобринським*, вихідцями з села *Великий Бобрик* на р. Кодимі чи *Старий Бобрик* на Житомирщині тощо [Голінатий 2014, с. 11–13].

44. БОБРОВИЦЯ

ЯЗ: БОБРОВИЦЯ, м., Чернігівська обл. (11 030 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Бобровиця* (тепер ***Бистриця***)
Назовнича схема: *Бобровиця → Бобровиця*
Контроверсія: МК

БП:
Час заснування поселення – XII ст. (ГЕУ І, с. 110). Назву давнього містечка мотивовано гідронімом *Бобровиця*, л. Трубежа л. Дніпра (СГУ, с. 60). Її

зафіксовано в документах XVII–XIX ст., а вже на картах кінця XIX ст., як і сьогодні, ріка поіменована *Бистрицею*.

ДП:

Назву р. *Бобровиця* мотивовано апелятивом *бобер*, проте причина перейменування річки з *Бобровиці* на *Бистрицю* залишається невідомою. В. Лучик не ототожнює теперішню *Бистрицю* з колишньою *Бобровицею*, тому допускає утворення назви поселення безпосередньо від прикметника *бобровий* або від назви місцевості (мікротопоніма) *Бобровиця* в басейні р. *Бистриці* [Лучик 2014, с. 55].

ІЗ:

Назву також пов'язують з *бобрівниками*, мисливцями на бобрів, які володіли в цій місцевості бобровими гонами.

45. БОГОДУХІВ

ЯЗ: БОГОДУХІВ, м., Харківська обл. (15 176 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий агіонім – церква ***Бога Духа Святого***
Назовнича схема: *Бога Духа → Богодухів*
Контроверсія: АІК

БП:

На землях відомого з 1571 р. поселення *Дяків Острог* (*Дякове Городище*) майже через сто років виросло укріплення *Богодухівська Гать* [Янко 1998, с. 54], сьогоднішнє місто *Богодухів*. 1662 р. у *Богодухів* прибули переселенці з Правобережної України на чолі з отаманом Тимофієм Крисою (засновником села *Крисине*, колишнього *Крисиного Яру*), тож роком постання поселення вважають то 1662 р., то 1571 р. – час заснування *Дякового Острога*.

ДП:

Походження назви населеного пункту пов'язують з церквою *Бога Духа Святого* [Абдула 2007, с. 92]. Документи не фіксують такої церкви в давньому *Богодухові*, однак дослідники припускають вірогідність її спорудження ще в *Дяковому Острозі* й присвоєння навколишній болотистій місцевості назви *Богодухівська гать*.

ІЗ:

Зважаючи на структуру назви, можна вести мову про її утворення від не засвідченого у відомих ономастиконах антропоніма **Богодух* [Лучик 2014, с. 57].

Цікаво, що в часи активних радянських перейменувань, коли майже всі назви релігійного походження стиралися з географічної карти країни, *Богодухів* від 1662 р. жодного разу не перейменовували. Можливо, з огляду на народноетимологічні легенди про тутешніх розбійників або болотисті місця, які

змушували «віддавати *Богу душу*», чи, навпаки, про чисте, одухотворене повітря *Богодухова*.

46. БОГУСЛАВ

ЯЗ: БОГУСЛАВ, м., Київська обл. (16 190 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Богуслав*
Назовнича схема: *Богуславъ + *-jь → Богуславль → Богуслав*

БП:
Теперішнє місто отримало назву в спадок від однойменного давнього городища *Богуславлѧ*: *Всеволодъ бо просѧше оу него … Богуславлѧ*, 1195 р. (ПСРЛ ІІ, с. 683) [ЕСЛГНПР 1985, с. 20], яке входило до складу оборонної системи Київського князівства. Астіонім мотивовано композитним іменем *Богуславъ* (Мор., с. 16; Туп., с. 113).
ДП:
Семантику базового антропоніма *Богуславъ* І. Желєзняк трактує як 'той, що *славить Бога*' [ЕСЛГНПР 1985, с. 20]. Перший компонент цього двочленного імені *Бог(у)-* вживався також у знач. 'доля, щастя, сила, благо, любов' (Мор., с. 15); 'багатство, щастя, доля' (Sv., с. 70). Другий компонент *-славъ* – 'називатися, іменуватися, бути відомим' (Мор., с. 82), 'слава, ім'я' (Sv., с. 85–86). Тож первісно ім'я могло вживатися зі знач. 'прослався любов'ю, щастям, багатством, долею', 'будь щасливим' [Радьо 1998, с. 70]. Ця особова власна назва відома багатьом слов'янським мовам: бол. *Богуслав* (Ил., с. 79), пол. *Bogusław* (SSNO I/2, с. 189), серб., хорв. *Богослав*, кашуб. *Bogoslav*, чес. *Bohuslav* [Чучка 2011, с. 66]. Ім'я мало й конкретних історичних носіїв – західнопоморського (щецинського) князя *Богуслава I* та його сина *Богуслава II* (ЛР, с. 470).
ІЗ:
Легенда пов'язує іменування городища з постаттю Ярослава Мудрого та з його відповіддю на багатолюдне «Слава Ярославу!» – «*Богу слава*!». Однак суперечить такій версії як структура оніма, так і відсутність не лише в Київській Русі, але й у всій Славії назв населених пунктів, утворених від вигукових фразем. Тож якщо Ярослав Мудрий 1032 р. і спричинився до розбудови *Богуслава* (пам'ятник з такої нагоди споруджено в місті 2012 р.), то поіменоване давнє поселення було ще до правління князя Ярослава Мудрого, тобто десь за 150, а то й більше років до того, як у літописах з'явилася перша писемна згадка про нього.
Дескрипція *маленька Швейцарія*, яка часто сьогодні вживана замість офіційної назви міста (насамперед у сфері туризму) своїм народженням завдячує наявному тут геологічному пам'ятникові природи – *Богуславському гранітному*

оголенню. Майже десятиметрові скелі розкинулися вздовж русла р. Рось, зосібна й у центральній частині *Богуслава.*

Аналізований астіокультуронім долучився до системи українського символотворення. Маємо на увазі відтопонімне прізвисько *Марусі Богуславки* – героїні козацької народної думи, яка звільнила 700 козаків-невольників після їхнього тридцятирічного перебування в турецькому полоні й стала символом героїчної відданості української жінки рідній землі та її оборонцям.

47. БОКОВО-ХРУСТАЛЬНЕ

ЯЗ: БОКОВО-ХРУСТАЛЬНЕ, м., Луганська обл. (11 588 жит.)

Онімний код (ОК)
Базовий ойконім – *Хрустальний*
Апелятивний код (АпК)
Базовий атрибутив – *боковий*
Назовнича схема: *боковий + Хрустальний → Боково-Хрустальне*

БП:
Поселення засновано 1954 р. на місці чотирьох шахтарських селищ (ГЕУ І, с. 148) з присвоєнням йому меморіальної назви *Вахрушеве* (на честь колишнього народного комісара вугільної промисловості СРСР В. Вахрушева). Теперішню назву мотивовано астіонімом *Хрустальний* та прикметником *боковий*.

ДП:
Для перейменування міста 2016 р. використано назву ближнього м. *Хрустальний* (базовий астіонім утворено від назви ріки *Хрустальна*, л. *Жолобків* п. *Міусу* (СГУ, с. 595) та прикметник *боковий* (на Луганщині побутує і село *Бокове*, і смт *Боково-Платове*) із вказівкою на місце розташування поселення – *боковий* ‘який міститься збоку; спрямований убік; бічний’ (СУМ І, с. 213).

ІЗ:
Сьогодні на невеликій відстані одне від одного крім м. *Боково-Хрустальне* побутують поселення м. *Хрустальний*, смт *Хрустальне*, с-ще *Хрустальний*, смт *Садово-Хрустальницький*, основним мотиватором поіменування яких став гідронім *Хрустальна*.

48. БОЛГРАД

ЯЗ: БОЛГРАД, м., Одеська обл. (15 044 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Етнічні назви» (ЕтН)
Базовий етнонім – *болгари*

Назовнича схема: *бол*(*гарський*) + *град* → *Болград*

БП:
Назва *Болград* офіційно присвоєна колишнім *Табакам* 1819 р. 1812 р. тут поселилися болгари-втікачі з Османської імперії. Відтоді *Болград* став основною колонією переселенців [Карпенко 1977, с. 199].
ДП:
Припущення, що першу частину астіоніма мотивовано болгарським діал. *бол* ‘великий’, Ю. Карпенко вважає неприйнятним з огляду на історичні умови та конкретну ситуацію виникненння ойконіма: *Болгарське місто / Болгарський град → Болгар-град / Бол-град* [Карпенко 1977, с. 199], букв. ‘*місто болгарів*’.
ІЗ:
Сьогодні в Одеській обл. побутує близько 50-и сіл, у яких постійно мешкає значна кількість болгар і звучить болгарська мова. Найбільше *болгарів* – у *Болграді* (біля 48 % від усіх мешканців міста).

49. БОЛЕХІВ

ЯЗ: БОЛЕХІВ, м., Івано-Франківська обл. (10 623 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Болех*
Назовнича схема: *Болех* + *-ів* → *Болехів*

БП:
Землі, поіменовані *Болехівськими* та подаровані Данилові Дажбоговичу, відомі у писемних джерелах з 1371 р. [ІМС ІФ, с. 206; НЗТ, с. 3]. Фіксацію назви поселення *Болехів* засвідчено в давніх актах рівно через століття, 1472 р.: *Bolechow* (AGZ VII, с. 127). Мотивом для творення назви міста став антропонім *Болех*.
ДП:
Відкомпозитний антропонім *Болехъ* (Мор., с. 21), пор.: пол. *Bolech* (SSNO I, с. 209), чес. *Bolech* (Sv., с. 147), учені розглядають як суфіксальний дериват слов’янських особових власних імен-композитів на взірець *Болеборъ*, *Болебудъ*, *Болегнѣвъ, Болегостъ* [Худаш 1995, с. 38], *Болеславъ* [ЕСЛГНПР 1985, с. 22; Лучик 2014, с. 58; Makarski, с. 39] або реконструйованого **Болестрахъ* [Купчинський 1981, с. 61; Лучик 2014, с. 58]. Первісна апелятивна семантика композитного компонента *Бол(е-)* співвідносна з праслов. **boľь, *boleti* ‘хворий, хворіти’ (ЕСУМ I, с. 199).
ІЗ:
Ойконім послідовно фігурує у всіх відомих історичних документах як *Болехів*, а не **Болохів* чи **Волохів.* Тож не знаходимо належних підстав пов’язувати його

генезу з етнонімом *волох* ‘волошин, румун’ (Гр. І, с. 252) або з розбитими Данилом Галицьким 1226 р. та розпорошеними Галичиною *болохівцями* – племенами зі Східного Поділля [НЗТ, с. 3].
М. Габорак уважає, що «волоський слід» з’явився у структурі астіоніма у зв’язку з поділом *Болехова* на дві частини – *Болехів Руський*: *Bolehow Ruthenicum*, 1488 р. (ACZ XV, с. 258) та *Болехів Волоський*: *Bolechow Valachorum*, 1472 р. (ACZ VII, с. 127) [Габорак 2007, с. 22]. Тож у назві міста закладена вказівка на належність автохтонного українського поселення *Болеху*, а не *волохам*. Етнонім *волохи* значно пізніше послугував для творення назви частини поселення, збереженої до сьогодні у вигляді мікротопоніма *Волоське Село* – місцевість у північно-східному районі міста [Гнатишак 2017, с. 99].
З огляду на значну кількість велосипедів у місті (від того, очевидно, часу, коли тут працювали великі промислові підприємства, а міського транспорту не було) виникла й активно використовується нині дескрипція *місто на роверах* (*ровер* – діал. ‘велосипед’).

50. БОРЗНА

ЯЗ: БОРЗНА, м., Чернігівська обл. (9 775 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Борзна*
Назовнича схема: *Борзна → Борзна*

БП:
Поселення засноване в XVI ст. (ГЕУ І, с. 118), за іншими даними – у XV ст., на теренах давнього городища. Мотивом для його іменування стала назва ріки *Борзна*, п. Дочі п. Дівиці л. Лошу л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 64).
ДП:
Гідронім походить від прикметника *борзий* ‘прудкий, швидкий’ (Гр. І, с. 86), пор. *борзина* ‘бистрина на ріці, ділянка стрімкої течії; швидка течія, поріг тощо’ (Мурзаев, с. 93).
ІЗ:
Близькі за структурою ойконіми *Борзівщина* (См.) та *Борзова* (Вл.), на думку дослідників, мотивовані не гідронімом, а похідним відантропонімним мікротопонімом (с. *Борзівщина* < мікротопонім **Борзівщина* < особова назва *Борз*(*ов*) [Іваненко 2017, с. 37]) чи безпосередньо антропонімом (с. *Борзова* < особова назва *Борз*(*ий*) [Шульгач 2001, с. 15]).
Народноетимологічні версії пов’язують назву міста з лексемами *борозна, борона, борть* тощо.

51. БОРИСЛАВ

ЯЗ: БОРИСЛАВ, м., Львівська обл. (33 186 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Бориславъ*
Назовнича схема: *Бориславъ + *-jь → Бориславль → Борислав*

БП
Літописний *Бориславль дворъ* локалізовувався в Києві [ЕСЛГНПР, с. 23; Купчинський 1970, с. 126], пустище *Бориславово* – на Новгородщині [Шульгач 2008, с. 315], а не зафіксоване в історичних джерелах городище **Бориславль* – на Підкарпатті. Назва теперішнього міста (у першоджерелах – монастиря) засвідчена в польськомовних документах XIV ст., але без компонента *-ль* основи *-славль*: *Boryslaw,* 1387 р. (MRPS IV, с. 330). Прадавність постання *Бориславa* підтверджується не так уже й далеким сусідством могутньої древньої фортеці IX ст. *Тустань*, а також давністю назв тих поселень, які в 30-х роках XX ст. стали частиною *Бориславa* (*Тустановичі*, *Губичі*, *Мразниця*; набагато молодша *Баня-Котівська*) і, безперечно, мовними чинниками: архаїчністю ойконімотвірної моделі на ***-jь*** та базового імені-композита *Бориславъ*.
ДП:
Найдавніша писемна фіксація праслов. імені *Бориславъ* (Туп., с. 38) відносить до 1147 р. і стосується особи боярина *Бориславa*, який, імовірно, був батьком літописця Нестора. Доіменне значення лексеми *борислав* було побажальним і виражало ідею '*виборюй славу!*' [Чучка 2011, с. 75].
ІЗ:
Згаданий у документах XIV ст. монастир *Борислав* прибрав собі, очевидно, готове ймення того поселення (городища) **Бориславля*, на землях якого був споруджений. Інші ж версії, як-от: утворення ойконіма від словосполучення *бори славні* або *борці славні*, від назви особи *славний з борів*, від гіпотетичних лексем **бруслав* '*кам'янистий*', *бреніє* тощо – народне етимологізування, побудоване на так званій «грі слів» і не має наукового підґрунтя.
«*Борислав сміється*» – відомий твір Івана Франка (1881 р.), в якому показано робітничі страйки на нафтових промислах краю. Астіокультуронім *Борислав* у складі наведеного бібліоніма – символ прогресивних змін у суспільстві.

52. БОРИСПІЛЬ

ЯЗ: БОРИСПІЛЬ, м., Київська обл. (62 281 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Борис*
Назовнича схема: *Борис* + *-піль* (< *поль*) → *Бориспіль*

БП:
Історія сучасного *Борисполя* бере початок від літописних топонімів – *Л(ь)то*: *на Льтѣ*, 1015 р. (ПСРЛ І, с. 132); *Льтьскоє*: *поле Летьскоє*, 1019 р. (ПСРЛ І, с. 144); *Льтьская* божниця, вона ж церква *Свѧтою Мучєнику Борису и Гълѣбу* на р. Альті п. Трубежа л. Дніпра: *ии Летьскую божницю*, 1154 р. (ПСРЛ І, с. 344) [ЕСЛГНПР 1985, с. 85–86]. Назву поселення мотивовано антропонімом *Борисъ* < *Борославъ* (Туп., с. 38).
ДП:
Очевидно, назву теперішнього міста пов'язано з іменем історичної постаті – князя *Бориса*, на місці загибелі якого Володимир Мономах побудував 1117 р. кам'яну церкву. В пам'ять про князя як про одного з перших канонізованих святих Київської Русі від кінця XVI ст., з 1590 р. (ГЕУ І, с. 119), поселення почало іменуватися *Борисполем.*
ІЗ:
Борис (990–1015) – син Володимира Великого, молодший брат Ярослава Мудрого, убитий братом Святополком Окаянним. Смерть прийняв покірно, не маючи наміру ні виступати проти старшого брата, ні боронитися від нього. За таку покору був канонізований як священномученик. Щоправда, історики не одностайні в твердженні про факт братовбивства, вчиненого Святополком.
Народні перекази пов'язують назву міста переважно з іменем князя *Бориса*. Однак трапляються серед них і такі, що обстоюють імовірність побутування назви *Бариш-поле / Баришпіль* та узгоджують її з місцем торгівлі, з можливістю одержання *бариша, прибутку, вигоди* тощо.
Географічне розташування міста спричинило з'яву дескрипції *східні ворота Києва*. У зв'язку зі спорудженням 1959 р. державного підприємства «Міжнародний аеропорт *Бориспіль*» набула поширення ще одна дескрипція – *повітряні ворота України*.

53. БОРЩІВ

ЯЗ: БОРЩІВ, м., Тернопільська обл. (11 077 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Борщ*
Назовнича схема: *Борщ + -ів → Борщів*

БП:
Сьогодні не відома назва давньоукраїнського городища, яке передувало теперішньому містові, а в писемних джерелах середини XV ст. поселення мало таку ж назву, як і тепер: *Borszczow*, 1453 р. (AGZ XII, с. 230). Астіонім мотивовано антропонімом *Борщ*.

ДП:
Антропонім *Борщ* [Демчук 1988, с. 131] міг утворитися від апелятива *борщ* ‘квас із буряків, з якого готують борщ’ (Гр. І, с. 89), ‘національна рідка страва, що вариться з посічених столових буряків (раніше перев. заквашених), капусти з додатком картоплі та різних приправ’ [Жайворонок 2006, с. 51–52]. Однак назва міста могла зазнати фонетичної трансформації за аналогією до відомого апелятива, як це сталося з первісним ойконімом *Боршів*: *Borszow*, 1447 р. (AGZ II, с. 127), а теперішнім *Борщів*, що на Львівщині [Котович 2000, с. 56]. У такому випадку йдеться про базовий відкомпозитний, а не відапелятивний антропонім *Борш* (*Боршъ* < *Боръ* < *Боривой, Боригнѣвъ, Борислављ* тощо (Мор., с. 22).
ІЗ:
Те, що астіонім *Борщів* є експлікатором антропонімного індивідуального коду не викликає сумнівів. Суттєвим є лише застереження щодо відапелятивного чи відкомпозитного походження базового імені. Розглядаємо назву міста серед мотивованих відапелятивними антропонімами з таких міркувань: у жодному історичному документі з XV і подальших століть ми не відшукали варіанта назви цього поселення у вияві *Боршів*, а це означає, що вже шосте століття поспіль ойконім асоціюється з відапелятивним антропонімом *Борщ* чи, за народною етимологією, з апелятивом *борщ*.
Народні перекази пов’язують назву міста не лише зі стравою *борщ* та з легендою про загибель ворога-татарина в казані з *борщем*, але й із рослиною *борщівник* ‘рослина Chaerophyllum aromatum’ (Гр. І, с. 89); ‘назва лікарської трави, ведмежий корінь, ведмежий кріп’ [Никонов 1966, с. 61].
Український *борщ* став якщо не символом, то, принаймні, візитівкою *Борщева*, головно на час проведення тематичного фестивалю «*Борщ’їв*».
Астіонім фігурує в назві відомого орнаменту, вишитого чорними нитками, – *Борщівський* візерунок. За легендою, техніка вишивання ниткою із шерсті чорних ягнят, веде свій початок від XVII ст.: місцеві жінки в знак трауру за вбитими татарами чоловіками заприсяглися впродовж семи поколінь носити сорочки, вишиті чорним орнаментом.

54. БОЯРКА

ЯЗ: БОЯРКА, м., Київська обл. (35 558 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Боярко* < *Бояр*
Назовнича схема: *Боярко* → *Боярка*
Контроверсії: ЛнАрК (мікрокод АпЛн); ГК

БП:
Місто *Боярка* утворилося 1956 р. шляхом об'єднання сіл *Будаївка*, *Боярка* (тепер *Тарасівка*) та с-ща *Газовиків*. Село *Боярка* відоме з початку XVI ст., хоч було засноване, вірогідно, ще раніше, а з 1868 р. мало назву спільну з *Будаївкою – Боярка-Будаївка* (ГЕУ І, с. 124). Після спорудженої тут залізничної станції за пристанційним поселенням закріпилася назва *Боярка*. Її мотивовано відапелятивним антропонімом *Боярко*.
ДП:
Боярко – похідне суфіксальне утворення із суф. ***-к-о*** від антропоніма *Бояр* або й безпосередньо від апелятива *бояръ* 'боярин' (ЕСУМ І, с. 241), пор. *бояри* 'привілейована верства суспільства за княжої доби, княжі дружинники, високі посадовці в Київській державі' [Жайворонок 2006, с. 52–53] та сучасне прізвище *Боярко* (518 носіїв – ГКР).
ІЗ:
В. Лучик надає перевагу версії про утворення назви поселення за допомогою суфікса ***-к-а*** в релятивній функції безпосередньо від апелятива *бояр* 'т. с. що *боярин* у Київській Русі – великий землевласник, що належав до князівського двору і входив до складу військової дружини князя' (СУМ І, с. 224) або від похідного антропоніма з основою *Бояр-*. Однак ойконім, як і однойменні гідроніми (рр. *Боярка*, л. Гнилого Тікичу л. Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу; л. Гуйви п. Тетерева п. Дніпра; л. Олешні п. Ужа п. Прип'яті п. Дніпра; пр. Чумгака п. Сухої Ожиці п. Ожиці п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 67), могли утворитися від діал. назви рослини *боярка* 'бояришник; глід, ягода глоду' (ЕСУМ І, с. 241) [Лучик 2014, с. 65].
До того ж численні гідроніми *Боярка* свідчать про імовірність відгідронімого походження назви поселення.

55. БРОВАРИ

ЯЗ: БРОВАРИ, м., Київська обл. (108 904 жит.)

Службовий код (СК)
Базова службова назва – *броварі*
Назовнича схема: *броварі → Броварі → Бровари*
Контроверсії: АГК (мікрокод ВАА); ЛнАрК (мікрокод АпАр)

БП:
Перше документальне свідчення про поселення відоме з 1628 р. (ГЕУ І, с. 128). Засноване воно, очевидно, раніше, але тільки на початок XVII ст. потрапило до писемних джерел як маєтність Остерського староства. Генезу астіоніма пов'язують зі службовою назвою *броварі*.
ДП:
Первісно *броварі* – найменуванням осіб за родом заняття ('робітники пивоварні'). Ця службова назва згодом стала назвою поселення.

ІЗ:
Мотивом для поіменування населеного пункту могла стати не тільки службова назва *броварі*, але й групова назва людей (сім'ї, родини, роду), утворена від особової власної назви (очевидно, прізвиська) *Бровар* (Редько, с. 101).
Антропонім *Бровар* міг походити від апелятива *бровар* зі знач. – 'робітник пивоварні' (ЕСУМ І, с. 261), 'власник пивоварні' або й із цілком іншим знач. – *'людина з великими (густими) бровами', пор. *бровань, броватий* 'який має великі *брови*' (Гр. І, с. 100).
Назву поселення пов'язують також із плюралізацією апелятива *броварь* 'пивоварня' (Гр. І, 100), **броваръ* 'торгівля пивом' (ССУМ І, с. 124).
Побутує легенда про те, що первісно тут мешкали *браві вори* ('сміливі розбійники').
Дескрипції *пристоличне місто*; *взуттєва столиця України* функціонують: а) з огляду на те, що населений пункт практично межує з Києвом; б) у зв'язку з заснуванням у місті багатьох взуттєвих підприємств (пор. із місцевим жартом-пропозицією перейменувати *Бровари* на *Шевці*).

56. БРОДИ

ЯЗ: БРОДИ, м., Львівська обл. (23 454 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *броди* < *брід*
Назовнича схема: *броди → Броди*
Контроверсія: АГК

БП:
Поселення вперше засвідчено в літописних джерелах кінця XI ст.: *на Броды* (ПСРЛ І, 248) [ЕСЛГНПР 1985, с. 24]. Його назву мотивовано апелятивом (географічним терміном) *броди*.
ДП:
Значення апелятива *броди*, давньоукр. *броды* – 'броди, шляхи, проходи' (Срезневський І, с. 180) [ЕСЛГНПР 1985, с. 24]; пор. *брід* 'струмок' (Гр. І, с. 100), 'мілке місце річки, озера або ставка, в якому можна переходити або переїжджати на інший бік' (СУМ І, с. 237).
ІЗ:
М. Худаш висуває припущення про ймовірність утворення назви поселення від родової назви *Броди* 'рід (або піддані) *Брода*', позаяк антропонім *Брід / Бродъ* широко засвідчений у слов'янських ономастиконах (давньоукр. *Бродъ* (Мор., с. 27), пол. *Brod* (SSNO І, с. 246), чес. *Brod* (Sv., с. 260). Він міг бути навіть не відапелятивним, а відкомпозитним дериватом, пор. *Бродиславъ* (Мор., с. 27) [Худаш, Демчук 1991, с. 7–8; Худаш 1995, с. 246–247].

Упродовж XVIII–XIX ст. 75% населення міста були євреї, що породило дескрипцію *Галицький Єрусалим*, а визнання *Бродів* одним із найбільших торгових центрів, розташованим на кордоні між двома колишніми імперіями – Австро-Угорською та Російською – уможливило поіменування міста *Трієстом на континенті*.

57. БРЯНКА

ЯЗ: БРЯНКА, м., Луганська обл. (46 040 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – шахта *№ 6* ***«Брянка»***
Назовнича схема: ***«Брянка» → Брянка***

БП:
На теренах, які займає теперішнє місто, 1696 р. виросло козацьке поселення *Яр Кам'яний*, а далі, 1707 р. – *Потік Гриценків* [Янко 1998, с. 60]. Згодом тут засновано села *Лозова, Павлівка* (*Лозово-Павлівка*), *Сабівка, Краснопілля, Замківка*. 1889 р. зі спорудженням шахти *№ 6 «Брянка»* на цих землях засновано однойменне шахтарське поселення *Брянка* (ГЕУ I, с. 130).
ДП:
Шахта *№ 6 «Брянка»* поіменована за назвою *Брянського металургійного заводу* (завод споруджений у *Катеринославі* (теперішня назва якого – *Дніпро*), а металургійне обладнання для нього виготовлялося у *Брянську* (перша писемна згадка про це поселення – в Іпатіївському літописі 1146 р.).
ІЗ:
Відоме припущення про утворення сучасного ойконіма за допомогою суфікса ***-янк-а*** в релятивній функції від усіченої основи географічного терміна *дебра* 'яр, улоговина', діал. 'лісові хащі', *дебрі* 'хащі, непрохідний ліс' < давньоукр. *дьбръ / дъбрь* 'долина, що поросла лісом' (ЕСУМ II, с. 20) [Лучик 2014, с. 74; Нерознак, 28–29], однак воно стосується, очевидно, походження назви міста *Брянськ* (тепер РФ), а не української *Брянки*.

58. БУНГЕ

ЯЗ: БУНГЕ, м., Донецька обл. (13 749 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – шахта ***«Бунге»***
Назовнича схема: ***«Бунге» → Бунге***

БП:
Назву теперішньому місту, заснованому 1908 р. (ГЕУ III, с. 456), дала шахта «*Бунге*», поіменована за прізвищем Андрія *Бунге.* Перейменування рудника у

20-х роках XX ст. на шахту *Юних комунарів* змінило й назву поселення на *селище шахти Юнком*, далі – *Юнокомунарівськ*. З 2016 р. містові відновлено історичну назву – *Бунге*.

ДП:

Андрій Бунге – підприємець, керівник дирекції Російсько-Бельгійського металургійного товариства, яке займалося будівництвом шахт.

ІЗ:

У розмовному мовленні місто найчастіше називали *Юнком*.

59. БУРИНЬ

ЯЗ: БУРИНЬ, м., Сумська обл. (8 787 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ****Буринь***
Назовнича схема: **Буринь → Буринь*
Контроверсія: ГК

БП:

Поселення вперше зафіксоване в історичних документах 1688 р. (ГЕУ І, с. 137). Його назву мотивовано незасвідченим мікротопонімом **Буринь.*

ДП:

В основі мікротопоніма – апелятив **буринь* ‘бура земля, болото, ліс’ [Лучик 2014, с. 83], похідний від прикметника *бурий* ‘бурий, сірий’ (Гр. І, с. 112), ‘темно-коричневий із сіруватим або червонуватим відтінком’ (СУМ І, с. 258).

ІЗ:

Назва поселення могла походити від утраченого гідроніма **Буринь*, пор. р. *Буривня*, п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Буринського р-ну).

На думку О. Іваненка, зважаючи на фіксацію назви на карті путивльських околиць наприкінці XVII ст. у формі: *в деревнях Борынях* (Пономаренко, с. 278), мотиватором астіоніма міг бути гідронім **Боринь*, похідний від однойменного мікротопоніма **Боринь* з переходом *о* > *у* в позиції після губного, пор. укр. діал. *боринння* ‘рідкий ліс у низовині’, ‘невелика площа лісної парості’ (Черепанова, с. 34). Припущення про походження назви поселення від тюрк. лексеми *бурун* ‘мис’, ‘ніс’ учений уважає сумнівним [Іваненко 2017, с. 44–45].

Легенди пов’язують назву теперішнього міста з прізвиськом козака *Бурого* [Янко 1998, с. 62–63].

60. БУРШТИН

ЯЗ: БУРШТИН, м., Івано-Франківська обл. (15 151 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)

Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Буршта*
Назовнича схема: *Буршта* + *-ин* → *Бурштин*
Контроверсії: ЛнАрК (мікрокод АпЛн) / МтК

БП:
Про заснування теперішнього *Бурштина* на місці колишнього *Нового Села* (*Nowe Selze,* 1435 р.; *Nowe Siolo,* 1565–1566 рр. [Габорак 2007, с. 27]) свідчать історичні джерела XVI ст.: 1554 р. (ГЕУ І, с. 138); *Bursztyn,* 1578 р. [Габорак 2007, с. 27]. Назву міста мотивовано антропонімом *Буршта*.
ДП:
Антропонім *Буршта*, що побутує серед сучасних прізвищ (КПУ Лв. І, с. 408) [Яцій 2015, с. 45] (ГТР – нині відомо 27 носіїв) як і апелятив *бурштин*, прийшов в українську мову з німецької через польське посередництво. На апелятивному рівні лексема споріднена з нижньонім. варіантом *bernen* дієслова *brennen* ‘горіти, полум’яніти’ та іменником *stēn* ‘(дорогоцінний) камінь’ (ЕСУМ І, с. 305).
ІЗ:
Повний збіг назви міста *Бурштин* з назвою коштовного каменя *бурштин* дав підстави і деяким професійним дослідникам, і аматорам вести мову про вірогідність утворення ойконіма від апелятива *бурштин* [Лучик 2014, с. 85] або від однойменного мікротопоніма *Бурштин* [Габорак 2007, с. 27]. Гадаємо, що спосіб останньої номінації можливий як метафоричне утворення (за назвою подібної до бурштину жовтої глини), позаяк ні бурштинових покладів, ні тим більше промислів у межах міста чи регіону немає і, як уважають історики, ніколи не було. Можливо, надаючи поселенню назву *Бурштин*, номінатори з самого початку розраховували на такі асоціації, а з часом первісний мотив номінації поселення, як і особа його засновника (власника) забулися.
Сьогодні на гербі та прапорі *Бурштина* зображено два стилізовані камені *бурштину* як асоціативний символ назви міста.

61. БУСЬК

ЯЗ: БУСЬК, м., Львівська обл. (8 554 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Бу*(*о*)*г* (тепер ***Західний Буг*)
Назовнича схема: *Бу*(*о*)*г* + *-ськ* → *Божьскъ* → *Буськ*

БП:
Літописна згадка 1097 р.: *и оусрѣте и Володарь брат͡ Василковъ. оу Божьска* (*бужска*) (ПСРЛ І, с. 267) [ЕСЛГНПР 1985, с. 21] стосується, очевидно, теперішнього міста *Буськ*, хоч достовірно не відомо, чи в історичних

документах засвідчене поселення, розташоване на р. *Південний Буг*, чи на р. *Західний Буг*. Астіонім *Буськ* мотивовано гідронімом *Буг*.

ДП:

Гідронім *Буг* пов'язують: 1) з адаптованим східними слов'янами герман. географічним терміном **baki-* 'потік, ручай' або індоєв. **bhog- / *bheg-* 'рухаюсь, пливу' (Я. Розвадовський); з нім. *Bach* 'потік' (В. Георгієв); 2) з іран., відбитим у назві р. Богучар п. Дону, де *-чар* з іран. *čar* 'рухаюсь' (О. Трубачов); 3) з праслов. **bugъ* 'вигин, закрут', що пов'язане з індоєв. **bheug(h)- / *bheug(h)-* 'гнути, згинати' (Г. Ільїнський); 4) з праслов. **bogъ* 'річка; вода-бог', що під впливом польського мовлення набуло форми *Буг* < *Bóg*, та ін. [ЕСЛГНПР 1985, с. 20–21; Лучик 2014, с. 85]. Назву ріки *Західний Буг* розглядають ще як похідне утворення від: 1) лит. *baugus* 'страшний' (О. Соболевський); 2) балто-слов'ян. **baug-* < індоєв. **bheug-* 'відхиляюсь, вигинаюсь, звертаю, нахиляюсь' (Т. Лер-Сплавінський) [Масенко 1977, с. 177]. Узагальнивши попередній досвід етимологізування гідроніма *Буг*, С. Вербич висновкує про його праслов'янське походження (первісне знач. – 'згин, вигин; предмет (об'єкт) вигнутої (викривленої) форми' [Вербич 2017, с. 138].

ІЗ:

Дескрипція *лелече місто* побутує у зв'язку з народноетимологічним зіставленням назви міста та апелятива *бузько* 'діал. лелека' (СУМ І, с. 251). Птах *лелека* (*бузько*) зображений на гербі *Буська*.

62. БУЧА

ЯЗ: БУЧА, м., Київська обл. (35 572 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Буча*
Назовнича схема: *Буча → Буча*

БП:

Попередником теперішнього поселення було відоме з 1397 р. село *Яблунька*, яке згодом стало частиною *Бучі* [Янко 1998, с. 63]. 1898 р. тут споруджено залізничну станцію, а 1900 рік офіційно вважають часом заснування теперішнього міста (ГЕУ І, с. 141). Астіонім мотивовано назвою р. *Буча*, л. Ірпеня п. Дніпра (СГУ, с. 79).

ДП:

Творення гідроніма вчені пов'язують з онімізацією географічного терміна *буча* 'глибока яма в річці' з покликанням на рос. *буча* 'глибоке місце в річці, водоверть', блр. *бучка* 'глибоке місце в річці, затока' [Карпенко О. П. 2003, с. 31], основа яких зводиться до праслов. **buk- / *buč-* 'ричати, ревіти, гудіти, дзижчати' (ЕСУМ І, с. 285) (для поширених у гірській місцевості назв річок і потоків з відбиттям «шумової» ознаки водних об'єктів з вибитими глибокими ямами на дні) або ж до індоєв. **bheu / *bhou* 'пухнути, здійматися, набухати,

прибувати (про воду)’ [Карпенко О. П. 2003, с. 28–33] (для поліських та лісостепових гідронімів із вказівкою на їхню роздутість, розливи, прибування води) [Лучик 2014, с. 86].

ІЗ:

Назву *зелене місто* отримала *Буча* через розташування в зоні лісових насаджень та чистого повітря.

63. БУЧАЧ

ЯЗ: БУЧАЧ, м., Тернопільська обл. (12 414 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Бучакъ*
Назовнича схема: **Бучакъ + -*jь → Бучач*

БП:

Назву поселення фіксують історичні писемні джерела з 1379 р.: *Buczacz* (AGZ V, с. 18). Теперішнє місто засноване в давньоукраїнський період, коли ойконімотвірна функція суфікса ***-*jь*** була ще активною. Мотивом для його номінації послугував антропонім **Бучакъ*.

ДП:

Не засвідчений у відомих нам ономастиконах антропонім **Бучакъ* – усічено-суфіксальний варіант якогось зі слов’янських автохтонних композитних особових власних імен з початковим *Буд- / Бут-* (*Будивои, Будимиръ, Бутовитъ* (Мор., с. 29–30) та ін.). На можливість утворення *Вuč* від *Budimir* у старочес. антропоніміці вказував Я. Свобода (Sv., с. 138). Приєднання суфікса *-ак* до гіпокористик – явище поширене в багатьох слов’янських мовах: *Dobr + -ak → Dobrak* (Sv., с. 138); *Mir + -ak → Mirak* (Mal., с. 106); *Буд- / Бут- → Бучъ* (Мор., с. 31) + *-ак → *Бучакъ*. Первісна апелятивна семантика компонента *Буд(и)-* < праслов. **buditi* ‘не спати, пильнувати, охороняти, чекати, підстерігати’ (ЕСУМ І, с. 277–278; ЭССЯ ІІІ, с. 76–77); *Бут(и)-* < праслов. *byti* ‘бути’ (ЕСУМ І, с. 187–188).

Якщо для Д. Бучка мотивація астіоніма *Бучач* антропонімом **Бучак* (< *Будимиръ, Бутовитъ* та ін.) була цілком очевидною [Бучко, Бучко 2013, с. 381], то М. Худаш реконструйовував базовий антропонім (**Бучайко* < **Бучай* < **Б[ог]учай*) та імовірну первісну назву поселення (за М. Худашем первісна назва поселення була не *Бучачъ*, а **Бучайчъ*) [Худаш, Демчук 1991, с. 98].

ІЗ:

Версії про *букові ліси*, про *обруч*, який робить р. Стрипа довкола міста; про гордих, сміливих та звитяжних людей, названих *бучами*, – народноетимологічні і не отримують прямого вияву в структурі назви.

64. ВАЛКИ

ЯЗ: ВАЛКИ, м., Харківська обл. (9 147 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – ***валки*** **<** ***валок***
Назовнича схема: ***валки → Валки***

БП:
Поселення засноване не пізніше XVI ст.: *къ Валкамъ… отъ Валокъ*, 1571 р. [Абдула 2007, с. 92]. 1645 р. місто згадується як *Можевский острог, Можевский город* [Абдула 2007, с. 92] (за назвою р. *Мжа*), а далі – *Можевский город на Валках* і знову *Валки.* Назву мотивовано апелятивом (географічним терміном) *валки.*
ДП:
Значення апелятива *валки* < *валок* – ‘продовгувате підвищення’, ‘насип понад канавою’ (Данилюк, с. 16), ‘група горбів’, ‘гребінь, невелике продовгувате підвищення’, ‘купа’ (Громко та ін., с. 24, с. 35), ‘горбиста місцевість’ (Мурзаев, с. 111), ‘верхні схили ярів’, ‘невеликі подовгасті підвищення’ (Черепанова, с. 39), ‘горбиста місцевість’ (Мурзаев, с. 111) тощо.
ІЗ:
Вали та штучні насипи оборонного призначення, якими пізніше було обведено *Можевский город*, послугували поверненню та утвердженню первісної назви *Валки*.

65. ВАРАШ

ЯЗ: ВАРАШ, м., Рівненська обл. (42 350 жит.)

Ландшафтно-артефактиний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – ****варош***
Назовнича схема: ****варош → Вараш***
Контроверсія: АІК

БП:
У зв’язку зі спорудженням Рівненської АЕС 1977 р. на околиці села *Вараш* побудоване місто, яке впродовж 1977–2016 рр. іменувалося *Кузнецовськ* [ГЕУ ІІ, с. 249]. Нині воно носить назву свого попередника – *Вараш*. Генеза комоніма не вповні ясна. Перші писемні свідчення про нього сягають 1577 р.: *Hwarąsz* (*Гварош*) [Вараш]. В. Лучик припускає, що назву поселення мотивовано укр. діалектом **варош* ‘місто’[Лучик 2014, с. 294].

ДП:
Базовий діалектний апелятив **варош* запозичено, імовірно, з угор. мови, можливо, через посередництво антропоніма.
ІЗ:
Я. Пура, аналізуючи астіонім *Кузнецовськ*, зазначає, що засновано його на околиці колишнього *Вараша*, початково пойменовано *Атомбуд*, а походження самої назви *Вараш* не розглядає [Пура 1991, с. 94]. Назви *Вараж* і *Гвараж* О. Цинкаловський уважає варіантами *Вараша* [Цинкаловський І, с. 61], однак теж нічого не говорить про генезу ойконіма. Формально подібний онім – назву села *Варяж* (*Wareź, Варяжь*) (Лв.) З. Купчинська розглядає серед ойконімів на ****-jь*** [Купчинська 2016, с. 728]. Це уможливлює і в астіонімі *Вараш* убачати первісний посесив на ****-jь*** від імовірної особової назви **Варахъ.*
Народні інтерпретації пов'язують назву міста з *волохами, волхвами* (діал. *варажб*), *варягами* тощо.

66. ВАСИЛІВКА

ЯЗ: ВАСИЛІВКА, м., Запорізька обл. (13 683 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Василь*
Назовнича схема: *Василь + -івк-а → Василівка*

БП:
Часом заснування поселення називають 1784 р. (ГЕУ І, с. 146). Розташоване воно на південно-східному березі Каховського водосховища, де колись був Великий Луг, заселене вихідцями з Чернігівщини. Астіонім мотивовано антропонімом *Василь*.
ДП:
Василь – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр.; *basileus* 'цар' (ВІЛ, с. 45; Тр., с. 60).
Святий *Василій Великий* – архієпископ Кесарійський. Церква заслужено нагородила його титулом Великий, визнаючи великим у трьох ділянках життя: великий архипастир церкви, великий законодавець монашого життя і великий своєю святістю. Духовна спадщина *Василія Великого*, якого вважають покровителем східнослов'янських земель, – твори догматичні, моральні, аскетичні, пояснення Святого Письма і 366 листів.
День пам'яті *Василія* (*Василя*) *Великого* – 14 січня.
ІЗ:
Місто отримало назву від імені свого власника – генерала *Василя Попова* (≈1745–1822) [Чабаненко 1999, с. 36], який розбудував поселення на землях колишніх козацьких зимівників та хуторів.

67. ВАСИЛЬКІВ

ЯЗ: ВАСИЛЬКІВ, м., Київська обл. (37 387 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Василько* < *Василь*
Назовнича схема: *Василько* + *-ів* → *Васильків*

БП:
Назву поселення засвідчено 996 р. у Лаврентіївському літописі як *Василів*: *тогда обѣщасѧ Володимеръ поставити церков Василевѣ* (ПСРЛ І, с. 125) [ЕСЛГНПР 1985, с. 29]. Астіонім мотивовано християнським іменем *Василь*, а згодом – його демінутивним варіантом *Василько.*
ДП:
Василько – варіант християнського імені *Василь*, уживаний сьогодні в усіх регіонах України (Тр., с. 61).
ІЗ:
Л. Похилевич стверджує, що заснував *Васильєво* 991 р. князь Володимир, давши йому своє хресне ім'я *Василій*. Спочатку це був мисливський терем, а після набігу печенігів 996 р. князь дав обітницю спорудити тут церкву Преображення Господнього і через рік виконав її. Перейменував поселення з *Васильєво* на *Васильковъ* князь *Василько Юревич*, отримавши його в спадок 1147 р. [Похилевич 1864, с. 470].
В Україні побутує сьогодні 82 поселення, назви яких мотивовані антропонімом *Василь*, для 50-и ойконімів базовими стали варіанти цього імені, мотиваторами 16-и з них є демінутив *Василько*.

67. ВАТУТІНЕ

ЯЗ: ВАТУТІНЕ, м., Черкаська обл. (37 879 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Микола Ватутін*
Назовнича схема: *Ватутін* → *Ватутіне*

БП:
Поселення засновано 1947 р. (ГЕУ І, с. 148) на теренах *Юрківського* вугільного басейну. Початково це було *Юрківське робітниче селище*, згодом – *Шахтинське* або *Юрбас*. Міський статус та теперішню назву *Ватутіне* місто отримало 1949 р.
ДП:
Астіонім мотивовано прізвищем *Миколи Ватутіна*.

ІЗ:
Микола Ватутін (1901–1944) – радянський воєначальник, Герой Радянського Союзу. Армія генерала *Ватутіна* ціною величезних втрат, які в рази перевищували втрати противника, визволила Звенигородський р-н Черкаської обл., де розташоване теперішнє місто.
У листопаді 2014 р. Інститут національної пам'яті включив *Миколу Ватутіна* до списку осіб, причетних до боротьби проти незалежності України, організації голодоморів та політичних репресій і чиї імена все ж збережено в українських топонімах. Однак у жовтні 2015 р. до оновленого списку осіб, які підпадають під дію Закону про декомунізацію, прізвище *Ватутіна* вже не внесено.
Дискусія про доцільність перейменування міста *Ватутіне* – досі відкрита. Сьогодні воно відоме ще як *наймолодше місто Черкащини*.

69. ВАШКІВЦІ

ЯЗ: ВАШКІВЦІ, м., Чернівецька обл. (5 415 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – *Ваш(с)ківці*
Назовнича схема: *Ваш(с)ко → ваш(с)ківці → Ваш(с)ківці*

БП:
Від XV ст. і до другої половини XIX ст. назва теперішнього міста побутувала у двох варіантах: *Вашковцы*, 1431 р. (Cost. I, с. 317) та *Васковци*, 1433 р. (Cost. II, 661). Щоб не сплутувати поселення з *Васківцями на Сереті*, в офіційних документах XIX ст. уживано *Васківці над Черемошем*: *Waskiwci nad Czeremoszem* (GL, с. 90). Астіонім мотивовано родовою назвою *васківці / вашківці*.
ДП:
Базовою для назви роду (родини) *васківці / вашківці* послугувала особова власна назва *Васко / Вашко.* Ю. Карпенко поширеним у регіоні називає ім'я *Васко*, а *Вашко* – його імовірним розмовним варіантом [Карпенко ТГРЧО 1964, с. 19]. В. Лучик зазначає, що варіант *Вашко* як демінутив чоловічого імені *Василь* уживався в молдавсько-румунському та угорському середовищах [Лучик 2014, с. 91]. Цю думку учений підкріплює позицією П. Чучки про те, що ствердіння /сь/ > /с/ в антропонімі *Васко* – наслідок впливу румунської, угорської або словацької вимови. До того ж *Васко* зрідка міг бути варіантом імені *Іван* [Чучка 2005, с. 111]. І. Трійняк фіксує похідною від імені *Іван* як особову назву *Васько*, так і реконструйовану **Вашко* (Тр., 143–144).
ІЗ:
У *Вашківцях* зосередився центр маланкування (у ніч з 13 на 14 січня), який по-місцевому називають *Переберія*. На час цього дійства *Вашкіці* нерідко також називають *Переберією*.

70. ВЕЛИКІ МОСТИ

ЯЗ: ВЕЛИКІ МОСТИ, м., Львівська обл. (6 298 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *мости* < *міст*
Базовий атрибутив – *великі*
Назовнича схема: *великі* + *мости* → *Великі Мости*

БП:
Поселення відоме з 1472 р. (ГЕУ І, с. 154). В історичних документах воно засвідчене як *Містки, Мости, Августів, Великі Мости*. Астіонім мотивовано множинною формою апелятива *міст*.
ДП:
Стрижневим компонентом назви є апелятив *міст* ‘міст’ (Гр. ІІ, с. 432), давньоукр. *мостъ* ‘міст; гребля; бруківка’ < праслов. **mostъ* ‘міст; шматки дерева, дрібні гілки, накидані на болото чи грузьку землю для зручності переходу’ (ЕСУМ ІІІ, с. 482–483) [Лучик 2014, с. 108].
Атрибутивний компонент *Великі* з’явився у назві десь наприкінці XVIII ст. і міг указувати на розмір споруджених тут *мостів* (*великі мости* через р. Рату або через р. Болотню), протиставляти це поселення іншому з такою ж назвою, акцентувати на розмірі самого поселення, порівнюючи з колишнім, поіменованим *Містками*.
ІЗ:
Відоме припущення, що колишні *Містки*, а далі – *Августів* перейменовано на *Великі Мости* у зв’язку зі спорудженням т. зв. *митних мостів* через Рату і Болотню.

71. ВЕРХІВЦЕВЕ

ЯЗ: ВЕРХІВЦЕВЕ, м., Дніпропетровська обл. (10 086 жит.)

Меморіальний (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Олександр Верховцев*
Назовнича схема: *Верховцев → Верховцеве → Верхівцеве*

БП:
1884 р. новозасновану станцію теперішньої Придніпровської залізниці (лінії Донбас – Кривбас) та пристанційне селище поіменовано за назвою найближчого села *Любомирівкою* (ГЕУ І, с. 161). 1904 р. селище перейменовано на честь першого керівника залізниці *Олександра Верховцева – Верховцеве*, з 1956 р. – *Верхівцеве.*

ДП:
Назву поселення мотивовано прізвищем *Олександра Верховцева*.
ІЗ:
Олександр Верховцев (1839–1900) – начальник Катеринської (Придніпровської) залізниці в 1884–1900 рр., успішна діяльність якого сприяла розширенню та розквіту промислового, економічного та освітнього потенціалу краю.
Зміна *е → і* в назві міста відповідає фонетичним нормам української мови, хоч від антропоніма *Верховцев* закономірним є творення астіоніма *Верховцеве*.

72. ВЕРХНЬОДНІПРОВСЬК

ЯЗ: ВЕРХНЬОДНІПРОВСЬК, м., Дніпропетровська обл. (16 971 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Дніпро*
Базовий атрибутивний компонент – *верхньо-*
Назовнича схема: *верхньо-* + *Дніпро* + *-ськ* → *Верхньодніпровськ*

БП:
З ліквідацією Запорозької Січі на місці відомих з XVII ст. козацьких зимівників 1780 р. засновано слободу *Григорівку* (ГЕУ І, с. 162), яка з 1785 р. стала іменуватися *Новогригорівкою*, а з 1806 р. – *Верхньодніпровським*. Назву теперішнього міста мотивовано словосполукою *Верхній Дніпро.*
ДП:
У назві закладено вказівку на місце локалізації поселення у *верхній* частині *Дніпровського басейну* та протиставлено її *Нижньодніпровськ*у – теперішньому районові міста *Дніпра*.
ІЗ:
Терміном *Верхньо-Дніпровські козацькі зимівники* називають поселення, засновані впродовж 1730–1775 рр. у верхів'ї *Дніпра*, вздовж рік *Домоткань* та *Самоткань*.
Верхньодніпровськ – одне з найстаріших поселень Дніпропетровщини, засноване на місці козацьких осель дозорців 1640–1645 рр.

73. ВИЖНИЦЯ

ЯЗ: ВИЖНИЦЯ, м., Чернівецька обл. (4 032 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **вижниця < вижній*
Назовнича схема: **вижниця → Вижниця*

БП:
Поселення відоме з кінця XV ст. (ГЕУ І, с. 171); у документах 1623 р. зафіксоване як *Вишница*; 1644 р. – *Вижница* (Balan I, с. 185, с. 243). Його назву мотивовано апелятивом **вижниця*.
ДП:
Мотиватором назви поселення став апелятив **вижниця*, утворений від діал. прикметника *вижній* ‘верхній’ [Карпенко ТГРЧО 1964, с. 21].
ІЗ:
Ю. Карпенко ойконімотвірною називає ознаку розташування поселення вгору за течією Черемошу, вірогідно, вище від зниклого тепер *Хмелева* [Ibid.].
Географічне розташування *Вижниці* спричинило постання дескрипції *ворота в Карпати*.

74. ВИЛКОВЕ

ЯЗ: ВИЛКОВЕ, м., Одеська обл. (8 006 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *вилка*
Назовнича схема: *вилка → Вилкове*

БП:
Поселення, засноване 1746 р. старовірами-липованами як *Посад Липованське*, пізніше, з 1762 р., почало іменуватися *Вилків, Вилкове* (ГЕУ І, с. 173). Мотивом для творення теперішнього астіоніма став апелятив (географічний термін) *вилка.*
ДП:
Апелятив *вилка* ‘розгалуження русла ріки’, ‘місце злиття двох рік’ (Черепанова, с. 45) (пор. укр. *вила* ‘підвищення, що має три кінці, з яких один довший від двох інших’ (Мурзаев, с. 122), ‘місце, де розходяться дві річки’, ‘місце, де сходяться дві річки’ (Данилюк, с. 18) та ін.) вжито в знач. ‘поселення, розташоване в місці розгалуження річкових русел (в дельті Дунаю)’.
ІЗ:
Структура назви дозволяє вбачати в ній не тільки релятив від демінутива *вилка, вилки* в географічному значенні, але й посесив на ***-ов-е*** від антропоніма **Вилко* < *Виличко* (Грк., с. 53; Чучка 2005, с. 117), **Вилок* чи ін. [Лучик 2014, с. 119]. Однак географічне розташування міста та природні умови переконують у тому, що астіонім є репрезентантом апелятивного (ландшафтно-артефактного) коду, та покликали до життя дескрипцію *українська Венеція*.

75. ВИННИКИ

ЯЗ: ВИННИКИ, м., Львівська обл. (21 560 жит.)

Службовий код (СК)
Базова службова назва – *винники*
Назовнича схема: *винники → Винники*
Контроверсія: АГК (мікрокод ВАА)

БП:
Перше відоме документальне свідчення про поселення – 1444 р.: *Winniki* (AGZ–ЦДІА ф. 9, оп. 4, спр. 1, с. 4) [Худаш 2006, с. 36], хоч в офіційних документах виявляємо інформацію про іншу дату його заснування – другу половину XIII ст. (ГЕУ I, с. 173). Мотивом для іменування астіоніма послугувала службова (професійна) назва *винники.*
ДП:
Первісно *винники* – найменування осіб за родом заняття ‘люди, які займаються виготовленням і продажем вина; люди, які працюють на винниці’ [Худаш 2006, с. 36]. Ця службова назва згодом стала назвою поселення.
ІЗ:
Можливо, в основі ойконіма лежить групова назва людей (назва роду, родини), утворена від власної особової назви (очевидно, прізвиська) *Винник*. Цей антропонім засвідчений не тільки в українській, але й у білоруській (Бір., с. 334), польській (SSNO IV, с. 352) мовах та походить від апелятива *винник* ‘винокур’ (Гр. I, с. 173), ‘той, хто виготовляв горілку і спирт’ (СУМ I, с. 441).
1785 р. на землях поселення *Винники* закладено німецьку колонію, яку поіменовано *Вайнберґеном* (*Weinbergen* < *Wein* ‘вино’ + *Berg* ‘гора’ – ‘Винна гора’; *Weinberg* ‘виноградник’). Німці у *Винниках* освоювали значні площі невживаних земельних угідь, вирощували конюшину, ріпак, хміль, ревінь, займалися садівництвом, упорядковували лісове господарство, працювали на тютюновій фабриці [Байцар 2013, с. 14]. Тож вони назвали поселення *Вайнберґен* не за ознакою своєї діяльності, а за прагненням відтворити в назві поселення первісну семантику оніма *Винники* [Котович 2017 а), с. 114].

76. ВИНОГРАДІВ

ЯЗ: ВИНОГРАДІВ, м., Закарпатська обл. (25 462 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *виноград*
Назовнича схема: *виноград + -ів → Виноградів*

БП:
Поселення засноване в IX ст. (ГЕУ I, с. 174), уперше засвідчене відомими історичними джерелами 1262 р.: *Szőlős* (Дэже, с. 270), до 1946 р. іменувалося *Севлюш* (< угор. *szőlő* ‘виноград’; *szőlős* ‘виноградник’). *Виноградів* – калька

угорської назви *Szőlős*, на українському мовному ґрунті формально дооформлена суфіксом ***-ів***.

ДП:

Виноград – ‘витка кущова рослина з широким листям та вусиками, з плодами, зібраними в грона’ (СУМ І с. 441). У народній культурі *виноград* наділений ознаками святості; це перша культивована рослина, згадувана в Біблії; символ щастя, веселощів, життєвої ниви й краси новоствореної родини [Жайворонок 2006, с. 86].

ІЗ:

Попередником *Виноградова* або поселенням, біля якого теперішнє місто в другій пол. XII ст. було засноване, дослідники (К. Галас, Л. Деже) називають оселю, поіменовану *Nugacha, Vgosa, Угоча, Ugocsa*.

Для *Виноградова*, який упродовж віків потопає у *виноградниках*, сучасна назва є глибоко символічною.

77. ВИШГОРОД

ЯЗ: ВИШГОРОД, м., Київська обл. (29 913 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – **вишгород < вышьгородъ < вишнии город*
Назовнича схема: **вишгород → Вишгород*

БП:

Теперішнє місто зберегло свою назву з 946 р.: *Вышегородъ* (ПСРЛ І, с. 60) [ЕСЛГНПР 1985, с. 38]. Астіонім мотивовано апелятивом **вишгород*.

ДП:

Базовий апелятив *вышьгородъ* походить від словосполуки *вишнии город* (*верхнє місто*) [Нерознак 1983, с. 54]). Дослідники з огляду на поширеність такої назви в різних слов’янських землях (пол. *Wyszogród*, чес. *Vyšehrad*, блр. *Высокий Город*) часто називають *Вишгород* семантичним утворенням від *вышьгородъ* ‘акрополь, верхній замок, кремль, детинець’, ‘місто на згірку, частіше над річкою’, ‘високе місто, замок, укріплення на високому місці’, ‘місце влади (замок) феодала’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 39; Лучик 2014, с. 123].

ІЗ:

Цікавим є міркування С. Роспонда про давньоукраїнські назви такого типу. Вчений зазначає, що компонент *-город* указує на функцію цих давніх назв як назв культурних [Роспонд 1972, с. 52], тобто з погляду лінгвокультурології більш знаковим є постпозитивний компонент астіоніма, який демонструє побутуванння на теренах Київської Русі багатьох *городів*.

78. ВИШНЕВЕ

ЯЗ: ВИШНЕВЕ, м., Київська обл. (39 094 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *вишневий* < *вишня*
Назовнича схема: *вишневе → Вишневе*

БП:
Місто засноване 1960 р. (ГЕУ І, с. 180), хоч історію його становлення пов'язують із затвердженням проекту будівництва Південно-Західної залізниці 1886 р. та спорудженням 1887 р. залізничної станції *Жуляни.* Населений пункт при станції *Жуляни* поіменований *Вишневим* у березні 1960 р. Назву мотивовано прикметником *вишневий.*
ДП:
Вишневий – 'прикм. до вишня; стос. до вишні' (СУМ І, с. 543); *вишня* – плодове дерево, звичайно з довгим тонким гіллям, на якому визрівають ягоди, і цілісним темно-зеленим листям; типове дерево українських садків; символ дівочої і молодечої краси, веселощів, кохання; вишневий сад у піснях – уособлення батьківського дому, господи, родини [Жайворонок 2006, с. 89].
ІЗ:
Для українських поселень *вишня* – глибоко символічний образ, опоетизований Тарасом Шевченком, тож не випадково сьогодні у всіх регіонах побутує 64 ойконіми *Вишневе* (АРК, Вн., Днп., Днц. та ін.), а також села *Вишенька* (Вн., Лв.), *Вишеньки* (Рв., Тр., Чрн. та ін.), *Вишневий Діл* (Лг.), *Вишневий Яр* (См.), *Вишнівка* (Зп., ІФ., Чрк. та ін.) тощо.

79. ВІЛЬНОГІРСЬК

ЯЗ: ВІЛЬНОГІРСЬК, м., Дніпропетровська обл. (23 500 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базовий ойконім – *Вільні Хутори*
Базовий ергонім – *Гірничо-металургійний комбінат*
Назовнича схема: *Вільн-і* [Хутори] **+ *гір-ничо-***[металургійний комбінат] **+ *-ськ* → *Вільногірськ***

БП:
Місто засноване 1956 р. як робітниче поселення гірничо-металургійного комбінату, звідки й узяло другу частину своєї назви *-гірськ*. Першу частину – *Вільно-* мотивовано назвою спорудженої на землях села *Вільні Хутори* залізничної станції.

ДП:
Компоненти астіоніма *Вільно-* мотивовано прикметником *вільний* ‘ніким не гноблений, не поневолюваний; незалежний, самостійний; недержавний, приватний’ (СУМ І, с. 673); *-гір-* < *гірничий* ‘стос. до розробки надр землі’ (СУМ ІІ, с. 76).
ІЗ:
Сьогдні однойменна з містом залізнична станція знаходиться в його межах. Символічним є збереження пам’яті про історичне поселення *Вільні Хутори*, на землях якого засновано місто.
Вільногірськ – одне з небагатьох міст, про яке відома не тільки точна дата його заснування (на пам’ятному знакові з цієї нагоди викарбовано – 12. 08. 1956 р.), але й ім’я ініціатора назви (О. Кушнарьов).

80. ВІЛЬНЯСЬК

ЯЗ: ВІЛЬНЯСЬК, м., Запорізька обл. (15 044 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Вільнянка*
Назвотвірна модель: *Вільнянка* + *-ськ* → *Вільнянськ*

БП:
Засноване 1840 р. (ГЕУ І, с. 184), поселення спочатку іменувалося *Софіївкою*, а згодом *Красноармійським, Червоноармійським*, з 1966 р. перейменоване на *Вільнянськ* за назвою місцевої р. *Вільнянки*, л. Дніпра; між рр. Таволжана і Кічкас (СГУ, с. 108).
ДП:
Гідронім пов’язують з топоосновою *Вільн- / Вольн-*, тобто на українському мовному ґрунті *Вільнянка* та варіанти назви *Вольная, Вольна*, назви порогів *Вільний, Вольний* [Лучик 2014, с. 127] інтерпретуються як ‘вільне русло’, де *вільне / вільний* ужито в одному зі значень ‘який нічим не обмежується, якому ніхто, ніщо не заважає’; ‘якому ніщо не стоїть на перешкоді, якого ніщо не стримує’; ‘який здійснюється легко, без труднощів’; ‘такий, де немає тісноти; широкий, просторий’; ‘який здійснюється за природних умов; протилежне штучний’ (СУМ І, с. 673).
ІЗ:
Колишнє селище при залізничній станції *Софіївка* та й сама станція були названі від раніше осілого в північній частині Таврійського степу села.

80. ВІННИЦЯ

ЯЗ: ВІННИЦЯ, м., обласний центр Вінницької обл. (370 026 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)

Мікрокод: «Назви артефактів»
Базовий апелятив – *винниця*
Назовнича схема: *винниця → Вінниця*

БП:
Поселення вперше згадане в історичних документах 1360 р.: *Вінниця* (Отаман., с. 41) [Дика 2006, с. 30]. Назву теперішнього міста мотивовано апелятивом *винниця.*
ДП:
Апелятив *винниця* ‘винокурня’, ‘виноградник’ (Гр. І, с. 173), ‘місце, де росте або ріс виноград’ [Дика 2006, с. 30], ‘підприємство, де виготовляли горілку і спирт; ґуральня’, ‘*діал.* виноградник’ (СУМ І, с. 441).
ІЗ:
Дослідники висувають припущення про мотивацію назви міста назвою ріки *Вінничка* (СГУ, с. 112), яка, очевидно, сама є похідною від ойконіма (щоправда, за В. Отамановським, р. *Вінничка* раніше називалася *Вінниця*, тож у такому випадку творення назви поселення від гідроніма цілком вірогідне).
Відомі й інші народні версії генези астіоніма, породжені, очевидно, різночитанням імені міста в давніх документах. Від: 1) старослов. *вѣно* ‘придане; посаг’; 2) апелятива *віночок*; 3) імені язичницького бога *Вєнич* тощо. Варіанти назви, засвідчені «Словником староукраїнської мови XIV–XV ст.»: *при вѣнницикои волость…* (1434 р.); *намѣстникомъ Браславскимъ и Веницкимъ* (1499 р.); *гостынець Винницкии* (ССУМ І, 229) та ін. переконують у потребі узгодити назву міста з нормами сучасної української мови та закріпити її як *Винниця*.
З 2011 р. *Вінницю* ще називають *містом фонтанів.*

82. ВОВЧАНСЬК

ЯЗ: ВОВЧАНСЬК, м., Харківська обл. (18 617 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Вовча* (раніше ***Вовчі Води***)
Назовнича схема: *Вовчі Води → Вовчі Води → Вовчанськ*

БП:
Поселення вперше засвідчено відомими історичними джерелами 1674 р. як *Вовчі Води* [Абдула 2007, с. 93]. Так тоді називалася і теперішня р. *Вовча*, л. Айдару л. Сіверського Дінця (СГУ, с. 113), яка протікає через місто та стала мотивом його номінації.
ДП:
Гідронім *Вовчі Води / Вовча* найчастіше асоціюється з апелятивом *вовк*. Проте вважаємо слушною думку С. Вербича, який не пов’язує цей гідронім з зоономеном *вовк* («оскільки *вовк* – це не водяна тварина»), а розглядає інші

значення апелятива *вовк*, як-от: українське діалектне (бойк.) ‘гілка ялини, що росте вниз або збивається вкупу’, ‘рівний відросток що відгалужується вбік від стовбура дерева’ (Матвіїв, с. 85), ‘різновид орнаменту на вишивці’ (Онишкевич І, с. 138), гуцул. *вовк* ‘деталь ткацького верстата’ (Гуцульські с. 40), наддністр. *вовк* ‘отвір у даху, через який проходить дим’, поліськ. *вовк* ‘жердина, прибита по діагоналі дахового схилу’ (Никончук 1990, с. 246) тощо. У зв’язку з зазначеним учений з’ясовує семантику гідронімооснови *Вовк* – *‘річка з вигнутою (покрученою) течією’ [Вербич 2017, с. 296–299].

В. Лучик припускає, що базове словосполучення *вовчі води* могло вживатися як у прямому, так і в переносному значенні – ‘погані води’ [Лучик 2014, с. 132].

ІЗ:

Срібний вовк на гербі та прапорі *Вовчанська* символізує народноетимологічну мотивацію назви міста апелятивом *вовк*.

83. ВОЗНЕСЕНІВКА

ЯЗ: ВОЗНЕСЕНІВКА, м., Луганська обл. (15 485 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий агіонім – *Вознесіння*
Назовнича схема: *Вознесіння* + *-івк-а* → *Вознесенівка*

БП:

Поселення, засноване 1956 р. (ГЕУ ІІІ, с. 396) на землях хуторів *Вознесенівка, Новомиколаївка, Василівка*, селища залізничної станції *Красна Могила* (до 1920 р. – *Провалля*), селища шахти «*Червоний партизан*», до 2016 р. іменувалося *Червонопартизанськом* (за назвою шахти «*Червоний партизан*»). 2016 р. місто перейменовано за назвою одного з колишніх хуторів на *Вознесенівку.*

ДП:

Назва увіковічнює важливу християнську подію та велике свято – *Вознесіння* Ісуса Христа, яке відбулося через 40 днів після Господнього Воскресіння.

ІЗ:

Крім міста *Вознесенівки*, в Україні сьогодні побутує ще місто *Вознесенськ* (Мк.) та села *Вознесенка* (Днц. (2), Зп., См., Хрс.), *Вознесенка Перша*, *Вознесенка Друга* (Од.), *Вознесенськ* (Мк.), *Вознесенське* (Днп., Мк., См., Хрк., Чрк.).

84. ВОЗНЕСЕНСЬК

ЯЗ: ВОЗНЕСЕНСЬК, м., Миколаївська обл. (34 404 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)

Базовий агіонім – *Вознесіння*
Назовнича схема: *Вознесіння* + *-ськ* → *Вознесенськ*

БП:
Поселення засноване 1795 р. (ГЕУ І, с. 207) на місці зведеної за литовського князя Вітовта та відомої ще з 1430 р. фортеці *Соколи*, запорозького зимівника й козацької переправи *Соколець*, козацької слободи початку XVIII ст. *Соколи.*
ДП:
Свято-Вознесенську церкву у *Вознесенську* освячено 1846 р., а споруджувати її розпочали 1795 р., у час заснування та поіменування поселення.
ІЗ:
1936 року кафедральний собор зруйнували, і відродили його трохи більше десятка років тому.

85. ВОЛНОВАХА

ЯЗ: ВОЛНОВАХА, м., Донецька обл. (21 902 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Мокра Волноваха*
Назовнича схема: *Мокра Волноваха* → *Волноваха*

БП:
Поселення засноване 1881 р. (ГЕУ І, с. 216). Упродовж XVIII–XIX ст. землі теперішньої *Волновахи* іменувалися ще *Волноваха-Бугас, Бугас-Волноваха* (за назвою сусіднього села), а навколишні села – *Холодні Терни*, *Платонівка, Карлівка*. Астіонім мотивовано гідронімом *Мокра Волноваха*, п. Кальміусу (СГУ, с. 370).
ДП:
Опорний компонент *Волноваха* гідроніма *Мокра Волноваха*, який спричинив творення назви міста, мотивовано рос. прикметником *волновой* ‘який створює хвилі, хвилястий’ або *волноватый* ‘дещо хвилястий’ [Лучик 2014, с. 135]. Гідронім уперше зафіксовано в документах початку XVIII ст.; у записах Д. Яворницького під 1745 р. позначений, окрім того, як *Волненська річка* (Эверницкий, с. 144).
ІЗ:
Варіант назви *Волненська річка* дав підстави Є. Отіну не тільки вести мову про мотивацію гідроніма рос. лексемою *волна, волнистая*, але також припустити, що слово *волна* у XVIII ст. могло побутувати як степовий діалект української мови, а за ознакою ‘колихання водяною поверхнею’ поставити аналізований гідронім в один ряд із назвою р. *Філева* < **Хвильова*, п. Псла л. Дніпра [Отин 2014, с. 39–40].

86. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

ЯЗ: ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ, м., Волинська обл. (38 901 жит.)
988 р. – 1390 р. – періодично столиця Волинського князівства, Галицько-Волинського князівства

Антропонімний ідивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Володимир* < *Володимѣ(и)ръ*
Базовий атрибутивний компонент – *Волинський*
Назовнича схема: *Володимѣ(и)ръ + *-jь → Володимѣ(и)рь → Володимир-Волинський*

БП:
Поселення засвідчене в Лаврентіївському літописі 988 р.: *и посадиша… Всєволода Володимєри* (ПСРЛ І, с. 121) [ЕСЛГНПР 1985, с. 33], засноване за великого князя *Володимира* Святославовича та поіменоване, очевидно, на його честь. Атрибутивний компонент *Волинський* з'явився в назві населеного пункту значно пізніше, чим древнє місто стало відрізнятися від *Володимира-на-Клязьмі* (теперішнього *Владимира*, РФ).
ДП:
Ім'я *Володиме(и)ръ* виводять від праслов. **Voldimirъ* з препозитивним **Voldь-* < **voldѣiti* 'володіти' та постпозитивним **mirъ* 'мир, спокій' [Чучка 2011, с. 113].
ІЗ:
Назва *Володимир-Волинський* – одна з небагатьох назв тих древніх міст, наукова версія генези яких відрізняється від народної тільки тлумаченням способу творення: колишнє посесивне утворення на ****-jь*** від імені-композита *Володимир* переважно трактують у дусі народної етимології як перенесення власного імені в називному відмінку на назву міста.
2001 р. центральна частина міста отримала статус історико-культурного заповідника «*Стародавній Володимир*».

87. ВОЛОЧИСЬК

ЯЗ: ВОЛОЧИСЬК, м., Хмельницька обл. (19 516 жит.)

Мікротопонімний код (МК)
Базовий мікротопонім – місцевість ****Волочище***
Назовнича схема: **Волочище + -ськ → Волочиськ*

БП:
Поселення вперше згадане в історичних документах 1463 р. як *Волочища* [Торчинська, Торчинський 2009, с. 119]. Назву мотивовано мікротопонімом **Волочище.*
ДП:
Мікротопонім **Волочище* міг утворитися від дієслова *волочити*, в основі якого – географічний термін *волок* ‘назва місця найбільшого зближення двох судноплавних річок, яким у давнину перетягали від однієї до другої човни та вантажі’ (СУМ І, с. 729) [Торчинська, Торчинський 2009, с. 120] або від апелятива *волока* ‘в Україні, Польщі, Литві, Білорусії з середини XV по XVII ст. – ділянка землі площею близько 16,8 га.’ (СУМ І, с. 729).
ІЗ:
Мотивацію мікротопоніма *Волочище* М. Теодорович пов’язує з цілком імовірним фактом ‘*волочіння* човнів зі Збруча у Случ, а зі Случі в Бужок’ (цит. за [Торчинська, Торчинський 2009, с. 121]).
С. Вербич зазначає, що топоніми на *Волок-/ Волоч-* широко засвідчені в Україні та поза її межами, що вказує на спільнослов’янський ареал основи **volk-*, продуктивної насамперед у сфері апелятивної лексики (пор. також: *волока* ‘вузька смужка землі’, *волочини* ‘залишки бур’яну в бороні’, волочка ‘боронування’, *зволок* ‘спуск з гори’, *переволока* ‘низовина, по якій тече вода, що з’єднує дві річки’ тощо) [Вербич 2002, 31–32].

88. ВОРОЖБА

ЯЗ: ВОРОЖБА, м., Сумська обл. (7 138 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Ворожба* (тепер ***Вир***)
Назвотвірна модель: *Ворожба → Ворожба*

БП:
Нинішнє місто, розташоване на р. *Вир*, л. Сейму л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 103), відоме з 1653 р. (ГЕУ І, с. 222). У документах 1672 р. воно згадується як «*Ворожба бѣлопольская на р. Ворожбѣ сум. у.*» (Щелков, с. 18), тобто річка на час перших джерельних повідомлень про місто називалася *Ворожбою*. Поселення якийсь час іменувалося *Підгорна Слобода* [ІМС См., с. 138], згодом – *Слобода Білопільська* (Щелков, 37) [Іваненко 2017, с. 64]. Теперішню назву мотивовано гідронімом *Ворожба*.
ДП:
О. Трубачов уважає гідронім *Ворожба* варіантом «явно дослов’янського» *Воробжа* [Трубачев 1968, с. 83].
В. Лучик найперше схильний убачати в назві ріки семантичне утворення від праслов. **voržьba* ‘щось пов’язане з ворожінням, чаклунством’, похідним від **voržiti* < **vorgitei* ‘кидати жереб’ < **vergti* ‘схиляти, повертати’ (ЕСУМ І,

с. 352, с. 427), постале за стосунком до місця проведення язичницького культу ворожіння, чаклунства та ін. [Лучик 2014, с. 139].

ІЗ:

Річка *Ворожба* дала назву двом поселенням Сумщини – селу та теперішньому містові, а пізніша назва річки – *Вир* стала причиною поіменування заснованих на її берегах сіл *Вири, Вирівка, Нові Вирки, Старі Вирки*.

Сьогодні *Ворожбу* ще називають *містом залізничників*.

89. ВУГЛЕГІРСЬК

ЯЗ: ВУГЛЕГІРСЬК, м., Донецька обл. (7 467 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базові апелятиви – *вугілля, гора*
Назовничаа схема: *вугілля + гора + -ськ → Вуглегірськ*

БП:

Поселення 1879 р. засноване як залізнична станція та пристанційне селище на землях давньої слободи та до 1957 р. іменувалося *Хацепетівкою* (ГЕУ І, с. 232). У теперішній назві поєднано іменники *вугілля* та *гора*.

ДП:

У назві закладено вказівку на позначення промислово-економічної реалії: розвиток вугільної промисловості, первісне знач. – ‘поселення, де накопичено гори вугілля’ [Лучик 2014, с. 143–144].

ІЗ:

Штучне творення назви дає змогу дослідникам розмірковувати про мотивацію другого компонента астіоніма іменниками *го́род* (‘місто вугілля’) [Отин 2014, с. 179], *гірник* [Янко 1998, с. 92] або прикметником *гірничий*.

Колишня назва *Хацепетівка* (посесив на ***-івк-а*** від антропоніма *Хацепет* – поселення заснували Петро та Тимофій *Хацепети*) досі побутує в мовленні ще як *Хацапетівка, Кацепетівка, Кацапетівка. Хацепетівка* наділена конотаціями ‘глухе місце, закамарок, місце без цивілізації, забите провінційне поселення’; ‘околиця, задвірки’ [Лукаш 2018, с. 246] тощо. Є. Отін виводить назву *Хацепетівка* із *Кацапетівки*, зазначаючи, що так називалися раніше поселення або їхні частини зі змішаним українсько-російським населенням [Отин 2014, с. 179].

90. ВУГЛЕДАР

ЯЗ: ВУГЛЕДАР, м., Донецька обл. (15 188 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій

Базові апелятиви – *вугілля, дар*
Назовнича схема: *вугілля + дар → Вугледар*

БП:
У зв'язку з освоєнням Південнодонбаського вугільного регіону 1966 р. постало селище *Південний Донецьк*, перейменоване 1968 р. на *Вугледар* (ГЕУ І, с. 232). 1991 р. йому надано статус міста. У теперішній назві поєднано іменники *вугілля* та *дар.*
ДП:
Онімне значення астіоніма *Вугледар* – 'поселення, земля якого дарує вугілля'.
ІЗ:
Компонент *-дар* у назві міста, як слушно наголошує В. Лучик, – «топонімна мода» середини XX ст., своєрідний «топонімний афіксоїд» [Лучик 2014, с. 144]. Так утворені назви *Енергодар, Соледар, Теплодар*, а з додаванням суфікса ***-ськ*** – також *Світлодарськ*.

91. ГАДЯЧ

ЯЗ: ГАДЯЧ, м., Полтавська обл. (23 790 жит.)
Упродовж 1663-1668 рр. – столиця Лівобережної Гетьманщини

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Гадяк < Гад*
Назовнича схема: *Гадякъ + -*jь → Гадячь → Гадяч*

БП:
Заснування поселення пов'язують з будівництвом у X–XIII ст. Посульської оборонної лінії. 1442 р. неподалік від *Гадяча* на Красній Гірці збудований Красногірський Миколаївський монастир. У писемних джерелах теперішнє місто відоме з XVI ст. [Лисенко 2007, с. 44], однак структура назви засвідчує, що астіонім постав ще в києво-руську добу і є посесивом на ***-*jь*** від особової назви *Гадякъ* [Лучик 2014, с. 145].
ДП:
Антропонім *Гадяк* П. Чучка виводить із застарілого християнського імені *Гад* чи *Гаад* [Чучка 2005, с. 130]. Чоловіче, кананізоване християнською церквою, старовинне рідкісне ім'я *Гад* – з д.-євр. '*щастя*' (Тр., с. 79).
Християнське ім'я *Гад* – власна назва одного з дванадцяти синів старозавітного патріарха Якова. День пам'яті *Гада* та його братів – Неділя святих праотців (за два тижні до Різдва Христового).
ІЗ:
Ім'я *Гад* та його деривати в українській мові стали асоціюватися з іменником *гыд / гад* 'гадюка' [Чучка 2005, с. 130], а поіменування м. *Гадяч* – із

прикметником *гадячий* ‘стосовний до *гад*’ [Лучик 2014, с. 145] та зі словосполукою ‘*годяще* (придатне) місце’.
На початку XVI ст. *Гадяч* був одним із найвідоміших міст України. 1658 р. тут підписано *Гадяцький договір*, авторами якого були Іван Виговський, Юрій Немирич, Павло Тетеря, Іван Богун, Микола Ханенко. З 1663 р. за правління гетьмана Івана Брюховецького *Гадяч* став офіційною гетьманською столицею. З 1764 р. ним володів останній гетьман України Кирило Розумовський.
Відомі дескрипції: *гетьманське місто* та авторська – *найукраїніша Україна* («побачите ви [в *Гадячі*] таку Україну, що «українійшої» й нема» (Леся Українка).

92. ГАЙВОРОН

ЯЗ: ГАЙВОРОН, м., Кіровоградська обл. (14 523 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище ***Гайворон***
Назовнича схема: *Гайворон → Гайворон*

БП:
Поселення засноване на місці колишнього козацького зимівника в першій половині XVIII ст. (ГЕУ І, с. 236). Назву мотивовано мікротопонімом *Гайворон.*
ДП:
Мікротопонім *Гайворон* (назва урочища, місця скупчення птахів) походить від апелятива *гайворон* ‘вороногрaй’ < праслов. **gajvoronъ, *gajvornъ* < **ga(j)-гаяти* ‘каркати’ + **vornъ* ‘ворон’ (ЕСУМ І, с. 451–452).
ІЗ:
Дескрипція *місто найдовшої вузькоколійки* з XIX ст. зберігає за *Гайвороном* залізничну славу.
В Україні відомі ще два села *Гайворон* (Кв., Чрн.), останнє з яких було засноване на річці *Гайворонці*.

93. ГАЙСИН

ЯЗ: ГАЙСИН, м., Вінницька обл. (25 818 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Гайса*
Назовнича схема: **Гайса + -ин → Гайсин*

БП:
У писемних джерелах 1600 р. теперішній *Гайсин* – приватновласницьке поселення із двома слободами (ГЕУ І, с. 237), а вже 1605 р. – *mesteczko Haysyn* (РМ, с. 529) [Дика 2009, с. 35]. Назву мотивовано антропонімом **Гайса*.
ДП:
Антропонім **Гайса* міг увійти в український антропонімікон з нім. мови (< нім. *heiß* ‘гарячий’), можливо, через польське посередництво: *Gajsa* (Rymut I, 213); пор. сучасні прізвища *Гайсан, Гайсен, Гайсин* (СП, с. 85) [Лучик 2014, с. 146].
Якщо взяти до уваги припущення, що первісна назва населеного пункту, розташованого над р. Соб, була не *Гайсин*, а *Уйсин* (1545 р.: *Уйсин на Собе*), то слід шукати інший базовий антропонім або розглядати особові власні назви *Уйса / Гайса* як паралельні варіанти.
ІЗ:
На час творення ойконіма чужомовний вплив засвідчено на рівні антропоніма-етимона, сама ж назва поселення постала за типовою слов’янською ойконімотвірною моделлю на ***-ин***.
Народні легенди пов’язують утворення назви міста з: 1) тугою батька за зниклим безвісти сином, що вилилася в заклики «*Гей, син!*»; 2) гіпотетичним апелятивом **гейсин* / **гейшин* ‘лісництво’, ‘лісова сторожа’, ‘житло лісника’; 3) відродженим поселенням на місці давнього, утвореного від імені бога вирію і потайбічного світу *Гайтосира* тощо.

94. ГАЛИЧ

ЯЗ: ГАЛИЧ, м., Івано-Франківська обл. (6 210 жит.)
1144 р.– 1241 рр. – столиця Галицького князівства, Галицько-Волинського князівства

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Галикъ* (Гелець, Галица*)**
Назовнича схема: **Галикъ* (Галець, Галица*) + *-*jь* → *Галичь* → *Галич***

БП:
Датою заснування старовинного *Галича* офіційно вважають 898 р. В історичній літературі першою писемною згадкою про поселення є повідомлення в Києво-Печерському патерику 1098 р.: *И не пустиша гостей из Галича* (КПП, с. 151–152). Його назву мотивовано антропонімом **Галикъ* (**Гелець, Галица*).
ДП:
Антропоніми **Галикъ* (**Галець, Галица*) – суфіксальні деривати відкомпозитного імені *Галъ* (Мор., с. 56), похідного від якогось з імен-композитів **Галимиръ*, **Галиславъ* (пор. пол. *Hałesław* (SSNO II, с. 246) тощо. Засвідчене у відомому ономастиконі ім’я *Галица* (Туп., с. 158) могло бути й

відапелятивним: *Галица* < *галица* < *галиця* ‘галка’; див. також: [Бучко, Бучко 2013, с. 238; Ґрещук 1998, с. 201; ЕСЛГНПР 1985, с. 42; Котович 2000, с. 12; Лучик 2014, с. 147; Мароевич 1989, с. 129; Шульгач 2008, с. 322; Яцій 2015, с. 78].

ІЗ:

Астіонім не має загальноприйнятої етимології, тож побутують «соляні» (від гр. *ἅλς ‘сіль’*), «племінні / етнонімні» (від *ґалати, ґалійці* (*скордиски*), *галізони* чи *алазони, галли*), «пташині» (від *галица* ‘галка’) та низка інших, менш популярних версій походження назви поселення.

1994 р. на базі комплексу пам’яток XI–XVII ст. створено державний національний історико-культурний заповідник «*Давній Галич*».

За назвою міста *Галич* поіменовано великий історичний регіон України – *Галичину*.

95. ГЕНІЧЕСЬК

ЯЗ: ГЕНІЧЕСЬК, м., Херсонська обл. (19 501 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – протока ***Геніч*(*е*)**
Назовнича схема: *Геніч*(*е*) + *-ськ* → *Генічеськ*

БП:

Теперішній *Генічеськ* засновано 1784 р. (ГЕУ І, с. 242). На той час тут уже було поселення, відоме під назвами *Генічі, Єнічі, Дженіче,* згодом – *Усть-Азовськ* [Янко 1998, с. 95]*, Геничеське.* За назвою протоки **Геніч*(*е*), яку ще називали *Тонка*, поіменовано історичну фортецю *Генічі* та сьогоднішнє місто.

ДП:

Етимологія гідроніма затемнена. Її пов’язують із незасвідченим тат. **dženiče*, реконструйованим з давньотюрк. *jinčkä* ‘тонкий, вузький’ [Лучик 2014, с. 149].

В. Бушаков розглядає тюрк. *ceniçe*, відбите в назві фортеці *Генічі*, з якої починалося місто [Бушаков 2003, с. 93], а В. Лучик розмірковує про зв’язок давньої назви з тур. *геніше*, кримськотат. *кеніше*, похідними від дієприкметника *геніш / кеніш* ‘розширений’ [Лучик 2014, с. 149].

ІЗ:

Відомою (особливо серед туристів) стала дескрипція *Арбатська стрілка*, як іменують *Генічеськ* за назвою суміжної з ним унікальної піщаної коси.

96. ГЕРЦА

ЯЗ: ГЕРЦА, м., Чернівецька обл. (2 118 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – *Герци*

Назовнича схема: *Герц → герци → Герци→ Герца*
Контроверсія: ГК

БП:
Перше документальне свідчення про теперішнє місто відоме з 1408 р. (ГЕУ І, с. 261). У джерелах XV ст. назву поселення зафіксовано в формі множини: *панъ Сина Михаилашевъ от из Герцъ* [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 18]. Тож найімовірніше мотивом для іменування населеного пункту стала родова назва *Герци*.
ДП:
Базовою для назви роду (родини) *герци* послугувала особова власна назва *Герц.* Таке ім'я засвідчене в польському історико-етимологічному словнику як запозичення з нім. мови *Gerz, Gertz* (Rymut I, с. 227).
ІЗ:
Ю. Карпенко наводить відомі народні молдавські варіанти назви: *Херца, Херцы, Херць, Герцы, Герць*, зазначаючи непевність етимології ойконіма [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 18–19],
Назву поселення можна виводити від назви р. *Герцушка*, п. Пруту л. Дунаю (СГУ, с. 130), якщо достовірною є інформація, що колишня назва цієї ріки – *Герца* (КРУ, с. 28).
Народноетимологічні версії базуються на мотивації назви апелятивом *герца* з гіпотетичним знач. *'земля, яка годує', *'місце, яке творить, будує'.
Герцаївський район – найменший в Україні, а м. *Герца* в колі обізнаних з такою інформацією осіб побутує як *найменший районний центр України.*

97. ГІРНИК

ЯЗ: ГІРНИК, м., Донецька обл. (10 866 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базовий апелятив – *гірник*
Назовнича схема: *гірник → Гірник*

БП:
Місто засноване 1938 р., до 1958 р. носило назву *Соцгородок* (ГЕУ І, с. 271). Того року *Соцмістечко* (в окремих документах воно фігурувало саме так) об'єднано з селищами *Комсомольський, Жовтневий, Первомайський, Перемога, Проммайданчик* та поіменовано *Гірником*. Назву поселення мотивовано апелятивом *гірник.*
ДП:
Значення етимона *гірник* – 'робітник гірничої промисловості' (СУМ ІІ, с. 75). На території теперішнього міста в середині XIX ст. були виявлені поклади вугілля, облаштовані перші копальні – попередники нинішніх шахт.

ІЗ:
У 50-ті роки XX с. назву *Гірник* отримали ще два шахтарські поселення – селища міського типу на Луганщині та Львівщині.

98. ГІРСЬКЕ

ЯЗ: ГІРСЬКЕ, м., Луганська обл. (9 699 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *гірський* < *гора*
Назовнича схема: *гірський → Гірське*

БП:
1898 р. засновано теперішнє м. *Гірське* (ГЕУ І, с. 271), яке до 1938 р. іменувалося *Гірсько-Іванівськ* за розташуванням шахтарського селища на пагорбах між селами *Гірське* та *Іванівка*. Назву, мотивовану апелятивом *гора*, місто перейняло від одного з сіл.
ДП:
Значення базового апелятива *гора* – ‘значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень’ (СУМ ІІ, с. 124); *гірський* – ‘вкритий горами, пагорбами; гористий’ (СУМ ІІ, с. 76).
ІЗ:
Історичні факти заснування міста свідчать, що початково дві шахти («Григорій» та «Марія») було закладено на пагорбах, які на рівнинній місцевості Луганщини сприймаються як *гори*.

99. ГЛИНЯНИ

ЯЗ: ГЛИНЯНИ, м., Львівська обл. (3 140 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Локальні назви» (ЛН)
Базова локальна назва – *глиняни*
Назовнича схема: *глиняни → Глиняни*
Контроверсії: АГК / МК

БП:
Поселення відоме з 1379 р. (ГЕУ І, с. 275): *Gliniany* (AGZ X, с. 2), з отриманням маґдебурзького права 1395 р. зафіксоване в писемному документі як *Hlynieni* (ССУМ І, с. 243). Астіонім мотивовано локальною назвою *глиняни*.
ДП:
Значення базового апелятива (локальної назви) *глиняни* – ‘люди, які поселилися (живуть) на *глині* (*глинах, глинистому* місці)’.

ІЗ:
Походження назви поселення дослідники ще пов'язують з родинною назвою *глиняни* 'родина *Глиняна*', пор. блр. антропоніми *Глина, Глинка, Глиныв* (Бір., с. 111) [Царалунга 2007, с. 47], сучасне укр. прізвище *Глина* (ГТР – 19 носіїв).
М. Худаш пише про посередництво мікротопоніма *Глина* або *Глини* та про ймовірність утворення назви поселення від катойконіма *глиняни* 'вихідці з населеного пункту *Глинна* [Худаш 2006, с. 56–57].
У народних переказах засвідчено версію про номінацію населеного пункту за ознакою його мешканців – 'ті, що проживали в *глиняних хатах*'.
Із відродженням колишньої слави килимарства (Товариство ткацьке зародилося в *Глинянах* 1885 р.) вживається (принаймні, на місцевому рівні) дескрипція *місто килимарів*.
Завдяки *Глинянській* Чудотворній іконі Розп'яття Христового (XVIII ст.), збереженій у храмі Успіння Пресвятої Богородиці, місто ще називають *Галицький Люрд*.

100. ГЛОБИНЕ

ЯЗ: ГЛОБИНЕ, м., Полтавська обл. (9 571 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Глоба*
Назовнича схема: *Глоба + -ин-е → Глобине*

БП:
Засноване біля старого Ромоданівського шляху та позначене на шведських картах 1708 р. як поселення *Маленький Кагамличок*, теперішнє місто з 1725 р. (ГЕУ І, с. 275) відоме як *Глобинський* хутір або хутір *Глоби*, а з 1732 р. – село *Глобино*. Назву поселення мотивовано антропонімом *Глоба*.
ДП:
Особова власна назва *Глоба* походить від апелятива *глоба* в одному зі знач. – 'зігнуте від природи дерево; залізний клин; клопіт, турбота' (ЕСУМ І, с. 527); рос. 'скупа людина' (Аникин, с. 309); пор. ще: *глобар* 'конопатник' (ЕСУМ І, с. 527) де *конопатник* < *конопатити* 'забивати, затикати дірки, щілини клоччям, мохом і т. ін.' (СУМ IV, с. 262).
ІЗ:
Заснування поселення пов'язують з відомим українським родом *Глобів* – козаком *Яковом* і його синами *Данилом* (за іншими джерелами *Григорієм*) та *Іваном*, останнім писарем Запорозької Січі.
Іван Глоба – колишній власник та розбудовник поселення, протягом десяти років був січовим писарем. Після зруйнування Січі – ув'язнений та висланий до Туруханського монастиря, де через 15 років помер.

2012 р. *Іванові Глобі* в місті споруджено пам’ятник, підписаний «*Іван Якович Глоба. Військовий писар Запоріжської Січі, легендарний засновник м. Глобине*».

101. ГЛУХІВ

ЯЗ: ГЛУХІВ, м., Сумська обл. (33 548 жит.)
Упродовж 1708–1764 рр. – столиця Гетьманщини та Лівобережної України

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Глух*
Назовнича схема: *Глух + -ів → Глухів*

БП:
Літописний *Глухів* веде відлік найдавнішої фіксації у джерелах від 1152 р.: *оу Глухова* (ПСРЛ І, с. 338) [ЕСЛГНПР 1985, с. 42]. Творення астіоніма мотивовано антропонімом *Глух* (*Глоухъ*) або *Глухий.*
ДП:
Походження антропоніма *Глух* виводять від праслов. **glixъ* ‘глухий’ [Нерознак 1983, с. 59], пор. давнє козацьке прізвисько Ярема *Глух*, 1649 р. (Реєстр, с. 176) [Іваненко 2017, с. 73].
М. Худаш припускає, що таке ім’я могло бути не відапелятивною, а відкомпозитною назвою, первісно звучало *Голухъ* і було похідним утворенням від імен-композитів на зразок *Голиславъ, Голомужъ* (Мор., с. 61) [Худаш 2004, с. 72, с. 68].
ІЗ:
Народні версії пов’язують походження назви астіоніма з глухим, важкодоступним місцем; віддаленістю поселення від місць здійснення основних державних подій; з «наглухо» укріпленою фортецею тощо.
Глухів 1708 р. став столицею Гетьманської та Лівобережної України, резиденцією Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського, що спричинило дескрипцію *гетьманська столиця*.

102. ГНІВАНЬ

ЯЗ: ГНІВАНЬ, м., Вінницька обл. (12 330 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Гнівань*
Назовнича схема: *Гнівань → Гнівань*
Контроверсії: ЛнАрК (мікрокод АпЛн); АІК

БП:
Поселення відоме з 1629 р. (ГЕУ І, с. 279). Його назву, імовірно, мотивовано гідронімом *Гнівань*, засвідченим на «Подробной карте Подольской губернии…», виданій у Тульчині 1825 р. (СГУ, с. 657).
ДП:
Утворено назву р. *Гнівань* від апелятива *гнѣвъ* ‘гниль, гнів’, похідного від праслов. **gnĕvъ* ‘гниль, гній, отрута’ (ЕСУМ І, с. 537).
ІЗ:
Сьогодні *Південний Буг* не має ріки *Гнівань* як лівої своєї притоки, а це дає підстави дослідникам припускати можливість мотивації назви поселення не гідронімом, а: 1) утраченим географічним терміном **gnĕvanь* ‘гниле місце’ [Шульгач 2001, с. 142; Лучик 2014, с. 156]; 2) особовою назвою **Гневанъ* < *Гневомиръ* (Мор., с. 59) (первісно посесив на ****-jь***) [Дика 2009, с. 38]. Серед ойконімів на ****-jь*** розглядає назву поселення *Гнівань* З. Купчинська [Купчинська 2016, с. 731].
Народні легенди пов’язують походження назви з *гнівом* першопоселенців.

103. ГОЛА ПРИСТАНЬ

ЯЗ: ГОЛА ПРИСТАНЬ, м., Херсонська обл. (13 971 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Голий Перевіз***
Назовнича схема: ***Голий Перевіз → Голий Перевіз → Гола Пристань***

БП:
Теперішнє місто відоме з 1709 р., за іншими джерелами – з 1786 р. (ГЕУ І, с. 280) як *Голий Перевіз* [Янко 1998, с. 101]. Первісну назву поселення мотивовано мікротопонімом *Голий Перевіз*.
ДП:
Колишній мікротопонім *Голий Перевіз*, утворений унаслідок лексикалізації та омонімізації словосполучення *голий перевіз* (*голий* ‘який не має рослин, не вкритий рослинами’ (СУМ ІІ, с. 106) та *перевіз* ‘місце, де переправляються через водну перепону (часто відповідно обладнане)’ (СУМ VI, с. 141), мотивував номінацію заснованого на порожньому піщаному березі р. Конки козацького поселення.
ІЗ:
У сучасній назві опорний компонент «модернізовано»: слово *перевіз* замінене лексемою *пристань* ‘спеціально обладнане місце на березі водойми з плавучою або береговою спорудою для причалювання і стоянки суден, їх навантажування й розвантажування, посадки й висадки пасажирів’; ‘вулиця міста або населений пункт, розташований на березі моря або річки’ (СУМ VII, с. 38).

104. ГОЛУБІВКА

ЯЗ: ГОЛУБІВКА, м., Луганська обл. (27 703 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Голуб*
Назовнича схема: *Голуб + -івк-а → Голубівка*

БП:
Голубівка → Голубівський Рудник → Голубівський район Кадіївки → Кіровськ → Голубівка – такий шлях пройшла назва теперішнього міста, заснованого 1764 р. (ГЕУ ІІ, с. 161). У первісній назві – ім'я власника, сербського офіцера Петра *Голуба. Голубівським Рудником* селище стало з відкриттям покладів кам'яного вугілля, з його видобудком у шахтах-копанках. Згодом відновлені шахти та довкілля стали іменуватися *Голубівським районом Кадіївки*, а в 60-х роках ХХ ст. новостворене містечко прийняло на себе назву *Кіровськ*. 2016 р. місту повернено його історичну назву – *Голубівка*.
ДП:
Антропонім *Голуб* – давнє відапелятивне, опоетизоване ім'я ('Божа птиця, жертовний птах, біблійний символ Святого Духа; символ щирого, ніжного, вічного кохання; доброти, чистоти, незлобивості тощо' [Жайворонок 2006, с. 141–143]), поширене на теренах усієї Славії.
ІЗ:
В Україні така власна назва самостійно або паралельно з церковно-християнською виконувала функцію імені майже до XVII ст. [Чучка 2011, с. 129], пор. *Михайло Голубъ Сердятицький* (1580 р., АЮЗР І/1, с. 127); *Голубъ Івашковичъ* (1615 р., КЗС ІІІ, с. 17) та ін. [Демчук 1988, с. 27; с. 125]. У балканських слов'ян антропоніми *Голуб, Гълуб, Goluban* – дотепер офіційні чоловічі імена (Ил., с. 137, с. 147; Грк., с. 66; Šim., с. 128) [Чучка 2011, с. 130].

105. ГОРІШНІ ПЛАВНІ

ЯЗ: ГОРІШНІ ПЛАВНІ, м., Полтавська обл. (50 816 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *плавні*
Атрибутивний компонент – *горішні*
Назовнича схема: *горішні + плавні → Горішні Плавні*

БП:
Теперішнє місто, засноване 1960 р. (ГЕУ ІІ, с. 190) на берегах Дніпра біля Кам'янського водосховища у зв'язку з відкриттям Кременчуцької магнітної

аномалії та спорудженням Дніпровського (Полтавського) гірничо-збагачувального комбінату, первісно іменувалося *Комсомольське, Комсомольськ*. Поселення виросло на місці колишніх хуторів та сіл *Горішні Плавні* або *Горишняки, Пашки, Тищенки, Іскра*. 2016 р. *Комсомольськ* перейменовано за назвою одного з сіл на *Горішні Плавні*.

ДП:

Назву колишнього села мотивовано апелятивом (географічним терміном) *плавні* ‘заливний луг; заболочена низовина’ (Громко та ін., с. 150), ‘місце в озері, поросле очеретом; тиха течія ріки; низина, залита водою’ (Данилюк, с. 72), ‘заболочена низовина’ (Марусенко, с. 242), ‘болото біля ріки з підґрунтовими джерельними водами; болото біля ріки, поросле чагарником; мокра заболочена низовина біля ріки’ (Черепанова, с. 166–167), ‘заболочені, порослі вологолюбною рослинністю низькі береги річок, що затоплюються під час повені’ (СУМ VI, с. 557) у поєднанні з атрибутивним компонентом – прикметником *горішні* < *горішній* ‘який розташований, міститься зверху; верхній; розташований на високому місці або на горі’ (СУМ II, с. 131).

ІЗ:

Штучно створений ажіотаж навколо історичної назви *Горішні Плавні* (назва *Горішні Плавні* нібито «сільська, а не міська») не дає жодних шансів на повернення містові заідеологізованої назви *Комсомольськ*.

106. ГОРЛІВКА

ЯЗ: ГОРЛІВКА, м., Донецька обл. (244 033 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Горлов*
Назовнича схема: *Горлов → Горлівка*

БП:

Засновані козаками на початку XVIII ст. хутори вздовж річок Корсунь, Балка Залізна та Лугань стали першими відомими поселеннями на цих теренах, поіменованих згодом царською канцелярією як *Государів Байрак* (1754 р.), *Государів Посад* (1779 р.) та ін. З будівництвом залізниці на території майбутнього міста споруджено станції *Микитівка* та *Корсунь*. Під керівництвом гірничого інженера *Петра Горлова* розпочалися вуглерозвідувальні роботи та будівництво Корсунської копальні № 1, біля якої виросло робітниче селище. Це селище 1867 р. (ГЕУ І, с. 286) дало початок містові, названому пізніше *Горлівкою*.

ДП:

Назву поселення мотивовано прізвищем *Петра Горлова.*

ІЗ:
Петро Горлов (1839–1915) – інженер, дослідник та організатор гірничого виробництва на Донбасі, Кавказі, в Уссурійському краї, Середній Азії, зачинатель вугледобування на місці майбутньої *Горлівки*.
Зображення птаха *горлиці* на гербі міста – потрактування походження астіоніма з позицій народної етимології.

107. ГОРОДЕНКА

ЯЗ: ГОРОДЕНКА, м., Івано-Франківська обл. (9 277 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Городенка***
Назовнича схема: *Городенка → Городенка*

БП:
Поселення відоме вже в кінці XII ст. (ГЕУ I, с. 287), хоч тільки 1524 р. [Сіреджук 2003, с. 45; Яцій 2015, с. 89] чи 1578 р.: *Horodenica* (ŹDź. XVIII/1, с. 87) його назву зафіксовано в історичних документах, до того ж у дещо відмінному від сьогоднішнього варіанті. Астіонім мотивовано мікротопонімом *Городенка*.
ДП:
Мікротопонім *Городенка* зберігає в собі вказівку на первісно обгороджену місцевість.
ІЗ:
На перший погляд прозорий астіонім досі не має однозначного потрактування. В. Лучик схильний виводити його з документально не підтвердженої давньоукр. назви цього населеного пункту **Городьне* < *Городьнъ* < *городьнъ* ‘городний; пов’язаний з *городъ*’ або староукр. *городныи* ‘міський, городський’(ССУМ I, с. 252) [Лучик 2014, с. 162]. Д. Бучко вважає основною версію, що первісно *Городенка* – це посесив на ***-ка*** від особової назви **Городень* < *Городиславъ* (Мор., с. 62) [Бучко 1991, с. 65]. В. Яцій зараховує назву поселення до утворень із суф. ***-к-а*** від імовірного (контактного) (мікро)топоніма *Городний* (*-а, -е*), на вірогідність якого вказує д.-р. *Городьно*, назва поселення (ЭССЯ VII, с. 39–40) [Яцій 2015, с. 89]. Остання версія видається нам найбільш прийнятною.

108. ГОРОДИЩЕ

ЯЗ: ГОРОДИЩЕ, м., Черкаська обл. (13 984 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *городище*

Назовнича схема: *городище → Городище*

БП:
Поселення відоме з XVI ст. (ГЕУ I, с. 288) хоч засновене воно, очевидно, ще раніше. Назва міста мотивована апелятивом (географічним терміном) *городище.*
ДП:
Городище – ‘давнє земляне укріплення’ (Гр. I, с. 315), ‘поселення, укріплене валами й ровами; місце, де збереглися рештки укріпленого поселення’ (СУМ II, с. 136).
ІЗ:
До кінця XIX ст. на території теперішнього міста ще збереглися елементи укріплених городищ (*Жабокрич, Теличівка, Бугаївка*). Сьогодні пам’ять про них засвідчена в назві міста, яку в 40-х роках XX ст. була спроба змінити на *селище ім. Г. І. Петровського*.
Нині в різних куточках України побутують 34 однойменні населені пункти.

109. ГОРОДНЯ

ЯЗ: ГОРОДНЯ, м., Чернігівська обл. (12 282 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (АпК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – **городня*
Назовнича схема:городня → Городня***

БП:
Поселення відоме з кінця XVI ст. (ГЕУ I, с. 288). Його назву мотивовано апелятивом (народним географічним терміном) **городня.*
ДП:
Значення базового апелятива **городня* – *‘дерев’яна огорожа’; ‘система дерев’яних зрубів, заповнених землею або камінням, яка укріплювалася навколо міста або двору феодала’ (імовірність функціонування цього терміна припускають Н. Торчинська, М. Торчинський із покликанням на історика С. Бабишина [Торчинська, Торчинський 2009, с. 141]).
ІЗ:
В. Лучик уважає, що астіонім міг виникнути і внаслідок субстантивації та онімізації форми жін. р. староукр. прикметника *городньıи* ‘міський, городський’ (ССУМ I, с. 252), ‘який стосується міста’ або *городний* ‘який стосується городу’ [Лучик 2014, с. 162]. Обидві версії дозволяють бачити в основі теперішнього астіоніма артефакт – об’єкт, породжений життєдіяльністю людини.
Розташування міста біля перетину кордонів України, Білорусі та РФ зумовило народження дескрипції *прикордонне місто*.

110. ГОРОДОК

ЯЗ: ГОРОДОК, м., Львівська обл. (16 257 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *городок*
Назовнича схема: *городок → Городок*

БП:
Перша писемна згадка про поселення – 1213 р. (*у Городкоу* (ПСРЛ ІІ, с. 733) [ЕСЛГНПР 1985, с. 44]). Назву мотивовано географічним терміном *городок.*
ДП:
У давньоукр. мові апелятив *городъкъ* > *городок* уживався зі знач. – ‘(невелике) укріплене поселення’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 45]; ‘малий, невеличкий город-місто’ [Худаш 2006, с. 61].
ІЗ:
Городок зажив собі «промислової слави» ще в галицько-волинський період. З того часу відомі описові конструкції *Городок сольний, соляний Городок*, а згодом – *Городок Галицький, Городок під Львовом, Городок Ягеллонський.*

111. ГОРОДОК

ЯЗ: ГОРОДОК, м., Хмельницька обл. (15 919 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *городок*
Назовнича схема: *городок → Городок*

БП:
Перша писемна згадка про поселення – 1392 р., хоч дослідники вважають, що воно вже побутувало в XIII ст. [Торчинська, Торчинський 2008, с. 141–142]. Назву мотивовано географічним терміном *городок.*
ДП:
Значення базового апелятива *городок* – ‘невелике укріплене поселення; укріплення з частоколу або із зрубів; укріплене тином поселення; населений пункт; велике село’ [Ibid.]; ‘містечко’.
ІЗ:
У XIV ст. поселення іменувалося *Бердихів, Бедрихів Городок, Бердихівка* (за належністю шляхтичу Бедриху). З кінця XV ст. *Городок* належав магнатам Новодворським та називався *Новодвором* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 141–142; Янко 1998, с. 105].

112. ГОРОХІВ

ЯЗ: ГОРОХІВ, м., Волинська обл. (9 146 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Горох*
Назовнича схема: *Горох + -ів → Горохів*

БП:
У джерелах найдавніша фіксація назви поселення веде відлік з 1450 р. [Шульгач 2001, с. 36], хоч побутує версія й про 1240 р. як про час літописної згадки про поселення (ГЕУ І, с. 291). Астіонім мотивовано антропонімом *Горох*.
ДП:
Горох – відапелятивна особова власна назва, засвідчена в багатьох слов'янських мовах: блр. *Гарох* (Бір. ІІ, с. 104), рос. *Горох* (Вес., с. 85), пол. *Groch* (SSNO II, с. 202), чес. *Hrach* (Sv., 268), сучасне укр. прізвище *Горох* [Шульгач 2001, с. 36; Чучка 2005, с. 155]. Утворено антропонім від апелятива *горох* 'польова і городня трав'яниста рослина родини бобових з круглим насінням (горошинами)' (СУМ ІІ, с. 137). В українській етнокультурі, за спостереженнями В. Жайворонка, порівняння з *горохом* символізує незахищеність; сльози; нещастя, біду; незгоду, незлагоду; це може бути людина, яка швидко говорить, у якої в'ється волосся, яка мала ростом тощо; див. [Жайворонок 2006, с. 148–149].
М. Худаш, надаючи перевагу відапелятивному походженню базового антропоніма, допускає можливість його утворення від імені-композита на взірець *Горислав, Ciszygor, Dalegor* [Худаш 2004, с. 84; с. 81].
ІЗ:
Народні перекази утворення астіоніма пов'язують із вигаданими подіями: 1) перші мешканці ховалися в *горах* від ворогів; 2) поселення засноване на території, порослій диким *горохом*.

113. ГРЕБІНКА

ЯЗ: ГРЕБІНКА, м., Полтавська обл. (10 881 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Гребінка*
Назовнича схема: *Гребінка → Гребінка*

БП:
Поселення, засноване 1895 р. (ГЕУ І, с. 296) уздовж залізничної лінії Київ–Полтава, поіменоване спочатку за назвою найближчого села – *Городище.* Припускають, що 1900 р. з ініціативи відповідального за будівництво станції інженера шляхів сполучення Миколи Погорілка для увіковічнення пам'яті про відомого письменника *Євгена Гребінку* станцію *Городище* та пристанційне поселення перейменовано на *Гребінку*.
ДП:
Астіонім мотивовано прізвищем *Євгена Гребінки*.
ІЗ:
Євген Гребінка (1812–1848) – український письменник, байкар, поет-лірик, педагог, викладач словесності, громадський діяч, співвидавець першого «Кобзаря» Тараса Шевченка. Сьогодні найвідомішим є його романс «Очі чорні», низка байок, історичний роман «Чайковський», повісті «Кулик», «Ніжинський полковник Золотаренко» та ін. Хутір *Убіжище* (тепер с. *Мар'янівка*) недалеко від м. *Гребінки* – мала батьківщина *Євгена Гребінки*, там він народився і похоронений.

114. ГУЛЯЙПОЛЕ

ЯЗ: ГУЛЯЙПОЛЕ м., Запорізька обл. (13 466 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *гуляйполе*
Назовнича схема: *гуляйполе → Гуляйполе*

БП:
На землях Кальміуської паланки Війська Запорозького в 70-х роках XVIII ст. почали відновлюватися козацькі поселення. Одне з них – теперішнє місто, засноване 1785 р. (ГЕУ І, с. 304) в балці Калмичці на р. Гайчур як військова слобода Ново-Дніпровської укріпленої лінії фортець. Його назву мотивовано апелятивом *гуляйполе.*
ДП:
Значення географічного терміна *гуляйполе* 'незаселене, пустинне, вільне поле' [Чабаненко 1992 І, с. 267]; *гуляй-поле* 'піщаний горб, вільний від рослинності; необроблене поле' (Громко та ін., с. 65) [Лучик 2014, с. 170], 'голе підвищення, пагорб' (Черепанова, с. 68).
ІЗ:
Історики висувають припущення, що слободу поіменували вихідці з містечка *Гуляйпіль* колишньої Тясминської волості в пам'ять про їхню малу батьківщину. Наприкінці XVIII ст. *Гуляйпіль* перейменовано на *Златопіль*, а всередині XX ст. приєднано до сучасного *Новомиргорода* Кіровоградщини. Доки дослідники перевіряють достовірність цієї інформації, астіонім *Гуляйполе*

увійшов в історію як назва міста, в якому народився український політичний та військовий діяч, керівник повстанського руху 1918–1921 рр., анархіст Нестор Махно, та став відомим ще як *вільна держава батька Махна* або *Махноград.*

115. ДЕБАЛЬЦЕВЕ

ЯЗ: ДЕБАЛЬЦЕВЕ, м., Донецька обл. (24 971 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – ***Дебальцев***
Назовнича схема: ***Дебальцев → Дебальцеве***

БП:
Поселення *Дебальцеве* вважають заснованим 1878 р. (ГЕУ І, с. 308), у рік відкриття залізничної станції *Дебальцеве-Пасажирська*. Мотивом творення назви теперішнього міста послугував антропонім *Дебальцев*.
ДП:
Процес утворення базового антропоніма простежується на слов'янському мовному ґрунті: *Дебальцев* < **Дебалець* (пор. укр. *Debelak* (ЙМ), серб. *Дебљовиh, Дебољски* (РСКНЈ IV, с. 124) < **Дебаль / Дебель*). В основі базового антропоніма – прикметник *дебелий* 'міцної будови тіла, повний, здоровий; міцний, дужий' (СУМ ІІ, с. 228); пор. укр. діал. апелятив *дыбиль* 'великий дерев'яний цвях' (Головацкій, с. 333); бойк. *дзибель* 'вовк' (Онишкевич І, с. 212); серб. *дебаль* 'частина дерева від кореня' (РСКНЈ IV, с. 127); словац. діал. *debela* 'огрядна, неповоротка жінка' (SSN I, с. 299); пол. *debel* 'чорт' (SJP II, с. 426) тощо; див. також: [Чучка 2005, с. 188].
ІЗ:
Відомо, що поселення *Іллінка*, згодом *Дебальцівка*, від часу прокладення тут залізниці – *Дебальцеве*, пов'язане з іменем, а далі з прізвищем *Іллі Дебальцева*.

116. ДЕРАЖНЯ

ЯЗ: ДЕРАЖНЯ, м., Хмельницька обл. (9 969 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Деражня***
Назовнича схема: ***Деражня → Деражня***

БП:
Поселення відоме з XV ст., за іншими джерелами – з початку XVI ст. (ГЕУ І, с. 312). Астіонім мотивовано мікротопонімом *Деражня.*

ДП:
Мікротопонім *Деражня* утворено від апелятива *деражня* ‘місце первинного обробітку деревини’ [Торчинська, Торчинський 2008, с. 159]; ‘виробництво дранки, гонти, щепи, видовблених виробів’ [Жучкевич 1974, с. 96].
ІЗ:
Гіпотеза про походження астіоніма *Деражня* від дієслова *дарувати* – народноетимологічна [Торчинська, Торчинський 2008, с. 159].
Подібну назву села *Деражня* Сумщини пов’язують із р. *Деряжна*, п. Івоту л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 168) [Іваненко 2017, с. 87]; на Хмельниччині такої річки не зафіксовано.

117. ДЕРГАЧІ

ЯЗ: ДЕРГАЧІ, м., Харківська обл. (17 655 жит.)
Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – *Деркачі*
Назовнича схема: *Деркач → деркачі → Деркачі → Дергачі*

БП:
Поселення, засноване 1660 р. (ГЕУ І, с. 312), до 1943 р. називали *Деркачі*. Фонетична зміна (*к → г*), зумовлена, очевидно, впливом рос. мови, відбулася без офіційного перейменування міста. Первісну назву мотивовано родовою назвою *деркачі*.
ДП:
Базовою для назви роду (родини) *деркачі* послугувала особова власна назва *Деркач.* Антропонім *Деркач* побутував серед українців уже в XIV–XVIII ст. (Семен *Деркач*, *Деркачъ* Сава [Демчук 1988, с. 133]). Постав він на основі одного зі значень багатозначного апелятива *деркач* ‘т. с., що дергач, дерчак’ (ЕСУМ ІІ, с. 40), ‘птах’; ‘віник без листя, голик’; ‘назва вола, тонкого і високого, з підтягнутим животом’; ‘тріскачка вітрова або ручна для відлякування птахів у городах або садах’ (Гр. І, с. 371) або прикметика *деркавий* ‘заїка, заїкуватий’ (ЕСУМ ІІ, с. 40).
ІЗ:
Народні перекази пов’язують назву міста з козацьким отаманом *Деркачем* або з птахом *деркачем* ‘коростель (птах)’ (Гр. І, с. 371), яких було багато в цій місцевості.
Для збереження пам’яті про козака *Деркача* як найімовірнішого засновника міста 2015 р. у *Дергачах* споруджено йому пам’ятник.

118. ДЖАНКОЙ

ЯЗ: ДЖАНКОЙ, м., Автономна Республіка Крим (35 693 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)

Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *_джанкой_
Назовнича схема: *_джанкой_ → _Джанкой_

БП:
Поселення відоме з 1855 р. (ГЕУ І, с. 318). Назва тюркського походження. Її співвідносять з українською *Нове Село*.
ДП:
Значення базового апелятива: тур. *джан* < *jні* ‘новий, молодий’ (Радлов ІІІ/1, с. 329) + кримськотат. *кой* ‘село, поселення’ (Мурзаев, с. 282) [Лучик 2014, с. 178].
ІЗ:
В Україні сьогодні побутує низка поселень *Нове Село* з аналогічним мотиваційним значенням (Зк., Лв., Тр., Хм.), а в мовленні ще залишилися однотипні назви колишніх німецьких колоній *Нойдорф* (*Neues Dorf*).
Дескрипція *ворота Криму* вказує на специфіку розташування міста: саме звідси пролягають шляхи на всі напрямки півострова.

119. ДНІПРО

ЯЗ: ДНІПРО, м. обласний центр Дніпропетровської обл. (990 724 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – _Дніпро_
Назовнича схема: _Дніпро_ → _Дніпро_

БП:
Збереглися свідчення про іменування прадавніх козацьких зимівників, сіл, слобід, містечок: *Старі Чаплі, Сухачівка, Стара Ігрень* (*Огрінь*)*, Мануйлівка, Одинківка, Обухівка, Новобогородицьк, Кодак* (*Старий Кодак*), які тепер є складовими частинами м. *Дніпра*. Найдавніші поселення на території сьогоднішнього міста – прадавнє містечко *Стара Самарь*; козацькі займища *Таромське, Діївка,* паланкове місто *Новий Кодак, слободи Половиця, Мандриківка, Лоцманська Кам’янка* тощо. *Катеринославом* поселення іменували впродовж 1776–1779 рр., 1802–1926 рр.; з 1797 р. до 1802 р. – *Новоросійськом*; з 1926 р. *Катеринослав* перейменовано на *Дніпро-Петровське*, *Дніпропетровське*, а від початку 30-х років ХХ ст. – *Дніпропетровськ*. З 1917 р. майже на десять років за містом неофіційно закріпилася назва *Січеслав*. Від 2016 р. офіційна назва – *Дніпро*. Її мотивовано гідронімом *Дніпро* (СГУ, с. 173).
ДП:
Походження гідроніма *Дніпро*, назви найбільшої й головної ріки України, відомої щонайменше з IV ст., має декілька тлумачень. Учені вказують на відображення в ній сармат. форми *dana* + *-ipr* (О. Соболевський); фрак. **dana-* + **ip-ro* (Т. Лер-Сплавінський); зіставляють компоненти *in-p, in-po* з

гідронімом *Ina*, л. Прип'яті (коло Мозиря) та з гідронімом *Інуть*, л. Сожу (коло Гомеля) (К. Мошинський), з чим не погоджувалися Я. Розвадовський та М. Фасмер. Інші дослідники вбачали в гідронімі балкано-скіфське словосполучення *Dana-apara* в значенні 'задня ріка', відповідно до давньоінд. *aparas*, авест. *apara-* 'задній, більш віддалений' (П. Кречмер), або *dan + apr*, де скіф. *arp* відповідало осет. *arf* 'глибокий', тобто 'глибока ріка' (В. Абаєв) [Лучик 2014, с. 185]. Двочленною назвою вважав *Дніпро* В. Петров, розглядаючи компоненти *Дана-* та *-пар-, -пор-, пр-* в контексті інших відомих гідронімів: *Дон, Донець, Дністер, Дунай*, а також *Поріт, Пората – Піретос – Прут, Напаріс* [Петров 2013, с. 61–64]. У багатьох дослідженнях йдеться про мотивацію першого компонента *Дон-, Дн-, Дун-* іран., авест. **dana, danu* 'річка', давньоінд. *danu* 'краплі води, роса' (Е. Мурзаєв), а другого – індоєв. **jebhros / *jephros* 'запліднювач' (О. Трубачов), тоді *Дънѣпрь*, очевидно, – 'ріка-зволожувач' (О. Стрижак), 'ріка, яка зволожує, запліднює, дає життя' [Лучик 2014, с. 185].

ІЗ:

За час офіційного іменування міста *Дніпропетровськом*, у неофіційному вжиткові воно побутувало, як тепер – *Дніпро*. Нині м. *Дніпро* можна впізнати ще за дескрипціями: *місто на трьох пагорбах; ділова столиця України; космічна столиця України* та ін.

120. ДНІПРОРУДНЕ

ЯЗ: ДНІПРОРУДНЕ, м., Запорізька обл. (18 468 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базова лексема – *рудне* < *руда*
Базовий гідронім – *Дніпро*
Назовнича схема: *Дніпро + рудне → Дніпрорудне*

БП:

Місто засноване 1961 р. як центр промислового видобутку залізної руди, спочатку назване *Дружба*, далі – *Дніпроград*, з 1964 р. – теперішнє іменування. Астіонім мотивовано гідронімом *Дніпро* та прикметником *рудне*.

ДП:

Препозиційний компонент назви вказує на місце розташування поселення – лівий берег *Дніпра* (Каховське водосховище). Постпозиційний зберігає вказівку на характер промислового виробництва в регіоні – освоєння Південно-Білозерського родовища з видобутку та переробки залізної *руди*.

ІЗ:

Гірнича слава *Дніпрорудного* стала причиною народження дескрипції *гірниче місто Запоріжжя*.

121. ДОБРОМИЛЬ

ЯЗ: ДОБРОМИЛЬ, м., Львівська обл. (4 222 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Добромил*
Назовнича схема: *Добромилъ + *-jь → Добромиль*

БП:
Поселення вперше згадано в писемних джерелах 1374 р.: *Dobromyl* (ZDM IV, с. 102). Назву мотивовано антропонімом *Добромил*.
ДП:
Чоловіче композитне ім'я *Добромилъ* зафіксовано в іменослові М. Морошкіна під 1180 р. (Мор., с. 73). У польському та болгарському ономастиконах подані його фемінітивні відповідники – стилістично нейтральний *Dobromiła* (SSNO I, с. 489) та демінутивний варіант останнього: *Добромилка* (Ил., с. 175). Утворено антропонім поєднанням прикметникових основ *добр-* 'добрий' та *-мил* 'милий' [Чучка 2011, с. 159].
ІЗ:
Народний переказ розповідає про те, що назва міста є похідною від словосполуки *добра* (у значенні 'повна, можливо навіть із надлишком') *миля*: ніби саме такою була відстань від замку на горі Сліпій (від маєтностей Гербуртів у Фельштині) до *Добромиля*. Однак такий спосіб передачі локативної ознаки в назві поселення ойконіміці не відомий.
Через *Добромиль* проходив шлях Швейка, головного персонажа роману Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка», що послугувало підставою включення міста до туристичного маршруту «Шляхами бравого вояка Швейка».

122. ДОБРОПІЛЛЯ

ЯЗ: ДОБРОПІЛЛЯ, м., Донецька обл. (30 186 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з образним значенням
Базовий апелятив – **добропілля* (< ***добре поле***)
Назовнича схема: **добропілля → Добропілля*

БП:
Поселення, засноване 1953 р. (ГЕУ І, с. 348), об'єднало землі колишніх запорозьких зимівників та укріплених сторожових веж, а далі – хуторів, рудників, шахт, центром яких був хутір *Парасковіївка* (відомий з 1859 р.). Астіонім мотивовано апелятивом **добропілля*.

ДП:
Значення базового апелятива **добропілля* – образне. *Добропілля – добре поле*, багате «чорним золотом» (вугіллям)'.
ІЗ:
Природні багатства добропільської землі спричинили постання дескрипції *перлина Донбасу*.

123. ДОВЖАНСЬК

ЯЗ: ДОВЖАНСЬК, м., Луганська обл. (64 232 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Довжик*
Назовнича схема: *Довжик → Довжанськ*

БП:
Селище козака Василя *Орлика*, поіменоване як *Довжик-Орловський* (за назвою р. *Довжик* та іменем засновника – *Орлик*), або – *Шарапкине* (*Шарапка* – паралельна наза ріки *Довжик*, як стверджують краєзнавці, відома ще з 1185 р.), зафіксоване в писемних джерелах кінця XVIII ст. (ГЕУ III, с. 165). З 1938 р. місто, утворене шляхом об'єднання кількох поселень навколо хутора *Довжанка*, перейменували за прізвищем революціонера Я. Свердлова на *Свердловськ*. З 2016 р. містові відновлено історичну назву *Довжанськ*.
ДП:
Теперішню назву населеного пункту мотивовано назвою р. *Довжик*, п. Великої Кам'янки п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 179), яка бере свій початок у *Довжанську*.
Гідронім утворено від прикметника *довгий* 'який має велику довжину; протилежне короткий' (СУМ II, с. 330). Довжина ріки *Довжик* – 26 км.
ІЗ:
Екологія міста та його довкілля (роками за містом горять смітники, провокуючи отруйний дим) спричинила постання «сумної дескрипції» *український Сайлент Хілл.*

124. ДОКУЧАЄВСЬК

ЯЗ: ДОКУЧАЄВСЬК, м., Донецька обл. (23 346 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Докучаєв*
Назовнича схема: *Докучаєв + -ськ → Докучаєвськ*

БП:
Поселення засноване 1898 р. (ГЕУ І, с. 351) у зв'язку з освоєнням вапнякових та доломітних кар'єрів, розташованих недалеко від залізничної станції і села *Оленівки*, та первісно поіменовано *Оленівські Кар'єри*. Сучасну назву місто отримало 1954 р. у знак пам'яті про агролісознавця *Василя Докучаєва.*
ДП:
Астіонім мотивовано прізвищем *Василя Докучаєва*.
ІЗ:
Василь Докучаєв (1846–1903) – природознавець, основоположник наукового генетичного ґрунтознавства та зональної агрономії, автор ґрунтової карти світу. Висунув теорію генези чорнозему. Ініціював насадження лісосмуг у степовій зоні Донеччини й був причетним до створення найбільшого на цих теренах Велико-Анадольського лісу.
Необхідність перейменування смт *Оленівські Кар'єри* на м. *Докучаєвськ* складно вмотивувати. Сьогодні побутує розмовний варіант астіоніма – *Докуч* [Отин 2014, с. 49].

125. ДОЛИНА

ЯЗ: ДОЛИНА, м., Івано-Франківська обл. (20 619 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *долина*
Назовнича схема: *долина → Долина*

БП:
Другу половину X ст. уважають часом заснування теперішнього міста (ГЕУ І, с. 351). Щоправда, перші фіксації назви поселення знаходимо в документах значно пізніше, 1413 р.: *до лѣсоцкои дороги котрая идєть и зоудєчова до долины*. У джерелах XV ст. засвідчено як апелятив *долина*, так і однойменні місцевості та поіменовані *Долинами* села (ССУМ І, с. 315). Астіонім мотивовано апелятивом *долина.*
ДП:
Значення базового апелятива (географічного терміна) *долина* 'долина' (Гр. І, с. 416), 'низина, поросла травою; низина біля річки; рівнинна місцевість; мокра заболочена низина; ділянка, що заповнюється водою під час повені; луг, де косять сіно' (Данилюк, с. 33), 'рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами' (СУМ ІІ, с. 358).
ІЗ:
Поділ поселення на давньо- та новозаселену територію традиційно зберігає неофіційні назви частин міста *Стара Долина / Нова Долина*.

126. ДОЛИНСЬКА

ЯЗ: ДОЛИНСЬКА, м., Кіровоградська обл. (18 792 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Долинська*
Назовнича схема: *Долинська → Долинська*

БП:
Теперішнє місто засноване 1873 р. (ГЕУ І, с. 353). Спочатку так іменували станцію, споруджену на теренах землевласниці Ольги *Долинської* [Янко 1998, с. 123], а далі таку ж назву отримало пристанційне поселення. Місто ще було назване *Кафеліне, Кафелівка, Шевченкове*, а від 1944 р. – знову *Долинська*.
ДП:
Антропонім *Долинська* – відапелятивна особова власна назва.
Ольга Долинська – дочка міського голови Нікополя Федора Бурдзинкевича, власниця великих земельних наділів на теренах сучасної Долинщини.
ІЗ:
В. Лучик висуває припущення про можливість утворення сучасного астіоніма шляхом субстантивації та онімізації форми жін. р. відносного прикметника на ***-ський*** з топоосновою *Долин-* [Лучик 2014, с. 192], позаяк усе частіше піддається сумніву версія про те, що станція *Долинська* розташовувалася на землях, які належали подружжю Ользі та Орестові *Долинським*. Ідеться, очевидно, про маєтності поміщика *Кафели*, тому пристанційне поселення якийсь час іменувалося *Кафеліне, Кафелівка*, а Ольга *Долинська*, як стверджують краєзнавці, всіляко сприяла будівництву залізничної станції та першочергово дала притулок її будівничим. Можливо, нетипове як для назви міста узгодження в жін. роді (бо ж первісно йшлося про станцію, а не про місто) спричинило аналогію між назвою міста та прізвищем *Долинської.*

127. ДОНЕЦЬК

ЯЗ: ДОНЕЦЬК, м. обласний центр Донецької обл. (924 212 жит.)

Хоронімний код (ХК)
Базовий хороні м – *Донецька область*
Назовнича схема: *Донецька → Донецьк*

БП:
Попередник теперішнього *Донецька* – козацька слобода, згодом село *Олександрівка*. Започатковане 1869 р., до 1924 р. поселення іменувалося *Юзівка* (рідше *Юзово*) на честь засновника місцевого кам'яновугільного промислового підприємства *Джона Юза*; упродовж 1924–1961 рр. – *Сталін, Сталіно*; з

листопада 1961 р. – сьогоднішня назва (ГЕУ І, 356). Астонім мотивовано хоронімом *Донецька область*.

ДП:

Адміністративно-територіальна одиниця (хоронім) *Донецька область* відома впродовж 1932–1938 рр. з центром у м. Бахмуті. Саму ж назву області мотивовано топонімом *Донецький басейн*, тобто промисловий кам'яновугільний басейн ріки Сіверський Донець [Отин 2014, с. 53–58].

ІЗ:

Одне з найбільших українських міст – *Донецьк* – тривалий час відоме як *шахтарська столиця України.*

Сьогодні вчені ведуть мову про «соціальну конотацію», за якої астіонім *Донецьк* набув співзначення: місто з «неприховуваними або й принципово підкреслюваними російською культурно-мовною й проросійською політичною орієнтацією, а також «прорадянською» симпатією» [Лукаш 2014, с. 94; Тараненко 2010, с. 19].

128. ДРОГОБИЧ

ЯЗ: ДРОГОБИЧ, м., Львівська обл. (76 044 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – ****Дорогобит*
Назовнича схема:**Дорогобытъ + *-jь → Дорогобычь → Дрогобич***

БП:

В офіційних документах назва сьогоднішнього міста, відомого з часів Київської Русі, від середини XIV ст. фіксувалася переважно у сполонізованому варіанті: *Drohobicz*, 1378 р. (KŁP I, с. 536), а ті поодинокі джерельні свідчення, що зберегли повноголосу форму: *около … Дорогобича*, 1498 р. (ПСРЛ II, с. 361); *города Дорогобича*, 1699 р. (Дополнение, с. 173), не послугували стимулом для повернення первісної назви *Дорогобич*. Назву поселення мотивовано антропонімом **Дорогобит.*

ДП:

Препозиційний компонент композитного імені **Дорогобытъ Дорого- / Дрого- / Драго-* збережено в складі багатьох укр., луж., чес., пол. двоосновних імен: *Дорогомилъ* (Мор., 76), *Драгославъ*, *Drahobul*; *Sobedrah* (Sv., 75); постпозиційний *-бытъ* – серед давніх серб. імен у препозиції: *Битомиръ* (Пач., с. 12), а серед чес. – у постпозиції: *Radobyt* (Sv., с. 72).

ІЗ:

Легенда про *Другий Бич*, заснований недалеко від зруйнованого у XIII ст. половецьким ханом Буняком Шолудивим *Бича*, не має історичного підтвердження, але має, по-перше, фольклорну цінність та, по-друге, спирається на авторитет Івана Вагилевича: один із перших західноукраїнських

просвітителів умістив переказ про *Другий Бич* у циклі «Думи» і не забув наголосити, що це легенда (вигадка), про що сьогодні нерідко забувають читачі цієї легенди та інтерпретатори походження назви міста. Етимологізування на взір: *друга біч*, *другий бік, другі Губичі*, *друга добич*, *драговина*, *драгва* тощо побудоване виключно на зовнішній подібності лексем і не спирається ні на лінгвістичні, ні на культурологічні можливості українського назвотворення [Бучко, Бучко 2009, с. 31; Котович 2012, с. 35–36; Худаш, Демчук 1991, с. 68].
Сьогодні широко відомими є дескрипції *місто Франка*, *місто Каменяра* (Іван Франко народився в Нагуєвичах Дрогобицького повіту), *місто Котермака* (тут народився Юрій Котермак, відомий у науковому світі як Юрій Дрогобич), набуває популярності гасло «*Дрогобич – у ньому вся сіль*».

129. ДРУЖБА

ДРУЖБА, м., Сумська обл. (4 832 жит.)

Меморіальний код (МК)
Базова символічна назва – *дружба*
Назовнича схема: *дружба → Дружба*

БП:
Поселення засноване 1962 р. на теренах трьох населених пунктів: *Журавлиха, Юрасівка* та *Хутір-Михайлівський*. До 1962 р. іменувалося *Хутір-Михайлівський* [Іваненко 2017, с. 93]. Теперішню назву міста мотивовано апелятивом *дружба*.
ДП:
Поселення розташованого недалеко від Білорусі та Росії, тож його назву утворено як меморіальну, що мала символізувати *дружбу* між народами тодішніх республік.
ІЗ:
Залізнична станція *Хутір-Михайлівський* у місті *Дружба* перейменованою не була. *Хутір-Михайлівський* – вузлова залізнична станція Південно-Західної залізниці, остання залізнична станція в Сумській обл. перед російським кордоном. Назва відома як конотативний астіонім зі значенням: *прикордонна місцевість* («Конотативний діапазон такого символічного значення коливається від знач. просто українсько-російського кордону до ширшого знач. демаркаційної лінії між Україною і Росією як центром колишньої імперії» [Лукаш 2018, с. 249]).

130. ДРУЖКІВКА

ЯЗ: ДРУЖКІВКА, м., Донецька обл. (58 397 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)

Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Дружко*
Назовнича схема: *Дружко + -івк-а → Дружківка*

БП:
Офіційні джерела повідомляють про 70-ті роки XIX ст. як про час заснування залізничної станції, а згодом поселення (ГЕУ І, с. 372) на місці однойменної козацької вишки, відомої щонайменше з 1781 р., а також сіл *Яковлівка, Карлівка, Гаврилівка* [Янко 1998, с. 127]. Мотивом для номінування теперішнього міста послугував антропонім *Дружко*.
ДП:
Ім'я *Дружко* – похідне суфіксальне утворення від давньої особової власної відапелятивної назви *Друг* (Вес., с. 101) < *друг* 'другъ' (Гр. І, с. 447); 'особа, зв'язана з ким-небудь дружбою, довір'ям, відданістю; товариш, приятель; протилежне ворог'; 'прихильник, захисник кого-, чого-небудь' (СУМ ІІ, с. 422). Ім'я *Дружко* не зафіксоване у відомих словниках давніх антропонімів, але якщо поселення називалося *Дружківкою* у XVIII ст., то це означає, що на той час таке ім'я вже побутувало.
П. Чучка імені *Дружко* не аналізує, а про особову назву *Друг* стверджує, що це одна з найдавніших слов'янських, пор. *Drug*, 1219 р. (RV, с. 226), *Drug*, 1297 р. (Györffy, с. 529), і розмірковує про її постання на базі не іменника, порядкового числівника *друг* 'другий' або імені-композита *Bezdruh, Mstidruh, Sobědruh* (Sv., с. 75) [Чучка 2011, с. 177]; пор. ще *Druž-* < *Družimir* у праці Я. Свободи (Sv., с. 75).
ІЗ:
За переказами, засновником поселення був козак *Дружко*, який звів тут козацький пост приблизно в першій половині XVIII ст. Згодом від назви козацького поселення поіменовано залізничну станцію, робітниче пристанційне селище, а далі й місто *Дружківку.*
2008 року в *Дружківці* споруджено пам'ятник козакові *Дружку* з підписом «*Дружко, легендарний засновник міста Дружківка в рік 1781*».

131. ДУБЛЯНИ

ЯЗ: ДУБЛЯНИ, м., Львівська обл. (9 891 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕК)
Мікрокод: «Локальні назви» (ЛН)
Базова локальна назва – *дубляни*
Назовнича схема: *дубляни → Дубляни*
Контроверсія: АГК

БП:
Поселення відоме з 1440 р. (ГЕУ І, с. 372); 1466 р.: *Dublany* (AGZ XV с. 144). Назву теперішнього міста утворено від локальної назви *дубляни*.
ДП:
Локальна назва *дубляни* – назва людей за місцем поселення (проживання): *дубляни* – ‘ті, що поселилися (живуть) *у дубовому лісі*’.
ІЗ:
М. Худаш припускає, що первісною назвою міста була не *Дубляни*, а **Дуб’яни* або **Дубняни,* і утворена вона від катойконіма **дуб’яни* – ‘вихідці з *Дуб’я*’ чи *дубняни* – ‘вихідці з *Дубна*’, де *Дуб’я* / *Дубно* – мікротопоніми [Худаш 2006, с. 80]. Вірогідним є походження астіоніма від родової (родинної) назви *Дубляни* – ‘рід (родина) *Дубляна*’, пор. антропонім *Дуб, Дубок* [Бір. І, с. 138; Царалунга 2007, с. 55].
Сьогодні місто відоме своїм вищим навчальним закладом – Львівським національним аграрним університетом, який у час заснування (1856 р.) іменувався Рільничою (сільськогосподарською) школою. Завдяки вишу місто називають (особливо у молодіжному середовищі) *с/г* (‘*се-га*’).

132. ДУБНО

ЯЗ: ДУБНО, м., Рівненська обл. (38 039 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базова лексема – *дꙋбьнъ* (*дубовий*) < *дꙋбъ*
Назовнича схема: *дꙋбьнъ → Дубенъ → Дубно*
Контроверсія: АІК (мікрокод ВАА)

БП:
Поселення засвідчено в давніх літописах під 1100 р.: *Дубенъ* (ПСРЛ І, с. 274) [ЕСЛГНПР 1985, с. 53]. Астіонім мотивовано прикметником *дꙋбьнъ* (‘*дубовий < дуб*’).
ДП:
Етимон астіоніма – давньоукр. *дꙋбьнъ* < прасл. **dǫbъ* ‘дубовий’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 53]. З. Купчинська стверджує, що одними з перших серед відносних прикметників, від яких творилися оніми, були ті, що мали суфікс ***-ьn*** [Купчинська 2016, с. 51]. Астіокультуронім *Дубно* – яскравий приклад цієї моделі.
ІЗ:
Дослідники вважають менш імовірною версію про відантропонімне творення назви поселення [Пура 1991, с. 79].
Географічне розташування міста породило дескрипцію *місто над Іквою.*

133. ДУБРОВИЦЯ

ЯЗ: ДУБРОВИЦЯ, м., Рівненська обл. (9 394 жит.)
Середина – кінець XII ст. – столиця удільного Дубровицького князівства у складі Турово-Пінської землі

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – ***дубровиця***
Назовнича схема: ***дубровиця → Дубровиця***
Контроверсія: МК

БП:
Місто відоме з княжого періоду, з 1005 р. (ГЕУ І, с. 373), а в найдавніших літописних джерелах 1183 р. зафіксовано повідомлення про *Дубровицького князя*: *кънзѧ Доубровицьского* (ПСРЛ ІІ, с. 631) [ЕСЛГНПР 1985, с. 53]. Мотивовано назву поселення апелятивом (географічним терміном) *дубровиця*.
ДП:
Значення етимона *дубровиця* (**доубровицѧ*) – ‘невеликий дубовий ліс; гай’ [Лучик 2014, с. 198; Шульгач 2001, с. 46].
ІЗ:
Цілком імовірною є утворення ойконіма від мікротопоніма – назви урочища *Дубровиця* чи *Дуброва* [Пура 1991, с. 87–88].
Місцеві історики-краєзнавці знаходять паралелі між астіонімом та назвами урочищ *Дуби* в Більському та *Поліська діброва* в Літвицькому лісництвах [Алексієвець 2015, с. 23].
Дескрипцією *найдревніше місто Рівненщини* підкреслено прадавній період заснування міста.

134. ДУНАЇВЦІ

ЯЗ: ДУНАЇВЦІ, м., Хмельницька обл. (15 914 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Локальні назви» (ЛН)
Базовий катойконім – ***дунаївці***
Назовнича схема: ***дунаївці → Дунаївці***
Контроверсія: АГК

БП:
Поселення відоме з 1403 р. (ГЕУ І, с. 375), 1493 р.: *Dunayowcze* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 174]. Його назву мотивовано катойконімом *дунаївці*.
ДП:
Назву поселення мотивовано груповою назвою людей *дунаївці* ‘ті, що

переселилися з-над *Дунаю*’.
Повідомлення М. Янка про колишню назву *Дунай-город* Н. Торчинська, М. Торчинський підтверджують фіксацією 1865 р.: *Дунай-город*. Учені наводять також інші версії походження астіоніма: 1) від назви торговельного шляху, що проходив через поселення і вів до країн *Дунайського басейну*; 2) від особової назви *Дунай*, відомої ще з 1115 р.; 3) від географічного терміна *дунай* ‘став, розлив води, водозбір, потік’ [Торчинська, Торчинський 2008, с. 174].
Кожна з версій є цілком вірогідною, і за кожною лежить спільне іменування перших мешканців-дунаїнців, що згодом стало назвою зведеного ними поселення.
ІЗ:
Дескрипція *місто сукнарів* сьогодні не дуже актуальна, однак відома ще від 20-х років XIX ст., коли цей промисел у *Дунаївцях* був популярним.

135. ЕНЕРГОДАР

ЯЗ: ЕНЕРГОДАР, м., Запорізька обл. (53 567 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Назовнича схема: *енергія + дар → Енергодар*

БП:
Місто засноване 1970 р. на лівому березі Каховського водосховища (ГЕУ І, с. 390); 1972 р. йому присвоєно сучасну назву. Життя поселення розпочалося з будівництва Запорізької ДРЕС, а 1980 р. в *Енергодарі* побудовано атомну електростанцію.
ДП:
У назві закладено базову для міста подію – спорудження підприємства з виробництва *енергії* – ‘місто, яке дарує енергію’, де *енергія* ‘одна з основних властивостей матерії, загальна міра всіх форм її руху; те саме, що електроенергія’ (СУМ ІІ, с. 480).
ІЗ:
Розташоване за 120 км. від Запоріжжя місто *Енергодар* називають ще його *сателітом, супутником*, а в пам’ять про територію, на якій поселення споруджено, – *містом на пісках.*

136. ЄВПАТОРІЯ

ЯЗ: ЄВПАТОРІЯ, м., Автономна Республіка Крим (107 040 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Євпадор*

Назовнича схема: ***Євпадор + -ія → Євпаторія***

БП:
Засноване античне місто *Керкенитида* в VI ст. до н.е. (ГЕУ І, с. 397); у І ст. до н. е. давньогрецькі колоністи дали йому назву *Ευπατορια* [Бушаков 2003, с. 64]; з турецьким завоюванням у XIV ст. поселення перейменовано на *Гьозльов* [Никонов 1966, с. 133]; після захоплення Росією 1783 р. назву переосмислено як *Козлов*, а через рік офіційно відновлено як *Євпаторія* [Лучик 2014, с. 204].
Грецьку назву поселення мотивовано іменем боспорського царя *Митридата Євпадора*.
ДП:
Митридат Євпадор (123 р. до н. е. – 63 р. до н. е.) – Понтійський і Боспорський цар, «цар Азії», правитель, який був на троні 44 роки. Воював проти Риму; всі свої дії підпорядковував основному життєвому креду – створення сильної еллінської держави. Антропонім *Євпадор* походить з гр. *ευπατορ* ‘знатний’ [Бушаков 2003, с. 64], ‘благородний’ [Никонов 1966, с. 133].
ІЗ:
З-поміж багатьох дескрипцій, за якими можна впізнати *Євпаторію*, виокремимо дві особливі, позаяк містять у собі числівники: *місто шести релігій* та *древнє місто п’яти воріт*.

137. ЄНАКІЄВЕ

ЯЗ: ЄНАКІЄВЕ, м., Донецька обл. (77 355 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – ***Єнакієв***
Назовнича схема: ***Єнакієв → Єнакієве***

БП:
Біля селища *Софіївка* Бахмутського повіту, за три кілометри від колишнього Петровського дослідного чавуноплавильного заводу 1895 р. розпочалося спорудження нового металургійного підприємства, яке отримало таку ж назву, як і попереднє – *Петровський*. Одним із засновників цього заводу та опікуном соціальної інфраструктури призаводських селищ був *Федір Єнакієв*. 1898 р. ухвалено рішення залізничну станцію та місцевість, де розміщено *Петровський завод*, копальні й селища металургійного товариства, назвати за прізвищем основного його фундатора Федора *Єнакієва*. Цей рік уважають датою заснування міста (ГЕУ І, с. 401), хоч можна вести мову про відоме з 1782 р. село *Федорівку* як попередника сьогоднішнього *Єнакієва*. Упродовж 1928–1936 рр. *Єнакієве* було перейменовано на *Рикове*; з 1936 р. до 1941 р. – *Орджонікідзе*; у 1941–1944 рр. йому повернено назву *Рикове*; з червня 1944 р. – знову *Єнакієве*.

ДП:
Назву теперішнього міста мотивовано прізвищем Федора *Єнакієва*.
ІЗ:
Федір Єнакієв (1852–1915) – відомий промисловець, один із засновників металургійного заводу. Керівник та член правління шести комерційних та промислових структур, найбільшими серед яких були Товариство Північно-Донецької залізниці, Російсько-бельгійське металургійне товариство, Російське паровозобудівельне механічне товариство, Компанія Санкт-Петербурзького металічного заводу та ін.
Екологічна ситуація в місті зробила його впізнаваним, на жаль, за дескрипцією *місто кіптяви*.

138. ЖАШКІВ

ЯЗ: ЖАШКІВ, м., Черкаська обл. (13 917 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Жашко*
Назовнича схема: **Жашко + -ів → Жашків*

БП:
Поселення, засноване на давньому городищі, відоме з початку XVII ст. (ГЕУ І, с. 402). Його назву мотивовано антропонімом **Жашко.*
ДП:
В. Лучик припускає, що **Жашко* – демінутив від гіпокористик *Зах / Жах* < *Захарій* або *Заслав* та наводить відомі з 1136 р. пол. *Zach / Żach* і похідні від нього (Rymut II, с. 715–716) [Лучик 2014, с. 206]. Словник І. Трійняка, що є найповнішим зібранням варіантів християнських імен, не фіксує утворення *Зах / Жах* від *Захарій.* Тож, уважаємо, ближчим до істини є М. Худаш, який називає ім'я **Жашко* – вторинним, похідним варіантом від первісного, вихідного **Зашко* [Худаш 1995, с. 100]. Відповідно, **Зашко* – суфіксальне демінутивне утворення від **Зашъ* (пол. *Zasz* (Mal., с. 27) < **Заславъ* (чес. *Zaslav* (Sv., с. 86) < **Зачѧславъ* [Худаш 1995, с. 112].
ІЗ:
У Л. Похилевича знаходимо не підтверджене документальними свідченнями повідомлення про колишнє іменування *Жашкова* як *Рашків* [Похилевич 1964, с. 465], що насправді, вважаємо, є маловірогідним.

139. ЖДАНІВКА

ЯЗ: ЖДАНІВКА, м., Донецька обл. (12 198 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Ждан(-ів-ський)*
Назовнича схема: *Ждан(-ів-ський) + -івк-а → Ждановка*

БП:
Засноване 1922 р. на землях хутора *Жданівський*, з 1941 р. фіксується як *Новожданівка*, з 1966 р. – *Жданівка* (ГЕУ І, с. 403).
Назву теперішнього міста мотивовано відапелятивним іменем *Ждан* або похідним від нього антропонімом *Жданів* чи *Жданівський.*
ДП:
Значення базового антропоніма *Жданъ* (Демчук, с. 25; Мор., с. 83; Туп., с. 145; Чучка 2011, с. 183) – ‘той, якого ждали’, ‘очікувана дитина’.
ІЗ:
В. Лучик припускає, що свою назву місто отримало від шахти ім. *Жданова*, в основі найменування якої – прізвище радянського партійця *А. Жданова* [Лучик 2014, с. 207]. Однак 2016 р. *Жданівку* не перейменували з огляду на те, що хутір *Жданівський* або *Ждановo-Черновo* та й шахта «*Жданівська*» були відомими ще до 1917 р. і не мали відношення до уродженця Маріуполя та сталінського соратника.

140. ЖИДАЧІВ

ЯЗ: ЖИДАЧІВ, м., Львівська обл. (10 962 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Удькъ*
Назовнича схема: **Удькъ + *-jь → *Удьчь → Удечев → Зудечев → Жудечов → Жидачів*

БП:
В Іпатіївському літописі збережено інформацію про *Удечъ*, датовану 1164 р.: *иже бѣху пошли. съ солью из Удеча* (ПСРЛ ІІ, с. 524) [ЕСЛГНПР 1985, с. 165]. Очевидно, *Удечъ* – первісна назва сучасного *Жидачева*, мотивована антропонімом **Удькъ*. Пізнішу форму *Удечевъ*, засвідчену в літописі: *вошли съ солью из Удечева*, XV ст. [ЕСЛГНПР 1985, с. 165] пояснюють наслідком експансії найпродуктивніших на Прикарпатті у XIV–XV ст. топонімів на ***-ов/-ев***, а перехід *Удечев > Зудечев* спричинений, можливо, неправильним членуванням писарями подальших часів нероздільного написання слів у давніх літописах. Затемнення семантики твірної основи ойконіма – *Уд-* на початку давньоукраїнського періоду спричинило злиття прийменниково-іменникової сполуки в одне слово. З кінця XIV – початку XV ст. у пам’ятках починає

вживатися варіант ойконіма з протетичним *з-*: *подъ зудечовом*, 1394 р. [Роспонд 1972, с. 54]. Зміна ж форми *Зудечев* > *Жудечов* > *Жидачів* – це дія народної етимології, зближення астіоніма з етнонімом *жид* [Бучко, Бучко 2013, с. 213–214; Котович 2000, с. 12–13].

ДП:

Антропонім **Удькъ* – демінутивний варіант гіпокористика *Удъ, Уда* (Розов, с. 75).

ІЗ:

Не всі дослідники ототожнюють сучасне місто *Жидачів* з літописним *Удечем*, чи то зважаючи на науковий авторитет Л. Масенко, яка в ЕСЛГНПР зазначила, що *Удечь* – поселення в Галицькій землі (?) – тепер не простежується [ЕСЛГНПР 1985, с. 165], чи беручи до уваги надто велику варіативність астіоніма (близько 25-ти варіантів назви в історичних документах). М. Худаш, проаналізувавши практично кожен писемно засвідчений варіант, переконує в первісній мотивації назви міста антропонімом *Судко* < *Судъ* < *Судимиръ, Судиславъ* (Мор., с. 189). На думку вченого, й сам астіонім спочатку міг звучати **Судьчь*, а від XIV ст. під упливом інших назв з основою *Жид-* (*Жидовичі, Жидятичі* тощо) **Судьчь* / **Судечевъ* став іменуватися *Жидачев* >*Жидачів* [Худаш 1995, с. 103–107].

Контроверсійні тлумачення назви зводяться до проведення паралелей між ойконімом і гідронімами з основою *Уд-* [Нерознак 1983, с. 179–180] або ж учені взагалі ведуть мову про те, що давній *Удеч* і сучасний *Жидачів* – різні поселення. Останній дослідники розглядають як посесив на ***-ів*** від: а) відкомпозитного антропоніма **Жидач* < *Жидъ* (< *Жидислав* < *жьдати славу*); б) відапелятивного антропоніма *Жидак* < *жидак* ‘ніж із дерев’яною ручкою’; в) етноніма **жидак* < *жид* [Лучик 2014, с. 209]. Народна етимологія, крім відомого етноніма, знаходить у рум. мові слово *жудечу* ‘право’ і виводить назву містечка від румунів, які тут поселилися й успішно вели побутові судові справи.

141. ЖИТОМИР

ЯЗ: ЖИТОМИР, м., обласний центр Житомирської обл. (266 936 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов’янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Житомир*
Назовнича схема: *Житом*Ъ(*и*)*ръ* + **-jь* → *Житомир*

БП:

Повідомлення, що 884 р. є роком, від котрого веде своє літочислення теперішній *Житомир*, спирається на непідтверджені свідчення історика М. Трипольського про дружинника київських князів Аскольда й Діра на ім’я *Житомир*. В історичних джерелах назву поселення згадано майже через два

століття після того – 1053 р.: *Житомыръ* (Опись, с. 363) [Купчинська 2016, с. 736], хоч О. Карпенко прослідковує, що писемні згадки праісторичного *Житомира* з'являються лише за литовської доби [Карпенко О. П. 2009, с. 51]. Мотивом утворення астіоніма послугував антропонім *Житомѣ*(*и*)*ръ*.

ДП:

Ім'я-композит *Житомѣ*(*и*)*ръ* складається з дієслівної основи *жити* та іменникової *мир* 'мир, спокій' [Чучка 2011, с. 189]. Всеслов'янське поширення антропоніма-етимона (д.-р. *Житомиръ* (Мор., с. 86), хрв. *Žitomir* (Šimundić, с. 469) та архаїчна ойконімотвірна модель – надійний доказ прадавності українського міста.

ІЗ:

Відомим є припущення чеського славіста П.-Й. Шафарика про древнє городище *Житомир* як місце поселення гіпотетичних *житичів*, імовірних союзників древлян, та гіпотеза В. Нерознака про можливість мотивації ойконіма церковнослов. *житомѣрьникъ* 'той, хто міряє жито' [Нерознак 1983, с. 73]. За переказами, твірними для астіокультуроніма послугували словосполуки *місто житичів*, *мир житичів*, *мир і жито*, *жити мирно* тощо. Нещодавно на пам'ятному знакові про заснування міста викарбувано символічний підпис: «Місто жита і миру, життя в мирі – *Житомир*».

142. ЖМЕРИНКА

ЯЗ: ЖМЕРИНКА, м., Вінницька обл. (34 300 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Жмерин*
Назовнича схема: **Жмерин* + *-к-а* → *Жмеринка*
Контроверсії: ЛЕтК (мікрокод ЕтН); ГК; МтК

БП:

Поселення відоме з писемних джерел XVII–XVIII ст.: *Zmierynec*, 1635 р. (РМ, с. 683); *u Żmirzynce*, 1716 р. (Архив II/2, с. 490) [Дика 2009, с. 55]. Давній моделі на ***-к-а*** передувала (або вживалася паралельно) модель на ***-ець***. Теперішню назву міста мотивовано антропонімом **Жмерин*.

ДП:

Словники не фіксують імені **Жмерин*, однак про імовірність його побутування свідчить як сама назва міста, так і сучасне прізвище *Жмеран* (СП, с. 144). В. Лучик базовим називає відапелятивний антропонім **Ж(е)мера*, навівши діалектні апелятиви *жемера, жемериха* 'вижимка або залишки; гуща, осад'; *жемериння* 'макуха', що зводяться до основи дієслова *жати* (*жму*) [Лучик 2014, с. 210].

ІЗ:
Дослідники вважають походження назви населенного пункту не цілком ясним, тому розмірковують про можливість відетнонімного її утворення (Фасмер II, с. 58–59), відгідронімного (пор. гідронім *Жмуря*) [Никонов 1966, с. 141], відмікротопонімного (від утраченого мікротопоніма **Ж(е)мерин*).

143. ЖОВКВА

ЯЗ: ЖОВКВА, м., Львівська обл. (13 834 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *жолква*
Назовнича схема: *жолква → Жовква*
Контроверсія: ГК

БП:
Теперішнє місто *Жовква*, упродовж 1951–1991 рр. – *Нестеров*, відоме з 1368 р. (ГЕУ II, с. 411) як *Винники*. *Жовквою* (*Źółkiew*) поселення почали йменувати з 1560 р., коли воно стало власністю белзького воєводи *Жолкевського* [ІМС Лв., с. 498]. Назву мотивовано апелятивом (народним географічним терміном) *жолква.*
ДП:
Значення географічного терміна *жолква* – ‘болотяна рослинність жовтого кольору’ з основою праслов. *žьltъ* ‘жовтий’ (ЕСУМ II, с. 203) [Лучик 2014, с. 344].
ІЗ:
Назва українського міста утворена, найвірогідніше, від назви родинного осідку *Жолкевських Źółkiew* у Польщі, тож можемо вести мову про т. зв. подвійне закодування: астіонім мотивовано ойконімом, утвореним від апелятива. Крім цього, М. Худаш розглядає *Źółkiew* як назву, мотивовану гідронімом *Źółkiewka* [Худаш 2006, с. 328–329].

144. ЖОВТІ ВОДИ

ЯЗ: ЖОВТІ ВОДИ , м., Дніпропетровська обл. (44 200 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Жовті Води* (тепер ***Жовта***)
Назовнича схема: *Жовті Води → Жовта Річка → Жовті Води*
Контроверсія: МК

БП:
Поселення, засноване наприкінці XIX ст., до 1957 р. – селище *Жовта Річка* (ГЕУ І, с. 412). Назва міста утворена від гідроніма *Жовті Води* (СГУ, с. 197), як колись називали р. *Жовту*.
ДП:
Базовий гідронім мотивовано ознакою жовтого кольору води в річці.
ІЗ:
Поселення засноване на місці мисливських угідь Київських князів, уславлене блискучою перемогою козацького війська Богдана Хмельницького 1648 р. в урочищі *Жовті Води*. І хоч дослідники стверджують, що на середину XV ст. населеного пункту *Жовті Води* ще не було, історична битва розпочалася саме тут, а завершилася біля теперішнього села *Жовтоолександрівка* (Днп.).
Сьогодні поселення відоме ще й завдяки відкриттю та освоєнню залізорудних родовищ на р. *Жовтій*, а від 50-х років XX ст. – виявленню й видобутку урану.
На гербі та прапорі міста символічно переважає жовтий колір.

145. ЗАВОДСЬКЕ

ЯЗ: ЗАВОДСЬКЕ, м., Полтавська обл. (8 053 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базова лексема – *заводський* < *завод*
Назовнича схема: *заводський → Заводське*

БП:
Поселення засноване 1928 р. (ГЕУ ІІІ, с. 396) як селище *Сталінка*; з 1961 р. до 2016 р. іменувалося *Червонозаводське*.
ДП:
Астіонім мотивований прикметником *заводський* у знач. ‘прикм. до завод’ (СУМ ІІІ, с. 57).
ІЗ:
Місто виникло у зв’язку з будівництвом цукрового заводу, тож зміну назви 2016 р. із *Червонозаводське* на *Заводське* визначено як історично виправдану.
Відома ще одна колишня назва поселення – *Піскобуд*, постала у зв’язку з початком будівництвом заводу, а відтак і міста недалеко від с. Піски.

146. ЗАЛІЗНЕ

ЯЗ: ЗАЛІЗНЕ, м., Донецька обл. (5 355 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Залізна*
Назовнича схема: *Залізна → Залізне*

БП:
Теперішнє місто засновано 1894 р. (ГЕУ І, с. 53) як хутір *Неліпівський* (за прізвищем першопоселенця *Неліпи*); з 1938 р. – м. *Артема* (за назвою шахти ім. *Артема*); з 1965 р. до 2016 р. – м. *Артемове* (в основі астіоніма – антропонім *Артем,* псевдонім партійного діяча Федора Сергєєва). Сучасну назву утворено від гідроніма. Місто розташоване на березі р. *Залізна*, п. Кривого Торця п. Казенного Торця п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 204).
ДП:
Гідронім мотивовано формою сер. р. прикметника *залізний* ‘який містить у собі залізо, багатий на залізо’ (СУМ ІІІ, с. 189), вказує на наявність залізної руди в береговому ґрунті або річковому дні [Вербич 2017, с. 151].
ІЗ:
З огляду на реалії сьогодення назва міста, присвоїна поселенню 2016 р. – репрезентант не тільки гідронімного, але й символіко-світоглядного коду.

147. ЗАЛІЩИКИ

ЯЗ: ЗАЛІЩИКИ, м., Тернопільська обл. (9 309 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Локальні назви» (ЛН)
Базова локальна назва – *заліщики*
Назовнича схема: *заліщики* → *Заліщики*
Контроверсія: АГК

БП:
Поселення відоме з 1340 р. (ГЕУ ІІ, с. 20) як *Zaleszczhyki* [Zaleski 1987, с. 189]; *Zaleszczhyky,* 1482 р. (AGZ XIX, с. 235). Його назву мотивовано груповою локальною назвою *заліщики.*
ДП:
Групова назва людей за місцем поселення (проживання) *заліщики* – ‘ті, що поселилися (живуть) *за ліском*’.
ІЗ:
Імовірним є утворення назви теперішнього міста від катойконіма **заліщики* ‘вихідці, переселенці із поселення *Залісці, Заліски, Заліське* тощо’ або від родової назви *Заліщики* ‘рід (родина) *Заліщика*’, де **Заліщик* – прізвисько людини, яка поселилася ‘за ліском’, або дериват із суф. ***-ик*** від антропоніма *Заліско*, мотивованого діал. *залізко* ‘праска’ (ЕСУМ ІІ, с. 228). М. Худаш уважає можливим і утворення назви міста від катойконіма на ***-(щ)ики***, похідного від мікротопоніма **Залісок* < *залісок* ‘узлісся’ (Гр. ІІ, с. 60) чи й апелятивної демінутивної словосполуки *за ліском*, унаслідок її лексикалізації у новотвір *Залісок* ‘місцевість за ліском’ [Худаш 2006, с. 97].

У 30-х роках ХХ ст. *Заліщики* з дністровськими пляжами та облаштованими місцями відпочинку активно іменували *Українською* (*Польською*) *Рив'єрою*. Географічне розташування міста, яке з трьох боків омивають води Дністра, спричинило дескрипцію *місто-півострів*.

148. ЗАПОРІЖЖЯ

ЯЗ: ЗАПОРІЖЖЯ, м., обласний центр Запорізької обл. (731 922 жит.)

Хоронімний код (ХК)
Базовий хоронім – *Запоріжжя*
Назовнича схема: *Запоріжжя → Запоріжжя*

БП:
Поселення засноване 1770 р. (ГЕУ ІІ, с. 749) на місці давньоукраїнської переправи через Дніпро, історичного *града Протолча*, козацьких укріплень, Хортицької Січі та було поіменоване *Олександрівською фортецею, Олександрівським форштадтом, Олександрівським*.
ДП:
Хоронім *Запоріжжя* – назва території військово-політичної організації українського козацтва Запорозької Січі – став мотиватором перейменування 1921 р. *Олександрівська* на місто *Запоріжжя*.
ІЗ:
Місто свято береже й козацку, й економічну славу, тому відомі дескрипції *колиска козацтва, місто металургів*.

149. ЗАСТАВНА

ЯЗ: ЗАСТАВНА, м., Чернівецька обл. (7 889 жит.)

Мікротопонімний код (МК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Заставна***
Назовнича схема: *Заставна → Заставна*

БП:
Поселення відоме з 1589 р. як *Заставна*; в окремих документах зрідка *Заставня* [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 30]. Назву утворено від мікротопоніма *Заставна*.
ДП:
Мікротопонім *Заставна* мотивовано формою жін. р. префіксально-суфіксального прикметника *заставна* (із 'за ставом', 'за ставами'). «Стави згадуються у *Заставні* здавна: *половина село Заставна, нежная часть, что волости Черновскои, сь место за ставь и сь млынь на потоце*, 1637 р. (Boga I, с. 215). Серія ставів, утворюваних потоком *Вербівським*, знаходилася на півночі *Заставни*» [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 30]. Звідси, очевидно, первісне

узгодження ойконіма у формі жін. р.: *заставна половина* (частина, площа), що згодом поширилося на назву всього села, далі – міста *Заставна*.

ІЗ:

Малоймовірним видається виведення походження назви від прикметника *заставна*, мотивованого апелятивом *застава* ‘місце в’їзду до міста або виїзду з нього, яке охороняється; пост, створюваний на центральному шляху для збирання з проїжджих мита, податків і т. ін. за проїзд або перевезення товарів’ (СУМ ІІІ, с. 326) [Лучик 2014, с. 218]. Інформація про митну заставу, розташовану на переправі через р. Совицю, є гіпотетичною.

150. ЗБАРАЖ

ЯЗ: ЗБАРАЖ, м., Тернопільська обл. (14 080 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов’янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – **Збырадъ*
Назовнича схема: **Збырадъ + -*jь → Збыражь → Збараж*

БП:

Назва поселення у найдавніших пам’ятках фіксується в різних варіантах, нерідко відмінних від сучасного його звучання. Первісною назвою древнього містечка було *Збыраж*: *около Збыража* (*збаряжа*) 1211 р. (ПСРЛ ІІ, с. 730) [ЕСЛГНПР 1985, с. 151]. Утворена вона від композитного імені **Збырадъ*. Цілком імовірне протетичне *І-* в колишньому етимоні-антропонімі та в назві поселення: (*И*)*збирад* + ***-*jь*** → (*И*)*збираж* → *Збираж* → *Збараж* [Бучко, Бучко 2013, с. 380; Вербич 2017, с. 67; Никонов 1966, с. 145].

ДП:

Компоненти антропоніма **Збырадъ* засвідчені в низці імен. Препозиційний *Збы-* в чес. *Sbyslav* (Sv., с. 83), пол. *Zbygniew, Zbywoj* (Mal., с. 73), а постпозиційний *-радъ* – у чес. *Bolerad, Četorad, Lutorad* (Sv., с. 83) або як початкове *Рад(и)-* в імені-композиті *Радиславъ* (Мор., с. 162).

ІЗ:

Легенди не асоціюють назву міста *Збараж* (*Събыраж*) [ЕСЛГНПР 1985, с. 151]) з антропонімом. Найпоширенішою є народна версія, ніби тут *збиралися* хоробрі дружини для захисту рідного краю, а менш відомими – перекази про *бару* ‘болото’, *зберіж* ‘з берега’, *бариш* ‘мито’, *Сварога* ‘бога Сварога’ тощо. Імовірність творення астіоніма від праслов. **bara* ‘болото’ допускав В. Нерознак, навівши як аналогії утворення *збіч, збочина, збочні, збочя* [Нерознак 1983, с. 75–76].

Від часу проектування *Збаразького замку* італійським архітектором Вінченцо Скамоцці до майже повністю здійснених у ньому сучасних реставраційних робіт *Збараж* можна впізнати за назвою *місто з ідеальним замком*.

151. ЗБОРІВ

ЯЗ: ЗБОРІВ, м., Тернопільська обл. (6 691 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Збор*
Назовнича схема: *Збор + -ів → Зборів*

БП:
Поселення відоме з XII ст. як *Верхостав* (ГЕУ II, с. 40), у документах щонайменше з 1485 р. зафіксовано з нинішньою назвою *Зборів*: *Zborow* (MRPS I, с. 178). Мотивовано назву міста іменем *Збор.*
ДП:
Антропонім *Зборъ* (Мор., с. 88) міг бути відкомпозитним дериватом з компонентом *-бор-* ‘боротьба’ і преф. *з-* [Пура 1990, с. 45], похідним від **Зборимиръ, *Зборислављъ* або й *Зботиславъ* (Мор., с. 89), *Zbramysl, Zbroslav, Zbramir* (Mal., с. 27) [Бучко, Котович 2017, с. 117–118], а можливо, утворенням, що виникло внаслідок регресивної асиміляції за дзвінкістю: *Зборъ* < *Съборъ* < *Съдѣборъ* [Худаш, Демчук 1991, с. 122]. Дехто з дослідників схильний убачати у твірному антропонімі відапелятивну особову власну назву (пор. *Zbor* < *zborzyć* ‘збурити; знищити’ (Rymut II, с. 732) [Лучик 2014, с. 220].
ІЗ:
Астіонім *Зборів,* за народною етимологією, походить від лексеми *збір* ‘місце, де збиралися врятовані після нападів ворога мешканці’ або *забор* ‘огорожа’.

152. ЗВЕНИГОРОДКА

ЯЗ: ЗВЕНИГОРОДКА, м., Черкаська обл. (17 138 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *звенигород*
Назовнича схема: *звенигород → Звенигород → Звенигородка*
Контроверсія: ГК

БП:
Назва поселення відома з 1394 р. (ГЕУ II, с. 41), спочатку як *Звенигородъ, Swinigrod*, а від XVI–XVII ст. – *Звенигородка, Zwienogrodka* [Гонца 2006, с. 93; Лучик 2014, с. 220]. Первісну назву мотивовано апелятивом *звенигород.*
ДП:
Значення апелятива *звенигород* – ‘укріплене місце, з якого дзвонили, попереджаючи про наближення ворога’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 62; Вербич 2016,

с. 39].

ІЗ:

Зазвичай дискусійним є перший компонент назви поселення. Тому виникають припущення про те, що в місті була церква, в якій лунали дзвони (С. Роспонд); про перенесення на назву міста гідроніма з компонентом **звънъ* (В. Нерознак) тощо. М. Худаш припускає, що препозиційний компонент ойконіма *Звени-* – це, можливо, імперативна форма дієслова з коренем *звонъ* ‘звук’ (Срезневський І, с. 964), вжита в значенні ‘звучи’, ‘слався’, ‘будь славний’. Тобто цьому містові (*го́родові*) вже при його заснуванні бажали слави [Худаш 2006, с. 108–109].

153. ЗДОЛБУНІВ

ЯЗ: ЗДОЛБУНІВ, м., Рівненська обл. (24 806 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Долбун*
Назовнича схема: **Долбун + -ів→ Долбунів → Здолбунів*

БП:

Поселення в документах 1478 р. засвідчене як *Долбунів*: *do Dolbunowa* (Archiwum I, с. 113), а з початковим *З-* астіонім з’являється в джерелах від 1753 р. [Пура 1990, с. 45]. Мотивовано назву міста антропонімом **Долбун.*

ДП:

Базовим для антропоніма послугувало дієслово з коренем *долб-* (< праслов. **dъlb-ati* ‘довбати’) [Лучик 2014, с. 222], а далі за аналогією до дієслова *здовбати* ‘очищувати землю від заростів’ [Пура 1990, с. 45] утворилася теперішня назва міста.

ІЗ:

Народні перекази пов’язують генезу астіоніма з кар’єрами білої глини, яку *довбали* для господарських потреб, або з етнонімом *дуліби* / *долоби* (що зовсім непереконливо) [Пура 1990, с. 45].

Назву міста на гербі *Здолбунева* символізує *кайло* ‘вигнутий і загострений з одного або обох кінців металевий молоток на довгому дерев’яному держакові, який використовують для відбивання гірської породи, розбивання каміння тощо’ (СУМ IV, с. 73).

154. ЗЕЛЕНОДОЛЬСЬК

ЯЗ: ЗЕЛЕНОДОЛЬСЬК, м., Дніпропетровська обл. (13 683 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – *Зелений Діл*
Назовнича схема: *Зелений Діл + -ськ → Зеленодольськ*

БП:
Поселення засноване 1961 р. у зв'язку з будівництвом Криворізької ДРЕС-2 (ГЕУ II, с. 44) та зберігає в собі назву колишньої природної западини *Зелена Долина* (*Зелений Діл*).
ДП:
Назву теперішнього міста утворено від мікротопоніма *Зелений Діл*, мотивованого словосполукою *зелений діл*, де *зелений* 'який має колір трави, листя, зелені' (СУМ III, с. 553), *діл* 'т. с., що долина' (СУМ II, с. 303).
ІЗ:
На картах початку XX ст. зафіксовано колишнє село *Зелена Долина*, затоплене внаслідок будівництва водосховища.

155. ЗИМОГІР'Я

ЯЗ: ЗИМОГІР'Я, м., Луганська обл. (9 807 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Зимогір'я***
Назовнича схема: *Зимогір'я → Зимогір'я*

БП:
Поселення засноване 1654 р. на місці запорозьких зимівників та поіменоване *Черкаський Брід*; з 1764 р. – *Черкаське* (ГЕУ II, с. 50). 1911 р. у *Черкаському* споруджено однойменну залізничну станцію, яку 1915 р., щоб, очевидно, не сплутувати зі станцією *Черкаси*, перейменовано на *Зимогір'я*. Від 1961 р. місто отримало ту саму назву, що й станція – *Зимогір'я*. Назву мотивовано мікротопонімом *Зимогір'я*.
ДП:
Дослідники припускають, що (мікро)топонім *Зимогір'я* міг походити від апелятива **зимогір'я* 'місце поселення незабезпечених людей, сезонних робітників', похідного від *зимогор* 'бродяга; босяк; людина без певних занять і постійного заробітку'; за В. Гіляровським, *зимогорами* називали тих, кому «зимою горе», бо вантажники працюють тільки літом (Мурзаев, с. 225) [Отин 2014, с. 178–179].
ІЗ:
Очевидно, перейменовуючи 1961 р. назву міста за назвою станції, чиновники вважали, що в її основі лежить словосполука 'зимові гори', однак Е. Мурзаєв небезпідставно зазначає, що при творенні астіоніма *Зимогір'я* «словоскладання *зима* + *гори* не має жодного сенсу» (Мурзаев, с. 225).

156. ЗІНЬКІВ

ЯЗ: ЗІНЬКІВ, м., Полтавська обл. (10 393 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Зінько* < *Зіновій*
Назовнича схема: *Зінько* + *-ів* → *Зіньків*

БП:
Поселення (фортецю) вперше згадано в історичних джерелах 1604 р. (ГЕУ II, с. 50). В основі назви теперішнього міста – ім'я *Зінько.*
ДП:
Зіновій > *Зінько* – канонізоване християнською церквою ім'я, з гр. *Zeus* (род. *Zēnos*) 'Зевс' і *bios* 'життя' (букв. 'який живе, догоджаючи богові') (ВІЛ, с. 60; Тр., с. 139).
Святий *Зіновій* жив у III ст. Бог нагородив його даром зцілення хворих. За ревні молитви та благочестиві вчинки *Зіновій* був обраний єпископом Егейським. 285 р., у часи гоніння християн, страчений у Кілікії разом зі своєю сестрою *Зіновією*. День пам'яті святих *Зіновія* та *Зіновії* – 12 листопада.
ІЗ:
Переказ розповідає про заснування хутора козацьким отаманом *Зіновієм* (*Зіньком*) *Безрідним*. Імовірно, *Зіньків* було заселено вихідцями з Поділля [Лучик 2014, с. 224; Янко 1998, с. 147].

157. ЗМІЇВ

ЯЗ: ЗМІЇВ, м., Харківська обл. (14 848 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Змій*
Назовнича схема: *Змі*(ь)*й* + *-ів* → *Зміїв*
Контроверсії: ЛнАрК; МтК

БП:
Змієво городище засвідчене в писемних джерелах 1627 р. [Абдула 2007, с. 93]. Первісну та теперішню назву міста (перейменованого упродовж 1976–1990 рр. у пам'ять про чехословацького комуніста К. Ґотвальда на *Готвальд*) мотивовано антропонімом *Змій.*
ДП:
Антропонім *Змі*(ь)*й* [Демчук 1988, с. 127] – відапелятивна власна назва.
ІЗ:
Постання назви поселення пов'язують із прізвиськом козацького старшини *Змііва*, який володів частиною слободи в складі городища [Абдула 2007, с. 93].

В українській етнокультурі *змій* – казкова істота з крилами і тулубом плазуна, наділена незвичайною силою; дракон; зла сила, демон; перелесник, спокусник [Жайворонок 2006, с. 248–249].
Народні версії (від цілком фантастичної про зв'язок назви поселення з багатоголовим *Змієм* Тугарином до припущень про утворення ойконіма від мікротопоніма, іменованого за змієподібню формою чи безпосередньо за назвою місцевості, де водяться змії) доповнено історичним фактом існування *Змієвих валів*.
Змієві вали – те саме, що й Троянові вали – земляні споруди, створювані від другої половини II ст. до н.е. до VI ст. н. е., відновлені в VII ст. антським союзом східнослов'янських племен з метою захисту від могутніх тоді аварів. Вали були не лише оборонними спорудами, а й умовною межею земель, що відділяла їх від завойовників, та уособлювали страшного *Змія*. Тому назва *Змієві вали* – метафорична, фольклорного походження, яка ґрунтується на міфологічних уявленнях наших предків [Торчинська,Торчинський 2008, с. 204]. Згодом вона могла позначитися й на назві поселення *Змієво*, заснованого на місці *Змієвих валів*.
На гербі міста зображено *золотого змія* з міською короною на голові.

158. ЗНАМ'ЯНКА

ЯЗ: ЗНАМ'ЯНКА, м., Кіровоградська обл. (22 444 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з образним значенням
Базовий апелятив – *знамення / знамено*
Назовнича схема: *знамення / знамено → Знаменка → Знам'янка*

БП:
Місто засноване 1869 р. та поіменоване за назвою залізничної станції *Знаменка*, а та отримала назву від сусіднього села, заснованого на початку XVIII ст. (сьогодні – смт *Знам'янка Друга*) (ГЕУ II, с. 53).
ДП:
Назва первісного поселення пов'язана з апелятивом *знамення* 'прикмета, ознака, що вказують на щось, свідчать про що-небудь' (СУМ III, с. 641); 'добрими ознаками були християнські знамення – явління Христа народу, сходження Богоматері та ін.' [Жайворонок 2006, с. 250] або *знамено* 'знак, знамення; прапор; печатка, клеймо' (Гр. II, с. 170); 'т. с., що прапор' (СУМ III, с. 641).
ІЗ:
Астіонім містить у собі, принаймні, дві мотиваційні історії.
Ікона Пресвятої Богородиці з жестом заступницької молитви іменується в християнському світі *Оранта* або *Знамення*. Вона символізує милість Діви Марії, її заступництво та готовність допомогти. Архієпископ Ілля встановив

свято на честь *Знамення Божої Матері* ще в далекому XII ст. після чудесного знамення 1170 р. від Новгородської ікони. За однією з версій це символічне християнське свято засвідчено в назві поселення.
Друга версія менш поширена, але імовірна, зважаючи на те, що в Україні сьогодні побутує ще з десяток *Знам'янок*. Так іменували свої земельні наділи, а згодом і поселення учасники російсько-турецької війни – *знаменщики, знаменосці – прапороносці*.
Більш природною та органічною є первісна назва поселень цього типу – *Знаменка*.

159. ЗОЛОТЕ

ЯЗ: ЗОЛОТЕ, м., Луганська обл. (13 744 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – шахта *«Золота»*
Назовнича схема: *«Золота» → Золоте*

БП:
Місто *Золоте* засноване 1878 р. (ГЕУ II, с. 55). До його складу входить п'ять поселень (*Золоте-1, Золоте-2, Золоте-3, Золоте-4, Золоте-5*), об'єднаних назвою найдавнішої на цих теренах шахти «Золота».
ДП:
Назву міста утворено від ергоніма з асоціативною мотивацією 'місце видобутку *золотого* вугілля', де *золоте* – форма сер. р. прикметника *золотий* '*перен.* дуже цінний' (СУМ III, с. 680).
ІЗ:
У мовленні серед місцевого населення побутує ще колишня назва *Золотого – Карбоніт.*

160. ЗОЛОТОНОША

ЯЗ: ЗОЛОТОНОША, м., Черкаська обл. (28 259 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Золотоноша* (тепер. ***Золотоношка***)
Назовнича схема: *Золотоноша → Золотоноша*

БП:
Поселення вперше згадане в історичних документах 1576 р. (ГЕУ II, с. 56), з 1616 р. – місто; від 40-х років XVII укріплене місто. Його назва утворена від однойменної р. *Золотоноша*, л. Дніпра (СГУ, с. 216).

ДП:
Гідронім мотивовано сполученням слів *золото* і *носити*, тобто ‘*золотоносна* ріка’, водна артерія, дно якої покрите піском із домішкою слюди золотистого кольору.
ІЗ:
«Золоті легенди» пов’язують астіонім із золотом Яреми Вишневецького, черкаських козаків, татарської флотилії тощо, а народне прислів’я «*Золотоноша кругом хороша*» проголошує не тільки славу містові, але і його назві.

161. ЗОЛОЧІВ

ЯЗ: ЗОЛОЧІВ, м., Львівська обл. (24 269 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Золоч*
Назовнича схема: **Золочъ + -ів → Золочів*

БП:
Назву поселення засвідчено в історичних джерелах 1423 р., а далі: 1437 р. – *Zolczow* (AGZ XI, с. 177); у документах 1442 р. – *Szloczow* (AGZ XI, с. 177). Астіонім *Золочів* мотивовано відапелятивним антропонімом **Золочъ.*
ДП:
Значення базового антропоніма не цілком пояснене. Варіант ойконіма *Золочовъ*, 1430 р. (ССМ I, 407), дає підстави говорити про його утворення від антропоніма, мотивованого пасивним дієприкметником *золочений*, прикметником *золотий*, чи іменником *золото* [Лучик 2014, с. 227; Худаш 1995, с. 258–259], а варіант *Zloczow*, 1488 р. (AGZ VII, с. 83) – про зв’язок назви поселення з антропонімом **Злоч*, похідним від прикметика *зły* ‘злий’ [Rospond 1984, с. 455; Лучик 2014, с. 227], пор. антропонім **Злочинъ* – від *зло* + *чинити* [Худаш 1995, с. 258].
ІЗ:
Відомі такі народні версії: а) *Золочів* – місце з’єднання (*злучення*) двох торговельних шляхів; б) вибір назви мотивований характером довкілля – *золотими* пшеничними ланами довкруж міста; в) на творення назви поселення вплинула назва р. *Золочівки* (лінгвісти дотримуються протилежної думки: гідронім походить від астіоніма).
Краєзнавці часто ідентифікують теперішнє місто з давнім *Радечем* (1180 р.).

162. ЗОРИНСЬК

ЯЗ: ЗОРИНСЬК, м., Луганська обл. (7 219 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Базова метафора – *зоряне місто*
Назовнича схема: *зоря → Зоринськ*
Контроверсія: ЕК

БП:
Поселення утворене шляхом об'єднання селищ при шахті *Никанор* (шахта № 24 та № 26) і залізничної станції *Мануїлівка*. До 1963 р. іменувалося *Оленівкою* (ГЕУ II, с. 60).
ДП:
Найвірогідніше, у назві міста втілено ідею *комуністичної зорі*.
ІЗ:
Побутує припущення, що назва *Зоринськ* мала символізувати підкорення зоряних просторів радянськими космонавтами. За іншою версією зазначений астіонім – це відергонімне утворення [Лучик 2014, с. 228]. Однак у *Зоринську* не було шахти «*Зоря*». Щоправда, для самих *зоринців зоря* і *зірка* (рос. *зоря* і *звезда*) – різні поняття і вони не ототожнюють назву свого міста з комуністичною символікою.

163. ЗУГРЕС

ЯЗ: ЗУГЕРС, м., Донецька обл. (18 146 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – *Зуївська гідроелектростанція*
Назовнича схема: *зугрес → Зугерс*

БП:
Назва-абревіатура присвоєна місту на початку XX ст. – 1929–1932 рр. (ГЕУ II, с. 63) у зв'язку з будівництвом ***З**уївської гід**р**оел**е**ктро**с**танції.*
ДП:
Мотиваційною ознакою ергоніма *Зугрес* слугують просторові відношення, тобто місце розташування підприємства (біля селища *Зуївка*) та сфера його діяльності (гідроелектростанція).
ІЗ:
Зугерс засновано на землях колишнього хутора *Дубівіка*, однак його назву сьогодні не збережено в топоніміці міста.

164. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

ЯЗ: ІВАНО-ФРАНКІВСЬК, м. обласний центр Івано-Франківської обл. (237 685 жит.)

Меморіальний код (МК)

Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Іван Франко*
Назовнича схема: *Іван Франко + -ськ → Івано-Франківськ*

БП:
На теренах двох сіл – *Заболоття* та *Княгинин* у середині XVII ст. споруджено фортецю, яка 1660 р. [Яцій 2015, с. 133] стала початком заснування польським шляхтичем А. Потоцьким міста, названого за іменем його старшого сина *Станіслава – Станіславів*. Відтоді місто поперемінно іменували то *Станіславів*, то *Станіслав*, а 1962 р. на честь Івана Франка перейменували на *Івано-Франківськ*.
ДП:
Теперішню назву міста мотивовано іменем і прізвищем *Івана Франка*.
ІЗ:
Іван Франко (1856–1916) – видатний український письменник, поет, драматург, перекладач, літературний критик і публіцист, багатогранний учений, етнолог і фольклорист, історик, соціолог, політолог, економіст, філософ. Франко часто бував у місті, навіть свого часу мав намір поселитися в ньому. Поіменування обласного центру України іменем одного з найбільших українців – честь містові, слава Великому Франкові.

165. ІЗМАЇЛ

ЯЗ: ІЗМАЇЛ, м., Одеська обл. (71 780 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (ХІ)
Базовий антропонім – *Ізмаїл*
Назовнича схема: *Ізмаїл → Ізмаїл*

БП:
Поселення засновано в I–II ст. н. е. (ЕУ III, с. 858). За такий довгий час свого побутування населений пункт мав різні назви: слов'яни називали його *Сміл* [Карпенко 1977, с. 190], молдавські або генуезькі купці – *Сініл*, турки – *Ізмаїл*, у першій половині XIX ст. місто було перейменоване в *Тучков*, а від 1856 р. знову стало *Ізмаїлом*. Сучасну назву мотивовано антропонімом *Ізмаїл*.
ДП:
Антропонім *Ізмаїл* – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *Įišmā'ēl* > гр. *Ismaēl* 'почує Бог' (Тр., с. 149).
Мученик *Ізмаїл* та його рідні брати Мануїл та Савел були персами, вихованими матір'ю-християнкою у вірі та покорі. За вірність християнству й відмову брати участь у язичницькому жертвоприношенні за наказом імператора Юліана зазнали тортур і були вбиті в Халкідоні 362 р. День пам'яті мученика *Ізмаїла* та його братів – 30 червня.

ІЗ:
Історична назва *Сміл*, пов'язана з праслов. основою **smol-* 'смола', переосмислена й у часи належності поселення Османській імперії утвердилася як відантропонімне утворення *Ізмаїл* (трансонімізація чоловічого імені *Ismail*, яке було означенням в ізафетній конструкції з опорним номенклатурним іменником *аул* 'поселення' [Лучик 2014, с. 231]). За те, що теперішня назва штучно пристосована до християнського імені, промовляє й той факт, що українській системі назовництва майже не властиве вживання в ролі ойконіма антропоніма в називному відмінку.

166. ІЗЮМ

ЯЗ: ІЗЮМ, м., Харківська обл. (48 195 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище ***Ізюм-Курган***
Назовнича схема: ***Ізюм-Курган*** **→** *Ізюм*

БП:
Лексикографічні джерела подають різні дати найдавнішої згадки про теперішнє місто: 1571 р. (лісова сторожа – СЭС, с. 487); 1639 р. (ГЕУ II, с. 74); 1681 р. (ЕУ III, с. 858). За назвою урочища *Изюмъ-Курган*, 1571 р. (СГУ, с. 220) номіновано зведену тут у XVI ст. фортецю *Гузун-Курган*, а згодом і місто.
ДП:
Базовий мікротопонім *Ізюм-Курган* складено з двох компонентів: *Ізюм* < *ізюм* 'виноград' (< тур. *üzüm*, аз., чаг. *ÿзÿм*, кримськотат. *jüzüm*, уйг. *өзүт* 'виноград', монг. *үзүт* 'смородина, виноград; ізюм' (ЕСУМ II, с. 293) та географічного терміна *курган* 'горб, гірка, що нагадують насип' (СУМ IV, с. 407).
ІЗ:
Вірогідні й інші версії генези астіоніма: від давньотюрк. *köz-ün-* 'показуватися, виднітися, здаватися' або тур. діал. *güzem, güsüm* 'милий, красивий', *gözen* 'миловидний' [Лучик 2014, с. 232].

167. ІЗЯСЛАВ

ЯЗ: ІЗЯСЛАВ, м., Хмельницька обл. (16 336 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – ***Ізяслав***
Назовнича схема: ***Изѧславъ + *-jь → Изѧславль → Ізяслав***

БП:
Літописний *Изѧславль*: *Каменцю Изѧславлю взѧть ѧ*, 1240 р. (ПСРЛ II, 786) [ЕСЛГНПР 1985, с. 64], який упродовж своєї доволі-таки тривалої історії фіксувався писарями різних віків у багатьох варіантах (найчастіше, крім *Ізяславля*, ще *Заслав, Заславль*, рідше *Жаслав, Жеслав, Жослав*), сьогодні, як і більшість іменувань цього деривaційного взірця, втратив фінальне ***-ль***. Назву міста мотивовано антропонімом *Ізяслав*.
ДП:
У двоосновному імені *Изяславъ* (Мор., с. 94) постпозиційний компонент *-славъ* поєднано з препозиційним *изъяти* < *яти* ‘взяти, забрати’ [Чучка 2011, с. 199].
ІЗ:
Крім київського й володимир-волинського князя *Ізяслава* Ярославича, на честь якого, очевидно, було названо колишній *градъ* у Волинській землі [ЕСЛГНПР 1985, с. 64; Лучик 2014, с. 232; Торчинська, Торчинський 2008, с. 209], сьогоднішнє місто *Ізяслав*, відомі й інші історичні постаті з таким іменем – *Ізяслав*, син Володимира Святославича (980 р.), *Ізяслав* Василькович, син Василька Святославича (1181 р.) [Чучка 2011, с. 199].
Народноетимологічні версії генези астіокультуроніма детерміновані наявністю паралельних варіантів *Ізяслав* / *Заслав* (*Заславль*). За легендою, *Заслав* – ‘поселення *за Славою* (за рікою *Славутою*)’ тощо.

168. ІЛЛІНЦІ

ЯЗ: ІЛЛІНЦІ, м., Вінницька обл. (11 219 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – *Ілинці*
Назовнича схема: *Ілля → ілинці → Ілинці → Іллінці*

БП:
Поселення відоме з середини XV ст. (ГЕУ II, с. 76); 1545 р. засвідчено в написанні *Ілинці* (*Лінинці*) (Отаман., с. 73) [Дика 2009, с. 63]. Астіонім мотивовано родовою назвою *ілинці* (*іллінці*).
ДП:
Базовим для назви роду (родини) *Іллінці* (*Ілинці*) послугувало ім’я *Ілля.*
ІЗ:
Імовірною є мотивація астіоніма катойконімом *іллінці* ‘вихідці з поселення *Ілліне*’ [Лучик 2014, с. 233].

169. ІЛОВАЙСЬК

ЯЗ: ІЛОВАЙСЬК, м., Донецька обл. (15 651 жит.)

Меморіальний код (МК)

Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Іловайський*
Назовнича схема: *Іловайський → Іловайськ*
Контроверсія: ЛнАрК (мікрокод АпЛн)

БП:
Поселення засноване в 60-х роках XIX ст. (ГЕУ II, с. 77). 1869 р. тут прокладено залізницю, споруджено залізничну станцію *Іловайська* (від 1938 р. – *Іловайськ* [Никонов 1966, с. 154]). Назву теперішнього міста мотивовано прізвищем *Іловайський.*
ДП:
Іловайські – землевласники та промисловці, на землях яких засноване місто.
ІЗ:
Григорій Іловайський (1778–1847) – генерал-майор, учасник російсько-турецької та франко-російської воєн. За військову службу отримав землі в районі Харциська.
Іван Іловайський (1831–1883) – підприємець, співініціатор створення з'їзду гірничих промисловців, засновник Макіївського кам'яновугільного рудника та Зуївського механічного заводу. Один із найвпливовіших представників родини *Іловайських*.
Дослідники припускають вірогідність утворення назви міста від апелятива *иловай* 'лугова мілка болотиста затока', співвідносного з основою географічного терміна *ил* 'мул' (Мурзаев, с. 233) [Лучик 2014, с. 234], хоч імовірнішим є творення якраз антропоніма *Іловайський* від цього апелятива.

170. ІНКРЕМАН

ЯЗ: ІНКЕРМАН, м., Автономна Республіка Крим (12 028 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базові лексеми – *in* 'печера', ***kermen*** 'фортеця, укріплення'
Назовнича схема: **inkermen → Інкерман*

БП:
Назву теперішнього міста вперше згадано в пам'ятках VI ст. (ГЕУ I, с. 99). З XV ст. відомою була фортеця Каламіта (ГЕУ I, с. 100) – морський форпост середньовічного князівства *Феодоро*. 1475 р. турки реконструювали фортецю і почали називати її *Інкерман*. Упродовж 1976–1991 рр. місто іменувалося *Білокам'янськ*.
ДП:
Інкерман – назва тюркського походження, сформована з кримськотат., тур., ног. *in* 'печера' і *kermen* 'фортеця, укріплення' [Бушаков 2003, с. 108, с. 65; Лучик 2014, с. 50], буквально – 'печерна фортеця'.

ІЗ:
Сьогодні м. *Інкерман* називають ще *печерне місто*, *підземне місто, місто найкращого вина*.

171. ІРМІНО

ЯЗ: ІРМІНО, м., Луганська обл. (9 659 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Астіокультуроніми, мотивовані запозиченими іменами, не канонізованими православною церквою
Базовий антропонім – *Ірма*
Назовнича схема: *Ірма + -і[и]н-о → Ірміно*

БП:
Поселення відоме з 1808 р. як с. *Петрівка*. З відкриттям у цій окрузі 1895 р. Степаном Марцеарлі-де-Делінесті шахт з'явилася *Ірминська шахта, Ірминський роз'їзд* та й саме поселення *Ірминка*, стало називатися на честь дочки промисловця – *Ірми.* 1935 р. *Ірміно* отримало статус міста, а в 70-х роках XX ст. разом з *Алмазною* та *Кадіївкою* об'єднано в одне поселення – *Кадіївка*. З відокремленням від *Кадіївки Ірміно* перейменували на *Теплогірськ*, а з 2010 р. – знову *Ірміно.* Астіонім мотивовано іменем *Ірма*.
ДП:
Антропонім *Ірма* – скорочений варіант давньонім. імен *Irmgard, Irmenberta, Ermentud, Irmintrud*; *Irm* або *Irmen* '*герман*. бог війни й неба' (Тр., с. 157).
ІЗ:
Норми українського правопису та правила назвотворення вимагають форми *Ірмине*.

172. ІРПІНЬ

ЯЗ: ІРПІНЬ, м., Київська обл. (100 909 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Ірпінь*
Назовнича схема: *Ірпінь → Ірпінь*

БП:
Місто засноване з початком XIX ст. на теренах давніх поселень на межі розселення полян та древлян; на кордоні між московськими та польськими впливами. Початок теперішньому поселенню дала станція *Ірпінь*, споруджена 1898 р. біля залізничного моста через р. *Ірпінь*, п. Дніпра (СГУ, с. 224) у зв'язку

з будівництвом залізниці Київ–Ковель. Астіонім утворено від однойменної ріки.

ДП:

Назву ріки мотивовано праслов. апелятивом **rъp- / *ryp-* ‘яма’ (Moszyńnski, с. 176–177) [Трубачев 1968, с. 209; с. 254], рефлексами якого є староукр. *рипъ* ‘обрив, провалля’, ‘рівчак’, *рипа* ‘промоїна, ритвина’, ‘берег річки’, діал. ‘яр; заглиблення в ґрунті’ (ССУМ ІІ, с. 293) [Желєзняк 1983, с. 38; Лучик 2014, с. 236].

ІЗ:

Численні зелені насадження покликали до життя дескрипції *місто парків; місто здоров’я,* сучасна розвинута соціальна інфраструктура – дескрипцію *місто для життя.*

173. ІРШАВА

ЯЗ: ІРШАВА, м., Закарпатська обл. (9 276 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Іршава* (тепер ***Іршавка***)
Назовнича схема: *Іршава → Іршава*

БП:

Поселення відоме з 1341 р. (ГЕУ ІІ, с. 83). Його назву мотивовано назвою ріки *Іршава*, п. Боржави п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 224).

ДП:

Походження гідроніма вчені пов’язують зі слвц.-зах.укр. *jelša* ‘вільха’, словін. *jelša, jerša* [Галас 1958, с. 68–69] – ‘ріка, береги якої поросли вільхою’. В. Лучик, аналізуючи гідронім *Ірша*, л. Тетерева п. Дніпра, додає імовірність мотивації назви цієї ріки ст.в.нім. *irch, irh, ereh, erich*; *irah* ‘козел’ – ‘місцевість, де водяться кози, козли’ [Лучик 2014, с. 236–237].

ІЗ:

На гербі *Іршави*, основою якого став родовий герб колишніх власників міста Ілошваїв, жодних вказівок на відповідні рослини чи тварини немає, але дві срібні рибини та використання синього кольору символізують взаємозв’язок між назвою міста та тутешньою рікою. Народні версії походження астіоніма пояснюють твірний гідронім прикметником *іржавий*.

174. ІЧНЯ

ЯЗ: ІЧНЯ, м., Чернігівська обл. (11 042 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Ічня* (тепер ***Іченька***)
Назовнича схема: *Ічня → Ічня*

БП:
Поселення засноване в XIV ст. (ГЕУ II, с. 85). Його назву мотивовано гідронімом *Ічня.*
ДП:
Назва теперішньої р. *Іченьки*, л. Удаю п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 224), що стала мотивом для номінації міста, в історичних джерела засвідчене як *Ічня, Іченька, Ичня, Ичень, Иченка* (СГУ, с. 224).
Гідронім пов'язують з давньотюрк. дієслівною основою *іč-* 'пити', тобто 'придатна для пиття вода' [Лучик 2014, с. 237].
ІЗ:
Історики ведуть мову про заснування *Ічні* на місці давнього поселення *Яськове*.

175. КАГАРЛИК

ЯЗ: КАГАРЛИК, м., Київська обл. (13 726 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Кагарлик*
Назовнича схема: *Кагарлик → Кагарлик*

БП:
Давнє поселення засвідчене в джерелах 1142 р. (ГЕУ II, с. 86) як *Городець*; з теперішньою назвою відоме від 1590 р. [Янко 1998, с. 157]. Основою для астіоніма стала назва р. *Кагарлик*, п. Дніпра (СГУ, с. 226).
ДП:
В основі гідроніма *Кагарлик* дослідники найчастіше прочитують тюрк. *qarğaliq* 'місцина, де багато ворон або круків' [Вербич 2017, с. 394] або, з певним застереженням, тюрк. *kögär* + суф. *-lyk* 'робитися синім, блакитним' [Лучик 2014, с. 238]. Л. Масенко пише про надзвичайну поширеність на території Євразії, зосібна на тюркомовних теренах, географічного терміна *карга, корга* з багатьма значеннями, які об'єднаються одним основним – вказівкою на кам'янистість річки чи іншого гідрооб'єкта [Масенко 1977, с. 161].
ІЗ:
Відомо декілька народних інтерпретацій і назви ріки, і назви поселення на ній: 'прикордонна сторожа', 'наказ Кагана', 'каганова земля', 'кам'яна річка' тощо. Кагарлицький парк спричинив постання дескрипції *місто-парк.*

176. КАДІЇВКА

ЯЗ: КАДІЇВКА, м., Луганська обл. (74 546 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)

Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Кадій* < *Аркадій*
Назовнича схема: *Кадій* + *-івк-а* → *Кадіївка*

БП:
Поселення, відоме ще як *Серго*, а впродовж 1978–2016 рр. як *Стаханов*, засноване в середині XIX ст. (ГЕУ II, с. 87). Первісна та теперішня назва міста мотивована власною назвою *Кадій.*
ДП:
Кадій – розмовний варіант імені *Аркадій* (пор. *Кадий, Кадій, Кадьо* від *Аркадій* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 213]).
Аркадій – канонізоване християнською церквою ім'я, гр.; *Arkas* (род. *Arkados*) 'житель Аркадії (область Стародавньої Греції)', 'аркадієць' (букв. 'пастух') (ВІЛ, с. 60; Тр., с. 43). Преподобний *Аркадій* В'яземський і Новоторжський жив на початку XI ст., зрікся світського життя, віддавши ревне служіння Богові. Став будівничим Борисоглібського монастиря, прийняв чернецтво. Після смерті *Аркадія* його святі мощі володіли даром зцілення.
День пам'яті преподобного *Аркадія* – 26 грудня.
ІЗ:
В окремих дослідженнях без покликання на першоджерело йдеться про мотивацію астіоніма прізвищем начальника поштової контори *Кадієва* [Лучик 2014, с. 239; Янко 1998, с. 159].

177. КАЛИНІВКА

ЯЗ: КАЛИНІВКА, м., Вінницька обл. (18 832 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Калинівський*
Назовнича схема: *Калин*[*івський*] + *-івк-а* → *Калинівка*

БП:
Населений пункт відомий з першої половини XIX ст. (ГЕУ II, с. 90); його назву засвідчено в історичних джерелах 1893–1914 рр.: *Калиновка* (Гульдм., с. 185) [Дика 2009, с. 65], хоч дослідники припускають заснування поселення на початку XVIII ст. Мотивом для іменування теперішнього міста став антропонім *Калинівський*.
ДП:
Антропонім *Калинівський* – відапелятивна особова власна назва.
ІЗ:
Заснування та іменування *Калинівки* пов'язують з представником відомого на Поділлі спольщеного шляхетського роду *Калиновських*. В основу антропоніма покладено апелятив *калина*, який в українській етнокультурі символізує красу,

радість, сонце, вогонь, вивершений природою взірець досконалості; духовне життя жінки, дівчини; кохання, заміжжя, радість і горе, родинні почуття; пролиту на війні кров; нарешті *калина* – національний символ; символіка українського роду і самої України з її непростою історичною долею [Жайворонок, с. 269–271].

Сьогодні в Україні побутує 84 *Калинівки*, назви більшості з них мотивовано не антропонімом, а апелятивом *калина*.

178. КАЛУШ

ЯЗ: КАЛУШ, м., Івано-Франківська обл. (66 500 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **калуш < кал*
Назвотвірна модель: **калуш → Калуш*
Контроверсія: АІК

БП:
Поселення відоме з 1241 р. (ГЕУ ІІ, с. 91) (хоч історики вважають, що 1242 р. в Галицько-Волинському літописі позначено подільський *Каліус*, а не прикарпатський *Калуш* (ЛР, с. 400); в історичних документах населений пункт засвідчено попеременно то як *Калуша*: *Kaluscha,* 1435 р. (AGZ XII, с. 213), то як *Калуш*: *Kalusz,* 1440 р. (MRPS I, с. 69) [Худаш 1995, с. 117]. Його назву мотивовано апелятивом **kaluхъ* / **kalušь*.

ДП:
Незасвідчений географічний термін **kaluхъ* / **kalušь* міг утворитися за допомогою суф. *-уш* від загальнослов. *кал* ‘бруд’ (< праслов. **kalъ* < індоєв. **kᵘalos* ‘глина, болото, бруд, багно’ (ЕСУМ ІІ, с. 345) [Лучик 2014, с. 242], пор. також термін *калій* із старолат. *calium*, що походить від ар. (*al-*)*kalī* ‘поташ’ (ЕСУМ ІІ, с. 352) та значні поклади калійних солей і подальший їх видобуток на теренах теперішнього міста та його околиць.

ІЗ:
Учені не заперечують імовірності мотивації астіоніма антропонімом та наводять приклади особових назв: старопол. *Kalusz,* 1497 р. (SSNO ІІ, с. 524), сучасні укр. прізвища *Калуш, Калушка* [Худаш 1995, с. 118; Яцій 2015, с. 138].

Дескрипція *місто солеварів* характеризує давні промисли поселення.

179. КАЛЬМІУСЬКЕ

ЯЗ: КАЛЬМІУСЬКЕ, м., Донецька обл. (11 582 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Кальміус*

Назовнича схема: *Кальміуське → Кальміуське*

БП:
Заснування міста (первісно *Каракуббуд*, згодом – *Комсомольське*) припадає на 30-ті роки XX ст. (ГЕУ II, с. 190), а сучасну назву воно отримало 2016 р.
ДП:
Річка *Кальміус*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 232), зафіксована ще Геродотом в античних джерелах V ст. до н. е. (*λυκος*). Проте сучасна її назва сформувалася доволі пізно – під кінець XVI ст. У гідронімі *Кальміус* – поєднання давньослов. основи *Кал-* (< давньоукр. *калъ* < праслов. **kalъ* ‘бруд, болото’), відбитої у назвах *Калка, Калъкъ, Калы* і тюрк. за походженням гідроніма *Міус* (див. далі) [Отін 1977, с. 46; Лучик, с. 242–243].
ІЗ:
Перейменуванням *Комсомольського* на *Кальміуське* не тільки утверджено необхідність декомунізації імперських назв, але й збережено традицію фіксації в імені поселення назви найближчої водної артерії.

180. КАМІНЬ-КАШИРСЬКИЙ

ЯЗ: Камінь-Каширський, м., Волинська обл. (12 505 жит.)

Ландшафтно-артефактний (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *камінь*
Базовий атрибутивний компонент – *коширський → каширський*
Назовнича схема: *камінь + коширський → Камінь Коширський → Камінь Каширський*

БП:
Теперішнє місто (колишній *Камєнь*, а літописний, вірогідно, *Камєнець Изѧславль* [ЕСЛГНПР 1985, с. 66]) не пізніше 1537 р. стало власністю князя *Коширського*, якому належало село *Кошер* (тепер *Старі* та *Нові Кошари*): «*до именьѧ кнѧзѧ Коширского, Камєнѧ*» [Шульгач 2001, с. 60], звідки другий компонент його назви (тепер зрусифікований: в офіційних документах до 1921 р. – і *Коширський*, і *Каширський*; упродовж 1921–1940 рр. – *Коширський*; з 1940 р. до сьогодні – *Каширський*).
ДП:
Стрижневий компонент *Камінь* мотивовано апелятивом *камінь* в одному зі знач.: ‘кам’янистий берег; дорога, вимощена каменем’ (Громко та ін., с. 89), ‘окремий великий камінь’ (Черепанова, с. 94).
ІЗ:
В. Шульгач теперішній *Камінь-Каширський*, згаданий на початку XVI ст. як помістя князів Сангушків [Шульгач 2001, с. 60], із поселенням, засвідченим у писемних джерелах 1196 р. (ЕІУ), не ототожнює.

181. КАМ’ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

ЯЗ: КАМ’ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ, м., Хмельницька обл. (98 970 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *кам’янець* (*каменець*)
Атрибутивний компонент – *подільський*
Назовнича схема: *каменець → кам’янець + подільський → Кам’янець Подільський*

БП:
Літописний *градъ Каменѣць* відомий з 1062 р. [Торчинська, Торчинський 2008, с. 218]; 1210 р.: *в Каменѣць* (ПСРЛ ІІ, с. 728–729) [ЕСЛГНПР 1985, с. 66]. Назву мотивовано апелятивом *кам’янець*. Означення *Подільський* додано до астіоніма в XIII ст.: *въ Каменци Подолскомъ* 1226 р. (ПСРЛ ІІ, с. 336) як стратиграфічна характеристика поселення (*на Поділлі*) та протиставлено його іншим однойменним поселенням.
ДП:
Базовий апелятив *кам’янець* ‘демінутив від д.-р. *камінь*’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 66]; *каменець* ‘кам’янисте місце’ [Лучик 2014, с. 245]; *камінь* [*каменець*] ‘щебінь’ (ЕСУМ ІІ, с. 359).
ІЗ:
Відома з XIV ст. та добре збережена фортеця у *Кам’янці-Подільському* зумовила теперішнє часте його йменування як *місто-фортеця*.

182. КАМ’ЯНКА

ЯЗ: КАМ’ЯНКА, м., Черкаська обл. (11 857 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *кам’янка* (*каменка*)
Назовнича схема: *каменка → кам’янка → Кам’янка*

БП:
Часом заснування теперішнього міста вважають початок XVII ст. (ГЕУ ІІ, с. 96). Назву мотивовано апелятивом *кам’янка* або й безпосередньо прикметником *кам’яний* [Шульгач 2001, с. 60].
ДП:
Значення базового апелятива *каменка* ‘брукований шлях’ (ЕСУМ ІІ, с. 359); *кам’янка* ‘кам’янистий берег; дорога, вимощена каменем’ (Громко та ін., с. 90), ‘т. с., що *камінка* кам’яниста гора’ (Марусенко, с. 230).

ІЗ:
Довколишні кургани-могили – один із знаків того, що українці поселилися на кам'янистих узбережжях р. Тясьмин набагато раніше, ніж на початок XVII ст., коли *Кам'янка* стала сотенним містечком Чигиринського полку.

183. КАМ'ЯНКА-БУЗЬКА

ЯЗ: КАМ'ЯНКА-БУЗЬКА, м., Львівська обл. (10 762 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базові гідроніми – *Кам'янка, Буг* (*Західний*)
Назовнича схема: *Кам'янка + Буг → Кам'янка-Бузька*

БП:
Поселення відоме з 1441 р. як *Кам'янка*: *Camyonka* (AGZ XIV, с. 310). Його назву спочатку мотивовано гідронімом *Кам'янка* (СГУ, с. 235–237), а згодом ще й власною особовою назвою засновника *Кам'янки* – Георгія *Струмила* (*Strumilo,* tenutarium in *Camyonka* (AGZ XIV, с. 310) – *Кам'янка Струмилівська* або *Кам'янка-Струмилова*: *Strumilowa Kamionka* (ŹDź. XVIII/1, с. 63).
ДП:
Назву р. *Кам'янка* мотивовано апелятивом / географічним терміном *каменка* 'річка або ручай, які течуть у кам'янистому ложі' (Мурзаев, с. 248); *кам'янка* 'кам'яниста місцевість (русло ріки, потоку)' [Вербич 2017, с. 158; Лучик 2014, с. 246].
ІЗ:
Поселення розташоване на р. *Кам'янці*, яка тут протікає та впадає в р. *Західний Буг* (СГУ, с. 208), що й стало причиною зміни назви *Кам'янки-Струмилової* на *Кам'янку-Бузьку* [Худаш, Демчук 1991, с. 128].

184. КАМ'ЯНКА-ДНІПРОВСЬКА

ЯЗ: КАМ'ЯНКА-ДНІПРОВСЬКА, м., Запорізька обл. (12 638 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *кам'янка* (*каменка*)
Базовий атрибутивний компонент – *Дніпровська*
Назовнича схема: *кам'янка + Дніпро → Кам'янка-на-Дніпрі → Кам'янка-Дніпровська*
Контроверсії: ГК / МтК

БП:
Неперервність заселення теперішнього міста, зафіксованого в джерелах 1786 р. (ГЕУ II, с. 97), тягнеться, очевидно, з доісторичних часів, а його назва від

Кам'яного городища, Кам'яного Затону, Кам'янозатонської фортеці, Кам'янки, Малої Знам'янки (за назвою переселенців із с. *Знам'янка*)*, Кам'янки-на-Дніпрі* – до сьогоднішньої.

ДП:

Стрижневий компонент астіоніма мотивовано прикметником *кам'яний* або похідним від нього географічним терміном *каменка / кам'янка*; атрибутивний компонент пов'язує назву з гідронімом *Дніпро*.

ІЗ:

Неподалік від сучасного міста відома не тільки колишня фортеця *Кам'яний Затон*, але й однойменна затока та урочище. Це дає змогу говорити про тяглість поіменування теперішнього поселення від козацької і навіть докозацької доби, а також про вірогідність гідронімного, мікротопонімного коду назовництва.

185. КАМ'ЯНСЬКЕ

ЯЗ: КАМ'ЯНСЬКЕ, м. Дніпропетровська обл. (240 477 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *кам'яне* < *камінь*
Назовнича схема: *кам'яне* + *-ськ* → *Кам'янське*

БП:

Засноване на кам'янистих берегах Дніпра, колишнє козацьке поселення фіксується в історичних джерелах із 1750 р. (ГЕУ І, с. 335) (упродовж 1936–2016 рр. – *Дніпродзержинськ*). Його назву мотивовано прикметником *кам'яний*.

ДП:

Назва постала внаслідок субстантивації та онімізації форми сер. роду похідного від апелятива *камінь* відносного прикметника *кам'яне* із указівкою на характерну ознаку тутешньої місцевості.

ІЗ:

Відомий народний переказ про про заснування *Кам'янського* козаком *Камеоном*.

Кам'янське – історична назва. Село *Кам'янське*, на місці якого тепер споруджено місто, у козацькі часи іменувалося ще як *Вища Кам'янка, Тритузнева Кам'янка, Кам'янка Дніпрова*.

186. КАНІВ

ЯЗ: КАНІВ, м., Черкаська обл. (23 742 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)

Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Кань*
Назовнича схема: *Кань + -ів → Канів*

БП:
Літописний *градъ Каневъ* відомий за Києво-Печерським патериком з 80-х рр. XI ст.: *приидохомъ въ Каневъ въ лодиахъ* (КПП, с. 10) [Пономаренко 1994, с. 170]; у Лаврентіївському літописі зафіксований 1144 р.: *Изѧславъ же перебреде на Каневъ* (ПСРЛ I, с. 322) [ЕСЛГНПР 1985, с. 66]. Астіонім мотивовано антропонімом **Кань.*
ДП:
Антропонім **Кань* – утворення від імені-композита типу *Канимиръ* [Худаш 1995, с. 260], засвідченого у джерелах щонайменше серед польських особових власних імен (*Kanimir* [ЕСЛГНПР 1985, с. 67]). Первісна апелятивна семантика компонентів двоосновного антропоніма – ‘той, що нагадує про мир, прагне миру’ [Пономаренко 1994, с. 170].
ІЗ:
Відома низка малоймовірних інтерпретацій походження астіоніма: від тюрк. *кан* ‘хан’; тюрк. етноніма (назви роду) *Кан*; тат. *Кан-эви* ‘дім крові’, ‘місце крові’; слов. назви птаха *ка́ňа, ка́ňуа*, що стала особовим іменем, тощо. При цьому відантропонімне походження назви поселення вчені вважають найвірогіднішим [ЕСЛГНПР 1985, с. 67].
Метафоричною дескрипцією *духовна святиня українців* повсякчас іменується *Канів* як місто, за кілька кілометрів від якого, на Чернечій горі, похований Пророк України, народний поет Тарас Шевченко.

187. КАРЛІВКА

ЯЗ: КАРЛІВКА, м., Полтавська обл. (14 858 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (ХІ)
Астіокультуроніми, мотивовані запозиченими іменами, не канонізованими православною церквою
Базовий антропонім – *Карл*
Назовнича схема: *Карл + -івк-а → Карлівка*

БП:
Поселеня засновано на початку XVIII ст. (ГЕУ II, с. 108). Назву, вперше зафіксовану в документах 1731 р., мотивовано антропонімом *Карл*.
ДП:
Карл (*Karl*) – чоловіче нім. ім’я, що походить з давньонім. *karl* ‘чоловік’, ‘подружжя’ (Тр., с. 166); ‘тямущий чоловік’ (ВІЛ, с. 67).

ІЗ:
Відомо, що землі вздовж р. Орчик належали судді Полтавського полку, прибічникові гетьмана Івана Мазепи Іванові Красноперичу. Далі в історичних документах фігурують імена Климентія Нащинського, Іоганна-Бернгарда Вейсбаха та Бургарда-Крістофора Мініха (Христофора Антоновича Миниха). За прізвищем останнього, засвідченого в матеріалах М. Янка як Карл Мініх [Янко 1998, с. 168], упродовж нетривалого часу (з 1737 р. по 1743 р.) поселення іменувалося *Мініхполь*, а по тому знову прибрало собі колишню назву – *Карлівку*.

188. КАХОВКА

ЯЗ: КАХОВКА, м., Херсонська обл. (36 599 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Каховський*
Назовнича схема: *Кахов*(*ський*) + *-к-а* → *Каховка*

БП:
Поселення відоме з 1791 р. (ГЕУ ІІ, с. 130). Воно засноване поблизу зруйнованої 1695 р. турецької фортеці *Іслам-Кермен*. Назву мотивовано антропонімом *Каховський.*
ДП:
Місто поіменоване в честь *Василя Каховського*, за іншими джерелами – його брата *Михайла Каховського*.
ІЗ:
Василь Каховський (*Коховський, Нечуй-Каховський*) (1738–1795) – генерал-майор, управитель Таврійської губернії, губернатор Катеринослава.
Михайло Каховський (*Коховський, Нечуй-Каховський*) (1734–1800) – генерал-аншеф, учасник російсько-турецької, російсько-польської воєн, великий землевласник.
Прізвищем *Каховських* назвав поселення 1791 р. власник міста, полковник Дмитро Куликівський.

189. КЕРЧ

ЯЗ: КЕРЧ, м., Автономна Республіка Крим (149 566 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – **кърчевъ* < **kъrčь*
Назовнича схема: **кърчевъ* → **керч* → *Керч*

БП:
За довгу історію свого побутування місто відоме під різними назвами: *Пантіпакей, Боспор, Корчев, Керч* та ін. Слов'янський (давньоукр.) варіант назви, засвідчений на Тмутарканському камені 1068 р., а далі й у Лаврентіївському літописі: *оу Корчева* (ПСРЛ І, с. 336) [ЕСЛГНПР 1985, с. 76], дає підстави припускати мотивацію астіоніма апелятивом **кърчевъ*.
ДП:
Значення апелятива **кърчевъ* 'такий, що характеризується корчами; розкорчований' [Лучик 2014, с. 258], 'розкорчована територія', де **кърчъ* < праслов. **kъrčь* 'корч; викорчуване дерево або пень' (ЕСУМ ІІІ, с. 76).
ІЗ:
Сьогодні етимологія астіоніма вважається спірною і розглядаються ще й інші вірогідні етимони: давньоукр. *къркъ* 'горло', *кърчии* 'коваль' (Фасмер ІІ, с. 226), адиг. **керк-jь* 'черкеське' (ЕСУМ ІІІ, с. 76) тощо. В. Бушаков уважає, що теперішньою назвою місто поіменоване в XIII ст. і висуває італійсько-тюркську версію її постання, в основі якої італ. термін *cerchio* 'місце, обнесене фортечною стіною', можливо, – калька арабсько-турецького *hisar* 'фортеця' [Бушаков 1991, с. 141].
Розташування *Керчі* між Чорним і Азовським морями спричинило народження дескрипції *місто біля двох морів*.

190. КИЇВ

ЯЗ: КИЇВ, м., столиця України (2 965 000 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Кий*
Назовнича схема: *Кий + -ів → Київ*

БП:
Літописна згадка про *Київ*: «*кто в києвѣ нача первѣє княжит*» стосується подій першої половини І ст. н. е. [ЕСЛГНПР 1985, с. 77] (ГЕУ ІІ, с. 138–139). Назва поселення мотивована антропонімом *Кий*.
ДП:
Ім'я *Кия* – «старійшини-князя», перевізника чи звіролова [ЕСЛГНПР 1985, с. 78] давно вже обросло легендами, а на апелятивному рівні має надійне підґрунтя у всій Славії: укр. *кий* 'частина тонкого стовбура або грубої гілки, очищена від пагонів', рос. 'палиця, дрючок, товчкач', блр. *кій* 'палиця, костур', пол. *kij* 'т. с.', чес. слов. *kyj* 'кий, дрюк', верхньолуж. *kij* 'кий', нижньолуж. *kij* 'великий (особливо, залізний) молот', полаб. *t'əjanáįcə* 'дрюк, уживаний як морський знак', бол. *кий* 'кий, дрюк', серб., хорв. *кӣјāк* 'дрюк', слов. *kîj* 'т. с.; дерев'яний молот', похідні від праслов. *kyjь* (< **kū-jo-*) 'кий, молот, довбня' (ЕСУМ ІІ, с. 430).

ІЗ:
Версії про неслов'янське (сарматське, гунське, готське) походження імені *Кий* аргументовано спростовані, натомість обґрунтовано гіпотезу про відкомпозитне походження антропоніма від якогось із праслов'янських імен-композитів на взір **Kojislavъ, *Kojidanь* [Добірка 2019, с. 97–126].
Неприйнятною є т. зв. «куявська» концепція, заснована на мотивації ойконіма діал. географічним терміном *куйава* 'вершина гори', 'непрохідні хащі на горі', 'бугор' тощо [ЕСЛГНПР 1985, с. 79; Лучик 2014, с. 260].
Широко відома низка дескрипцій: *мати міст руських* (перифраз із «Повісті минулих літ»); *новий Єрусалим* (історіософська ідея осмислення *Києва* як Небесного Єрусалима); *місто, де все починається* (сучасне рекламне гасло *Києва*); *місто каштанів*; *золотоверхий*; *серце України* тощо.

191. КИПУЧЕ

ЯЗ: КИПУЧЕ, м., Луганська обл. (7 373 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з образним значенням
Базове слово – *кипучий* < *кипіти*
Назовнича схема: *кипучий* → *Кипуче*
Контроверсія: ГК

БП:
Засноване на початку XX ст. (ГЕУ I, с. 52) селище *Катеринівка* (*Новокатеринівка*) та станція *Кипуча* (поіменована за назвою села, на землях якого споруджена) об'єднані в селище імені *Артема*, згодом – місто *Артемівськ*. Теперішню назву *Кипуче* відновлено 2016 р. Вона мотивована прикметником *кипучий.*
ДП:
В основі назви – прикметник *кипучий* 'який піниться, шумує' (СУМ IV, с. 151).
ІЗ:
Можна припустити, що свою первісну назву станція *Кипуча* отримала: 1) від природних особливостей довкілля, де джерела *кипіли*, били ключем; 2) від утраченого тепер однойменного гідроніма; пор. назви рік, балок, ярів *Кипуча Криниця, Кип'яча, Кип'ячий, Кип'ячка* (СГУ, с. 246); 3) від створеного метафоричного образу – 'поселення, у якому *кипить* робота, життя'.

192. КІВЕРЦІ

ЯЗ: КІВЕРЦІ, м., Волинська обл. (14 227 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – *Кі*(*и*)*верці*

Назовнича схема: *Кі*(*и*)*верець → кі*(*и*)*верці → Ківерці*

БП:
Місто виникло в другій половині XIX ст. як залізнична станція й перебрало на себе назву сусіднього села *Ківерці*. У документах XVI ст. поселення зафіксовано: *въ Кивѣрцохъ*, 1532 р.; *до Киверец*, 1571 р. [Шульгач 2001, с. 62]. Сучасний астіонім утворено шляхом трансонімізації – перенесення назви села, яке тепер іменується *Прилуцьке*, на назву міста. Давню назву *Кі(и)верці* мотивовано родовою назвою *кі*(*и*)*верці*.
ДП:
Базовою для назви роду (родини) *кі*(*и*)*верці* послугувала особова власна назва *Кі*(*и*)*верець* – дериват із суф. ***-ець*** від антропоніма *Киверъ*, утвореного від д.-р. апелятива *кивєръ, кивєрь* ‘шапка’, пол. *kiwior* ‘вид високої чи широкої шапки, ковпак’, чес. *kyvíř* ‘тюрбан, вид головного убору’ [Шульгач 2001, с. 62].
ІЗ:
Народні легенди побудовано на асоціаціях між назвою поселення та етнонімом *тиверці*.

193. КІЛІЯ

ЯЗ: КІЛІЯ, м., Одеська обл. (19 540 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *кіл / кил*
Назовнича схема: *кіл / кил → Кілія*

БП:
Одне з найдавніших міст України, *Кілія*, відоме під різними праназвами. Його попередниками вважають *Ахілію, Лікостому*, пов’язують з рум. *Старою Кілією* (*Кілія Векіа*), із засвідченим у літописних джерелах X ст. *Старим Селом* (ГЕУ II, с. 154); сучасна назва зафіксована в документах від XIV ст. (СЭС, с. 581). Назву поселення мотивовано апелятивом *кил, кіл*.
ДП:
Базовий апелятив (географічний термін) *кил, кіл* ‘гірська порода, різновид вибільних глин у Криму і на Кавказі’ < тур. *kil* ‘кил’ < перс. *gel* ‘глина, болото, багнюка’ (ЕСУМ II, с. 432) [Лучик 2014, с. 262], пор. *кил* ‘різновид глини, що містить багато лугів; уживається як мило для миття й прання в морській воді’ (СУМ IV, с. 149).
ІЗ:
Відомі й інші, легендарні, версії походження назви міста, за яких засновником поселення (*Ахілії*) був Олександр Македонський, або в астіонімі збережено гр. апелятив *κελλιου* ‘склад, амбар’ (ЕІУ).

194. КІЦМАНЬ

ЯЗ: КІЦМАНЬ, м., Чернівецька обл. (6 287 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Коцман*
Назовнича схема: **Коцманъ + -*jь → Коцмань → Кіцмань*

БП:
Поселення вперше згадане в грамоті 1413 р.: *Коцманул маре* (Cost. I, с. 101; Doc. I, с. 31); 1503 р.: *Великыи Коцман и съ усими своими приселкы, що къ Коцману прислухают* (Bogdan, с. 225) [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 33]. Назву поселення мотивовано антропонімом **Коцманъ.*
ДП:
Походження базового антропоніма **Коцманъ* не цілком з'ясоване. Це може бути: 1) дериват від апелятива *космак* (Гр. II, с. 290) < *косматий* (тобто *коцман* – імовірний синонім до *космак*); 2) похідне суфіксальне утворення на ***-(а)нъ*** від християнського імені *Косма* (*Кузьма*) [Худаш 2006, с. 289]; 3) фонетичний варіант композитного імені **Хотеман*, пор. *Хотеборъ, Хотемиръ* (Мор., с. 201) [Бучко, Бучко, 2010, с. 8; Karaś 1956, с. 260–281].
ІЗ:
Архаїчна топонімотвірна модель та унікальність базового антропоніма викликали низку народних версій походження астіоніма, жодна з яких не має реального підґрунтя (легендарна *Кіца*, яка згубила татарина; діал. *коц* 'килим', 'місто килимарства'; *кошман* 'майстер кошиків' тощо).
Сьогодні *Кіцмань* нерідко називають *містом Івасюка* (тут народився український поет і композитор-виконавець, Герой України Володимир Івасюк).

195. КОБЕЛЯКИ

ЯЗ: КОБЕЛЯКИ, м., Полтавська обл. (9 927 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Кобеляк* (теп. ***Великий Кобилячок***)
Назовнича схема: *Кобиляк → Кобеляки*
Контроверсія: АГК

БП:
Поселення відоме з XVII ст. (ГЕУ II, с. 172). Назва ріки *Кобиляк* (теп. *Великий Кобилячок*), п. Ворскли л. Дніпра (СГУ, с. 91) стала мотивом для поіменування міста.

ДП:
Гідронім мотивовано географічним терміном *кобила / *кобиляка*, уживаним переважно в оронімії. Однак численні гідроніми, як-от: *Кобила, Кобилець, Кобилина, Кобилиця, Кобилій, Кобилка, Кобилля, Кобилора, Кобилора-Мелеш, Кобилорка, Кобилчина, Кобилянка, Кобиляцька, Кобиляча, Кобилячий, Кобилячок, Кобильна, Кобильниця, Кобильня, Кобильська, Кобильський, Кобильчик* та ін. (СГУ, с. 256–257) свідчать про часте утворення назви ріки від терміна *кобила* зі знач. ‘круглий або кубічний шматок глини’ (Гр. II, с. 259); ‘яр з переломом рельєфу в руслі’ (Мурзаев, с. 281); ‘щось зігнуте, гак, гакоподібне з’єднання’ [Лучик 1996, с. 130–131].
ІЗ:
Структура астіоніма дозволяє припустити ймовірність його утворення від родинної назви *Кобеляки* ‘поселення, заселене родом (родиною) *Кобеляки*’.

196. КОВЕЛЬ

ЯЗ: КОВЕЛЬ, м., Волинська обл. (68 168 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Ковел*
Назовнича схема: **Ковелъ + -*jь → Ковель*

БП:
Попри те, що історики називають тільки 1310 р. часом першої писемної згадки про *Ковель* (коли там перебував майбутній польський король Казимир Великий [ІМС Вл., с. 314]), його іменування відбулося, очевидно, ще в києво-руський період, оскільки навіть в XI–XII ст. суфікс ***-*jь***, за допомогою якого утворено назву поселення, був уже малопродуктивним [Шульгач 2001, с. 64]. Етимоном назви міста став антропонім **Ковелъ*.
ДП:
**Ковелъ* – відапелятивний антропонім. В. Ніконов уважав його імовірним мотиватором давнє *ковъ* ‘зрада, засада’ [Никонов 1966, с. 197]. В. Шульгач наводить декілька апелятивів: **kovelь* / **kovela* (бол. *ковелъ* ‘ковиль’, рос. діал. *ковель* ‘кульгава людина’, укр. діал. *кавела* ‘в’яла слабка людина’, блр. діал. *кавель* ‘протез для ноги’) або **kavьlь* / **kavъlь* (серб., хрв. діал. (похідне) *kavelica* ‘кістка’, слов. *kávelj, -vlja* ‘гачок, паросток’, діал. *kavelj* ‘орало’) тощо [Шульгач 2001, с. 64].
ІЗ:
Народний переказ розповідає про «переможний меч», викований майстром для Данила Галицького. Легендарний *коваль* відмовився від дарів короля, тож останній у нагороду наказав перейменувати село *Ковлем*. Така версія не має не тільки лінгвістичного, але й історичного підґрунтя, позаяк не відомий факт перейменування поселення.

197. КОДИМА

ЯЗ: КОДИМА, м., Одеська обл. (8 729 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Кодима*
Назовнича схема: *Кодима → Кодима*

БП:
Поселення засноване 1754 р. (ГЕУ ІІ, с. 175). Мотивом для іменування міста послугувала назва р. *Кодима*, п. Південного Бугу.
ДП:
Походження базового гідроніма етимологічно затемнене. Вчені розмірковують про фінно-угорське коріння, тобто про зв'язок основи *Кодим-* з удм. діал. *куд* 'болото; річка, що протікає болотистою місцевістю' [Мельничук 1957, с. 55] та про тюрк. походження цього гідроніма, як і назви ріки *Катунь, Kadyn* (Фасмер ІІ, с. 276; Трубачов 1968, с. 140) [Лучик 2014, с. 270]. Л. Масенко спостерегла, що *Кодима* – це справді дуже заболочена річка [Масенко 1977, с. 164].
ІЗ:
Легенди пов'язують назву міста з іменем імовірного першопоселенця – козака *Никодима*, а гідронім *Кодима* інтерпретують як 'ріка, яка тече на схід', 'ріка болотистої місцевості', 'ріка рідної землі', 'ріка, яка тече вперед' тощо.

198. КОЗЯТИН

ЯЗ: КОЗЯТИН, м., Вінницька обл. (23 741 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Козята*
Назовнича схема: **Козята + -ин → Козятин*

БП:
Поселення, на місці якого відродився *Козятин* первісно іменувалося *Гуйва* за назвою суміжного гідроніма. Назву теперішнього міста, засвідчену в писемних джерелах 70-х рр. XIX ст. (ГЕУ ІІ, с. 179), мотивовано відапелятивним антропонімом **Козята.*
ДП:
Антропонім **Козята*, пор. особові назви *Коза, Козєнята, Козка* та ін. [Демчук 1988, с. 124] – очевидно, прізвище з рідкісним суфіксом ***-'ат***, мотивоване апелятивом *коза* [Лучик 2014, с. 272].

ІЗ:
Заснуванню теперішнього міста посприяло спорудження Києво-Балтської (Одеської) залізниці (1874 р.). Залізниця та унікальний вокзал у *Козятині* стали причиною утворення дескрипцій *місто залізничників; місто одного вокзалу*.

199. КОЛОМИЯ

ЯЗ: КОЛОМИЯ, м., Івано-Франківська обл. (61 341 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *коломия*
Назовнича схема: *коломия → Коломия*

БП:
Назву поселення засвідчено в історичних джерелах 1240 р.: *держать сию Коломыю* (ПСРЛ ІІ, с. 790) [ЕСЛГНПР 1985, с. 69]. Астіонім мотивовано апелятивом *коломия.*
ДП:
Значення базового апелятива, народного географічного терміна *коломия* – ‘глибока вибоїна, наповнена водою’ (Гр. ІІ, с. 272) [Бучко 1991, с. 79; Гумецька 1957, с. 39; ЕСЛГНПР 1985, с. 69; Лучик 2014, с. 274; Яцій 2015, с. 151].
ІЗ:
Версії утворення назви міста від словосполучення «*коло* + *Мия*», де **Мия* – друга назва р. Прут [ЕСЛГНПР 1985, с. 69], чи від контактного гідроніма *Коломийка*, чи від імені угорського князя *Коломана* дослідники називають щонайменше сумнівними [Яцій 2015, с. 151], народноетимологічними.
Коломия – столиця Гуцульщини, відомий центр українського народного мистецтва (різьблення по дереву, художня обробка металу, ткацтво, килимарство, вишивка), що спричинило постання дескрипції *місто української вишиванки*.
Назва міста послугувала творенню відомого танцювального та музично-пісенного жанру – *коломийки* ‘особливий вид пісень у Галичині, Буковині та Угорській Русі, який отримав свою назву від назви міста *Коломиї*, де ці пісні найбільше поширені; танець’ (Гр. ІІ, с. 271); ‘українська народна, переважно жартівлива, співанка з 2-6 рядків; гуцульський масовий народний танець, основною фігурою якого є замкнене коло’ [Жайворонок 2006, с. 301–302].

200. КОМАРНО

ЯЗ: КОМАРНО, м., Львівська обл. (3 794 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Комарне***

Назовнича схема: ***Комарне → Комарне → Комарно***
Контроверсії: ГК / АІК (мікрокод ВАА)

БП:
Часом заснування поселення вважають щонайменше XII–XIII ст. (ГЕУ II, с. 184); джерельні згадки відомі з 1427 р.: *Komarno* [Prochaska 1890, с. 51; Купчинська 2016, с. 53]. Його назву мотивовано мікротопонімом *Комарне.*
ДП:
Мікротопонім *Комарне* (місце, поле, болото чи ін.), утворено від прикметника **комарне* ‘комарине; насичене комарями’: болотиста місцевість, на якій розташоване поселення, була сприятливим середовищем для швидкого розмноження комарів і високої їх тут концентрації.
ІЗ:
Ойконім міг утворитися й шляхом трансонімізації (перенесення на назву населеного пункту назви озера *Комарне* [Янко 1998, с. 183; Лучик 2014, с. 275]. Не можемо цілком відкидати також версію про утворення назви теперішнього міста від антропоніма *Комар* [Демчук 1988, с. 126; Худаш 2006, с. 123–124].

201. КОНОТОП

ЯЗ: КОНОТОП, м., Сумська обл. (85 603 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – ***Конотоп***
Назовнича схема: ***Конотоп → Конотоп***

БП:
Як фортеця поселення відоме з 1638 р. (ГЕУ II, с. 91), як місто – з 1649 р.: *изъ города Конотопа* [Іваненко 2017, с. 130]. Мотивом для його іменування послугувала р. *Конотоп*, п. Єзусу л. Сейму л. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 268).
ДП:
Гідронім *Конотоп* утворено від географічного терміна *конотоп* ‘болотисте, грузьке, непроїзне місце’ (Мурзаев, с. 288) [Іваненко 2017, с. 130; Лучик 2014, с. 277; Шульгач 1998, с. 123].
ІЗ:
В історичному контексті *Конотоп* відомий *Конотопською битвою* 1659 р.; у літературному – повістю Г. Квітки-Основ’яненка «*Конотопська відьма*».

202. КОПИЧИНЦІ

ЯЗ: КОПИЧИНЦІ, м., Тернопільська обл. (6 748 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – ***Копичинці***

Назовнича схема: *Копиця* (*Копич, *Копичинець*) → *копичинці* → *Копичинці*

БП:
Поселення відоме з XIV ст. (ГЕУ II, с. 194); у документах 1379 р. зафіксоване як *Prandotha Kopyczensky*, 1379 р. (AGZ V, с. 20); *Kopiczincze*, 1443 р. (AGZ XIV, с. 87). Давню назву *Копичинці* мотивовано родовою назвою *копичинці*.
ДП:
Базовою для назви роду (родини) *копичинці* послугувала особова власна назва *Копиця* (Редько, с. 506), утворена від апелятива *копиця*, або похідний від антропоніма *Копа* чи від дієслова *копити* антропонім *Копич* [Худаш 2004, с. 160]), або вірогідний антропонім **Копичинець*.
ІЗ:
Імовірною є також мотивація назви міста груповою назвою людей *копичинці* ‘вихідці, переселенці з населених пунктів **Копиця, *Копича*’ [Лучик 2014, с. 278–279].

203. КОРЕЦЬ

ЯЗ: КОРЕЦЬ, м., Рівненська обл. (7 245 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище****Корч***
Назовнича схема: **Корч → Корець*
Контроверсія: ГК

БП:
Сучасний *Корець*, – це, імовірно, літописний *Корчевъ, Корьчьскъ, Корческъ*: *оу Корчева*, 1151 р. (ПСРЛ I, с. 336); *до Коречьска* < > *за Корческъ*, 1150 р. (ПСРЛ II, с. 335–396), а, можливо, молодше поселення – згаданий у джерелах XV ст. *Корець* (*въ Корцы; на Корєцъ*) (ССУМ I, с. 497). Назву мотивовано мікротопонімом **Корч* [Пура 1990, с. 99] / **Корець*.
ДП:
Дослідники не одностайні в здогадках, яким саме апелятивом мотивовано базову назву місцевості. Це міг бути *корч* ‘пень, викорчуваний з корінням’, ‘кущ’ (СУМ IV, с. 302), блр. *корч* ‘нова земля на місці розкорчованого лісу’, ‘пень від спиленого чи зломаного дерева, куща’ (Яшкін, с. 95), а також *корь* ‘річище’ (Е. Мурзаєв); *корь / корекъ* ‘корчів’я, розчищене під ріллю місце’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 72]. Назва місцевості могла бути метафоричною, утвореною від апелятива *корець* ‘кухоль чи ківш із держаком’ (< праслов. **korьcь* ‘посудина з кори (для черпання, міряння)’ (ЕСУМ III, с. 16) та вжитою в знач. *‘заглибина, западина, яма’ [Лучик 2014, с. 279] тощо.
ІЗ:
Вірогідним є відгідронімне (від утраченого мікрогідроніма; див. лімнонім *Корець* [Шульгач 1998, с. 127–128; Лучик 2014, с. 279]) походження астіоніма.

Десять храмів у майже восьмитисячному *Корці* спричинили народження дескрипції *християнська Мекка.*

204. КОРОСТЕНЬ

ЯЗ: КОРОСТЕНЬ, м., Житомирська обл. (63 300 жит.)
До 946 р. – центр племені древлян

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – ****коростень*
Назовнича схема: ****коростень → Коростень*
Контроверсія: АІК

БП:
Літописний *Изъкоръстѣень / Коростьнь* зафіксований під 945 р. у Лаврентіївському літописі: *изъ града Изъкоръстѣнѧ* (ПСРЛ ІІ, с. 55) та в Московському літописному зводі під тим же 945 р.: *из града ис Коростеня* (ПСРЛ XXV, с. 351) [ЕСЛГНПР 1985, с. 70]. Мотивом для номінації цього древнього міста послугував незасвідчений географічний термін **коростень.*
ДП:
Апелятив / географічний термін **коростень* уживано, очевидно, у знач. – *‘болотне купиння’. Найімовірнішим є утворення назви від *корост* + *ьнь* без т. зв. префікса, який насправді був прийменником і двічі повторювався, що становило характерну ознаку д.-р. синтаксису [ЕСЛГНПР 1985, с. 70]; пор. *короста* ‘кірка на сухих, глиняних ґрунтах’ (Мурзаев, с. 291); ‘нерівна місцевість або купиння та ряска на воді’ [Лучик 2014, с. 280].
ІЗ:
Відомі й інші версії генези астіоніма: від сканд. імені **Искоростѣнъ*; від давньосканд. апелятива *skarfr* ‘скеля’; від д.-р. *корост* < праслов. **korst-* (пор. пол. *krosta, chrosta* < **chvorstъ*, чес. *krásta, chrásta* ‘нерівна місцевість’) з додаванням преф. *Изъ-* (*Исъ-*) [ЕСЛГНПР 1985, с. 70].
Народна етимологія нерідко пов’язує генезу назви з міськими стінами *із кори* та з язичницьким богом сонця – *Корсом* (*Хорсом*).
Літописний *Изъкоръстѣень* – центр племені древлян, що уможливлює називати *Коростень древлянською столицею.*

205. КОРОСТИШІВ

ЯЗ: КОРОСТИШІВ, м., Житомирська обл. (25 445 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Коростиш*

Назовнича схема: *Коростиш + -ів → Коростишів*

БП:
Поселення засвідчене у відомих документах на кінець XV ст. (ГЕУ II, с. 199). Його назву мотивовано антропонімом *Коростиш.*
ДП:
Антропонім *Коростиш* < *Короста* [Чучка 2005, с. 287] походить від апелятива *короста* ‘заразна шкірна хвороба людини й тварин, що виникає внаслідок проникнення в шкіру коростяних кліщів’ (СУМ IV, с. 298); ‘короста’ (Гр. II, с. 287), первісно – ‘той, тіло якого вражене коростою’.
ІЗ:
Народні версії виникнення назви міста – від: 1) гіпотетичного **корост* ‘гріб’; 2) *корост* ‘корчі, пеньки, коріння’, ‘випалене місце на землі після вогнища’, ‘камінь’, ‘хмиз, чагарник’; 3) поклоніння богу сонця – *Хорсу* тощо.
Дескрипція *гранітне місто* або *місто граніту* відома з огляду на розташоване поблизу населеного пункту *Коростишівське родовище граніту*.

206. КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ

ЯЗ: КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ, м., Черкаська обл. (22 500 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **корсунь* < *kъrsunь
Базовий атрибутивний компонент – *Шевченківський*
Назовнича схема: **корсунь + Шевченківський → Корсунь-Шевченківський*

БП:
Назву літописного *Корсуня* засвідчено в писемних джерелах 1172 р.: *оу Корсунѧ* (ПСРЛ II, с. 555) [ЕСЛГНПР 1985 с. 71]. Її мотивовано апелятивом **корсунь*. Меморіальний атрибутивний компонент *Шевченківський* назва міста отримала 1944 р. (ГЕУ II, с. 201) на честь *Тараса Шевченка*.
ДП:
Астіонім *Корсунь* розглядають як назву, перенесену в Надросся з Криму: 982 р.: *градъ Греческый Корсунь* (ПСРЛ II, с. 255), де гр. *χερσόνησος* ‘півострів’ (від *χερσός* ‘сухий, твердий’ + *νησος* ‘острів; півострів’, *η᾽χερσός* ‘материк’) [ЕСЛГНПР 1985, с. 71; Никонов 1966 с. 207; Пономаренко 1994, с. 171].
Поширення апелятивів та онімів з основою *Корсун- / Карсун-* дає підстави реконструювати праслов. **kъrsunь* ‘кам’янистий виступ, півострів’ з коренем **kъrs-* ‘звивина, виступ’, ‘кам’яна гряда; мис’ тощо, що є континуантами індоєв. **(s)ker-* ‘гнути; згинати; кривити; крутити, вертіти’ [Козлова 1997, с. 192; с. 20; Лучик 2014, с. 282–283].

ІЗ:
Легенди пов'язують назву поселення з язичницьким богом сонця *Хорсом* або з гіпотетичними апелятивами **хоро* 'той, який палає', **кара су* 'чорна вода'.

207. КОРЮКІВКА

ЯЗ: КОРЮКІВКА, м., Чернігівська обл. (12 942 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Карук*
Назовнича схема: *Карук* + *-івк-а* → *Каруківка* → *Корюківка*

БП:
Заснування поселення припадає на 1657 р. (ГЕУ ІІ, с. 202); первісну назву *Каруківка* [Янко 1998, с. 189] мотивовано особовою власною назвою *Карук*.
ДП:
Антропонім *Карук* міг утворитися від апелятива *карук* 'т. с., що *карюк* – вид столярного клею' (СУМ IV, с. 114); від абстрактного іменника *кара* 'суворе покарання, відплата за що-небудь' (СУМ IV, с. 99) з додаванням суф. ***-ук***. Імовірним є утворення назви поселення від антропоніма **Корюка*, мотивованого апелятивом *корюка* 'невелика промислова риба ряду оселедцеподібних' (ЕСУМ ІІІ, с. 47).
ІЗ:
Відоме припущення про заснування та первісне поіменування поселення козаком Омеляном *Карукою* [Янко 1998, с. 189].

208. КОСІВ

ЯЗ: КОСІВ, м., Івано-Франківська обл. (8 627 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Кос*
Назовнича схема: *Кос* + *-ів* → *Косів*

БП:
Згадане в документах 1424 р. *Косово* (ССМ І, с. 502; Розов, с. 99) – це відновлене поселення на місці «присолевого» містечка *Риків,* 1318 р. (Сіреджук 2003, с. 41) [Яцій 2015, с. 157]; *Rykow,* 1564 р. (ЖУР І, с. 29). Теперішню назву міста мотивовано антропонімом *Кос*.
ДП:
В основі імені *Косъ* (Мор., с. 103; Туп., с. 256), *Kos* (SSNO ІІІ, с. 93) – діал. апелятив *ко(і)съ* 'чорний дрізд' (Гр. ІІ, с. 245; ЕСУМ ІІІ, с. 47). М. Худаш

припускає, що такий антропонім первісно міг бути й відкомпозитним утворенням від імені *Косислав* (Пач., с. 30) [Худаш 2004, с. 166].

ІЗ:

Легенди пов'язують назву *Косів* із переказами про значну популяцію *косів* (дроздів) у цій місцевості або з іменем боярина *Косича*, який за наказом Данила Галицького звів тут фортецю для захисту кордонів Галицької землі.

Існує прямий зв'язок між поселеннями *Косів – Риків – Старий Косів – Косів.* Автохтонною назвою є ойконім *Старий Косів*, а сучасний астіонім *Косів* – назва трансонімізаційна.

Попри те що *Косів* розташований у південній частині українського Передкарпаття і географічно вже не належить до Гуцульщина, за ним здавна закріпилася дескрипція *столиця гуцульських сувенірів*.

209. КОСТОПІЛЬ

ЯЗ: КОСТОПІЛЬ, м., Рівненська обл. (31 306 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Кость* < *Костянтин*
Назовнича схема: *Кост* + *-о-піль* → *Костопіль*

БП:

Поселення відоме з кінця XVIII ст. (ГЕУ II, с. 204) як містечко закладене 1783 р. шляхтичем Леонардом Ворцелою на землях Великих та Малих Остальців. Його назву мотивовано християнським іменем *Кост* (*Кость*).

ДП:

Астіонім утворено від усіченого варіанта імені *Костянтин – Кость* [Бучко, Бучко 2013, с. 287].

ІЗ:

Відома й інша версія, за якою назва виникла складанням основ іменника *кості* (у мн.) та *поле* за ознакою 'поле, покрите кістьми' [Лучик 2014, с. 283].

210. КОСТЯНТИНІВКА

ЯЗ: КОСТЯНТИНІВКА, м., Донецька обл. (69 817 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Костянтин*
Назовнича схема: *Костянтин* + *-івк-а* → *Костянтинівка*

БП:
Місто засновано в середині XIX ст. (ГЕУ II, с. 205). Його назву мотивовано іменем *Костянтин*.
ДП:
Костянтин – канонізоване християнською церквою ім'я, з лат. *constans*, род. в. *constantis* 'постійний, стійкий' (ВІЛ, с. 69; Тр., с. 182).
Святий імператор *Костянтин* отримав від церкви іменування *рівноапостольний*, у всесвітню історію ввійшов як *Великий*. Сяюче знамення хреста з написом «Цим перемагай» допомогло *Костянтину* стати повновладним правителем Римської імперії та видати 313 р. Міланський едикт про віротерпимість. Остаточно відмовившись від язичництва, імператор переніс столицю в місто Візантію, перейменоване на Константинополь. *Костянтин* був глибоко переконаний, що тільки християнська релігія може об'єднати величезну різнорідну Римську імперію.
День пам'яті святого *Костянтина* – 3 червня.
ІЗ:
Засновником та власником поселення, зведеного на землях запорозьких займищ був Панталеймон Номікос. Перший осідок Номікос назвав *Сантуринівкою* (в пам'ять про грецький острів *Санторин*, звідки емігрував). Маєтності, подаровані 1859 р. сину *Костянтинові*, землевласник поіменував *Костянтинівкою*. 1870 р. на землях осідку *Костянтина* Номіковова споруджено залізничну станцію. Пристанційне поселення при цьому об'єднано з навколишніми селами *Сантуринівкою, Новоселівкою, Номікосівським, Дмитрієвським, Миколаївським*, з поштовою станцією *Торецьке* (заснованою значно раніше, 1792 р.), *Старим Селом* та ін. в одне місто. *Костянтинівка* не була найбільшим селищем на цих теренах, але назва закріпилося за містом, щоб уникнути розбіжностей між іменуванням міста та залізничної станції.

211. КРАМАТОРСЬК

ЯЗ: КРАМАТОРСЬК, м., Донецька обл. (153 911 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище ***Крома Торова / Крома Торська***
Назовнича схема: *Крома Торова / Крома Торська → Краматоровський* (*Краматорський*) *→ Краматорськ*

БП:
Поселення засноване 1868 р. (ГЕУ II, с. 209). Назва селища, яке передувало теперішньому містові – *Краматоровський* (*Краматорський*). Ойконім мотивовано мікротопонімом, назвою урочища **Крома Торова*, або **Крома Торська*.

ДП:
Значення назви базового урочища **Крома Торова* (**Крома Торська*) – ‘кордон уздовж ріки *Тор*’, ‘*торський* кордон’ (пор.: рос. діал. *крома* ‘край, рубіж, кордон’, ‘околиця лісу на кордоні болота’, *кром* ‘кінець вулиці’; укр. *крома* ‘перегородка’ тощо + р. *Тор*, тепер р. *Казенний Торець*) [Отин 2014, с. 169].
ІЗ:
Версія утворення астіоніма від ергоніма *Краматорський завод* (< фр. *crematoire* ‘велика піч’) [Лучик 2014, с. 285; Никонов 1966, с. 212] – малоймовірна, позаяк завод споруджено 1887 р. у поселенні, яке вже на той час іменувалося *Краматорівка* [Отин 2014, с. 168].

212. КРАСИЛІВ

ЯЗ: КРАСИЛІВ, м., Хмельницька обл. (18 754 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Красило*
Назовнича схема: *Красило* + *-ів* → *Красилів*

БП:
У писемних джерелах XIV ст. назву теперішнього міста зафіксовано як *Красне*: *Krasne*, 1386 р., а з XV ст. і до сьогодні – *Красилів*: *Krasilow na Sluczy*, 1444 р. [Торчинська,Торчинський 2008, с. 248]. Його назву мотивовано антропонімом *Красило.*
ДП:
Ім’я *Красило* (пор. серб. *Красило* (Грк., с. 113), бол. *Красил*, *Красила* (Заимов 1988, с. 128) – варіант із суф. ***-ил-о*** від антропоніма *Красъ* (Мор., с. 105) < *Красимиръ, Красиславъ* (Мор., с. 105), *Красомил, Красомисл* (Пач., с. 51). Така власна назва могла бути й відапелятивним утворенням, пор. *красило* ‘червона фарба’ (Гр. II, с. 300).
ІЗ:
Народні перекази пов’язують утворення астіоніма з: 1) розповіддю про *красну* від крові ріку; 2) апелятивами *краса* і *сила*; 3) *красиловим двором* як місцем фарбування; 4) апелятивом *красило* ‘гарне, варте уваги місце’ [Онишкевич І, с. 385] тощо; див. також: [Торчинська, Торчинський 2008, с. 248].

213. КРАСНОГОРІВКА

ЯЗ: КРАСНОГОРІВКА, м., Донецька обл. (15 643 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Красна Гірка***

Назовнича схема: *Красна Гірка → Красногорівка*

БП:
Поселення засновано в 70-х роках XIX ст. [Лучик 2014, с. 287] на місці колишніх сіл та хуторів *Пеньківка, Софіївка, Борисівка, Малоборисівка, Красна Гірка*. Первісну назву *Красна Гірка* утворено від однойменного мікротопоніма.
ДП:
У мікротопонімі *Красна Гірка* збережено вказівку на *красний* (укр. *червоний*) колір місцевої глини [Отин 2014, с. 103].
ІЗ:
Назва місцевості *Красна Гірка* відома ще, принаймні, з часу заселення території козацькими зимівниками.

214. КРАСНОГРАД

ЯЗ: КРАСНОГРАД, м., Харківська обл. (20 914 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з ідеологічним маркуванням
Базова словосполука – *красний град* (*червоне місто*)
Назовнича схема: *красн-о + град → Красноград*

БП:
Колишні назви міста – *Бєльовськ* (поіменоване 1731 р. за назвою *Бєльовської* фортеці Української оборонної лінії), *Костянтиноград* (перейменоване 1781 р. за іменем імператорського внука), *Конград* (скорочений, розмовний варіант *Костянтинограда*), з 1922 р. – і *Красноград,* і *Червоноград* (назва присвоєна місту з нагоди нагородження Трудовим Червоним Прапором), з 1932 р. – тільки *Красноград* (ГЕУ II, с. 212).
ДП:
Мотиваційна ознака препозитивного компонента назви міста – *красний* (*червоний*) – ‘*революційний, радянський*’.
ІЗ:
Зважаючи на ідеологічне маркування назви, цілком умотивованим є клопотання громадських організацій та мешканців міста про перейменування поселення.

215. КРАСНОПЕРЕКОПСЬК (ЯНИ КАПУ)

ЯЗ: КРАСНОПЕРЕКОПСЬК (ЯНИ КАПУ), м., Автономна Республіка Крим (29 672 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з ідеологічним маркуванням
Базова словосполука – *красний* (*червоний*) *Перекоп*

Назовнича схема: *красно- + Перекоп + -ськ → Красноперекопськ*

БП:
Поселення засноване 1932 р. (ГЕУ ІІ, с. 216); закладене у зв'язку зі спорудженням бромового заводу та назване спочатку *Бромзавод*.
ДП:
Місто прибрало собі назву зруйнованого 1920 р. *Перекопа* з означенням *Красно-* в пам'ять про штурм Червоною (Красною) армією *Перекопського перешийку* та іменувалося до 1964 р. *Красно-Перекопськ.*
ІЗ:
2016 р. м. *Красноперекопськ* перейменовано на *Яни Капу*, що в перекладі з кримськотат. – *Нові Ворота*. Постанова набере чинності з поверненням тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь під загальну юрисдикцію України.

216. КРЕМЕНЕЦЬ

ЯЗ: КРЕМЕНЕЦЬ, м., Тернопільська обл. (21 239)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *кременець*
Назовнича схема: *кременець → Кременець*
Контроверсія: МтК

БП:
Назву теперішнього міста зафіксовано у джерелах 1226 р.: *приде* [*Мстиславъ*] *ко Кремянцю и бися подъ Кремянце*(*м*) (ПСРЛ ІІ, с. 749). Астіонім мотивовано апелятивом (географічним терміном) *кременець.*
ДП:
Базовий апелятив *кременець* 'кременистий ґрунт' (Теодорович, с. 6), 'площа, всіяна кременем' [Худаш 2006, с. 128] < давньоукр. **кремѧньць* 'кремінь, дрібний кремінь' [Лучик 2014, с. 288] є дериватом на ***-ець*** від *кремень* (*кремѧнь*) 'твердий (камінь)' [Никонов 1966, с. 215], безпосередньо від прикметника *крем'яний* < *кремінь* 'галька' [Шульгач 2001, с. 71].
ІЗ:
Цілком вірогідним уважаємо походження назви міста від мікротопоніма (назви місцевості) *Кременець* [Бучко, Котович 2017, с. 150–151].

217. КРЕМЕНЧУК

ЯЗ: КРЕМЕНЧУК, м., Полтавська обл. (219 022 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)

Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *кремень*
Назовнича схема: *кремень → Кременчук*
Контроверсія: Мікрокод (АпАр)

БП:
Назву поселення вперше зафіксовано у відомих писемних джерелах 1571 р. (ГЕУ ІІ, с. 220). Її мотивовано апелятивом *кремінь.*
ДП:
Базовим для астіоніма послугував апелятив *кремінь* ‘кремень (мінерал)’ (Гр. ІІ, с. 302), а наявність поселень *Балайчук* (Од.), *Боянчук* (Чрн.), *Гринчук* (теп. Хм.), *Зеленчук* (Зп.), *Кременчук* (Зп., Мк.), *Лиманчук* (Днц.), *Таранчук* (Днц.) (Бучко 2001, с. 278) робить цілком прочитуваними і деривaційні відношення (первісні демінутивні утворення).
ІЗ:
Учені розглядають як слов’янське, так і тюркськомовне походження назви. Цілком вірогідна мотивованість теперішнього астіоніма географічним терміном *кермен* (*керман, кетмень, карман, курман, кырман*) ‘фортеця, місто’ [Лучик 2014, с. 289] із фонетичною метатезою *керм- > крем-* [Никонов 1966, с. 215].
Сьогодні побутує народна назва *Кременчука – Кремінь*.

218. КРЕМІННА

ЯЗ: КРЕМІННА, м., Луганська обл. (18 859 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базова лексема – *кремінний* < *кремінь*
Назовнича схема: *кремінна → Кремінна*

БП:
Поселення відоме з XVII ст. як слобода *Кремінна* (з першої чверті XIX до початку XX ст. – *Новоглухів*) (ГЕУ ІІ, с. 222). Назву мотивовано прикметником *кремінний.*
ДП:
Етимон астіоніма *кремінний* ‘кремневий’ (Гр. ІІ, с. 302), ‘який утворився з кременю завдяки природним умовам; кам’яний; т. с., що кременистий’ (СУМ IV, с. 334) відображає ознаку місцевості – її насиченість *кременем*.
ІЗ:
Сьогодні *Кремінну*, зважаючи на високі рекреаційні можливості міста, називають *легенями Донбасу*.

219. КРИВИЙ РІГ

ЯЗ: КРИВИЙ РІГ, м., Дніпропетровська обл. (619 278 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *ріг*
Базовий атрибутивниий компонент – *кривий*
Назовнича схема: *кривий* + *ріг* → *Кривий Ріг*
Контроверсія: МтК

БП:
Давнє козацьке поселення вперше згадане в історичних джерелах 1775 р. (ГЕУ II, с. 224). Воно отримало назву від географічного терміна *ріг* у поєднанні з атрибутивним компонентом *кривий*.
ДП:
Апелятив *ріг* ‘клин поля’ (Громко та ін., с. 173), ‘край лісу, клин лісу’ (Данилюк, с. 82), ‘мис’ (Гр. IV, с. 20), ‘т. с., що мис’ (СУМ VIII, с. 554). Указівку на місце заснування поселення (на мисі між ріками Інгулець та Саксагань) підсилено атрибутивним компонентом з означенням форми заселеного об’єкта – *кривий* ‘кривий, викривлений’ (Гр. II, с. 303), ‘непрямий, вигнутий, покручений’ (СУМ IV, с. 339).
ІЗ:
Заснування козацького зимівника часто пов’язують з мікротопонімом – назвою урочища *Кривий Ріг*.
За переказами, будівничим міста був запорозький козак *Ріг*, який у 60–70 рр. XVII ст. обирався кошовим отаманом Запорозької Січі й через утрачене в бою око отримав прізвисько *Кривий* (чомусь не Сліпий).
Легенда про заснування міста *Кривим Рогом* отримала своє скульптурне втілення: 2011 р. у місті споруджено пам’ятник *козакові Кривому Рогу*.

220. КРОЛЕВЕЦЬ

ЯЗ: КРОЛЕВЕЦЬ, м., Сумська обл. (23 227 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – **кролевець* (królewiec*)**
Назовнича схема: **кролевець* → *Кролевець*
Контроверсія: АІК

БП:
Поселення засноване на берегах р. Свидні 1601 р. (ГЕУ II, с. 246). Його назву мотивовано пол. апелятивом **królewiec*.

ДП:
Значення апелятива **кролевець* (**królewiec*) ‘резеденція / маєтність короля; королівщина’. Імовірно, поселення було однією з резиденцій польського короля [Іваненко 2017, с. 139].
ІЗ:
Назва поселення могла бути: 1) посесивом на ***-ець*** від пол. апелятива *król* ‘король’; 2) посесивом на ***-ець*** від антропоніма **Król*, пор. прізвища: *Крольович* < фонет. видозміненого пол. апелятива **królewic* ‘королевич’, *Круль* < пол. особової назви *król* < ‘король’, *Крулько* < пол. особової назви *król* чи *krul* ‘король’ + укр. суф. ***-ко*** [Чучка 2005, с. 307]; старопол. *Królewic* (Rymut I, с. 468); 3) утворенням, спричиненим міграційними процесами: назву принесли вихідці з Правобережжя [Іваненко 2017, с. 139] або з польських земель у Східне Полісся [Лучик 2014, с. 292].

221. КРОПИВНИЦЬКИЙ

ЯЗ: КРОПИВНИЦЬКИЙ, м., обласний центр Кіровоградської обл. (227 413 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Марко Кропивницький*
Назовнича схема: *Кропивницький → Кропивницький*

БП:
Заснування поселення припадає на 1754 р. [Никонов 1966, с. 193]. Пов’язують цей факт із заселенням території давніх козацьких зимівників, слобід та хуторів, а далі – зі зведенням фортифікаційних споруд. Новостворене місто дістало назву *Єлисавет*, а з 1774 р. по 1924 р. – *Єлисаветград*. Упродовж 1924–1934 рр. перейменовано в *Зінов’єськ*; із 1934 р. по 1939 р. – *Кірово*; протягом 1939–2016 рр. – *Кіровоград*. Сучасну назву місто отримало 14 липня 2016 р. після тривалих, розпочатих ще 1989 р. громадських обговорень і дискусій.
ДП:
Теперішню назву міста мотивовано прізвищем *Марка Кропивницького.*
ІЗ:
Марко Кропивницький (1840–1910) – український письменник, драматург, актор, співзасновник українського національного професійного драматичного театру. У жовтні 1882 р. створив у *Єлисаветграді* Товариство акторів, відоме як Театр корифеїв, котрому судилося стати славою й гордістю театральної України.

221. КУП’ЯНСЬК

ЯЗ: КУП’ЯНСЬК, м., Харківська обл. (28 681 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Куп’янка*
Назовнича схема: *Куп’янка* + *-ськ* → *Куп’янськ*
Контроверсія: МтК

БП:
Поселення, відоме з 1655 р. (ГЕУ ІІ, с. 251) до 1765 р. як слобода *Купенка* [Абдула 2007, с. 94], отримало назву від р. *Куп’янка*, п. Осколу л. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 303).
ДП:
Базовий гідронім зафіксовано в історичних джерелах у різному фонетичному оформленні: *Купянка* (1773 р.), *Купенка* (1782 р.), *Купяваха* (1864 р.), *Купянскъ* (1864 р.), *Купеньская* (1863 р.), *Курпянка* (1850 р.) тощо (СГУ, с. 303). Його етимоном став географічний термін *купина* ‘острів на річці’ (Громко та ін., с. 106); ‘підвищене сухе місце серед болота; мокра, заболочена низина; ‘ділянка землі серед озера; мохове болото; випалене місце в болоті; низина, поросла травою’ (Данилюк, с. 51); ‘невеликий земляний насип; штучно насипана гірка’ (Марусенко, с. 234); ‘купина, горбик на болоті’ (Черепанова, с. 116) тощо.
ІЗ:
Історичні джерела фіксують назву урочища *Купенка* [Янко 1998, с. 201], що також могла стати мотивом іменування поселення.
Версія про утворення астіоніма від дієслова *купувати* чи іменника *купець* – народноетимологічна.

223. КУРАХОВЕ

ЯЗ: КУРАХОВЕ, м., Донецька обл. (19 511 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Курах*
Назовнича схема: *Курах* + *-івк-а* → *Курахівка* → *Курахове*

БП:
Поселення засноване 1936 р. у зв’язку з будівництвом ДРЕС; до 1943 р. – *Курахівдресбуд*, до 1956 р. – *Курахівдрес* (ГЕУ ІІ, с. 252). Назва – трансонімізаційна, місто отримало її від назви села *Курахівка*. Комонім мотивовано антропонімом *Курах* [Худаш 2004, с. 193] або прізвищем землевласника *Курахова* [Янко 1998, с. 202].

ДП:
Аналіз антропонімів (*Курах, Курахів*) дав підстави трактувати їх як похідні суфіксальні утворення від базового імені *Кур* < *кур* ‘півень’ (Гр. II, с. 328). Імовірною є мотивація антропоніма *Курах* апелятивом *курах* – ‘курій = курець’ (Гр. II, с. 328, с. 329; Чучка 2005, с. 315).
ІЗ:
Своїм народженням місто завдячує Курахівській ТЕС, тому тут давно відома дескрипція *місто енергетиків*.

224. ЛАДИЖИН

ЯЗ: ЛАДИЖИН, м., Вінницька обл. (23 742 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Ладига*
Назовнича схема: *Ладига + -ин → Ладижин*

БП:
Поселення ототожнюють то з колишнім *Лодяжиним* та ведуть його відлік від 1362 р. (ГЕУ II, с. 255), то з літописним *Колодяжиним*, відомим з 1240 р. Назву (*Ładyżyn*, 1580 р. (РМ, с. 305) [Дика 2009, с. 87]) мотивовано антропонімом *Ладига*.
ДП:
Витоки відапелятивного імені *Ладига* дослідники знаходять в укр. діал. *ладига* ‘велика скибка (хліба)’ (ЕСУМ III, с. 181); рос. діал. *ладыга* ‘ледар; брехун’ [Лучик 2014, с. 298] тощо.
ІЗ:
Народна етимологія співвідносить назву поселення з міфологічною *Ладою*.
На околиці *Ладижина*, над Південним Бугом, є урочище, яке за свою красу й особливу привабливість носить назву *Ладижинська Швейцарія.*

225. ЛАНІВЦІ

ЯЗ: ЛАНІВЦІ, м., Тернопільська обл. (8 700 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕК)
Мікрокод: «Локальні назви» (ЛН)
Базова локальна назва – *ланівці*
Назовнича схема: *ланівці → Ланівці*
Контроверсія: АГК

БП:
Поселення відоме з 1444 р.: *Lanowcze* (Archiwum III, с. 158). Астіонім мотивовано локальною назвою *ланівці*.
ДП:
Назву теперішнього міста утворено від групової назви людей за місцем поселення (проживання): *ланівці* – ‘ті, що поселилися (живуть) *на ланах*’.
ІЗ:
Можливою є мотивація назви поселення катойконімом *ланівці* ‘вихідці, переселенці із поселення *Лани*’; родинною назвою *Ланівці* ‘родина *Ланівця*’, родовою назвою *Ланівці* ‘нащадки чи піддані *Ланя*’, де *Лань*(*о*) [Демчук 1988, с. 122] – давнє слов’янське відапелятивне ім’я або варіант якогось християнського імені з початковим *Ла-* (*Лаврін, Лазар*) [Бучко, Котович 2017, с. 161; Лучик 2014, с. 299; Худаш 2004, с. 198–200].
За народними переказами назва поселення змінювалася: *Млинівці / Линівці / Ланівці*, що документально не підтверджено.

226. ЛЕБЕДИН

ЯЗ: ЛЕБЕДИН, м., Сумська обл. (25 490 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – ****Лебеда*
Назовнича схема: ****Лебеда* **+ ***-ин*** **→** ***Лебедин***

БП:
Поселення засновано 1652 р. (ГЕУ II, с. 261): *г. Лебединъ населенъ близъ озера Лебедина на р. Ольшаной и Буравк*Ѣ (Щелков, с. 20) [Іваненко 2017, с. 147]. Назву мотивовано антропонімом **Лебеда*.
ДП:
**Лебеда* – варіант відапелятивного імені *Лебедь* [Демчук 1988, с. 125], що походить від назви птаха *лебідь* ‘великий перелітний дикий водоплавний птах з довгою, красиво вигнутою шиєю і білим (рідше чорним) пір’ям’ (СУМ IV, с. 458). Український етномотив такого поіменування міг символізувати чистоту як фізичну, так і духовну, подружню вірність; тугу; молодість [Жайворонок 2006, с. 329–330].
ІЗ:
Вірогідним є припущення про іменування колишньої слободи (*слобода Лѣбєдинъ*, 1651 р. (Грабянка, с. 204) [Іваненко 2017, с. 147] завдяки перенесенню назви малої батьківщини вихідцями з Правобережної України, а також ойконім міг утворитися від назви озера [Іваненко 2017, с. 147].
Білий лебідь на гербі та прапорі міста вказує на «ойконімофаунний» зв’язок попри те, що *лебідь* міг стосуватися або антропоніма *Лебеда*, або імовірного лімноніма **Лебединъ*, а не безпосередньо астіоніма.

227. ЛИМАН

ЯЗ: ЛИМАН, м., Донецька обл. (21 691 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім (лімнонім) – *Лиман*
Назовнича схема: *Лиман → Лиман*

БП:
Слобода *Лиман* заснована 1667 р. козаками Ізюмського слобідського полку як поселення при сторожових вежах поблизу Торської фортеці (ГЕУ ІІ, с. 211). Упродовж 1925–2016 рр. поселення іменувалося *Красний Лиман.* Твірною для назви міста стала назва оз. *Лиман*, на берегах якого поселення розкинулося.
ДП:
Назву озера утворено від географічного терміна *лиман* ‘затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря, іноді багате на грязі з лікувальними властивостями’ (СУМ IV, с. 485); ‘розширене гирло ріки; велике і глибоке озеро, не зарослe очеретом’ (Гр. ІІ, с. 359).
ІЗ:
Є. Отін наголошує, що термін *лиман* з розселенням українців у басейні Дону, широко відбився в його топонімії – лімноніамах, потамонімах, а вторинно – і в ойконімах, зіткнувшись з терміном *ільмень*. Назв із терміном *лиман* у гідронімії Подоння в півтора рази більше, ніж із лексемою *ільмень* [Отін 1994, с. 61]. А це ще раз переконливо свідчить про первісну українськість міста Донеччини.
Географічне розташування населеного пункту зумовило виникнення дескрипції *північні ворота Донбасу.*

228. ЛИПОВЕЦЬ

ЯЗ: ЛИПОВЕЦЬ, м., Вінницька обл. (8 181 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *липовець* < *липа*
Назовнича схема: *липовець → Липовець*
Контроверсії: МтК / ГК

БП:
Назву теперішнього міста, засвідченого в документах 1545 р. (ГЕУ ІІ, с. 267), мотивовано географічним терміном *липовець*.
З 1629 р. відомі *Старий* та *Новий Липовець* (Отам., с. 251), а 1629 р. про *Липовець* згадано як про «пусте село» [Дика 2009, 90].

ДП:
Значення базового апелятива *липовець* – ‘липовий гай, ліс’ [Лучик 2014, с. 303], ‘ліс, де ростуть липи’ (Данилюк, с. 53).
ІЗ:
Імовірним є поіменування поселення за посередництва гідроніма *Липовець* (пор. потоки *Липовець* (СГУ, с. 315) або однойменного мікротопоніма.
Відома легенда про збірний пункт татарської орди під назвою *татарських липанів*, від якого нібито походить астіонім.

229. ЛИСИЧАНСЬК

ЯЗ: ЛИСИЧАНСЬК, м., Луганська обл. (96 161 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – балка ***Лисича***
Назовнича схема: *Лисича* + *-ськ* → *Лисичанськ*
Контроверсія: МтК

БП:
Офіційною датою заснування поселення вважають 1710 р.; у документах теперішня назва відома з 1795 р. (ГЕУ ІІ, с. 268), із часу відкриття першої кам’яновугільної шахти Донбасу. Мотивовано астіонім назвою балки *Лисича*.
ДП:
Назву б. *Лисича* (СГУ, с. 316–317) утворено від назви урочища *Лисича Балка* чи *Лисичий Байрак* зі знач. – ‘балка / байрак, де водилися лисиці’.
ІЗ:
Дескрипція *колиска Донбасу* утвердилася в знак пам’яті про те, що з *Лисичанська* розпочиналася кам’яновугільна промисловість краю.

230. ЛОЗОВА

ЯЗ: ЛОЗОВА, м., Харківська обл. (64 672 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Лозова*
Назовнича схема: *Лозова* → *Лозова*
Контроверсія: МтК

БП:
Поселення засноване наприкінці XIX ст. (ГЕУ ІІ, с. 288). Його назву мотивовано назвою б. *Лозова*, л. Бритаю п. Береки п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 322).

ДП:
Гідронім утворено від форми жін. р. прикметника *лозовий* < *лоза* ‘народна назва деяких кущових порід верби’, ‘те саме, що лозняк’ (СУМ IV, с. 541).
ІЗ:
Заснована 1869 р. залізнична станція *Лозова* перейняла на себе історичну назву ріки, балки, місцевості, тож можемо вести мову і про мікротопонімний код назовництва.

231. ЛОХВИЦЯ

ЯЗ: ЛОХВИЦЯ, м., Полтавська обл. (11 608 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Лохвиця*
Назовнича схема: *Лохвиця → Лохвиця*
Контроверсія: МтК

БП:
Поселення відоме з 1320 р. (ГЕУ II, с. 290). Через місто протікає р. *Лохвиця*, п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 327), назва якої стала мотивом номінації ойконіма.
ДП:
Гідронім утворено від апелятива / географічного терміна *локва* ‘невелике болото, калюжа’ (Мурзаев, с. 346).
ІЗ:
Вірогідною є мотивація і назви міста, і назви річки мікротопонімом *Лохвиця* [Лучик 2014, с. 308].

232. ЛУБНИ

ЯЗ: ЛУБНИ, м., Полтавська обл. (46 161 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище ***Лубно < Лубьно***
Назовнича схема: *Лубно → Лубни*

БП:
Назву поселення мотивовано мікротопонімом (вірогідно, назвою урочища) *Лубьно*, зафіксованим у давніх літописах 1096 р.: *к Лубьну*, 1096 р. (ПСРЛ I, с. 250) [ЕСЛГНПР 1985, с. 82].
ДП:
В основі мікротопоніма – прикметник з давньоукр. основою *лубъ* (< праслов. **lub- / *ljub-*) зі знач. ‘кора деревини (або волокно льону, конопель, кропиви)’ [Никонов 1966, с. 242]; ‘луб’яне, дощане, дерев’яне’, ‘крите гонтом’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 82]; ‘місце відповідного обробітку дерев’ [Лучик 2014, с. 308].

ІЗ:
Часом заснування та першої писемної згадки про поселення зумовлено з'яву дескрипції *найдавніше місто Полтавщини*.

233. ЛУГАНСЬК

ЯЗ: ЛУГАНСЬК, м. обласний центр Луганської обл. (401 297 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Лугань*
Назовнича схема: *Лугань + -ськ → Луганськ*
Контроверсія: ЕК

БП:
Поселення засновано в 1795–1796 рр. поблизу с. *Кам'яний Брід* у зв'язку зі спорудженням Катеринославського (з 1797 р. – *Луганського*) чавуноливарного заводу (ГЕУ ІІ, с. 292); упродовж 1935–1958 рр. та 1970–1991 рр. перейменоване на *Ворошиловоград*. Назву міста мотивовано назвою р. *Лугань*, п. Сверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 328).
ДП:
Гідронім *Лугань* мотивовано географічним терміном *луг* 'поросла травою та кущами рівна місцевість', 'пасовище', 'рівнина, вкрита травою', 'рівнина, поросла лісом', 'луг заливний', 'низина біля річки' тощо (Громко та ін., с. 115–116).
ІЗ:
Є. Отін веде мову про первісне перенесеня на назву поселення назви *Луганського заводу* [Отин 2014, с. 54], тобто про ергонімний код назовництва.

234. ЛУТУГИНЕ

ЯЗ: ЛУТУГИНЕ, м., Луганська обл. (17 738 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Леонід Лутугін*
Назовнича схема: *Лутугін → Лутугине*

БП:
Заводське селище, засноване 1896 р. (ГЕУ ІІ, с. 297) біля сіл *Успенка* та *Коноплянівка* у зв'язку з будівництвом чавуноливарного заводу з виробництва валків, 1914 р. отримало назву *Шмідтівка*, а з 1925 р. перейменоване в знак пам'яті про інженера-геолога *Леоніда Лутугіна* на *Лутугине*.
ДП:
Назву поселення мотивовано прізвищем *Леоніда Лутугіна.*

ІЗ:
Леонід Лутугін (1864–1915) – фахівець у галузі геології вугільних родовищ, дослідник Донецького кам'яновугільного басейну, громадський діяч. Уперше склав геологічний розріз вугленосної товщі Донбасу, визначив її потужність, кількість вугільних шарів та прошарків, описав їхні хімічні характеристики.

235. ЛУЦЬК

ЯЗ: ЛУЦЬК, м., обласний центр Волинської обл. (217 486 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *лука*
Назовнича схема: *лука* + *-ськ* → *Лучьскъ* → *Луцьк*

БП:
Поселення відоме з літописних джерел XI ст.: *Лучьскъ*, 1085 р. (ПСРЛ II, с. 492) [ЕСЛГНПР 1985, с. 82]. Первісна назва *Лучьскъ* мотивована апелятивом *лука* < давньоукр. *лука*.
ДП:
Апелятив *лука* – 'кривизна, вигин, затока' (Срезневський II, с. 50) < праслов. **lǫka* 'кривизна, вигин' (ЕСУМ III, с. 302), пор. *лука* 'рівна місцевість, укрита травою, луг; вигин річки або берега моря; заплавний луг у вигині річки' (Ibid., 301), 'вигин, утворений річкою', 'заплавна лука', 'великий, довгий вигин річки', 'дуга; крута, довга меандра', 'мис, затока', 'вигин', 'лучний або лісовий простір у річковій дузі' [ЕСЛГНПР 1985, с. 83; Лучик 2014, с. 311; Шульгач 2001, с. 80].
ІЗ:
Давні легенди пов'язують назву міста з племенем *лучан*, з іменем вождя дулібів *Луки*, з пастухом *Луцьком* тощо.
Одним із символів сучасного *Луцька* став кликун (*кликун* 'той, хто прилюдно оголошував що-небудь' (СУМ IV, с. 182). Встановлення з 2015 р. міні-скульптур кликуна в різних мікрорайонах міста навіть породило дескрипціїю *місто кликунів*.

226. ЛЬВІВ

ЯЗ: ЛЬВІВ, м., обласний центр Львівської обл. (726 772 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Лев* < *Львъ*
Назовнича схема: *Лев* + *-ів* → *Львів*

БП:
Поселення засноване в середині XIII ст. королем Данилом Галицьким: *съ лвова*, 1259 р. (ПСРЛ II, с. 841) [ЕСЛГНПР 1985, с. 84]. Назву мотивовано іменем *Лев* < давньоукр. *Львъ*.
ДП:
Ім'я *Лев*, яке походить від гр. *leōn* 'лев' (ВІЛ, с. 71), канонізоване християнською церквою (Тр., с. 190), а образ *лева* став символом воскресіння (з опорою на давню легенду про те, що батько-*лев* оживив своїм духом мертве левеня [Жайворонок 2006, с. 262]); символом Бога й блага, гніву Бога проти гріха; уособлює могутніх ізраїльтян, мужність людини, непохитність та перемогу вірних [Мацьків 2007, с. 74–75].
ІЗ:
Лев Данилович (бл. 1228–1301), на честь якого названо *град Львовъ*, – галицько-волинський князь, син Данила Галицького. 1264 р. успадкував Перемишльське, 1269 р. – Галицьке, Холмське, Волзьке, Дорогочинське князівства. 1272 р. переніс до *Львова* столицю Галицько-Волинської держави.
Місто майже вісім століть не змінювало своєї назви. *Львів* має чи не найбільшу кількість дескрипцій: *місто Лева* (назване на честь короля Русі Лева I Даниловича); *місто левів* (тут понад чотири тисячі скульптур, барельєфів, зображень, фігур левів); *королівське місто* (у минулому носило статус Вільного королівського міста); *перлина корони Європи* (одне з найкрасивіших міст Європи); *культурна столиця, місто-музей* (центр мистецтва, літератури, музики, музейництва, сам *Львів* можна вважати музеєм просто неба); *столиця Галичини* (за часів Королівства Галичини і Людомерії, пізніше – Галицької автономії *Львів* був їхньою столицею, зараз – це неформальна столиця Галичини); *маленький Відень* (схожість архітектурних ансамблів українського та австрійського міст); *український П'ємонт* (порівняння ґрунтується на тому, що з П'ємонту розпочався визвольний рух італійського народу проти чужинців); *Бандерштадт* (визнання історичної ролі міста у національно-патріотичному русі, який очолив Степан Бандера) та ін.

237. ЛЮБОМЛЬ

ЯЗ: ЛЮБОМЛЬ, м., Волинська обл. (10 474 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Любом*
Назовнича схема: *Любомъ + -*jь → Любомль*

БП:
Першу відому писемну згадку про поселення датовано 1287 р.: *и… приѣха в Любомль* (ПСРЛ ІІ, с. 907–909) [ЕСЛГНПР 1985, с. 86]. Літописний астіонім мотивовано антропонімом *Любомъ*.
ДП:
Давня слов'янська відкомпозитна особова власна назва *Любомъ* (пор. старопол. Jan *Lubom*, 1424 р. [Шульгач 2001, с. 81]) – похідне утворення від імені-композита *Любомилъ* (Мор., с. 114). Первісна апелятивна семантика відкомпозитного компонента *Люб(о)-* < прасл. *ljubъ* 'милий, приємний, коханий' (ЕСУМ ІІІ, с. 320).
ІЗ:
За народною легендою, князь Володимир Василькович, небіж короля Данила Галицького, фундатор поселення, сказав „*любо мне* [тут]", що й дало назву містові та спричинило дескрипцію *улюблене місто князя*. Проти такої версії свідчать не тільки об'єктивні закони назвотворення, але й текст Іпатіївського літопису: насправді князь їхав до міста, яке уже на той час іменувалося *Любомль*.
П. Чучка висуває припущення, що первісна назва міста – *Любом[и]ль* [Чучка 2011, с. 223]. Так назву поселення засвідчено і в документах XVI ст.: *opp. Lubomyl*, 1520 р. (MRPS IV/2, с. 126), тож первісно астіонім міг бути мотивованим не відкомпозитним дериватом, а безпосередньо іменем-композитом *Любомилъ* (*Любомилъ* + ***-*jь → Любомиль***).
Мешканці *Любомля* називають своє місто *Бодетаун* – за назвою художнього серіалу «Bordertown» («Місто на кордоні»), який демонструвався у 90-х роках XX ст. (від *Любомля* до кордону з Польщею – 15 км., з Білоруссю – 50 км.).

238. ЛЮБОТИН

ЯЗ: ЛЮБОТИН, м., Харківська обл. (23 686 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Любота*
Назовнича схема: *Любота* + *-ин → Люботин*

БП:
Слобода *Люботин* заснована на споконвічно українських землях у середині XVII ст. (ГЕУ ІІ, с. 302). Назву поселення мотивовано антропонімом *Любота.*
ДП:
Давнє слов'янське ім'я *Ljubota* [Miklosich 1860, с. 73] – суфіксальний дериват від антропоніма *Любъ* (Мор., с. 115), похідного від якогось із імен-композитів *Любгостъ, Любивой, Любомиръ, Люборадъ, Любославъ* (Мор., с. 114, с. 115)

тощо. Мотивом для творення особової назви *Любота* міг слугувати й безпосередньо апелятив *любота* ‘насолода, задоволення’ (Гр. ІІ, с. 387).

ІЗ:

З-поміж народних гіпотез найпоширенішими є перекази про «*Люботин колодець*»; про ‘любу тінь’, яка брала під свій захист подорожніх; про мотивацію ойконіма гідронімом **Люботинка* тощо.

239. МАКІЇВКА

ЯЗ: МАКІЇВКА, м., Донецька обл. (343 158 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Макій*
Назовнича схема: *Макій + -івк-а → Макіївка*

БП:

Поселення відоме з 1777 р. (ГЕУ ІІ, с. 316). Його назву мотивовано антропонімом *Макій*.

ДП:

Макій – розмовний варіант канонізованого християнською церквою імені *Маковій* (з давньоєв. *Macchabaei* ‘молот, який б’є; який воює’ (Тр., с. 206).

Святий *Макій*, пресвітер, народився в Амфіполі (Македонія). Навертав язичників до Христа, закликав зректися ідолопоклонства. Визнавав себе християнином і вважав, що немає кращої долі, ніж смерть за Спасителя. Господнє чудо супроводжувало *Макія* й допомагало йому залишитися живим після багатьох тортур. 295 р. у Візантії зазнав мученицької смерті. День пам’яті святого *Макія* – 24 травня.

ІЗ:

Поселення виросло на прадавніх українських землях, де 1690 р. запорозькі козаки заснували зимівник *Ясинівка*, обжитий та розширений козаком *Макієм*, а далі поіменований як слобода *Макіївська*. Майже через сто років поселення розбудував великий землевласник, генерал Дмитро Іловайський, ім’я якого послугувало основою для іменування нового селища *Дмитріївка*. Слобода *Макіївська* або *Макіївка* на кінець ХІХ ст. дала назву районові, центром якого в 20-ті роки минулого століття було селище *Дмитрієвське*, а далі – місто *Дмитріївськ*. Розбіжність між назвою району і його адміністративним центром створила певні незручності, тому від 1931 р. місто прибрало для себе історично виправдану назву *Макіївка* [Отин 2014, с. 110].

240. МАЛА ВИСКА

ЯЗ: МАЛА ВИСКА, м., Кіровоградська обл. (10 382 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Мала Вись*
Назовнича схема: *Мала Вись → Мала Виска*

БП:
Поселення засноване в першій половині XVIII ст. (ГЕУ II, с. 317). Його назва походить від гідроніма *Мала Вись*, л. Великої Висі л. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 339).
ДП:
Генеза опорного компонента *Вись* не має загальноприйнятого пояснення. Учені розглядають зв'язок цієї основи з праслов. **vis-* 'рідина; розливатися, текти' < індоєв. **ueis- / *uis* 'мокрий, рідкий; плисти, текти і т. ін.' [Лучик 2014, с. 94], або **viseti* 'висіти' [Карпенко О. П. 2003, с. 44–45].
ІЗ:
Попередником *Малої Виски* історики називають хутір козака Никодима, а крім сучасної назви поселення в різні часи було поіменоване ще як *Кудашеве, Кудашівка, Нова Вись, Весела Вись.*

241. МАЛИН

ЯЗ: МАЛИН, м., Житомирська обл. (26 204 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Мал*(*а*)
Назовнича схема: *Мал*(*а*) + *-ин* → *Малин*

БП:
Відомості про історичну *Малинську землю* уперше засвідчено в джерелах 1415 р.: *зъ Малиньской земли* [Лучик 2014, с. 318], однак початок теперішньому місту дало, очевидно, укріплене слов'янське городище VIII–IX ст. Назва походить від імені *Мала* (*Mała* (SSNO III, с. 375) або *Малъ* [Демчук 1988, с. 23].
ДП:
Місто поіменоване в честь древлянського князя *Мала* [Пура 1990, с. 191] або його дочки, княгині *Мали* (*Малуші*). Імена *Мал, Мала* – відапелятивні, мотивовані прикметником *малий, мала*. М. Худаш, який часто піддавав сумнівам відапелятивність архаїчних антропонімів, стверджував, по-перше, що ім'я *Мала* зазвичай уживане як чоловіче, а не як жіноче [Худаш 1995, с. 137]; по-друге, що давньоукр. *Малъ*, 945 р. (Туп., с. 242), чес. *Mal* (Sv., с. 280), хорв. *Mal* (Leks., с. 386) тощо тільки формально у слов'ян могло асоціюватися з нечленним прикметником *малъ* (< *малый*), однак генетично *Малъ* – відкомпозитне утворення, яке виникло шляхом усічення слов'янських автохтонних особових власних імен-композитів з препозиційним компонентом

Мал[о]-: *Маловѣкъ, Малозимъ* (Мор., с. 117, с. 118), *Малогост, Маловид* (Пач., с. 60) та ін. [Худаш 1995, с. 134].

ІЗ:

Поіменування *Малина* пов'язане з історичним антропонімом, тож немає підстав для народного етимологізування щодо утворення назви від апелятива *малина*.

242. МАРГАНЕЦЬ

ЯЗ: МАРГАНЕЦЬ, м., Дніпропетровська обл. (47 812 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базовий апелятив – *марганець*
Назовнича схема: *марганець → Марганець*

БП:

Поселення постало наприкінці XIX ст. (ГЕУ II, с. 323) у зв'язку з розробкою родовищ марганцевих руд Нікопольського басейну. Залізнична станція *Марганець* (1904 р.), *Городищенський рудник імені Комінтрену, робітничі селища ім. Ворошилова* та *ім. Максимова*, інші невеликі поселення послугували базою для заснування 1938 р. навколо рудників міста, названого *Марганцем*.

ДП:

Марганець – 'крихкий тугоплавкий метал сріблясто-білого кольору, який у природі зустрічається в сполуках' (СУМ IV, с. 625).

ІЗ:

Сьогодні побутує «наукова дескрипція» *25-ий елемент* (за розташуванням *марганцю* в періодичній системі хімічних елементів) та «патріотична дескрипція» *місто козаків і шахтарів* (за розташуванням міста на місці легендарного Великого Лугу та теперішнього видобутку марганцевих руд).

243. МАРІУПОЛЬ

ЯЗ: МАРІУПОЛЬ, м., Донецька обл. (436 569 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Марія* < ар. ***Maryām*** / гр. ***Maiam***
Назовнича схема: *Маріам + -поль → Маріамполь → Маріуполь*

БП:

Козацька *Домаха* – історичний попередник теперішнього міста. У різних джерелах його назва зафіксована ще як *Павловськ, Маріуполь, Маріамполь, Маріанполь, Маріопул, Марнопол* (*Марнопіль*), *Марнополье* (*Марнопілля*), *Маруполь, Маріюпіль; Шеер, Жданів* і від 1990 р. – знову *Маріуполь*. Є. Отін,

ретельно проаналізувавши всі відомі варіанти назви, доводить, що заселене 1780 р. кримськими християнами, переважно греками з 68-ми поселень Криму приазовське місто отримало назву від імені їхньої малої батьківщини – *Маріамполя*.

ДП:

Базовий астіонім мотивовано християнським іменем Божої Матері – *Марії* (ар. *Maryām* / гр. *Maiam*) та гр. *polis* ‘місто’ [Лучик 2014, с. 320].

У такому способі постання астіоніма переконаний А. Білецький: «Назву *Маріанполь* кримські греки принесли з собою на берег Азовського моря, де було засноване місто з назвою *Маріуполь*» (газета «Логос», №19 (34) 1992 р.).

ІЗ:

Вчені вважають історичною помилкою пов’язувати назву поселення з іменем дружини Павла I Марії Федорівни [Отин 2014, с. 112–119].

244. МАР’ЇНКА

ЯЗ: МАР’ЇНКА, м., Донецька обл. (9 762 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Мар’я* < *Марія*
Назовнича схема: *Мар’я* + *-ін-к-а* → *Мар’їнка*

БП:

Поселення засноване 1791 р. на місці давніх запорозьких займищ [Янко 1998, с. 234]. У його назві засвідчено ім’я *Мар’я*, яке є одним із багатьох варіантів імені *Марія* (Тр., с. 212–215).

ДП:

Особова назва *Мар’я* побутує не тільки як варіант імені *Марія* (Тр., с. 213), але й як офіційне повне ім’я (ВІЛ, с. 161).

Марія – канонізоване християнською церквою ім’я, з ар. **Maryām*; можливо, від *mārā* ‘чинити опір, відмовлятися, заперечувати’ або від *mārar* ‘бути гірким’ чи від *m-r-y-m* ‘кохана, бажана’ (ВІЛ, с. 158; Тр., с. 212).

Марія – Богородиця, мати Ісуса Христа, Непорочна Діва займає головне місце в сакральній традиції вшанування християнських святих. Ім’я *Марія* та його різномовні варіанти небезпідставно вважають найблагороднішими жіночими іменами, найпоширенішими не тільки в Україні, але й у багатьох інших християнських країнах. 21 вересня – Різдво Пресвятої Богородиці; 28 серпня – Успіння.

ІЗ:

Поселення поіменоване Семеном Жебуньовим на честь його дружини *Мар’ї* [Янко 1998, с. 234; Лучик 2014, с. 321].

245. МЕЛІТОПОЛЬ

ЯЗ: МЕЛІТОПОЛЬ, м., Запорізька обл. (153 112 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з давньогрецькими компонентами
Базова метафора – *μελιτόπολις* **‘*місто бджіл*’**
Назовнича схема: *μέλιτος* + *πόλις* → *Μελιτόπολις / Мелітополь*

БП:
Місто, засноване 1784 р. (ГЕУ ІІ, с. 340) на теренах давнього поселення *Кизил-Яр* (із тюрк. *Червоний Берег*), було поіменоване *Олександрівкою, Ново-Олександрівкою, Новоолександрівською Слободою*, теперішню назву отримало 1814 р.
ДП:
Препозиційну частину астіоніма *Мелітополь* мотивовано давньогр. *μέλι*, род. відмінок *μέλιτος* ‘мед’ (ЕСУМ ІІІ, с. 433) (*Μελιτόπολ* < *Μελιτόπολις* – ‘місто бджіл’ [Білецький а) 2012, с. 42]). Постпозиційний компонент – *πόλις* ‘місто-держава’.
ІЗ:
Кизияр нині – історичний район *Мелітополя*.

246. МЕНА

ЯЗ: МЕНА, м., Чернігівська обл. (11 835 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – ***Мена***
Назовнича схема: *Мена* → *Мена*

БП:
Імовірною писемною згадкою про поселення довгий час називали 1066 р. (ГЕУ ІІ, с. 342). Назву міста мотивовано назвою р. *Мена*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 359).
ДП:
Гідронім *Мена* вчені пов’язують із праслов. **mĕn-* / **min-* ‘зміна; те, що міняється’ < індоєв. **moi-n-* / **mei-n-* / **mi-n-* ‘міняти(ся)’ [Лучик 2014, с. 324].
ІЗ:
Сьогодні дослідники висувають сумніви щодо ототожнення літописного *Мѣньска* з сучасним містом *Мена*, наголошуючи, що під 1067 р. у Лаврентіївському літописі згадано не українську *Мену*, а білоруський *Мінськ*, і найвірогіднішим називають 1408 р. як час першої писемної згадки про місто [Салтан 2015, с. 113].

247. МЕРЕФА

ЯЗ: МЕРЕФА, м., Харківська обл. (22 197 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Мерефа*
Назовнича схема: *Мерефа → Мерефа*

БП:
Про побутування поселення на місці теперішнього міста свідчать історичні джерела 1595 р., а від XVII ст. відомо, що воно було поіменоване, як і тепер, *Мерефа* (ГЕУ II, с. 343). Базовим для астіоніма став гідронім *Мерефа*, п. Можу п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 360).
ДП:
Етимологія назви р. *Мерефа* не цілком прозора. Дослідники схильні зіставляти її з праслов. **mьrks-* ‘меркнути’, пор. укр. *мерехтіти* ‘світити тремтливо, миготіти; ледь виднітися’, діал. *мерхоть* ‘брижі на воді від бистрої течії’ (ЕСУМ III, с. 445; с. 440–441) [Лучик 2014, с. 325].
ІЗ:
За переказами, з *Мерефою* пов’язано місце народження кошового отамана Івана Сірка та поіменування ним ближнього хутора Артемівки (тепер – один із районів міста).

248. МИКОЛАЇВ

ЯЗ: МИКОЛАЇВ, м., Львівська обл. (14 915 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Миколай*
Назовнича схема: *Миколай + -ів → Миколаїв*

БП:
У відомих історичних джерелах поселення вперше засвідчено 1570 р.: *Mikołajow* (ŹDź. XVIII/1, с. 63). Ім’я *Микола* на українському мовному ґрунті зрідка виступає як *Миколай*, що й відтворено в назві міста.
ДП:
Микола (*Миколай, Никола*) – канонізоване християнською церквою ім’я, з гр. *Nikolaos* від *nikē* ‘перемога’ і *laos* ‘народ’, букв. – ‘переможець народів’ (ВІЛ, с. 77; Тр., с. 229).
ІЗ:
Засновником та творцем назви *Миколаїва* був *Миколай Тарнов* із Щекорович, власник сусіднього села *Дроговижа*, який звів на землях, що належали цьому селу, нове містечко [Котович 2000, с. 29].

249. МИКОЛАЇВ

ЯЗ: МИКОЛАЇВ, м. обласний центр Миколаївської обл. (477 911 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий агіонім – *Миколай*
Назовнича схема: *Миколай + -ів → Миколаїв*

БП:
1788 року недалеко від давньої *Вітовтівської фортеці*, або *Вітовки*, споруджено верф та поселення при ній (ГЕУ II, с. 348). Це поселення, як і першу спущену на воду фрегату «*Св. Николай*», віддано під опіку *Миколая* – святого заступника мореплавців – і названо *Миколаєвом* [Лобода 1977, с. 124; Лучик 2014, с. 326; Янко 1998, с. 227–228].
ДП:
Святий *Миколай* або *Микола* – єпископ Міри, відомий як *Миколай Чудотворець*. Його вшановують як історичну особу та великого святого. Охрещений ще в дитинстві, *Миколай* ревно служив Христовій церкві і все життя присвятив благочинству. Діяння *Миколая Чудотворця* стали причиною з'яви багатьох переказів та легенд.
День пам'яті святого *Миколая* – 19 грудня.
ІЗ:
Номінування міста пов'язують безпосередньо з іменем *св. Миколая.*

250. МИКОЛАЇВКА

ЯЗ: МИКОЛАЇВКА, м., Донецька обл. (15 109 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Миколай*
Назовнича схема: *Миколай + -івк-а → Миколаївка*
Контроверсія: МК

БП:
Поселення засновано в першій половині XVIII ст. (ГЕУ II, с. 348). Перекази пов'язують перейменування колишньої слободи *Червоний Бик* (мотивованої назвою ріки) на *Миколаївку* зі спорудженням каплиці св. *Миколая* та в знак поклоніння святому.
ДП:
Версія про поіменування поселення за назвою освяченої каплиці *св. Миколи-угодника* дає змогу вести мову про меморіальний код астіокультуроніма.

ІЗ:
На гербі *Миколаївки* зображений св. *Миколай* у золотих ризах і срібній єпітрахилі.

251. МИРГОРОД

ЯЗ: МИРГОРОД, м., Полтавська обл. (39 066 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базова словосполука – *Мирний го́род*
Назовнича схема: *Мирний го́род → Миргород*
Контроверсія: СмСвК

БП:
Історичне місто відоме щонайменше з XVI ст. (ГЕУ II, с. 354), хоч є інформація про *Миргородок*, засвідчений на картах 1411–1514 рр. [Лисенко 2007, с. 140; Лучик 2014, с. 327]. У назві поселення закладено вказівку на заснування на березі р. Хорол *мирного го́рода* (*міста*).
ДП:
Апелятив *мир* уживано в знач. «згода, спокій» (< праслов. **mirъ* «світ, народ, мирний народ» < **mirъ* «мир, згода» (ЕСУМ III, с. 463) [Лучик 2014, с. 327]; *город* «міське поселення».
ІЗ:
Препозитивний компонент назви поселення *Мир-* уможливлює розглядати її як репрезентанта символіко-світоглядного коду назовництва.
Не той тепер Миргород, Хорол-річка не та – афоризм П. Тичини, який означає ‘великі зміни, перетворення’.

252. МИРНОГРАД

ЯЗ: МИРНОГРАД, м., Донецька обл. (48 839 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з образним значенням
Базова словосполука – *Мирний град*
Назовнича схема: *Мирний град → Мирноград*

БП:
Попередниками теперішнього міста були шахтарські селища *Гродівський рудник, Гродівське, Новий Донбас, Новоекономічне*, об’єднані 1965 р. у місто *Димитров*. Ім’я першого президента Болгарії, комуніста Георгія Димитрова присвоєно Гродівському руднику 1934 р., а майже через тридцять

років у його честь було названо місто. Назріла потреба перейменування поселення реалізована 2016 р.

ДП:

Метафора, закладена в теперішній назві міста – глибоко символічна. *Мирноград* сьогодні – дійсно мирне українське місто Донеччини.

ІЗ:

Компонент *-град* у назві теперішнього міста (‘*уроч.* город’ (СУМ II, с. 153); ‘город (запозичене із церк.-слов.)’ (Гр. I, с. 321) зберігає зв’язок із болгарським народом (бол. *град* ‘місто’), численні представники якого в 60-их роках минулого століття будували місто.

253. МИРОНІВКА

ЯЗ: МИРОНІВКА, м., Київська обл. (11 964 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Мирон*
Назовнича схема: *Мирон + -івк-а → Миронівка*

БП:

Поселення засноване в першій половині XVII ст. (ГЕУ II, с. 356). Мотивом його номінації стало ім’я *Мирон*.

ДП:

Мирон – канонізоване християнською церквою ім’я, з гр. *myrōn* (дієприкметник від дієслова *myrōn* ‘плачу’, ‘який плаче’; за іншим тлумаченням – від *myron* ‘миро’, ‘запашна олія, яку використовують у християнських церковних обрядах’, букв. – ‘той, хто пахне миром’ (ВІЛ, с. 78; Тр., с. 233).

Святий мученик *Мирон* жив у III ст. і був пресвітером в Ахаї (Греція). Будучи взірцем віри та благочестя, опікувався своєю паствою та прийняв мученицьку смерть 250 р. у місті Кизик. День пам’яті святого мученика *Мирона* – 30 серпня.

ІЗ:

Першим осадником *Миронівки* був козак із Полтавщини *Мирон Зелений*. Щоправда, Л. Похилевич про заснування вільним козаком з Великих Пологів хуторів *Миронівка* та *Зеленьки* говорить як про народні перекази [Похилевич 1864, с. 560].

254. МІУСИНСЬК

ЯЗ: МІУСИНСЬК, м., Луганська обл. (4 668 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Міус*
Назовнича схема: *Міус + -ин-ськ → Міусинськ*

БП:
Поселення відоме з XIX ст. як *Ново-Павлівка, Новопавлівське*; з початку XX ст. – селище *Штерґрес* (ГЕУ II, 376), а з 1965 р. перейменоване на *Міусинськ*. Теперішня назва міста утворена від назви р. *Міус*, вп. в Азовське море (СГУ, с. 366).
ДП:
Гідронім *Міус* походить від тюрк. географічного терміна **müjüz / *münüz* ‘ріг’; **mujuš / *muńus* ‘кут’, що вказує на відповідну ознаку русла ріки [Отин 2014, с. 41; Лучик 2014, с. 329].
ІЗ:
Розташована в *Міусинську* Штерівська ДРЕС зумовила дескрипцію *місто енергетиків.*

255. МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ

ЯЗ: МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ, м., Вінницька обл. (31 166 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Могила*
Атрибутивний компонент – *Подільський*
Назовнича схема: *Могила* + *-ів* → *Могилів* + *Подільський* → *Могилів Подільський*

БП:
Поселення засновано наприкінці XV – на початку XVI ст.: *Могилевъ,* 1521 р. (АЛРГ, с. 173) [Дика 2009, с. 108]. *Подільським* воно, власне, було не завжди, а лиш відколи почало протиставлятися поселенню *Могилів на Дніпрі* та іменуватися то *Могилів на Дністрі*, то *Могилів Дністровський*, то, як тепер, *Могилів-Подільськй*. Опорний компонент назви мотивовано відапелятивним антропонімом *Могила* (Туп., с. 253).
ДП:
Базовий антропонім *Могила* утворено від апелятива *могила* із затемненим сьогодні мотивом номінації.
ІЗ:
Молдавський господар *Ієремія Могила* віддав село Іванківці та навколишні землі в посаг за дочкою Марією польському шляхтичу Стефанові Потоцькому, який назвав місто на честь тестя – *Могилів* (*Могильов*) [Никонов 1966, с. 271].
Мальовниче місце розташування поселення на лівому березі р. Дністер, при впаданні в нього Дерли та Немії, біля підніжжя високої гори, посприяло творенню дескрипції *Подільська Швейцарія*.

256. МОЛОДОГВАРДІЙСЬК

ЯЗ: МОЛОДОГВАРДІЙСЬК, м., Луганська обл. (22 937 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – «*Молода гвардія*»
Назовнича схема: «*Молода гвардія*» → *Молодогвардійськ*

БП:
Спорудження шахтарського міста розпочалося 1954 р. (ГЕУ II, с. 382). Його поіменування відбулося 1959 р.; назва поселення походить від ідеологічно мотивованого ергоніма «Молода гвардія».
ДП:
«Молода гвардія» – назва молодіжної антинацистської підпільної організації періоду Другої світової війни. СУМ фіксує словосполуку *молода гвардія* зі значенням ‘передова молодь; комсомол’ (СУМ II с. 43).
ІЗ:
Історія діяльності «*Молодої гвардії*» в колишньому *Краснодоні* (теп. *Сорокине*), описана О. Фадєєвим в однойменному романі, повна протиріч, а штучність та ідеологічна спрямованість назви м. *Молодогвардійськ* – очевидна.

257. МОЛОЧАНСЬК

ЯЗ: МОЛОЧАНСЬК, м., Запорізька обл. (6 627 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Молочна*
Назовнича схема: *Молочна* → *Молочанськ*

БП:
Поселення засноване на землях, де з 1803 р. відома колишня німецька колонія *Гальбштадт* (ГЕУ II, с. 383), в районі впадання річок Токмак і Чингул у р. *Молочну*, а далі – в оз. *Молочне*, локалізоване на північному узбережжі Азовського моря (СГУ, с. 373). 1915 р. місто перейменовано на *Молочанськ*. Астіонім мотивовано гідронімом *Молочна.*
ДП:
Гідронім має виразну апелятивну семантику: *молочна* ‘мутна, непрозора (молочна) вода’, що сягає своїм корінням праслов. **molk- / *molka* ‘грузьке місце на лузі, в болоті’ [Шульгач 2001, с. 172].
ІЗ:
Пов’язуючи назву свого поселення з гідронімом, молочанці охоче розповідають перекази про *молочні ріки та киселеві береги* як символ природного багатства місцевості.

258. МОНАСТИРИСЬКА

ЯЗ: МОНАСТИРИСЬКА, м., Тернопільська обл. (5 618 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *монастирисько*
Назовнича схема: *монастирсько → Монастириська*

БП:
Поселення засвідчене історичними джерелами 1437 р.: in *Manastirziska* (AGZ XII, с. 27).
Назву мотивовано апелятивом (географічним терміном) *монастирисько.*
ДП:
Монастирисько – ‘т.с., що *монастирище*’, пор. *монастирище* ‘місце, де був *монастир*; місце, яке належить або належало монастирю’ (Гр. II, с. 403). Апелятив *монастирисько* – діалектне утворення на ***-иська*** [Худаш 2006, с. 157].
ІЗ:
Відомі припущеня про те, що первісна назва міста – *Підгородне*, та легенда про нерозділене кохання до половецької дівчини Аті русича Собка, який з розпачу постригля в монахи та перейменував *Підгородне* на *Монастириська*.

259. МОНАСТИРИЩЕ

ЯЗ: МОНАСТИРИЩЕ, м., Черкаська обл. (8 851 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *монастирище*
Назовнича схема: *монастирище → Монастирище*

БП:
Поселення відоме з другої половини XVI ст. (ГЕУ II, с. 385). Назву мотивовано апелятивом (географічним терміном) *монастирище.*
ДП:
Монастирище ‘місце, де був *монастир*; місце, яке належить або належало монастирю’ (Гр. II, с. 403).
ІЗ:
Існує легенда, що назва *Монастирище* виникла зі слів «монастир на попелищі». За переказами, ця місцевість мала декілька дерев’яних та один кам’яний монастир.

260. МОРШИН

ЯЗ: МОРШИН, м., Львівська обл. (5 874 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Морша*
Назовнича схема: *Морша + -ин → Моршин*

БП:
Поселення відоме з 1482 р. (ГЕУ ІІ, с. 391). Його назву мотивовано антропонімом *Морша.*
ДП:
Ім'я *Морша* зафіксовано в документах 1565 р.: *Морша Жерлицын* (Вес., с. 113). У його основі – утрачений сучасною літературною мовою апелятив **морша* 'зморшка, складка', що належить до праслов. **mъrsčiti* (<**mrs-*) 'морщити' (ЕСУМ ІІІ, с. 518) [Лучик 2014, с. 337]. ЕСУМ фіксує низку діалектних слів з цим коренем: *мóрща* 'складка, зморшка', *мóршіна, мóршінє* (збір.) 'зморшка на сорочці біля шиї і на рукавах', *мóршінка* 'сорочка, зібрана в зморшки коло шиї; вид різьбярського орнаменту', *мóршень* 'черевик із суцільного шматка шкіри' (ЕСУМ ІІІ, с. 518) та ін.
ІЗ:
За структурою *Моршин* – типовий посесив на ***-ин***, за семантикою етимона – назва унікальна. Відповідно, унікальними є й народні етимології: творення назви від гіпотетичного багатозначного апелятива **мурса* зі знач. – 'вода з медом'; 'красиве болото' тощо.
Уже у XV ст. жителі *Моршина* використовували соляні джерела з *ропою* (*ропа* 'соляний розчин високої концентрації; насичена солями вода солоних озер' (СУМ VIII, с. 880), однак тільки з 1878 р. поселення стало відоме як курорт, і сьогодні його іменують *місто-курорт*.

261. МОСПИНЕ

ЯЗ: МОСПИНЕ, м., Донецька обл. (10 617 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Моспин*
Назовнича схема: *Моспин → Моспине*

БП:
Поселення засноване 1800 р. та первісно іменувалося *Махорівка* (ГЕУ ІІІ, с. 391). У період між 1913–1916 рр. Усть-Очеретинську залізничну станцію, споруджену за кошти одного із співвласників шахти – пана *Моспина*, було

названо його іменем. Згодом так почало іменуватися пристанційне селище, що переросло в сучасне місто.

БП:

Прізвище *Моспин* – польське за походженням (< *Mospin* < *Mościpan*, утворене від архаїчного звороту *mospan* ‘*mości pan*’ ‘*шановний чоловік’*) (Rymut II, с. 118, с. 119) [Лучик 2014, с. 337].

ІЗ:

Історичні джерела свідчать, що ще до часу заснування *Махорівки*, на теренах сучасного *Моспиного* побутували поселення *Усть-Очеретинськ* та *Тузлівка*.

262. МОСТИСЬКА

ЯЗ: МОСТИСЬКА, м., Львівська обл. (9 331жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *мостисько*
Назовнича схема: *мостисько → Мостиська*

БП:

Дослідники наводять різні дати першої вірогідної згадки про теперішнє місто: 1244 р. (ГЕУ ІІ, с. 391); 1392 р.: *Мостич* [Янко 1998, с. 236]; 1423 р.: *Mosciska* (AGZ III, с. 184). Мотивовано астіонім апелятивом (географічним терміном) *мостисько / мостиська.*

ДП:

Значення базового апелятива *мостисько / мостиська* ‘місце, де був міст’ [Худаш 2006, с. 159]; пор. *мостище* ‘місце, де був міст’ (ЕСУМ ІІІ, с. 482).

ІЗ:

Очевидно, первісно поселення іменувалося *Мостища*, а *Мостиська* – результат багаторічного впливу польськомовної канцелярії.

263. МУКАЧЕВО

ЯЗ: МУКАЧЕВО, м., Закарпатська обл. (85 796 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Мукач*
Назовнича схема: **Мукачъ + -ев-о → Мукачево*

БП:

Поселення відоме з 896 р. (ГЕУ ІІ, с. 393). Його назву мотивовано антропонімом **Мукачъ*.

ДП:
Генеза імені неоднозначна. В. Лучик наводить міркування польського вченого К. Римута про відапелятивне походження антропоніма з дієслівною основою *мукати* ‘мугикати’ (*Mukacz*, 1430 р. (Rymut II, с. 124) та роздуми закарпатського ономаста К. Галаса про вірогідність мотивації базового імені серб., хорв. апелятивом *мукач* ‘жаба-джерелянка’, а угор. варіант астіоніма *Munkács* – антропонімом, що походить від старослов. *mujka* ‘мука’ (< праслов. **mǫka*) [Лучик 2014, с. 338].
ІЗ:
За тривалий час побутування назва населеного пункту зазнавала змін, принаймні фонетичних, а її генеза «обростала» багатьма версіями народної етимології. Гіпотези пов’язують утворення назви поселення з млином на березі Латориці, який молов *муку́*, або з *му́кою*, якої зазнавали від злого князя будівничі рукотворної гори, замку, фортеці.
Дві дескрипції на позначення *Мукачева – найздоровіше місто України* (завдяки географічному розташуванню та природним умовам) та *суперник столиці Закарпаття* (місто змагається з Ужгородом за право бути найдостойнішим обласним центром Закарпаття).
З усіх варіантів назви, які виявляємо на сторінках угорських, австрійських, чеських, словацьких, російських, українських документів (*Мукачів, Мункач, Мункачів, Munkács, Мукачеве, Мукачево*) місто 2016 р. вибрало для себе останній – *Мукачево* замість нормативного *Мукачеве* або *Мукачів*.

264. НАДВІРНА

ЯЗ: НАДВІРНА, м., Івано-Франківська обл. (22 112 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *надвірна* < *на дворі*
Назовнича схема: *надвірна → Надвірна*

БП:
Час найдавнішої писемної згадки про поселення – 1578 р. [Яцій 2015, с. 209]. Назву мотивовано лексемою *надвірна*.
ДП:
Значення етимона *надвірний* ‘надвірний, який розташований на дворі; зовнішній; двірський, який розташований при дворі пана’ (Гр. II, с. 480); ‘розміщений у межах двору, садиби; який міститься із зовнішнього боку, виходить назовні; який виходить у двір; який міститься, існує поза приміщенням; який службою, зв’язаний з двором’ (СУМ V, с. 64).

ІЗ:
Д. Бучко припускає можливість первісного розташування на місці майбутнього поселення будинків, де жила «двірська служба», пор. *Nadwórna wies* ‘придворне, двірське село’ [Бучко 1990, с. 91–92].

265. НЕМИРІВ

ЯЗ: НЕМИРІВ, м., Вінницька обл. (11 588 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Немир*
Назовнича схема: *Немир* + *-ів* → *Немирів*

БП:
Поселення відоме з 1388 р.: *Немировъ* (Молчановський, с. 202) [Дика, с. 112]. Назву мотивовано антропонімом *Немир.*
ДП:
Ім’я *Немиръ* (Вес., с. 217; Туп., с. 129), *Немир* (Бір., с. 302), *Niemier, Nyemyr* (SSNO IV, с. 47, с. 48), *Nemer* (Leks., с. 456) зараховано до «несправжніх композитів» з компонентом ****ne.*** Такі назви відомі всім слов’янським мовам, а компонент **Ne* у цих та подібних до них антропонімах слугує засобом передачі значення заперечення чи суперечливості [Купчинська 2017, с. 104–105]. Власне, компонент *Не* і надає аналізованим антропонімам «несправжності». Компонент *Мир-, -мир* засвідчено в композитних іменах *Мирославъ, Мирогостъ, Драгомиръ* [Худаш, Демчук 1991, с. 146], *Bohumir*, *Dobromir* (Sv., с. 79) та ін.
ІЗ:
Легенди розповідають про містечко *Мирів*, ущент зруйноване під час татарської навали та відновлене як *Новий Мирів* або *Немирів*.

266. НЕТІШИН

ЯЗ: НЕТІШИН, м., Хмельницька обл. (36 921 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Нетіха* / **Нетіша*
Назовнича схема: **Нетіха* / **Нетіша* + *-ин* → *Нетішин*

БП:
Назву поселення писемні свідчення зберігають у джерелах XVI ст.: *Neitieszyn*, 1577 р. [Торчинська, Торчинський 2008, с. 330]. Її мотивовано антропонімом **Нетіха* або **Нетѣша.*
ДП:
Базовий антропонім **Нетіха* [Купчинська 2016, с. 105], **Нетѣха* (<**Netěxa*) [Лучик 2014, с. 344] чи **Нетѣша* (< прасл. **Netěša*) [Шульгач 2008, с. 110] – «несправжній композит», в якому компонент ***не-*** має значення заперечення чи суперечливості, а постпозиційний співвідносний з давнім *Тѣх*(*о*), *-тѣхъ* ‘потіха’, ‘забава’; пор. *Тѣхобудъ, Унѣтѣхъ* [Худаш, Демчук 1991, с. 21].
ІЗ:
Народноетимологічні версії пов’язують назву поселення з місцевістю, яка „*не тішить*”, тому що князеві Острозькому було важко під’їхати до урочища на лівому березі р. Горині, де розкинулося поселення, чи тому що в заболоченій місцевості (*нетеч* ‘болото’, ‘стояча вода’) часто пропадала худоба.

267. НІЖИН

ЯЗ: НІЖИН, м., Чернігівська обл. (71 078 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Нѣга
Назовнича схема: *Нѣга + -ин → *Нѣжин

БП:
Назва сучасного поселення у писемних джерелах засвідчена з 1514 р. (ГЕУ II, с. 416). До того часу, як припускають дослідники, його назвою було *Оуненѣжь*, 1147 р. (ПСРЛ II, с. 358) [ЕСЛГНПР 1985, с. 167], *Унѣжь*, 1148 р. (ПСРЛ VI, с. 43) [ЕСЛГНПР 1985, с. 167], а можливо, й *Нѣжатинъ*, 1135 р. (ПСРЛ I, с. 303) [ЕСЛГНПР 1985, с. 93].
ДП:
Антропоніми **Нѣга*, пор. *Нѣгъ* (Мор., с. 140), **Унѣгъ*, пор. *Унекъ*, *Уникъ* (Мор., с. 197), *Нѣжата* (ПСРЛ XXV, с. 33), пор. *Nežata* (Sv., с. 164) могли побутувати як відкомпозитні деривати імені-композита **Унѣнѣгъ*. До того ж *Нѣга* цілком імовірно міг походити від якогось із антропонімів *Милонѣгъ, Миронѣгъ, Перенѣгъ* (Туп., с. 307; с. 357). Первісна апелятивна семантика постпозиційного компонента *-нѣг(а)* < праслов. **nědga* ‘радість’ (ЕСУМ IV, с. 95–96); препозиційного компонента *Унѣ-* < праслов. **unij(ь)* ‘кращий’ (Sv., 90); *унии* ‘кращий; ліпший’ [Худаш, Демчук 1991, с. 21].
ІЗ:
За народними переказами, *Нѣжатинъ – нежата нива* – первісне місце битви між руськими князями; *Ніжин – ніжне*, добре місто.

1663 р. у *Ніжині* відбулася т. зв. Чорна рада, на якій обирали гетьмана Лівобережної України. Зважаючи на цю історичну подію *Ніжин* нерідко іменують *місто Чорної ради*. Нині тут збережено близько 300 історичних будівель, що стало підставою утворення дескрипції *музей просто неба.*

268. НІКОПОЛЬ

ЯЗ: НІКОПОЛЬ, м., Дніпропетровська обл. (110 669 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з давньогрецькими компонентами
Назовнича схема: *Νίκη + πόλις → Νίκηόπολις / Нікополь*

БП:
Поселення, на місці яких зведено сучасне місто, до 1594 р. згадані як *Микитин Ріг* та *Лиса Гора*, до середини XVII ст. – *Микитин Перевіз*, центр Микитинської Запорозької Січі (1639–1652 рр.), до 1774 р. – *Микитине* (ГЕУ II, с. 418). Відоме припущення про короткочасне перейменування поселення 1765 р. на *Слов'янське*, а вже від 1791 р. – сучасна назва [Янко 1998, с. 245].
ДП:
Препозиційну частину астіоніма *Нікополь* мотивовано давньогр. *Νίκη*; 'в античній міфології *Ніка* – богиня перемоги' (ВІЛ, с. 166). Постозиційний компонент – *πόλις* 'місто-держава'.
ІЗ:
Попередник *Нікополя* – *Микитинська Січа* – 1639–1652 рр. була місцем обрання Богдана Хмельницького гетьманом Війська Запорозького та отримання ним гетьманських клейнодів.

269. НОВА КАХОВКА

ЯЗ: НОВА КАХОВКА, м., Херсонська обл. (45 422 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий ойконім – *Каховка*
Атрибутивний компонент – *нова*
Назовнича схема: *нова + Каховка → Нова Каховка*

БП:
Місто засноване 1952 р. на території села *Ключове* (відома згадка 1891 р.) у зв'язку з будівництвом ГЕС, поіменоване за назвою ближнього (за 11 км.) міста *Каховка*.
ДП:
Атрибутивний компонент указує на *новіший* час заснування поселення відносно м. *Каховки*.

ІЗ:
Сьогодні можемо вести мову про цілий номінаційний ряд: м. *Каховка* – м. *Нова Каховка* – с. *Малокаховка – Каховське водосховище – Каховська ГЕС імені П. С. Непорожнього*.
Крім офіційної назви, *Нову Каховку* ще іменують *перлиною Таврійського краю*.

270. НОВА ОДЕСА

ЯЗ: НОВА ОДЕСА, м., Миколаївська обл. (12 037 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – *Одеський полк*
Атрибутивний компонент – *нова*
Назовнича схема: *нова* + *Одеса* → *Нова Одеса*

БП:
Час заснування *Нової Одеси* – 1776 р. (ГЕУ ІІ, с. 420), а це означає, що поселення, за офіційними даними, на 17 років старше, ніж розташований на відстані майже 180 км. мотиватор його назви – місто *Одеса*. Насправді ж теперішнє місто – це колишній козацький зимівник запорожця *Федора Осадчого*, іменований тоді *Федорівкою* [Лобода 1977, с. 134–135]. *Новою* (*Малою*) *Одесою* поселення назване 1832 р. для збереження пам'яті про *Одеський полк* Бузької уланської дивізії, штаб якої розташовувався у *Федорівці*.
ДП:
Назву мотивовано ергонімом *Одеський полк*.
ІЗ:
Припускають, що до *Федорівки*, на місці теперішньої *Нової Одеси* було засноване старовірами велике село *Олексіївське*.

271. НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ

ЯЗ: НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ, м., Чернігівська обл. (13 031 жит.)
≈ 1097 – кінець XII ст. – столиця Новгород-Сіверського князівства

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *го́род*
Препозиційний компонент – *нов-*
Постпозиційний атрибутивний компонент – *сіверський*
Назовнича схема: *нов-* + *го́род* + *сіверський* → *Новгород-Сіверський*

БП:
Літописне місто зафіксоване в історичних джерелах 1096 р.: *на Деснѣ… за Новымъ Городом* (ПСРЛ І, с. 248); 1146 р.: *поидоша к Новугороду* (ПСРЛ І,

с. 314); 1152 р.: *к Новугороду Сѣверьскому* (ПСРЛ І, с. 339) [ЕСЛГНПР 1985, с. 92]. Стрижневий компонент назви поселення мотивовано апелятивом *город* ‘місто’.

ДП:

У назві літописного *Новъгорода Сѣвєрьского* закодовано і вказівку на об’єкт, заснований людиною (*-городъ*), і час його заснування (*новъ-*), і належність жителів до племені *сіверян* (*сѣвєра*, земля, населена *сіверя(ян)ами* ‘племя славянское и их земля’).

ІЗ:

Твірний апелятив *новъгородъ* був активним не тільки в києво-руський період, ним послуговувалися при іменуванні та перейменуванні поселень навіть на початку ХХ ст.

Новгород Сіверський зажив собі слави столиці Новгород-Сіверського князівства. Знаменитий твір давньоукраїнської літератури «Слово о полку Ігоревім» посприяв тому, що нині побутують дескрипцій, які успішно конкурують з офіційною назвою міста: *місто Ігоря Святославича, місто «Слова…»*.

272. НОВИЙ БУГ

ЯЗ: НОВИЙ БУГ, м., Миколаївська обл. (15 506 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – *Бузька дивізія*
Атрибутивний компонент – *новий*
Назовнича схема: *новий* + *Буг* → *Новий Буг*

БП:

Поселення відоме з XVIII ст. як *Куца Балка* (давній зимівник козака *Якова Куцого*), згодом – *Семенівка* (від імені поселенця *Семена Довбні*), *Новопавлівка* (дозаселене та розбудоване *Павлом Тріскою*), з 1832 р. – теперішня назва (ГЕУ ІІ, с. 432). Назву мотивовано прикметником *новий* та гідронімом *Буг.*

ДП:

Новим Бугом поселення назване для збереження пам’яті про розташовану тут з 1828 р. *Бузьку уланську дивізію*.

ІЗ:

1857 р. військове поселення було ліквідовано, однак назву вже не змінювано.

273. НОВИЙ КАЛИНІВ

ЯЗ: НОВИЙ КАЛИНІВ, м., Львівська обл. (4 188 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий ойконім – *Калинів*

Атрибутивний компонент – *новий*
Назовнича схема: *новий* + *Калинів* → *Новий Калинів*

БП:
Поселення засновано як військове селище 1951 р.; 2005 р. воно отримало статус міста [Котович 2015, с. 49]. Астіонім мотивовано прикметником *новий* та назвою сусіднього с. *Калинів*, відомого ще з XVIII ст. як австрійська колонія *Кайзердорф* (*Kaiserdorf* [ЙМ, 137]).
ДП:
Атрибутивний компонент указує на *новіший* час заснування поселення відносно м. *Калинів*.
ІЗ:
Попри те що на гербі *Нового Калинова* зображено гроно калини, краєзнавці ведуть мову про тополі як неофіційний символ міста, бо саме цими деревами у 30-их роках XX ст. було обсаджене майбутнє військове летовище.

274. НОВИЙ РОЗДІЛ

ЯЗ: НОВИЙ РОЗДІЛ, м., Львівська обл. (28 425 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий ойконім – *Роздол*
Атрибутивний компонент – *новий*
Назовнича схема: *новий* + *Роздол* → *Новий Роздол* → *Новий Розділ*

БП:
1953 р. у зв'язку з освоєнням родовища сірки біля смт *Роздол* та будівництвом Роздольського гірничо-хімічного комбінату засновано *Новий Роздол* (ГЕУ II, с. 423), з 1992 р. – *Новий Розділ*. Астіонім мотивовано прикметником *новий* та ойконімом *Роздол*.
ДП:
Базовою для назви міста послугувала назва ближнього смт *Роздол.* Атрибутивний компонент указує на *новіший* час заснування поселення відносно відомого з 1501–1520 р. поселення *Rozdoł* [Котович 2000, с. 118].
ІЗ:
Уточення назви з *Новий Роздол* на *Новий Розділ* відбулося одночасно зі зміною назви смт *Роздол* на *Розділ*. Сьогодні відомі обидва апелятиви, що стали етимонами опорного компонента: *роздол* 'т. с., що *роздолля*; *діал.* долина' (СУМ VII, с. 668); 'низинне місце на рівнині' (Гр. IV, с. 43); *розділ* 'дія за знач. розділити, розділитися' (СУМ VII, с. 665); 'розділ, поділ' (Гр. IV, с. 42), щоправда, другий із географічних термінів – з наголосом на першому складі.

275. НОВОАЗОВСЬК

ЯЗ: НОВОАЗОВСЬК, м., Донецька обл. (11 440 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий гідронім – *Азовське море*
Препозиційний компонент – *ново-*
Назовнича схема: *ново- + Азовськ(е) → Новоазовськ*

БП:
Поселення засноване в 40-х роках XIX ст. (ГЕУ II, с. 423) на місці відомого з 1768 р. хутора [Янко 1998, с. 248]; назване *Новомиколаївка*, згодом перейменоване на *Будьонівку*, з 1958 р. – *Новоазовськ*.
ДП:
У компоненті *-азовськ* уміщено вказівку на місце розташування поселення – на узбережжі *Азовського моря*, а початкове *Ново-* збережено як препозиційний компонент колишньої назви.
ІЗ:
Місто завдячує своєю назвою *Азовському морю*, а повернення 1958 р. до *Новомиколаївки* не відбулося з метою уникнення частотності таких ойконімів.

276. НОВОВОЛИНСЬК

ЯЗ: НОВОВОЛИНСЬК, м., Волинська обл. (52 188 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий хоронім – *Волинь*
Препозиційний компонент – *ново-*
Назовнича схема: *ново- + Волинь + -ськ → Нововолинськ*

БП:
Шахтарське місто споруджено з початком освоєння Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну 1950 р. на землях сіл *Низкиничі, Дорогиничі, Будятичі, Русовичі* (ГЕУ II, с. 426). Астіонім мотивовано прикметником *новий* та хоронімом *Волинь*.
ДП:
Стрижневий компонент назви вказує на заснування *нового* поселення *на Волині*.
ІЗ:
Такий спосіб творення назви протиставляє *Нововолинськ* м. *Володимиру-Волинському* [Шульгач 2001, с. 95].

277. НОВОГРАД-ВОЛИНСЬКИЙ

ЯЗ: НОВОГРАД-ВОЛИНСЬКИЙ, м., Житомирська обл. (56 288 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (АпК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *новоград*
Атрибутивний компонент – *волинський*
Назовнича схема: *новоград* + *волинський* → *Новагорад-Волинський*

БП:
Назва поселення в давніх джерелах 1257 р. зафіксована *Въз*(*ъ*)*вѧгъль*: *пошелъ ко Возвѧглю* (ПСРЛ ІІ, с. 838) [ЕСЛГНПР 1985, с. 36]. Як *Звягель* (первісно посесив на ***-jь*** від антропоніма **Звѧголъ* [Лучик 2014, с. 353] або **Въз(ъ)вѧгълъ* [ЕСЛГНПР 1985, с. 36]) поселення було відоме до кінця XVIII ст. (ГЕУ ІІ, с. 426), а 1793 р. його перейменували на *Новоград-Волинський* і визначили адміністративним центром новоствореної Волинської губернії. Однак стати губернським містом *Звягелю* так і не судилося, а перейменування за поселенням закріпилося донині. Назву мотивовано апелятивом *новоград*.
ДП:
Значення базового апелятива *новоград* – ‘новий град’, ‘нове місто’.
ІЗ:
Астіонім утворено, очевидно, як прототип *Новгороду-Сіверському* з акцентом на нове, перебудоване (реконструйоване) місто.
У *Новограді-Волинському* народилася Леся Українка, що спричинило постання дескрипції *місто Лесі* або *Батьківщина Лесі Українки*.

278. НОВОГРОДІВКА

ЯЗ: НОВОГРОДІВКА, м., Донецька обл. (14 931 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий ойконім – *Гродівка*
Препозиційний компонент – *ново-*
Назовнича схема: *ново-* + *Гродівка* → *Новогродівка*

БП:
Назві заснованого в 70-х рр. XVIII ст. поселення *Гродівка* (ГЕУ І, с. 299) 1939 р. протиставлено назву с-ща *Ново-Гродівка*, теперішнього шахтарського міста (ГЕУ ІІ, с. 427), яке виросло паралельно з шахтою «*Новогродівка № 1*». Базовий компонент астіоніма – ойконім *Гродівка*.
ДП:
Назву міста мотивовано прикметником *новий* та ойконімом *Гродівка*, які разом указують на спорудження нового поселення на місці давньої *Гродівки*.
ІЗ:
Гродівка – козацьке поселення, засноване запорожцями в балці Холодній. Ойконім мотивовано апелятивом *город* – пол. *gród* «фортеця, замок; місто»

(ЕСУМ ІІ, с. 571), можливо, як уважає В. Лучик, і через антропонімне посередництво (*Grod* < *Grodzisław*) [Лучик 2014, с. 353].

279. НОВОДНІСТРОВСЬК

ЯЗ: НОВОДНІСТРОВСЬК, м., Чернівецька обл. (10 909 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий гідронім – *Дністер*
Препозиційний компонент – *ново-*
Назовнича схема: *ново-* + *Дністер* → *Новодністровськ*

БП:
Місто засновано на березі р. *Дністер* у зв'язку з будівництвом Дністровської ГЕС 1975 р. (ГЕУ ІІ, с. 428). Базовий компонент астіоніма – гідронім *Дністер*.
ДП:
Компонент *Ново-* вказує на виникнення нового поселення на узбережжі *Дністра* та протиставляє його заснованому 1961 р. *Дністровську* – містові в сусідній Молдові.
ІЗ:
Дністровськ не лежить на березі Дністра, однак пов'язаний з цією рікою містобудівною Молдавською ГРЕС.

280. НОВОДРУЖЕСЬК

ЯЗ: НОВОДРУЖЕСЬК, м., Луганська обл. (7 049 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – шахта **«*Новодружеська*»**
Назовнича схема: «*Новодружеська*» → *Новодружеськ*

БП:
Місто зведене 1935 р. (ГЕУ ІІ, с. 428) у зв'язку з будівництвом шахти «*Новодружеська*». Базовий компонент астіоніма – ергонім «*Новодружеська*».
ДП:
Шахта, очевидно, споруджена на території, поіменованій до того часу **Дружеськом*. Астіонім мотивовано прикметниками *новий* та рос. *дружеский* (укр. *дружній*).
ІЗ:
Уважаємо доречним перейменування міста згідно з нормами української мови на *Новодружнівськ*.

281. НОВОМИРГОРОД

ЯЗ: НОВОМИРГОРОД, м., Кіровоградська обл. (11 117 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – *Миргородський полк*
Препозиційний компонент – *ново-*
Назовнича схема: *ново-* + *Миргород* → *Новомиргород*

БП:
Поселення засноване 1740 р. на теренах давнього козацького зимівника *Тресяги* (ГЕУ ІІ, с. 428). Базовий компонент астіоніма – ергонім *Миргородський полк.*
ДП:
Новомиргородом поселення назване для збереження пам'яті про локалізований тут *Миргородський полк.* Компонент *ново-* вказує на заснування нового поселення.
ІЗ:
Крім військових у *Трисягах* замешкали й цивільні миргородці, тож імення малої батьківщини стало назвою їхнього нового міста. Частина сьогоднішнього *Миргорода – Златопіль*, поселення, яке до 1959 р. було окремим містом.

282. НОВОМОСКОВСЬК

ЯЗ: НОВОМОСКОВСЬК, м., Дніпропетровська обл. (71 434 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий ойконім – *Москва*
Препозиційний компонент – *ново-*
Назовнича схема: *ново-* + *Москва* + *-ськ* → *Новомосковськ*

БП:
Населений пункт засновано 1784 р. шляхом об'єднання поселень *Самарчик* та *Новоселиця*, відомих із 1650 р. (ГЕУ ІІ, с. 429). Базовий компонент астіоніма – ойконім *Москва*.
ДП:
Астіонім утворено від основи прикметника *новий* та ойконіма *Москва* як утвердження слави міста-мотиватора. Компонент *ново-* вказує на заснування нового поселення.
ІЗ:
Після первісного закладення локацію поселення змінено: його перенесено спочатку на місце колишнього *Катеринослава І*, а далі – вниз по *Самарі* до *Богородицького укріплення*.

283. НОВОСЕЛИЦЯ

ЯЗ: НОВОСЕЛИЦЯ, м., Чернівецька обл. (7 632 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛуАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *новоселиця*
Назовнича схема: *новоселиця → Новоселиця*

БП:
Поселення відоме з 1455 р. (ГЕУ ІІ, с. 432). Спочатку воно іменувалося *Шишківці*: *Шизкоуци, где был Юріева двора, на Пруте,* 1456 р. (Costachescu II, с. 577); теперішня назва з 1617 р.: *Шишкоэць біля Пруту, що тепер називається Новоселица, … в Хотинській волості* (Balan I, с. 169). Астіонім мотивовано апелятивом *новоселиця.*
ДП:
Значення базового апелятива *новоселиця* ‘нове поселення’ [Лучик 2014, с. 355], ‘новозаселене поселення’ [Бучко 1990, с. 94].
ІЗ:
Нова назва свідчить не просто про заміну найменування, а про з’яву нового поселення на місці запустілого [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 40].

284. НОВОУКРАЇНКА

ЯЗ: НОВОУКРАЇНКА, м., Кіровоградська обл. (16 749 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – *Перший Український уланський полк*
Препозиційний компонент – *ново-*
Назвнича схема: *ново- + Україн- + -к-а → Новоукраїнка*

БП:
Поселення відоме з XVIII ст. як фортеця *Павлівська, Новопавлівськ* (ГЕУ ІІ, с. 433). Історія назви *Новоукраїнка* розпочалася 1821 р., коли *Павлівське* стало територією розташування штабу Першого Українського уланського полку; 1830 р. місто перейменовано на *Новоукраїнку*. Базовий компонент астіоніма – ергонім *Перший Український уланський полк*.
ДП:
Перший Український уланський полк названо за місцем його локалізації – в Україні.
ІЗ:
Зі скасуванням системи військових поселень місто з 1858 р. називали то *Новоукраїнка*, то знову посад *Павлівський.* З початку XX ст. за містом цілком закріпилася сучасна назва.

285. НОВОЯВОРІВСЬК

ЯЗ: НОВОЯВОРІВСЬК, м., Львівська обл. (31 110 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий ойконім – *Яворів*
Препозиційний компонент – *ново-*
Назовнича схема: *ново- + Яворів + -ськ → Новояворівськ*

БП:
У зв'язку з будівництвом підприємства з видобутку сірки (Яворівського ГХК / ЯДГХП «Сірка») 1965 р. засноване призаводське поселення *Янтарне*, перейменоване 1969 р. на с-ще *Новояворівське* (ГЕУ ІІ, с. 434), з 2008 р. – місто *Новояворівськ*. Базовий компонент астіоніма – ойконім *Яворів*.
ДП:
Астіонім мотивовано прикметником *новий* та назвою ближнього міста *Яворів*.
ІЗ:
Щодо назви м. *Яворів*, то за структурою – це відантропонімне утворення від особової назви *Явір* (< *Яворъ*), хоча можна припустити мотивацію астіоніма апелятивом *явір*.

286. НОСІВКА

ЯЗ: НОСІВКА, м., Чернігівська обл. (13 723 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Нос > Ніс*
Назовнича схема: *Нос + -івк-а → Носівка*

БП:
Літописний *Носів на Руді*: *оу Носова на Рудѣ*, 1148 р. (ПСРЛ І, с. 319) [ЕСЛГНПР 1985, с. 92] дослідники ідентифікують із теперішньою *Носівкою*. Генезу ойконіма пов'язують з іменем *Носъ* (Мор., с. 139; Туп., с. 282).
ДП:
Ім'я *Носъ* могло бути відапелятивним антропонімом, мотивованим апелятивом *носъ* 'ніс' [ЕСЛГНПР 1985, с. 92] зі знач. 'особлива, примітна частина людського тіла', або заст. *носъ* 'те, що носять', *носа* 'ноша' [Лучик 2014, с. 356]. Вірогідним є й відкомпозитне походження антропоніма від двоосновного імені з препозитивним компонентом *Нос[и]-* типу *Носимиръ, Носиславъ* (Мор., с. 106).
ІЗ:
Відомі версії, за яких *Носівка* набагато молодша, а її іменування пов'язане з реальною особою – родичем Богдана Хмельницького Савою *Носом*.

Народні перекази то пов’язують назву міста з розташуванням поселення на початку певної території (*на носі*), то приписують первісному населеному пунктові ознаку за відповідною формою.

287. ОБУХІВ

ЯЗ: ОБУХІВ, м., Київська обл. (33 610 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Обух*
Назовнича схема: *Обух* + *-ів* → *Обухів*

БП:
Поселення вперше засвідчено в документах XVI ст.: *Ѡбуховъ*, 1580 р. (ККПС, с. 283). Попередніми його назвами були *Лукавиця* (іменування за назвою річки *Lukowica*, 1596 р.) (Клепатский, с. 361) та *Кухмістовщина* (маєтність *Kuchmistrowszczyzna* – полонізм із суф. ***-szczyzna***, який через стадію *Kuchmistrow* указував на власника [Карпенко О. П. 2019, с. 266]). Теперішній астіонім мотивовано антропонімом *Обух*.
ДП:
Антропонім *Обухъ* [Демчук 1988, с. 132] – відапелятивне ім’я, очевидно, козацьке прізвисько, утворене від апелятива *обух* ‘тупа, важча частина гострого знаряддя (переважно сокири) або зброї, що міститься з протилежної частини від гострої; різновид примітивного знаряддя, зброї у вигляді насадженого на держак металевого бруска; молот’ (СУМ V, с. 598).
ІЗ:
Приблизно від другої половини XVI ст. одноосібно мешкав на хуторі козак *Обух*, постать напівісторична, напівлегендарна. Народна етимологія, крім особи козака *Обуха*, нерідко пояснює назву безпосередньо апелятивом *обух* як знаряддям праці.
Козак-характерник *Обух*, легендарний засновник *Обухова*, став головним персонажем повісті у жанрі «козацького фентезі» Л. Кононовича «Чигиринський сотник».

288. ОВРУЧ

ЯЗ: ОВРУЧ, м., Житомирська обл. (15 795 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **вьрүч < вьручии*
Назовнича схема: **вьрүч →*вьрүчии → Вьрүчии → Овруч*

БП:
Літописи зафіксували назву поселення як *Вьрүчии*: *въ градъ рекомыи Вручии*, 976 р. (ПСРЛ І, с. 74) [ЕСЛГНПР, с. 39]. Вона пов'язана з апелятивом **вьрүч.*
ДП:
Етимоном назви послугував дериват від давньоукр. *вьрѣти* 'бити ключем, кипіти' [Никонов 1966, с. 303], пор. **vьrǫt* (< праслов. **vьrěti*) 'кипіти, пінитися, клекотіти', *в*(ъ)*рутьць* 'джерело' [ЕСЛГНПР 1985, с. 39; Лучик 2014, с. 358].
ІЗ:
Походження назви міста не має однозначного потрактування. Вчені припускають, що сучасна назва *Овруч* утворилася шляхом перерозкладу прийменникової конструкції *во Вручъ* > *в Овручь* [Гумецька 1958, с. 46–47]. Очевидно, поселення засноване біля *бурхливої води, джерела* тощо.
Історики та краєзнавці іноді називають *Овруч столицею древлянської землі* (після спалення Коростеня *Овруч* став головним *городом* древлян).
Одна з народноетимологічних версій розповідає, що в давнину місто було оточене земляним валом, мовби затиснене *обручем*.

289. ОДЕСА

ЯЗ: ОДЕСА, м., обласний центр Одеської обл. (1 017 699 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий ойконім – *Одессос* (*'Οδησσός*)
Назовнича схема: *Одессос → Одеса*

БП:
Поіменування *Одеси* сучасною назвою сягає 1795 р., а попередник міста – поселення *Качибей, Кучубей, Куджабей, Хаджибей, Хаджи-бей* – відоме з 1415 р. (ГЕУ ІІ, с. 442). Сучасний астіонім мотивовано назвою давньогрецької колонії *Одессос*, античного міста *'Οδησσός*, розташованого в околицях теперішньої *Варни* (Фасмер ІІІ, 121) [Лучик 2014, с. 358; Никонов 1966, с. 304].
ДП:
Меморіальна назва продиктована, очевидно, не тільки модою на античні ймення, але й якимось іншим, не зафіксованим в історичних джерелах мотивом (та й авторство самої назви приписують то Катерині ІІ, то Російській академії наук, то статс-секретареві Адріанові Грибовському).
ІЗ:
Крім офіційної назви, сьогодні відомі також дескрипції *перлина Чорного моря, південна Пальміра, південна столиця, столиця гумору, Одеса-мама.*

290. ОЛЕВСЬК

ЯЗ: ОЛЕВСЬК, м., Житомирська обл. (10 389 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Олева*
Назовнича схема: *Олева + -ськ → Олевськ*
Контроверсії: ХК; ЛнАрК; АІК

БП:
Поселення відоме в писемних джерелах із 1448 р. (ГЕУ ІІ, с. 455). Його назву мотивовано гідронімом *Олева.*
ДП:
Назву контактного гідроніма *Олева* (бас. Случі) вчені пояснюють утраченим апелятивом **oblěva*; пор. рос. діал. *облева* ‘заливний дощ’ (СРНГ, с. 22; с. 89), *олеватий* ‘порослий невисоким рідким лісом (звичайно чорноліссям) на низьких вологих місцях’ (СРНГ, с. 23).
ІЗ:
Генеза астіоніма не має переконливої аргументації. О. Карпенко зазначає, що р. *Олева* обмежовувала із заходу *Олевську волость* (звідси назва волості), а теперішнє місто, розташоване на р. *Уборть*, отримало свою назву не безпосередньо від гідроніма, а від назви волості [Карпенко О. П. 2010, с. 42].
В. Лучик виводить назву поселення від архаїчного географічного терміна **олева* ‘потік, злива’ [Лучик 2014, с. 359].
Поселення *Олевськ* уважають давнім деревлянським містом, а назву місцевого городища пов’язують з іменем князя Олега Святославича (Х ст.).

291. ОЛЕКСАНДРІВСЬК

ЯЗ: ОЛЕКСАНДРІВСЬК, м., Луганська обл. (6 536 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (ХІ)
Базовий антропонім – *Олександр*
Назовнича схема: *Олександр + -івк-а → Олександрівка → Олександрівськ*

БП:
Поселення засноване на р. Лугань у 70-х роках XVIII ст.; до 1961 р. іменувалося *Олександрівкою* (ГЕУ ІІ, с. 455). Назву мотивовано іменем *Олександр*.
ДП:
Олександр – канонізоване християнською церквою ім’я, з гр. *alexō* ‘захищаю’ й *anēr* (род. *andros*) ‘чоловік’, буквально ‘мужній оборонець; захисник людей’ (ВІЛ, с. 84; Тр., с. 261).
Олександр Константинопольський – патріарх, святий, чудотворець. Веління святого *Олександра* „Во ім’я Ісуса Христа наказую тобі замовкнути!” зупинило промову язичницького філософа й навернуло до Христової віри багатьох поган. День пам’яті – 12 вересня.

ІЗ:
Засновник поселення Костянтин Юзбаш назвав *Олександрівку* за іменем свого сина *Олександра*.

292. ОЛЕКСАНДРІЯ

ЯЗ: ОЛЕКСАНДРІЯ, м., Кіровоградська обл. (79 289)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Олександр*
Назовнича схема: *Олександр → Олександрійськ → Олександрія*

БП:
Колишній козацький зимівник *Усівка* (*Усиківка*), заснований 1746 р. запорожцем *Усом* на лівому березі р. Інгулець, з початком сербської колонізації українських земель перейменований на шанець *Бечея* (*Бечка, Беча*), від 1784 р. прибирає собі назву *Олександрійськ*, а далі – з невластивим для українських, але характерним для античних топонімів формантом ***-ія*** – *Олександрія.*
ДП:
Назву мотивовано іменем *Олександр*.
ІЗ:
Сьогодні в Україні побутує 149 поселень з антропонімом *Олександр / Олександра* в основі назви, серед яких і вісім *Олександрій*. Щодо волинського села *Олександрія*, то В. Шульгач пов'язує його з жіночим іменем *Олександра* [Шульгач 2001, с. 101]; назву сумської *Олександрії* О. Іваненко вважає утвореною за аналогією до інших населених пунктів із такою ж назвою [Іваненко 2017, с. 194]; кіровоградська ж *Олександрія* приурочена російському цареві Олександру I [Лучик 2014, с. 360], що мало б дати підстави жителям міста подумати про повернення до історичної назви *Усівка*.

293. ОЛЕШКИ

ЯЗ: ОЛЕШКИ, м., Херсонська обл. (24 639 жит.)

Мікротопонімний код – МтК
Базовий мікротопонім – *Олѣшьє*
Назвнича схема: *Олѣшьє → Олѣшьє → Олешки*
Контроверсія: ЛнАрК

БП:
Літописна згадка 1084 р.: *въ Ѳлешьи* (ПСРЛ I, с. 205) [ЕСЛГНПР 1985, с. 95]) стосується давньоукраїнського міста *Олѣшьє*, далі – поселення *Олешки*, а у XVIII ст. – території *Олешківської Січ*. Пізніше розпочалися перейменування:

на *Дніпровськ* – щоб знищити пам'ять про майже двадцятирічний політичний центр Козацької держави чи *Цюрупинськ* (1928 р.) – щоб увіковічнити в назві уродженця міста, радянського наркома продовольства Олександра Цюрупу. 2016 р. місту повернули його історичну назву.

ДП:

Давньоукраїнську назву *Олѣшьє* пов'язано з однойменним мікротопонімом (з назвою урочища, мотивованого апелятивом *ольха* (< праслов. **olьcha / *jelьcha*) 'вільха', праслов. **olьšьje* 'вільховий ліс'.

ІЗ:

Назва міста пройшла довгий шлях становлення і сьогодні лексично близька до первісної (*Олешшя*), а в контексті генетично-інтерпретаційному не має нічого спільного з родом *Олешка* чи *Алёшка* (так перекладають астіонім рос. мовою).

Давньоукраїнська назва *Олѣшьє* зберігає залишки контакту з геродотівським *αὐλαίος* 'лісна країна' [Єфименко 2011, с. 13]. Праслов. **olьcha > ольха > вільха* – дерево, яке найкраще росте поруч з водою, переважно вздовж берегів рік та потоків, на багатих вологою ґрунтах, тож у таких місцях здавен селилися люди [Жайворонок 2016, с. 96].

294. ОРІХІВ

ЯЗ: ОРІХІВ, м., Запорізька обл. (14 860 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Оріх*
Назовнича схема: **Оріх + -ів → Оріхів*

БП:

Засноване 1783 р. поселення (ГЕУ ІІ, с. 466), первісно іменувалося *Оріхова Балка* або *Оріхове, Оріхів Городок*. Найімовірніше назву поселення мотивовано відапелятивним антропонімом **Оріх*.

ДП:

Антропонім **Оріх*, пор. *Орѣшко* (Демчук 1988, с. 134; Туп., с. 144) утворено від апелятива *оріх* 'орѣхъ' (Гр. ІІІ, с. 63); 'те саме, що горіх' (СУМ V, с. 746).

ІЗ:

Українська народна символіка пов'язана передусім з плодами горіха: побажання багатства, плодючості [Жайворонок 2006, с. 145], міцності, здоров'я – таким міг бути первісний мотив давнього імені. Не можемо беззастережно відкидати й припущення про заснування та поіменування поселення вихідцями з села *Оріхівки*, а також про *горіхові* насадження, серед яких було засноване колишнє село (підтвердженням цій версії слугує варіант назви *Оріхова Балка*).

295. ОСТЕР

ЯЗ: ОСТЕР, м., Чернігівська обл. (6 092 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Въстрь > Остер*
Назовнича схема: *Остер → Остер*

БП:
Літописне поселення, закладене Володимиром Мономахом 1098 р. як *городъ на Въстри* (ПСРЛ ІІ, с. 106) [ЕСЛГНПР 1985, с. 36], поіменоване спочатку *Городець*, а згодом за назвою ріки *Въстрь > Остер.*
ДП:
Гідронім *Остер*, л. Десни л. Дніпра (*Вострь, Въстрь, Острь*) (СГУ, с. 406) мотивовано давньоукр. прикметником *остръ* ‘гострий’ (< праслов. **ostrъ*), що характеризував річку або клин землі в її басейні за ознакою звуження, витягнутості на кінці, наявності гострого кута [Лучик 2014, с. 366].
ІЗ:
Відроджене на початку XIV ст. поселення почало іменуватися *Остер*, а *Городець-Старгород* став частиною давнього міста.

296. ОСТРОГ

ЯЗ: ОСТРОГ, м., Рівненська обл. (15 674 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *острог*
Назовнича схема: *острог → Острог*

БП:
Назву поселення засвідчено в давніх літописах 1099 р.: *во Ѡстрозѣ* (ПСРЛ ІІ, с. 249) [ЕСЛГНПР 1985, с. 96]. Астіонім мотивовано апелятивом *острог.*
ДП:
Значення базового апелятива *острогъ* (< праслов. **ostrogъ* / **ostrъ* ‘гострий’) ‘огороджене частоколом місто, селище, укріплений пункт; стіна на валу з закопаних упритул у землю й загострених угорі стволів’ (ЕСУМ IV, с. 228), ‘місце, обгороджене гострими кілками’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 96], ‘огорожа з гострих колів і плоту, споруджена в час осади ворожих міст’, ‘населений пункт’ (Даль ІІ, с. 707), ‘невисокий земляний виступ в оточенні вод, боліт (часто використовувався для фортечних потреб)’ [Пура 1990, с. 100].
ІЗ:
Після XVII ст. слово *острог* набуло значення ‘тюрма’ і повністю втратило продуктивність у топонімії [Никонов 1966, с. 315].

Сьогодні острогівчани гордо називають своє місто *містом-історією*. Для цього є багато підстав, найвагоміші із яких – *Острозька Біблія* 1581 р. та перший вищий навчальний заклад Східної Європи – *Острозька академія*.

297. ОХТИРКА

ЯЗ: ОХТИРКА, м., Сумська обл. (48 509 жит.)

Оронімний код (ОК)
Базовий оронім – *Охтир* (***Ахтир***)
Назовнича схема: *Охтир* + *-к-а* → *Охтирка*
Контроверсія: ГК

БП:
Поселення засноване 1641 р. (ИСО III, с. 9–10) [Іваненко 2017, с. 198]. Очевидно твірною і для назви містечка, і для однойменної ріки стала назва гори *Ахтир*, позаяк саме гора – домінантний елемент місцевого рельєфу.
ДП:
Відомо кілька версій стосовно генези ороніма, гідроніма, астіоніма. Серед тюркських – найбільш переконливими є судження Д. Гумілевського, М. Сумцова, В. Антоновича, О. Стрижака про ‘білу гору’, ‘білий яр’ та В. Никонова про витворення назви *Ахтар* від апелятива **актура* ‘біла фортеця’. Серед литовських – про співзвучність ороніма *Ахтир* із пруськ. *Auctigirgen* ~ пруськ. **aukta* + **gire* (= лит. *giria*) ‘високий горб’, ‘ліс на узвишші’ [Іваненко 2017, с. 198–203].
ІЗ:
Розташування населеного пункту біля р. *Охтирка* спричинило з’яву версії про мотивацію астіоніма гідронімом *Охтирка* [Лучик 2014, с. 367]. Слов’янську етимологію гідроніма *Ахтирка / Охтирка* обґрунтовано О. Трубачовим, який уважав назву фонетичним і словотвірним продовженням початкової форми **Хтырь, *Ктырь* та праслов. **kъtyrь*, яке семантично співвідносив із **potvora* ‘чудовисько’. О. Іваненко розвинув також іранську або індоарійську етимологію назви: *Ахтирь* – це занесений ще скіфськими племенами північночорноморський онім *Ахтіар* у значенні *‘оселя, поселення (або ширше – укріплення?) на горі’ [Іваненко 2017, с. 198–203].

298. ОЧАКІВ

ЯЗ: ОЧАКІВ, м., Миколаївська обл. (14 360 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *açiq* + *qala*
Назовнича схема: *açiq* + *qala* + *-ів* → *Очаків*

БП:
Поселення відоме з першої половини XIV ст. та засвідчене в писемних джерелах як місто-фортеця *Дашів,* засноване литовським князем Вітовтом, також *Чорний город, Кара-Кармен, Узу-Кале, Ачи-Кале* (ГЕУ II, с. 478). Теперішня його назва – це адаптований до вимог української мови турецький онім *Ачи-Кале* з доданим суфіксом ***-ів***.
ДП:
Щодо тюрк. *Ачи-Кале*, то вчені висувають різні припущення. В. Лобода вважає, що це назва вказувала на заснування фортеці біля виходу у відкрите море [Лобода 1976, с. 122]. Цього ж погляду дотримується І. Єфименко, спираючись на запропонований В. Бушаковим етимологічний ряд: *Очак* < *Ачак* < *Ачи-Кале* < тур. **Аči-kale* < тюрк. *açiq* ‘відкритий’ + *qala* ‘фортеця’ [Бушаков 2003, с. 109; с. 183; Єфименко 2017, с. 128]. В. Лучик розглядає назву *Ачі-Кале* як симбіоз кримськотат. і тур. *ачы* ‘кислий, гіркий, солоний’ (Радлов I/1, с. 503) та кримськотат. і тур. (< араб.) *kalä* ‘фортеця, укріплення’ (Радлов II/1, с. 235), буквально – ‘погана, неприємна фортеця (укріплення)’ [Лучик 2014, с. 367].
ІЗ:
Дескрипція *місто, де Дніпро зливається з морем* майже не використовується через свою громіздкість, але вона дуже точно вказує на географічне розташування *Очакова*.

299. ПАВЛОГРАД

ЯЗ: ПАВЛОГРАД, м., Дніпропетровська обл. (105 238 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Павло*
Назовнича схема: *Павло → Павлоград*

БП:
1780 року (ГЕУ III, с. 5) запорозький козак *Матвій Хижняк* заснував на території сьогоднішнього міста зимівник. Через декілька років він отримав статус державної військової слободи та назву *Матвіївка*, а згодом – слобода *Луганська* (*Луганка*). 1784 р. слобода перейменована на місто *Павлоград.*
ДП:
Назву мотивовано іменем наступника царського престолу Павла I як «топонімічний подарунок Катерині II» (фраза Є. Отіна).
ІЗ:
Чи повернеться *Павлоград* до первісної *Матвіївки*, чи й надалі залишатиме за собою ім’я російського самодержавця – питання часу.

300. ПЕРВОМАЙСЬК

ЯЗ: ПЕРВОМАЙСЬК, м., Луганська обл. (37 619 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий геортонім – *Первое мая* (укр**. *Перше травня***)
Назовнича схема: *Первое мая → Первомайск*

БП:
Поселення відоме з 1765 р. (ГЕУ ІІІ, с. 15), до 1920 р. іменувалося *Петро-Мар'ївка*. На початку XIX ст. на його околицях засновано висілки *Четчиківку*, а згодом *Олександрівку* та *Сокологорівку*. Загалом сьогоднішнє місто об'єднало шість невеликих сільських поселень, розташованих на відстані 3–5 км. одне від одного. 1920 р. його перейменовано на *Первомайськ*.
ДП:
Первое мая (укр. *Перше травня*) – Міжнародний день праці, який святкують у 143 країнах світу. Попри суттєве наповнення свята комуністичною ідеологією, з 1890 р. його відзначають як День робітничої солідарності, а з 2017 р. в Україні – День праці.
ІЗ:
Якщо на назву міста не поширилася дія Закону про декомунізацію, то під дію «закону про дерусифікацію» *Первомайськ*, як і десятки інших таких ойконімів (*Первомаївка* (Хрс.), *Первомайське* (27 назв), *Первомайський* (Днц., Хрк.) тощо), повинен потрапити.

301. ПЕРВОМАЙСЬК

ЯЗ: ПЕРВОМАЙСЬК, м., Миколаївська обл. (66 089 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий геортонім – *Первое мая* (укр**. *Перше травня***)
Назовнича схема: *Первое мая → Первомайск*

БП:
Поселення поіменоване 1919 р. (ГЕУ ІІІ, с. 15) та споруджене на місці *Ольвіополя, Голти*, *Богополя*. Його попередники, засновані в різний історичний період, змінювали свої назви: *Орлик, Орликівський шанець, Єкатериношанець, Орель, Орлополь, Ольвіополь; Голта; Богополь, Бугополь* та ін., а від початку XX ст. були об'єднані та номіновані спільною меморіальною назвою.
ДП:
Назву мотивовано геортонімом (назвою свята), зафіксованим російською мовою, *Первое мая* (*Перше травня*).

ІЗ:
За офіційною версією, рішення назвати місто *Первомайськом* прийняте на мітингу 1 Травня.

302. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ЯЗ: ПЕРВОМАЙСЬКИЙ, м., Харківська обл. (29 551 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – МТС **«*Первое мая*»**
Назовнича схема: «*Первое мая*» → *Первомайський*

БП:
Теперішнє місто засноване 1924 р. на місці колишньої поміщицької садиби та іменувалося до 1952 р. як *Лихачеве* (ГЕУ ІІ, с. 15). Створена 1929 р. *Лихачевська* артіль (машино-тракторна станція) отримала назву «*Первое мая*». 1945 р. залізничне селище *Лихачеве*, хутір *Наш Путь*, приартільний хутір *Первомайський* та селище *20-річчя Жовтня* об'єднано в одне поселення *Лихачеве*, перейменоване 1952 р. в *Первомайський*.
ДП:
Назву поселення мотивовано колишнім ергонімом, зафіксованим російською мовою, «*Первое мая*».
ІЗ:
2009 року на державному рівні постало питання про перейменування *Первомайського* на *Лихачеве*. Сумніви в його вирішення вносить припущення про імовірність поіменування колишнього селища в пам'ять про радянського партійного діяча *Василя Лихачева*.

303. ПЕРЕВАЛЬСЬК

ЯЗ: ПЕРЕВАЛЬСЬК, м., Луганська обл. (25 476 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Назва з просторовим значенням
Базовий апелятив – ***перевал***
Назовнича схема: *перевал* + *-ськ* → *Перевальськ*

БП:
Свою сучасну назву місто отримало 1964 р. Поселення засноване 1889 р. як *Селезнівський рудник*, згодом – *Рудник імені Паризької комуни, Паркомуна, Комунарськ* (ГЕУ ІІІ, с. 17). Астіонім мотивовано апелятивом *перевал.*

ДП:
Перевал – ‘найнижче і найдоступніше для переходу місце в гірському хребті чи масиві’ (СУМ VI, с. 133). Цей апелятив послугував мотивом для іменування поселення за місцем розташування міста *на перевалі* – східному схилі Донецького кряжа.
ІЗ:
За звичайною «просторовою» назвою поселення приховано вказівку на незвичайний ландшафт кам’янистих степів Донецького кряжа.

304. ПЕРЕМИШЛЯНИ

ЯЗ: ПЕРЕМИШЛЯНИ, м., Львівська обл. (7 085 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Локальні назви» (ЛН)
Базовий катойконім – *перемишляни*
Назовнича схема: *перемишляни → Перемишляни*

БП:
Поселення відоме з 1473 р. (ГЕУ ІІІ, с. 20), 1481–1499 рр.: *Przemyslany* (AGZ–ЦДІА ф. 10, оп. 4, спр. 2, с. 116). Назву міста мотивовано катойконімом *перемишляни*.
ДП:
Астіонім утворено від катойконіма *перемишляни* ‘вихідці, переселенці з *Перемишля*’ (древнє місто *Перемишль*, як припускають історики, вперше згаданий у джерелах 981 р. [Барсов 1865, с. 157]).
ІЗ:
Дослідники називають місто «переселенським» [Бучко 1997, с. 83–86; Царалунга 2007, с. 72]; історичні джерела фіксують і давній катойконім *przemyślany*, 1656 р. (AGZ XXI, с. 202), і антропонім Федор *Перемышленин*, 1641 р. (ПЮН, с. 30) [Царалунга 2007, с. 74].
Відома ще народноетимологічна версія про мотивацію астіоніма польськими лексемами *slawa* і *promysl / przemysl* ‘слава промислу’.

305. ПЕРЕЧИН

ЯЗ: ПЕРЕЧИН, м., Закарпатська обл. (6 683 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Перека* / **Переча*
Назовнича схема: **Перек(ч)а* + *-ин* → *Перечин*

БП:
Поселення засноване у XIII ст. На гербі *Перечина* викарбована дата першої згадки – 1399 р., у писемних джерелах – 1427 р.: *Perecsen*. Базовим для назви поселення послугувало ім'я **Перека* або **Переча*.
ДП:
Антропонім **Перека* / **Переча* – усічено-суфіксальний варіант одного з імен-композитів типу *Передславъ* (Мор., с. 149), *Przedpełk, Przedsław* (SSNO IV, с. 361, 362). Особову назву *Perecha* [Чучка 2005, с. 438] засвідчено 1266 р. у східнослов. документі: «*terra domini Perecha*», тобто «*земля чи володіння Ужгородського жупана пана Перечі*» (Стрипський, с. 28) [Чучка 2005, с. 438]. Первісна апелятивна семантика відкомпозитного компонента *Перед-* < праслов. **perdъ* (прийменник **perdъ*) 'перед' (ЕСУМ IV, с. 341).
ІЗ:
Крім народноетимологічних версій про походження назви поселення від місця *перетину* річок Уж та Тур'ї; від слова *перечиняти* 'заново щось переробляти' тощо, М. Худаш наводить значення лексеми *перека* 'протиріччя, протидія' (Гр. III, с. 119). Однак учений указує на малоймовірність того, що базовим для астіоніма став антропонім, утворений від апелятива *перека* < *перечити* в значенні '*той, хто перечить, заперечує кому-небудь*', оскільки такий апелятив як назва виконавця дії українській мові не відомий [Худаш 2004, с. 261].

306. ПЕРЕЩЕПИНЕ

ЯЗ: ПЕРЕЩЕПИНЕ, м., Дніпропетровська обл. (10 287 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Перещепа*
Назовнича схема: *Перещепа* + *-ин-е* → *Перещепине*

БП:
Козацьке поселення 1764 р. було однією з головних слобід Орільської паланки (ГЕУ III, с. 23). Його назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Перещепа.*
ДП:
Антропонім **Перещепа* – похідне утворення від дієслова *перещепити, перещеплювати*.
ІЗ:
Народна етимологія пов'язує утворення назви теперішнього міста з назвою колишнього урочища, яке нібито *перещеплювало*, тобто відокремлювало, Гетьманщину від Запоріжжя. За іншим переказом, астіонім утворився від дієслова *перечіпляти* '*перехоплювати*'.

307. ПЕРЕЯСЛАВ

ЯЗ: ПЕРЕЯСЛАВ, м., Київська обл. (26 994 жит.)
XI ст. – 1323 р. – столиця Переяславського князівства

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Переяслав*
Назовнича схема: *Переѧславъ + *-jь → Переѧславль → Переяслав*

БП:
Переяслав – одне з найдавніших поселень Київської Русі: *Переаславль*, 907 р. (ПСРЛ І, с. 31) [ЕСЛГНПР 1985, с. 99]). Його назву мотивовано антропонімом *Переяслав*. Упродовж 1943–2019 рр. – *Переяслав-Хмельницький.*
ДП:
Чоловіче особове ім'я *Переяслав* має трикомпонентну структуру. Антропонімній частині *-слав* передує препозиційний повноголосний дієслівний префікс *Пере-* в поєднанні з дієслівною основою *-я-* (з **-ję-* < *jęti* '*взяти*', '*брати*') [Чучка 2011, с. 277]. Аналізуючи давні двочленні імена (композити) польський дослідник Т. Скуліна виділяє серед них «моделі інноваційні, спільні тільки для антропонімії слов'янської та індоіранської (частково грецької і балтійської)» [Skulina 1974, с. 5]. Одна з п'яти таких моделей – це «композити типу (ideclinabile – корінь) + nomen» [Ibid., с. 25]. В. Лучик виводить перший компонент композитного імені від дієслова *переяти* 'перейняти' (ЕСУМ IV, с. 347) [Лучик 2014, с. 374].
Історичним підтвердженням імовірності побутування антропоніма *Переяслав* є патронімне іменування руського воїна 1162 р. (*Нажир Переяславич* [ЕСЛГНПР 1985, с. 100]) та ім'я княжни, доньки Данила Романовича (*Переяслава* (ЛР, с. 375, с. 431) [Чучка 2011, с. 276]).
ІЗ:
Версію про русича, який переміг печеніга, *перейняв на себе славу* переможця (*заложи городъ на бродѣ томь. и нарече ѝ Переѧславль. зане переѧ славу ѡтроко тъ* (ПСРЛ І, с. 124) [ЕСЛГНПР 1985, с. 99]), коментує В. Нерознак, наголошуючи, що таке трактування імені типове для народної етимології і цінне тільки тим, що літописець добре усвідомлював семантику компонентів імені [Нерознак 1983, с. 134].
З огляду на відомі історичні події 1654 р. (підписання українсько-російського договору) астіокультуронім *Переяслав* набув конотативного значення: «політика нехтування національними інтересами на користь Росії» [Лукаш 2018, с. 198].

308. ПЕРШОТРАВЕНСЬК

ЯЗ: ПЕРШОТРАВЕНСЬК, м., Дніпропетровська обл. (28 959 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий геортонім – *Перше травня*
Назовнича схема: *Перше травня → Першотравневе → Першотравенськ*

БП:
Поселення засноване 1954 р. (ГЕУ ІІІ, с. 25) як робітниче шахтарське селище; до 1960 р. іменувалося *Шахтарським*; з 1960 р. – *Першотравневе*, від 1966 р. – *Першотравенськ*. Назву теперішнього міста мотивовано геортонімом *Перше Травня*.
ДП:
Перше травня як *День робітничої солідарності* вперше відзначено на теренах нашої країни у Львові 1890 р. З 2017 р. це свято в Україні перейменовано на *День праці*.
ІЗ:
Шлях становлення назви міста (*селище Шахтарське > смт Першотравневе > місто Першотравенськ*) – це не лише лексичні, але й ойконімотвірні модифікації, завершені вживанням типового астіонімного суфікса ***-ськ***.

309. ПЕТРОВО-КРАСНОСІЛЛЯ

ЯЗ: ПЕТРОВО-КРАСНОСІЛЛЯ, м., Луганська обл. (12 975 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (ХІ)
Базовий антропонім – *Петро*
Базовий ойконім – *Красносілля*
Назовнича схема: *Петро* + *-ов-о* + *Красносілля* → *Петрово-Красносілля*

БП:
Поселення *Петрово-Красносілля* засноване в другій половині XVIII ст. на землях новозведених слобід – *Штерівки, Іванівки, Маломиколаївки* та давнього *Красносілля*. 1896 р. тут розпочато будівництво *Штерівського заводу* хімічних продуктів і вибухових речовин. На початку XX ст. призаводське поселення *Штеровський* (ГЕУ ІІІ, с. 26) стало іменуватися *с-ще ім. Петровського*, а згодом – м. *Петровське*. 2016 р. відновлено первісну, «дозаводську» назву – *Петрово-Красносілля*. Перший компонент складного астіоніма мотивовано іменем *Петро*, другий, назва колишнього поселення – онімізована словосполука *красне село*.
ДП:
Петро – канонізоване християнською церквою ім'я, гр.; *petra* 'скеля, камінь' (ВІЛ, с. 91; Тр., с. 292).

Апостол *Петро* – один із дванадцятьох апостолів Ісуса Христа, рибалка зі світським іменем Симон. *Петром* поіменував апостола Христос, виголосивши при цьому, що на ньому, як на твердині, побудує Церкву. Згідно з писанням, *Петро* тричі зрікся Господа, однак відновився у вірі й до кінця днів залишився ревним християнином. Останній період свого життя провів у Римі, де завершив життєвий шлях мученицькою смертю. День пам'яті верховного апостола *Петра* – 12 липня.

ІЗ:

Назву поселення пов'язано з іменем полковника Преображенського полку, серба *Петра Штерича*.

310. ПИРЯТИН

ЯЗ: ПИРЯТИН, м., Полтавська обл. (15 558 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Пирѧта
Назовнича схема: *Пирѧта + -ин → Пирѧтинъ → Пирятин

БП:

Поселення засвідчене в Лаврентіївському літописі 1154 р.: *взѧ Пирѧтинъ* (ПСРЛ І, с. 342) [ЕСЛГНПР 1985, с. 101]. У час належності польському воєводі Лопаті *Пирятин* називали *Лопатино* [Лучик 2014, с. 376], а з переходом у руки черкаського старости Михайла Вишневецького на короткий період воно було назване *Михайлове* (*Пирятинъ* або *Михайлове*) (АЮЗР VII, III, с. 297–299) [ЕСЛГНПР 1985, с. 102]. Ойконім мотивовано антропонімом **Пирѧта.*

ДП:

Ім'я **Пирѧта* – суфіксальний дериват композитного імені *Пирогостъ* (Мор., с. 151): **Пирата* < *Пир* (Вес., с. 245) < *Пирогостъ* (Мор., с. 151) [Худаш 1995, с. 161]. Первісна апелятивна семантика відкомпозитного компонента *Пир(о)-* < праслов. *pirъ*, давньоукр. *пиръ* 'бенкет', пор. *piti* 'пити' (ЕСУМ IV, с. 372).

ІЗ:

О. Стрижак наводить народноетимологічну версію мотивації ойконіма *Пирятин* як місце, де '*пиряли* (кидали) через тин ворогів'. З такою гіпотезою учений не погоджується та зазначає, що особове ім'я **Пирѧта* – зменшене утворення від *Пирогостъ*, а сам *Пирогостъ* був, очевидно, знаним боярином у Києві XI–XII ст. [ЕСЛГНПР 1985, с. 102].

Місто *Пирятин* – не єдине поселення з такою назвою. Відомі ще два однойменні села: на Львівщині та Рівненщині. Щодо першого ойконіма, то М. Кордуба зарахував його до відантропонімних утворень, де „ім'я *Перата* – з *Пер*, не виясненого значення" [Кордуба 1938, с. 14]. Розглядаючи генезу назви м. *Пирятин* Рівненщини, Я. Пура компонент імені *Пир-* трактує як утворення

від *пиръ* ‘угощение, пиршество’, ‘праздник, празднование рождения’ (Срезневський II, с. 933–943) [Пура 1990, с. 73].

311. ПІВДЕННЕ

ЯЗ: ПІВДЕННЕ, м., Харківська обл. (7 705 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – *Південна залізниця*
Назовнича схема: *Південна → Південне*

БП:
Місто засноване 1963 р. шляхом об’єднання поселень *Комарівки* та *Південного* (ГЕУ III, с. 30). Назву мотивовано ергонімом *Південна залізниця*.
ДП:
Назва теперішнього міста – трансонімізаційна. За просторовою характеристикою астіоніма прихована поселенська історія відомої принаймні з XVII ст. *Комарівки* (*Роз’їзд № 8*, *Роз’їзд Артемівка*) та репрезентанта ергонімного коду – поселення *Південного*, поіменованого за назвою *Південної залізниці.*
ІЗ:
Місто розташоване за 18 км. на південний захід від м. Харкова (пор. *південний* ‘який міститься, проходить і т. ін. у напрямку півдня, на південь від чого-небудь або на півдні чогось’ (СУМ VI, с. 378).
Попередник м. *Південного* – с-ще *Південне* (*Южне*) засноване 1906 р. та отримало назву як від найменування *Південної залізниці*, так і від місця свого розташування – на південь від поселень *Липова Роща, Високий, Зелений Гай.*

312. ПІДГАЙЦІ

ЯЗ: ПІДГАЙЦІ, м., Тернопільська обл. (2 688 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕК)
Мікрокод: «Локальні назви» (ЛН)
Базова локальна назва – *підгайці*
Назовнича схема: *підгайці → Підгайці*

БП:
Назву теперішнього міста зафіксовано в джерелах 1397 р.: *Podhayce* (AGZ I, с. 13); 1444 р.: *Podhajce* (ZDM VIII, с. 297). Астіонім мотивовано локальною назвою *підгайці.*

ДП:
Локальна назва *підгайці* ‘люди, що поселилися під гаєм’ утворена від апелятива *підгайці*, що вказував на місце проживання першопоселенців; пор. діал. *підгайці* ‘місце біля гаю’ [Шульгач 2001, с. 107].
ІЗ:
Імовірною є мотивація назви поселення катойконімом *підгайці* ‘вихідці, переселенці з *Підгаю*’ [Худаш 2006, с. 184].
Ведучи мову про *Тудинку* як про первісну назву *Підгаєць* (до 1397 р.), краєзнавці, очевидно, мали би розглядати не ойконім, а колишній мікротопонім – частину *Старого міста* (*Tudynka*, część *Staregomiasta w pow. podhajeckim* (SG XII, s. 608).
Сьогодні *Підгайці* є *найменшим містом Тернопільщини*.

313. ПІДГОРОДНЕ

ЯЗ: ПІДГОРОДНЕ, м., Дніпропетровська обл. (19 322 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *го́род*
Назовнича схема: *під город[ом] → підгородне → Підгородне*

БП:
На початку XVII ст., на осідках козацьких зимівників та хуторів (відомих як *Богородицькі хутори*), біля колишнього губернського *го́рода Катеринослава*, було засновано державну військову слободу *Підгородну*, теперішнє місто *Підгородне* (ГЕУ ІІІ, с. 39), північне передмістя *Дніпра*. Астіонім мотивовано словосполукою *під го́родом.*
ДП:
Значення словосполуки *під городом* – ‘розташований *під го́родом* (під містом)’, ‘приміський’.
ІЗ:
Однойменних ойконімів сьогодні в Україні декілька: *Підгородне* (Вл.), колишнє *Підгородненська Волька*, яке Віктор Шульгач пов’язує з прикметником *підгородний* < *город*, хоча, зважаючи на поселення *Городне* (*Городнє*) в цьому ж районі, допускає й зв’язок між двома поселеннями [Шульгач, с. 107]. *Підгородне* (Тр.) колись іменувалося *Підгородичі*, далі – за іменем власника – *Янівка, Іванівка*, тепер село *під Тернополем* офіційно названо *Підгородним*. А ще відомі села *Підгородне* (Днц., Жт., Лв.), *Підгородна* (Мк.).
Яскравою сторінкою культури *Підгородного* було кобзарство. Тому сьогодні радо вітається дескрипція *місто кобзарів*.

314. ПОГРЕБИЩЕ

ЯЗ: ПОГРЕБИЩЕ, м., Вінницька обл. (9 514 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – *Погребище*
Назовнича схема: *Погребище → Погребище*
Контроверсія: ЛнАрК (АпАр)

БП:
Поселення вперше згадано в писемних джерелах 1545 р. (Отаман., с. 32) [Дика 2009, с. 129]. Астіонім мотивовано мікротопонімом *Погребище.*
ДП:
Базовий мікротопонім утворено від апелятива **погребище* ‘місце, де були погреби (землянки)’ [Лучик 2014, с. 382], похідним від *погріб* ‘погріб’ (Гр. III, с. 235); ‘т.с., що льох’ (СУМ VI, с. 723), де *льох* ‘*ист.* підземні сховища чого-небудь’ (СУМ IV, с. 587). Зарахування назви теперішнього міста до астіонімів-репрезентантів мікротопонімного коду підтверджує побутування відомого з середини XVI ст. урочища *Погребище* [ЕІУ].
ІЗ:
Дослідники схильні виводити походження назви поселення не лише від мікротопоніма, але й безпосередньо від утраченого апелятива **погребище* [Лучик 2014, с. 382].
Відоме припущення, що теперішнє місто засновано на місці знаного з XII ст. поселення *Рокитня* (ГЕУ III, с. 51). Легенди розповідають, що *Погребище* – це залишки *погребів* спаленої монголо-татарською ордою *Рокитні*.

315. ПОДІЛЬСЬК

ЯЗ: ПОДІЛЬСЬК, м., Одеська обл. (40 406 жит.)

Хоронімний код (ХК)
Базовий хороні м – *Поділля*
Назовнича схема: *Поділля + -ськ → Подільськ*

БП:
Поселення відоме з 1779 р. як *Бірзула* (ГЕУ II, с. 207) або *Бірзолове, Бірзулове* [Янко 1998, с. 190]; 1935 р. зі спорудженням залізничної станції перейменоване на *Котовськ*. Теперішня назва – з 2016 р. Астіонім мотивовано хоронімом *Поділля.*
ДП:
Базовий хоронім *Поділля* – назва історико-географічної області України (місто розташоване на південному сході Подільської височини).

ІЗ:
Зі всіх запропонованих варіантів для перейменування міста (*Бірзула, Покровськ, Успенськ*) *Подільськ* отримав найбільше схвалення серед місцевого населення.

316. ПОКРОВ

ЯЗ: ПОКРОВ, м., Дніпропетровська обл. (40 857 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, гортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий агіонім – *Покров*
Назовнича схема: *Покров → Покров*

БП:
На прадавніх українських землях наприкінці XIX ст. виявили багаті родовища марганцевої руди, що спричинило заснування низки робітничих поселень (*Перевізькі Хутори, Чортомлик, Підгірна, Причепилівка, Покровське*, *Покровські копальні*, *Олександрівка* (*Олександрівська дільниця Максимівського рудника*), *Гірницьке, Рудник, Рудник імені Орджонікідзе*, *Червоний Гірник*), об'єднаних 1934 р. у місто *Орджонікідзе* (ГЕУ II, с. 464). 2016 р. – перейменовано на *Покров*.
ДП:
Свято *Покрови*, з яким пов'язана назва поселення, сягає X ст. і спирається на подію, що, за відомою легендою, відбулася в Константинополі. Місто оточили чужинці, Божа Мати, щоб урятувати християн, які молилися на всеношній у Влахерській церкві, покрила їх своїм омофором. Це був знак перемоги. Невдовзі поспіли воїни-захисники й звільнили населення від нападників.
ІЗ:
Назва сьогоднішнього міста пройшла шлях: *Покровське* (1775 р.) → *Рудник* «*Покровські копальні*» (1886 р.) → *рудник ім. Орджонікідзе* (1934 р.) → м. *Орджонікідзе* (1934 р.) → м. *Покров* (2016 р.).

317. ПОКРОВСЬК

ЯЗ: ПОКРОВСЬК, м., Донецька обл. (61 770 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий агіонім – *Покров*
Назовнича схема: *Покров + -ськ → Покровськ*

БП:
Споруджену в другій половині XIX ст. станцію *Гришине* (ГЕУ II, с. 211) поіменовано за назвою найближчого до неї на той час села. Від 1875 р. цю назву перейняло на себе пристанційне поселення *Гришине*. Протягом 1934–1938 рр. – *Постишеве*, згодом – *Красноармійське, Красноармійськ*. Теперішню назву *Покровськ* місто отримало 2016 р.
ДП:
Свято *Покров Святої Богородиці* відзначають ще з давньоукраїнських часів, возвеличуючи святий омофор Богоматері, яким вона покриває й захищає людей. Водночас із 1999 р. цей день у нашій державі – свято українського козацтва, День створення Української Повстанської Армії, а з 2014 р. – День захисника України.
ІЗ:
Місто розташоване в західній частині Донецької обл., що спричинило дескрипцію *західні ворота Донбасу*.

318. ПОЛОГИ

ЯЗ: ПОЛОГИ, м., Запорізька обл. (19 330 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *пологи*
Назовнича схема: *пологи → Пологи*

БП:
На лівому березі р. Кінська у зв'язку зі спорудженням наприкінці XIX ст. (1887 р.) залізниці та залізничної станції засноване пристанційне поселення, яке переросло в теперішнє місто (упродовж 1933–1937 рр. – *Чубарівка*) (ГЕУ III, с. 60). Назву мотивовано апелятивом (географічним терміном) *пологи*.
ДП:
Значення базового апелятива *пологи* 'рівнина на підвищенні; пологий берег річки; низовина' (Громко та ін., с. 156), 'рівнина на схилі гори' (Черепанова, с. 175), 'низинна рівнина на лівих берегах рік', 'степова рівнина, низовина, що полого, поступово спускається до берега річки' (СУМ VII, с. 90), пор. *поліг* 'низинна місцевість біля ріки; рівнина' (Марусенко, с. 243).
ІЗ:
Відома версія, що назва трансонімізаційна: місто поіменоване його будівничими, вихідцями із сіл *Пологи-Вергуни* та *Пологи-Яненки* Київщини, в пам'ять про їхню малу батьківщину.

319. ПОЛОННЕ

ЯЗ: ПОЛОННЕ, м., Хмельницька обл. (20 620 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *полонь*
Назовнича схема: *полонь → Полонне*

БП:
Поселення 1149 р. уже було містечком [Торчинська, Торчинський 2008, с. 376]; 1169 р. засвідчене в Лаврентіївському літописі: *и приѣхаша к Полному* (ПСРЛ ІІ, с. 358); 1172 р. – в Іпатіївському літописі: *приѣхаша к Полоному* (ПСРЛ І, с. 556); в інших джерелах фіксувалося як *Полони, Полъный, Полонная, Полонное Великое, Полонное Новое, Полонный градъ Полоная, Полонное, Polonne, Polonnaja, Polemno* або *Polone, Полонне* [Торчинська, Торчинський 2008, с. 376]. Археологи ведуть мову про 998 рік як про час імовірного заснування *Полонного*. Його назву мотивовано апелятивом *полонь*.
ДП:
Значення базового апелятива *полонь* – ‘чисте безлісе місце, луг, сіножать, пасовисько’ [Янко 1998, с. 282; Торчинська, Торчинський 2008, с. 376].
ІЗ:
Базовими для назви поселення могли бути апелятиви з подібним значенням *полонина* ‘лука, луг’, ‘гірська рівнина’; *полоня* ‘відкритий простір, який не поріс деревами й кущами’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 107] тощо.
Народна етимологія пов’язує ще назву міста з етнонімом *поляни* або зі статусом його мешканців – *полоненими*.

320. ПОЛТАВА

ЯЗ: ПОЛТАВА, м., обласний центр Полтавської обл. (288 324 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Лтава* <Лътава***
Назовнича схема: *По-* + **Лтава → Полтава*

БП:
Літописну *Л(ъ)таву* в Переяславській землі, згадану 1174 р.: *и переѣха Вырсколъ оу Лтавы* (ПСРЛ ІІ, с. 568–569), дослідники розглядають як утрачений гідронім **Лътава* [Лучик 2014, с. 384] або як поселення, на теренах якого заснована теперішня *Полтава* [ЕСЛГНПР 1985, с. 83]. Сучасна назва міста вперше зафіксована історичними джерелами 1618 р. [Никонов 1966, с. 337]. Найвірогідніше її мотивовано гідронімом **Лтава*.
ДП:
У гідронімі *Л(ъ)тава* – балто-слов’яно-германський корінь **lŭt-* на позначення заболоченості. О. Стрижак веде мову про лат. *lŭtum* ‘болото, грязь, грузь, глина’, *lŭteus* ‘глинястий, глиняний, кальний, заболочений, пустий’; лит.

liutýnas ‘калюжа’; індоєв. **lat* ‘вологий (ґрунт)’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 83]. Префікс ***По-*** в астіонімі вказує на просторову ознаку.

ІЗ:

В. Петров уважав ойконім похідним від назви невеликої річки *Полтавки*, притоки Ворскли, при гирлі якої засновано місто [Петров 2013, с. 115].

321. ПОМІЧНА

ЯЗ: ПОМІЧНА, м., Кіровоградська обл. (8 994 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Помічна*
Назовнича схема: *Помічна → Помічна*

БП:

Поселення засноване 1868 р. (ГЕУ ІІІ, с. 69) та перейняло на себе назву пристанційного селища *Помічна*. Етимон назви поселення – гідронім *Помічна*, л. Чорного Ташлика л. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 437).

ДП:

Генезу гідроніма вчені пояснюють посередництвом укр. діал. *помок* ‘скріплені між собою в’язки горсток конопель, прикладених дерном і занурених у воду річки чи ставка для вимочування’ < *мочити, мокнути*, або рос. географічним терміном *помош* ‘низовинне болотисте місце’ < *мох* [Лучик 2014, с. 386]. Л. Масенко, розглядаючи варіанти гідроніма *Помічна / Помошна / Помішна*, розмірковує про імовірність мотивації назви річки рос. апелятивом *помошь, помошье* ‘широке мохове болото’ (Даль ІІІ, с. 273) або укр. прикметником *помічний* ‘який допомагає при хворобах, цілющий’ (Гр. ІІІ, с. 298) [Масенко 1977, с. 179].

ІЗ:

Народні перекази пов’язують назву поселення з *поміччю* ‘допомогою’, яку надавали місцеві селяни осілим біля фортеці св. Єлисавети запорозьким козакам.

322. ПОПАСНА

ЯЗ: ПОПАСНА, м., Луганська обл. (20 600 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Попасна***
Назовнича схема: *Попасна → Попасна*

БП:

Хутір *Кленовий* був попередником теперішнього міста *Попасна*. Поселення засноване 1878 р. (ГЕУ ІІІ, с. 70), а його назву мотивовано мікротопонімом

(назвою місцевості) *Попасна*, утвореним від апелятива *попас.* Хутір поперемінно іменувався то *Кленовий*, то *Попасний*, упродовж 1938–1943 рр. – *імені Л. П. Кагановича*.

ДП:

Попас ‘місце для випасання худоби; пасовисько, випас’ (СУМ VII, с. 183), пор. *попасок* ‘місце, де випасають корів’ (Данилюк, с. 75).

ІЗ:

Первсісно *Попасною* іменувалася не лише станція Донецької Кам’яновугільної залізниці, прокладеної на землях х. *Кленового,* але й місцевості, відома ще 1795 р. як «*пустка Попасна*».

323. ПОЧАЇВ

ЯЗ: ПОЧАЇВ, м., Тернопільська обл. (7 735 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Почай*
Назовнича схема: *Почай + -ів → Почаїв*

БП:

Поселення відоме з 1450 р. (ГЕУ III, с. 74); *Poczeiew,* 1533 р. (ŹDź. XIX, с. 138). Його назву мотивовано антропонімом *Почай* (Мор., с. 155).

ДП:

Ім’я *Почай* утворено від дієслова *почаяти / чаяти* ‘чекати, сподіватися’ (ЕСУМ VI, с. 286), тобто йдеться про імена та імена-прізвиська, які вказували на ставлення батьків до новонародженого; пор. ще хрв. *Poćaj* (Leks., с. 516), укр. *Нечай* (АЮЗР VI/1, с. 250). Відоме припущення й про відкомпозитне походження антропоніма *Почай*, що могло постати від якогось із двоосновних імен на зразок **По[зна]чай, *По[чѧ]чай* тощо [Худаш, Демчук 1991, с. 182–183].

ІЗ:

Народні перекази пов’язують назву поселення з напівлегендарним гідронімом *Почайна*, із перенесенням назви зруйнованого монастиря з берегів київської ріки на новозасновану обитель; з появою на горі, де тепер розташована лавра, Пречистої Діви або *Поча-Діви*; з заселеною болотистою місцевістю під горою, названою *почею* тощо.

324. ПРИВІЛЛЯ

ЯЗ: ПРИВІЛЛЯ, м., Луганська обл. (6 970 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з образним значенням

Базовий апелятив – *привілля*
Назовнича схема: *привілля → Привільне → Привілля*

БП:
Зимівник Кальміуської паланки Війська Запорозького Низового, що згадується 1695 р. як займище *Асесорське*, відоме згодом як *П'ята Рота* [Янко 1998, с. 287], від 1753 р. стало офіційно іменуватися *Привільне*, тепер – місто *Привілля*. Назву мотивовано апелятивом *привілля*.
ДП:
Привілля – 'широке, просторе місце, безмежний простір'; пор. *привільний* 'безмежний, широкий (про який-небудь простір); вільний, нічим не обмежений; величавий, роздольний' (СУМ VIII, с. 574).
ІЗ:
У найдавнішій назві поселення – *Займище Асесорське на Донці* – згадка про головну водну артерію Східної України – *Сіверський Донець*; у теперішньому *Привільному* – вказівка на великі, необжиті простори, на яких споруджено місто.

325. ПРИЛУКИ

ЯЗ: ПРИЛУКИ, м., Чернігівська обл. (56 270 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *прилѫкъ*
Назовнича схема: *прилѫкъ → Прилѫкъ → Прилука → Прилуки*

БП:
Поселення вперше засвідчено у джерелах 1092 р.: *Прилѫкъ* (ПСРЛ I, с. 248) [ЕСЛГНПР 1985, с. 110]. Його назву мотивовано апелятивом *прилук*.
ДП:
Найвірогіднішою є мотивація астіоніма давньоукр. *прилѫкъ* (< спільнослов. **priląk / *priluk*) 'край закруту, луки, урвища', 'місце, протилежне мисові' (Мурзаев, с. 459) [ЕСЛГНПР 1985, с. 111].
ІЗ:
Структура назви дозволяє розмірковувати і про прийменниково-іменникову конструкцію *при луці* як етимон цієї власної назви у знач. 'поселення, засноване при луці', 'поселення біля луки', де лука 'річкова дуга' [Никонов 1966, с. 341]..

326. ПРИМОРСЬК

ЯЗ: ПРИМОРСЬК, м., Запорізька обл. (11 995 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)

Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базова лексема – *приморський < при морі*
Назовнича схема: *приморське → Приморське → Приморськ*

БП:
Поселення відоме з 1822 р. (ГЕУ ІІІ, с. 84). До того часу, щонайменше з 1780 р., це було село *Обиточне* [Янко 1998, с. 288], поіменоване за назвою р. *Обитічної*, яка впадає в цьому місці в Азовське море (СГУ, с. 393). 1822 р. (за іншими відомостями – 1821 р.) замешкані тут ногайці спричинилися до перейменування поселення на *Ногайськ*. Назву *Приморське* (з 1964 р.), згодом – *Приморськ* (з 1972 р.) мотивовано прикметником *приморський* похідним від прийменниково-іменникової сполукою *при морі*.
ДП:
Значення етимона *при морі / приморський* ‘розташований біля моря’ (СУМ VII, с. 680). *Приморськ* – місто при Азовському морі.
ІЗ:
Приморськ сьогодні – одне з найчистіших місць відпочинку на Азовському морі, тож не випадково його називають *перлиною Азовського моря*.

327. ПРИП’ЯТЬ

ЯЗ: ПРИП’ЯТЬ, м., Київська обл. (0 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Прип’ять*
Назовнича схема: *Прип’ять → Прип’ять*

БП:
Засноване 1970 р. у зв’язку з будівництвом Чорнобильської АЕС (ГЕУ ІІІ, с. 86) і відселене 1986 р. у зв’язку з вибухом 4 блоку АЕС, місто було поіменоавано за назвою р. *Прип’ять* (СГУ, с. 446–447).
ДП:
Гідронім *Прип’ять* має декілька тлумачень, з-поміж яких найобґрунтованішою є мотивація назви ріки праслов. **pri-pętь* (<**pri-pę-tь*) ‘припинати, прив’язувати’, пор. праслов. *pętь* ‘напинати’ < індоєв. **(s)pen-* ‘натягувати, прясти’; укр. діал. *прип’ять* ‘прив’язь’ (ЕСУМ IV, с. 651) [ЕСЛГНПР 1085, с. 11; Карпенко О. П. 2003, с. 172; Лучик 2014, с. 391; Шульгач 1998, с. 224].
ІЗ:
Трагічні події Чорнобильської катастрофи стали причиною іменування *Прип’яті – покинуте місто, мертве місто, місто-привид*.

328. ПУСТОМИТИ

ЯЗ: ПУСТОМИТИ, м., Львівська обл. (9 453 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – місцевість ***Пустомито(и)***
Назовнича схема: ***Пустомито(и) → Пустомити***

БП:
Поселення відоме з 1441 р.: *Pustomita* (AGZ XIV, с. 31), 1785-1788 рр., *Pustomyty* (ЙМ, с. 51). Його назву мотивовано мікротопонімом *Пустомити*.
ДП:
Мікротопонім *Пустомити* або *Пустомито* утворено від апелятивної словосполуки *пусто(є) + мито > пустомито* зі знач. ‘місце, де колись збирали королівське мито’ [Худаш 2006, с. 214].
ІЗ:
М. Янко припускає, що засноване в середині XV ст. (ГЕУ ІІІ, с. 105) поселення *Пустомити* свого часу іменувалося *Мито* як місце давньої *митниці* [Янко 1998, с. 292]. На думку В. Лучика, астіонім мотивовано географічним терміном **пустомит* ‘місце, митниця, де не збирали мито або воно було мізерним’ чи незафіксованим прізвиськом **Пустомит* [Лучик 2014, с. 394]. В. Шульгач, аналізуючи ойконіми Волині *Пустомити* та *Пустомитів*, веде мову про назви з другим компонентом *мито* ‘місце, де збирали мито’ [Шульгач 2001, с. 114]. Тож дослідники, загалом погоджуючись, що в назві теперішнього міста збережено колишній мікротопонім, не доходять спільної думки, чому насправді „*мито було пусте*”.

329. ПУТИВЛЬ

ЯЗ: ПУТИВЛЬ, Сумська обл. (15 778 жит.)
Друга половина XII – початок XIII ст. – столиця Путивльського удільного князівства

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Путивъ* / **Путимъ*
Назовнича схема: ****Путивъ* / *Путимъ + *-jь → Путивль***

БП:
Поселення засвідчене в давніх літописах 1146 р. як *Путивль / Путимль*: *къ Поутивлю* (ПСРЛ ІІ, с. 333); *поидоша Путимлю* (ПСРЛ І, с. 108) [ЕСЛГНПР 1985, с. 112]. Історики стверджують, що воно засноване ще раніше – 989 р. У XII–XIII ст. – одне з найбільших укріплень Чернігово-Сіверської землі, центр Путивльського удільного князівства. Назву мотивовано антропонімом **Путивъ* / **Путимъ* [Іваненко 2017, с. 229].

ДП:
**Путивъ* / **Путимъ* – відкомпозитні деривати якогось зі слов'янських автохтонних імен-композитів на взірець **Путивой, *Путимыслъ*. Первісну апелятивну семантику компонента *Пути-* виводять із праслов. *pǫtь* < індоєв. **pont-* 'дорога, брід, міст'; пор. **pent-* 'ступати, йти' (ЕСУМ IV, с. 642).
ІЗ:
Фінальний компонент *-ль* не дає жодних шансів етимологічним дискусіям про гідронімну трансонімізацію (від назви річки *Путивльки*, яка сама є відойконімним похідним утворенням [ЕСЛГНПР 1985, с. 112]) та народній етимологізації, що пов'язує назву міста з легендою про заснування поселення *на путі*.
Образна дескрипція *град Ярославни* нагадує про героїчну історію *Путивля*, про доньку галицького князя Ярослава Осмомисла *Євфросинію Ярославну* та легендарний твір «Слово о полку Ігоревім».

330. П'ЯТИХАТКИ

ЯЗ: П'ЯТИХАТКИ, м., Дніпропетровська обл. (19 003 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – **п'ятихатки < п'ять хат*
Назовнича схема: **п'ятихатки → П'ятихатки*

БП:
Поселення засноване 1886 р. (ГЕУ ІІІ, с. 108) як пристанційне селище Придніпровської залізниці. Його назву мотивовано апелятивом **п'ятихатки,* похідним від словосполуки *п'ять хаток*.
ДП:
Словосполука *п'ять хаток* як етимон назви поселення вжита зі значенням 'небагато хат'.
ІЗ:
Версія про *п'ять перших побудованих хат* видається вмотивованою, однак кожне із теперішніх чотирьох поселень *П'ятихатка* й одинадцятьох *П'ятихатки* мають таку ж інтерпретацію. Гадаємо, що творення багатьох *П'ятихаток* відбулося не тільки внаслідок відбиття в назві кількісної ознаки 'поселення з малою кількістю (п'ять) хат', але й у результаті міграційних процесів – іменування осель за аналогією до відомих.
В. Лучик розмірковує про сакральність у тюркській культурно-історичній традиції числа 'п'ять' та її вплив на творення ойконімів на сході, півдні та в центрі України [Лучик 2014, с. 396].

331. РАВА-РУСЬКА

ЯЗ: РАВА-РУСЬКА, м., Львівська обл. (8 647 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Рава*
Базовий атрибутивний компонент – *Руська*
Назовнича схема: *Рава + Руська → Рава-Руська*

БП:
Поселення відоме з 1455 р. (ГЕУ ІІІ, с. 109). Опорний компонент назви мотивовано назвою ріки *Рава.*
ДП:
Гідронім *Рава* учені пов'язують з лат. *rava* 'болотна вода'; слвц. *riava, rava* 'гірський потік' з покликанням на індоєв. **rōu* 'спокійний' [Лучик 2014, с. 396]. Про гідроніми з компонентом *Рав- / Ров-* розмірковував В. Петров: до річкових назв, які знаходять собі пояснення в балтійських мовах, належить р. *Рава* (басейн р. Вісли); р. Равка, притока р. Бзури, з містом на ній *Рава* <…>. Цим назвам відповідає в балтійських мовах лит. *rova* 'вода, яка лишається на полях і після водопілля', лат. *rāwa* 'болото, калюжа, стояча іржава вода', *rāws* 'болотяний', *rāwene* 'болото' [Петров 2013, с. 118].
ІЗ:
Назва – трансонімізаційна. Атрибутивний компонент *Руська* протиставляє її відомій з XIII ст. *Равi-Мазовецькій* (*Rawa Mazowiecka*).

332. РАДЕХІВ

ЯЗ: РАДЕХІВ, м., Львівська обл. (9 735 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Радех*
Назовнича схема: *Радех + -ів → Радехів*

БП:
Назву поселення засвідчено у писемних джерелах кінця XV ст.: *Radzechow*, 1493 р. (AGZ XIX, с. 412). Її мотивовано антропонімом *Радех.*
ДП:
Радех (пол. *Radziech* (Mal., с. 73) – суфіксальний дериват особової власної назви *Радъ* (Мор., с. 164), утвореної від якогось із давніх слов'янських особових імен-композитів типу *Радивой, Радиградъ, Радимилъ, Радимиръ, Радобудъ* (Мор., с. 162, 163), *Bohurad, Domarad* (Sv., с. 83). Первісну апелятивну семантику компонента *Рад-, -rad* виводять з праслов. *radъ* 'радий' (ЕСУМ V, с. 11).

ІЗ:
Народноетимологічна версія походження назви міста побудована на «грі слів» *радо ховатися*.
Сьогодні, як і в XIX ст., інфраструктура поселення, особливо центральної його частини, сприяє побутуванню дескрипції *місто-сад*, а відома пісня «Ой, то *Радехів*, ой то не місто не село…» – гумористичної дескрипції *не місто не село.*

333. РАДИВИЛІВ

ЯЗ: РАДИВИЛІВ, м., Рівненська обл. (10 498 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Радивил*
Назовнича схема: *Радивил + -ів → Радивилів*

БП:
Поселення відоме з 1564 р. (ГЕУ ІІІ, 394): *отъ мѣстечка Радивилова* (Опись, с. 13) [Пура 1991, с. 55]; упродовж 1940–1993 рр. перейменоване на *Червоноармійськ*. Назву мотивовано антропонімом *Радивил*.
ДП:
Антропонім *Радивилъ* (Мор., с. 162) – давньослов'янське композитне ім'я з компонентами *Рад(и)-* 'радісний, радий'; *-ви(е)лъ* 'веліти; наказувати'.
ІЗ:
Поіменування міста пов'язують з постаттю *Миколи-Христофора Радзивілла Чорного*, державного, військового і політичного діяча Великого князівства Литовського, представника княжого роду *Радзивилів*.

334. РАДОМИШЛЬ

ЯЗ: РАДОМИШЛЬ, м., Житомирська обл. (14 348 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов'янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – **Радомислъ*
Назовнича схема: **Радомислъ + -*jь → Радомисль → Радомишль*

БП:
Замок, що наприкінці XIV ст. за правління київського князя Володимира Ольгердовича започаткував майбутнє місто напроти літописного *града Мичьска* або *Микгорода* [Похилевич 1864, с. 108], писемно засвідчений в історичних джерелах 1593 р.: *Radomyś* [Купчинська 2016, с. 753]. Назву мотивовано антропонімом **Радомислъ*.

ДП:
Антропонім **Радомислъ* – ім'я-композит з компонентами *Рад(о-), -радъ* 'радісний, радий' (пор. *Bolerad, Četorad, Lutorad* (Sv., с. 83) та *-мыслъ* 'мислити' (пор. *Čěmysl*, *Danemysl*, *Hodomysl* (Sv., с. 81).
ІЗ:
Народний переказ пов'язує з'яву міста *Радомисля / Радомишля* з «радісною мислею», що «сподвигла *мичан* на потребу оселитися на новому, більш підвищеному, березі», однак така версія відразу має і спростування, бо сумнівно, щоб «радісна мисль» одночасно спричинилася до заснування *Радомишля* на Житомирщині й на Волині (*Радомысльские гаи*, 1535 р. [Шульгач 2001, с. 115]), а також однойменних поселень у Польщі, Чехії, на Балканах.
Ойконімотвірна модель на ***-*jь*** на час заснування *Радомисля / Радомишля* та поширення його назви на *Мичеськ* (*Микгород*) уже не була продуктивною. Тож не виключаємо ймовірність утворення астіоніма тільки за аналогією до архаїчних посесивів.

335. РАХІВ

ЯЗ: РАХІВ, м., Закарпатська обл. (15 489 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Рах*
Назовнича схема: *Рах* + *-ів* → *Рахів*

БП:
Найдавніше повідомлення про назву поселення засвідчене в писемних джерелах від 1447 р.: *Racho* (Дэже, с. 266). Її мотивовано антропонімом *Рах*.
ДП:
Слов'янська автохтонна особова назва *Рахъ* (Мор., с. 167; Туп., с. 391), блр. *Рах* (Бір., с. 350), пол. *Rach* (SSNO IV, с. 409), чес. *Rach* (Sv., с. 293), хрв. *Rach* (Leks., с. 541) – дериват якогось із імен-композитів, як-от: *Радимиръ, Раножиръ, Растимиръ, Ратиборъ* та ін. [Худаш 1995, с. 174]. Оскільки відкомпозитний компонент *Рахъ* міг утворитися від імен-композитів з препозиційним *Ради-, Рано-, Расти-, Рати-* тощо, проблематично визначити його первісну апелятивну семантику. В. Лучик уважає, що гіпокористик *Рах* міг утворитися і від християнського імені *Рафаїл* [Лучик 2014, с. 399]. Щоправда, у словнику Івана Трійняка (Тр., с. 310) не знаходимо підтвердження цієї думки.
ІЗ:
Топонімічні легенди пов'язують генезу астіоніма з рухом опришків, які нібито *рахували* тут відібране у багатіїв добро та ділили його поміж бідняками, або з

купецькими караванами, що на шляху з Трансильванії та Угорщини до Галичини зупинялися тут й у цій місцевості *рахували* свої прибутки.
Географічне розташування найбільш високогірного міста нашої держави (340 м. над рівнем моря) покликало до життя дескрипцію *найвище місто України*. За 18 км. від *Рахова* в селі *Ділове* встановлено пам'ятний знак із вказівкою на географічний центр Європи: «Постійне, точне, одвічне місце. Центр Європи, визначений дуже точно за допомогою спеціального приладу, створеного в Австрії та Угорщині, зі шкалою меридіанів та паралелей. Рік 1887». Тож *Рахів* ще умовно називають *центром Європи*.

336. РЕНІ

ЯЗ*:* РЕНІ, м., Одеська обл. (18 530 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *рень*
Назовнича схема: *рень → Рені*

БП:
Поселення відоме в історичних джерелах з XVI ст. (1548 р.) (ГЕУ III, с. 123), хоча краєзнавці ведуть мову про побутування тут річкової пристані ще в києво-руський період то зазначають, що якийсь час *Рені* іменувалося *Тамаров* [Янко 1998, с. 297], чи *Томаров*, вірогідно, в часи захоплення міста Османською імперією. Астіонім мотивовано географічним терміном *рень*.
ДП:
Значення апелятива *рень* < д.-р. *рѣнь* В. Лучик визначає як 'гравій; пристань' (за Ю. Карпенком та ін.), або як 'мілина, низький берег' (за С. Вербичем [Вербич 2013, с. 93]) [Лучик 2014, с. 400], пор. також: *ринь* 'насип – «odsypisko» – на ріці Дністрі, принесений водою з яру, який має вихід в русло ріки; складається переважно з піску і каміння завбільшки з кулак'; *рінь* 'височина з білого каміння – опоки'; 'берег, накритий галькою'; 'відклади гальки'; 'дрібні камінці' (Марусенко, с. 246, с. 247).
ІЗ:
Очевидно, засноване на лівому березі Дунаю, між гирлом р. Прут і оз. Кагул, поселення заховує у своїй назві природну специфіку своєї території.

337. РЕШЕТИЛІВКА

ЯЗ: РЕШЕТИЛІВКА, м., Полтавська обл. (9 310 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Решетило*

Назовнича схема: *Решетило + -івк-а → Решетилівка*

БП:
Поселення відоме з кінця XVI – першої половини XVII ст. (ГЕУ III, с. 124). Воно отримало назву від імені засновника *Решетило* (Редько, с. 888).
ДП:
Антропонім *Решетило* мотивовано дієсловом *решетити* в котромусь із його значень ‘*розм*. пробивати дірки в багатьох місцях’ (СУМ VII, с. 524); ‘перед покриттям даху соломою, прокладати на латах очеретом або тонким хворостом, щоб солома мала на чому триматися’ (Гр. IV, с. 14); ‘виготовляти решета’; ‘знешкоджувати ворога’.
ІЗ:
За народними переказами, хутір заснував козак-пластун *Решетило*. Ще одна версія виводить назву населеного пункту від вислову *решетити тканину*, тобто з’єднувати два шматки матерії мережками (техніка вишивання, яка передувала знаменитому решетилівському візерункові білим по білому).

338. РЖИЩІВ

ЯЗ: РЖИЩІВ, м., Київська обл. (7 447 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Ржище*
Назовнича схема: **Ржище + -ів → Ржищів*
Контроверсія: ЛнАрК

БП:
Поселення засноване, ймовірно, на місці літописного городища *Іванъ*, на горі *Іванъ*, або *Івангорі*, 1151 р. [ЕСЛГНПР 1985, с. 63]. Про його помонгольське відродження та теперішню назву відомо з 1580 р. Астіонім, найімовірніше, мотивовано антропонімом *Ржище.*
ДП:
Особова назва *Ржище* (пор. сучасні прізвища *Ржищев*, *Ржиський*; пол. *Rżysko*, *Rżyski* (Rymut II, с. 385) походить від апелятива *ржище, ржисько* ‘поле, з якого скосили жито, пшеницю або іншу культуру’ (< д.-р. *ръжь, рожь* ‘хлібна колосова рослина; жито в зерні’ < праслов. **rъžь* ‘жито’) (ЕСУМ V, с. 102).
ІЗ:
Суфікс ***-ів*** міг виконувати в астіонімі формальну функцію, а назву поселення мотивовано географічним терміном *ржище* ‘поле після скошення збіжжя, стерня’ [Лучик 2014, с. 400].
Відома гіпотеза про імовірність трансформації літописної назви поселення *Вжище* у теперішню *Ржищів* під впливом пол. *Rźesza* ‘натовп’ [Похилевич 1864, с. 49–50].

239. РІВНЕ

ЯЗ: РІВНЕ, м., обласний центр Рівненської обл. (246 003 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (АпК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базова лексема – *рівний*
Назовнича схема: *рівне → Рівне*
Контроверсії: МтК / АІК

БП:
Поселення відоме щонайменше з XIII ст.: *Ровно,* 1282 р. (Семенов IV, с. 300); *in Rowne*, 1283 р. (МРН I, с. 815) [Пура, с. 81]. До 1991 р. уживався русифікований варіант назви – *Ровно*. Її мотивовано давньоукр. прикметником *ровьныи* > *рівний.*
ДП:
Значення етимона *рівний* ‘який не має западин і підвищень; який не має викривлень, закрутів; прямий; який не має нахилу; стрімкий’ (СУМ VIII, с. 548).
ІЗ:
Я. Пура допускає при творенні астіоніма посередництво мікротопоніма (урочище *Рівне*) або, що менш імовірно, – якогось із антропонімів *Рівний, Рівнюк, Рівник* тощо [Пура 1991, с. 81]. В. Ніконов пише про можливість утворення астіоніма від апелятива *рів* (як *Дубно, Ратно, Березно* тощо) [Никонов 1966, с. 354], де *рів* ‘довга глибока канава, розмита водою або викопана в землі’ (СУМ VIII, с. 547).
Побутує дескрипція-антонім, зосібно в молодіжному середовищі, *криве місто.*

340. РОВЕНЬКИ

ЯЗ: РОВЕНЬКИ, м., Луганська обл. (46 734 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **ровеньки*
Назовнича схема: **ровеньки → Ровеньки*
Контроверсія: ГК

БП:
Поселення відоме з 1705 р. (ГЕУ III, с. 137) як *Осиновий Ровеньок,* городок *Ровеньок* [Янко 1998, с. 299], слобода *Ровенецкая.* Мотивовано астіонім апелятивом **ровеньки.*

ДП:
Базовий апелятив **ровеньки* міг бути гіпотетичним географічним терміном **ровеньки* ‘невеличкі рівнинні ділянки’ [Лучик 2014, с. 402], формою множини демінутивного варіанта апелятива *ровень* ‘рівнина (в загальному значенні)’ (Громко та ін., с. 175; Марусенко, с. 247), ‘рівне поле, невелика рівнина’ (Черепанова, с. 195); пор. *ровінь* ‘рівнинна місцевість’ (Данилюк, с. 83).
ІЗ:
Відоме припущенння про утворення астіоніма від назви р. *Ровеньок*, п. Нагольної л. Міусу (СГУ, с. 465) [Янко 1998, с. 299].
Версія про заснування поселення розбійниками, злодіями, які живуть у ровах, – народноетимологічна.

341. РОГАТИН

ЯЗ: РОГАТИН, м., Івано-Франківська обл. (7 925 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Рогата*
Назовнича схема: *Рогата* + *-ин* → *Рогатин*

БП:
Поселення відоме з 1184 р. [Hornowa 1963, с. 336] або навіть ще з X ст. [Яцій 2015, с. 267], хоч архівні джерела зберегли писемні свідчення про його назву тільки з 1432 р.: *Rohatyn* (AGZ II, с. 94). Астіонім мотивовано антропонімом *Рогата.*
ДП:
Рогата (пор. *Рогатъ* (Мор., с. 168) – похідне суфіксальне утворення від антропоніма *Рогъ* (Мор., с. 168; Туп., с. 393), відкомпозитного деривата, що виник шляхом усічення давніх слов’янських імен-композитів з препозиційним або постпозиційним компонентом *Рог[о]-, -рогъ* на зразок *Роговладъ*, *Рогнѣдъ* (Мор., с. 168), *Brzmirog, Muszczyrog*, *Ostrorog*, *Skrobirog* (SSNO IV, с. 479). Первісна апелятивна семантика компонента *Рог-* співвіднесена з праслов. *рогъ* < індоєв. **rogo-s* ‘ріг’ (ЕСУМ V, с. 88).
І. Трійняк наводить ім’я *Рогата* як жіноче до чоловічого *Рогат* у переліку давніх рідкісних канонічних (Тр., с. 312).
ІЗ:
Легенда про *оленя-рогача*, який вивів з лісу заблукалу на полюванні дружину Ярослава Осмомисла, не тільки пояснила назву міста в дусі народної етимології, але й посприяла зображенню на його гербі та прапорі оленячих рогів. Печатку у вигляді оленячого рога з літерою R *Рогатин* має ще з 1415 р. Дескрипція, що віддавна зберігається за містом, хоч досі нема абсолютної

впевненості у її достовірності – *місто Роксолани*. Уважається, що саме звідси була викрадена та продана в турецьку неволю Настя Лісовська – *Роксолана*.

342. РОДИНСЬКЕ

ЯЗ: РОДИНСЬКЕ, м., Донецька обл. (10 114 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – шахта **«*Родинська»***
Назовнича схема: «*Родинська» → Родинське*
БП:
Поселення засноване 1950 р. (ГЕУ III, с. 138). Мотивом для його постання стала шахта «*Родинська*» № 2, споруджена на *Родинській* вугільній ділянці.
ДП:
Родинська вугільна дільниця була поіменована за назвою х. *Родіна* (рос. *Родіна* ‘Батьківщина’).
ІЗ:
Крім шахти «*Родинська*», місто об’єднало робітничі поселення шахт «Краснолиманська» та «Запорізька».

343. РОЖИЩЕ

ЯЗ: РОЖИЩЕ, м., Волинська обл. (12 710 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – назва місцевості ***Рожище***
Назовнича схема: *Рожище → Рожище*

БП:
Поселення відоме з XIV ст.: *Рожище*, 1322 р. [Шульгач 2001, с. 118]. В. Шульгач уважає, що найвірогідніше астіонім мотивовано мікротопонімом *Рожище.*
ДП:
Назву місцевості *Рожище* утворено від географічного терміна *рожище* ‘житня нива’, бол. *ръжище* ‘місце, де сіяли жито’, пор. *ржище* ‘т. с., що *ржисько*’, ‘вижате житнє поле’ (Аркушин II, 118) [Лучик 2014, с. 404].
ІЗ:
За народною етимологією назва міста пов’язана з *рожами*, з розташуванням *на розі*, *ровищами* тощо.

344. РОЗДІЛЬНА

ЯЗ: РОЗДІЛЬНА, м., Одеська обл. (17 751 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з локативним значенням
Базова лексема – *роздільна* < *розділ*
Назовнича схема: *роздільна → Роздільна*

БП:
Поселення засноване 1863–1865 рр. (ГЕУ ІІІ, с. 140), у період будівництва залізниці Одеса-Балта. Його назву мотивовано прикметником *роздільний.*
ДП:
Значення базової лексеми *роздільний* – ‘який ділиться на послідовні етапи або частини’ (СУМ VIII, с. 666).
ІЗ:
Доволі прозора версія постання назви міста може приховувати в собі щонайменше три мотиваційні історії: 1) залізниця ділить місто на дві майже однакові частини, неофіційно поіменовані *Цей бік* та *Друга Роздільна*; 2) у *Роздільній* залізниця розділяється на дві гілки: у бік Молдови і в бік Балти; 3) якийсь час станція іменувалася *Водо-Роздільна* [Горожанкіна 1976, с. 202–203; Лучик 2014, с. 404; Янко 1998, с. 301], що дає підстави вести мову про водний потік, який первісно розділяв територію на дві частини (можливо, теперішня безіменна притока Хаджибейського лиману, яка бере початок від середини *Роздільної* [Лучик 2014, с. 404], чи озеро, на якому збудовано водокачку і яке в посушливі роки пересихало та спричиняло утворення двох басейнів, розділених смугою суходолу [Янко 1998, с. 301]).

345. РОМНИ

ЯЗ: РОМНИ, м., Сумська обл. (40 497 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Ромен*
Назовнича схема: *Ромен → Ромен → Ромни*

БП:
Літописний *градъ* уперше з’явився на сторінках давніх документів 1096 р.: *ко Ромну* (ПСРЛ І, с. 250) [ЕСЛГНПР 1985, с. 116]. На початку XVIII ст. (з 1708 р.) засвідчена сучасна форма: *въ Ромнахъ, изъ Роменъ* [Іваненко 2017, с. 237]. Дослідники найвірогіднішою вважають мотивацію астіоніма гідронімом *Ромен*, п. Сули л. Дніпра (СГУ, с. 474).
ДП:
Гідронім *Ромен* пов’язують з балт. *ramus, romus* ‘тихий, спокійний’ < індоєв. **orm* [Лучик 2014, с. 406–407], пор. блр. *ром* ‘простір, вільне місце, обшир’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 117].

ІЗ:
Первісну назву міста-фортеці *Ромен* за народною етимологією ототожнюють з квіткою *ромен*.

346. РУБІЖНЕ

ЯЗ: РУБІЖНЕ, м., Луганська обл. (56 875 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з локативним значенням
Базова лексама – *рубіжне*
Назовнича схема: *рубіжне → Рубіжне*

БП:
Поселення засноване наприкінці XIX ст., 1895 р. [Янко 1998, с. 305], хоч у ГЕУ йдеться про початок XX ст. та про тодішнє поіменування його як *Русько-Краска* (ГЕУ ІІІ, с. 151). Свою теперішню назву місто «позичило» в села, на землях якого побудовано залізничну станцію *Рубіжна*. Комонім мотивовано прикметником *рубіжний*, похідним від *рубіж.*
ДП:
Значення базового апелятива *рубіж* ‘рубіж’ (Гр. IV, с. 84), ‘лінія, межа, що відділяє кого-, що-небудь від когось, чогось; лінія оборони, укріплень, місце розташування війська, передова позиція’ (СУМ VIII, с. 893).
ІЗ:
Колишнє поселення засноване, найвірогідніше, запорозькими козаками як застава від набігу татар на *рубежі* (на кордоні) Слобідської України і Дикого Поля [Янко 1998, с. 305]. Назва міста, як і назва станції, – трансонімізаційна. Поняття простору (*на рубежі*), закладене кілька століть назад у назву села, оборонної лінії, сторожового укріплення тощо, зберігається в астіокультуронімі донині.

347. РУДКИ

ЯЗ: РУДКИ, м. Львівська обл. (5 418 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *рудка*
Назовнича схема: *рудка → Рудки*

БП:
Поселення відоме з 1472 р. (ГЕУ ІІІ, с. 152): *Rudki* (AGZ XV, с. 139). Його назву мотивовано апелятивом *рудка.*

ДП:
Значення географічного терміна *рудка* – ‘колишнє русло ріки’ (Никончук, с. 44), ‘мокра заболочена низина; іржаве болото’ (Марусенко, с. 248); ‘болото в лісі’ (Черепанова, с. 200); ‘т. с., що *руда* ‘місцевість з болотною рудою’ [Худаш 2006, с. 220]. Термін *руда / рудка* зі значеннями ‘іржаве болото’, ‘іржаве болото на березі’, ‘болотистий луг або берег’, ‘заболочена низина’ зафіксовано в усіх регіонах України, а на Івано-Франківщині – з характерним оглушенням *рутка* ‘вибоїна, наповнена водою’ [Толстой 1969, с. 188].
ІЗ:
Здавен місто відоме як місце прощ до *Рудківської* чудотворної ікони Богородиці.

348. САКИ

ЯЗ: САКИ, м. Автономна Республіка Крим (23 391 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім (лімнонім) – *Саки*
Назовнича схема: *Саки → Саки*

БП:
Поселення відоме з кінця XVIII ст. (ГЕУ III, с. 156), засноване біля *Сакського озера* (ГЕУ III, с. 157). Назву міста мотивовано однойменним лімнонімом.
ДП:
В основі назви озера, очевидно, тюрк. апелятив / географічний термін *сака* ‘головна споруда каналу, водозабірна гребля, початок магістрального каналу; розподільний вузол води для зрошення’ (Мурзаев, с. 493), кримськотат., тур. *saka* ‘водонос, водовоз’ (ЕСУМ V, с. 165).
ІЗ:
Зв’язок між назвою міста та етнонімом *саки* ‘іраномовні кочові та напівкочові племена VII–IV до н.е.’ – гіпотетичний, однак історики розмірковують над імовірністю замешкання тут давніх, відомих головно у Середній Азії, народів [Никонов 1966, с. 363].

349. САМБІР

ЯЗ: САМБІР, м., Львівська обл. (34 823 жит)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов’янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Самборъ*
Назовнича схема: *Самборъ + *-jь → Самборь → Самбір*

БП:
Поселення відоме з 1390 р., з часу заснування на місці села *Погонич* та надання йому назви *Новий Самбір* (згодом *Самбір*): *Sambor Nova Olim Pohonicz*, 1390 р. (AGZ VI, с. 2) [Худаш, Демчук 1991, с. 84]. Пренесену поселенцями назву їхньої малої батьківщини мотивовано антропонімом *Самбор*.
ДП:
Композитне ім'я *Самборъ* (Мор., с. 171) містить у собі займенникову основу *сам(о)*- та дієслівну – *-боръ* 'боротися' [Чучка 2011, с. 313].
ІЗ:
Наявність на кінець XIV – початок XV ст. двох *Самборів* (*Старого* й *Нового*) свідчить про давність заснування поселення [Бучко, Бучко 2013, с. 258].
Краєзнавчі праці містять перекази про утворення назви поселення від сполучення слів *сам бір*; від гіпотетичного племені *саборів*; від слова *собор*, *собраніє* у знач. 'злиття двох потоків чи рік'; від церковного храмового свята *Собор Пресвятої Богородиці*; від *верби-самбірки*, яка в минулому росла на берегах Дністра; від імені одного з князів Гданського Помор'я XIII ст. тощо [Машура, с. 10]. Такі версії можуть побутувати тільки як топонімна проза.
Міркування про можливість мотивації астіокультуроніма *Самборъ* давньоукр. *самъ*, укр. *сам* 'особа, предмет, що перебуває, живе, росте і т. ін. десь окремо, ізольовано від інших' і давньоукраїнським *боръ* 'сосновий ліс' [Лучик, с. 414] та спроби пояснити його як дослов. **Sam-bar* 'злиття, збіг' [Трубачев 1968, с. 280–281] видаються сумнівними.

350. САРНИ

ЯЗ: САРНИ, м., Рівненська обл. (29 205 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родинна назва – *Сарни*
Назовнича схема: *Сарна → Сарни → Сарни*

БП:
Місто отримало назву від однойменного села, засвідченого писемними джерелами 1545 р.: *Sarny* (Stecki, с. 198) [Пура 1990, с. 121]. Комонім поіменовано за назвою роду / родини, засновником якої була особа на прізвисько *Сарна* (Туп., 350).
ДП:
Власну особову назву *Сарна* мотивовано апелятивом *сарна* '= *серна* серна, козуля, косуля' (Гр. IV, с. 116).
ІЗ:
Народні легенди розповідають про сльози диких *сарн*, пролитих за татарськими полонянками, або й просто про *сарн-косуль*, які водилися в навколишніх лісах.

351. СВАЛЯВА

ЯЗ: СВАЛЯВА, м. Закарпатська обл. (17 181 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – долина ***Свалява***
Назовнича схема: *Свалява → Свалява*
Конторверсія: ГТ

БП:
Давнє поселення відоме з XII ст. (ГЕУ III, с. 163); у документах 1561 р. зафіксоване як *Szvalyavka* (Дэже, с. 271). Його назву мотивовано мікротопонімом **Свалява.*
ДП:
Мікротопонім **Свалява* (назва «долини при злитті рік *Свалявка* й Латориця, де накопичувалися знесені з гірських хребтів різні предмети, сміття і т. ін.») утворено від утраченого апелятива **свалява*, ‘нагромадження зваленого хмизу, дерев, каміння тощо’, суфіксального віріанта діал. *валява* ‘велика кількість; купи; руїни’ [Лучик 2014, с. 416–417].
ІЗ:
Варіант ойконіма *Свалявка* уможливлює версію як відмікротопонімного, так і відгідронімного утворення назви поселення, пор. ур. *Свалявка* (Петров, с. 52) та р. *Свалявка*, л. Латориці л. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 488).
Версії про зв’язок назви з гот. **swaljawa* ‘ластівка’ або зі сольовим промислом – народноетимологічні.

352. СВАТОВЕ

ЯЗ: СВАТОВЕ, м., Луганська обл. (17 134 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Сват*
Назовнича схема: *Сват + -ов-е → Сватове*
Контроверсія: ГК

БП:
Поселення засновано в 60-х роках XVII ст. (ГЕУ III, с. 164). Первісно козацька оселя іменувалася *Сватова Пристань*, *Сватова Лучка.* Атрибутивний компонент колишньої назви, а далі й сучасний астіонім мотивовано антропонімом *Сват.*
ДП:
Антропонім *Сват* [Чучка 2005, с. 504] – первісно, можливо, прізвисько, дериват від апелятива *сват* ‘батько зятя або невістки; сватами називаються

перш за все родичі чоловіка відносно родичів дружини і навпаки, а пізніше в такому ж відношенні й найближчі родичі подружжя’ (Гр. IV, с. 104).

ІЗ:

Народні гіпотези переважно пов’язують виникнення назви не з антропонімом *Сват*, а безпосередньо з апелятивом *сват*. Побутує версія і про мотивацію ойконіма гідронімом *Сваха*, хоча дослідники більш схильні визнати вплив назви поселення на з’яву назви суміжної ріки [Лучик 2014, с. 417].

352. СВІТЛОВОДСЬК

ЯЗ: СВІТЛОВОДСЬК, м., Кіровогорадська обл. (44 857 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базові лексеми – *світло, вода*
Назовнича схема: *світла вода → Світловодськ*

БП:

Місто засноване 1961 р. для гідробудівельників Кременчукгесбуду, а також для мешканців затоплених *Новогеоргіївська* (упродовж 1615–1822 рр. – *Крилов*) і *Табурища*. Колишні назви міста – *Хрущов*, далі – *Кремгес*, від 1969 р. – *Світловодськ* (ГЕУ ІІІ, с. 167).

ДП:

В астіонімі закладено ідею прославлення води, яка дає світло: місто споруджено на березі Кременчуцького водосховища у зв’язку з уведенням у дію Кременчуцької ГЕС.

ІЗ:

Світловодськ – поселення з давньою і непростою історією водночас сьогодні є *наймолодшим містом Кіровоградщини*.

354. СВІТЛОДАРСЬК

ЯЗ: СВІТЛОДАРСЬК, м., Донецька обл. (11 776 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базові лексеми – *світло, дар*
Назовнича схема: *світло + дар + -ськ → Світлодарськ*

БП:

Поселення засноване 1970 р. (ГЕУ ІІІ, с. 168) у зв’язку з будівництвом Вуглегірської ДРЕС, а його назву (до 1992 р. – смт *Світлодарське*, від червня того року – м. *Світлодарськ*) змодельовано на основі словосполуки ‘світло дарувати’.

ДП:
Компонент *-дар* в астіонімі – «топонімна мода» середини XX ст., своєрідний «топонімний афіксоїд» [Лучик 2014, с. 144].
ІЗ:
Світлодарці називають своє місто *Світлик*. Крім того місто, що зростало поряд з Вуглегірською ТЕС, називають *перлиною Донбасу*.

355. СВЯТОГІРСЬК

ЯЗ: СВЯТОГІРСЬК, м., Донецька обл. (4 504 жит.)

Оронімний код (ОК)
Базовий оронім – *Святі гори*
Назовнича схема: *Святі гори → Святогірськ*

БП:
Теперішнє місто, історична назва якого – *Святі гори*, 1526 р. [Янко 1998, с. 325], іменувалося ще як *Банне, Тетяно-Баннівський, Баннівське*, упродовж 1964–2003 рр. – *Слов'яногірськ*.
ДП:
Святі гори – назва крейдяних виступів (гір) на правому боці р. Сіверський Донець.
ІЗ:
Заснований у XVII ст. *Святогірський* Успенський чоловічий монастир, вибитий у крейдяних скелях правого берега Сіверського Дінця, з одного боку, додав святості *Святим горам*, а з другого – сам освятився величчю нерукотворної природи. Крейдяні виступи правобережжя Сіверського Дінця, поіменовані *Святими горами*, зарахувати до розряду оронімів можна тільки умовно, однак розглядаємо *Святогірськ* як репрезентанта оронімного коду з огляду саме на таке сприйняття цього астіокультуроніма.
Крім потужної сакральної енергетики, *Святогірськ* наділений номеном *найзеленіше місто України*.

356. СЕВАСТОПОЛЬ

ЯЗ: СЕВАСТОПОЛЬ, м., Автономна Республіка Крим (334 853 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з давньогрецькими компонентами
Назовнича схема: *σεβαστός + πόλις → Σεβαστούπολις / Севастополь*

БП:
Заснований 1783 р. на березі Чорного моря, в районі античного *Херсонесу* (529–528 р. до н. е.) (ГЕУ ІІІ, с. 192), *Севастополь* виріс на землях кримськотат. села *Ахтіар* (*Ак-Яр – Білий Берег*), узявши для себе теперішню назву.
ДП:
Препозиційну частину астіоніма *Севастополь* мотивовано давньогр. *σεβαστός* ‘славний’ (Фасмер ІІІ, с. 588); постозиційний компонент – *πόλις* ‘місто-держава’. Тож *Севастополь*: *Σεβαστόπολ* < *Σεβαστούπολις* – ‘місто преславних’ [Білецький 2012, с. 42].
ІЗ:
Офіційною датою заснування теперішнього *Севастополя* та надвння йому назви вважають 3 (14) червня 1783 р.

357. СЕЛИДОВЕ

ЯЗ: СЕЛИДОВЕ, м., Донецька обл. (23 301 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Селид*
Назовнича схема: **Селид* + ***-ов-е*** → *Селидове*

БП:
Поселення відоме з 1770–1773 рр. (ГЕУ ІІІ, с. 172). На місці давнього осідку 1782 р. Бахмутська провінційна канцелярія своїм рішенням зафіксувала утворення державної військової слободи *Селидівка*; з 1923 р. – *Селидово*; з 1956 р. – *Селидове*. Назву мотивовано антропонімом **Селид.*
ДП:
Походження антропоніма **Селид* не встановлене.
ІЗ:
У тому, що поселення заснували запорозькі козаки немає жодних сумнівів. З цієї нагоди в місті навіть споруджено два пам’ятники: один – із зображенням козака на чатах з підписом „Тут, на березі ріки Солоної, з XVI ст. знаходилося старинне поселення запорозьких козаків”, а другий – із групою козаків, які слухають кобзаря (присвячено 500-річчю Українського козацтва).

358. СЕМЕНІВКА

ЯЗ: СЕМЕНІВКА, м., Чернігівська обл. (8 397 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (ХІ)
Базовий антропонім – ***Семен***
Назовнича схема: ***Семен + -івк-а → Семенівка***

БП:
Поселення засновано в кінці XVII ст. (ГЕУ III, с. 173). Базою астіоніма послугувало ім'я *Семен.*
ДП:
Семен – канонізоване християнською церквою ім'я, з давньоєв. *sēma'* 'чути слухати' або *sim'ōn* 'Бог чує' (ВІЛ, с. 98; Тр., с. 331).
Семен (*Симеон*) *Богоприємець* – християнський святий, єврейський праведник. Згідно з Євангелієм від Луки, Дух Святий звістив старцеві *Симеону*, що він зможе померти тільки тоді, коли побачить Ісуса Христа. Віща вістка здійснилася й перед смертю святий *Симеон* проголосив, що народжене від Діви Марії Дитя прийшло для спасіння людства. День пам'яті святого *Семена* – 16 лютого.
ІЗ:
Припускають, що *Семенівку*, одне з найпівнічніших міст України, колишню козацьку слободу, заснував та поіменував полковник Стародубського полку *Семен Самойлович* [Лучик 2014, с. 421; Янко 1998, с. 316].

359. СЕРЕДИНА-БУДА

ЯЗ: СЕРЕДИНА-БУДА, м., Сумська обл. (7 144 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *буда*
Базовий атрибутивний компонент – *Середина* < *Середа*
Назовнича схема: *Середа* + *-ин-а* + *буда* → *Середина Буда*

БП:
Місто засноване у XVII ст. (ГЕУ III, с. 176). Його назву мотивовано алятивом *буда.*
ДП:
Значення стрижневого компонента *буда* 'будка, шалаш; поташний завод' (Гр. I, с. 105); 'поташний завод' (СУМ I, с. 246). Писемна фіксація 1731 р. як *Серединой Буды* (Ханенко, с. 28) [Іваненко 2017, с. 249] дає підстави припустити, що первісно атрибутивний компонент назви вказував на належність підприємства *буда* чи вже й самого поселення *Буда Середі* (пор. антропонім *Середа* [Чучка, 2005, с. 510]).
ІЗ:
Можливо, теперішня назва – покруч первісної *Серединна Буда*, де перший компонент утворено від прикметника *серединна* і вказував на розміщення географічного об'єкта [Іваненко 2017, с. 250].
Географічне розташування поселення стало причиною народження дескрипцій *найпівнічне місто України* та *місто на кордоні*.

360. СЄВЄРОДОНЕЦЬК

ЯЗ: СЄВЄРОДОНЕЦЬК, м., Донецька обл. (102 396 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Сіверський Донець*
Назовнича схема: *Сіверський Донець → Сєвєродонецьк*

БП:
Первісною назвою заснованого 1934 р. міста була *Лисхімбуд*. З перейменуванням поселення 1950 р. в офіційних документах астіонім фігурує як *Сіверськодонецьк, Сєвєродонецьк, Сєвєродонецьк*. Назву поселення мотивовано гідронімом *Сіверський Донець*.
ДП:
Гідронім *Сіверський Донець* – поєднання опорного компонента *Донець* (демінутив до назви р. *Дон*: *пєрєбрєдє донѣць* (ПСРЛ ІІ, с. 638) з індоєв. основою **dānu* ‘вода, річка’ [ЕСЛГНПР 19985, с. 52] та атрибутивного компонента *Сіверський*, похідного від етноніма *сѣвер*(*яне*) або хороніма *Сѣверъ* ‘земля *сіверян, сіверяни*’ [Лучик 2014, с. 425; с. 429].
ІЗ:
Як зазначає Є. Ткаченко, варіант астіоніма – *Сіверськодонецьк* є природним (і абсолютно правильним), хоч і був найменш уживаним в офіційних документах та науковій літературі; «упорядкувати написання назви міста згідно з нормами українського правопису та правилами передачі власних назв, що перейшли у спадок ще з попередніх часів, коли українські найменування створювалися у російськомовному середовищі і передавалися з орфографічними помилками в українських виданнях – основне завдання, яке потребує негайного вирішення з боку громади та місцевої влади» [Ткаченко 2011, с. 472–473].
Дискусія про мотивацію назви міста російською словосполукою *Северный Донецк* із указівкою на його побутування на півночі Донецького краю досі відкрита.

361. СИНЕЛЬНИКОВЕ

ЯЗ: СИНЕЛЬНИКОВЕ, м., Донецька обл. (31 431 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Синельников*
Назовнича схема: *Синельников → Синельникове*

БП:
Поселення засноване наприкінці XVIII ст. (ГЕУ III, с. 183). Своєю назвою завдячує генералові *Іванові Синельникову.*
ДП:
Іван Синельников (1741–1788) – державний та військовий діяч, генерал-майор, учасник російсько-турецької війни, перший намісник Новоросійського краю, будівничий Катеринослава (тепер м. Дніпро), перший губернатор Катеринославщини (у 1783–1788 рр.).
ІЗ:
На землях, які належали нащадкам *Синельникава*, 1868–1869 рр. було споруджено залізничні станції *Синельникове – І* та *Синельникове – ІІ*.

362. СІВЕРСЬК

ЯЗ: СІВЕРСЬК, м., Донецька обл. (11 645 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Сіверський Донець*
Назовнича схема: *Сіверський Донець → Сіверськ*

БП:
Поселення, засноване на відомих з 1571 р. землях козацьких зимівників, 1913 р. було назване *Ямою*, а 1973 р. перейменоване на *Сіверськ* (ГЕУ III, с. 187). Назву міста мотивовано назвою ріки *Сіверський Донець*, п. Дону (СГУ, с. 503).
ДП:
Про гідронім *Сіверський Донець* див. астіонім *Сєвєродонецьк.*
ІЗ:
Колишня назва поселення *Яма* пов'язана з особливостями території його розташування – у низині та з назвою місцевої невеликої ріки *Яма*; теперішня – з головною водною артерією Донеччини.

363. СІМФЕРОПОЛЬ

ЯЗ: СІМФЕРОПОЛЬ, м., Автономна Республіка Крим (338 319 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з давньогрецькими компонентами
Назовнича схема: συμφέρων + *πόλις* → *Σ*υμφέρων*πολις / Сімферополь*

БП:
Поселення засновано 1784 р. на землях античного *Неаполя Скіфського* (II ст. до н. е.), фортеці *Керменчик*, татарського осідку кінця XV – початку XVI ст. *Акмечет* (*Ак-Мечеть – Біла Мечеть*).

ДП:
Препозиційну частину астіоніма *Сімферополь* мотивовано давньогр. συμφέρων ‘бути корисним, приносити вигоду’ або ‘збирати разом, об’єднувати’ [Ніконов 1966, с. 382]. Постозиційний компонент – *πόλις* ‘місто-держава’.
ІЗ:
Велике кримськотатарське поселення *Ак-Мечеть* стало частиною *Сімферополя* і відоме нині як *Старе Місто*.

364. СКАДОВСЬК

ЯЗ: СКАДОВСЬК, м., Херсонська обл. (17 640 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Скадовський*
Назовнича схема: *Скадовський → Скадовськ*

БП:
Поселення засноване 1894 р. (ГЕУ ІІІ, с. 195) на місці Джарилгацького порту та татарського рибальського поселення Алі-Агак [Янко 1998, с. 321; Лучик 2014, с. 431].
ДП:
Назву мотивовано прізвищем Сергія *Скадовського*, засновника пристані, а згодом і портового міста.
ІЗ:
Сергій Скадовський (1863–1918) – громадський діяч, благодійник, нащадок польського шляхетського роду гербу Доленга, почесний член «Херсонського губернського піклування дитячих притулків», голова повітових та губернських Земських зборів, будівничий пристані, містечка, курорту, порту, міста *Скадовська*.

365. СКАЛАТ

ЯЗ: СКАЛАТ, м., Тернопільська обл. (3 995 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **скалат*
Назовнича схема: **скалат → Скалат*
Контроверсії: МтК; АІК

БП:
Назву поселення засвідчено в давніх джерелах початку XVI ст.: *opp. Scalath*, 1503 р. (MRPS IV, с. 49). Її утворено від апелятива (географічного терміна) **скалат.*
ДП:
Астіонім мотивовано апелятивом **скалат*, очевидно, т. с., що *скала* ‘скеля’ (Гр. IV, с. 130) або прикметником *скальний* ‘скалистий’ (Гр. IV, с. 131) (пор. наявні тут *скалисті* Подільські Товтри).
ІЗ:
Цілком достовірною видається версія творення назви поселення за посередництва мікротопоніма *Скалат* (три скелі неподалік пасма Медоборів – надійне підтвердження цієї версії).
М. Худаш відапелятивне походження назви міста вважає неприйнятним, як і малоймовірною версію О. Стрижака про походження астіоніма від етноніма *сколоти* (самоназва скіфів). Натомість допускає антропонімну мотивацію (від особової назви **Скалатъ*) [Худаш 1995, с. 183–184].
Затемненою вважає генезу астіоніма В. Лучик [Лучик, с. 431].

366. СКВИРА

ЯЗ: СКВИРА, м., Київська обл. (15 889 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Сквира* (тепер ***Сквирка***)
Назовнича схема: *Сквира → Сквира*

БП:
Поселення засноване наприкінці XIV ст. Назву мотивовано гідронімом *Сквирка*, який в історичних джерелах зафіксовано ще як *Сквира-руда* (1597 р.), *Сквира* (1594 р.; 1789 р.) (СГУ, 506).
ДП:
Гідронім належить до утворень з основою лит. s*kvirbinti* ‘проймати, стромляти, проколювати’, тобто ‘та, що проймає підвищений або кам’янистий ґрунт’ [Желєзняк 1987, с. 101–102; Лучик, с. 432].
ІЗ:
Відомі народноетимологічні зіставлення назви поселення безпосередньо зі словом **сквира* ‘щілина, тріщина, розкол’.

367. СКОЛЕ

ЯЗ: СКОЛЕ, м. Львівська обл. (6 269 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)

Базовий апелятив – **сколия*
Назовнича схема: **сколия → Сколя → Сколе*
Контроверсія: АІК

БП:
Найдавніша писемна згадка про назву поселення засвідчена в джерелах 1397 р.: *Skola* (Zb. VI, с. 161), хоч воно, очевидно, засноване ще раніше. Вірогідним уважаємо походження назви від давньоукр. апелятива **сколия.*
ДП:
Апелятив **сколия* < праслов. **skolьja*, похідний від *скала* ‘скеля’, **sčelь* ‘щілина, розколина’ (ЕСУМ V, с. 278).
ІЗ:
Я. Рудницький дотримується версії про утворення первісно засвідченої назви *Сколя, Сколє* від гіпотетичного апелятива **съкольє* (**sъ-kol-ьje*) в знач. ‘витереблене, розчищене від лісу місце’ [Rudnyckyj 1939, с. 108]. М. Худаш варіант назви поселення *Сколя* вважає посесивом на ****-ьja*** від антропоніма *Сколъ*, пор. хвр. *Skol* (Leks., с. 295) [Худаш 1995, с. 184].
Назва поселення обросла легендами про замешкані тут племена *сколотів* та про братовбивчі війни, де воїни-захисники *скололи* нападників («скололи мечами князя Святослава») тощо.

368. СЛАВУТА

ЯЗ: СЛАВУТА, м., Хмельницька обл. (35 230 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – *Славута*
Назовнича схема: *Славута + -ин-а → Славутин(а) → Славута*

БП:
Поселення відоме з XVIII ст.; до того часу воно зафіксоване в писемних джерелах як *Деражня Воля, Воля Дераженянська* (1617 р.), *Славутин* (1619 р.), *место Шепетин или Славъітина* (1626 р.), *Славутына* (1634 р.) [Торчинська, Торчинський 2008, с. 418]. Мотивовано теперішню назву міста антропонімом *Славута* (Туп., с. 417).
ДП:
Антропонім *Славута* – суфіксальний варіант імені *Славъ* (ССУМ ІІ, с. 371), яке вважають відкомпозитним дериватом давніх особових власних імен на *-слав* (*Мечислав, Святослав, Ярослав* тощо). Дехто із дослідників відстоює відапелятивне походження імені *Славута*.

ІЗ:
У народних етимологічних гіпотезах ідеться про гідронімом *Славутич*, або *Дніпро-Славуту*; місцеву річку *Славуту*; географічний термін **славутина* ‘гарна, мальовнича місцевість’; *місто славне*; місто землевласника *Заславського*; тощо (народні версії за [Торчинська, Торчинський 2008, с. 418]).

369. СЛАВУТИЧ

ЯЗ: СЛАВУТИЧ, м., Київська обл. (24 825 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Славутич (Дніпро)*
Назовнича схема: *Славутич → Славутич*
Контроверсія: СмСвК

БП:
Місто засноване 1987 р. для постійного проживання робітників Чорнобильської АЕС (ГЕУ ІІІ, 200).
ДП:
Назву мотивовано гідронімом *Славутич*. ‘народнопоетичною назвою *Дніпра*’ [Жайворонок 2006, с. 190], що дає змогу розглядати астіонім як репрезентанта символіко-світоглядного коду.
ІЗ:
Славутич – ‘народнопоетична назва *Дніпра*’ [Жайворонок 2006, с. 190], а це дає змогу розглядати астіонім як репрезентанта символіко-світоглядного коду.
Наймолодше місто України, атомне місто, місто чорнобильців – дескрипції, які вказують на час спорудження поселення та його статус.

370. СЛОВ’ЯНСЬК

ЯЗ: СЛОВ’ЯНСЬК, м., Донецька обл. (109 812 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Етнічні назви» (ЕтН)
Базовой етнонім – *слов’яни*
Назовнича схема: *слов’яни → Слов’янськ*

БП:
Поселення поіменоване 1794 р. на місці відомої з 1676 р. фортеці *Тор* (ГЕУ ІІІ, с. 202). Назву мотивовано етнонімом *слов’яни*.
ДП:
Базова етнічна назва *слов’яни* – «велика група споріднених мовою та культурою народів, що живуть у Східній і Центральній Європі та азіатській частині Росії, утворюючи три народності: східнослов’янську (українці, росіяни, білоруси),

західнослов'янську (поляки, чехи, словаки, лужичани), південнослов'янську (серби, болгари, хорвати, словенці, македонці)» [Жайворонок 2006, с. 552].

ІЗ:

Місто-фортеця *Тор* (*Соляний*) було не єдиним топонімом з такою назвою на півночі теперішньої Донецької обл.: урочище *Тор*, ріка *Тор*, яку згодом поіменували *Торцем* [Отин 2014, с. 139], мотивовані апелятивом *тор* 'пожвавлення, велика дорога, шлях', 'озеро', 'джерело' тощо [Мурзаев, с. 558, 553]. Перейменування кінця XVIII ст. мало не тільки демонструвати наявність у Торі слов'ян, а й символізувати історичну слов'янізацію кримськотатарських та турецьких приазовських земель.

371. СМІЛА

ЯЗ: СМІЛА, м. Черкаська обл. (67 530 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з образним значенням
Назовнича схема: *Тясмин / Тясміна → сміла → Сміла*
Контроверсії: ЛнАрК; ГК

БП:

Поселення відоме як хутір *Яцькового* (1536 р.), слобода *Тясмин* (кін. XVI ст.), *Tasmina* (1640 р.), м-ко *Смѣлая* (1654 р.), *Smiala* (1764 р.), *Smila* (1786 р.), *Смѣла, Смила, Смѣлая, Смяла, Смѣло* (XIX ст.), *Смѣла* (1895 р.) [Гонца 2006, с. 239; Лучик 2014, с. 437].

ДП:

Розмаїття первісних найменувань дає підстави розглядати декілька версій постання назви поселення: 1) від лит. *smill* 'пісок' [Янко 1998, с. 327; Гонца 2006, с. 239], пор. з лит., лат. *smėlys* 'пісок; піщані наноси на поле; осадок глини на дні водойми' (Мурзаев, с. 509); 2) від гідроніма *Сміла*, л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ, с. 512); 3) від форми жін. роду прикметника *смілий* 'т. с., що сміливий' (СУМ IX, с. 407), 'який не знає страху, не боїться небезпеки; відважний, хоробрий' (СУМ IX, с. 406) за відповідною ознакою жителів поселення [Лучик 2014, с. 437].

ІЗ:

Уважаємо, що закодуваня атрибута *сміла / сміливa* (осада, слобода тощо) відбулося не на первісному етапі поіменування поселення, а внаслідок тривалого народного переосмислення назви *Тясмин / Тясміна*.

372. СНІГУРІВКА

ЯЗ: СНІГУРІВКА, м., Миколаївська обл. (12 683 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)

Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Снігур*
Назовнича схема: *Снігур + -івк-а → Снігурівка*

БП:
Поселення засноване 1812 р. (ГЕУ ІІІ, с. 207). Назву мотивовано антропонімом *Снігур*.
ДП:
Снігур – давнє відапелятивне ім'я *Снѣгирь* (Мор., 181; Туп., 365), мотивоване апелятивом *снігур* 'птах снигирь, Pyrrhula vulgaris; = снігурка' (Гр. IV, с. 161); 'рідко *снігир*, невеликий співучий птах родини в'юркових з червоним опереннням грудей у самців і бурувато-сірим у самок' (СУМ ІХ, с. 425).
ІЗ:
Поселення засноване вихідцями з Могелівської губернії, із сіл *Снігурівка* (*Снягірі* [Лучик 2014, с. 439]) та *Ненадєйківка*. Тож назва теперішнього міста – трасонімізаційна, присвоїна населеному пунктові за назвою малої батьківщини перших мешканців.

373. СНІЖНЕ

ЯЗ: СНІЖНЕ, м., Донецька обл. (46 377 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище ***Сніжне***
Назовнича схема: *Сніжне → Сніжне*

БП:
Поселення засноване 1784 р. (ГЕУ ІІІ, с. 207) в урочищі *Сніжне* старшиною Іваном Васильєвим як заїжджий двір на поштовому тракті. До 1864 р. іменувалося *Василівкою*. Теперішню назву мотивовано мікротопонімом *Сніжне*.
ДП:
Урочище отримало таку назву, тому що в зимовий період через снігові кучугури було непроїзним.
ІЗ:
Колишній мікротопонім витіснив первісне присвійне іменування та став назвою цілого міста [Отин 2014, с. 157].

374. СНОВСЬК

ЯЗ: СНОВСЬК, м., Чернігівська обл. (11 241 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Сновськ*

Назовнича схема: *Снов + -ськ → Сновськ*

БП:
Поселення відоме з 1861 р. як *Коржівка,* наприкінці XIX ст. перейменоване на *Сновськ*, 1935 р. – у *Щорс*, а 2016 р. – знову *Сновськ.*
Астіонім мотивовано назвою р. *Снов*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 511).
ДП:
Гідронім учені пояснюють через віднесення до індоєв. основи *(s)*nāu- / nāu-* ‘пливти, текти’; давньоінд. *snāuti-* ‘текти, сочитися, омиватися’; *snāpáyati-* ‘крапати, плавати’; авест. *snaδa-* ‘лити’ тощо [ЕСЛГНПР 1985, с. 144].
ІЗ:
Прикметно, що поселення в Чернігівській землі на р. *Снов* п. Десни, вперше згадане 1068 р. в контексті літописного повідомлення про переможну битву чернігівського князя Святослава Ярославича з половцями: *Святославъ же собравъ дружины нѣколико. изиде на нь ко Сновьску*» (ПСРЛ I, с. 172) [ЕСЛГНПР 1985, с. 144], дослідники ідентифіковували, то з сучасним смт *Седнів* Чернігівського р-ну, то з районним центром – містом *Сновськ*. Однак історики довели, що літописний *Сновськ* – це сучасний *Седнів*, а теперішній *Сновськ* – це колишня *Коржівка* [Горобець 2014, с. 157].

375. СНЯТИН

ЯЗ: СНЯТИН, м., Івано-Франківська обл. (10 018 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Снята*
Назовнича схема: **Снята + -ин → Снятин*

БП:
Дослідники називають 1148 р. (УРЕ, с. 283) або 1158 р. [ІМС ІФ, с. 516; Сіреджук 2003, с. 41] часом перших писемних згадок про поселення. Остання дата спричинила 2008 р. святкування 850-річчя міста. В XI–XII ст. *Снятин*, очевидно, уже побутував, однак найдавнішу писемну фіксацію назви теперішнього міста знаходимо тільки в документах 1395 р.: *слюбуєм ... о Снѧтинь* (Documentele II, с. 610) [Бучко 1990, с. 110]. Астіонім мотивовано антропонімом **Снята.*
ДП:
Особова назва **Снята* – суфіксальний дериват якогось із давніх двоосновних імен з елементом *Сно(е)-*: *Снепорадь* (Мор., 181), пол. *Snowid* (Mal., с. 26) тощо [Бучко 1990, с. 110].
Учені припускають також постання антропоніма **Снята* в результаті відкидання префікса *Ко-* в імені *Коснятин*, мотивованому апелятивом

коснятин ‘нерішучий, недорікуватий’ [Яцій 2015, с. 290], або утворення варіанта **Снята* від християнського імені *Костянтин* (можливо, від імені воєводи *Костянтина Сіроставича*); див. також: [ЕСЛГНПР 1985, с. 76–77; ІМС ІФ, с. 516; Лучик 2014, с. 439; Яцій 2015, с. 290].

ІЗ:

Інші народні версії творення назви поселення: від гіпотетичних апелятивів *тин-* *‘дорожнє мито’; **снят* ‘пеньок із бджолами, прикріплений на лісовому дереві’; *тин* ‘укріплення’ тощо.

Пам’ять про воєначальника та впливового боярина при дворі галицького князя Ярослава Осмомисла *Костянтина* (*Косятина*) як імовірного засновника міста збережена в назві однієї зі снятинських вулиць – вул. *Коснятина.* Щоправда, документи засвідчують, що він був управителем міста, а не його засновником.

376. СОКАЛЬ

ЯЗ: СОКАЛЬ, м., Львівська обл. (20 986 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Сокалъ*
Назовнича схема: *Сокалъ + *-jь → Сокаль*

БП:

Відомі писемні свідчення про поселення 1377 р.: *Sokal* (ZDM V, с. 192–193); 1422 р.: *Sokale* (AGZ XV, с. 32). Його назву мотивовано антропонімом *Сокалъ.*

ДП:

Антропонім *Сокалъ* гіпотетичний з погляду походження. В. Лучик з покликанням на сучасні прізвища *Сокаль, Сакаль* [Чучка 2005, с. 527] веде мову про мотивацію антропонімів *Sokal / Sokał* східнослов. *сокаль* ‘їжа; кухня’ (Rymut II, с. 460) [Лучик 2014, с. 441]. Вірогідною є й трансформація колишнього відапелятивного імені *Соколъ* в *Сокалъ*. М. Худаш припускає, що етимоном астіоніма був давній слов’янський відкомпозитний дериват **Сокалъ*, посталий на ґрунті реконструйованого композитного імені **Собекалъ* [Худаш 1995, с. 190–191].

ІЗ:

Народноетимологічні версії засновані на фонетичній близькості двох слів – ойконіма та апелятива *сокіл*; на обґрунтуванні зв’язку між назвою міста та іменем половецького князя *Сокала* тощо.

Птах *сокіл* став символом *Сокаля* щонайменше з XVI ст., відтоді його зображення з’явилося на печатці, гербі, прапорі міста.

377. СОКИРЯНИ

ЯЗ: СОКИРЯНИ, м., Чернівецька обл. (9 067 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – *Сокиряни*
Назовнича схема: *Сокира → сокиряни → Сокиряни*
Контроверсія: МтК

БП:
Поселення відоме з 1666 р. (ГЕУ ІІІ, с. 211): *Szokyrany* [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 53]. Астіонім мотивовано назвою роду / родини *Сокири* (пор. *Секира Василий Романович Косицький* (Вес., с. 283).
ДП:
Антропонім *Сокира* походить від апелятива *сокира* ‘сокира’ < праслов. **sekyra* ‘сокира’ (Фасмер ІІІ, с. 592) [Царалунга 2007, с. 86].
ІЗ:
Ю. Карпенко вважає імовірним виводити назву поселення з назви місцевості *Сокира* (як *долина > Долиняни*) [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 53]. Про поле *Сокира* в селі Романківці Сокирянського р-ну пише і В. Лучик [Лучик 2014, с. 441].

378. СОЛЕДАР

ЯЗ: СОЛЕДАР, м., Донецька обл. (11 242 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базові апелятиви – *сіль, дар*
Назовнича схема: *сіль + дар → Соледар*

БП:
Відоме з XVII ст. село *Брянцівка*, що 1924 р. стало селищем, а 1965 р. – містом *Карло-Лібкнехтівськ*, було об’єднане з *Білокам’янкою*, а 1991 р. перейменоване на м. *Соледар* (ГЕУ ІІІ, с. 212; ГЕУ ІІ, с. 109). Згодом у його межі включено смт *Дворіччя* та *Сіль*.
ДП:
Теперішнє місто формувалося із окремих сіл та селищ і в його назві закладено вказівку на основну промислову функцію поселення – *видобутук солі*, тобто нині – це ‘місто, яке дарує сіль’ (сіль тут добувають з 1881 р.).
ІЗ:
Нині побутує дескрипція – *найбільш солене місто України*.

379. СОРОКИНЕ

ЯЗ: СОРОКИНЕ, м., Луганська обл. (43 683 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)

Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Сорока*
Назовнича схема: *Сорока* + *-ин*(*е*) → *Сорокине*

БП:
Місто *Сорокине*, до 2016 р. – *Краснодон*, до 1922 р. – *Єкатеринодон* (ГЕУ ІІ, с. 213–214), *Катеринодон* [Янко 1998, с. 194], засноване 1910 р. на теренах відомого від кінця XVII ст. хутора *Сорокин*. Назву колишнього козацького хутора, теперішнього міста, мотивовано прізвиськом засновника – *Сорока*.
ДП:
Антропонім *Сорока* (Мор., с. 183; Чучка 2011, с. 326) – особова власна назва, утворена від апелятивом *сорока*.
ІЗ:
За нормами сучасної мови відновлена українська назва міста мала би бути представлена у вияві *Сорочине*.

380. СОСНІВКА

ЯЗ: СОСНІВКА, м., Львівська обл. (11 217 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *сосна*
Назовнича схема: *сосна* + *-івк-а* → *Соснівка*

БП:
Одне з наймолодших міст Львівщини, засноване 1955 р. як *Кірове*, 1957 р. було перейменоване на *Соснівку* (ГЕУ ІІ, с. 155). Тепрішній астіонім мотивовано апелятивом *сосна* (поселення зведене у сосновому лісі).
ДП:
Сосна – ‘вічнозелене хвойне дерево, перев. з прямим високим стовбуром, довгою хвоєю і невеликими шишками, або такі дерева в сукупності; сосновий гай, ліс; сосняк’ (СУМ ІХ, с. 469).
ІЗ:
З-поміж назв хвойних дерев *сосна* найчастіше є етимоном ойконімів. 35 теперішніх назв поселень мотивовано апелятивами *сосна*; *соснина, сосонка* та похідними від них утвореннями.

381. СТАРИЙ КРИМ

ЯЗ: СТАРИЙ КРИМ, м., Автономна Республіка Крим (9 478 жит.)

Хоронімний код (ХК)
Базовий хоронім – *Крим* (*Qirim*)

Базовий атрибутивний компонент – *Старий* (*Eski*)
Назовнича схема: *Старий + Крим → Старий Крим*

БП:
Поселення у джерелах VI ст. засвідчене як *Солхат*; з XIII ст. – *Крим*; з XVI ст. – *Ескі-Керим* (*Старий Крим*); 1783–1787 рр. – *Левкополь* (ГЕУ III, с. 226). Кримськотатарська назва *Eski Qirim* прокалькована як *Старий Крим.*
ДП:
Компонент назви *Старий – Ескі* має прозору етимологію: тур. *äскі* ‘старий, давній, ношений’ (Радлов I/1, с. 880) [Лучик, с. 447]), тоді як хоронім *Крим* загальноприйнятого потрактування не має. Якщо розглядати цю назву як таку, що виникла не на слов’янському мовному ґрунті, то дослідники зазвичай ведуть мову про караїмські впливи та про походження назви півострова від родового імені [Суперанская 1995, с. 97–98; Лучик 2014, с. 290–291].
ІЗ:
Місто почало іменуватися *Eski Qirim* (*Старий Крим*) відтоді, як опорний компонент *Крим* став назвою всього *Кримського півострова* [Бушаков 2003, с. 32; Лучик 2014, с. 291; Никонов 1966, с. 217; Суперанская 1995, с. 97] і назріла потреба диференціювати назви давнього міста і півострова.

382. СТАРИЙ САМБІР

ЯЗ: СТАРИЙ САМБІР, м., Львівська обл. (6 597 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов’янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Самборъ*
Базовий атрибутивний компонент – *Старий*
Назовнича схема: *Самборъ + *-jь → Самборь → Самбір + Старий → Старий Самбір*

БП:
Поселення засноване в києво-руський період, до другої половини XIV ст. іменувався *Самбір* (ГЕУ III, с. 226). Оселя стала *Старим Самбором* (*Sambor Antiqua*, 1425 р. (AGZ VI, с. 21); *Stari Sambor*, 1508 р. (ŹDź. XVIII/1, с. 120) [Худаш, Демчук 1991, с. 85]) після того, як відновилася на місці *Самбора*, зруйнованого татарами в 40-х роках XIII ст. Стрижневий компонент астіоніма мотивовано антропонімом *Самборъ* (Мор., с. 171).
ДП:
Композитне ім’я *Самборъ* походить від займенникової основи *сам(о)-* та дієслівної – *-боръ* ‘боротися’. П. Чучка веде мову про вживання таких імен українцями, поляками, чехами, сербами, а також слов’янами на території Німеччини [Чучка 2011, с. 313]; С. Вербич наводить низку інших давніх

антропонімів з аналогічними компонентами: *Самовитъ, Самославъ*; *Божеборъ, Далеборъ, Желиборъ, Мыслиборъ, Ратиборъ* [Вербич].

ІЗ:

Компонент *Старий* протиставив давнє поселення новопосталому *Самборові* на місці недалекого *Погонича.*

383. СТАРОБІЛЬСЬК

ЯЗ: СТАРОБІЛЬСЬК, м., Луганська обл. (16 917 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий ойконім – **Біла*
Атрибутивний компонент – *старо-*
Назовнича схема: *старо- + *Біла + -ськ → Старобільськ*

БП:

Поселення зафіксовано в давніх джерелах: 1686 р. – *Стара Біла*; 1708 р. – *Бельський городок*; 1797 р. – *Старобільськ* [Янко 1998, с. 336]. Теперішнє місто – історична слобода *Стара Біла*, територіально пов'язана із поселенням **Біла.*

ДП:

Означення *Стара* в онімі *Стара Біла* вказує на давність поселення [Лучик 2014, с. 448], а це означає, що десь мусило бути інше поселення **Біла*, назва якого мотивована, найвірогідніше, назвою ріки *Біла*, п. *Айдару* л. *Сіверського Дінця* п. *Дону* (СГУ, с. 52).

ІЗ:

Цілком вірогідно, що *Більській слободі* принесли назву своєї малої батьківщини козаки Острогозького Слобідсського полку.

До того ж дослідники ведуть мову і про колишній *Бельський городок* як про маєтність воєводи *Бєльського* [Янко 1998, с. 336].

384. СТАРОКОСТЯНТИНІВ

ЯЗ: СТАРОКОСТЯНТИНІВ, м., Хмельницька обл. (34 571 жит.)

Назва з часовою ознакою
Базовий ойконім – *Костянтинів*
Атрибутивний компонент – *старо-*
Назовнича схема: *старо- + Костянтинів → Старокостянтинів*

БП:

Поселення засноване на землях с. *Колищенці* 1525 р. як *Костянтинів* (ГЕУ ІІІ, с. 229); перейменоване 1632 р. у зв'язку зі спорудженням *Костянтином Острозьким* нового міста – *Ново-Костянтинова* [Торчинська,Торчинський 2007, с. 439–440].

ДП:
Костянтин – канонізоване християнською церквою ім'я, з лат. *constans*, род. в. *constantis* 'постійний, стійкий' (ВІЛ, с. 69; Тр., с. 182).
ІЗ:
Костянтин Василь Острозький – син Великого гетьмана литовського, князя Костянтина Острозького; один із найупливовіших державно-політичних і культурних діячів другої половини XVI – початку XVII ст.; староста Володимиро-Волинський; маршалок Волинської землі; Київський воєвода; сенатор; засновник Острозької академії.
2008 р. канонізований Помісним собором Української православної церкви Київського патріархату. День пам'яті св. *Костянтина* – 26 лютого.
1995 р. у *Старокостянтинові* відкрито пам'ятник *Костянтину Острозькому.*

385. СТЕБНИК

ЯЗ: СТЕБНИК, м., Львівська обл. (20 858 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – *стебник*
Назовнича схема: *стебник → Стебник*
Контроверсія: ГК

БП:
Перша відома писемна згадка про поселення припадає на 1433 р.: *Isdebnik* (AGZ V, с. 80), а через декілька років, 1440 р.: *Stebnik* (MRPS V, с. 101). Назву мотивовано апелятивом *стебник.*
ДП:
Значення базового апелятива *стебник* 'приміщення для збереження вуликів з бджолами в зимовий період' (Гр. III, с. 54).
ІЗ:
Можна припустити первісну мотивацію теперішнього астіоніма незасвідченим апелятивом **іздебник* < давньоукр. **издебникъ* < праслов. **jьstъbьnikъ*, похідним від давньоукр **истьба* < праслов. **jьstъba* 'дім, господарство'.
Думку про походження однойменного гідроніма від праслов. **jьstъbьnikъ* наводить О. Трубачов [Трубачев 1968, с. 263], її підтримує С. Вербич [Вербич 2017, с. 210], В. Лучик [Лучик 2014, с. 449].
М. Худаш вважає, що назва міста могла утворитися від назви потоку *Стебник* (СГУ, с. 529) [Худ. 2006, с. 352].

386. СТОРОЖИНЕЦЬ

ЯЗ: СТОРОЖИНЕЦЬ, м., Чернівецька обл. (14 248 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)
Базовий апелятив – ****сторожинець* **< *сторожа***
Назовнича схема: ****сторожинець* **→ *Сторожинець***

БП:
Відомості про заснування поселення сягають щонайменше XV ст.: *Стороженець на Серет*ъ, 1448 р. (Cost. II, с. 300) [Карпенко 1964, с. 71]. Його назву мотивовано апелятивом **сторожинець.*
ДП:
Апелятив **сторожинець* зі знач. – ‘сторожове укріплення’ походить від *сторожа* ‘варта, охорона’. Ю. Карпенко припускає, що спочатку було споруджено *сторожове укріплення*, і тільки згодом так почало іменуватися поселення [Карпенко 1964, с. 71].
ІЗ:
Сьогодні *Сторожинець*, місто, розташоване на українсько-румунському кордоні, одне з найгарніших міст Чернівеччини, називають ще *містом-садом*.

387. СТРИЙ

ЯЗ: СТРИЙ, м., Львівська обл. (59 325 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – ***Стрий***
Назовнича схема: ***Стрий* → *Стрий***

БП:
Перша документальна згадка про поселення відома з 1385 р. (ГЕУ III, с. 239). Воно отримало свою назву від назви р. *Стрий,* п. Дністра (СГУ, с. 533), на березі якої розкинулося.
ДП:
Учені зіставляють гідронім з індоєв. основою **srou- / *sreu- / *sru-* ‘текти’ [Лучик 2014, с. 452]. «Річковій назві *Стрий*, л. Дністра, як і р. Стир п. Прип’яті в балт. мовах відповідають лат. *strava* ‘течія’, *strave, straume* ‘потік’, *strauts* ‘ручай’, *straujš* ‘бистрий, швидкий’, лит. *srovė* ‘течія, потік, ручай’, *sterna, stirne* ‘річка’. У цьому зв’язку варто згадати укр. *струмінь, струмок*, старослов. *струя*” [Петров 2013, с. 118]. С. Вербич услід за В. Шульгачем, який реконструював прагідронім **Stryjь* (**Strūjь*) як форму з асемантичним розширювачем ***-j-*** від індоєв. **srū* ‘текти’ [Шульгач 1998, с. 262], також переконаний, що в основі гідроніма *Стрий* відбито праслов. гідрографічний апелятив **stryjь* (ранньопраслов’янське **srūĭos*) і немає підстав етимологізувати цей гідронім як іллірійський (О. Трубачов), як слов’янізовану форму фракійського *Істр* (Е. Вольнич-Павловська) тощо [Вербич 2017, с. 74–75].

ІЗ:
Побутування місцевого діалекта *стрий* ‘брат батька’ посприяло низці переказів про боротьбу між родичами, на місці пролитої крові яких з’явилася річка, а на її березі – однойменне поселення.

388. СУДАК

ЯЗ: СУДАК, м., Автономна Республіка Крим (15 532 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Судак*
Назовнича схема: *Судак → Судак*

БП:
Історичні документи зберегли відомості 212 р. про фортецю *Сугдея*, засвідчену в давньоукр. джерелах як *Сурож* (ГЕУ ІІІ, с. 243), араб. *Sūdāk*, гр. *Σουδαία* (Фасмер ІІІ, с. 795). Теперішнє м. *Судак* розташоване на теренах античної фортеці та асоціюється з однойменним гідронімом *Судак* у басейні Чорного моря (СГУ, с. 539).
ДП:
Гідронім *Судак* найчастіше пов’язують з назвою риби *судак* [ЕСЛГНПР 1985, с. 149; Бушаков 2003, с. 60, с. 73, с. 163; Радлов І/1, с. 778; Лучик 2014, с. 455].
ІЗ:
Ні теперішня, ні колишні назви поселення не мають переконливої етимології, тож від грецької *Σουδαία,* давньоукр. *Сурож* до сучасної *Судак* відомі зіставлення з різномовними апелятивами зі знач.: ‘чистий, святий’; ‘стічна канава; вузький проїзд’; ‘борозна, рів, колія’ ‘сирий; свіжий, зелений’ [Лучик 2014, с. 455]; ‘місто бика’; ‘місто турів’ тощо.

389. СУДОВА ВИШНЯ

ЯЗ: СУДОВА ВИШНЯ, м., Львівська обл. (6 566 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Вишня*
Атрибутивний компонент – *Судова*
Назовнича схема: *Судова* + *Вишня* → *Судова Вишня*

БП:
Літописне поселення *Вишьнѧ* засвідчене в давніх джерелах від 1230 р.: во *Вишьню* (*в вишню*) (ПСРЛ ІІ, с. 762) [ЕСЛГНПР 1985, с. 32]. Так воно іменувалося до 1545 р. Очевидно, у зв’язку з тим, *Вишня* з 1443 р. стала місцем, де «відбувалися з’їзди (сеймики) шляхти земель Руського воєводства; вирішувалися політичні питання, відбувалися шляхетські суди», її почали

іменувати, як і тепер, – *Судовою Вишнею.* Опорний компонент назви – відгідронімне утворення [Худаш 2006, с. 353], поселення засноване на березі р. *Вишня*, п. Сяну п. Вісли; гирло між рр. В'яр і Шкло (СГУ, с. 105).

ДП:

Гідронім *Вишня* мотивовано давньоукр. *вышьнии* 'верхній' (Срезневський I, с. 458).

ІЗ:

Означення *Судова* могло бути відантропонімним, пор. пол. *Sąd, Sud* [Лучик, 2014, с. 456], *Судъ* < *Судивой, Судимиръ, Судиславъ* (Мор., с. 189).

Назва поселення могла утворитися як безпосередньо від прикметника *вышьнии*, так і від мотивованого ним гідроніма [ЕСЛГНПР 1985, с. 32].

Зв'язок назви міста з апелятивом *вишня* 'плодове дерево' – народна етимологія.

390. СУМИ

ЯЗ: СУМИ, м., обласний центр Сумської обл. (263 448 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Суми*
Назовнича схема: *Сума → Суми*

БП:

Відоме припущення, що літописний (1283 р.) *Липецьк* (*Липовицьк*), центр Липовецького князівства – це попередник заснованої 1651 р. слободи *Суми*; города *Сумин*, 1652 р.; теперішнього міста *Суми* [Іваненко 2017, с. 268]. Назву поселення мотивовано гідронімом *Сума*, п. Псла л. Дніпра (СГУ, с. 539).

ДП:

У твірному гідронімі *Сума* дослідники вбачають рефлекси індоєв.**seu / *sou* 'волога, сік' [Лучик 2014, с. 457] або, як припускає Т. Беценко, топооснову *су-* та формант *-ма* з вірогідним значенням 'річка у водній (низькій, заболоченій тощо) місцевості' [Беценко].

ІЗ:

Більшість дослідників погоджується з відгідронімним походженням назви міста, допускаючи теж імовірність побутування первісної назви *Сумине городище*, сформованої на базі власного імені *Сума*, пор. староукр. *Сума Ярош*, староблр. *Гедеон Сума* [Стрижак 1967, с. 81; Іваненко 2017, с. 267–269].

Засновником або ж осадчим *Сум* називають полковника Герасима Кіндратевого (Кондратьєва), який від 1652 р. майже пів століття керував *Сумами* та прилеглими землями.

Три суми (сумки, які носили козаки Сумського полку) на гербі міста відтворюють народноетимологічне потрактування астіоніма.

391. СУХОДІЛЬСЬК

ЯЗ: СУХОДІЛЬСЬК, м., Луганська обл. (20 805 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛ)
Базовий апелятив – *суходіл*
Назовнича схема: *суходіл + -ськ → Суходільськ*

БП:
Поселення засноване у 50-х роках минулого століття. До 1972 р. іменувалося *Верхньодуванне* (ГЕУ ІІІ, с. 255). Назву теперішнього міста мотивовано апелятивом (географічним терміном) *суходіл.*
ДП:
Суходіл – ‘безводна долина, яку зволожують тільки дощові та снігові води’ (СУМ ІХ, с. 868), ‘земля, суша, материк’ (Гр. ІV, с. 233), ‘висохле русло’ (Данилюк, с. 93), пор. *суходілля* ‘долина’ (Громко та ін., с. 189).
ІЗ:
Колишня назва поселення *Верхньодуванне* або *Дуванка*, як її досі іноді називає місцеве населення, обросла легендами про розбійників, які «дуванили» скарби на Ростовському шляху, а сьогоднішня вказує на характерні природні особливості довкілля.

392. ТАВРІЙСЬК

ЯЗ: ТАВРІЙСЬК, м., Херсонська обл. (10 360 жит.)

Хоронімний код (ХК)
Базовий хоронім – *Таврія*
Назовнича схема: *Таврія + -ськ → Таврійськ*

БП:
Поселення засноване 1983 р. (ГЕУ ІІІ, с. 259) на місці посталих у зв’язку зі спорудженням Каховської ГЕС заселень, згодом мікрорайонів м. *Нової Каховки – Плодове, БМУ-5, Східне, Залізничників*. Астіонім мотивовано хоронімом *Таврія.*
ДП:
Таврія – історична назва Кримського півострова, поширена на причорноморські землі Південної України.
ІЗ:
Таврійськ називають *наймолодшим містом Херсонщини.*

393. ТАЛЬНЕ

ЯЗ: ТАЛЬНЕ, м., Черкаська обл. (13 815 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – ***Тальна*** (тепер ***Тальянка***)
Назовнича схема: ***Тальна → Тальне***

БП:
Поселення відоме з 1664 р. (ГЕУ ІІІ, с. 260). Назву мотивовано гідронімом *Тальянка*, п. Гірського Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу, який в історичних джерелах зафіксовано ще як *Тальна* (1593 р.) (СГУ, с. 553).
ДП:
Баземою для гідроніма стала лексема *талий* ‘такий, який буває під час танення снігу, льоду; насичений вологою’ (СУМ Х, с. 27); ‘той, що збільшується; «виростає» з інших’ [Желєзняк 1987, с. 147–148; Лучик 2014, с. 463].
ІЗ:
На думку Л. Похилевича, слово *таль* у давніх літописців означало *заручник*, отже *Тальне, Тальянка* – давні слов’янські назви, мотивовані таким апелятивом [Похилевич 1864, с. 355].

394. ТАРАЩА

ЯЗ: ТАРАЩА, м., Київська обл. (10 937 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище ***Тараща***
Назовнича схема: ***Тараща → Тараща***
Контроверсія: АІК

БП:
Згадка про теперішнє місто як про колишнє урочище *Тараща*, подароване боярам Білоцерківського замку Лісовичам, датується 1611 р. [Похилевич 1864, с. 417]. А вже 1709 р. на місці порожнього урочища зафіксовано містечко (ГЕУ ІІІ, с. 262). Астіонім утворено від мікротопоніма *Тараща*.
ДП:
Базовий мікротопонім міг бути мотивованим утраченим апелятивом **тараща* ‘хворост для гатей; пруття, яким мостять дороги’ [Лучик 2014, с. 464] (пор. діал. *тарасяки* ‘хмиз, гілля’ (Аркушин ІІ, с. 192).
ІЗ:
Вірогідність відантропонімного походження астіоніма (від демінутива *Тараско* < *Тарас* за допомогою суф. ****-j-a***) [Лучик 2014, с. 464] – малоймовірна.

395. ТАТАРБУНАРИ

ЯЗ: ТАТАРБУНАРИ, м., Одеська обл. (11 032 жит.)

Локально-етнічний код (ЛЕтК)
Мікрокод: «Етнічні назви» (ЕтН)
Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод «Назви артефактів» (АпАр)
Базова етнічна назва – *татари*
Базовий апелятив – *бунар*
Назвотвірна модель: *татар + бунар → Татарбунари*
Контроверсія: ГК

БП:
Поселення відоме з XVI ст. (ГЕУ ІІІ, с. 265), хоч історики стверджують, що кримські татари або більш відомі в цьому регіоні буджацькі ногайці заснували його на місці колишньої резиденції кипчацьких ханів у XV ст. Назву *Татарбунари* (*Татар-Бунар*) мотивовано етнонімом *татари* та географічним терміном *бунар.*
ДП:
В основі назви – етнонім *татари* ‘історична назва різних тюркських, монгольських та інших племен’ [Жайворонок 2006, с. 591] та кримськотат., тур. географічний термін *бунар* ‘джерело, колодязь, фонтан’ (Мурзаев, с. 102).
ІЗ:
Другий компонент назви міг бути мотивованим гідронімом *Бунар* (СГУ, с. 76) у знач. ‘татарське джерело (колодязь, фонтан)’ або ‘татарська *Бунар* (річка)’ [Лучик 2014, с. 465].
Сьогодні *кримські татари* ‘тюркський етнос, батьківщиною якого є земля Кримського півострова’або *кримчаки* (СУМ І, с. 347) покинули *Татарбунари*, а ті, що залишилися, не зареєстровані як етнічна спільнота.

396. ТЕПЛОДАР

ЯЗ: ТЕПЛОДАР, м., Одеська обл. (10 173 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Базові лексеми – *тепло, дар*
Назовнича схема: *тепло + дар → Теплодар*

БП:
Місто засноване 1981 р. (ГЕУ ІІІ, с. 275) та поіменоване 1983 р. *Теплодаром* на честь майбутньої Одеської атомної теплоелектроцентралі.

ДП:
Базові лексеми поєднано в одне слово з образним знач. – ‘місто, яке дарує тепло’.
ІЗ:
Через аварію на Чорнобильській АЕС роботи зі спорудження теплоелектростанції припинено, але назву збережено.
Полишене основного містобудівного комплексу, *Теплодар* сьогодні іменується *найсумнішим містом Одещини*. Однак усупереч песимістичним прогнозам теплодарці стверджують, що *Теплодар – місто тепла.*

397. ТЕРЕБОВЛЯ

ЯЗ: ТЕРЕБОВЛЯ, м., Тернопільська обл. (13 595 жит.)
XI – поч. XIII ст. – столиця Теребовлянського удільного князівства

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Теребовъ*
Назовнича схема: **Теребовъ + -*jь → Теребовль → Теребовля*
Контроверсія:ЛЕК

БП:
1097 р. – дата першої відомої писемної фіксації назви поселення: *роздаялъ Всеволодъ городы < > Теребовль Василкови* (ПСРЛ I, с. 267) [ЕСЛГНПР 1985, с. 157]. На той час *Теребовль* – столиця удільного князівства з добре укріпленим замком [Бучко, Бучко 2013, с. 397]. Ойконім мотивовано антропонімом **Теребовъ.*
ДП:
**Теребовъ* – відкомпозитний дериват імені **Теребовитъ*; пор. пол. *Trzebowit* (SSNO V, с. 480), чес. *Třěbovit*, слвц. *Trebovit* (Sv., с. 89). Первісна апелятивна семантика компонента *Тереб(о)-* виводиться з праслов. **terbiti* ‘чистити, очищати’, утворене від основи **ter-(ti)* ‘терти’ (ЕСУМ V, с. 549).
ІЗ:
Відантропонімну версію генези ойконіма першим запропонував Й. Галічер, а далі її підтримали з певними корективами щодо базового антропоніма Я. Рудницький, А. Профоус (стосовно чеських ойконімів такої самої структури), В. Нерознак, М. Худаш, Д. Бучко. Однак нерідко походження ойконіма *Теребовля* та інших семантично близьких назв (*Теребежі* (Лв.), *Тереблече* (Чрв.), *Теребля* (Зк.), *Теребовичі* (Вл.) тощо) пов’язують з дієсловом *теребити* в значенні ‘очищати поле від кущів, дерев’ (Гр. IV, с. 255), *тєрєбити, тєрєблю* ‘розчищати’ (Срезневський III, с. 950); у північнорос. говорах *тереб* ‘розчищена від чагарника під ниву земля’, *тереба* ‘сіножать, луки’, ‘болотяне, оточене лісом місце’ (ЭСРЯ IV, с. 45). Я. Редьква у цьому

ракурсі та з глибоким аналізом слов'янського ойконімно-мікротопонімно-гідронімного матеріалу наводить „етнічно-антропогенну версію", у якій назву старокняжого міста *Теребовлі* пов'язує з іменуванням племені *теребовляни* 'жителі витереблених, розчищених під посіви територій' [Редьква 2012, с. 362]. *Теребовля* – давня столиця *Теребовлянського князівства* – іменується ще як *княжа столиця, княже місто* (дескрипції).

398. ТЕРНІВКА

ЯЗ: ТЕРНІВКА, м., Дніпропетровська обл. (28 836 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Велика Тернівка*
Назовнича схема: *Велика Тернівка → Тернівка*

БП:
Заснована на землях козацьких зимівників біля витоку р. *Велика Тернівка*, слобода *Тернівська* остаточно оформилася в одне велике поселення 1775 р. (ГЕУ III, с. 283). Назву міста мотивовано гідронімом *Велика Тернівка*, п. Самари л. Дніпра (СГУ, с. 560).
ДП:
Семантика гідроніма цілком прозора: водойма поіменована за назвою місцевості, порослої *терном*, де *терн*, т.с., що *терен* 'колючий кущ родини розових, що дає темно-сині їстівні плоди з терпким кисло-солодким присмаком' (СУМ X, с. 85).
ІЗ:
Аналізуючи подібну за структурою назву балки *Терновата*, дослідники розмірковують про слов'янську словотвірну адаптацію генетично тюркського гідроніма, мотивованого апелятивом *терен* 'глибокий' [Зеленко-Касім 1999, с. 100]; див. про це: [Вербич 2017, с. 315].

399. ТЕРНОПІЛЬ

ЯЗ: ТЕРНОПІЛЬ, м., обласний центр Тернопільської обл. (223 462 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Тарновський*
Назовнича схема: *Тарно*(*вський*) + *-поль → Тарнополь → Тернопіль*

БП:
Як фортеця, а далі як місто, засноване на місцевості *Сопільче Яном Тарновським*, поселення відоме з XVI ст., 1540 р. (ГЕУ III, с. 283): *Tarnopolie in districtus trambowliensis,* 1564 р. (ŹDź. XVIII/1, с. 97). У наступних століттях це

місто найчастіше називається *Тарнополь*, укр. *Тернопіль* (як результат асоціації з апелятивом *терен* чи *тернове поле*) [Бучко, Бучко 2013, с. 285].

ДП:

Первісна назва міста мотивована відтопонімною родовою прізвищевою назвою *Іоанка з Тарнова – Яна Тарновського.*

ІЗ:

Ян Тарновський – державний, політичний, військовий діяч Польського королівства, воєвода руський (1527–1535 рр.), засноване *Тарновським* місто як укріплений пункт стримувало напади татар, слугувало сторожею Поділля та Галицьких земель.

Вказівка на *тернову місцевість*, про яку нерідко ведуть мову дослідники (див. також: [Лучик 2014, с. 469; Никонов 1966, с. 415–416; Янко 1998, с. 350] та ін.), якщо й закладена в назві теперішнього міста *Тернопіль*, то дуже опосередковано, пор.: *терен – тернова місцевість – Тарнов – Ян з Тарнова – Ян Тарновський – Тарнополє – Тарнополь – Тернопіль*.

Від 2013 р. у місті щорічно проходить український музичний фестиваль, який покликав до життя широко відому дескрипцію *файне місто*.

400. ТЕТІЇВ

ЯЗ: ТЕТІЇВ, м., Київська обл. (13 367 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Тетій*
Назовнича схема: ****Тетій + -ів → Тетіїв***

БП:

Поселення відоме з XII ст. (ГЕУ III, с. 290), можливо, як легендарна *Тимошня*. *Тетієвом* засвідчене у писемних джерелах 1514 р.; 1602 р. [Лучик 2014, с. 470]. Його назву мотивовано відапелятивним антропонімом **Тетій*.

ДП:

Не зафіксоване у відомих ономастиконах особове ім'я **Тетій* могло бути похідним утворенням від антропоніма **Тета*, мотивованого діал. *тета* 'тітка' (Гр. IV, с. 259; СУМ X, с. 102), **тетій* – 'той, хто має відношення до *тети*', пор. пол. *Tetej* < *Teta* (Rymut II, с. 606) [Лучик, с. 470].

ІЗ:

Народні перекази пов'язують назву міста з іменем *Тетія* – нащадка половецького хана Тугорхана.

401. ТИСМЕНИЦЯ

ЯЗ: ТИСМЕНИЦЯ, м., Івано-Франківська обл. (9 325 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Тисмениця*
Назовнича схема: *Тисмениця → Тисмениця*

БП:
Літописну *Тисменицю* засвідчено в історичних джерелах 1144 р.: *в Тисмѧничю (тисмяницю) на ловы* (ПСРЛ ІІ, с. 316) [ЕСЛГНПР 1985, с. 158]. Назву поселення мотивовано назвою потоку *Тисмениця*, п. Ворони, який в атласі К. Куммерсберґа позначено то як *Тисмениця*, то як *Мельницький* [Бучко 1990, с. 114]; пор. також: *Тисьмениця*, п. Бистриці-Тисьменицької п. Дністра (СГУ, с. 565).
ДП:
Базовий гідронім міг бути мотивованим давньослов. **tbsmen* ‘болотяна тиха річка’, пор. полаб. *tsmeń* ‘болотисте місце’ [Бучко 1990, с. 114] або апелятивом **тесмень* < **těs(k)mень* ‘вузька річка, стиснута (берегами) водна артерія’ [Карпенко О. П. 1999, с. 58] (обидва твірні апелятиви реконструйовані; див. ще [Вербич 2017, с. 261–262; Яцій 2015, с. 310–311]).
ІЗ:
Тисмениця як відомий центр кушнірства сьогодні впізнавана за назвою *місто хутра.*

402. ТЛУМАЧ

ЯЗ: ТЛУМАЧ, м., Івано-Франківська обл. (6 000 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Толмакъ*
Назовнича схема: **Толмакъ + -*jь → Толмачь → Тлумач*
Контроверсія: ГК

БП:
Назву поселення засвідчено в літописі XIII ст.: *противоу Толмачю*, 1213 р. (ПСРЛ ІІ, с. 734) [ЕСЛГНПР 1985, с. 161]. Сучасний астіонім – сполонізований варіант утвореної ще в давньоукраїнський період назви *Толмач.* Назву мотивовано антропонімом *******Толмакъ.*
ДП:
У науковій літературі висувають погляди на утворення назви поселення від антропонімів, що були відкомпозитним іменем, відапелятивним, або й самим іменем-композитом. Про відапелятивність антропоніма-етимона пише Л. Масенко («утворення від *тъл(ъ)мачь* ‘перекладач’ (Срезневський ІІІ, с. 1046), можливо, через антропонімічну стадію» [ЕСЛГНПР 1985, с. 161]); на тому, що назву поселення мотивовано відкомпозитним антропонімом **Толмакъ*

< *Толимиръ* (Мор., с. 193), наполягає Д. Бучко [Бучко, Бучко 2013, с. 212–213; с. 238–239]. В. Лучик уважає такі версії вірогідними [Лучик 2014, с. 473], а М. Худаш додає припущення про ймовірність утворення назви поселення ще й від особової назви **Толимачь*, скороченої у вимові до варіанта **Толмачь* [Худаш 1995, с. 283–284].

ІЗ:

М. Габорак убачає в назві поселення безпосередньо апелятив *тлумач* [Габорак 2007, с. 167], а В. Яцій – гідронім *Тлумач* [Яцій 2015, с. 313].

Зважаючи на структуру назви (посесив на ***-*jь***), уважаємо, що астіонім мотивовано відкомпозитним антропонімом із суф. ***-ак***, хоч таке припущення і дещо змінює версію про *перекладача* (*тъл(ъ)мача*) як символ *Толмача / Тлумача* (легенда розповідає про *товмачів* (перекладачів), які тут жили, супроводжували Ярослава Осмомисла в переговорах, несли митну службу, вели закордонні торговельні зв'язки тощо). *Толмач* (*тлумач, перекладач*) зображений на гербі та прапорі *Тлумача*. У центрі міста споруджено пам'ятник імовірному засновникові міста.

403. ТОКМАК

ЯЗ: ТОКМАК, м., Запорізька обл. (31 319 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Токмак*
Назовнича схема: *Токмак → Великий Токмак → Токмак*

БП:

Поселення засноване 1794 р. та іменувалося до 1962 р. *Великий Токмак* (ГЕУ ІІІ, с. 296). Назву мотивовано гідронімом – р. *Токмак*, л. Молочної (СГУ, с. 568).

ДП:

Базовий гідронім дослідники називають тюркським за походженням: О. Стрижак бачить у ньому тюрк. **tökmäk* 'лити' [Стрижак 1967, с. 15]. В. Лучик [Лучик 2014, с. 475] імовірнішим уважає метафоричне утворення назви ріки від тур. *tokmak* 'дерев'яний молоток, колотівка', 'гирі, які звисають на мотузці у дверях; блок' (Радлов ІІІ/1, с. 1242); 'товкач; киянка, довбенька' [Бушаков 2003, 152].

ІЗ:

Версія про мотивацію назви поселення етнонімом *токмаки* (одна із назв половців, родові назви киргизів, туркменів) – малоймовірна.

404. ТОРЕЦЬК

ЯЗ: ТОРЕЦЬК, м., Донецька обл. (33 455 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Кривий Торець*
Назовнича схема: *Кривий Торець → Торецьк*

БП:
Колишню *Щербинівку*, згодом *Дзержинськ*, від 2016 р. *Торецьк* засновано на землях козацьких займищ в середині XVIII ст. (ГЕУ I, с. 320). Теперішню назву мотивовано гідронімом *Кривий Торець*, п. Казенного Торця п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 287).
ДП:
Гідронім утворено поєднанням атрибутивного компонента *Кривий*, що вказував на форму водойми та опорним давньоукр. демінутивом *Торець* < *Торъ* < *торъ* ‘шлях, дорога, слід, колія’, чи (за Є. Отіним) тюрк. *тор* ‘джерело’ [ЕСЛГНПР 1985, с. 163].
ІЗ:
2015 р. місцева влада прийняла рішення не повертати *Дзержинську* назву *Щербинівка*, якою поселення було поіменоване до 1936 р., а узаконити для міста нову назву – *Торецьк.*

405. ТРОСТЯНЕЦЬ

ЯЗ: ТРОСТЯНЕЦЬ, м., Сумська обл. (20 638 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Тростянець*
Назовнича схема: *Тростянець → Тростянець*

БП:
Поселення відоме з 1660 р. (ГЕУ III, с. 306). Його назву мотивовано гідронімом *Тростянець* (СГУ, с. 572).
ДП:
Твірним для назви річки послугував апелятив **тростянець* ‘потік, на березі якого росте очерет’ [Вербич 2009, с. 166].
ІЗ:
О. Іваненко вважає, що назва міста (колишнього села) може бути як відгідронімною, так і посталою внаслідок міграційних процесів (поіменування поселення за назвою населеного пункту Вінничини) [Іваненко 2017, с. 276–277].

406. ТРУСКАВЕЦЬ

ЯЗ: ТРУСКАВЕЦЬ, м., Львівська обл. (28 701 жит.)

Гідронімний код (ГК)

Базовий гідронім – *Трускавець*
Назовнича схема: *Трускавець → Трускавець*
Контроверсії: АІК; ЛнАрК

БП:
Відома писемна згадка про поселення припадає на 1462 р.: *Truszkauecz* (AGZ XIII, с. 472). Найімовірніше його назву мотивовано гідронімом; пор. пот. *Трускавець*, л. Стрия п. Дністра; між рр. Бутельський і Лазок (СГУ, с. 574).
ДП:
С. Вербич уважає, що генезу гідроніма *Трускавець* можна виводити від архаїчного **truskavьcь* < *truskavъjь* < **truskati*, пор. чес. *truskati* ‘текти стрімко (про струмінь води)’ [Куркина 1997, с. 50–51]: **truskavьcь* ‘потік зі стрімкою течією’ або ‘потік, де є джерело’ [Вербич 2017, с. 264].
ІЗ:
Фіксація ойконіма в давніх документах як *Truschkowyecze* (AGZ XVIII, с. 288) уможливлює думку, що первісною назвою поселення могла бути *Трушковичі.*, тобто в колишній назві відображено колективну назву роду чи підданих **Трушка – Трушковичі.*
В. Макарський пов’язує номінацію поселення з прикметником *трусковий* (від *труск* або й *трускавка*) [Makarski 1999, с. 277].
Побутують й інші, народноетимологічні версії, побудовані на подібності слів (*druska* ‘сіль’, *труск* ‘хмиз’, *трускавка* ‘полуниця’ тощо).

407. ТУЛЬЧИН

ЯЗ: ТУЛЬЧИН, м., Вінницька обл. (14 871 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Тулька*
Назовнича схема: *Тулька* + *-ин* → *Тульчин*

БП:
Поселення відоме з 1607 р. (ГЕУ ІІІ, с. 310). У документах воно зафіксоване ще як *Нестервари* (1668 р.: z miasta *Tulczyna,* alias *Nesterwaru* (АЮЗР 7/ІІ, с. 555) [Дика, с. 166] або *Нестерварка* (1796 р.: *Нестерварка* (БН, с. 143) [Дика 2009, с. 166]). Астіонім *Тульчин* мотивовано антропонімом *Тулька*.
ДП:
Базовий антропонім *Тулька* (Мор., с. 195) пояснюють як суфіксальний дериват відапелятивного захисного імені *Тульо* (Ил., с. 497) < дієсл. *тулити(ся), тулятися* ‘ховатися’, уживаним зі знач. ‘хай буде бережений від біди і хвороб’ [Лучик 2014, с. 479].
М. Худаш імовірним уважає утворення імені від якогось із двоосновних – *Тулимиръ* (Мор., с. 195), **Кривотулъ* тощо [Худаш 1995, с. 211].

ІЗ:
Окрасою *Тульчина* є комплекс палацу Потоцьких, за красу і грандіозність якого часом і все місто називають *Подільським Версалем*.

408. ТУРКА

ЯЗ: ТУРКА, м., Львівська обл. (7 153 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Турка*
Назовнича схема: *Турка → Турка*
Контроверсія: АІК

БП:
Поселення відоме з 1431 р (ГЕУ ІІІ, с. 315): *Turka*, 1444 р. (AGZ V, с. 130). Його назву мотивовано гідронімом *Турка*; пор. р. *Турка* л. Пруту л. Дунаю (СГУ, с. 575).
ДП:
Гідронім *Турка* вчені зіставляють з апелятивом *турка*, рос. діал. *турка* ‘гирло річки’ [Шульгач 2001, с. 301–302]; *турок* ‘затока на річці’ (Черепанова, с. 224) [Яцій 2015, с. 319–320].
ІЗ:
Дослідники припускають, що назва поселення могла бути перенесенням із с. *Турка* Івано-Франківщини, або й походити від антропоніма *Турок* чи пол. *Turek* (родовий належності) [Худаш 2006, с. 356–357].
Щодо с. *Турка* Івано-Франківщини, Д. Бучко припускає відгідронімне або відоронімне походження ойконіма та наводить міркування М. Кордуби про можливість пояснення цієї назви етнонімом *торки*, яких 1060 р. розгоромив Ярослав Мудрий [Бучко 1990, с. 117].
Версії про походження назви міста від диких биків *турів*, які водилися в навколишніх лісах, від назви воріт-веж *турія, тур’я, турня*, від етноніма *турки* – народноетимологічні.
Нині відомі дескрипції: *столиця Бойківщини, серце Бойківського краю*.

409. ТЯЧІВ

ЯЗ: ТЯЧІВ, м., Закарпатська обл. (8 980 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Тяч*
Назовнича схема: **Тяч + -ів → Тячів*

БП:
Поселення відоме з XIII ст. (ГЕУ III, с. 317). Його назву утворено від антропоніма **Тяч*.
ДП:
В. Лучик уважає подібним до нього відапелятивне ім'я *Tacz* (Rymut II, с. 592–592), яке можна потрактувати як утворення від апелятива *taczać* 'турляти, перевертати(ся); іти важким кроком' або як відкомпозитний дериват двоосновного імені *Tatumir*, зафіксовано в польських ономастиконах [Лучик 2014, с. 482].
ІЗ:
Народна етимологія пов'язує назву з гіпотетичним угорським апелятивом **тячів*, приписуючи йому різні значення: 'подобатися', 'молочна труба', 'затоплена Тисою низовина', 'місцевість, де тече вода' тощо. Легенда розповідає про служницю, яка захистила королеву від стріли своїм тілом, і в пам'ять про неї тут було насипано гору та побудовано місто.
Дескрипція, що виникла у зв'язку з використанням у місті велосипедів як традиційно поширених транспортних засобів, – *велосипедне царство.*

410. УГНІВ

ЯЗ: УГНІВ, м., Львівська обл. (974 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропонімами» (ВАА)
Базовий антропонім – **Уго(е)нь / Ого(е)нь*
Назовнича схема: **У(О)го(е)нь + -ів → Угнів*

БП:
Поселення відоме з 1360 р. (ГЕУ III, с. 318), хоч окремі дослідники стверджують, що містечко було відомим уже звідтоді, як літописний *Белз*: щонайменше з 1030 р. [Губені 2006, с. 15]. Його назва походить від антропоніма **Уго(е)нь / Ого(е)нь.*
ДП:
Твірний антропонім мотивовано апелятивом *ого(е)нь* 'вогонь' [Лучик 2014, с. 482–483]. Таке метафоричне ім'я найвірогідніше присвоювалося із вказівкою на характер людини.
ІЗ:
У народній інтерпретації назва міста пов'язана з р. Західний Буг (**Бугнів*) або з місцем, де палав вогонь (*Угнів / *Огнів / *Вугнів*).
Дескрипція *найменше місто України* віддавна зберігається за містом *Угнів* (2019 р. – 974 мешк.).

411. УЖГОРОД

ЯЗ: УЖГОРОД, м., Закарпатська обл. (115 512 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Уж*
Назовнича схема: *Уж + -город → Ужгород*

БП:
Поселення засноване у IX ст. (ГЕУ III, с. 319). Астіонім мотивовано назвою р. *Уж*, л. Лабірця п. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 578).
ДП:
Гідронім *Уж* пов'язують з давньоукр. *ужъ* 'вид змії, мотузка' або індоєв. **an-g* 'гнути, кривити; гак' [Лучик 2014, с. 484], пор. *Ужа, Ужица* з первісною семантикою 'об'єкт вигнутої, викривленої форми' [Карпенко О. П. 2003, с. 192–193].
ІЗ:
Колишні назви міста (*Унґвар* та варіанти *Гункбар, Гунґвар, Онґвар*) – кальки первісної: назва р. *Уж*, слвц. *Uh*, угор. *Ung* + *var* 'укріплене село, замок, фортеця' (Мурзаев, с. 113).
Ужгород можна впізнати сьогодні за дескрипціями *місто кави, місто сакури.*

412. УЗИН

ЯЗ: УЗИН, м. Київська обл. (12 099 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Уза*
Назовнича схема: **Уза + -ин → Узин*
Контроверсія: ЛнАрК

БП:
Поселення відоме з 1650 р. (ГЕУ III, с. 320). Його назву мотивовано антропонімом **Уза.*
ДП:
**Уза* – похідне утворення від апелятива *уза, узи* 'окови' (< *оуза*) або діал. *уза* 'жирний наліт на воді; вощина' (ЕСУМ V, с. 321) [Лучик 2014, с. 484], пор. антропоніми *Узай, Узюк* [Яцій 2015, с. 323].
ІЗ:
Факт розташування містечка вздовж р. *Гудзинь* та відомості про колишню назву поселення – *Узениця* – дає підстави розглядати вірогідність гідронімно-ойконімних паралелей.
Народні перекази пов'язують назву міста з гіпотетичним етнонімом **узи*.

Походження однойменного поселення на Івано-Франківщині виводять від апелятива **узин*, реконструюючи його в пов'язанні з лексемами *узьмінь* 'найглибше місце в ріці з швидкою течією, що не замерзає зимою' (Гр. IV, с. 325); *узина* 'вузька смуга землі у черезсмужжі вздовж гір, боліт, лісу'; *узинка* 'вузький рукав ріки' (Мурзаев, с. 573); тюрк. *озен* 'невелика річка, потік, протока, русло, долина, ущелина, яр', похідні *узен, узень* (Мурзаев, с. 407) [Бучко 1990, с. 118].

413. УКРАЇНКА

ЯЗ: УКРАЇНКА, м., Київська обл. (15 997 жит.)

Хоронімний код (ХК)
Базовий хоронім – *Україна*
Назовнича схема: *Україна* + *-к-а*→ *Українка*

БП:
Поселення відоме з XV ст. (ГЕУ III, с. 323) як *Ігнатівці, Ігнатівка, Злодіївка, Столипинці, Столипіно*. Теперішню назву міста, отриману 1921 р., мотивовано хоронімом *Україна.*
ДП:
Україна – 'країна, держава в Східній Європі, основне населення якої становлять українці' [Жайворонок 2006, с. 610–611].
ІЗ:
Під час перейменування *Столипіна* найвірогіднішою назвою тодішнього хутірського поселення була *Обухів-2* з огляду на те, що населений пункт заплановано об'єднати з Обуховим. Однак перейменована *Українка* нині впевнено побутує як окреме місто районного значення Обухівщини.

414. УКРАЇНСЬК

ЯЗ: УКРАЇНСЬК, м., Донецька обл. (11 209 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – шахта **«*Україна*»**
Назовнича схема: «*Україна*» + *-ськ* → *Українськ*

БП:
Поселення засноване 1952 р. (ГЕУ III, с. 323) на землях слободи *Лісівка* та іменувалося так до 1963 р. [Отин 2014, с. 171]. Тепрішня назва мотивована назвою шахти «*Україна*».
ДП:
У назві шахти – прославлення держави *України*, на території якої знаходиться підприємство.

ІЗ:
Шахта «*Україна*» споруджена 1963 р., однак сьогодні, як і містечко, яке завдячує їй своєю назвою, переживає не найкращі часи.

415. УМАНЬ

ЯЗ: УМАНЬ, м., Черкаська обл. (83 162 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Ума* (тепер ***Уманка*****)**
Назовнича схема: *Ума* → *Умань*

БП:
Поселення відоме з 1616 р. (ГЕУ ІІІ, с. 332), а в документах 1609 р. було засвідчене як *pustynia Umań* (АЮЗР VII/1, с. 205). Астіонім мотивовано гідронімом. Сьогодні це р. *Уманка*, л. Ятрані п. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 485). Однак дослідники сходяться на думці, що розвиток гідронімно-ойконімної пари *Уманка / Умань* відбувався таким шляхом: р. *Ума* стала мотивом для назви поселення *Умань*, а назва міста спричинила зміну колишньої Уми на *Уманку* [Гонца 2017, с. 90; Пономаренко 1994, с. 176; Янко 1998, 365].
ДП:
Мотиваційна ознака найдавнішої індоєв. форми *Uma* – ‘віддалена (місцевість, річка)’ [Лучик 2014, с. 486] або ж, якщо зблизити її з лит. *ūmas* ‘наглий, поривчастий, раптовий’, *úmaras* ‘вихор’, *umarýs* ‘бурхливий, буйний’, *úmus* ‘раптовий, швидкий’, ‘бурхлива, швидка ріка’ [Пономаренко 1994, с. 176–177].
ІЗ:
І. Гонца веде мову про побутування 1629 р. варіанта назви поселення – *Калинград*, у якому збережено вказівку на належність поселення графові *Калиновському* [Гонца 2017, с. 90].
Сьогодні відомі дві дескрипції: *місто хасидів* і *місто Софіївки*, перша з них указує на *Умань* як на центр хасидизму (вважають, що тут похований рабин Нахман, правнук фундатора юдейського релігійного руху Баал Шем Това), друга пов’язана з парком *Софіївка* (1796 р. в *Умані* закладено один з найбільших в Європі садово-ландшафтний парк «Софіївка», назва якого нерідко вживається замість назви міста).

416. УСТИЛУГ

ЯЗ: УСТИЛУГ, м., Волинська обл. (2 176 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Луг* (*Луга*)
Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви артефактів» (АпАр)

Базовий апелятив: *устя*
Назовнича схема: *устя* + *Луг* → *Устилуг*

БП:
Літописний *Устилуг* засвідчено в історичних джерелах 1150 р.: *на покормъ Оустилогъ* [ЕСЛГНПР 1985, с. 168]. Складна назва утворена поєднанням географічного терміна *устя* та назви р. *Луг*, п. Західного Бугу п. Вісли (СГУ, с. 328).
ДП:
Гідронім *Луг* мотивовано апелятивом *луг* ‘ліс на низовині; низовина, поросла лісом’ (Гр. II, с. 379); ‘поросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать’ (СУМ IV, с. 552) або укр. діал. *лог* ‘заглиблення в рельєфі; яр з пологими зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти’ (ЕСУМ III, с. 278).
Значення апелятива *устя* – ‘устя ріки’ (Гр. IV, с. 360); ‘те саме, що гирло’ (СУМ X, с. 503).
ІЗ:
Місто *Устилуг* розміщене біля впадіння р. *Луг* (*Луга*) до Західного Бугу. Звідси, як переконливо вважає В. Шульгач, і безпосередня мотивація назви: ‘поселення біля *устя* р. *Луг*’ [Шульгач 2001, с. 141].

417. ФАСТІВ

ЯЗ: ФАСТІВ, м., Київська обл. (45 907 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Фаст / Хваст*
Назовнича схема: *Фаст* + *-ів* → *Фастів*

БП:
Поселення зафіксовано в документах 1390 р. (ГЕУ III, с. 336), хоч є припущення про більш давній (майже на два століття назад) час його заснування. Назву мотивовано антропонімом *Фаст / Хваст.*
ДП:
В основі відапелятивного антропоніма – апелятив *хваст* ‘хвастун’ (ЕСУМ VI, с. 163) [Лучик 2014, с. 489], пор. сучасні прізвища *Фаст* (148 носіїв – ГТР), *Хваст* (7 носіїв – ГТР).
ІЗ:
Народні легенди пов’язують назву з місцевістю, де відбувалася битва русичів із кочівниками, після якої залишилися їхні військові відзнаки, т. зв. *хвости* або ж із густою сіткою невеликих водойм, що вкривають її (з *фосами*).
1 грудня 1918 р. у *Фастові* було підписано Договір про злуку Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки, що

уможливило дескрипцію, яку використовують, принаймні, знавці історії, *місто Злуки.*

418. ФЕОДОСІЯ

ЯЗ: ФЕОДОСІЯ, м., Автономна Республіка Крим (69 145 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучна назва з образним значенням
Базовий апелятив – *ϑεός + δόσις*
Назовнича схема: *ϑεός + δόσις → Феодосія*

БП:
Заснування поселення датовано другою половиною VI ст. до н. е. (ГЕУ III, с. 338). Його назва засвідчена в різних джерелах неоднаково: як давньогр. *Феодосія* (*θεοδοσία, θεοδοσίη*) (Фасмер IV, с. 189), давньоіран. (скіфське або аланське) *Ардабда* (*'Αβδαδα*), як споруджена генуезцями на цьому місці у XIII ст. фортеця *Кафа* (*Καφᾶς*, *Caffa*); див. про це: [Лучик 2014, с. 489–490; Никонов 1966, с. 442–443].
ДП:
Назву утворено від давньогр. *ϑεός* 'бог' і *δόσις* 'дар, дарунок', букв. 'божий дар; богом дана'.
ІЗ:
Давньогрецька назва *Феодосія* була поновлена 1783 р. і сприймається сьогодні як антична метафора; пор. антропоніми *Феодосій, Феодосія* (ВІЛ, с. 106; с. 188; Тр., с. 381–383).

419. ХАРКІВ

ЯЗ: ХАРКІВ, м., обласний центр Харківської обл. (1 443 207 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Харко* < *Харитон*
Назовнича схема: *Харко + ів → Харків*

БП:
Поселення засновано на початку 50-х рр. XVII ст. або в 1620–1629 рр. (ГЕУ III, с. 351). Назва одного з найбільших сучасних міст України проблематична тільки в плані первинності / вторинності етимона: чи то назва р. *Харків*, л. Уди п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 587), *Харьковъ колодезь*, де *колодязь* 'річка, струмок' поширилася на суміжне поселення, чи вихідним слід уважати **Харьковъ хуторъ* (*городокъ*), за назвою якого згодом почали іменувати й річку [Лучик 2014, с. 491–492; Отин 1997, с. 408].

ДП:
Розглядаємо назву міста серед мотивованих іменем *Харко* < *Харитон*, позаяк такий антропонім однозначно був причиною іменування або поселення, або річки.
Харитон – канонізоване християнською церквою, рідкісне ім'я, з гр. особового імені *Charitōn* < гр. *charitōn* 'який дарує милості; щедрий; благодатний'; інше тлумачення: гр. *charis* (род. *charis*) 'любов; чарівність; краса' (ВІЛ, с. 108; Тр., с. 398).
Святий преподобний *Харитон Сповідник* ув'язнений за Христову віру, після звільнення на місці розбійницької печери заснував знамениту сьогодні в Палестині Фаранську лавру, а згодом ще дві обителі: Єрихонську й Сукійську. Склав чин чернечого постригу, помер у глибокій старості та похоронений у Фаранській обителі.
День пам'яті святого *Харитона* – 28 вересня.
ІЗ:
Харків – колишня столиця України, тож сьогодні функціонує низка дескрипцій, стрижневим словом яких є лексема *столиця*: *перша столиця* (1919–1934 рр.), *радянська столиця, юридична столиця України, студентська столиця.*

420. ХАРЦИЗЬК

ЯЗ: ХАРЦИЗЬК, м., Донецька обл. (57 860 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – балка ***Харцизька***
Назовнича схема: ***Харцизька → Харцизьк***

БП:
Часом постання міста на теренах заснованої у 80-х роках XVIII ст. слободи *Харцизької* (*Кринсько-Троїцької*) називають другу половину XIX ст. (ГЕУ ІІІ, с. 358). Назву мотивовано мікротопонімом *Харцизька балка*.
ДП:
Мікротопоніми (тутешні балки) могли називатися *Харцизькими* із вказівкою на те, що там селилися або переховувалися *харцизи*; пор. *харциз* 'розбійник, грабіжник' (Гр. IV, с. 388).
ІЗ:
На Донеччині сьогодні відомо десятки *Харцизьких балок*. З прокладенням на землях однієї із них, залізниці, як стверджує Є. Отін, *Харцизькою* почали називати станцію, а згодом – пристанційне поселення, що переросло в теперішнє місто [Отин 2014, с. 177–178]. Отже, прямого зв'язку між назвою поселення і *харцизами*, як колись називали розбійників, немає. У назві міста відбито давній мікротопонім.

421. ХЕРСОН

ЯЗ: ХЕРСОН, м. обласний центр Херсонської обл. (286 958 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми» (МО/Аг/Гр)
Базовий ойконім – *Херсонес Таврійський* (*Χερσόνησος η Ταυρική*)
Назовнича схема: *Херсонес → Херсон*

БП:
Давній *Херсонес Таврійський* у Криму (*Χερσόνησος η Ταυρική*) – прототип теперішнього міста *Херсон*, уперше згаданого в історичних джерелах 1778 р. (ГЕУ ІІІ, с. 360) та засноного на місці військових укріплень, до того, імовірно, – прадавніх *Білеховичів* (*Bilehowisce*).
ДП:
Античну назву мотивовано давньогр. діал. апелятивом *χερσόνησος* ‘півострів’ [Білецький 2012а, с. 43; Бушаков 2003, с. 75; Никонов 1966, с. 454; Лучик 2014, с. 492].
ІЗ:
Місто корабелів – широко відома і цілком заслужена паралельна назва *Херсона*.

422. ХИРІВ

ЯЗ: ХИРІВ, м., Львівська обл. (4 167 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропонімами» (ВАА)
Базовий антропонім – *Хир*
Назовнича схема: *Хир + -ів → Хирів*

БП:
Згадку про поселення уміщено в документах 1374 р. [ІМС Лв., с. 787]. Ойконім мотивовано антропонімом *Хир*.
ДП:
Назву базового антропоніма (пор. сучасне прізвище *Хир* (ГТР – 31 носій) пов’язують з дієсловом *хирiти* ‘бути кволим, лежати, спати’ [Лучик 2014, с. 492], рос. *хирь* ‘хворь, болезнь, недуг’ (Даль IV, с. 548), пол. *Chyr, Chyra* < *chyra* ‘хвороба’ (Rymut II, с. 91). П. Чучка з покликанням на джерельні матеріали мотиватором астіоніма *Хирів* уважає чоловіче ім’я *Хіра*: *Хира Ивашков*; *Хѣра* (Туп., с. 414), *Chira Lazar* (Bélay, с. 202) та ін. [Чучка 2011, с. 350].
ІЗ:
Народні перекази пов’язують іменування містечка з легендарним київським князем *Хорив* або з гіпотетичним апелятивом **хыр* ‘сосна’.

423. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

ЯЗ: ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, м., обласний центр Хмельницької обл. (274 294 жит.)

Меморіальний код (МК)
Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Хмельницький*
Назовнича схема: *Хмельницький → Хмельницький*

БП:
Поселення *Проскурів*, у найдавніших писемних документах засвідчене як *villa Ploskirowcze*, 1431 р., *Ploskirow*, 1434–1444 рр., згодом – *Proskurow*, 1789 р. [Торчинська, Торчинський 2008, с. 479].
Теперішню назву *Хмельницький* мотивовано прізвищем *Богдана Хмельницького*.
ДП:
Місто поіменовано 1954 р. для увічнення пам'яті про українського гетьмана *Богдана Хмельницького*.
ІЗ:
Богдан Хмельницький (1595–1657) – гетьман Запорозького війська, провідник Національно-визвольної війни 1648–1657 рр., творець Української козацької держави. *Хмельницький* – відважний воїн шляхетського роду, талановитий воєнначальник і полководець, який отримав цілу низку історичних перемог й одну величезну поразку: підписання союзу з Москвою, що принесло в Україну 30-річну Руїну (1657–1687), а далі – цілі століття поневолення.

424. ХМІЛЬНИК

ЯЗ: ХМІЛЬНИК, м., Вінницька обл. (27 398 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – *хмі(е)льник < хміль*
Назовнича схема: *хмельник → Хмельник → Хмільник*

БП:
Поселення відоме з 1362 р. (ГЕУ III, с. 375): *Хмельникъ* (Подолия, с. 39) [Дика 2007, с. 171]. Первісну назву *Хмельникъ* мотивовано апелятивом *хмельник.*
ДП:
Значення базового апелятива *хмельник* 'хмільник' (ЕСУМ VI, с. 188), 'місце, де росте хміль' (Гр. IV, с. 405). Теперішня назва *Хмільник* – закономірно узгоджена з фонетичними нормами української мови.

ІЗ:
Хміль – однорічна або багаторічна витка рослина, деякі види якої використовують у пивоварінні; здавна символ родючості, молодого буяння; у народі – також символ залицяння, відваги й молодецтва; символізує як веселого козака-гультяя, так і відважного героя; фразеологізм *хмелем зарости* – народнопісенний образ *бути занедбаним* [Жайворонок 2006, с. 620].
Народні перекази розповідають про *зарості хмелю*, які допомагали першим поселенцям ховатися від нападників.

425. ХОДОРІВ

ЯЗ: ХОДОРІВ, м., Львівська обл. (9 605 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Ходор* (*Федір*)
Назовнича схема: *Ходор* + *-ів* → *Ходорів*

БП:
У документах кінця XIV ст. зафіксовано назву *Ходоровстав*, а вже 1417 р. уточнено, що поселення, засноване біля місцевої водойми, названо за іменем його фундатора – *Ходорів*: *Chodorowstaw – Chodorow* (ZDM I, с. 426).
ДП:
Власне особове ім’я *Ходоръ* (Мор., с. 200), засвідчене в основі назви теперішнього міста *Ходорів*, – це, очевидно, фонетичний варіант імені *Федір* (*Федоръ / Феодоръ*). Антропонім *Ходоръ* з покликанням на словникову статтю *Фєдоръ* подає «Словник староукраїнської мови» (ССУМ II, с. 510). Р. Керста серед християнських чоловічих іменувань, фіксованих документами XVI ст., виявляє *Ходаръ, Ходорець, Chodorko* [Керста 1984, с. 128].
Федір – канонізоване християнською церквою ім’я, з гр. *theos* ‘Бог’ і *dōros* ‘дар, дарунок’, букв. ‘Божий дар’ (ВІЛ, с. 105; Тр., с. 374). Святий великомученик *Феодор Стратилат* служив в імператорській армії. У час гоніння християн став ревним прихильником Христової віри, за що був підданий смертельним тортурам. Осліплений та розіп’ятий, велінням Господнім відродився до життя й тільки через багато років прийняв мученицьку смерть. День пам’яті святого *Феодора* – 21 лютого.
ІЗ:
М. Худаш припускає, що ім’я *Ходор* могло бути не тільки варіантом християнського імені *Федір* (*Федоръ*), але й дериватом від слов’янського двоосновного імені *Ходимиръ* (Мор., 200) чи ін.; див. також: [Худаш 1995, с. 287; Котович 2000, с. 128–129; Лучик 2014, с. 493].

426. ХОРОЛ

ЯЗ: ХОРОЛ, м., Полтавська обл. (13 160 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Хорол*
Назовнича схема: *Хорол → Хорол*

БП:
Назву поселення засвідчено в історичних документах 1111 р.: *на Хоролѣ* [ЕСЛГНПР 1985, с. 171]. Астіонім мотивовано назвою р. *Хорол*, п. Псла л. Дніпра (СГУ, с. 593).
ДП:
Дослідники наводять низку апелятивів, що могли слугувати мотивом для творення гідроніма: іран. ‘*ко-роль*’ ‘краснокутний’; староперс. *Haraiva-*, новоперс. *Harē-*, похідні від **ser* ‘пливти, текти’; давньосерб. *хрълъ* ‘швидкий’; іран. *har-* ‘текти’; тюрко-монг. *qara / xara* ‘чорний’; хакас. *харал* ‘чорніти’, тюрк. *карол* ‘чорний (хлопчик)’ та ін. [ЕСЛГНПР 1985, с. 171].
ІЗ:
Історики стверджують, що в XVII ст. якийсь час поселення паралельно було поіменоване *Ярослав* [ЕСЛГНПР 1985, с. 171].

427. ХОРОСТКІВ

ЯЗ: ХОРОСТКІВ, м., Тернопільська обл. (6 881 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Хоростко*
Назовнича схема: **Хоростко + -ів → Хоростків*

БП:
Найдавніша відома фіксація назви поселення збережена у джерелах XIV ст.: *Chorostkow,* 1391 р. (КН VIII, с. 645) [Бучко, Котович 2017, с. 281]. Утворено астіонім від антропоніма **Хоростко*; пор. *Хороско* (Туп., с. 416).
ДП:
Базовий відапелятивний антропонім (можливо, прізвище-демінутив), мотивований діал. *хоростати* ‘чистити, обдирати зерно від лушпиння’ (ЕСУМ VI, с. 203); староукр. *форост* ‘хворост; виноградна та інша лоза’ < прасл. **xvorostъ* ‘чагарник, ліс’ (ЕСУМ VI, с. 169) [Лучик 2014, с. 495]. М. Худаш висуває припущення про імовірність побутування в минулому відкомпозитного антропоніма **Хоростъ* < **Хоронистанъ* [Худаш 1995, с. 263–267].

ІЗ:
За народними переказами, назва поселення пов'язана з *хворостом*, який давав притулок утікачам від татарських набігів, або з *хворістю* – хворобою, якої зазнавали тутешні мешканці.

428. ХОТИН

ЯЗ: ХОТИН, м., Чернівецька обл. (9 336 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Хотѣнъ (*Хотенъ)
Назовнича схема: *Хотѣнъ + -*jь → Хотѣнь
Контроверсія: АпК

БП:
Найдавніші писемні варіанти назви давньої фортеці відомі з 1400 р.: *Хотинь* (Cost. II, с. 706); 1436 р. – *Хотѣнь* (ССМ II, с. 514); 1448 р. – *у хотѣне* (Cost. II, с. 738; ССУМ II, с. 514) [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 57]. Ця форма свідчить про вірогідність первісної мотивації ойконіма антропонімом **Хотѣнъ* / **Хотенъ* [Лучик 2014, с. 496]; пор. сучасне прізвище *Хотінь* (ГТР – 76 носіїв).
ДП:
Значення відапелятивного імені **Хотѣнъ* – 'дитина, народження якої хочуть' («особове ім'я з основою *хоть*» [Никонов 1964, с. 457]).
ІЗ:
Ю. Карпенко виводить походження назви поселення безпосередньо від дієслова *хотіти* і вважає, що значення присвійності вона набула лиш з XVI ст. під впливом більш продуктивних на той час посесивів на **-ин** (<**-инъ**): *отъ града Хотина*, 1574 р. (Ghibanescu XIX, с. 86) [Карпенко ТСРЧО 1965, с. 57].
М. Худаш розцінює *Хотѣнь, Хотєнь* як фонетичні варіанти до *Хотинъ* і називає сучасний астіонім посесивним утворенням від імені *Хота* (Демчук, с. 84) < *Хотъ* (Мор., с. 201) < *Хотеборъ, Хотемиръ, Хотеславъ, Хотимиръ* (Мор., с. 201): *Хота* + **-ин** (<**-инъ**) → м. *Хотин* [Худаш 1995, с. 221]. Серед ойконімів на ***-іпъ** розглядає *Хотин* і З. Купчинська [Купчинська 2016, с. 1199].
Хотинська фортеця оповита багатовіковою звитягою та боротьбою за визволення. Найвідоміші історичні події: *Хотинська війна* 1621 р. (бій польської армії Яна Кароля Ходкевича та козацького війська Петра Конашевича-Сагайдачного проти турецько-татарської армії султана Османа II); *Хотинська битва* 1673 р. (розгром польсько-литовсько-козацьким військом турецької армії); *Хотинське повстання* 1919 р. (виступ населення *Хотинського*, Бєльцького та Сороцького повітів проти румунської окупації). Перший компонент кожної лексичної структури – відтопонімний прикметник *хотинський*.

429. ХРЕСТІВКА

ЯЗ: ХРЕСТІВКА, м., Донецька обл. (27 849 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Назви із сакральною семантикою
Базовий апелятив – *хрест*
Наовнича схема: *хрест* + *-івк-а* → *Хрестівка*

БП:
Поселення засноване 1953 р. на землях хутора *Крестовий* [Янко 1998, с. 176], відомого ще як *Ново-Крестівка* [Янко 1998, с. 176] або *Нова Крестівка* (ГЕУ II, с. 162). Упродовж 1958–2016 рр. іменувалося *Кіровське*.
ДП:
Відновлену 2016 р. історичну назву пов'язують з апелятивом **хрестівка* 'місцевість біля хреста' або 'хрестоподібна місцевість'.
ІЗ:
Останнє значення позбавлене сакральної семантики, тож із поверненням поселенню історичної назви акцентовано на зв'язку іменування колишнього хутора зі символічним *хрестом*, на місці якого передбачалося зведення церкви.

430. ХРИСТИНІВКА

ЯЗ: ХРИСТИНІВКА, м., Черкаська обл. (10 683 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Назви із сакральною семантикою
Базовий ойконім – *Христигород* → *Хрестиполя*
Назовнича схема: *Хрестиполя* → *Христинівка*

БП:
Поселення засноване 1889 р. (ГЕУ III, с. 380) з прокладенням залізниці та спорудженням залізничної станції; свою назву отримало від зафіксованого в документах 1574 р. *Христигорода*, відомого з 1654 р. як містечко *Хрестиполя* [Гонца 2006, с. 273].
ДП:
Колишні назви *Христигород* та *Хрестиполя* розглядають як утворення, мотивовані формою дієслова наказового способу *христи / хрести* та географічним терміном *город / поле* (у мн.) [Лучик 2014, с. 497]. Від кінця XVIII ст. побутує теперішній варіант астіоніма *Chrystynowka,* 1787 р. [Гонца 2006, с. 273] – утвореня на ***-івк-а*** від основи первісного ойконіма.
ІЗ:
У всіх відомих варіантах назви теперішнього міста збережено сакральну семантику.

431. ХРУСТАЛЬНИЙ

ЯЗ: ХРУСТАЛЬНИЙ, м., Луганська обл. (79 957 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Хрустальна*
Назовнича схема: *Хрустальна → Хрустальний*

БП:
Засноване у 80-х рр. XIX ст. поселення *Криндачівка*, перейменоване 1920 р. в *Красний Луч*, сьогодні стало *Хрустальний*. Місто перейменовано за назвою р. *Хрустальна*, л. Жолобків л. Міусу, вп. в Азовське море (СГУ, с. 595).
ДП:
Гідронім *Хрустальна* мотивовано рос. прикметником *хрустальний*, укр. *кришталевий* ‘який прозорістю, грою барв і т. ін. нагадує кришталь; прозорий, ясний, блискотливий’ (СУМ IV, с. 355).
ІЗ:
Зміна *Красного Луча* на *Хрустальний* – одне з найневдаліших перейменувань 2016 р.: ідеологізовану назву *Красний Луч* замінено русифікованою – *Хрустальний*.
При цьому знехтувано лінгвістичні закони на рівні лексики (рос. прикм. *хрустальний* – укр. *кришталевий*; якщо назва ріки має залишатися незмінною, то назву міста слід утворювати за нормами української мови) та граматики (закономірним є узгодження в середньому, а не в чоловічому роді – укр. *місто*, рос. *город*) і спровоковано географічну плутанину: приблизно на відстані 7 км. одне від одного тепер опинилися смт *Хрустальне* і м. *Хрустальний*.

432. ХУСТ

ЯЗ: ХУСТ, м., Закарпатська обл. (28 321 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Хустець* (Хуст*)**
Назовнича схема: *Хустець* (Хуст*) → *Хуст***
Контроверсія: АпК

БП:
Поселення відоме з X ст. (ГЕУ III, с. 381), писемне свідчення – з XIII ст.: *Huszt* (Дэже, с. 254); 1351 р.: *Huzthy*; 1387 р.: *Huzth* (СГУ, с. 595).
ДП:
Астіонім не має переконливої етимології. М. Худаш розглядає творення ойконіма як усічення назви р. *Хустець*, п. Тиси л. Дунаю (СГУ, с. 595), а походження самого гідроніма не коментує [Худаш 2006, с. 359].

ІЗ:
В. Лучик припускає, що назву теперішнього міста мотивовано короткою формою прикметника *густъ* < *густий* ‘густий (ліс)’ [Лучик 2014 , с. 497].
Легенди пов’язують назву міста з воєводою *Хустом* [Янко 1998, с. 377].

433. ЧАСІВ ЯР

ЯЗ: ЧАСІВ ЯР, м., Донецька обл. (13 302 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – урочище ***Часів Яр***
Назовнича схема: *Часів Яр → Часів Яр*

БП:
Поселення засноване наприкінці XIX ст. (ГЕУ III, с. 392). Його назву мотивовано назвою урочища *Часів Яр*, пор. *Часів*, яр, л. Казенного Торця п. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 601).
ДП:
Яр, а разом з ним й урочище утворено від апелятива / географічного терміна *яр* ‘глибока довга западина (перев. з крутими або прямовисними схилами), що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками’ (СУМ XI, с. 647). Атрибутивний компонент *Часів* Є. Отін пов’язує з апелятивом *час* ‘давня шляхова міра’, яка була маркуванням російсько-турецького кордону в Північному Приазов’ї [Отин 2014, с. 182–183]. В. Лучик уважає, що *Часів* у назві урочища вказує на належність об’єкта землевласникові на прізвище *Час*, пор. пол. *Czas* (< *czas*) (Rymut II, с. 110), буковинське прізвище *Часов* тощо [Лучик 2014, с. 502].
ІЗ:
Місто засноване в урочищі *Часів Яр* на землях колишнього села, поіменованого *Грузьке* (за назвою місцевої ріки *Грузька*) або *Плещеєве* (за прізвищем власника).

434. ЧЕРВОНОГРАД

ЯЗ: ЧЕРВОНОГРАД, м., Львівська обл. (67 223 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з ідеологічним маркуванням
Базова лексема – *червоний*
Назовнича схема: *червоно- + -град → Червоноград*

БП:
Поселення засноване 1692 р. (ГЕУ III, с. 395) на землях села *Новий Двір* та поіменоване Феліксом Потоцьким на честь його дружини Кристини

Любомирської *Кристинополем*. Перейменовано місто 1951 р. Новий астіонім мотивовано прикметником *червоний.*

ДП:

Базова лексема вжита в значенні *червоний* ‘революційний, радянський’.

ІЗ:

Розповіді про *червінський город, червінці, багатство* – домисли та народна етимологія. За інформацією Інституту національної пам’яті, ойконіми з компонентом *червоно- / красно-* під дію Закону про декомунізацію не підпадають. Тож *Червоноград* – місто, у якому вперше в УРСР демонтовано пам’ятник Леніну і єдине місто у Львівській обл., яке залишилося з радянською ідеологічно маркованою назвою.

Червоноград – «червона пляма на обличчі Львівщини», його теперішня назва породила дескрипцію *радянське місто*, тому перейменування населеного пункту – справа часу.

435. ЧЕРКАСИ

ЯЗ: ЧЕРКАСИ, м., обласний центр Черкаської обл. (274 343 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – *Черкаси*
Назовнича схема: *Черкас → черкаси → Черкаси*
Контроверсія: ЛЕтК (мікрокод – ЕН)

БП:

Поселення засновано в XIII ст. (ГЕУ III, с. 396), найдавнішим із відомих писемних варіантів його назви є засвідчений 1499 р. *Черкаскъ* [Гонца 2006, с. 282]. Назву теперішнього міста мотивовано родовою назвою *черкаси.*

ДП:

Базовою для назви роду (родини) *черкаси* послугувала особова власна назва *Черкас*. Антропонім *Черкас* зафіксовано серед історичних імен (*Черъкас Я*роним (1605 р.), *Черкас* Тугаринов Мякинин (1600 р.) [Шульгач 2001, с. 148]) і серед сучасних прізвищ (3174 носії – ГТР).

ІЗ:

Поселення могло бути номінованим за груповою назвою, утвореною від етнічної назви *черкаси* – ‘т. с., що *черкеси*’ [Худаш 2006, с. 264], де *черкеси* – ‘загальна назва народностей, які населяли Північний Кавказ; представники цих народностей’ (СУМ XI, с. 309); у XVI–XVII ст. – ‘офіційна назва в актах і документах Московської держави для українських козаків та української людності взагалі’ [Лучик 2014, с. 506].

436. ЧЕРНІВЦІ

ЯЗ: ЧЕРНІВЦІ, м. обласний центр Чернівецької обл. (267 060 жит.)

Антропонімний груповий код (АГК)
Базова родова назва – *Чернівці*
Назовнича схема: *Чернівець → чернівці → Чернівці*
Контроверсія: ЛЕтК (мікрокод ЛН)

БП:
Поселення засноване в другій половині XII ст.; у писемних джерелах відома фіксація назви з 1407 р. (ГЕУ III, с. 409). Астіонім мотивовано родовою назвою *Чернівці.*
ДП:
Базовою для назви роду (родини) *чернівці* послугувала особова власна назва *Чернівець*; пор. *Черник, Черняк, Чернята, Чернуха, Чернейко* та ін. [Демч. 1988, с. 84], сучасне прізвище *Чернівець* – 3 носії (ГТР).
ІЗ:
Ю. Карпенко вважає вірогідною і версію про заснування *Чернівців* як передмістя *Цецина* та про мотивацію астіоніма апелятивом *чернівці* зі знач. „*чорний люд*, який тут селився" [Карпенко ТЦРЧО 1965, с. 72].
Серед народноетимологічних побутує переказ про *Чернь на Прутѣ* (‘*чорна фортеця*’) та про ‘*нову Чернь*’.
Давні музичні традиції *Чернівців* породили дескрипцію *пісенна столиця України*.

437. ЧЕРНІГІВ

ЯЗ: ЧЕРНІГІВ, м., обласний центр Чернігівської обл. (286 178 жит.)
XI ст. – 1401 р. – столиця Чернігівського удільного князівства

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відкомпозитні антропоніми та «несправжні композити» (ВКА/НК)
Базовий антропонім – **Чьрнигъ* (Черніг*)**
Назовнича схема: **Черніг* + *-ів* → *Чернігів*

БП:
Поселення відоме з 907 р.: *на Чернигов* (ПСРЛ I, с. 31) [ЕСЛГНПР 1985, с. 173]. Назву мотивовано антропонімом **Чьрнигъ*.
ДП:
Антропонім **Чьрнигъ* – суфіксальне утворення від гіпокористики *Чернъ* (ССУМ II, с. 537), що виникла шляхом усічення давніх слов’янських композитних імен з препозитивним компонентом *Черн[о,и]-* на взірець *Черноборъ, Черномиръ, Чернославъ* (Мор., с. 206), **Чернинѣгъ, *Чернонѣгъ*. Первісна апелятивна семантика компонента *Черн(о)-* виводиться з праслов.

**сьrпъ* < **čьrхпъ* < індоєв. **kirs-no* ‘чорний’ (ЕСУМ VI, с. 342), [Бучко, Бучко 2000, с. 11]. Вірогідним є і відапелятивне походження базового антропоніма.

ІЗ:

Легенди пов’язують назву міста з *чорним* лісом, *чорним* гаєм, князем *Чорним*, його дочкою *Чорною* (*Цорною*) або сягають описаного Клавдієм Птолемеєм попередника сучасного *Чернігова* – міста *Серима*, яке нібито почало іменуватися *Серніговом* (за великою кількістю *сарн*, що водилися в *чорних* лісах), прибравши з часом сучасної форми.

Чернігів XI–XIII ст. – центр Сіверщини і *Чернігівського удільного князівства*, завдяки чому він досі іменується *княжим містом*; вказівка на *чорний* колір, доволі чітко прочитувана в етимологічній історії астіоніма, оприявлена в зображенні *чорного* коронованого орла на гербі та прапорі міста. Теперішньому логотипу поселення з гаслом «*Чернігів – місто легенд*» сприяло постання дескрипції *місто легенд*.

438. ЧИГИРИН

ЯЗ: ЧИГИРИН, м., Черкаська обл. (8 995 жит.)
1648 р. – 1676 р. – столиця гетьманської Української держави

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *_Чигира_
Назовнича схема: *_Чигира_ + _-ин_ → _Чигирин_
Контроверсія: АпК

БП:

Історичні документи фіксують назву поселення з першої половини XVI ст. – 1532 р.: *Tschigirin* (GU, с. 62), 1539 р.: *Czyhryn* (АЮЗР I, с. 5) [Пономаренко 1994, с. 177]. Зважаючи на її структуру, розглядаємо мотивацію астіоніма антропонімом **Чигира.*

ДП:

Походження базового антропоніма затемнене. ЕСУМ подає значення апелятива *чигир* ‘примітивний ручний механізм для підняття води при зрошуванні невеликих ділянок’ – запозичення з тюрк. мов, пор. тат. *чыһыр* ‘блок; маханізм для підйому води’, чаг. *čygyr* ‘вир’ тощо (ЕСУМ VI, с. 317).

ІЗ:

Малоймовірними вважаємо й інші версії творення назви: від апелятива *чагарник*; від *czyryn* (*черінь*; у гутах нібито робили черені, викопані в землі й набиті глиною, для розведення багаття (SG I, с. 884); від *чиыҕыҥ* 1) ‘польова дорога, вузька дорога, проведена по снігу; 2) рослина saxifraga crassifolis (Радлов III, с. 2064) [Пономаренко, с. 177].

Відомі історичні події спричинили постання дескрипції *гетьманська резиденція* (упродовж 1648–1656 рр. *Чигирин* був резиденцією гетьмана Богдана

Хмельницького, 1657–1676 рр. – Івана Виговського, Юрія Хмельницького, Павла Тетері, Петра Дорошенка).

439. ЧИСТЯКОВЕ

ЯЗ: ЧИСТЯКОВЕ, м., Донецька обл. (55 511 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Чистяков*
Назовнича схема: *Чистяков → Чистякове*

БП:
Поселення відоме з середини XIX ст. Колишнє селище, подароване генералу Степанові Леонову та назване спочатку на честь його сина Олексія *Олексіївкою*, а згодом (у 1840–1868 рр.) перейменоване на *Олексієве-Леонове,* 1867 р. було продане купцеві Іванові *Чистякову*. Саме за прізищем цього таганрозького купця було назвае до 1964 р. (ГЕУ ІІІ, с. 299). Упродовж 1964–2016 рр. місто перейменовано на *Торез* (у пам'ять про французького комуніста Мориса Тореза). Від 2016 р. – знову *Чистякове*.
ДП:
Мотивовано астіонім відапелятивним антропонімом *Чистяков*, дериватом із присвійним суф. ***-ов*** від апелятива *чистяк* «*жарт.* охайна, акуратна людина; іноді щеголик, франт, ніжинець, білоручка, або вибагливий, бридливий» (ТСД).
ІЗ:
У документах 70-их років XIX ст. поселення зафіксовано з потрійною назвою – *Олексієво-Леонове-Чистякове.*

440. ЧОП

ЯЗ: ЧОП, м., Закарпатська обл. (8 997 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – **чоп*
Назовнича схема: **чоп → Чоп*
Контроверсії: АІК; ОК

БП:
Найзахідніше місто нашої держави, розташоване на стикові кордонів України, Словаччини та Угорщини, відоме з 1281 р. (ГЕУ ІІІ, с. 421), у документах, зібраних Л. Деже, засвідчене під 1346 р. як *Chop, Chap* (Дэже, с. 248). Астіонім мотивовано апелятивом **чоп*.

ДП:
П. Чучка апелятив **чоп* уважає місцевим (закарпатським) діалектизмом із знач.: ‘чіп’; ‘затичка для бочки’; ‘кілок’; ‘клин’ [Чучка 2005, с. 610]. Це дало підстави В. Лучику припустити можливість вживання цієї лексеми як географічного терміна: 1) природні або спеціально виготовлені кілки, що використовувалися як межові знаки; 2) заглиблення від кілків; 3) клиноподібна місцевість у долині річки [Лучик 2014, с. 510]. Останнє зі значень, на нашу думку, найбільше підходить на роль мотиватора астіоніма.
ІЗ:
М. Худаш уважає, що назву теперішнього міста утворено від антропоніма *Чоп*, наводячи, крім сучасного прізвища, ще особові імена блр. *Чоп* (Бір., с. 450), пол. *Czop* (SSMO I, с. 429), хрв. *Čop* (Leks., с. 113) [Худаш 2004, с. 384]. Засновниками поселення могли бути представники роду *Чані* (*Chapy, Csapy*), хоч прямих свідчень на користь цієї думки немає.
Ю. Карпенко розглядає ойконім *Чоп* як варіант ороніма *Щовб* [Карпенко 2005 а), с. 64], тож, зважаючи на ландшафт довкілля, можемо вести мову про *Чоп* як про реперезентанта оронімного коду.

441. ЧОРНОБИЛЬ

ЯЗ: ЧОРНОБИЛЬ, м., евакуйоване внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС 1986 р., Житомирська обл.

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Давньослов’янські імена-композити» (ДСІК)
Базовий антропонім – *Чьрнобылъ
Назовнича схема: *Чьрнобылъ + -*jь → Чернобиль → Чорнобиль
Контроверсія: ЛнАрК (мікрокод АпЛн)

БП:
Поселення відоме з 1193 р.: ω *Чернобыла* (ПСРЛ II, с. 677) [ЕСЛГНПР 1985, с. 174]. Його назв мотивовано антропонімом **Чьрнобылъ*.
ДП:
Препозиційний компонент *Черно*(*и*)- збережено в багатьох композитних іменах: *Черноборъ, Черномиръ, Черноужъ, Чернимиръ, Чернославъ* (Мор., с. 206), серб. *Чрноглав* (Грк., с. 192) [Чучка 2011, с. 362], хрв. *Černigoj* (Leksik, с. 109), постпозиційний *-былъ* в особових власних назвах *Drahobyl* (Sv. 72), *Radobyl* (Sv., с. 83), *Varobyl* [Чучка 2011, с. 72].
ІЗ:
І. Желєзняк називає етимоном астіоніма антропонім **Чьрнобылъ*, проте як одну з вірогідних допускає версію про утворення назви поселення від назви рослини *чьрнобыль* > *чорнобиль* [ЕСЛГНПР 1985, с. 174]. В. Ніконов не тільки зближує іменування *Чорнобиля* з *чернобыльником*, але й наводить паралельну назву цієї

рослини – *нехворощ* та говорить про мотивацію таким апелятивом ойконіма *Нехворощ* та гідроніма *Нахвороща* [Никонов 1966, с. 467].
Л. Похилевич розмірковує про походження назви поселення від гіпотетичного іменування *Чорної Русі* (територія, де одягалися чоловіки в чорні свити і чорні шапки на відміну від *Білої Русі*, де свити й шапки були білими [Похилевич1864, с. 144]).
Чорнобиль – мертве місто України. 26 квітня 1986 р. тут вибухнув реактор четвертого енергоблоку Чорнобильської АЕС. Наслідком страшної трагедії стала евакуація усіх мешканців *Чорнобиля*, а сам астіонім став фатально відомим усьому світові конотонімом зі значенням: 1) трагедія, катастрофа, лихо; 2) екологічна катастрофа; 3) аварії, пов'язані з атомною енергетикою [Лукаш 2018, с. 254].

442. ЧОРНОМОРСЬК

ЯЗ: ЧОРНОМОРСЬК, м., Одеська обл. (58 934 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім (пелагонім) – *Чорне море*
Назовнича схема: *Чорне море → Чорноморськ*

БП:
Поселення, відоме з XVIII ст. як *Бугове, Старе Бугове, Бугові Хутори* (ГЕУ II, с. 76). Заснування міста на цих теренах та надання йому назви *Іллічівськ* відбулося значно пізніше – на початку XX ст. З 2016 р. припортове місто перейменовано на *Чорноморськ.*
ДП:
Теперішню назву мотивовано пелагонімом *Чорне море* з указівкою на місце його розташування.
ІЗ:
Колишню назву *Бугове* слід пов'язувати, очевидно, з гідронімом *Буг* (*Південний*) [Лучик 2014, с. 233], хоч історики та краєзнавці ведуть мову про історичну постать Андрія *Буги*, який одим із перших поселився на землях *Бугових Хуторів* [Сапожніков, Аргатюк 2016, с. 197].

443. ЧОРТКІВ

ЯЗ: ЧОРТКІВ, м., Тернопільська обл. (28 969 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Чортко*
Назовнича схема: *Чортко + -ів → Чортків*

БП:
Фіксації в історичних джерелах відтопонімного антропоніма *Чортківські*: *Czartkowskie*, 1391 р. (КН VIII, с. 645) [Бучко, Котович 2017, с. 289], а з 1458 р. – назви поселення *Czarthkow* (AGZ XII, с. 259) дають змогу вести мову не про XV ст., а про більш давній період заснування та іменування *Чорткова*.
Астіонім мотивовано антропонімом *Чортко*.
ДП:
Ім'я *Чортко* (АЮЗР VI/1, с. 185; Туп., с. 427), пор. пол. *Czartko* (Rymut I, с. 110) – демінутивний варіант давнього відапелятивного антропоніма *Чорт*, пор. *Чертъ* (АЮЗР VI/1, с. 26; Мор., с. 206) [Лучик 2014, с. 515; Худаш 2004, с. 384–385; Чучка 2011, с. 362–363].
ІЗ:
В українській етнокультурні апелятив *чорт* – це злий дух, нечиста сила, біс, дідько, диявол, люципер, сатана; цар тьми [Жайворонок 2006, с. 643–644]. Уважаємо, що вживання імені з таким значенням – це не маніфестація негативних якостей поіменованого, а насамперед – „віра в профілактичну і захисну магічну силу імені" [Демчук 1986, с. 119].
Небажання пов'язувати назву ні з апелятивом *чорт / чортко*, ні з однойменним антропонімом породило багато народних переказів щодо генези астіоніма про *черет* (*черт*) як особливий вид очерету, що ріс на місці майбутнього поселення; про мотивацію прізвища шляхтича *Чортківського* гіпотетичним апелятивом **чарті* 'папір' або 'грамота'; про першого поселенця Кирила *Чорного*; про міфічного *Чорнобога*, і вже насамкінець про *чорта*, який утопився в Сереті, або про *Чортову* долину тощо.
Дескрипція *місто з двома ратушами* народилася з огляду на унікальність збереження двох міських ратуш в одному місті. Активно функціонує метафора *подільський Пентангон* із проєкцією на *Чортківський замок* (обидві споруди п'ятикутні в основі).

444. ЧУГУЇВ

ЯЗ: ЧУГУЇВ, м., Харківська обл. (32 454 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Чугуй*
Назовнича схема: *Чугуй* + *-ів* → *Чугуїв*

БП:
Чугуївське городище Лівобережної України стало місцем осідку козаків гетьмана Якова Остряниці; від 1638 р. зафіксовано як містечко *Чугуїв* (ГЕУ ІІІ, с. 437). Його назву мотивовано антропонімом *Чугуй.*
ДП:
Базовий антропонім, засвідчений у словниках сучасних прізвищ (Кравченко,

с. 157; СП, с. 387), – затемненої семантики і може походити, на думку дослідників, від апелятива *чуга* ‘верхній одяг у лемків: вид сукняної шинелі, прикрашеної мотузками, з пелериною; рукави зашиті і використовуються замість сумок, *чуга* носиться тільки як накидка’; ‘верхній одяг у галицьких верховинців – вид свитки без рукавів і коміра з косматого зверху сукна’ (Гр. IV, с. 475); *чуга*, т. с., що *чугай* ‘довгий кафтан’ (Даль IV, с. 1368). Такий апелятив запозичено, очевидно, з угор. мови, пор. угор. *csuha* ‘одяг, убрання (зазвичай із сукна); ряса, кожух; біла груба опанча’; вірогідним є запозичення слова в укр. мову з тур. (ЕСУМ VI, с. 350).

ІЗ:

Чугуй могло бути прізвиськом одного з половецьких або калмицьких козаків [Лучик 2014, с. 516].

Народні версії походження назви пов’язують її з апелятивом *чуга* у знач. ‘місце осідку людей , які носять *чугу*’.

445. ЧУДНІВ

ЯЗ: ЧУДНІВ, м., Житомирська обл. (5 777 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – **Чудно / *Чуден*
Назовнича схема: **Чудно / *Чуден + -ів → Чуднів*

БП:

Назву поселення вперше зафіксовано історичними джерелами 1415 р.: *за Чюдновымъ* (Акты I, 38) [Карпенко О. П. 2011, 94]; 1471 р. (ГЕУ III, с. 437). Назву давнього міста-фортеці мотивовано антропонімом **Чудно* або **Чуденъ*.

ДП:

Базовим для імені *Чудно* став апелятив *чудо* ‘чудо, диво’ (Гр. IV, с. 475) з мотивом номінації ‘чудний, дивний’; пор. *Чудай* [Чучка 2005, с. 612], блр. *Чудин* (Бір., с. 272), бол. *Чудо* (Ил., с. 547), серб. *Чудан* (Грк. Реч., с. 210), старопол. *Czudny, Czudno* (Rymut I, с. 102) тощо. П. Чучка розглядає антропонім *Чудо* як відкомпозитне утворення від двоосновного імені *Чудимилъ, Чудимиръ* тощо [Чучка 2011, с. 363].

ІЗ:

Народні перекази пов’язують назву поселення з боярином *Чудином*; з *чудовими* краєвидами; з *чудом*, яке допомогло мешканцям міста відбити багатотисячну татарську орду.

446. ШАРГОРОД

ЯЗ: ШАРГОРОД, м., Вінницька обл. (7 035 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Шарий*
Назовнича схема: *Шар(ий) + -город → Шаргород*
Контроверсії: МК (мікрокод МО/Аг/Гр); ЛнАрК (мікрокод АпАр)

БП:
Поселення відоме з 1383 р. як *Княжа Лука*, з 1497 р. – *Карачева Пустош*; з 1579 р. – *Шаргород* (ГЕУ ІІІ, с. 440). Теперішню назву міста мотивовано антропонімом *Шар(ий)*.
ДП:
В основі астіоніма лежить відапелятивний антропонім *Шар(ий)* < *Szar(y)* < *szary* ‘сірий’ (Rymut II, с. 522) [Лучик 2014, с. 518].
ІЗ:
Теперішня назва містить у собі, принаймні, три імовірні мотиваційні історії: 1) поселення поіменовано за особовою назвою засновника – *Шарого*; 2) місто перейменоване після спорудження тут костелу на честь католицького святого Флоріана *Шарого*, покровителя роду Замойських [Янко 1998, с. 392]; 3) назву мотивовано прикметником *szary* ‘сірий’ зі знач. ‘сіре місто’ (пор. *Білгород* – ‘біле місто’).
Багата історія *Шаргорода* розпочинається з описаної в Густинському літописі 1362 р. переможної битви братів Коріатовичів з татарами на р. Синюсі. Через двадцять років землі, де розташоване сьогоднішнє місто, отримує Василь Карачевський з наміром заснувати поселення *Княжа Лука*, що з 1497 р. згадується як *Карачева Пустош*. У другій половині XVI ст. біля *Княжої Луки* виростає фортеця, міцний оборонний замок, поіменований *Шаргородом.*

447. ШАХТАРСЬК

ЯЗ: ШАХТАРСЬК, м., Донецька обл. (49 482 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви на позначення промислово-економічних реалій
Назовнича схема: *шахтар + -ськ → Шахтарськ*

БП:
Місто засноване 1953 р. (ГЕУ ІІІ, с. 440). Воно об’єднало в собі низку колишніх сіл та селищ, найбільшим із яких було споруджене на землях відомої з 1764 р. слободи *Олексієво-Орлівки* шахтарське селище *Катик* (поіменоване за прізвищем першого засновника місцевої шахти *А. Катика*), а також села *Вільхівське, Постникове, Північне, Шевченкове* та ін.
ДП:
Теперішня назва *Шахтарськ* указує на основний вид діяльності його мешканців – видобуток вугілля, спорудження та обслуговування шахт.

ІЗ:
Нині побутують паралельні назви міста (зазвичай у молодіжному середовищі) – *Шахта* та *Шахтар*.

448. ШЕПЕТІВКА

ЯЗ: ШЕПЕТІВКА, м., Хмельницька обл. (41 189 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропонімами» (ВАА)
Базовий антропонім – *Шепет*
Назовнича схема: *Шепет* + *-івк-а* → *Шепетівка*

БП:
Поселення 1547 р. могло іменуватися *Скалинці*, від 1594 р. послідовно зафіксоване як *Шепетівка* [Торчинська, Торчинський 2007, с. 505]. Його назву мотивовано відапелятивним антропонімом *Шепет*.
ДП:
Словник П. Чучки подає прізвище *Шепет* у контексті інформації, збереженої від XVII ст.: *вільний селянин Sepete Mihaly*, 1684 р.; *кріпаки Sepete Alexa, Andri*, 1688 р.; *кріпак Sim. Sepete*, 1715 р. і виводить його від діалектного апелятива *шепет* ‘шепіт’ [Чучка 2005, с. 623] – ‘той, що шепче; говорить тихо’. Цей антропонім засвідчено й серед сучасних українських прізвищ: *Шепіт* (СП, с. 394).
ІЗ:
Дескрипція *місто одного музею* виникла завдяки відкритому 1946 р., а 1979 р. фундаментально реконструйованому в *Шепетівці* літературно-меморіальному музеєві Миколи Островського.

449. ШОСТКА

ЯЗ: ШОСТКА, м., Сумська обл. (73 844 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – *Шостка*
Назовнича схема: *Шостка* → *Шостка*

БП:
1737 р. на землях селища *Локотки*, заснованого в другій половині XVI ст., виник посад *Шостка* (ГЕУ ІІІ, с. 450). Назву поселення мотивовано назвою ріки *Шостка*, п. Десни л. Дніпра (СГУ, с. 626).
ДП:
Гідронім мотивовано укр. діал. *шост* ‘жердина’, пол. *szost* ‘довга окута жердина для відштовхування човнів або плотів; жердина в хаті для одягу’

(ЕСУМ VI, с. 454) [Лучик 2014, с. 522] або мікротопонімом **Ше(о)стка*, похідним від географічного терміна *шостка* ‘міра землі в 11–13 десятин (12–14 га)’ [Іваненко 2017, с. 306].

ІЗ:

Жителі *Шостки* називають своє місто *північним серцем України*.

450. ШПОЛА

ЯЗ: ШПОЛА, м., Черкаська обл. (17 064 жит.)

Мікротопонімний код (МтК)
Базовий мікротопонім – долина ***Шпола***
Назовнича схема: *Шпола → Шпола*

БП:

Поселення вперше згадане в документах 1594 р., спустошене та відроджене у XVIII ст. (1765 р.) (ГЕУ III, с. 451). Його назву мотивовано мікротопонімом *Шпола*.

ДП:

Первісно *Шпола* – це, очевидно, метафорична назва місцевості (долини, яру, балки) мотивована апелятивом *шпол* [*шпола, шполик*] ‘совок, яким виливають воду з човна’ < давньоукр. *съполъ* ‘полоник, посудина для черпання, глечик’ (ЕСУМ VI, с. 465) [Лучик 2014, с. 242].

ІЗ:

Цей мікротопонім спричинив назву містечка, а прямо чи опосередковано (через астіонім) – назву річки *Шполка*, л. Гнилого Тікичу л. Тікичу п. Синюхи л. Південного Бугу (СГУ, с. 627).

Географічне розташування міста вможливило дескрипцію *географічний центр України.*

451. ШУМСЬК

ЯЗ: ШУМСЬК, м., Тернопільська обл. (5 453 жит.)

Гідронімний код (ГК)
Базовий гідронім – **Шум*
Назовнича схема: **Шум → Шумськ*
Контроверсія: АпК

БП:

Поселення зафіксовано в давніх літописах 1149 р.: *сам Володимирко приступилъ бяше къ Шюмьску* (ПСРЛ I, 323); 1152 р.: *Изяславъ... посла посадники своя въ городы... въ Бужескъ, въ Шюмескъ, въ Тихомль, оу Выгошевъ* (ПСРЛ II, 454); 1232 р.: *переидет реку на Шоумьскъ* (ПСРЛ II, 454) [ЕСЛГНПР,

с. 175]. Його назву мотивовано гідронімом **Шум.*

ДП:

Астіонім, найвірогідніше, утворено від гідроніма **Шум*, попри те, що тепер об'єта з такою назвою біля *Шумська* не спостережено [Бучко 2000, с. 3; Бучко, Котович 2017, с. 296]; пор. назви водних об'єктів *Шум*, руч., пр. Айдару л. Сіверського Дінця п. Дону (СГУ, с. 628); *Шума, Шумок, Шумки, Шумейка*, бас. Дніпра [ЕСЛГНПР 1985, с. 175], *Шумина, Шумівка, Шумок*, бас. Верхнього Дністра [Вербич 2017, с. 93].

Базовим для гідронімів послугував апелятив *шум* у якомусь зі знач.: 'галас, вир', 'піна' (ЕСУМ VI, с. 489).

ІЗ:

Відоме також тлумачення генези астіоніма як безпосереднє утворення від праслов. апелятива **šuma* 'ліс, листя' [ЕСЛГНПР 1985, с. 175; Лучик 2014, с. 522–523].

452. ЩАСТЯ

ЯЗ: ЩАСТЯ, м., Луганська обл. (12 158 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з образним значенням
Назовнича схема: *щастя → Щастя*

БП:

Поселення засноване у XVIII ст. (ГЕУ III, с. 453). Назву мотивовано абстрактним іменником *щастя*

ДП:

Апелятив *щастя* 'стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; досягнення, успіх, удача' (СУМ XI, с. 573) вжито в знач. 'місцевість, де людина почуватиметься *щасливою*, успішною, захищеною'.

ІЗ:

Перекази пов'язують назву міста з пошуками *щастя* мешканців, які першими поселилися на березі Сіверського Дінця; з колишньою назвою маєтку *Ковалинка* або *Коваленка* та його перейменування Григорієм Ковалинським (учнем Григорія Сковороди), який знайшов тут своє *щастя*, тощо.

Сьогодні *Щастя* – прифронтове українське місто, а це породило до життя дескрипцію *крихке щастя*.

453. ЩОЛКІНЕ

ЯЗ: ЩОЛКІНЕ, м., Автономна Республіка Крим (11 169 жит.)

Меморіальний код (МК)

Мікрокод: «Меморіальні антропоніми» (МА)
Базовий антропонім – *Кирило Щолкін*
Назовнича схема: *Щолкін → Щолкіне*

БП:
Місто засноване 1978 р. (ГЕУ ІІІ, с. 454) на місці потенційної Кримської АЕС. У зв'язку з катастрофою на Чорнобильській АЕС та небезпекою будівництва атомної електростанції в сейсмічній зоні Кримського півострова роботи щодо спорудження станції припинено.
ДП:
Назву поселення мотивовано прізвищем *Кирила Щолкіна*.
ІЗ:
Кирило Щолкін (1911–1968) – фізик, учений-ядерник, член-кореспондент АН СРСР, автор ядерного проекту СРСР.
2013 р. обговорювалося питання про перейменування міста на *Казантип* за його розташуванням біля відомого мису.

454. ЮЖНЕ

ЯЗ: ЮЖНЕ, м., Одеська обл. (32 563 жит.)

Символіко-світоглядний код (СмСвК)
Штучні назви з локативним значенням
Базова лексема – *южний* (*південний*)
Назовнича схема: *южний → Южне*

БП:
Поселення засноване 1974 р. (ГЕУ ІІІ, с. 455) у зв'язку з будівництвом Одеського припортового заводу та Морського торговельного порту «Південний» в акваторії Григорівського лиману. Позаяк поселення зводилося неподалік від с. *Сичавка*, на правому березі *Сичавського* ставу, то його первісною «робочою» назвою була *Нова Сичавка*. Теперішній астіонім мотивовано російським прикметником *южный*, граматично узгодженим з прикметниками середнього роду української мови.
ДП:
Базова лексема *южний* 'південний' указує на просторову локалізацію міста – *на півдні* країни.
ІЗ:
У травні 2014 р. до Верховної Ради України внесено законопроект (досі ще не підтриманий) про перейменування міста, 65,9 % населення якого – українці, з *Южного* на *Південне.*

455. ЮЖНОУКРАЇНСЬК

ЯЗ: ЮЖНОУКРАЇНСЬК, м., Миколаївська обл. (40 221 жит.)

Ергонімний код (ЕК)
Базовий ергонім – *Южно-Українська АЕС* (*Південно-Українська АЕС*)
Назовнича схема: «*Южно-Українська АЕС*» → *Южноукраїнськ*

БП:
Поселення засновано 1975 р. у зв'язку з будівництвом *Південно-Української АЕС* (ГЕУ III, с. 455). До 1987 р. воно іменувалося *Костянтинівка-2*. Теперішню назву мотивовано ергонімом *Южно-Українська АЕС*.
ДП:
Базовий ергонім в офіційних документах засвідчено то українською мовою (*Південно-Українська АЕС*), то російською (*Южно-Украинская АЕС*). Назва *Южноукраїнськ* – російсько-український мовний покруч.
ІЗ:
Южноукраїнськ – місто-супутник *Південно-Української АЕС* однозначно потребує перейменування на *Південноукраїнськ*.

454. ЯВОРІВ

ЯЗ: ЯВОРІВ, м., Львівська обл. (13 500 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – *Явір*
Назовнича схема: *Явір* + *-ів* → *Яворів*

БП:
Поселення відоме з 1376 р. (ГЕУ III, с. 457; ІМС Лв., с. 892); 1451 р. – *Jaworów* (AGZ II, с. 151). Назву мотивовано антропонімом *Явір.*
ДП:
Базовим для імені *Яворъ* (Мор., с. 211), пор. також пол. *Jawor* (SSNO II, с. 468), чес. *Javor* (Sv., с. 196), хрв. *Javor* (Leks., с. 259), бол. *Явор* (Ил., с. 568), сучасні укр. прізвища *Явір* (359 носіїв – ГТР), став апелятив *явір* 'дерево родини кленових з великим п'ятилопатевим листям' (СУМ XI, с. 620). *Явір* в українській народній традиції найбільш оспівуване дерево; воно символізує красу, стрункість, силу молодого хлопця; тугу, печаль дівчини, розлученої з милим; красу української природи тощо [Жайворонок 2006, с. 660].
ІЗ:
М. Худаш, цілковито не заперечуючи мотивацію назви поселення відапелятивним антропонімом [Худаш 1995, с. 295], усе ж схильний уважати етимоном астіоніма відкомпозитний дериват від якогось з імен-композитів

Явидъ, Яволодъ (Мор., с. 211), *Явибор, Явимил* (Пач., с. 51) тощо [Худаш 1995, с. 234].
Народні версії зазвичай пов'язують назву поселення з деревом *яворо*м.

455. ЯГОТИН

ЯЗ: ЯГОТИН, м., Київська обл. (20 051 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Відапелятивні антропоніми» (ВАА)
Базовий антропонім – ****Ягота*
Назовнича схема: ****Ягота* **+ -*ин* **→** ***Яготин***

БП:
Поселення вперше згадано в писемних джерелах 1552 р. (ГЕУ ІІІ, с. 459). Назву мотивовано антропонімом **Ягота*.
ДП:
Антропонім **Ягота* неясного походження. Дослідники розмірковують про його зв'язок з праслов. *ago (корінь *og 'плід', 'ягода', 'рости', 'збільшуватися') [Янко 1998, с. 399].
ІЗ:
В. Лучик припускає, що базове ім'я **Ягота* могло бути балтійським за походженням, або ж ойконім – трансонімізаційна назва, перенесена на Київщину з Польщі [Лучик 2014, с. 527–528].
Затемненість семантики астіоніма породила низку легенд та переказів про татарського мурзу *Ягу*, про однойменного з ним першого поселенця, який обвів двір *тином*, про сотника Захара *Яготинського* тощо.

458. ЯЛТА

ЯЗ: ЯЛТА, м., Автономна Республіка Крим (78 200 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛнАрК)
Мікрокод: «Назви ландшафтів» (АпЛн)
Базовий апелятив – ***γιαλός***
Назовнича схема: ***γιαλός → Γιάλτα → Ялта***

БП:
Поселення на березі Чорного моря відоме з 1145 р. (ГЕУ ІІІ, с. 461–462) як *Джаліта, Галіта, Кауліта, Геаліта, Еталіта, Ялита* (*Γιάλτα* < *Γιάλίτα* < **Αιγιαλιτών κάστρο*). Назву мотивовано гр. *γαλος / γιαλός*.

ДП:
Етимологія назви теперішнього міста пов'язана з давньогр. *γιαλος / γιαλός* (*ялос*) 'берег', 'морський берег, узбережжя' [Білецький 2012, с. 42; Лучик 2014, с. 529; Никонов 1966, с. 491; Отин 2014, с. 190].
ІЗ:
Ялту називають ще *Українська Рів'єра* та *місто щастя*.
Сьогодні відома також адміністративна одиниця *Велика Ялта*, яка об'єднує більше 30-и поселень (Алупку, Гаспру, Гурзуф, Кореїз, Лівадію, Мисхор, Массандру, Сімеїз, Форос та ін.).

459. ЯМПІЛЬ

ЯЗ: ЯМПІЛЬ, м., Вінницька обл. (10 879 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Ян*
Назовнича схема: *Ян + -ні(о)ль → Янпіль → Ямпіль*

БП:
Писемну згадку, в якій зафіксовано повідомлення про замок Янушпольського, датовано 1570 р.: *w zamku januszpolskiego* (РМ I, с. 228) [Дика 2009, с. 186], а майже через століття, 1650 р., заселений об'єкт іменується в архівних документах *Ямполь* (Архив VIII, с. 352) [Дика 2009, с. 186]. Це дає підстави погодитися з припущенням, що замок коронного гетьмана *Яна* (*Януша*) *Замойського*, споруджений на землях давнього українського поселення, з часом прибрав собі назву *Янушполь* > *Янполь* > *Ямпіль.*
ДП:
Ян – західнослов'янський відповідник чоловічого імені *Іван*, похідного від давньоєвр. *Yōchānān, Yəhōchānān* 'Ягве (Бог) змилосердився, Ягве (Бог) помилував', букв. 'Божа благодать; дар Бога' (ВІЛ, с. 61).
ІЗ:
Сьогодні в Україні побутує шість поселень *Ямпіль*, назва кожного з яких має свою номінативну історію. Щодо теперішнього міста, то краєзнавці стверджують, що воно засноване на місці давнішого поселення, яке на картах кінця XIX ст. позначено ще як *Кременчук.*

460. ЯРЕМЧЕ

ЯЗ: ЯРЕМЧЕ, м., Івано-Франківська обл. (8 198 жит.)

Антропонімний індивідуальний код (АІК)
Мікрокод: «Християнські імена» (XI)
Базовий антропонім – *Ярема*

Назовнича схема: *Яремко / *Яремець + *-je → Яремче*

БП:
Архівні матеріали про *Яремче* як присілок села *Дора* відносять до 1787 р.: *Jaremcze* [Габорак 2011, с. 629]. Назву поселення мотивовано антропонімом *Яремко* (**Яремець*)**.**
ДП:
Етимоном астіоніма став антропонім *Яремко* або **Яремець*, один із варіантів християнського імені *Ярема* (*Веремій, Єремія*).
Ярема (*Веремій, Єремія*) – канонізоване християнською церквою ім'я, з *давньоєв. *Yirmđyāhū* 'Бог піднесе'; від *rūm* 'бути високим' (ВІЛ, с. 112; Тр., с. 417).
Єремія – один із чотирьох великих старозавітних пророків. Уважається, що даром пророцтва Єремія був наділений ще у лоні матері. Найважливішими його книгами є «Пророцтва» (Книга пророка Єремії) та «Плач» (книга «Плач Єремії»). Помер мученицькою смертю в єгипетському місті Тафнісі. День пам'яті – 14 травня.
ІЗ:
Народні перекази пов'язують астіонім *Яремче* з іменем *Яреми Годованця* [Яцій 2015, с. 350], утікачем на ці землі від феодальних утисків [Габорак 2011, с. 629], або з *Яремою*, сином старшини села *Ямне*, якому батько наділив тут угіддя [Габорак 2011, с. 629; Янко 1998, с. 401].
Доволі пізня в офіційних документах згадка про поселення спонукає дослідників сумніватися, що первісно ойконім утворено за архаїчною посесивною моделлю на ***-je*** [Лучик 2014, с. 530], та константувати, що назва є похідною від антропоніма *Яремець* без указівки на словотвірну модель [Яцій 2014, с. 350–351]. Однак уважаємо, що назва є або архаїчним посесивним утворенням на ***-je***, або ж, принаймні, оформлена за аналогією до прадавньої моделі, в чому додатково впевнює бойківський оронім *Яремчат* [Бучко, Бучко 2013, с. 245].

461. ЯСИНУВАТА

ЯЗ: ЯСИНУВАТА, м., Донецька обл. (35 166 жит.)

Ландшафтно-артефактний код (ЛАрК)
Мікрокод: «Назви лендшафтів» (АпЛн)
Базова лексема – *ясенуватий* < *ясен*
Назовнича схема: *ясенуватий → Ясинувата*

БП:
Назву колишнього пристанційного поселення, заснованого 1872 р. (ГЕУ ІІІ, с. 467), мотивовано прикметником *ясенуватий.* Щоправда, ім'я набагато старше від самого міста, позаяк «позичило» собі питому українську назву із суф. *-уват* у відомого ще з 1690 р. козацького поселення *Ясинувате*. На землях цього

давнього зимівника запорозьких козаків у 70-х роках XIX ст. прокладено Костянтинівсько-Оленівську лінію залізниці, споруджено станцію та засновано нинішній населений пункт.

ДП:

Значення етимона *ясинуватий* – ‘насичений до певної міри *ясенами* (про місцевість)’ [Лучик 2014, с. 531].

ІЗ:

Ясен – дерево родини маслинових з перистим листям і міцною деревиною; в українській етнокультурі символізує стрункого козака, хлопця, парубка [Жайворонок 2006, с. 665]